

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 10 '2013 г. (429)

Періодичність 1 раз на місяць
Видається з січня 1992 р.
Свідоцтво про реєстрацію
КВ № 17288-6058-ПР від 18.11.2010 р.

ЗАСНОВНИКИ:
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)

ВИДАВЕЦЬ:
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ІНЖЕК»

РЕДАКЦІЯ
Головний редактор: д-р екон. наук, проф.
В. С. Пономаренко
Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.
М. О. Кизим
Заст. гол. редактора: д-р екон. наук, проф.
О. М. Тищенко
Випусковий редактор: канд. екон. наук,
доцент
В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:
д-р екон. наук, проф.
Алексєєв І. В. (Львів)
д-р екон. наук, проф.
Амосов О. Ю. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Благуно І. С. (Івано-Франківськ)
д-р екон. наук, проф.
Гізатулін Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)
канд. екон. наук, проф.
Гонда В. (Братислава, Словачія)
д-р екон. наук, проф.
Жуковський М. (Люблін, Польща)
д-р екон. наук, проф.
Заруба В. Я. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Іванов Ю. Б. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Клебанова Т. С. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)
д-р екон. наук, проф.
Орлов П. А. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)
д-р екон. наук, проф.
Христиановський В. В. (Донецьк)
д-р філософії (економіка)
Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

**У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук**

**ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ І НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:**

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США);
- Research Papers in Economics (США);
- Російський індекс наукового цитування (Росія);
- Index Copernicus (Польща);
- Directory of Open Access Journals;
- getCITED (США);
- Research Bible (Японія);
- Соціонет (Росія);
- Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (Україна)

**З ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ,
В ЯКИХ МОЖУТЬ ПУБЛІКУВАТИСЯ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЙНИХ
РОБІТ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВИХ СТУПЕНІВ
ДОКТОРА ТА КАНДИДАТА НАУК**

(Затверджено постановою президії ВАК України від 16.12.2009 р. № 1-05/6)

Журнал «Бізнес Інформ» (Харківський національний економічний університет МОН України, НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України)

Бюлетень ВАК України, № 1, 2010

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Стрижак О. О. Науковий метод економічної теорії: від діалектики до тріалектики..... 8

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Попкова К. О. Управління валютними ризиками міжнародної інвестиційної діяльності..... 13
Новікова К. І., Ковальчук М. В. Проблемні питання державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в контексті забезпечення конкурентоспроможності держави..... 18

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Корнівська В. О. Фінансово-інституційна структура економік європейських країн, України та Росії в контексті розвитку процесів довгострокового інвестування..... 23
Александрова М. М. Моделювання впливу фіскальної політики на економічний розвиток..... 29
Мартиненко В. В. Оцінка впливу глобалізації на стан економічної безпеки України..... 35

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Семенов А. Г., Васильєв В. О. Класифікація інвестицій як економічної категорії..... 43
Бандура М. В. Проблеми та перспективи інвестиційного зростання економіки України..... 50
Зайцева І. С., Коцюба О. В. Банки як основні суб'єкти інвестиційної діяльності..... 55
Здреник В. С. Проблеми здійснення класифікації фінансових інвестицій підприємств в Україні..... 60

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Файчук О. М., Файчук О. В. Інноваційний процес як рушійна сила економічного зростання..... 66
Хімченко А. М., Махнович О. О. Економічний зміст, місце та класифікація інноваційних процесів у суспільному виробництві..... 71

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Клоков В. І. Моделювання динаміки «витоку мізків»	77
Клименюк М. М., Кочарян І. С., Голованенко М. В., Клименюк О. М. Моделювання системи аналізу навчальної потужності закладів вищої освіти.....	80
Светуньков С. Г., Вишинська Т. А. Комплекснозначне моделювання тіньової економіки у сфері зовнішньої торгівлі України	86
Скалозуб В. В., Клименко І. В. Інтерпретація та прогнозування процесів, представлених часовими рядами, на основі розширеного логістичного відображення	92
Бізянов Є. Є., Глінська Т. С. Нечітка когнітивна модель потоків надходження коштів інвестиційних проектів	97
Євстрат Д. І., Приходько А. О. Застосування оптимізаційних моделей для планування витрат виробничого підприємства	102
Квіта Г. М., Шіковець К. О., Клименко Ю. І. Моделювання та управління ризиками ПрАТ «Українська акціонерна страхова компанія «АСКА-ЖИТТЯ»	107
Кононова К. Ю., Акулов М. В. Еволюція макрогенерацій: мультиагентний підхід.....	113
Наумова М. А. Модель оптимізації інвестиційних витрат	118
Орленко Н. С., Науменко І. В. Прогнозування обсягу продажів у збалансованій системі показників.....	122
Хайлук С. О. Модель оцінки ймовірності працездатного стану банківської системи	126
Чаговець А. О. Моделювання виробничо-фіскальних ефектів у системі економічної безпеки держави	130
Шерстенников Ю. В. Моделювання дуополії з урахуванням логістики, обмеженого випуску і реклами підприємства	135

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Іванов М. М. Інформаційно-аналітичні системи в управлінні економічними об'єктами	141
Полукетова Н. Р. Підхід до класифікації підприємств з метою оцінки результатів впровадження корпоративних інформаційних систем.....	146
Припотень В. Ю. Формування інформаційної бази за результатами оцінювання еколого-економічної безпеки промислового підприємства	151
Лабжанія Р. Г. Тенденції та перспективи розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні.....	156
Цеслів О. В. Веб-аналітика для підвищення ефективності сайту кафедри вищого навчального закладу	161

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Ячменьова В. М., Волобуєв І. В. Аналіз підходів до формування іміджевої політики регіону.....	167
Пілько А. Д. Постановка задачі оцінки рівня безпеки розвитку територіальної системи	173

ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВОСТІ

Лотоцький М. Я. Організаційний та фондовий аспекти аналізу процесів капіталізації промислових підприємств України.....	179
Нусінов В. Я., Колесніков Д. В. Вертикально інтегровані структури: сутність та особливості функціонування в гірничо-металургійному комплексі України	187
Набок Є. В. Стан основних засобів вітчизняних підприємств у порівнянні з досвідом розвинутих країн	194

ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І АПК

Гогуля О. П., Тужик К. Л. Наукові підходи до формування моделі збалансованого розвитку галузей сільськогосподарського підприємства	199
Кукса І. М., Руденко М. А. Напрями та задачі розробки стратегії підтримки інноваційного розвитку на підприємствах АПК	203

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
пров. Інженерний, 1а,
Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
Тел./факс (057) 758-74-31
e-mail: biz_inf@ukr.net
www.business-inform.net

АДРЕСА ВИДАВЦЯ ТА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61001, Харків,
пр. Гагаріна, 20, оф. 2227
Тел./факс (057) 703-40-21, 732-09-59

ПІДПИСКА:

- у Видавця;
- **Агентство «Меркурій»:**
49056, Дніпропетровськ,
Набережна Леніна, 15-а, оф. 39.
Тел. (056) 744-16-61,
744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

«БІЗНЕС ІНФОРМ»

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська,
англійська

Рекомендовано до друку рішеннями
вченої ради ХНЕУ № 3 від 28.10.2013 р.
вченої ради НДЦ ІПР НАНУ
№ 10 від 25.10.2013 р.

Здано до набору 27.09.2013 р.
Підписано до друку 28.10.2013 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 48,0. Обл.-вид. арк. 62,4.

Надруковано у ВД «ІНЖЕК»
Замовлення № 697. Наклад 300 прим.

© БІЗНЕСІНФОРМ, 2013

Вірченко О. В. Державне регулювання земельних відносин в умовах формування ринку земель сільськогосподарського призначення.....	207
Сало І. А. Стан і перспективи розвитку ринку плодів в Україні.....	211
Данилюк В. О. Використання адаптаційних механізмів реалізації стратегії технічного розвитку в діяльності виробників хлібопекарського обладнання України.....	216

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Гнибіденко І. Ф. Пенсійна система України в умовах реформування.....	222
Писаревська Г. І. Розвиток ринку рекрутингових послуг в Україні.....	227
Соловійова О. Є., Гавриличенко Є. В. Оцінка диференціації регіонів України за рівнем комфортності проживання.....	232
Сичова К. В. Формування стратегії розвитку системи пенсійного страхування в Україні.....	239

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Гринько Т. В. Управління змінами на підприємствах – необхідна умова забезпечення їх розвитку.....	247
Череп А. В., Шитківа А. В. Методичні підходи до використання трудових ресурсів у відповідності з потенційними можливостями підприємства.....	253
Шпак Н. О., Кирилич Т. Ю. Формування збутової стратегії малих промислових підприємств.....	258
Грищенко Т. В., Решетова Г. В. Теоретико-методичні аспекти визначення вартості компанії.....	266
Моїсеєнко Т. Є. Впровадження міжнародних стандартів якості у практику вітчизняних високотехнологічних підприємств.....	272
Буратчук Н. Ю. Місце контролінгу запасів у фінансовому та логістичному управлінні.....	277
Венглюк І. В. Побудова структури механізму соціально-економічної безпеки підприємства.....	285
Єрмаченко Є. В. Визначення методичних підходів до оцінки ризиків суб'єктів ЗЕД під час виконання експортних контрактів.....	291

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Дікань А. В., Дейнеко Є. В. Організація внутрішнього контролю в бюджетній установі: прикладний аспект питання.....	296
Рядська В. В. Дослідження сучасних проблем теорії аудиту як складової системи економічних наук.....	301
Бескоста Г. М. Обґрунтування сутності нематеріальних активів в обліку.....	306
Гофербер Ю. В. Визнання ефективності проведення аудиту маркетингової діяльності.....	311
Сахаров П. О. Відображення програм лояльності з використанням бонусів у бухгалтерському обліку.....	316

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Мігус І. П., Дудченко Н. В. Транспарентність банку як складова механізму забезпечення його економічної безпеки.....	322
--	-----

Ячменьова В. М., Воробець Т. І. Чинники, що впливають на рівень стійкості функціонування фондового ринку.....	328
Гречко А. В. Дослідження впливу податкового фактора на діяльність малих підприємств в Україні.....	336
Бец О. І. Державний борг у посткризовому періоді: реалії та перспективи.....	342
Крисоватий І. А. Можливості застосування в Україні позитивів міжнародного досвіду податкового регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності.....	347

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Лисиця Н. М., Белікова Ю. В. Варіативність бар'єрів у процесі розвитку особистісних якостей майбутніх економістів.....	351
Мігус І. П., Черненко С. А. Сучасні підходи до оцінки персоналу суб'єктів господарювання з позиції економічної безпеки.....	357
Дубовик Т. В. QR-технології в маркетинговій комунікаційній діяльності підприємств торгівлі.....	363
Піддубна А. І., Васюренко В. О. Організаційно-управлінський механізм розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств Харківського регіону.....	367
Науменко М. О., Черкашина М. В. Концепція побудови механізму управління розвитком кластерно-мережних структур.....	373
Дідух О. В. Управління ризиками аутсорсингу на основі розроблення механізму розподілу сподіваних втрат між підприємством-замовником і аутсорсером.....	379

ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ

Умови публікації в журналі «Бізнес Інформ».....	384
---	-----

Виправлення: у журналі «Бізнес Інформ» № 8' 2013 у статті «Конструктивный системный подход к управлению отечественными предприятиями как рыночными системами» (автори Кобзев П. М., Котляр А. А.) на с. 119 у рис. 1 у верхньому прямокутнику має бути така формула: $T - D - T + IS + KO$.

Редакція приносить авторам свої вибачення.

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Стрижак Е. О. Научный метод экономической теории: от диалектики к триалектике	8
---	---

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Попкова К. А. Управление валютными рисками международной инвестиционной деятельности.....	13
Новикова К. И., Ковальчук М. В. Проблемные вопросы государственного регулирования внешнеэкономической деятельности в контексте обеспечения конкурентоспособности государства.....	18

МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Корнивская В. О. Финансово-институциональная структура экономик европейских стран, Украины и России в контексте развития процессов долгосрочного инвестирования.....	23
Александрова М. Н. Моделирование влияния фискальной политики на экономическое развитие	29
Мартыненко В. В. Оценка влияния глобализации на состояние экономической безопасности Украины.....	35

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Семенов А. Г., Васильев В. А. Классификация инвестиций как экономической категории.....	43
Бандура М. В. Проблемы и перспективы инвестиционного роста экономики Украины	50
Зайцева И. С., Коцюба Е. В. Банки как основные субъекты инвестиционной деятельности.....	55
Здреник В. С. Проблемы осуществления классификации финансовых инвестиций предприятий в Украине.....	60

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Файчук А. М., Файчук О. В. Инновационный процесс как движущая сила экономического роста.....	66
Химченко А. Н., Махнович Е. А. Экономическая сущность, место и классификация инновационных процессов в общественном производстве	71

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

Клоков В. И. Моделирование динамики «утечки мозгов»	77
Клименюк Н. Н., Кочарян И. С., Голованенко Н. В., Клименюк А. Н. Моделирование системы анализа учебной мощности заведений высшего образования	80
Светульников С. Г., Вышинская Т. А. Комплекснозначное моделирование теневой экономики в сфере внешней торговли Украины	86
Скалозуб В. В., Клименко И. В. Интерпретация и прогнозирование процессов, представленных временными рядами, на основе расширенного логистического отображения.....	92
Бизянов Е. Е., Глисская Т. С. Нечеткая когнитивная модель потоков поступления средств инвестиционных проектов.....	97
Евстрат Д. И., Приходько А. А. Применение оптимизационных моделей для планирования затрат производственного предприятия	102

Квита Г. Н., Шиковец Е. А., Клименко Ю. И. Моделирование и управление рисками АО «Украинская акционерная страховая компания «АСКА-ЖИЗНЬ».....	107
Кононова Е. Ю., Акулов Н. В. Эволюция макроструктур: мультиагентный подход	113
Наумова М. А. Модель оптимизации инвестиционных затрат	118
Орленко Н. С., Науменко И. В. Прогнозирование объема продаж в сбалансированной системе показателей	122
Хайлук С. А. Модель оценки вероятности работоспособного состояния банковской системы.....	126
Чаговец Л. А. Моделирование производственно-фискальных эффектов в системе экономической безопасности государства.....	130
Шерстенников Ю. В. Моделирование дуополии с учётом логистики, ограниченного выпуска и рекламы предприятия.....	135

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Иванов Н. Н. Информационно-аналитические системы в управлении экономическими объектами.....	141
Полужатова Н. Р. Подход к классификации предприятий с целью оценки результатов внедрения корпоративных информационных систем	146
Припотень В. Ю. Формирование информационной базы по результатам оценивания эколого-экономической безопасности промышленного предприятия.....	151
Лабжания Р. Г. Тенденции и перспективы развития IT-аутсорсинга в Украине	156
Цеслив О. В. Веб-аналитика для повышения эффективности сайта кафедры высшего учебного заведения.....	161

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Ячменева В. М., Волобуев И. В. Анализ подходов к формированию имиджевой политики региона.....	167
Пилько А. Д. Постановка задачи оценки уровня безопасности развития территориальной системы.....	173

ЭКОНОМИКА ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Лотоцкий Н. Я. Организационный и фондовый аспекты анализа процессов капитализации промышленных предприятий Украины	179
Нусинов В. Я., Колесников Д. В. Вертикально интегрированные структуры: сущность и особенности функционирования в горно-металлургическом комплексе Украины	187
Набок Е. В. Состояние основных средств отечественных предприятий в сравнении с опытом развитых стран.....	194

ЭКОНОМИКА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И АПК

Гогуля О. П., Тужик Е. А. Научные подходы к формированию модели сбалансированного развития отраслей сельскохозяйственного предприятия	199
Кукса И. Н., Руденко М. А. Направления и задачи разработки стратегии поддержки инновационного развития на предприятиях АПК	203
Вирченко А. В. Государственное регулирование земельных отношений в условиях формирования рынка земель сельскохозяйственного назначения.....	207

Сало И. А. Состояние и перспективы развития рынка плодов в Украине.....	211
Данилюк В. А. Использование адаптационных механизмов реализации стратегии технического развития в деятельности производителей хлебопекарского оборудования Украины	216

ЭКОНОМИКА ТРУДА И СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

Гнибиденко И. Ф. Пенсионная система Украины в условиях реформирования	222
Писаревская А. И. Развитие рынка рекрутинговых услуг в Украине	227
Соловьева О. Е., Гавриличенко Е. В. Оценка дифференциации регионов Украины по уровню комфортности проживания	232
Сычева К. В. Формирование стратегии развития системы пенсионного страхования в Украине	239

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

Гринько Т. В. Управление изменениями на предприятиях – необходимое условие обеспечения их развития.....	247
Череп А. В., Шитикова Л. В. Методические подходы к использованию трудовых ресурсов в соответствии с потенциальными возможностями предприятия	253
Шпак Н. Е., Кирилич Т. Ю. Формирование сбытовой стратегии малых промышленных предприятий	258
Грищенко Т. В., Решетова А. В. Теоретико-методические аспекты оценки стоимости компании.....	266
Моисеенко Т. Е. Внедрение международных стандартов качества в практику отечественных высокотехнологических предприятий.....	272
Буратчук Н. Ю. Место контроллинга запасов в финансовом и логистическом управлении.....	277
Венглюк И. В. Построение структуры механизма социально-экономической безопасности предприятия.....	285
Ермаченко Е. В. Разработка методических подходов по оценке рисков субъектов ВЭД во время выполнения экспортных контрактов	291

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ И АУДИТ

Дикань А. В., Дейнеко Е. В. Организация внутреннего контроля в бюджетном учреждении: прикладной аспект вопроса.....	296
Рядская В. В. Исследование современных проблем теории аудита как составной системы экономических наук.....	301
Бескостая Г. Н. Обоснование сущности нематериальных активов в учете	306
Гофербер Ю. В. Определение эффективности проведения аудита маркетинговой деятельности	311
Сахаров П. А. Отражение программ лояльности с использованием бонусов в бухгалтерском учете.....	316

ФИНАНСЫ, ДЕНЕЖНЫЙ ОБОРОТ И КРЕДИТ

Мигус И. П., Дудченко Н. В. Прозрачность банка как составляющая механизма обеспечения экономической безопасности	322
Ячменева В. М., Воробец Т. И. Факторы, влияющие на уровень устойчивости функционирования фондового рынка.....	328
Гречко А. В. Исследование влияния налогового фактора на деятельность малых предприятий в Украине.....	336
Бец А. И. Государственный долг в посткризисном периоде: реалии и перспективы	342

Крисоватый И. А. Применение в Украине позитивов международного опыта налогового регулирования инвестиционно-инновационной деятельности.....	347
---	-----

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Лисица Н. М., Беликова Ю. В. Вариативность барьеров в процессе развития личностных качеств будущих экономистов	351
Мигус И. П., Черненко С. А. Современные подходы к оценке персонала субъектов хозяйственной деятельности с позиции экономической безопасности.....	357
Дубовик Т. В. QR-технологии в маркетинговой коммуникационной деятельности предприятий торговли ...	363
Поддубная А. И., Васюренко В. А. Организационно-управленческий механизм развития внешнеэкономической деятельности предприятий Харьковского региона	367
Науменко М. А., Черкашина М. В. Концепция построения механизма управления развитием кластерно-сетевых структур	373
Дидух О. В. Управление рисками аутсорсинга на основе разработки механизма распределения ожидаемых потерь между предприятием-заказчиком и аутсорсером	379

СПРАВОЧНАЯ ИНФОРМАЦИЯ

Условия публикации в журнале «Бизнес Информ»	384
--	-----

CONTENT

ECONOMIC THEORY

Stryzhak O. O. Scientific Method of the Economic Theory: From Dialectics to Trialectics..... 8

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Popkova K. O. Managing Currency Risks of International Investment Activity 13

Novikova K. I., Kovalchuk M. V. Problems of State Regulation of Foreign Economic Activity in the Context of Ensuring Competitiveness of the State 18

MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY

Kornivska V. O. Financial and Institutional Structure of Economies of European Countries, Ukraine and Russia in the Context of Development of Processes of Long-term Investing..... 23

Aleksandrova M. M. Modelling Influence of Fiscal Policy upon Economic Development..... 29

Martynenko V. V. Assessment of Influence of Globalisation upon the State of Economic Security of Ukraine 35

INVESTMENT PROCESSES

Semenov A. H., Vasylyev V. O. Classification of Investments as an Economic Category 43

Bandura M. V. Problems and Prospects of Investment Growth of Ukrainian Economy..... 50

Zaytseva I. S., Kotsyuba O. V. Banks as Main Subjects of Investment Activity..... 55

Zdrenyk V. S. Problems of Classifying Financial Investments of Enterprises in Ukraine 60

INNOVATIVE PROCESSES

Faychuk O. M., Faychuk O. V. Innovation Process as the Driving Force of Economic Growth..... 66

Khimchenko A. N., Mahnovych O. O. Economic Essence, Place and Classification of Innovation Processes in Public Production 71

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

Klokov V. I. Modelling Dynamics of Brain Drain..... 77

Klymenyuk M. M., Kocharyan I. S., Golovanenko M. V., Klymenyuk O. M. Modelling the System of Analysis of Educational Facilities of High Educational Establishments..... 80

Svetunkov S. G., Vyshynska T. L. Complex-valued Modelling of the Shadow Economy in the Sphere of Foreign Trade of Ukraine..... 86

Skalozub V. V., Klymenko I. V. Interpretation and Forecasting Processes, Represented by Time Series, on the Basis of the Extended Logistic Mapping..... 92

Bizyanov Y. Y., Glinskaya T. S. Fuzzy Cognitive Model of Flows of Receipt of Funds from Investment Projects..... 97

Yevstrat D. I., Prykhodko A. O. Application of Optimisation Models for Planning Expenditures of a Production Enterprise 102

Kvita H. M., Shikovets K. O., Klymenko Y. I. Modelling and risk management in JSC Ukrainian Joint Stock Insurance Company ASKA-LIFE..... 107

Kononova K. Y., Akulov M. V. Evolution of Macro-generations: Multi-agent Approach 113

Naumova M. A. Model of Optimisation of Investment Expenditures 118

Orlenko N. S., Naumenko I. V. Forecasting Sales Volume in the Balanced Scorecard..... 122

Khayluk S. O. Model of Assessment of Probability of the Serviceable Condition of the Banking System..... 126

Chagovets L. A. Modelling Production and Fiscal Effects in the System of Economic Security of a State 130

Sherstennikov Y. V. Modelling Duopoly with Consideration of Logistics, Limited Production and Advertising 135

INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ECONOMY

Ivanov N. N. Information-Analytical Systems in Managing Economic Objects..... 141

Poluektova N. R. Approach to Classification of Enterprises with the Aim to Assess Results of Introduction of Corporate Information Systems..... 146

Prypoten V. Y. Formation of the Information Base by Results of Assessment of Ecological and Economic Security of an Industrial Enterprise 151

Labzhaniya R. G. Tendencies and Prospects of Development of IT Outsourcing in Ukraine 156

Tseliv O. V. Web-analytics for Increase of Efficiency of the Web-site of a Department of a Higher Educational Establishment..... 161

REGIONAL ECONOMY

Yachmenyova V. M., Volobuyev I. V. Analysis of Approaches to Formation of the Image Policy of a Region 167

Pilko A. D. Setting the Task of Assessment of the Level of Security of Territorial System Development 173

INDUSTRIAL ECONOMICS

Lototsky M. Y. Organisation and Fund Aspects of Analysis of Processes of Capitalisation of Industrial Enterprises of Ukraine 179

Nusinov V. Y., Kolesnikov D. V. Vertically Integrated Structures: Essence and Specific Features of Functioning in the Mining and Smelting Complex of Ukraine..... 187

Nabok I. V. State of Fixed Assets of Domestic Enterprises Compared to Experience of Developed Countries 194

AGRICULTURAL ECONOMICS AND AGRIBUSINESS

Gogulya O. P., Tuzhyk K. L. Scientific Approaches to Formation of the Model of Balanced Development of Branches of an Agricultural Enterprise..... 199

Kuksa I. M., Rudenko M. A. Directions and Tasks of Development of the Strategy of Support of Innovation Development at Enterprises of the Agroindustrial Complex (APK).....	203
Virchenko O. V. State Regulation of Land Relations under Conditions of Formation of the Market of Agricultural Land.....	207
Salo I. A. State and Prospects of the Fruit Market in Ukraine.....	211
Danyluk V. O. Use of Adaptive Mechanisms of Realisation of the Strategy of Technical Development in Activity of Manufacturers of Baking Equipment in Ukraine.....	216

LABOUR ECONOMICS AND SOCIAL POLICY

Gnybidenko I. F. Pension System of Ukraine under Conditions of Reformation.....	222
Pysarevska H. I. Development of the Recruitment Services Market in Ukraine.....	227
Solovyova O. Y., Gavrylychenko Y. V. Assessment of Differentiation of Ukrainian Regions by the Level of the Comfort of Living.....	232
Sychova K. V. Formation of the Strategy of Development of the Pension Insurance System in Ukraine.....	239

ECONOMICS OF ENTERPRISE

Grinko T. V. Managing Changes at an Enterprise is a Necessary Condition of Ensuring its Development....	247
Cherep A. V., Shytikova L. V. Methodical Approaches to the Use of Labour Resources in Accordance with Potential Possibilities of an Enterprise.....	253
Shpak N. O., Kyrlych T. Y. Formation of the Sales Strategy of Small Industrial Enterprises.....	258
Hryshenko T. V., Reshetova G. V. Theoretical and Methodical Aspects of Assessment of the Enterprise Value.....	266
Moiseyenko T. Y. Introduction of International Quality Standards into the Practice of Domestic High-tech Enterprises.....	272
Buratchuk N. Y. Place of Reserves Controlling in Financial and Logistic Management.....	277
Venglyuk I. V. Building the Structure of the Mechanism of Socio-economic Security of an Enterprise.....	285
Yermachenko Y. V. Development of Methodical Approaches to Assessment of Risks of the Subjects of Foreign Economic Activity when the Execute Export Contracts.....	291

ACCOUNTING AND AUDITING

Dikan L. V., Deyneko Y. V. Organisation of Internal Control in a Budget Institution: Applied Aspect.....	296
Ryadska V. V. Study of Modern Problems of the Theory of Audit as a Compound System of Economic Sciences....	301
Beskosta H. M. Substantiation of the Essence of Intangible Assets in Accounting.....	306
Goferber Y. V. Determining Efficiency of Auditing the Marketing Activity.....	311
Sakharov P. O. Reflection of Loyalty Programmes with the Use of Bonuses in Accounting.....	316

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Mihus I. P., Dudchenko N. V. Bank Transparency as a Component of the Economic Security Mechanism....	322
Yachmenyova V. M., Vorobets T. I. Factors that Influence the Level of Stability of Functioning of the Stock Market.....	328
Grechko A. V. Study of the Influence of the Tax Factor upon Small Enterprises Activity in Ukraine.....	336
Bets O. I. State Debt in the Post-crisis Period: Realities and Prospects.....	342
Krisovatyy I. A. Application of the Positive International Experience of Tax Regulation of Investment and Innovation Activity in Ukraine.....	347

MANAGEMENT AND MARKETING

Lysytsia N. M., Byelikova Y. V. Variability of Barriers in the Process of Development of Personal Qualities of Future Economists.....	351
Mihus I. P., Chernenko S. A. Modern Approaches to Assessment of Personnel of Economic Subjects from the Point of View of Economic Security.....	357
Dubovyk T. V. QR-technologies in Marketing Communication Activity of Trading Companies.....	363
Piddubna L. I., Vasyurenko V. O. Organisation and Management Mechanism of Development of Foreign Economic Activity of Enterprises of the Kharkiv Region.....	367
Naumenko M. A., Cherkashina M. V. Concept of Building a Mechanism of Management of Development of Cluster and Network Structures.....	373
Didukh O. V. Managing Outsourcing Risks on the Basis of Development of a Mechanism of Distribution of Expected Losses between the Customer and Outsourcer.....	379

INFORMATION

Terms of publication in the «Business Inform».....	384
--	-----

НАУЧНЫЙ МЕТОД ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ: ОТ ДИАЛЕКТИКИ К ТРИАЛЕКТИКЕ

СТРИЖАК Е. О.

УДК 330.101:001.8

Стрижак Е. О. Научный метод экономической теории: от диалектики к триалектике

Целью статьи является развитие концептуальных и теоретических основ научного метода экономической теории, а также анализ его содержательных характеристик и функциональных особенностей. Для выяснения сущности научного метода проанализированы и обобщены основные подходы к его определению, а также выделены его основные атрибуты. Выявлено, что отказ современной экономической теории от использования диалектического метода во многом ограничивает ее методологический потенциал. Вместе с тем обоснована ограниченность диалектического подхода в отдельных случаях в части выявления противоречий, а также несоизмеримости или несопоставимости двух выделенных противоположностей. Предложено развитие диалектического подхода в направлении расширения количества оснований, что выражается в отказе от бинарного анализа и синтеза в пользу тернарного и т. д. Так диалектический метод трансформируется в метод триалектики. Использование триалектического подхода дает возможность рассматривать любой объект в виде триединого синтеза его составляющих, а его развитие – не как разрешение двух противоречий, а как более сложный синтез трех начал. Перспектива дальнейших научных исследований в данном направлении состоит в развитии методологии применения метода триалектики к анализу социально-экономических проблем современного общества, что позволит более плодотворно использовать резервы междисциплинарных исследований, создаст теоретическую основу для полиметодологического синтеза направлений современной экономической науки.

Ключевые слова: научный метод, экономическая теория, диалектический метод, противоречие, метод триалектики.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 21.

Стрижак Елена Олеговна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: elena_stryzhak@rambler.ru

УДК 330.101:001.8

UDC 330.101:001.8

Стрижак О. О. Науковий метод економічної теорії: від діалектики до тріалектики

Stryzhak O. O. Scientific Method of the Economic Theory: From Dialectics to Trialectics

Метою статті є розвиток концептуальних і теоретичних засад наукового методу економічної теорії, а також аналіз його змістовних характеристик і функціональних особливостей. Для з'ясування сутності наукового методу проаналізовано та узагальнено основні підходи до його визначення, а також виділено його основні атрибути. Виявлено, що відмова сучасної економічної теорії від використання діалектичного методу багато в чому обмежує її методологічний потенціал. Разом з тим обґрунтовано обмеженість діалектичного підходу в окремих випадках у частині виявлення протиріч, а також несумірності або непорівнянності двох виділених протилежностей. Запропоновано розвиток діалектичного підходу в напрямку розширення кількості основ, що полягає у відмові від бинарного аналізу та синтезу на користь тернарного і т. ін. Так діалектичний метод трансформується в метод тріалектики. Використання тріалектичного підходу дає можливість розглядати будь-який об'єкт у вигляді триединого синтезу його складових, а його розвиток – не як розв'язання двох протиріч, а як більш складний синтез трьох начал. Перспектива подальших наукових досліджень у даному напрямку полягає в розвитку методології застосування методу тріалектики до аналізу соціально-економічних проблем сучасного суспільства, що дозволить більш плідно використовувати резерви міждисциплінарних досліджень, створить теоретичну основу для поліметодологічного синтезу напрямків сучасної економічної науки.

The goal of the article is development of conceptual and theoretical grounds of the scientific method of the economic theory and also analysis of its essential characteristics and functional specific features. In order to clarify the essence of the scientific method, the article analyses and generalises main approaches to its definition and also marks out its main attributes. It shows that refusal of the modern economic theory to use the dialectical method limits its methodological potential to a big extent. At the same time, it justifies narrowness of the dialectic approach in some cases in the context of detecting contradictions and also incommensurability of two marked antipodes. It offers to develop the dialectical approach in the direction of expansion of the number of grounds, which is reflected in refusal to use binary analysis and synthesis in favour of the ternary one, etc. Thus, the dialectical method is transformed into the trialectical method. The use of the trialectical approach gives a possibility to consider any object in the form of a triune synthesis of its components and to consider its development not as a settlement of two contradictions but as a more complex synthesis of three origins. The prospect of further studies in this direction is in development of methodology of application of the method of trialectics in analysis of socio-economic problems of the modern society, which would allow a more fruitful use of reserves of inter-disciplinary studies, create a theoretical basis for poly-methodological synthesis of directions of the modern economic science.

Ключові слова: науковий метод, економічна теорія, діалектичний метод, протиріччя, метод тріалектики.

Key words: scientific method, economic theory, dialectical method, contradiction, trialectical method.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 21.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 21.

Стрижак Елена Олеговна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Stryzhak Olena O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: elena_stryzhak@rambler.ru

E-mail: elena_stryzhak@rambler.ru

Современная геополитическая ситуация отличается нестабильностью и наличием перманентных кризисов в финансово-экономической сфере. Причем характерной особенностью кризисов последних лет оказывается их непредсказуемость и глобальный ха-

рактиктер в силу взаимосвязанности и взаимозависимости экономик различных стран. Более того, кризисы, начавшись в одних государствах, затрагивают и другие, как развитие, так и развивающиеся, а их влияние неоднозначно отражается на разных сферах общественной жизни.

ни. Согласно аналитическим выводам, отображенным в последнем ежегодном отчете ООН о мировом экономическом положении, число развитых стран, особенно в Европе, которые уже вошли в «двойной спад», растет, а в тех из них, которым угрожают неприятности с суверенным долгом, кризис углубился. Многие развитые страны попали на «траекторию нисходящей спирали» из-за высокого уровня безработицы, слабости совокупного спроса, усугубляемой жесткой экономией бюджетных средств, высокого государственного долга и финансовой неустойчивости. Экономические неурядицы развитых стран распространяются на развивающиеся страны и страны с переходной экономикой через ослабление спроса на их экспорт и повышение волатильности потоков капитала и цен на сырьевые товары... Перспективы на ближайшие два года продолжают оставаться неясными, что отражает наличие неопределенностей и рисков, могущих ухудшить ситуацию [1, с. 1].

Финансово-экономическая нестабильность глобального сообщества вызывает колебания деловой активности стран и регионов, влияя на экономическую ситуацию, что сказывается соответствующим образом на изменениях в их рейтинге. Так, по данным Международной аналитической компании Morgan Stanley Capital International (MSCI) [2], с ноября 2013 г. рейтинг фондового рынка Греции переведен из категории развитых в группу развивающихся рынков, что делает Грецию первой страной, утратившей статус развитой экономики. В то же время с мая 2014 г. Катар и ОАЭ будут классифицироваться MSCI как развивающиеся рынки. В условиях тотальной непредсказуемости траектории развития мировой экономики и повышения вероятности возникновения рисков глобального характера возрастает необходимость поиска адекватных теперешним реалиям рекомендаций экономической науки, усовершенствования ее методологического инструментария в соответствии с перманентными изменениями экономической реальности.

Следует отметить, что кризисы глобального сообщества сопровождаются кризисами экономической методологии, спровоцированными неспособностью экономической теории быстро реагировать на изменяющиеся условия хозяйствования и находить эффективные пути решения возникающих проблем. Например, П. Покрытан к конкретным формам проявления кризисного состояния методологии научного исследования относит: отказ от использования диалектического метода, его замена метафизикой; отказ от использования главного конкретно-научного метода политической экономии (восхождения от абстрактного к конкретному) с декларацией использования метода агрегирования; слабую формализацию методов экономической науки; подмену социально-экономических отношений в качестве предметных экономико-организационными, экономико-технологическими отношениями; отсутствие в экономических исследованиях социальной стороны вопроса, классовых интересов [3]. И это далеко не полный перечень проблем современной методологии экономической науки. Помимо того, одним из актуальных вопросов экономической теории, на наш взгляд, яв-

ляется развитие концептуальных и теоретических оснований научного метода, а также анализ его содержательных характеристик и функциональных особенностей, в чем и состоит цель настоящего исследования.

Тематика научного метода развернута как в трудах таких ученых: Р. Декарт, Г. Шмоллер, К. Менгер, Г. Гегель, К. Маркс, Ф. Энгельс, К. Поппер, Т. Кун, И. Лакатош, П. Фейерабенд, А. Чухно, А. Гриценко, Р. Нуреев, У. Алиев, А. Бузгалин, и др., которыми исследованы философские и теоретические основания научного метода, выделена специфика применения метода как основной составляющей методологии исследования социально-экономических процессов и способа получения нового знания. Вместе с тем, как подчеркивает А. Т. Москаленко, любой научный метод, разрабатывается на основе определенной теории... Любой конкретный метод – это не только идеальный инструмент, орудие или способ познания или преобразования действительности, но и специфическая форма знания о том, как в определенных условиях действовать в целях познания и преобразования [4, с. 12]. Именно поэтому изменения условий хозяйствования обуславливают необходимость совершенствования методологии экономических исследований, повышают актуальность изучения специфики научного метода.

Для выяснения сущности научного метода проанализируем основные подходы к его определению (табл. 1).

Как видно из табл. 1, научный метод выступает, прежде всего, способом решения научной задачи, при этом в его основе лежат концептуальные и теоретические принципы научного поиска. В таком контексте метод науки – это совокупность средств познания окружающей действительности, дуализм которого выражается во взаимодействии субъективного и объективного начал. Анализируя связь причины и следствия, субъективного и объективного в научном методе, Р. М. Нуреев пишет, что «метод науки, с одной стороны, отражает познанные законы исследуемой сферы окружающего мира, а с другой – выступает как средство дальнейшего познания. Таким образом, он одновременно является и результатом процесса исследования, и его предпосылкой. Сохраняя в себе свойства и законы изучаемого объекта, он в то же время несет на себе отпечаток целесообразной деятельности познающего его субъекта. Объективное переходит в субъективное, и наоборот» [13, с. 133].

Поскольку научный метод ориентирован на обобщение и систематизацию знаний конкретной предметной области, то представляется целесообразным выделить его необходимые атрибуты, к которым относятся: *во-первых*, теоретическое основание, направленное на концептуализацию и упорядочение релевантной информации для научного исследования, а также обоснование и вывод научных результатов; *во-вторых*, простота и воспроизводимость – возможность применения для решения аналогичных задач иной предметной области; *в-третьих*, строгость и однозначность, что заключается в способности адекватной и недвусмысленной трактовки полученных научных результатов; *в-четвертых*, эвристический потенциал, т. е. способность получения нового знания, научных результатов.

Подходы к определению научного метода

Метод науки (научный метод)	Определение
Андреев И. Д.	Путь, прием, способ достижения истинных знаний, соответствующие предмету и характеру познания, которые имеют огромное значение в деятельности ученых [5, с. 228]
Ивин А. А.	Система категорий, ценностей, регулятивных принципов, способов обоснования, образцов и т. д., которыми руководствуется в своей деятельности научное сообщество [6, с. 38]
Лукашевич В. К.	Совокупность принципов, норм, правил, предписаний, регламентирующих познавательные действия (операции, процедуры) субъекта, а в широком смысле как вся совокупность функционирующего в науке нормативного знания [7, с. 57]
Новейший философский словарь	Заданный сопряженной гипотезой путь ученого к постижению предмета изучения [8, с. 628]
Орехов А. М.	Способ освоения действительности, основанный на рациональном, доказательном, системном исследовании природы и общества [9, с. 120]
Подкорытов Г. А.	Совокупность систематизированных познавательных операций, соответствующих предмету и цели научного исследования [10, с. 404]; способ действий, с помощью которого решается некоторый тип научных задач [Там же, с. 421]
Поппер К. Р.	Метод смелых, дерзких предположений и изобретательных и решительных попыток их опровергнуть [11, с. 84]
Хашимова И. С.	Знание средств и путей или способов решения того или иного типа задач... единство концептуальных и операционных средств, выбор и организация которых зависят от характера решаемой задачи и сложившейся конкретной познавательной ситуации [12, с. 12]

Отождествляя метод научной дисциплины и научный метод, У. Ж. Алиев указывает на то, что в самом широком смысле (в единстве методологического, методического, технологического знаний) научный метод раскрывает некоторую *линию «научного» действия* субъекта, его особенности, связанные с получением нового знания или уточнением содержания наличного знания о предмете. Другими словами, если *объект есть продукт диалектического взаимодействия субъекта и объективной реальности, предмет – субъекта и объекта, то метод – субъекта и предмета* [курсив У. Ж. Алиева]. И его истинное назначение, и цель – это обеспечить объективный познавательный подход к предмету исследования, адекватно отражающий его природу: генезис, структуру, содержание и функции [14, с. 14]. Тем самым ученый акцентирует внимание на диалектическом характере метода, его двойственной сущности. Итак, научный метод отображает одновременно и субъективное начало, воплощенное в личности исследователя, и объективное – отраженное в интерпретации предмета научного поиска. Вместе с тем научный метод неотделим от предмета исследования, который, в свою очередь, неразрывно связан с объектом исследования, объективной действительностью.

Заметим, что не существует единого универсального научного метода для всех сфер научных исследований, однако есть основные черты, присущие методу науки как способу изучения экономической действительности. В частности, в формировании метода экономической теории решающую роль, по мнению А. А. Чухно, играет научная философия, которая представляет общие принципы диалектического познания, а как применить эти принципы для исследования специфического предмета – производственных отношений, с помощью каких способов и приемов можно проник-

нуть в их сущность и воспроизвести теоретическую систему законов и категорий, – всё это зависит от самой экономической теории, ее предмета, ее научной парадигмы [15, с. 6]. Из чего можно заключить, что философия представляет собой основу, концептуальный каркас анализа социально-экономических процессов общества, позволяет обозначить основное направление теоретического исследования экономической науки, выстроить концептуальную схему изучения объективной реальности.

Отказ современной экономической теории, включающей в себя совокупность разнородных направлений экономической мысли во главе с мейнстримом, от использования диалектического метода во многом ограничивает ее методологический потенциал, в первую очередь в части объяснения современных социально-экономических процессов, поиска возможностей развития экономических систем, выхода из кризиса. В гегелевской интерпретации диалектика выступает методом постижения противоречий, объясняя развитие через триаду: ТЕЗИС → АНТИТЕЗИС → СИНТЕЗ. Анализируя гегелевскую диалектику, А. С. Казеннов характеризует противоречие как «источник самодвижения и предметов природы, и процессов общества, и форм мышления, как выражение их (природы, общества и мышления) сущности» [16, с. 13]. Противоречие тем самым выступает источником развития всего существующего. Начинаясь с фиксации в виде антиномии, – замечает А. В. Бузгалин, – противоречие разворачивается в действительное, содержательное единство (тождество) и одновременно противоположность своих сторон, соединение которых возможно лишь в живом процессе разрешения противоречия. Разрешаясь, противоречие «снимается» в новом отношении (противоречии), где происходит отрицание, но и сохранение в генетическом преемнике прежнего отношения, и так далее, пока этот процесс развития (снятия) не доходит

до предела, взрывающего системное качество, что вызывает снятие прежней системы. Это ее гибель, но вместе с тем и развитие в новое качество, рождение новой системы при «наследовании» прошлого [17].

Наряду с этим диалектический метод, выражающийся в выявлении, анализе и разрешении противоречий, подвергся достаточно жесткой критике со стороны постпозитивистов. Так, К. Поппер подвергает сомнению универсальность диалектического подхода, отождествляя его с методом проб и ошибок. По убеждению философа, метод, с помощью которого пытаются решить все проблемы, обычно один и тот же, – это метод проб и ошибок... Если метод проб и ошибок развивается все более и более сознательно, то он начинает приобретать характерные черты «научного метода» [18]. В то же время выбор и обоснование метода не является залогом получения научного результата. Однако, согласно позиции Поппера, «самые серьезные недоразумения и невнятица возникают из-за расплывчатости, характерной для рассуждений диалектиков о противоречиях» [18]. Тем самым Поппер настаивает на ошибочности диалектики в части выявления противоречий, происходит ли это в рамках критикуемой теории, или же между этой теорией и другой теорией, или между теорией и определенными фактами, поскольку в раскрытии противоречия присутствует субъективный момент, связанный с определением как самого тезиса, так и антитезиса.

На ограниченности применения диалектического подхода в отдельных случаях акцентирует внимание и С. Л. Василенко, отмечая, что понятие «противоположности» часто предполагает противопоставление с выделением двух полярных качественных состояний одного или двух схожих исследуемых объектов. Во многих случаях противоположности просто не получаются. Качества и объекты просто несопоставимы или несоизмеримы. Таким образом, установление противоположности оказывается лишь ограниченным приемом исследования [19]. Следовательно, при использовании диалектического метода возникает проблема не только выделения противоречий, но и зачастую несоизмеримости или несопоставимости двух выделенных противоположностей.

Решение этой проблемы, на наш взгляд, состоит в развитии диалектического подхода в направлении расширения количества оснований, т. е. в отказ от бинарного анализа и синтеза в пользу тернарного и т. д. Так диалектический метод трансформируется в триалектический, или *метод триалектики*, по определению Л. И. Волгина – «метод познания единого целого не в развитии и борьбе противоположностей, а в единстве фундаментальных взаимодействий иерархических многоуровневых систем единого Бытия (триалектический принцип всеобщей связи и многообразия)» [20]. Помимо того, метод триалектики позволяет искать предпосылку развития не в противопоставлении тезиса и антитезиса (и далее в отрицании отрицания), а в построении системных триад, которые, по выражению Р. Г. Баранцева, как раз обладают достаточно общей семантикой: в одном из ее элементов (триады) доминирует аналитическое начало, в другом – качественное,

в третьем – субстанциальное. Источник этой закономерности можно видеть в триединой природе человека, в его способности мыслить одновременно и понятиями, и образами, и символами [21]. Построение тернарных схем позволяет расширить диалектический подход за счет возможности перехода от гегелевских переходных триад, снимающих противоречия, к целостным системным, представляющим собой качественное единство составляющих их элементов.

Если использовать диалектический подход для анализа самого научного метода, то концептуальная схема такого анализа будет выглядеть следующим образом (рис. 1). То есть развитие категории (в данном случае научного метода) будет осуществляться по спирали от объекта к субъекту, и обратно к объекту.

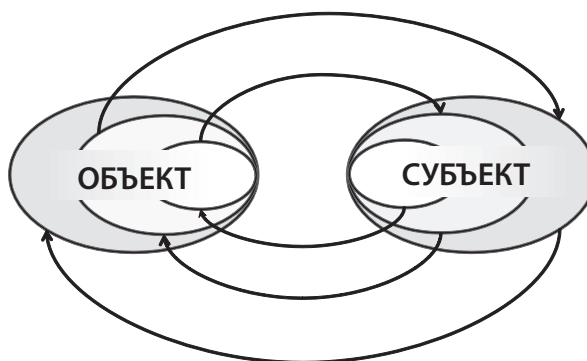

Рис. 1. Диалектический подход к анализу научного метода

Метод триалектики позволяет расширить диалектический подход путем замены дуальных противоположностей тернарными схемами (рис. 2).

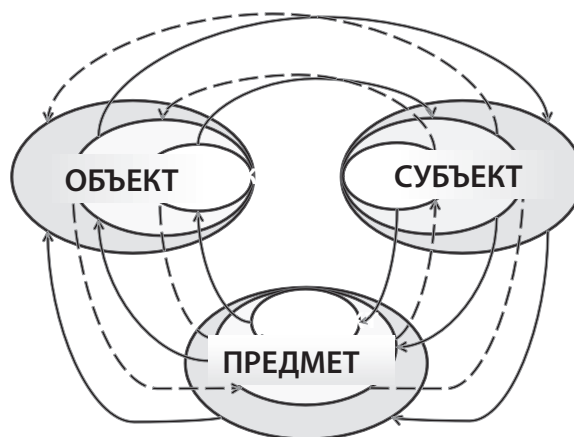

Рис. 2. Триалектический подход к анализу научного метода

В данной тернарной схеме противоречия между субъектом и объектом решаются через предмет, между предметом и объектом – через субъект, а между предметом и субъектом – через объект. Развитие категории при этом осуществляется по двойной спирали, объединяя все три составляющих, а сущность процесса развития состоит не в разрешении и снятии противоречий, а в концептуальном триедином синтезе.

ВЫВОДЫ

Ограниченность возможностей неоклассики с ее методологическим инструментарием и чрезмерная формализация методов экономических исследований во многом предопределили кризисное состояние современной экономической теории, зачастую оказавшейся не в состоянии предоставить эффективные рекомендации обеспечения устойчивого развития национальных систем в условиях глобального финансово-экономического кризиса. Совершенствование теоретических и концептуальных оснований научного метода экономической теории в направлении от диалектики к триалектике позволит не только в полном объеме реализовать потенциал диалектического метода, но и будет способствовать расширению возможностей его применения в обогащенном виде. Использование триалектического подхода дает возможность рассматривать любой объект в виде триединого синтеза его составляющих, а его развитие – не как разрешение двух противоречий, а как более сложный синтез трех начал (возможно также выделение более, чем три, составляющих).

Перспективы дальнейших научных исследований в данном направлении состоят в развитии методологии применения метода триалектики к анализу социально-экономических проблем современного общества, что позволит более плодотворно использовать резервы междисциплинарных исследований, создаст теоретическую основу для полиметодологического синтеза направлений современной экономической науки. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Мировое экономическое положение и перспективы в 2013 г. Резюме [Электронный ресурс] / UN. – N.-Y., 2013. – Режим доступа : http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2013wesp_es_ru.pdf
2. Morgan Stanley Capital International. – Режим доступа : http://www.msoci.com/products/indices/market_classification.html
3. Покрытан П. О некоторых тенденциях в методологии экономических исследований / П. Покрытан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://propaganda-journal.net/4636.html>
4. Методология в сфере теории и практики / А. Т. Москаленко и др. – Новосибирск : Наука. Сиб. отд-ние, 1988. – 306 с.
5. Андреев И. Д. Теория как форма организации научного знания / И. Д. Андреев. – М. : Наука, 1979. – 304 с.
6. Ивин А. А. Современная философия науки / А. А. Ивин. – М. : Высш. шк., 2005. – 592 с.
7. Лукашевич В. К. Научный метод: Структура, обоснование, развитие / В. К. Лукашевич ; науч. ред. А. Н. Елсуков. – Мн. : Навука і тэхніка, 1991. – 207 с.
8. Новейший философский словарь. – 3-е изд., испр. – Мн. : Книжный Дом. – 2003. – 1280 с.
9. Орехов А. М. Методы экономических исследований: учеб. пособие / А. М. Орехов. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 392 с.
10. Подкорытов Г. А. Природа научного метода / Г. А. Подкорытов // Философия и методология познания / под ред. В. Л. Обухова и др. – С-Пб. : Фонд поддержки науки и образования в области правоохранительной деятельности «Университет», 2003. – С. 402 – 419.

11. Поппер К. Р. Объективное знание. Эволюционный подход / К. Р. Поппер / Пер. с англ. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 384 с.

12. Хашимова И. С. Методология и методы научного познания в условиях научно-технической революции / И. С. Хашимова, Г. И. Рузавин, К. И. Иванова и др. – Ташкент : Издательство «Фан» Узбекской ССР, 1986. – 288 с.

13. Нуреев Р. М. Предпосылки новой экономической парадигмы: онтология и гносеология / Р. М. Нуреев // Вопросы экономики – 1993. – № 4. – С. 131 – 144.

14. Алиев У. Ж. Методология построения общей предметной модели научной дисциплины (к обоснованию теоретической экономики) / У. Ж. Алиев // Теоретическая экономика. – 2011. – № 3. – С. 7 – 18.

15. Чухно А. А. Диалектическая философия и методы экономической теории / А. А. Чухно // Экономическая теория. – 2006. – № 4. – С. 3 – 15.

16. Казеннов А. С. Диалектика как высший метод познания / А. С. Казеннов. – С-Пб. : Изд-во Политехн. ун-та, 2011. – 96 с.

17. Бузгалин А. В. Диалектика как адекватный метод исследования сложных социальных систем: к критике позитивизма и прагматизма / А. В. Бузгалин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.alternativy.ru/ru/node/973>

18. Поппер К. Что такое диалектика? / К. Поппер [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://philosophy.ru/library/vopros/50.html>

19. Василенко С. Л. От диалектики к поли(а)лектике и назад ... в будущее / С. Л. Василенко, А. В. Никитин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0226/002a/1102-vsnik.pdf>

20. Волгин Л. И. От диалектики через научное познание к триалектике [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0016/001a/00160038.htm>

21. Баранцев Р. Г. От бинарных оппозиций – к тернарному синтезу / Р. Г. Баранцев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0019/d01/00160024.htm>

REFERENCES

- Andreev, I. D. *Teoriia kak forma organizatsii nauchnogo znaniia* [The theory as a form of scientific knowledge]. Moscow: Nauka, 1979.
- Aliev, U. Zh. "Metodologija postroeniia obshchey predmetnoy modeli nauchnoy distsipliny (k obosnovaniuu teoreticheskoy ekonomiki)" [The methodology of constructing models of the general subject of scientific disciplines (to the justification of theoretical economics)]. *Teoreticheskaja ekonomika*, no. 3 (2011): 7-18.
- Buzgalin, A. V. "Dialektika kak adekvatnyy metod issledovaniia slozhnykh sotsialnykh sistem: k kritike pozitivizma i pragmatizma" [Dialectics as an adequate method for the study of complex social systems: a critique of positivism and pragmatism]. <http://www.alternativy.ru/ru/node/973>
- Barantsev, R. G. "Ot binarnykh oppozitsiy – k ternarnomu sintezu" [Of binary oppositions - a synthesis of ternary]. <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0019/d01/00160024.htm>
- Chukhno, A. A. "Dialekticheskaja filosofija i metody ekonomicheskoy teorii" [Dialectical philosophy and methods of economic theory]. *Ekonomicheskaja teoriia*, no. 4 (2006): 3-15.
- Ivin, A. A. *Sovremennaja filosofija nauki* [Modern philosophy of science]. Moscow: Vysshiaia shkola, 2005.
- Khashimova, I. S., Ruzavin, G. I., and Ivanova, K. I. *Metodologija i metody nauchnogo poznaniia v usloviakh nauchno-tehnicheskoy revoliutsii* [Methodology and methods of scientific knowledge in the scientific and technological revolution]. Tashkent: Fan, 1986.

Kazenov, A. S. *Dialektika kak vysshiy metod poznaniia* [The dialectic as the supreme method of learning]. St. Petersburg: Izdatel'stvo Politehnicheskogo universiteta, 2011.

Lukashevych, V. K. *Nauchnyi metod: Struktura, obosnovanye, razvitye* [The scientific method : Structure, rationale, development]. Minsk: Navuka i tekhnika, 1991.

"Morgan Stanley Capital International" http://www.msci.com/products/indices/market_classification.html

"Mirovoe ekonomicheskoe polozhenie i perspektivy v 2013 g. Reziyume" [World Economic Situation and Prospects 2013 Summary]. http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2013wesp_es_ru.pdf

Moskalenko, A. T. *Metodologiya v sfere teorii i praktiki* [The methodology in the field of theory and practice]. Novosibirsk: Nauka. Sib. otdelenie, 1988.

Nureev, R. M. "Predposylki novoy ekonomicheskoy paradigmy: ontologiya i gnoseologiya" [Background of a new economic paradigm : an ontology and epistemology]. *Voprosy ekonomiki*, no. 4 (1993): 131-144.

Noveyshiyy filosofskiy slovar [Newest Philosophical Dictionary]. Minsk: Knizhnyy Dom, 2003.

Orehkov, A. M. *Metody ekonomicheskikh issledovaniy* [Methods of Economic Research]. Moscow: INFRA-M, 2009.

Podkorytov, G. A. "Priroda nauchnogo metoda" [The nature of the scientific method]. In *Filosofiya i metodologiya poznaniia*, 402-419. SPb: Universitet, 2003.

Pokrytan, P. "O nekotorykh tendentsiyakh v metodologii ekonomicheskikh issledovaniy" [Some trends in the methodology of economic research]. <http://propaganda-journal.net/4636.html>

Popper, K. "Chto takoe dialektika?" [What is a dialectic?]. <http://philosophy.ru/library/vopros/50.html>

Popper, K. R. *Obektivnoe znanie. Evoliutsionnyy podkhod* [Objective knowledge. An evolutionary approach]. Moscow: Editorial URSS, 2002.

Volgin, L. I. "Ot dialektiki cherez nauchnoe poznanie k trialektike" [Dialectics through scientific knowledge to trialektika]. <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0016/001a/00160038.htm>.

Vasilenko, S. L., and Nikitin, A. V. "Ot dialektiki k poli(a)lektike i nazad ... v budushchee" [From dialectics to poly(a)lektike and back ... in the future]. <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0226/002a/1102-vsnik.pdf>

УДК 330.131.7

УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМИ РИЗИКАМИ МІЖНАРОДНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ПОПКОВА К. О.

УДК 330.131.7

Попкова К. О. Управління валютними ризиками міжнародної інвестиційної діяльності

Метою статті є розробка механізму управління валютними ризиками міжнародної інвестиційної діяльності. Аналізуючи існуючі методи оцінки та мінімізації ризиків міжнародної інвестиційної діяльності, ідентифіковано їх недоліки та переваги. Спираючись на проведений аналіз методичного інструментарію ризик-менеджменту, розроблено механізм управління ризиками міжнародної інвестиційної діяльності, основними етапами якого є: аналіз факторів, що впливають на структурні елементи ризику; ідентифікація та аналіз валютних ризиків; оцінка валютних ризиків шляхом визначення загальної суми відкритої валютної позиції, питомої ваги іноземної валюти в гривневому еквіваленті, коефіцієнта кореляції між курсами і-ї та j-ї іноземної валюти відносно національної; мінімізація валютних ризиків і моніторинг. Запропонований механізм управління ризиками дає змогу детально проаналізувати ризик, здійснити його оцінку та своєчасно мінімізувати для підвищення загальної ефективності міжнародної інвестиційної діяльності.

Ключові слова: ризик, міжнародна інвестиційна діяльність, оцінка та мінімізація, інвестор.

Рис.: 1. **Бібл.:** 12.

Попкова Ксенія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра міжнародної економіки, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: kseniavdo@mail.ru

УДК 330.131.7

Попкова К. А. Управление валютными рисками международной инвестиционной деятельности

Целью статьи является разработка механизма управления валютными рисками международной инвестиционной деятельности. Анализируя существующие методы оценки и минимизации рисков международной инвестиционной деятельности, идентифицированы их недостатки и преимущества. Опираясь на проведенный анализ методического инструментария риск-менеджмента, разработан механизм управления рисками международной инвестиционной деятельности, основными этапами которого являются: анализ факторов, влияющих на структурные элементы риска; идентификация и анализ валютных рисков; оценка валютных рисков путем определения общей суммы открытой валютной позиции, удельного веса иностранной валюты в гривневом эквиваленте, коэффициента корреляции между курсами i-й и j-й иностранной валюты по отношению к национальной, минимизация валютных рисков и мониторинг. Представленный механизм управления рисками позволяет детально проанализировать риск, осуществить его оценку и своевременно минимизировать для повышения общей эффективности международной инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: риск, международная инвестиционная деятельность, оценка и минимизация, инвестор.

Рис.: 1. **Библ.:** 12.

Попкова Ксенія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра міжнародної економіки, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: kseniavdo@mail.ru

UDC 330.131.7

Popkova K. O. Managing Currency Risks of International Investment Activity

The goal of the article is development of the mechanism of managing currency risks of international investment activity. Analysing the existing methods of assessment and minimisation of risks of international investment activity, the article identifies their shortcomings and advantages. Based on the conducted analysis of methodical risk-management instruments, the article develops a mechanism of managing risks of international investment activity, the main stages of which are: analysis of factors that influence structural elements of risk; identification and analysis of currency risks; assessment of currency risks through identification of the total amount of the open currency position, specific weight of foreign currency expressed in UAH, correlation ratio between the rates of the "i" and "j" foreign currency with respect to the national one and minimisation of currency risks and monitoring. The presented risk-management mechanism allows a detailed analysis of the risk, its assessment and timely minimisation for increase of the general effectiveness of international investment activity.

Key words: risk, international investment activity, assessment and minimisation, investor.

Pic.: 1. **Bibl.:** 12.

Popkova Kseniya O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of International Economy, Kharkiv National Automobile and Highway University (vul. Petrovskogo, 25, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: kseniavdo@mail.ru

Kazenov, A. S. *Dialektika kak vysshiy metod poznaniia* [The dialectic as the supreme method of learning]. St. Petersburg: Izdatel'stvo Politehnicheskogo universiteta, 2011.

Lukashevych, V. K. *Nauchnyi metod: Struktura, obosnovanye, razvitye* [The scientific method : Structure, rationale, development]. Minsk: Navuka i tekhnika, 1991.

"Morgan Stanley Capital International" http://www.msci.com/products/indices/market_classification.html

"Mirovoe ekonomicheskoe polozhenie i perspektivy v 2013 g. Reziyume" [World Economic Situation and Prospects 2013 Summary]. http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2013wesp_es_ru.pdf

Moskalenko, A. T. *Metodologiya v sfere teorii i praktiki* [The methodology in the field of theory and practice]. Novosibirsk: Nauka. Sib. otdelenie, 1988.

Nureev, R. M. "Predposylki novoy ekonomicheskoy paradigmy: ontologiya i gnoseologiya" [Background of a new economic paradigm : an ontology and epistemology]. *Voprosy ekonomiki*, no. 4 (1993): 131-144.

Noveyshiyy filosofskiy slovar [Newest Philosophical Dictionary]. Minsk: Knizhnyy Dom, 2003.

Orekhov, A. M. *Metody ekonomicheskikh issledovaniy* [Methods of Economic Research]. Moscow: INFRA-M, 2009.

Podkorytov, G. A. "Priroda nauchnogo metoda" [The nature of the scientific method]. In *Filosofiya i metodologiya poznaniia*, 402-419. SPb: Universitet, 2003.

Pokrytan, P. "O nekotorykh tendentsiyakh v metodologii ekonomicheskikh issledovaniy" [Some trends in the methodology of economic research]. <http://propaganda-journal.net/4636.html>

Popper, K. "Chto takoe dialektika?" [What is a dialectic?]. <http://philosophy.ru/library/vopros/50.html>

Popper, K. R. *Obektivnoe znanie. Evoliutsionnyy podkhod* [Objective knowledge. An evolutionary approach]. Moscow: Editorial URSS, 2002.

Volgin, L. I. "Ot dialektiki cherez nauchnoe poznanie k trialektike" [Dialectics through scientific knowledge to trialektika]. <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0016/001a/00160038.htm>.

Vasilenko, S. L., and Nikitin, A. V. "Ot dialektiki k poli(a)lektike i nazad ... v budushchee" [From dialectics to poly(a)lektike and back ... in the future]. <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0226/002a/1102-vsnik.pdf>

УДК 330.131.7

УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМИ РИЗИКАМИ МІЖНАРОДНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ПОПКОВА К. О.

УДК 330.131.7

Попкова К. О. Управління валютними ризиками міжнародної інвестиційної діяльності

Метою статті є розробка механізму управління валютними ризиками міжнародної інвестиційної діяльності. Аналізуючи існуючі методи оцінки та мінімізації ризиків міжнародної інвестиційної діяльності, ідентифіковано їх недоліки та переваги. Спираючись на проведений аналіз методичного інструментарію ризик-менеджменту, розроблено механізм управління ризиками міжнародної інвестиційної діяльності, основними етапами якого є: аналіз факторів, що впливають на структурні елементи ризику; ідентифікація та аналіз валютних ризиків; оцінка валютних ризиків шляхом визначення загальної суми відкритої валютної позиції, питомої ваги іноземної валюти в гривневому еквіваленті, коефіцієнта кореляції між курсами і-ї та j-ї іноземної валюти відносно національної; мінімізація валютних ризиків і моніторинг. Запропонований механізм управління ризиками дає змогу детально проаналізувати ризик, здійснити його оцінку та своєчасно мінімізувати для підвищення загальної ефективності міжнародної інвестиційної діяльності.

Ключові слова: ризик, міжнародна інвестиційна діяльність, оцінка та мінімізація, інвестор.

Рис.: 1. **Бібл.:** 12.

Попкова Ксенія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра міжнародної економіки, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: kseniavdo@mail.ru

УДК 330.131.7

Попкова К. А. Управление валютными рисками международной инвестиционной деятельности

Целью статьи является разработка механизма управления валютными рисками международной инвестиционной деятельности. Анализируя существующие методы оценки и минимизации рисков международной инвестиционной деятельности, идентифицированы их недостатки и преимущества. Опираясь на проведенный анализ методического инструментария риск-менеджмента, разработан механизм управления рисками международной инвестиционной деятельности, основными этапами которого являются: анализ факторов, влияющих на структурные элементы риска; идентификация и анализ валютных рисков; оценка валютных рисков путем определения общей суммы открытой валютной позиции, удельного веса иностранной валюты в гривневом эквиваленте, коэффициента корреляции между курсами i-й и j-й иностранной валюты по отношению к национальной, минимизация валютных рисков и мониторинг. Представленный механизм управления рисками позволяет детально проанализировать риск, осуществить его оценку и своевременно минимизировать для повышения общей эффективности международной инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: риск, международная инвестиционная деятельность, оценка и минимизация, инвестор.

Рис.: 1. **Библ.:** 12.

Попкова Ксенія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра міжнародної економіки, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: kseniavdo@mail.ru

UDC 330.131.7

Popkova K. O. Managing Currency Risks of International Investment Activity

The goal of the article is development of the mechanism of managing currency risks of international investment activity. Analysing the existing methods of assessment and minimisation of risks of international investment activity, the article identifies their shortcomings and advantages. Based on the conducted analysis of methodical risk-management instruments, the article develops a mechanism of managing risks of international investment activity, the main stages of which are: analysis of factors that influence structural elements of risk; identification and analysis of currency risks; assessment of currency risks through identification of the total amount of the open currency position, specific weight of foreign currency expressed in UAH, correlation ratio between the rates of the "i" and "j" foreign currency with respect to the national one and minimisation of currency risks and monitoring. The presented risk-management mechanism allows a detailed analysis of the risk, its assessment and timely minimisation for increase of the general effectiveness of international investment activity.

Key words: risk, international investment activity, assessment and minimisation, investor.

Pic.: 1. **Bibl.:** 12.

Popkova Kseniya O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of International Economy, Kharkiv National Automobile and Highway University (vul. Petrovskogo, 25, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: kseniavdo@mail.ru

З посиленням тенденцій до глобалізації та інтернаціоналізації Україна прагне подолати економічне відставання для інтеграції у світове співтовариство. У цих умовах особливого значення набуває міжнародна інвестиційна діяльність. Разом з тим вкладення капіталу вітчизняних й іноземних інвесторів в Україну пов'язано з численними ризиками, зокрема валютними, які можуть значною мірою спотворити прогнозу ефективність інвестиційної діяльності, що зумовлює необхідність застосування ефективних інструментів ризик-менеджменту при прийнятті рішень щодо інвестування.

Окремі теоретичні й методичні напрямки цієї проблеми висвітлюються в працях відомих дослідників: І. О. Бланка, В. М. Гриньової, Н. В. Хохлова, У. Шарпа та ін. [1 – 4].

Разом з тим аналіз наукових публікацій довів, що деякі суттєві завдання процесу управління валютними ризиками міжнародної інвестиційної діяльності дотепер залишаються невирішеними. У першу чергу це стосується обґрунтування вибору методів оцінки валютних ризиків. Потребує додаткового дослідження і процедура мінімізації ризиків міжнародної інвестиційної діяльності.

Метою цієї статті є розробка механізму управління валютними ризиками міжнародної інвестиційної діяльності.

На практиці для оцінки ризику інвестиційної діяльності застосовують переважно економіко-статистичні, експертні, аналогові методи та методи економіко-математичного моделювання.

Економіко-статистичні методи становлять основу оцінки ризиків і дозволяють одержати найбільш обґрунтовану з математичної точки зору характеристику їх рівня. До основних розрахункових показників цього методу відносяться: рівень інвестиційного ризику, дисперсія, середньоквадратичне відхилення, коефіцієнт варіації, бета-коефіцієнт, альфа-коефіцієнт. Але жоден з абсолютних і відносних статистичних показників не є вичерпною характеристикою ризикованості рішень, що вимагає їх системного використання.

Експертна оцінка рівня ризику застосовується в тому випадку, якщо відсутні необхідні дані для здійснення розрахунків економіко-статистичними методами та дозволяє дати інтегральну оцінку за окремими складовими. До експертних методів оцінки належать: опитування, SWOT-аналіз, «роза та спіраль ризиків», оцінка ризиків стадії проекту, метод Дельфі [5, 6]. Разом з тим, засновані на інтуїції, хоча і кваліфікованих фахівців, методи експертних оцінок є досить суб'єктивними.

Аналогові методи оцінки рівня інвестиційного ризику дозволяють визначити його рівень за окремими найбільш масовими інвестиційними операціями. При цьому може бути використаний як власний, так і зовнішній досвід здійснення таких інвестиційних операцій [1, 6, 8]. Дана група методів не враховує індивідуальні характеристики та не може бути застосована в умовах нестабільного розвитку.

Таким чином, ці методи оцінки ризиків не відбивають повною мірою ступінь ризику і зменшують надійність розрахунків. Щоб зменшити ризик і розглянути різноманітну картину можливих наслідків, необхідно

вдатися до ускладненого (комплексного) методу оцінки ризику, або до економіко-математичного моделювання.

Найбільше поширення при оцінюванні валютних ризиків міжнародної інвестиційної діяльності одержали такі методи економіко-математичного моделювання: аналіз чутливості проекту, аналіз сценаріїв проекту, метод імітаційного моделювання, метод «дерева рішень» тощо.

Сутність методу аналізу чутливості полягає в оцінці впливу основних вихідних параметрів інвестиційного проекту на кінцеві показники його ефективності. Послідовно змінюючи значення варійованих вихідних показників, можна визначити діапазон коливань обраних для оцінки кінцевих показників ефективності, а також критичні значення вихідних параметрів проекту, що ставлять під сумнів доцільність його здійснення. Чим більше діапазон коливань вихідних параметрів проекту, при якому показники його ефективності відповідають обраним підприємством критеріям, тим менш ризикованим він вважається за результатами аналізу чутливості [1]. Метод, що аналізується, є досить простим, широко застосовується на практиці і дозволяє визначити лише критичні значення коливань змінних проекту, але не дає змогу визначити величину втрат, які можуть виникнути у разі настання ризикової події. На підставі цього підходу зміна одного фактора розглядається ізольовано, тоді як на практиці всі економічні фактори тією або іншою мірою корельовані, що є суттєвим недоліком цього методу.

Аналіз сценаріїв проекту дозволяє оцінити вплив на кінцеві показники ефективності проекту одночасної зміни декількох вихідних його параметрів, що генерують можливі проектні ризики. Основною перевагою цього методу в порівнянні з аналізом чутливості є те, що усі варійовані вихідні параметри проекту моделюються з урахуванням їх взаємозалежності. У практиці проектного аналізу моделюється, як правило, три основні сценарії здійснення реального інвестиційного проекту – песимістичний, реалістичний і оптимістичний, основу яких складає передбачуване погіршення або поліпшення вихідних параметрів. Результати аналізу сценаріїв проекту дозволяють визначити умови його реалізації, що забезпечують досягнення критеріальних значень показників ефективності [1]. Однак при застосуванні цього методу досить складно простежити одночасно вплив багатьох факторів, тому при використанні аналізу сценаріїв, як правило, використовується обмежена кількість чинників.

Основа методу імітаційного моделювання складає метод Монте-Карло. Він дозволяє найбільш повно врахувати весь діапазон невизначеностей вихідних значень параметрів проекту, з якими може зіштовхнутися його майбутнє здійснення. Крім того, шляхом обмежень необхідних показників ефективності проекту можна найбільш широко використовувати інформаційну базу проведення аналізу проектних ризиків. Таким чином, метод Монте-Карло дозволяє одержати інтервальні значення показників проектних ризиків, у рамках яких можлива успішна реалізація інвестиційного проекту [1]. Застосування цього підходу при оцінці ризиків потребує значного масиву вхідної інформації, спеціального про-

грамного забезпечення, що свідчить про складність побудови імітаційної моделі та значно обмежує можливість його використання. Також слід зазначити, що метод імітаційного моделювання не враховує залежність між вартістю, певними показниками ефективності проекту і часом на його реалізацію.

Метод «дерева рішень» дозволяє найбільш комплексно врахувати ризики інвестиційного проекту на окремих послідовних етапах його здійснення. Експертні оцінки можливих сценаріїв варіації вихідних параметрів проекту при використанні цього методу є більш обґрунтованими, тому що в цьому випадку вони визначаються не по проекту в цілому, а у розрізі окремих етапів його реалізації з урахуванням періоду часу кожного з етапів. Імовірність несприятливого результату в досягненні заданих кінцевих показників ефективності проекту і буде характеризувати міру його ризику [1]. Застосування методу «дерева рішень» дозволяє ліквідувати недоліки експертного методу, що вказує на його суттєву перевагу, навіть при достатній трудомісткості у використанні.

Нестабільний розвиток економіки України значно збільшують ступінь валютних ризиків, тому необхідність зменшення їх є обов'язковою умовою при управлінні міжнародною інвестиційною діяльністю.

На практиці застосовують багато методів для зменшення валютних ризиків. Найбільш поширеними з них є: диверсифікація, страхування, хеджування та лімітування.

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується появою єдиного міжнародного фінансового ринку, основними інструментами якого є акції, облігації, валютні ресурси, опціони, варанти, форвардні контракти тощо. Таке їх розмаїття дає змогу інвесторам ефективно формувати інвестиційний портфель. Тому диверсифікація фінансових інструментів, тобто процес розподілу інвестиційних засобів між різними об'єктами вкладення капіталу, які безпосередньо не пов'язані між собою, є найпоширенішим методом зниження ризиків, що дозволяє не лише зменшити їх ступінь, а й збільшити дохід від інвестиційної діяльності.

При цьому велика увага має приділятися формуванню оптимальної структури інвестиційного портфеля, яка б дозволяла врахувати ефективність різних фінансових інструментів і сформувати певний баланс між ризиком і доходом (тобто визначити, чи задовольняє інвестор результат інвестування при певному рівні ризику).

Цим проблемам присвячено багато наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників [1, 5, 8]. Вибір тієї чи іншої моделі формування інвестиційного портфеля в умовах ризику залежить від розвиненості фондового ринку країни, її інвестиційного клімату, мети інвестора тощо.

Ще одним ефективним методом зниження валютних ризиків є страхування. У загальному випадку страхування – це угода, згідно з якою страхувальник за певну обумовлену винагороду приймає на себе зобов'язання відшкодувати збитки або їх частину страхувальнику, що сталися внаслідок передбачених у договорі страховки

небезпек і випадковостей, котрим піддається страхувальник або застраховане ним майно [9].

Однією зі специфічних форм страхування є хеджування – система мір, яка дозволяє виключити або обмежити ризик фінансових операцій в разі несприятливих змін курсу валют, цін на товари, процентних ставок в майбутньому [9]. Учасники економічних відносин укладають контракти на умовах як негайної поставки активу, так і поставки в майбутньому. Основними інструментами хеджування є форвардні та ф'ючерсні контракти. Форвардні контракти – це угода між двома сторонами про майбутнє постачання певного активу на цих умовах у призначений термін у майбутньому [9].

Форвардний контракт вільно укладається між суб'єктами господарювання, розмір і час постачання, якість товару узгоджується між продавцем і покупцем, але відсутність гарантів, складність пошуку контрагентів, наявність кредитного ризику та ризику зриву постачання свідчать про недоліки його застосування.

Ф'ючерсні контракти – це зобов'язання купити або продати певну кількість фінансових інструментів або товарів за ціною, погодженою у вільному біржовому торзі, при цьому всі умови контрактів уніфіковані, а термін виконання угод коливається від декількох тижнів до декількох місяців [8].

Своєчасність та повнота розрахунків за цими видами контрактів гарантується кліринговою палатою біржі, що вказує на позитивні його важелі. Разом з цим, варто підкреслити, що ф'ючерсний контракт має певні недоліки: виступає об'єктом лише біржової торгівлі; розмір і час постачання, якість товару стандартизовано; наявність додаткових витрат (гарантійні депозити, комісійні збори).

На практиці для хеджування ризиків також застосовують опціони та свопи. Опціон – це угода, згідно з якою одна зі сторін (продавець) випускає і продає опціон за грошову премію (тобто приймає на себе зобов'язання), а інша (покупець) купує й одержує право протягом обговореного в умовах опціону терміну або купити, або продати предмет угоди [10]. Опціон дозволяє покупцю зменшити ризик (за рахунок премій), самостійно встановлювати ціну та контролювати обсяги товарів. Однак покупець опціонів несе збитки купівлі опціону. Продавець в свою чергу отримує підвищений дохід.

Своп – це операція з обміну зобов'язаннями або активами з метою поліпшення їхньої структури, зниження ризиків і витрат, одержання прибутку [10]. Своп не має обмежень, які властиві ринкам ф'ючерсних контрактів та опціонів (стандартизовані розмір і час постачання, наявність додаткових витрат тощо). Однак недоліком цього інструменту хеджування є відсутність гарантій, які надає клірингова палата біржі.

Одним з методів мінімізації валютних ризиків є лімітація – це встановлення систем обмежень як зверху, так і знизу, що сприяють зменшенню ступеня ризику [10]. Застосовується при продажі товарів в кредит, наданні позики, визначенні суми вкладень, шляхом встановлення певних обмежень. Однак лімітація не здійснює впливу на виробничий, маркетинговий, інноваційний ризику тощо, що є недоліком цього методу.

Спираючись на проведений аналіз методичного інструментарію оцінки та мінімізації ризиків, розроблено механізм управління валютними ризиками міжнародної інвестиційної діяльності, який представлено на рис. 1.

Згідно із запропонованим механізмом на першому етапі пропонується зробити аналіз факторів, що впливають на структурні елементи валютного ризику. На динаміку курсу впродовж року суттєво

впливає діяльність фондів (хеджуючих, інвестиційних, страхових, пенсійних), оскільки вони розпоряджаються значними обсягами ресурсів і одним з напрямків їхньої діяльності виступає інвестування в певні валюти. На більш довгих часових інтервалах тенденція зміни валютного курсу залежить від фундаментальних факторів, що визначають стан національної економіки. Основними серед зазначених факторів є такі: ВВП, темп інфляції, рівень безробіття тощо.

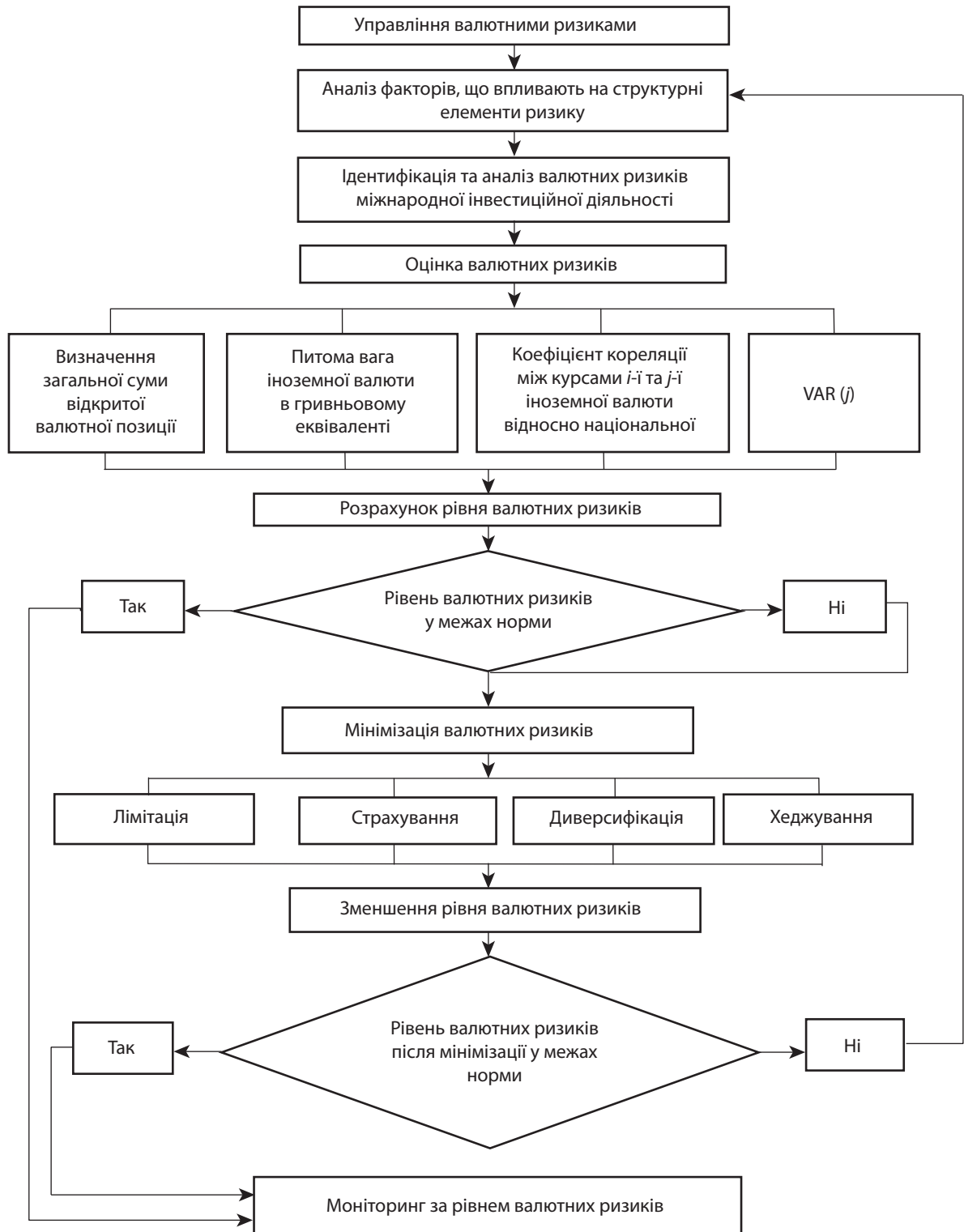

Рис. 1. Механізм управління валютними ризиками міжнародної інвестиційної діяльності

На наступному етапі пропонується ідентифікувати та проаналізувати валютні ризики міжнародної інвестиційної діяльності. При ідентифікації ризиків великого значення набуває інформаційна база, що складається із збору та обробки відповідної інформації. Аналіз ризиків починається з виявлення його джерел і причин, що визначають події, у які можуть вилитися ризики.

Відповідно з представленим на рис. 1 механізмом, пропонується оцінити ризик за такими показниками комплексного методу: загальна сума відкритої валютної позиції, питома вага іноземної валюти в гривньовому еквіваленті, коефіцієнт кореляції між курсами i -ї та j -ї іноземної валюти відносно національної, VAR (j). На підставі розрахунку даних показників визначається вартість валютного ризику.

Параметр VAR – це величина втрат, при якій втрати у вартості за певний період часу із заданою ймовірністю не перевищать цієї величини. Методика VAR дозволяє враховувати вплив на вартість портфеля таких ринкових факторів, як валютні курси, процентні ставки, курси цінних паперів, а також кореляції між ними.

Індикатором валютного ризику є валютна позиція. Валютна позиція визначається співвідношенням між сумою активів і позабалансових вимог у певній іноземній валюті та сумою балансових і позабалансових зобов'язань у тій самій валюті [11, 12].

Валютна позиція банку може бути відкритою або закритою і розраховується окремо за кожною іноземною валютою.

Якщо рівень ризику знаходиться у межах норми, то, відповідно з представленим механізмом, пропонується перейти до наступного етапу управління – моніторингу. Якщо рівень валютного ризику міжнародної інвестиційної діяльності перевищує норму – пропонується мінімізувати ризик за такими методами: лімітування, страхування, диверсифікація та хеджування.

У разі, якщо рівень валютного ризику при застосування мінімізації знаходиться у межах норми, то пропонується перейти до останнього етапу механізму управління валютними ризиками міжнародної інвестиційної діяльності – моніторингу. Якщо після мінімізації рівень ризику перевищує межі норми, пропонується здійснити повторний ретельний аналіз факторів, що впливають на структурні зміни валютного ризику.

ВИСНОВКИ

Таким чином, запропонований механізм дає змогу не лише ідентифікувати та визначити валютні ризики, а й здійснити їх оцінку та мінімізацію, шляхом визначення вартості ризику для підвищення загальної ефективності здійснення міжнародної інвестиційної діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бланк И. А.** Инвестиционный менеджмент / И. А. Бланк. – К. : Эльга-Н, Ника-центр, 2001. – 448 с.
2. Інвестиційний менеджмент / [Гриньова В. М., Коюда В. О., Лепейко Т. І. та ін.]. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2005. – 664 с.
3. **Хохлов Н. В.** Управление риском / Н. В. Хохлов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 239 с.

4. **Шарп У.** Инвестиции / Шарп У., Александер Г., Бейли Дж. / Пер. с англ. – М. : ИНФРА-М., 2003. – 1028 с.

5. **Бугрова О.** Методологічні основи оцінки ризику при прийнятті інвестиційних рішень / О. Бугрова // Економіка України. – 2010. – № 10. – С. 19 – 24.

6. **Недов П. П.** Экономический анализ капитальных инвестиций / П. П. Недов, А. В. Желнин. – Х. : Плетяда, 1998. – 255 с.

7. **Рогов М. А.** Риск-менеджмент / М. А. Рогов – М. : Финансы и статистика, 2011. – 120 с.

8. **Попкова К. О.** Виявлення потенційних інвесторів в умовах ризику / К. О. Попкова // Економіка розвитку. – Харків : Вид-во ХНЕУ. – 2007. – № 3 (43). – С. 59 – 61.

9. **Шапкин А. С.** Экономические и финансовые риски: Оценка, управление, портфель инвестиций / А. С. Шапкин. – [2-е изд.]. – М. : Дашков и К, 2008. – 543 с.

10. **Саркисян А. М.** Производные финансовые инструменты. Хеджирование, спекуляция, арбитраж / А. М. Саркисян. – М. : ИГ «Прогресс», 1998. – 196 с.

11. **Камінський А. Б.** Економічний ризик та методи його вимірювання / А. Б. Камінський. – К. : Вид. Дім «Козаки», 2010. – 120 с.

12. **Мертенс А. В.** Инвестиции / А. В. Мертенс. – К. : Киевское инвестиционное агентство, 1997. – 416 с.

REFERENCES

Blank, I. A. *Investitsionnyy menedzhment* [Investment management]. Kyiv: Elga-N; Nika-tsentr, 2001.

Buhrova, O. "Metodolohichni osnovy otsinky ryzyku pry pryiniatti investytsiinykh rishen" [Methodological basis risk when making investment decisions]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 10 (2010): 19-24.

Hrynyova, V. M., Koiuda, V. O., and Lepeiko, T. I. *Investytsiinyi menedzhment* [Investment Management]. Kharkiv: INZHEK, 2005.

Khokhlov, N. V. *Upravlenie riskom* [Risk management]. Moscow: YUNITI-DANA, 1999.

Kamenskyi, A. B. *Ekonomichniy ryzyk ta metody ioho vymiryuvannya* [Economic risk and methods of measurement]. Kyiv: Kozaky, 2010.

Mertens, A. V. *Investitsii* [Investments]. Kyiv: Kievskoe investitsionnoe agentstvo, 1997.

Nedov, P. P., and Zhelnin, A. V. *Ekonomicheskyy analiz kapitalnykh investitsiy* [The economic analysis of capital investment]. Kharkiv: Pleiada, 1998.

Popkova, K. O. "Vyiavlennia potentsiinykh investoriv v umovakh ryzyku" [Identification of potential investors in terms of risk]. *Ekonomika rozvytku*, no. 3(43) (2007): 59-61.

Rogov, M. A. *Risk-menedzhment* [Risk management]. Moscow: Finansy i statistika, 2011.

Sarkisian, A. M. *Proizvodnye finansovye instrumenty. Khedzhirovanie, spekulatsiia, arbitrazh* [Derivative financial instruments. Hedging, speculation, arbitrage]. Moscow: Progress, 1998.

Sharp, U., Aleksander, G., and Beyli, Dzh. *Investitsii* [Investments]. Moscow: INFRA-M., 2003.

Shapkin, A. S. *Ekonomicheskie i finansovye riski: Otsenka, upravlenie, portfel investitsiy* [Economic and financial risks: Assessment, management, investment portfolio]. Moscow: Dashkov i K, 2008.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ

НОВІКОВА К. І., КОВАЛЬЧУК М. В.

УДК 339.972

Новікова К. І., Ковальчук М. В. Проблемні питання державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в контексті забезпечення конкурентоспроможності держави

У статті розглянуто основні проблеми функціонування механізму державного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, які впливають на рівень конкурентоспроможності національної економіки. Проаналізовано сучасний стан державного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків України та показники конкурентоспроможності національної економіки (Індекс глобальної конкурентоспроможності, Індекс сприйняття корупції). Сформульовано ключові аспекти, які потребують покращення для посилення конкурентних позицій країни. Зокрема, проаналізовано стан митного та податкового регулювання зовнішньоекономічної діяльності та їх вплив на зовнішньоекономічну сферу. Визначено причини низького рівня конкурентоспроможності України, а також внутрішні та зовнішні чинники впливу на розвиток зовнішньої торгівлі. Досліджено проблемні питання включення України у світові господарські процеси та запропоновано комплекс заходів з метою підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки України.

Ключові слова: конкурентоспроможність національної економіки, зовнішньоторговельна політика, лібералізація торгівлі, податкове регулювання, митні процедури.

Бібл.: 8.

Новікова Крістіна Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Академія митної служби України (вул. Рогальова, 8, Дніпропетровськ, 49000, Україна)
E-mail: novikova_kristina@ukr.net

Ковальчук Марія Василівна – старший інспектор-ревізор, Головне управління Міністерства доходів і зборів України в Дніпропетровській області (вул. Симферопольська, 17-а, Дніпропетровськ, 49600, Україна)
E-mail: marija11@ukr.net

УДК 339.972

UDC 339.972

Новікова К. І., Ковальчук М. В. Проблемные вопросы государственного регулирования внешнеэкономической деятельности в контексте обеспечения конкурентоспособности государства

В статье рассмотрены основные проблемы функционирования механизма регулирования внешнеэкономических связей, которые влияют на уровень конкурентоспособности национальной экономики. Проанализированы современное состояние государственного регулирования внешнеэкономических связей Украины и показатели конкурентоспособности национальной экономики (Индекс глобальной конкурентоспособности, Индекс восприятия коррупции). Сформулированы ключевые аспекты, требующие улучшения для усиления конкурентных позиций страны. В частности, проанализировано состояние таможенного и налогового регулирования внешнеэкономической деятельности и их влияние на внешнеэкономическую сферу. Определены причины низкого уровня конкурентоспособности Украины, а также внутренние и внешние факторы влияния на развитие внешней торговли. Исследованы проблемные вопросы вхождения Украины в мировые хозяйственные процессы и предложен комплекс мероприятий с целью повышения уровня конкурентоспособности национальной экономики Украины.

Ключевые слова: конкурентоспособность национальной экономики, внешнеторговая политика, либерализация торговли, налоговое регулирование, таможенные процедуры.

Библ.: 8.

Новікова Крістіна Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту внешнеэкономической деятельности, Академия таможенной службы Украины (ул. Рогалёва, 8, Днепропетровск, 49000, Украина)
E-mail: novikova_kristina@ukr.net

Ковальчук Марія Василівна – старший інспектор-ревізор, Главное управление Министерства доходов и сборов Украины в Днепропетровской области (ул. Симферопольская, 17-а, Днепропетровск, 49600, Украина)
E-mail: marija11@ukr.net

Novikova K. I., Kovalchuk M. V. Problems of State Regulation of Foreign Economic Activity in the Context of Ensuring Competitiveness of the State

The article considers main problems of functioning of the mechanism of regulation of foreign economic connections, which influence the level of competitiveness of the national economy. It analyses the modern condition of the state regulation of foreign economic connections of Ukraine and indicators of competitiveness of the national economy (World Competitiveness Index and Corruption Perception Index). It formulates key aspects that require improvement for strengthening competitive positions of the country. In particular, it analyses the state of the customs and tax regulation of foreign economic activity and their influence upon the foreign economic sphere. It identifies reasons of low level of competitiveness of Ukraine and also internal and external factors of influence upon development of the foreign trade. It studies problems of entering of Ukraine into the world economic processes and offers a complex of measures with the aim of increase of the level of competitiveness of the national economy of Ukraine.

Key words: competitiveness of the national economy, foreign trade policy, liberalisation of trade, tax regulation, customs procedures.

Bibl.: 8.

Novikova Kristina I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management of Foreign Economic Activity, Ukrainian Academy of Customs (vul. Rogalyova, 8, Dnipropetrovsk, 49000, Ukraine)
E-mail: novikova_kristina@ukr.net

Kovalchuk Mariya V. – Senior Inspector and Auditor General, General Directorate of the Ministry of Revenue and Duties of Ukraine in Dnipropetrovsk region (vul. Simferopolska, 17-a, Dnipropetrovsk, 49600, Ukraine)
E-mail: marija11@ukr.net

Аля збереження та посилення позицій у світовій економіці кожна країна має застосовувати комплекс заходів, спрямованих на підвищення її конкурентоспроможності. Залучення України до світових процесів глобалізації та інтернаціоналізації супроводжується розширенням ролі держави в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), кінцева мета якого полягає у створенні в реальному секторі дієвого постіндустріального сегмента високотехнологічного виробництва інтелектуальної інноваційної продукції, конкурентоспроможної на світовому та внутрішньому ринку. В умовах процесу глобалізації та інтернаціоналізації проблеми забезпечення конкурентоспроможності виходять на перший план, оскільки лише конкурентоспроможність гарантує виживання товаровиробника і на внутрішньому, і на зовнішньому ринках. Виходячи з цього, актуальність теми статті пов'язана з необхідністю створення інституційних умов для формування конкурентних переваг національної економіки.

Дана тема була висвітлена у працях таких зарубіжних і вітчизняних дослідників: М. Портера, В. Гейця, М. Згуровського, Ю. Полунеева, Б. Карлоффа, Б. Шлюсарчика, Р. А. Фатхутдінова та ін. Незважаючи на актуальність поставленої проблеми, на сьогодні в науковій літературі недостатньо розкриті питання щодо оптимізації поєднання зовнішньоекономічної відкритості України з державним регулюванням її зовнішньоекономічної діяльності, включаючи застосування протекціоністських заходів з метою підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Метою даного дослідження є визначення основних проблем функціонування механізму державного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, які впливають на рівень конкурентоспроможності національних економік, та формулювання перспективних напрямків її покращення.

Зростання економіки будь-якої держави має забезпечувати умови для прогресивного розвитку бізнесу та для залучення різних інноваційних факторів, які сприятимуть притоку все більшої кількості прямих іноземних інвестицій, а також формуванню конкурентних переваг держави. Основною рисою сучасного розвитку конкуренції стала її глобалізація та інтернаціоналізація, що пояснюється збільшенням привабливості зарубіжних ринків для національних виробників, отриманням доступу до ресурсів, реалізацією стратегії скорочення витрат виробництва тощо. Вплив глобалізації на розвиток суспільного виробництва полягає в зміні його структури з метою забезпечення кращих конкурентних позицій країни на світовому ринку. Конкурентні переваги на сучасному етапі набувають глобального характеру, а тому успіх будь-якої компанії в країні у цілому залежить від здатності їх здобувати та підтримувати. Поява новітніх проявів економічної конкуренції визначає зміну пріоритетів суб'єктів господарювання в процесі виробництва продукції, модифікацію окремих фаз суспільного відтворення, що пов'язане з взаємопроникненням сфери виробництва і споживання, та необхідність пошуку нових чинників впливу на конкурентне середовище в країні.

Поняття конкурентоспроможності економіки давно стало об'єктом досліджень багатьох економістів та урядовців, однак у літературі не існує єдиного визначення конкурентоспроможності національної економіки та не сформовано загального підходу щодо її дослідження. Конкурентоспроможність є синтезом великої кількості економічних категорій. У широкому розумінні конкурентоспроможність можна визначити як зумовлену економічними, соціальними, політичними чинниками позицію країни або товаровиробника на національному та світовому ринках [1]. Більшість західних економістів визначають конкурентоспроможність країни як можливість розробляти та виготовляти товари та послуги або вищої якості, або ж за цінами, значно нижчими порівняно з цінами конкурентів. На нашу думку, цю категорію можна визначити як *здатність країни протистояти негативному впливу внутрішніх і зовнішніх чинників і забезпечити кращі позиції на світовому ринку капіталів, товарів і послуг за рахунок створення та ефективного використання існуючих переваг.*

У Законі України «Про захист економічної конкуренції» конкуренція визначається як «змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначити умови обороту товарів на ринку» [2]. Слід зазначити, що цей закон не регламентує поняття «конкурентоспроможність», також у ньому відсутні посилання на методику розрахунку показників конкурентоспроможності для суб'єктів господарювання.

Значимість впливу державного регулювання на конкурентоспроможність національної економіки в сучасному глобалізованому світі визначається загостренням конкуренції між країнами за джерела факторів виробництва, зростанням валютно-фінансових потоків між країнами, посиленням втручання міжнародних організацій у регулювання ЗЕД, а також монополізацією ринків товарів та послуг [3]. Більшість країн світу мають розвинуте конкурентне законодавство, спрямоване на підвищення конкурентоспроможності країни, адже рівень прогресу економіки прямо та опосередковано залежить від ефективності функціонування механізму державного регулювання.

Підвищення міжнародної конкурентоспроможності в країні залежить від розвитку наукомістких і високотехнологічних секторів економіки, які можуть забезпечити повне оновлення товарної структури виробництва, створення оптимальних умов для здійснення ефективної зовнішньоторговельної діяльності, а також від розуміння її суб'єктами пріоритетності національних економічних інтересів у цій сфері. Кожен з інструментів механізму державного регулювання чинить вплив на формування конкурентоспроможності країни.

У цій сфері наукових досліджень провідними міжнародними установами виступають Всесвітній економічний форум (ВЕФ) у м. Давос і Міжнародний інститут розвитку менеджменту в м. Лозанна, які формують ін-

декси конкурентоспроможності на основі рейтингових оцінок [1]. Так, за висновками Всесвітнього економічного форуму, представленими у Звіті 2013 – 2014 рр., глобальне економічне зростання залишається низьким третій рік поспіль [4]. Загальний рейтинг у Звіті про глобальну конкурентоспроможність п'ятий рік поспіль очолює Швейцарія. Сінгапур залишився на другій позиції, Фінляндія – на третій, обігнавши Німеччину. Відповідно в 10 країн – лідерів рейтингу ВЕФ входять США, Швеція, Гонконг, Нідерланди, Японія та Великобританія.

Проблеми національної конкурентоспроможності України знаходяться в центрі уваги керівництва і нашої країни, адже за Індексом глобальної конкурентоспроможності у 2013 – 2014 рр. Україна займає 84 місце серед 148 країн, опинившись у рейтингу між Тунісом та Уругваєм, що свідчить про досить слабкі позиції нашої держави на світовому ринку товарів і послуг. Порівняно з минулим роком Україна втратила 11 позицій, але в цілому все ще зберігає свої конкурентні переваги. Ці результати базуються в основному на великому розмірі ринку України (38 місце в рейтингу) і міцній освітній системі (43 місце з вищої освіти та навчання, і 57 – з початкової освіти). У дослідженні наголошується, що для вирішення важливих проблем у майбутньому Україні необхідно вийти на більш стабільний рівень економічного зростання, а найбільш важливою проблемою країни є необхідність «капітального ремонту» її інституційної структури, яка страждає від бюрократизму та непрозорості.

Інституції залишаються найслабшим місцем конкурентоспроможності української економіки. За даною складовою Україна посіла лише 137-е місце із 148 країн світу – такий результат є одним із найгірших не лише відносно розвинених економік, а й порівняно з найближчими сусідами. Згідно з даними ВЕФ, відмічається погіршення більшої частини показників, а саме: прав власності (падіння зі 136 на 143 місце), фаворитизму у прийнятті рішень урядом (зі 125 на 133 місце), ефективності уряду (зі 136 на 143 місце) і корпоративної етики (зі 124 на 130 місце). Вплив інституцій на економіку значною мірою залежить від того, на якому етапі економічного розвитку перебуває країна. У 2012 р. Україна остаточно перейшла до другої групи країн, економіки яких «орієнтовані на конкурентоспроможність (ефективність)». Це означає, що на даному етапі її економічне зростання залежить переважно від складових-підсилувачів ефективності (ефективних ринків товарів і послуг, ринку праці, фінансового ринку; здатності впроваджувати нові технології). Однак після переходу на новий рівень чимало проблем України за складовими базового рівня, у тому числі за інституціями, досі не вирішено. Україна не здатна реалізувати повною мірою власний потенціал з метою підвищення конкурентоспроможності, адже «законсервовані» на попередньому етапі проблеми потребуватимуть додаткових ресурсів і часу [4].

Виходячи з цього, в умовах включення України у світові господарські процеси особливого значення набуває регулююча функція держави для розв'язання завдань, пов'язаних з формуванням нового конкурентно-

го середовища, структурною перебудовою, створенням умов для економічного зростання та підвищення конкурентоздатності національної економіки.

Велике значення для підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки має сфера бізнесу та його державного регулювання. Проведений аналіз обмежуючих заходів торговельної політики України та її основних торговельних партнерів у період з 2008 року до 2012 рр. дає підстави зробити висновок про те, що в екстремальних умовах поширення світової фінансової кризи країни – члени СОТ, надаючи пріоритет економічним інтересам національної економіки, вдавалися до частих порушень принципу недискримінації, а домінуючими інструментами протекціонізму стали податкові пільги, державна допомога, захисні заходи та імпорتنі тарифи.

Впродовж 2008 – 2011 рр. протекціоністська складова зовнішньоторговельної політики України характеризувалася 27 заходами, які позначились на торгівлі з 93 країнами-партнерами. 7 заходів відповідають принципам і правилам СОТ, 6 заходів можуть потенційно призвести до дискримінації комерційних інтересів торговельних партнерів, решта 14 заходів значною мірою дискримінують комерційні інтереси іноземних суб'єктів господарювання [5]. Незважаючи на це, торговельна політика України виглядає доволі ліберальною, адже кількість заходів, що запроваджуються торговельними партнерами України, перевищують заходи, що ініціюються українським урядом і можуть вважатись дискримінаційними. Торговельні обмеження щодо України створюють значні перешкоди у функціонуванні вітчизняних компаній, проте доволі складно дати їм оцінку у вартісному вимірі.

Окремої уваги заслуговує податкове регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Набуття Україною членства в СОТ мало певний позитивний характер. У першу чергу це пов'язано з постійним міжнародним моніторингом української практики оподаткування на предмет присутності недискримінаційної політики країн-партнерів. Крім того, членство в СОТ і реалізація євроінтеграційної стратегії потребують узгодження податкового регулювання із міжнародними стандартами. Починаючи з січня 2011 р., набрав чинності Податковий кодекс, яким внесено суттєві нововведення в систему оподаткування України, і, зокрема, у регулювання зовнішньої торгівлі (започатковано перехід до політики диференційованого стимулювання експорту).

Важливим джерелом надходжень до бюджету є ввізне мито. У результаті приведення ставок імпортного мита на товари у відповідність із рівнем, який визначений Графіком тарифних зобов'язань України перед СОТ, середньоарифметична ставка ввізного мита по всьому Митному тарифу знизилась з 5,43 до 5,42%, зокрема, на продовольчі товари – з 9,15 до 9,14%, на промислові товари – з 4,18 до 4,16% [6]. На сьогодні у Митному тарифі України ставки ввізного мита дорівнюють рівням, визначеним Протоколом про вступ України до СОТ, для 76,4% товарів. Підвищення ставок ввізного мита на ці товарні групи може призвести до порушення міжнарод-

них зобов'язань України і спричинити низку негативних наслідків, зокрема до застосування обмежуючих санкцій та компенсаторних механізмів [6]. Водночас налічується 2615 товарних підкатегорій, на які встановлені менші ставки ввізного мита, ніж відповідні зв'язані рівні. Тому з метою захисту національного товаровиробника сформовано механізм підвищення ставок ввізного мита на товари до рівня міжнародних зобов'язань.

Можна сказати, що вступ України до СОТ призвів до поглиблення лібералізації торгівлі, причому багато змін відбулося до або відразу ж після вступу, а найбільший вплив на зовнішньоекономічну сферу спричинив механізм зниження тарифних бар'єрів. Проте навіть лібералізація митного тарифу в розрізі імпорту не є визначальною щодо характеристик сучасного стану зовнішньоекономічної позиції України [7].

Невідповідність національного регулювання міжнародним практикам закриває перед українськими виробниками найбільш платоспроможні світові ринки та не дозволяє на відповідному рівні конкурувати з іноземними виробниками аналогічної продукції. Український бізнес має серйозні проблеми зі здатністю до модернізації, впровадження і адаптації нових технологій у своїй діяльності. Це підтверджується невисокими результатами України за дев'ятою складовою Індексу глобальної конкурентоспроможності «технологічна готовність». Однією з ключових проблем України є вкрай низький рівень застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) бізнесом. За підсумками рейтингу 2013 р. Україна перебуває на 94 позиції. Для порівняння: Росія та Казахстан – на 59 та 57 місцях відповідно. Це не дозволяє країні повною мірою використати усі переваги ІКТ, створювати сприятливі умови для поширення новітніх технологій в усіх сферах економіки країни.

У цьому контексті такий інструмент, як «електронний уряд» («е-уряд») може сприяти вирішенню проблем в інституційній складовій індексу. «Е-уряд» – це система електронного документообігу державного управління, заснована на автоматизації усієї сукупності управлінських процесів у масштабах країни, метою якої є підвищення ефективності державного управління та зниження транзакційних витрат як для бізнесу, так і для окремих громадян. Впровадження «е-уряду» є ефективним щодо оподаткування, контролю за державними витратами і державного регулювання та здатне позитивно вплинути на більшість складових конкурентоспроможності.

На сьогодні Україна програє за показником розвитку «е-уряду» не лише всім країнам ЄС, але й більшості колишніх соцкраїн із нижчим рівнем розвитку ІКТ, інфраструктури і людського потенціалу. Однією з причин такого низького результату України є те, що діючі проекти щодо впровадження «е-уряду» – хаотичні і безсистемні. Це підтверджує низька оцінка бізнесом в Україні ефективності стратегії держави в ІКТ (118-е місце з-поміж 148 країн світу).

Окрім вищезазначених проблем, державне регулювання є неефективним через наявність корупційних схем. Міжнародна організація Transparency International

розраховує Індекс сприйняття корупції, який у 2012 р. включав 176 країн. Україна із 26 балами зайняла 144 місце у рейтингу. Сусідами України в цьому списку стали Бангладеш, Камерун, Республіка Конго та Сирія. Найменш корумпованими країнами світу фахівці Transparency International назвали Данію, Фінляндію і Нову Зеландію. У рейтингу легкості ведення бізнесу Україна зайняла 137 місце із 185 країн. Вище у рейтингу перебувають всі сусідні країни – Росія (112 місце), Молдова (83), Румунія (72), Білорусь (58), Польща (55) і Словаччина (46).

Однією з найскладніших проблем стратегії зовнішньоторговельних відносин України є визначення раціонального співвідношення різних векторів у рамках курсу на входження країни в систему світогосподарських зв'язків. Нині інтеграція України у світове господарство здійснюється різними, але одночасно взаємозалежними шляхами: з Європейським Союзом – як стратегічна мета, з США – виходячи з економічної доцільності. Але під впливом світової економічної кризи позитивні наслідки від поглиблення інтеграції вітчизняної економіки до глобального торговельного простору не реалізувалися в очікуваній мірі. Стимулюючим фактором розвитку зовнішньої торгівлі стало падіння обсягів світового попиту, а також підвищення рівня використання різних видів протекціоністських обмежень з боку торговельних партнерів України. При цьому регулятивний вплив СОТ на протекціоністську політику країн світу виявився досить обмеженим щодо протидії дискримінаційним заходам та активному захисту національних виробників.

Внутрішні чинники розвитку зовнішньої торгівлі України протягом 2008 – 2012 рр. значною мірою визначалися рівнем адаптації до світових економічних та політичних змін. Негативний вплив на розвиток зовнішньої торгівлі в Україні мали такі явища в державній політиці: відсутність чітко визначеної торговельної політики та експортної стратегії; недостатній рівень інвестування в модернізацію експортоорієнтованих виробництв; низька диверсифікованість експорту; недосконалість фіскальних процедур; криміналізація процедур оподаткування ЗЕД; високі витрати бізнесу на зовнішньоекономічну діяльність, пов'язані з нетарифними заходами регулювання торгівлі; монополізація експортно-імпоротної діяльності крупними компаніями; надмірна зарегульованість підприємства; невідгдані умови кредитування експорту [6].

Окрім існуючих проблем державного регулювання зовнішньоторговельних зв'язків України, можна передбачити можливі потенційні ризики: загроза тривалої стагнації розвинутих країн світу та падіння попиту на українську продукцію, посилення цінової конкурентоспроможності конкурентів України з кола країн, що розвиваються, дестабілізація на енергетичних ринках, різкі коливання цінової кон'юнктури, посилення протекціоністських заходів тощо. Тому ключовим завданням державної політики у сфері ЗЕД доцільно визначити створення ефективної системи підтримки експорту, яка забезпечить сталий економічний розвиток та реалізацію конкурентних переваг держави.

Враховуючи необхідність підвищення рівня надходжень до державної казни, потрібно вжити комплекс заходів з метою формування комплексного контролю за дотриманням митного законодавства суб'єктами ЗЕД, запровадження спрощених митних процедур на кордоні. Для вдосконалення державного регулювання у сфері реалізації митної справи необхідним є розвиток взаємного прозорого торговельного середовища за умов підвищення рівня загальної безпеки; наближення митного законодавства України до міжнародних стандартів; співпраця у сфері впровадження Гармонізованої системи опису та кодування товарів з метою забезпечення чіткої класифікації товарів; подальший розвиток процедур митної оцінки у напрямку обміну кращими практиками щодо впровадження стандартів СОТ; реалізація всіх необхідних заходів у межах участі України в Робочій групі зі створення Зони вільної торгівлі з ЄС і впровадження «електронної митниці» [8].

ВИСНОВКИ

Загалом для підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки України важливим є: підтримка внутрішньополітичної стабільності; розвиток наступальної стратегії на міжнародних ринках; вкладення капіталу в перспективні галузі промисловості; широке інвестування у покращення умов праці та рівня освіти з метою забезпечення країни високоосвіченими і практично орієнтованими працівниками; підтримання соціальної згоди шляхом скорочення різниці у заробітній платі та зміцнення середнього класу; орієнтація на інноваційний розвиток шляхом створення ефективних мотиваційних механізмів здійснення науково-дослідницької діяльності; удосконалення стратегічного управління соціально-економічним розвитком на загальнодержавному, регіональному та місцевих рівнях; створення власних виробництв і підвищення рівня зайнятості населення через залучення інвестицій, передусім із внутрішніх джерел; розвиток розгалуженої інституційно-правової інфраструктури інноваційної діяльності на основі кластеризації; подальше застосування методів податкового і митно-тарифного регулювання з метою покращення показників у сфері зовнішньої торгівлі високотехнологічною продукцією та підвищення рівня інноваційної активності підприємств.

На сьогоднішній день застосування дієвих важелів державного управління є необхідною умовою для виходу України з економічної кризи, боротьби з деструктивними стихійними процесами в економіці, відродження вітчизняного виробництва, підвищення ефективності інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів, досягнення високого рівня економічного зростання та конкурентоспроможності. Запропоновані вище заходи щодо покращення механізму державного регулювання зовнішньоекономічних відносин повинні сприяти виконанню основного завдання держави, яке полягає в тому, щоб забезпечити умови для стабільного розвитку економіки на основі накопичення та ефективного використання конкурентних переваг, використовуючи усі чинники та залучаючи усі можливі ресурси. Практичним підсумком діяльності держави має стати загальнонаціо-

нальна програма підвищення конкурентоспроможності української економіки, у якій необхідно передбачити посилення участі України у міжнародній кооперації та спеціалізації з урахуванням національних інтересів. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Головченко Н. З.** Міжнародна конкурентоспроможність національної економіки та її регіонів в умовах глобалізації: методичні підходи / Н. З. Головченко // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. – 2010. – Вип. № 2. – С. 66 – 71.
- 2. Закон України «Про захист економічної конкуренції»** [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>
- 3. Саллівон Д.** Успіх в глобальній економіці / Д. Саллівон // Економічні реформи сьогодні. – 2000. – № 34. – С. 15.
- 4. The Global Competitiveness Report 2013 – 2014.** Klaus Schwab // World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness/index.html>
- 5. Литвин В.** Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХ століття // В. Литвин, В. Андрущенко, А. Гурій [та ін.]. – К. : Навчальна книга, 2004. – С. 453 – 458.
- 6. Клименко І. В.** Три роки членства у СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період / І. В. Клименко, О. А. Федірко, І. В. Ус. – К. : НІСД, 2011. – 72 с.
- 7. Оцінка економічного стану України у 2012 р.** / Національний Банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
- 8. Рывак Н. О.** Шляхи підвищення ефективності митної політики України / Н. О. Рывак / Львівський НУ ім. Івана Франка // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21.3. – С. 224 – 232.

REFERENCES

- Holovchenko, N. Z. "Mizhnarodna konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky ta ii rehioniv v umovakh hlobalizatsii: metodychni pidkhody" [The international competitiveness of the national economy and its regions in the context of globalization: Methodological approaches]. *Derzhava ta rehiony*, no. 2 (2010): 66-71.
- Klymenko, I. V., Fedirko, O. A., and Us, I. V. *Try roky chlenstva u SOT: tendentsii zovnishnyoi torhivli Ukrainy u postkryzovyi period* [Three years of membership in the WTO: trade trends in Ukraine in the post-crisis period]. Kyiv: NISD, 2011.
- Lytyn, V., Andrushchenko, V., and Hurii, A. *Naukovo-osvitnii potentsial natsii: pohliad u KhKh stolittia* [Science and Education Nation: A Look into the twentieth century]. Kyiv: Navchalna knyha, 2004.
- [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>
- "Otsinka ekonomichnoho stanu Ukrainy u 2012 r." [Assessment of economic situation in Ukraine in 2012]. <http://www.bank.gov.ua>
- Ryvak, N. O. "Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti mytnoi polityky Ukrainy" [Ways to improve the customs policy of Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 21.3 (2011): 224-232.
- Salivon, D. "Uspikh v hlobalnii ekonomitsi" [Success in the global economy]. *Ekonomichni reformy syohodni*, no. 34 (2000): 15.
- "The Global Competitiveness Report 2013 - 2014. Klaus Schwab" <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness/index.html>

ФІНАНСОВО-ІНСТИТУЦІЙНА СТРУКТУРА ЕКОНОМІК ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН, УКРАЇНИ ТА РОСІЇ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСІВ ДОВГОСТРОКОВОГО ІНВЕСТУВАННЯ

КОРНІВСЬКА В. О.

УДК 330.341.2

Корнівська В. О. Фінансово-інституційна структура економік європейських країн, України та Росії в контексті розвитку процесів довгострокового інвестування

У статті обґрунтовано необхідність впровадження довгострокових інвестиційних проектів як фактор подолання бифуркаційного стану світової економіки та формування основ посткризового розвитку. Показано актуальну проблемність пошуку джерел фінансування довгострокових проектів. На основі характеристики фінансово-інституційної структури економік окремих європейських країн, України та Росії доведено адекватність використання банківських механізмів кредитно-інвестиційного фінансування. Обґрунтовано необхідність створення державних цільових фінансово-кредитних установ за прикладом Федеральних агентств в США, головною ціллю яких має бути фінансування пріоритетних секторів економіки шляхом пільгового кредитування.

Ключові слова: фінансові ринки Росії, України та ЄС, посткризове відновлення, довгострокові інвестиції

Рис.: 3. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 9.

Корнівська Валерія Олегівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економічної теорії, Інститут економіки та прогнозування НАН України (вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна)

УДК 330.341.2

Корнівская В. О. Финансово-институциональная структура экономик европейских стран, Украины и России в контексте развития процессов долгосрочного инвестирования

В статье обоснована необходимость реализации долгосрочных инвестиционных проектов как фактор преодоления бифуркационного состояния мировой экономики и формирования основ посткризисного развития. Показана актуальная проблематичность поиска источников финансирования долгосрочных проектов. На основе характеристики финансово-институциональной структуры экономик отдельных европейских стран, Украины и России доказана адекватность использования банковских механизмов кредитно-инвестиционного финансирования. Обоснована необходимость создания государственных целевых финансово-кредитных учреждений по примеру Федеральных агентств в США, главной целью которых должно быть финансирование приоритетных секторов экономики путем льготного кредитования.

Ключевые слова: финансовые рынки России, Украины и ЕС, посткризисное восстановление, долгосрочные инвестиции.

Рис.: 3. **Табл.:** 5. **Библ.:** 9.

Корнівская Валерия Олеговна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономической теории, Институт экономики и прогнозирования НАН Украины (ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, Украина)

UDC 330.341.2

Kornivska V. O. Financial and Institutional Structure of Economies of European Countries, Ukraine and Russia in the Context of Development of Processes of Long-Term Investing

The article justifies a necessity of realisation of long-term investment projects as a factor of overcoming the bifurcation state of the world economy and formation of foundations of the post-crisis development. It shows the topical problems of the search for the sources of financing long-term projects. On the basis of characteristic of the financial and institutional structure of economies of some European countries and Ukraine and Russia, the article proves adequate use of the banking mechanisms of the credit-investment financing. It justifies a necessity of creation of state target-oriented financial and credit institutions following the example of Federal Agencies in the US, the main goal of which should be financing priority sectors of the economy through concessional lending.

Key words: financial markets of Russia and Ukraine and EU, post-crisis restoration, long-term investing.

Pic.: 3. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 9.

Kornivska Valeriya O. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow of the Department of Economic Theory, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine (vul. Panasa Myrnogo, 26, Kyiv, 01011, Ukraine)

Актуальним напрямом досліджень як для світового, так і для вітчизняного економічного дискурсу сьогодні є питання виходу з транскризового становища та формування основ посткризового розвитку, спрямованого на досягнення довгострокового економічного зростання [1]. Шляхом виходу з бифуркаційного стану вбачається реалізація довгострокової парадигми економічного розвитку, заснованої на довгострокових інвестиційних проектах як пріоритетному напрямку фінансово-кредитних процесів у глобальній економіці [2].

Сучасні дослідники роблять спроби кількісно оцінити майбутні потреби у фінансуванні та визначити бар'єри, які можуть перешкоджати постачанню довгострокових інвестиційних ресурсів для створення основ майбутнього сталого економічного розвитку. Так, останні дослідження виходять з того, що дев'ять економік, на частку яких проходиться 60% світового ВВП, у 2020 р. будуть потребувати приблизно 18,8 трлн дол. довго-

строкового інвестування (виходячи з того, що в 2010 р. ці економіки потребували 11,7 трлн дол.) [1].

Наскільки достатніми є кошти для реалізації довгострокового інвестування – дуже важко відповісти, адже потенційними постачальниками довгострокових ресурсів у світовій практиці є суверенні фонди, пенсійні фонди, страхові компанії, водночас на сучасному етапі ресурси суверенних фондів пов'язані із забезпеченням збалансованості державних фінансів і покликані підтримувати стабільність бюджетних процесів (так, в азієських економіках кошти від 3 до 4 трлн дол. резервів центральних банків інвестуються в суверенні фонди). Актуальною тенденцією розвитку страхового бізнесу є обережне ставлення до ризикової складової операційної активності, особливо у зв'язку з очікуваннями впровадження нових стандартів Solvency II¹, тому довгостро-

¹ Світові стандарти у сфері страхування.

кове інвестування, що пов'язане зі значними ризиками, може не отримати ресурсів страхового ринку. Отже виникає питання про джерела ресурсів для довгострокового інвестування та фінансові інститути, використання яких є адекватним у контексті реалізації довгострокової парадигми розвитку.

Метою роботи є обґрунтування сегментів фінансових ринків, що будуть найбільш прийнятними в контексті реалізації довгострокової парадигми розвитку в Росії, Україні та ЄС.

У цьому аспекті важливим є використання інституційного підходу, який ґрунтується на існуванні певної фінансової традиції, сталих інвестиційних стереотипів поведінки у визначеному фінансово-інституційному просторі. Так, результатом впливу інституційного фактора на фінансовий розвиток є існування континентальної європейської моделі кредитно-інвестиційних процесів, яка є переважно банківською, та англосаксонської – фондової.

Саме тому, досліджуючи моделі довгострокового інвестування, слід усвідомлювати, що в континентальній Європі, Китаї та переважній більшості країн, що розвиваються, саме банківські установи є головним джерелом фінансування. Водночас кредитування здійснюється в середньостроковому фінансовому горизонті, тому для довгострокових інвестиційних процесів потрібними будуть фінансові інновації, спрямовані на цілі довгострокового економічного зростання, але це повинні бути не фінансові інновації, що домінували на передкризовому етапі розвитку та були спрямовані на додання нормативних обмежень; це мають бути інновації на основі

створення закритих просторів гарантування інвестицій. Розглянемо це питання докладніше.

Загальні дані про стан розвитку фінансового сектора в країнах Європи, Росії та України представлено в *таблицях 1 – 5*.

Глибина проникнення фінансової індустрії в економічне середовище країни може бути оцінена шляхом розрахунку відношення певних фінансових активів до ВВП. Дані *табл. 1* свідчать про істотний вплив банківського кредитування на економічний розвиток країн Єврозони та ЄС в цілому як відображення загальної структури фінансового ринку континентальної Європи, в якій банківська модель інвестиційного процесу домінує на фондовою (про що свідчить стабільне перевищення показника кредитування економіки банками в ВВП (див. *табл. 1*) над показником капіталізації фондового ринку в ВВП (див. *табл. 2*)).

З 2005 по 2010 рр. тривало стабільне зростання показника банківських кредитів у ВВП: в ЄС – з 121,8% у 2005 р. до 159,9% у 2010 р.; в Єврозоні – з 121,2% у 2005 р. до 155,8% у 2010 р.

При цьому аналіз європейського фінансового простору та тієї його частини, що представляє ЄС та його складову – Єврозону, свідчить про досить строкату картину (див. дані *табл. 3, рис. 1*): є лідери банківського кредитування економіки, такі як Кіпр (265,6% ВВП), Ірландія (228,2% ВВП), Данія (208,1% ВВП), Великобританія (205,3% ВВП), Іспанія (203,7% ВВП), Нідерланди (201,9% ВВП), Люксембург (184% ВВП), Португалія (179% ВВП). Є країни з невисоким рівнем банківського кредитування Румунія – 37,3%, Польща – 43,2%, Словаччина 44,7%, Чехія – 50,2%.

Таблиця 1

Обсяги кредитування економіки банками в ВВП (%)

Країна	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Росія	27,9	25,7	22,1	22,5	24,4	23,9	33,7	38,4	39,5
Україна	33,1	31,7	33,2	45,7	61,1	82,1	88,6	79,5	73,4
Єврозона	121,2	122,3	127,3	131,2	138,3	142,8	152,6	155,8	153,5
ЄС	121,8	124,1	127,3	131,2	142,1	148,4	158,2	159,9	156,5
Світ	163,5	162	162	162,2	160,6	155,2	169	167,3	165,4

Джерело: Дані світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator> [3].

Таблиця 2

Капіталізація фондового ринку в ВВП (%)

Рік	Капіталізація фондового ринку в ВВП Єврозони, %	Капіталізація фондового ринку в ВВП Росії, %	Капіталізація фондового ринку в ВВП України, %
2005	62,67522751	71,80628272	29,021848
2006	80,42004748	106,79543	39,813277
2007	84,68174455	115,6416264	78,335751
2008	38,06201673	79,58594596	13,556158
2009	49,60352521	70,45363833	14,331169
2010	51,98747808	67,53034423	28,923602
2011	41,91940572	42,8672779	15,466731

Джерело: на основі даних Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/CM.MKT.LCAP.CD/countries/RU-UA-XC-EU?display=graph> [4].

Окремі характеристики розвитку банківських систем європейських країн, Росії та України у 2008 – 2010 рр.

Країна	Кредит приватному сектору (% ВВП)	Кількість банківських рахунків на 1000 осіб дорослого населення	Спред між кредитною та депозитною ставкою (%)
Австрія	120,5	1401,2	
Бельгія	94,4		
Фінляндія	89,6		
Франція	109,7		
Германія	109,1		
Іспанія	203,7	801,1	
Ірландія	228,2		
Італія	108,9	1221,2	
Люксембург	184		
Нідерланди	201,9	1762,5	0,2
Португалія	179	2774,9	
Греція	98,6	3799,7	
Словенія	88,6		3,6
Кіпр	265,6		
Мальта	127,6	3561,8	
Словаччина	44,7		2
Естонія	101,8	1925,4	4,7
Швеція	124,3		
Чехія	50,2		4,7
Польща	43,2		
Угорщина	65,2	1027,5	2,7
Данія	208,1		
Латвія	88,1	1230,7	7,1
Літва	66,4		2,2
Великобританія	205,3		
Болгарія	63,7	1988,7	6,2
Румунія	37,3		5,8
Росія	41,3		6
Україна	66	3176,4	6,7
Норвегія		513,6	1,9
Швейцарія	169,6		2,8

Джерело: Global financial development report 2013. – p.15 // Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://siteresources.worldbank.org/EXTGLOBALFINREPORT/Resources/8816096-1346865433023/8827078-1346865457422/GDF_2013_Report.pdf [5].

На рівні цих країн знаходиться Росія – 41,3%. Україна за рівнем фінансової глибини банківського кредитування в економічному середовищі знаходиться попереду Росії – 66% ВВП і на рівні Литви (66,4%) і Угорщини (65,2%).

Кількість банківських рахунків на 1000 осіб дорослого населення з наведених даних в Україні знаходиться на досить високому рівні (3176,4), що близько до показників Греції та Мальти. Водночас в європейських країнах, значно вищих за загальноекономічним рівнем розвитку, показник наявності банківських рахунків нижчий за український (див. дані табл. 3) (так, у високорозвиненій

Норвегії показник наявності банківських рахунків на 1000 осіб – 513,6, в Іспанії – 807,1, в Австрії – 1401, 2).

За рівнем спредів між кредитними та депозитними ставками комерційних банків Україна також знаходилась серед європейських лідерів (6,7%), що свідчить про несталість фінансово-інституційного простору української економіки та його низький рівень розвитку (див. табл. 3).

В умовах боргової кризи та кризи ліквідності в Європі в 2011 р. значення показника кредитування економіки почало падати (див. дані табл. 1 (в ЄС – з 159% ВВП у 2010 р. до 156,5% ВВП у 2011 р., в Єврозоні – з 155,8%

ВВП у 2010 р. до 153,5% ВВП у 2011 р.), що спостерігається на фоні очевидних тенденцій залежності кредитування економіки від рефінансування комерційних банків Центральними банками. Крім того, значною проблемою для європейського банківського простору стало зростання частки кредитів, що не обслуговуюються, – з 1,8% від загального обсягу виданих кредитів у 2007 р. до 6,1% у 2011 р. (дані *табл. 4*).

Що стосується розвитку фондового сегменту європейського фінансового ринку, то тут ми також бачимо його значну неоднорідність, як і у випадку із банківськими системами європейських країн (див. рис. 2) Виділяються лідери за капіталізацією ринку акцій та сукупною вартістю боргових цінних паперів в ВВП, – це Швейцарія, Данія, Люксембург, Швеція, Великобританія. В той же час є країни, що знаходяться далеко позаду за рівнем капіталізації: це Латвія, Литва, Румунія, Болгарія, Угорщина, Польща, Чехія.

Якщо порівнювати фондові простори європейських країн, Росії та України, то в передкризовому 2006 р. су-

купна капіталізація фондового ринку (КФР) країн Єврозони більше, ніж у 8 разів перевищувала КФР Росії та в 201 раз перевищувала КФР України. У кризовому 2007 р. співвідношення показників капіталізації між країнами Єврозони, Росії та України, дещо зменшилося – до 6 разів та 93 разів відповідно. На етапі загострення кризових тенденцій, коли криза вирувала у світі, КФР Єврозони перевищувала КФР Росії лише в 3,8 раза. Водночас КФР України та сукупна КФР країн Єврозони відрізнялися в 211 разів. У 2009 р. різниця між КФР країн Єврозони та України досягла свого піку: в Єврозоні КФР була в 365 разів більша за українську. У сучасних умовах (дані 2011 р.) КФР Єврозони перевищує КФР Росії в 6,88 разів та України – в 214 разів.

Але якщо проаналізувати фондовий сегмент у контексті окремих країн [6], то ми побачимо, що показник капіталізації фондового ринку Росії навіть у кризовому 2009 р. знаходився на рівні, близькому до найрозвинутіших країн Єврозони (Франції, Німеччині), і сьогодні фондовий сегмент в Росії активно зростає. Що стосується України, то за показником обсягу фондового простору

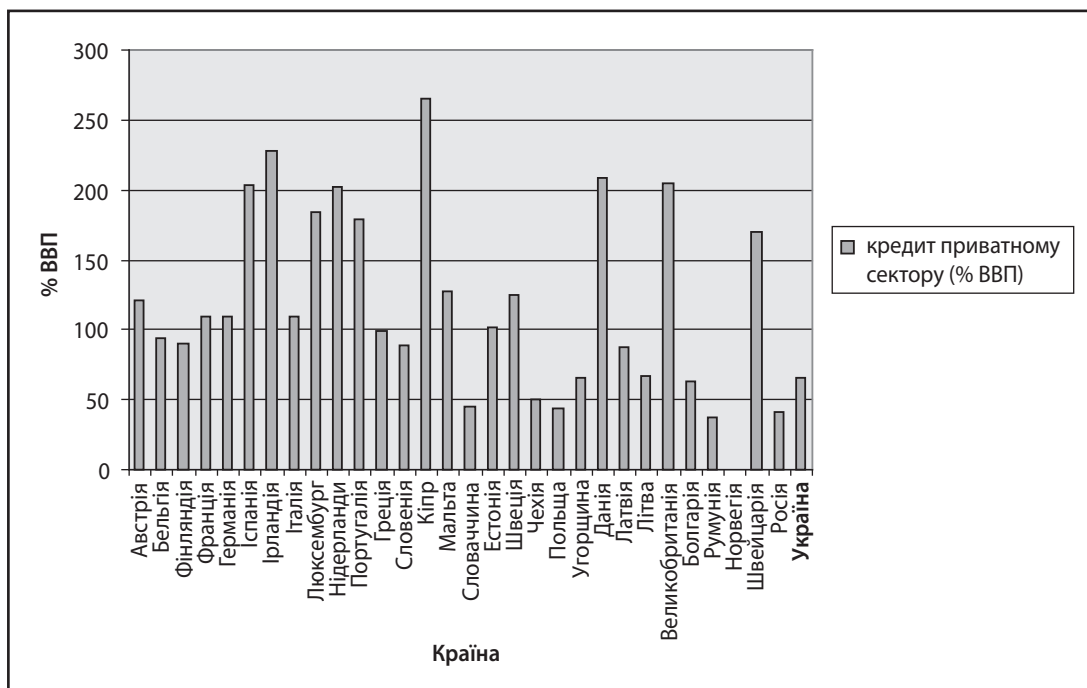

Рис. 1. Загальний обсяг кредитів приватному сектору (% ВВП)

Джерело: побудовано на основі даних Global financial development report 2013. – р.15 // Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://siteresources.worldbank.org/EXTGLOBALFINREPORT/Resources/8816096-1346865433023/8827078-1346865457422/GDF_2013_Report.pdf [5]

Таблиця 4

Кредити, що не обслуговуюються (% від загальної суми виданих кредитів)

Країна	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Росія	5,0	3,8	2,6	2,4	2,5	3,8	9,5	8,2	8,0
Україна	28,3	30	19,6	4,0	3,0	3,9	13,7	15,3	15,4
Єврозона	2,8	2,5	2,1	2,5	1,8	2,5	3,6	4,0	5,2
ЄС	2,6	2,3	2,1	2,0	1,8	2,6	4,2	5,6	6,1
Світ	6,3	4,2	3,5	3,1	2,7	3,0	4,2	4,0	

Джерело: Дані світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator> [3].

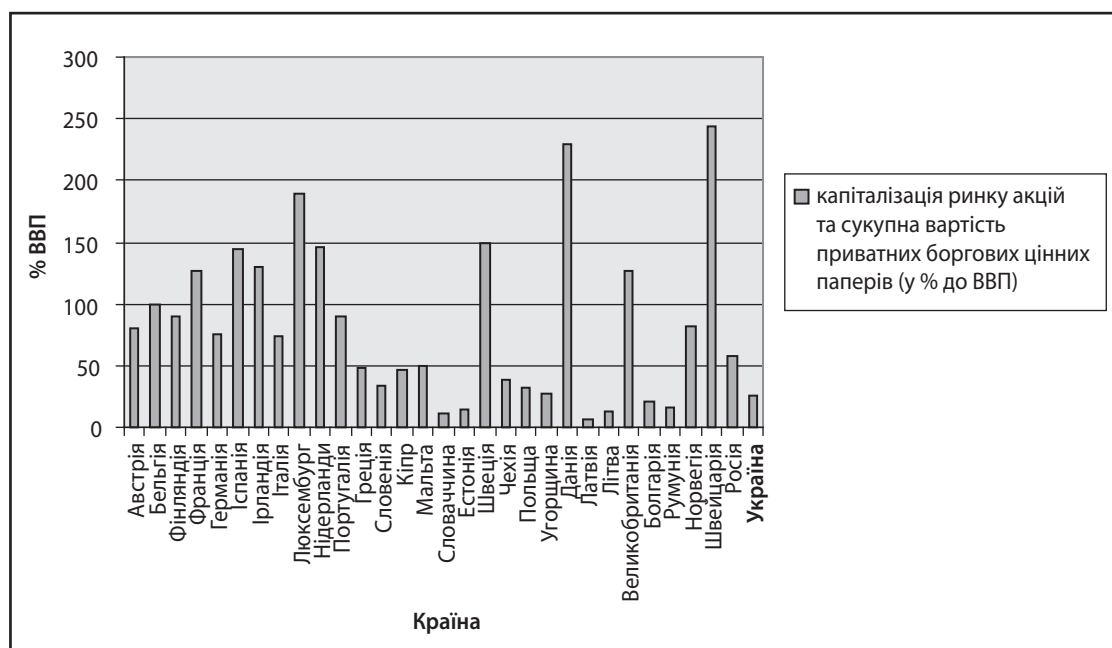

Рис. 2. Капіталізація ринку акцій та сукупна вартість боргових цінних паперів (% ВВП).

Джерело: побудовано на основі даних Global financial development report 2013. – р.15 // Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://siteresources.worldbank.org/EXTGLOBALFINREPORT/Resources/8816096-1346865433023/8827078-1346865457422/GDF_2013_Report.pdf [5].

країни Єврозони її значно обганяють, крім Словаччини, Словенії та Естонії. Якщо ми проаналізуємо темпи зростання/падіння фондових ринків (динаміку капіталізації фондового ринку) країн Єврозони, Росії та України, та побачимо, що європейський фондовий ринок у 2008 р. «падав» значно сильніше, ніж російський, що зумовлено глибокою інтегрованістю фондового ринку Єврозони в глобальну систему фінансових операцій, його значною залежністю від циклів глобальної ліквідності та відсутністю дійових механізмів захисту національних систем від світової фінансової нестабільності. Якщо в 2007 р. відбулося зростання фондового ринку Єврозони до 121% рівня капіталізації попереднього року, то в 2008 р. капіталізація фондового ринку країн Єврозони впала і за рік досягла відмітки лише 49% від попереднього рівня [4] (рис. 3). У Росії в 2008 р. фондовий ринок впав лише на 13% [4]. У 2009 та в 2010 рр. європейський фондовий ринок дещо зростає, тоді як в 2011 р. через боргову кризу

відбулося його чергове падіння. Динаміка капіталізації російського фондового ринку з 2007 р. також не є стабільною, не кажучи вже про Україну, яка демонструвала і демонструє найбільші показники динаміки капіталізації фондового ринку, що перш за все пов'язано із неформованістю, несталою інституційною структурою та значною екзогенною залежністю українського фондового ринку (див. рис. 3).

ВИСНОВКИ

Зважаючи на проведений аналіз, можемо констатувати, що в сучасних умовах для європейських країн та країн з перехідною економікою (у тому числі й для України) характерною буде організація довгострокових інвестиційних проектів саме через банківський сегмент, для європейського фінансового простору це зумовлено значною залежністю фондового сегмента від глобальних трендів і його волатильністю, що є несумісним із розвитком дов-

Таблиця 5

Капіталізація фондового ринку країн Єврозони, Росії та України

Рік	Капіталізація фондового ринку країн Єврозони, млрд дол.	Капіталізація фондового ринку Росії, млрд дол.	Капіталізація фондового ринку України, млрд дол.
2005	6357,3	548,6	25,0
2006	8651,3	1057,2	42,9
2007	10474,6	1503,0	111,8
2008	5154,6	1321,8	24,4
2009	6147,6	861,4	16,8
2010	6276,9	1004,524	39,457
2011	5483,0	796,375	25,558

Джерело: на основі даних Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/CM.MKT.LCAP.CD/countries/RU-UA-XC-EU?display=graph> [4].

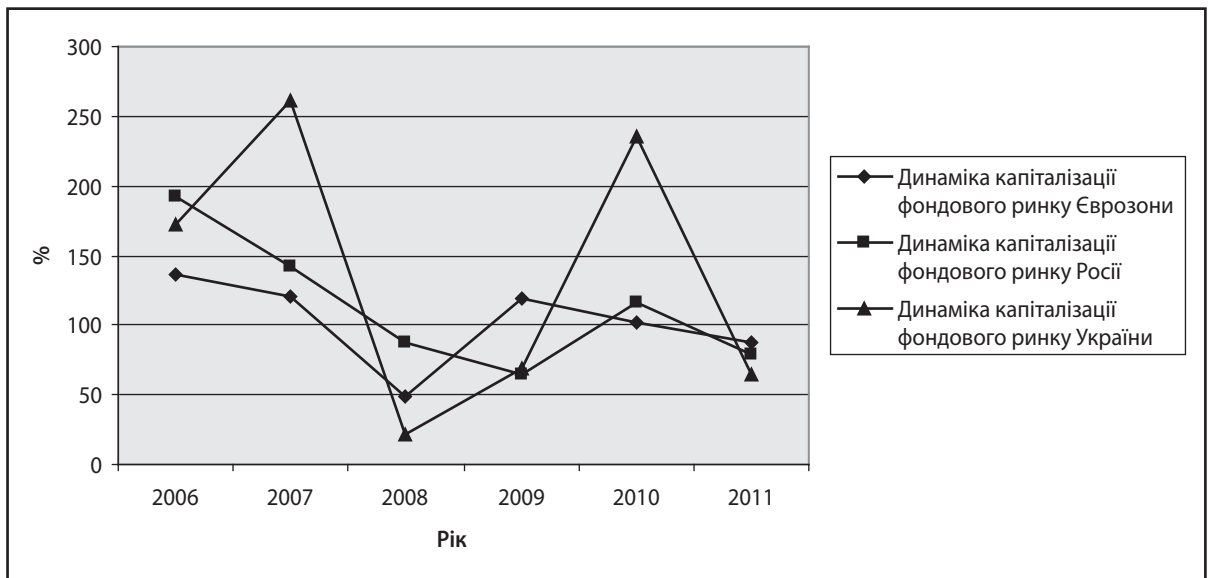

Рис. 3. Динаміка капіталізації фондового ринку країн (%)

Джерело: на основі даних Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/CM.MKT.LCAP.CD/countries/RU-UA-XC-EU?display=graph> [4].

гострокового інвестування, для України це пов'язано із загальною нерозвиненістю фондового сегмента.

У Росії будуть розвиватися дещо інші тенденції. Коли ми звертаємось до показників співвідношення капіталізації фондового ринку та ВВП, то бачимо розвиток важливих для економіки Росії процесів – зростання рівня капіталізації в ВВП, що означає подолання трансформаційного характеру її фінансового ринку та виходу на шлях сталого розвитку (див. табл. 2). Мається на увазі той факт, що в перехідних економіках завжди домінує боргове фінансування як основний напрям кредитно-інвестиційних процесів. Коли ж економіка долає трансформаційний період розвитку, однією з ознак є зростання фондового сегмента та вихід на світові ринки. Ці тенденції означають стабільний рух Росії до формування Міжнародного фінансового центру (МФЦ), що зумовить диверсифікацію інвестиційних джерел, і можливість використання як банківського, так і фондового інвестування, адже створення МФЦ дасть змогу формувати та адекватно реагувати на тренди розвитку світових фондових ринків.

Зважаючи на триваючу кризову ситуацію в банківському секторі, ініціатором розвитку довгострокової парадигми розвитку в Україні має стати держава, першими довгостроковими інвестиційними проектами повинні бути соціально значущі та інфраструктурні проекти; держава повинна виступати довгостроковим гарантом при реалізації цих проектів. Для фінансування довгострокових інвестиційних проектів банківський сектор має зазнати певних трансформацій: у його системі мають бути сформовані кредитні інституції нового взірця – державні цільові фінансово-кредитні установи за прикладом Федеральних агентств в США [7, с. 54], головною ціллю яких повинно бути фінансування пріоритетних секторів економіки шляхом пільгового кредитування; кошти для фінансування мають бути отримані при емісії боргових цінних паперів (облігацій) цими

фінансово-кредитними інституціями. Розповсюдження облігацій можливо проводити серед населення, для якого інвестиційне вкладення в такі цінні папери стане не тільки розміщенням власних коштів у активи з невисоким ризиком (адже погашення та процентні виплати за цими цінними паперами будуть гарантовані державою), але буде мати важливе соціальне значення – участь у посткризовому відновленні економіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Доповідь «Довгострокове інвестування та економічне зростання» // Long-term Finance and Economic Growth [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.group30.org/rpt_65.shtml
2. Корнівська В. О. Сучасні тенденції розвитку глобального економіко-інституційного простору / В. О. Корнівська // Економічна теорія. – 2011. – № 3 – С. 36 – 45.
3. Сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator>
4. Сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/CM.MKT.LCAP.CD/countries/RU-UA-XC-EU?display=graph>
5. Джерело: побудовано на основі даних Global financial development report 2013. – р. 15 // Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://siteresources.worldbank.org/EXTGLOBALFINREPORT/Resources/8816096-1346865433023/8827078-1346865457422/GDF_2013_Report.pdf [5]
6. Дані ІАССЕР ПАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.cemi.rssi.ru/iserweb/index.htm>
7. Кидуэлл Д. С. Финансовые институты, рынки и деньги / Д. С. Кидуэлл, Р. Л. Петерсон, Д. У. Блэкуэлл. – С-Пб. : Издательство «Питер», 2000. – 752 с.
8. Evans, G. W., Honkapohja S. «Expectations, Learning and Monetary Policy: An Overview of Recent Research» // Centre For Dynamic Macroeconomic Analysis, Working Paper Series, CDMA 08/02, 2008.

REFERENCES

"Dopovid «Dovhostrokovye investuvannia ta ekonomichne zrostantia» [The report "Long-term investment and economic growth"]. http://www.group30.org/rpt_65.shtml

"Dzherelo: pobudovano na osnovi danykh Global financial development report 2013.– r. 15" [Source: based on data from Global financial development report 2013. – 15]. http://siteresources.worldbank.org/EXTGLOBALFINREPORT/Resources/8816096-1346865433023/8827078-1346865457422/GDF_2013_Report.pdf [5].

"Dani IASSEP RAN" [These IASSEP RAS]. <http://data.cemi.ru/isepweb/index.htm>

Evans, G. W., and Honkapohja, S. "Expectations, Learning and Monetary Policy: An Overview of Recent Research". *Centre For Dynamic Macroeconomic Analysis, Working Paper Series, CDMA 08/02*, 2008. 2008.

Kornivska, V. O. "Suchasni tendentsii rozvytku hlobalnoho ekonomiko-instytutsiinoho prostoru" [Modern trends in global economic and institutional space]. *Ekonomichna teoriia*, no. 3 (2011): 36-45.

Kiduell, D. S., Peterson, R. L., and Blekuell, D. U. *Finansovyie instituty, rynki i dengi* [Financial institutions, markets and money]. St. Petersburg: Piter, 2000.

Sait Svitovoho banku. <http://data.worldbank.org/indicator>
Sait Svitovoho banku. <http://data.worldbank.org/indicator/CM.MKT.LCAP.CD/countries/RU-UA-XC-EU?display=graph>

УДК 330.101.541:336.153.2

МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

АЛЕКСАНДРОВА М. М.

УДК 330.101.541:336.153.2

Александрова М. М. Моделирование влияния фискальной политики на экономический рост

У статті охарактеризовано макроекономічну модель, що описує динаміку впливу фискального навантаження на економічний розвиток України. На основі статистичних даних за 2000 – 2012 рр. розраховано параметри моделі. Проаналізовано фискальне навантаження України: його оптимальний рівень для економічного розвитку країни складає 19,29% ВВП. Проведено оцінку і співставлення розрахунків податкового навантаження, прослідковано його динаміку, здійснено порівняльну оцінку з аналогічними показниками розвинутих країн світу. Проаналізовано перспективи застосування запропонованого підходу для прогнозування розвитку національної економіки.

Ключові слова: фискальна політика, економічний розвиток, державне регулювання, фискальне навантаження.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул.:** 5. **Бібл.:** 18.

Александрова Марія Миколаївна – аспірантка, кафедра макроекономіки та державного управління, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: aleksandrovam@ukr.net

УДК 330.101.541:336.153.2

Александрова М. М. Моделирование влияния фискальной политики на экономическое развитие

В статье охарактеризована макроэкономическая модель, описывающая динамику влияния фискальной нагрузки на экономическое развитие Украины. На основе статистических данных за 2000 – 2012 гг. рассчитаны параметры модели. Проанализирована фискальная нагрузка Украины: ее оптимальный уровень для экономического развития страны составляет 19,29% ВВП. Проведены оценка и сопоставление расчетов налоговой нагрузки, прослежена ее динамика, осуществлена сравнительная оценка с аналогичными показателями развитых стран мира. Проанализированы перспективы применения предложенного подхода для прогнозирования развития национальной экономики.

Ключевые слова: фискальная политика, экономическое развитие, государственное регулирование, фискальная нагрузка.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул.:** 5. **Библ.:** 18.

Александрова Мария Николаевна – аспирантка, кафедра макроэкономики и государственного управления, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: aleksandrovam@ukr.net

UDC 330.101.541:336.153.2

Aleksandrova M. M. Modelling Influence of Fiscal Policy upon Economic Development

The article characterises a macro-economic model, which describes dynamics of influence of fiscal load upon economic development of Ukraine. Parameters of the model are calculated on the basis of statistical data for 2000 – 2012. The article analyses fiscal load of Ukraine: its optimal level for economic development of the country is 19.29% of GDP. It assesses and compares calculations of the taxation load, traces its dynamics and compares results with analogous indicators of the developed countries of the world. It analyses prospects of application of the proposed approach for forecasting development of the national economy.

Key words: fiscal policy, economic development, state regulation, fiscal load.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 18.

Aleksandrova Mariya M. – Postgraduate Student, Department of Macroeconomics and Public Administration, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: aleksandrovam@ukr.net

Дієвість і стійкість фискальної системи як основи досягнення збалансованості державних фінансів, акумулювання ресурсного потенціалу для забезпечення фінансової стабільності економічного розвитку в цілому формується через закріплення у нормативно-правовій базі механізмів державного управління. Актуальність дослідження впливу фискальної політики на економічний розвиток обумовлена поглибленням бю-

джетних проблем через: зростання державних витрат і недостатність доходів бюджету; уповільнення темпів економічного зростання; нарощення внутрішніх і зовнішніх державних і корпоративних боргів; відсутність належної системи попередження утворення ризиків і загроз у бюджетноподатковій сфері та інших фінансових сферах, а також нестачу фінансових ресурсів для здійснення заходів з пом'якшення їх впливу на економічну стабільність

REFERENCES

"Dopovid «Dovhostrokovye investuvannia ta ekonomichne zrostantia» [The report "Long-term investment and economic growth"]. http://www.group30.org/rpt_65.shtml

"Dzherelo: pobudovano na osnovi danykh Global financial development report 2013.– r. 15" [Source: based on data from Global financial development report 2013. – 15]. http://siteresources.worldbank.org/EXTGLOBALFINREPORT/Resources/8816096-1346865433023/8827078-1346865457422/GDF_2013_Report.pdf [5].

"Dani IASSEP RAN" [These IASSEP RAS]. <http://data.cemi.ru/isepweb/index.htm>

Evans, G. W., and Honkapohja, S. "Expectations, Learning and Monetary Policy: An Overview of Recent Research". *Centre For Dynamic Macroeconomic Analysis, Working Paper Series, CDMA 08/02*, 2008. 2008.

Kornivska, V. O. "Suchasni tendentsii rozvytku hlobalnoho ekonomiko-instytutsiinoho prostoru" [Modern trends in global economic and institutional space]. *Ekonomichna teoriia*, no. 3 (2011): 36-45.

Kiduell, D. S., Peterson, R. L., and Blekuell, D. U. *Finansovyie instituty, rynki i dengi* [Financial institutions, markets and money]. St. Petersburg: Piter, 2000.

Sait Svitovoho banku. <http://data.worldbank.org/indicator>
Sait Svitovoho banku. <http://data.worldbank.org/indicator/CM.MKT.LCAP.CD/countries/RU-UA-XC-EU?display=graph>

УДК 330.101.541:336.153.2

МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

АЛЕКСАНДРОВА М. М.

УДК 330.101.541:336.153.2

Александрова М. М. Моделирование влияния фискальной политики на экономический рост

У статті охарактеризовано макроекономічну модель, що описує динаміку впливу фискального навантаження на економічний розвиток України. На основі статистичних даних за 2000 – 2012 рр. розраховано параметри моделі. Проаналізовано фискальне навантаження України: його оптимальний рівень для економічного розвитку країни складає 19,29% ВВП. Проведено оцінку і співставлення розрахунків податкового навантаження, прослідковано його динаміку, здійснено порівняльну оцінку з аналогічними показниками розвинутих країн світу. Проаналізовано перспективи застосування запропонованого підходу для прогнозування розвитку національної економіки.

Ключові слова: фискальна політика, економічний розвиток, державне регулювання, фискальне навантаження.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул.:** 5. **Бібл.:** 18.

Александрова Марія Миколаївна – аспірантка, кафедра макроекономіки та державного управління, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: aleksandrovam@ukr.net

УДК 330.101.541:336.153.2

Александрова М. М. Моделирование влияния фискальной политики на экономическое развитие

В статье охарактеризована макроэкономическая модель, описывающая динамику влияния фискальной нагрузки на экономическое развитие Украины. На основе статистических данных за 2000 – 2012 гг. рассчитаны параметры модели. Проанализирована фискальная нагрузка Украины: ее оптимальный уровень для экономического развития страны составляет 19,29% ВВП. Проведены оценка и сопоставление расчетов налоговой нагрузки, прослежена ее динамика, осуществлена сравнительная оценка с аналогичными показателями развитых стран мира. Проанализированы перспективы применения предложенного подхода для прогнозирования развития национальной экономики.

Ключевые слова: фискальная политика, экономическое развитие, государственное регулирование, фискальная нагрузка.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул.:** 5. **Библ.:** 18.

Александрова Мария Николаевна – аспирантка, кафедра макроэкономики и государственного управления, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: aleksandrovam@ukr.net

UDC 330.101.541:336.153.2

Aleksandrova M. M. Modelling Influence of Fiscal Policy upon Economic Development

The article characterises a macro-economic model, which describes dynamics of influence of fiscal load upon economic development of Ukraine. Parameters of the model are calculated on the basis of statistical data for 2000 – 2012. The article analyses fiscal load of Ukraine: its optimal level for economic development of the country is 19.29% of GDP. It assesses and compares calculations of the taxation load, traces its dynamics and compares results with analogous indicators of the developed countries of the world. It analyses prospects of application of the proposed approach for forecasting development of the national economy.

Key words: fiscal policy, economic development, state regulation, fiscal load.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 18.

Aleksandrova Mariya M. – Postgraduate Student, Department of Macroeconomics and Public Administration, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: aleksandrovam@ukr.net

Дієвість і стійкість фискальної системи як основи досягнення збалансованості державних фінансів, акумулювання ресурсного потенціалу для забезпечення фінансової стабільності економічного розвитку в цілому формується через закріплення у нормативно-правовій базі механізмів державного управління. Актуальність дослідження впливу фискальної політики на економічний розвиток обумовлена поглибленням бю-

джетних проблем через: зростання державних витрат і недостатність доходів бюджету; уповільнення темпів економічного зростання; нарощення внутрішніх і зовнішніх державних і корпоративних боргів; відсутність належної системи попередження утворення ризиків і загроз у бюджетноподатковій сфері та інших фінансових сферах, а також нестачу фінансових ресурсів для здійснення заходів з пом'якшення їх впливу на економічну стабільність

у країни. Забезпечення стабільності розвитку, проблеми стійкості фінансової системи та шляхи їх вирішення є актуальними для вітчизняних і зарубіжних науковців. При цьому підвищується значимість застосування динамічних моделей загальної рівноваги, які, на відміну від класичних макромоделей, дозволяють вивчати вплив економічних змін як на макроекономічні індикатори, так і на стан репрезентативного економічного агента [8, 11].

Теоретико-методологічні основи вирішення цих проблем було закладено в роботах О. І. Барановського, В. П. Вишневецького, А. С. Гальчинського, В. М. Геєця, В. В. Глушенка, А. А. Гриценка, А. І. Даниленка, Я. А. Жаліла, Ю. Б. Іванова, І. О. Луніної, С. І. Юрія та інших. Погоджуючись з тим, що «сутність соціально-економічного розвитку полягає у взаємопов'язаних процесах, з одного боку, економічного, з іншого – людського, розвитку. Враховуючи те, що справедливість має своїм критерієм не абстрактну рівність, а рівність, яка відповідає сутності явища, справедливим соціально-економічним розвитком є такий, який забезпечує рівноважний (збалансований), а тому і усталений розвиток усіх складових» [5, с. 44], необхідно відзначити потребу застосування плюралістичного підходу при дослідженні фіскальної політики.

Проблематиці динамічного моделювання присвячені праці багатьох відомих західних вчених, зокрема Д. Ромера, Р. Солоу, Д. Касса, Т. Купманса, П. Даймонда, Д. Рузерфорда та інших [9 – 13]. Сучасний етап економічного розвитку характеризується нестабільністю, що порушує усталені пропорції (визначені для відносно стійкого зростання національної економіки) і потребує вдосконалення механізмів державного регулювання з урахуванням потреб у збалансуванні фінансових систем і забезпеченні адаптивності до кризових явищ, вигід, утворених під впливом глобалізаційних процесів і взаємозалежності світових товарних і фінансових ринків [2].

Актуальним завданням, зокрема, залишається адаптація відомих моделей до реалій української економіки, а також розробка невеликих за розміром агрегованих динамічних макромоделей, які базуються на доступній статистичній інформації та можуть бути використані для попереднього експрес-аналізу наслідків змін економічної політики на українську економіку [7].

Мета роботи полягає у визначенні рівня фіскального навантаження в економіці України із проведенням порівняльної оцінки та аналізу динаміки, побудові та практичному використанні динамічної моделі загальної рівноваги, що базується на доступній статистичній інформації та може бути використана для аналізу впливу заходів фіскальної політики на економіку України. У процесі дослідження було визначено підходи для моделювання української економіки та оцінено рівень оптимального фіскального навантаження на економіку України.

Принципова проблема пов'язана безпосередньо з вибором збалансованої моделі для опису того чи іншого економічного явища або процесу. Проблема набагато складніша, ніж може видатися на перший погляд. Адже стандартна процедура моделювання передбачає насамперед виокремлення головних факторів, що визначають загальну еволюцію економічної системи.

Очевидно, що чим більше таких факторів, тим складнішою, тобто менш зручною для використання, буде відповідна математична модель. Тому на практиці прагнуть обмежитися лише розглядом ключових для системи факторів. На жаль, далеко не завжди априорі можна встановити, які саме фактори відіграють визначальну роль. Як наслідок, часто відкритим лишається питання про те, чи всі ключові фактори враховано в моделі [3].

Не заглиблюючись в детальне обговорення математичного боку проблеми, зосередимося на практичних рецептах її вирішення. Один з них полягає у використанні так званих м'яких нелінійних моделей [14]. Такого типу моделі враховують найбільш загальні властивості системи, а результати, здобуті на їх основі, на якісному рівні не залежать від другорядних деталей чи факторів. Є чимало прикладів успішного використання «м'яких» моделей для ефективного теоретичного аналізу різних економічних систем [16]. Проте проблема на цьому далеко не вичерпана, оскільки опиняється поза увагою методика виконання кількісних розрахунків. Загального рецепта тут не існує, і кожен випадок доводиться досліджувати окремо. Один з таких випадків якраз і є предметом цієї статті, в якій ми пропонуємо макроекономічну модель для України, досить просту і водночас достовірну й ефективну [3]. Скориставшись цією моделлю, статистичними даними щодо обсягу ВВП і рівня податкового тиску за період 2000 – 2012 рр., розрахуємо її параметри для економіки України і з'ясуємо, яке значення цього рівня буде оптимальним.

Методика запропонованого підходу розрахунку параметрів моделі в ситуації, коли статистичні дані неповні, дає змогу не тільки розв'язати дану конкретну задачу, а й істотно розширити область застосування моделей логістичного типу.

Як базову розглянемо модифіковану логістичну модель [3], в якій динаміка економічної системи описується на основі такого диференціального рівняння:

$$\frac{dx(t)}{dt} = k(a - x(t)x(t)) - n(t)x(t), \quad (1)$$

де $x(t)$ – обсяг ВВП, розрахований щодо 2000 р.; $n(t)$ – податкове навантаження в процентах до ВВП (обидва названих показники змінюються в часі, тому розглядаються як функції від часу t , який відраховуємо в роках починаючи з 2000 р.); $\frac{dx(t)}{dt}$ – похідна від функції $x(t)$,

що фактично характеризує темпи приросту ВВП.

Параметри моделі k та a є феноменологічними: перший пов'язаний з ефективністю економічної системи і прямо визначає темпи зростання ВВП, другий встановлює граничну величину для ВВП, або так званий «рівень насичення» – той максимум, який не може бути перевищений в довгостроковому періоді, навіть за умови повної відсутності податкового тиску.

Дана модель враховує ряд важливих моментів, зокрема, обмеженість ресурсів для розвитку економічної системи та наявність податкового тиску [4]. З іншого боку, вона дає змогу проводити не тільки якісний, але й кількісний аналіз.

Розрахунок зводиться до визначення двох параметрів – a та k , завдяки яким можна оцінити ряд важливих макроекономічних характеристик. Нас цікавить насамперед оптимальний рівень податкового тиску (n_{opt}). Нескладно показати, що оптимальними надходження до бюджету будуть за умови, коли цей рівень становить величину $ak/2$. Цікавим може бути також і показник стаціонарного обсягу ВВП, тобто того обсягу, до якого прямує система за постійного податкового тиску. Дана величина визначається як $x_s = a - n/k$. Важливість цього показника пов'язана перш за все з тим, що в ході наближення реального показника ВВП до стаціонарного значення темпи зростання економіки сповільнюються. Так, якщо в певний момент обсяг ВВП становить x_0 , то темпи зростання ВВП сягають величини $k(a - x_0) - n$. З методологічної точки зору, розрахунок параметрів a і k дозволяє усереднити загальні тенденції розвитку економіки і видалити, так би мовити, головний тренд. Але для визначення цих параметрів треба попередньо встановити залежності $x(t)$ і $n(t)$ [3].

Слід коректно обрати часовий інтервал, на якому досліджується динаміка системи. З одного боку, він має бути максимально протяжним, щоби статистичне усереднення було ефективним. З другого боку, цей інтервал має бути таким, щоби шукані параметри можна було вважати сталими. Це, у свою чергу, означає відносну сталість структури суспільного відтворення. Тому питання вибору адекватного інтервалу є досить нетривіальним.

Статистичні дані для ВВП і рівня податкового тиску відомі тільки в певних базових точках у вигляді річної статистичної звітності. Але для розрахунків потрібно знати неперервну в часі залежність ВВП та рівня податків, тобто необхідно «відновити» загальну часову залежність величин $x(t)$ і $n(t)$, якщо відомі значення цих параметрів в базових точках, тобто в певні моменти часу [3].

Щоб розв'язати поставлену задачу, запишемо рівняння (1) основної моделі в такому вигляді:

$$\frac{d \ln(x(t))}{dt} + n(t) = k(a - x(t)), \quad (2)$$

де перший доданок – це похідна за часом для натурального логарифма від функції $x(t)$.

Послідовність розрахунків така. На основі статистичних даних методом інтерполяції сплайнами [15] визначаємо залежності $x(t)$ і $n(t)$. Табулюємо значення $\ln(x(t))$ і для цієї залежності також виконуємо сплайн-інтерполяцію. Отримавши інтерполяційний вираз, визначаємо похідну $\frac{d \ln(x(t))}{dt}$ як функцію часу. Усе це разом дає змогу отримати інтерполяційний вираз для функції $F(t) = \frac{d \ln(x(t))}{dt} + n(t)$. Задача зводиться до

підбору таких параметрів a і k , щоб функція $f(t) = k(a - x(t))$ якнайкраще апроксимувала функцію $F(t)$. Як критерій оптимальності апроксимації використовуємо метод найменших квадратів [15]. Ця послідовність у загальних рисах описує процедуру розрахунку параметрів моделі.

Інтерполяція сплайнами передбачає, що діапазон, на якому вона виконується, розбивається на часові інтервали; їхня кількість визначається кількістю базових точок. На кожному з часових інтервалів залежність інтерпольованої функції від часу має вигляд полінома. Параметри поліномів підбираються так, щоб інтерпольована залежність була неперервною разом з першими похідними. Зважаючи на цю обставину, використовуємо поліноми другого ступеня. Головні розрахунки виконуються на основі статистичних даних, наведених у табл. 1. Ці дані необхідно трансформувати для параметрів x , $\ln(x)$, n . При цьому податкове навантаження визначатимемо як відношення податкових надходжень до Зведеного бюджету України за відповідний період до обсягу ВВП за той самий період [1]. Для зручності параметр x визначимо у відношенні до ВВП за 2000 р., а n – у відносних одиницях до поточного рівня ВВП. Результати розрахунків наведено в табл. 2.

Інтерполяційні залежності для функцій $x(t)$, $y(t) = \ln(x(t))$, $n(t)$ шукаємо, відповідно, у такому вигляді:

$$x(t) = a_0 + a_1 t + a_2 t^2, \quad (3)$$

$$y(t) = b_0 + b_1 t + b_2 t^2, \quad (4)$$

$$n(t) = c_0 + c_1 t + c_2 t^2, \quad (5)$$

причому параметри a_m , b_m , c_m (індекс $m = 0, 1, 2$) будуть різними на різних часових інтервалах. Значення цих параметрів, розраховані на основі статистичних даних, наведено в табл. 3.

Дані таблиці 3 дають змогу розрахувати значення для параметрів моделі: $k = 0,074$, $a = 5,207$; звідси випливає, що оптимальне значення для рівня оподаткування $n_{opt} = 0,193$, тобто становить 19,26% від ВВП. Стаціонарне значення для ВВП (у відношенні до 2000 р.) $x_s = 2,525$. На рис. 1 наведено графічне зображення результатів моделювання динаміки ВВП для економіки України протягом 2000 – 2012 рр. і відповідні статистичні дані щодо рівня ВВП за 2000 – 2012 рр. Для 2013 р. подано очікуване значення ВВП. Слід зауважити, що теоретична крива розраховувалась як розв'язок диференціального рівняння (1) з відомою функцією $n(t)$, відновленою на основі статистичних даних методом інтерполяції сплайнами (див. рівність (5) і табл. 3).

Теоретична залежність, отримана для моделі, добре апроксимує статистичні дані та непогано узгоджується з даними за 2009 р. Більше того, якщо, використовуючи побудовану модель, прогнозувати приріст ВВП у 2013 р., то він мав би становити 4,5%, тоді як значення, одержане за статистичними даними, становить, згідно з різними оцінками, 4 – 5%. Таким чином, результати є цілком узгодженими.

Розраховуючи параметри a і k для залежності $x(t)$, ми вдалися до інтерполяції сплайнами. На рис. 1 наведено цю залежність, отриману в результаті розв'язання базового диференціального рівняння (1). Хоча обидва методи дають схожі результати, між ними є принципова різниця. Інтерполяцію сплайнами можна застосувати для того часового періоду, для якого існують статистичні дані, тобто для моделювання залежності $x(t)$ в минулому. Саме по собі таке моделювання малоцікаве і використовується загалом як допоміжна задача. У рамках

другого підходу, якщо параметри a , k відомі й задано очікуваний рівень податкового тиску, можна розрахувати динаміку ВВП на майбутнє, що має цілком конкретне прикладне значення [3].

Аналіз рівня податкового навантаження в Україні вказує на те, що він є досить низьким. За цим критерієм Україна з рівнем податкового навантаження у 19,3% знаходиться в одній групі з такими країнами, як США (26,4%), Японія (25,8), Португалія (33,9), Ірландія (28,4), Австралія (31,5), Туреччина (31,1), Узбекистан (24%) [18]. Насправді ж, такі дані не відповідають дійсності, а рівень податкового навантаження у 19,3% є значно заниженим.

Останнє пояснюється двома причинами. Перша – офіційний валовий внутрішній продукт в Україні – це

приблизно лише половина реально одержаних у вітчизняній економіці господарських результатів. Це означає, з одного боку, приховуване недофінансування суспільних товарів і зниження відносного значення суспільного сектора господарства, а з іншого – наявність нерівномірного розподілу податкових зобов'язань між підприємствами і громадянами, які беруть участь у виробництві. Друга причина – неврахування при обчисленні податкового коефіцієнта суми витрат, пов'язаних із справлянням податків. Використовувати обчислення податкового коефіцієнта з урахуванням таких витрат важко, проте воно б допомогло рельєфно виявити причини незадоволення суб'єктів господарювання та громадян, адже пригнічують не стільки самі по собі суми сплачуваних податків,

Таблиця 1

Обсяги ВВП і податків за 2000 – 2012 рр.

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ВВП, млрд грн	170,07	204,19	225,81	267,34	345,11	441,45	544,15	720,73	948,06	913,35	1080,78	1302,46	1409,89
Приріст ВВП до попереднього року, %	5,90	9,20	5,20	9,60	12,10	2,70	7,30	7,90	2,30	-14,80	4,20	5,20	0,20
Податкові надходження, млрд грн	31,32	36,72	45,39	54,32	63,16	98,07	125,74	161,26	227,16	208,07	217,90	321,83	338,09
Податкове навантаження, % від ВВП	18,41	17,98	20,10	20,32	18,30	22,21	23,11	22,37	23,96	22,78	20,16	24,71	23,98

Джерело: складено за даними Держкомстату України і Мінфіну України.

Таблиця 2

Вхідні параметри для моделювання

Параметр	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
x	1,000	1,092	1,144	1,240	1,361	1,388	1,461	1,540	1,563	1,415	1,457	1,509	1,511
ln(x)	0,000	0,088	0,135	0,215	0,308	0,328	0,379	0,432	0,447	0,347	0,376	0,411	0,413
n	0,184	0,180	0,201	0,203	0,183	0,222	0,231	0,224	0,240	0,228	0,202	0,247	0,240

Джерело: складено автором за даними табл. 1.

Таблиця 3

Параметри інтерполяційних залежностей

Параметр	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
a_0	1,000	0,951	1,155	1,082	-0,104	2,261	0,934	0,359	-6,531	14,317	-0,563	-2,690	2,687
a_1	0,000	0,197	-0,075	-0,017	0,661	-0,390	0,093	0,269	2,107	-2,799	0,334	0,739	-0,196
a_2	0,141	-0,056	0,035	0,023	-0,074	0,043	-0,001	-0,014	-0,137	0,152	-0,013	-0,032	0,008
b_0	0,000	-0,048	0,141	0,042	-0,804	0,943	-0,039	-0,356	-5,003	9,101	-1,063	-2,329	1,043
b_1	0,000	0,190	-0,061	0,018	0,502	-0,275	0,082	0,180	1,419	-1,899	0,240	0,481	0,105
b_2	0,136	-0,055	0,029	0,013	-0,056	0,030	-0,002	-0,010	-0,092	0,103	-0,010	-0,021	0,004
c_0	0,184	0,192	0,117	0,688	0,897	-0,591	-0,097	1,185	-1,044	-0,795	5,858	-5,884	3,916
c_1	0,000	-0,033	0,068	0,106	-0,367	0,294	0,114	-0,280	0,314	0,256	-1,145	1,092	-0,613
c_2	0,012	0,021	-0,013	-0,020	0,047	-0,026	-0,010	0,020	-0,019	-0,016	0,058	-0,049	0,026

Джерело: складено автором за даними розрахунків по [3, 4, 5].

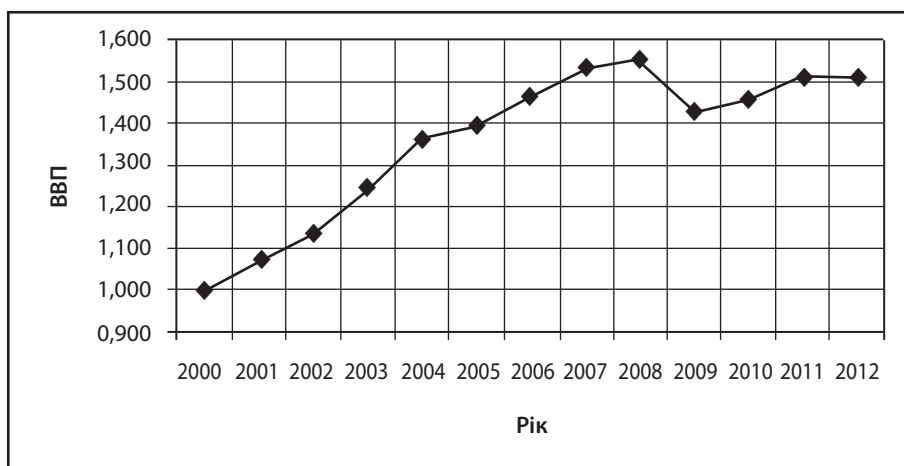

Рис. 1. Теоретико-розрахункова крива приросту ВВП України за 2000 – 2012 рр.
(побудовано автором на основі рівняння (1))

скільки їх чисельність, запутаність податкового законодавства, надмірні складності, пов'язані з веденням обліку і розрахунком податкових зобов'язань [1, с. 14 – 15].

ВИСНОВКИ

Звертаючись до одержаних нами числових даних, слід пам'ятати таке: розрахований узагальнений рівень податкового тиску є оптимальним у тому сенсі, що за нього надходження до бюджету – найбільші. Але це не означає оптимальності з точки зору темпів розвитку ВВП. Як зазначалося вище, згідно з проведеними розрахунками оптимальний рівень податкового навантаження становить 19,3% від ВВП. Цікаво, що за весь період 2000 – 2012 рр. фактичне навантаження перевищувало оптимальне, причому за 2006 – 2009 рр. це перевищення було найбільшим. Характерно, що максимальне відхилення фактичного рівня ВВП від прогнозованого припало на 2008 р., коли податковий тиск був найсильнішим. Така очевидна кореляція може інтерпретуватись як підтвердження думки, що за зростанням ВВП протягом 2006 – 2008 рр. стояла дія не стільки реального сектора економіки, скільки інших факторів (наприклад, зростання надходжень від ПДВ). ■

ЛІТЕРАТУРА

- Амоша О.** До питання про оцінку рівня податків в Україні / О. Амоша, В. Вишневецький // *Економіка України*. – 2007. – № 6. – С. 11 – 19.
- Білоусова О. С.** Моніторинг фіскальної системи та його роль у забезпеченні фінансової стабільності / О. С. Білоусова. – Х.: *Бізнес Інформ*. – 2012. – № 12. – С. 262 – 267.
- Васильєв О.** Моделювання впливу податкового навантаження на динаміку ВВП / О. Васильєв. – К.: *Економіка України*. – 2011. – № 10. – С. 60 – 65.
- Васильєв О.** Синергетичні підходи в антикризовому регулюванні / О. Васильєв // *Економіка України*. – 2010. – № 9. – С. 34 – 40.
- Геєць В. М.** Політекономічні й інституційні засади справедливості та усталеності соціально-економічного розвитку / В. М. Геєць, А. А. Гриценко // *Європейський вектор економічного розвитку*. – 2012. – № 2(13). – С. 41 – 46.

6. Дропа Я. Податкове навантаження та його вплив на економіку України / Я. Дропа, І. Чабан // У зб.: *Формування ринкової економіки в Україні*. – 2009. – Вип. 19. – С. 213 – 218.

7. Лук'яненко І. Г. Моделювання впливу змін фіскальної політики на економіку України / І. Г. Лук'яненко. – Х.: *Бізнес Інформ*, 2012. – № 4. – С. 201 – 204.

8. Лук'яненко І. Г. Особливості побудови динамічної стохастичної моделі загальної рівноваги для аналізу економіки України / І. Г. Лук'яненко, Р. Б. Семко // *Економічна кібернетика*. – Донецьк, ДонНУ, 2010. – № 4 – 6 (64 – 66). – С. 48 – 59.

9. Diamond P. National Debt in a Neoclassical Growth Model. / P. Diamond. – *American Economic Review*, vol. 30, 1965. – pp. 657 – 740.

10. Koopmans T. On the concept of optimal economic growth. / T. Koopmans / In *Econometric Approach to Development Planning*. – Amsterdam: North-Holland Publishing Co., 1965. – pp. 225 – 87.

11. Romer D. *Advanced Macroeconomics*. / D. Romer. – McGraw-Hill Publishing, 1996. – 540 p.

12. Rutherford T. Dynamic General Equilibrium with GAMS/MPGSE. / T. Rutherford. – *Lecture Notes Prepa. red for the UNSW Workshop*, February 24 – 27, 2004. – 12 p.

13. Solow R. Technical Change and the Aggregate Production Function / R. Solow. – *Review of Economics and Statistics* 3 (3). – The MIT Press, 1957. – pp. 312 – 320.

14. Арнольд В. И. «Жесткие» и «мягкие» математические модели / В. И. Арнольд. – М.: МІШМО, 2008. – 32 с.

15. Березин И. С. *Методы вычислений*: В 2-х т. Т.1 / И. С. Березин, Н. П. Жидков. – М.: ГИФМЛ, 1959. – 464 с.

16. Васильев А. Н. Модель самоорганизации рынка труда / А. Н. Васильев // *Экономика и математические методы*. – 2001. – Т. 37, № 2. – С. 123 – 127.

17. Семенчин Е. А. Математическая модель самоорганизации рынка труда для двух отраслей экономики / Е. А. Семенчин, И. В. Зайцева // *Экономика и математические методы*. – 2004. – № 4. – С. 137 – 139.

18. Шарікова О. В. Податкове навантаження як фактор тінізації економіки / О. В. Шарікова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/19_NNM_2007/Economics/23354.doc.htm

Науковий керівник: Малий І. Й. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри макроекономіки та державного управління, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

REFERENCES

Amosha, O., and Vyshnevskiy, V. "Do pytannia pro ot-sinku rinvnia podatktiv v Ukraini" [On the assessment of taxes in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 6 (2007): 11-19.

Arnold, V. I. "Zhestkie" i "miagkie" matematicheskie modeli ["Hard" and "soft" mathematical model]. Moscow: MISHMO, 2008.

Bilousova, O. S. "Monitorynh fiskalnoi systemy ta ioho rol u zabezpechenni finansovoї stabilnosti" [Monitoring of the fiscal system and its role in ensuring financial stability]. *Biznes Inform*, no. 12 (2012): 262-267.

Berezin, I. S., and Zhidkov, N. P. *Metody vychisleniy* [Methods of computing]. Moscow: GIFML, 1959.

Dropa, Ya., and Chaban, I. "Podatkove navantazhennia ta ioho vplyv na ekonomiku Ukrainy" [Tax burden and its impact on the economy of Ukraine]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky v Ukraini*, no. 19 (2009): 213-218.

Diamond, P. "National Debt in a Neoclassical Growth Model". *American Economic Review*, vol. 30 (1965): 657-740.

Heiets, V. M., and Hrytsenko, A. A. "Politekonomichni i instytutsiini zasady spravedyvosti ta ustalenyi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku" [Political economy and institutional framework for equitable and sustainable socio-economic development]. *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 2(13) (2012): 41-46.

Koopmans, T. "On the concept of optimal economic growth". In *Econometric Approach to Development Planning*, 225-87. Amsterdam: North-Holland Publishing Co, 1965.

Luk'ianenko, I. H. "Modeliuvannia vplyvu zmin fiskalnoi polityky na ekonomiku Ukrainy" [Simulation of changes in fiscal policy on the economy of Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 4 (2012): 201-204.

Luk'ianenko, I. H., and Semko, R. B. "Osoblyvosti pobudovy dynamichnoi stokhastychnoi modeli zahalnoi rinvnovahy dlia analizu ekonomiky Ukrainy" [Features build a dynamic stochastic general equilibrium model to analyze the economy of Ukraine]. *Ekonomichna kibernetika*, no. 4-6(64-66) (2010): 48-59.

Romer, D. *Advanced Macroeconomics*: McGraw-Hill Publishing, 1996.

Rutherford, T. "Dynamic General Equilibrium with GAMS/MPSGE". *Lecture Notes Prepared for the UNSW Workshop*, 2004.

Solow, R. "Technical Change and the Aggregate Production Function". In *Review of Economics and Statistics*, no. 3 (3), 312-320. The MIT Press, 1957.

Semenchin, E. A., and Zaytseva, I. V. "Matematicheskaia model samoorganizatsii rynka truda dlia dvukh otrasley ekonomiki" [Mathematical model of self-organization of the labor market for the two sectors of the economy]. *Ekonomika i matematicheskie metody*, no. 4 (2004): 137-139.

Sharikova, O. V. "Podatkove navantazhennia iak faktor tynizatsii ekonomiky" [The tax burden as a factor in the shadow economy]. www.rusnauka.com/19_NNM_2007/Economics/23354.doc.htm

Vasilev, A. N. "Model samoorganizatsii rynka truda" [The model of self-organization of the labor market]. *Ekonomika i matematicheskie metody*, vol. 37, no. 2 (2001): 123-127.

Vasyliiev, O. "Modeliuvannia vplyvu podatkovoho navantazhennia na dynamiku VVP" [Modeling the impact of the tax burden on GDP]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 10 (2011): 60-65.

Vasyliiev, O. "Synerhetychni pidkhody v antykrizovomu rehuliuванні" [Interdisciplinary approaches to crisis management]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 9 (2010): 34-40.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА СТАН ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

МАРТИНЕНКО В. В.

УДК 005.4:316.32

Мартиненко В. В. Оцінка впливу глобалізації на стан економічної безпеки України

Головна мета статті полягає у статистичній оцінці впливу глобалізації на зростання національної економіки та на рівень економічної безпеки держави. Автором обґрунтовано доцільність формалізованого вираження глобалізації через підіндекс економічної глобалізації (методика KOF Index of Globalization). Доведено, що економічне зростання національної економіки відображає індекс фізичного обсягу ВВП, а стан економічної безпеки держави – рівень економічної безпеки України (методика Міністерства економічного розвитку і торгівлі). Статистично доведено, що посилення економічної глобалізації було фактором негативного впливу на динаміку ВВП протягом 1991 – 2000 рр. і фактором позитивного впливу на економічне зростання національної економіки протягом 2000 – 2008 рр.; послаблення економічної глобалізації відбулося паралельно зі зростанням національної економіки у 2009 – 2011 рр.; економічна глобалізація у 1996 – 2011 рр. у цілому позитивно вплинула на розвиток економічної безпеки України. З урахуванням отриманого наукового результату будуть плануватися подальші авторські дослідження щодо вибору та формування пріоритетів економічного розвитку України в рамках концепції національної безпеки в умовах глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, економічна безпека держави, індекс, рівень, рейтинг, період, розвиток, національна економіка.

Рис.: 6. **Табл.:** 3. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 13.

Мартиненко Валентина Віталіївна – старший викладач, кафедра економічної теорії, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: martynenkovv@ukr.net

УДК 005.4:316.32

Мартыненко В. В. Оценка влияния глобализации на состояние экономической безопасности Украины

Главная цель статьи заключается в статистической оценке влияния глобализации на рост национальной экономики и на уровень экономической безопасности государства. Автором обоснована целесообразность формализованного выражения глобализации через подиндекс экономической глобализации (методика KOF Index of Globalization). Доказано, что экономический рост национальной экономики отражает индекс физического объема ВВП, а состояние экономической безопасности государства – уровень экономической безопасности Украины (методика Министерства экономического развития и торговли). Статистически доказано, что усиление экономической глобализации было фактором негативного влияния на динамику ВВП в течение 1991 – 2000 гг. и фактором положительного воздействия на экономический рост национальной экономики в 2000 – 2008 гг., ослабление экономической глобализации произошло параллельно с ростом национальной экономики в 2009 – 2011 гг.; экономическая глобализация в 1996 – 2011 гг. в целом положительно повлияла на развитие экономической безопасности Украины. С учетом полученного научного результата будут планироваться последующие авторские исследования по выбору и формированию приоритетов экономического развития Украины в рамках концепции национальной безопасности в условиях глобализации.

Ключевые слова: глобализация, экономическая безопасность государства, индекс, уровень, рейтинг, период, развитие, национальная экономика.

Рис.: 6. **Табл.:** 3. **Формул.:** 1. **Библ.:** 13.

Мартыненко Валентина Витальевна – старший преподаватель, кафедра экономической теории, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина)

E-mail: martynenkovv@ukr.net

UDC 005.4:316.32

Martynenko V. V. Assessment of Influence of Globalisation upon the State of Economic Security of Ukraine

The main goal of the article lies in statistical assessment of influence of globalisation upon the growth of the national economy and upon the level of economic security of the state. The author justifies expediency of a formalised expression of globalisation through sub-index of economic globalisation (KOF Index of Globalization methods). The article proves that economic growth of the national economy reflects the index of the physical volume of GDP and the state of economic security of the state – the level of economic security of Ukraine (Ministry of Economic Development and Trade methods). It proves statistically that intensification of economic globalisation was the factor of negative influence upon dynamics of GDP during 1991 – 2000 and the factor of positive impact on economic growth of the national economy in 2000 – 2008; reduction of economic globalisation took place in parallel with the growth of the national economy in 2009 – 2011; economic globalisation in 1996 – 2011 had, in general, a positive influence upon development of economic security of Ukraine. Further studies of the author on selection and formation of priorities of economic development of Ukraine within the concept of the national security under conditions of globalisation will be planned with consideration of the obtained scientific result.

Key words: globalisation, economic security of the state, index, level, rating, period, development, national economy

Key words: Keyword

Pic.: 6. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 13.

Martynenko Valentina V. – Senior Lecturer, Department of Economic Theory, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

E-mail: martynenkovv@ukr.net

Глобалізацію, з позиції впливу на стан економічної безпеки держави, варто розглядати у двох аспектах: *по-перше*, як сукупність позитивних глобалізаційних чинників зовнішнього походження (наприклад, вигоди, які отримує національна економіка при входженні країни в міжнародні об'єднання, економічне зростання світової економіки, зростання міжнародного попиту на експортні групи товарів тощо); *по-друге*, як сукупність глобалізаційних загроз зовнішнього походження, які знижують рівень економічної безпеки держави (напри-

клад, зростання зовнішнього державного боргу, істотні обмеження у здійсненні зовнішньої торгівлі, збільшення обсягів імпорту тощо). І перший, і другий аспекти є важливими з позицій впливу глобалізації на стан економічної безпеки, оскільки дозволяють на рівні держави дати належну оцінку ефективності економічної політики та визначити головні фактори реального зростання національної економіки.

Серед праць, присвячених впливу глобалізації на економіку країн, варто відзначити наукові публікації

таких учених, як В. Клочко (досліджує вплив глобалізаційних змін на економіку держави) [1], В. Дергачової та О. Згуровського (досліджують стан процесів глобалізації в Україні шляхом міжнародних зіставлень) [2], І. Буценка та Ю. Ілясова (досліджують методичні аспекти оцінки процесу економічної глобалізації в Україні) [3]. Проте, слід зазначити, що в доробку вказаних авторів відсутні дослідження щодо впливу глобалізаційних чинників на стан економічної безпеки України.

Актуальність проблеми забезпечення економічної безпеки держави в умовах глобалізації зумовили вибір теми і мети дослідження. Головна мета статті полягає у статистичній оцінці впливу глобалізації на стан економічної безпеки України.

Зазвичай, для оцінки рівня глобалізації країни застосовують «індекс глобалізації» – *KOF Index of Globalization*, який розроблений дослідниками Швейцарського економічного інституту (*KOF Swiss Economic Institute*) за участі науковців Федерального Швейцарського технологічного інституту (*Swiss Federal Institute of Technology*).

Індекс глобалізації було введено в 2002 р. [4], після чого методика його обрахунку коригувалася і станом на початок 2013 р. набула остаточної редакції [5]. Відповідно до остаточних уточнень:

- ✦ глобалізація визначається як процес, що нівелює міждержавні кордони, інтегрує національні економіки, культури, технології, формуючи складні взаємозв'язки між суб'єктами (часто міжконтинентальні), опосередковані через різноманітні потоки (людей, інформацію, ідеї, капітал, товари, уряди тощо);
- ✦ загальний індекс глобалізації є інтегрованим: охоплює економічні, соціальні та політичні аспекти глобалізації (у методиці визначені субіндексами) відповідно з ваговими коефіцієнтами 36%, 37% і 26%. Вагові коефіцієнти для розрахунку субіндексів визначаються за допомогою аналізу головних компонент для всієї вибірки в динаміці, згідно з рейтингом 150 країн. У рейтингу країн за рівнем індексу економічної глобалізації, що перевищив рівень середнього (50%), у 2011 р. Україна зайняла 64 місце зі 112;
- ✦ методика обрахунку індексу економічної глобалізації включає в себе дві групи показників (субіндексів): «фактичні змінні» і «обмеження» (формула (1)):

$$IEG = 0,5 AF + 0,5 R = 0,5 (0,21 T + 0,28 FDI + 0,24 PI + 0,27 IPFN + 0,24 HIB + 0,27 MTR + 0,26 TIT + 0,23 CAR), \quad (1)$$

де *IEG* – *Index of Economic Globalization* – індекс економічної глобалізації;

AF – *Actual Flows* – підіндекс фактичних змінних, %;

R – *Restrictions* – підіндекс обмежень, %;

T – *Trade, percent of GDP* – питома вага обсягу торгівлі у ВВП, %;

FDI – *Foreign Direct Investment, stocks, percent of GDP* – обсяг прямих іноземних інвестицій у формі акцій, у % до обсягу ВВП;

PI – *Portfolio Investment, percent of GDP* – частка обсягу портфельних інвестицій у ВВП, %;

IPFN – *Income Payments to Foreign Nationals, percent of GDP* – обсяг отриманих доходів іноземними громадянами, у % до ВВП;

HIB – *Hidden Import Barriers* – приховані бар'єри імпорту;

MTR – *Mean Tariff Rate* – середня тарифна ставка;

TIT – *Taxes on International Trade, percent of current revenue* – частка податків на міжнародну торгівлю у поточних доходах;

CAR – *Capital Account Restrictions* – обмеження на рахунки операцій з капіталом;

- ✦ за індексом глобалізації визначається рейтинг країни. При цьому джерелами інформації при побудові індексу глобалізації служать спеціалізовані бази даних Світового банку, Міжнародного валютного фонду, ООН, Міжнародного телекомунікаційного союзу, інших міжнародних організацій та статистичних інститутів.

Для України динаміка індексу глобалізації за період незалежності має особливі тенденції (табл. 1).

З даних, наведених у табл. 1, видно, що станом на кінець 2011 р. індекс глобалізації України склав 62,1 %, що на 12,1 % більше середнього рівня 50 %. Історичний максимум індексу економічної глобалізації, який склав 67,1 %, для України було зафіксовано у 2009 р. Історичний мінімум, що становив 32,5 %, було встановлено у 1992 р. Середньорічне значення індексу економічної глобалізації за період 1991 – 2011 рр. склало 50,1 %, що наближено до середнього рівня. При цьому з 1992 р. відслідковується тенденція до зростання індексу економічної глобалізації, середньорічний приріст якого склав 3,3 %.

У контексті дослідження стану економічної безпеки України в умовах глобалізації обґрунтуємо, який вплив здійснює глобалізація на розвиток національної економіки. З цією метою нами здійснено порівняльний аналіз базисних індексів рівня економічної глобалізації та фізичного обсягу ВВП України, відносно базисного 1991 р. (рис. 1).

Як видно з даних, наведених на рис. 1, індекс рівня економічної глобалізації в Україні до 2009 р. має стійку тенденцію до зростання. При цьому станом на кінець 2009 р. рівень економічної глобалізації був удвічі вищим, порівняно з рівнем 1991 р. За підсумками 2010 р., у зв'язку з кризовими процесами, рівень економічної глобалізації знизився, хоча перевищував показник 1991 р. на 98,5 %.

Нами виявлено, що протягом 1991 – 2011 рр. вплив глобалізації на національну економіку України (за показником реального ВВП в умовах глобалізації) відбувався в історичній ретроспективі у певних взаємозалежностях. Для уточнення цих закономірностей, відповідно до векторної спрямованості глобалізації та розвитку національної економіки (див. рис. 1), ми дослідили вплив глобалізації у контексті такої періодизації розвитку національної економіки України:

- ✦ *I період* – 1991 – 2000 рр. – «становлення ринкової економіки України», що характеризувався переходом від командно-адміністративної до

ринкової економіки, формуванням демократичних інститутів, урядовими реформами тощо;

- ✦ *II період – 2000 – 2008 роки* – «реальне економічне зростання», основою якого був подальший розвиток ринкових відносин між суб'єктами економіки, нарощування інвестиційного потенціалу, зовнішньої торгівлі тощо і визнання України країною з ринковою економікою з боку провідних країн світу, що завершилося членством у СОТ;
- ✦ *III період – 2008 – 2011 рр. (і по даний час)* – «наслідки світової фінансової кризи», що включає власне початок світової фінансової кризи (IV квартал 2008 р.), рецесію 2009 р., а також результати антикризового управління урядів, які сприяли незначному економічному зростанню протягом 2010 – 2012 рр., і нову хвилю кризи – входження у наступну рецесію на кінець IV кварталу 2012 р.

Автор дійшов висновку, що для характерних періодів розвитку національної економіки існує векторна динаміка взаємозв'язку індексу рівня економічної глобалізації та розвитку національної економіки України (табл. 2).

З даних, наведених у табл. 2, видно, що *перший період* характеризується різновекторною зовнішньою спрямованістю економічної глобалізації та розвитку національної економіки, що не дало можливості ефективного поштовху до розвитку економіки. За таких умов вплив глобалізації має пролонговану дію під час становлення ринкової економіки України. Тому цей період є досить тривалим, і має такі характерні особливості:

- ✦ в Україні формувалися демократичні інститути влади, ринкові механізми та взаємовідносин між суб'єктами господарювання, а також встановлювалися зовнішньоекономічні зв'язки;
- ✦ відбулася лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків, яка передбачала формування ринкової моделі відкритої економіки;
- ✦ лібералізація ринкової торгівлі й цін призвела до гіперінфляції та девальвації грошової одиниці, що поглибили кризові процеси в економіці;
- ✦ відбулося зростання дефіциту бюджету, скорочення обсягу реального ВВП до 40,8% рівня 1990 р., або 44,7% рівня 1991 р., спричиненого також і негативним сальдо торговельного балансу, яке лише станом на кінець 1999 р. стало

Таблиця 1

Динаміка індексу економічної глобалізації України, %

Рік	Підіндекс фактичних змінних	Підіндекс обмежень	Індекс економічної глобалізації	Темп зростання індексу економічної глобалізації	
				у % до попереднього року	у % до 1991 р.
1991	27,45	37,88	32,66	д/н	100,00
1992	26,60	38,33	32,46	99,39	99,39
1993	28,09	41,76	34,93	107,59	106,93
1994	33,08	42,68	37,88	108,45	115,96
1995	41,18	43,59	42,39	111,90	129,77
1996	42,48	44,05	43,27	102,07	132,45
1997	42,15	44,51	43,33	100,14	132,64
1998	47,84	46,42	47,13	108,78	144,29
1999	55,58	47,36	51,47	109,20	157,56
2000	60,25	49,02	54,64	106,16	167,27
2001	55,11	45,19	50,15	91,79	153,53
2002	53,88	48,59	51,24	102,17	156,86
2003	54,44	46,10	50,27	98,11	153,90
2004	55,57	50,89	53,23	105,89	162,96
2005	57,88	53,05	55,46	104,20	169,80
2006	60,80	52,61	56,70	102,23	173,59
2007	63,87	55,47	59,67	105,24	182,68
2008	65,94	57,94	61,94	103,80	189,62
2009	74,50	59,77	67,14	108,40	205,54
2010	73,27	56,41	64,84	96,58	198,51
2011	н/д	н/д	62,09	95,76	190,09
Середнє	51,00	48,08	50,14	103,26	Х

Джерело: сформовано та проведено розрахунки на основі даних, наведених у [5].

додатнім, скорочення реальних грошових доходів населення у 3,7 раза, зростанням рівня безробіття до 4,1% станом на кінець 2000 р., скороченням інвестицій в основний капітал у 6,5 раза протягом 1991 – 2000 рр. [6] тощо.

Також відбулося поглиблення економічної глобалізації, зокрема приєднання України до Європейського банку реконструкції та розвитку, Міжнародного валютного фонду, групи Світового банку, Ради Європи, Організації за демократію та економічний розвиток ГУАМ, Організації Чорноморського економічного співробітництва [7] тощо, наслідком чого стало зростання зовнішньої заборгованості, і валовий зовнішній борг на кінець 1999 р. склав 66,2% обсягу ВВП.

Характерні ознаки становлення ринкової економіки по суті є інтегрованим середовищем, в умовах якого діяв фактор глобалізації, що в кінцевому підсумку призвело до скорочення обсягу реального ВВП. Графічно даний вплив можна представити у вигляді рис. 2.

На рис. 2 видно, що рецесія національної економіки України 1991 – 2000 рр. була оберненою до глобалізаційних процесів, тобто останні тенденційно породжували кризові явища. При цьому зростання індексу економічної глобалізації на 1%, порівняно з рівнем 1991 р., спричиняло скорочення реального ВВП на 1,3%, відносно рівня 1991 р. Достовірність зв'язку між досліджуваними показниками, за нашими підрахунками, склала 78,3% (рівень апроксимації R^2 на рис. 2), про що свідчить рів-

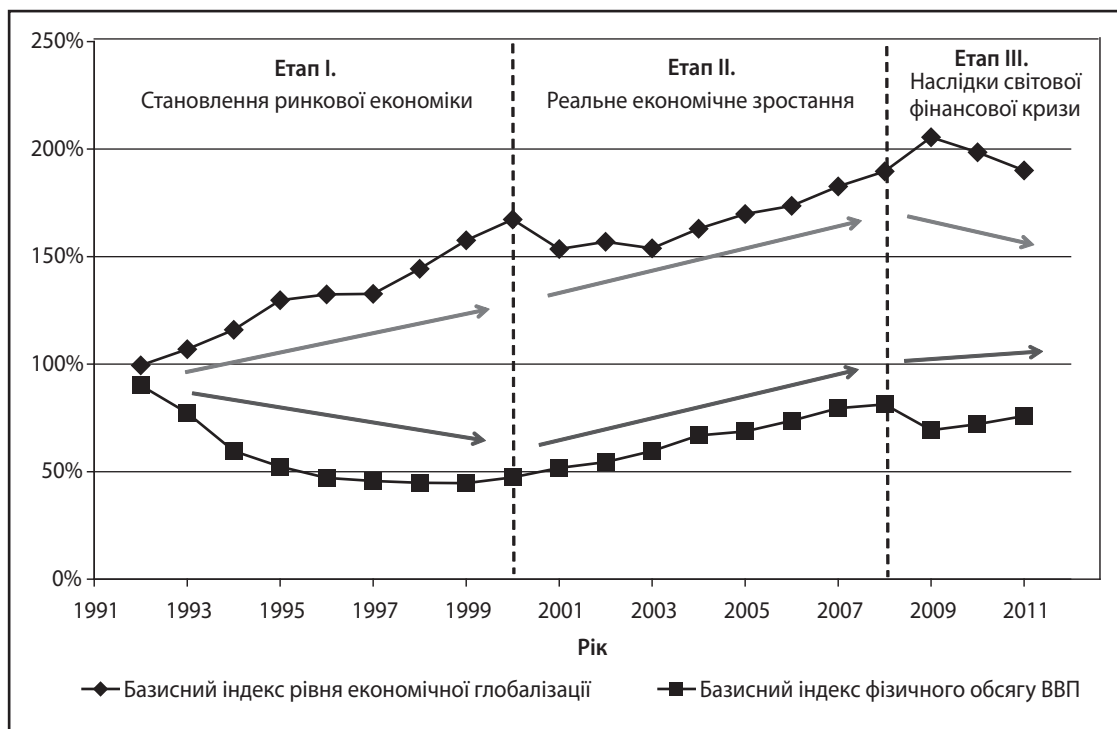

Рис. 1. Динаміка впливу глобалізації на розвиток національної економіки у 1991 – 2011 рр.

Джерело: сформовано та проведено розрахунки на основі даних, наведених у [13; 20].

Таблиця 2

Векторна динаміка взаємозв'язку індексів рівня економічної глобалізації та фізичного обсягу ВВП України у 1991 – 2011 рр.

Період	Назва періоду	Вектор динаміки:		Тенденції розвитку
		економічної глобалізації	національної економіки	
1991 – 2000 рр.	Становлення ринкової економіки України	↗	↘	Вектор глобалізації висхідний, а національної економіки – низхідний. Негативний вплив глобалізації (обернений зв'язок)
2000 – 2008 рр.	Реальне економічне зростання	↑	↑	Вектори глобалізації і національної економіки висхідні. Позитивний вплив (прямий зв'язок)
з 2008 р. по даний час	Наслідки світової фінансової кризи	↘	↗	Вектор глобалізації низхідний, а національної економіки – висхідний. Послаблення глобалізації поряд зі зростаннями економіки (обернений зв'язок)

Джерело: сформовано та побудовано на основі даних рис. 1.

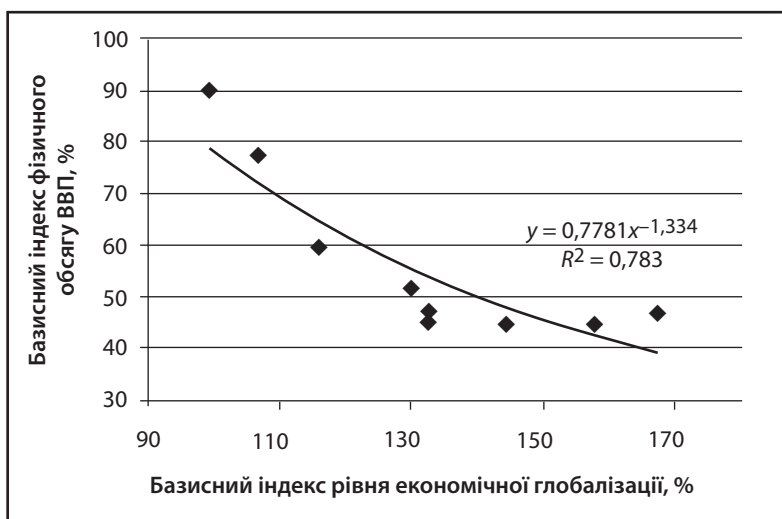

Рис. 2. Модель впливу динаміки індексу економічної глобалізації на динаміку реального ВВП протягом 1991 – 2000 рр.

Джерело: сформовано та проведено розрахунки на основі даних, наведених у [5; 8].

няння, наведене на рис. 2, де залежною змінною взято індекс фізичного обсягу ВВП, а незалежною – індекс рівня економічної глобалізації

Другий період характеризується спільною векторною спрямованістю економічної глобалізації та розвитку національної економіки що є характерним для прямої залежності країни від впливу глобалізації. Характерними особливостями цього періоду є:

- ✦ збільшення обсягу реального ВВП у 2008 р. до 74,2% відносно рівня 1990 р. та 81,3% – рівня 1991 р.;
- ✦ ревальвація національної грошової одиниці, у результаті якої курс долара США до гривні зменшився на 7% у 2007 р. і на 3% у 2008 р., порівняно з 2000 р.;
- ✦ подальше поглиблення економічної глобалізації через визнання України країною з ринковою економікою ЄС-21 (21 грудня 2005 р.) [9], США

(17 лютого 2006 р.) [10] і Бразилією (21 березня 2007 р.) [11], у результаті чого наша країна стала 152-м членом Світової організації торгівлі (СОТ) 16 травня 2008 р. [12];

- ✦ обсяг прямих іноземних інвестицій перевищив 20% обсягу ВВП;
- ✦ збільшення обсягу інвестицій в основний капітал у 10 разів на кінець 2008 р., порівняно з 2000 р.

Таким чином, у період 2000 – 2008 рр. поглиблення глобалізаційних процесів у національній економіці України було позитивним фактором. Графічно вплив глобалізації на економіку можна представити у вигляді рис. 3.

На рис. 3 відображено графік і рівняння прямої залежності динаміки індексу фізичного обсягу ВВП від динаміки індексу економічної глобалізації, що найкраще формалізується лінійною моделлю. При цьому зростання індексу економічної глобалізації на 1%, порівняно з рівнем 1991 р., спричиняло збільшення реального ВВП

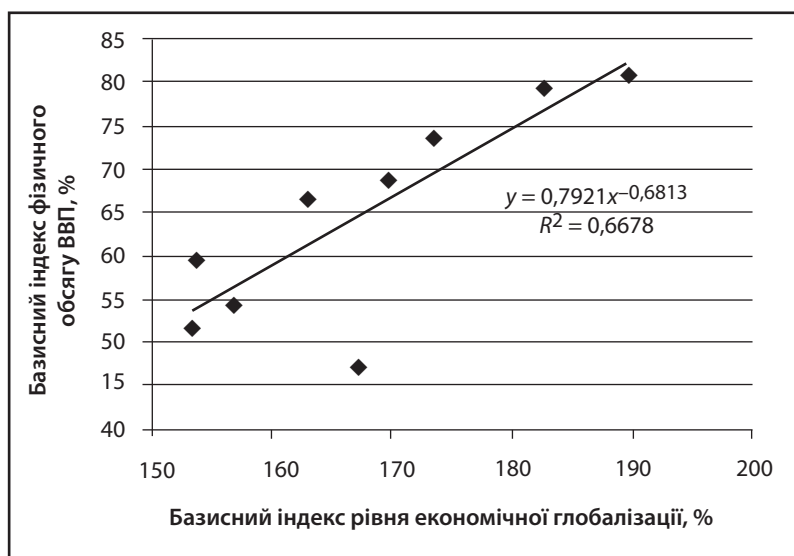

Рис. 3. Модель впливу динаміки індексу економічної глобалізації на динаміку реального ВВП протягом 2000 – 2008 рр.

Джерело: сформовано та проведено розрахунки на основі даних, наведених у [5; 8].

на 0,8%, відносно рівня 1991 р. Достовірність зв'язку між досліджуваними показниками склала 66,8% і свідчить про те, що вплив решти факторів складає 33,2%.

Третій період характеризується різновекторною внутрішньою спрямованістю економічної глобалізації та розвитку національної економіки, і такий вплив є характерним для посткризового (кризового) періоду економічного розвитку, що охоплює початок світової фінансової кризи (IV квартал 2008 р.), рецесію 2009 р., а також результати антикризового управління уряду, які сприяли незначному економічному зростанню протягом 2010 – 2012 рр., і входження у нову рецесію на кінець IV кварталу 2012 р. Автор вважає, що вирішальним негативним фактором впливу на національну економіку даного періоду є економічна глобалізація, наслідком якої стала залежність України від світових фінансово-економічних процесів. Третій період впливу економічної глобалізації на економіку України характеризується такими особливостями:

- ✦ на кінець 2009 р. реальний ВВП зменшився на 15% і склав 63,3% рівня 1990 р. і 69,3% рівня 1991 р.;
- ✦ протягом 2010 р. реальний ВВП збільшився на 4,6%, а протягом 2011 р. – на 5,6%, за попередніми даними Державної служби статистики, за 2012 р. приріст ВВП склав всього 0,2%;
- ✦ індекс економічної глобалізації на кінець 2009 р. сягнув рекордного значення 67,1%, що перевищило рівень 1991 р. більш як удвічі;
- ✦ значення фондового індексу ПФТС у 2011 р. склало 46% рівня 2007 р., який був максимальним за всю історію функціонування ринку;
- ✦ обсягу інвестицій в основний капітал у на кінець 2011 р., порівняно з 2008 р., склав 90%;
- ✦ відбувалася девальвація національної грошової одиниці, у результаті якої курс долара США до гривні зріс у 2011 р. на 58%, порівняно з рівнем 2007 р.;

- ✦ валовий зовнішній борг України склав 76,6% обсягу ВВП у 2011 р., а максимальне співвідношення 88,3% було у 2009 р.

Отже, у період 2008 – 2011 рр. і по даний час поглиблення глобалізаційних процесів у національній економіці України було вкрай негативним фактором.

Рис. 4 ілюструє наслідки світової фінансової кризи в національній економіці крізь призму економічної глобалізації.

На рис. 4 відображено графік і рівняння ступеневі функції як залежності динаміки індексу фізичного обсягу ВВП від динаміки індексу економічної глобалізації. При цьому зростання індексу економічної глобалізації на 1%, порівняно з рівнем 1991 р., спричинило скорочення обсягу реального ВВП на 1,6% відносно рівня 1991 р. Достовірність зв'язку між досліджуваними показниками склала 84,2%.

Якщо індекс економічної глобалізації взяти як основний кількісний показник глобалізації, що відображає її рівень і динаміку, то вплив глобалізації на рівень розвитку національної економіки відобразатиме рис. 5.

На рис. 5 відображено найбільш прийнятну форму зв'язку, що характеризує взаємозв'язок між досліджуваними індексами. При цьому отримана модель зв'язку відображає тенденцію впливу економічної глобалізації на розвиток національної економіки і свідчить про негативний вплив глобалізації на рівень розвитку економіки, оскільки, якщо індекс рівня економічної глобалізації зростає з 1 до 1,5, то індекс фізичного обсягу ВВП скорочується з 0,8 до 0,5. На відрізку, де базисний індекс рівня економічної глобалізації зростає з 1,5 до 2, базисний індекс фізичного обсягу ВВП також зростає – з 0,5 до 0,9. При цьому достовірність моделі складає 52%.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі веде моніторинг рівня економічної безпеки держави з 1996 р., тому за базисний взято 1996 р. і всі індекси зростання рівня економічної глобалізації та економічної безпеки рахуватимуться у співвідношенні зі значенням відповідного показника станом на кінець 1996 р.

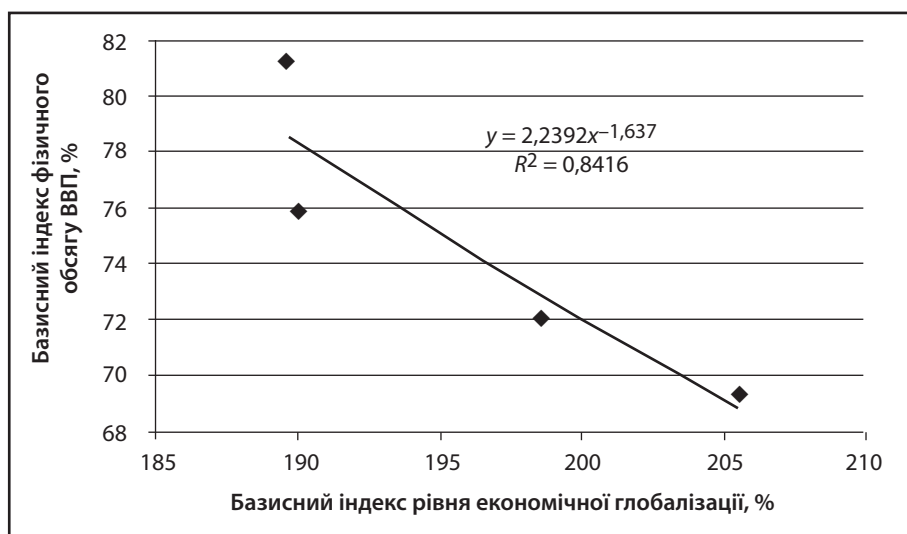

Рис. 4. Модель впливу динаміки індексу економічної глобалізації на динаміку реального ВВП протягом 2008 – 2011 рр.

Джерело: сформовано та проведено розрахунки на основі даних, наведених у [5; 8].

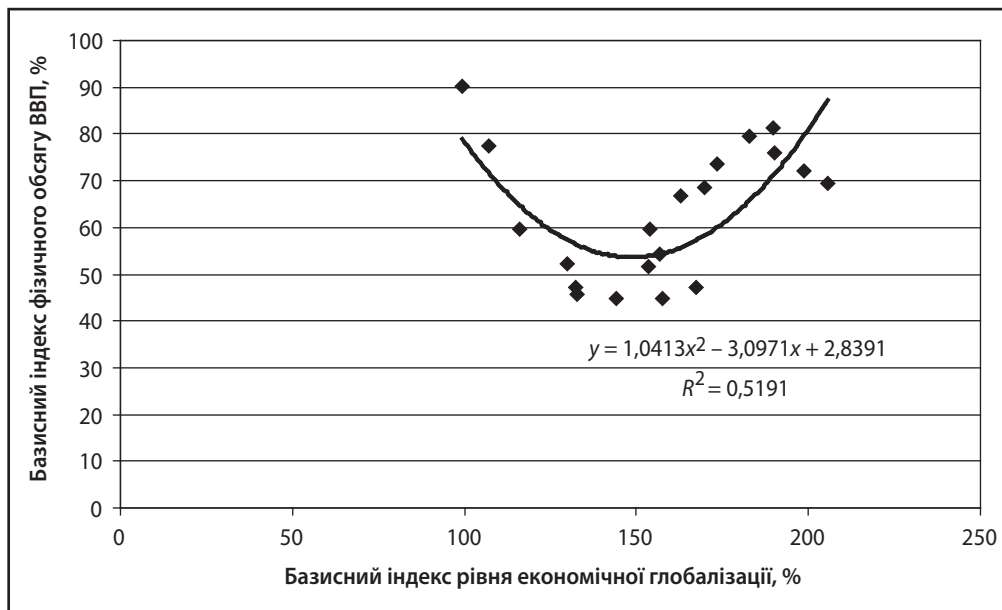

Рис. 5. Вплив динаміки рівня економічної глобалізації на динаміку фізичного обсягу ВВП у 1991 – 2011 рр.

Джерело: сформовано та проведено розрахунки на основі даних, наведених у [5; 8].

Якщо за показник розвитку економічної безпеки взяти базисний індекс рівня економічної безпеки України за 1996 – 2011 рр., то аналогічно можна визначити, яким чином економічна глобалізація впливає на стан економічної безпеки України. Власне, отримані результати закладуть підвалини подальшого дослідження шляхів вирішення проблем покращення стану економічної безпеки в умовах глобалізації.

Для формування вихідних даних щодо вивчення характеру впливу глобалізації на економічну безпеку національної економіки сформуємо табл. 3.

З табл. 3 видно, що індекси економічної глобалізації та рівня економічної безпеки України протягом 1997 – 2011 рр. були на рівні, вищому за базисний, причому середній щорічний приріст порівняно з 1996 р. склав відповідно 25 і 15%. Засобами MS Excel побудуємо модель зв'язку динаміки рівня економічної глобалізації та економічної безпеки (рис. 6).

Рис. 6 ілюструє зв'язок прямого впливу динаміки рівня економічної глобалізації на рівень економічної безпеки України, достовірність якого складає 55% (вплив інших факторів – 45%), а щільність – 74%. Степенеve рівняння зв'язку свідчить про те, що зростання рівня економічної глобалізації на 1% призводило до середньорічного зростання рівня економічної безпеки України на 0,56%, і навпаки – скорочення рівня глобалізації на 1% зменшувало рівень економічної безпеки на 0,56%.

ВИСНОВКИ

Здійснена нами оцінка рівня глобалізації України за методикою обрахунку індексу глобалізації є показовою і підтверджує тезу учених-економістів, які є прибічниками позитивного впливу глобалізації на економічне зростання, та не суперечить позиції вчених-антиглобалістів, які вважають глобалізаційні процеси негативними і виступають з гострою критикою інтеграції, лібералізації міжнародної торгівлі, відкриття кор-

Таблиця 3

Базисні індекси рівнів економічної глобалізації, економічної безпеки та фізичного обсягу ВВП України 1996 – 2011 рр.

Рік	Відношення звітного значення до значення показника 1996 р.	
	Індекс економічної глобалізації	Індекс рівня економічної безпеки
1996	1,0000	1,0000
1997	1,0014	1,0501
1998	1,0893	1,0080
1999	1,1896	1,0100
2000	1,2628	1,0461
2001	1,1591	1,0882
2002	1,1843	1,1002
2003	1,1619	1,1303
2004	1,2303	1,1904
2005	1,2820	1,2866
2006	1,3106	1,3006
2007	1,3792	1,3226
2008	1,4316	1,3146
2009	1,5518	1,2325
2010	1,4987	1,2004
2011	1,4351	1,1603
Середнє	1,2502	1,1472

Джерело: сформовано та проведено розрахунки на основі даних, наведених у [5; 13].

донів для мігрантів, транснаціонального бізнесу тощо. Зокрема, нами статистично доведено, що посилення економічної глобалізації було фактором негативно-го впливу на динаміку ВВП протягом 1991 – 2000 рр. і

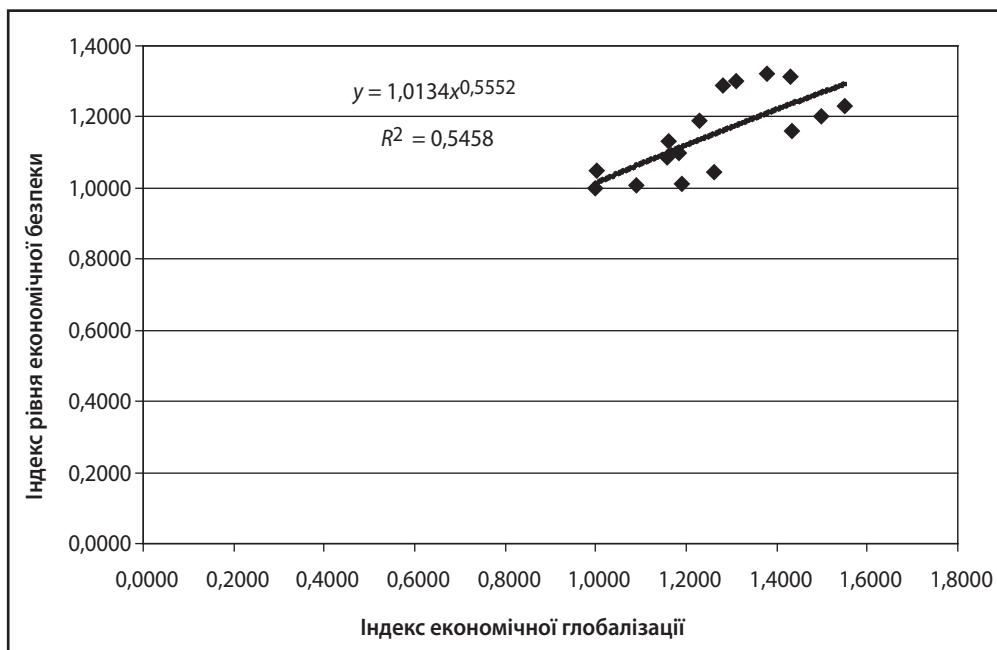

Рис. 6. Графік впливу динаміки рівня економічної глобалізації на динаміку рівня економічної безпеки України
Джерело: сформовано та проведено розрахунки на основі даних, наведених у [5; 13].

фактором позитивного впливу на економічне зростання національної економіки протягом 2000 – 2008 рр.; послаблення економічної глобалізації відбувалося паралельно зі зростанням національної економіки у 2009 – 2011 рр.; економічна глобалізація у 1996 – 2011 рр. у цілому позитивно вплинула на розвиток економічної безпеки України. У кінцевому підсумку обґрунтовано, що різноспрямованість векторної динаміки базисних індексів глобалізації та фізичного обсягу ВВП не завжди характеризує негативний вплив глобалізації на розвиток національної економіки та її безпеки, а спільної векторної спрямованості – позитивний.

Проведене дослідження стане підґрунтям подальших досліджень автора при розробці стратегічних орієнтирів щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки в умовах глобалізації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ключко В. П. До виміру глибини глобалізаційних змін в економіці / В. П. Ключко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9(99). – С. 27 – 34.
2. Дергачова В. Процеси економічної глобалізації в міжнародних зіставленнях / В. Дергачова, О. Згуровський // Журнал Європейської економіки. – Червень 2011. – Том 10. № 2. – С. 132 – 148.
3. Буценко І. М. Показники оцінки процесу економічної глобалізації / І. М. Буценко, Ю. В. Іллясова // Економіка Крима. – 2011. – № 1(34). – С. 498 – 501.
4. Dreher Axel. Does Globalization Affect Growth? Evidence from a new Index of Globalization / Axel Dreher // Applied Economics. – 2006. – # 38, 10. – P. 1091 – 1110.
5. 2013 KOF Index of Globalization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2013/03/25/method_2013.pdf
6. Білошкурський М. В. До питання впливу кон'юнктурних коливань економіки на розвиток українських під-

приємств / М. В. Білошкурський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Economics/24009.doc.htm

7. Участь України у міжнародних організаціях [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations>

8. Валовий внутрішній продукт // Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>

9. Україна офіційно для ЄС – країна з ринковою економікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2005/12/23/3041735>

10. Україні надано статус країни з ринковою економікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=29340565

11. Щодо визнання Бразилією України країною з ринковою економікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wto.in.ua/index.php?lang=ua&page=123&get=3&id=330>

12. Шлях України в СОТ // Сайт «Україна й Світова організація торгівлі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wto.in.ua/index.php?lang=ua&get=4>

13. Стан економічної безпеки України у 2011 році // Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>

Науковий керівник: Мацелюх Н. П. – кандидат економічних наук, професор, Національний університет державної податкової служби України, декан обліково-економічного факультету, м. Ірпінь

REFERENCES

- Butsenko, I. M., and Illiasova, Yu. V. "Pokaznyky otsinky protsesu ekonomichnoi hlobalizatsii" [Performance evaluation of the process of economic globalization]. *Ekonomyka Kryma*, no. 1(34) (2011): 498-501.
- Biloshkurskiy, M. V. "Do pytannia vplyvu kon'iunkturykh kolyvan ekonomiky na rozvytok ukrainskykh pidpriemstv" [On

the question of the impact of short-term fluctuations in the economy on the development of Ukrainian enterprises]. http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Economics/24009.doc.htm

Dreher, A. "Does Globalization Affect Growth? Evidence from a new Index of Globalization". *Applied Economics*, no. 38,10 (2006): 1091-1110.

Derhachova, V., and Zhurovskiy, O. "Protsesy ekonomichnoi hlobalizatsii v mizhnarodnykh zistavlenniakh" [The processes of economic globalization in international comparisons]. *Zhurnal IEvropeiskoi ekonomiky*, vol. 10, no. 2 (2011): 132-148.

"2013 KOF Index of Globalization" http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2013/03/25/method_2013.pdf

Klochko, V. P. "Do vymiru hlybiny hlobalizatsiinykh zmin v ekonomitsi" [To measure the depth of globalization changes in the economy]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 9(99) (2009): 27-34.

"Shchodo vyznannia Brazyliei Ukrainy krainoiu z rynkovoio ekonomikoiu" [As recognition of Brazil Ukraine as a market

economy]. <http://wto.in.ua/index.php?lang=ua&page=123&get=3&id=330>

"Shliakh Ukrainy v SOT" [Way of Ukraine to the WTO]. <http://wto.in.ua/index.php?lang=ua&get=4>

"Stan ekonomichnoi bezpeky Ukrainy u 2011 rotsi" [Ukraine's economic security in 2011]. <http://www.me.gov.ua>

"Ukraini nadano status krainy z rynkovoio ekonomikoiu" [Ukraine was granted the status of a market economy]. http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=29340565

"Uchast Ukrainy u mizhnarodnykh orhanizatsiakh" [Ukraine's participation in international organizations]. <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations>

"Ukraina ofitsiino dlia IES - kraina z rynkovoio ekonomikoiu" [Ukraine officially to the EU – a country with a market economy]. <http://www.pravda.com.ua/news/2005/12/23/3041735>

"Valovy vnutrishnii produkt" [Gross domestic product]. <http://ukrstat.gov.ua>

УДК 330.142.211

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

СЕМЕНОВ А. Г., ВАСИЛЬЄВ В. О.

УДК 330.142.211

Семенов А. Г., Васильев В. О. Классификация инвестиций как экономической категории

У статті досліджено та проаналізовано класифікаційні ознаки інвестицій, представлені вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами. Систематизовано основні класифікаційні ознаки, визначено такі, що сприяють ідентифікації інвестицій як економічної категорії. З точки зору розкриття економічного змісту категорії «інвестиції» розглянуто такі класифікаційні ознаки, які найчастіше використовуються при класифікації інвестицій: за об'єктом вкладання інвестицій, за періодом інвестування, за регіональними ознаками інвестування, за формами власності на інвестиційні ресурси, за ступенем ризику, за характером участі в інвестуванні. Представлено класифікацію інвестицій із урахуванням здійснення інвестиційного процесу, що дозволить систематизувати розуміння сутності класифікаційних ознак інвестицій відповідно до інвестиційного процесу.

Ключові слова: інвестиції, класифікаційні ознаки інвестицій, класифікація інвестицій.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 31.

Семенов Анатолій Григорович – доктор економічних наук, професор, професор, кафедра економічної теорії, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: det-ufin.dep@donnu.edu.ua

Васильєв Володимир Олександрович – аспірант, кафедра економічної теорії, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: vvasilcev@gmail.com

УДК 330.142.211

Семенов А. Г., Васильев В. А. Классификация инвестиций как экономической категории

В статье исследованы и проанализированы классификационные признаки инвестиций, представленные отечественными и зарубежными учеными-экономистами. Систематизированы основные классификационные признаки, определены такие, которые способствуют идентификации инвестиций как экономической категории. С точки зрения раскрытия экономического содержания категории «инвестиции» рассмотрены наиболее часто используемые классификационные признаки: по объекту вложения инвестиций, по сроку инвестирования, по региональным признакам инвестирования, по формам собственности на инвестиционные ресурсы, по степени риска, по характеру участия в инвестировании. Представлена классификация инвестиций с учетом осуществления инвестиционного процесса, который позволит систематизировать понимание сущности классификационных признаков инвестиций в соответствии с инвестиционным процессом.

Ключевые слова: инвестиции, классификационные признаки инвестиций, классификация инвестиций.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 31.

Семенов Анатолій Григорьевич – доктор экономических наук, профессор, профессор, кафедра экономической теории, Донецкий национальный университет (ул. Университетская, 24, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: det-ufin.dep@donnu.edu.ua

Васильев Владимир Александрович – аспирант, кафедра экономической теории, Донецкий национальный университет (ул. Университетская, 24, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: vvasilcev@gmail.com

UDC 330.142.211

Seменов A. H., Vasylyev V. O. Classification of Investments as an Economic Category

The article studies and analyses classification features of investments, provided by domestic and foreign economists. It systemises main classification features and identifies such ones that facilitate identification of investments as an economic category. It considers the most frequently used, from the point of view of revelation of economic essence of the "investments" category, classification features: by the object of investment, by the term of investment, by regional features of investment, by forms of ownership on investment resources, by the degree of risk and by the character of participation in investment. It presents a classification of investments with consideration of execution of the investment process, which would allow systematisation of understanding the essence of classification features of investments in accordance with the investment process.

Key words: investments, classification features of investments, classification of investments.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 31.

Seменов Anatoliy H. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor, Department of Economic Theory, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: det-ufin.dep@donnu.edu.ua

Vasylyev Volodymyr O. – Postgraduate Student, Department of Economic Theory, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: vvasilcev@gmail.com

the question of the impact of short-term fluctuations in the economy on the development of Ukrainian enterprises]. http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Economics/24009.doc.htm

Dreher, A. "Does Globalization Affect Growth? Evidence from a new Index of Globalization". *Applied Economics*, no. 38,10 (2006): 1091-1110.

Derhachova, V., and Zhurovskiy, O. "Protsesy ekonomichnoi hlobalizatsii v mizhnarodnykh zistavlenniakh" [The processes of economic globalization in international comparisons]. *Zhurnal IEvropeiskoi ekonomiky*, vol. 10, no. 2 (2011): 132-148.

"2013 KOF Index of Globalization" http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2013/03/25/method_2013.pdf

Klochko, V. P. "Do vymiru hlybiny hlobalizatsiinykh zmin v ekonomitsi" [To measure the depth of globalization changes in the economy]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 9(99) (2009): 27-34.

"Shchodo vyznannia Brazyliei Ukrainy krainoiu z rynkovoio ekonomikoiu" [As recognition of Brazil Ukraine as a market

economy]. <http://wto.in.ua/index.php?lang=ua&page=123&get=3&id=330>

"Shliakh Ukrainy v SOT" [Way of Ukraine to the WTO]. <http://wto.in.ua/index.php?lang=ua&get=4>

"Stan ekonomichnoi bezpeky Ukrainy u 2011 rotsi" [Ukraine's economic security in 2011]. <http://www.me.gov.ua>

"Ukraini nadano status krainy z rynkovoio ekonomikoiu" [Ukraine was granted the status of a market economy]. http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=29340565

"Uchast Ukrainy u mizhnarodnykh orhanizatsiakh" [Ukraine's participation in international organizations]. <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations>

"Ukraina ofitsiino dlia IES - kraina z rynkovoio ekonomikoiu" [Ukraine officially to the EU – a country with a market economy]. <http://www.pravda.com.ua/news/2005/12/23/3041735>

"Valovy vnutrishnii produkt" [Gross domestic product]. <http://ukrstat.gov.ua>

УДК 330.142.211

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

СЕМЕНОВ А. Г., ВАСИЛЬЄВ В. О.

УДК 330.142.211

Семенов А. Г., Васильев В. О. Классификация инвестиций как экономической категории

У статті досліджено та проаналізовано класифікаційні ознаки інвестицій, представлені вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами. Систематизовано основні класифікаційні ознаки, визначено такі, що сприяють ідентифікації інвестицій як економічної категорії. З точки зору розкриття економічного змісту категорії «інвестиції» розглянуто такі класифікаційні ознаки, які найчастіше використовуються при класифікації інвестицій: за об'єктом вкладання інвестицій, за періодом інвестування, за регіональними ознаками інвестування, за формами власності на інвестиційні ресурси, за ступенем ризику, за характером участі в інвестуванні. Представлено класифікацію інвестицій із урахуванням здійснення інвестиційного процесу, що дозволить систематизувати розуміння сутності класифікаційних ознак інвестицій відповідно до інвестиційного процесу.

Ключові слова: інвестиції, класифікаційні ознаки інвестицій, класифікація інвестицій.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 31.

Семенов Анатолій Григорович – доктор економічних наук, професор, професор, кафедра економічної теорії, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: det-ufin.dep@donnu.edu.ua

Васильєв Володимир Олександрович – аспірант, кафедра економічної теорії, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: vvasilcev@gmail.com

УДК 330.142.211

Семенов А. Г., Васильев В. А. Классификация инвестиций как экономической категории

В статье исследованы и проанализированы классификационные признаки инвестиций, представленные отечественными и зарубежными учеными-экономистами. Систематизированы основные классификационные признаки, определены такие, которые способствуют идентификации инвестиций как экономической категории. С точки зрения раскрытия экономического содержания категории «инвестиции» рассмотрены наиболее часто используемые классификационные признаки: по объекту вложения инвестиций, по сроку инвестирования, по региональным признакам инвестирования, по формам собственности на инвестиционные ресурсы, по степени риска, по характеру участия в инвестировании. Представлена классификация инвестиций с учетом осуществления инвестиционного процесса, который позволит систематизировать понимание сущности классификационных признаков инвестиций в соответствии с инвестиционным процессом.

Ключевые слова: инвестиции, классификационные признаки инвестиций, классификация инвестиций.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 31.

Семенов Анатолій Григорьевич – доктор економічних наук, професор, професор, кафедра економічної теорії, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: det-ufin.dep@donnu.edu.ua

Васильєв Володимир Олександрович – аспірант, кафедра економічної теорії, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: vvasilcev@gmail.com

UDC 330.142.211

Seменов A. H., Vasylyev V. O. Classification of Investments as an Economic Category

The article studies and analyses classification features of investments, provided by domestic and foreign economists. It systematizes main classification features and identifies such ones that facilitate identification of investments as an economic category. It considers the most frequently used, from the point of view of revelation of economic essence of the "investments" category, classification features: by the object of investment, by the term of investment, by regional features of investment, by forms of ownership on investment resources, by the degree of risk and by the character of participation in investment. It presents a classification of investments with consideration of execution of the investment process, which would allow systematisation of understanding the essence of classification features of investments in accordance with the investment process.

Key words: investments, classification features of investments, classification of investments.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 31.

Seменов Anatoliy H. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor, Department of Economic Theory, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: det-ufin.dep@donnu.edu.ua

Vasylyev Volodymyr O. – Postgraduate Student, Department of Economic Theory, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: vvasilcev@gmail.com

Через присутність інвестицій в кожній із ланок економіки України, підвищується значущість теоретичного обґрунтування теоретико-методологічних характеристик сутності інвестицій, однією з яких є їх класифікація. Багатогранність та широка сфера застосування інвестицій зумовлює відсутність точного визначення класифікаційних ознак економічної категорії «інвестиції», яких в науковій літературі дуже багато, що підтверджує актуальність даного дослідження.

Серед вчених-економістів, які займаються дослідженням класифікаційних ознак інвестицій, слід виділити: Є. В. Бехтерева, І. А. Бузову, І. В. Боровікову, Л. П. Гончаренко, Г. В. Захарову, В. В. Іванову, Л. А. Ігоніну, Н. В. Кісельову, Т. С. Колмикову, Є. Д. Крупку, А. М. Кур'янова, Н. І. Лахметкіну, В. А. Ляліну, О. В. Маліновську, Н. І. Малих, Ю. Н. Мальцеву, Т. В. Майорову, О. С. Нешиного, Г. П. Подшиваленко, І. П. Скобелеву, О. С. Сухарьова, Ю. І. Ткаченко, С. В. Шманьова, В. Г. Федоренко.

Через те, що класифікація інвестицій визначається вибором критерію, що покладений в її основу, точки зору вітчизняних і зарубіжних вчених щодо кількості класифікаційних ознак інвестицій різняться.

Метою статті є дослідження та аналіз існуючих класифікаційних ознак інвестицій та визначення основ-

них з них, що сприятимуть ідентифікації інвестицій як економічної категорії.

Вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти мають різні точки зору щодо кількості та сутності класифікаційних ознак інвестицій. «Концепції класифікації типів інвестицій» пропонує Зелль А., серед яких: масштаб інвестування, мета інвестування й об'єкти інвестування [1, с. 150]. Савчук В. П., Приліпко С. І., Величко О. Г. надають розгалужену схему класифікації інвестицій, що передбачає відокремлення дев'яти класифікаційних ознак [2, с. 10 – 12], а російський вчений Бланк І. О. формує свою класифікаційну схему, виокремлюючи п'ятнадцять класифікаційних ознак [3, с. 23 – 28]. Інші автори групують інвестиції за об'єктами, територіальною ознакою, характером участі в інвестуванні, періодом інвестування та ін. [4; 5; 6].

Класифікація визначає підходи до аналізу та оцінки інвестицій для прийняття попередніх управлінських рішень щодо їх реалізації, а також міру відповідальності за отримані результати. Але, з іншого боку, збільшення рівня деталізації ознак класифікації не завжди дозволяє розкрити економічну сутність поняття «інвестиції» й сприяє вдосконаленню методики оцінки їх ефективності.

На основі проведеного дослідження підходів до класифікації інвестицій доцільно систематизувати найбільш характерні їх види (табл. 1).

Таблиця 1

Основні класифікаційні ознаки інвестицій

Автор (и)	Ознака																		
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
Федоренко В. Г. [7]		+	+		+									+		+			
Майорова Т. В. [8]		+	+		+											+			
Бузова І. А., Маховікова Г. А., Терехова В. В. [9]		+	+		+									+		+			
Крупка Є. Д. [10]	+	+	+			+					+			+					
Староверова Г. С., Медведєв А. Ю., Сорокіна І. В. [11]	+		+	+		+								+				+	
Орлова Є. Р. [12]		+				+								+	+	+			
Мальцева Ю. Н. [13]		+	+		+		+	+	+								+		
Ігоніна Л. Л. [14]		+	+		+		+	+	+								+		
Ковальова В. В., Іванова В. В., Ляліна В. А. [15]		+	+	+	+					+									
Ткаченко Ю. І., Малих Н. І. [16]	+	+	+					+						+					
Кисельова Н. В., Боровікова Т. В. [17]		+	+		+		+	+	+							+			

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Бехтерева Є. В. [18]		+	+		+											+	+	
Колмикова Т. С. [19]				+	+						+					+		
Сухарьов О. С., Шманьов С. В., Кур'янов О. М. [20]			+		+							+		+		+		+
Подшиваленко Г. П., Кісельова Н. В. [21]		+	+		+		+	+	+							+		
Маліновська О. В., Скобельова І. П. [22]		+				+										+		
Нешиной О. С. [23]							+						+			+		
Лахметкіна Н. І. [24]		+	+	+	+											+		
Гончаренко Л. П. [25]				+				+								+		
Усього: 19	3	14	14	5	12	4	5	6	4	1	1	1	1	7	1	15	1	2

З точки зору розкриття економічного змісту категорії «інвестиції» слід розглянути такі класифікаційні ознаки, які найчастіше використовуються при класифікації інвестицій: за об'єктом вкладання інвестицій, за періодом інвестування, за регіональними ознаками інвестування, за формами власності на інвестиційні ресурси, за ступенем ризику, за характером участі в інвестуванні (див. табл. 1).

Класифікаційна ознака інвестицій за об'єктом інвестування відокремлюється переважно більшістю дослідників, але детальний розгляд свідчить про наявність певних розбіжностей.

Гітман Л. Дж. і Джонк М. Д., за об'єктом інвестування поділяють інвестиції на прямі та опосередковані. Під прямими інвестиціями розуміють форму вкладення, яка дає інвестору безпосереднє право власності на цінні папери чи майно (придбання акції, облигації, коштовної монети чи земельної ділянки інвестором задля збереження вартості грошей чи отримання доходу), а під опосередкованими інвестиціями – вкладення в портфель (набір цінних паперів або майнових цінностей).

Професор Вайнріх класифікує інвестиції за об'єктом інвестування на:

- ★ *інвестиції у майно (матеріальні інвестиції)* – інвестиції у будівлі, споруди, обладнання, запаси матеріалів;
- ★ *фінансові інвестиції* – придбання акцій, облигацій та інших цінних паперів;
- ★ *нематеріальні інвестиції* – інвестиції у підготовку кадрів, дослідження, рекламу [26, с. 14].

Більшість дослідників, серед яких Мальцева Ю. Н., Ігоніна Л. А., Ковальова В. В., Іванова В. В., Ляліна В. А., Кісельова Н. В., Боровікова Т. В., Захарова Г. В., Бехтерева Є. В., класифікують інвестиції за об'єктом інвестування на реальні інвестиції та фінансові інвестиції. Так, Федоренко В. Г. під реальними інвестиціями розуміє вкладання коштів (майно) у реальні активи – матеріальні та нематеріальні. Фінансові інвестиції, за його думкою, – це вкладання коштів у фінансові інструменти (активи), серед яких преважують цінні папери.

Російський економіст Марголін А. М. пропонує класифікувати інвестиції за напрямками (об'єктами) інвестування на інвестиції в нефінансові активи та фінансові інвестиції. У свою чергу, інвестиції у нефінансові активи класифікуються на реальні інвестиції та інвестиції в нематеріальні активи [27, с. 21].

Орлова Е. Р., Маліновська О. В. і Скобелева І. П. за об'єктом інвестиційної діяльності розподіляють інвестиції на довгострокові, короткострокові та фінансові в державні та корпоративні цінні папери, банківські депозити тощо.

Скорнякова Ю. Б. зазначає, що класифікація інвестицій за об'єктами (напрямами) інвестування має формуватися значною мірою відповідно до суті джерел доходу, що формується у випадку інвестування в той чи інший об'єкт, а не виходячи із зовнішньої форми об'єктів інвестування. Дана класифікація ґрунтується не лише на зовнішній формі об'єктів інвестування, а й на сутнісній природі джерел формування доходу за різними об'єктами інвестування.

Класифікація інвестицій за даним критерієм, на думку Скорнякової Ю. Б., виглядає таким чином:

- ★ інвестиції в нефінансові активи, що включають реальні інвестиції в основний капітал та інвестиції в приріст оборотного капіталу, а також інвестиції в нематеріальні активи;
- ★ інвестиції у фінансові активи (фінансові інвестиції);
- ★ інвестиції в об'єкти альтернативного інвестування (коштовні метали й камені, предмети антикваріату тощо) [28, с. 198].

Альтернативні інвестиції Рюмшин О. Є. відносить до невиробничих інвестицій (у невиробничі активи: золото, антикваріат тощо) разом із виробничими інвестиціями (в основний капітал, в оборотний капітал та інноваційні інвестиції) реальних інвестицій [29, с. 46].

На нашу думку, найбільш обґрунтований підхід до класифікації інвестицій за об'єктом вкладання капіталу представлений вченим-економістом Лахметкіною Н. І., де інвестиції розподіляються на реальні та фінансові. Під реальними інвестиціями розуміється вкладання

капіталу у створення реальних активів, що пов'язані із веденням операційної діяльності та розв'язанням соціально-економічних проблем господарюючого суб'єкта. До реальних інвестицій відносять: вкладення в основний капітал, матеріально-виробничі запаси та нематеріальні активи. Вкладення в основний капітал включає інвестиції в нерухомість та капітальні вкладення, що здійснюються у формі вкладення фінансових і матеріально-технічних ресурсів у створення та відтворення основних фондів шляхом нового будівництва, розширення, реконструкції, технічного переоснащення, а також підтримання потужностей діючого виробництва. Права користування земельними ділянками, природними ресурсами, патенти, ліцензії, ноу-хау, програмні продукти, монополні права, привілеї, організаційні витрати, торгові марки, товарні знаки, науково-дослідницькі розробки та ін. відносяться до вкладень в нематеріальні активи.

Під фінансовими інвестиціями розуміється вкладання капіталу в різні фінансові інструменти (цінні папери, активи інших підприємств). При їх здійсненні інвестор збільшує свій фінансовий капітал, отримуючи дивіденди та інші прибутки. Вкладення в акції, облігації, інші цінні папери, що випущені приватними підприємствами, державою, місцевими органами влади, в іноземні валюти, у банківські депозити та об'єкти тезаврації, відносяться до фінансових інвестицій.

Щодо критерію класифікації інвестицій за періодом інвестування капіталу більшість авторів має однакову точку зору [14, с. 7 – 8; 15, с. 33 – 34; 16, с. 29; 17, с. 7 – 8; 18, с. 33; 19, с. 34; 21, с. 17; 24, с. 14]. Інвестиції за даним критерієм класифікуються на: довгострокові, середньострокові та короткострокові. Під довгостроковими інвестиціями розуміють вкладення капіталу на строк більше трьох років, під середньостроковими – від одного до трьох років, а під короткостроковими – на строк менше одного року.

За регіональною ознакою класифікації інвестиції розподіляються на внутрішні та зовнішні [14, с. 7 – 8; 15, с. 34; 16, с. 31; 18, с. 33; 19, с. 34; 21, с. 17; 24, с. 14]. Внутрішні інвестиції здійснюються в об'єкти інвестування, що знаходяться в межах країни, а зовнішні – в об'єкти інвестування за її межами.

За формою власності на ресурси інвестування інвестиції класифікуються на приватні, державні, іноземні та змішані (сумісні) [14, с. 7 – 8; 15, с. 34; 18, с. 33; 19, с. 34; 21, с. 17; 24, с. 14]. Приватні інвестиції – це вкладання капіталу фізичними та юридичними особами недержавної форми власності. Державні інвестиції являють собою вкладання капіталу центральними та місцевими органами влади та управління за рахунок бюджетів, позабюджетних фондів і позикових коштів, а також вкладення, що здійснюються державними підприємствами за рахунок власних чи позикових коштів. До іноземних інвестицій відносять вкладання капіталу нерезидентами в об'єкти та фінансові інструменти іншої держави. Змішані (сумісні) інвестиції здійснюються сумісно суб'єктами країни та іноземних держав.

Класифікація інвестицій за ступенем ризику має різні підходи. Так, автори Мальцева Ю. Н., Ігонина Л. А.,

Кісельова Н. В., Боровікова Т. В., Захарова Г. В., Бехтерева Є. В. класифікують інвестиції за ступенем ризику на агресивні, помірні та консервативні. Колектив авторів у складі Сухарьова О. С., Шманьова С. В., Кур'янова А. М. за даним критерієм класифікує інвестиції на відносно надійні та ризикові. Ткаченко І. Ю., Малих Н. І. пропонують свій підхід до класифікації інвестицій за ступенем ризику, а саме: інвестиції із високим ступенем ризику, інвестиції із середнім ступенем ризику та інвестиції із низким ступенем ризику. На нашу думку, саме останній підхід надає змогу визначити ступінь ризику та віднести його до певного виду класифікації.

Наступною класифікаційною ознакою є характер участі в процесі інвестування. За визначенням Бланка І. О., «прямі інвестиції передбачають пряму участь інвестора у виборі об'єктів інвестування й вкладення капіталу. Зазвичай прямі інвестиції здійснюються шляхом безпосереднього вкладення капіталу в статутні фонди інших підприємств. Непрямі інвестиції характеризують вкладення капіталу інвестора, опосередковане іншими особами (фінансовими посередниками)» [30, с. 24]. Аналогічне визначення надають Федоренко В. Г. [8, с. 10], Правик Ю. М. [31, с. 19], Орлова Е. Р. [13, с. 10], Колмікова Г. С. [20, с. 10 – 11], Сухарьов О. С., Шманьов С. В., Кур'янов А. М. [21, с. 16].

Із підвищенням розвитку новітніх науково-технічних розробок підвищується значимість інноваційних процесів в інвестуванні. Через це інвестиції в інноваційні процеси стають найпріоритетнішим напрямком інвестиційної діяльності в сучасних умовах розвитку економічної системи. Таким чином, інвестиції за напрямом інвестування в інновації можуть бути класифіковані за такими критеріями: інвестиції в матеріально-технологічні інновації, інвестиції в соціально-культурні інновації, інвестиції в економічні інновації, інвестиції в організаційно-управлінські інновації.

Із урахуванням етапів здійснення інвестиційного процесу класифікація інвестицій набуває такого вигляду (рис. 1). У рамках *першого етапу* інвестиційного процесу інвестиції можуть бути класифіковані за об'єктом вкладання, за періодом інвестування та за регіональними ознаками інвестування. Дані класифікаційні ознаки набувають пріоритетності в процесі визначення стратегічних і тактичних цілей, визначення пріоритетів і спрямованості інвестування.

Другий етап здійснення інвестиційного процесу передбачає класифікацію інвестицій за ступенем ризику, формами власності на інвестиційні ресурси та за напрямом інвестування в інновації, що зумовлено необхідністю вибору моделі планування портфеля інвестицій.

На *третьому етапі* здійснення інноваційного процесу слід урахувати характер участі інвестицій в процесі інвестування, що забезпечить більш ефективне та прозоре здійснення інвестування.

ВИСНОВКИ

Класифікація визначає підходи до аналізу й методів оцінки інвестицій для прийняття попередніх управлінських рішень щодо їх реалізації, а також міру відпо-

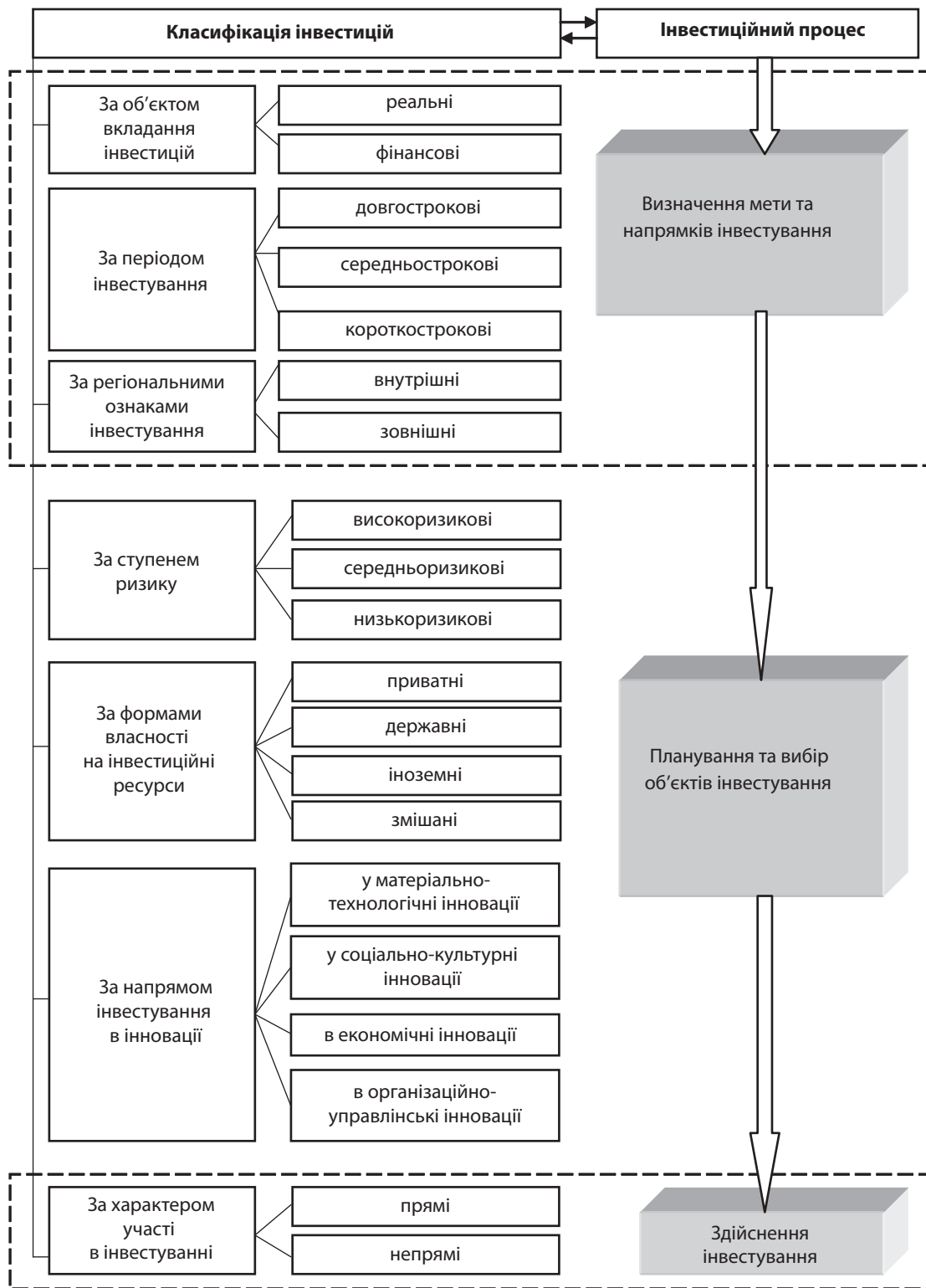

Рис. 1. Класифікація інвестицій

відальності за отримані результати. Але, з іншого боку, збільшення рівня деталізації ознак класифікації не завжди дозволяє розкрити економічну сутність поняття «інвестиції» й сприяє удосконаленню методики оцінки їх ефективності.

З точки зору розкриття економічного змісту категорії «інвестиції» розглядаються такі класифікаційні ознаки, що найчастіше використовуються при класифікації інвестицій: за об'єктом вкладання інвестицій, за пе-

ріодом інвестування, за регіональними ознаками інвестування, за формами власності на інвестиційні ресурси, за ступенем ризику, за характером участі в інвестуванні.

Із урахуванням етапів здійснення інвестиційного процесу, класифікація інвестицій набуває такого вигляду:

- ✦ у рамках першого етапу інвестиційного процесу інвестиції можуть бути класифіковані за об'єктом вкладання, за періодом інвестування та за регіональними ознаками інвестування.

Дані класифікаційні ознаки стають набувають пріоритетності в процесі визначення стратегічних і тактичних цілей, визначення пріоритетів та спрямованості інвестування;

- ✦ другий етап здійснення інвестиційного процесу передбачає класифікацію інвестицій за ступенем ризику, формами власності на інвестиційні ресурси та за напрямом інвестування в інновації, що зумовлено необхідністю вибору моделі планування портфеля інвестицій;
- ✦ на третьому етапі здійснення інвестиційного процесу слід урахувати характер участі інвестицій у процесі інвестування, що забезпечить більш ефективне та прозоре здійснення інвестування. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Зель А.** Бизнес-план: Инвестиции и финансирование, планирование и оценка проектов / А. Зель / [Пер. с нем]. – М.: Издательство «Ось-89», 2007. – 240 с. – С. 150.
2. **Величко Е. Г.** Анализ и разработка инвестиционных проектов : [учебное пособие] / Е. Г. Величко, С. И. Прилипко, В. П. Савчук. – К.: Абсолют-В, Эльга, 1999. – 304 с. – С. 10 – 12.
3. **Бланк И. А.** Инвестиционный менеджмент : [учеб. курс] / И. А. Бланк. – К.: Эльга-Н, Ника-Центр, 2001. – 448 с. – С. 23 – 28.
4. **Данілов О. Д.** Інвестування : [навч. посіб.] / О. Д. Данілов, Г. М. Івашина, О. Г. Чумаченко. – К.: Комп'ютерпрес, 2001. – 364 с.
5. **Коюда В. О.** Основы инвестиционного менеджмента / В. О. Коюда, Т. І. Лепейко, О. П. Коюда. – К.: Кондор, 2008. – С. 165 – 181.
6. **Реверчук С. К.** Інвестологія: наука про інвестування : [навч. посіб.] / С. К. Реверчук. – К.: Атіка, 2001. – 264 с.
7. **Федоренко В. Г.** Інвестиційний менеджмент: [навч. посіб.] / В. Г. Федоренко. – 2-ге вид.; доп. – К.: МАУП, 2001. – 280 с. – С. 10 – 11.
8. **Майорова Т. В.** Інвестиційна діяльність / Т. В. Майорова. – К.: ЦУЛ, 2003. – 376 с.
9. **Бузова И. А.** Коммерческая оценка инвестиций / И. А. Бузова, Г. А. Маховикова, В. В. Терехова / Под ред. В. Е. Есипова. – С-Пб.: Питер, 2003. – 432 с. – С. 29.
10. **Крупка Я. Д.** Прогресивні методи оцінки та обліку інвестиційних ресурсів / Я. Д. Крупка. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 354 с. – С. 16.
11. **Староверова Г. С.** Экономическая оценка инвестиций : [учеб. пособие] / Г. С. Староверова, А. Ю. Медведев, И. В. Сорокина. – М.: Кнорус, 2006. – 312 с. – С. 13 – 18.
12. **Орлова Е. Р.** Инвестиции. Курс лекций / Е. Р. Орлова. – М.: Омега-Л, 2005. – 208 с. – С. 10 – 11.
13. **Мальцева Ю. Н.** Инвестиции : конспект лекций / Ю. Н. Мальцева. – М.: Эксмо, 2008. – 160 с. – С. 7 – 9.
14. **Игонина Л. Л.** Инвестиции : учеб. пособие / Л. Л. Игонина / Под ред. д-ра экон. наук, проф. В. А. Слепова. – М.: Экономика, 2005. – 478 с. – С. 31 – 37.
15. **Инвестиции : учебник** / Под ред. В. В. Ковалева, В. В. Иванова, В. А. Лялина. – М.: ООО ТК «Велби», 2003. – 400 с. – С. 26 – 31.
16. **Ткаченко И. Ю.** Инвестиции: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И. Ю. Ткаченко, Н. И. Малых. – М.: Издательский центр «Академия», 2009. – 240 с. – С. 6 – 9.
17. **Инвестиционная деятельность : учебное пособие** / Н. В. Киселева, Т. В. Боровикова, Г. В. Захарова и др. / Под ред. Г. П. Подшиваленко и Н. В. Киселевой. – 2-е изд., стереотип. – М.: КНОРУС, 2006. – 432 с. – С. 30 – 35.
18. **Бехтерева Е. В.** Управление инвестициями / Е. В. Бехтерева. – М.: НросМедиа, РОСБУХ, 2008. – 216 с. – С. 34 – 35.
19. **Колмыкова Т. С.** Инвестиционный анализ : учеб. пособие / Т. С. Колмыкова. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 204 с. – С. 9 – 11.
20. **Сухарев О. С.** Синергетика инвестиций: учеб. метод. пособие / О. С. Сухарев, С. В. Шманов, А. М. Курьянов / Под ред. проф. О. С. Сухарева. – М.: Финансы и статистика; ИНФРА-М, 2008. – 368 с. – С. 15 – 18.
21. **Малиновская О. В.** Инвестиции [учеб. пособие (опорный конспект лекций)] / О. В. Малиновская, И. П. Скобелева, Н. В. Легостаева / Под ред. д. э. н., проф. И. П. Скобелевой. – С-Пб.: СПГУВК, 2009. – 186 с. – С. 7.
22. **Нешиной А. С.** Инвестиции: учебник / А. С. Нешиной. – [5-е изд., перераб. и испр.]. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашком и Ко», 2007. – 372 с. – С. 14 – 18.
23. **Лахметкина Н. И.** Инвестиционная стратегия предприятия: учеб. пособие / Н. И. Лахметкина. – М.: КНОРУС, 2006. – 184 с. – С. 9 – 14.
24. **Инвестиционный менеджмент: учебное пособие.** – М.: КНОРУС, 2005. – 296 с. – С. 12 – 15.
25. **Гончаренко Л. П.** Інвестиційний менеджмент / Л. П. Гончаренко. – М.: КНОРУС, 2005. – 296 с.
26. **Сергеев И. В.** Организация и финансирование инвестиций: учеб. пособие / И. В. Сергеев, И. И. Веретенникова. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 272 с. – С. 14.
27. **Марголин А. М.** Экономическая оценка инвестиционных проектов: учеб. для вузов / А. М. Марголин. – М.: ЗАО «Издательство» «Экономикс», 2007. – 367 с. – С. 21.
28. **Скорнякова Ю. Б.** Окремі аспекти класифікації інвестицій / Ю. Б. Скорнякова [Електроний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vznu/eco/2009_1/196-201.pdf
29. **Рюмшин О. Є.** Категорія інвестиції та методологія її класифікації за сутнісними ознаками групування / О. Є. Рюмшин // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 5(23). – С. 44 – 48.
30. **Бланк И. А.** Инвестиционный менеджмент: учеб. курс / И. А. Бланк. – К.: Эльга-Н, Ника-Центр, 2001. – 448 с. – С. 24.
31. **Правик Ю. М.** Інвестиційний менеджмент: навч. посіб. / Ю. М. Правик. – К.: Знання, 2007. – 431 с. – С. 19.

REFERENCES

- Blank, I. A. *Investitsionnyy menedzhment* [Investment management]. Kyiv: Elga-N; Nika-Tsentr, 2001.
- Buzova, I. A., Makhovikova, G. A., and Terekhova, V. V. *Kommercheskaia otsenka investitsiy* [Commercial investment appraisal]. St. Petersburg: Piter, 2003.
- Bekhtereva, E. V. *Upravlenie investitsiyami* [Investment management]. Moscow: NrosMedia; ROSBUKh, 2008.
- Danilov, O. D., Ivashyna, N. M., and Chumachenko, O. H. *Investuvannia* [Investing]. Kyiv: Komp'uterpres, 2001.
- Fedorenko, V. H. *Investytsiinyi menedzhment* [Investment Management]. Kyiv: MAUP, 2001.
- Honcharenko, L. P. *Investytsiinyi menedzhment* [Investment Management]. Moscow: KNORUS, 2005.
- Igonina, L. L. *Investitsii* [Investments]. Moscow: Ekonomist, 2005.

- Investitsii* [Investments]. Moscow: Velbi, 2003.
- Investitsionnyy menedzhment* [Investment management]. Moscow: KNORUS, 2005.
- Kiseleva, N. V., Borovikova, T. V., and Zakharova, G. V. *Investitsionnaia deiatelnost* [Investment activity]. Moscow: KNO-RUS, 2006.
- Kolmykova, T. S. *Investitsionnyy analiz* [Investment analysis]. Moscow: INFRA-M, 2009.
- Krupka, Ya. D. *Prohresyvni metody otsinky ta obliku investytsiinykh resursiv* [Progressive methods of assessment and registration of investment resources]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2000.
- Koiuda, V. O., Lepeiko, T. I., and Koiuda, O. P. *Osnovy investytsiinoho menedzhmentu* [Fundamentals of Investment Management]. Kyiv: Kondor, 2008.
- Lakhmetkina, N. I. *Investitsionnaia strategiiya predpriatiia* [The investment strategy of the enterprise]. Moscow: KNORUS, 2006.
- Malinovskaia, O. V., Skobeleva, I. P., and Legostaeva, N. V. *Investitsii* [Investments]. St. Petersburg: SPGUVK, 2009.
- Maltseva, Yu. N. *Investytsii*. Konspekt lektsiy [Investments . Summary of lectures]. Moscow: Eksmo, 2008.
- Margolin, A. M. *Ekonomicheskaiya otsenka investitsionnykh proektov* [Economic evaluation of investment projects]. Moscow: Ekonomiks, 2007.
- Maierova, T. V. *Investytsiina diialnist* [Investments]. Kyiv: TsUL, 2003.
- Neshitoy, A. S. *Investitsii* [Investments]. Moscow: Dashkom i Ko, 2007.
- Orlova, E. R. *Investitsii*. Kurs lektsiy [Investments. The course of lectures]. Moscow: Omega-L, 2005.
- Pravyk, Yu. M. *Investytsiinyi menedzhment* [Investment Management]. Kyiv: Znannia, 2007.
- Reverchuk, S. K. *Investolohiia: nauka pro investuvannia* [Investolohiia: the science of investing]. Kyiv: Atika, 2001.
- Riumshyn, O. Ie. "Katehoriia investytsii ta metodolohiia ii klasyfikatsii za sutnisnymi oznakamy hrupuvannia" [Category investment and methodology of classification by grouping the essential features]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 5(23) (2003): 44-48.
- Sergeev, I. V., and Veretennikova, I. I. *Organizatsiia i finansirovanie investitsiy* [The organization and financing of investments]. Moscow: Finansy i statistika, 2000.
- Skorniakova, Yu. B. "Okremi aspekty klasyfikatsii investytsii" [Some aspects of classification of investments]. http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vznu/eco/2009_1/196-201.pdf
- Staroverova, G. S., Medvedev, A. Yu., and Sorokina, I. V. *Ekonomicheskaiya otsenka investitsiy* [Economic evaluation of investment]. Moscow: Knorus, 2006.
- Sukharev, O. S., Shmanov, S. V., and Kurianov, A. M. *Sin-ergetika investitsiy* [Synergetics investment]. Moscow: Finansy i statistika; INFRA-M, 2008.
- Tkachenko, I. Yu., and Malykh, N. I. *Investitsii* [Investments]. Moscow: Akademiia, 2009.
- Velichko, E. G., Prilipko, S. I., and Savchuk, V. P. *Analiz i raz-robotka investitsionnykh proektov* [Analysis and development of investment projects]. Kyiv: Absoliut-V; Elga, 1999.
- Zell, A. *Biznes-plan: Investitsii i finansirovanie, planirovanie i otsenka proektov* [Business Plan: Investing and financing, planning and evaluation of projects]. Moscow: Os-89, 2007.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

БАНДУРА М. В.

УДК 338.242.2

Бандура М. В. Проблеми та перспективи інвестиційного зростання економіки України

У статті проведено аналіз сучасного стану економіки України, визначено проблеми соціально-економічного розвитку та обґрунтовано перспективи зростання національної економіки на інвестиційній основі. Отримані результати дослідження пріоритетних і водночас стратегічно важливих галузей національної економіки дозволяють зробити такі висновки. По-перше, інвестований капітал здебільшого не спрямований у пріоритетні галузі національної економіки. По-друге, інвестиційні потоки обслуговують економічно розвинуті регіони України, лишаючи поза увагою менш розвинуті регіони, що потребують значного надходження іноземних інвестицій. Аналіз основних показників інвестиційного зростання вітчизняної економіки дає змогу дійти висновку, що попри наявність певних економічних і політичних ризиків для іноземного інвестора, частка залученого до національної економіки іноземного капіталу зростає. Однак на фоні негативної динаміки розвитку економіки України це є пагубним фактором для збереження економічної безпеки.

Ключові слова: національна економіка, соціально-економічний розвиток, інвестиційне зростання, інвестиційна привабливість, іноземний капітал.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 9.

Бандура Марина Василівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра фінансів, Донецький державний університет управління (вул. Челюскінців, 163а, Донецьк, 83050, Україна)

УДК 338.242.2

Бандура М. В. Проблемы и перспективы инвестиционного роста экономики Украины

В статье проведен анализ современного состояния экономики Украины, определены проблемы социально-экономического развития и обозначены перспективы роста национальной экономики на инвестиционной основе. Полученные результаты исследования приоритетных и одновременно стратегически важных отраслей национальной экономики позволяют сделать следующие выводы. Во-первых, инвестированный капитал в большей степени не направлен в приоритетные отрасли экономики. Во-вторых, инвестиционные потоки обслуживают экономически развитые регионы Украины, оставляя без внимания менее развитые регионы, требующие значительного притока иностранных инвестиций. Анализ основных показателей инвестиционного роста отечественной экономики позволяет сделать вывод, что, несмотря на наличие определенных экономических и политических рисков для иностранного инвестора, доля привлеченного в национальную экономику иностранного капитала растет. Однако на фоне негативной динамики развития экономики Украины это является пагубным фактором для сохранения экономической безопасности.

Ключевые слова: национальная экономика, социально-экономическое развитие, инвестиционный рост, инвестиционная привлекательность, иностранный капитал.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Бандура Марина Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра финансов, Донецкий государственный университет управления (ул. Челюскинцев, 163а, Донецк, 83050, Украина)

UDC 338.242.2

Bandura M. V. Problems and prospects of investment growth of Ukrainian economy

The article analyses the modern state of the Ukrainian economy, identifies problems of socio-economic development and substantiates prospects of growth of the national economy on the investment basis. The obtained results of the study of the priority and, at the same time, strategically important branches of the national economy allow making the following conclusions. First, the invested capital was poorly directed into priority branches of the economy. Second, the investment flows cover economically developed regions of Ukraine, not paying attention to less developed regions, which need a significant inflow of foreign investments. Analysis of main indicators of investment growth of the domestic economy allows making a conclusion that, despite availability of certain economic and political risks for foreign investors, the share of the foreign capital attracted to the national economy grows. However, it is an unhealthy factor for economic security against the background of negative dynamics of development of the Ukrainian economy.

Key words: national economy, socio-economic development, investment growth, investment attractiveness, foreign capital.

Pic.: 4. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Bandura Maryna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Finance, Donetsk State University of Management (vul. Chelyuskintsev, 163a, Donetsk, 83050, Ukraine)

У 2006 р. Європейським Союзом було офіційно визнано Україну країною з ринковою економікою. Це сприяло більш глибокому залученню національної економіки до міжнародної торгівлі та посиленню інвестиційно-інноваційних потоків у країні та зовні. Проте сьогодні всі базові інститути ринкової економіки не є остаточно сформованими і не функціонують повною мірою, на що вплинули перебудова пострадянських соціально-економічних формацій, численні фінансові світові та локальні кризи, девальваційні процеси у вітчизняній монетарній складовій економіки, а також переважно сировинна експортна орієнтація зовнішньої торгівлі.

На сьогодні Україна обрала для себе інвестиційно-інноваційний вектор розвитку національної економіки, чому сприятимуть лише остаточно сформовані ринкові

інститути за моделлю соціально орієнтованої економіки. Для визначення і вирішення можливих проблем, пов'язаних з ринковою трансформацією, слід детально проаналізувати базові макроекономічні індикатори економіки України, визначити стратегічно важливі галузі народного господарства і вжити заходів щодо поліпшення їх інвестиційної привабливості.

Визначенню макроекономічного потенціалу, перспектив й напрямків інвестиційного розвитку економіки України присвячені праці видатних вчених-економістів: І. Бузько, І. Булеева, А. Гальчинського, В. Гейця, Б. Гунського, В. Ляшенка, Ю. Пахомова, О. Раєвневої, Є. Савельєва та багатьох інших. Загальним підсумком проведених досліджень є висновок про необхідність розширення та поглиблення методології визначення інвес-

тиційних перспектив соціально-економічного розвитку нашої країни, що обумовлює необхідність постійного аналізу макроекономічних індикаторів національного господарства та обґрунтування на цій основі напрямів інвестиційного зростання економіки України.

Метою статті є аналіз сучасного стану розвитку національного господарства та визначення на цій основі напрямів і пріоритетів інвестиційного зростання економіки України.

Оскільки валовий внутрішній продукт є узагальненим показником системи національних рахунків і певним чином віддзеркалює соціальне благополуччя населення, розглянемо його динаміку та зміну його частки у світовому ВВП протягом 2002 – 2012 рр. (табл. 1).

Протягом аналізованих десяти років внутрішній валовий продукт України стабільно зростає і у 2012 р. становив 1 408 889 млн грн, порівняно з 2002 р. (225 810 млн грн), збільшився більше, ніж у шість разів. Негативні тенденції в динаміці ВВП спостерігалися у післякризовий період: так, у 2009 р. ВВП зменшився на 34 711 млн грн і становив 913 345 млн грн порівняно з попереднім 2008 р. (948 056 млн грн). Аналогічні тенденції спостерігалися і з показником номінального ВВП на душу населення.

Таблиця 1

Динаміка ВВП України та його частки у світовому ВВП протягом 2002 – 2012 рр. [6]

Рік	Номінальний ВВП (у фактичних цінах), млн грн	Номінальний ВВП на душу населення, грн	Частка у світовому ВВП, %
2002	225810	4704,0	0,1
2003	267344	5613,8	0,1
2004	345113	7299,2	0,2
2005	441452	9406,7	0,2
2006	544153	11665,6	0,2
2007	720731	15542,1	0,3
2008	948056	20545,7	0,3
2009	913345	19871,4	0,2
2010	1082569	23648,0	0,2
2011	1316600	28851,5	0,2
2012	1408889	30873,9	0,2

Хоча ВВП України займає незначне місце у формуванні світового ВВП (станом на 2012 р. – 0,2% від світового ВВП), а пік зростання частки українського ВВП у світовому (0,3%) спостерігався у докризовий період 2007 – 2008 рр., зростання вітчизняного ВВП переважно обумовлено посиленням міжнародного товарного обігу, а також збільшенням участі України у зовнішньоторговельних операціях (табл. 2).

Валовий внутрішній продукт і зовнішньоторговельні індикатори є насамперед показниками потужності ринкової національної економіки, а не економічного добробуту суспільства, оскільки вони не враховують такі чинники, як вільний час, забруднення навко-

лишнього середовища, тіньова економіка, вироблені товари і послуги для використання в самих домашніх господарствах тощо. Більш того, обсяги номінального ВВП і зовнішньої торгівлі значною мірою нівелюються за рахунок посилення інфляційних процесів у національній економіці, а саме тому є важливим розглянути і проаналізувати сучасний стан національної економіки в контексті інфляційного зростання [1, 2].

Таблиця 2

Динаміка основних показників зовнішньої торгівлі України протягом 2002 – 2012 рр. [8]

Рік	Обсяг експорту, млрд дол. США	Обсяг імпорту, млрд дол. США	Зовнішньоторговельне сальдо, млрд дол. США
2002	23,4	21,5	+1,9
2003	29,0	27,7	+1,3
2004	41,3	36,3	+5,0
2005	44,4	43,7	+0,7
2006	50,2	53,3	-3,1
2007	64,0	72,2	-8,2
2008	85,6	100,0	-14,4
2009	54,3	53,2	-1,9
2010	69,3	73,2	-3,9
2011	88,8	97,8	-9,0
2012	82,3	91,4	-9,1

Інфляція є багатогранним, складним процесом, який відображає всі основні проблеми і суперечності економіки будь-якої країни. Найбільше вона проявляється в систематичному переповненні каналів грошового обігу масою надлишкових грошових ресурсів, що веде до знецінення та додаткового перерозподілу національного доходу й національного багатства на шкоду населенню.

Зростання цін на вітчизняні та імпортні товари, насамперед на енергоносії, доларизація економіки, вивезення капіталу за межі держави, стан платіжного балансу та збільшення зовнішнього боргу – ось низка основних чинників, які визначають на інфляційні процеси в Україні та у світі загалом.

Задля усвідомлення потужності інфляційних потоків розглянемо динаміку інфляційних коливань протягом 2002 – 2012 рр. (рис. 1).

Станом на 31 грудня 2012 р. в Україні спостерігалася дефляція, про що свідчить індекс інфляції 99,8%. Протягом аналізованого періоду піком інфляційного зростання відзначився кризовий 2008 р. і післякризовий 2009 рр. з відповідними показниками індексу інфляції 122,3% і 112,3%. Починаючи з 2010 р., спостерігається поступове зниження темпів інфляційного зростання і переходу національної економіки наприкінці 2012 р. у фазу дефляції.

Посилення інтенсивності світової торгівлі та розгортання інфляційних процесів в національній економіці потребують значних видатків з Державного бюджету України, що, у свою чергу, провокує збільшення держав-

ного боргу України. Розглянемо, як змінились боргові зобов'язання України протягом аналізованого періоду (рис. 2).

Згідно з даними Міністерства фінансів України за аналізований період найнижчий рівень державного боргу сягав 12,3% у 2007 р. У кризовий та післякризовий періоди спостерігається стрімке зростання даного показника до 40% від валового продукту у 2010 р. Останні роки спостерігається поступове зменшення державного боргу України за рахунок проведення низки економічних реформ, а показник складає 35,9% (2011 р.) і 35,2% (2012 р.).

показника чистої міжнародної інвестиційної позиції України більше, ніж у три рази. Станом на 01.01.2012 р. 46 301 млн дол. США лишаються непокритими за рахунок інвестиційних активів України, що свідчить про подальше зростання інвестиційної маси, залученої до національної економіки, і зростаючу довіру іноземних інвесторів.

Проведений аналіз динаміки міжнародної інвестиційної позиції України поряд із аналізом останніх статистичних даних щодо цього показника станом на 2012 р. дозволяє виділити такі тенденції взаємодії вітчизняного інвестиційного ринку зі світовим (рис. 4):

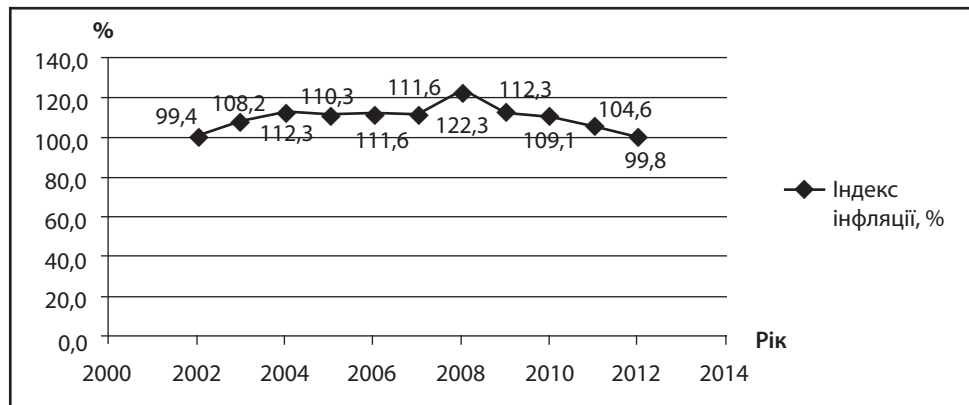

Рис. 1. Динаміка індексу інфляції протягом 2002 – 2012 рр. [8]

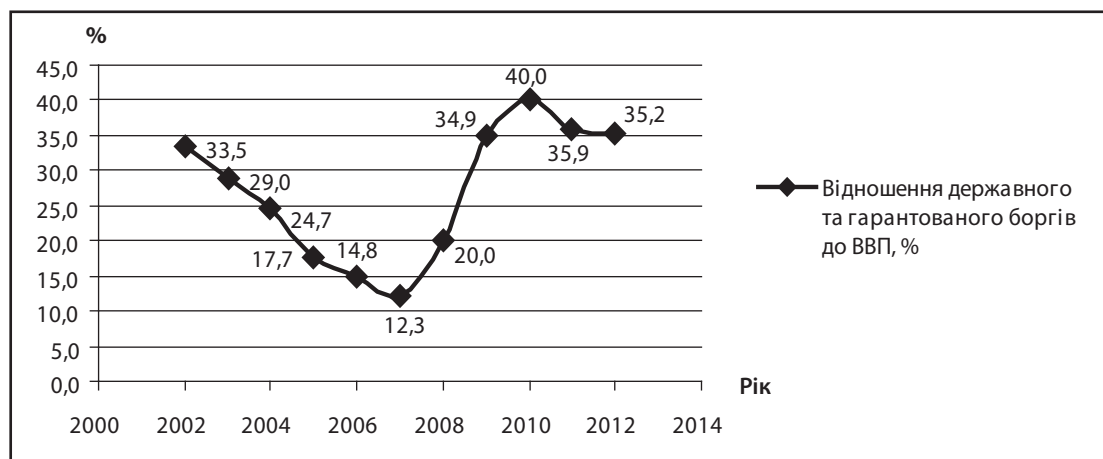

Рис. 2. Відношення державного та гарантованого боргів до ВВП протягом 2002 – 2012 рр. [7]

Результатом глобалізаційних процесів, що спостерігаються в економічних відносинах між країнами, є прискорений рух інвестицій. У визначенні зовнішньої та внутрішньої економічної політики держави важливу роль відіграє міжнародна інвестиційна позиція [3]. За сучасних обставин зростаючої взаємозалежності національних економік різних країн світу приплив і відплив іноземних капіталовкладень має велике значення для прийняття тих чи інших економічних рішень.

За даними НБУ, динаміка чистої інвестиційної позиції України протягом 2001 – 2012 рр. має позитивну тенденцію, що підтверджується значним зростанням грошового обсягу інвестиційних активів і пасивів національної економіки (рис. 3).

Частка інвестиційних активів України збільшилася до 140916 млн дол. США, що обумовило зменшення від'ємного

- ✦ іноземні інвестори звертають увагу не на окремі показники вітчизняної статистичної звітності, а на їх динаміку в контексті оцінки їх міжнародними організаціями та рейтинговими агентствами;
- ✦ стабільне зростання темпів прямого іноземного інвестування;
- ✦ зменшення обсягів портфельних інвестицій можна пояснити нестабільністю вітчизняного фондового ринку та зниженням суверенних міжнародних рейтингів держави.

Порівнюючи обсяги залучених прямих і портфельних іноземних інвестицій в економіку країни зі зміною суверенного рейтингу України, можна стверджувати, що Україна залишається інвестиційно привабливою для іноземних інвесторів, проте з потенційною можливістю невиконання боргових зобов'язань.

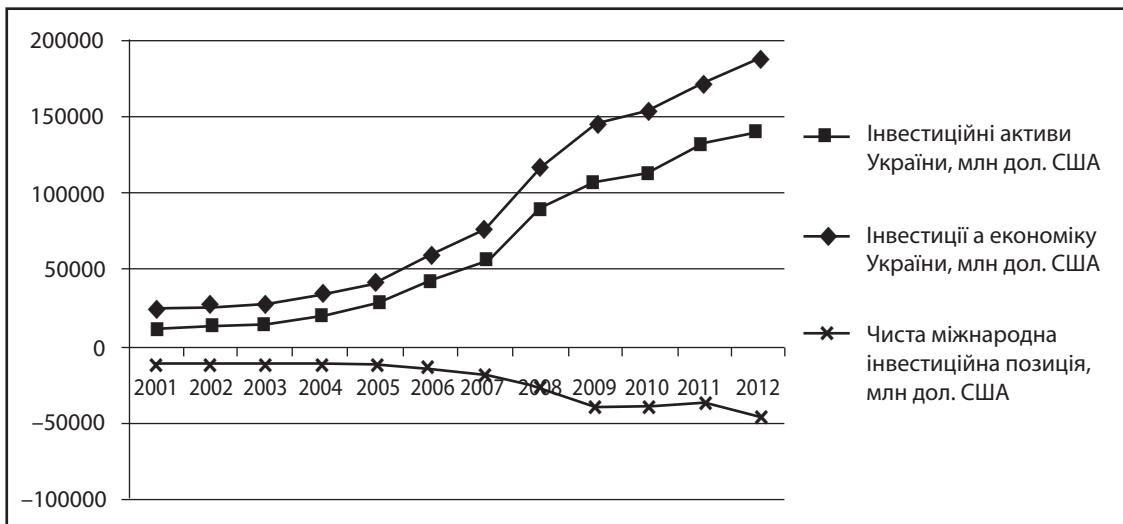

Рис. 3. Динаміка чистої інвестиційної позиції України протягом 2001 – 2012 рр. [5]

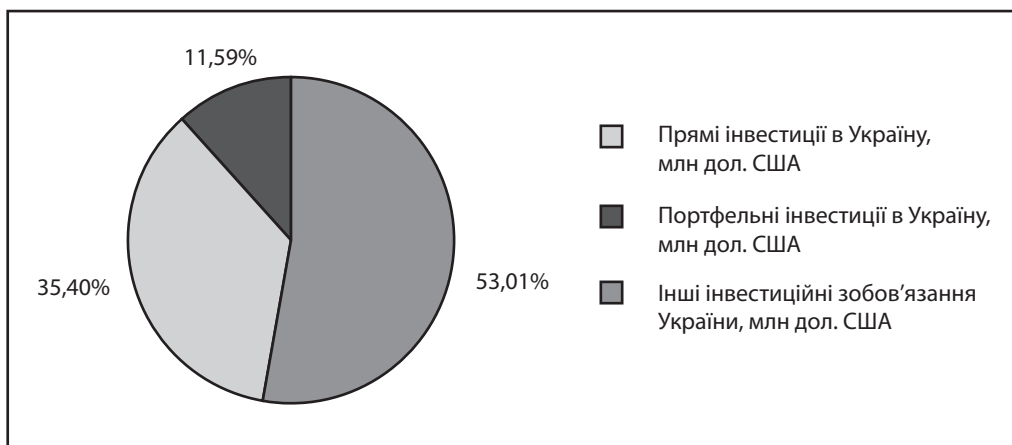

Рис. 4. Розподіл інвестованого в Україну капіталу за видами інвестицій станом на 2012 р. [5]

Інтенсивність інвестиційних потоків в Україну та процеси реінвестування за кордон свідчать про те, що вітчизняна національна економіка залишається попри можливі політичні та економічні ризики інвестиційно привабливою в очах міжнародного інвестора [6; 9]. Для побудови якісно нової інвестиційно-інноваційної моделі розвитку держави слід визначити і зробити інвестиційно привабливими стратегічні галузі, в які буде інвестовано іноземний капітал, – виявити полюси зростання національної економіки. Активізація міжнародного інвестування має стати одним із головних пріоритетів економіки України.

Згідно з даними Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України [4] на кінець 2012 р. на підприємствах промисловості зосереджено 32,0% загального обсягу прямих інвестицій в Україну, у фінансових установах – 29,8%. У той час як транспорт, будівництво і сільське господарство на сьогодні лишаються недофінансованими з точки зору розподілу інвестованого зовні капіталу.

Враховуючи основні цілі економічної політики України і сучасний стан розподілу інвестованого зарубіжного капіталу, можна виокремити з групи стратегічно важливих галузей інвестиційно привабливі галузі національного господарства: виробництво харчових продуктів, тютюнів та алкогольних напоїв; паливно-

енергетичний комплекс; сільське господарство; металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів; хімічне та нафтохімічне виробництво; машино- та літакобудування.

Не менш важливу роль у визначенні ефективності розподілу інвестованого в національну економіку капіталу з точки зору економічного зростання відіграє регіональний аналіз розподілу коштів. До восьми регіонів: Дніпропетровської, Донецької, Харківської, Київської, Львівської, Одеської, Запорізької областей, Автономної Республіки Крим та до м. Києва надходить основна частка інвестицій (87,7% усіх залучених прямих іноземних інвестицій). Це саме ті регіони, які на сьогодні вже є економічно розвинутими та найбільш привабливими для іноземних інвесторів. Таке спрямування прямих іноземних інвестицій та інвестицій в основний капітал у регіональному розрізі не сприяє рівномірному соціально-економічному розвитку країни та посилює подальше збільшення розриву в регіональному розвитку.

Вищенаведений аналіз пріоритетних і, водночас, стратегічно важливих галузей національної економіки дозволяє дійти висновку, що, *по-перше*, інвестований капітал більшою мірою не спрямований в пріоритетні галузі національної економіки, і, *по-друге*, інвестиційні потоки обслуговують економічно розвинуті регіони

України, лишаючи поза увагою менш розвинуті регіони, що потребують значного надходження іноземних інвестицій. Задля усунення цих проблем повинна бути сформована виважена та дієва державна інвестиційна політика, спрямована на збільшення інвестиційної привабливості окремо взятих галузей народного господарства та регіонів України.

ВИСНОВКИ

Перебуваючи на шляху побудови соціально орієнтованої ринкової моделі управління національної економіки, Україна нарощує свої виробничі потужності та надає все більшу частку специфічних (фінансових, консалтингових, юридичних) послуг, що відбивається у темпах зростання вітчизняного ВВП. Значна частина національного доходу обумовлена участю у зовнішньоторговельних відносинах між державами. Протягом останніх п'яти років імпортна продукція переважає над експортною, що обумовлює утворення негативного зовнішньоторговельного сальдо й виникнення моделі імпортноорієнтованої економіки.

Інфляційне зростання є невід'ємною компонентою розвитку економічних процесів у будь-якій державі, проте економіко-політичний аналіз темпів інфляції показав, що Україна перебуває у стадії дефляції. Крім того, досить значні суми державного боргу України вимагають впровадження національної грошово-кредитної політики за певними напрямками та з використанням монетарного інструментарію.

Аналіз основних показників інвестиційного зростання вітчизняної економіки дає змогу дійти висновку, що попри наявність певних економічних і політичних ризиків для іноземного інвестора, частка залученого до національної економіки іноземного капіталу зростає.

Хоча іноземні інвестиції надходять у значному обсязі, проведений галузево-регіональний аналіз наданого ззовні капіталу свідчить про нерівномірне розподілення інвестицій як між пріоритетними стратегічно важливими галузями, так і між регіонами України з різним рівнем економічного розвитку. Вищезазначені проблеми мають бути враховані при формуванні нової всебічно обґрунтованої економічної політики України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ільїна А. О.** Роль прямих іноземних інвестицій в інноваційному розвитку економіки України / А. О. Ільїна // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 5. – С. 99 – 104.
2. **Кузьмін О.** Маркетингове забезпечення процесу залучення прямих іноземних інвестицій на підприємства / О. Кузьмін, М. Бірка // Економіст. – 2013. – № 3. – С. 15 – 19.
3. **Негріч О.** Критерії класифікації форм прямого іноземного інвестування / О. Негріч // Схід. – 2012. – № 4. – С. 53 – 55.
4. **Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну за 9 місяців 2012 року :** Офіційний сайт Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrproject.gov.ua/news/obsyagi-pryamikh-inozemnikh-investitsii-v-ukrainu-za-9-misyatsiv-2012-roku>

5. Основні показники грошово-кредитної політики НБУ : Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/stat21>

6. **Пономаренко І. В.** Статистичний аналіз структури прямих іноземних інвестицій / І. В. Пономаренко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 4. – С. 15 – 18.

7. **Стан державного боргу України :** Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=325755

8. **Соціально-економічний розвиток України :** Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

9. **Франчук Т.** Шляхи залучення іноземних інвестицій в економіку України / Т. Франчук // Ринок цінних паперів України. – 2012. – № 10. – С. 47 – 52.

REFERENCES

Franchuk, T. "Shliakhy zaluchennia inozemnykh investytsii v ekonomiku Ukrainy" [Ways to attract foreign investment in Ukraine]. *Rynok tsinnykh paperyv Ukrainy*, no. 10 (2012): 47-52.

Illina, A. O. "Rol priamykh inozemnykh investytsii v innovatsiinomu rozvytku ekonomiky Ukrainy" [The role of foreign direct investment in the innovative development of economy of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 5 (2013): 99-104.

Kuzmin, O., and Birka, M. "Marketynhove zabezpechennia protsesu zaluchennia priamykh inozemnykh investytsii na pidpriemstva" [Marketing Support of foreign direct investment in the company]. *Ekonomist*, no. 3 (2013): 15-19.

Nehrych, O. "Kryterii klasyfikatsii form priamoho inozemnoho investuvannia" [Criteria for the classification of forms of direct foreign investment]. *Skhid*, no. 4 (2012): 53-55.

"Osnovni pokaznyky hroshovo-kredytnoi polityky NBU" [Key indicators of the monetary policy of the NBU]. <http://www.bank.gov.ua/stat21>

"Obsyahy priamykh inozemnykh investytsii v Ukrainu za 9 misyatsiv 2012 roku" [Foreign direct investment in Ukraine for 9 months of 2012]. <http://www.ukrproject.gov.ua/news/obsyagi-pryamikh-inozemnikh-investitsii-v-ukrainu-za-9-misyatsiv-2012-roku>.

Ponomarenko, I. V. "Statystychnyi analiz struktury priamykh inozemnykh investytsii" [Statistical analysis of the structure of foreign direct investment]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 4 (2013): 15-18.

"Sotsialno-ekonomichni rozvytok Ukrainy" [Socio-economic development of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>

"Stan derzhavnoho borhu Ukrainy" [State debt of Ukraine]. http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=325755

БАНКИ ЯК ОСНОВНІ СУБ'ЄКТИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ЗАЙЦЕВА І. С., КОЦЮБА О. В.

УДК 336.7

Зайцева І. С., Коцюба О. В. Банки як основні суб'єкти інвестиційної діяльності

У статті розглянуто роль банківських установ як головних суб'єктів акумуляції та перерозподілу фінансових ресурсів. Обґрунтовано актуальність заохочення банків до активності інвестиційної діяльності. За мету статті було обрано аналіз частки інвестицій у кредитно-інвестиційному портфелю банків України, визначення динаміки акумулювання коштів у інвестиційні проекти та цінні папери, а також визначення проблем інвестиційної діяльності банківської сфери та надання пропозицій щодо їх усунення. У статті надано визначення поняття «банківські інвестиції». Розглянуто значення інвестиційної та кредитної діяльності банків для підприємств та для держави у цілому. Розглянуто фактори, що позитивно та негативно впливають на активність інвестиційної діяльності банків. Виявлено проблеми, які заважають нормальному функціонуванню банків і зменшують обсяги кредитно-інвестиційних портфелів банків. Надано пропозиції щодо усунення вищезазначених проблем і покращення якості інвестиційних послуг, що надаються державним і недержавним установам банками України.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, кредитно-інвестиційний портфель банків, цінні папери.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 10.

Зайцева Ірина Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра політичної економії, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Коцюба Олена Володимирівна – студентка, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kotsiuba_elena@mail.ru

УДК 336.7

UDC 336.7

Зайцева И. С., Коцюба Е. В. Банки как основные субъекты инвестиционной деятельности

В статье рассмотрена роль банковских учреждений как главных субъектов аккумуляции и перераспределения финансовых ресурсов. Обоснована актуальность поощрения банков к активной инвестиционной деятельности. В качестве цели статьи был выбран анализ доли инвестиций в кредитно-инвестиционном портфеле банков Украины, определение динамики аккумуляции средств в инвестиционные проекты и ценные бумаги, а также определение проблем инвестиционной деятельности банковской сферы и предоставление предложений по поводу их устранения. В статье приведено определение понятия «банковские инвестиции». Рассмотрено значение инвестиционной деятельности банков для предприятий и государства в целом. Рассмотрены факторы, которые позитивно и негативно влияют на активность инвестиционной деятельности банков. Определены проблемы, мешающие нормальному функционированию банков и уменьшающие объемы кредитно-инвестиционных портфелей банков. Приведены предложения по устранению вышеизложенных проблем и улучшению качества инвестиционных услуг, которые предоставляются государственным и негосударственным учреждениям банками Украины.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, кредитно-инвестиционный портфель банков, ценные бумаги.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 10.

Зайцева Ирина Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра политической экономики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Коцюба Елена Владимировна – студентка, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kotsiuba_elena@mail.ru

Zaytseva I. S., Kotsyuba O. V. Banks as Main Subjects of Investment Activity

The article considers the role of banking institutions as main subjects of accumulation and re-distribution of financial resources. It substantiates a need to encourage banks to conduct an active investment activity. The goal of the article is analysis of the share of investments in the loan-investment portfolio of Ukrainian banks and identification of dynamics of accumulation of funds into investment projects and securities and also identification of problems of investment activity of the banking sphere and development of proposals on their elimination. The article defines the “banking investments” notion. It considers significance of the investment activity of the banks for enterprises and the state in general. It considers factors that positively and negatively influence the banks’ investment activity. It identifies problems that interfere with normal functioning of banks and reduce volumes of loan-investment portfolios of banks. It gives proposals on elimination of the above said problems and improvement of quality of investment services, which are provided to state and non-state institutions by Ukrainian banks.

Key words: investment activity, banks loan-investment portfolio, securities.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 10.

Zaytseva Iryna S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Political Economy, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Kotsyuba Olena V. – Student, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kotsiuba_elena@mail.ru

Інвестиційна діяльність банківських установ України має суттєве значення для економіки країни в цілому, а також для самих банківських установ. Банківський капітал спрямований на розвиток соціальної сфери, реального сектора, забезпечує стабільний фінансовий клімат у державі. Тому на етапі активного розвитку економіки України та відсутності значних інвестицій з боку іноземних і вітчизняних інвесторів необхідно заохочувати банківські установи до активної інвестиційної діяльності.

Актуальність даної теми полягає у тому, що за умов сучасного економічного розвитку України банки

стають найголовнішими суб'єктами акумуляції та перерозподілу фінансових ресурсів, тому вони мають стати головними учасниками інвестиційного процесу в країні. Проте, незважаючи на це, ситуація, яка склалася останнім часом в Україні, підтверджує той факт, що банки все менше і менше зацікавлені в інвестуванні коштів, чому є як суб'єктивні, так і об'єктивні причини, що базуються на умовах розвитку сучасної економіки.

Даною темою займалися багато вітчизняних учених-економістів, таких як О. Воробйова, З. М. Васильченко, І. П. Васильченко, Н. М. Внукова, І. Івасів, О. М. Колоді-

зев, В. Огородник та інші. Проте і досі питання активізації кредитно-інвестиційної діяльності банків на практиці у рамках нашої держави залишається не до кінця розглянутим, що й обумовило вибір даної теми авторами.

Метою статті є аналіз частки інвестицій у кредитно-інвестиційному портфелі банків України, визначення динаміки акумулювання коштів у інвестиційні проекти та цінні папери, а також проблем інвестиційної діяльності банківської сфери та надання пропозицій щодо їх усунення.

Згідно із Законом України «Про інвестиційну діяльність» інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, у результаті якої створюється прибуток або досягається соціальний ефект.

Такими цінностями можуть бути:

- ✦ кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери (крім векселів);
- ✦ рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності);
- ✦ майнові права інтелектуальної власності;
- ✦ сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків і виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але незапатентованих («ноу-хау»);
- ✦ права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права; інші цінності [1].

Мельников А.Е. виділяє таку класифікацію банківських інвестицій:

- ✦ інвестиції у розвиток власного бізнесу, що передбачають вкладення коштів в основні фонди банку, нові банківські технології, нові банківські послуги, відкриття філій, а також підвищення кваліфікації співробітників банку;
- ✦ інвестиції у розвиток іншого підприємства;
- ✦ формування інвестиційного портфеля банку;
- ✦ участь у фінансуванні інноваційно-інвестиційних проектів.

Васильєва Т. А. розглядає інвестиційну діяльність комерційних банків як напрям розміщення їхніх ресурсів на визначений строк з метою отримання прибутку.

Пересада А. А. вважає банківські інвестиції вкладенням ресурсів комерційних банків у майнові та матеріальні цінності з метою отримання прибутку [2, с. 111].

Авторами пропонується таке визначення поняття «банківські інвестиції» – *ефективне вкладення вільних ресурсів комерційних банків у розвиток підприємств, інноваційно-інвестиційні проекти, формування портфелю цінних паперів на певний час з метою отримання прибутку.*

Інвестиційна діяльність банків має суттєве значення не тільки для самих банківських установ, а й для економіки країни в цілому. Зрозуміло, що з позиції окремого банку інвестиційна діяльність здійснюється, найголовніше, з метою одержання прибутку від операцій з цінними паперами та забезпечення участі у статутному капіталі інших підприємств, контролю над їхньою діяль-

ністю та власністю. Проте банки намагаються створити фінансово-промислові групи, корпорації, холдинги, де головним суб'єктом стають банківські установи, що надають фінансові ресурси підприємствам [3, с. 211]. Саме використання можливості банківського кредитування допомагає фінансувати довгострокові інвестиційні проекти. Кредитування, на відміну від інших джерел фінансування, найкраще відповідає ефективним умовам управління та господарювання. Справа в тому, що необхідність погашення кредиту сприяє посиленню режиму економії в процесі реалізації проекту та є засобом контролю за окупністю інвестицій [4, с. 165].

До позитивних наслідків інвестиційної діяльності банківської сфери можна віднести підвищення банками конкуренції на фондовому ринку, що позитивно впливає на обсяг витрат інвесторів та емітентів цінних паперів. Також саме інвестиційна діяльність є інструментом переливу фінансового капіталу з однієї в іншу економічні сфери, що сприяє рівномірному розподілу коштів, підвищенню інвестиційної привабливості підприємств, регіонів і держави загалом, покращенню економічного становища України.

Проте, незважаючи на значний позитивний вплив, існує ряд факторів, які є негативними проявами активної інвестиційної діяльності банків. По-перше, збільшується кількість неповернених кредитів через зниження обачливості банків, що погіршує якість надання фінансових послуг. По-друге, керівництво та персонал банків не можуть адекватно оцінювати ситуацію, що складається на фондовому ринку. Неможливо бути повністю впевненими в отриманні прибутку від вкладання коштів у цінні папери. Невдала інвестиція або раптова зміна курсу цінних паперів може нашкодити банку та позбавити його можливого прибутку.

Інвестиційна діяльність банків певною мірою обмежена нормативно-правовими актами Національного банку України. Банки мають право здійснювати інвестиції у статутні фонди й акції інших юридичних осіб лише на підставі письмового дозволу Національного банку України за винятком випадків, коли:

- ✦ інвестиція в будь-яку юридичну особу становить не більше ніж 5% регулятивного капіталу банків;
- ✦ юридична особа, в яку здійснюється інвестиція, проводить тільки діяльність з надання фінансових послуг;
- ✦ регулятивний капітал банку повністю відповідає вимогам, установленим нормативно-правовими актами Національного банку України.

Банкам забороняється інвестувати кошти в підприємство, установу, статутом яких передбачено повну відповідальність його власників. Пряма чи опосередкована участь банку в капіталі будь-якого підприємства не повинна перевищувати 15% від регулятивного капіталу банку, а його сукупні інвестиції – 60% (для спеціалізованих банків – 90%). Ці обмеження не застосовуються, якщо банки придбали акції та інші цінні папери в окремих випадках.

Норматив інвестування – економічні нормативи, що встановлюються Національним банком України з метою забезпечення контролю за інвестиційною діяльністю банків, у тому числі за прямими інвестиціями. До таких нормативів належать Н11 та Н12.

Норматив Н11 встановлюється задля обмеження ризику, пов'язаного з операціями вкладення коштів банку до статутних капіталів установ, що може призвести до втрати капіталу банків. Норматив інвестування Н11 визначається як співвідношення розміру коштів, що інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) та інвестиційних сертифікатів окремо за кожною установою, до статутного капіталу банку. Нормативне значення показника Н11 не повинно перевищувати 15%.

Норматив загальної суми інвестування (Н12) встановлюється з метою обмеження ризику, пов'язаного зі здійсненням банком інвестиційної діяльності.

Норматив Н12 визначається як співвідношення суми коштів, що інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) та інвестиційних сертифікатів будь-якої юридичної особи, до статутного капіталу банку. Нормативне значення показника Н12 не повинно перевищувати 60% [5].

До того ж, ще одним фактором, що негативно впливає та дещо обмежує інвестиційну діяльність банків, є нерозвиненість фондового ринку України. Недостатня капіталізація, непрозорість, невідповідність світовим вимогам організації біржових торгів, відсутність єдиного центрального депозитарію, – усе це зумовлює негативний вплив на розвиток фондового ринку [6].

Проте, незважаючи на це, банки, все ж таки відіграють значну роль на фондовому ринку. Згідно з дослідженням, частка банківських установ на фондовому ринку України становить більше 20%, що підтверджує тезу про те, що банки дійсно є головними учасниками інвестиційної діяльності у державі [7].

В умовах значної економічної нестабільності в Україні банки виступають, насамперед, як портфельні інвестори, що є доцільним на даний момент. Роль банків як стратегічних інвесторів на сьогодні є неможливою, адже статутний капітал вітчизняних банків не є достатньо великим, щоб купувати акції підприємств.

Розглянемо показники кредитно-інвестиційного портфеля банків України, які наведені в *табл. 1* [5].

Аналізуючи наведені дані, можемо стверджувати, що у 2009 р. відбулося значне збільшення обсягу кредитно-інвестиційного портфелю банків, що зумовлено спробами вийти зі скрутного економічного становища, яке склалося внаслідок кризи. У цей період банки постраждали найбільше та намагалися вкладати кошти

в економіку. У період 2010 – 2012 рр. спостерігається певне зниження активності банків, проте вже у 2013 р. обсяг кредитно-інвестиційного портфеля банків зріс до 690,08 млрд грн. За 6 років кредитно-інвестиційний портфель зріс у 1,5 раза. Це позитивно вплинуло на розвиток економіки країни і на фінансово-господарський стан самих банків. Незважаючи на те, що кредити банків в основний капітал збільшуються, темпи та обсяги їх зростання ще не відповідають потребам і завданням реальної економіки. На сьогодні можна констатувати той факт, що повний попит на кредит для всіх суб'єктів кредитного ринку більше, ніж у 3 рази перевищує активи банківської системи України. Така ситуація є свідченням того, що ринок кредитних відносин є монопольним або, у кращому разі, олігопольним [8, с. 64].

Причиною зростання кредитно-інвестиційного портфеля банків може бути не тільки збільшення обсягів активних операцій банків, а й загальноекономічні процеси, які відбуваються у період, що розглядається. Безперечно, фінансово-економічна криза 2008 р. найбільше вплинула на банківську сферу, тому саме зростання обсягу національного виробництва, промисловості, сільського господарства є причинами позитивної динаміки показників діяльності банків. На *рис. 1* наведено динаміку обсягів промисловості та сільського господарства за період 2008 – 2013 рр. [9].

Зважаючи на низький рівень доходів населення, недивлячись на позитивну динаміку, саме кошти громадян є основою для формування ресурсної бази банків та для здійснення кредитно-інвестиційної діяльності. На *рис. 2* показано динаміку доходів населення та активів банку [9]. Даний графік підтверджує тезу, наведену вище. Як бачимо, доходи населення та загальні активи банків змінювалися з кожним роком майже на однакову величину, що підтверджує той факт, що доходи населення впливають на активи банку найбільше.

Збільшення частки іноземного капіталу банків позитивно вплинуло на обсяг кредитно-інвестиційного портфеля. Згідно з аналітичним оглядом банківської системи України Національним рейтинговим агентством «Рюрик», на кінець III кварталу 2012 р. в Україні діяло 55 банків з іноземним капіталом. У повній власності (100% статутного капіталу) іноземних інвесторів перебувало 13,1% (23 банки) від загальної кількості банків, які мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій. У цілому протягом 6 років, починаючи з 2008 р., частка іноземного капіталу збільшилась на 4,3% [8, с. 7].

Іншими причинами, які вплинули на збільшення обсягів кредитно-інвестиційного портфеля, можуть бути:

Таблиця 1

Показники кредитно-інвестиційного портфеля банків України за 2008 – 2013 рр. (дані на початок року)

Показник	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Міжбанківські кредити, млрд грн	51,08	47,43	37,57	45,13	49,13	29,67
Кредити фізичним та юридичним особам, млрд грн	385,27	673,68	562,56	504,46	498,9	605,3
Цінні папери, млрд грн	25,79	38,58	35,20	63,70	56,16	55,11
Разом, млрд грн	462,15	759,69	635,43	613,29	604,19	690,08

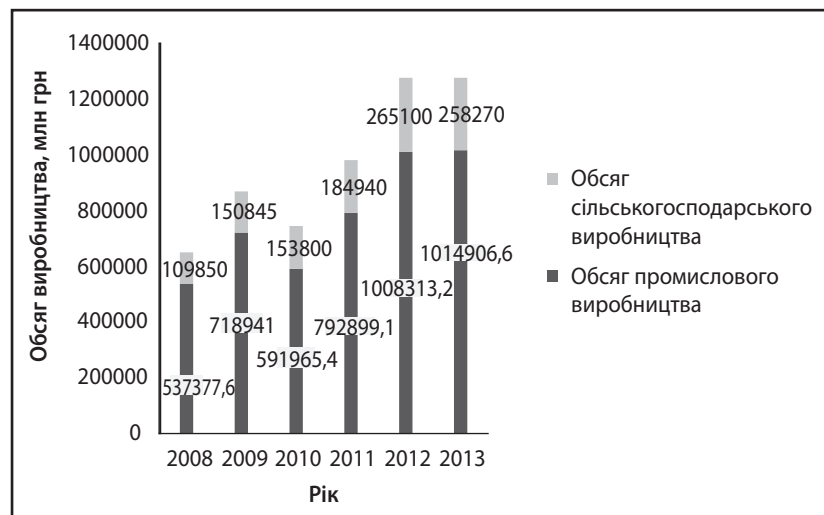

Рис. 1. Динаміка обсягів виробництва промислової та сільськогосподарської продукції за 2008 – 2013 рр. (дані на початок року)

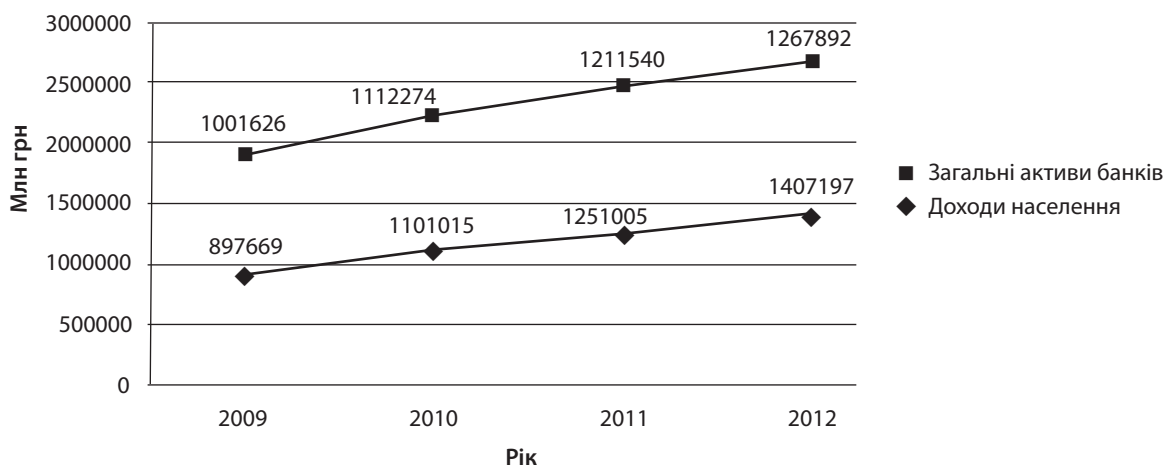

Рис. 2. Динаміка доходів населення та загальних активів банків за період 2009 – 2012 рр.

- ✦ зростання кількості банків і підвищення загальної конкуренції між ними за клієнтів (фізичних та юридичних осіб);
- ✦ поступове зростання можливостей вітчизняного фондового ринку;
- ✦ запровадження у банківську практику нових кредитно-інвестиційних продуктів з метою розширення обсягів кредитно-інвестиційної діяльності;
- ✦ підвищення загальної довіри з боку населення та юридичних осіб до банківської системи у цілому, а також окремих банків зокрема тощо [3, с. 215].

Проаналізувавши кредитно-інвестиційну діяльність банків за період 2008 – 2012 рр., виділимо такі проблеми:

- ✦ відсутність гарантій з боку підприємств, які хочуть залучити інвестиції, банкам як інвесторам;
- ✦ обмеженість нормативно-правовими актами Національного банку України;
- ✦ недостатній розвиток законодавчого механізму щодо захисту банків від несплати кредиторами боргів;

- ✦ нерозвиненість фондового ринку України, що стримує розвиток банків як стратегічних інвесторів;
- ✦ повільний і незадовільний розвиток економіки України;
- ✦ зниження рівня довіри до банківської сфери з боку населення, що знижує обсяги можливих залучених коштів тощо;
- ✦ нестабільність валютного ринку;
- ✦ залежність української валюти від долара США, що спричинює вразливість банківської системи до валютно-курсової політики в державі тощо.

Задля підвищення інвестиційної діяльності банківських установ необхідно:

- ✦ зменшити інвестиційні ризики шляхом забезпечення державою функціонування законодавчого механізму, який би контролював і посилював надані підприємствами гарантії банкам як інвесторам;
- ✦ формування внутрішніх фінансових ресурсів банками;
- ✦ підвищення довіри населення до банківської сфери шляхом підвищення фінансової грамотності населення;

- ✦ розширення фондового ринку;
- ✦ підвищення рівня капіталізації банківської системи задля розширення власного капіталу банків.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна зробити висновок, що на даний момент банки є одними з головних суб'єктів інвестування коштів. Це надає підприємствам додатковий стимул до активного функціонування діяльності задля швидшого повернення кредитних ресурсів. Крім того, саме банки створюють фінансово-промислові групи, корпорації, холдинги з метою розширення власного капіталу. Проте в Україні інвестиційна діяльність банків певною мірою обмежена нормативно-правовими актами НБУ, що робить інвестиційну діяльність не досить привабливою для банків. Підвищення рівня доходів населення, але недостатній рівень довіри до банківських установ і до банківської сфери в цілому – це фактори, що негативно впливають на кредитно-інвестиційний портфель банків, який, незважаючи на ряд негативних моментів, за 6 років зріс у 1,5 раза. Банківська сфера є важливим суб'єктом перерозподілу фінансових ресурсів у країні, тому її активний розвиток є необхідним для покращення інвестиційного клімату в державі, підвищення добробуту населення, зростання конкурентоспроможності української продукції тощо. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iportal.rada.gov.ua/>
2. **Мельников А. Е.** Теоретичні аспекти банківської інвестиційної діяльності / А. Е. Мельников // Наукові праці МАУП. – 2011. – вип. 2(29). – С. 110 – 116.
3. **Воробйова О.** Кредитно-інвестиційна діяльність банків України : монографія / О. Воробйова. – К.; Сімферополь : АРІАЛ, 2010. – 395 с.
4. **Огородник В.** Кредитно-інвестиційна діяльність банків України за умов фінансової нестабільності та фактори впливу на неї / В. Огородник // Регіональна економіка. – 2012. – № 1. – С. 161 – 169.
5. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>
6. Офіційний сайт Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrproject.gov.ua/>
7. Офіційний сайт «Української біржі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ux.ua/>
8. **Панасенко Г. О.** Механізми забезпечення кредитними ресурсами економіки України в умовах трансформаційних перетворень / Г. О. Панасенко // Бизнес Информ. – 2009. – № 11(2). – С. 63 – 65.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Аналітичний огляд банківської системи України за 9 місяців 2012 року // Національне рейтингове агентство «Рюрик» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rurik.com.ua/>

REFERENCES

- “Analytichnyi ohliad bankivskoi systemy Ukrainy za 9 miyatsiv 2012 roku” [Analytical review of the banking system of Ukraine for 9 months of 2012]. <http://www.rurik.com.ua>
- Melnykov, A. E. “Teoretychni aspekty bankivskoi investytsiinoi diialnosti” [Theoretical aspects of investment banking activities]. *Naukovi pratsi MAUP*, no. 2(29) (2011): 110-116.
- Ohorodnyk, V. “Kredytно-investytsiina diialnist bankiv Ukrainy za umov finansovoi nestabilnosti ta faktory vplyvu na nei” [Credit-investment activities of banks of Ukraine in conditions of financial instability and factors influencing it]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (2012): 161-169.
- Ofitsiyni sait Natsionalnoho banku Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua/>
- Ofitsiyni sait Derzhavnoho ahentstva z investytsii ta upravlinnia natsionalnykh proektamy Ukrainy. <http://www.ukrproject.gov.ua/>
- Ofitsiyni sait «Ukrainskoi birzhi». <http://www.ux.ua/>
- Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. <http://www.iportal.rada.gov.ua/>
- Panasenko, H. O. “Mekhanizmy zabezpechennia kreditnykh resursamy ekonomiky Ukrainy v umovakh transformatsiinykh peretvoren” [Mechanisms of credit resources in the economy of Ukraine transformations]. *Byznes Ynform*, no. 11(2) (2009): 63-65.
- Vorobiova, O. *Kredytно-investytsiina diialnist bankiv Ukrainy* [Credit and investment banking activities in Ukraine]. K.; Simferopol: ARIAL, 2010.

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

ЗДРЕНИК В. С.

УДК 657

Здреник В. С. Проблеми здійснення класифікації фінансових інвестицій підприємств в Україні

У статті здійснено критичну оцінку підходів до класифікації інвестицій, яка подається різними авторами, а також визначена в нормативно-правових документах України. Встановлено, що в літературних джерелах побутує позиція щодо розмежування видів інвестицій, а не розгляд їхньої класифікації за різними ознаками. Зроблено висновок про те, що питання наукового обґрунтування класифікації фінансових інвестицій залишається не розробленим, а відсутність урегульованості з боку законодавства створює труднощі стосовно класифікації фінансових інвестицій, що, у свою чергу, призводить до помилкового відображення даного об'єкта обліку на рахунках та у звітності. На основі розмежування користувачів інформації та їхніх інтересів запропоновано відповідним чином розмежувати інформації про інвестиції. Обґрунтовано доцільність та об'єктивність потреби в узгодженні класифікацій у П(С)БО і Податковому кодексі України.

Ключові слова: фінансові інвестиції, класифікація, користувачі інформації, види фінансових інвестицій, П(С)БО, Податковий кодекс.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Здреник Василь Степанович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту організацій та інноваційного підприємництва, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: zvs2011@mail.ru

УДК 657

UDC 657

Здреник В. С. Проблемы осуществления классификации финансовых инвестиций предприятий в Украине

Статья содержит критическую оценку подходов к классификации инвестиций, которая подается разными авторами, а также определена в нормативно-правовых документах Украины. Установлено, что в литературных источниках бытует позиция относительно разграничения видов инвестиций, но не рассмотрение их классификации по разным признакам. Сделан вывод о том, что вопрос научного обоснования классификации финансовых инвестиций остается неразработанным, а отсутствие урегулирования со стороны законодательства создает трудности относительно классификации финансовых инвестиций, что, в свою очередь, приводит к ошибочному отражению данного объекта учета на счетах и в отчетности. На основе разграничения пользователей информации и их интересов предложено соответствующим образом разграничивать информации об инвестициях. Обоснована целесообразность и объективность потребности в согласовании классификаций в П(С)БУ и Налоговом кодексе Украины.

Ключевые слова: финансовые инвестиции, классификация, пользователи информации, виды финансовых инвестиций, П(С)БУ, Налоговый кодекс.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Здреник Василий Степанович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента организаций и инновационного предпринимательства, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: zvs2011@mail.ru

Zdrenyk V. S. Problems of Classifying Financial Investments of Enterprises in Ukraine

The article contains critical assessment of approaches to classification of investments, which are given by different authors and is specified in regulatory and legal documents of Ukraine. It establishes that the literature contains a view regarding differentiation of types of investments, but not a consideration of their classification by different properties. It makes a conclusion that the issue of scientific justification of classification of financial investments is still not developed and absence of regulation by law creates difficulties with respect to classification of financial investments, which, in its turn, results in an improper reflection of this object of accounting on accounts and in accounting. On the basis of differentiation of users of information and their interests, the article offers to relevantly differentiate information about investments. It of a need in co-ordination of classifications in Accounting Regulations (standard) and Tax Code of Ukraine.

Key words: financial investments, classification, users of information, types of financial investments, Accounting Regulations, Tax Code.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Zdrenyk Vasyly S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management of Organizations and Innovative Business, Ternopil National Economic University (vul. Lvivska, 11, Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: zvs2011@mail.ru

Активізація інвестиційної діяльності має важливе значення як для розвитку різних секторів економіки, так і для економічного зростання суб'єктів підприємницької діяльності в цілому. З позиції діяльності таких суб'єктів інвестування здійснюється з єдиною метою – отримання прибутку від операцій із вкладення коштів в об'єкт інвестування. У сучасних умовах функціонування всі підприємства незалежно від форм власності тією чи іншою мірою пов'язані зі здійсненням інвестиційної діяльності. Ефективне її провадження потребує точного відображення операцій на рахунках обліку та в статтях фінансової звітності. Основою організації обліку фінансових інвестицій є економічно обґрунтована класифікація. Тому класифікаційні озна-

ки фінансових інвестицій повинні бути виділені таким чином, щоб вони розкривали досліджуване поняття зі сторін, які цікавлять, насамперед, зацікавлених користувачів інформації.

Теоретичні й практичні аспекти даної проблеми знайшли своє відображення в роботах таких дослідників, як Ю. А. Верига, Я. В. Голубка, Н. В. Гордополова, Н. М. Клим, Я. Д. Крупка, І. І. Мудра, Ю. А. Подвисоцький, Є. Б. Пономаренко, О. В. Сагова, А. К. Сук, О. О. Терещенко, Ж. М. Чабаненко та інші. Виділення класифікаційних ознак науковцями має на меті забезпечення більш якісного відображення операцій з фінансовими інвестиціями на рахунках бухгалтерського обліку, а також у фінансовій звітності. Адже від того, з яких сторін

розкривається поняття фінансових інвестицій у їхній класифікації, залежить те, наскільки будуть задоволені потреби користувачів у тій інформації, яка їх цікавить.

У цьому контексті завданням дослідження виступає систематизація підходів до класифікації фінансових інвестицій з метою подальшого вдосконалення методики бухгалтерського обліку та контролю.

У вітчизняній економічній літературі фінансові інвестиції класифікують за різними ознаками, які, у свою чергу, залежать від мети здійснення інвестування суб'єктом господарювання. Класифікація – це система розподілення об'єктів (процесів, явищ) за класами (групами тощо) відповідно до визначених ознак. Оскільки в результаті класифікації утворюється хоча б один клас (група), принаймні з одним елементом, – можна визначати класифікацію як групування, утворення класів об'єктів. Хоча класифікація є тією чи іншою мірою умовною і суб'єктивною відповідно до суб'єкта, який її здійснює, і його здатністю розрізняти ознаки об'єктів класифікації, усе ж вона допомагає спростити спілкування людей, дозволяючи оперувати більш вузькими і конкретними поняттями [5].

Якщо звернутися до праць сучасних українських економістів, присвячених дослідженню сутності фінансових інвестицій, то бачимо, що немає єдиної думки щодо класифікації даного об'єкта обліку, оскільки кожен автор пропонує власну. Класифікація фінансових інвестицій на сьогодні є дуже не конкретизованою та заплутаною, а тому потребує подальшого дослідження та вдосконалення. Відсутність загально визнаної класифікації фінансових інвестицій, єдності у поглядах науковців на роль фінансових інвестицій у ринковій економіці свідчить про складність цієї проблеми і про слабку розробку методологічних основ її теорії. Виділення тих

чи інших видів фінансових інвестицій залежить від поставленої мети класифікації. Автори вводять все нові і нові види фінансових інвестицій, але питання наукового обґрунтування класифікації фінансових вкладень залишається нерозробленим.

Фінансові інвестиції є тим об'єктом бухгалтерського обліку, за яким спостерігає не тільки власник, а й інші суб'єкти, які зацікавлені в ефективній діяльності суб'єкта господарювання. Окрім керівників підприємства, в ефективності господарювання фірми зацікавлені й працівники, оскільки від гарних фінансових показників залежить, певною мірою, рівень їх заробітної плати. Інвестори потребують дану інформацію для того, щоб бути впевненими, що їх вкладені кошти у дане підприємство використовуються раціонально, приносять додатковий капітал. Якщо підприємство бажає отримати кредит для розширення бізнесу, запуску нової лінії, банківські установи вимагатимуть інформацію про стан підприємства, наскільки воно є платоспроможним чи зможе погасити даний кредит. Тобто, інформація про фінансовий стан підприємства, зокрема, про наявність фінансових інвестицій необхідна різним користувачам для прийняття певних рішень. Яка інформація про фінансові інвестиції необхідна тим чи іншим користувачам наведено в *табл. 1*.

Як вже зазначалося раніше, не тільки керівники потребують інформацію про фінансові інвестиції, а й інші користувачі зацікавлені в такій інформації. Інформація про наявні фінансові інвестиції, які отримує підприємство, використовується для різних цілей, які впливають як позитивно, так і негативно на діяльність підприємства в цілому.

Досліджуючи поняття фінансових інвестицій та їх класифікацію у довідковій та науковій літературі, можна помітити, що автори наводять саме види фінансових ін-

Таблиця 1

Класифікація користувачів інформації про фінансові інвестиції підприємства

Користувачі інформації про фінансові інвестиції	Інтереси
Внутрішні	
Керівництво підприємством та управлінський персонал	Фінансові результати та фінансовий стан. Весь спектр інформації, необхідної для управління підприємством
Працівники підприємства	Фінансові результати, що впливають на заробітну плату, преміювання, дивіденди
Зовнішні	
Потенційні інвестори	Потребують інформацію про прибуток, стан кредиторської та дебіторської заборгованості, платоспроможність та ліквідність
Банківські установи та кредитні установи	При наданні кредиту підприємству, банківська установа потребує інформацію про фінансовий стан підприємства, його платоспроможність, яка значною мірою визначається наявністю прибутку
Аудитори	Весь спектр інформації, яка потребує перевірки (зокрема про фінансові інвестиції)
Органи Державної статистики	Опубліковують інформацію про діяльність підприємства
Органи Державної податкової адміністрації	Насамперед податкові органи потребують інформацію про прибуток від інвестиційної діяльності задля контролю сплати податку на прибуток

Джерело: узагальнено автором самостійно.

вестицій, а не їх класифікаційні ознаки. Нами було проведено дослідження літературних джерел, в яких наводяться різні види фінансових інвестицій (табл. 2).

Загалом у розглянутих джерелах найчастіше згадуються такі види фінансових інвестицій, як поточні та довгострокові (100% авторів), пайові та боргові (50%

авторів), прями та портфельні (50% авторів), ті, що надають та не надають право власності (40%), державні, приватні, іноземні та спільні інвестиції (30% авторів). Виділення тих чи інших видів фінансових інвестицій залежить від поставленої мети класифікації.

Таблиця 2

Основні види фінансових інвестицій, які виділяють в літературних джерелах

Вид фінансових інвестицій	Клим Н. М.	Чабаненко Ж. М.	Голубка Я. В.	Мудра І. І.	Пономаренко Є. Б.	Лисенко О.	Крупка Я. Д.	Верига Ю. А.	Подвисоцький Ю. А.	Сук Л. К.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Портфельні	+	-	-	-	-	+	-	-	+	+
Прямі	+	-	-	+	-	+	-	-	+	+
Непрямі	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Ризиковані	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Довгострокові	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Поточні	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Пайові	+	-	-	+	+	+	-	-	-	-
Боргові	+	-	+	+	+	+	-	-	-	-
Корпоративні	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
Надають право власності	+	-	+	-	-	-	+	+	-	-
Не надають право власності	+	-	+	-	-	-	+	-	-	-
Призначені для продажу	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
Не призначені для продажу	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
Засвідчують право позики	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-
Засвідчують право власності	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-
У пов'язані сторони	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
В асоційовані та дочірні підприємства	-	-	-	-	+	-	+	+	-	+
У спільну діяльність	-	-	-	-	+	-	+	-	-	+
Державні	-	-	-	+	-	+	-	-	-	+
Приватні	-	-	-	+	-	+	-	-	-	+
Іноземні	-	-	-	+	-	+	-	-	-	+
Спільні	-	-	-	+	-	+	-	-	-	+
Низькоризиковані	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Середньоризиковані	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Високоризиковані	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Ризикові	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+
Безризикові	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+
Спекулятивні	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Високодохідні	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Середньодохідні	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Низькодохідні	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Бездохідні	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Високоліквідні	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Середньо-ліквідні	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Низьколіквідні	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Неліквідні	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Первинні	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Вторинні	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Внутрішні	-	-	-	-	-	+	-	-	+	+
Зовнішні	-	-	-	-	-	+	-	-	+	+

Джерело: узагальнено автором на основі досліджених джерел.

Значимо, що саме класифікація фінансових інвестицій визначає їх облікове відображення. Адже вирішення питання про відображення господарських операцій підприємств на відповідних рахунках бухгалтерського обліку залежить від правильного аналізу їхньої сутності, впливу на результати роботи економічного суб'єкта й від конструкції плану рахунків. Крім того, вибір того чи іншого варіанту оцінки й обліку фінансових інвестицій значною мірою залежить від їх правильної класифікації [2, с. 27].

Класифікація фінансових інвестицій має бути регламентована на законодавчому рівні, що дало б змогу ефективніше організувати облік даного об'єкта та надавати повнішу інформацію користувачам бухгалтерської інформації. Оскільки на даний час серед науковців існує ряд розбіжностей щодо класифікації фінансових інвестицій, то можемо стверджувати про багатогранність трактування фінансових інвестицій.

Основним стандартом бухгалтерського обліку, що регулює питання стосовно фінансових інвестицій, є П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції». Даний стандарт регулює питання визнання та оцінки фінансових інвестицій, облік фінансових інвестицій в асоційовані й дочірні, а також спільні підприємства. Проте, перше, що впадає в око після прочитання стандарту, – це відсутність у ньому розділу, присвяченого класифікації фінансових інвестицій.

Як наслідок, це призвело до того, що в обліку з'явилося три класифікації інвестицій. Першу, згідно з П(С)БО 2 «Баланс», наведено у Балансі, де фінансові інвестиції поділяються на: довгострокові фінансові інвестиції, що обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств; інші фінансові інвестиції; поточні фінансові інвестиції.

Другу класифікацію, що деталізує першу, подано у Плані рахунків та Інструкції: довгострокові фінансові інвестиції (рахунок 14): 141 «Інвестиції пов'язаним сторонам за методом обліку участі в капіталі»; 141 «Інші інвестиції пов'язаним сторонам», 143 «Інвестиції непов'язаним сторонам»; поточні фінансові інвестиції (рахунок 35): 351 «Еквіваленти грошових коштів», 352 «Інші поточні фінансові інвестиції».

П(с)БО 12 «Фінансові інвестиції» пропонує класифікацію, згідно з якою фінансові інвестиції поділяються на: ті, що знаходяться у підприємства до моменту їх погашення; які враховуються за методом участі в капіталі: інвестиції в асоційовані підприємства; у дочірні підпри-

ємства; у спільну діяльність; інші фінансові інвестиції [6, с. 77].

Отже, як бачимо, відсутність урегульованості з боку законодавства щодо обліку фінансових інвестицій призводить до того, що в процесі обліку фінансових інвестицій виникають труднощі стосовно класифікації фінансових інвестицій, що, у свою чергу, призводить до помилкового відображення даного об'єкта обліку на рахунках та у звітності.

Податковим кодексом України також передбачено класифікацію фінансових інвестицій, яка, у свою чергу, поділяє фінансові інвестиції на портфельні та прямі. На рис. 1 наведено класифікацію фінансових інвестицій, яка передбачена П(С)БО та Податковим кодексом України.

Як бачимо, існує велика різниця між наведеними класифікаціями, проте основною відмінністю є відсутність у податковому обліку поділу фінансових інвестицій на поточні та довгострокові.

Усі цінні папери мають строк обігу, або ж вони можуть бути випущені на невизначений термін. Ця ознака є важливою як для емітента, так і для інвестора, тому що строк обігу впливає на величину розрахункових коефіцієнтів, які характеризують стан підприємства, його фінансову стійкість та інвестиційну привабливість. Термін утримання цінного паперу визначає також, на якому рахунку його слід обліковувати – як короткострокову чи довгострокову фінансову інвестицію. За терміном утримання фінансові інвестиції поділяють на поточні та довгострокові.

До короткострокових (поточних) належать інвестиції, які легко реалізуються за своїм характером і призначаються для утримання протягом не більше одного року. Іншими словами, короткострокові інвестиції є вигідним розміщенням тимчасово вільних грошових коштів терміном менше одного року. Прикладом таких вкладень є інвестиції у легко реалізовані (ринкові) цінні папери, а саме:

- ★ короткострокові свідоцтва (депозитні сертифікати, угоди про купівлю короткострокових цінних паперів, акцептовані банком векселі та інші цінні папери, термін погашення яких менше року);
- ★ ринкові боргові зобов'язання (облігації держави, корпорацій, термін погашення яких менше року);
- ★ ринкові цінні папери, що дають право власності (привілейовані та звичайні акції компанії і деякі інші цінні папери, що дають право власності

та призначаються для утримання протягом не більше одного року).

Більша частина інвестицій має форму фінансових прав, але деякі вкладення є матеріальними активами, наприклад, інвестиції в золото, діаманти або інші товари, які легко реалізуються. На відміну від короткострокових довгострокові інвестиції є вкладенням коштів у діяльність юридично самостійних компаній, фірм на термін, що перевищує один рік, з метою впливу на них або отримання додаткового прибутку. До таких інвестицій належать:

- ✦ інвестиції у ринкові цінні папери, що дають право власності (привілейовані та звичайні акції);
- ✦ інвестиції у ринкові боргові зобов'язання інших компаній (облігації, довгострокові векселі);
- ✦ інвестиції у спеціальні фонди (пенсійний фонд, фонд для погашення облігацій та ін.);
- ✦ інвестиції у матеріальні необоротні активи, які призначені для перепродажу [4].

паперів (ліквідність, термін обігу); Кутер М. І.– цілі придбання фінансових інвестицій. Сопко В. В., Бутинець Ф. Ф., Сук Л. К. як критерій поділу виділяють термін, протягом якого керівництво планує утримувати фінансові інвестиції: на термін більше або менше 1 року [1].

Завдяки існуванню різних форм власності відбувається поділ інвестицій на такі види: державні, приватні, іноземні, колективні та спільні. Цей критерій дає змогу оцінити рівень економічного розвитку та визначити вплив держави на суб'єктів господарювання. Крім того, потрібно розуміти, що форма власності майна впливає на прийняття інвестиційного рішення, адже залежно від того, якою вона є, залежить складність процедури інвестування та здійснення контролю над ним [8, с. 28].

На наш погляд, найбільш привабливою для інвесторів є приватна форма власності, бо здійснення такої діяльності менше обмежують держава та законодавча база, що, водночас, вимагає менше часу на організаційні питання.

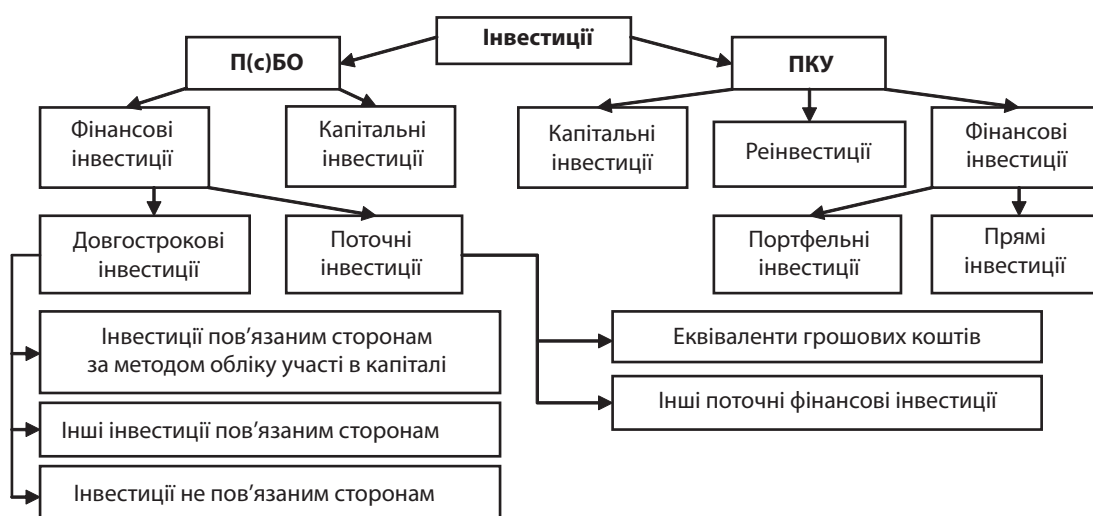

Рис. 1. Класифікація інвестицій згідно П(С)БО та ПКУ

Джерело: узагальнено автором на основі [3].

В основу поділу фінансових інвестицій на довгострокові та поточні покладено два критерії: термін використання; ліквідність.

В економічній літературі розглядаються й інші підходи до вибору критерію розподілу фінансових інвестицій на поточні та довгострокові. Наприклад, основним критерієм класифікації фінансових інвестицій компанії в пайові цінні папери А. З. Шнейдман називає, у першу чергу, їх ліквідність, а потім вже період, протягом якого цінні папери будуть зберігатися в портфелі фінансових інвестицій певної компанії. Стосовно класифікації боргових цінних паперів, для поточних фінансових інвестицій необхідним є наявність фактора ліквідності та цілі придбання даного пакету боргових цінних паперів.

Палій В. Ф. як основні критерії розподілу фінансових інвестицій на довгострокові та поточні виділяє ліквідність придбаних цінних паперів, цілі придбання та тривалість відволікання коштів з обороту, хоча наявність одночасно двох останніх факторів вважає необов'язковим; Козлова Е. П., Парашютін М. В., Бабченко Т. Н.– термін обігу цінних паперів і цілі їх придбання; Ентоні Р. і Рис Дж.– мету придбання і якісні характеристики цінних

На думку Я. Д. Крупки, у бухгалтерському обліку повинні розрізнятися як окремі об'єкти фінансові інвестиції, що утримуються для одержання прибутку, контролю та інших вигод, і активи, що придбані з метою подальшого продажу. Для професійних торговців, основною діяльністю яких є купівля-продаж цінних паперів, в обліку такі активи повинні відображатися як звичайний товар [7, с. 144].

Позиція автора є достатньо аргументованою й обґрунтованою, адже враховує специфіку спрямування і мету, яку ставлять перед собою інвестори.

ВИСНОВКИ

Загалом, як свідчить оцінка існуючих підходів до класифікації фінансових інвестицій, проблемними питаннями, які були виявлені, є: використання запозичених ознак; використання різного набору ознак за однаковим тлумаченням їх практичного змісту; суб'єктивне тлумачення класифікації та ін. Широка диференціація підходів до класифікації фінансових інвестицій призводить до неоднакового розуміння окремих його видів. Узагальнення різних думок, їхній аналіз і критична оцінка дозво-

ляють виокремити найбільш вдачі позиції та розвинути їх в науково-теоретичному плані до якісно вищого рівня, здатного забезпечити прогрес в організації обліку інвестицій та інвестиційної діяльності. Подальшим перспективним напрямом розвитку наукових досліджень цього плану повинна стати розробка й удосконалення форм первинної документації та відображення операцій з інвестиціями у системі рахунків. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Асаул А. Н. Корпоративные ценные бумаги как инструмент инвестиционной привлекательности компаний / А. Н. Асаул, М. П. Войнаренко, Н. А. Понамарева, Р. А. Фалтинский ; под ред. д. э. н., профессора А. Н. Асаула. – С-Пб. : АНО «ИПЭВ», 2008. – 288 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.aup.ru/books/m494/4_1_2.htm

2. Буратинський В. В. Практика та проблемні питання класифікації фінансових інвестицій у бухгалтерському обліку [Текст] / В. В. Буратинський // Модернізація обліку, аналізу і контролю в галузях економіки України : збірник тез міжнародної науково-практичної конф., 27 – 28 жовтня 2011 р. – Тернопіль, 2011. – 358 с.

3. Губа Є. Фінансові інвестиції: визначення та класифікація в податковому та бухгалтерському обліку / Є. Губа // Школа бухгалтера. – 2003. – № 18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dtkk.com.ua/show/3cid0579.html>

4. Губачова О. М. Облік у зарубіжних країнах / О. М. Губачова, С. І. Мельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://libfree.com/170328454_buhgalterskiy_oblik_ta_auditoblik_finsovih_vkladen_konsolidovana_zvitnist.html

5. Енциклопедія Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%B1%D1%83%D1%82%D0%BE%D0%BA>

6. Засадний Б. А. Класифікація фінансових інвестицій в умовах стандартизації обліку [Текст] / Б. А. Засадний // Вісник. Економіка (Київський національний університет ім. Т. Шевченка). – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – Випуск 53. – 78 с.

7. Крупка Я. Д. Облік інвестицій [Текст] : монографія / Я. Д. Крупка. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 302 с.

8. Музиченко А. С. Інвестиційна діяльність в Україні [Текст] : навч. посіб. / А. С. Музиченко. – К. : Вид-во «Кондор», 2005. – 406 с.

REFERENCES

Asaul, A. N. and others. "Korporativnye tsennye bumagi kak instrument investitsionnoy privlekatelnosti kompaniy" [Corporate bonds as an instrument of investment attractiveness of companies]. http://www.aup.ru/books/m494/4_1_2.htm

Buratynskyi, V. V. "Praktyka ta problemni pytannia klasyfikatsii finansovykh investytsii u bukhgalterskomu obliku" [Practice and problems of classification of investments in accounting]. *Modernizatsiia obliku, analizu i kontroliu v haluziakh ekonomiky Ukrainy*. Ternopil, 2011.

Entsyklopediia Vikipediia. <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%B1%D1%83%D1%82%D0%BE%D0%BA>

Hubachova, O. M., and Melnyk, S. I. "Oblik u zarubizhnykh krainakh" [Accounting in foreign countries]. http://libfree.com/170328454_buhgalterskiy_oblik_ta_auditoblik_finsovih_vkladen_konsolidovana_zvitnist.html

[com/170328454_buhgalterskiy_oblik_ta_auditoblik_finsovih_vkladen_konsolidovana_zvitnist.html](http://www.dtkk.com.ua/show/3cid0579.html).

Huba, Ye. "Finsovski investytsii: vyznachennia ta klasyfikatsiia v podatkovomu ta bukhgalterskomu obliku" [Financial investments: definition and classification in tax and accounting]. <http://www.dtkk.com.ua/show/3cid0579.html>

Krupka, Ya. D. *Oblik investytsii* [Accounting for Investments]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2001.

Muzychenko, A. S. *Investytsiina diialnist v Ukraini* [Investing in Ukraine]. Kyiv: Kondor, 2005.

Zasadnyi, B. A. "Klasyfikatsiia finansovykh investytsii v umovakh standartyzatsii obliku" [Classification of financial investment in the standardization of accounting]. *Visnyk. Ekonomika* (KNU im. T. Shevchenka), no. 53 (2001): 78.

ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС ЯК РУШІЙНА СИЛА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

ФАЙЧУК О. М., ФАЙЧУК О. В.

УДК 330.341

Файчук О. М., Файчук О. В. Інноваційний процес як рушійна сила економічного зростання

Стаття присвячена виявленню функціонального значення багатогранного явища інноваційного процесу в забезпеченні позитивної динаміки економічного розвитку та з'явленні циклічних коливань в ринковій економіці. Проведено чітке розмежування складових елементів категорії «інноваційний процес» і здійснено їх структурування. Висвітлено сутність понять «новація», «інновація», «інноваційна діяльність», «інноваційний проект» та «інноваційний процес». Обґрунтовано ключову роль інноваційних проектів у забезпеченні закономірного і періодичного стимулювання процесів економічного зростання. З'ясовано їх місце на кривих життєвого циклу товарів, що уособлює циклічні коливання в економіці.

Ключові слова: інноваційний процес, інноваційний проект, економічне зростання, економічний цикл.

Рис.: 1. **Бібл.:** 13.

Файчук Олександр Михайлович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра світового сільського господарства та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15., Київ, 03041, Україна)

E-mail: faychuk_alex@ukr.net

Файчук Ольга Валеріївна – аспірантка, кафедра фінансів і кредиту, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15., Київ, 03041, Україна)

E-mail: faychuk_olga@ukr.net

УДК 330.341

Файчук А. М., Файчук О. В. Инновационный процесс как движущая сила экономического роста

Статья посвящена определению функционального значения многогранного явления инновационного процесса в обеспечении позитивной динамики экономического развития и появлении циклических колебаний в рыночной экономике. Проведено четкое разделение составных элементов категории «инновационный процесс» и осуществлена их структуризация. Раскрыта сущность понятий «новация», «инновация», «инновационная деятельность», «инновационный проект» и «инновационный процесс». Обоснована ключевая роль инновационных проектов в обеспечении закономерного и периодического стимулирования процессов экономического роста. Выявлено их место на кривых жизненного цикла товаров, что олицетворяет циклические колебания в экономике.

Ключевые слова: инновационный процесс, инновационный проект, экономический рост, экономический цикл.

Рис.: 1. **Библ.:** 13.

Файчук Александр Михайлович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра мирового сельского хозяйства и менеджмента внешнеэкономической деятельности, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборон, 15., Киев, 03041, Украина)

E-mail: faychuk_alex@ukr.net

Файчук Ольга Валерьевна – аспирантка, кафедра финансов и кредита, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборон, 15., Киев, 03041, Украина)

E-mail: faychuk_olga@ukr.net

UDC 330.341

Faychuk O. M., Faychuk O. V. Innovation Process as the Driving Force of Economic Growth

The article is devoted to definition of the functional value of the many-sided phenomenon of the innovation process in ensuring positive dynamics of economic development and appearance of cyclic fluctuations in the market economy. It differentiates component elements of the "innovation process" category and conducts its structuring. It describes the essence of "novation", "innovation", "innovation activity", "innovation project" and "innovation process" notions. It substantiates the key role of innovation projects in ensuring regular and periodic stimulation of processes of economic growth. It shows their place on curves of the life cycle of goods, which embodies cyclic fluctuations in economy.

Key words: innovation process, innovation project, economic growth, economic cycle.

Fig.: 1. **Bibl.:** 13.

Faychuk Olexandr M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of world agriculture and management of foreign economic activity, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (vul. Geroyiv Oborony, 15., Kyiv, 03041, Ukraine)

E-mail: faychuk_alex@ukr.net

Faychuk Olha V. – Postgraduate Student, Department of Finance and Credit, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (vul. Geroyiv Oborony, 15., Kyiv, 03041, Ukraine)

E-mail: faychuk_olga@ukr.net

Із розвитком суспільства потреби людей закономірно зростають. Для того, щоб їх задовольнити у повному обсязі, необхідно пропорційно нарощувати кількість та якість матеріальних і духовних цінностей. Це здатна зробити лише економіка, яка розвивається на наукових засадах, оскільки саме їй під силу частково вирішити проблему обмеженості ресурсів, дати змогу суспільству і споживати більше, і нарощувати свій майбутній виробничий потенціал. Звідси випливає, що головним двигуном економічного зростання виступає науково-технічний прогрес. Останній охоплює не тільки розробку і впровадження нових виробничих технологій, а й нових методів управління і форм організації бізнесу, що дозволяє по-новому комбінувати наявні ре-

сурси визначеного обсягу з тим, щоб досягти приросту виробництва. Більше того, отримання нових знань та їх практичне застосування спричиняло трансформацію суспільно-економічних формацій протягом всієї історії людства. Так, розвиток продуктивних сил суспільства внаслідок «інтелектуалізації» економічного відтворення, завдяки розкриттю нових законів буття природи і соціуму, привело до переходу від натурального до капіталістичного господарства, від аграрно-ремісничої до постіндустріальної інформаційної цивілізації. Отже, про науково-технічний прогрес є сенс вести мову лише у довгостроковому періоді, який дає достатньо часу для фундаментальної зміни технологій, а суб'єктам господарської діяльності – виробляти принципово нові про-

дукти [7]. Зрештою ринкове втілення наукових знань метафорично прийнято вважати інноваційним процесом. Зважаючи на велику кількість праць вітчизняних та іноземних вчених-економістів, присвячених дослідженню проблеми взаємодії економічного зростання та інноваційного процесу, досі нерозкритими продовжують залишатись питання впливу різних його аспектів на тенденції даного явища.

Мета статті – з'ясувати та обґрунтувати функціональну роль кожного елементу інноваційного процесу у створенні циклічних коливань економічного розвитку.

Еволюція економічного розвитку доводить факт відсутності сталого і поступального піднесення суспільства. Це означає, що в різні часові інтервали розвиток може характеризуватись як зростанням, так і падінням реального виробництва. Іншими словами, тут мова йде про макроекономічну нестабільність або циклічність ринкової економіки. Безпосередньо економічне зростання являє собою довготермінову тенденцію в розвитку господарської системи, при якій збільшується реальний обсяг виробництва, що відповідає рівню повної зайнятості [11, с. 369; 1, с. 715]. Як правило, виокремлюють дві групи причин, що ініціюють циклічні коливання, – зовнішні (екзогенні) і внутрішні (ендогенні) теорії. *Екзогенні теорії* пояснюють природу виникнення циклічних коливань переважно наявністю психологічних установок (хвилі оптимізму й песимізму у суспільстві), політичні шоки (наприклад, політика активізації уряду напередодні виборів) і природних катаклізмів (повені, землетруси тощо). Очевидно, що *внутрішні теорії* лежать у позаекономічній площині. З точки зору економіки інтерпретують появу циклічних коливань ендогенні теорії, до яких відносять: стимулюючу або стримуючу кредитно-грошову політику центрального банку, активізацію або спад споживчої активності, оновлення основного капіталу, а також інновації [11, с. 267].

Незважаючи на велику кількість різноманітних динамічних і статичних поглядів на дефініцію «інновація» у науковій літературі, ми притримуємось власних переконань, що ґрунтуються на особистих дослідженнях, де під даною категорією розуміємо процес оновлення існуючого, створення і використання нового конкурентоспроможного продукту (товару, технології, способу виробництва) з метою кращого задоволення суспільних потреб (підвищення продуктивності праці, якості продукції, зниження її собівартості тощо). Іншими словами, це синтез процесів створення і маркетингового використання винаходу. Перше передбачає поступове просування нової ідеї у сферу науки та техніки, тобто проведення НДДКР і подальше обґрунтування життєздатності нового продукту вже як винаходу. Другий етап являє собою організацію маркетингових розрахунків та експериментів із винаходом з метою його адаптації до запитів споживачів. Результатом останнього має стати поява новації у вигляді нового товару чи послуги, нової технології виробництва або нового способу управління господарським процесом. Якщо в ролі новації виступає новий товар, то завершальною стадією інновації буде запуск його у серійне виробництво, а також подальша

організація продажу на ринку. Однак у разі винайдення нової технології, нових засобів праці або способу організації процесу відтворення інновація може закінчуватись на етапі їх впровадження у виробництво. На наше переконання, початковим поштовхом до інновації повинна бути чітко сформована суспільна потреба в ній, тоді як її результатом слід очікувати стан оновленої соціально-економічної системи, який задовольнить висунуті вимоги споживачів (виробничих, кінцевих).

Варто зазначити, що категорії «інновація» та «інноваційний процес», на наше переконання, не є тотожними. Так, вітчизняні вчені І. В. Бандурка, С. П. Захарченков і Е. А. Товажнянська [2, с. 12] зазначають, що інноваційний процес повинен включати виділення ресурсів на наукові дослідження, покращення і модифікацію та розвиток наукових ідей, створення зразків нових продуктів, орієнтованих у перспективі на створення нових конкурентоспроможних технологічних процесів і на виробництво нових конкурентоспроможних продуктів.

У свою чергу, А. Я. Кузнецова [5, с. 11] вважає, що «інноваційний процес не закінчується першою появою на ринку нового продукту, послуги чи доведенням до проектної потужності нової технології, не переривається після впровадження, тому що в міру поширення на ринку новинка удосконалюється і набуває нових споживчих властивостей».

Інші вчені-економісти, зокрема С. В. Валдайцев, О. В. Мотовілов і Н. Н. Молчанов [12, с. 85] дану проблему пропонують розглядати на макроекономічному рівні. Вони стверджують, що інноваційний процес – це безперервний комплексний процес створення нового знання, впровадження його у виробництво і розповсюдження у масштабах всієї економіки, а також суміжні із цим процесом зміни у соціальній і речовій сферах.

Більше того, на думку М. В. Гамана [3, с. 18], під впливом інноваційного процесу зазнає змін структура економіки, насамперед зникають енергоємні виробництва, на зміну їм приходять нові ресурсозберігаючі підприємства. Також під силу інноваційному процесу спричинити перетворення в економічній організації суспільства: з'являються нові елементи у сегменті господарських структур, змінюються зв'язки між ними, відбуваються зрушення у структурі власності, розвиваються нові технології управління. Також змінюється державне управління економікою, розвивається політична культура, динамічно змінюються правові, етичні, естетичні та моральні норми, зростає рівень освіти та охорони здоров'я. Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що процес поширення інновацій пов'яже різні соціальні та економічні суб'єкти в єдине ціле.

Інноваційні процеси, як складні явища, потребують спеціального виду діяльності для управління інноваціями. Так, згідно із Законом України № 40-IV від 4 липня 2007 р. «Про інноваційну діяльність» під останньою варто розуміти «діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг». Заради справедливості слід

зазначити, що дана діяльність звужена до впровадження та комерціалізації. Натомість А. Я. Кузнецова, Н. Я. Зінько та О. О. Другов [6, с. 12] вважають, що інноваційна діяльність – це діяльність щодо забезпечення здійснення всього інноваційного процесу.

Будучи послідовними у власних висловлюваннях, ми припускаємо, що інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на оновлення існуючого, створення і використання нового конкурентоспроможного продукту (товару, технології, способу виробництва) з метою кращого задоволення суспільних потреб (підвищення продуктивності праці, якості продукції, зниження її собівартості тощо).

Техніко-економічним оформленням інноваційної діяльності та інструментом її здійснення, на наш погляд, має стати інноваційний проект.

Більшість вчених сходяться на думці, що інноваційний проект є різновидом інвестиційного. Зокрема, Москвін С. І. [8] вважає, що інноваційний проект по суті є інвестиційним з однією притаманною лише йому ознакою – має на меті розробку і впровадження нових технологій, «ноу-хау» та інших інновацій, що забезпечують розвиток підприємства.

Схожої позиції притримуються Е. М. Рогова, Е. А. Ткаченко та С. Ю. Шевченко [9], оскільки, на їх думку, «інноваційний проект» – це комплекс взаємопов'язаних заходів, які забезпечують протягом певного періоду часу створення і розповсюдження нового виду продукції або технології з метою отримання прибутку або іншого корисного ефекту.

Близьким до сутності є визначення І. В. Бандурки, С. П. Захарченкова, Е. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОЇ, де під інноваційним проектом розуміють попередньо сформований і підготовлений до планомірного здійснення, об'єднаний єдиною метою і прив'язаний до певних часових рамок і строків комплекс робіт і заходів по створенню, виробництву і просуванню на ринок нових високотехнологічних продуктів із зазначенням виконавців, ресурсів, що використовуються та їх джерел [2].

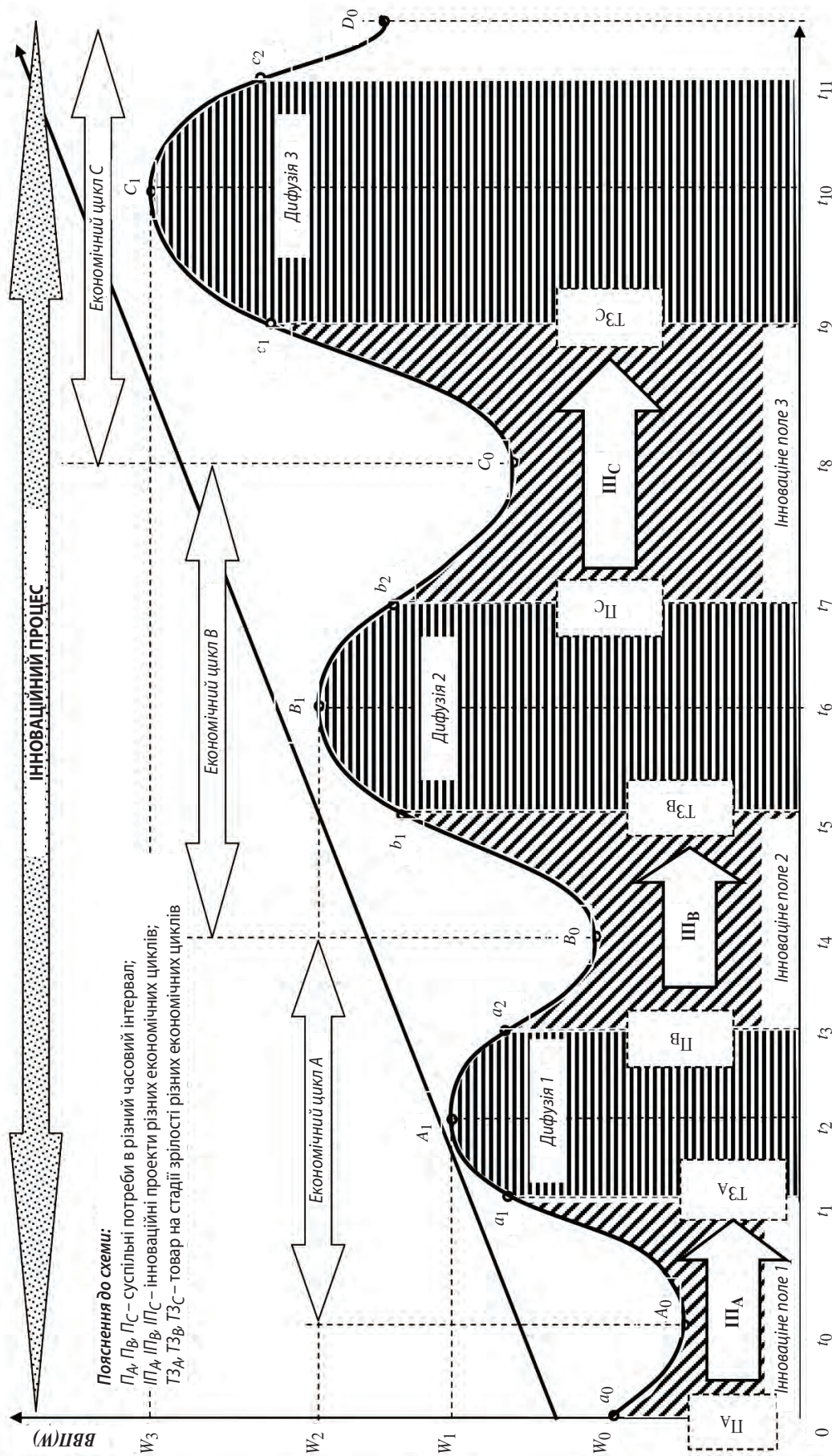
У свою чергу, у Законі України «Про інноваційну діяльність» подається дещо інше сутнісне розуміння інноваційного проекту, під яким розглядають комплект документів, що визначає процедуру і комплекс усіх необхідних заходів (у тому числі інвестиційних) щодо створення і реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції [4]. Проте, на нашу думку, інноваційний проект не можна розглядати вузько, обмежуючись лише набором відповідної документації. Хоча ми частково згодні з вищезазначеним, однак документально інноваційний проект необхідно представляти у вигляді бізнес-плану, адже він передбачає техніко-економічне обґрунтування діяльності підприємств в ринкових умовах, програма його діяльності характеризує модель підприємства в майбутньому [13]. Загальновідомий факт, що бізнес-план по своїй суті – це послідовний і комплексний план заходів, в якому передбачені учасники, обмеження по строках і ресурсах, обґрунтовані ризики недоотримання прибутку та особливості здійснення підприємницької діяльності.

З іншого боку, ми повністю погоджуємось із твердженням А. Я. Кузнецової, Н. Я. Зінько та О. О. Другова [6, с. 13], які стверджують, що інноваційний проект згідно з принципами проектного управління є інструментом реалізації інноваційного процесу. Учені розглядають його під двома кутами зору: по-перше, як діяльність, що припускає здійснення комплексу дій, які забезпечують досягнення певних цілей; а по-друге, – це система організаційно-правових і розрахунково-фінансових документів, необхідних для здійснення яких-небудь дій. Виходячи із цих двох тверджень, науковці наголошують на тому, що інноваційний проект є формалізованою ідеєю щодо розробки та реалізації інновації. Ми погоджуємось із тим, що досліджувана категорія дійсно являє собою форму цільового координування інноваційної діяльності.

Таким чином, на наше переконання, під інноваційним проектом слід розглядати задум щодо здійснення інноваційної діяльності, документально оформлений у бізнес-план, у якому зазначаються підвищені ризики недоотримання очікуваного рівня прибутковості, що є вищою за її середнє значення по галузі. У свою чергу, згідно з нашими дослідженнями, «інноваційний процес» на національному та глобальному рівнях – це безперервний комплексний процес, який передбачає послідовну зміну великої кількості інноваційних проектів, а їх реалізація приводить до економічного зростання світової і національної економіки.

У контексті економічного розвитку циклічний характер інноваційного процесу проявляється у тому, що одне покоління виробів змінюється іншим, місце «кривої» життєвого циклу виробу, яка знижується, займає інша крива. Якщо перша інновація завершується успіхом, то друга вже може починатись із більш високого технологічного рівня, а третя – із ще вищого, і так далі. Звідси успішна зміна поколінь продуктів проявляється у безперервному підвищенні результативності, зростає продуктивність праці [10, с. 92].

Таким чином, реалізація інноваційних проектів, як правило, починається на етапі спаду життєвих циклів відповідних товарів (точки a_0 , a_2 , b_2 на рис. 1). У цей час зміни, що відбулися у потребах людей, спонукають сферу виробництва шукати нові підходи до їх задоволення. На основі проведених маркетингових досліджень планується комплекс заходів щодо науково-дослідної роботи і дослідно-конструкторських розробок, кінцевою метою яких є створення новачки та її подальша трансформація в інноваційний продукт. Очевидно, що протягом початкової стадії впровадження інноваційного проекту попередні товари будуть перебувати на стадії спаду власних життєвих циклів (на рис. 1 відрізки a_0A_0 ; a_2B_0 ; b_2C_0 ; c_2D_0). Переломний момент відбувається тоді, коли інноваційні продукти виводять на ринок (на рис. 1 це т. A_0 ; B_0 ; C_0 ; D_0), тобто починається новий економічний цикл (у контексті товарної політики – стадія зростання). Якщо тривалість економічного циклу обмежується часовим інтервалом від моменту виведення одного інноваційного продукту на ринок до іншого, то власне інноваційний проект завершується значно раніше. Його кінець співпадає з початком періоду зрілості товару-

Пояснення до схеми:
 ІА, ІВ, ІС – суспільні потреби в різний часовий інтервал;
 ІІА, ІІВ, ІІС – інноваційні проекти різних економічних циклів;
 ІІІА, ІІІВ, ІІІС – товар на стадії зрілості різних економічних циклів

Рис. 1. Місце інноваційних проектів у системі економічного розвитку

Джерело: побудовано авторами.

новинки (точки a_1 , b_1 і c_1 на кривій). Іншими словами, у періоди A_0a_1 , B_0b_1 , C_0c_1 інноваційний проект продовжує перебувати на експлуатаційній стадії, тобто приносити інвестору порівняно високий рівень доходу, який дозволяє з часом досягти рівня його окупності. Лише після цього товар починає втрачати ознаки інноваційності – його копіює все більша кількість конкурентів (він потрапляє у зону дифузії – період масового поширення на ринку). Зрештою точки A_1 ; B_1 і C_1 характеризують найбільший випуск певної продукції, після яких починається поступове зниження попиту на неї, що тягне за собою скорочення обсягів пропозиції. Це відбувається до того часу, поки не буде сформоване наступне «інноваційне поле», в якому мають бути впроваджені послідовні інноваційні проекти (див. рис. 1).

ВИСНОВКИ

Висхідний тренд економічного розвитку національної економіки є неможливим без широкого прояву інноваційного процесу, оскільки він створює передумови для подальшого нарощування обсягів виробництва, а також якісного вдосконалення продуктивних сил суспільства. Серцевиною такого процесу виступають інновації, які у сфері економічного відтворення набирають форми інноваційної діяльності. Остання реалізується на практиці завдяки інноваційним проектам, послідовна зміна яких спричиняє циклічні коливання. Закономірне, згідно з теорією життєвого циклу товару, падіння з часом попиту на нього призводить до цілком закономірного створення нових технологій і знарядь праці, що дозволяють краще задовольнити потреби споживачів із одночасним підвищенням доходності виробництва. Звідси пожевлення ділової активності суб'єктів господарської діяльності стосовно впровадження інноваційних проектів спричиняє нову хвилю економічного піднесення (стадія зростання на кривій життєвого циклу товару), яка змінюється етапом економічного застою внаслідок дифузії на ринку інноваційної продукції. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Базилевич В. Д.** Макроекономіка : підручник / За ред. В. Д. Базилевича / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Л. О. Баластрик. – 4-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 743 с.
2. **Бандурка І. В.** Технологическая инновационная деятельность: финансово-экономический аспект : монография / И. В. Бандурка, С. П. Захарченков, Е. Л. ТОВАЖНЯНСКАЯ. – Харьков : НТУ «ХПИ», 2003. – 320 с.
3. **Гаман М. В.** Державне управління інноваціями: Україна та зарубіжний досвід: монографія / М. В. Гаман. – К. : Вікторія, 2004. – 312 с.
4. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>. – Назва з екрану.
5. **Кузнєцова А. Я.** Інвестиційно-інноваційна діяльність та система її фінансового забезпечення : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 08.04.01 / А. Я. Кузнєцова. – Київ, 2005. – 37 с.
6. **Кузнєцова А. Я.** Удосконалення банківського і небанківського фінансування інноваційної діяльності в Україні : монографія / А. Я. Кузнєцова, Н. Я. Зінько, О. О. Другов. – К. : УБС НБУ, 2009. – 175 с.

7. **Макконнелл К. Р.** Экономикс: принципы, проблемы и политика: [пер. с 14-го англ. изд.] / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – М. : ИНФРА-М, 2005. – XXXVI. – 972 с.

8. Проектний аналіз [за ред. Москвіна С. О.] – К. : ТОВ «Видавництво Лібра», 1999. – 368 с.

9. **Рогова Е. М.** Управление рисками инновационных проектов: учеб. пособие / Е. М. Рогова, Е. А. Ткаченко, С. Ю. Шевченко. – С-Пб. : Изд-во СПб ГУЭФ, 2001. – 75 с.

10. **Санто Б.** Инновация как средство экономического развития: [пер. с венг.] / Санто Б. ; общ. ред. и вступ. сл. Б. В. Сазонова. – М. : Прогресс, 1990 – 296 с.

11. **Станковская И. К.** Экономическая теория : учебник / И. К. Станковская, И. А. Стрелец. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Изд-во Эксмо, 2006. – 448 с. – (МБА).

12. Управление исследованиями, разработками и инновационными проектами / Валдайцев С. В. [и др.] ; под ред. С. В. Валдайцева. – С-Пб. : Издательство С.-Петербургского университета, 1995. – 208 с.

13. Экономическая энциклопедия / Е. И. Александрова [и др.] ; ред. Л. И. Абалкин [и др.] ; Институт экономики РАН. – М. : Экономика, 1999. – 1055 с.

REFERENCES

- Aleksandrova, E. I. *Ekonomicheskaja entsiklopediia* [Economic encyclopedia]. Moscow: Ekonomika, 1999.
- Bandurka, I. V., Zakharchenkov, S. P., and Tovazhnianskaia, E. L. *Tekhnologicheskaja innovatsionnaia deiatelnost: finansovo-ekonomicheskij aspekt* [Technological innovation: financial and economic aspect]. Kharkov: NTU «KhPI», 2003.
- Bazylevych, V. D., Bazylevych, K. S., and Balastryk, L. O. *Makroekonomika* [Macroeconomics]. Kyiv: Znannia, 2008.
- Haman, M. V. *Derzhavne upravlinnia innovatsiiami: Ukraina ta zarubizhnyi dosvid* [Governance Innovation: Ukraine and international experience]. Kyiv: Viktoriia, 2004.
- Kuznietsova, A. Ya. "Investytsiino-innovatsiina diialnist ta sistema ii finansovoho zabezpechennia" [Investment and innovation activities and the system of financial support]. *Avtoref. dys. ... dokt. ekon. nauk* : 08.04.01, 2005.
- Kuznietsova, A. Ya., Zinko, N. Ya., and Druhov, O. O. *Udoskonalennia bankivskoho i nebankivskoho finansuvannia innovatsiinoi diialnosti v Ukraini* [Improvement of bank and non-bank financing of innovative activity in Ukraine]. Kyiv: UBS NBU, 2009.
- [Legal Act of Ukraine] (2002). <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>
- Makkonnell, K. R., and Briu, S. L. *Ekonomiks: printsipy, problemy i politika* [Economics: Principles, Problems and Policies]. Moscow: INFRA-M, 2005.
- Proektnyi analiz* [Project analysis]. Kyiv: Libra, 1999.
- Rogova, E. M., Tkachenko, E. A., and Shevchenko, S. Yu. *Upravlenie riskami innovatsionnykh proektov* [Risk management of innovation projects]. St. Petersburg: Izdatelstvo SPb GUEF, 2001.
- Stankovskaia, I. K., and Strelets, I. A. *Ekonomicheskaja teoriia* [Economic theory]. Moscow: Eksmo, 2006.
- Santo, B. *Innovatsiia kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiia* [Innovation as a means of economic development]. Moscow: Progress, 1990.
- Valdaytsev, S. V. *Upravlenie issledovaniiami, razrabotkami i innovatsionnymi proektami* [Management of research, development and innovation projects]. St. Petersburg: Izdatelstvo S.-Peterburgskogo universiteta, 1995.

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ, МІСЦЕ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУСПІЛЬНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

ХІМЧЕНКО А. М., МАХНОВИЧ О. О.

УДК 330.354

Хімченко А. М., Махнович О. О. Економічний зміст, місце та класифікація інноваційних процесів у суспільному виробництві

У статті приділено значну увагу дослідженню місця та значення інноваційних процесів у суспільному виробництві. Запропоновано ієрархію понять інноватики. Змістовні рівні понять інноватики представлені таким чином: на першому рівні знаходиться поняття «інновація»; інноваційна діяльність, інноваційний процес, об'єкти та суб'єкти інноваційного процесу – другий рівень ієрархії понять. У поняттях третього рівня найширшим є інноваційна сфера, що включає: інноваційну інфраструктуру, ринок інновацій, інноваційні продукти. «Інноваційний потенціал» – поняття четвертого рівня. Інноваційний клімат, інноваційний ризик та інноваційна безпека – сукупність понять п'ятого рівня. Вершину ієрархії представлено поняттям «інноваційна політика». Розроблено класифікатор інноваційних процесів, в основу якого покладено такі класифікаційні ознаки: мета інноваційного процесу, ступінь радикальності здійснення інноваційних процесів, зміст інноваційних процесів, рівень розробки та поширення інноваційних процесів, обсяг здійснення інноваційних процесів, темпи розповсюдження інноваційних процесів, вид ефекту, спричиненого інноваційними процесами.

Ключові слова: інновація, інноваційний процес, інноваційний процес у суспільному виробництві, класифікатор інноваційних процесів.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 9.

Хімченко Андрій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: himan@meta.ua

Махнович Олена Олександрівна – аспірантка, кафедра економічної теорії, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: 15lk90@mail.ru

УДК 330.354

UDC 330.354

Хімченко А. Н., Махнович Е. А. Экономическая сущность, место и классификация инновационных процессов в общественном производстве

Khimchenko A. N., Mahnovych O. O. Economic Essence, Place and Classification of Innovation Processes in Public Production

В статье уделено значительное внимание исследованию места и значения инновационных процессов в общественном производстве. Предложена иерархия понятий инноватики. Содержательные уровни понятий инноватики представлены следующим образом: на первом уровне находится понятие «инновация»; инновационная деятельность, инновационный процесс, объекты и субъекты инновационного процесса – второй уровень иерархии понятий. В понятиях третьего уровня самым широким является инновационная сфера, которая включает: инновационную инфраструктуру, рынок инноваций, инновационные продукты. «Инновационный потенциал» – понятие четвертого уровня. Инновационный климат, инновационный риск и инновационная безопасность – совокупность понятий пятого уровня. Вершина иерархии представлена понятием «инновационная политика». Разработан классификатор инновационных процессов, в основу которого положены следующие классификационные признаки: цель инновационного процесса, степень радикальности осуществления инновационных процессов, содержание инновационных процессов, уровень разработки и распространения инновационных процессов, объем осуществления инновационных процессов, темпы распространения инновационных процессов, вид эффекта, вызванного инновационными процессами.

The article studies the place and significance of innovation processes in public production. It offers hierarchy of the innovation theory. It presents the content levels of innovation theory notions as follows: the “innovation” notion is located at the first level; innovation activity, innovation process, objects and subjects of the innovation process – the second level of the hierarchy of notions. The widest among the third level notions is the innovation sphere, which includes: innovation infrastructure, innovation market and innovation products. “Innovation potential” is the fourth level notion. Innovation climate, innovation risk and innovation security is the aggregate of the fifth level notions. “Innovation policy” notion is at the top of the hierarchy. The article develops a classifier of innovation processes, in the basis of which there are the following classification features: the goal of the innovation process, degree of the radicality of execution of innovation processes, content of innovation processes, level of development and distribution of innovation processes, volume of execution of innovation processes, rates of distribution of innovation processes and type of the effect caused by innovation processes.

Ключевые слова: инновация, инновационный процесс, инновационный процесс в общественном производстве, классификатор инновационных процессов.

Key words: innovation, innovation process, innovation process in public production, classifier of innovation processes.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 9.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 9.

Хімченко Андрій Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра экономической теории, Донецкий национальный университет (ул. Университетская, 24, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: himan@meta.ua

Махнович Елена Александровна – аспирант, кафедра экономической теории, Донецкий национальный университет (ул. Университетская, 24, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: 15lk90@mail.ru

Khimchenko Andrey N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economic Theory, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: himan@meta.ua

Mahnovych Olena O. – Postgraduate Student, Department of Economic Theory, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: 15lk90@mail.ru

Основою життя, однією з умов існування людини та суспільства є процес виробництва. Виробництво завжди виступає як суспільне, тому що суб'єкти господарювання об'єднані взаємними зв'язками як виробники і споживачі щодо отримання знарядь праці, сировини, матеріалів та реалізації готової продукції. Також у процесі виробництва між людьми виникають виробничі відносини, що визначені формою власності на засоби виробництва [1; с. 83]. Але найголовнішою особливістю суспільного виробництва є те, що воно безперервно оновлюється, тобто йому властива інноваційна складова. Інноваційний розвиток товарів і послуг сприяє тісному взаємозв'язку інноваційного процесу та суспільного виробництва. Це приводить до постійного оновлення та вдосконалення всіх виробничих процесів, що й визначає актуальність дослідження питання інноваційного процесу в суспільному виробництві.

Серед вчених-економістів, що займаються дослідженням питань економічної сутності та змісту інноваційних процесів та їх місця в суспільному виробництві, можна виділити таких: А. Н. Алімов, І.Т. Балабанов, Ф. Ф. Бездубний, А. В. Васильєв, А. М. Власова, Г. О. Гадімов, Н. Гапоненко, П. Н. Завлін, А. А. Іпатов, Г. Д. Ковальов, Н. В. Краснокутська, В. Г. Колосов, А. Т. Кругліков, А. С. Кулагін, П. Лелон, О. Д. Нечаєва, Н. О. Османов, А. І. Пригожин, Г. А. Смирнова, П. Друкер, Т. Кун, Я. Монден, Т. Норберт, Т. Пітерс, Б. Санто, Р. Уотермен. Питанню класифікації інновацій приділено багато уваги в роботах таких вчених: Ю. М. Бажала, В. П. Бараничева, А. М. Власової, В. Н. Гуїна, Я. ван Дейка, П. Н. Завліна, Н. В. Краснокутської, А.К. Казанцевої, А. А. Кутейнікова, С. Ю. Ляпіна, В.Г. Мединського, Л. Е. Мінделі, А. І. Пригожина, В. А. Устінова.

Незважаючи на актуальність та широту дослідження значимості та сутності інноваційних процесів, ще й досі не визначено їх місце в суспільному виробництві. Не знайшла обґрунтованого відображення класифікація інноваційних процесів у суспільному виробництві.

Метою статті є визначення та обґрунтування місця інноваційного процесу в суспільному виробництві, побудова ієрархії змістовних понять інноватики (та визначення в ній місця інноваційного процесу), розробка класифікації інноваційних процесів із урахуванням їх значимості та місця в суспільному виробництві.

На практиці інновація визначається як процес перетворення потенційного НТП у реальний, де наукове знання або ідея набувають економічного змісту. На відміну від НТП інноваційний процес не завершується впровадженням нової техніки в суспільне виробництво, оскільки інноваційний процес безперервний за характером навіть після впровадження (рис. 1). Суспільне виробництво – це процес свідомого впливу людей на природні речі з метою створення благ, необхідних для існування та розвитку суспільства [1; с. 83]. Суспільне виробництво також являє собою процес відтворення, що проходить стадії виробництва (створення матеріальних благ або послуг), розподілу (отримання кожним учасником виробництва своєї частки виробленого продукту), обміну (отримана частка виробленого продукту обмінюється на конкретні засоби існування) та споживання (кінцеве споживання виробленого продукту, що

надає поштовх до початку нового виробничого циклу). У процесі споживання виробленого продукту споживачами здійснюється оцінка попиту на даний продукт:

1. Зниження попиту на продукцію свідчить про незадоволені потреби споживачів, що спонукає до виникнення нових ринкових потреб, які будуть реалізовані шляхом інноваційного процесу: виникнення принципово нової ідеї до сутності нового виду продукції; фундаментальні дослідження (одержання нових знань із певної наукової області для виявлення взаємозв'язку між явищами та закономірностями); прикладні дослідження (практичне використання відкритих раніше явищ та процесів для одержання конкретних наукових результатів); експериментальні розробки (дослідницька перевірка результатів наукових досліджень); дослідні розробки (конструювання та практичне застосування інновації) та впровадження інновації у виробництво, що характеризує ефективність інноваційного процесу щодо нового продукту.

2. Збільшення попиту на продукцію свідчить про задоволення потреб споживачів. Це спонукає до удосконалення продукту після оцінки суспільних потреб і рівня розвитку науки та технологій задля підтримки та подальшого стимулювання попиту.

Через те, що поняття «інновація» має широкий зміст, є розгалуженим і системним, ієрархія його понять може бути представлена таким чином (табл. 1).

На першому рівні знаходиться поняття «інновація», що є базовим відносно інших. Методологічний підхід до визначення базового поняття дозволяє обґрунтовано підійти до понять наступного рівня (інноваційний процес, інноваційна діяльність) і розмежувати їх, спираючись на семантичні особливості.

Інноваційна діяльність (діяльність, спрямована на використання й конкретизацію результатів наукових досліджень і розробок для розширення й оновлення номенклатури та підвищення якості продукції з її подальшою ефективною реалізацією на внутрішньому і зарубіжному ринках) та інноваційний процес (структурний багатоступінний процес створення, впровадження та комерціалізації результатів наукової діяльності) – дві сторони одного цілого, враховуючи особливості їх прояву і взаємозв'язку на різних рівнях. Виділення поняття інноваційної діяльності на другому рівні приводить до введення понять, що характеризують учасників інноваційного процесу – об'єктів і суб'єктів.

У поняттях *третього рівня* головним чином відображається факт взаємодії і взаємозв'язку суб'єктів інноваційної діяльності, які створюють цілісність і володіють властивістю інтегративності. Це дає підставу представляти інноваційну сферу (сукупність господарюючих суб'єктів, що взаємодіють і взаємопов'язані між собою в процесах виникнення, створення та комерціалізації інновації) як систему, у рамках якої в умовах взаємодії учасників інноваційного процесу створюються найважливіші передумови інноваційного суспільного виробництва.

Інноваційна діяльність здійснюється на інноваційному ринку (сукупність економічних відносин між продавцем і покупцем інноваційних товарів і послуг, процес

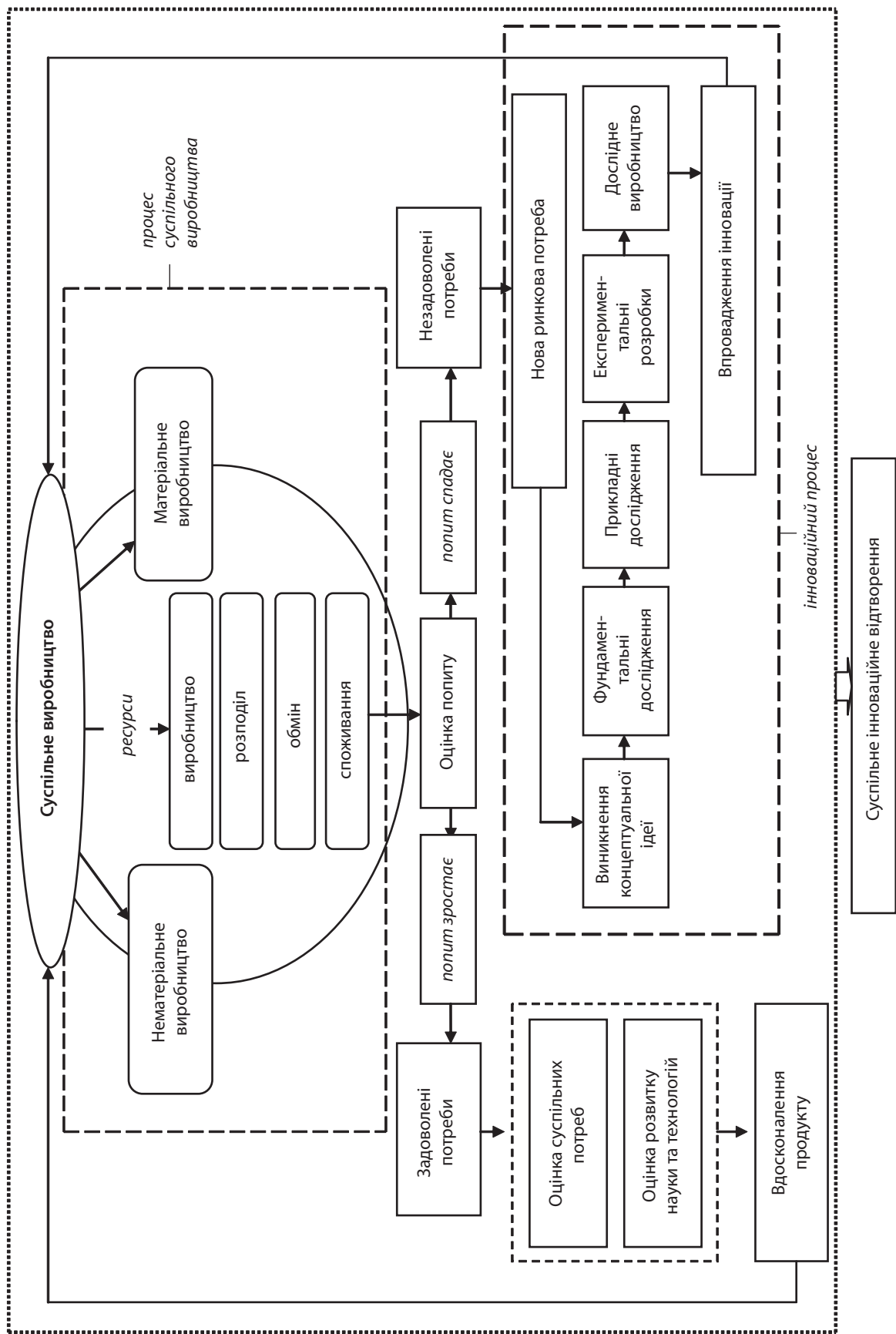

Рис. 1. Інноваційний процес в суспільному виробництві

руху яких відображає економічні інтереси і потреби вказаних суб'єктів), де відбувається купівля-продаж специфічного інноваційного товару (принципово нова концептуальна ідея, що втілена та комерціалізована).

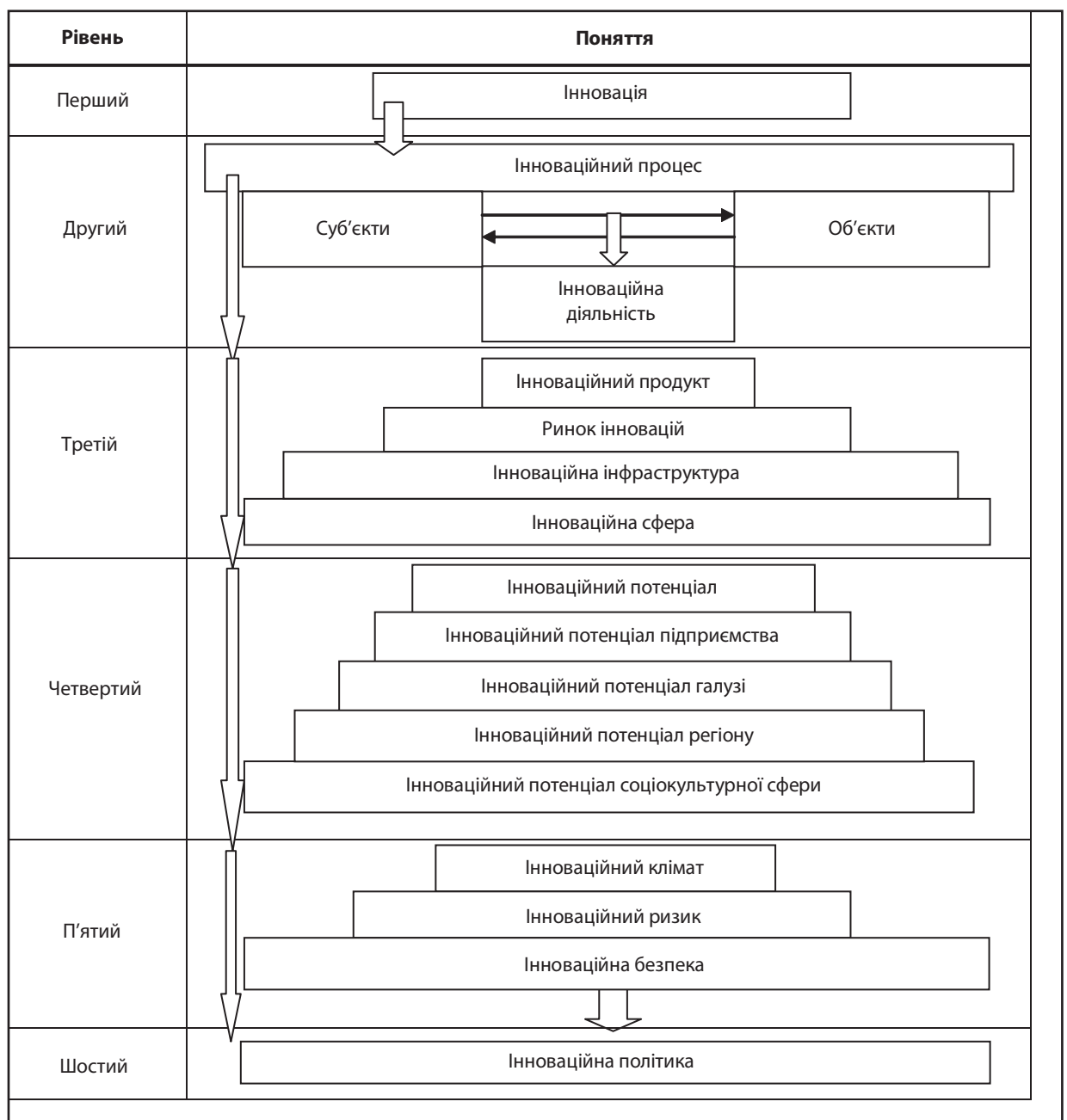
Виділення поняття «інноваційний потенціал» (здатність інноваційної сфери реалізувати можливості інноваційних ресурсів у цілях досягнення максимального позитивного результату функціонування економічної системи) у рамках *четвертого рівня* дозволяє розглядати важливу властивість інноваційної системи, що виявляється в її здатності реалізувати можливості введення інновації. Слід розрізнити інноваційний потенціал підприємства (галузі, регіону) (спроможність і готовність підприємства (галузі, регіону) здійснювати ефективну інноваційну діяльність) та інноваційний потенціал со-

ціокультурної сфери (готовність кожного індивіда впроваджувати інновації у свою діяльність).

Дослідження об'єкта як системи в методологічному плані залежить від аналізу умов його існування. Середовище, в якому функціонує інноваційна система, може бути охарактеризоване сукупністю умов загальноекономічного, фінансового, політичного, соціального, демографічного, інфраструктурного, нормативно-правового характеру. Дану сукупність умов можна визначити як інноваційний клімат (система відносин, що формуються під впливом умов інноваційної діяльності, яка відображає можливості з розширення інноваційної діяльності та умов діяльності новаторів), із ним тісно пов'язані складові *п'ятого рівня* (вирогідність втрати попиту на інновацію або втрата інноваційності товару).

Таблиця 1

Змістовні рівні базових понять інноватики

Інноваційний клімат охоплює те, на що звертає увагу інвестор, коли оцінює, наскільки сприятливі (несприятливі) умови для вкладення капіталу у певну інновацію, враховуючи ідеологію і політику, економіку і культуру.

Поняття інноваційного клімату з огляду на його складність і комплексність необхідно розглядати на макро- і мікроекономічному рівнях і оцінювати на основі визначення загального інноваційного ризику. Сукупність інноваційних ризиків всебічно характеризує інноваційний клімат від найнесприятливішого до найсприятливішого.

Інноваційна безпека забезпечує збалансований і запланований інноваційний розвиток в усіх сферах економічної діяльності, що є найширшим поняттям *п'ятого рівня* ієрархії.

Вершину ієрархії представлено поняттям «інноваційна політика», під якою розуміють сукупність відносин між державними органами влади і управління та суб'єктами інноваційного процесу з приводу створення економічних, організаційних і правових основ його регулювання. Змістова сторона даного поняття відображає регулюючі дії, за допомогою яких держава не тільки створює умови, потрібні для нормального перебігу відтворювального процесу, але за необхідності прямо або опосередковано впливає на нього.

Через те, що інновація пов'язує різні сфери економічної діяльності, визначає сутність, специфіку та особливості управління інноваційними процесами, виникає необхідність її обліку та систематизації. Питання класифікації інновації є важливим для теорії та практики інноватики, воно конкретизує об'єкт дослідження та приводить до виявлення проблемних зв'язків у його структурі. Розроблення класифікатора інноваційних процесів дозволить:

- ✦ оцінити їх спрямованість та ефективність;
- ✦ визначити стратегію інноваційного розвитку;
- ✦ визначити перспективність інноваційної діяльності з певного виду інновації;
- ✦ сформулювати механізм фінансування інноваційного процесу відповідно до його типу;

- ✦ визначити та застосовувати методи управління та впливу на інноваційні процеси;
- ✦ винайти механізми управління інноваційною діяльністю залежно від виду інноваційного процесу;
- ✦ створити стимули для активізації інноваційної діяльності в цілому;
- ✦ відповісти на такі питання: мета, форма та сфера реалізації інноваційного процесу.

Тому, із урахуванням вищезазначеного, класифікація інноваційних процесів набуває такого вигляду (рис. 2).

Отже, високий рівень теоретичних досліджень і практичних розробок, що спрямовані на уточнення понятійного апарату та розробку класифікатора інноваційних процесів, надає змогу створити дієву та ефективну систему управління інноваційною діяльністю.

ВИСНОВКИ

Суспільне виробництво – це процес свідомого впливу людей на природні речі з метою створення благ, необхідних для існування та розвитку суспільства. У процесі споживання виробленого продукту споживачами здійснюється оцінка попиту на даний продукт: зниження попиту на продукцію свідчить про незадоволені потреби споживачів, що спонукає до виникнення нових ринкових потреб, які будуть реалізовані шляхом інноваційного процесу; збільшення попиту на продукцію свідчить про задоволення потреб споживачів, що спонукає до вдосконалення продукту.

Змістовні рівні понять інноватики представлені таким чином: на першому рівні знаходиться поняття «інновація», що є базовим відносно інших, інноваційна діяльність, інноваційний процес, об'єкти та суб'єкти інноваційного процесу – другий рівень ієрархії понять. У поняттях третього рівня найширшим є інноваційна сфера, що включає: інноваційну інфраструктуру, ринок інновацій, інноваційні продукти. Виділення поняття «інноваційний потенціал» у рамках четвертого рівня дозволяє розглядати інноваційний потенціал підприємства (галузі, регіону) та інноваційний потенціал соціокультурної сфери. Інноваційний клімат, інноваційний ризик та інноваційна безпека – сукупність понять

Ознака класифікації	Значення класифікаційної ознаки					
За метою	стратегічні		тактичні		оперативні	
За ступенем радикальності	базисні		поліпшуючі		псевдоінноваційні	
За змістом	технічні	екологічні	соціальні	організаційно-управлінські	комплексні	
За рівнем розробки та поширення	індивідуальні	фірмові	корпоративні	галузеві	регіональні	державні
За обсягом	однооб'єктні			дифузійні		
За темпами розповсюдження	швидкі	стабільно зростаючі	стрибокподібні	стабільно уповільнені	рівномірні	
За видом ефекту	економічний	соціальний	екологічний	глобальний		

Рис. 2. Класифікатор інноваційний процесів

п'ятого рівня. Вершину ієрархії представлено поняттям «інноваційна політика».

В основу класифікатора інноваційних процесів покладено такі класифікаційні ознаки: мета інноваційного процесу, ступінь радикальності здійснення інноваційних процесів, зміст інноваційних процесів, рівень розробки та поширення інноваційних процесів, обсяг здійснення інноваційних процесів, темпи розповсюдження інноваційних процесів, вид спричиненого ефекту інноваційними процесами. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Політична економія : підручник / Наук. редактор Л. І. Дмитриченко. – Донецьк : ТОВ «Східний видавничий дім», 2012. – 712 с.
2. **Краснокутська Н. В.** Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / Н. В. Краснокутська – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.
3. **Бажал Ю. М.** Економічна теорія технологічних змін : навч. посіб. / Ю. М. Бажал. – К. : Заповіт, 1996. – 284 с.
4. **Инновационный менеджмент : учеб. пособие /** Под ред. Л. Н. Оголевой. – М. : ИНФРА, 2001. – 238 с.
5. **Балабанов И. Т.** **Инновационный менеджмент : учеб. пособие для вузов /** И. Т. Балабанов. – С.-Пб. : Питер, 2001. – 304 с.
6. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / За ред. А. І. Сухорукова. – К. : Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2003. – 64 с.
7. **Кириченко О. С.** **Забезпечення економічної безпеки підприємств на основі проактивного інноваційного розвитку /** О. С. Кириченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/natural/2012_15/Kirich.pdf

8. **Рассихина В. Є.** Теоретико-методологічні проблеми визначення інновацій на сучасному етапі розвитку економіки України / В. Є. Рассихина // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – № 4. – Т. 3. – С. 124 – 129.

REFERENCES

- Bazhal, Yu. M. *Ekonomichna teoriia tekhnolohichnykh zmin* [Economics of technological change]. Kyiv: Zapovit, 1996.
- Balabanov, I. T. *Innovatsionnyy menedzhment* [Innovation Management]. St. Petersburg: Piter, 2001.
- Innovatsionnyy menedzhment* [Innovation Management]. Moscow: INFRA, 2001.
- Krasnokutskaya, N. V. *Innovatsionnyy menedzhment* [Innovation Management]. Kyiv: KNEU, 2003.
- Kyrychenko, O. S. "Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv na osnovi proaktyvnoho innovatsionnoho rozvytku" [Ensuring economic security companies on the basis of proactive innovation]. http://nbuv.gov.ua/natural/2012_15/Kirich.pdf
- Metodychni rekomendatsii shchodo otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Guidelines on the assessment of the level of economic security of Ukraine]. Kyiv: Natsionalnyi instytut problem mizhnarodnoi bezpeky, 2003.
- Politychna ekonomiiia* [Political Economy]. Donetsk: Skhidnyi vydavnychiy dim, 2012.
- Rasykhina, V. Ye. "Teoretyko-metodolohichni problemy vyznachennia innovatsii na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrainy" [Theoretical and methodological problem of defining innovation at the present stage of development of Ukraine's economy]. *Visnyk KhNU. Ekonomichni nauky*, vol. 3, no. 4 (2009): 124-129.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ДИНАМИКИ «УТЕЧКИ МОЗГОВ»

КЛОКОВ В. И.

УДК 330.354

Клоков В. И. Моделирование динамики «утечки мозгов»

Успешность и вектор развития любой страны в значительной степени определяется решением двойственных проблем: с одной стороны, проблемы «утечки мозгов» и, с другой стороны, – привлечения высококвалифицированных специалистов в различные отрасли производства и управления. Используя подход, предложенный академиком Арнольдом В. И., построена динамическая модель оценки количества ученых в стране. Полученные на основе экспертных оценок результаты позволяют дать количественную оценку возможных сценариев развития науки в стране и перспективы её модернизации. Модель применима на небольшом промежутке времени, так как на большом промежутке она перестает работать из-за насыщения и требует доработки.

Ключевые слова: динамическая модель, «утечки мозгов», прогноз.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Формул:** 8. **Библ.:** 5.

Клоков Владимир Иванович – доктор физико-математических наук, профессор, кафедра математики и моделирования социально-экономических процессов, Северо-Западный институт – филиал Российской академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации (Средний пр., В.О., д. 57/43, Санкт-Петербург, 199178, Россия)

E-mail: v-klokov@mail.ru

УДК 330.354

Клоков В. И. Моделювання динаміки «виток мозків»

Успішність і вектор розвитку будь-якої країни значною мірою визначається рішенням двоїстих проблем: з одного боку, проблеми «виток мозків» і, з іншого боку, – залучення висококваліфікованих фахівців у різні галузі виробництва й управління. Використовуючи підхід, запропонований академиком Арнольдом В. І., побудовано динамічну модель оцінки кількості вчених у країні. Отримані на основі експертних оцінок результати дозволяють дати кількісну оцінку можливих сценаріїв розвитку науки в країні та перспективи її модернізації. Модель застосована на невеликому проміжку часу, оскільки на великому проміжку вона припиняє працювати через насичення й вимагає доробки.

Ключові слова: динамічна модель, «виток мозків», прогноз.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Формул:** 8. **Бібл.:** 5.

Клоков Володимир Іванович – доктор фізико-математичних наук, професор, кафедра математики та моделювання соціально-економічних процесів, Північно-Західний інститут – філія Російської академії народного господарства та державної служби при Президенті Російської Федерації (Середній пр., В.О., д. 57/43, Санкт-Петербург, 199178, Росія)

E-mail: v-klokov@mail.ru

UDC 330.354

Klokov V. I. Modelling Dynamics of Brain Drain

Success and vector of development of any country is significantly determined by solution of dual problems: on the one hand, problems of brain drain and, on the other hand, attraction of highly qualified specialists into different branches of production and management. Using the method proposed by Academician Arnold V. I., the article builds a dynamic model of assessment of a number of scientists in a country. The obtained results of expert assessments allow making a quantitative assessment of possible scenarios of development of science in a country and prospects of its modernisation. The model is applicable during a short period of time, since during a long period of time it does not work due to satiety and needs to be developed further.

Key words: dynamic model, brain drain, forecast.

Pic.: 3. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 8. **Bibl.:** 5.

Klokov Vladimir I. – Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor, Department of Mathematics and modeling of socio-economic processes, North-West Institute – a Branch of the Russian Academy of National Economy and the State Service under the President of the Russian Federation (Sredniy pr., V.O., d. 57/43, St. Petersburg, 199178, Russia)

E-mail: v-klokov@mail.ru

Успешность и вектор развития любой страны в значительной степени определяется решением двойственных проблем: с одной стороны, проблемы «утечки мозгов» и, с другой стороны, – привлечения высококвалифицированных специалистов в различные отрасли производства и управления. Лозунг тридцатых годов прошлого века «кадры решают всё» остается актуальным и в настоящее время, и будет актуален в будущем для всех стран, в том числе и России.

Используя подход, предложенный академиком Арнольдом В. И. [1, 2, 3] и использовавшийся в [4, 5], построим простейшую динамическую модель изменения количества ученых в стране.

Пусть x – количество ученых страны, $x \in [0, +\infty)$.

$M = [0, +\infty)$ – фазовое пространство. Предположим, что средняя продолжительность активной научной деятельности ученого равна T ; среднее количество учеников, подготовленных и продолжающих заниматься наукой, на одного ученого равно k и m – среднее количество

ученых в единицу времени, покидающих (при $m > 0$) или въезжающих в страну (при $m < 0$). Требуется оценить количество ученых $x(t)$ в стране в момент времени t , если в начальный нулевой момент времени $t = 0$ количество ученых в стране было равно x_0 .

Составим дифференциальное уравнение, описывающее динамику количества ученых. Пусть dx – приращение количества ученых за время dt .

Тогда имеем следующую схему для описания динамики количества ученых в стране (рис. 1).

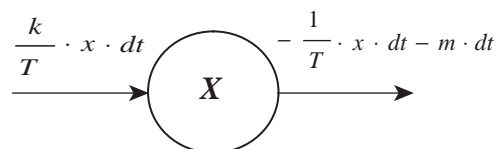

Рис. 1. Схема динамики количества ученых

На рис. 1 величина $\frac{k}{T} \cdot x \cdot dt$ – прирост количества ученых за промежутки времени dt за счет подготовки

молодых ученых, $-\frac{1}{T} \cdot x \cdot dt$ – убыль количества ученых в результате прекращения занятия наукой за то же время dt , $m \cdot dt$ – количество ученых, покинувших страну (при $m > 0$) или въезжающих в страну (при $m < 0$) за промежутки времени dt .

Тогда суммарное приращение количества ученых может быть записано следующим дифференциальным уравнением:

$$dx = \frac{k}{T} \cdot x \cdot dt - \frac{1}{T} \cdot x \cdot dt - m \cdot dt. \quad (1)$$

Перепишав уравнение (1) в другом виде, получим линейное неоднородное дифференциальное уравнение первого порядка:

$$\frac{dx}{dt} = a \cdot x - m, \quad (2)$$

где $a = \frac{k-1}{T}$ – параметр, определяющий динамику количества ученых в стране.

Пусть в начальный момент времени $t = t_0$ количество ученых в стране равно x_0 . Тогда, решив уравнение (2), в момент времени t имеем для количества ученых в стране:

$$\text{при } a \neq 0 \quad x = \left(x_0 - \frac{m}{a}\right) \cdot e^{a(t-t_0)} + \frac{m}{a}. \quad (3)$$

$$\text{при } a = 0 \quad x = x_0 - m \cdot (t - t_0). \quad (4)$$

Из (3) следует, что при выполнении соотношения между параметрами x_0, m, a

$$x_0 - \frac{m}{a} = 0 \quad (5)$$

прирост количества ученых таков, что он в точности обеспечивает отток ученых из страны. При этом количество ученых в стране остается постоянным и равным $x = x_0$.

Рассмотрим численный пример. Пусть средняя продолжительность активной научной деятельности ученого равна $T = 40$ годам, среднее количество подготовленных учеников на одного ученого варьируется и равно $k = 2,5; 2; 1,4; 1; 0,5; 0,2$.

В начальный момент времени $t_0 = 0$ количество ученых в стране равно $x_0 = 100$ условных единиц и среднее количество ученых в единицу времени, покидающих страну, равно $m = 1$, т. е. одному проценту от начального значения $x_0 = 100$.

В зависимости от привлекательности карьеры ученого возможны различные сценарии развития науки, представленные в табл. 1 и на рис. 2.

Если мотивация занятия наукой остается достаточно большой $k = 2,5; 2$, то, несмотря

на «утечку мозгов» на уровне $m = 1$, в стране продолжается рост количества ученых. При $k = 1,4$ выполняется условие (5), прирост количества ученых таков, что он в точности обеспечивает отток ученых из страны, и количество ученых в стране остается постоянным, $x = 100$. Если занятие наукой перестает быть престижным и не приносит хотя бы минимальный доход, то $k = 1; 0,5; 0,2$, и количество ученых уменьшается. В последнем случае при $k = 0,2$, за 20 лет оно уменьшается в два раза.

Если $m = 0$, т. е. среднее количество ученых, покидающих страну, в единицу времени равно нулю, или когда отток равен притоку ученых в страну, динамика количества ученых будет описываться уравнением

$$x = x_0 \cdot e^{a(t-t_0)}. \quad (6)$$

Материальные потери страны, «экспортирующей» ученых, пропорциональны разности между количеством ученых в стране, рассчитанных без учета «утечки мозгов» при $m = 0$, и количеством ученых в стране, рассчитанных с учетом «утечки мозгов» при $m > 0$, равной:

$$\text{при } a \neq 0 \quad \Delta x = \frac{m}{a} \cdot (e^{a(t-t_0)} - 1); \quad (7)$$

$$\text{при } a = 0 \quad \Delta x = m \cdot (t - t_0). \quad (8)$$

Таблица 1

k	2,5	2	1,4	1	0,5	0,2
t/a	0,0375	0,025	0,01	0	-0,0125	-0,02
0	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
2	105,71	103,08	100,00	98,00	95,56	94,12
4	111,87	106,31	100,00	96,00	91,22	88,47
6	118,50	109,71	100,00	94,00	86,99	83,04
8	125,66	113,28	100,00	92,00	82,87	77,82
10	133,37	117,04	100,00	90,00	78,85	72,81
12	141,68	120,99	100,00	88,00	74,93	67,99
14	150,63	125,14	100,00	86,00	71,10	63,37
16	160,29	129,51	100,00	84,00	67,37	58,92
18	170,70	134,10	100,00	82,00	63,73	54,65
20	181,91	138,92	100,00	80,00	60,18	50,55

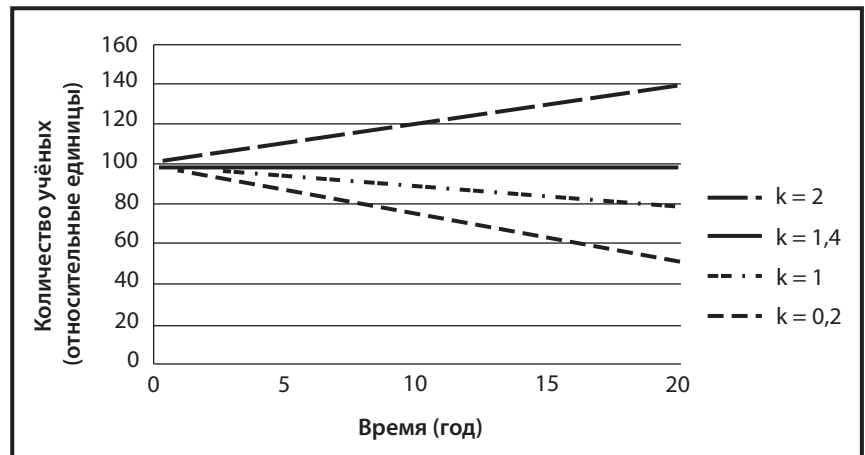

Рис. 2. Динамика количества ученых в стране

Очевидно, доход страны, «импортирующей» ученых, пропорционален тем же величинам (7) и (8). Конкурентное преимущество или упущенная прибыль пропорциональна удвоенным значениям разности $2\Delta x$.

В табл. 2 и на рис. 3 представлена динамика потерь в относительных величинах для различных уровней мотивации занятий наукой. Очевидно, наибольшие потери будут при высоком уровне мотивации.

Таблица 2

k	2,5	2	1,4	1	0,5	0,2
t/a	0,0375	0,025	0,01	0	-0,0125	-0,02
0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2	2,08	2,05	2,02	2,00	1,98	1,96
4	4,32	4,21	4,08	4,00	3,90	3,84
6	6,73	6,47	6,18	6,00	5,78	5,65
8	9,33	8,86	8,33	8,00	7,61	7,39
10	12,13	11,36	10,52	10,00	9,40	9,06
12	15,15	13,99	12,75	12,00	11,14	10,67
14	18,41	16,76	15,03	14,00	12,84	12,21
16	21,92	19,67	17,35	16,00	14,50	13,69
18	25,71	22,73	19,72	18,00	16,12	15,12
20	29,79	25,95	22,14	20,00	17,70	16,48

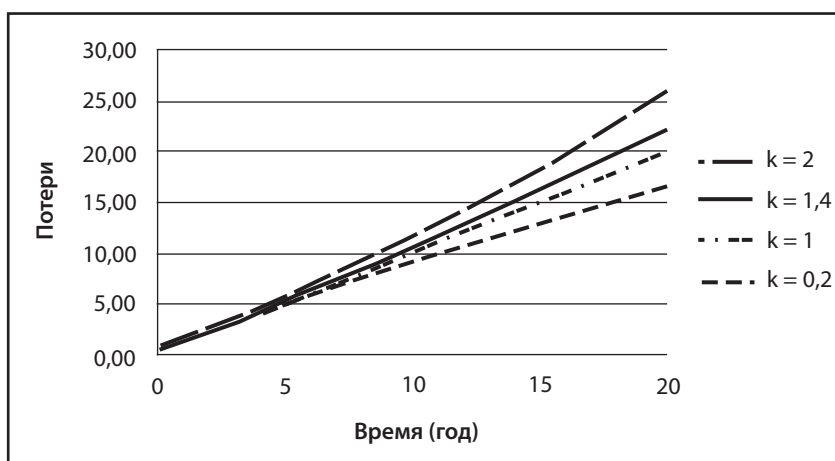

Рис. 3. Динамика потерь в относительных величинах

Исходные данные, полученные на основе экспертных оценок, позволяют дать количественную оценку возможных сценариев развития науки в стране и перспективы её модернизации. Модель применима на небольшом промежутке времени, поскольку на большом промежутке она перестает работать из-за насыщения и требует доработки.

Проводимая в области образования политика примерно соответствует сценарию при $k = 0.2 - 0.5$, т. е. существенному уменьшению количества научных сотрудников, близкому к критическому. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Арнольд В. И. «Жесткие» и «мягкие» математические модели / В. И. Арнольд // Всероссийская конференция «Математики и общество. Математическое образование на рубеже веков». – Дубна, 18 – 22 сентября 2000 г.

2. Арнольд В. И. Обыкновенные дифференциальные уравнения / В. И. Арнольд. – М.: Наука, 1971.

3. Арнольд В. И. Теория катастроф / В. И. Арнольд. – М.: Наука, 1990.

4. Клоков В. И. Моделирование влияния посредников на устойчивость управления и устойчивость рынка. Государство и бизнес. Вопросы теории и практики: моделирование, менеджмент, финансы / В. И. Клоков // Материалы III Международной конференции. – Санкт-Петербург, 21 апреля 2011 г. – С-Пб.: СЗАГС, 2011. – С. 110 – 123.

5. Клоков В. И. Моделирование влияния посредников на динамику цен / В. И. Клоков // Управленческое консультирование. – 2012. – № 1. – С. 77 – 88.

REFERENCES

Arnold, V. I. "Zhestkie" i "miagkie" matematicheskie modeli ["Hard" and "soft" mathematical model]. *Matematiki i obshchestvo. Matematicheskoe obrazovanie na rubezhe vekov*. Dubna, 2000.

Arnold, V. I. *Obyknoennye differentsialnye uravneniia* [Ordinary Differential Equations]. Moscow: Nauka, 1971.

Arnold, V. I. *Teoriia katastrof* [Catastrophe theory]. Moscow: Nauka, 1990.

Klokov, V. I. "Modelirovanie vliianiia posrednikov na ustoychivost upravleniia i ustoychivost rynka. Gosudarstvo i biznes. Voprosy teorii i praktiki: modelirovanie, menedzhment, fin-

ansy" [Modeling the influence of intermediaries in the sustainable management and the market. Government and business. Theory and practice: modeling, management and finance]. *Materialy III Mezhdunarodnoy konferentsii*. SPb: SZAGS, 2011. 110-123.

Klokov, V. I. "Modelirovanie vliianiia posrednikov na dinamiku tsen" [Modeling the influence of intermediaries on price]. *Upravlencheskoe konsultirovanie*, no. 1 (2012): 77-88.

МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ АНАЛІЗУ НАВЧАЛЬНОЇ ПОТУЖНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

КЛИМЕНЮК М. М., КОЧАРЯН І. С., ГОЛОВАНЕНКО М. В., КЛИМЕНЮК О. М.

УДК 378.338

Клименюк М. М., Кочарян І. С., Голованенко М. В., Клименюк О. М. Моделювання системи аналізу навчальної потужності закладів вищої освіти

Стаття присвячена створенню системи обробки та аналізу інформації про навчальні потужності закладів вищої освіти. Важливість розробки інформаційних систем в освітній галузі підкреслюється науковим значенням цього завдання і значним обсягом зусиль, спрямованих на практичне впровадження інформаційних систем у системі освіти. Представлено схему формування елементарних показників, їх реформування відповідно до потреб замовників, наведено оцінювання розмірності системи показників навчальної потужності на прикладі конкретного державного замовника – Міністерства культури України – і наведено фрагмент масиву нормативно-довідкової інформації про навчальні потужності ВНЗ Міністерства культури України. З метою ілюстрації практичних можливостей застосування підходу до побудови інформаційної системи було розроблено тестове програмне забезпечення. Для зберігання основного інформаційного масиву і допоміжних довідників була використана база даних у форматі Microsoft Access, однак інтерфейсною платформою був обраний табличний процесор Microsoft Excel, оскільки він забезпечує більш гнучкі можливості додаткової обробки запитів користувача. Наведені моделі, методи та інформаційні технології накопичення, обробки та надання інформації про навчальні потужності дозволяють забезпечити відповідну інформацією всі суб'єкти управління для прийняття рішень з планування та розвитку вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, навчальна потужність, інформаційні технології, тестове програмне забезпечення, аналіз потужностей.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул:** 1. **Бібл.:** 12.

Клименюк Микола Миколайович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, Академія муніципального управління (вул. Івана Кудри, 33, Київ, 01042, Україна)

E-mail: nklimen@rambler.ru

Кочарян Інна Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, проректор Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого (вул. Ярославів Вал, 40, Київ, 01054, Україна)

E-mail: k-inna@bigmir.net

Голованенко Микола Васильович – кандидат економічних наук, доцент, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

Клименюк Олексій Миколайович – викладач, Академія муніципального управління (вул. Івана Кудри, 33, Київ, 01042, Україна)

УДК 378.338

UDC 378.338

Клименюк Н. М., Кочарян И. С., Голованенко Н. В., Клименюк А. Н. Моделирование системы анализа учебной мощности заведений высшего образования

Klymenyuk M. M., Kocharyan I. S., Golovanenko M. V., Klymenyuk O. M. Modelling the System of Analysis of Educational Facilities of High Educational Establishments

Статья посвящена созданию системы обработки и анализа информации об учебных мощностях высших учебных заведений. Важность разработки информационных систем в сфере образования подчеркивается научным значением этой задачи и значительным объемом усилий, направленных на практическое внедрение информационных систем в системе образования. Представлена схема формирования элементарных показателей, их реформирование в соответствии с потребностями заказчиков, приведены оценки размерности системы показателей учебной мощности на примере конкретного государственного заказчика – Министерства культуры Украины – и приведен фрагмент массива нормативно-справочной информации об учебных мощностях вузов Министерства культуры Украины. С целью иллюстрации практических возможностей применения подхода к построению информационной системы было разработано тестовое программное обеспечение. Для хранения основного информационного массива и вспомогательных справочников была использована база данных в формате Microsoft Access, однако в качестве интерфейсной платформы был выбран табличный процессор Microsoft Excel, поскольку он обеспечивает более гибкие возможности дополнительной обработки запросов пользователя. Приведенные модели, методы и информационные технологии накопления, обработки и предоставления информации об учебных мощностях позволяют обеспечить соответствующей информацией все субъекты управления для принятия решений по планированию и развитию высшего образования.

The article is devoted to creation of the system of processing and analysis of information on educational facilities of higher education establishments. Importance of development of information systems in the sphere of education is underlined with scientific importance of this task and significant volume of efforts directed at practical introduction of information systems in the system of education. The article presents a scheme of formation of elementary indicators and their reformation in accordance with needs of customers, provides assessments of dimension of the scorecard of educational facilities using example of one state customer – Ministry of Culture of Ukraine – and provides a fragment of the database of regulatory and reference information about educational facilities of higher educational establishments of the Ministry of Culture of Ukraine. In order to present practical possibilities of application of the approach to building up the information system, test software was developed. In order to store the main information database and auxiliary reference information, the developers used Microsoft Access, however, Microsoft Excel was used as an interface, since it provides more flexible possibilities of additional processing of user queries. The presented models, methods and information technologies of accumulation, processing and presenting information on educational facilities allow provision of all subjects of management with relevant information for making decisions on planning and development of higher education.

Ключевые слова: высшее образование, учебная мощность, информационные технологии, тестовое программное обеспечение, анализ мощностей.

Key words: higher education, educational facilities, information technologies, test software, analysis of power.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул:** 1. **Библ.:** 12.

Pic.: 3. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 12.

Клименюк Николай Николаевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой, Академия муниципального управления (ул. Ивана Кудри, 33, Киев, 01042, Украина)

E-mail: nklimen@rambler.ru

Klymenyuk Mykola M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Academy of Municipal Management (vul. Ivana Kudri, 33, Kyiv, 01042, Ukraine)

E-mail: nklimen@rambler.ru

Кочарян Инна Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, проректор Киевского национального университета театра, кино и телевидения имени И. К. Карпенко-Карого (ул. Ярославов Вал, 40, Киев, 01054, Украина)

E-mail: k-inna@bigmir.net

Kocharyan Inna S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Pro-rector of the Kiev National University of Theatre, Film and Television named after I. K. Karpenko-Kary (vul. Yaroslaviv Val, 40, Kyiv, 01054, Ukraine)

E-mail: k-inna@bigmir.net

Голованенко Николай Васильевич – кандидат экономических наук, доцент, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

Golovanenko Mykola V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

Клименюк Алексей Николаевич – преподаватель, Академия муниципального управления (ул. Ивана Кудри, 33, Киев, 01042, Украина)

Klymenyuk Oleksiy M. – Lecturer, Academy of Municipal Management (vul. Ivana Kudri, 33, Kyiv, 01042, Ukraine)

Одним із пріоритетних напрямків світової державної політики в галузі вищої освіти є модернізація управління, пошукових, відкритих і демократичних моделей управління галуззю. На цьому наголошується в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») і в Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті. Пріоритетними напрямками діяльності управлінських структур сьогодні та на перспективу має стати становлення системи вищої освіти в умовах ринкових відносин і забезпечення її розвитку з урахуванням кардинальних змін в організаційно-економічних, правових, соціально-психологічних відносинах, що склалися як у ній, так і в суспільстві в цілому [1; 2; 3].

На сучасному етапі в Україні відбувається не тільки кардинальна перебудова, спрямована на стабілізацію і подальший підйом економіки, але й вдосконалення всіх її галузей, зокрема вищої освіти, організаційних форм, механізму керування. За таких умов інформаційні системи також повинні вдосконалюватися, на більш високому рівні ефективності мають здійснюватися планування, стратегічне та оперативне управління, використовуватися оптимізаційні методи, методи моніторингу [4].

Основною метою програми моніторингу є забезпечення інформацією системи управління вищою освітою, результатом досягнення якої повинно бути отримання, усунення тієї або іншої невизначеності або нестачі інформації.

Важливість розробки інформаційних систем в освітній галузі підкреслюється не лише великим науковим значенням цієї задачі, що підтверджується відповідними науковими публікаціями, але й значним обсягом зусиль, спрямованих на практичне впровадження інформаційних систем в системі освіти. Одним з останніх практичних результатів є створення Державного підприємства «Інфоресурс», яке отримало повноваження з ведення Єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО).

Наповнення інформаційних масивів ЄДЕБО здійснюється як вищими навчальними закладами (ВНЗ), так і вступниками. Можливість виконання запитів, що надають узагальнену статистичну інформацію з ЄДЕБО, мають вищі навчальні заклади, їх керівний орган в особі Міністерства освіти і науки (МОН) України, а також вступники та усі зацікавлені особи. При цьому для надання статистичної звітності МОН та інформації вступникам створено окрему інформаційну систему «Конкурс». Отримання даних вступниками через веб-сайт ІС «Конкурс» на даний момент здійснюється безкоштовно. Проте обсяг інформації, доступний у відкритому режимі, є обмеженим. Так, доступні дані про кількість ліцензованих місць та обсяги державного замовлення для кожного з ВНЗ у розрізі форм навчання, напрямів підготовки та спеціальностей. Додатково протягом вступної кампанії вступники також мають можливість переглядати рейтингові списки й оцінювати свої можливості вступу до обраної спеціальності тих ВНЗ, куди подано документи.

У цілому ІС «Конкурс» задовольняє обсяг інформаційних потреб вступників. Проте все ж одним з її недоліків є відсутність можливості агрегації даних. Тобто,

наприклад, не можна шляхом виконання єдиного запиту дізнатися сумарну кількість ліцензованих місць певного ВНЗ або кількох ВНЗ певного регіону тощо. Тобто, є необхідність реалізації не лише найпростіших запитів на вибірку даних, але й запитів з агрегацією (підсумовуванням) даних за певними критеріями. Для ефективної реалізації таких запитів, щоб вони не переобтяжували систему й не позначалися на її продуктивності, необхідна раціональна організація первинних інформаційних масивів.

Отже, для реалізації задачі планування підготовки фахівців з вищою освітою необхідні два основні масиви вхідної інформації: 1) нормативно-довідкова про навчальний потенціал та інші параметри вищих навчальних закладів; 2) інформація про потребу економіки країни у фахівцях та соціальну потребу населення в послугах із отримання вищої освіти. Проблема підготовки та організації нормативно-довідкової інформації в тому, що це потребує обґрунтування та розробки макетів надання інформації про необхідні параметри системи вищої освіти, її підсистеми та елементи, а також технології її обробки для отримання вхідної інформації не тільки для розв'язання задач планування підготовки фахівців, але і аналізу системи вищої освіти за різними ознаками.

Для розробки та створення системи моніторингу, яка б відповідала переліченим вимогам і забезпечувала систему планування вищої освіти необхідними даними з використанням сучасних моделей та інформаційних технологій, у роботі [5] було досліджено систему показників навчальної потужності, її структуру, ознаки виявлення показників та їх множин за будь-якими ознаками та їх сполученнями, оцінено розмірність системи показників, яка б забезпечувала отримувачів інформації необхідним набором показників щодо навчальної потужності вищих навчальних закладів України.

Взагалі, у системі державного управління вищою освітою України вищі навчальні заклади мають достатньо тісні зв'язки в процесах прийняття рішень щодо визначення ліцензованого набору студентів, розробки планів підготовки фахівців, розподілу грошових бюджетних коштів. Але існуюча в Україні система підпорядкування ВНЗ державним замовникам передбачає певну автономність в управлінні в кожній з цих підсистем у межах повноважень, передбачених чинним законодавством. Таким чином, усю систему управління вищою освітою України організаційно можна розглядати як таку, що складається із 44 підсистем. Отже, і система обміну, аналізу та управління навчальним потенціалом вищої освіти України складається з окремих підсистем, кожна з яких включає державного замовника та множину ВНЗ, що йому підпорядковані. У зв'язку з цим побудова системи управління навчальним потенціалом вищої освіти країни базується на окремих підсистемах, створених по державних замовниках.

Наведемо оцінювання розмірності системи показників навчальної потужності на прикладі конкретного державного замовника – Міністерства культури України. Представимо основні параметри цієї системи: кількість державних замовників – 1; $l = 1$, $L(1)$ [6];

кількість регіонів, в яких розташовані ВНЗ замовника – 6; $r = 1, R(6)$ [7];
 кількість ВНЗ – 11; $i = 1, I(11)$ [8];
 рівні акредитації – 2; $k = 3, 4(K)$ [9];
 форми власності – 1; $v = 1, V(1)$ [9];
 освітньо-кваліфікаційні рівні – 3; $p = 2, 4(P)$ [9];
 галузі знань – 13; $g = 1, 13(G)$ [10];
 напрями підготовки – 10; $d = 1, 10(D)$ [11];
 спеціальності – 11; $j = 1, 11(J)$ [10];
 форми навчання – 2; $f = 1, 2(F)$ [9].

У табл. 1 наведено фрагмент масиву нормативно-довідкової інформації про навчальні потужності ВНЗ Міністерства культури України.

будь-який показник за тими ознаками, які він обирає як необхідні для конкретного запиту. Зрозуміло, що потреба замовника в інформації може змінюватись залежно від завдань, які він розв'язує. Різноманітність завдань управління, що використовують цю інформацію, велика чисельність суб'єктів вищої освіти та органів державної влади, значна кількість ознак та їх сполучень, розмірність множин показників роблять систему моніторингу дуже складною системою управління, для побудови та реалізації якої необхідна розробка методів та алгоритмів, що забезпечили б виконання відмічених умов.

Основою визначення організаційної структури системи моніторингу є аналіз інформаційних потоків.

Таблиця 1

Нормативно-довідкова інформація про ВНЗ Міністерства культури України (фрагмент)

№ з/п	ВНЗ	Код	Код замовника	Код регіону	ОКР	Галузь знань	Напрямок підготовки	Спеціальність	Форма навчання	Навчальна потужність, осіб/рік
1	КНУІКМ	001	10	26	1	1	06	00	1	0
		001	10	26	1	3	01	00	1	160
		001	10	26	1	3	02	00	1	150
		001	10	26	1	3	03	00	1	80
		001	10	26	1	03	04	00	1	100
		001	10	26	1	03	05	00	1	200
...										
2	ХДАК	002	10	20	1	01	06	01	1	30
		002	10	20	1	03	01	01	1	42
		002	10	20	1	03	02	01	1	60
		002	10	20	1	03	03	01	1	18
		002	10	20	1	04	05	01	1	60
...										
11	ДДМА	001	10	5	4	4	1	04	1	100
		001	10	5	4	4	1	04	2	100
		001	10	5	4	4	2	04	1	75
		001	10	5	4	4	2	04	2	100
		001	10	5	4	4	3	04	1	25

На вхідних реальних даних, що характеризують підсистему вищої освіти державного замовника, можна представити простір визначення показників навчальної потужності Міністерства культури України.

Позначимо осі цього простору:

l – держзамовник; r – регіон; i – ВНЗ; k – рівень акредитації; p – освітньо-кваліфікаційний рівень; g – галузь знань; d – напрям підготовки; j – спеціальність; f – форма навчання.

Модель простору визначення показників системи S , яку розглядаємо, може бути представлена у вигляді:

$$S = \{l = 1; r = 1, 6; i = 1, 11; k = 3, 4; p = 1, 2, 3; g = 1, 13; d = 1, 10; j = 1, 11; f = 1, 2\}. \quad (1)$$

Оскільки в системі лише одна форма власності – державна, то відповідна ознака в модель не включена.

Важливішою вимогою до системи моніторингу має бути її здатність «видати» замовнику інформації

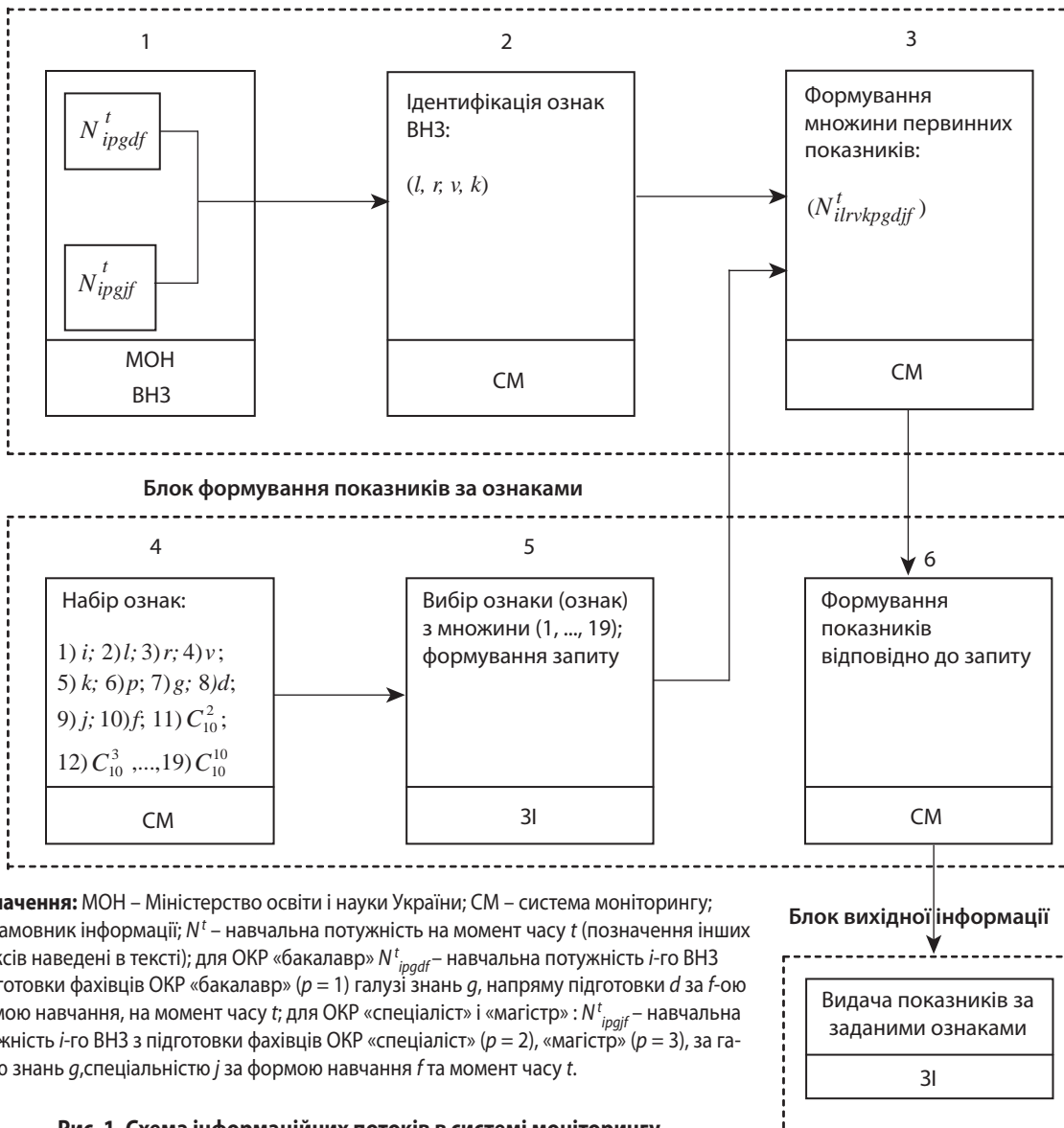
Базовим масивом інформації є масив елементарних показників навчальної потужності [12]. Ці показники не підлягають декомпозиції, але на її основі можуть бути розраховані показники відповідно до будь-яких ознак чи їх сполучень. Кожен з елементарних показників містить десять ознак, кожна з яких або будь-яке їх сполучення є «ключем» (запитом), який задає замовник інформації. Крім того, показник має індекс часу.

Представимо схему формування елементарних показників, їх реформування відповідно до потреб замовників та видачу на рис. 1.

Організаційна структура системи моніторингу представлена трьома блоками:

1. Блок ідентифікації, накопичення та оновлення інформації.
2. Блок формування показників за ознаками.
3. Блок вихідної інформації.

Блок ідентифікації, накопичення та оновлення інформації

Позначення: МОН – Міністерство освіти і науки України; СМ – система моніторингу; ЗІ – замовник інформації; N^t – навчальна потужність на момент часу t (позначення інших індексів наведені в тексті); для ОКР «бакалавр» N^t_{ipgdf} – навчальна потужність i -го ВНЗ з підготовки фахівців ОКР «бакалавр» ($p = 1$) галузі знань g , напрямку підготовки d за f -ою формою навчання, на момент часу t ; для ОКР «спеціаліст» і «магістр»: N^t_{ipgif} – навчальна потужність i -го ВНЗ з підготовки фахівців ОКР «спеціаліст» ($p = 2$), «магістр» ($p = 3$), за галуззю знань g , спеціальністю j за формою навчання f та момент часу t .

Рис. 1. Схема інформаційних потоків в системі моніторингу

Перший блок призначений для формування елементарних показників та їх коригування при зміні факторів, що впливають на навчальну потужність.

МОН України (ДАК Міністерства) відповідно до встановленого інтервалу часу або при зміні суттєвих факторів, що впливають на навчальну потужність, встановлює для кожного ВНЗ (підблок 1).

З метою скорочення обсягів «ручної» інформації та часу на її підготовку перераховані показники не містять таких ознак ВНЗ, як «належність державному замовнику» l , «регіон розміщення» r , «форма власності» v та «рівень акредитації» k . Але ці ознаки можуть бути суттєвими при формуванні запитів на інформацію, у зв'язку з чим показники N^t_{ipgdf} та N^t_{ipgif} передаються в підблок, де вони насичуються ознаками l, r, v, k , яких не вистачало.

Таким чином, у підблоці 2 відбувається перетворення показників:

$$N^t_{ipgdf} \rightarrow N^t_{ilrvkpgdjf};$$

$$N^t_{ipgif} \rightarrow N^t_{ilrvkpgdjf}.$$

Перелічені елементарні (найнижчого рівня передаються в підблок (далі – блок) 3, де вони складають масив [12], що служить базою для укрупнення відповідно до обраних замовником інформації (ЗІ) ознак.

У блоці 4 представлений весь набір ознак, що забезпечують розрахунок будь-якого показника з повної їх множини.

Блок 5 призначений для вибору будь-якої однієї ознаки або будь-якого їх сполучення від двох до десяти. Цей вибір здійснює ЗІ відповідно до задач, які потребують відповідних показників.

Обрана ЗІ ознака чи їх множина (запит) передається в блок 3 системи моніторингу. На основі запиту в блоці 6 розраховується необхідний показник навчальної потужності. Вхідною інформацією для розрахунків є множина елементарних показників та ознаки, обрані ЗІ. Результати розрахунків видаються замовнику в зручному вигляді (блок 7).

Як було відмічено вище, встановлення ліцензійного обсягу підготовки фахівців, що і визначає навчальну

потужність (елементарні показники) на даний час, входить до компетенції МОН України. Але в діяльності ВНЗ може мати місце зміна деяких факторів, від яких залежить навчальна потужність. Наприклад, зменшення та знос лабораторного устаткування, інформаційно-методичного забезпечення, аудиторного фонду, звільнення професорсько-викладацького персоналу спричиняють зниження фактичної потужності. При цьому показники ліцензійного обсягу, як більш інерційна інформація, можуть залишатись без змін. У зв'язку з цим стає доцільним крім затвердженого ліцензійного обсягу передбачити можливість ВНЗ надавати такі зміни (блок 1) та накопичувати відповідний масив (блоки 2 та 3).

Така інформація є корисною як для державних органів влади при формуванні державного замовлення на підготовку фахівців, його фінансуванні, так і для ВНЗ при прийнятті рішень щодо їх розвитку та абітурієнтів.

З метою ілюстрації практичних можливостей застосування зазначеного підходу до побудови інформаційної системи було розроблено тестове програмне забезпечення. Для зберігання основного інформаційного масиву і допоміжних довідників була використана база даних у форматі Microsoft Access. Однак як інтерфейсна платформа був обраний табличний процесор Microsoft Excel, оскільки він забезпечує більш гнучкі можливості додаткової обробки запитів користувача. Організація доступу до бази даних технічно здійснюється за допомогою бібліотеки об'єктів Microsoft DAO 3.6. Використання даної технології дозволяє виконувати запити до бази даних у форматі Microsoft Access навіть на машинах, де сама програма Microsoft Access не встановлена. Це має певне значення, оскільки СУБД Microsoft Access входить в комплект постачання тільки більш розширених (і, відповідно, дорогих) варіантів Microsoft Office.

Для автоматизації можливостей конструювання і виконання запитів користувачів до бази даних використані засоби вбудованої в програми сімейства Microsoft Office мови програмування VisualBasicforApplications (VBA). З її допомогою організовано меню користувача, яке дозволяє отримати доступ до трьох типів запитів. Перший їх них – найбільш простий запит на вибірку. Він дозволяє задати критерії вибору, які використовуються як фільтр, що відсіває невідповідні встановленим критеріям записи з основної таблиці бази даних. Зовнішній вигляд форми запити представлений на рис. 2.

Якщо задати критерієм вибору, наприклад, код регіону, то в результаті виконання такого запити будуть видані всі записи, які стосуються ВНЗ, зареєстрованих у відповідному регіоні. Якщо код необхідного параметру невідомий, є можливість користуватися довідниками. Наприклад, якщо код в конкретній області користувачеві невідомий, можна вибрати довідник областей, де зі списку обрати необхідний регіон по його назві. При цьому буде автоматично заданий код цієї області. Також критерії вибору можна комбінувати в довільному порядку, що дозволяє в одному запиті задати одночасно фільтр, наприклад, і за кодом ВНЗ, і за фахом, і за формою навчання.

Другий тип запитів, які надаються даною програмою – це запит з агрегацією або групуванням даних. При цьому задаються критерії агрегації. У результаті ви-

конання даного типу запити видається сумарна ліцензована кількість навчальних місць усіх ВНЗ, згрупована в розрізи обраних критеріїв. Вид запити на групування представлений на рис. 3.

Рис. 2. Форма запити на вибірку

Рис. 3. Форма запити на групування

ВИСНОВКИ

Державне планування підготовки фахівців з вищою освітою – складна система великої розмірності. Рациональне планування має базуватись на достовірній інформації про навчальні потужності з підготовки фахівців. У статті запропоновано метод та інформаційну технологію обробки та надання інформації щодо навчальних потужностей за будь-якою ознакою чи їх сукупністю. Це дозволяє забезпечити необхідними даними всіх суб'єктів державного управління вищою освітою – від ВНЗ до місцевих органів влади, центральних органів виконавчої влади та Кабінету Міністрів України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна національна програма «Освіта («Україна XXI століття»): Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua
2. Національна доктрина розвитку освіти: Затв. Указом Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua
3. Про схвалення Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006 – 2010 роки / Розпорядження КМ України від 12 липня 2006 р. № 396-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua
4. **Галіцин В. К.** Системи моніторингу / В. К. Галіцин. – К. : КНЕУ, 2000. – 232 с.
5. **Кочарян І. С.** Оцінка розмірності системи показників навчальної потужності вищої освіти України / І. С. Кочарян // Економіка розвитку. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2013. – № 3 (67). – С. 46 – 50.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.07.2010 р. № 580 «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2010 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>
7. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-XII (редакція від 01.01.2013, підстава 5499-17) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
8. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 787 «Про затвердження переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2006 р. № 1719 «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>
11. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
12. **Кочарян І. С.** Аналіз інформаційного забезпечення суб'єктів планування вищої освіти / І. С. Кочарян // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – К. : НДЕІ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, 2013. – № 3 (142). – С. 97 – 101.

REFERENCES

- “Derzhavna natsionalna prohrama “Osvita (“Ukraina XXI stolittia”)” [The State National Program “Education (“Ukraine XXI Century”)”]. www.kmu.gov.ua
- Halitsyn, V. K. *Systemy monitorynhu* [Monitoring systems]. Kyiv: KNEU, 2000.
- Kocharian, I. S. “Otsinka rozmirnosti systemy pokaznykiv navchalnoi potuzhnosti vyshchoi osvity Ukrainy” [Evaluation dimension Scorecard training capacity of higher education in Ukraine]. *Ekonomika rozvytku*, no. 3(67) (2013): 46-50.
- Kocharian, I. S. “Analiz informatsiinoho zabezpechennia sub'iektiv planuvannia vyshchoi osvity” [Analysis of information of business planning of higher education]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 3(142) (2013): 97-101.
- [Legal Act of Ukraine] (2006). www.kmu.gov.ua
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://www.kmu.gov.ua>
- [Legal Act of Ukraine] (1991). <http://www.rada.gov.ua>
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://www.kmu.gov.ua>
- [Legal Act of Ukraine] (2006). <http://www.kmu.gov.ua>
- “Natsionalna doktryna rozvytku osvity” [National Doctrine of Education Development]. www.kmu.gov.ua
- Oftsiiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. <http://www.rada.gov.ua>
- Oftsiiyni sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. <http://www.mon.gov.ua>

КОМПЛЕКСНОЗНАЧНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ В СФЕРЕ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ УКРАИНЫ

СВЕТУНЬКОВ С. Г., ВЫШИНСКАЯ Т. Л.

УДК 339.56.055

Светуников С. Г., Вышинская Т. Л. Комплекснозначное моделирование теневой экономики в сфере внешней торговли Украины

В статье проанализированы методы, которые могут использоваться для определения объемов теневых потоков при осуществлении внешнеторговых операций, и указаны их недостатки. Выделен метод «зеркальной статистики» как основной для определения объемов теневых экспортных и импортных операций. Проведено сопоставление данных по внешней торговле Украины с основными торговыми партнерами (странами ЕС-27, СНГ, КНР и США). Определены фактические объемы импорта товаров в Украину и экспорта товаров из Украины. Построена экономико-математическая регрессионная модель, используя принципы комплекснозначной экономики. Определены значения комплексного коэффициента парной корреляции между: легальным и теневым экспортом Украины и комплексными факторами импорта; комплексным показателем развития Украины и легальным и теневым экспортом.

Ключевые слова: теневая экономика, импорт, экспорт, зеркальная статистика, комплекснозначная экономика, экономико-математические регрессионные модели.

Рис.: 2. **Табл.:** 7. **Библ.:** 8.

Светуников Сергей Геннадиевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономической кибернетики и экономико-математических методов, Санкт-Петербургский государственный экономический университет (ул. Садовая, 21, Санкт-Петербург, 191023, Россия)
E-mail: sergey@svetunkov.ru

Вышинская Татьяна Леонидовна – аспирантка, кафедра международной экономики, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)
E-mail: tvyshynska@gmail.com

УДК 339.56.055

UDC 339.56.055

Светуников С. Г., Вышинська Т. Л. Комплекснозначне моделювання тіньової економіки у сфері зовнішньої торгівлі України

У статті проаналізовано методи, які можуть використовуватися для визначення обсягів тіньових потоків при здійсненні зовнішньоторговельних операцій, і зазначено їх недоліки. Виокремлено метод «дзеркальної статистики» як основний для визначення обсягів тіньових експортних та імпорتنних операцій. Проведено співставлення даних щодо зовнішньої торгівлі України з основними торговельними партнерами (країнами ЄС-27, СНД, КНР і США). Визначено фактичні обсяги імпорту товарів в Україну та експорту товарів з України. Побудовано економіко-математичну регресійну модель, використовуючи принципи комплекснозначної економіки. Знайдено значення комплексних коефіцієнтів парної кореляції: між легальним і тіньовим експортом України та комплексними факторами імпорту; між комплексним показником розвитку України та легальним і тіньовим експортом.

Ключові слова: тіньова економіка, імпорт, експорт, дзеркальна статистика, комплекснозначна економіка, економіко-математичні регресійні моделі.

Рис.: 2. **Табл.:** 7. **Бібл.:** 8.

Светуников Сергей Геннадиевич – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної кибернетики та економіко-математичних методів, Санкт-Петербурзький державний економічний університет (вул. Садова, 21, Санкт-Петербург, 191023, Росія)
E-mail: sergey@svetunkov.ru

Вышинська Тетяна Леонідівна – аспірантка, кафедра міжнародної економіки, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 19, Київ, 02156, Україна)
E-mail: tvyshynska@gmail.com

Svetunkov S. G., Vyshynska T. L. Complex-valued Modelling of the Shadow Economy in the Sphere of Foreign Trade of Ukraine

The article analyses methods, which could be used for identification of volumes of shadow flows when carrying out foreign trade operations, and shows their shortcomings. It specifies the “mirror statistics” method as the main one for determining volumes of shadow export and import operations. It compares data on foreign trade of Ukraine with main trade partners (EU-27, CIS, China and USA). It identifies factual volumes of import of goods to Ukraine and export of goods from Ukraine. It builds an economic and mathematical regression model using principles of the complex-valued economy. It identifies values of a complex ratio of the pair correlation between: legal and shadow export of Ukraine and complex factors of import; complex indicators of development of Ukraine and legal and shadow export.

Key words: shadow economy, import, export, mirror statistics, complex-valued economy, economic and mathematical regression models.

Fig.: 2. **Tabl.:** 7. **Bibl.:** 8.

Svetunkov Sergey G. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Economic Cybernetics and economic and mathematical methods, Saint-Petersburg State University of Economics (ul. Sadovaya, 21, Saint Petersburg, 191023, Russia)
E-mail: sergey@svetunkov.ru

Vyshynska Tetyana L. – Postgraduate Student, Department of International Economics, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)
E-mail: tvyshynska@gmail.com

В современном мире нет ни одной страны, ни экономики, в которой бы отсутствовала теневая экономическая деятельность в сфере внешней торговли товарами в больших или меньших масштабах. По оценкам экспертов, ориентировочные объемы международного товарооборота, связанного с контрабандой, торговлей «пиратскими товарами» превышают 20%

легального мирового товарооборота, «отмывание» теневых доходов в сфере международного бизнеса составляет более 2 – 5 % мирового валового продукта [1, 2].

Оценить масштабы теневой экономики в сфере внешней торговли достаточно сложно. Однако их можно получить на основе использования учетно-статистических методов (прямых и косвенных). К прямым ме-

тодам, которые можно использовать для оценки теневой экономики в сфере внешней торговли, относятся: опрос, выборочные обследования и налоговые проверки. Но эти методы не являются универсальными, требуют больших трудовых затрат, не охватывают всех внешнеторговых операций, позволяют получить оценку только в конкретных случаях, не дают возможности проанализировать динамику доли теневой экономической деятельности в сфере внешней торговли товарами. Поэтому нами был выбран метод расхождений данных – «зеркальная статистика», который относится к косвенным методам и заключается в сопоставлении показателей импорта товаров одной конкретной страны с соответствующими показателями экспорта страны-партнера и наоборот. Нами было осуществлено сопоставление данных показателей с такими торговыми партнерами Украины, как страны ЕС-27, СНГ, КНР и США, в течение 2004 – 2011 гг. При этом первичными источниками информации служат данные национальных статистических [3] и таможенных служб [4], а также электронные базы данных международных организаций, а именно: Официального Бюро статистики Европейского Союза [5] и официальной статистической базы данных Организации Объединенных Наций [6].

В статистических источниках данные по экспорту товаров приводятся в ценах FOB, данное базисное условие поставки товаров согласно правилам Incoterms 2010 предусматривает, что продавец должен осуществить все формальности для экспорта товара и доставить его на борт судна, в дальнейшем все расходы несет покупатель. Данные по импорту товаров приводятся в ценах CIF, что согласно правил Incoterms 2010 предусматривает для продавца, кроме расходов, входящих в базисное

условие поставки FOB, оплату расходов на основную перевозку товара (фрахт) и страхование, поэтому для обеспечения корректного сопоставления данных стран-партнеров по экспорту товаров в Украину и экспорта товаров из Украины в страны-партнеры были скорректированы по ценам FOB к ценам CIF. Для осуществления расчетов были использованы данные обследования стоимости страхования и перевозки в импорте товаров, по результатам обследования разница между ценами FOB и CIF составляет 3,2%. Кроме того, в используемых статистических источниках данные предоставлены в разной валюте, поэтому они были приведены к одной, а именно – долларам США.

Сопоставление данных украинской статистики по импорту товаров в Украину к данным стран ЕС-27, СНГ, КНР и США (табл. 1) свидетельствует о том, что на протяжении всего исследуемого периода времени наблюдается занижение стоимости импорта товаров в Украину по сравнению с данными стран-партнеров. Итак, наибольший объем расхождений данных наблюдался в 2008 г., когда он достиг 18138,38 млн долл. США, что составляет 25,54% от официально зарегистрированного объема импорта товаров в Украину из исследуемых стран. Наименьший объем расхождений в абсолютном значении был зафиксирован в 2005 г., когда он составил 7798,66 млн долл. США, что составляет 24,99% от официально зарегистрированного импорта товаров. Впрочем, средняя величина расхождений статистических данных от официально зарегистрированного объема импорта товаров в Украину в течение исследуемого промежутка времени составила 25,4%.

Таблица 1

Объем расхождений статистических данных при импорте товаров в Украину, за географической структурой, 2004 – 2011 гг., млн долл. США *

Страна	Показатель / Год	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Импорт из СНГ	Легальный импорт, млн долл. США	15153,00	16834,03	20050,97	25414,53	33388,80	20081,88	26625,26	35579,04
	Расхождение данных, млн долл. США	6111,93	654,36	739,64	1349,47	4885,75	2121,11	2557,26	3663,40
Импорт из ЕС	Легальный импорт, млн долл. США	9647,86	11878,37	16207,68	22585,18	29306,22	15997,39	19498,16	26975,99
	Расхождение данных, млн долл. США	4572,61	5755,89	8284,58	9956,64	9373,63	5469,02	5602,18	6723,14
Импорт из КНР	Легальный импорт, млн долл. США	738,99	1804,36	2301,06	3296,89	5570,91	2722,36	4684,97	6255,95
	Расхождение данных, млн долл. США	1015,57	1223,98	1932,98	3527,37	3481,31	1578,64	2039,62	2888,08
Импорт из США	Легальный импорт, млн долл. США	550,66	690,04	849,27	1373,59	2765,17	1261,89	1737,47	2564,04
	Расхождение данных, млн долл. США	120,55	164,44	278,19	486,05	397,69	132,11	158,11	423,09
Всего	Легальный импорт, млн долл. США	26090,51	31206,80	39408,98	52670,19	71031,10	40063,52	52545,86	71375,02
	Расхождение данных, млн долл. США	11820,65	7798,66	11235,39	15319,53	18138,38	9300,88	10357,17	13697,71

* Источник: авторские расчёты.

Сопоставление данных украинской статистики по экспорту товаров из Украины к данным стран ЕС-27, СНГ, КНР и США (табл. 2) свидетельствуют о том, что здесь также наблюдается занижение стоимости экспорта товаров из Украины по сравнению с данными стран-партнеров. Итак, наибольший объем расхождений данных наблюдался в 2009 г., когда он достиг 12208,88 млн долл. США, что составляет 56,21 % от официально зарегистрированного объема экспорта товаров из Украины в исследуемые страны. Наименьший объем расхождений в абсолютном значении был зафиксирован в 2005 г., когда он был равен 3379,14 млн долл. США, что составляет 16,74 % от официально зарегистрированного экспорта. Впрочем, средняя величина расхождений статистических данных от официально зарегистрированного объема экспорта товаров из Украины в течение исследуемого промежутка времени составила 21,76 %.

Следовательно, учитывая то, что согласно «Методологическим рекомендациям для получения оценок незаконной (криминальной) деятельности на основе концепции системы национальных счетов» [7] Межгосударственного статистического комитета СНГ, расхождения данных получены на основе метода «зеркальной статистики», в зависимости от сравниваемых данных считаются теневым импортом или теневым экспортом, то фактический импорт товаров в Украину, который включает в себя официально зарегистрированный и теневой, в 2011 г. составил 85072,73 млн долл. США (рис. 1).

Фактический экспорт товаров из Украины в 2011 г. равен 54794,21 млн долл. США (рис. 2).

Используя принципы комплекснозначной экономики [8], можно построить экономико-математические регрессионные модели. При формировании комплекснозначных показателей будем придерживаться следующего правила – к действительной части показателей будем относить характеристики легальной экономики, а к мнимой части – нелегальной экономики.

Но, прежде всего, следует с помощью методов корреляционного анализа определить степень взаимосвязи между комплексными показателями. В табл. 3 представлены результаты расчёта комплексного коэффициента парной корреляции между комплексной парой «легальный экспорт + итеновой экспорт» по Украине в целом и такими комплексными переменными:

- 1) «легальный импорт + итеновой импорт» в целом по Украине;
- 2) «легальный импорт + итеновой импорт» из СНГ;
- 3) «легальный импорт + итеновой импорт» из ЕС;
- 4) «легальный импорт + итеновой импорт» из КНР;
- 5) «легальный импорт + итеновой импорт» из США.

Из табл. 3 видно, что действительные части всех комплексных коэффициентов парной корреляции близки к единице, а мнимые части практически равны нулю. Это означает, что между комплексным экспортом (легальным и теневым) и всеми характеристиками импорта имеется почти функциональная линейная зависимость – и легальный, и теневой бизнес как в части экспорта, так и в части импорта ведут себя одинаково. Поэтому о влиянии легальной и теневой экономики на развитие страны в целом можно судить по одному из комплекснозначных показателей – все остальные соответствуют поведению данного.

Таблица 2

Объем расхождений статистических данных при экспорте товаров из Украины, за географической структурой, 2004 – 2011 гг., млн долл. США *

Страна	Показатель / Год	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Экспорт в СНГ	Легальный экспорт, млн долл. США	8456,00	10910,33	12410,69	18231,71	23420,70	13310,13	18744,49	25157,86
	Расхождение данных, млн долл. США	417,56	905,50	804,53	944,93	3 102,09	1 702,25	894,86	852,10
Экспорт в ЕС	Легальный экспорт, млн долл. США	8642,78	7729,07	6623,85	9775,80	15264,09	6779,69	10432,38	18579,36
	Расхождение данных, млн долл. США	3538,30	1742,97	1273,79	2898,22	4441,75	9395,37	3823,65	5235,61
Экспорт в КНР	Легальный экспорт, млн долл. США	816,12	590,86	368,59	423,21	540,93	1401,54	1295,03	2167,86
	Расхождение данных, млн долл. США	305,55	312,82	169,90	336,48	693,32	871,47	966,74	1200,30
Экспорт в США	Легальный экспорт, млн долл. США	1501,42	950,88	1185,10	1047,69	1933,22	227,94	804,90	1097,12
	Расхождение данных, млн долл. США	345,03	417,86	580,60	309,59	595,13	239,79	403,42	504,00
Всего	Легальный экспорт, млн долл. США	19416,32	20181,14	20588,24	29478,41	41158,94	21719,31	31276,80	47002,20
	Расхождение данных, млн долл. США	4606,45	3379,14	2828,83	4489,22	8832,30	12208,88	6088,67	7792,01

* Источник: авторские расчёты.

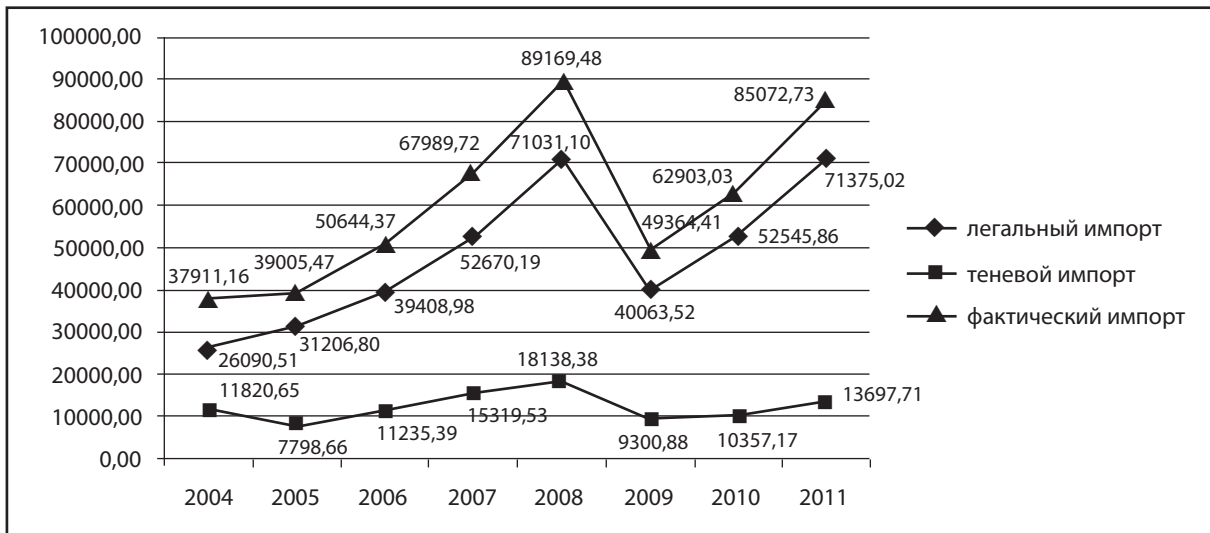

Рис. 1. Легальный, теневой и фактический импорт товаров в Украину из стран ЕС-27, СНГ, КНР и США, 2004 – 2011 гг., млн долл. США*

* Источник: составлено автором.

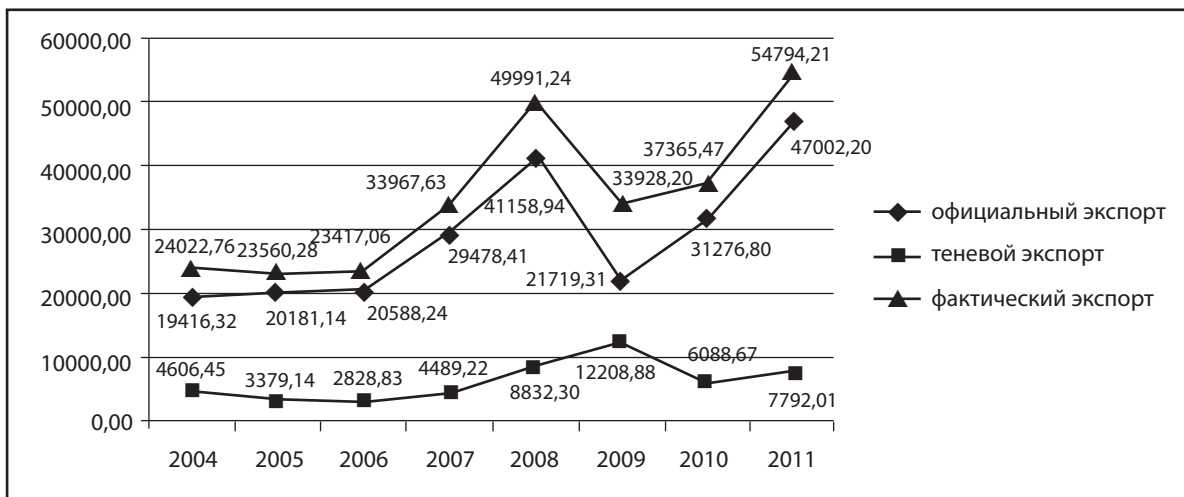

Рис. 2. Официальный, теневой и фактический экспорт товаров с Украины в страны ЕС-27, СНГ, КНР и США, 2004 – 2011 гг., млн долл. США*

* Источник: составлено авторами.

Таблица 3

Значения комплексного коэффициента парной корреляции между легальным и теневым экспортом Украины и комплексными факторами импорта

Комплексный фактор	«легальный импорт + итенеовой импорт» Украины в целом	«легальный импорт + итенеовой импорт» из СНГ	«легальный импорт + итенеовой импорт» из ЕС	«легальный импорт + итенеовой импорт» из КНР	«легальный импорт + итенеовой импорт» из США
Комплексный коэффициент парной корреляции	1,021 – i0,001	1,046 + i0,030	0,991 – i0,075	1,066 – i0,004	1,036 + i0,060

Поскольку задачей исследования является количественное определение влияния легальной и нелегальной экономики на экономику Украины в целом, следует использовать комплекснозначный корреляционный анализ влияния легальной и теневой экономики на показатели развития страны в целом. Комплексным показателем развития экономики Украины будет являться пара та-

ких показателей: ВВП Украины, обозначенный через y_{rt} и валовой внешний долг Украины, обозначенный y_{it} . Тогда комплексная переменная экономики Украины будет представлена в виде комплексной переменной $(y_{rt} + iy_{it})$.

Изучим влияние легального и нелегального экспорта на эту комплексную характеристику развития Украины. Результаты расчётов сведены в табл. 4.

Значения комплексного коэффициента парной корреляции между комплексным показателем развития Украины и легальным и теневым экспортом страны

Комплексный фактор	«легальный экспорт + итеневогой экспорт» Украины в целом	«легальный экспорт + итеневогой» в СНГ	«легальный экспорт + итеневогой экспорт» в ЕС	«легальный экспорт + итеневогой экспорт» в КНР	«легальный экспорт + итеневогой экспорт» в США
Комплексный коэффициент парной корреляции с $(y_{rt} + iy_{it})$	0,915 + i0,018	1,013 – i0,052	0,842 + i 0,154	0,728 + i 0,509	0,174 – i1,454

Данные результаты показывают, что между ростом экономики Украины в целом и экспортом в целом (легальным и нелегальным) может быть тесная линейная зависимость – действительная часть комплексного коэффициента парной корреляции равна 0,915, что говорит о тесной взаимосвязи между ними. Такое же влияние на экономику Украины оказывает её экспорт со странами СНГ – действительная часть комплексного коэффициента парной корреляции равна 1,013, что свидетельствует о линейной зависимости.

Влияние экспорта – легального и нелегального – на экономику Украины со странами ЕС и КНР не столь однозначно, что видно из относительно небольших значений действительных частей комплексных коэффициентов парной корреляции для этих показателей, приведённые в табл. 4. Влияние экспорта в США на экономику Украины незначительно – действительная часть комплексного коэффициента парной корреляции равна 0,174. Тот факт, что мнимая часть этого коэффициента для рассматриваемой пары необыкновенно велика – $(-i1,454)$, – говорит об отсутствии зависимости как таковой, поскольку эта часть коэффициента характеризует дисперсию переменных относительно линии регрессии.

Аналогичный анализ проведём и для выявления влияния на экономику Украины, отражаемой комплекснозначным показателем $(y_{rt} + iy_{it})$, показателей легального и нелегального импорта. В табл. 5 приведены результаты вычисления комплексного коэффициента парной корреляции с комплексными показателями импорта.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что комплексное развитие экономики Украины будет хорошо описываться многофакторная комплекснозначная линейная модель такого вида:

$$y_{rt} + iy_{it} = (a_0 + ia_1) + (b_0 + ib_1)(z_{rt} + iz_{it}) + (c_0 + ic_1)(d_{rt} + id_{it}),$$

где $(y_{rt} + iy_{it})$ – комплексная переменная «ВВП Украины + иваловой внешний долг Украины»; $(z_{rt} + iz_{it})$ – комплексная переменная «легальный экспорт Украины + инезаконный экспорт Украины»; $(d_{rt} + id_{it})$ – комплексная переменная «легальный импорт Украины + инезаконный импорт Украины».

Найдём комплексные коэффициенты данной модели с помощью метода наименьших квадратов. Получим такие значения коэффициентов:

$$y_{rt} + iy_{it} = 22777 - i2656 + (1,652 + i3,534)(z_{1t} + iz_{2t}) + (1,371 - i0,931)(d_{1t} + id_{2t}).$$

Ошибка аппроксимации ВВП Украины и валового внешнего долга Украины с помощью этой модели за период с 2004 по 2011 гг. приведена в табл. 6.

Как видно, в целом модель неплохо описывает изучаемый процесс. Исключением разве что являются 2004 и 2010 годы.

С помощью построенной модели можно ответить на такой вопрос: как на развитие экономики Украины скажется уменьшение нелегальных экспорта и импорта? Для ответа на этот вопрос возьмём за основу данные 2011 г. Будем последовательно уменьшать объём нелегального экспорта и импорта, исключая эту долю из нелегальной сферы и включая её в легальную область. Будем уменьшать долю нелегальной части экономики последовательно с шагом в 10% до полного уничтожения нелегального бизнеса (100%). Результаты этих расчётов приведены в табл. 7.

Таблица 5

Значения комплексного коэффициента парной корреляции между комплексным показателем развития Украины и легальным и теневым импортом страны

Комплексный фактор	«легальный импорт + итеневогой импорт» Украины в целом	«легальный импорт + итеневогой импорт» из СНГ	«легальный импорт + итеневогой импорт» из ЕС	«легальный импорт + итеневогой импорт» из КНР	«легальный импорт + итеневогой импорт» из США
Комплексный коэффициент парной корреляции	1,026 – i0,112	1,013 – i0,109	1,037 – i0,181	1,121 – i0,056	1,017 – i0,058

Ошибка аппроксимации комплекснозначной модели

Год	Комплексный показатель развития Украины	Модуль комплексного показателя развития Украины	Комплексная ошибка аппроксимации	Модуль комплексной ошибки аппроксимации	Ошибка
2004	64881 + 30647i	71755	-20452 - i34831	40392	56,29%
2005	86142 + 39619i	94816	-8058 - i16257	18145	19,14%
2006	107753 + 54512i	120757	-3507 + i1035	3657	3,03%
2007	142719 + 79955i	163589	664 - i932	1145	0,70%
2008	179992 + 101659i	206716	6206 - i14448	15725	7,61%
2009	117227 + 103396i	156310	38157 + i33689	50902	32,56%
2010	137936 + 117346i	181098	3357 + i34145	34310	18,95%
2011	167082 + 126236i	209409	-16366 - i2400	16542	7,90%

Таблица 7

Результаты модельного эксперимента

Процент снижения нелегального экспорта-импорта	Комплексный экспорт (легальная + иллегальная часть)	Комплексный импорт (легальная + иллегальная часть)	ВВП Украины	Валовой внешний долг Украины
10	47781 + i7012	72744 + i12327	188091	126950
20	48560 + i6233	74114 + i10958	192734	125264
30	49339 + i5454	75484 + i9588	197376	123578
40	50119 + i4675	76854 + i8218	202019	121892
50	50898 + i3896	78223 + i6848	206662	120206
60	51677 + i3116	79593 + i5479	211304	118520
70	52456 + i2337	80963 + i4109	215947	116834
80	53235 + i1558	82333 + i2739	220589	115148
90	54015 + i779	83702 + i1369	225232	113462
100	54794,21 + i0	85072,73 + i0	229874	111776

Перевод теневого бизнеса в легальную сферу позволяет увеличивать ВВП Украины, что наглядно видно из результатов табл. 7 и, что следует отметить особо, – приводит к снижению внешнего долга страны.

ВЫВОДЫ

Итак, оценить масштабы теневой экономической деятельности в сфере внешней торговли возможно с помощью метода расхождения данных – «зеркальной статистики», который охватывает все внешнеторговые операции, не требует больших трудовых затрат, даёт возможность проанализировать динамику доли теневой экономической деятельности в сфере внешней торговли товарами. Используя комплекснозначное моделирование в ходе исследования, нами было установлено, что между комплексным экспортом (легальным и теневым) и всеми характеристиками импорта имеется почти функциональная линейная зависимость – и легального, и теневой бизнес как в части экспорта, так и в части импорта ведут себя одинаково. Между ростом экономики Украины в целом и экспортом в целом (легальным и нелегальным) также есть тесная линейная зависимость. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Entorf H. Illegal migrants and rational behavior: Modeling the market for illegal migration, mimeo / H. Entorf. – Universität Würzburg, 1998. – 568 p.
2. Schneider F. The Influence of the economic crisis on the underground economy in Germany and the other OECD-countries in 2010: a (further) increase / F. Schneider. – University of Linz / AUSTRIA, 2010. – 10 p.
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Міністерство доходів і зборів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://arc.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/index>
5. Офіційне бюро статистики Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>
6. Офіційний веб-сайт Статистичної бази даних Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://comtrade.un.org/>
7. Статкомітет СНГ «Методологіческие рекомендации для получения оценок незаконной (криминальной) деятельности на основе концепции СНС. – СНГ СТАТ. – М., 2005. – С. 34.

8. Svetunkov Sergey. Complex-Valued Modeling in Economics and Finance. – Springer Science+Business Media, New York, 2012. – 318 p.

REFERENCES

Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 Entorf, H. *Illegal migrants and rational behavior: Modeling the market for illegal migration*, mimeo: Universitat Wurzburg, 1998.
 Ministerstvo dokhodiv i zboriv Ukrainy. <http://arc.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/index>

Metodologicheskie rekomendatsii dlia poluchenii otsenok nezakonnoy (kriminalnoy) deiatelnosti na osnove kontseptsii SNS [Methodological recommendations for obtaining estimates of illegal (criminal) activities based on the concept of the SNA]. Moscow: SNG STAT, 2005.

Ofitsiine biuro statystyky I Evropeiskoho Soiuzu. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>
 Ofitsiinyi veb-sait Statystychnoi bazy danykh Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii. <http://comtrade.un.org/>
 Schneider, F. *The Influence of the economic crisis on the underground economy in Germany and the other OECD-countries in 2010: a (further) increase*: University of Linz, 2010.
 Svetunkov, S. *Complex-Valued Modeling in Economics and Finance* New York: Springer Science+Business Media, 2012.

УДК 330.4, 519.2

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ, ПРЕДСТАВЛЕННЫХ ВРЕМЕННЫМИ РЯДАМИ, НА ОСНОВЕ РАСШИРЕННОГО ЛОГИСТИЧЕСКОГО ОТОБРАЖЕНИЯ

СКАЛОЗУБ В. В., КЛИМЕНКО И. В.

УДК 330.4, 519.2

Скалозуб В. В., Клименко И. В. Интерпретация и прогнозирование процессов, представленных временными рядами, на основе расширенного логистического отображения

В статье исследуется возможность использования методов нелинейной динамики для построения оперативного прогноза сложных, структурированных процессов, описываемых временными рядами. Предложена модель расширенного логистического отображения для интерпретации характеристик динамических процессов. Исследованы процедуры интерпретации данных и прогнозирования параметров процессов, представленных временными рядами, использующих модели расширенного логистического отображения. Предложена методика рекуррентного построения оперативного прогноза. Для повышения точности полученных результатов рекомендуется провести корректировку значений параметров модели за счет оценки новых наборов значений по методу экспоненциального сглаживания. Приведены результаты применения модели расширенного логистического отображения для построения оперативного прогноза процессов железнодорожного транспорта, в частности, оценки параметров вагонопотоков.

Ключевые слова: нелинейная динамика, рекуррентное построение, экспоненциальное сглаживание.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул:** 7. **Библ.:** 9.

Скалозуб Владислав Васильевич – доктор технических наук, профессор, заведующий кафедрой компьютерных информационных технологий, Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта им. академика В. Лазаряна (ул. Лазаряна, 2, Днепропетровск, 49010, Украина)

Клименко Иван Викторович – ассистент, кафедра компьютерных информационных технологий, Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта им. академика В. Лазаряна (ул. Лазаряна, 2, Днепропетровск, 49010, Украина)

УДК 330.4, 519.2

Скалозуб В. В., Клименко И. В. Інтерпретація та прогнозування процесів, представлених часовими рядами, на основі розширеного логістичного відображення

У статті досліджується можливість використання методів нелінійної динаміки для побудови оперативного прогнозу складних, не структурованих процесів, що описуються часовими рядами. Запропоновано модель розширеного логістичного відображення для інтерпретації характеристик динамічних процесів. Досліджено процедури інтерпретації даних і прогнозування параметрів процесів, представлених часовими рядами, що використовують моделі розширеного логістичного відображення. Запропоновано методику рекуррентної побудови оперативного прогнозу. Для підвищення точності отриманих результатів рекомендовано провести коректування значень параметрів моделі за рахунок оцінки нових наборів значень за методом експоненційного згладжування. Наведено результати застосування моделі розширеного логістичного відображення для побудови оперативного прогнозу процесів залізничного транспорту, зокрема, оцінки параметрів вагонопотоків.

Ключові слова: нелінійна динаміка, рекуррентна побудова, експоненційне згладжування.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул:** 7. **Бібл.:** 9.

Скалозуб Владислав Васильович – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютерних інформаційних технологій, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна (вул. Лазаряна, 2, Дніпропетровськ, 49010, Україна)

Клименко Іван Вікторович – асистент, кафедра комп'ютерних інформаційних технологій, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна (вул. Лазаряна, 2, Дніпропетровськ, 49010, Україна)

UDC 330.4, 519.2

Skalozub V. V., Klymenko I. V. Interpretation and Forecasting Processes, Represented by Time Series, on the Basis of the Extended Logistic Mapping

The article studies a possibility of use of methods of non-linear dynamics for structuring an operative forecast of complex and structured processes described by time series. It offers a model of extended logistic mapping for interpretation of characteristics of dynamic processes. It studies procedures of interpretation of data and forecasting parameters of the processes, represented by time series, that use models of extended logistic mapping. It offers methods of recurrent structuring of an operative forecast. In order to increase accuracy of obtained results, the article recommends to correct values of model parameters by means of assessment of new sets of values by the method of exponential smoothing. It provides results of application of the model of extended logistic mapping for structuring an operative forecast of processes of the railway transport, in particular, assessment of parameters of the carriage traffic volumes.

Key words: non-linear dynamics, recurrent structure, exponential smoothing.

Pic.: 3. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 7. **Bibl.:** 9.

Skalozub Vladyslav V. – Doctor of Sciences (Engineering), Professor, Head of the Department of Computer Information Technology, Dnepropetrovsk National University of Railway Transport named after academician V. Lazaran (vul. Lazaryana, 2, Dnipropetrovsk, 49010, Ukraine)

Klymenko Ivan V. – Assistant, Department of Computer Information Technology, Dnepropetrovsk National University of Railway Transport named after academician V. Lazaran (vul. Lazaryana, 2, Dnipropetrovsk, 49010, Ukraine)

8. Svetunkov Sergey. Complex-Valued Modeling in Economics and Finance. – Springer Science+Business Media, New York, 2012. – 318 p.

REFERENCES

Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 Entorf, H. *Illegal migrants and rational behavior: Modeling the market for illegal migration*, mimeo: Universitat Wurzburg, 1998.
 Ministerstvo dokhodiv i zboriv Ukrainy. <http://arc.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/index>

Metodologicheskie rekomendatsii dlia poluchenii otsenok nezakonnoy (kriminalnoy) deiatelnosti na osnove kontseptsii SNS [Methodological recommendations for obtaining estimates of illegal (criminal) activities based on the concept of the SNA]. Moscow: SNG STAT, 2005.

Ofitsiine biuro statystyky I Evropeiskoho Soiuza. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>
 Ofitsiinyi veb-sait Statystychnoi bazy danykh Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii. <http://comtrade.un.org/>
 Schneider, F. *The Influence of the economic crisis on the underground economy in Germany and the other OECD-countries in 2010: a (further) increase*: University of Linz, 2010.
 Svetunkov, S. *Complex-Valued Modeling in Economics and Finance* New York: Springer Science+Business Media, 2012.

УДК 330.4, 519.2

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ, ПРЕДСТАВЛЕННЫХ ВРЕМЕННЫМИ РЯДАМИ, НА ОСНОВЕ РАСШИРЕННОГО ЛОГИСТИЧЕСКОГО ОТОБРАЖЕНИЯ

СКАЛОЗУБ В. В., КЛИМЕНКО И. В.

УДК 330.4, 519.2

Скалозуб В. В., Клименко И. В. Интерпретация и прогнозирование процессов, представленных временными рядами, на основе расширенного логистического отображения

В статье исследуется возможность использования методов нелинейной динамики для построения оперативного прогноза сложных, структурированных процессов, описываемых временными рядами. Предложена модель расширенного логистического отображения для интерпретации характеристик динамических процессов. Исследованы процедуры интерпретации данных и прогнозирования параметров процессов, представленных временными рядами, использующих модели расширенного логистического отображения. Предложена методика рекуррентного построения оперативного прогноза. Для повышения точности полученных результатов рекомендуется провести корректировку значений параметров модели за счет оценки новых наборов значений по методу экспоненциального сглаживания. Приведены результаты применения модели расширенного логистического отображения для построения оперативного прогноза процессов железнодорожного транспорта, в частности, оценки параметров вагонопотоков.

Ключевые слова: нелинейная динамика, рекуррентное построение, экспоненциальное сглаживание.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул:** 7. **Библ.:** 9.

Скалозуб Владислав Васильевич – доктор технических наук, профессор, заведующий кафедрой компьютерных информационных технологий, Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта им. академика В. Лазаряна (ул. Лазаряна, 2, Днепропетровск, 49010, Украина)

Клименко Иван Викторович – ассистент, кафедра компьютерных информационных технологий, Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта им. академика В. Лазаряна (ул. Лазаряна, 2, Днепропетровск, 49010, Украина)

УДК 330.4, 519.2

Скалозуб В. В., Клименко И. В. Інтерпретація та прогнозування процесів, представлених часовими рядами, на основі розширеного логістичного відображення

У статті досліджується можливість використання методів нелінійної динаміки для побудови оперативного прогнозу складних, не структурованих процесів, що описуються часовими рядами. Запропоновано модель розширеного логістичного відображення для інтерпретації характеристик динамічних процесів. Досліджено процедури інтерпретації даних і прогнозування параметрів процесів, представлених часовими рядами, що використовують моделі розширеного логістичного відображення. Запропоновано методику рекуррентної побудови оперативного прогнозу. Для підвищення точності отриманих результатів рекомендовано провести коректування значень параметрів моделі за рахунок оцінки нових наборів значень за методом експоненційного згладжування. Наведено результати застосування моделі розширеного логістичного відображення для побудови оперативного прогнозу процесів залізничного транспорту, зокрема, оцінки параметрів вагонопотоків.

Ключові слова: нелінійна динаміка, рекуррентна побудова, експоненційне згладжування.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул:** 7. **Бібл.:** 9.

Скалозуб Владислав Васильович – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютерних інформаційних технологій, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна (вул. Лазаряна, 2, Дніпропетровськ, 49010, Україна)

Клименко Іван Вікторович – асистент, кафедра комп'ютерних інформаційних технологій, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна (вул. Лазаряна, 2, Дніпропетровськ, 49010, Україна)

UDC 330.4, 519.2

Skalozub V. V., Klymenko I. V. Interpretation and Forecasting Processes, Represented by Time Series, on the Basis of the Extended Logistic Mapping

The article studies a possibility of use of methods of non-linear dynamics for structuring an operative forecast of complex and structured processes described by time series. It offers a model of extended logistic mapping for interpretation of characteristics of dynamic processes. It studies procedures of interpretation of data and forecasting parameters of the processes, represented by time series, that use models of extended logistic mapping. It offers methods of recurrent structuring of an operative forecast. In order to increase accuracy of obtained results, the article recommends to correct values of model parameters by means of assessment of new sets of values by the method of exponential smoothing. It provides results of application of the model of extended logistic mapping for structuring an operative forecast of processes of the railway transport, in particular, assessment of parameters of the carriage traffic volumes.

Key words: non-linear dynamics, recurrent structure, exponential smoothing.

Pic.: 3. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 7. **Bibl.:** 9.

Skalozub Vladyslav V. – Doctor of Sciences (Engineering), Professor, Head of the Department of Computer Information Technology, Dnepropetrovsk National University of Railway Transport named after academician V. Lazaran (vul. Lazaryana, 2, Dnipropetrovsk, 49010, Ukraine)

Klymenko Ivan V. – Assistant, Department of Computer Information Technology, Dnepropetrovsk National University of Railway Transport named after academician V. Lazaran (vul. Lazaryana, 2, Dnipropetrovsk, 49010, Ukraine)

Многочисленные технологические, соответствующие экономические и другие процессы железнодорожного транспорта характеризуются высоким уровнем сложности, недостаточно формализованы и не имеют замкнутого математического описания. Одной из актуальных и особо важных задач организации экономически эффективной работы является оперативное планирование и прогнозирование деятельности как каждого отдельного предприятия, так и всей железнодорожной отрасли [1].

Следует отметить, что решение указанной задачи оперативного прогнозирования усложняется условиями неопределенности, нерегулярностью, хаотической природой многих процессов железнодорожного транспорта, которые можно представить лишь временными рядами (ВР) [5 – 7]. Пример таких ВР приведен на *рис. 1* и *рис. 2*.

Актуальными становятся задачи анализа, моделирования и прогнозирования характеристик этих процессов. Они возникают на различных уровнях принятия решений, а их достоверное решение обеспечивает эффективное функционирование как отдельных подразделений (подсистем), так и всего транспортного комплекса (исследуемой системы) в целом.

Для решения вышеприведенных задач планирования и оперативного прогнозирования показателей используются многие математические и статистические модели и методы, которые внедряли в экономическую науку отечественные и зарубежные ученые [2, 5 – 9]. В последнее время особого внимания заслуживают методы хаотической динамики, используемые для анализа и прогнозирования сложных детерминированных процессов. Вопросы прогнозирования уровней ВР представляют интерес и исследованы в работах [2, 4, 6, 8].

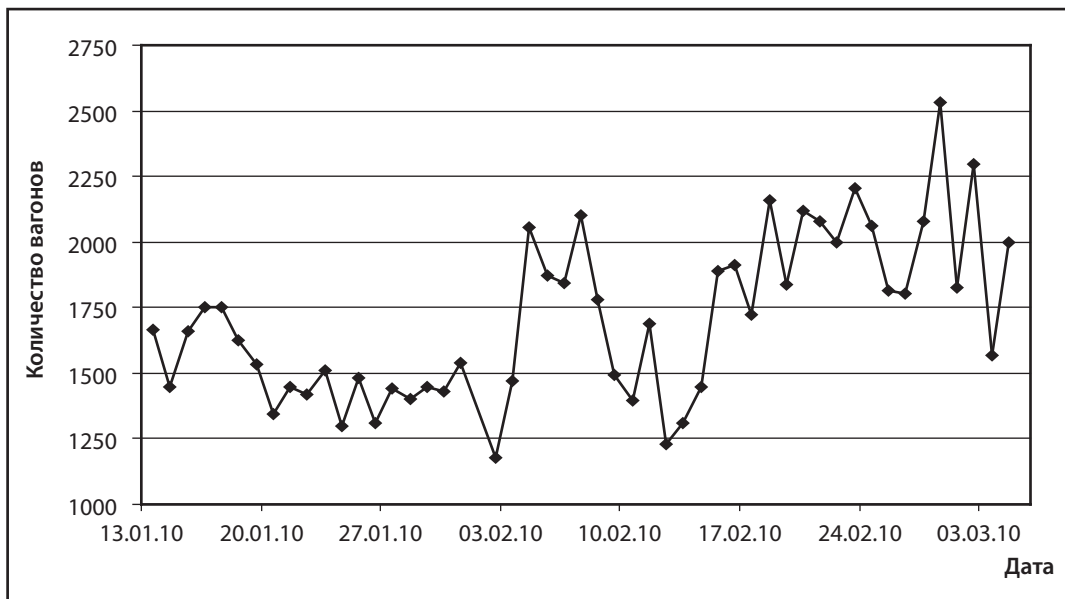

Рис. 1. Временной ряд вагонопотока по станции

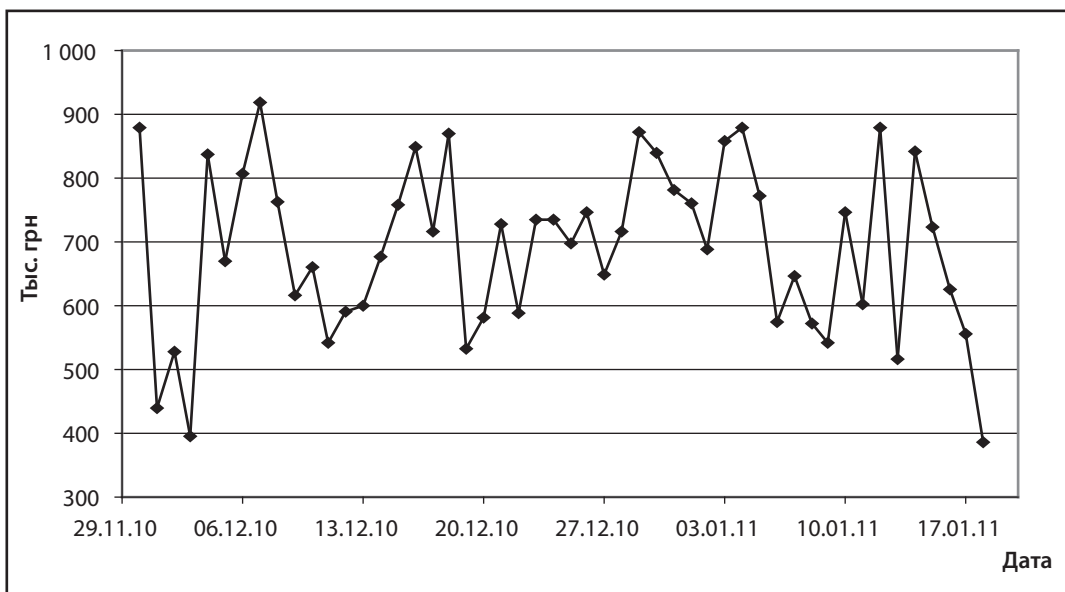

Рис. 2. Временной ряд стоимости простоя вагонов на станции

Цель работы – построение динамических моделей, которые характеризует поведение конкретных процессов железнодорожного транспорта, создание процедуры интерпретации параметров процессов, построение краткосрочных прогнозов процессов.

В [2] для ВР при прогнозировании спроса на услуги высших учебных заведений разработан подход и предложена модель процесса на основе обобщенного логистического отображения вида:

$$x_{n+1} = \lambda x_n^\alpha (1 - x_n^\beta), \quad (1)$$

где $x_n \in [0, 1]$, γ, α, β – числовые параметры. Считается, что отдельные составляющие (1) соответствуют различным воздействиям – мероприятиям по организации приема абитуриентов, то есть зависят от групп управляющих факторов. Модель (1) рассматривается как некоторая обобщающая функция, охватывающая все учетные при анализе факторы одновременно. При этом строится динамическая модель прогнозирования и дается интерпретация параметров процесса организации приема в учебное заведение [2].

В настоящей работе для решения задачи интерпретации и прогнозирования уровней ВР исследуются возможности использования модели расширенного логистического отображения (РЛО) вида (2) как некоторой основной структуры процедур интерпретации данных, описывающих исследуемые сложные технологические, экономические и другие процессы. Содержательно процедура интерпретации сводится к следующему. Априори предполагается, что наблюдаемый и представленный временным рядом (ВР) процесс может быть описан уравнением (2). На основе данных ВР необходимо получить оценки модели (2). Если при этом связать все или некоторые из расчетных значений параметров (2) с оценками управлений, влияющих на процессы, формирующие ВР, открывается возможность «объяснения характеристик ВР» на основе значений уровней управляющих воздействий. Далее модель расширенного логистического отображения имеет следующий вид:

$$x_{n+1} = \prod_k \lambda_k x_n^{\alpha_k} \cdot \prod_j [\mu_j (1 - x_n)^{\beta_j}]. \quad (2)$$

Такое представление (2) процессов непосредственно обобщает (1) и в литературе не исследовано. Как отмечено выше, для интерпретации ВР наблюдений над процессом, а далее прогноза значений показателя – количественная мера ряда, необходимо установить содержательный смысл влияющих факторов, интегральный эффект которых и дается исследуемым временным рядом:

$$x_0, x_1, x_2, x_3 \dots \quad (3)$$

Для получения интерпретаций (3) в терминах (2) принимается, что коэффициенты (2) отображают влияние различных управляющих характеристик:

$$\begin{aligned}
 (\gamma_1, \alpha_1) & - \text{воздействия фактора 1; } (\gamma_2, \alpha_2) - \text{воздействия} \\
 & \text{фактора 2;} \\
 (\mu_1, \beta_1) & - \text{фактор } (k + 1), \dots; (\mu_2, \beta_2) - \text{фактор } (k + 2), \dots
 \end{aligned} \quad (4)$$

Значение уровней ряда (3) используются для идентификации (оценок) значений параметров (4). При

этом значения (4) определяются при последовательном рассмотрении уровней (3), считая их полученными на основе уравнения (2). Еще не определенные значения параметров модели (2), (4) отбрасываются (принимают значение (0; 1) – выбираются нужным образом).

Опишем процедуру оценки (4) в виде структуры последовательности решаемых систем уравнений. Из системы:

$$\begin{cases} x_1 = \lambda_1 x_0^{\alpha_1} \\ x_2 = \lambda_1 x_2^{\alpha_1} \end{cases} \quad (5)$$

находят значения параметров (γ_1, α_1) . Считая, что уровни x_3, x_4 и другие в последовательности (3) получены по (2) с учетом (γ_1, α_1) , формируют новую систему уравнений для определения (γ_2, α_2) :

$$\begin{cases} x_3 = \lambda_1 x_2^{\alpha_1} \cdot \lambda_2 x_2^{\alpha_2} \\ x_4 = \lambda_1 x_3^{\alpha_1} \cdot \lambda_2 x_3^{\alpha_2} \end{cases}, \quad (6)$$

из которой рассчитываются значения (γ_2, α_2) . Последующие новые параметры компонентов модели (2) оцениваются, исходя из известных значений ее параметров $(\gamma_1, \alpha_1); (\gamma_2, \alpha_2)$ и так далее, используя ту же методику.

Заметим, что значения параметров (μ_1, β_1) и дальнейших в (2) получают на основе уравнений типа (5), (6), либо путем рассуждений, как в работе [2]: задавая некоторое значение уровня ВР, рассчитывают очередной параметр модели. Далее по модели (1) или (2) с известными параметрами (4) строят прогнозы следующих этапов процессов, уровней ВР (3).

Полученная таким путем модель процессов, представленных ВР, может использоваться для оперативного прогнозирования. Для повышения точности прогноза после идентификации всех параметров модели (2) возможна корректировка значений ее параметров за счет расчета нового набора значений (4), исходя из других уровней (3), с последующими оценками значения параметров по методу экспоненциального сглаживания:

$$\alpha_{i+1} = \alpha_i d + (1 - d)\alpha_{i-1}, \quad (7)$$

где значение параметра d – определяется по МНК на основе нескольких наборов (4) моделей (2).

Можно считать, что возникновение «ошибок» в оценках уровней ВР связано, например, с неполнотой системы факторов (4). Некоторые возможности построения оперативного прогноза экономических показателей параметров вагонопотоков на основании моделей (1), (2) изучена в [1].

Выше рассмотрены и исследованы вопросы использования расширенного логистического отображения (2) для интерпретации ВР, что означает «видение процесса ВР» через «призму» модели (2). Этими задачами не исчерпываются возможности расширенной модели (2). Остановимся на ее использовании и для решения задач оперативного прогнозирования.

Прогнозирование последующих значений уровней ВР будем производить на основе модели (1). Отображение (1) является одномерным нелинейным и использует для построения прогноза только предыдущий уровень

ряда. В соответствии с [2 – 4] а также исследованиями [6 – 8], даже простые нелинейные модели при некоторых значениях параметров могут иметь при достаточном количестве уровней ряда хаотическое поведение, которое на первый взгляд кажется случайным.

Вместе с тем в детерминированных нелинейных моделях такое хаотическое поведение порождается именно нелинейностью. Для наших заданий оперативного прогнозирования на практике выяснить длину модели ряда (1), уровень, с которого начинается «хаотическое поведение», невозможно. Поэтому прогнозирование осуществляется на основе обобщенных результатов расчетов для нескольких моделей вида (1), параметры которой рассчитываются по методу МНК для фрагментов ВР разной длины (и являются существенно различными).

Построение прогноза в нашем исследовании происходит рекуррентно. Для прогнозирования на 1 или 2 шага с использованием модели (1) выполняется следующая последовательность операций (которые образуют обобщенный алгоритм).

Для построения модели вида (1) использовались 15, 10 и 5 предыдущих значений ряда. По МНК производился поиск таких значений α и β , чтобы минимизировать квадрат ошибки.

В соответствии с выбранным количеством предыдущих значений ряда определяется N и производится расчет параметров (γ , α и β).

Производится построение прогноза на следующий период по найденным параметрам – определяется следующий уровень ряда (или двух).

На основе прогнозов для 15, 10 и 5 предыдущих значений ряда определяем среднее значение результатов моделей из 15, 10 и 5 уровней, а также для 10 и 15 уровней. Рассчитываем среднее значение для исходного ряда и его абсолютное отклонение от среднего. Суммируя абсолютное отклонение к средним значениям моделей из 15, 10 и 5, а также и для моделей из 10 и 15 предыдущих

уровней ряда. При этом получаем Прогноз № 1 и Прогноз № 2, соответственно на один и два шага вперед.

На рис. 3 представлены графики этих процессов оперативного прогнозирования ВР на основе (2). Необходимо отметить, что предложенный метод рассчитан в первую очередь для оперативного прогнозирования, поэтому расхождения между уровнями исходного и прогнозного рядов не характеризуют точность метода в целом. Они лишь демонстрируют возможности модели (1) относительно пошагового представления сложного процесса, описанного с помощью ВР.

В табл. 1 приведены результаты числовых расчетов по построению оперативного прогноза, а также относительные погрешности величин прогнозов, указанные в процентах. Две последние строки непосредственно представляют значения оперативного прогноза, соответственно на один и два шага. Именно они (две последние строки – 02.02.10 и 03.02.10) демонстрируют цель предыдущих расчетов и являются приемлемыми для практического применения метода.

ВЫВОДЫ

В исследованиях предложена расширенная модель логистического отображения. Были установлены значительные возможности предлагаемой процедуры прогнозирования с использованием модели (2) для построения, в нашем случае, оперативного прогноза параметров вагонопотока, а также при планировании работы предприятий (здесь организации оперативной работы железнодорожных предприятий).

Построенная в статье расширенная модель логистического отображения, методика расчета ее параметров, а также полученные результаты показывают возможности применения модели РЛО для прогнозирования поведения параметров технологических и экономических процессов. ■

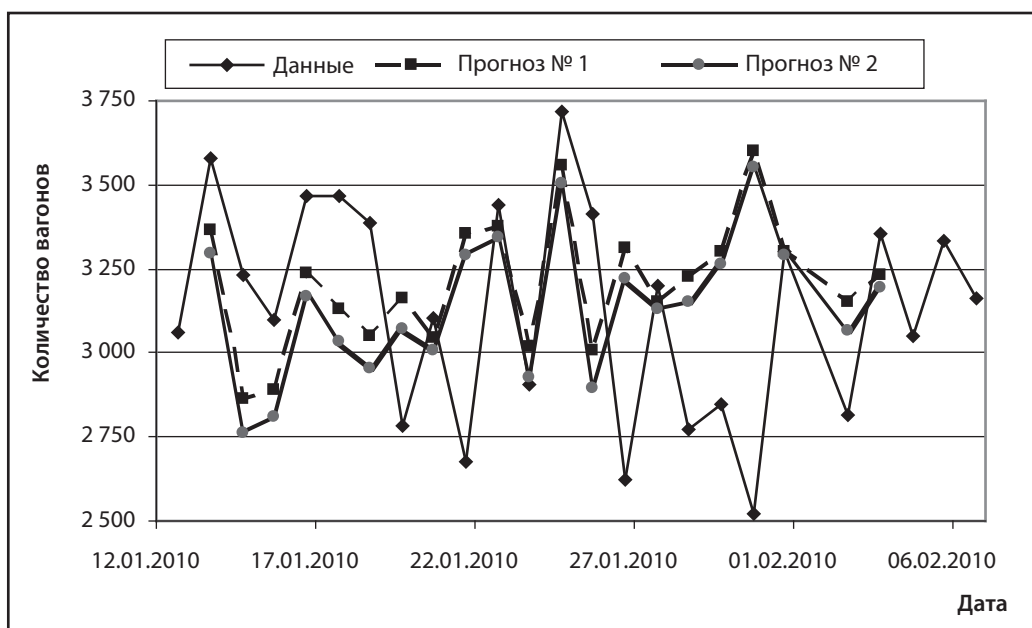

Рис. 3. Графики прогнозирования уровней ВР на основе (1)

Результаты оперативного прогнозирования параметров ВР на основе (1)

Дата	Количество вагонов	Среднее (5,10 и 15)	Среднее (5 и 10)	Прогноз № 1	Прогноз № 2	Ошибка Прогноза №1	Ошибка Прогноза №2
12.01.10	3 059						
13.01.10	3 577	2 916	2 851	3 363	3 298	5,98%	7,79%
14.01.10	3 232	2 760	2 658	2 862	2 761	11,45%	14,59%
15.01.10	3 100	2 859	2 781	2 889	2 810	6,81%	9,34%
16.01.10	3 465	2 902	2 834	3 237	3 169	6,57%	8,54%
17.01.10	3 468	2 790	2 696	3 129	3 034	9,79%	12,51%
18.01.10	3 388	2 789	2 695	3 048	2 953	10,04%	12,84%
19.01.10	2 782	2 812	2 723	3 160	3 070	13,58%	10,36%
20.01.10	3 103	3 018	2 979	3 045	3 006	1,87%	3,13%
21.01.10	2 674	2 901	2 833	3 357	3 288	25,53%	22,97%
22.01.10	3 441	3 063	3 035	3 374	3 347	1,94%	2,75%
23.01.10	2 907	2 797	2 704	3 020	2 927	3,87%	0,68%
24.01.10	3 716	2 970	2 919	3 556	3 505	4,29%	5,68%
25.01.10	3 412	2 724	2 614	3 006	2 897	11,89%	15,10%
26.01.10	2 625	2 805	2 714	3 310	3 219	26,09%	22,62%
27.01.10	3 199	3 084	3 062	3 153	3 131	1,42%	2,12%
28.01.10	2 774	2 870	2 794	3 225	3 149	16,27%	13,53%
29.01.10	2 849	3 021	2 983	3 302	3 264	15,91%	14,56%
30.01.10	2 523	2 992	2 946	3 599	3 553	42,63%	40,82%
31.01.10	3 299	3 130	3 120	3 300	3 290	0,02%	0,28%
02.02.10	2 817	2 839	2 755	3 151	3 068	11,86%	8,91%
03.02.10	3 356	3 005	2 970	3 231	3 196	3,71%	4,76%

ЛИТЕРАТУРА

1. Скалозуб В. В. Обобщенная модель логистического отображения для анализа и интерпретации свойств временных рядов процессов управления / В. В. Скалозуб, И. В. Клименко // Тезисы докладов Научно-практической конференции «Экономична кібернетика: реалії часу», Днепропетровск, 2012. – С. 125 – 129.

2. Сергеева Л. Н. Моделирование динамики спроса на услуги высших учебных заведений на основании обобщенного логистического отображения / Л. Н. Сергеева, Т. Ю. Огаренко // Тезисы докладов II Международной научно-практической конференции «Современные проблемы моделирования социально-экономических систем», Запорожье, 2010. – С. 97 – 100.

3. Крамаренко Г. А. Про застосування методу прогнозування на основі логістичного відображення для економічних часових рядів із довготерміною пам'яттю [Текст] / Г. А. Крамаренко, И. В. Клименко, А. В. Нечай, В. В. Скалозуб // Тезисы докладов V Международной научно-практической конференции «Современные информационные технологии на транспорте, в промышленности и образовании». – Д., 2011. – С. 63 – 65.

4. Исследования одномерного логистического отображения, родственных дискретных структур и их использование в задачах долгосрочного прогнозирования // Сб. трудов XII международной конференции «Математика. Компьютер. Образование», 2005 г., Ижевск. Т. 2 / Под общей ред.

Г. Ю. Ризниченко. – Ижевск : Научно-издательский центр «Регулярная и хаотическая динамика», 2005. – С. 702 – 710.

5. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування : підручник / [Геєць В. М., Клебанова Т. С., Черняк О. І., Іванов В. В., Дубровіна Н. А., Ставицький А. В.]. – Х. : ВД «ІН-ЖЕК», 2005. – 396 с.

6. Максишко Н. К. Моделирование экономики методами дискретной нелинейной динамики : монография / Н. К. Максишко / [Наук. ред. проф. В. О. Перепелица]. – Запорожжя : Поліграф, 2009. – 416 с.

7. Сергеева Л. Н. Нелинейная экономика: модели и методы : монография / Л. Н. Сергеева / [Научн. ред. проф. Ю. Г. Лысенко]. – Запорожье : Полиграф, 2003. – 218 с.

8. Безручко Б. П. Математическое моделирование и хаотические временные ряды [Текст] / Б. П. Безручко, Д. А. Смирнов. – Саратов : Гос. УНЦ «Колледж», 2005. – 320 с.

9. Тимохин В. Н. Методология моделирования экономической динамики : монография / В. Н. Тимохин / [Научн. ред. проф. Ю. Г. Лысенко]. – Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2007. – 269 с.

REFERENCES

Bezruchko, B. P., and Smirnov, D. A. *Matematicheskoe modelirovanie i khaoticheskie vremennye ryady* [Mathematical modeling and chaotic time series]. Saratov: Kollidzh, 2005.

Heiets, V. M., Klebanova, T. S., and Cherniak, O. I. *Modeli i metody sotsialno-ekonomichnoho prohozuvannia* [Models and methods of social and economic forecasting]. Kharkiv: INZhEK, 2005.

"Issledovaniia odnomenernogo logisticheskogo otobrazheniia, rodstvennykh diskretnykh struktur i ikh ispolzovanie v zadachakh dolgosrochnogo prognozirovaniia" [Studies of one-dimensional logistic map, related to discrete structures and their use in long-term forecasting tasks]. *Matematika. Kompiuter. Obrazovanie*. Izhevsk: Reguliarnaia i khaoticheskaia dinamika, 2005. 702-710.

Kramarenko, H. A. and others. "Pro zastosuvannia metodu prohnozuvannia na osnovi lohistychnoho vidobrazhennia dlia ekonomichnykh chasovykh riadiv iz dovhoterminovoiu pam'iatuu" [On the application of forecasting methods based on logistic mapping for economic time series with long-term memory]. *Sovremennye ynformatsyonnye tekhnolohy na transporte, v promyshlennosti y obrazovanyu*. D., 2011. 63-65.

Maksyshko, N. K. *Modeliuvannia ekonomiky metodamy dyskretnoi nelineinoi dynamiky* [Simulation of economic methods of discrete nonlinear dynamics]. Zaporizhzhia: Polihraf, 2009.

Sergeeva, L. N., and Ogarenko, T. Yu. "Modelirovanie dinamiki sprosna na uslugi vysshikh uchebnykh zavedeniy na osnovanii obobshchennogo logisticheskogo otobrazheniia" [Modeling the dynamics of the demand for higher education on the basis of the generalized logistic map]. *Sovremennye problemy modelirovaniia sotsialno-ekonomicheskikh sistem*. Zaporozhe: , 2010. 97-100.

Sergeeva, L. N. *Nelineynai ekonomika: modeli i metody* [Non-linear Economics: Models and Methods]. Zaporozhe: Poligraf, 2003.

Skalozub, V. V., and Klimenko, I. V. "Obobshchennaia model lohisticheskogo otobrazheniia dlia analiza i interpretatsii svoisty vremennykh riadov protsessov upravleniia" [The generalized model of logistic map for the analysis and interpretation of the properties of time series of management processes]. *Ekonomichna kibernetika: realii chasu*. Dnepropetrovsk, 2012. 125-129.

Timokhin, V. N. *Metodologiia modelirovaniia ekonomicheskoy dinamiki* [Modeling methodology of economic dynamics]. Donetsk: Yugo-Vostok Ltd, 2007.

УДК 330.322: 330.4

НЕЧЕТКАЯ КОГНИТИВНАЯ МОДЕЛЬ ПОТОКОВ ПОСТУПЛЕНИЯ СРЕДСТВ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ

БИЗЯНОВ Е. Е., ГЛИНСКАЯ Т. С.

УДК 330.322: 330.4

Бизянов Е. Е., Глинская Т. С. Нечеткая когнитивная модель потоков поступления средств инвестиционных проектов

Целью статьи является разработка методики построения нечеткой когнитивной модели потоков поступления средств от реализации инвестиционных проектов. В результате анализа существующих методов и моделей оценки инвестиционных проектов выявлено, что одной из проблем является предсказание ожидаемых от них выгод (прибыли, экономии). Показано, что прогнозирование исходящих потоков инвестиционных проектов характеризуется неопределенностью и субъективностью исходных данных, что приводит к необходимости использования моделей и методов, использующих нечеткую логику. В статье предложена методика построения нечеткой когнитивной модели, суть которой состоит в переходе от лингвистического описания предметной области к когнитивной модели с последующим выделением нечетких зависимостей между объектами предметной области (концептами модели), и завершающаяся математическим описанием этих зависимостей. Такой подход позволяет уменьшить субъективную составляющую в оценке инвестиционных проектов, сделать процесс их оценки более прозрачным. В статье также представлен пример реализации нечеткой когнитивной модели для оценки инвестиционного проекта развития угледобывающего предприятия, иллюстрирующий практическое применение методики.

Ключевые слова: инвестиционный проект, потоки средств, нечеткая логика, когнитивная модель.

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Формул.:** 9. **Библ.:** 8.

Бизянов Евгений Евгеньевич – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики и информационных технологий, Донбасский государственный технический университет (пр. Ленина, 16, Алчевск, 94204, Украина)
E-mail: BPElecs@gmail.com

Глинская Татьяна Сергеевна – магистрант, кафедра экономической кибернетики и информационных технологий, Донбасский государственный технический университет (пр. Ленина, 16, Алчевск, 94204, Украина)

УДК 330.322: 330.4

Бизянов Е. Е., Глинська Т. С. Нечітка когнітивна модель потоків надходження коштів інвестиційних проектів

Метою статті є розробка методики побудови нечіткої когнітивної моделі потоків надходження коштів від реалізації інвестиційних проектів. У результаті аналізу існуючих методів і моделей оцінки інвестиційних проектів виявлено, що однією з проблем є передбачення очікуваних від них вигід (прибутку, економії). Показано, що прогнозування вихідних потоків інвестиційних проектів характеризується невизначеністю й суб'єктивністю початкових даних, що приводить до необхідності використання моделей і методів, що використовують нечітку логіку. У статті запропоновано методику побудови нечіткої когнітивної моделі, суть якої полягає в переході від лингвістичного опису предметної області до когнітивної моделі з наступним виділенням нечітких залежностей між об'єктами предметної області (концептами моделі), яка завершується математичним описом цих залежностей. Такий підхід дозволяє зменшити суб'єктивну складову в оцінці інвестиційних проектів, зробити процес їх оцінки більш прозорим. У статті також подано приклад реалізації нечіткої когнітивної моделі для оцінки інвестиційного проекту розвитку вугледобувного підприємства, що ілюструє практичне застосування методики.

Ключові слова: інвестиційний проект, потоки коштів, нечітка логіка, когнітивна модель.

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Формул.:** 9. **Бібл.:** 8.

Бизянов Євген Євгенович – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій, Донбаський державний технічний університет (пр. Леніна, 16, Алчевськ, 94204, Україна)
E-mail: BPElecs@gmail.com

Глинська Тетяна Сергіївна – магістрант, кафедра економічної кібернетики та інформаційних технологій, Донбаський державний технічний університет (пр. Леніна, 16, Алчевськ, 94204, Україна)

UDC 330.322: 330.4

Bizyanov Ye. Ye., Glinskaya T. S. Fuzzy Cognitive Model of Flows of Receipt of Funds from Investment Projects

The goal of the article is development of methods of building up a fuzzy cognitive model of flows of receipt of funds from realisation of investment projects. In the result of analysis of existing methods and models of assessment of investment projects the article finds out that one of the problems is forecasting benefits expected from them (profit, saving). The article shows that forecasting of outgoing flows of investment projects is characterised with uncertainty and subjectivity of original data, which results in the necessity to use models and methods that use fuzzy logic. The article offers methods of building up a fuzzy cognitive model, the essence of which lie in a transition from linguistic description of the data domain to the cognitive model with further allocation of fuzzy dependencies between the data domain objects (model concepts and which ends with mathematical description of these dependencies. Such an approach allows reduction of the subjective component in assessment of investment projects and making the process of their assessment more transparent. The article also gives an example of realisation of a fuzzy cognitive model for assessment of an investment project of development of the coal mining enterprise, which illustrates a practical application of the methods.

Key words: investment project, flows of funds, fuzzy logic, cognitive model.

Pic.: 1. **Tabl.:** 5. **Formulae:** 9. **Bibl.:** 8.

Bizyanov Yevgenii Ye. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics and Information Technologies, Donbas State Technical University (pr. Lenina, 16, Alchevsk, 94204, Ukraine)

E-mail: BPElecs@gmail.com

Glinskaya Tatiana S. – Graduate Student, Department of Economic Cybernetics and Information Technologies, Donbas State Technical University (pr. Lenina, 16, Alchevsk, 94204, Ukraine)

"Issledovaniia odnomenernogo logisticheskogo otobrazheniia, rodstvennykh diskretnykh struktur i ikh ispolzovanie v zadachakh dolgosrochnogo prognozirovaniia" [Studies of one-dimensional logistic map, related to discrete structures and their use in long-term forecasting tasks]. *Matematika. Kompiuter. Obrazovanie*. Izhevsk: Reguliarnaia i khaoticheskaia dinamika, 2005. 702-710.

Kramarenko, H. A. and others. "Pro zastosuvannia metodu prohnozuvannia na osnovi lohistychnoho vidobrazhennia dlia ekonomichnykh chasovykh riadiv iz dovhoterminovoiu pam'iatuu" [On the application of forecasting methods based on logistic mapping for economic time series with long-term memory]. *Sovremennye ynformatsyonnye tekhnolohy na transporte, v promyshlennosti y obrazovanyu*. D., 2011. 63-65.

Maksyshko, N. K. *Modeliuvannia ekonomiky metodamy dyskretnoi nelineinoi dynamiky* [Simulation of economic methods of discrete nonlinear dynamics]. Zaporizhzhia: Polihraf, 2009.

Sergeeva, L. N., and Ogarenko, T. Yu. "Modelirovanie dinamiki sprosna na uslugi vysshikh uchebnykh zavedeniy na osnovanii obobshchennogo logisticheskogo otobrazheniia" [Modeling the dynamics of the demand for higher education on the basis of the generalized logistic map]. *Sovremennye problemy modelirovaniia sotsialno-ekonomicheskikh sistem*. Zaporozhe: , 2010. 97-100.

Sergeeva, L. N. *Nelineynai ekonomika: modeli i metody* [Non-linear Economics: Models and Methods]. Zaporozhe: Poligraf, 2003.

Skalozub, V. V., and Klimenko, I. V. "Obobshchennaia model lohisticheskogo otobrazheniia dlia analiza i interpretatsii svoisty vremennykh riadov protsessov upravleniia" [The generalized model of logistic map for the analysis and interpretation of the properties of time series of management processes]. *Ekonomichna kibernetika: realii chasu*. Dnepropetrovsk, 2012. 125-129.

Timokhin, V. N. *Metodologiia modelirovaniia ekonomicheskoy dinamiki* [Modeling methodology of economic dynamics]. Donetsk: Yugo-Vostok Ltd, 2007.

УДК 330.322: 330.4

НЕЧЕТКАЯ КОГНИТИВНАЯ МОДЕЛЬ ПОТОКОВ ПОСТУПЛЕНИЯ СРЕДСТВ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ

БИЗЯНОВ Е. Е., ГЛИНСКАЯ Т. С.

УДК 330.322: 330.4

Бизянов Е. Е., Глинская Т. С. Нечеткая когнитивная модель потоков поступления средств инвестиционных проектов

Целью статьи является разработка методики построения нечеткой когнитивной модели потоков поступления средств от реализации инвестиционных проектов. В результате анализа существующих методов и моделей оценки инвестиционных проектов выявлено, что одной из проблем является предсказание ожидаемых от них выгод (прибыли, экономии). Показано, что прогнозирование исходящих потоков инвестиционных проектов характеризуется неопределенностью и субъективностью исходных данных, что приводит к необходимости использования моделей и методов, использующих нечеткую логику. В статье предложена методика построения нечеткой когнитивной модели, суть которой состоит в переходе от лингвистического описания предметной области к когнитивной модели с последующим выделением нечетких зависимостей между объектами предметной области (концептами модели), и завершающаяся математическим описанием этих зависимостей. Такой подход позволяет уменьшить субъективную составляющую в оценке инвестиционных проектов, сделать процесс их оценки более прозрачным. В статье также представлен пример реализации нечеткой когнитивной модели для оценки инвестиционного проекта развития угледобывающего предприятия, иллюстрирующий практическое применение методики.

Ключевые слова: инвестиционный проект, потоки средств, нечеткая логика, когнитивная модель.

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Формул.:** 9. **Библ.:** 8.

Бизянов Евгений Евгеньевич – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики и информационных технологий, Донбасский государственный технический университет (пр. Ленина, 16, Алчевск, 94204, Украина)
E-mail: BPElecs@gmail.com

Глинская Татьяна Сергеевна – магистрант, кафедра экономической кибернетики и информационных технологий, Донбасский государственный технический университет (пр. Ленина, 16, Алчевск, 94204, Украина)

УДК 330.322: 330.4

UDC 330.322: 330.4

Бизянов Е. Е., Глинская Т. С. Нечеткая когнитивная модель потоков надходження коштів інвестиційних проектів

Метою статті є розробка методики побудови нечіткої когнітивної моделі потоків надходження коштів від реалізації інвестиційних проектів. В результаті аналізу існуючих методів і моделей оцінки інвестиційних проектів виявлено, що однією з проблем є передбачення очікуваних від них вигод (прибутку, економії). Показано, що прогнозування вихідних потоків інвестиційних проектів характеризується невизначеністю й суб'єктивністю початкових даних, що приводить до необхідності використання моделей і методів, що використовують нечітку логіку. У статті запропоновано методику побудови нечіткої когнітивної моделі, суть якої полягає в переході від лингвістичного опису предметної області до когнітивної моделі з наступним виділенням нечітких залежностей між об'єктами предметної області (концептами моделі), яка завершується математичним описом цих залежностей. Такий підхід дозволяє зменшити суб'єктивну складову в оцінці інвестиційних проектів, зробити процес їх оцінки більш прозорим. У статті також подано приклад реалізації нечіткої когнітивної моделі для оцінки інвестиційного проекту розвитку вугледобувного підприємства, що ілюструє практичне застосування методики.

Ключові слова: інвестиційний проект, потоки коштів, нечітка логіка, когнітивна модель.

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Формул.:** 9. **Библ.:** 8.

Бизянов Евгений Евгеньевич – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики и информационных технологий, Донбасский государственный технический университет (пр. Ленина, 16, Алчевск, 94204, Украина)
E-mail: BPElecs@gmail.com

Глинская Татьяна Сергеевна – магистрант, кафедра экономической кибернетики и информационных технологий, Донбасский государственный технический университет (пр. Ленина, 16, Алчевск, 94204, Украина)

Bizyanov Ye. Ye., Glinskaya T. S. Fuzzy Cognitive Model of Flows of Receipt of Funds from Investment Projects

The goal of the article is development of methods of building up a fuzzy cognitive model of flows of receipt of funds from realisation of investment projects. In the result of analysis of existing methods and models of assessment of investment projects the article finds out that one of the problems is forecasting benefits expected from them (profit, saving). The article shows that forecasting of outgoing flows of investment projects is characterised with uncertainty and subjectivity of original data, which results in the necessity to use models and methods that use fuzzy logic. The article offers methods of building up a fuzzy cognitive model, the essence of which lie in a transition from linguistic description of the data domain to the cognitive model with further allocation of fuzzy dependencies between the data domain objects (model concepts and which ends with mathematical description of these dependencies. Such an approach allows reduction of the subjective component in assessment of investment projects and making the process of their assessment more transparent. The article also gives an example of realisation of a fuzzy cognitive model for assessment of an investment project of development of the coal mining enterprise, which illustrates a practical application of the methods.

Key words: investment project, flows of funds, fuzzy logic, cognitive model.

Pic.: 1. **Tabl.:** 5. **Formulae:** 9. **Bibl.:** 8.

Bizyanov Yevgenii Ye. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics and Information Technologies, Donbas State Technical University (pr. Lenina, 16, Alchevsk, 94204, Ukraine)

E-mail: BPElecs@gmail.com

Glinskaya Tatiana S. – Graduate Student, Department of Economic Cybernetics and Information Technologies, Donbas State Technical University (pr. Lenina, 16, Alchevsk, 94204, Ukraine)

Оценка эффективности инвестиций представляет собой недостаточно изученную область экономических знаний. Это в первую очередь связано с тем, что невозможно заранее предусмотреть все риски и затраты, связанные с инвестициями, а также отдачу от них. В этом случае использование детерминированных и стохастических моделей не всегда дает адекватный результат, так как параметры модели обладают «размытостью», т. е. их точное значение неизвестно [1, 3, 4, 8].

При обосновании эффективности инвестиционных проектов обычно используют финансовые методы оценки: срока окупаемости инвестиций (*Payback Period, PP*); коэффициента эффективности инвестиций (*Accounting Rate of Return, ARR*), чистого дисконтированного дохода, чистой текущей стоимости (*Net Present Value, NPV*); индекса рентабельности инвестиций (*Profitability Index, PI*); внутренней нормы рентабельности (*Internal Rate of Return, IRR*) и др. [2], в основе которых лежит сопоставление потоков денежных средств на входе и выходе инвестиционного проекта. Достоинством этих методов является их простота и наглядность. Предсказание объемов входящих потоков, отражающих затраты, как правило, не вызывает особых проблем. Что же касается оценки объемов исходящих потоков (прибыли), то перечисленные выше методы не дают объяснения относительно источников поступления средств и их объемов. Для прогнозирования исходящих потоков инвестиционных проектов используют сведения об аналогичных проектах, собственный опыт организации, а также экспертные оценки при отсутствии каких-либо сведений. Недостатком такого подхода является высокая неопределенность исходных данных, субъективность, существенный разброс начальных значений данных, используемых в оценке инвестиционных проектов. В большинстве случаев эксперты могут с некоторой степенью достоверности предсказать интервалы значений показателей [3].

С учетом вышесказанного в данном случае предпочтительным является использование моделей, базирующихся на теории нечетких множеств: нечетких производственных, функциональных и реляционных моделей, нечетких когнитивных карт, нечетких нейронных сетей и др. [4] Выбор подходящей нечеткой модели определяется видом инвестиционного проекта, степенью неопределенности, наличием релевантных исходных данных и другими факторами [3, 4].

Рассмотрим, как исследователи подходят к вопросу оценки инвестиционных проектов в условиях неопределенности.

В работе [1] для принятия решений относительно эффективности инвестиционных проектов предлагается использовать нечеткие производственные модели, основанные на правилах Мадмани, а показатели проекта представлять в виде нечетких чисел с треугольной функцией принадлежности и нечетких интервалов с трапециевидальными функциями принадлежности, построенными на основании экспертных оценок. Подобный подход используется и в работе [3], авторы которой выделяют факторы неопределенности, присущие инвестиционным проектам, а также предлагают алгоритмы анализа инвестиционного проекта.

Исследования моделей для анализа и прогнозирования финансовых показателей на основе экспертных оценок, представленных в виде доверительных интервалов, доверительных троек и нечетких треугольных чисел, проводились также Х. Лафунте [5]. Она использовала их для анализа потоков свободных денежных средств, для расчета коэффициентов, характеризующих финансовое состояние фирмы, при оценке экономического риска и влияния затрат на прибыль, а также при расчете стоимости капитала и других показателей [5].

Проблема оценки инвестиционных проектов в условиях неопределенности исследовалась в работах А. О. Недосекиным, который предложил модели и методы оценки инвестиционных проектов, а также оценки риска инвестиций, основанные на представлении параметров проекта в виде треугольных нечетких чисел и их последовательностей [6].

Общим недостатком методов и моделей, рассмотренных в [1 – 3, 5, 6], является то, что исходящие денежные потоки от инвестиционных проектов принимаются как положительные величины априори. Однако существуют предметные области, в которых инвестиционные риски весьма велики: строительство, торговля недвижимостью, рекламная деятельность, внедрение новых информационных систем и технологий и т. п. При обосновании эффективности инвестиций в этих предметных областях неверная оценка проекта может привести к существенным потерям для инвестора.

Таким образом, анализ литературы [1 – 6] показал, что при оценке потоков поступления средств инвестиционных проектов особое внимание следует уделять как обоснованию источников поступления, так и прогнозированию объемов указанных поступлений.

Целью данной статьи является разработка методики построения нечеткой когнитивной модели потоков поступления средств от реализации инвестиционных проектов.

Предлагается следующая последовательность при построении модели.

Шаг 1. Составляем описание предметной области в лингвистической форме, понятной различным специалистам. Выделяем из описания потенциальные концепты когнитивной модели [7] – объекты и субъекты предметной области (имена существительные) и связи между ними (глаголы).

Шаг 2. Описываем концепты (переменные модели) в виде табл. 1 и связи между ними в виде табл. 2.

Таблица 1

Пример описания переменных модели

№ п/п	Концепт	Обозначение	Тип
1	Выручка	x_1	Входная
2	Объем реализации	x_2	Промежуточная
...
N	Себестоимость продукции	y_5	Выходная

Таблица 2

Пример описания связей между переменными модели

№ п/п	Концепт 1	Связь	Концепт 2	Сила связи
1	x_1	\rightarrow	x_3	+0,5
2	x_2	\rightarrow	x_4	$\sim -0,6$
3	x_3	\leftarrow	x_8	+0,1
...
M	x_M	\leftarrow	x_{12}	$\sim -0,8$

В табл. 2 сила связей между i -м и j -м концептами может указываться в виде действительных (например, строки 1 и 3) или нечетких оценок (например, строки 2 и M), получаемых от экспертов [3, 4], или рассчитываемых с использованием статистических данных (например, результатов реализации аналогичных проектов). Так, например, коэффициент связи $x_2 \rightarrow x_4$ означает «приблизительно $-0,6$ », а коэффициент связи $x_M \leftarrow x_{12}$ равен «приблизительно $0,8$ » [4, 8]. Как правило, количество связей между концептами M меньше количества концептов N [6].

Шаг 3. На основании табл. 1 и 2 изображаем граф когнитивной модели.

Шаг 4. С использованием полученной когнитивной модели составляем математическое описание зависимостей в исследуемой предметной области.

Далее с использованием полученной модели производим оценку инвестиционного проекта и при необходимости осуществляем коррекцию структуры и/или параметров модели.

Процесс построения модели предполагает несколько итераций, каждая из которых направлена на повышение точности и адекватности модели. На каждой итерации уточняются значения концептов, силы связей между ними, виды функций принадлежности. Так, на первой итерации можно выбрать треугольные функции принадлежности, как наиболее простые и интуитивно понятные, а затем перейти к более гибкой квазиколообразной форме функции принадлежности [8].

Рассмотрим пример оценки поступления средств инвестиционного проекта угледобывающего предприятия, заключающегося в разработке и введении в эксплуатацию новых лав. Для реализации данного инвестиционного проекта необходимо провести подготовительные проектные и горно-геологические работы, приобрести и установить машины и оборудование, обучить персонал и т. д. Предполагается, что при эксплуатации новой лавы предприятие получит дополнительную выручку от реализации продукции – каменного угля, осуществляя при этом все необходимые эксплуатационные расходы, выплату заработной платы работникам, производя налоговые платежи и т. д.

В первом приближении примем, что сила связей между концептами единичная и представлена действительным числом. В дальнейшем это упрощение может быть снято путем уточнения силы связей и задания их величин в виде нечетких значений [4, 7]. Граф когни-

тивной модели, отображающий взаимосвязи в рассматриваемой предметной области, изображен на рис. 1, а описание переменных модели – в табл. 3.

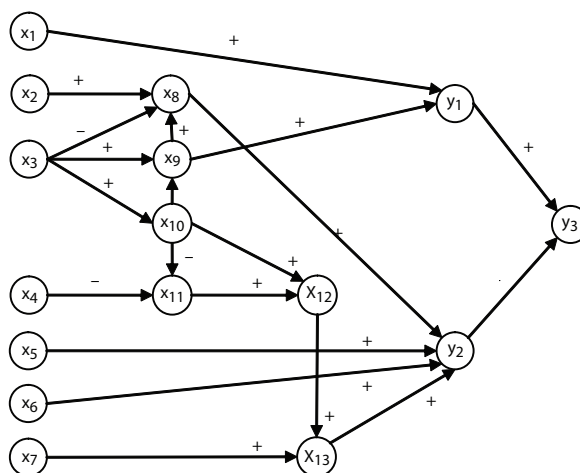

Рис. 1. Граф когнитивной модели

Начальные значения для переменных $x_1 - x_7$ в последнем столбце табл. 3 представлены в виде: «левая граница носителя нечеткого множества; мода нечеткого множества; правая граница носителя нечеткого множества» [4]. Запишем уравнения модели. Нечеткость переменных и коэффициентов в уравнениях будем обозначать « \sim ». Все обозначения переменных в формулах соответствуют табл. 3, а расчеты делаются для периода t , в качестве которого можно принять год, на который производится оценка.

Фонд времени работы оборудования рассчитаем по формуле:

$$\tilde{x}_{10}(t) = \tilde{x}_{10_{\min}}(t) + (\tilde{x}_{10_{\max}}(t) - \tilde{x}_{10_{\min}}(t)) \cdot \tilde{x}_3(t), \text{ часов}, \quad (1)$$

где $\tilde{x}_{10_{\min}}(t)$, $\tilde{x}_{10_{\max}}(t)$ – соответственно минимальный и максимальный фонд времени работы оборудования, часов.

Объем выпуска продукции определим следующим образом:

$$\tilde{x}_9(t) = \tilde{x}_{10}^*(t) \cdot \tilde{x}_3(t) \cdot \tilde{P}_{\max}, \text{ т}, \quad (2)$$

где $\tilde{x}_{10}^*(t)$ – удельная величина фонда времени работы оборудования;

\tilde{P}_{\max} – максимальная производственная мощность новой лавы.

В формуле (2) значения для переменной \tilde{x}_{10}^* рассчитываются, как отношение рассчитанного по (1) нечеткого прогноза и четкого календарного фонда времени работы оборудования $x_{10_{\max}} = 8760$ часов.

Примем, что к концу года вся продукция, произведенная предприятием, полностью реализована, тогда выручку от реализации рассчитаем по формуле:

$$\tilde{y}_1(t) = \tilde{x}_1(t) \cdot \tilde{x}_9(t), \text{ млн грн.} \quad (3)$$

Примем, что затраты на ремонт и обслуживание оборудования за период равны:

$$\tilde{x}_8(t) = \tilde{x}_2(t) \cdot \tilde{x}_3(t) \cdot \tilde{x}_9(t), \text{ млн грн.} \quad (4)$$

Концепты когнитивной модели

№ п/п	Концепт (переменная модели)	Ед. изм.	Обозначение	Тип	Начальное значение
1	Средняя цена реализации продукции	тыс. грн	x_1	Входная	1,05; 1,2; 1,5
2	Удельные затраты на ремонт оборудования	грн/т	x_2	Входная	10; 16,5; 18
3	Состояние основных фондов	–	x_3	Входная	0,5; 0,6; 0,75
4	Квалификация промышленно-производственного персонала (ППП)	–	x_4	Входная	0,8; 0,9; 0,95
5	Прочие расходы	млн грн	x_5	Входная	8; 14; 24
6	Затраты на электроэнергию	млн грн	x_6	Входная	450; 520; 590
7	Средняя заработная плата ППП	тыс. грн	x_7	Входная	3,2; 4,5; 5,0
8	Затраты на ремонт и обслуживание оборудования	млн грн	x_8	Промежуточная	–
9	Объем выпуска продукции	млн т	x_9	Промежуточная	–
10	Фонд времени работы оборудования	час	x_{10}	Промежуточная	–
11	Нормы затрат труда	чел-ч/т	x_{11}	Промежуточная	–
12	Количество производственных рабочих	чел.	x_{12}	Промежуточная	–
13	Оплата труда ППП	млн грн	x_{13}	Промежуточная	–
14	Выручка от реализации	млн грн	y_1	Выходная	–
15	Себестоимость продукции	млн грн	y_2	Выходная	–
16	Прибыль	млн грн	y_3	Выходная	–

Нормы затрат труда определим по формуле:

$$\tilde{x}_{11}(t) = \tilde{x}_{11\max}(t) - \tilde{x}_{11\max}(t) \left(\tilde{K}_P \cdot \tilde{x}_4(t) + \tilde{K}_F(t) \cdot \tilde{x}_{10}(t) \right), \quad \text{чел-ч / т, (5)}$$

где $\tilde{x}_{11\max}$ – предельные нормы затрат труда;

\tilde{K}_P – коэффициент квалификации промышленно-производственного персонала;

\tilde{K}_F – коэффициент влияния фонда рабочего времени оборудования на нормы затрат труда.

Количество промышленно-производственного персонала (ППП) зависит от эффективного фонда рабочего времени и плановой выработки на одного работника:

$$\tilde{x}_{12}(t) = \frac{\tilde{x}_{10}(t) \cdot \tilde{x}_{11}(t) \cdot P\tilde{W}}{F\tilde{T}}, \quad \text{чел. (6)}$$

где $F\tilde{T}$ – эффективный фонд рабочего времени на одного работника, часов;

$P\tilde{W}$ – плановая выработка на одного работника, т/чел.

Будем считать, что в оплату труда входят заработная плата ППП, а также все необходимые отчисления и налоги. Тогда затраты на оплату труда составят:

$$\tilde{x}_{13}(t) = \tilde{x}_7(t) \cdot \tilde{x}_{12}(t), \quad \text{млн грн. (7)}$$

В формулу расчета себестоимости продукции включим затраты на оплату труда ППП, на ремонт и обслуживание оборудования, а также прочие расходы:

$$\tilde{y}_2(t) = \tilde{x}_8(t) + \tilde{x}_{13}(t) + \tilde{x}_5(t) + \tilde{x}_6(t), \quad \text{млн грн. (8)}$$

Прибыль от реализации продукции рассчитаем по формуле:

$$\tilde{y}_3(t) = \tilde{y}_1(t) - \tilde{y}_2(t), \quad \text{млн грн. (9)}$$

В качестве исходных данных для переменных модели (1) – (9) возьмем данные ОП «Трест «Антрацит-густрой» ООО «ДТЭК Ровенькиантрацит» за 2008 – 2012 гг. Значения коэффициентов, входящих в формулы (5) и (6), приведены в табл. 4, а результаты расчетов, произведенных по формулам (1) – (9) с использованием данных табл. 3 и 4, – в табл. 5.

Таблица 4

Коэффициенты, входящие в уравнения модели

№ п/п	Коэффициент	Обозначение	Ед. изм.	Значение
1	Коэффициент влияния фонда рабочего времени оборудования на нормы затрат труда	\tilde{K}_F	–	0,01; 0,1; 0,14
2	Плановая выработка на одного работника	$P\tilde{W}$	т/чел	1050; 1200; 1350
3	Эффективный фонд рабочего времени на одного работника	$F\tilde{T}$	часы	1905; 1940; 1960

Расчет производился на временном интервале реализации инвестиционного проекта, равном 5 лет. В табл. 5 представлены оценки значений переменных модели на последнем году реализации проекта внедрения новой лавы. Дисконтирование производилось по методике А. О. Недосекина [6].

Таблица 5

Результаты моделирования

№ п/п	Переменная	Ед. изм.	Значение
1	x_8	млн грн	545,67; 545,69; 545,79
2	x_9	млн т	1,649; 1,653; 1,666
3	x_{10}	часы	7659,90; 8047,60; 8410,15
4	x_{11}	чел.-ч/т	0,0004; 0,0008; 0,0013
5	x_{12}	чел.	4152,77; 4153,54; 4154,85
6	x_{13}	млн грн	298,29; 299,06; 300,37
7	y_1	млн грн	1983,70; 1984,30; 1988,10
8	y_2	млн грн	1351,96; 1378,75; 1460,15
9	y_3	млн грн	578,14; 605,59; 690,72

Дефаззификация приведенных в табл. 5 значений выручки, себестоимости реализованной продукции и прибыли методом центра тяжести [4] дает: $y_1 = 1985,36$ млн грн; $y_2 = 1396,9524$ млн грн; $y_3 = 624, 8153$ млн грн.

Таким образом, полученные результаты показывают, что реализация инвестиционного проекта позволит предприятию получить прибыль в размере 624,8 млн грн. Дальнейшая оценка эффективности инвестиций производится с использованием известных методов [2, 6].

ВЫВОДЫ

Проведенные исследования показали, что основной проблемой при обосновании эффективности инвестиционных проектов является обоснование источников и объемов поступления средств от реализации последних. Применение когнитивного моделирования, позволяющего учесть взаимосвязи объектов и субъектов предметной области, и теории нечеткой логики, позволяющей учесть неопределенность, позволяет сделать оценку эффективности инвестиционных проектов более обоснованной и прозрачной, а также снизить субъективную составляющую. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Семененко М. Г. Оценка эффективности инвестиционных проектов на основе формализма нечеткой логики / М. Г. Семененко, Т. В. Лесина // Финансовая аналитика: проблемы и решения. – 2011. – № 29(71). – С. 18 – 28.

2. Бузова И. А. Коммерческая оценка инвестиций / И. А. Бузова, Г. А. Маховикова, В. В. Терехова ; под ред. Есипова В. Е. – С-Пб. : Питер, 2004. – 432 с.: ил. – (Серия «Учебник для вузов»).

3. Чернов В. Г. Анализ инвестиционных проектов на основе нечетких множеств второго порядка / В. Г. Чернов, Е. М. Ремезова, А. Соколова // Материалы 7-й международной научной конференции «Информационные технологии в бизнесе» – С-Пб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2011. – С. 32 – 35.

4. Нечеткие модели и нейронные сети в анализе и управлении экономическими объектами : монография /

[Ю. Г. Лысенко, Е. Е. Бизянов, А. Г. Хмелев и др.] ; под ред. чл.-кор. НАН Украины, д-ра экон. наук, проф. Ю. Г. Лысенко. – Донецк : Юго-Восток, 2012. – 388 с. – (Сер.: Жизнеспособные системы в экономике = Життєздатні системи в економіці).

5. Хил Лафунте А. М. Финансовый анализ в условиях неопределенности / Пер. с исп. / Под ред. Е. И. Вельско, В. В. Краснопрошина, Н. А. Лепешинского. – Мн. : Тэхналогія, 1998. – 150 с. – (Новые математические модели и методы в управлении).

6. Недосекин А. О. Методологические основы моделирования финансовой деятельности с использованием нечетко-множественных описаний : дис. ... докт. экон. наук. – 08.00.13 «Математические и инструментальные методы экономики» / А. О. Недосекин. – С-Пб., 2003. – 280 с.

7. Борисов В. В. Нечеткие модели и сети / В. В. Борисов, В. В. Круглов, А. С. Федулов – М. : Горячая линия-Телеком, 2007. – 284 с.: ил.

8. Матвійчук А. В. Штучний інтелект в економіці: нейронні мережі, нечітка логіка : монографія / А. В. Матвійчук. – К. : КНЕУ, 2011. – 439 с.

REFERENCES

Buzova, I. A., Makhovikova, G. A., and Terekhova, V. V. *Kommercheskaia otsenka investitsiy* [Commercial investment appraisal]. St. Petersburg: Piter, 2004.

Borisov, V. V., Kruglov, V. V., and Fedulov, A. S. *Nechetkie modeli i seti* [Fuzzy models and networks]. Moscow: Goriachaya liniia-Telekom, 2007.

Chernov, V. G., Remezova, E. M., and Sokolova, A. "Analiz investitsionnykh projektov na osnove nechetkikh mnozhestv vtorogo poriadka" [Analysis of investment projects on the basis of fuzzy sets of the second order]. *Informatsionnye tekhnologi v biznese*. St. Petersburg: Izd-vo SPbGUEF, 2011. 32-35.

Khyl, Lafuente A. M. *Fynansovyi analiz v usloviakh neopredelennosti* [Financial analysis under uncertainty]. Mynsk: Tekhnalohiia, 1998.

Lysenko, Yu. G., Bizianov, E. E., and Khmelev, A. G. *Nechetkie modeli i neyronnye seti v analize i upravlenii ekonomicheskimi obektami* [Fuzzy models and neural networks in the analysis and management of economic entities]. Donetsk: Yugo-Vostok, 2012.

Matviichuk, A. V. *Shtuchnyi intelekt v ekonomitsi: neironni merezhi, nechitka lohika* [Artificial Intelligence in Economics: neural networks, fuzzy logic]. Kyiv: KNEU, 2011.

Nedosekin, A. O. "Metodologicheskie osnovy modelirovaniia finansovoy deiatelnosti s ispolzovaniem nechetko-mnozhestvennykh opisaniy" [Methodological basis of financial modeling activities using fuzzy multiple descriptions]. *Dis. ... dokt. ekon. nauk.* – 08.00.13, 2003.

Seenenko, M. G., and Lesina, T. V. "Otsenka effektivnosti investitsionnykh projektov na osnove formalizma nechetkoy logiki" [Evaluating the effectiveness of investment projects on the basis of the formalism of fuzzy logic]. *Finansovaya analitika: problemy i resheniia*, no. 29(71) (2011): 18-28.

ПРИМЕНЕНИЕ ОПТИМИЗАЦИОННЫХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ПЛАНИРОВАНИЯ ЗАТРАТ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

ЕВСТРАТ Д. И., ПРИХОДЬКО А. А.

УДК 338.984

Евстрат Д. И., Приходько А. А. Применение оптимизационных моделей для планирования затрат производственного предприятия

В статье раскрыта сущность планирования деятельности производственного предприятия, рассмотрены причины возникновения проблемы планирования, проанализированы распространенные методы решения данной проблемы. Предложена имитационная модель, описываемая системой дифференциальных уравнений, которая отражает поведение и взаимосвязь основных финансовых показателей производственного предприятия и учитывает внешние инвестиции, поставлена и решена оптимизационная задача, построена модель управления. Изложенный метод позволяет находить различные оптимальные управленческие решения в зависимости от выбранного критерия качества и является более гибким инструментом, чем традиционные методы линейного программирования, методы прогнозирования с помощью нейронных сетей, нечеткого программирования, динамические модели, описываемые системами управляемых дифференциальных уравнений.

Ключевые слова: производственное планирование, оптимизационная модель, дифференциальная система, принцип максимума, оптимальное управление.

Формул: 16. **Библ.:** 8.

Евстрат Дмитрий Иванович – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики и прикладной экономики, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: devstrat@km.ru

Приходько Андрей Александрович – магистрант, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: patriot665@gmail.com

УДК 338.984

UDC 338.984

Євстрат Д. І., Приходько А. О. Застосування оптимізаційних моделей для планування витрат виробничого підприємства

У статті розкрито сутність планування діяльності виробничого підприємства, розглянуто причини виникнення проблеми планування, проаналізовано поширені методи вирішення даної проблеми. Запропоновано імітаційну модель, що описується системою диференціальних рівнянь, яка відображає поведінку і взаємозв'язок основних фінансових показників виробничого підприємства і враховує зовнішні інвестиції, поставлено і вирішено оптимізаційну задачу, побудовано модель управління. Викладений метод дозволяє знаходити різні оптимальні управлінські рішення залежно від обраного критерію якості і є більш гнучким інструментом, ніж традиційні методи лінійного програмування, методи прогнозування за допомогою нейронних мереж, нечіткого програмування, динамічні моделі, що описані системами керування диференціальних рівнянь.

Ключові слова: виробниче планування, оптимізаційна модель, диференціальна система, принцип максимума, оптимальне управління.

Формул: 16. **Бібл.:** 8.

Євстрат Дмитро Іванович – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кибернетики та прикладної економіки, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: devstrat@km.ru

Приходько Андрій Олександрович – магістрант, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: patriot665@gmail.com

Yevstrat D. I., Prykhodko A. O. Application of Optimisation Models for Planning Expenditures of a Production Enterprise

The article describes essence of planning of activity of a production enterprise, considers reasons of appearance of the problem of planning and analyses widespread methods of solution of this problem. It offers an imitation model, described by the system of differential equations, which reflects behaviour and interconnection of main financial indicators of a production enterprise and takes into account external investments, sets and solves the optimisation task and builds up the management model. The described method allows finding various optimal managerial decisions depending on the selected quality criterion and is a more flexible instrument than traditional methods of linear programming, methods of forecasting with the help of neural networks, fuzzy programming, dynamic models, described by systems of managed differential equations.

Key words: production planning, optimisation model, differential system, principle of maximum, optimal management.

Formulae: 16. **Bibl.:** 8.

Yevstrat Dmitry I. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics and Applied Economics, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: devstrat@km.ru

Prykhodko Andrey A. – Graduate Student, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: patriot665@gmail.com

Сегодня сложно представить современное предприятие, на котором планированию финансовой деятельности не отводится весомая роль. Являясь одной из функций процесса управления предприятием, планирование служит основой для принятия управленческих решений и представляет собой деятельность, которая предусматривает выработку целей и задач управления производством, а также определение путей реализации планов для достижения поставленных целей [1].

Процесс планирования проходит четыре этапа [1]:

- ✦ разработку общих целей;
- ✦ определение конкретных, детализированных целей на заданный период;
- ✦ определение путей и средств их достижения;
- ✦ контроль за достижением поставленных целей, путем сопоставления плановых показателей с фактическими, корректировку целей.

Планирование опирается на данные деятельности предприятия прошлых периодов и осуществляется для того, чтобы определять и контролировать развитие предприятия в перспективе. Поэтому надежность плана зависит от точности фактических показателей прошлых периодов и адекватности математической модели планирования.

Планирование эффективно там, где требуется улучшить качество принимаемых решений путем преодоления сложности проблемных ситуаций, обусловленной большим количеством взаимодействующих факторов и причинно-следственных связей, а также несогласованностью мнений экспертов, принимающих решение относительно сценария развития планируемых процессов и событий.

В современных условиях, когда планирование на предприятии базируется на неполных данных, даже в условиях хорошо налаженной системы бухгалтерского и статистического учета, а некоторые аспекты функционирования экономической системы, такие как действия конкурентов, экономические циклы, социальные проблемы в обществе, политическая обстановка и пр. не поддаются оценке, решение задачи оптимизации планирования затрат производственного предприятия представляется особенно актуальным.

Традиционными для решения задач планирования стали методы математического программирования, в частности, методы выпуклого квадратичного и особенно линейного программирования [2, 3]. При изучении экономических проблем весьма успешно применяются модели динамических процессов [4]. На современном этапе активно используются методы прогнозирования с помощью нейронных сетей, нечеткого программирования, динамические модели, описываемые системами управляемых дифференциальных уравнений [5, 6].

Рассмотренные подходы к обработке наблюдаемых величин для решения задачи оптимального планирования базируются исключительно на корреляционном или регрессионном анализе без выявления физической сущности рассматриваемых взаимосвязей с учетом фактора времени. Это существенно затрудняет прогнозирование развития производства во времени, особенно долгосрочное, и влияние на него производственных факторов, что серьезно препятствует выбору оптимальных решений и управления экономическими процессами.

Целью статьи является решение оптимизационной задачи планирования затрат на основании адаптированной дифференциальной динамической модели деятельности производственного предприятия с учетом внешних инвестиций.

Сточки зрения формализации процедуры планирование представляет собой алгоритмизированный процесс подготовки решений в противоположность спонтанному, ситуативному принятию управленческих решений [7].

Модель принятия решений обычно содержит следующие элементы [8]:

- ✦ цели (систему целей), охватывающие как совокупность целевых функций, так и приоритетные соотношения, показывающие, с какой относи-

тельной интенсивностью достигаются различные целевые функции, а также разнообразные характерные проявления целевых функций;

- ✦ альтернативы (модели или отдельные варианты действий или комплекс этих действий);
- ✦ асостояния внешней среды (состояние в будущем, факторы влияния);
- ✦ функции результативности.

Все состояния внешней среды, взаимоисключающие друг друга, формируют пространство состояний. В случае необходимости учета нескольких вариантов состояния внешней среды имеет место либо ситуация риска, при которой проявляется объективная или субъективная вероятности наступления событий внешнего характера, либо ситуация неопределенности.

Прогноз влияния варианта принятия решений при определенном состоянии внешней среды оценивается с помощью функции результативности, относительно которой ситуации могут подразделяться на ситуации определенности, риска или неопределенности. Для комбинации из альтернативы и состояния внешней среды однозначные последствия возникают только в ситуации определенности, а в ситуациях неопределенности и риска возможно несколько результатов.

Неопределенность в отношении состояния внешней среды и функций результативности можно отразить в виде «неясных качеств» инвестиционного планирования, преследуя цель создания потенциала успеха. Преобразование этой целевой установки в операционные и по возможности количественные целевые функции – очень важная и трудоемкая проблема. Особенно трудным является количественное отражение факторов влияния и расчета данных в случае осуществления инвестиций нематериального характера или включения в модель новых технологий или новых рынков, а также учет в модели фактора доступа к источникам информации или влияния внешних факторов и вероятности их наступления [8].

Рассмотрим планирование выпуска продукции на производственном предприятии с использованием экономической оптимизационной модели описанной управляемой системой дифференциальных уравнений, а также интерпретацию результатов ее решения полученного с помощью принципа максимума Понтрягина.

Будем полагать, что доход предприятия в единицу времени зависит от объема выпуска продукции $x(t)$, наличного основного капитала фирмы $K(t)$ и времени t , т. е. определяется функцией $u(K(t), x(t), t)$. Запас капитала связан с принимаемым решением – величиной выпуска – следующим соотношением:

$$\frac{dK}{dt} = f(K, x, t). \quad (1)$$

Начальный размер основного капитала $K(0) = C$.

Требуется найти объем выпуска продукции $x(t)$, который доставлял бы максимум функционалу:

$$W[x(t)] = \int_0^T u(K(\tau), x(\tau), \tau) dt. \quad (2)$$

Особенностью данной задачи является наличие ограничения (1), обуславливающего тот факт, что при-

нимаемое решение имеет двойной эффект – немедленный вклад в суммарный доход и воздействие на запас капитала и доход в последующие моменты времени. Не вдаваясь в математические тонкости, отметим, что это ограничение не дает возможности непосредственно использовать уравнение Эйлера для нашей задачи. Необходимо отметить, что использование для решения данной задачи классических методов вариационного исчисления весьма затруднено. Методы же динамического программирования позволяют преодолеть возникающие трудности. Это особенно актуально потому, что в реальных задачах, как правило, приходится сталкиваться именно с экстремальными задачами с ограничениями [2].

Оптимальное управление x в каждый момент должно удовлетворять таким уравнениям:

$$(I) \quad \frac{dK}{dt} = f(K, x, t);$$

$$(II) \quad u = \lambda f = \max_x (u - \lambda f)$$

$$(III) \quad \frac{du}{dK} - \lambda \frac{df}{dK} = -\lambda'.$$

Известный американский экономист Дорфман, исследовавший данную задачу, придает этим уравнениям следующий экономический смысл [2]:

I – характеризует темп роста капитала в каждый момент в зависимости от текущего состояния и принимаемого управления;

II – показывает, что очищенный доход, т. е. доход, из которого исключена маргинальная предельная оценка накапливаемого капитала, в каждый момент максимален на оптимальной траектории;

III – скорость обесценивания капитала при оптимальном управлении определяется маргинальной оценкой капитала для максимизации дохода. Чем выше эта оценка, тем медленнее происходит обесценивание.

Решение уравнений (I) – (III), составляющих аналитическое выражение принципа максимума Понтрягина, может быть осуществлено одним из методов, разработанных в теории дифференциальных уравнений. Нередко оно оказывается более простым, чем решение исходной задачи другими методами [2].

Зависимости между основными переменными модели предприятия показывают взаимосвязь между агрегированными переменными (такими, как объём выпуска, стоимость основных производственных фондов и темпы их прироста, общая и чистая прибыль, сумма налоговых отчислений и т. д.) и могут быть представлены следующей совокупностью уравнений [5]:

$$P(t) = fA(t); \quad (3)$$

$$M^{ob}(t) = (1 - c)P(t); \quad (4)$$

$$M(t) = M^{ob}(t) - N(t); \quad (5)$$

$$N(t) = \tau_1 P(t) - \tau_2 K_A (1 - \xi) M^{ob}(t); \quad (6)$$

$$\frac{dA(t)}{dt} = \xi M(t) + I(t) + \alpha \delta(t); \quad (7)$$

$$t \in [0, T], t_0 \in [0, T], \xi \in [0, 1], K_A \in (0, 1]; \quad (8)$$

$$\delta(t) = \theta'(t), \theta(t) = \begin{cases} 1, & \text{при } t - t_0 \geq 0 \\ 0, & \text{при } t - t_0 \leq 0 \end{cases} \quad (9)$$

где $P(t)$ – выпуск продукции в момент t в стоимостном выражении; f – показатель фондоотдачи, характеризующий уровень эффективности использования производственных основных фондов; $A(t)$ – стоимость основных производственных фондов; c – доля удельной стоимости выпуска продукции в стоимостном выражении; $M^{ob}(t)$ – общий доход предприятия; $M(t)$ – чистый доход предприятия; $N(t)$ – сумма налоговых отчислений; τ_1, τ_2 – ставки налогообложения на объём выпуска и прибыль соответственно; ξ – доля чистой прибыли, отчисляемой на реинвестирование $0 \leq \xi \leq 1$; K_A – коэффициент, отражающий долю реинвестируемых средств прибыли, не имеющих льгот по налогообложению (не все реинвестируемые средства освобождаются от налогов), характеризующий соотношение общей и чистой прибыли предприятия и оцениваемый статистическим путём $0 < K_A < 1$; $I(t)$ – внешние инвестиции, полученные предприятием; $\theta(t)$ – функция Хевисайда (обобщённая функция); α – величина внешних возмущений.

В результате преобразования равенств (3) – (9) получаем систему:

$$\begin{cases} \frac{dM}{dt} = v \left(\xi M^{ob}(t) - N(t) + I(t) - a \frac{dM}{dt} \right) \\ \frac{dN(t)}{dt} = av(\xi M(t) - I(t)) \\ M(t_0) = M_0, N(t_0) = N_0, \end{cases} \quad (10)$$

где $a = \left(\frac{\tau_1}{1 - c} - \tau_2 K_A (1 - \xi) \right)$; $v = f(1 - c)$.

В качестве управления возьмем функцию $I(t)$, т. е. внешние инвестиции.

Внешний инвестиционный фактор дополняет действие рассмотренной положительной обратной связи экономического объекта и определяет темпы динамики его развития. При этом важными оказываются как величина осуществляемой инвестиционной поддержки и её регулярность (динамика инвестиций во времени), так и другие условия её предоставления (плата за инвестиционный ресурс в виде ставки процента за кредит, сроки возврата кредита и т. д.).

Для одноразовых инвестиций наиболее применимы интуитивные методы. Для динамических моделей расчета инвестиций характерны такие данные, как будущие поступления и платежи, относящиеся к определенным периодам и срокам. Анализ модели позволяет определить степень влияния нескольких альтернатив в понятной форме и интегрировать в модель фактор неопределенности в будущем. Успех анализа модели зависит от множества факторов: расчета данных, оценок и частоты их использования; лежащей в основе модели ситуации, при которой происходит планирование; приемлемости достигнутых результатов для лица принимающего решения и др.

В силу того, что $u(t) = I(t)$, система (10) примет вид:

$$\begin{cases} \frac{dM(t)}{dt} = v \left(\xi(M^{o\delta}(t) - N(t)) + u(t) - a \frac{dM^{o\delta}(t)}{dt} \right) \\ \frac{dN(t)}{dt} = av(\xi M(t) - u(t)) \\ M(t_0) = M_0, N(t_0) = N_0. \end{cases} \quad (11)$$

Ограничения на инвестиционный капитал:

$$\int_{t_0}^T |u(\tau)| d\tau \leq K. \quad (12)$$

Величину $K \geq 0$ можно считать некоторым денежный капиталом, который можно потратить на инвестирование нашего предприятия в течение $T - t_0$ лет.

Для случая, когда внешние инвестиции $I(t)$ выплачиваются предприятию государством, а налог $N(t)$ – часть прибыли, отчисляемая предприятием в государственный бюджет, можно рассмотреть показатель $I(t) - N(t)$ как часть денег, уплаченная предприятием, которая не возвращается в виде государственных инвестиций $I(t) - N(t)$. Решение задачи сводится к максимизации величины $I(t) - N(t)$.

С учетом ограничения (12) система (11) примет следующий вид:

$$\begin{cases} \frac{dM(t)}{dt} = v \left(\xi(M^{o\delta}(t) - N(t)) + u(t) - a \frac{dM^{o\delta}(t)}{dt} \right) \\ \frac{dN(t)}{dt} = av(\xi M(t) - u(t)) \\ \dot{x} = u(t) \\ M(t_0) = M_0, N(t_0) = N_0, x(t_0) = 0, x(T) \leq K. \end{cases} \quad (13)$$

$$\int_{t_0}^T I(t) - N(t) dt \rightarrow \max. \quad (14)$$

Введем следующие обозначения:

$$\hat{a} = v\xi, \hat{b} = av\xi, \gamma = \hat{a}\hat{b}.$$

В силу свойств констант a, v, ξ следует, что $\gamma \geq 0, \hat{a} \geq 0, \hat{b} \geq 0$.

В новых обозначениях матрица системы (13) принимает вид:

$$A = \begin{pmatrix} 0 & -\hat{a} & 0 \\ \hat{b} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix},$$

$$A' = \begin{pmatrix} 0 & -\hat{b} & 0 \\ -\hat{a} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}.$$

Матрица B:

$$B = \begin{pmatrix} v \\ \hat{b} \\ 1 \end{pmatrix}.$$

Сопряженная система имеет вид:

$$\dot{\psi} = -A'\psi.$$

Построим функцию Гамильтона:

$$H = (\psi, Bu) + \psi_0(u - x_2) = ((v\psi_1 + \hat{b}\psi_2 + \psi_3) - \psi_0)u + \psi_0 x_2.$$

Условия трансверсальности на ψ :

$$\psi(T) = \begin{pmatrix} 0 \\ 0 \\ -1 \end{pmatrix}.$$

Построим характеристический полином для матрицы A':

$$\chi = -\lambda \begin{vmatrix} -\lambda & \hat{b} \\ -\hat{a} & -\lambda \end{vmatrix} = -\lambda(\lambda^2 + \gamma)$$

$$\lambda_1 = 0, \lambda_{2,3} = \pm i\gamma.$$

Общее решение:

$$\ddot{x}_1 = -\hat{a}\dot{x}_2 = -\hat{a}\hat{b}x_1 \Rightarrow \ddot{x}_1 + \hat{a}\hat{b}x_1 = 0$$

$$\dot{x}_1 = C_1 \sin(\gamma t) + C_2 \cos(\gamma t)$$

$$\dot{x}_2 = -\frac{1}{\hat{a}}(C_1 \sin(\gamma t) + C_2 \cos(\gamma t)).$$

Для неоднородной системы $\dot{x} = Ax + Bu + F(t)$ используем формулу Коши:

$$x(t) = e^{A(t-t_0)} x_0 + \int_{t_0}^T e^{A(\tau-t)} Bu d\tau + \int_{t_0}^T e^{A(t-\tau)} F(\tau) d\tau. \quad (15)$$

Функция Гамильтона принимает вид:

$$H = -u - \psi_0 u + x_2.$$

Применяя принцип максимума Понтрягина [6], с учетом ограничений $u(t) \leq \delta(t), \forall t \in [t_0, T]$, находим оптимальное управление:

$$u_0(t) = \begin{cases} \delta(t), & \text{при } t \in [t_0, T_\delta] \\ 0, & \text{при } t \in [T_\delta, T] \end{cases}. \quad (16)$$

Полученное выражение демонстрирует общий вид оптимального управления для задачи (13) – (14).

На основе статистической информации о результатах финансово-экономической деятельности производственного предприятия прошедших периодов строится динамическая модель функционирования предприятия, на основании которой, после предварительной обработки, мы получаем адаптированную и оптимизационную модели, предоставляющие возможность наглядно продемонстрировать траектории систем и реальные значения исследуемых показателей, а также дать экономическую интерпретацию полученных результатов. Математические вычисления производятся в пакете символьного анализа Wolfram Mathematica с использованием функций Fit, FindFit, DSolve, Solve.

ВЫВОДЫ

Предложена имитационная модель, описываемая системой дифференциальных уравнений, которая отражает поведение и взаимосвязь основных финансовых показателей производственного предприятия и учитывает внешние государственные инвестиции, поставлена и решена оптимизационная задача. Изложенный метод позволяет находить различные оптимальные управленческие решения в

зависимости от выбранного критерия качества и является более гибким инструментом, чем традиционные методы линейного программирования, методы прогнозирования с помощью нейронных сетей, нечеткого программирования, динамические модели, описываемые системами управляемых дифференциальных уравнений. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Ильин А. И.** Планирование на предприятии : учебник / А. И. Ильин. – Мн. : Новое знание, 2001. – 635 с.
2. **Канторович Л. В.** Оптимальные решения в экономике : учебник / Л. В. Канторович, А. В. Горстке. – М. : Изд-во «Наука», 1972.
3. **Тер-Крикоров А. М.** Оптимальное управление и математическая экономика / А. М. Тер-Крикоров. – М. : Изд-во «Наука», 1977. – 216 с.
4. **Болтянский В. Г.** Математические методы оптимального управления : учебник / В. Г. Болтянский. – М. : Изд-во «Наука», 1969. – 408 с.
5. Дифференциальные динамические модели : учебное пособие / Б. И. Герасимов, Н. П. Пучков, Д. Н. Протасов. – Тамбов : Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2010. – 80 с.
6. **Хорошун Л. П.** Математические модели динамики производства в макроэкономике / Л. П. Хорошун // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2002. – № 3. – С. 99 – 113.
7. **Шелобаев С. И.** Математические методы и модели в экономике, финансах, бизнесе : учеб. пособие для вузов. – М. : ЮНИТИ- ДАНА, 2001. – 367 с.

8. **Власов М. П.** Моделирование экономических процессов / М. П. Власов, П. Д. Шимко. – Ростов н/Д : Феникс, 2005. – 409 с.

REFERENCES

- Boltianskiy, V. G. *Matematicheskie metody optimalnogo upravleniia* [Mathematical methods of optimal control]. Moscow: Nauka, 1969.
- Gerasimov, B. I., Puchkov, N. P., and Protasov, D. N. *Differentsialnye dinamicheskie modeli* [Differential dynamic models]. Tambov: GOU VPO TGTU, 2010.
- Ilin, A. I. *Planirovanie na predpriatii* [Planning for the enterprise]. Minsk: Novoe znanie, 2001.
- Kantorovich, L. V., and Gorstke, A. V. *Optimalnye resheniia v ekonomike* [Optimal solutions in the economy]. Moscow: Nauka, 1972.
- Khoroshun, L. P. "Matematicheskiye modeli dynamyky proizvodstva v makroekonomyke" [Mathematical models of the dynamics of production in macroeconomics]. *Systemni doslidszhennia ta informatsiini tekhnologii*, no. 3 (2002): 99-113.
- Shelobaev, S. I. *Matematicheskie metody i modeli v ekonomike, finansakh, biznese* [Mathematical methods and models in economics, finance, and business]. Moscow: YUNITI- DANA, 2001.
- Ter-Krikorov, A. M. *Optimalnoe upravlenie i matematicheskaia ekonomika* [Optimal control and mathematical economics]. Moscow: NAUKA, 1977.
- Vlasov, M. P., and Shimko, P. D. *Modelirovanie ekonomicheskikh protsessov* [Modeling of economic processes]. Rostov-na-Donu: Feniks, 2005.

МОДЕЛЮВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПРАТ «УКРАЇНСЬКА АКЦІОНЕРНА СТРАХОВА КОМПАНІЯ «АСКА-ЖИТТЯ»

КВІТА Г. М., ШІКОВЕЦЬ К. О., КЛИМЕНКО Ю. І.

УДК 005.7:658

Квіта Г. М., Шіковець К. О., Клименко Ю. І. Моделювання та управління ризиками ПрАТ «Українська акціонерна страхова компанія «АСКА-ЖИТТЯ»

У статті розглядається актуальне питання оцінки ризику та управління ним на конкретному економічному об'єкті. При врахуванні та управлінні ризиків необхідним є аналіз ризикових ситуацій шляхом виділення об'єктів (економічні системи, ефективність і умови функціонування яких насамперед невідомі необхідною мірою), суб'єктів (осіб або колективів, що зацікавлені в результаті управління ризиком) і джерел ризику (фактори, явища, процеси, які характеризуються невизначеністю результатів діяльності). У результаті проведеного дослідження розроблено та впроваджено на економічному об'єкті програма по управлінню ризиками, що включає в себе декілька етапів: виявлення факторів і формулювання ризиків; оцінка ризиків; ранжування та відбір тих ризиків, для яких використовуватимуться активні методи управління; підбір методів впливу на ризики і ефективність їх застосування.

Ключові слова: ризик, фактори ризику, матриця та карта ризиків.

Табл.: 7. **Бібл.:** 9.

Квіта Галина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної кібернетики, Київський національний університет технологій та дизайну (вул. Немировича-Данченка, 2, Київ, 01011, Україна)

E-mail: galkvit@rambler.ru

Шіковець Катерина Олексіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Київський національний університет технологій та дизайну (вул. Немировича-Данченка, 2, Київ, 01011, Україна)

E-mail: kek@knutd.com.ua

Клименко Юлія Ігорівна – студентка, кафедра економічної кібернетики, Київський національний університет технологій та дизайну (вул. Немировича-Данченка, 2, Київ, 01011, Україна)

E-mail: kek@knutd.com.ua

УДК 005.7:658

Квіта Г. М., Шіковець К. О., Клименко Ю. І. Моделирование и управление рисками АО «Украинская акционерная страховая компания «АСКА-ЖИЗНЬ»

В статье рассматривается актуальный вопрос оценки риска и управление им на конкретном экономическом объекте. При учете и управлении риском необходимым есть анализ рискованной ситуации способом выделения объектов (экономические системы, эффективность и условия функционирования которых не определены в надлежащей мере), субъектов (лиц или коллективов, которые заинтересованы в результате управления риском) и источников риска (факторы, явления, процессы, которые характеризуются неопределенностью результатов деятельности). В результате проведенного исследования разработана и внедрена на экономическом объекте программа по управлению рисками, которая состоит из нескольких этапов: выявление факторов и формирование рисков; оценка рисков; ранжирование и отбор тех рисков, для которых используются активные методы управления; подбор методов влияния на риски и эффективность их использования.

Ключевые слова: риск, факторы риска, матрица и карта рисков.

Табл.: 7. **Библ.:** 9.

Квіта Галина Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической кибернетики, Киевский национальный университет технологий и дизайна (ул. Немировича-Данченко, 2, Киев, 01011, Украина)

E-mail: galkvit@rambler.ru

Шіковець Катерина Алексеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики, Киевский национальный университет технологий и дизайна (ул. Немировича-Данченко, 2, Киев, 01011, Украина)

E-mail: kek@knutd.com.ua

Клименко Юлия Игоревна – студентка, кафедра экономической кибернетики, Киевский национальный университет технологий и дизайна (ул. Немировича-Данченко, 2, Киев, 01011, Украина)

E-mail: kek@knutd.com.ua

UDC 005.7:658

Kvita H. M., Shikovets K. O., Klymenko Yu. I. Modelling and risk management in JSC Ukrainian Joint Stock Insurance Company ASKA-LIFE

The article considers a topical issue of assessment of a risk and its management using specific economic object. When detecting and managing risks, it is necessary to analyse a risk situation through allocation of objects (economic systems, efficiency and conditions of functioning of which are not identified properly), subjects (individuals or collectives that are interested in the result of risk management) and sources of risk (factors, phenomena and processes, which are characterised with an uncertainty of the result of activity). In the result of the conducted study a risk management programme was developed and implemented at the economic object and this programme consists of the following stages: detection of factors and risk formation; risk assessment; ranking and selection of those risks for which active methods of management are used; selection of methods of influence upon risks and efficiency of their use.

Key words: risk, risk factors, matrix and map of risks.

Tabl.: 7. **Bibl.:** 9.

Kvita Halyna M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Kyiv National University of Technologies and Design (vul. Nemyrovycha-Danchenka, 2, Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: galkvit@rambler.ru

Shikovets Kateryna O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics, Kyiv National University of Technologies and Design (vul. Nemyrovycha-Danchenka, 2, Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: kek@knutd.com.ua

Klymenko Yuliya I. – Student, Department of Economic Cybernetics, Kyiv National University of Technologies and Design (vul. Nemyrovycha-Danchenka, 2, Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: kek@knutd.com.ua

У сучасних умовах розвитку підприємницької діяльності виникає необхідність урахування ризику та прийняття оптимального рішення. Ризик властивий будь-якій сфері людської діяльності, що, у свою чергу, пов'язано з безліччю умов і факторів, які впливають на позитивний (негативний) результат прийнятих людьми рішень. Причому, ризикові ситуації можна окреслити такими основними моментами: присутність невизначеності; присутність альтернативних рішень; відомі або такі, що можна визначити, ймовірності очікуваного результату; ймовірності виникнення збитків; ймовірності отримання додаткового прибутку.

Ризик визнається як діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість кількісно та якісно оцінити ймовірності досягнення очікуваного результату, невдачі і відхилення від мети. А економічний ризик – це ризик, що виникає у сфері економічних відносин, тобто відносин, що виникають при купівлі-продажу товару або послуг на ринку.

У процесі врахування та управління ризиками на підприємстві необхідно аналізувати ризикові ситуації шляхом виділення об'єктів (економічні системи, ефективність і умови функціонування яких насамперед невідомі певною мірою), суб'єктів (осіб або колективів, що зацікавлені в результаті управління ризиком) і джерел ризику (фактори, явища, процеси, які визначають невизначеність результатів діяльності). А також проводити глибокий аналіз ризику, виконуючи такі кроки: визначати фактори ризику, аналізувати виявлені фактори, оцінювати види ризиків, визначати допустимий рівень ризику, проводити аналіз окремих операцій управління ризиком і розробляти заходи щодо зниження ступеня ризику [1].

Крім зазначених позицій щодо управління ризиком, існують і загальні підходи, а саме:

- ✦ використання всіх можливостей уникнути або знизити ступінь ризику (особливу увагу потрібно приділяти аналізу величини втрат), катастрофічних ризиків;
- ✦ контроль ризику, оптимізація ступеня ризику, зниження втрат;
- ✦ прийняття ризику при належності його змісту.

Ці підходи базуються на таких принципах: недовільно ризикувати більшим заради меншого, не можна ризикувати більшим, ніж власні засоби, необхідно заздалегідь передбачати можливі наслідки ризику.

До методів зниження рівня ризику відносять такі: організація інформованості про можливі ситуації ризику, лімітування витрат на операції, диверсифікація, створення резервів, страхування ризику та використання гарантій [2].

Основним методом є зміцнення положення і ефективність роботи підприємства. До альтернативних шляхів розв'язання проблеми ризику варто віднести: неприйняття ризику, попередження ризику (інформування), прийняття ризику, розподіл ризику, внутрішні способи (лімітування, диверсифікація, створення резервів і запасів), отримання додаткової інформації.

Для оцінки ризику на підприємстві вдалим є використання ймовірнісних критеріїв оцінки, оскільки в

основі виникнення ситуації ризику лежить невизначеність. Суть зазначених критеріїв полягає у використанні статистичних показників (ймовірності втрат, математичного очікування втрат, середньоквадратичного відхилення та дисперсії, коефіцієнта варіації) для оцінки втрат у ризиковій ситуації.

Важливою складовою оцінки ризику є розв'язання ризикової ситуації та прийняття оптимального рішення. Ситуація розглядається як гра двох гравців: «особи, що приймає рішення, і середовища». Тому на практиці застосовується теоретико-ігрова модель ситуації. Основними поняттями цієї моделі є: *об'єкт управління та множина управлінських рішень*, правильність вибору множини рішень характеризує присутність ризику; *суб'єкт управління* – особа, що приймає рішення; *економічне середовище* (господарське середовище), його наявний стан і стан середовища, опис множини станів; *функціональне оцінювання* – при його визначенні особа, що приймає рішення, відноситься до ризику, як до правильності побудови функціоналу; *критерій (правило) прийняття рішення*, який виконує особа, що приймає рішення, у відповідності з інформацією про стан середовища [3].

Найчастіше для прийняття оптимального рішення використовуються такі критерії: Байеса, Вальда, Севіджа та критерій Гурвіца.

Перший критерій – критерій Байеса ґрунтується на припущенні, що для керівника всі працівники є однаковими, і оптимальним ММСП обирається саме той M_i , для якого середнє значення чи математичне очікування задоволеності i -тої потреби всіма членами колективу

перетворюється на максимум:
$$B = \max_{1 \leq i \leq 5} \left(\frac{1}{m} \sum_{j=1}^m a_{ij} \right).$$

Другий критерій – критерій гарантованого результату (максимінний критерій Вальда). Він є песимістичний за своєю суттю, оскільки приймає до уваги тільки найгірший зі всіх можливих результатів кожної альтернативи. Цей підхід встановлює гарантований мінімум, хоча фактичний результат може бути і непоганим. За критерієм Вальда оптимальною буде той варіант, для якого зі всіх мінімальних значень вибирається максимальне, тобто:
$$W = \max_{1 \leq i \leq 5} \min_{1 \leq j \leq m} a_{ij}.$$

Інші критерії відрізняються тим, що дозволяють певною мірою врахувати ризик вибору керівником помилкової стратегії управління персоналом. Критерій мінімаксного ризику Севіджа можна розглядати як критерій найменшої шкоди, який визначає найгірші можливі наслідки для кожного мотиваційного механізму, і обирається саме той варіант, який є кращим із найгірших. Першим кроком використання даного критерію є побудова матриці ризику за формулою: $r_{ij} = \beta_j - a_{ij}$, де $\beta_j = \max_{1 \leq i \leq 5} a_{ij}$ при заданому j . Сам критерій Севіджа представляється таким чином:
$$S = \min_{1 \leq i \leq 5} \max_{1 \leq j \leq m} r_{ij}.$$

Критерій Гурвіца вважається узагальненим максимінним, тобто критерієм песимізму-оптимізму. Він дозволяє враховувати стан між крайнім песимізмом і

оптимізмом. За даним критерієм рекомендується вибирати деякий середній результат, що характеризується станом між крайнім песимізмом і крайнім оптимізмом. У відповідності з цим компромісним критерієм для кожної стратегії управління визначається лінійна комбінація мінімального і максимального значень

$$H = \max_{1 \leq i \leq 5} \left\{ k \min_{1 \leq j \leq m} a_{ij} + (1-k) \max_{1 \leq j \leq m} a_{ij} \right\}, \text{ де } k (0 \leq k \leq 1) -$$

коефіцієнт, який розглядається як показник оптимізму. Значення коефіцієнта оптимізму вибирається залежно від конкретних обставин та схильності особи, що приймає рішення до ризику [8].

Важливою проблемою є озброєння підприємців інструментарієм, який базується на знаннях стандартних прийомів і методів керування ризиком, умінні швидко і правильно оцінювати конкретну економічну ситуацію, бути здатними швидко знайти правильний, якщо не єдиний, вихід з ризикованої ситуації. Вирішенням проблем урахування невизначеності, конфліктності, багатокритеріальності та ризику в економічній діяльності займалися багато вчених, починаючи з другої половини ХХ ст. Зокрема, на сьогодні досить відомі такі вчені як: О. Старостіна, В. Кравченко, В. Вітлінський та ін. [4].

У статті представлені результати розробки та впровадження програми управління ризиком на ПрАТ «Українська акціонерна страхова компанія «АСКА-ЖИТТЯ», головна мета якої полягає в забезпеченні умов успішного функціонування підприємства в умовах ризику, що може бути досягнуто шляхом вирішення таких основних завдань: виявлення можливих економічних ризиків; зниження фінансових втрат, що пов'язані з економічними ризиками.

Варто зауважити, що програма управління підприємницькими ризиками носить максимально конкретний характер, описуючи виявлені ризики і методи впливу на них. Складання програми управління підприємницькими ризиками (ПУР) компанії здійснюється у декілька кроків: виявлення факторів і формулювання ризиків; оцінка ризиків, що складається з декількох етапів (визначення імовірності настання ризикованих подій, їх наслідків, якості управління ризиками); ранжування та відбір тих ризиків, для яких використовуватимуться активні методи управління; розробка методів впливу на ризики і ефективність їх застосування [6].

Запропонована програма управління ризиками для ПрАТ «Українська акціонерна страхова компанія «АСКА-ЖИТТЯ»» вигляд якої наступний:

1. *Резюме для вищого керівництва.* Складається працівником компанії для керівництва, яке б мало змогу ознайомитись з програмою.

2. *Опис бізнесу ПрАТ «Українська акціонерна страхова компанія «АСКА-ЖИТТЯ» та визначення стратегічних і тактичних цілей компанії.*

Приватне Акціонерне товариство «Українська Акціонерна Страхова Компанія «АСКА-ЖИТТЯ», яке засновано у 1996 р.– перша в Україні страхова компанія, що отримала ліцензію на страхування життя. Вона позиціонується на страховому ринку як лайф-компанія з широким спектром страхових послуг. Спеціалістами компанії розроблено більше 30 страхових програм для юридичних і фізичних осіб. Основні стратегічні напрями розвитку Компанії – це продаж страхових продуктів корпоративним клієнтам і фізичним особам, а також продаж програм страхування життя через страхових посередників.

3. *Виявлення факторів ризику.* Аналіз факторів ризику компанії представлений в табл. 1.

Таблиця 1

Аналіз факторів ризику ПрАТ «Українська акціонерна страхова компанія «АСКА-ЖИТТЯ»»

Рівень	Фактори	Перелік факторів
1	2	3
1	Систематичні (фактори макросередовища, які компанія не може контролювати)	1. Політичні: 1.1. Запровадження нових постанов і нормативних актів. 1.2. Зміни у законах, які безпосередньо впливають на діяльність страхової компанії. 1.3. Зменшення пенсійного віку. 2. Економічні: 2.1. Перевищення запланованих темпів інфляції. 2.2. Зміна рівня ВВП. 2.3. Зміна політичної ситуації в країні. 3. Природні: 3.1. Зміна екології. 3.2. Природні катаклізми. 4. Соціально-культурні: 4.1. Зменшення рівня доходів населення. 4.2. Зменшення кількості людей з вищою освітою. 5. Демографічні: 5.1. Збільшення частки людей похилого віку. 5.2. Зменшення рівня народжуваності. 5.3. Зростання рівня смертності. 6. Науково-технічні: 6.1. Відсутність сучасного програмного забезпечення для коректної роботи компанії

1	2	3
2	Фактори мікросередовища (компанія не контролює, але може впливати)	7. Конкуренти: 7.1. Шпигунство. 7.2. Зменшення цін на послуги у конкурентів. 7.3. Конкуренти розширюють перелік своїх послуг. 8. Споживачі: 8.1. Сумнівні споживача в репутації компанії. 8.2. Відгуки клієнтів
3	Фактори мікросередовища (підконтрольні) і внутрішнього середовища	9. Організаційна культура: 9.1. Початок підтримки бюрократії в компанії. 9.2. Перевищення кількості персоналу над максимально необхідною. 10. Персонал: 10.1. Некоректне поведіння персоналу з клієнтами. 10.2. Персонал не в змозі обробити всю інформацію, яка надходить до компанії. 10.3. Недостатній кваліфікаційний рівень. 11. Виробництво: 11.1. Непередбачуваний вихід з ладу технічного обладнання

4. Оцінка ризиків. Полягає у визначенні можливих наслідків (у грошовому вираженні) та ймовірності подій, що призвели до цього. Наслідки події оцінювалися, виходячи з фінансового аналізу компанії за останні 10 років. Результати представлені в табл. 2, табл. 3.

Таблиця 4

Можливі збитки фірми «АСКА-ЖИТТЯ»

Опис збитків	Фактори ризику	Розмір збитку (тис. грн)	
12. Прямі збитки, пов'язані з нерухомим майном		Балансова вартість	Відновна вартість
12.1. Орендоване приміщення	Пожежа	15	30
12.2. Технічне обладнання	Пожежа, крадіжка, поломка	40	50
13. Непрямі збитки виражені втратою доходу і збільшенням операційних витрат		Вартість	
13.1. Утрата виторгу			
13.2. Збільшення витрат			
4. Збитки пов'язані з відповідальністю		Вартість	
14.1. Нещасний випадок на робочому місці	Компенсації персоналу	3	
14.2. Участь у судовому процесі		7	
15. Збитки пов'язані з ключовими фахівцями		Вартість	
15.1. Тривалий технічний збій в роботі компанії	Хвороба технічного спеціаліста	4	

Фактори ризику відбираємо за принципом – по 1 з кожної групи ризиків (найбільш значущі) і заносимо у табл. 6.

Коефіцієнт значущості обчислюється як $KЗ = \frac{n}{N}$,

де n – узагальнена оцінка фактора ризику, N – загальна бальна оцінка, яка може бути. Низький коефіцієнт значущості чинника (близький до нуля) можна автоматично трактувати як прояв у даній вибірці незначущості певного фактора.

Таблиця 2

Наслідки подій

Ступінь серйозності	Бальна оцінка	Характеристика
1. Високий (катастрофічний ризик)	7 – 9	Збиток перевищить вартість активів компанії
2. Помірний (критичний ризик)	4 – 6	Збиток зівставний з оборотним капіталом компанії
3. Слабкий (припустимий ризик)	1 – 3	Збиток зівставний з коштами на розрахунковому рахунку та запасами товарно-матеріальний цінностей

Таблиця 3

Ймовірність події

Оцінка ймовірності	Бальна оцінка	Характеристика
1. Висока (катастрофічний ризик)	7 – 9	Можлива декілька разів протягом року
2. Помірна (критичний ризик)	4 – 6	Можлива один раз протягом трьох років
3. Слабка (припустимий ризик)	1 – 3	Найімовірніше, не відбудеться протягом трьох років

У табл. 4 розглянуто збитки компанії за класами.

5. Карта ризиків. Карту ризиків складається у декілька етапів: 1) пріоритизація факторів ризику за допомогою підрахування підсумкової оцінки кожного фактора (табл. 5); 2) відбір 20 – 25% факторів з найвищою оцінкою; 3) нанесення відібраних факторів на карту.

Пріоритизація факторів ризику страхової компанії

Фактор ризику	Бальна оцінка ймовірності	Бальна оцінка наслідків	Бальна оцінка якості впливу на фактор ризику або на наслідки	Узагальнена оцінка	Коефіцієнт значущості в групі факторів	Підсумкова оцінка
1.1.	7	3	1	11	0,4	11,4
1.2.	6	4	3	13	0,48	13,48
1.3.	3	5	2	10	0,37	9,37
2.1.	7	6	1	14	0,51	14,51
2.2.	3	3	1	7	0,25	7,25
2.3.	2	3	1	6	0,22	6,22
3.1.	8	6	2	16	0,59	15,59
3.2.	3	7	1	11	0,4	11,4
4.1.	7	3	1	11	0,4	11,4
4.2.	3	3	1	7	0,25	7,25
5.1.	7	3	1	11	0,4	11,4
5.2.	4	3	2	9	0,33	9,33
5.3.	3	2	3	8	0,29	8,29
6.1.	4	3	3	10	0,37	10,37
7.1.	9	5	4	17	0,62	17,62
7.2.	7	6	2	15	0,55	15,55
7.3.	7	6	2	15	0,55	15,55
8.1.	8	4	8	20	0,74	20,74
8.2.	8	5	8	21	0,77	21,77
9.1.	3	5	8	16	0,59	16,59
9.2.	6	3	9	18	0,66	18,66
10.1.	6	5	8	19	0,7	19,7
10.2.	4	3	7	14	0,51	14,51
10.3.	3	4	7	14	0,51	14,51
11.1.	7	6	3	16	0,59	16,59
12.1.	3	5	3	11	0,4	11,4
12.2.	5	6	3	14	0,51	14,51
14.1.	4	2	3	9	0,33	9,33
14.2.	3	6	5	14	0,51	15,51
15.1.	6	7	2	15	0,55	15,55

Таблиця 6

Відібрані фактори ризику

Фактор ризику	Підсумкова оцінка
1	2
1.2. Зміни у законах, які безпосередньо впливають на діяльність страхової компанії	13,48
2.1. Перевищення запланованих темпів інфляції	14,51
3.1. Зміна екології	15,59
4.1. Зменшення рівня доходів населення	11,4
5.1. Збільшення частки людей похилого віку	11,4
6.1. Відсутність сучасного програмного забезпечення для коректної роботи компанії	10,37
7.1. Шпигунство	17,62
8.2. Відгуки клієнтів	21,77
9.2. Перевищення кількості персоналу над максимально необхідною	18,66

1	2
10.1. Некоректне поводження персоналу з клієнтами	19,7
11.1. Непередбачуваний вихід з ладу технічного обладнання	16,59
12.2. Пожежа, крадіжка або поломка технічного обладнання	14,51
14.2. Участь у судовому процесі	15,51
15.1. Хвороба технічного спеціаліста	15,55

Необхідно, перш за все, оцінити, яким чином отримано цей низький коефіцієнт. Для цього в карту ризиків (табл. 7) впишемо фактори ризику з табл. 6. Також для зручності використаємо лише цифрове вираження факторів ризику.

Таблиця 7

Карта ризиків страхової компанії

Збиток	Імовірність		
	низька	середня	висока
Низький		6.1., 9.2.	4.1., 5.1.
Середній	14.2.	1.2., 10.1., 12.2.	2.1., 3.1., 7.1., 8.2., 11.1.
Високий		15.1.	

6. *Методи впливу на ризики.* З табл. 7 видно, що ймовірність настання найсуттєвіших факторів ризику або середня, або висока. Тобто, дані події можуть трапитись протягом цього року або протягом наступних трьох років. Для управління виявленими ризиками пропонується використати такі методи: уникнення ризиків чи відмова від них; прийняття ризиків на себе; запобігання збиткам; зменшення розміру збитків; страхування; самострахування; передача ризиків (відмінний від страхування).

ВИСНОВКИ

Однією з найважливіших умов забезпечення безпеки будь-якого підприємства, орієнтованого на отримання стабільних прибутків і ефективну роботу, є розробка програми управління ризиками підприємства. Її цілями і завданнями є: а) ідентифікація, аналіз, визначення кількості та оцінка усіх ризиків підприємства, супутніх його операційній, фінансовій та стратегічній діяльності. б) вироблення конкретних рекомендацій по боротьбі з виявленими ризиками; в) контроль за ходом виконання рекомендованих заходів і внесення необхідних коректив.

Залежно від планів і фінансових можливостей підприємства в частині управління ризиками є два шляхи: або створювати штатний відділ (що більше підходить для великих підприємств і об'єднань), або скористатися послугами сторонніх фірм (для середніх і малих підприємств). ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітлінський В. В. Ризик у менеджменті / В. В. Вітлінський. – К. : ТОВ «Борисфен-М», 1996. – 326 с.
2. Грабовой П. Г. Риски в современном бизнесе / П. Г. Грабовой. – М. : Аланс, 2004.

3. Клименюк М. М. Управление рисками в экономике : навчальний посібник / М. М. Клименюк та ін. – К. : Просвіт, 2000. – 256 с.

4. Лапушта М. Г. Риски в предпринимательской деятельности / М. Г. Лапушта и др. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 228 с.

5. Райзберг Б. А. Предпринимательство и риск / Б. А. Райзберг. – М. : Знание, 1992. – 64 с.

6. Старостіна А. О. Ризик-менеджмент : навчальний посібник / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – Київ, 2004. – 64 с.

7. Чернова Г. В. Практика управления рисками на уровне предприятия / Г. В. Чернова. – С-Пб. : Ин-т страхования, 2000. – 170 с.

8. Шапкин А. С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций. – 4-е изд. / А. С. Шапкин. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2005. – 544 с.

9. Сайт «Української акціонерної страхової компанії «АСКА ЖИТТЯ» [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.aska-life.com.ua/>

REFERENCES

Chernova, G. V. *Praktika upravleniia riskami na urovne predpriiatiia* [The practice of risk management at the enterprise level]. St. Petersburg: Institut strakhovaniia, 2000.

Grabovoy, P. G. *Riski v sovremennom biznese* [The risks in the business today]. Moscow: Alans, 2004.

Klymeniuk, M. M. *Upravlinnia ryzykamy v ekonomitsi* [Managing risk in the economy]. Kyiv: Prosvit, 2000.

Lapusta, M. G. *Riski v predprinimatelskoy deiatel'nosti* [Risks in business]. Moscow: INFRA-M, 1996.

Rayzberg, B. A. *Predprinimatel'stvo i risk* [Entrepreneurship and risk]. Moscow: Znanie, 1992.

Starostina, A. O., and Kravchenko, V. A. *Ryzik-menedzhment* [Risk Management]. Kyiv, 2004.

Shapkin, A. S. *Ekonomicheskie i finansovyie riski. Otsenka, upravlenie, portfel investitsiy* [Economic and financial risks. Assessment, management, investment portfolio]. Moscow: Dashkov i K, 2005.

Sait «Ukrainskoi aktsionernoi strakhovoi kompanii «ASKA ZhYTTYa». <http://www.aska-life.com.ua/>

Vitlinskyi, V. V. *Ryzik u menedzhmenti* [The risk in management]. Kyiv: Borysfen-M, 1996.

ЭВОЛЮЦИЯ МАКРОГЕНЕРАЦИЙ: МУЛЬТИАГЕНТНЫЙ ПОДХОД

КОНОНОВА Е. Ю., АКУЛОВ Н. В.

УДК 330.4:519.25

Кононова Е. Ю., Акулов Н. В. Эволюция макрогенераций: мультиагентный подход

Предложенный в работе подход к моделированию макроэкономической динамики как процесса смены макрогенераций предусматривает предварительный анализ макродинамики с использованием производственной функции, обоснование модели отдельной макрогенерации, выявление макрогенераций и оценку их параметров, анализ и интерпретацию их эволюционных фаз. Предварительное исследование позволило сформулировать предположения мультиагентной модели макроэкономической динамики. Для их проверки в программной среде NetLogo была построена модель эволюции макрогенераций. В ходе моделирования были получены макроэффекты, не заложенные в поведение каждого отдельного агента, экспериментально подтверждены теоретические предположения относительно моментов зарождения и динамики макрогенераций. Полученные результаты в полной мере согласуются с теоретическими предпосылками и выводами предшествующих исследований и позволяют говорить о пригодности данного подхода для анализа эволюционных процессов в экономике.

Ключевые слова: экономический рост, эволюционная теория, мультиагентная модель.

Рис.: 4. **Формул:** 1. **Библ.:** 12.

Кононова Екатерина Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической кибернетики и прикладной экономики, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: kateryna.kononova@gmail.com

Акулов Николай Викторович – старший преподаватель, кафедра экономической кибернетики и прикладной экономики, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: akulov.nikolay@gmail.com

УДК 330.4:519.25

Кононова К. Ю., Акулов М. В. Еволюція макрогенерацій: мультиагентний підхід

Запропонований у роботі підхід до моделювання макро економічної динаміки як процесу зміни макрогенерацій передбачає попередній аналіз макродинамики з використанням виробничої функції, обґрунтування моделі окремої макрогенерації, виявлення макрогенерацій та оцінку їх параметрів, аналіз та інтерпретацію їх еволюційних фаз. Попереднє дослідження дозволило сформулювати припущення мультиагентної моделі макро економічної динаміки. Для їх перевірки в програмному середовищі NetLogo було побудовано модель еволюції макрогенерацій. У ході моделювання були отримані макро ефекти, що не закладені у поведінку кожного окремого агента, експериментально підтверджені теоретичні припущення щодо моментів зародження і динаміки макрогенерацій. Отримані результати повною мірою узгоджуються з теоретичними передумовами і висновками попередніх досліджень і дозволяють говорити про придатність даного підходу для аналізу еволюційних процесів в економіці.

Ключові слова: економічне зростання, еволюційна теорія, мультиагентна модель.

Рис.: 4. **Формул:** 1. **Бібл.:** 12.

Кононова Катерина Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної кибернетики та прикладної економіки, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: kateryna.kononova@gmail.com

Акулов Микола Вікторович – старший викладач, кафедра економічної кибернетики та прикладної економіки, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: akulov.nikolay@gmail.com

UDC 330.4:519.25

Kononova K. Yu., Akulov M. V. Evolution of Macro-generations: Multi-agent Approach

The article offers an approach to modelling macro-economic dynamics as a process of change of macro-generations, which envisages a preliminary analysis of macro-dynamics with the use of the production function, justification of the model of an individual macro-generation, revelation of macro-generations and assessment of their parameters, analysis and interpretation of their evolution phases. The preliminary study allowed formulation of an assumption of a multi-agent model of macro-economic dynamics. In order to test them in the NetLogo software environment, the article builds up a model of evolution of macro-generations. In the course of modelling the article obtains macro-effects, which are not available in behaviour of each individual agent, experimentally confirms theoretical assumptions with respect to the moments of origination and dynamics of macro-generations. The obtained results completely agree with theoretical prerequisites and conclusions of preceding studies and allow making a conclusion about suitability of this approach for analysis of evolution processes in economy.

Key words: economic growth, evolution theory, multi-agent model.

Pic.: 4. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 12.

Kononova Kateryna Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Cybernetics and Applied Economics, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: kateryna.kononova@gmail.com

Akulov Mykola V. – Senior Lecturer, Department of Economic Cybernetics and Applied Economics, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: akulov.nikolay@gmail.com

Эволюционная экономика основывается на классических принципах наследственности, изменчивости и естественного отбора, причем под естественным отбором понимается выбор «некоторого подходящего варианта из множества допустимых» [1]. Она рассматривает экономическое развитие как необратимый процесс нарастания сложности, многообразия и продуктивности производства за счет периодически повторяющейся смены технологий, продуктов, организаций и институтов [2]. Важно, что человеческий фак-

тор является ключевым в эволюционной концепции, в качестве субъектов экономической деятельности здесь выступают уникальные агенты (с множеством разнообразных связей), осведомленность которых ограничена, а поведение обусловлено средой и не направлено на максимизацию прибыли.

Представления об основных свойствах экономического поведения агентов получили свое обобщенное системное выражение в модели REMM¹. Аббревиатура была предложена К. Бруннером и У. Меклингом [3], ко-

торые отмечают, что максимизирующий агент признает ограниченность всех ресурсов, включая собственное время. Он стремится обеспечить себе наилучшее положение при тех ограничениях, с которыми сталкивается, в условиях несовершенной информации. При этом агент осознает, что процедура выбора и принятия решения связана с издержками.

Для моделирования поведения экономических агентов может быть использован мультиагентный подход. Агентная модель представляет исследуемую систему в виде совокупности отдельно специфицируемых активных подсистем, называемых агентами. Последние описываются рядом свойств: автономное поведение, способность к принятию решений в соответствии с некоторым набором правил, возможность взаимодействия с другими агентами и внешней средой, способность эволюционировать. Агенты функционируют по своим законам асинхронно, централизованное управление не задается. Это обуславливает широкое использование мультиагентных моделей для исследования децентрализованных систем, законы функционирования которых являются результатом индивидуальной активности агентов.

Задачей данного исследования является моделирование экономической макродинамики как процесса смены макрогенераций на основе мультиагентного подхода. Под термином «макрогенерация» будем понимать макроэкономическую систему, которая базируется на определенной технологии или совокупности технологий и участвует в производстве национального продукта. При этом отдельные макрогенерации эволюционируют и участвуют в «естественном отборе», а вся совокупность макрогенераций в течение года производит ВВП экономики этого года. В [4] на основе предпосылок В. Маевского [2] и С. Глазьева [5] нами были сформулированы основные предположения модели смены макрогенераций (МГ):

1. Макроуровень экономики может быть представлен как совокупность макрогенераций, участвующих в создании ВВП.

2. Каждая макрогенерация описывается эмбриональной фазой, фазой роста, насыщения и спада.

3. Новая макрогенерация зарождается, когда текущая макрогенерация достигает предела своих возможностей (фазы насыщения).

4. Перераспределение ресурсов между макрогенерациями происходит в соответствии с фазами их жизненного цикла: а) короткой эмбриональной стадии, на которой вклад новой МГ в экономику несущественен; б) стадии быстрого роста, когда новая МГ начинает активно забирать ресурсы у своих предшественниц; в) стадии насыщения, когда текущая МГ достигает предела своих возможностей; г) длительной стадии спада, когда происходит окончательное перераспределение ресурсов между МГ.

Для построения модели было предпринято предварительное исследование дрейфа параметров производственной функции Кобба – Дугласа (ПФКД) на основе статистических данных о развитии экономики США за 1930 – 2010 гг. [6 – 8]. Полученные результаты (рис. 1), свидетельствуют о том, что:

1) в динамике параметров ПФКД наблюдается выраженная цикличность;

2) во всех экспериментах параметр α на некоторых интервалах уходит в недопустимую область;

3) параметры α и A изменяются в противофазе.

Для объяснения полученных результатов с точки зрения эволюционной теории нами было сделано предположение о том, что на тех интервалах, где ПФКД не в состоянии адекватно описать экономическую ситуацию, происходит смена макротехнологий. При этом периоды возрастания коэффициента α (когда происходит насыщение производства капиталом) соответствуют фазе роста макрогенерации, а на тех интервалах, где α приобретает отрицательные значения, происходит смена технологий и перераспределение факторов производства [4].

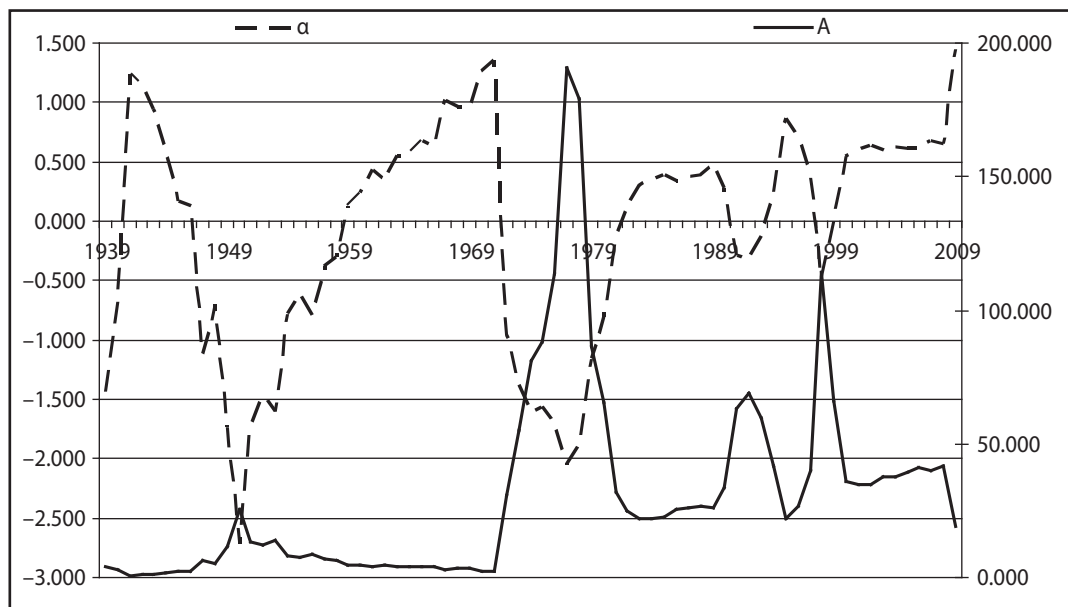

Рис. 1. Дрейф параметров α и A

¹ Resourceful, Evaluative, Maximizing Man – изобретательный, оценивающий, максимизирующий человек.

Для описания жизненного цикла МГ нами была выбрана логнормальная функция, в которую были введены дополнительные параметры для расширения возможностей параметрической настройки модели. Для оценки параметров МГ на основе данных о развитии экономики США за 1930 – 2010 гг. [6] был использован критерий минимизация суммы квадратов отклонений значений модельного ряда от фактических данных:

$$z(\tau, M, \mu, \sigma) = \min \left\{ \sum_{t=1}^{80} \left(\sum_{i=1}^5 \frac{M_i}{t - \tau_i} e^{-\frac{[\ln(t - \tau_i) - \mu_i]^2}{2\sigma_i^2}} - y_t \right)^2 \right\},$$

где τ – начало эмбриональной фазы, μ и σ – технологический потенциал отдельной МГ, M корректирует амплитуды функций, y_t – t -ое наблюдение статистического ряда ВВП [6].

Анализ рис. 2 свидетельствует о высоком качестве аппроксимации ($R^2 = 0,97$) и показывает, что МГ зарождаются в окрестности максимумов своих предшественниц и проходят все фазы жизненного цикла. При этом интервалы между моментами зарождения и длительность МГ сокращаются.

Анализ дрейфа коэффициента эластичности капитала α (рис. 1) и динамики МГ (рис. 2) показывает, что: 1) фазе роста i -ой МГ соответствует возрастание параметра α ; 2) фазе насыщения i -ой МГ – локальный максимум α ; 3) появлению $(i + 1)$ -ой МГ соответствует убывание α ; 4) переходу от i -й к $(i + 1)$ -й МГ – локальный минимум α [9].

Чтобы связать микро- и макроуровни экономической эволюции, нами была поставлена задача моделирования динамики ВВП виде набора МГ, возникающих в результате взаимодействия автономных агентов. Полученные ранее результаты позволили нам сформулировать следующие **предположения мультиагентной модели**:

1. Модельный мир состоит из множества агентов, описываемых производственными функциями Кобба-Дугласа. Агенты способны рождаться и умирать в зависимости от эффективности своего функционирования (агент умирает, если его капитал (K) падает ниже допустимого уровня (K_{min}) и порождает потомка, если $K > K_{max}$, отдавая ему при этом четверть собственного капитала).

2. Так как мы используем термин «макрогенерация» для описания макроэкономической системы, основанной на определенной технологии, значение технологического коэффициента (A) может быть использовано для описания текущей МГ, а технологическое развитие может быть представлено как результат вариации A . Согласно Шумпетеру [10], источником инноваций и технологического роста является деятельность предпринимателей, крупных компаний, которые имеют ресурсы для инвестирования в фундаментальные и прикладные научные исследования. Исходя из этого предположим, что только 1% агентов, капитал которых составляет не менее половины заданного K_{max} , являются предпринимателями.

3. Агенты осведомлены только о технологии соседних агентов. Каждый агент имеет возможность приобрести технологию одного из них. Параметры ПФ при этом изменяются следующим образом:

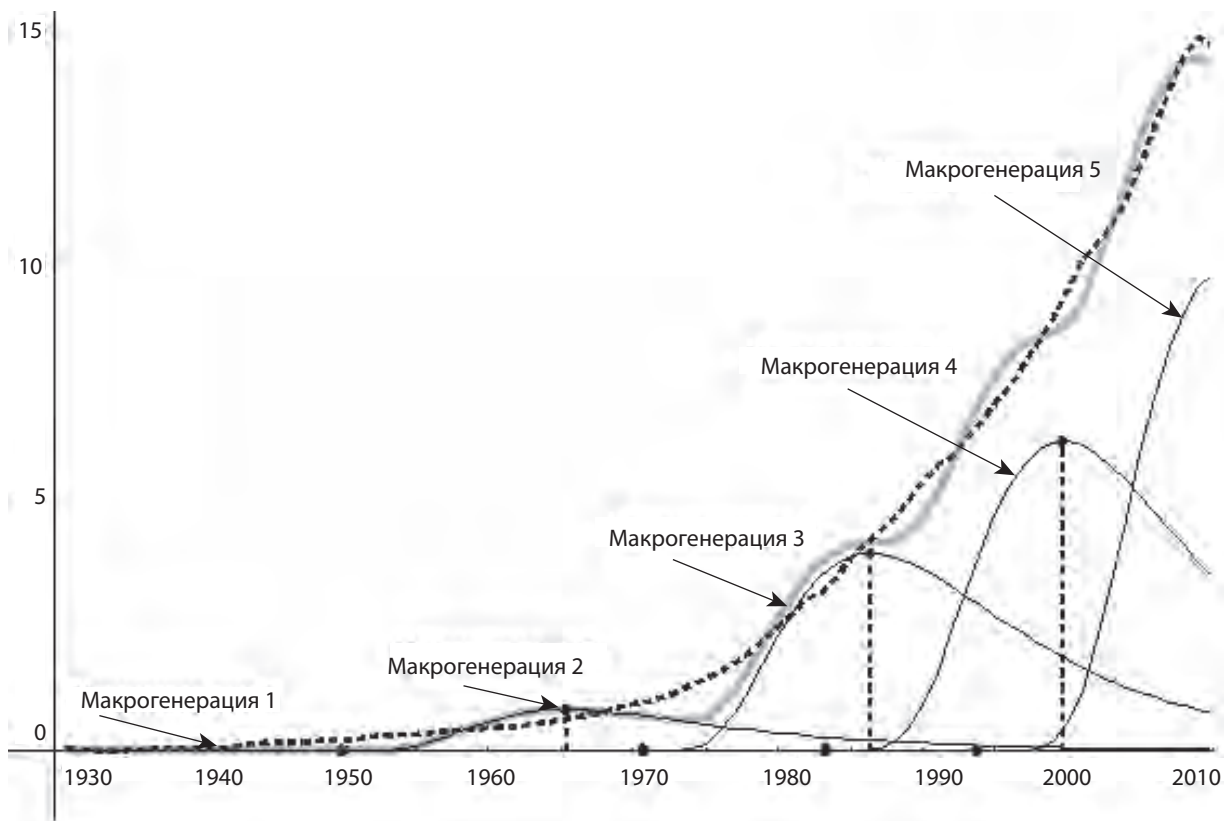

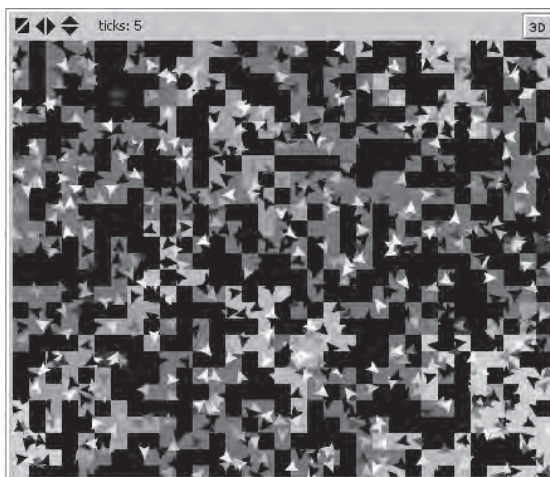
Рис. 2. Приближение ряда ВВП США (трлн долл.) набором макрогенераций

а) чем больше значение технологического коэффициента соседа, тем выше вероятность перекупки технологии. Это соответствует положению эволюционной теории о том, что если случайная мутация увеличивает приспособленность агента, она будет распространяться с большей вероятностью [11];

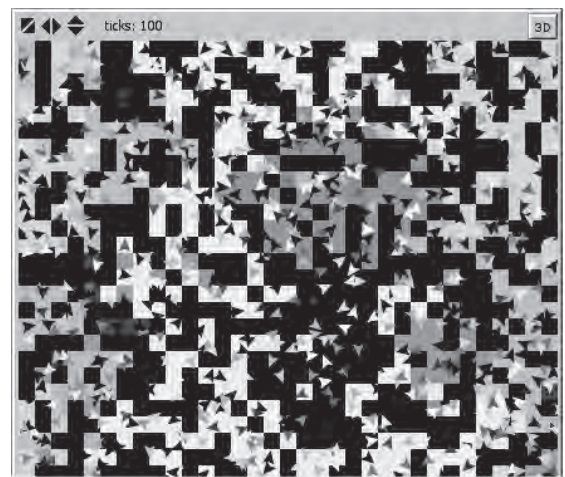
б) предварительный анализ показал, что переходу от одной МГ к следующей соответствует локальный минимум α , а фазе ее роста – увеличение α . Поэтому при изменении значения технологического коэффициента (A) α падает до минимума, а затем увеличивается с каждым шагом моделирования пока технология остается неизменной;

в) стоимость технологии пропорциональна технологическому разрыву.

На основе выдвинутых предположений в среде NetLogo [12] была построена мультиагентная модель. Работа модели позволяет наглядно представить процесс смены нескольких макрогенераций. На рис. 3 приведены изображения модельного мира в начале и в конце имитации. Здесь агент представлен в виде треугольника, окрашенного в соответствии со значением своей ПФКД, поля под агентами окрашены в цвет доминирующей технологии. На рис. 3 можно пронаблюдать процесс зарождения новой МГ в эпицентре старой.

а)

б)

Рис. 3. Визуализация процесса смены макрогенераций: а) в начале, б) в конце имитации

Анализ эволюции системы (рис. 4) показывает, что при достаточно хорошем качестве аппроксимации ($R^2 = 0,89$) она порождает динамику макрогенераций, соответствующую высказанным выше предположениям: новая МГ рождается, когда текущая достигает своего максимума, МГ проходит все фазы жизненного цикла (см. траектории макрогенераций на рис. 4).

ВЫВОДЫ

Предложенный в работе подход к моделированию макроэкономической динамики с использованием мультиагентного подхода основан на теоретических предположениях эволюционной экономики, работах Маевского и Глазьева, эмпирическом анализе макродинамики с помощью производственной функции, проведенном в предыдущих исследованиях [4].

Мультиагентная модель эволюции макрогенераций, разработанная в программной среде NetLogo, продемонстрировала макроэффекты, неприсущие индивидуальному поведению агентов.

Серии расчетов подтвердили теоретические предположения о динамике макрогенераций. Однако их число, полученное в результате имитации, оказалось большим, чем предполагалось, некоторые МГ относительно малы и возникают очень близко друг к другу.

Тем не менее, полученные результаты в целом подтвердили предположения модели смены макрогенераций, выдвинутые в [9]. Они в полной мере согласуются с теоретическими предпосылками и выводами предшествующих исследований и позволяют говорить о пригодности данного подхода для анализа эволюционных процессов в экономике. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Alchian A. A. Uncertainty, Evolution and Economic Theory / A. A. Alchian // Journal of Political Economy, 1950, v. 58, #3, pp. 211 – 221.
2. Маевский В. И. Введение в эволюционную макроэкономику / В. И. Маевский / Российская Академия Наук. Ин-

ститут экономики ; Центр эволюционной экономики. – М. : Япония сегодня, 2008.

3. Бруннер К. Представление о человеке и концепция социума: два подхода к пониманию общества / Карл Бруннер // THESIS. – М. : Издательство ГУ-ВШЭ, 1993. – № 3. – С. 51 – 72.

4. Кононова К. Ю. Моделирование динамики макрогенераций / К. Ю. Кононова. – Бизнес Информ. – 2012. – № 4. – С. 38 – 41.

5. Глазьев С. Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития / С. Ю. Глазьев. – М. : ВладДар, 1993.

6. Gross Domestic Product in Current and Chained Dollars [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.census.gov/compendia/statab/2011/tables/11s0666.xls>

7. Fixed Assets and Durable goods [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bea.gov/Index.htm> U.S. Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis

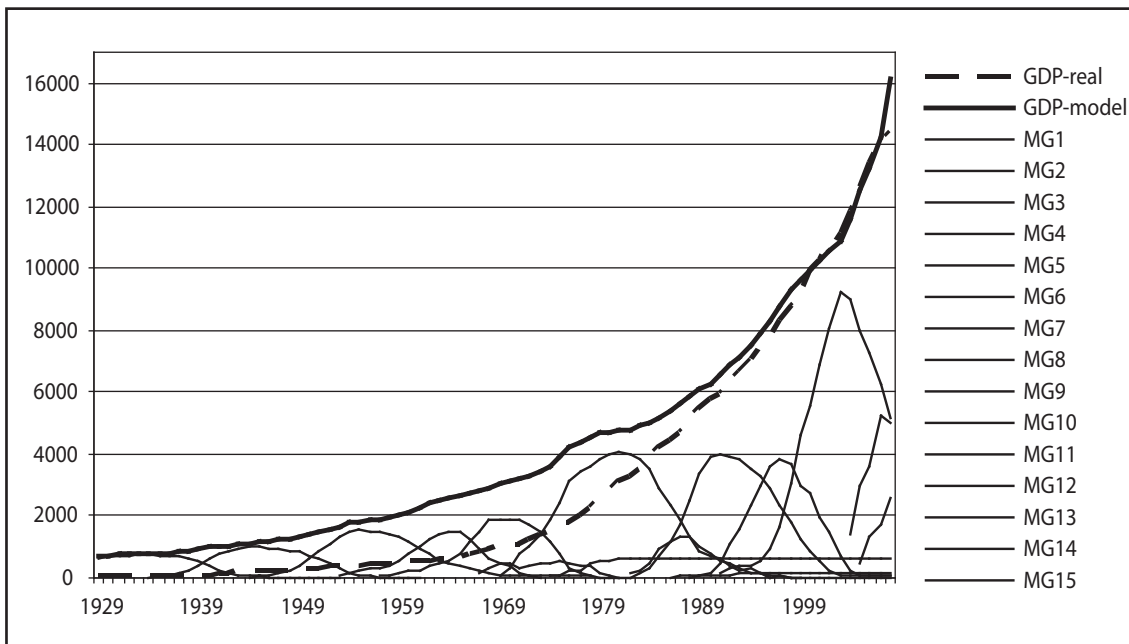

Рис. 4. Приближение ряда ВВП США (млн.долл.) набором макрогенераций

8. Labor Force Statistics from the Current Population Survey, Bureau of labor statistics [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://data.bls.gov/cgi-bin/surveymost>

9. Меркулова Т. В. Эволюционные процессы в экономике: моделирование динамики макрогенераций / Т. В. Меркулова, Е. Ю. Кононова // Моделирование социально-экономических систем: теория и практика : монография / Под ред. В. С. Пономаренко, Т. С. Клебановой, Н. А. Кизима. – Х. : ФЛМ Александра К. М. ; ИД «ИНЖЭК», 2012. – С. 79 – 90.

10. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер. – М. : ЭКСМО, 2007.

11. Коротаев А. В. Социальная эволюция: факторы, закономерности, тенденции / А. В. Коротаев. – Москва : ИФ «Восточная литература» РАН, 2003.

12. NetLogo [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ccl.northwestern.edu/netlogo/>

REFERENCES

Alchian, A. A. "Uncertainty, Evolution and Economic Theory". *Journal of Political Economy*, vol. 58, no. 3 (1950): 211-221.

Brunner, K. "Predstavlenie o cheloveke i kontseptsiiia sotsiiuma: dva podkhoda k ponimaniuu obshchestva" [The idea of man and the concept of society: two approaches to understanding society]. *THESIS*, no. 3 (1993): 51-72.

"Fixed Assets and Durable goods". <http://www.bea.gov/Index.htm> U.S. Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis.

Glazev, S. Yu. *Teoriia dolgosrochnogo tekhniko-ekonomicheskogo razvitiia* [The theory of long-term technical and economic development]. Moscow: VlaDar, 1993.

"Gross Domestic Product in Current and Chained Dollars". <http://www.census.gov/compendia/statab/2011/tables/11s0666.xls>

Kononova, K. Yu. "Modelyrovanye dynamyky makrohenratsyi" [Modeling the dynamics of macrogenerations]. *Biznes Inform*, no. 4 (2012): 38-41.

Korotaev, A. V. *Sotsialnaia evoliutsiia: faktory, zakonomernosti, tendentsii* [Social evolution: the factors, patterns and trends]. Moskva: Vostochnaia literatura, 2003.

"Labor Force Statistics from the Current Population Survey, Bureau of labor statistics". <http://data.bls.gov/cgi-bin/surveymost>

Merkulova, T. V., and Kononova, E. Yu. "Evolutsionnye protsessy v ekonomike: modelirovanie dinamiki makrogeneratsiy" [Evolutionary processes in the economy: modeling the dynamics of macrogenerations]. In *Modelirovanie sotsialno-ekonomicheskikh sistem: teoriia i praktika*, 79-90. Kharkiv: Aleksandrova; INZhEK, 2012.

Maevskiy, V. I. *Vvedenie v evoliutsionnuu makroekonomiku* [Introduction to evolutionary macroeconomics]. Moscow: Yaponiia segodnia, 2008.

"NetLogo". <http://ccl.northwestern.edu/netlogo/>
Shumpeter, Y. *Teoriia ekonomicheskogo razvitiia. Kapitalizm, sotsializm i demokratiia* [The theory of economic development. Capitalism, Socialism and Democracy]. Moscow: EKSMO, 2007.

МОДЕЛЬ ОПТИМИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ЗАТРАТ

НАУМОВА М. А.

УДК 517.977

Наумова М. А. Модель оптимизации инвестиционных затрат

В условиях рыночной экономики все предприятия в той или иной степени связаны с инвестиционной деятельностью и принятием инвестиционных решений. Каждое предприятие имеет ограниченные финансовые ресурсы, доступные для инвестирования. В связи с этим возникает задача оптимизации инвестиционных решений. Современные микро- и макроэкономические теории не обходятся без такого мощного метода, как математическое моделирование. Использование математики позволяет выделить и формально описать наиболее существенные свойства экономических процессов, исследовать эти свойства и сделать выводы, адекватные изучаемому процессу. Поэтому становится актуальным поиск методов исследования и расчета математических моделей сложных процессов, динамика которых описывается нелинейными системами. В статье рассмотрена модель управления инвестиционными решениями с производственной функцией Кобба – Дугласа (Cobb – Douglas production function). Приведена математическая постановка задачи для максимизации суммы прибыли. Используя принцип максимума, получена система нелинейных дифференциальных уравнений. Проведен качественный анализ системы с помощью её фазового портрета вблизи точки равновесия.

Ключевые слова: инвестиции, прибыль, оптимальное управление, нелинейная система, фазовый портрет.

Формул: 24. **Библ.:** 9.

Наумова Марина Анатольевна – кандидат физико-математических наук, доцент, доцент кафедры математики и математических методов в экономике, Донецкий национальный университет (ул. Университетская, 24, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: naumova.maryna@gmail.com

УДК 517.977

UDC 517.977

Наумова М. А. Модель оптимізації інвестиційних витрат

В умовах ринкової економіки всі підприємства тією чи іншою мірою пов'язані з інвестиційною діяльністю та прийняттям інвестиційних рішень. Кожне підприємство має обмежені фінансові ресурси, що доступні для інвестування. У зв'язку з цим виникає задача оптимізації інвестиційних рішень. Сучасні мікро- і макроекономічні теорії не обходяться без такого потужного метода, як математичне моделювання. Використання математики дозволяє виділити і формально описати найбільш суттєві властивості економічних процесів, дослідити ці властивості та зробити висновки, адекватні досліджуваному процесу. Тому стає актуальним пошук методів дослідження і розрахунку математичних моделей складних процесів, динаміка яких описується нелінійними системами. У статті розглянуто модель управління інвестиційними рішеннями з виробничою функцією Кобба – Дугласа (Cobb – Douglas production function). Наведено математичну постановку задачі для максимізації суми прибутку. Використовуючи принцип максимуму, отримано систему нелінійних диференціальних рівнянь. Проведено якісний аналіз системи за допомогою її фазового портрету в околі точки рівноваги.

Ключові слова: інвестиції, прибуток, оптимальне управління, нелінійна система, фазовий портрет.

Формул: 24. **Бібл.:** 9.

Наумова Марина Анатоліївна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри математики і математичних методів в економіці, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: naumova.maryna@gmail.com

Naumova M. A. Model of Optimisation of Investment Expenditures

The market economy provides such conditions when all enterprises are connected, to a certain degree, with the investment activity and with making investment decisions. Each enterprise has limited financial resources, available for investing. This results in appearance of the task of optimisation of investment decisions. The modern micro- and macro-economic theories use such a powerful method as mathematic modelling. Using mathematics allows allocation and formal description of the most significant properties of economic processes and studying these properties and making conclusions that would be adequate to the studied process. That is why, it becomes topical to search for methods of study and calculation of mathematical models of complex processes, dynamics of which is described by non-linear systems. The article considers the model of management of investment decisions with the Cobb–Douglas production function. It provides a mathematical task setting for maximisation of the sum of profit. Using the principle of maximum, the article obtains the system of non-linear differential equations. It conducts a quality analysis of the system with the help of its phase portrait near points of equilibrium.

Key words: investments, profit, optimal management, non-linear system, phase portrait.

Formulae: 24. **Bibl.:** 9.

Naumova Maryna A. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Mathematics and Mathematical Methods in Economics, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: naumova.maryna@gmail.com

В условиях рыночной экономики все предприятия в той или иной степени связаны с инвестиционной деятельностью и принятием инвестиционных решений. В современном мире возможностей для инвестирования достаточно много. Вместе с тем каждое предприятие имеет ограниченные финансовые ресурсы, доступные для инвестирования. В связи с этим возникает задача оптимизации инвестиционных решений.

Экономика как наука об объективных причинах развития и функционирования общества давно пользуется разными количественными характеристиками, для исследования которых широко применяются различные математические методы исследования. Сове-

менные микро- и макроэкономические теории не обходятся без такого мощного метода, как математическое моделирование. Использование языка математики позволяет выделить и формально описать наиболее существенные свойства экономических процессов, исследовать эти свойства и сделать выводы, адекватные изучаемому процессу. Формализация основных особенностей функционирования экономических объектов позволяет оценить возможные последствия воздействия на них и использовать такие оценки в управлении. Изучение реальных процессов зачастую сводится к исследованию нелинейных систем дифференциальных уравнений.

В современных условиях возрастает интерес к использованию математических методов в управлении инвестиционными решениями, увеличивается эффективность их применения в экономике. Поэтому становится актуальным поиск методов исследования и расчета математических моделей сложных процессов, динамика которых описывается управляемыми нелинейными системами.

Инвестиции оказывают огромное влияние на основы хозяйственной деятельности и различные направления общественной жизни, играют большую роль в формировании и укреплении производственного потенциала, социальной сферы.

Теория инвестиций развивалась представителями классической, кейнсианской и институциональной школ. Представители классической теории А. Смит, Д. Рикардо, Дж. Милль, Ж.-Б. Сей и другие исследовали сущность и роль инвестиций в сфере промышленного производства и непромышленной сфере. К. Маркс внес большой вклад в развитие теории инвестиций в рамках работы о капитале и прибавочной стоимости [1], впервые раскрыл содержание стадий инвестиционного процесса.

Микроэкономический аспект инвестиционного анализа рассматривался в исследованиях представителей школы маржиналистов С. Джевонса, К. Менгера, Е. Бем-Баверка, Ф. Визера, Л. Вальраса, Дж. Кларка и др., а также в работах представителей школы неоклассического направления Дж. Мида, Э. Денисона, Р. Солоу и др. Работы основоположника этой школы А. Маршалла [2] посвящены проблемам определения условий инвестирования.

Позже основатель макроэкономического подхода Дж. М. Кейнс [3] исследовал зависимость и пропорции между совокупными народнохозяйственными величинами: национальным доходом, сбережениями, инвестициями, совокупным спросом. Представители институционального направления Т. Веблен, А. Шпитгоф, Дж. Коммонс и другие предложили методологию инвестиционного анализа дополнить рассмотрением политических, социальных и других проблем. В дальнейшем теория инвестиций получила свое развитие в работах таких ученых, как Н. Д. Конратьев, И. Шумпетер [4], С. Кузнец, К. Кларк, У. Митчел и др.

Оптимизационные динамические модели экономических систем основаны на классических работах Ф. Рамсея, Д. Касса, Т. Купманса. Развитие этих моделей представлено работами В. Д. Матвеевко, В. З. Беленького, В. Ф. Кротова, В. Г. Болтянского [5], Э. Полака [6], Р. Е. Калмана [7] и других.

Отдельно следует выделить работы Л. С. Понтрягина [8] и Р. Беллмана [9], которые внесли большой вклад в разработку инструментальных методов оптимального управления и математического анализа динамических экономических систем.

Целью статьи является исследование модели управления инвестиционными решениями с производственной функцией Кобба – Дугласа методами оптимального управления.

Результаты научных исследований говорят о том, что экономический рост страны или отдельного пред-

приятия зависит от структуры и размеров инвестиций, скорости и качества инвестирования. Создание капитала, обеспечение конкурентоспособности товаропроизводителей на внешних и внутренних рынках в настоящее время невозможны без инвестиций. Качественное обновление мирового товаропроизводства и рыночной инфраструктуры происходит в основном за счет инвестирования. Эффективные рыночные преобразования происходят тем быстрее, чем интенсивней осуществляется процесс инвестирования.

В настоящее время мировая экономика стоит перед объективной необходимостью активизации инвестиционной деятельности на создание конкурентоспособных хозяйственных систем, модернизацию и реконструкцию действующих структур, обеспечение диверсификации капитала в направлении социально ориентированных структурных преобразований.

В современной экономике теория инвестиций является одной из основных категорий. Эта теория рассматривается с точки зрения двух уровней: микро- и макроуровня. На уровне микроэкономики основным в теории инвестиций является процесс принятия инвестиционных решений с позиции предприятия. В теории инвестиций разрабатываются и научно обосновываются методы формирования оптимальной инвестиционной политики. На уровне макроэкономики проблема инвестирования рассматривается с позиций государственной инвестиционной политики, политики доходов и занятости.

Инвестиции определяют будущее страны в целом, отдельного предприятия и являются одним из основных факторов развития экономики в целом.

Успех в современном бизнесе и менеджменте во многом опирается на оперативный анализ экономической ситуации и выбор оптимального решения из всех возможных решений. В связи с этим особенно актуальным становится разработка и применение экономико-математических методов и моделей для решения возникающих производственных задач, определения и выбора вариантов экономического развития в будущем, обеспечения оптимального распределения ресурсов. Эти задачи не могут быть решены без использования теории управляющих систем. Определение оптимального варианта развития, как правило, связано с решением динамических задач оптимального управления.

Разнообразие теоретических и практических задач, возникающих в теории оптимального управления и ее приложений, вызывает необходимость поиска новых методов решения краевых задач, особенно для нелинейных систем.

Пусть выпуск некоторого предприятия зависит только от основных фондов:

$$Q = q(K),$$

где Q – выпуск продукции, $q(K)$ – производственная функция, которая выражает зависимость выпуска от капитала K .

Будем предполагать, что предприятие инвестирует свой капитал. Пусть $I(t)$ – количество капитала, которое предприятие инвестирует в производство в мо-

мент времени t , и пусть δ – коэффициент амортизации основных фондов ($\delta > 0$). Тогда количество капитала в каждый момент времени изменяется в соответствии с дифференциальным уравнением

$$dK = [I(t) - \delta K(t)]dt$$

или

$$\frac{dK}{dt} = I(t) - \delta K(t).$$

Пусть $c[I(t)]$ – функция, которая выражает издержки на инвестирование капитала $I(t)$ в момент времени t . Тогда прибыль предприятия в момент времени t можно выразить формулой:

$$\Pi[K(t), I(t)] = q[K(t)] - c[I(t)].$$

Предположим, что предприятию нужно определить, какое количество капитала оно должно инвестировать в каждый момент времени, чтобы максимизировать сумму доходов в течение периода времени с текущего момента ($t = 0$) до заданного момента времени t . Таким образом, мы получаем следующую задачу.

Найти максимум функционала

$$y[I(t)] = \int_0^T \Pi[K(t), I(t)]dt$$

при условиях

$$\begin{aligned} \frac{dK}{dt} &= I(t) - \delta K, \\ K(0) &= K_0. \end{aligned}$$

Предположим, что количество продукции, произведенное предприятием, выражается производственной функцией Кобба – Дугласа

$$Q = A \cdot K^\alpha \cdot L^\beta,$$

где K – количество основного капитала, L – затраты труда, A, α, β – некоторые константы, $A > 0, \alpha, \beta > 0, \alpha + \beta < 1$.

Пусть p – стоимость единицы выпущенной продукции, w – реальная заработная плата ($p > 0, w > 0$). Воспользуемся соотношением «цена единицы выпуска, умноженная на маргинальную производительность, равна заработной плате» и получим, что

$$p \frac{\partial Q}{\partial L} = w.$$

Из этого равенства выразим L через K :

$$\begin{aligned} p \cdot A \cdot \beta \cdot K^\alpha \cdot L^{\beta-1} &= w, \\ L &= \left(\frac{w}{pA\beta} \right)^{\frac{1}{\beta-1}} \cdot K^{-\frac{\alpha}{\beta-1}}. \end{aligned}$$

Теперь производственная функция имеет вид

$$q(K) = \left(\frac{w}{pA\beta} \right)^{\frac{\beta}{\beta-1}} \cdot K^{\frac{\alpha}{1-\beta}},$$

или

$$q(K) = a \cdot K^{\frac{\alpha}{1-\beta}},$$

где $a = \left(\frac{w}{pA\beta} \right)^{\frac{\beta}{\beta-1}} > 0$.

Пусть функция издержек имеет вид

$$c(I) = I^2.$$

Тогда прибыль предприятия в любой момент времени будет составлять

$$\Pi = a \cdot K^{\frac{\alpha}{1-\beta}} - I^2.$$

Задачу максимизации интегральной суммы доходов предприятия на заданном интервале времени $(0, T)$, получаем в следующей математической постановке.

Найти

$$\max \int_0^T (a \cdot K^{\frac{\alpha}{1-\beta}} - I^2)dt$$

при условиях

$$\begin{aligned} \frac{dK}{dt} &= I - \delta K, \\ K(0) &= K_0. \end{aligned}$$

Здесь управлением является $I(t)$. Для того, чтобы решить эту задачу, составим функцию Гамильтона

$$H(K, I, \lambda, t) = a \cdot K^{\frac{\alpha}{1-\beta}} - I^2 + \lambda(I - \delta K).$$

Применяя принцип максимума, получим

$$\frac{\partial H}{\partial I} = -2I + \lambda = 0,$$

откуда

$$I(t) = \frac{\lambda(t)}{2}. \tag{1}$$

С учетом этой зависимости получим систему дифференциальных уравнений с неизвестными $\lambda(t)$ и $K(t)$:

$$\begin{cases} \frac{d\lambda}{dt} = \lambda\delta - \frac{a \cdot \alpha}{1-\beta} \cdot K^{\frac{\alpha+\beta-1}{1-\beta}}, \\ \frac{dK}{dt} = \frac{\lambda}{2} - \delta K. \end{cases} \tag{2}$$

Здесь степень $\frac{\alpha + \beta - 1}{1 - \beta} < 0$.

Граничные условия:

$$K(0) = K_0, \quad \lambda(T) = 0,$$

где граничное условие для $\lambda(t)$ получено из условия трансверсальности.

Так как система дифференциальных уравнений нелинейная, то мы можем провести ее качественный анализ с помощью её фазового портрета вблизи точек равновесия.

Точки равновесия (λ^*, K^*) системы найдем из условия

$$\begin{cases} \frac{d\lambda}{dt} = 0, \\ \frac{dK}{dt} = 0. \end{cases}$$

Получим две точки $(0; 0)$ и

$$\left(2\delta \left(\frac{a \cdot \alpha}{2\delta^2(1-\beta)} \right)^{\frac{1-\beta}{2-\alpha-2\beta}}, \left(\frac{a \cdot \alpha}{2\delta^2(1-\beta)} \right)^{\frac{1-\beta}{2-\alpha-2\beta}} \right),$$

первая из которых не представляет экономического интереса. Здесь $(2 - \alpha - 2\beta > 0)$.

Линеаризованная система вблизи точки (λ^*, K^*) для системы (2) будет иметь вид

$$\begin{cases} \frac{d\lambda}{dt} = \delta(\lambda - \lambda^*) + 2\delta^2 \frac{1 - (\alpha + \beta)}{1 - \beta} (K - K^*), \\ \frac{dK}{dt} = \frac{1}{2}(\lambda - \lambda^*) - \delta(K - K^*), \end{cases}$$

или

$$\begin{cases} \frac{d\lambda}{dt} = \delta\lambda + 2\delta^2 \frac{1 - (\alpha + \beta)}{1 - \beta} K + \\ + \left(-\delta\lambda^* - 2\delta^2 \frac{1 - (\alpha + \beta)}{1 - \beta} K^* \right), \\ \frac{dK}{dt} = \frac{1}{2}\lambda - \delta K + \left(-\frac{\lambda^*}{2} - \delta K^* \right). \end{cases}$$

Матрица коэффициентов указанной выше системы:

$$A = \begin{pmatrix} \delta & 2\delta^2 \frac{1 - (\alpha + \beta)}{1 - \beta} \\ \frac{1}{2} & -\delta \end{pmatrix}.$$

Так как определитель матрицы

$$\Delta A = -\delta^2 \cdot \frac{2 - \alpha - 2\beta}{1 - \beta} < 0,$$

а ее след $\text{tr}A = 0$, то точка равновесия является седлом.

Уравнения изоклин имеют вид:

$$K = -\frac{1}{2\delta} \cdot \frac{1 - \beta}{1 - (\alpha + \beta)} \cdot \lambda - \text{уравнение вертикаль-}$$

ной изоклины,

$$K = \frac{1}{2\delta} \cdot \lambda - \text{уравнение горизонтальной изоклины.}$$

Уравнения сепаратрис имеют вид:

$$K = \frac{1}{2\delta} \cdot \frac{1 - \beta}{1 - (\alpha + \beta)} \cdot \left(\sqrt{\frac{2 - \alpha - 2\beta}{1 - \beta}} - 1 \right) \cdot \lambda, \quad (3)$$

$$K = \frac{1}{2\delta} \cdot \frac{1 - \beta}{1 - (\alpha + \beta)} \cdot \left(-\sqrt{\frac{2 - \alpha - 2\beta}{1 - \beta}} - 1 \right) \cdot \lambda, \quad (4)$$

причем

$$\frac{1}{2\delta} \cdot \frac{1 - \beta}{1 - (\alpha + \beta)} \cdot \left(\sqrt{\frac{2 - \alpha - 2\beta}{1 - \beta}} - 1 \right) > 0,$$

а

$$\frac{1}{2\delta} \cdot \frac{1 - \beta}{1 - (\alpha + \beta)} \cdot \left(-\sqrt{\frac{2 - \alpha - 2\beta}{1 - \beta}} - 1 \right) < 0.$$

Остальные фазовые траектории – это гиперболы, для которых найденные прямые являются асимптотами. Особая точка типа седла всегда неустойчива. Только при специально выбранных начальных условиях на сепаратрисе (4), система будет приближаться к состоянию равновесия. Фазовый портрет нелинейной системы (2) в окрестности точки равновесия (λ^*, K^*) качественно эквивалентен фазовому портрету в окрестности начала координат линеаризованной системы.

Если при некоторых значениях параметров удастся явно определить решения системы (2), то подставляя значение $\lambda(t)$ в (1), получим оптимальное управление для инвестиций, которое максимизирует суммарную прибыль в течение планируемого периода времени.

ВЫВОДЫ

В теории оптимального управления экономики определяющим является системный подход. Экономика рассматривается как очень сложная динамическая система. Ее развитие происходит в условиях ограниченности трудовых и материальных ресурсов, возрастания потребностей в научных и технических знаниях, новых технологиях. Возникает необходимость в оптимальном преодолении дефицита ресурсов в смысле превышения предъявляемого спроса над реальным предложением, оптимизации инвестиционных решений. Целью оптимизации развития экономики становится максимально возможное удовлетворение возрастающих потребностей.

Огромное множество вариантов решения экономических и управленческих задач создает взаимозаменяемость потребностей, ресурсов, технологий, территориального размещения производства. Это определяет проблему выбора лучшего варианта, который удовлетворяет поставленным целям, что, в свою очередь, приводит к задачам оптимального функционирования и управления экономическими системами.

В современное время производственным предприятиям приходится функционировать в условиях нестабильности и неопределенности. Для эффективной работы предприятия должны быть способны своевременно реагировать на постоянно изменяющиеся внешние условия. Для этого необходимо применять экономико-математические методы исследования для создания методик, позволяющих оптимизировать кредитно-инвестиционную деятельность, повысить эффективность использования капитала с помощью разработанного математического аппарата. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Маркс К. Капитал / К. Маркс. – М. : Издательство политическая литература, 1975. – Т. 2. – 752 с.
2. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл : в 3 т. – М. : Прогресс, 1993. – 994 с.
3. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости процентов и денег / Дж. М. Кейнс // Антология экономической классики. – Т. 2. – М. : Эксо. 2007. – 960 с.
4. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер. – М. : Издательство «Прогресс», 1982. – 454 с.
5. Болтянский В. Г. Математические методы оптимального управления / В. Г. Болтянский. – М. : Наука, 1969. – 408 с.
6. Полак Э. Численные методы оптимизации. Единый подход / Э. Полак. – М. : Мир, 1974. – 374 с.
7. Калман Р. Е. Об общей теории систем управления / Р. Е. Калман // Труды I конгресса ИФАК / Изв. АН СССР. – М., 1961. – Т. 2. – С. 521 – 546.

8. Понтрягин Л. С. Принцип максимума в оптимальном управлении / Л. С. Понтрягин. – М.: Наука, 1989. – 61 с.
9. Беллман Р. Динамическое программирование / Р. Беллман. – М.: Изд-во ин. лит. 1960. – 400 с.

REFERENCES

- Boltianskiy, V. G. *Matematicheskie metody optimalnogo upravleniia* [Mathematical methods of optimal control]. Moscow: Nauka, 1969.
- Bellman, R. *Dinamicheskoe programmirovaniie* [Dynamic programming]. Moscow: Izdatelstvo inostrannoy literatury, 1960.
- Keyns, Dzh. M. "Obshchaia teoriia zaniatosti protsentov i deneg" [General Theory of Employment Interest and Money]. In *Antologiiia ekonomicheskoy klassiki*, 1960. Moscow: Ekso, 2007.

- Kalman, R. E. "Ob obshchey teorii sistem upravleniia" [On the general theory of control systems]. In *Trudy I kongressa IFAK*, 521-546. Moscow: Izvestiia AN SSSR, 1961.
- Marks, K. *Kapital* [Capital]. Moscow: Politicheskaiia literatura, 1975.
- Marshall, A. *Printsipy ekonomicheskoy nauki* [The principles of economics]. Moscow: Progress, 1993.
- Pontriagin, L. S. *Printsip maksimuma v optimalnom upravlenii* [The maximum principle in optimal control]. Moscow: Nauka, 1989.
- Polak, E. *Chislennyye metody optimizatsii. Edinyy podkhod* [Numerical optimization. A unified approach]. Moscow: Mir, 1974.
- Shumpeter, Y. *Teoriia ekonomicheskogo razvitiia (Issledovanie predprinimatelskoy pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla konnkury)* [Theory of Economic Development (Study of business profits, capital, credit, interest, and cycle conditions)]. Moscow: Progress, 1982.

УДК 658.015

ПРОГНОЗУВАННЯ ОБСЯГУ ПРОДАЖІВ У ЗБАЛАНСОВАНІЙ СИСТЕМІ ПОКАЗНИКІВ

ОРЛЕНКО Н. С., НАУМЕНКО І. В.

УДК 658.015

Орленко Н. С., Науменко І. В. Прогнозування обсягу продажів у збалансованій системі показників

Виникла проблема визначення та застосування математичних моделей прогнозування обсягів продажу в збалансованій системі показників. Досліджено структурний підрозділ підприємства – планування, визначено основні моделі планування обсягів продажу. Обґрунтовано доцільність застосування моделі, яка заснована на методі прогнозування попиту на товари (послуги) сезонного споживання і товари довгострокового використання, щодо планування обсягів продажів підприємства з ремонту вагонів.

Ключові слова: збалансована система показників (ЗСП), прогнозування обсягів продажу.

Рис.: 2. **Формул.:** 4. **Бібл.:** 8.

Орленко Наталія Станіславівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра ІС в економіці, Криворізький економічний інститут Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана (вул. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50000, Україна)

Науменко Ірина Віталіївна – аспірантка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: umkaira@ukr.net

УДК 658.015

Орленко Н. С., Науменко И. В. Прогнозирование объема продаж в сбалансированной системе показателей

Возникла проблема определения и использования математических моделей прогнозирования объемов продаж в сбалансированной системе показателей. Исследовано структурное подразделение предприятия – планирование, определены основные модели планирования объемов продаж. Обоснована целесообразность использования модели, которая основана на методе прогнозирования спроса на товары (услуги) сезонного потребления и товары долгосрочного использования, для планирования объемов продаж предприятия по ремонту вагонов.

Ключевые слова: сбалансированная система показателей (ССП), прогнозирование объемов продаж.

Рис.: 2. **Формул.:** 4. **Библ.:** 8.

Орленко Наталія Станіславівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра ІС в економіці, Криворізький економічний інститут Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана (вул. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50000, Україна)

Науменко Ірина Віталіївна – аспірантка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: umkaira@ukr.net

UDC 658.015

Orlenko N. S., Naumenko I. V. Forecasting Sales Volumes in the Balanced Scorecard

The article considers the problem of identification and use of mathematical models of forecasting sales volumes in the balanced scorecard. It studies one structural subdivision of an enterprise – planning and identifies main models of planning of sales volumes. It justifies expediency of use of the model, which is based on the method of forecasting demand on goods (services) of seasonal consumption and goods of long-term use for planning sales volumes of an enterprise that deals with repair of carriages.

Key words: balanced scorecard, forecasting sales volumes.

Pic.: 2. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 8.

Orlenko Nataliya S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of IS in the Economy, Kryvyi Rig Economic Institute of the Kiev National Economic University named after V. Getman (vul. K. Marksa, 64, Kryvyi Rig, Dnipropetrovska obl., 50000, Ukraine)

Naumenko Iryna V. – Postgraduate Student, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)
E-mail: umkaira@ukr.net

З розвитком ринкової економіки почався і розвиток конкуренції, тому більшість підприємств намагається визначити попит на свою продукцію, спланувати обсяги продажів у майбутньому, щоб підвищити ефективність та рівномірність роботи. Звідси виникла необхідність у створенні моделі, яка дасть можливість

виконувати прогноз попиту на продукцію в збалансованій системі показників (ЗСП). Модель заснована на методі прогнозування попиту на товари (послуги) сезонного споживання і товари довгострокового використання.

Особливе місце серед методик застосування систем показників сьогодні займає розроблена американ-

8. Понтрягин Л. С. Принцип максимума в оптимальном управлении / Л. С. Понтрягин. – М.: Наука, 1989. – 61 с.
9. Беллман Р. Динамическое программирование / Р. Беллман. – М.: Изд-во ин. лит. 1960. – 400 с.

REFERENCES

- Boltianskiy, V. G. *Matematicheskie metody optimalnogo upravleniia* [Mathematical methods of optimal control]. Moscow: Nauka, 1969.
- Bellman, R. *Dinamicheskoe programmirovaniie* [Dynamic programming]. Moscow: Izdatelstvo inostrannoy literatury, 1960.
- Keyns, Dzh. M. "Obshchaia teoriia zaniatosti protsentov i deneg" [General Theory of Employment Interest and Money]. In *Antologiiia ekonomicheskoy klassiki*, 1960. Moscow: Ekso, 2007.

- Kalman, R. E. "Ob obshchey teorii sistem upravleniia" [On the general theory of control systems]. In *Trudy I kongressa IFAK*, 521-546. Moscow: Izvestiia AN SSSR, 1961.
- Marks, K. *Kapital* [Capital]. Moscow: Politicheskaiia literatura, 1975.
- Marshall, A. *Printsipy ekonomicheskoy nauki* [The principles of economics]. Moscow: Progress, 1993.
- Pontriagin, L. S. *Printsip maksimuma v optimalnom upravlenii* [The maximum principle in optimal control]. Moscow: Nauka, 1989.
- Polak, E. *Chislennyye metody optimizatsii. Edinyy podkhod* [Numerical optimization. A unified approach]. Moscow: Mir, 1974.
- Shumpeter, Y. *Teoriia ekonomicheskogo razvitiia (Issledovanie predprinimatelskoy pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla konnkury)* [Theory of Economic Development (Study of business profits, capital, credit, interest, and cycle conditions)]. Moscow: Progress, 1982.

УДК 658.015

ПРОГНОЗУВАННЯ ОБСЯГУ ПРОДАЖІВ У ЗБАЛАНСОВАНІЙ СИСТЕМІ ПОКАЗНИКІВ

ОРЛЕНКО Н. С., НАУМЕНКО І. В.

УДК 658.015

Орленко Н. С., Науменко І. В. Прогнозування обсягу продажів у збалансованій системі показників

Виникла проблема визначення та застосування математичних моделей прогнозування обсягів продажу в збалансованій системі показників. Досліджено структурний підрозділ підприємства – планування, визначено основні моделі планування обсягів продажу. Обґрунтовано доцільність застосування моделі, яка заснована на методі прогнозування попиту на товари (послуги) сезонного споживання і товари довгострокового використання, щодо планування обсягів продажів підприємства з ремонту вагонів.

Ключові слова: збалансована система показників (ЗСП), прогнозування обсягів продажу.

Рис.: 2. **Формул.:** 4. **Бібл.:** 8.

Орленко Наталія Станіславівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра ІС в економіці, Криворізький економічний інститут Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана (вул. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50000, Україна)

Науменко Ірина Віталіївна – аспірантка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: umkaira@ukr.net

УДК 658.015

Орленко Н. С., Науменко И. В. Прогнозирование объема продаж в сбалансированной системе показателей

Возникла проблема определения и использования математических моделей прогнозирования объемов продаж в сбалансированной системе показателей. Исследовано структурное подразделение предприятия – планирование, определены основные модели планирования объемов продаж. Обоснована целесообразность использования модели, которая основана на методе прогнозирования спроса на товары (услуги) сезонного потребления и товары долгосрочного использования, для планирования объемов продаж предприятия по ремонту вагонов.

Ключевые слова: сбалансированная система показателей (ССП), прогнозирование объемов продаж.

Рис.: 2. **Формул.:** 4. **Библ.:** 8.

Орленко Наталія Станіславівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра ІС в економіці, Криворізький економічний інститут Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана (вул. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50000, Україна)

Науменко Ірина Віталіївна – аспірантка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: umkaira@ukr.net

UDC 658.015

Orlenko N. S., Naumenko I. V. Forecasting Sales Volumes in the Balanced Scorecard

The article considers the problem of identification and use of mathematical models of forecasting sales volumes in the balanced scorecard. It studies one structural subdivision of an enterprise – planning and identifies main models of planning of sales volumes. It justifies expediency of use of the model, which is based on the method of forecasting demand on goods (services) of seasonal consumption and goods of long-term use for planning sales volumes of an enterprise that deals with repair of carriages.

Key words: balanced scorecard, forecasting sales volumes.

Pic.: 2. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 8.

Orlenko Nataliya S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of IS in the Economy, Kryvyi Rig Economic Institute of the Kiev National Economic University named after V. Getman (vul. K. Marksa, 64, Kryvyi Rig, Dnipropetrovska obl., 50000, Ukraine)

Naumenko Iryna V. – Postgraduate Student, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)
E-mail: umkaira@ukr.net

З розвитком ринкової економіки почався і розвиток конкуренції, тому більшість підприємств намагається визначити попит на свою продукцію, спланувати обсяги продажів у майбутньому, щоб підвищити ефективність та рівномірність роботи. Звідси виникла необхідність у створенні моделі, яка дасть можливість

виконувати прогноз попиту на продукцію в збалансованій системі показників (ЗСП). Модель заснована на методі прогнозування попиту на товари (послуги) сезонного споживання і товари довгострокового використання.

Особливе місце серед методик застосування систем показників сьогодні займає розроблена американ-

ськими вченими Р. Капланом і Д. Нортоном [7] збалансована система показників (ЗСП). У роботі [8] проаналізовано роль використання ЗСП у процесі керування підприємствами пострадянського простору. Вітчизняні підприємства, вирішуючи проблеми оцінки ефективності своєї діяльності, усе активніше звертаються до ЗСП.

За першим напрямком було розглянуто такі джерела [1, 3, 4, 5, 6]. В обраних джерелах описані методи прогнозування, а саме:

- ✦ прогнозування з використанням часових рядів;
- ✦ прогнозування тренду методом експоненційного згладжування;
- ✦ статистичний метод;
- ✦ прогнозування попиту на товари (послуги) сезонного споживання і товари довгострокового використання.

Метод прогнозування з використанням часових рядів оснований на часовому ряді економічних показників. Часовий ряд економічних показників складається з послідовності рівномірно розподілених у часі (з інтервалом в місяць, квартал, рік) даних. Суть даного методу полягає в тому, що його майбутнє значення знаходиться в залежності від його попереднього значення.

Метод прогнозування тренду методом експоненційного згладжування реалізований на основі значень коефіцієнтів згладжування α і β . Значення цих коефіцієнтів залежить від часового ряду та глибини ретроспекції (кількості місяців прогнозування, що враховуються).

Статистичний метод прогнозування реалізується на основі виявлення тренду (тренд – це основна тенденція розвитку часового ряду).

Метод прогнозування попиту на товари (послуги) сезонного споживання і товари довгострокового використання реалізується на основі статистичних даних з урахуванням індексів сезонності.

Проаналізувавши всі методи і враховуючи, що планування продажу продукції даного підприємства залежить від заключених договорів з контрагентами та маючи статистичні дані про обсяги продажу продукції, обрано метод прогнозування попиту на товари (послуги) сезонного споживання і товари довгострокового використання. Також вибір цього методу обумовлюється тим, що продукцією «Дніпровагонрембуд» є пасажирські вагони, а це є продукція сезонного споживання та довгострокового використання.

Мета статті – встановити можливість та доцільність застосування моделі прогнозування обсягу продажів у ЗСП на основі методу прогнозування попиту на товари (послуги) сезонного споживання і товари довгострокового використання.

Планування обсягів продажу готової продукції підприємства базується на прогнозних даних про обсяги продажу продукції на майбутні періоди часу.

Об'єктом дослідження є ОАО «Дніпровагонрембуд». Даний об'єкт випускає продукцію (вагони) сезонного характеру, тому що в період з березня по вересень обсяги продажу готової продукції на даному підприємстві зростають.

У точних категоріях суть моделі полягає в тому, що для складання прогнозів треба спочатку виділити тренд, тим самим згладити одним із методів статистичні дані. Для згладжування обрано методом найменших квадратів (МНК) (рис. 1).

Після цього маємо теоретичну криву, на основі якої розраховуються так звані індекси сезонності. Індекси сезонності підраховуються за рахунок усереднення так званих показників сезонності для кожного сезону як середнє арифметичне:

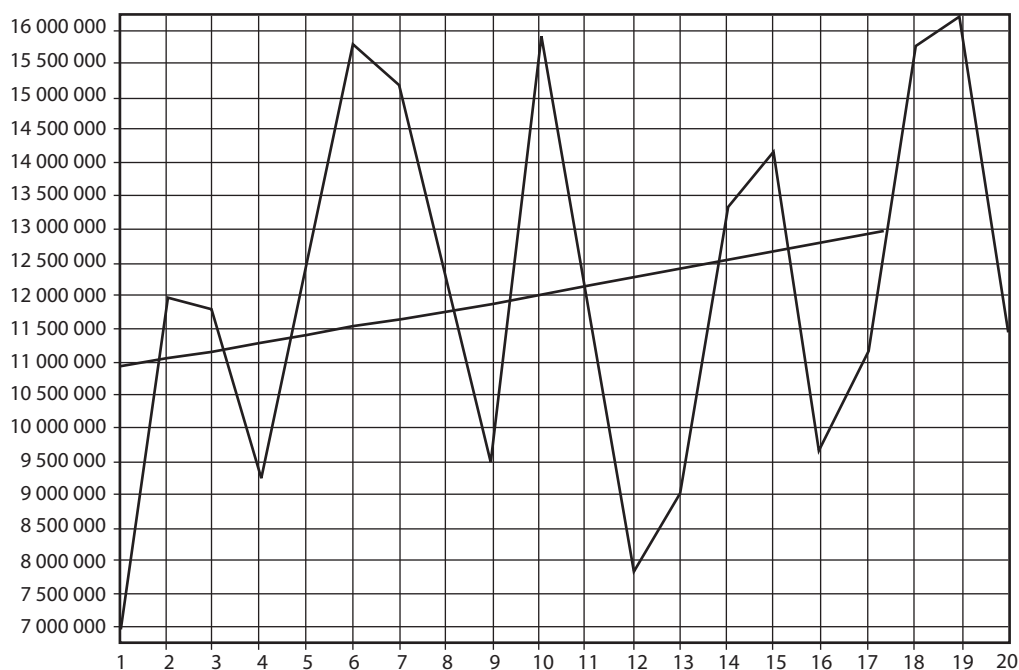

Рис. 1. Приклад згладжування статистичних даних МНК

$$I_k = \frac{\sum_{i=1}^n z_k}{n},$$

де n – кількість періодів; z_k – значення показника сезонності.

Потім, із урахуванням цих індексів, складаються прогнози на наступні сезони.

Показники сезонності – це відношення експериментальних даних до теоретичних.

Припустимо, що підраховані індекси сезонності: I_1, I_2, I_3, I_4 .

Складання прогнозу:

$$Y^t = I_t(at + b),$$

де Y – прогноз; t – номер періоду, на який виконується прогноз, $1 < t < n$; a, b – коефіцієнти, підраховані за МНК; I_t – рівень часового ряду.

Метод найменших квадратів (МНК)[3].

Нехай деякий економічний процес, що розвивається в часі, позначимо

$$Y_t : y_1, y_2, y_3, y_4, \dots, y_n, \quad (1)$$

де $1, 2, \dots, n$ – номери кварталу (це задана статистика); (1) – називають часовим рядом; y_1, y_2, \dots, y_n – рівні часового ряду.

У вигляді згладжувальної кривої є пряма:

$$f(x) = ax + b. \quad (2)$$

Згідно з принципом максимального співпадіння необхідно вибрати функцію $f(x)$ так, щоби сума квадратів відхилень значень функції $f(x_i)$ від значень, за якими було спостереження $y_i, i = 1, 2, \dots, n$, була мінімальною:

$$\sum_{i=1}^n (y_i - f(x_i))^2 = \min. \quad (3)$$

Формулюємо цю задачу в загальному вигляді. У класі функцій виду $f(x, a_1, a_2, \dots, a_k)$, які визначаються параметрами a_1, a_2, \dots, a_k , знайти ту, для якої функція k змінних

$$F(a_1, a_2, \dots, a_k) = \sum_{i=2}^n (y_i - f(x, a_1, a_2, \dots, a_k))^2$$

має мінімум. Це є постановка задачі метода найменших квадратів. Щоб знайти значення параметрів a_1, a_2, \dots, a_k , необхідно прирівняти до нуля їх власні похідні від функції $F(a_1, a_2, \dots, a_k)$ і розв'язати систему рівнянь з k рівнянь та g невідомими a_1, a_2, \dots, a_k :

$$\begin{cases} \frac{\partial F}{\partial a_1} = 0, \\ \frac{\partial F}{\partial a_2} = 0, \\ \dots \\ \frac{\partial F}{\partial a_k} = 0. \end{cases}$$

Нехай згладжувана крива представляє собою пряму лінію

$$F(x, a, b) = ax + b,$$

тобто рівняння регресії лінійне та визначається двома параметрами: a і b .

За даними спостережень $(x_1; y_1), (x_2; y_2), \dots, (x_n; y_n)$ знайдемо такі значення параметрів a і b , щоб точки $(x_i; y_i), i = 1, 2, \dots, n$, побудовані на площині xOy (поле розсіювання), якомога ближче розташовувались до пошукової прямої, тобто щоб сума квадратів відхилень $(y_i - (ax_i + b))$ була мінімальною. У співвідношенні з (3) необхідно знайти екстремум (мінімум) функції

$$F(a, b) = \sum_{i=1}^n (y_i - ax_i - b)^2.$$

Прирівняємо до нуля власні похідні

$$\begin{cases} \frac{\partial F}{\partial a} = -2 \sum_{i=1}^n (y_i - ax_i - b)x_i = 0 \\ \frac{\partial F}{\partial b} = -2 \sum_{i=1}^n (y_i - ax_i - b) = 0. \end{cases}$$

Тоді параметри a і b знайдемо як рішення системи двох лінійних рівнянь

$$\begin{cases} a \sum_{i=1}^n x_i^2 + b \sum_{i=1}^n x_i = \sum_{i=1}^n x_i y_i, \\ a \sum_{i=1}^n x_i + bn = \sum_{i=1}^n y_i. \end{cases} \quad (4)$$

Параметри a і b згладжувальної прямої виражаються через середнє арифметичне значення, вибіркового коефіцієнта кореляції та вибірккові дисперсії виражені таким чином:

$$a = \frac{\sigma^* y}{\sigma^* x} r^*(X, Y), \quad b = \bar{y} - a\bar{x}.$$

У результаті розрахунку буде отримано прогноз обсягу продажів продукції на N рік поквартально. Вихідними документами буде графічна інтерпретація прогнозу (рис. 2).

ВИСНОВКИ

Для планування попиту на продукцію в ЗСП розроблено прогнозну модель на основі методу прогнозування попиту на товари (послуги) сезонного споживання та довгострокового використання. Прогноз реалізований на двадцяти точках (статистика за минулі періоди), а попит прогнозується на чотири точки наперед. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Марюта А. Н.** Экономико-математическое моделирование и оптимизация управления организациями / А. Н. Марюта, Н. Е. Бойцун. – Д. : ДНУ, 2001. – 535 с.
2. Типовые проектные решения автоматических систем управления предприятиями. – Москва, 1975.
3. **Кильдешев Г. С.** Анализ временных рядов и прогнозирования / Г. С. Кильдешев. – М. : Наука, 1995.
4. **Вітлінський В. В.** Моделювання економіки : навч. посіб. / В. В. Вітлінський. – К. : КНЕУ, 2003. – 408 с.
5. **Бережная Е. В.** Математические методы моделирования экономических систем : учеб. пособие / Е. В. Бережная, В. И. Бережной. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 368 с.
6. **Терехов Л. Л.** Экономико-математические методы и модели в планировании и управлении : [Для фак. повыше-

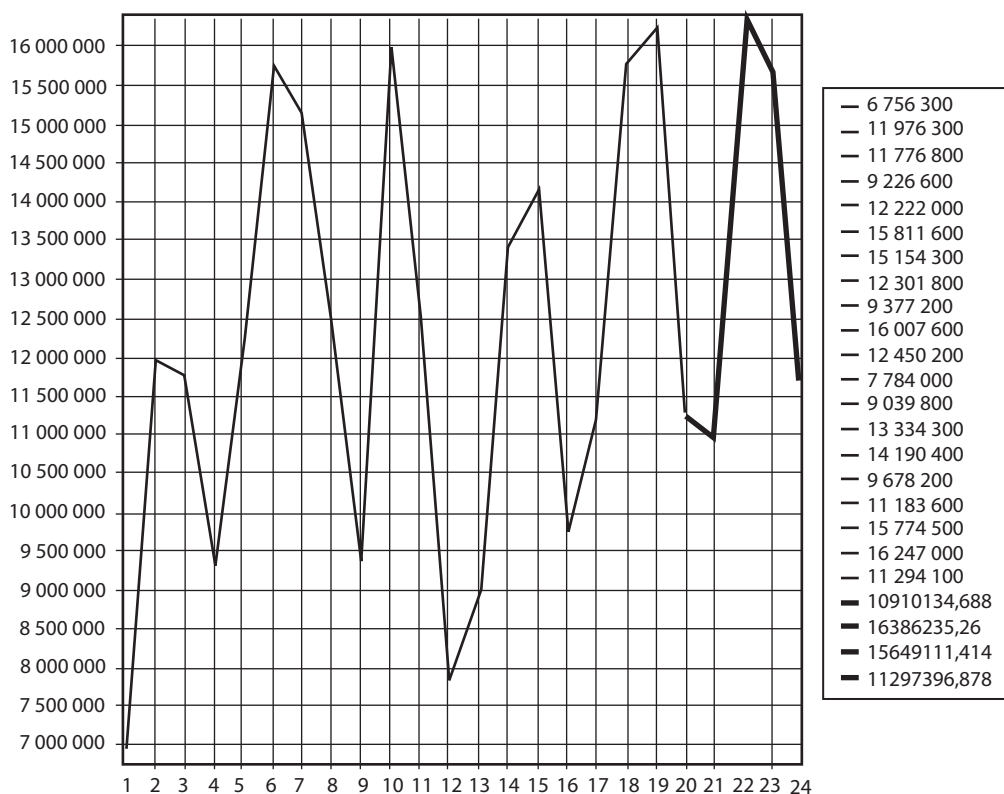

Рис. 2. Графічна інтерпретація прогнозу

ния квалификации руководящих работников и специалистов нар. хоз-ва) / Л. Л. Терехов, В. А. Куценко, С. П. Сиднев. – Киев : Вища шк., 1984.

7. Каплан Роберт С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон / Пер. с англ. М. Павлова. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 304 с.

8. Федосеев О. Відкриваючи нові горизонти управління бізнесом: система збалансованих показників / О. Федосеев // Круглий стіл. – 2005. – № 3 (28) – № 5 (30).

REFERENCES

Berezhnaia, E. V., and Berezhnoy, V. I. *Matematicheskie metody modelirovaniia ekonomicheskikh sistem* [Mathematical modeling of economic systems]. Moscow: Finansy i statistika, 2001.

Fedosieiev, O. "Vidkryvaiuchy novi horizonty upravlinnia biznesom: sistema zbalansovanykh pokaznykiv" [Opening new horizons of business management: Balanced Scorecard]. *Kruhlyi stil*, no. 3(28)-№5(30) (2005).

Kildeshev, G. S. *Analiz vremennykh riadov i prognozirovaniia* [Time series analysis and forecasting]. Moscow: Nauka, 1995.

Kaplan, Robert S., and Norton, Deyvid P. *Sbalansirovannaiia sistema pokazateley. Ot strategii k deystviuu* [The Balanced Scorecard. From strategy to action]. Moscow: Olimp-Biznes, 2003.

Mariuta, A. N., and Boytsun, N. E. *Ekonomiko-matematicheskoe modelirovanie i optimizatsiia upravlinnia organizatsiiami* [Economic-mathematical modeling and optimization of the management of organizations]. Dnepropetrovsk: DNU, 2001.

Terekhov, L. L., Kutsenko, V. A., and Sidnev, S. P. *Ekonomiko-matematicheskie metody i modeli v planirovanii i upravlenii*

[Economic-mathematical methods and models in planning and management]. Kiev: Vishcha shkola, 1984.

Tipovye proektnye resheniia avtomaticheskikh sistem upravleniia predpriiatiami [Typical circuit design solutions enterprise management systems]. Moskva, 1975.

Vitlinskyi, V. V. *Modeliuvannia ekonomiky* [Modelling economy]. Kyiv: KNEU, 2003.

МОДЕЛЬ ОЦІНКИ ЙМОВІРНОСТІ ПРАЦЕЗДАТНОГО СТАНУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

ХАЙЛУК С. О.

УДК 336.71:519.86

Хайлук С. О. Модель оцінки ймовірності працездатного стану банківської системи

Мета статті полягає в обґрунтуванні моделі оцінки ймовірності працездатного стану банківської системи. Аналізуючи, систематизуючи та узагальнюючи наукові праці багатьох учених, було введено поняття «працездатності банківської системи» як одного з показників надійності банківської системи. У результаті дослідження було розроблено спрощену елементну структурну схему надійності банківської системи, що включає три елементи: НБУ, сукупність банків другого рівня та сукупність економічних суб'єктів, що працюють з банками. Запропоновано метод оцінки ймовірності працездатного стану банківської системи за умови можливого відновлення всіх її елементів після виникнення певних відмов, що ґрунтується на положеннях теорії надійності складних систем. У подальших дослідженнях буде розглянуто більш складні схеми, що включають можливості навантаженого та ненавантаженого резервування.

Ключові слова: модель, банківська система, працездатність, надійність.

Рис.: 1. **Формул:** 19. **Бібл.:** 9.

Хайлук Світлана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної кібернетики, Севастопольський інститут банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України (вул. Паркова, 6, Севастополь, 99001, Україна)

E-mail: khay@ukr.net

УДК 336.71:519.86

UDC 336.71:519.86

Хайлук С. А. Модель оценки вероятности работоспособного состояния банковской системы

Цель статьи заключается в обосновании модели оценки вероятности работоспособного состояния банковской системы. Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды многих ученых, было введено понятие «работоспособности банковской системы» как одного из показателей надежности банковской системы. В результате исследования была разработана упрощенная элементная структурная схема надежности банковской системы, включающая три элемента: НБУ, совокупность банков второго уровня и совокупность экономических субъектов, работающих с банками. Предложен метод оценки вероятности работоспособного состояния банковской системы при условии возможного восстановления всех ее элементов при появлении определенных отказов, который основывается на положениях теории надежности сложных систем. В дальнейших исследованиях будут рассмотрены более сложные схемы, включающие возможности нагруженного и ненагруженного резервирования.

Ключевые слова: модель, банковская система, работоспособность, надежность.

Рис.: 1. **Формул:** 19. **Библ.:** 9.

Хайлук Светлана Александровна – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой экономической кибернетики, Севастопольский институт банковского дела Украинской академии банковского дела Национального банка Украины (ул. Парковая, 6, Севастополь, 99001, Украина)

E-mail: khay@ukr.net

Khayluk S. O. Model of Assessment of Probability of the Serviceable Condition of the Banking System

The goal of the article lies in justification of the model of assessment of probability of the serviceable condition of the banking system. Analysing, systemising and generalising scientific works of many scientists, the article introduces the "serviceability of the banking system" notion as one of indicators of reliability of the banking system. In the result of the study the article develops a simplified element structure scheme of reliability of the banking system, which includes three elements: NBU, aggregate of banks of the second level and aggregate of economic subjects that work with banks. The article offers a method of assessment of probability of the serviceable condition of the banking system with a possibility of possible restoration of all its elements in case of certain malfunctions, which is based on provisions of the theory of reliability of complex systems. The further studies would consider more complex schemes that include possibilities of loaded and not loaded reservation.

Key words: model, banking system, serviceability, reliability.

Pic.: 1. **Formulae:** 19. **Bibl.:** 9.

Khayluk Svitlana O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department, Department of Economic Cybernetics, Sevastopol Institute of Banking of the Ukrainian Academy of Banking of National Bank of Ukraine (vul. Parkova, 6, Sevastopol, 99001, Ukraine)

E-mail: khay@ukr.net

З а сучасних умов визначальну роль у повноцінному функціонуванні ринкової системи господарювання України відіграє банківська система, яка стає інструментом впливу на економічні процеси як у внутрішній, так і в зовнішній політиці держави. При цьому банківську систему варто розглядати не як механічне об'єднання банківських установ, а як специфічну економічну структуру, яка має особливе призначення і виконує спеціальні функції в економіці держави. Ця система – внутрішньо організована, взаємопов'язана, має загальну мету та завдання. Вона розвивається за законами ринку і залежить від економічної та соціальної політики держави. Банки органічно вплетені у загальний механізм регулювання господарського життя, тісно взаємодіють з бюджетом і податковою системою, системою ціноутворення, з політикою цін і прибутків,

з умовами зовнішньоекономічної діяльності [4]. А отже, стабільний економічний розвиток країни значною мірою залежить від надійності та ефективності функціонування банківського сектору.

Питання оцінки надійності комерційних банків досліджували багато науковців і практиків, їм присвячено праці як вітчизняних, так і закордонних учених. Також достатньо поширеними є моделі, що оцінюють окремі аспекти функціонування банківської системи. Наприклад, моделі оцінки фінансової стійкості банківської системи, її стабільності, надійності, ефективності тощо. Водночас залишаються недостатньо розробленими як в теоретичному, так і в методично-практичному аспектах моделі та методи оцінки ймовірності знаходження банківської системи в працездатному стані та ймовірності виникнення збоїв у її роботі. Враховуючи вищезазначене, можна сфор-

мулювати завдання дослідження, що полягає у розробці методу оцінки надійності елементів банківської системи, виходячи з їх важливості для забезпечення працездатності останньої. При цьому під терміном «працездатність банківської системи» пропонується розуміти можливість банківської системи ефективно, вчасно та безперервно виконувати свої функції, зокрема, трансформаційну, стабілізаційну, функцію створення платіжних засобів і функцію регулювання грошової маси в обігу.

Метою даної статті є обґрунтування методу оцінки ймовірності працездатного стану банківської системи за умови можливого відновлення всіх її елементів після виникнення певних відмов.

Алгоритм розрахунку ймовірності працездатного стану банківської системи базується на так званій структурно-логічній схемі надійності (або скорочено «структурній схемі надійності») системи в цілому, а також у вигляді часткових структурно-логічних схем її складових частин різного рівня.

Банківська система є законодавчо визначеною, чітко структурованою сукупністю фінансових інститутів, які займаються банківською діяльністю. У ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [3] визначено, що банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, які створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону. Елементами структурної схеми надійності банківської системи будуть виступати Національний банк України та сукупність банків другого рівня. Однак оскільки банки обслуговують економічних суб'єктів, зокрема юридичних і фізичних осіб, державної структури, то останні також впливають значною мірою на ефективність та надійність функціонування банківського сектора, а отже, на нашу думку, повинні бути включені до структурної схеми надійності банківської системи. При цьому варто зазначити, що при побудові структурних схем надійності враховують, що прийнятий порядок зв'язків у функціональних схемах об'єкта не завжди є аналогом послідовності зв'язків для схеми надійності.

Розглянемо типову трьохелементну структурну схему надійності банківської системи у найпростішому випадку (рис. 1), при якій всі її основні структурні елементи з'єднані послідовно. У такому випадку працездатність банківської системи буде забезпечуватися безвідмовною роботою всіх її трьох елементів: НБУ, сукупності банків другого рівня та сукупності економічних суб'єктів, що працюють з банками. Також будемо вважати, що всі елементи системи можуть відновлюватися після збоїв у роботі.

Комплексним показником надійності системи при цьому може виступати коефіцієнт готовності K_r , що характеризує не тільки стан працездатності елемента системи на момент часу t , але також вказує на незалежність стану системи в момент часу t від стану системи в будь-який інший момент при умові, що відмова (відмови) елементів системи на про-

міжкові часу $(0, t)$ супроводжуються обов'язковим відновленням, щоб в момент часу t система була працездатною і при необхідності могла працювати з передбаченим навантаженням.

Таким чином, коефіцієнт готовності відображає стан готовності відновлювальної системи до дії на майбутнє в момент часу t . Ймовірність же безвідмовної роботи $P(t)$ відображає міру надійності виконання системою своїх функцій як до моменту, так і на момент часу t після останньої її відмови.

Для знаходження коефіцієнта готовності K_r та інших показників надійності системи скористаємося припущенням про експоненційний розподіл відмов і відповідно відновлень всіх трьох елементів при інтенсивностях відмов $\gamma_1, \gamma_2, \gamma_3$ відповідно та інтенсивностях відновлень $\mu_{B1}, \mu_{B2}, \mu_{B3}$ на відрізкові часу $(0, t)$. Це обумовлено тим, що при експоненційному розподілі потік відмов є простим і відповідно ординарним (усі елементи не знаходяться одночасно в стані відмови).

Позначимо ймовірність знаходження системи в працездатному стані в момент t символом $Q_0(t)$, у непрацездатному стані – символом $Q(t)$, ймовірність непрацездатного стану системи через елемент 1 позначимо як $Q_1(t)$, через елемент 2 – як $Q_2(t)$, а через елемент 3 – $Q_3(t)$. Сума цих останніх ймовірностей відповідно складає ймовірність непрацездатного стану системи в цілому:

$$Q_1(t) + Q_2(t) + Q_3(t) = Q(t). \quad (1)$$

Розглянемо момент часу $(t + \Delta t)$. Працездатний стан системи на цей момент буде здійсненим, якщо:

- 1) у момент t система була працездатною і за відрізок часу Δt не відмовив не один елемент;
- 2) у момент t система знаходилась в стані відмови внаслідок відмови першого елемента, але за час Δt він відновився;
- 3) у момент t система знаходилась в стані відмови внаслідок відмови другого елемента, на час Δt він відновився;
- 4) у момент t система знаходилась у стані відмови внаслідок відмови третього елемента, на час Δt він відновився.

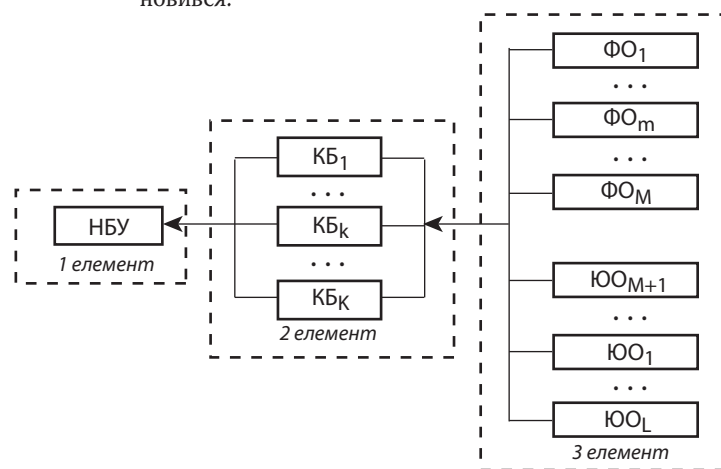

Рис. 1. Типова елементарна структурна схема надійності банківської системи

НБУ – Національний банк України; $КБ_k$ – комерційний банк ($k = 1, \bar{K}$); $ФО_m$ – фізична особа ($m = 1, M$); $ЮО_l$ – юридична особа ($l = M + 1, L$).

Ймовірність працездатного стану системи на момент $(t + \Delta t)$ з урахуванням сказаного відповідає сумі:

$$Q_0(t + \Delta t) = Q_0(t)P_1(\Delta t)P_2(\Delta t)P_3(\Delta t) + Q_1(t)P_{e1}(\Delta t) + Q_2(t)P_{e2}(\Delta t) + Q_3(t)P_{e3}(\Delta t), \quad (2)$$

де $P_{vi}(\Delta t)$ – імовірність відновлення i -го елемента за проміжок часу Δt ;

$P_i(\Delta t)$ – імовірність безвідмовної роботи i -го елемента на проміжку часу Δt .

Непрацездатний стан системи, що розглядається, буде мати місце при виникненні шести несумісних подій $A, B, C, D, E, Ж$:

1) до моменту t система була працездатною, а за проміжок часу Δt перший елемент відмовив і не відновився (подія A);

2) на момент t система була в стані відмови внаслідок відмови елемента 1 і за проміжок часу Δt він не відновився (подія B).

Тоді імовірність непрацездатного стану системи через елемент 1 на момент t буде дорівнювати:

$$Q_0(t + \Delta t) = Q_0(t)q_1(\Delta t)P_2(\Delta t)P_3(\Delta t) + Q_1(t)P_{HB1}(\Delta t), \quad (3)$$

де $q_1(\Delta t)$ – імовірність відмови елемента 1 на проміжковий час Δt ;

$P_{HB1}(\Delta t)$ – імовірність невідновлення елемента 1 на проміжковий час Δt .

Аналогічно можна визначити ймовірність непрацездатного стану системи при відмовах елементів 2 (події C і D) та 3 (події E і $Ж$).

Тоді імовірність непрацездатного стану системи в цілому на момент часу $(t + \Delta t)$ буде дорівнювати:

$$Q(t + \Delta t) = Q_1(t + \Delta t) + Q_2(t + \Delta t) + Q_3(t + \Delta t). \quad (4)$$

Можна показати, що для банківської системи та її складових елементів числові значення інтенсивностей відмов λ та інтенсивностей відновлення μ , малі і лежать наближено в межах $(0,01 - 0,000001)1/\text{год}$. Це дозволяє експоненційні вирази для імовірності безвідмовної роботи і для імовірності невідновлення $P(\Delta t) = e^{-\lambda\Delta t}$ і $P_{HB}(\Delta t) = e^{-\mu\Delta t}$ замінити наближеними їх значеннями $P(\Delta t) \approx 1 - \lambda\Delta t$ і $P_{HB}(\Delta t) \approx 1 - \mu\Delta t$ відповідно.

Таким чином, можна прийняти, що

$$P(\Delta t) \approx 1 - \lambda\Delta t = 1 - q, \quad (5)$$

$$P_{HB}(\Delta t) \approx 1 - \mu\Delta t = 1 - P_e(\Delta t). \quad (6)$$

З урахуванням (5), (6) рівняння (1) запишеться так:

$$Q_0(t + \Delta t) = Q_0(t)(1 - \lambda_1\Delta t)(1 - \lambda_2\Delta t)(1 - \lambda_3\Delta t) + Q_1(t)\mu_{e1}\Delta t + Q_2(t)\mu_{e2}\Delta t + Q_3(t)\mu_{e3}\Delta t. \quad (7)$$

Після розкриття дужок і приведення подібних членів рівняння (7) може бути записано в такому вигляді:

$$Q_0(t + \Delta t) - Q_0(t) = -(\lambda_1 + \lambda_2 + \lambda_3)Q_0(t)\Delta t + \mu_{e1}Q_1(t)\Delta t + \mu_{e2}Q_2(t)\Delta t + \mu_{e3}Q_3(t)\Delta t. \quad (8)$$

Розділимо праві та ліві частини рівняння (8) на Δt і перейдемо до граничного стану при $\Delta t \rightarrow 0$. У результаті одержимо, що похідна від $Q_0(t)$ дорівнює:

$$Q_0'(t) = -(\lambda_1 + \lambda_2 + \lambda_3)Q_0(t) + \mu_{e1}Q_1(t) + \mu_{e2}Q_2(t) + \mu_{e3}Q_3(t). \quad (9)$$

Якщо тепер виконати аналогічні перетворення відносно рівняння (3) та його аналогій відносно інших двох елементів системи, то в підсумку одержується система диференціальних рівнянь першого порядку

$$\begin{cases} Q_0'(t) = -(\lambda_1 + \lambda_2 + \lambda_3)Q_0(t) + \mu_{e1}Q_1(t) + \mu_{e2}Q_2(t) + \mu_{e3}Q_3(t); \\ Q_1'(t) = \lambda_1Q_0(t) - \mu_{e1}Q_1(t); \\ Q_2'(t) = \lambda_2Q_0(t) - \mu_{e2}Q_2(t); \\ Q_3'(t) = \lambda_3Q_0(t) - \mu_{e3}Q_3(t). \end{cases} \quad (10)$$

Додамо до системи рівнянь (10) ще одне рівняння – так зване рівняння нормування ймовірностей станів системи на момент часу t :

$$Q_0(t) + Q_1(t) + Q_2(t) + Q_3(t) = 1. \quad (11)$$

Система рівнянь (10) з доданим до неї рівнянням (11) вирішується за допомогою перетворення Лапласа. Знаходяться значення функцій $Q_0(t)$, $Q_1(t)$, $Q_2(t)$, $Q_3(t)$, де $Q_0(t)$ – є фактично функцією готовності системи, а $Q(t) = Q_1(t) + Q_2(t) + Q_3(t)$ – функція повної відмови системи. З ростом t функції $Q_0(t)$, $Q_1(t)$, $Q_2(t)$, $Q_3(t)$ достатньо швидко досягають стаціонарного стану. Їх похідні стають рівними нулю. Таким чином, в умовах стаціонарності система рівнянь (10) і (11) приймає вигляд:

$$\begin{cases} -(\lambda_1 + \lambda_2 + \lambda_3)Q_0(t) + \mu_{e1}Q_1(t) + \mu_{e2}Q_2(t) + \mu_{e3}Q_3(t) = 0; \\ \lambda_1Q_0(t) - \mu_{e1}Q_1(t) = 0; \\ \lambda_2Q_0(t) - \mu_{e2}Q_2(t) = 0; \\ \lambda_3Q_0(t) - \mu_{e3}Q_3(t) = 0; \\ Q_0(t) + Q_1(t) + Q_2(t) + Q_3(t) = 1. \end{cases} \quad (12)$$

Рішення цієї системи рівнянь приводить до виразів:

$$\begin{cases} Q_0 = \frac{\mu_{e1}\mu_{e2}\mu_{e3}}{\mu_{e1}\mu_{e2}\mu_{e3} + \lambda_1\mu_{e2}\mu_{e3} + \lambda_2\mu_{e1}\mu_{e3} + \lambda_3\mu_{e1}\mu_{e2}}; \\ Q = \frac{\lambda_1\mu_{e2}\mu_{e3} + \lambda_2\mu_{e1}\mu_{e3} + \lambda_3\mu_{e1}\mu_{e2}}{\mu_{e1}\mu_{e2}\mu_{e3} + \lambda_1\mu_{e2}\mu_{e3} + \lambda_2\mu_{e1}\mu_{e3} + \lambda_3\mu_{e1}\mu_{e2}} \end{cases} \quad (13)$$

де $Q_0 = K_r$ – коефіцієнт готовності системи; Q – граничне значення ймовірності появи стану неготовності (непрацездатності) системи. При експоненційному законі розподілу часу відмов помірної наробітку до відмови T_0 пропорційна доданку $(\mu_{e1}, \mu_{e2}, \mu_{e3})$, а помірний час на відновлення T_B для трьохелементної системи з послідовним з'єднанням елементів пропорційна виразу $(\lambda_1\mu_{e2}\mu_{e3} + \lambda_2\mu_{e1}\mu_{e3} + \lambda_3\mu_{e1}\mu_{e2})$.

Останнє показує, що між помірною наробітку на відмову, часу на відновлення та інтенсивностями відмов і відновлень існує жорстка функціональна залежність, чим можна скористатись при розрахунках:

$$\frac{T_0}{\mu_{e1}\mu_{e2}\mu_{e3}} = \frac{T_B}{\lambda_1\mu_{e2}\mu_{e3} + \lambda_2\mu_{e1}\mu_{e3} + \lambda_3\mu_{e1}\mu_{e2}} = K, \quad (14)$$

де K – коефіцієнт пропорційності.

Якщо ввести $\gamma_1 = \frac{\lambda_1}{\mu_{e1}}$, $\gamma_2 = \frac{\lambda_2}{\mu_{e2}}$ і $\gamma_3 = \frac{\lambda_3}{\mu_{e3}}$, то

система (13) приймає вигляд

$$\begin{cases} Q_0 = \frac{1}{1 + \gamma_1 + \gamma_2 + \gamma_3}; \\ Q = \frac{\gamma_1 + \gamma_2 + \gamma_3}{1 + \gamma_1 + \gamma_2 + \gamma_3}. \end{cases} \quad (15)$$

Можна показати, що інтенсивність відмови системи та інтенсивність відновлення послідовної системи з трьох елементів відповідно дорівнюють:

$$\lambda = \lambda_1 + \lambda_2 + \lambda_3, \quad (16)$$

$$\mu_e = \frac{\lambda_1 + \lambda_2 + \lambda_3}{\gamma_1 + \gamma_2 + \gamma_3}. \quad (17)$$

Оскільки потік відмов, що розглядається, для системи з послідовно сполученими елементами є простим, то параметр потоку відмов в системі μ та інтенсивність відмов λ кількісно співпадають. Тоді можна записати, що

$$T_1 = T_0 = \frac{1}{\lambda} = \frac{1}{\mu}, \quad (18)$$

$$T_B = \frac{1}{\mu_B}. \quad (19)$$

Таким чином, розраховувавши інтенсивності відмов та відновлень елементів системи за (15), можна розрахувати як коефіцієнт готовності системи, що виступає комплексним показником її надійності, так і граничне значення ймовірності появи стану неготовності (непрацездатності) системи. До того ж, з вищеписаних викладок можливо зробити висновок, що зі збільшенням числа елементів у системі їх надійність повинна також збільшуватися, щоб забезпечити високу надійність системи в цілому та підвищити ймовірність її роботоздатного стану.

ВИСНОВКИ

Розглядаючи банківську систему як велику динамічну цілеспрямовану відкриту систему, яка характеризується наявністю значної кількості елементів, що виконують різні функції й мають багаторівневу ієрархічну структуру; динамічністю поведінки елементів, підсистем і системи в цілому; наявністю складних взаємозв'язків, оцінку її надійності та працездатності можна проводити методами, що ґрунтуються на теорії надійності складних систем. У даній роботі автором розглянуто спрощену елементну структурну схему надійності банківської системи та запропоновано метод оцінки ймовірності працездатного стану банківської системи за умови можливого відновлення всіх її елементів після виникнення певних відмов. У подальших дослідженнях буде розглянуто більш складні схеми, що включають можливості навантаженого та ненавантаженого резервування. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Авдеевский В. С.** Надежность и эффективность в технике [Текст] / В. С. Авдеевский. – М. : Машиностроение, 1987. – 175 с.

2. **Волковинський Ю. С.** Надійність елементів корабельних енергетичних установок [Текст] / Ю. С. Волковинський. – Севастополь : СВМІ ім. П. С. Нахімова – 2002. – 257 с.

3. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III (Редакція станом на 01.01.2013) // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

4. **Коваленко В. В.** Банківська система України [Текст] : монографія / В. В. Коваленко, О. Г. Коренєва, К. Ф. Черкашина, О. В. Крухмаль. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 187 с.

5. **Хайлук С. О.** Ймовірність працездатного стану банківської системи та методи її оцінки [Текст] / Хайлук С. О. // 36. наук. пр. IV Міжнар. наук.-практ. конф. [«Інформаційні технології та моделювання в економіці»], (Одеса-Черкаси, 15 – 17 травня 2013 р.). – Черкаси : Брама-Україна, видавець Вовчок О. Ю., 2013. – 194 с. – С. 181 – 183.

6. **Хайлук С. О.** Ймовірність працездатного стану банківської системи з врахуванням відновлення її елементів [Текст] / Хайлук С. О. // 36. наук. пр. Третьої Міжнар. наук.-практ. конф. [«Моніторинг, моделювання та менеджмент емерджентної економіки»], (Черкаси, 10 – 12 вересня 2013 р.). – Черкаси : видавець Вовчок О. Ю., 2013. – 142 с. – С. 119 – 120.

7. **Хайлук С. О.** Оцінка ефективності банківської діяльності на основі методу згортки даних [Текст] / С. О. Хайлук // Бизнес Информ. – 2010. – № 4(2). – С. 99 – 102.

8. **Хайлук С. О.** Оцінка надійності елементів банківської системи як складних об'єктів [Текст] / С. О. Хайлук // Тези доповідей. Міжнар. наук.-метод. конф. [«Проблеми економічної кібернетики»], (м. Алушта, смт. Партеніт, 14 – 17 жовтня 2013 р.). – Донецьк : Цифрова типографія, 2013. – 126 с. – С. 118 – 119.

9. **Хайлук С. О.** Оцінка надійності функціонування банківської системи [Текст] / С. О. Хайлук // Кримський економічний вісник. – 2013. – Випуск № 1 (02) : в 3 ч. – Ч. 3. – С. 115 – 117.

REFERENCES

Avduevskiy, V. S. *Nadezhnost i effektivnost v tekhnike* [Safety and efficacy in the art]. Moscow: Mashinostroenie, 1987.

Kovalenko, V. V., Korenieva, O. H., and Cherkashyna, K. F. *Bankivska sistema Ukrainy* [The banking system of Ukraine]. Sumy: UABS NBU, 2010.

Khailuk, S. O. "Ymovirnist pratsezdatochno stanu bankivskoi systemy ta metody ii otsinky" [SW working condition of the banking system and methods of assessment]. *Informatsiini tekhnologii ta modelivannia v ekonomitsi*. Cherkasy: Brama-Ukraina, 2013. 181-183.

Khailuk, S. O. "Ymovirnist pratsezdatochno stanu bankivskoi systemy z vrakhuvanniam vidnovlennia ii elementiv" [SW working condition of the banking system in view of the restoration of its elements]. *Monitorynh, modelivannia ta menedzhment emerdzhentnoi ekonomiky*. Cherkasy: Vydavets Vovchok O. Yu., 2013. 119-120.

Khailuk, S. O. "Otsinka efektyvnosti bankivskoi diialnosti na osnovi metodu zhorkty danykh" [Evaluating the effectiveness of banking on the basis of convolution data]. *Biznes Inform*, no. 4(2) (2010): 99-102.

Khailuk, S. O. "Otsinka nadiinosti elementiv bankivskoi systemy iak skladnykh ob'iektiv" [Assessment of reliability of the banking system as complex objects]. *Problemy ekonomichnoi kibernetiky*. Donetsk: Tsyfrova typohrafiia, 2013. 118-119.

Khailuk, S. O. "Otsinka nadiinosti funktsionuvannia bankivskoi systemy" [Assessment of the reliability of the banking system]. *Krymskyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 3, no. 1(02) (2013): 115-117.

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

Volkovinskyi, Yu. S. *Nadiinist elementiv korabelnykh enerhetychnykh ustanovok* [Reliability items ship power plants]. Sevastopol: SVMІ ім. П. С. Нахімова, 2002.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОИЗВОДСТВЕННО-ФИСКАЛЬНЫХ ЭФФЕКТОВ В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

ЧАГОВЕЦ Л. А.

УДК 330.4 : 336.225.025.2

Чаговец Л. А. Моделирование производственно-фискальных эффектов в системе экономической безопасности государства

В статье рассмотрены вопросы моделирования производственно-фискальных эффектов как важнейших инструментов системы экономической безопасности государства. Построены экономико-математические модели взаимосвязи фискальных индикаторов и социально-экономического состояния государства на базе производственно-институциональных функций. Исследована динамика фискального зазора на основании оцененных параметров производственных функций, учитывающих в своей спецификации обобщенную налоговую нагрузку, а также нагрузку отдельно по важнейшим видам налогов. Доказано существование ряда несогласованностей и дисбаланса движения финансовых потоков в экономической системе. Построена имитационная модель оценки налоговой базы с учетом фискальных индикаторов, с помощью которой проведен анализ сценариев ряда имитационных экспериментов, оценивающих возможности расширения налоговой базы и гармонизации отношений производственного сектора и бюджетных интересов государства.

Ключевые слова: эконометрическая модель, имитационное моделирование, система экономической безопасности, фискальные инструменты, эффект Лаффера.

Рис.: 4. **Формул.:** 5. **Библ.:** 10.

Чаговец Любовь Алексеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: chagovets.l@mail.ru

УДК 330.4 : 336.225.025.2

Чаговец Л. О. Моделювання виробничо-фіскальних ефектів у системі економічної безпеки держави

У статті розглянуто питання моделювання виробничо-фіскальних ефектів як найважливіших інструментів системи економічної безпеки держави. Побудовано економіко-математичні моделі взаємозв'язку фіскальних індикаторів і соціально-економічного стану держави на базі виробничо-інституціональних функцій. Досліджено динаміку фіскального зазору на підставі оцінених параметрів виробничих функцій, що враховують у своїй специфікації узагальнене податкове навантаження, а також навантаження окремо за найважливішими видами податків. Доведено існування ряду неузгодженостей і дисбалансу руху фінансових потоків в економічній системі. Побудовано імітаційну модель оцінки податкової бази з урахуванням фіскальних індикаторів, за допомогою якої проведено аналіз сценаріїв низки імітаційних експериментів, що оцінюють можливості розширення податкової бази та гармонізації відносин виробничого сектора і бюджетних інтересів держави.

Ключові слова: економіметрична модель, імітаційне моделювання, система економічної безпеки, фіскальні інструменти, ефект Лаффера.

Рис.: 4. **Формул.:** 5. **Бібл.:** 10.

Чаговец Любовь Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кибернетики, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: chagovets.l@mail.ru

UDC 330.4 : 336.225.025.2

Chagovets L. A. Modelling Production and Fiscal Effects in the System of Economic Security of a State

The article considers issues of modelling of production and fiscal effects as very important instruments of the system of economic security of a state. It builds economic and mathematical models of interconnection of fiscal indicators and socio-economic state of the state on the basis of production and institution functions. It studies dynamics of the fiscal clearance on the basis of estimated parameters of production functions, which take into account, in their specification, the generalised tax load and also the loads by most important types of taxes separately. The article proves existence of a number of inconsistencies and imbalance of movement of financial flows in the economic system. It builds an imitation model of assessment of the tax base with consideration of fiscal indicators, with the help of which it conducts analysis of scenarios of a number of imitation experiments, which assess possibilities of expansion of the tax base and harmonisation or relations of the production sector and budget interests of the state.

Key words: econometric model, imitation modelling, system of economic security, fiscal instruments, Laffer effect.

Pic.: 4. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 10.

Chagovets Lyubov A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: chagovets.l@mail.ru

Стохастичність і неопределенність діяльності факторів функціонування і розвитку економічної середовища обумовлюють ведуче значення питання забезпечення економічної безпеки соціально-економічних систем. При цьому однією з найважливіших задач загальної системи економічної безпеки держави є запобігання загрозі зниження активності пріоритетних напрямків господарської діяльності, скорочення ділової активності, збільшення амплітуди циклічних коливань економіки, що, в свою чергу, пов'язано з питанням гармонізації податкових відносин суб'єктів господар-

ства. Така гармонізація розглядається як форма активної захисту їх інтересів. Цей процес повинен бути організаційно оформлений, потребує розробки механізму забезпечення економічної безпеки, найважливішим інструментом якого виступає фискальна політика держави.

Сучасний погляд на дослідження в області оцінки і аналізу національної економічної безпеки направлено на виявлення основних загроз сбалансованого соціально-економічного розвитку держави і їх запобігання фискальними методами, в частині, дослідження коридору податкового зазору,

построение оптимальных сценариев налогового стимулирования и начисления налоговых льгот, построение оптимальных сценариев равномерного развития территорий. Это подтверждается рядом фактов, свидетельствующих о значительных налоговых трансформациях в Украине, таких как принятие в 2010 г. нового Налогового кодекса [1]. Вследствие того, что проводимая налоговая реформа в Украине носит эволюционный характер, дискуссионными остаются совокупность вопросов о положении порядка начисления и уплаты основных налогов, практического его внедрения, что свидетельствует об актуальности проблемы выравнивания диспропорций развития за счет налоговых рычагов.

Учитывая базовые положения теории налогообложения, формирование налоговых поступлений следует рассматривать через совокупность обратных связей. В частности, имеется в виду теория А. Лаффера, в основе которой выдвинуто положение расширения налоговой базы при снижении ставок налогов [2]. При этом необходимо учитывать соблюдение принципа соразмерности – сбалансированность доходов бюджета и экономических интересов субъектов налогообложения, проявляющаяся соотношением наполняемости бюджета и результатов налогообложения для плательщика.

Проведенный анализ современных публикаций по данной проблеме [2 – 10] свидетельствует о существовании ряда дискуссионных положений, которые требуют основательного исследования, в частности, вопросы определения оптимальных налоговых ставок. Наиболее спорным является вопрос поиска точки оптимума, сверх которой снижение налоговых ставок ведет к обратному снижению налоговых поступлений.

В ряде исследований Балацкого Е. В., Меркуловой Т. В., Ставицкого А. В., Затонацкой Т. Г. при анализе взаимосвязи налоговой нагрузки и экономического роста обоснована целесообразность использования эконометрических моделей на базе производственно-институциональных функций. В работах [4, 6] указывается, что в настоящее время методология моделирования производственно-фискальных эффектов нашла наиболее полное отражение через исследование влияния налоговой нагрузки на общий экономический рост на основе производственной и фискальной кривых. Производственную кривую представляют в пространстве «налоговая нагрузка (q) – объем ВВП (Y)». Спецификация модели по результатам исследования [4] записывается следующим образом:

$$Y = \alpha \cdot D \cdot K^{a+b \cdot q} L^{c+d \cdot q}, D = e^{\beta \cdot t},$$

где Y – выпуск (объем ВВП); t – период времени; K – основные средства; L – численность занятых; $\alpha, \beta, a, b, c, d$ – параметры модели; q – налоговая нагрузка.

Результаты построения и исследования данной модели представляются наиболее важными для дальнейшей разработки моделей идентификации угрозы диспропорции общего экономического развития страны.

Построение фискальной кривой $T = T(q)$ в работе [4] выполняют в пространстве «налоговая нагрузка – доходы государства», т. е. зависимость между объемом налоговых поступлений (T) и фискальной нагрузкой

описывают моделью, имеющей спецификацию следующего вида:

$$T = q \cdot \alpha \cdot D \cdot K^{a+b \cdot q} L^{c+d \cdot q}.$$

При этом оценка параметров модели дает возможность специального исследования точек экстремума функции. Производственная кривая достигает максимума в точке q^* , которая называется точкой Лаффера 1-го рода и означает предел налогового бремени, при котором производственная система еще не переходит в режим рецессии. Такое значение налоговой нагрузки, при котором в фискальной функции максимальны доходы государства (налоговые поступления), называют точкой Лаффера 2-го рода. Точка Лаффера 2-го рода указывает величину налоговой нагрузки, за пределами которой рост величины налоговых поступлений становится невозможным [2, 3]. Точки Лаффера 1-го и 2-го рода для производственной и фискальной функций оценивают следующим образом [4]:

$$\frac{\partial Y(q^*)}{\partial q} = 0; \frac{\partial^2 Y(q^*)}{\partial q^2} < 0, \frac{\partial T(q^{**})}{\partial q} = 0; \frac{\partial^2 Y(q^{**})}{\partial q^2} < 0.$$

Использование комплекса институционально-производственных функций на базе эффекта Лаффера позволяет оценить степень влияния фискальных индикаторов на общее социально-экономическое состояние государства. Информация о результатах использования данных моделей может использоваться для разработки моделей идентификации угроз финансовой составляющей экономической безопасности государства и дальнейшего формирования сценариев выравнивания диспропорции неравномерности социально-экономического развития государства.

Для исследования динамики фискального затора был построен ряд производственных функций, учитывающих в своей спецификации обобщенную налоговую нагрузку, а также нагрузку отдельно по важнейшим видам налогов: по налогу на добавленную стоимость, налогу с доходов физических лиц, налогу на прибыль предприятий. Оценка параметров производственной модели, построенной с учетом обобщенной налоговой нагрузки, осуществлялась на основании значений ВВП Украины, величине основных средств и количеству занятого населения в возрасте 15 – 70 лет. Анализ основных статистических характеристик позволяет сделать вывод об общей адекватности модели на уровне 99% (рис. 1). Полученные результаты дают возможность записать модель следующим образом:

$$Y = e^{(0,183t-344,074)} \cdot K^{q \cdot (8,159-37,554 \cdot q)} L^{q \cdot (-21,298+77 \cdot q)}.$$

Анализ оцененных параметров и статистических характеристик производственной функции позволяют записать вид фискальной модели:

$$T = q \cdot e^{(0,183t-344,074)} \cdot K^{q \cdot (8,159-37,554 \cdot q)} L^{q \cdot (-21,298+77 \cdot q)}.$$

Вследствие ограничений объективного характера и линеаризующих преобразований в модели наблюдалось присутствие эффекта мультиколлинеарности. Однако воздействие такого эффекта не снизило возможности оценить точки Лаффера 1-го и 2-го рода.

R	0,996	Нормированный R-квадрат	0,988			
R ²	0,993	Стандартная ошибка	0,087			
Дисперсионный анализ						
	Степени свободы	SS	MS	F-критерий	P-уровень	
Регрессия	5	9,375	1,875	249,199	0,000	
Остаток	9	0,070	0,008			
Итого	14	9,443				
Параметры		Стандартная ошибка	t-статистика	P-значение	Нижняя граница 95%	Верхняя граница 95%
ln γ	-344,074	28,359	-12,133	0,000	-407,747	-265,009
β	0,183	0,014	12,912	0,000	0,143	0,215
a	8,159	1,882	4,335	0,002	4,081	12,838
b	-37,554	7,700	-4,877	0,001	-56,115	-20,626
n	-21,298	3,691	-5,771	0,000	-30,285	-13,081
m	77,506	13,027	5,949	0,000	48,436	108,649

Рис. 1. Параметры и основные статистические характеристики модели производственной функции

Оценка параметров данной модели показала, что расчетные значения точки Лаффера 1-го рода на протяжении практически всего исследуемого периода ниже фактической налоговой нагрузки. Изучение динамики и взаимного соотношения значений нагрузки q , точки 1-го рода q^* и точки 2-го рода q^{**} показало, что фискальный зазор между точками Лаффера 1-го и 2-го рода в Украине за 2011 г. составил 0,051, а максимальный – 0,082, или 8,2 процентных пункта. Средняя величина точки q^* составила 0,202; точки q^{**} – 0,151. В среднем «фискальный зазор» между ними составлял 5,1 процентных пункта (рис. 2). Общая ситуация свидетельствует о существо-

ющем дисбалансе при формировании критериев управления налоговым бременем и отсутствии гармонизации отношений между интересами производства и бюджетными интересами государства. Отсутствие единых векторов оценки оптимальной ставки усиливает последствия такого эффекта. С точки зрения номинальной нагрузки особо кризисные ситуации сложились в 1996 – 1998, 2005 – 2008 гг. как естественные изменения под действием факторов экономических кризисов. Результаты такого сравнения подтверждают существование ряда несогласованностей и дисбаланса движения финансовых потоков в экономической системе.

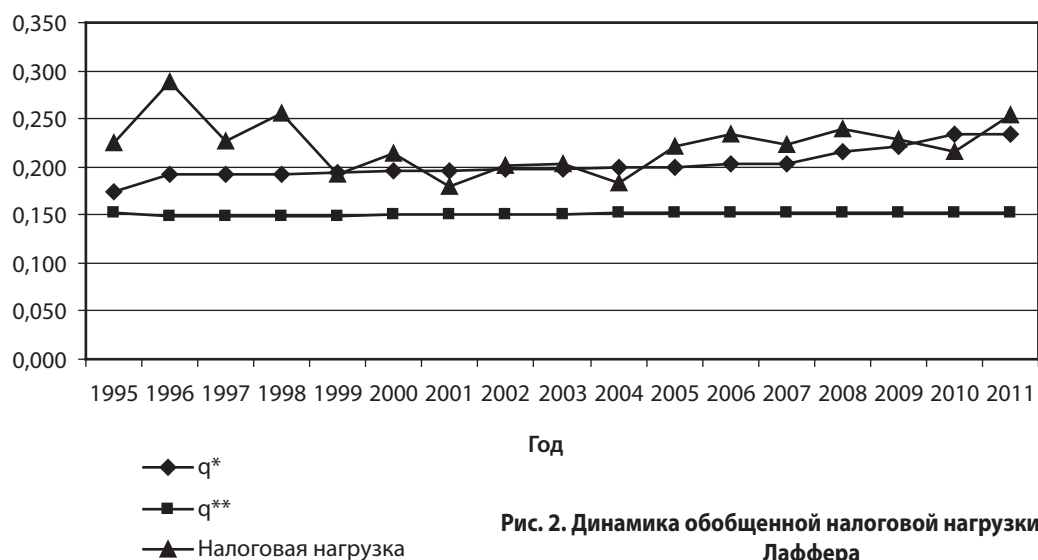

Рис. 2. Динамика обобщенной налоговой нагрузки и точек Лаффера

ние возможного состояния регионального социально-экономического развития. Целесообразность использования такого инструментария показана в работах [8, 9].

По результатам проведенных экспериментов среднее значение налоговой нагрузки с учетом прогнозного периода составило 0,2279. Используя полученный вид модели производственной функции, была произведена оценка изменения темпов прироста ВВП при сокращении общей налоговой нагрузки на 1%. Анализ динамики прироста ВВП относительно его среднего уровня показывает устойчивую тенденцию к увеличению прироста по достижении пикового уровня налоговой нагрузки в 0,218 единиц и соответственно снижению прироста к данному уровню.

Эффект сокращения налоговой нагрузки в перспективном периоде позволяет повысить потенциал социально-экономического развития и общего предпринимательского климата, что способствует сокращению доли скрытой налоговой базы. Темпы увеличения налоговых поступлений вследствие снижения такой базы на 1% имеют дополнительный прирост, что нивелирует влияние сокращения от налоговых поступлений.

Результаты реализации базового и оптимального сценариев имитационной модели финансовых потоков свидетельствуют о возможности и целесообразности снижения налоговой ставки по оптимальному сценарию до 0,2184 или 21,84%. При переходе через данную точку налоговой нагрузки наблюдается рост налоговых поступлений при условии того, что будет наблюдаться расширение общей базы налогообложения и активизация предпринимательской деятельности. Темпы роста ВВП при оптимальном сценарии на конец исследуемого периода превышают темпы роста ВВП базового сценария на 7,6%. При этом цепные темпы роста налоговых поступлений по оптимальному сценарию достигают 24,6%, что значительно превышает темпы роста при базовом сценарии. И соответственно, на конец периода налоговые поступления превысили значения базового сценария на 114751 млн грн, что, в свою очередь, свидетельствует о прогрессивном расширении налоговой базы.

Таким образом, построенный комплекс имитационных моделей движения финансовых потоков позволил оценить степень влияния основных индикаторов изменения налоговой базы на общее социально-экономическое состояние государства. Проведенные имитационные эксперименты, оценивающие возможности расширения налоговой базы и гармонизации отношений производственного сектора и бюджетных интересов государства, позволили выявить прогнозируемое увеличение ВВП, расширение налоговых поступлений и доходов государства на базе кривой Лаффера. Высвобождение средств позволяет реализовать бюджетные программы выравнивания диспропорций в развитии территорий. Это дает возможность говорить об использовании полученных результатов построенных моделей для повышения эффективности управленческих решений по идентификации угрозы неравномерности социально-экономического развития государства в рамках общей системы его экономической безопасности. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Податковий кодекс України № 2756-VI від 2 грудня 2010 р. // *Голос України*. – 2010. – № 229-230. – С. 4 – 62.
2. Балацкий Е. В. Оценка влияния фискальных инструментов на экономический рост Украины / Е. В. Балацкий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fmos.jizvestiya.ru/docs/bookkeeping/libraryout/NALZAK.pdf>
3. Букач Б. А. Анализ основных допущений кривой Лаффера / Б. А. Букач // *Економіка і фінанси. Вісник СевНТУ* : зб. наук. пр. – Вип. 116/2011. – Серія: Економіка і фінанси. – Севастополь, 2011. – С. 18 – 24.
4. Меркулова Т. В. Институт налога / Т. В. Меркулова. – Х. : Изд-во ХНУ им. В. Н. Каразина, 2006. – 224 с.
5. Соколов М. Фантом в теории, или кривая Лаффера Украины / М. Соколов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://investfaq.ru/fantom-v-teorii-ili-krivaya-laffera-page=0,0.htm>
6. Затоначка Т. Г. Визначення оптимальних ставок оподаткування в Україні на основі виробничо-інституціональних функцій / Т. Г. Затоначка, А. В. Ставицький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.andriystav.cc.ua/Downloads/Articles/A_030.pdf
7. Чечулин В. Л. Об обосновании кривой Лаффера и оптимальности налогообложения в безынфляционном случае / В. Л. Чечулин // *Вестник Пермского университета: Математика. Механика. Информатика*. – Вып. 4(4). – 2010. – С. 59 – 63
8. Ястребова А. С. Моделирование процесса выравнивания диспропорций развития региональных систем с использованием налоговых рычагов / А. С. Ястребова, О. В. Никифорова, Л. А. Чаговец // *Проблемы економіки*. – 2012. – № 2. – С. 58 – 62.
9. Клебанова Т. С. Моделювання податкового навантаження підприємства в умовах трансформаційної економіки : монографія / Т. С. Клебанова, Г. С. Ястребова. – Х. : ВД «ІНЖЕК». – 2009. – 268 с.
10. Малыгин. Д. Е. Разработка и исследование макромоделей налогообложения : монография / Д. Е. Малыгин. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2009. – 88 с.

REFERENCES

- Balatskyi, E. V. "Otsenka vliyaniya fiskalnykh ynstumentov na ekonomicheskyi rost Ukrainy" [Assessing the impact of fiscal instruments to economic growth in Ukraine]. <http://fmos.jizvestiya.ru/docs/bookkeeping/libraryout/NALZAK.pdf>
- Bukach, B. A. "Analiz osnovnykh dopushcheniy kryvoi Laffera" [Analysis of the basic assumptions of the Laffer curve]. *Ekonomika i finansy. Visnyk SevNTU*, no. 116/2011 (2011): 18-24.
- Chechulin, V. L. "Ob obosnovanii krivoy Laffera i optimume nalogooblozheniia v bezynfliatsionnom sluchae" [The justification of the Laffer curve and optimum taxation in the case of non-inflationary]. *Vestnik Permskogo universiteta: Matematika. Mekhanika. Informatika*, no. 4(4) (2010): 59-63.
- Klebanova, T. S., and Yastrebova, H. S. *Modeliuvannia podatkovoho navantazhenia pidpriemstva v umovakh transformatsiinoi ekonomiky* [Simulation tax burden enterprise in a transforming economy]. Kharkiv: INZHEK, 2009. [Legal Act of Ukraine] (2010).
- Merkulova, T. V. *Instytut naloga* [Institute tax]. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 2006.
- Malygin., D. E. *Razrabotka i issledovanie makromodeley nalogooblozheniia* [Development and research of macromodels of taxation]. Tambov: TGTU, 2009.

Sokolov, M. "Fantom v teorii, ili krivaia Laffera Ukrainy" [Phantom in the theory or the Laffer curve of Ukraine]. <http://investfaq.ru/fantom-v-teorii-ili-krivaya-laffera-page=0,0.htm>

Yastrebova, A. S., Nykyforova, O. V., and Chahovets, L. A. "Modelyrovanye protsessa vyравnyvaniya dysproporsytii razvytiya rehyonalnykh system s spozlozovanyem nalohovykh ry-chahov" [Simulation of the regional development imbalances

alignment systems using the tax levers]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2012): 58-62.

Zatonatska, T. H., and Stavtyskiy, A. V. "Vyznachennia optymalnykh stavok opodatkovannia v Ukraini na osnovi vyrobnycho-instytutsionalnykh funktsii" [Determination of the optimal tax rate in Ukraine on the basis of production and institutional functions]. http://www.andriystav.cc.ua/Downloads/Articles/A_030.pdf

УДК 330.45:334.012.64

МОДЕЛЮВАННЯ ДУОПОЛІЇ З УРАХУВАННЯМ ЛОГІСТИКИ, ОБМЕЖЕНОГО ВИПУСКУ І РЕКЛАМИ ПІДПРИЄМСТВА

ШЕРСТЕННИКОВ Ю. В.

УДК 330.45:334.012.64

Шерстенников Ю. В. Моделирование дуополии с учетом логистики, ограниченного выпуска и рекламы предприятия

Управління конкурентоспроможністю виробничого підприємства безпосередньо пов'язане з питаннями формування конкурентних стратегій, що потребує всебічного аналізу тих складових діяльності підприємства, які можуть стати основою формування та зміцнення стійких конкурентних переваг. Існуючі моделі не враховують ринкову інфраструктуру і тому слабо пристосовані для використання в практичній роботі фірми на конкурентному ринку. У статті розроблено динамічну модель стратегічної взаємодії фірм, які займаються виробництвом, зберіганням і збутом товару повсякденного попиту, на дуопольному ринку з урахуванням логістики, обмеженого випуску і реклами підприємства. Модель дозволяє враховувати взаємозалежність поточного стану ринку і поточних виробничих потужностей підприємств. Проведений аналіз стратегій конкурентних фірм виявив суттєвий вплив рекламної кампанії на результати економічної діяльності дуополістів.

Ключові слова: конкуренція, динамічна модель, дуопольний ринок.

Рис.: 15. **Табл.:** 1. **Формул.:** 18. **Бібл.:** 9.

Шерстенников Юрій Всеволодович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: hm001@ukr.net

УДК 330.45:334.012.64

Шерстенников Ю. В. Моделирование дуополии с учётом логистики, ограниченного выпуска и рекламы предприятия

Управление конкурентоспособностью производственного предприятия непосредственно связано с вопросами формирования конкурентных стратегий и нуждается во всестороннем анализе тех составных деятельности предприятия, которые могут стать основой формирования и укрепления устойчивых конкурентных преимуществ. Существующие модели не учитывают рыночную инфраструктуру и поэтому слабо приспособлены для использования в практической работе фирмы на конкурентном рынке. В статье разработана динамическая модель стратегического взаимодействия фирм, которые занимаются производством, хранением и сбытом товара повседневного спроса, на дуопольном рынке с учетом логистики, ограниченного выпуска и рекламы предприятия. Модель позволяет учитывать взаимосвязь текущего состояния рынка и текущих производственных мощностей предприятий. Проведенный анализ стратегий конкурентных фирм выявил существенное влияние рекламной кампании на результаты экономической деятельности дуополистов.

Ключевые слова: конкуренция, динамическая модель, дуопольный рынок.

Рис.: 15. **Табл.:** 1. **Формул.:** 18. **Библ.:** 9.

Шерстенников Юрій Всеволодович – кандидат фізико-математических наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (ул. Нау-учная, 13, Дніпропетровск, 49050, Украина)

E-mail: hm001@ukr.net

UDC 330.45:334.012.64

Sherstennikov Yu. V. Modelling Duopoly with Consideration of Logistics, Limited Production and Advertising

Management of competitiveness of a production enterprise is connected directly with the issues of formation of competitive strategies and needs a comprehensive analysis of those components of the enterprise activity, which could become a basis of formation and strengthening of stable competitive advantages. The existing models do not take into consideration the market infrastructure and, that is why, are poorly suited for the use in the practical work of a firm in the competitive market. The article develops a dynamic model of strategic interaction of the firms that deal with production, storage and sales of goods of everyday use – in the duopoly market with consideration of logistics, limited production and advertising. The model allows taking into consideration the interconnection of the current state of the market and current production facilities of enterprises. The conducted analysis of the strategies of competitive firms detected a considerable influence of the advertising campaign upon results of economic activity of duopolists.

Key words: competition, dynamic model, duopoly market.

Pic.: 15. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 18. **Bibl.:** 9.

Sherstennikov Yuriy V. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: hm001@ukr.net

Одне з ключових питань щодо функціонування галузевих ринків – це розробка стратегії планування роботи фірми на конкурентному ринку. Класичні моделі олігополії (зокрема дуополії) висвітлюють принципи, методологічні підходи щодо прийняття управлінських рішень конкурентною фірмою. Однак ці моделі слабо пристосовані для використання в прак-

тичній роботі фірми на конкурентному ринку. У центрі уваги сучасних теорій має бути саме можливість практичного застосування моделей олігопольних ринків.

У науковій літературі останнім часом приділяється велика увага висвітленню сутності конкурентних стратегій. Серед останніх публікацій привертають увагу такі. Безпосереднім розвитком класичних моделей є мо-

Sokolov, M. "Fantom v teorii, ili krivaia Laffera Ukrainy" [Phantom in the theory or the Laffer curve of Ukraine]. <http://investfaq.ru/fantom-v-teorii-ili-krivaya-laffera-page=0,0.htm>

Yastrebova, A. S., Nykyforova, O. V., and Chahovets, L. A. "Modelyrovanye protsessa vyравnyvaniya dysproportsyi razvytiya rehyonalnykh system s spozlozovanyem nalohovykh ry-chahov" [Simulation of the regional development imbalances

alignment systems using the tax levers]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2012): 58-62.

Zatonatska, T. H., and Stavtyskiy, A. V. "Vyznachennia optymalnykh stavok opodatkovannia v Ukraini na osnovi vyrobnycho-instytutsionalnykh funktsii" [Determination of the optimal tax rate in Ukraine on the basis of production and institutional functions]. http://www.andriystav.cc.ua/Downloads/Articles/A_030.pdf

УДК 330.45:334.012.64

МОДЕЛЮВАННЯ ДУОПОЛІЇ З УРАХУВАННЯМ ЛОГІСТИКИ, ОБМЕЖЕНОГО ВИПУСКУ І РЕКЛАМИ ПІДПРИЄМСТВА

ШЕРСТЕННИКОВ Ю. В.

УДК 330.45:334.012.64

Шерстенников Ю. В. Моделирование дуополии с учетом логистики, ограниченного выпуска и рекламы предприятия

Управління конкурентоспроможністю виробничого підприємства безпосередньо пов'язане з питаннями формування конкурентних стратегій, що потребує всебічного аналізу тих складових діяльності підприємства, які можуть стати основою формування та зміцнення стійких конкурентних переваг. Існуючі моделі не враховують ринкову інфраструктуру і тому слабо пристосовані для використання в практичній роботі фірми на конкурентному ринку. У статті розроблено динамічну модель стратегічної взаємодії фірм, які займаються виробництвом, зберіганням і збутом товару повсякденного попиту, на дуопольному ринку з урахуванням логістики, обмеженого випуску і реклами підприємства. Модель дозволяє враховувати взаємозалежність поточного стану ринку і поточних виробничих потужностей підприємств. Проведений аналіз стратегій конкурентних фірм виявив суттєвий вплив рекламної кампанії на результати економічної діяльності дуополістів.

Ключові слова: конкуренція, динамічна модель, дуопольний ринок.

Рис.: 15. **Табл.:** 1. **Формул.:** 18. **Бібл.:** 9.

Шерстенников Юрій Всеволодович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: hm001@ukr.net

УДК 330.45:334.012.64

Шерстенников Ю. В. Моделирование дуополии с учётом логистики, ограниченного выпуска и рекламы предприятия

Управление конкурентоспособностью производственного предприятия непосредственно связано с вопросами формирования конкурентных стратегий и нуждается во всестороннем анализе тех составных деятельности предприятия, которые могут стать основой формирования и укрепления устойчивых конкурентных преимуществ. Существующие модели не учитывают рыночную инфраструктуру и поэтому слабо приспособлены для использования в практической работе фирмы на конкурентном рынке. В статье разработана динамическая модель стратегического взаимодействия фирм, которые занимаются производством, хранением и сбытом товара повседневного спроса, на дуопольном рынке с учетом логистики, ограниченного выпуска и рекламы предприятия. Модель позволяет учитывать взаимосвязь текущего состояния рынка и текущих производственных мощностей предприятий. Проведенный анализ стратегий конкурентных фирм выявил существенное влияние рекламной кампании на результаты экономической деятельности дуополистов.

Ключевые слова: конкуренция, динамическая модель, дуопольный рынок.

Рис.: 15. **Табл.:** 1. **Формул.:** 18. **Библ.:** 9.

Шерстенников Юрій Всеволодович – кандидат фізико-математических наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (ул. Нау-учная, 13, Дніпропетровск, 49050, Украина)

E-mail: hm001@ukr.net

UDC 330.45:334.012.64

Sherstennikov Yu. V. Modelling Duopoly with Consideration of Logistics, Limited Production and Advertising

Management of competitiveness of a production enterprise is connected directly with the issues of formation of competitive strategies and needs a comprehensive analysis of those components of the enterprise activity, which could become a basis of formation and strengthening of stable competitive advantages. The existing models do not take into consideration the market infrastructure and, that is why, are poorly suited for the use in the practical work of a firm in the competitive market. The article develops a dynamic model of strategic interaction of the firms that deal with production, storage and sales of goods of everyday use – in the duopoly market with consideration of logistics, limited production and advertising. The model allows taking into consideration the interconnection of the current state of the market and current production facilities of enterprises. The conducted analysis of the strategies of competitive firms detected a considerable influence of the advertising campaign upon results of economic activity of duopolists.

Key words: competition, dynamic model, duopoly market.

Pic.: 15. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 18. **Bibl.:** 9.

Sherstennikov Yuriy V. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: hm001@ukr.net

Одне з ключових питань щодо функціонування галузевих ринків – це розробка стратегії планування роботи фірми на конкурентному ринку. Класичні моделі олігополії (зокрема дуополії) висвітлюють принципи, методологічні підходи щодо прийняття управлінських рішень конкурентною фірмою. Однак ці моделі слабо пристосовані для використання в прак-

тичній роботі фірми на конкурентному ринку. У центрі уваги сучасних теорій має бути саме можливість практичного застосування моделей олігопольних ринків.

У науковій літературі останнім часом приділяється велика увага висвітленню сутності конкурентних стратегій. Серед останніх публікацій привертають увагу такі. Безпосереднім розвитком класичних моделей є мо-

делі, розроблені і досліджені в роботах [7, 8, 9]. Досліджується дуопольно-дуопсонієва конкуренція з використанням конкурентної моделі Лоткі – Вольтера [5, 6]. Модель застосовується для виявлення трендів розвитку і оперативного прийняття рішень. Розроблена і досліджена олігополія, в якій олігополісти для виробництва однорідного продукту використовують різні виробничі фактори, які купують на спільних ринках [2]. Розроблена модель олігополії [1], в якій досліджується ступінь впливу кожного олігополіста на ринкову ціну. Розроблена динамічна модель процесу виробництва, зберігання, збуту товарів, у рамках якої досліджені чинники, що впливають на темп збуту товару [4].

У класичних моделях кількісної та цінової дуополії робиться ряд припущень, які не відповідають реальній ринковій ситуації, особливо для ринку товару повсякденного попиту. Класичні моделі дуополії (а також всі моделі, перелічені вище) не достатньо враховують той факт, що конкуренція між дуополістами не є «прямою», а здійснюється опосередковано через ринкову інфраструктуру. Ця обставина суттєво впливає на стратегічну поведінку дуополістів і має бути явним чином врахована у відповідних моделях. Крім того, суттєву роль в роботі конкурентної фірми відіграє рекламна кампанія, вплив якої на дуопольний ринок ще не досліджувався.

Метою публікації є розробка динамічної моделі стратегічної взаємодії фірм, які займаються виробництвом, зберіганням і збутом товару повсякденного попиту, на дуопольному ринку з урахуванням логістики, обмеженого випуску і реклами підприємства.

Розглядається робота двох однопродуктових фірм на галузевому ринку слабо диференційованого продукту. Вважаємо, що взаємодія фірм в умовах дуополії відбувається відповідно до схеми на рис. 1.

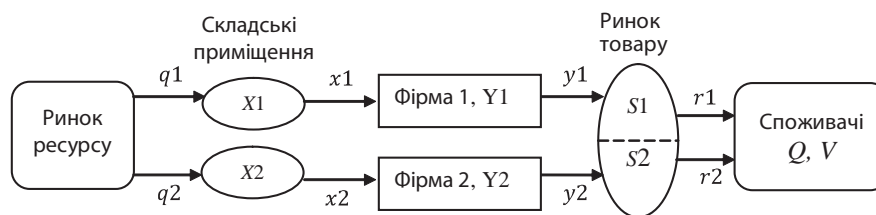

Рис. 1. Схема функціонування двох фірм в умовах дуополії

Фірми конкурують як на власному товарному ринку так і на ринку ресурсів. У загальному випадку виробничий ресурс є вектором. Ринок ресурсів вважаємо досить великим, і на ньому працюють багато фірм з інших галузей, тому ціни на ресурси в нашому випадку будуть вважатися постійними. Для наших цілей достатньо розглянути однокомпонентний вектор (скаляр) ресурсів. Узагальнення на випадок n компонентів є очевидним і ні до яких труднощів не призводить.

На реальному конкурентному ринку «чисті» схеми кількісної, або цінової, дуополії, як правило, не реалізуються. На практиці фірми застосовують весь арсенал доступних заходів – варіюють власну виробничу потужність, ціну, проводять рекламну кампанію. Усі ці питання мають розглядатися в рамках однієї моделі.

Будемо вважати відомою залежність «власної ціни» p одиниці продукції від обсягу товару на ринку:

$$p(t) = p_0 - p_1 \cdot (S_1(t) + S_2(t)), \quad (1)$$

де S_1, S_2 – відповідно кількість продукції фірм 1 і 2 на ринку (одиниці).

Терміном «власна ціна» будемо позначати ціну, яка складається на ринку слабо диференційованого продукту при відсутності реклами. Зрозуміло, що проводити рекламну кампанію для повністю однорідного продукту для жодної фірми не має сенсу. Наприклад, якщо дві фірми розфасовують молоко по однакових пляшках, на яких нічого не написано, то їхня продукція буде для споживача однорідною. Якщо ж молоко розфасовується по пакетах, на яких написані назви фірм виробників та інша інформація, то це вже буде слабо диференційований продукт, і в цьому разі реклама доречна. Вважаємо, що різниця в цінах на слабо диференційовану продукцію першої та другої фірм обумовлена виключно рекламною кампанією. У загальному випадку ця різниця в цінах є невеликою. Якщо фірми проводять рекламну кампанію, то вони можуть встановити ціни на власну продукцію, які будуть відрізнятися від «власної ціни» (1):

$$pr1(t) = h1 \left(\frac{Re1}{Re2} \right) \cdot p(t), \quad pr2(t) = h2 \left(\frac{Re2}{Re1} \right) \cdot p(t), \quad (2)$$

де $h1, h2$ – коефіцієнти, що враховують інтенсивності $Re1, Re2$ рекламних кампаній першої та другої фірм (вважаємо, що $0,8 \leq h1 (h2) \leq 1,2$).

Якщо фірми 1 і 2 витрачають на рекламу відповідно $D1(t), D2(t)$ коштів у періоді t , то вони можуть отримати додаткові внески $QR1(t), QR2(t)$ (додатні чи від'ємні) до власного (ненасиченого) попиту, які є розв'язками таких рівнянь:

$$\frac{dQR1}{dt} = \frac{D1(t) - D2(t)}{dr} - \frac{QR1(t)}{tr}, \quad (3)$$

$$\frac{dQR2}{dt} = \frac{D2(t) - D1(t)}{dr} - \frac{QR2(t)}{tr},$$

де dr – норма витрат на рекламу (кількість коштів, які потрібні для збільшення попиту на 1), tr – запізнювання.

Рівняння (3) відбивають інтуїтивно зрозумілу обставину, що при рівних витратах на рекламу жодна фірма переваг не отримує (якість реклами вважаємо однаковою, тобто норми витрат на рекламу для обох фірм збігаються). Не важко переконатись, що $QR2(t) = -QR1(t)$. Далі будуть використовуватись позначення $QR(t) \equiv QR1(t), Dr(t) \equiv D1(t) - D2(t)$.

Іншими рівняннями моделі є:

$$\frac{dX_1}{dt} = q_1(t) - x_1(t), \quad (4)$$

$$\frac{dX_2}{dt} = q_2(t) - x_2(t), \quad (5)$$

$$\frac{dY_1}{dt} = \frac{x_1(t)}{nx_1} - y_1(t), \quad (6)$$

$$\frac{dY_2}{dt} = \frac{x_2(t)}{nx_2} - y_2(t), \quad (7)$$

$$r_1(t) = n \cdot (Q - V(t) + QR(t)) \cdot S_1(t), \quad (8)$$

$$r_2(t) = n \cdot (Q - V(t) - QR(t)) \cdot S_2(t), \quad (9)$$

$$\frac{dS_1}{dt} = y_1(t) - r_1(t), \quad (10)$$

$$\frac{dS_2}{dt} = y_2(t) - r_2(t), \quad (11)$$

$$\frac{dV}{dt} = r_1(t) + r_2(t) - k_1 \cdot V(t), \quad (12)$$

$$M_1(t) = kn \cdot (p(t) \cdot y_1 - c_1 \cdot y_1(t) - d_1 - s_1 \cdot S_1(t) - D_1(t)), \quad (13)$$

$$M_2(t) = kn \cdot (p(t) \cdot y_2 - c_2 \cdot y_2(t) - d_2 - s_2 \cdot S_2(t) - D_2(t)), \quad (14)$$

де q_1, q_2 – планові закупки ресурсу першою і другою фірмами; X_1, X_2 – запас ресурсу на складах першої і другої фірм; x_1, x_2 – заказ ресурсу зі складів першої і другої фірм виробництвом; Y_1, Y_2 – кількість виробів, що знаходиться у виробництві на першій і другій фірмах; y_1, y_2 – виробничі потужності фірм (одиниці/день); r_1, r_2 – темпи продажів (одиниці/день); Q – потенційна кількість покупців товару; V – кількість ще не спожитого товару у споживачів; n – коефіцієнт швидкості продажів; k_1 – темп споживання товару; M_1, M_2 – прибутки фірм 1 і 2 в періоді t ; kn – узагальнений коефіцієнт, що враховує оподаткування; c_1, c_2 – змінні витрати на одиницю продукції; d_1, d_2 – постійні витрати в періоді t (константи); s_1, s_2 – плата за зберігання одиниці товару в одиницю часу.

Якщо фірма планує нарощувати обсяги виробництва, то вона має проводити рекламну кампанію для розширення своєї ринкової ніші. Розглядаємо випадок, коли перша фірма виконує нарощування виробництва за реінвестиційним механізмом; виробничі потужності другої фірми незмінні протягом всього горизонту планування. Обсяг ресурсу, який споживає перша фірма, визначається її виробничою потужністю, тобто вартістю основних виробничих фондів (ОВФ) $A(t)$:

$$q_1(t) = f_1(A(t)) \cdot A(t) \cdot nq_1, \quad (15)$$

де $f_1(A)$ – фондівіддача ОВФ першої фірми у натуральному вираженні; nq_1 – норма витрат ресурсу на одиницю продукції фірми 1 (далі вважаємо $nq_1 = nq_2 \equiv nq = 1$, тобто ресурс вимірюємо в одиницях nq).

Вважаємо, що при нарощуванні ОВФ першої фірми відбувається часткова заміна обладнання і взагалі – технології. Це приводить до залежності f_1 від A . Приймаємо таку залежність:

$$f_1(A) = \left(\frac{4}{5} + \frac{1}{5} \cdot \frac{A}{A(0)} \right) \cdot f, \quad (16)$$

де f – фондівіддача при $t = 0$. Ця залежність означає, що f_1 зростає на 20% при зростанні вартості ОВФ вдвічі.

Розглядаємо горизонт планування 2 роки. Економічний ефект від реалізації проекту протягом двох років ($T = 2 \cdot 365$) для першої і другої фірм є:

$$TM_1 = \int_0^T M_1(t) dt + p(T) \cdot S_1(T), \quad (17)$$

$$TM_2 = \int_0^T M_2(t) dt + p(T) \cdot S_2(T).$$

Рівняння (1) – (17) є моделлю дуополюного ринку.

Розрахунки за моделлю (1) – (17) виконувались для скінченно-різницевого варіанту моделі (період дискретизації $\Delta t = 1$ (день)) при таких значеннях параметрів: $p_0 = 10, p_1 = 0,01, k_1 = 0,07, Q = 500, c_1 = 5, c_2 = 3,5, d_1 = d_2 = 5, s_1 = s_2 = 0,05, n = 1,75 \cdot 10^{-4}, V(0) = 0, y_1(0) \equiv y_1 = y_2(0) \equiv y_2 = 5$. Початкові значення зрозумілі з наведених нижче рисунків. Зауважимо, що рівняння (1) накладає обмеження на загальну кількість товару на ринку:

$$0 \leq S_1(t) + S_2(t) \leq \frac{p_0}{p_1} = 10^3.$$

Автору невідомо, щоб для опису рекламної кампанії застосовувались рівняння (3), тому, перш ніж використовувати рівняння (3) у подальших розрахунках, треба переконатись, що вони адекватно описують основні риси рекламної кампанії. Застосовуючи введені позначення, дослідимо додатковий внесок $QR(t)$ до ненасиченого попиту $Q - V(t)$:

$$\frac{dQR}{dt} = \frac{DR(t)}{dr} - \frac{QR(t)}{tr}. \quad (18)$$

Параметри в (18) обрані рівними: $dr = 0,05, tr = 10$. Часову залежність видатків на рекламу DR (тобто, перевернення видатків першої фірми над видатками другої) візьмемо у вигляді:

$$DR(t) = \begin{cases} 0, & \text{якщо } t > 10, \\ 1, & \text{якщо } 10 \leq t < 365 \cdot 0,5, \\ 0,5, & \text{якщо } 365 \cdot 0,5 \leq t < 365, \\ -1, & \text{якщо } 365 \leq t < 365 \cdot 1,5, \\ 0, & \text{якщо } 1,5 \cdot 365 \leq t \leq 365 \cdot 2. \end{cases}$$

Розрахунки для скінченно-різницевого варіанту рівняння (18) (період дискретизації $\Delta t = 1$) наведено на рис. 2.

На рис. 2 позначено $IN_i = \frac{DR_i}{dr}$. Для наочності

«вхід» IN_i помножено на 5. З рис. 2 видно, що рівняння (18) адекватно описує основні риси взаємозв'язку між видатками на рекламу DR і додатковим попитом QR , зумовленим цими видатками: по-перше, цей зв'язок, як і має бути, виявляється інерційним (часова залежність QR відстає від часової залежності DR); по-друге, величина додаткового попиту QR досягає максимального значення $(DR)_{\max} \cdot \frac{tr}{dr}$ на кожному інтервалі зміни DR за

період часу $t \sim 2,5 \cdot tr$, що також відповідає загальним властивостям рекламної компанії. Якщо DR не залежить від часу, то рівняння (18) має простий розв'язок:

$$QR(t) = \frac{DR \cdot tr}{dr} (1 - \exp\{-t/tr\}).$$

Однак у загальному

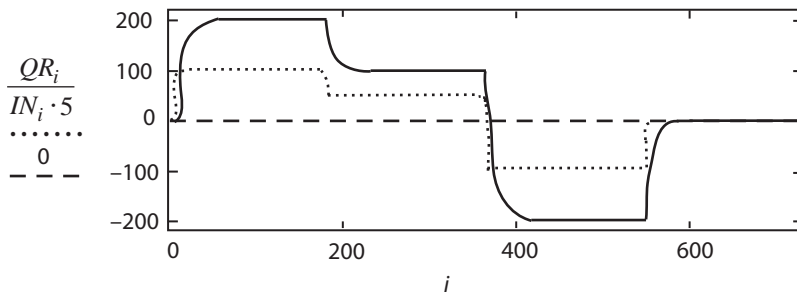

Рис. 2. Взаємозв'язок між витратами на рекламу DR і додатковим попитом QR, зумовленим рекламною кампанією

випадку краще використовувати чисельний розв'язок рівняння (18). Автор запропонував рівняння (3) за аналогією з рівняннями запізнювання першого порядку, які були застосовані і досліджені в роботах Дж. Форрестера із співробітниками.

Зробимо зауваження: розрахунки завжди будуть виконуватись для скінченно-різницевого варіанту моделі (1) – (17). Оскільки саме скінченно-різницевий варіант моделі більшою мірою відповідає процесам управління реальною економічною системою. Цю обставину також підкреслюють автори роботи [3].

Перша фірма знаходиться в менш сприятливих умовах, оскільки її змінні витрати більші, ніж у другої фірми. Вважаємо, що нарощувати виробництво і проводити рекламну кампанію буде саме фірма 1. Якщо перша фірма не буде здійснювати рекламну кампанію, а буде лише нарощувати ОВФ (починаючи з періоду $i = 100$) за реінвестиційним механізмом, то протягом двох років фірми 1 і 2 отримають економічний результат представлений в лівій частині *табл. 1*.

Зауважимо, що така ситуація з високою ціною на початку випуску товару може мати місце, якщо на ринок виходить абсолютно новий (інноваційний) товар, який не може бути замінений іншими товарами. У протилежному разі очікувати високих значень ціни на початку роботи не варто, і, взагалі, ціна буде змінюватись значно повільніше. На *рис. 7* показано динаміку завантаження виробничих потужностей 1 та 2 фірм на початку роботи. На повну потужність підприємства починають працювати за 20 днів після початку роботи. Цей висновок також підтверджує *рис. 8*.

З *рис. 8* видно, що до кінця першого року товар першої фірми починає доминувати на ринку. Відповідно і темп продажів товару першої фірми на початку другого року починає перевершувати темп продажів товару другої фірми (*рис. 9*). Це перевершення веде до того, що поточний прибуток першої фірми починає при $i > 500$ перевершувати поточний прибуток другої фірми (*рис. 10*).

З *рис. 11* видно, що вже після 20 днів з початку роботи прибутки фірм стають додатними.

Таблиця 1

Економічні результати першої (ТМ1) і другої (ТМ2) фірм за відсутності рекламної кампанії першої фірми (ліворуч) і за наявності (праворуч)

За відсутності реклами			За наявності реклами		
ks1	ТМ1	ТМ2	ks1	ТМ1	ТМ2
0	$6,231 \cdot 10^3$	$9,49 \cdot 10^3$	0	$8,171 \cdot 10^3$	$3,664 \cdot 10^3$
0,16	$6,849 \cdot 10^3$	$8,851 \cdot 10^3$	0,16	$8,746 \cdot 10^3$	$2,238 \cdot 10^3$
0,15	$7,045 \cdot 10^3$	$8,473 \cdot 10^3$	0,15	$8,732 \cdot 10^3$	$1,309 \cdot 10^3$
0,18	$7,108 \cdot 10^3$	$8,225 \cdot 10^3$	0,18	$8,583 \cdot 10^3$	679
0,2	$7,125 \cdot 10^3$	$8,06 \cdot 10^3$	0,2	$8,417 \cdot 10^3$	219
0,24	7,093	7,71			
0,3	6,887	7,172			
0,4	6,245	6,308			

Найкращий економічний результат перша фірма отримає при $ks1 = 0,2$, тобто при використанні 20% прибутку на розвиток виробництва. Динаміка економічних показників для цього випадку показана на *рис. 3 – 12*. З *рис. 3* видно, що ОВФ фірми 1 зростають в 1,625 раза.

Висока ціна на продукцію протягом перших 100 днів (*рис. 4*) обумовлена тим, що, з одного боку, у цей період відбувається накопичення продукції обох фірм на ринку (*рис. 5*), а з іншого – накопичення неспожитого товару у споживачів (*рис. 6*).

На *рис. 12* показано динаміку темпів поставок сировини на виробництва першої та другої фірм на початку роботи. Порівняння з *рис. 8* приводить до висновку, який підтверджується розрахунками, що при $i > 300$ (днів) темпи поставок сировини на виробництво першої фірми починають перевершувати поставок сировини на виробництво другої фірми ($x1 > x2$).

Динаміка рівнів запасів сировини на складах 1 та 2 фірм ($X1, X2$) буде подаватись залежностями аналогічними тим, що показані на *рис. 7* і *рис. 12*.

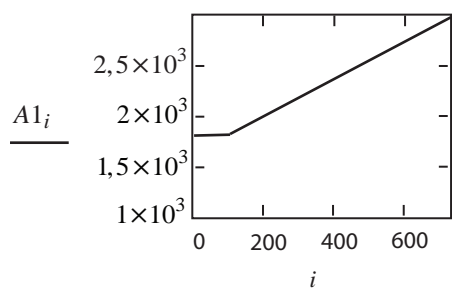

Рис. 3. Динаміка ОВФ

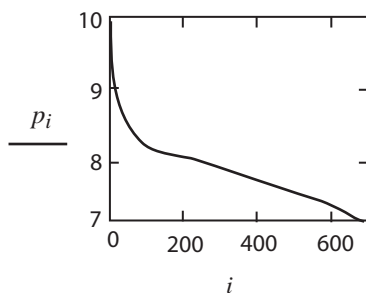

Рис. 4. Динаміка «власної ціни»

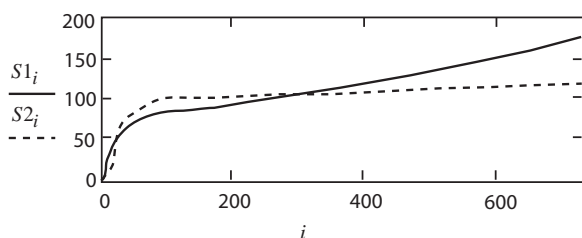

Рис. 5. Динаміка кількості продукції на ринку

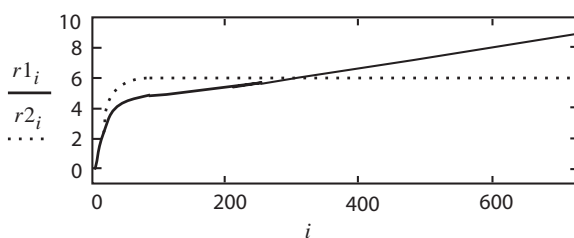

Рис. 9. Динаміка темпів продажу товарів

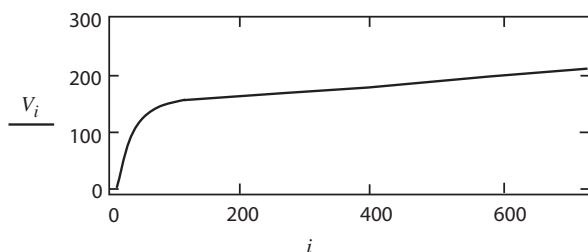

Рис. 6. Динаміка кількості неспожитого товару (фірм 1 і 2) у споживачів

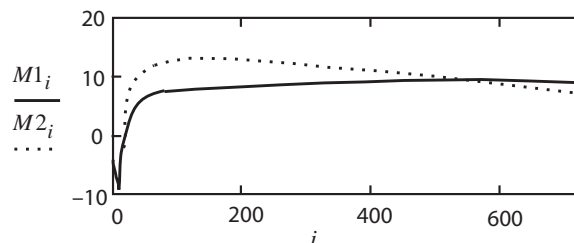

Рис. 10. Динаміка поточних прибутків фірм

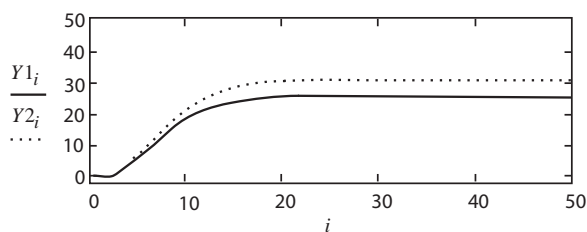

Рис. 7. Кількість виробів, що знаходяться в процесі незавершеного виробництва на першому (Y1) і другому (Y2) підприємствах на початку роботи

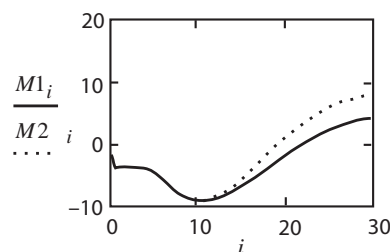

Рис. 11. Динаміка поточних прибутків фірм на початку роботи

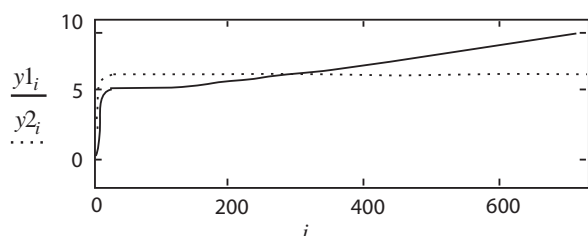

Рис. 8. Динаміка випусків продукції

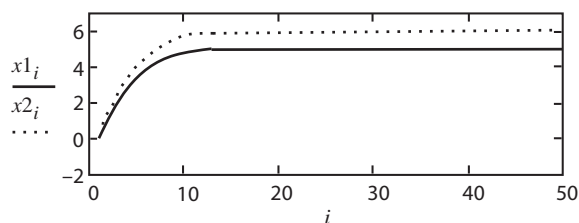

Рис. 12. Динаміка темпів поставок сировини на виробництво

Тепер розглянемо випадок, коли перша фірма поряд з нарощуванням ОВФ також проводить рекламну кампанію. Параметри рекламної компанії: $D1 = 1$, $dr = 0,05$, $tr = 10$. Крім того, реінвестиційна програма продовжується лише до 550 періоду. У даному випадку можуть

мати місце дві принципово різні ситуації. Перша – фірма, яка проводить рекламну кампанію (фірма 1), не може підвищити ціну на власну продукцію. Розрахунки доводять, що в цьому разі максимальний економічний результат буде отриманий першою фірмою за умови, що пер-

ша фірма 14% прибутку витрачає на розвиток виробництва. Економічні результати будуть такими: $TM1 = 4606$, $TM2 = 2724$. Цей результат ніяк не може влаштувати першу фірму (він також неприйнятний і для другої фірми).

Друга ситуація – перша фірма за рахунок рекламної компанії може підвищити ціну на власну продукцію на 20% (при цьому ціна продукції фірми 2 лишається незмінною). У такому разі економічні результати фірм наведено на табл. 1 праворуч. З табл. 1 видно, що за відсутності рекламної компанії фірми 1 вона може отримати максимальний економічний результат $TM1 = 7125$ тоді, як друга фірма отримує $TM2 = 8060$. При цьому фірма 1 має проводити достатньо активну реінвестиційну діяльність ($ks1 = 0,2$). За наявності рекламної компанії економічні результати будуть: $TM1 = 8746$, $TM2 = 2238$ при $ks1 = 0,16$. Це означає, що рекламна компанія 1 фірми значно покращує її економічні показники, тоді як друга втрачає більш ніж 2/3 свого прибутку. Це означає, що друга фірма фактично не має ніяких альтернатив, крім проведення, так би мовити, «зустрічної» рекламної компанії. Динаміка основних показників для цього випадку показана на рис. 13 – 15.

З рис. 15 добре видно, до яких економічних наслідків приводить рекламна компанія однієї (першої) фірми в разі, коли друга фірма рекламну кампанію не застосовує.

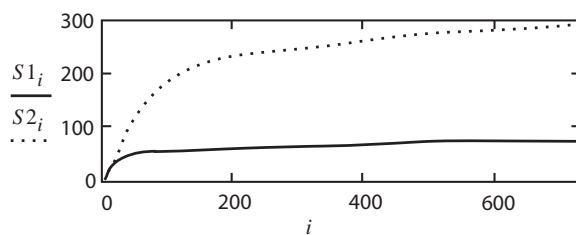

Рис. 13. Динаміка кількості продукції на ринку при наявності рекламної компанії 1 фірми

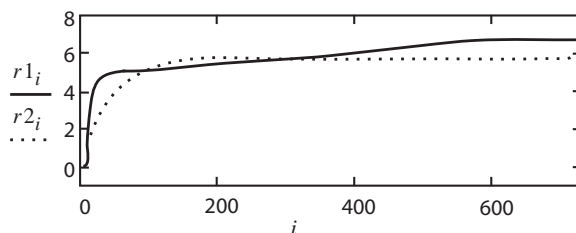

Рис. 14. Динаміка темпів продажу товарів при наявності рекламної компанії 1 фірми

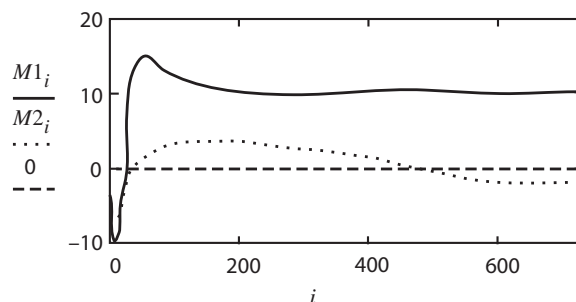

Рис. 15. Динаміка поточних прибутків фірм при наявності рекламної компанії 1 фірми

ВИСНОВКИ

У статті запропоновано новий модельний підхід для визначення кількісного взаємозв'язку між видатками на рекламу та зміною ненасиченого попиту на продукцію.

Розроблено динамічну модель стратегічної взаємодії фірм, які займаються виробництвом, зберіганням і збутом товару повсякденного попиту на дуопольному ринку.

Проведено розрахунки та аналіз економічних результатів для різних сценаріїв стратегічної поведінки фірм на дуопольному ринку. Доведено, що рекламна компанія є досить вагомим важелем для досягнення позитивного економічного результату дуополістами. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Булавский В. А. Структура спроса и равновесие в модели олигополии / В. А. Булавский // Экономика и математические методы. – 1997. – № 3. – С. 112 – 124.

2. Булавский В. А. Модель олигополии с рынками производственных факторов / В. А. Булавский // Экономика и математические методы. – 1997. – № 3. – С. 78 – 86.

3. Горский А. А. Динамическая модель процесса производства, хранения и сбыта товара повседневногo спроса / А. А. Горский, И. Г. Колпакова, Б. Я. Локшин // Известия РАН. Теория и системы управления. – 1998. – № 1. – С. 144 – 148.

4. Железняк О. О. Математичне моделювання динаміки продажу товарів на ринках недосконалої конкуренції / О. О. Железняк, О. С. Кузьменко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1. – С. 236 – 245.

5. Козик В. В. Застосування моделі Лоткі – Вольтера для опису дуопольно-дуопсонієвої конкуренції / В. В. Козик, Ю. І. Сидоров, І. Б. Скворцов, О. Б. Тарасовська // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2. – С. 252 – 260.

6. Коляда Ю. В. Моделювання дуопольно-дуопсонієвої конкуренції з долученням режиму насичення // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5. – С. 293 – 299.

7. Мазалов В. В. Дуополия Хотеллинга и задача о размещении на плоскости / В. В. Мазалов, А. В. Щипцова, Ю. С. Токарева // Экономика и математические методы. – 2010. – № 4. – С. 91 – 100.

8. Московкин В. М. Расчет сценария конкурентных, кооперационных и смешанных стратегий для N-мерной конкурентно-кооперационных взаимодействий в социально-экономических системах / В. М. Московкин, А. В. Журавка, В. С. Михайлов // Економічна кібернетика. – 2004. – № 5-6. – С. 32 – 34.

9. Московкин В. М. Связь между конкурентными стратегиями Курно и Стакельберга и конкурентными моделями популяционной динамики, адаптированными к рыночной экономике / В. М. Московкин, А. В. Журавка // Економічна кібернетика. – 2003. – № 5-6. – С. 25 – 29.

REFERENCES

Bulavskiy, V. A. "Struktura sprosa i ravnovesie v modeli oligopolii" [The structure of supply and demand balance in the model of oligopoly]. *Ekonomika i matematicheskie metody*, no. 3 (1997): 112-124.

Bulavskiy, V. A. "Model oligopolii s rynkami proizvodstvennykh faktorov" [Model of oligopoly markets of production factors]. *Ekonomika i matematicheskie metody*, no. 3 (1997): 78-86.

Gorskiy, A. A., Kolpakova, I. G., and Lokshin, B. Ya. "Dinamicheskaia model protsessa proizvodstva, khraneniia i sbyta tovara povsednevnogo sprosa" [The dynamic model of the process of production, storage and marketing of consumer goods]. *Izvestiia RAN. Teoriia i sistemy upravleniia*, no. 1 (1998): 144-148.

Kozyk, V. V., Sydorov, Yu. I., and Skvortsov, I. B. "Zastosuvannia modeli Lotki – Voltera dlia opysu duopolno-duopsoniievoi konkurentsii" [Model Application Lotki – Voltaire to describe duopolno-duopsoniyevoi competition]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 2 (2010): 252-260.

Koliada, Yu. V. "Modeliuvannia duopolno-duopsoniievoi konkurentsii z doluchenniam rezhyumu nasychennia" [Simulation duopolno-duopsoniyevoi competition with attachment mode saturation]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 5 (2011): 293-299.

Mazalov, V. V., Shchiptsova, A. V., and Tokareva, Yu. S. "Duopoliiia Khotellinga i zadacha o razmeshchenii na ploskosti" [Hotelling duopoly and the problem of placing on the plane]. *Ekonomika i matematicheskie metody*, no. 4 (2010): 91-100.

Moskovkin, V. M., Zhuravka, A. V., and Mykhailov, V. S. "Raschet stsenaryia konkurentnykh, kooperatsyonnykh y smeshannykh stratehiy dlia N-mernoio konkurentno-kooperatsyonnykh vzaymodeistvii v sotsyalno-ekonomicheskikh sistemakh" [The calculation of the competitive scenario, cooperative and mixed strategies for N-dimensional competitive – cooperative interactions in social and economic systems]. *Ekonomichna kibernetika*, no. 5-6 (2004): 32-34.

Moskovkin, V. M., and Zhuravka, A. V. "Sviaz mezhdu konkurentnymi stratehiyami Kurno y Stakelberha y konkurentnymi modeliemy populiatsyonnoi dynamiky, adaptirovannymy k rynochnoi ekonomyke" [The relationship between competitive strategies, Cournot and Stackelberg, and competitive models of population dynamics, adapted to the market economy]. *Ekonomichna kibernetika*, no. 5-6 (2003): 25-29.

Zhelezniak, O. O., and Kuzmenko, O. S. "Matematychnie modeliuvannia dynamiky prodazhu tovariv na rynkakh nedoskonaloi konkurentsii" [Mathematical modeling of the dynamics of selling goods in markets of imperfect competition]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1 (2011): 236-245.

УДК 65.681.51

ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ СИСТЕМЫ В УПРАВЛЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИМИ ОБЪЕКТАМИ

ИВАНОВ Н. Н.

УДК 65.681.51

Иванов Н. Н. Информационно-аналитические системы в управлении экономическими объектами

В статье приведен аналитический обзор методологических подходов к построению информационно-аналитических систем (ИАС) в управлении экономическими объектами. Предложена обобщенная и структурная модель управления экономическим объектом. Сформулирована аксиоматика процессов функционирования ИАС. Выявлены возможности построения ИАС из функционально независимых подсистем и модулей. Рассмотрен процесс формирования многомерной базы данных (OLAP) и ее использование. Выявлено, что OLAP в ИАС применяется как средство многомерного анализа данных, накопленных в базе данных. В этом случае OLAP предоставляет максимально удобные и быстрые средства доступа, просмотра и анализа экономической информации. Предложена концептуальная модель построения информационно-аналитической системы в управлении экономическим объектом, которая позволяет на едином информационном пространстве решать задачи моделирования экономических показателей.

Ключевые слова: информационно-аналитическая система, экономический объект, многомерные базы данных.

Рис.: 3. **Формул:** 7. **Библ.:** 15.

Иванов Николай Николаевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой менеджмента организаций, Классический приватный университет (ул. Жуковского, 70 Б, Запорожье, 69002, Украина)

E-mail: n_ivanov@zhu.edu.ua

УДК 65.681.51

Иванов М. М. Інформаційно-аналітичні системи в управлінні економічними об'єктами

У статті наведено аналітичний огляд методологічних підходів до побудови інформаційно-аналітичних систем (ІАС) в управлінні економічними об'єктами. Запропоновано узагальнену та структурну модель управління економічним об'єктом. Сформульовано аксіоматику процесів функціонування ІАС. Виявлено можливості побудови ІАС з функціонально незалежних підсистем і модулів. Розглянуто процес формування багатомірної бази даних (OLAP) та їх використання. Встановлено, що OLAP в ІАС застосовується як засіб багатомірного аналізу даних, накопичених у базі даних. У цьому випадку OLAP надає максимально зручні та швидкі засоби доступу, перегляду й аналізу економічної інформації. Запропоновано концептуальну модель побудови інформаційно-аналітичної системи в управлінні економічним об'єктом, що дозволяє в єдиному інформаційному просторі вирішувати задачі моделювання економічних показників.

Ключові слова: інформаційно-аналітична система, економічний об'єкт, багатомірні бази даних.

Рис.: 3. **Формул:** 7. **Бібл.:** 15.

Иванов Микола Миколайович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій, Класичний приватний університет (вул. Жуковського, 70 Б, Запоріжжя, 69002, Україна)

E-mail: n_ivanov@zhu.edu.ua

UDC 65.681.51

Ivanov N. N. Information-analytical Systems in Managing Economic Objects

The article conducts an analytical review of methodological approaches to construction of information-analytical systems (IAS) in managing economic objects. It offers a generalised and structural model of managing an economic object. It formulates axiomatics of the processes of IAS functioning. It shows possibilities of IAS construction from functionally independent subsystems and modules. It considers the process of formation of a multi-dimensional database (OLAP) and its use. It shows that OLAP is used in IAS as a means of a multi-dimensional analysis of data accumulated in a database. In this case OLAP provides a maximally convenient and fast means of access, viewing and analysis of economic information. It offers a conceptual model of construction of the information-analytical system in managing an economic object, which allows solution of tasks of modelling economic indicators in a common information environment.

Key words: information-analytical system, economic object, multi-dimensional databases.

Pic.: 3. **Formulae:** 7. **Bibl.:** 15.

Ivanov Nikolay N. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Management of Organizations, Classic Private University (vul. Zhukovskogo, 70 B, Zaporizhzhya, 69002, Ukraine)

E-mail: n_ivanov@zhu.edu.ua

Gorskiy, A. A., Kolpakova, I. G., and Lokshin, B. Ya. "Dinamicheskaia model protsessa proizvodstva, khraneniia i sbyta tovara povsednevnogo sprosa" [The dynamic model of the process of production, storage and marketing of consumer goods]. *Izvestiia RAN. Teoriia i sistemy upravleniia*, no. 1 (1998): 144-148.

Kozyk, V. V., Sydorov, Yu. I., and Skvortsov, I. B. "Zastosuvannia modeli Lotki – Voltera dlia opysu duopolno-duopsoniievoi konkurentsii" [Model Application Lotki – Voltaire to describe duopolno-duopsoniyevoi competition]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 2 (2010): 252-260.

Koliada, Yu. V. "Modeliuvannia duopolno-duopsoniievoi konkurentsii z doluchenniam rezhyumu nasychennia" [Simulation duopolno-duopsoniyevoi competition with attachment mode saturation]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 5 (2011): 293-299.

Mazalov, V. V., Shchiptsova, A. V., and Tokareva, Yu. S. "Duopoliiia Khotellinga i zadacha o razmeshchenii na ploskosti" [Hotelling duopoly and the problem of placing on the plane]. *Ekonomika i matematicheskie metody*, no. 4 (2010): 91-100.

Moskovkin, V. M., Zhuravka, A. V., and Mykhailov, V. S. "Raschet stsenaryia konkurentnykh, kooperatsyonnykh y smeshannykh stratehiy dlia N-mernoio konkurentno-kooperatsyonnykh vzaymodeistviy v sotsyalno-ekonomycheskykh sistemakh" [The calculation of the competitive scenario, cooperative and mixed strategies for N-dimensional competitive – cooperative interactions in social and economic systems]. *Ekonomichna kibernetika*, no. 5-6 (2004): 32-34.

Moskovkin, V. M., and Zhuravka, A. V. "Sviaz mezhdu konkurentnymi stratehiyami Kurno y Stakelberha y konkurentnymi modeliemy populiatsyonnoi dynamiky, adaptirovannymy k rynochnoi ekonomyke" [The relationship between competitive strategies, Cournot and Stackelberg, and competitive models of population dynamics, adapted to the market economy]. *Ekonomichna kibernetika*, no. 5-6 (2003): 25-29.

Zhelezniak, O. O., and Kuzmenko, O. S. "Matematychnie modeliuvannia dynamiky prodazhu tovariv na rynkakh nedoskonaloio konkurentsii" [Mathematical modeling of the dynamics of selling goods in markets of imperfect competition]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1 (2011): 236-245.

УДК 65.681.51

ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ СИСТЕМЫ В УПРАВЛЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИМИ ОБЪЕКТАМИ

ИВАНОВ Н. Н.

УДК 65.681.51

Иванов Н. Н. Информационно-аналитические системы в управлении экономическими объектами

В статье приведен аналитический обзор методологических подходов к построению информационно-аналитических систем (ИАС) в управлении экономическими объектами. Предложена обобщенная и структурная модель управления экономическим объектом. Сформулирована аксиоматика процессов функционирования ИАС. Выявлены возможности построения ИАС из функционально независимых подсистем и модулей. Рассмотрен процесс формирования многомерной базы данных (OLAP) и ее использование. Выявлено, что OLAP в ИАС применяется как средство многомерного анализа данных, накопленных в базе данных. В этом случае OLAP предоставляет максимально удобные и быстрые средства доступа, просмотра и анализа экономической информации. Предложена концептуальная модель построения информационно-аналитической системы в управлении экономическим объектом, которая позволяет на едином информационном пространстве решать задачи моделирования экономических показателей.

Ключевые слова: информационно-аналитическая система, экономический объект, многомерные базы данных.

Рис.: 3. **Формул:** 7. **Библ.:** 15.

Иванов Николай Николаевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой менеджмента организаций, Классический приватный университет (ул. Жуковского, 70 Б, Запорожье, 69002, Украина)

E-mail: n_ivanov@zhu.edu.ua

УДК 65.681.51

Иванов М. М. Інформаційно-аналітичні системи в управлінні економічними об'єктами

У статті наведено аналітичний огляд методологічних підходів до побудови інформаційно-аналітичних систем (ІАС) в управлінні економічними об'єктами. Запропоновано узагальнену та структурну модель управління економічним об'єктом. Сформульовано аксіоматику процесів функціонування ІАС. Виявлено можливості побудови ІАС з функціонально незалежних підсистем і модулів. Розглянуто процес формування багатомірної бази даних (OLAP) та їх використання. Встановлено, що OLAP в ІАС застосовується як засіб багатомірного аналізу даних, накопичених у базі даних. У цьому випадку OLAP надає максимально зручні та швидкі засоби доступу, перегляду й аналізу економічної інформації. Запропоновано концептуальну модель побудови інформаційно-аналітичної системи в управлінні економічним об'єктом, що дозволяє в єдиному інформаційному просторі вирішувати задачі моделювання економічних показників.

Ключові слова: інформаційно-аналітична система, економічний об'єкт, багатомірні бази даних.

Рис.: 3. **Формул:** 7. **Бібл.:** 15.

Иванов Микола Миколайович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій, Класичний приватний університет (вул. Жуковського, 70 Б, Запоріжжя, 69002, Україна)

E-mail: n_ivanov@zhu.edu.ua

UDC 65.681.51

Ivanov N. N. Information-analytical Systems in Managing Economic Objects

The article conducts an analytical review of methodological approaches to construction of information-analytical systems (IAS) in managing economic objects. It offers a generalised and structural model of managing an economic object. It formulates axiomatics of the processes of IAS functioning. It shows possibilities of IAS construction from functionally independent subsystems and modules. It considers the process of formation of a multi-dimensional database (OLAP) and its use. It shows that OLAP is used in IAS as a means of a multi-dimensional analysis of data accumulated in a database. In this case OLAP provides a maximally convenient and fast means of access, viewing and analysis of economic information. It offers a conceptual model of construction of the information-analytical system in managing an economic object, which allows solution of tasks of modelling economic indicators in a common information environment.

Key words: information-analytical system, economic object, multi-dimensional databases.

Pic.: 3. **Formulae:** 7. **Bibl.:** 15.

Ivanov Nikolay N. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Management of Organizations, Classic Private University (vul. Zhukovskogo, 70 B, Zaporizhzhya, 69002, Ukraine)

E-mail: n_ivanov@zhu.edu.ua

Процесс управления экономическим объектом в современных условиях обусловлен использованием подходов реинжиниринга и совершенствованием информационных технологий с применением новых форм управления. Этому способствует появление новых информационных технологий, современные достижения в области информационных технологий и мобильных средств связи, которые рассматриваются как механизмы управления информационным пространством экономического объекта. Система управления таких экономических объектов отвечает требованиям открытости. Она способствует оперативному получению и обработке достоверной информации, обеспечивая принятие эффективных управленческих решений.

Поэтому информационно-аналитические системы (ИАС) в управлении экономическими объектами отвечают требованиям, которые выдвигаются новой постиндустриальной экономикой, переводя управленческо-аналитические процессы в виртуальную область.

Информационно-аналитические системы влияют на развитие экономических объектов. При этом экономический объект рассматривается в аспекте изменения структурной организации (внешних и внутренних связей), которая требует повышения оперативности и точности в процессе планирования, учета, анализа, контроля и регулирования, что в целом направлено на повышение эффективности его системы управления.

Весомый вклад в теоретические разработки, а также в формирование отечественных научных направлений исследования адаптивных систем, инвестиций и инвестиционной привлекательности, информационно-аналитических систем в экономике, контроллинга, логистики, маркетинга, менеджмента, реинжиниринга, рисков, систем поддержки принятия решений внесли работы: Андриенко В. Н. [1], Берсуцкого Я. Г. [2], Витлинского В. В. [3], Вовка В. М. [4], Галицина В. К. [5], Гузя Н. Г. [6], Забродского В. А. [7], Зарубы В. Я. [8], Клебановой Т. С. [9], Ковальчука К. Ф. [10], Лепы Н. Н. [11], Лысенко Ю. Г. [12], Порохни В. М. [13], Сытника В. Ф. [14] и других.

Анализ научных работ свидетельствует о том, что теоретические и методологические аспекты построения систем ИАС в управлении экономическими объектами, которые ориентированы на применение современных и перспективных информационных технологий мобильных средств связи, требуют разработки новых подходов и методологий.

Поэтому целью данной статьи является разработка концепции построения ИАС в управлении экономическими объектами.

Следует отметить, что ИАС должна учитывать соответствующие бизнес-процессы и функции экономического объекта, которые могут являться типовыми, например, финансовый менеджмент, управление персоналом, управление запасами и другие.

Для определения набора компонентов ИАС в управлении экономическими объектами применен метод системного анализа, который позволяет проанализировать механизмы взаимодействия экономического объекта с окружающей средой.

Стандартные, или типовые, компоненты соответствуют бизнес-процессам экономического объекта. Такой подход сочетает в себе преимущества использования типичных подсистем автоматизированных систем управления и процессного подхода к ИАС экономического объекта.

Описание j -й подсистемы можно записать в следующем виде [15]:

$$\Delta X_j = F_{pr}(Z_j, U_j) + X_j, \quad j = \overline{1, n}, \quad (1)$$

где X_j, U_j, Z_j – векторы входных показателей, управления и координат;

F_{np} – векторы функций производства.

Тогда система уравнений, что отображает функцию информационного сервиса в управлении экономическим объектом с обратными связями, имеет следующий вид:

$$\begin{cases} \Delta X_1 = R_m(Z_1, U_1) + R_i(Z_2, U_2) + R_l(Z_3, U_3) \dots + \\ + R_b(X_2) + R_{pr}(Z_n), \\ \Delta X_n = Z_{n-1} + R_l(Z_n, U_n) + X_n, \\ Y_n = F_{pr}(Z_n), \end{cases} \quad (2)$$

где $F_{pr}, F_m, F_p, F_r, F_b$ – векторы функций производства, маркетинга, инвестиций, логистики, бюджета и другие;

$R_{pr}, R_m, R_p, R_r, R_b$ – векторы принятия решений по производству, маркетингу, инвестициям, логистике, бюджета и другие;

$Z_1 = F_m(\Delta X_1), Z_2 = F_m(\Delta X_2), Z_3 = F_m(\Delta X_3)$ – текущие показатели систем информационного сервиса.

Для достижения цели управления вектор U может зависеть от вектора стратегического или оперативного развития \bar{U} и принятия решения $R_{pr}(C, Z)$, где C – матрица параметров обратной связи. Тогда обобщенная модель управления экономическим объектом будет иметь следующий вид:

$$\begin{cases} \Delta X = R_{pr}[Z, U(\bar{U}, R_i(C, Z)), X], \\ Y_n = F_{pr}[Z_n, U(\bar{U}, R_{pr}(C, Z_n)), X]. \end{cases} \quad (3)$$

Область, которая задана правой частью системы уравнений (3), представляет пересечение множеств $M = \cap M(R_{pr})$, где $M(R_{pr})$ – область определения функции F_{pr} .

Обобщенная модель системы ИАС в управлении экономическим объектом с обратными связями приведена на рис. 1 [15].

Предложенная система ИАС в управлении экономическим объектом (см. рис. 1) позволила сформулировать следующую аксиоматику процессов:

1. В ИАС все функциональные модули, соответствующие компонентам менеджмента, являются равноценными с точки зрения общего подхода функционирования и не существует «ядра» её. То есть, если является истиной, что всякий функциональный модуль (множество) $M(n)$ обладает свойством $A(\beta)$, то существует модуль (множество), для которого n $M(n)$ является истиной:

$$M(n) : A(\beta) \supset M(n) \rightarrow \exists n M(n). \quad (4)$$

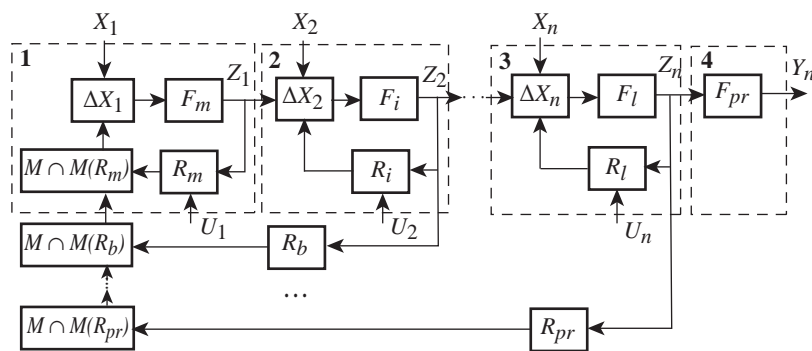

Рис. 1. Структурная модель системы ИАС в управлении экономическим объектом:

1 – информационно-маркетинговая система; 2 – информационно-инвестиционная система; 3 – информационно-логистическая система; 4 – производство.

При традиционном подходе экономическая система представляет собой аналитическое ядро с функциональными модулями, которые практически неотделимы от всей системы. Настройка системы осуществляется посредством выбора значений экономических параметров хозяйствующего субъекта. Количество используемых при этом экономических показателей может быть достаточно большим, что снижает эффективность системы.

2. Формирование решения R_{pr} в ИАС для всех пересечений множества решений систем маркетинга R_m , инвестиций R_i , логистики R_l , бюджета R_b , управление персоналом R_u и электронного документооборота R_e есть не пустое множество, а значит, существует область решений R_{pr} :

$$R_m \cap R_i \cap R_l \cap R_b \cap R_u \cap R_e \rightarrow R_{pr}. \quad (5)$$

3. Возможность построения ИАС из функционально-независимых подсистем и модулей. Так, во множестве R_{pr} может быть определено предпочтение S_{pr} :

$$x: S_{pr} \rightarrow R_{pr}. \quad (6)$$

4. Возможность использования систем ИАС в качестве средств анализа и прогнозирования процессов маркетинга $S(m)$, инвестиций $S(i)$, логистика $S(l)$ и других для благоприятного развития экономического объекта:

$$S(pr) = \{S(m), S(i), S(l), S(b), S(u), S(e)\}. \quad (7)$$

В качестве анализа были использованы подходы SADT и инструмент IDEF0.

Еще одной важной задачей является создания единого информационного пространства экономического объекта. Она может быть успешно решена с применением многомерных баз данных (OLAP). Технология OLAP неразрывно связана с понятием хранилища данных (*Data Warehouse*), которое определяет предметно-ориентированное информационное пространство, привязанное ко времени в виде исторических слоёв для поддержки процесса принятия управляющих решений.

Удобное структурирование экономической информации в многомерных базах данных OLAP – это далеко не все, что нужно ИАС в процессе моделирования состояния экономического объекта. OLAP предоставляет руководящему звену и пользователям максимально удобные и быстрые средства доступа, просмотра и анализа деловой информации. Кроме того, OLAP обеспечивает

пользователя понятной моделью данных, организуя их в виде многомерных кубов. Осями многомерной системы координат служат основные атрибуты анализируемого бизнес-процесса. Практически всегда в качестве одного из измерений используется время. Внутри куба находятся данные, количественно характеризующие процесс, так называемые меры. Это могут быть объемы продаж, остатки на складе, издержки и другие. Пользователь, анализирующий информацию, может выбрать данные куба по разным направлениям, получать сводные по годам или детальные по неделям и дням, которые необходимы для анализа. В базах данных OLAP практически всегда хранятся наряду с детальными данными и так называемые агрегаты, то есть заранее вычисленные суммарные показатели. Примерами агрегатов может служить суммарный объем продаж за год или средний остаток товара на складе. Хранение заранее вычисленных агрегатов – это основной способ повышения скорости выполнения OLAP-запросов. Ещё они используют инструменты для просмотра, визуализации экономической информации. Работа данной системы напоминает многоуровневую базу данных. В качестве инструментов применяются сводные таблицы, обеспечивающие просмотр информации по срезам в любой плоскости многомерной базы данных. Процесс формирования многомерной базы данных представлен на рис. 2.

Важнейшим элементом базы данных OLAP являются метаданные, то есть информация о структуре, размещении и трансформации данных. Благодаря этому обеспечивается эффективное взаимодействие различных компонентов хранилища. Таким образом, OLAP применяется как совокупность средств многомерного анализа данных, накопленных в хранилище.

Интеграция хранилищ данных (учетной системы) с системами формирования (витрин данных) является сложной задачей, которая направлена на получение исчерпывающего набора бизнес-требований от клиента. Основное преимущество при интеграции с учетной системой – возможность быстро создать для клиента набор отчетов и моделей для анализа различных областей деятельности экономического объекта.

Предложенная концепция построения ИАС включает ряд задач, образующих верхний уровень системы управления экономического объекта, решение которых формируют ограничения для принятия решений

на нижних уровнях системы. В концептуальной модели построения ИАС информация представлена методом пространства состояний применительно к хозяйственной деятельности экономического объекта (рис. 3).

Один из векторов состояния системы определен как бухгалтерский баланс, характеризующий эффективность деятельности экономического объекта, и трактуется как входная величина. Выходными же являются результаты моделирования экономических показателей: рентабельность продукции, рентабельность собственного капитала и другие.

Представление экономической информации ИАС в виде подмножества единого информационного пространства позволяет подойти к моделированию влияния управленческих решений на баланс организации, через который может быть оценено качество принятого управленческого решения.

Концепция построения ИАС включает три составляющих:

- ✦ «модуль оценки и выбора экономических составляющих», использующий метод оценки нестабильности экономических показателей и модель оценки тенденций изменения экономических показателей;
- ✦ «модуль моделирования», включающий блоки моделирования и анализа использующие функции правдоподобия;
- ✦ «систему управления базами данных», состоящую из оперативных баз данных (реляционных СУБД) и многомерных баз данных (OLAP).

Взаимодействие с ИАС характеризуется материальными и информационными потоками, поступающими в систему управления базами данных.

Выходной аналитический поток составляет результат работы модуля моделирования деятельности экономического объекта: доходы, поступление денежных средств, продукция и другие.

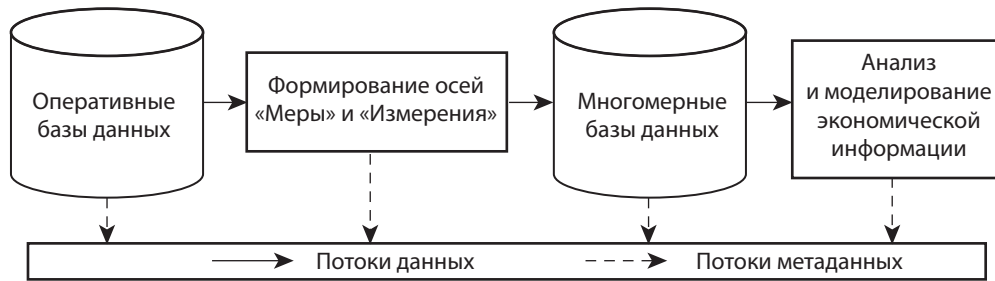

Рис. 2. Структура хранилища данных

Рис. 3. Концептуальная модель построения ИАС

Входные информационные потоки в совокупности образуют информацию, которую получает система из внешней среды: параметры рынка, данные о конкурентах, товарах, поставщиках, нормативные документы и другие.

ВЫВОДЫ

Таким образом, предложена модель построения ИАС в управлении экономическим объектом, которая позволяет в едином информационном пространстве решать задачи моделирования экономических показателей. Предложенная структурная модель ориентирована на определение набора экономических показателей и моделирования бизнес-процессов. Она базируется на компонентно ориентированном подходе.

Кроме того, ИАС также может применяться и в управлении финансами через анализ, моделирование и контроль использования финансовых ресурсов. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Андриенко В. Н. Модели реинжиниринга систем управления / В. Н. Андриенко. – Донецк : ДонНУ, 2001. – 184 с.
2. Берсуцкий Я. Г. Информационная система управления предприятием / Я. Г. Берсуцкий. – К. : Наукова думка, 1986. – 168 с.
3. Вітлінський В. В. Моделювання економіки : навчальний посібник / В. В. Вітлінський. – К. : КНЕУ, 2003. – 480 с.
4. Вовк В. М. Математичне моделювання в управлінні фінансовою діяльністю підприємства / В. М. Вовк, Г. І. Левицька // Фінанси України. – 2000. – № 1. – С. 34 – 39.
5. Галицин В. К. Системи моніторингу / В. К. Галицин. – К. : КНЕУ, 2000. – 232 с.
6. Гузь Н. Г. Проблемы выбора и регулирования в системах микроэкономики / Н. Г. Гузь // Экономическая кибернетика. – Донецк, 2000. – № 1-2. – С. 65 – 74.
7. Забродский В. А. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем / В. А. Забродский, Н. А. Кизим. – Харьков : Бизнес Информ, 2000. – 72 с.
8. Заруба В. Я. Экономико-математические модели оптимизации цен и объемов продаж на потребительских рынках дискретных товаров. Современные сложные системы управления / В. Я. Заруба. – Старый Оскол : Издательство «Тонкие наукоемкие технологии», 2002. – С. 342 – 345.
9. Клебанова Т. С. Методологические аспекты механизма предупреждения дестабилизации функционирования социально-экономической системы / Т. С. Клебанова // Экономическая кибернетика. – Донецк, 2000. – № 3-4. – С. 8 – 12.
10. Ковальчук К. Ф. Модель иерархической оценки информационно-интеллектуальных технологий / К. Ф. Ковальчук, Л. Н. Бандорина // Модели управления в рыночной экономике (Сб. науч. тр.) ; общ. ред. и предис. Ю. Г. Лысенко ; Донецкий нац. ун-т. – Донецк : ДонНУ, 2002. – Спец. выпуск. – С. 8 – 16.
11. Модели и алгоритмы принятия управленческих решений / Я. Г. Берсуцкий, Н. Н. Лепа, Н. Г. Гузь и др. – НАН Украины ; Институт экономики промышленности. – Донецк, 1998. – 307 с.
12. Лысенко Ю. Г. Управление маркетинговым потенциалом предприятия : монография / Ю. Г. Лысенко, Н. Г. Гузь, Н. Н. Иванов / Под общ. ред. проф. Ю. Г. Лысенко, проф. Н. Г. Гузя. – Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 352 с.
13. Порожня В. М. Моделювання економіки / В. М. Порожня. – Запоріжжя : ЗДІА, 2001. – 387 с.
14. Ситник В. Ф. Основи інформаційних систем : навчальний посібник / В. Ф. Ситник, Т. А. Писаревська, Н. В. Єрвоміна, О. С. Краєва. – Київ : КНЕУ, 2001. – 420 с.

15. Иванов Н. Н. Информационно-сервисные системы в управлении сложным экономическим объектом : монография / Н. Н. Иванов. – Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 265 с.

REFERENCES

- Andrienko, V. N. *Modeli reinzhiniringa sistem upravleniia* [Re-engineering model control systems]. Donetsk: DonNU, 2001.
- Bersutskiy, Ya. G. *Informatsionnaia sistema upravleniia predpriiatiem* [The information system of enterprise management]. Kyiv: Naukova dumka, 1986.
- Bersutskiy, Ya. G., Lepa, N. N., and Guz, N. G. *Modeli i algoritmy priniatiia upravlencheskikh resheniy* [Models and algorithms for decision-making]. Donetsk, 1998.
- Guz, N. G. "Problemy vybora i regulirovaniia v sistemakh mikroekonomiki" [Problems of choice and control in systems of microeconomics]. *Ekonomicheskaiia kibernetika*, no. 1-2 (2000): 65-74.
- Halitsyn, V. K. *Sistemy monitorynhu* [Monitoring systems]. Kyiv: KNEU, 2000.
- Ivanov, N. N. *Informatsionno-servisnye sistemy v upravlenii slozhnym ekonomicheskim obektom* [Information and service systems in the management of complex economic entity]. Donetsk: Yugo-Vostok, Ltd, 2005.
- Klebanova, T. S. "Metodologicheskie aspekty mekhanizma preduprezhdeniia destabilizatsii funktsionirovaniia sotsialno-ekonomicheskoy sistemy" [Methodological aspects of the functioning of the mechanism for preventing the destabilization of the socio-economic system]. *Ekonomicheskaiia kibernetika*, no. 3-4 (2000): 8-12.
- Kovalchuk, K. F., and Bandorina, L. N. "Model ierarkhicheskoy otsenki informatsionno-intellektualnykh tekhnologiy" [Hierarchical model of assessment information and intelligent technology]. *Modeli upravleniia v rynochnoy ekonomike* (2002): 8-16.
- Lysenko, Yu. G., Guz, N. G., and Ivanov, N. N. *Upravlenie marketingovym potentsialom predpriatiia* [Managing the marketing potential of the enterprise]. Donetsk: Yugo-Vostok, Ltd, 2005.
- Porokhnia, V. M. *Modeliuvannia ekonomiky* [Modelling economy]. Zaporizhzhia: ZDIA, 2001.
- Sytnyk, V. F., Pysarevska, T. A., and Yeryomina, N. V. *Osnovy informatsiinykh system* [Fundamentals of Information Systems]. Kyiv: KNEU, 2001.
- Vitlinskyi, V. V. *Modeliuvannia ekonomiky* [Modelling economy]. Kyiv: KNEU, 2003.
- Vovk, V. M., and Levytska, H. I. "Matematychni modeliuvannia v upravlinni finansovoiu diialnistiu pidpriemstva" [Mathematical modeling in financial management company]. *Finansy Ukrainy*, no. 1 (2000): 34-39.
- Zabrodskiy, V. A., and Kizim, N. A. *Razvitie krupnomasshtabnykh ekonomiko-proizvodstvennykh sistem* [The development of large-scale economic and production systems]. Kharkov: Biznes Inform, 2000.
- Zaruba, V. Ya. *Ekonomiko-matematicheskie modeli optimizatsii tsen i obemov prodazh na potrebitelskikh rynkakh diskretnykh tovarov. Sovremennye slozhnye sistemy upravleniia* [Economic and mathematical model of optimization of prices and sales volumes in the consumer markets of discrete goods. Today's complex system of government]. Staryy Oskol: Tonkie naukoemkie tekhnologii, 2002.

ПОДХОД К КЛАССИФИКАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ С ЦЕЛЬЮ ОЦЕНКИ РЕЗУЛЬТАТОВ ВНЕДРЕНИЯ КОРПОРАТИВНЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ

ПОЛУЭКТОВА Н. Р.

УДК 65.011.56

Полуэктова Н. Р. Подход к классификации предприятий с целью оценки результатов внедрения корпоративных информационных систем

Задачей данного исследования являлось выявление новых инструментов для повышения эффективности внедрения корпоративных информационных систем класса ERP. Предлагается подход к классификации предприятий, который позволит строить модели оценки результатов внедрения корпоративных информационных систем в зависимости от исходных характеристик объекта автоматизации. Были выявлены внутренние и внешние параметры организаций, на которые оказывает влияние внедрение различных модулей ERP-системы. Выявленные параметры были проранжированы по степени влияния на общую эффективность внедрения информационной системы. По каждому параметру были выявлены возможные значения, что позволяет выделять классы организаций для облегчения выбора ERP-системы (поставщика, функционала, архитектуры) и при организации нового проекта внедрения пользоваться построенной типологией.

Ключевые слова: ERP, классификация, корпоративные информационные системы, эффективность.

Рис.: 2. **Табл.:** 5. **Библ.:** 9.

Полуэктова Наталья Робертовна – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры экономической кибернетики, Запорожский институт экономики и информационных технологий (ул. Кияшко, 16Б, Запорожье, 69015, Украина)

E-mail: N-Poluektova@yandex.ru

УДК 65.011.56

Полуэктова Н. Р. Підхід до класифікації підприємств з метою оцінки результатів впровадження корпоративних інформаційних систем

Завданням даного дослідження було виявлення нових інструментів для підвищення ефективності впровадження корпоративних інформаційних систем класу ERP. Пропонується підхід до класифікації підприємств, який дозволить будувати моделі оцінки результатів впровадження корпоративних інформаційних систем залежно від вихідних характеристик об'єкта автоматизації. Були виявлені внутрішні та зовнішні параметри організацій, на які впливає впровадження різних модулів ERP-системи. Параметри, що були виявлені, проранжовано за ступенем впливу на загальну ефективність впровадження інформаційної системи. По кожному параметру були виявлені можливі значення, що дозволяє виділяти класи організацій для полегшення вибору ERP-системи (постачальника, функціонала, архітектури) і при організації нового проекту впровадження користуватися побудованою типологією.

Ключові слова: ERP, класифікація, корпоративні інформаційні системи, ефективність.

Рис.: 2. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 9.

Полуэктова Наталья Робертовна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економічної кибернетики, Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій (вул. Кияшко, 16Б, Запоріжжя, 69015, Україна)

E-mail: N-Poluektova@yandex.ru

UDC 65.011.56

Poluektova N. R. Approach to Classification of Enterprises with the Aim to Assess Results of Introduction of Corporate Information Systems

The task of this study is detection of new instruments for increase of efficiency of introduction of corporate information systems of ERP class. The article offers an approach to classification of enterprises, which would allow building up models of assessment of results of introduction of corporate information systems depending on original characteristics of an object of automation. It reveals internal and external parameters of organisations, which are influenced by introduction of various modules of the ERP system. It ranks the revealed parameters by the degree of influence upon the general efficiency of introduction of the information system. Possible values are revealed for each parameter, which allows specification of classes of organisations for making selection of the ERP system simpler (supplier, functionality and architecture) and using the built topology during organisation of a new project of introduction.

Key words: ERP, classification, corporate information systems, efficiency.

Pic.: 2. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 9.

Poluektova Nataliya R. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Economic Cybernetics, Zaporizhzhya Institute of Economics and Information Technologies (vul. Kyashko, 16B, Zaporizhzhya, 69015, Ukraine)

E-mail: N-Poluektova@yandex.ru

В последние годы обостряются проблемы, связанные с оценкой результатов внедрения управленческих информационных систем. Все больше предприятий пытаются внедрять дорогостоящие комплексные информационные системы, принадлежащие к классам ERP, CRM, SCM и, при этом не существует общепринятых методик определения эффектов от их применения. Авторы работы [1] обращают внимание на такой «парадокс» ERP-систем: с одной стороны, они являются программными пакетами, создатели которых стремятся к максимальной стандартизации и функциональной унификации, а, с другой стороны, их эффективное использование невозможно без четкого соответствия бизнес-процессам самых разных организаций.

Прежде чем переходить к моделированию процессов внедрения комплексных автоматизированных систем управления на предприятиях, целесообразно рассмотреть возможные варианты построения таких систем. Очевидно, что при внедрении систем на различных предприятиях расхождения в необходимом функционале, и, соответственно, результаты оценки внедрения систем будут различными для предприятий разных отраслей, типов, размеров, отличающихся по длительности производственного цикла, составу логистических цепочек, виду ресурсов и конечных продуктов и т. п.

Целью данной работы является рассмотрение существующих методов классификации предприятий при внедрении корпоративных информационных систем

и разработка некоторого универсального подхода, позволяющего рассматривать общую модель определения эффектов от внедрения таких систем.

В рассмотренных работах приведены самые различные подходы к классификации предприятий. Так, в [2] рассматриваются такие параметры, как форма собственности, организационная структура, степень концентрации капитала и др., что, безусловно, оказывает определенное влияние на результаты внедрения информационных систем, но, на наш взгляд, не определяющее. Другие подходы к классификации предприятий приведены в работе О. М. Горелик по производственному менеджменту [3]. Предлагается классифицировать все предприятия по следующим признакам (табл. 1).

Таблица 1

Классификация предприятий [3]

Отличительный признак	Вид предприятия
Характер выпускаемой продукции	Промышленные, сельскохозяйственные, транспортные, торговые
Тип производственных процессов	Массовые, серийные, производственные
Степень специализации продукции	Универсальные, специализированные, комбинаты
Степень механизации и автоматизации производственных процессов	Автоматизированные, комплексномеханизированные, частично механизированные
Численность персонала	Мелкие, средние, крупные

Наиболее общая классификация предприятий выполнена в «Международном стандарте промышленной классификации по всем видам экономической активности (*International Standard Industrial Classification of All Economic Activities*) [4], другой общий подход представлен в Стандарте отраслевой классификации (*Industry Classification Benchmark*) [5], однако эти подходы не учитывают необходимых нам параметров, связанных с отдельными бизнес-процессами.

В работе А. Жакуповича и др. [6] представлен подход, при котором рассматриваются бизнес-операции и бизнес-организации, поддерживаемые конкретными ERP-решениями. Авторы рассматривают 60 наиболее распространенных в мире программных систем для комплексной автоматизации управления и анализируют, в каких из них реализованы 70 основных бизнес-процессов управления. Такой анализ позволил выполнить группировку большинства представленных на рынке корпоративных информационных систем по покрытию ими бизнес-процессов.

Мы рассмотрели также классификации предприятий, которые используются ведущими производителями программных решений. Так, на рис. 1 приведены фрагменты классификации предприятий от фирм SAP и Microsoft, входящих в первую пятерку поставщиков программного обеспечения типа ERP, обеспечивающего максимальную функциональность таких систем.

Однако описанные подходы должны быть расширены за счет учета некоторых других характеристик, ока-

зывающих значительное влияние на результативность внедрения корпоративных систем. Так, например, в работе Б. Йохансона и Ф. Судзины [1] приведены результаты анализа, демонстрирующие зависимость успешности внедрения ERP-систем от размера предприятий, скорости их роста и некоторых других факторов. Эти результаты позволили вынести рекомендации о применении различных методов внедрения систем («постепенного внедрения», «пилотного проекта» или «большого взрыва») для анализируемых типов организаций.

Технология классификации предприятий рассматривается в работе Р. Адлит [9], где приводится концептуальный подход к классификации предприятий: ввод классифицируемых данных, первичный анализ данных, выбор критериев классификации, выбор метода классификации, тестирование надежности классификационной модели, классификация предприятий, формирование предложений для предприятий по улучшению показателей. В качестве методов классификации предлагается использовать регрессионные методы, нейронные сети, кластерный анализ и другие методы.

Описание подхода. Для выявления характеристик, которые в первую очередь определяют результаты автоматизации, необходимо уточнить состав и функции современных корпоративных систем. Заметим, что в западной терминологии интересующий нас класс систем ERP (*Enterprise resource planning*) определяется комплексным управлением такими функциональными областями предприятий, как логистика, производство, финансы, учет и управление кадрами. На рис. 2 представлена обобщенная схема бизнес-функций ERP-систем.

Таким образом, для создания классификации предприятий с целью более точного выявления эффектов при внедрении ERP-систем необходимо выявить особенности реализации бизнес-функций, связанных с планированием, реализацией и контролем производственных процессов, управления закупками и дистрибуцией, сервисного и послепродажного обслуживания, управления продуктивностью персонала и т. п.

SAP	Microsoft
Финансовые и коммунальные услуги банковское дело; защита и безопасность; общественная безопасность	Образование высшее образование; школы
Здоровье поставщики медицинских услуг; высшее образование и исследования; страхование; государственный сектор; общественная безопасность	Финансовые услуги банкинг; финансовые рынки; страхование ...
Производство Аэрокосмическая и оборонная аэрокосмической и оборонной промышленности; управление авиакомпаниями Автомобильная...	Производство автомобильное; химическое ...

Рис. 1. Фрагмент классификации предприятий от SAP и Microsoft [6]

Рис. 2. Обобщенная функциональная модель ERP-систем [4]

Выделим факторы, которые позволяют нам выполнить такую классификацию (табл. 2).

Эта подборка характеристик, безусловно, не является полной для выявления всех подходов к оценке эффективности внедряемых на предприятиях корпо-

ративных систем, однако в нее были включены те факторы, которые могут быть получены при анализе или самоанализе предприятия без дополнительных дорогостоящих исследований.

Таблица 2

Факторы, влияющие на состав бизнес-процессов, оптимизируемых с использованием ERP-систем

Тип фактора	Фактор	Предполагаемое влияние на результаты деятельности компании после внедрения соответствующих модулей информационной системы
1	2	3
Характеристики товара	Тип товара	Для материальных товаров возможность снижения складских запасов запчастей и комплектующих (MRPII)
	Назначение товара	Для товаров потребления возможность снижения затрат в цепочке сбыта (SCM, CRM)
	Необходимость конфигурирования	Для сложных товаров возможность снижения затрат с использованием подходов SCRP
	Расходуемость (необходимость повторной покупки)	Для повторных покупок возможность повышения лояльности клиентов (CRM)
	Техническая сложность (необходимость сопровождения и сервиса)	Возможность повышения качества и прибыльности сервисных подразделений (CRM)
	Наличие цикличности спроса	Возможность снижения издержек и повышения рентабельности продаж за счет более точного прогнозирования спроса (CRM, OLAP)
Характеристики клиентов	Численность	Высокая степень повышения лояльности клиентов при использовании CRM
	Концентрация	Возможность повышения лояльности клиентов и качества обслуживания при использовании аналитических модулей для анализа спроса по регионам в ситуациях географически распределенных клиентов

1	2	3
Характеристики компании	Тип компании	Возможность снижения производственных складских запасов (MRPII) и/или снижения запасов в цепочке дистрибуции
	Организационная сложность	Возможность повышения качества управления за счет оперативного получения консолидированной информации (OLAP)
Характеристики рынка	Насыщенность	Возможность повышения качества исследования рынка и управления сбытом с применением соответствующих возможностей CRM
Характеристики системы дистрибуции	Прямой или непрямой сбыт. Для непрямого сбыта количество посреднических уровней	Предположительная возможность получить более высокую степень экономии в системах с несколькими сбытовыми уровнями за счет комплексного управления цепочкой сбыта
Характеристики поставщиков	Количество	Более точное управление взаимоотношениями с поставщиками и экономия затрат на поставках за счет использования SCM
Характеристики персонала	Уровень квалификации	Возможность отслеживания уровня квалификации и организации повышения уровня за счет HRM
	Характеристики развития	Возможность управления кадровой политикой (HRM)
Характеристики бизнес-процессов	Степень формализации	Возможность более быстрого внедрения системы

Далее были определены следующие домены (области допустимых значений) для каждого фактора (табл. 3).

Экспертным путем была построена матрица, отображающая влияние значений отобранных выше параметров компаний на результативность внедряемых модулей корпоративной системы. Здесь уровень значимости обозначен баллами от 0 (не влияет) до 3 (влияет наиболее значительно) (табл. 4).

Обработка построенной таким образом матрицы позволила ранжировать характеристики предприятий по степени влияния на проявление возможных эффектов от комплексной автоматизации. Можно сделать вывод о том, что наиболее значимой характеристикой должен считаться тип компании (1 – производственная с собственной дистрибьюторской сетью; 2 – производственная; 3 – сбытовая; 4 – сервисная). Следующим по значимости фактором является характеристика системы сбыта (1 – прямой; 2 – двухуровневая система сбыта; 3 – трехуровневая или многоуровневая система

сбыта). Далее необходимо уточнить назначение товара (1 – для производства; 2 – для потребления). Кроме того, имеет значение сложность товара (1 – требующий сопровождения и послепродажного обслуживания; 2 – не требующий) и т. д.

ВЫВОДЫ

Таким образом, в соответствии с выделенными нами наиболее значимыми для будущей автоматизации факторами, может быть построена иерархическая модель, позволяющая отнести предприятие к некоторому типу. Так, например, с применением данного подхода может быть получен тип: «производственно-сбытовая компания, с собственной трехуровневой системой сбыта, производящая материальные товары, требующие конфигурации, послепродажного обслуживания, в ситуации насыщенного рынка и т. д.». Каждому из полученных типов можно поставить в соответствие необходимый набор функциональных модулей корпо-

Таблица 3 (фрагмент)

Кодирование параметров факторов, влияющих на результаты внедрения корпоративных информационных систем

Фактор	Диапазон значений
1.1. Тип товара	1 – материальный; 2 – информационный; 3 – услуга
1.2. Назначение товара	1 – для производства; 2 – для потребления
1.3. Необходимость конфигурирования товаров	1 – да; 2 – нет
1.4. Расходуемость товаров (необходимость повторной покупки)	1 – да; 2 – нет
1.5. Техническая сложность товаров (необходимость сопровождения и сервиса)	1 – послепродажное обслуживание необходимо; 2 – нет
1.6. Наличие цикличности спроса	1 – цикличность присутствует; 2 – нет
2.1. Тип клиента	1 – оптовые; 2 – розничные
...	...

Определение степени влияния параметров предприятий на возможные эффекты от внедрения корпоративных информационных систем (баллы)

	Модуль ERP-системы								Итоговый показатель значимости параметра	
	MRPII (производство)	SCM (сбыт)	SCM (поставки)	CRM (взаимоотношения с клиентами)	CRM (маркетинг)	CRM (управление сервисом)	Управление всеми затратами на все протяжении жизненного цикла (CSRP)	Анализ информации (OLAP)		Управление персоналом (HRM)
1.1.1. Материальный товар	3									
1.1.2. Информационный товар										
1.1.3. Услуга	1									
Итого	4									
1.2.1. Товар для производства		2		1	1					
1.2.2. Товар для потребления		3		3	1					
Итого		5		4	2					11
...										

ративной информационной системы, а для каждого из модулей могут быть разработаны более точные модели оценки эффектов от внедрения. Наиболее подходящей методологией для построения таких моделей мы считаем системную динамику. Современные программные средства системной динамики (например, система AnyLogic) поддерживают возможности «подключения» необходимых фрагментов модели, при наращивании функциональности ERP-системы.

Однако нехватка статистических данных по отечественным предприятиям не позволила создать законченную типологию предприятий в соответствии с приведенным подходом, которая могла бы быть построена методом кластерного анализа. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Johansson B.** Erp systems implementation : factors influencing selection of a specific approach? / B. Johansson, F. Sudzina / 3gERP workshop 2008. [Electronic Resource]. – Mode of access : http://220.227.161.86/24178comp_isca_p6finalnew_cp7.pdf – Title from the screen.

2. **Елизаров Ю. Ф.** Экономика организаций : Учебник / Ю. Ф. Елизаров. – М. : Экзамен, 2006. – 496 с.

3. **Горелик О. М.** Производственный менеджмент: принятие и реализация управленческих решений : учебное пособие / О. М. Горелик. – М. : КНОРУС, 2007. – 272 с.

4. International Standard Industrial Classification of All Economic Activities ISIC Rev. 3.1. [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://unstats.un.org/unsd/statcom/doc02/isic.pdf> – Title from the screen.

5. Международная стандартная отраслевая классификация всех видов экономической деятельности (МСОК)

[Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/seriesm_4rev3_1r.pdf – Заголовок с экрана.

6. **Jakupovic A.** Analysis and Classification of ERP Producers by Business Operations / A. Jakupovic, M. Pavlic, K. Fertal // Journal of Computing and Information Technology – CIT 17. – 2009. – № 3. – P. 239 – 258.

7. An overview of enterprise resource planning //The institute of Chartered of India. [Electronic Resource]. – Mode of access : http://220.227.161.86/24178comp_isca_p6finalnew_cp7.pdf – Title from the screen.

8. **Boguslauskas, V.** (2010). Evaluation of criteria for the classification of enterprises. / V. Boguslauskas, R. Adlyte // Inzinerine Ekonomika – Engineering Economics – 2010. – № 2 –P. 119 – 127.

9. **Adlyte R.** Technology for the Enterprises' Classification Process [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://konferenc.fbm.vutbr.cz/workshop/papers/papers2010/adlyte.pdf> – Title from the screen

REFERENCES

"An overview of enterprise resource planning //The institute of Chartered of India" http://220.227.161.86/24178comp_isca_p6finalnew_cp7.pdf

Adlyte, R. "Technology for the Enterprises' Classification Process" <http://konferenc.fbm.vutbr.cz/workshop/papers/papers2010/adlyte.pdf>

Boguslauskas, V., and Adlyte, R. "Evaluation of criteria for the classification of enterprises". *Inzinerine Ekonomika – Engineering Economics*, no. 2 (2010): 119-127.

Elizarov, Yu. F. *Ekonomika organizatsiy* [Economics of organizations]. Moscow: Ekzamen, 2006.

Gorelik, O. M. *Proizvodstvennyy menedzhment: priniatie i realizatsiia upravlencheskikh resheniy* [Production management: adoption and implementation of management decisions]. Moscow: KNORUS, 2007.

"International Standard Industrial Classification of All Economic Activities ISIC Rev. 3.1." <http://unstats.un.org/unsd/statcom/doc02/isic.pdf>

Johansson, B., and Sudzina, F. "Erp systems implementation : factors influencing selection of a specific approach?" http://220.227.161.86/24178comp_isca_p6finalnew_cp7.pdf

Jakupovic, A., Pavlic, M., and Fertal, K. "Analysis and Classification of ERP Producers by Business Operations" *Journal of Computing and Information Technology – CIT* 17, no. 3 (2009): 239-258.

"Mezhdunarodnaia standartnaia otraslevaia klassifikatsiia vsekh vidov ekonomicheskoy deiatelnosti (MSOK)" [International Standard Industrial Classification of All Economic Activities (ISIC)]. http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/seriesm_4rev3_1r.pdf

УДК 338.45:620.9.004.18(043.3)

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

ПРИПОТЕНЬ В. Ю.

УДК 338.45:620.9.004.18(043.3)

Припотень В. Ю. Формування інформаційної бази за результатами оцінювання еколого-економічної безпеки промислового підприємства

У статті запропоновано підхід до формування інформаційної бази за результатами оцінювання еколого-економічної безпеки промислового підприємства, використання якого дозволяє оцінювати рівень загроз еколого-економічній безпеці промислового підприємства та зіставляти величину можливих втрат від еколого-економічного ризику з граничними рівнями зон ризику. Доведено, що підхід до формування інформаційної бази за результатами оцінювання еколого-економічної безпеки промислового підприємства є базою для прийняття рішень з визначення напрямків поліпшення еколого-економічної безпеки за рахунок ідентифікації еколого-економічного стану промислового підприємства, що дозволяє при найефективнішому використанні ресурсів забезпечити збалансоване природокористування та підвищення прибутковості промислового підприємства.

Ключові слова: інформаційна база, еколого-економічна безпека промислового підприємства, екологічний менеджмент.

Табл.: 2. **Бібл.:** 8.

Припотень Володимир Юрійович – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра економічної кібернетики, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: og105@rambler.ru

УДК 338.45:620.9.004.18(043.3)

UDC 338.45:620.9.004.18(043.3)

Припотень В. Ю. Формирование информационной базы по результатам оценивания эколого-экономической безопасности промышленного предприятия

В статье предложен подход к формированию информационной базы по результатам оценивания эколого-экономической безопасности промышленного предприятия, использование которого позволяет оценить уровень угроз эколого-экономической безопасности промышленного предприятия и сопоставлять величину возможных потерь от реализации эколого-экономического риска с граничными уровнями зон риска. Доказано, что подход к формированию информационной базы по результатам оценивания эколого-экономической безопасности промышленного предприятия является базой для принятия решений, определяющих направления улучшения эколого-экономической безопасности за счет идентификации эколого-экономического состояния промышленного предприятия, что позволяет при наиболее эффективном использовании ресурсов обеспечить сбалансированное природопользование и увеличение прибыли промышленного предприятия.

Ключевые слова: информационная база, эколого-экономическая безопасность промышленного предприятия, экологический менеджмент.

Табл.: 2. **Библ.:** 8.

Припотень Владимир Юрьевич – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра экономической кибернетики, Донецкий национальный университет (ул. Университетская, 24, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: og105@rambler.ru

Prypoten V. Y. Formation of the Information Base by Results of Assessment of Ecological and Economic Security of an Industrial Enterprise

The article offers an approach to formation of an information base by results of assessment of ecological and economic security of an industrial enterprise, using which allows assessment of the level of threats of ecological and economic security of an industrial enterprise and compare the volume of possible losses from realisation of the ecological and economic risk with the boundary levels of risk zones. It proves that the approach to formation of the information base by results of assessment of the ecological and economic security of an industrial enterprise is a basis for making decisions that determine directions of improvement of the ecological and economic security by means of identification of the ecological and economic state of an industrial enterprise, which allows ensuring a balanced use of nature management and increase of profit of an industrial enterprise along with the most efficient use of resources.

Key words: information base, ecological and economic security of an industrial enterprise, ecological management.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 8.

Prypoten Volodymyr Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Economic Cybernetics, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: og105@rambler.ru

Стабільний розвиток економіки України залежить від розвитку стратегічно важливих її галузей. При цьому суттєве значення мають підприємства, що створюють стратегічно важливі види продукції, від діяльності яких, у свою чергу, залежить розвиток

споживачів, галузей, підприємств. Обмеженість підходів до розвитку промислових підприємств, заснованих на використанні тільки матеріальних ресурсів і технологій, вимагає розробки нових підходів забезпечення сталого розвитку, що ґрунтуються на нематеріальних перевагах

Gorelik, O. M. *Proizvodstvennyy menedzhment: priniatie i realizatsiia upravlencheskikh resheniy* [Production management: adoption and implementation of management decisions]. Moscow: KNORUS, 2007.

"International Standard Industrial Classification of All Economic Activities ISIC Rev. 3.1." <http://unstats.un.org/unsd/statcom/doc02/isic.pdf>

Johansson, B., and Sudzina, F. "Erp systems implementation : factors influencing selection of a specific approach?" http://220.227.161.86/24178comp_isca_p6finalnew_cp7.pdf

Jakupovic, A., Pavlic, M., and Fertal, K. "Analysis and Classification of ERP Producers by Business Operations" *Journal of Computing and Information Technology – CIT* 17, no. 3 (2009): 239-258.

"Mezhdunarodnaia standartnaia otraslevaia klassifikatsiia vsekh vidov ekonomicheskoy deiatelnosti (MSOK)" [International Standard Industrial Classification of All Economic Activities (ISIC)]. http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/seriesm_4rev3_1r.pdf

УДК 338.45:620.9.004.18(043.3)

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

ПРИПОТЕНЬ В. Ю.

УДК 338.45:620.9.004.18(043.3)

Припотень В. Ю. Формування інформаційної бази за результатами оцінювання еколого-економічної безпеки промислового підприємства

У статті запропоновано підхід до формування інформаційної бази за результатами оцінювання еколого-економічної безпеки промислового підприємства, використання якого дозволяє оцінювати рівень загроз еколого-економічній безпеці промислового підприємства та зіставляти величину можливих втрат від еколого-економічного ризику з граничними рівнями зон ризику. Доведено, що підхід до формування інформаційної бази за результатами оцінювання еколого-економічної безпеки промислового підприємства є базою для прийняття рішень з визначення напрямків поліпшення еколого-економічної безпеки за рахунок ідентифікації еколого-економічного стану промислового підприємства, що дозволяє при найефективнішому використанні ресурсів забезпечити збалансоване природокористування та підвищення прибутковості промислового підприємства.

Ключові слова: інформаційна база, еколого-економічна безпека промислового підприємства, екологічний менеджмент.

Табл.: 2. **Бібл.:** 8.

Припотень Володимир Юрійович – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра економічної кібернетики, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: og105@rambler.ru

УДК 338.45:620.9.004.18(043.3)

UDC 338.45:620.9.004.18(043.3)

Припотень В. Ю. Формирование информационной базы по результатам оценивания эколого-экономической безопасности промышленного предприятия

В статье предложен подход к формированию информационной базы по результатам оценивания эколого-экономической безопасности промышленного предприятия, использование которого позволяет оценить уровень угроз эколого-экономической безопасности промышленного предприятия и сопоставлять величину возможных потерь от реализации эколого-экономического риска с граничными уровнями зон риска. Доказано, что подход к формированию информационной базы по результатам оценивания эколого-экономической безопасности промышленного предприятия является базой для принятия решений, определяющих направления улучшения эколого-экономической безопасности за счет идентификации эколого-экономического состояния промышленного предприятия, что позволяет при наиболее эффективном использовании ресурсов обеспечить сбалансированное природопользование и увеличение прибыли промышленного предприятия.

Ключевые слова: информационная база, эколого-экономическая безопасность промышленного предприятия, экологический менеджмент.

Табл.: 2. **Библ.:** 8.

Припотень Владимир Юрьевич – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра экономической кибернетики, Донецкий национальный университет (ул. Университетская, 24, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: og105@rambler.ru

Prypoten V. Y. Formation of the Information Base by Results of Assessment of Ecological and Economic Security of an Industrial Enterprise

The article offers an approach to formation of an information base by results of assessment of ecological and economic security of an industrial enterprise, using which allows assessment of the level of threats of ecological and economic security of an industrial enterprise and compare the volume of possible losses from realisation of the ecological and economic risk with the boundary levels of risk zones. It proves that the approach to formation of the information base by results of assessment of the ecological and economic security of an industrial enterprise is a basis for making decisions that determine directions of improvement of the ecological and economic security by means of identification of the ecological and economic state of an industrial enterprise, which allows ensuring a balanced use of nature management and increase of profit of an industrial enterprise along with the most efficient use of resources.

Key words: information base, ecological and economic security of an industrial enterprise, ecological management.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 8.

Prypoten Volodymyr Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Economic Cybernetics, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: og105@rambler.ru

Стабільний розвиток економіки України залежить від розвитку стратегічно важливих її галузей. При цьому суттєве значення мають підприємства, що створюють стратегічно важливі види продукції, від діяльності яких, у свою чергу, залежить розвиток

споживачів, галузей, підприємств. Обмеженість підходів до розвитку промислових підприємств, заснованих на використанні тільки матеріальних ресурсів і технологій, вимагає розробки нових підходів забезпечення сталого розвитку, що ґрунтуються на нематеріальних перевагах

та які складають сукупність унікальних особливостей та можливостей підприємства. Підсумковим результатом нових підходів має стати підвищення еколого-економічної безпеки підприємств, що займають значущі позиції як на національному, так і на світових ринках.

Аналіз існуючих проблем екологічної безпеки та досліджень з розробки та впровадження технічних рішень щодо зменшення шкідливого впливу на людину та довкілля дозволяє констатувати, що найбільшу екологічну небезпеку в Україні спричиняють відходи промислового виробництва, що обумовлено структурою української економіки та її експортом.

Дослідження економічних передумов забезпечення зниження екологічного навантаження приводить до висновку, що модель національної спеціалізації, що діє, не лише не є чинником виправлення положення в екологічній сфері, а, навпаки, – посилює в Україні несприятливі екологічні умови. Виходом з такого становища має стати пошук нових підходів до такої інтеграції екологічної безпеки та подальшого промислового розвитку, при якому б забезпечувалось збалансованість природокористування при ефективному використанні ресурсів з метою запобігання економічним загрозам діяльності підприємства. Звідси одним із найважливіших завдань є включення питань екологізації в науково-технологічну та економічну політику підприємств. Для цього необхідно створити відповідний інформаційний механізм управління еколого-економічною безпекою промислового підприємства, якій має враховувати екологічні й інноваційні ризики в проектах та керувати ними. Формування інформаційної бази за результатами оцінювання еколого-економічної безпеки промислового підприємства доцільно проводити за результатами моніторингу екологічного менеджменту промислового підприємства, під яким розуміється комплексна система спостережень, контролю, оцінки та прогнозу зміни стану внутрішніх керуючих і технічних систем підприємства в контексті відповідності державним і власним природоохоронним стандартам і нормативам [1 – 3].

Теоретичними та практичними питаннями у сфері формування інформаційної бази за результатами оцінювання еколого-економічної безпеки промислового підприємства займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких необхідно виділити праці [1, 3, 4]. Проте проведений аналіз показав, що більшість як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, що досліджували дану проблему, не приділили досить уваги формуванню відповідного інструментарію розвитку еколого-економічної безпеки.

Звідси *метою* написання статті є формування інформаційної бази за результатами оцінювання еколого-економічної безпеки промислового підприємства.

Успішна діяльність підприємства залежить від швидкості виявлення причин негативного впливу зовнішнього і внутрішнього середовища й адекватності реагування на ці причини. Складеними елементами системи контролю за станом навколишнього природного середовища є моніторинг і оцінка ризику від забруднення навколишнього природного середовища. У ході оцінки ризику проводиться визначення завдання

шкоди здоров'ю та добробуту населення. Ці функції виконують відповідні контролюючі служби підприємства й органи, як державні, так і громадські [2, 4, 5].

Через велику кількість заходів із забезпечення еколого-економічної безпеки середніх і великих промислових підприємств доцільно роботу з їх виконання поділити на дві основні групи: аналітична робота та контроль. Для використання основних функцій еколого-економічної безпеки на підприємстві служба забезпечення еколого-економічної безпеки повинна сформувати власну систему моніторингу найбільш значимих еколого-економічних явищ та подій. Для своєчасного виявлення проблем підприємства, прогнозування і змін умов зовнішнього середовища, адекватності й ефективності менеджменту, оцінки внутрішніх змін, що відбуваються в структурі промислових процесів підприємства, здійснюється моніторинг. Для забезпечення спеціальної оцінки стану навколишнього природного середовища й промислових об'єктів проводиться екологічний моніторинг. У Положенні «Про державну систему моніторингу навколишнього природного середовища» відзначається, що державний моніторинг навколишнього природного середовища – це система спостережень, збору, обробки, передачі, збереження й аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін і розробка науково обґрунтованих рекомендацій для розробки управлінських рішень.

Об'єктом моніторингу екологічного менеджменту, за результатами якого формується інформаційна база оцінювання еколого-економічної безпеки промислового підприємства, є внутрішнє середовище підприємства, промислові процеси, управління персоналом і комунікативним зв'язком, інновації, інформаційне забезпечення і вплив підприємства на навколишнє природне середовище. На основі даних моніторингу екологічного менеджменту розробляють прогнози подальшої зміни показників, за якими ведуться спостереження, і приймають рішення щодо поліпшення виробничої, інноваційної, фінансової та інших сфер, що визначають стан екологічного менеджменту на підприємстві [1, 3, 5].

Метою моніторингу екологічного менеджменту є спостереження за складовими внутрішнього середовища підприємства, що впливають на стан екологічного менеджменту для розробки управлінських рішень з поліпшення стану екологічного менеджменту, виконання внутрішніх і зовнішніх екологічних нормативів і стандартів підприємства.

Завдання моніторингу екологічного менеджменту [2, 4]:

- ✦ спостереження за параметрами сфер екологічного менеджменту;
- ✦ спостереження за технічними системами антропогенного впливу;
- ✦ підготовка аналітичної інформації для прийняття управлінських рішень на основі оцінки стану екологічного менеджменту;
- ✦ спостереження за станом природного середовища на підприємстві.

Моніторинг екологічного менеджменту забезпечує широке охоплення багатьох чинників внутрішнього середовища, що сприяє збору достатніх даних для виявлення причин і джерел сформованого стану, і розробки на основі їхнього аналізу управлінських рішень, спрямованих на вдосконалення організації екологічного менеджменту та зниження антропогенного впливу підприємства на навколишнє природне середовище [2, 3, 4].

Вимір контрольних показників дозволяє установити, наскільки вдалося дотриматися встановлених державних галузевих і нормативних екологічних стандартів, виявити ступінь досліджуваних елементів сучасним вимогам, провести комплексний аналіз досліджуваних сфер. Для ефективності швидкість, частота і точність моніторингу зіставляється з масштабами діяльності промислового підприємства.

Моніторинг екологічного менеджменту орієнтований, у першу чергу, на виявлення особливо небезпечних явищ і надзвичайних екологічних ситуацій на промислових підприємствах. Така орієнтація зумовлена тим, що екологічні, економічні й соціальні втрати пов'язані насамперед із надзвичайними подіями: пожежами, аваріями на виробництвах тощо. Запобігання їм має більший ефект. До відносно ординарних подій екологічні системи пристосовані й можуть впоратися з такими впливами за рахунок саморегуляції. На підставі даних моніторингу на промисловому підприємстві розробляються і готуються нові проекти й пропозиції, спрямовані на вдосконалювання екологічного менеджменту.

Переваги моніторингу екологічного менеджменту для промислового підприємства полягають у [6, 7]:

- ✦ зниженні експлуатаційних витрат за рахунок зниження плати за природні ресурси та забруднення (відповідно до вимог природоохоронного законодавства);
- ✦ збільшенні прибутку промислового підприємства внаслідок вищих цін на екологічно чисту продукцію, оскільки природоохоронне законодавство багатьох країн передбачає введення цінової надбавки на екологічно чисту продукцію;
- ✦ збільшенні прибутку завдяки підвищенню конкурентоспроможності виробів, що відповідають екологічним характеристикам.

Щодо переваг забезпечення економічної безпеки промислового підприємства то, недивлячись на те, що ряд авторів відзначають у своїх роботах і дослідженнях [1, 7, 8], що єдності поглядів на проблеми економічної безпеки промислового підприємства не існує, усі вони сходяться в тому, що найважливіший аспект забезпечення економічної безпеки полягає в підвищенні платоспроможності промислових підприємств, ліквідності їх оборотних коштів з метою максимізації прибутків. Тобто переваги фінансування заходів економічної безпеки промислового підприємства мають бути виражені через підвищення прибутків.

Відправним пунктом розробки заходів з поліпшення еколого-економічної безпеки промислового підприємства є оцінка його існуючого стану, оскільки без наявності адекватного уявлення щодо реальної ситуа-

ції вдосконалення існуючих механізмів або ж розробка принципово нових неможлива.

Процедура формування інформаційної бази за результатами оцінювання еколого-економічної безпеки промислового підприємства складається з таких етапів [1, 5]:

- ✦ проведення еколого-економічного аудиту підприємства;
- ✦ оцінка стану екологічного менеджменту підприємства;
- ✦ аналіз здобутих даних;
- ✦ прийняття управлінських рішень щодо вдосконалення екологічного менеджменту;
- ✦ планування і впровадження змін на промислових підприємствах.

Відповідно до показників з оцінювання загроз еколого-економічної безпеки вихідні дані для формування інформаційної бази за результатами оцінювання еколого-економічного рівня загроз реалізації завдань і місії промислового підприємства наведено в *табл. 1*.

Запропонований підхід до визначення рівня загроз еколого-економічній безпеці промислового підприємства наведено в *табл. 2*.

Таким чином, запропонований підхід до формування інформаційної бази за результатами оцінювання еколого-економічної безпеки промислового підприємства дозволяє оцінити загрози втрати ресурсів, зниження доходів чи збільшення витрат суб'єктів господарчого процесу внаслідок його екодеструктивного впливу, тобто в цьому випадку можна говорити про зниження еколого-економічних ризиків.

Для градації параметрів оцінювання рівня загроз реалізації завдань і місії промислового підприємства доцільно використовувати формулу середнього значення, оскільки розмірність наведених показників є однаковою при визначенні порогового рівня загроз еколого-економічній безпеці підприємства.

Ідентифікацію рівня загроз еколого-економічній безпеці промислового підприємства за допомогою використання інформаційного механізму управління еколого-економічною безпекою промислового підприємства доцільно проводити в кольоровому спектрі. Рівень реалізації життєво важливих завдань і місії промислового підприємства визначається відповідно до рівня загроз еколого-економічній безпеці промислового підприємства [3, 4].

Однією з важливих проблем у ризикології є встановлення «прийняттого ризику», який змінюється в часі та просторі. Аналіз загальних засад організаційно-економічного управління екологізацією економіки виявив необхідність визначення методів управління еколого-економічними ризиками залежно від можливих збитків та ймовірності їх настання. Система управління еколого-економічними ризиками інноваційних проектів є багаторівневою і багатофакторною. Рівень еколого-економічного ризику встановлюють залежно від очікуваної величини можливих втрат і зіставляють з граничними рівнями зон ризику [1, 4]:

Вихідні дані для розрахунку параметрів оцінювання рівня загроз реалізації завдань і місії промислового підприємства

№	Показник	Розрахунок	Зона
1	2	3	4
1	Стан виробничих потужностей	Коефіцієнт зносу об'єктів основних засобів	зона 1 – 0-0,15
			зона 2 – 0,15-0,3
			зона 3 – 0,3-0,45
			зона 4 – 0,45-0,6
			зона 5 – 0,6-0,75
			зона 6 – 0,75-1
2	Результативність промисловості	Коефіцієнт затратоємності виробництва	зона 1 – 0-0,75
			зона 2 – 0,75-0,8
			зона 3 – 0,8-0,85
			зона 4 – 0,85-0,9
			зона 5 – 0,9-0,95
			зона 6 – 0,95-1
3	Рівень фінансової незалежності	Коефіцієнт співвідношення короткострокових та довгострокових позикових і власних засобів	зона 1 – 0-0,15
			зона 2 – 0,15-0,3
			зона 3 – 0,3-0,45
			зона 4 – 0,45-0,6
			зона 5 – 0,6-0,75
			зона 6 – 0,75-1
4	Рівень конкурентоспроможності продукції	Інтегральний коефіцієнт	зона 1 – 0-0,5
			зона 2 – 0,5-0,6
			зона 3 – 0,6-0,7
			зона 4 – 0,7-0,8
			зона 5 – 0,8-0,9
			зона 6 – 0,9-1
5	Рівень оновлення об'єктів основних засобів	Відношення вартості основних засобів на початок року до вартості на кінець року	зона 1 – 0-0,5
			зона 2 – 0,5-0,6
			зона 3 – 0,6-0,7
			зона 4 – 0,7-0,8
			зона 5 – 0,8-0,9
			зона 6 – 0,9-1
6	Рівень продуктивності праці	Відношення рівня середньої заробітної плати до рівня продуктивності праці	зона 1 – 0-0,15
			зона 2 – 0,15-0,3
			зона 3 – 0,3-0,45
			зона 4 – 0,45-0,6
			зона 5 – 0,6-0,75
			зона 6 – 0,75-1
7	Показник перевищення нормативної зони забруднення	Коефіцієнт, що характеризує міру перевищення нормативного забруднення атмосфери	зона 1 – 0-0,15
			зона 2 – 0,15-0,3
			зона 3 – 0,3-0,45
			зона 4 – 0,45-0,6
			зона 5 – 0,6-0,75
			зона 6 – 0,75-1

1	2	3	4
8	Показник перевищення нормативного об'єму викидів шкідливих речовин в атмосферу	Коефіцієнт перевищення нормативного об'єму викидів шкідливих речовин в атмосферу	зона 1 – 0-0,15
			зона 2 – 0,15-0,3
			зона 3 – 0,3-0,45
			зона 4 – 0,45-0,6
			зона 5 – 0,6-0,75
			зона 6 – 0,75-1
9	Показник перевищення нормативного об'єму відходів	Коефіцієнт, що характеризує міру перевищення реального обсягу вивозу і складування відходів над нормативним	зона 1 – 0-0,15
			зона 2 – 0,15-0,3
			зона 3 – 0,3-0,45
			зона 4 – 0,45-0,6
			зона 5 – 0,6-0,75
			зона 6 – 0,75-1

Таблиця 2

Рівень загроз еколого-економічній безпеці промислового підприємства

№	Рівень загроз еколого-економічній безпеці підприємства	Градація параметрів оцінювання рівня загроз реалізації завдань і місії промислового підприємства	Рівень реалізації життєво важливих завдань і місії підприємства
1	Потенційний виклик (незначний ризик)	0,81 – 1	Нормативний
2	Реальний виклик (припустимий ризик)	0,68 – 0,80	Припустимий
3	Потенційна загроза (середній ризик)	0,55 – 0,67	Потенційно загрозливий
4	Реальна загроза (великий ризик)	0,42 – 0,54	Реально загрозливий
5	Реальна небезпека (неприпустимий ризик)	0,3-0,41	Неприпустимий
6	Абсолютна відсутність безпеки	0 – 0,29	Загибель

- ✦ *зона мінімального ризику* – очікувана величина можливих втрат у вартісному вираженні не повинна перевищувати загальної величини надходжень від реалізації проекту до фондів охорони навколишнього природного середовища;
- ✦ *зона підвищеного ризику* – очікувана величина вартісної оцінки можливих втрат не повинна перевищувати загальної величини надходжень від усіх платників зборів у державі по розділу Держбюджету;
- ✦ *зона критичного ризику* – очікувана величина можливих втрат у вартісному вираженні не повинна перевищувати обсягу коштів, які надходять до бюджетів усіх рівнів на природоохоронні заходи;
- ✦ *зона неприпустимого ризику* – очікувана величина вартісної оцінки можливих втрат перевищує загальну величину надходжень до Держбюджету та місцевих бюджетів від усіх платників збору.

Незалежно від ступеня важливості всі інноваційно-промислові проекти мають підлягати Державній екологічній експертизі, у межах якої проводиться оцінка впливу на стан навколишнього природного середовища з метою встановлення відповідності запропонованої діяльності еколого-економічній безпеці суспільства. її

висновки обов'язкові до виконання і є основою для прийняття подальших рішень.

Залежно від зони еколого-економічного ризику обирають певний метод управління. Фактично в зоні мінімального ризику підприємства можуть витримати ризикові збитки без втручання держави, тому держава може застосовувати стосовно до всіх за ступенем важливості проектів стимулюючі методи управління еколого-економічними ризиками. В інших зонах ризику (крім безризикової) вибір методів управління залежатиме від ступеня важливості для держави підприємства та продукції й рішення про його існування.

ВИСНОВКИ

Запропонований підхід до формування інформаційної бази за результатами оцінювання еколого-економічної безпеки промислового підприємства дозволяє не лише оцінювати рівень загроз еколого-економічній безпеці промислового підприємства, але й з'ясувати величину можливих втрат від еколого-економічного ризику з граничними рівнями зон ризику. Крім того, запропонований підхід є універсальним, оскільки кожне підприємство може сформувати власну інформаційну базу і приймати свою градацію рівнів втрат і ймовірностей їх виникнення на основі власних досліджень, експертних оцінок, аналізу зовнішньої та внутрішньої інформації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бобошко В. И.** Механизмы эколого-экономического регулирования деятельности малых предприятий : монография / В. И. Бобошко. – М. : Вид-во МПСИ, 2006. – 432 с.
2. **Літвак С. М.** Екологічний менеджмент та аудит : навч. посібник / С. М. Літвак та ін. – К. : Професіонал, 2005. – 112 с.
3. **Мольов М. Д.** Теорія і практика управління регіональною екологічною безпекою : монографія / М. Д. Мольов. – Юж.-Рост. : Гудей, 2005. – 172 с.
4. **Припотень В. Ю.** Еколого-економічна безпека підприємства : монографія / В. Ю. Припотень. – Луганськ : Вид-во Янтар, 2010. – 244 с.
5. **Тычков Ю. И.** Совершенствование управления промышленным предприятием с использованием информационных систем / Ю. И. Тычков. – Новосибирск : Наука, 1993. – 192 с.
6. **Гладышевский А. И.** Методы и модели отраслевого экономического прогнозирования / А. И. Гладышевский. – М. : Экономика, 1997. – 143 с.
7. **Модельовання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство** / В. М. Геєць, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін.; за ред. В. М. Геєця. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
8. **Хлобыстов Е. В.** Региональное эколого-экономическое моделирование производства / Е. В. Хлобыстов // Бизнес Информ. – 1998. – № 6. – С. 25 – 27.

REFERENCES

- Boboshko, V. I. *Mekhanizmy ekologo-ekonomicheskogo regulirovaniia deiatelnosti malykh predpriiaty* [Mechanisms of environmental and economic regulation of small businesses]. Moscow: MPSI, 2006.
- Gladyshevskiy, A. I. *Metody i modeli otraslevogo ekonomicheskogo prognozirovaniia* [Methods and models of sectoral economic forecasting]. Moscow: Ekonomika, 1997.
- Heiets, V. M., Klebanova, T. S., and Cherniak, O. I. *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Simulation of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: INZhEK, 2006.
- Khlobystov, E. V. "Regionalnoe ekologo-ekonomicheskoe modelirovanie proizvodstva" [Regional environmental-economic modeling of production]. *Biznes Inform*, no. 6 (1998): 25-27.
- Litvak, S. M. *Ekolohichniy menedzhment ta audyt* [Environmental Management and Auditing]. Kyiv: Profesional, 2005.
- Molyov, M. D. *Teoriia i praktyka upravlinnia rehionalnoi ekolohichnoi bezpekoiu* [Theory and practice of regional ecological security]. Yuzh.-Rost.: Hueip, 2005.
- Prypoten, V. Yu. *Ekoloho-ekonomichna bezpeka pidpriemstva* [Ecological and economic security]. Luhansk: Yantar, 2010.
- Tychkov, Yu. I. *Sovershenstvovanie upravleniia promyshlennym predpriatiem s ispolzovaniem informatsionnykh sistem* [Improving the management of an industrial enterprise with the use of information systems]. Novosibirsk: Nauka, 1993.

УДК 338.242

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІТ-АУТСОРСИНГУ В УКРАЇНІ

ЛАБЖАНІЯ Р. Г.

УДК 338.242

Лабжанія Р. Г. Тенденції та перспективи розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні

Стаття присвячена актуальній проблемі визначення характеру економічного зростання експорту ІТ-послуг в Україні. Встановлено, що ІТ-сектор є фактором диверсифікації зовнішньоекономічної системи України з потенціалом екстенсивного зростання. Визначено рівень забезпеченості галузі фахівцями. Виявлено перспективи зростання ІТ-ринку в Україні через призму аутсорсингу. Проаналізовано функціонування ринку ІТ-послуг у світі в умовах глобалізації та міжнародного поділу праці. Проведено SWOT-аналіз, який виявив особливості розвитку ІТ-аутсорсингу та його вплив на становлення ІТ-ринку в посткризовий період.

Ключові слова: ринок інформаційних технологій, ТНК, експорт-імпорт ІТ-послуг, забезпеченість фахівцями, екстенсивне зростання.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Лабжанія Рамаз Георгійович – аспірант, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: ramario_88@mail.ru

УДК 338.242

Лабжанія Р. Г. Тенденции и перспективы развития ИТ-аутсорсинга в Украине

Статья посвящена актуальной проблеме определения характера экономического роста экспорта ИТ-услуг в Украине. Установлено, что ИТ-сектор является фактором диверсификации внешнеэкономической системы Украины с потенциалом экстенсивного роста. Определен уровень обеспеченности отрасли специалистами. Обозначены перспективы роста ИТ-рынка в Украине через призму аутсорсинга. Проанализировано функционирование рынка ИТ-услуг в мире в условиях глобализации и международного разделения труда. Проведен SWOT-анализ, который выявил особенности развития ИТ-аутсорсинга и его влияние на становление ИТ-рынка в посткризисный период.

Ключевые слова: рынок информационных технологий, ТНК, экспорт-импорт ИТ-услуг, обеспеченность специалистами, экстенсивный рост.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Лабжанія Рамаз Георгиевич – аспірант, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: ramario_88@mail.ru

UDC 338.242

Labzhaniya R. G. Tendencies and Prospects of Development of IT-Outsourcing in Ukraine

The article is devoted to the topical problem of identification of the character of economic growth of export of IT services in Ukraine. It shows that the IT sector is a factor of diversification of the foreign economic system of Ukraine with the potential of extensive growth. It determines the level of availability of specialists in the industry. It outlines prospects of growth of the IT market in Ukraine through the prism of outsourcing. It analyses functioning of the IT services market in the world under conditions of globalisation and international distribution of labour. It conducts a SWOT analysis, which revealed specific features of development of the IT outsourcing and its influence upon establishment of the IT market during the post-crisis period.

Key words: market of information technologies, export and import of IT services, availability of specialists, extensive growth.

Pic.: 3. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Labzhaniya Ramaz G. – Postgraduate Student, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: ramario_88@mail.ru

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бобошко В. И.** Механизмы эколого-экономического регулирования деятельности малых предприятий : монография / В. И. Бобошко. – М. : Вид-во МПСИ, 2006. – 432 с.
2. **Літвак С. М.** Екологічний менеджмент та аудит : навч. посібник / С. М. Літвак та ін. – К. : Професіонал, 2005. – 112 с.
3. **Мольов М. Д.** Теорія і практика управління регіональною екологічною безпекою : монографія / М. Д. Мольов. – Юж.-Рост. : Гуейп, 2005. – 172 с.
4. **Припотень В. Ю.** Еколого-економічна безпека підприємства : монографія / В. Ю. Припотень. – Луганськ : Вид-во Янтар, 2010. – 244 с.
5. **Тычков Ю. И.** Совершенствование управления промышленным предприятием с использованием информационных систем / Ю. И. Тычков. – Новосибирск : Наука, 1993. – 192 с.
6. **Гладышевский А. И.** Методы и модели отраслевого экономического прогнозирования / А. И. Гладышевский. – М. : Экономика, 1997. – 143 с.
7. **Модельовання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство** / В. М. Геєць, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін.; за ред. В. М. Геєця. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
8. **Хлобыстов Е. В.** Региональное эколого-экономическое моделирование производства / Е. В. Хлобыстов // Бизнес Информ. – 1998. – № 6. – С. 25 – 27.

REFERENCES

- Boboshko, V. I. *Mekhanizmy ekologo-ekonomicheskogo regulirovaniia deiatelnosti malykh predpriiaty* [Mechanisms of environmental and economic regulation of small businesses]. Moscow: MPSI, 2006.
- Gladyshevskiy, A. I. *Metody i modeli otraslevogo ekonomicheskogo prognozirovaniia* [Methods and models of sectoral economic forecasting]. Moscow: Ekonomika, 1997.
- Heiets, V. M., Klebanova, T. S., and Cherniak, O. I. *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Simulation of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: INZhEK, 2006.
- Khlobystov, E. V. "Regionalnoe ekologo-ekonomicheskoe modelirovanie proizvodstva" [Regional environmental-economic modeling of production]. *Biznes Inform*, no. 6 (1998): 25-27.
- Litvak, S. M. *Ekolohichniy menedzhment ta audyt* [Environmental Management and Auditing]. Kyiv: Profesional, 2005.
- Molyov, M. D. *Teoriia i praktyka upravlinnia rehionalnoi ekolohichnoi bezpekoiu* [Theory and practice of regional ecological security]. Yuzh.-Rost.: Hueip, 2005.
- Prypoten, V. Yu. *Ekoloho-ekonomichna bezpeka pidpriemstva* [Ecological and economic security]. Luhansk: Yantar, 2010.
- Tychkov, Yu. I. *Sovershenstvovanie upravleniia promyshlennym predpriatiem s ispolzovaniem informatsionnykh sistem* [Improving the management of an industrial enterprise with the use of information systems]. Novosibirsk: Nauka, 1993.

УДК 338.242

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІТ-АУТСОРСИНГУ В УКРАЇНІ

ЛАБЖАНІЯ Р. Г.

УДК 338.242

Лабжанія Р. Г. Тенденції та перспективи розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні

Стаття присвячена актуальній проблемі визначення характеру економічного зростання експорту ІТ-послуг в Україні. Встановлено, що ІТ-сектор є фактором диверсифікації зовнішньоекономічної системи України з потенціалом екстенсивного зростання. Визначено рівень забезпеченості галузі фахівцями. Виявлено перспективи зростання ІТ-ринку в Україні через призму аутсорсингу. Проаналізовано функціонування ринку ІТ-послуг у світі в умовах глобалізації та міжнародного поділу праці. Проведено SWOT-аналіз, який виявив особливості розвитку ІТ-аутсорсингу та його вплив на становлення ІТ-ринку в посткризовий період.

Ключові слова: ринок інформаційних технологій, ТНК, експорт-імпорт ІТ-послуг, забезпеченість фахівцями, екстенсивне зростання.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Лабжанія Рамаз Георгійович – аспірант, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: ramario_88@mail.ru

УДК 338.242

Лабжанія Р. Г. Тенденции и перспективы развития ИТ-аутсорсинга в Украине

Статья посвящена актуальной проблеме определения характера экономического роста экспорта ИТ-услуг в Украине. Установлено, что ИТ-сектор является фактором диверсификации внешнеэкономической системы Украины с потенциалом экстенсивного роста. Определен уровень обеспеченности отрасли специалистами. Обозначены перспективы роста ИТ-рынка в Украине через призму аутсорсинга. Проанализировано функционирование рынка ИТ-услуг в мире в условиях глобализации и международного разделения труда. Проведен SWOT-анализ, который выявил особенности развития ИТ-аутсорсинга и его влияние на становление ИТ-рынка в посткризисный период.

Ключевые слова: рынок информационных технологий, ТНК, экспорт-импорт ИТ-услуг, обеспеченность специалистами, экстенсивный рост.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Лабжанія Рамаз Георгієвич – аспірант, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: ramario_88@mail.ru

UDC 338.242

Labzhaniya R. G. Tendencies and Prospects of Development of IT-Outsourcing in Ukraine

The article is devoted to the topical problem of identification of the character of economic growth of export of IT services in Ukraine. It shows that the IT sector is a factor of diversification of the foreign economic system of Ukraine with the potential of extensive growth. It determines the level of availability of specialists in the industry. It outlines prospects of growth of the IT market in Ukraine through the prism of outsourcing. It analyses functioning of the IT services market in the world under conditions of globalisation and international distribution of labour. It conducts a SWOT analysis, which revealed specific features of development of the IT outsourcing and its influence upon establishment of the IT market during the post-crisis period.

Key words: market of information technologies, export and import of IT services, availability of specialists, extensive growth.

Pic.: 3. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Labzhaniya Ramaz G. – Postgraduate Student, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: ramario_88@mail.ru

Нові інтеграційні спрямування України зумовлюють дослідницький інтерес до тих галузей національного господарства, які в середньостроковій перспективі будуть здатні скласти конкуренцію на світових ринках. Одним з таких напрямів є ІТ-індустрія, де в Україні є перспективи і можливості використання ІТ як фактора диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності. Саме ІТ галузь за останні 10 років показала найактивніше зростання, не відчувши на собі негативних наслідків світової фінансово-економічної кризи 2008 – 2012 рр.

Актуальність теми пов'язана з потребою нових науково обґрунтованих рішень для подальшого розвитку ІТ-сектора в Україні.

Метою статті є виявлення характеру економічного зростання ІТ-галузі в Україні.

У багатьох традиційних індустріях, таких як металургія, виробництво продуктів харчування, будівництво або ритейл, технологічні цикли розтягнуті на десятиріччя. До цього ж, для входу в бізнес існують значні бар'єри – десятки і сотні мільйонів доларів. Неefективний менеджмент, поставлений на чолі лідируючих компаній з цих індустрій, може роками здійснювати значні помилки, при цьому результат позначиться на бізнесі через рік-другий чи пізніше. Бізнес може навіть залишитися прибутковим або втратити частку ринку, але не прийти до банкрутства [5].

Активний розвиток ІТ-аутсорсингу у всьому світі пояснюється тим, що у зв'язку зі стрімким розвитком технологій компаніям складно самостійно відстежувати появу технологічних нововведень і своєчасно впроваджувати їх, не маючи великого штату технічних фахівців [3, с. 134].

До переваг, які отримують підприємства від аутсорсингу, можна віднести зниження собівартості функцій, переданих аутсорсеру. Слід відзначити що аутсорсер, як правило, здійснює виконання доручених йому функцій дешевше унаслідок спеціалізації у вузькій предметній області і завдяки ефекту масштабу, який досягається при виконанні однотипних операцій одночасно для великої кількості клієнтів.

Ще одним позитивним наслідком спеціалізації є підвищення якості та надійності виконання переданих на аутсорсинг функцій, оскільки при вирішенні схожих завдань компанії-аутсорсери вже накопили великий досвід і можуть використовувати новітні технології та висококваліфікований персонал. Аутсорсинг дає також можливість залучити співробітників замовника, які обслуговували раніше виконання делегованої аутсорсеру функції та які добре знають специфіку своєї компанії [6].

На сьогоднішній день найбільшим попитом серед послуг ІТ-аутсорсинга користуються побудова ІТ-інфраструктури, підтримка віддалених філій, забезпечення інформаційної безпеки та експлуатованого устаткування. Також досить затребувані проекти, які гарантують порівняно швидку окупність вкладень, надають чіткий і негайний вплив на бізнес-процеси [1].

На сучасному етапі більш ніж 70% підприємств у США передають на аутсорсинг 10 – 15% своїх ІТ операцій. Паралельно збільшуються витрати на ІТ-аутсорсинг з інтенсивністю – 18-22% на рік [4, с. 358]. Географічна структура найбільших ІТ-ринків світу представлена на *рис. 1*.

Аутсорсинг – не панацея від усіх проблем підприємства, а тільки один із сучасних бізнес-інструментів раціоналізації та оптимізації використання ресурсів і створення додаткової вартості. Сьогодні на світовому ринку паралельно йдуть процеси як укладення аутсорсингових угод (або виділення підрозділів у самостійні підприємства), так і розірвання цих угод у зв'язку з їх неefективністю або зміною умов бізнесу. За статистикою до 50% аутсорсингових угод зазнають невдачі. У сфері ІТ подібних невдач ще більше. Одна з найважливіших причин – ігнорування або недооцінка підприємствами стратегічного характеру аутсорсингу.

У даний час на ринку переважає придбання послуг ESP у вигляді разових замовлень і термінових проектів по впровадженню ІТ. У моделі класичного аутсорсингу (довгостроковий контракт з передачі частини бізнес-процесів) затребувані в основному послуги початкового рівня, такі як підтримка обладнання та ПЗ, управління корпоративними мережами і т. п. [1].

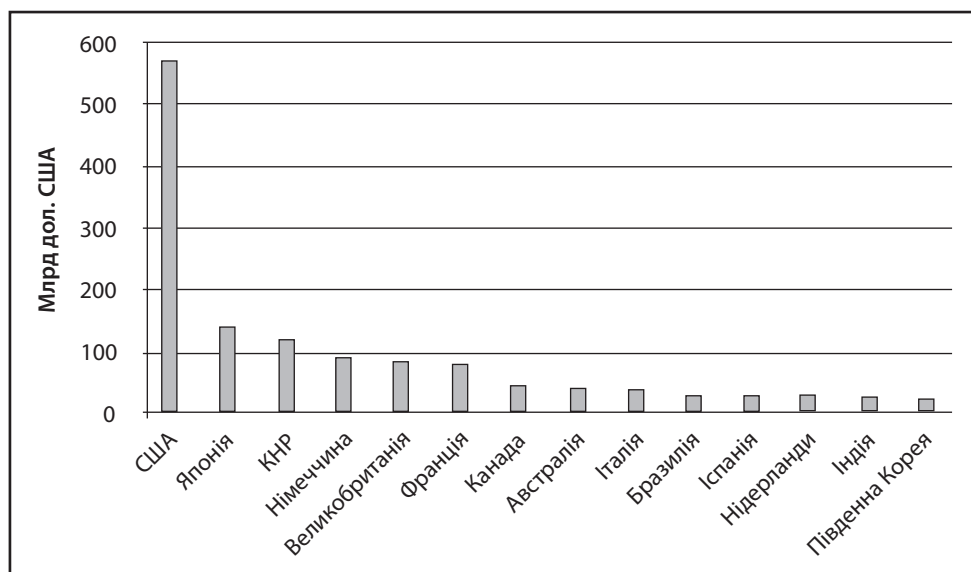

Рис. 1. Обсяг найбільших ІТ-ринків світу (2012 р.) [6]

З іншого боку, усе більшим попитом починають користуватися послуги центрів обробки даних (*DataCenter*) і забезпечення відновлення та безперервності бізнесу (*disaster business recovery, business continuity*), особливо з боку підприємств, що мають критичні для бізнесу додатки (*mission critical*), включаючи фінансовий сектор, небезпечні та безперервні виробництва і т. п. (рис. 2).

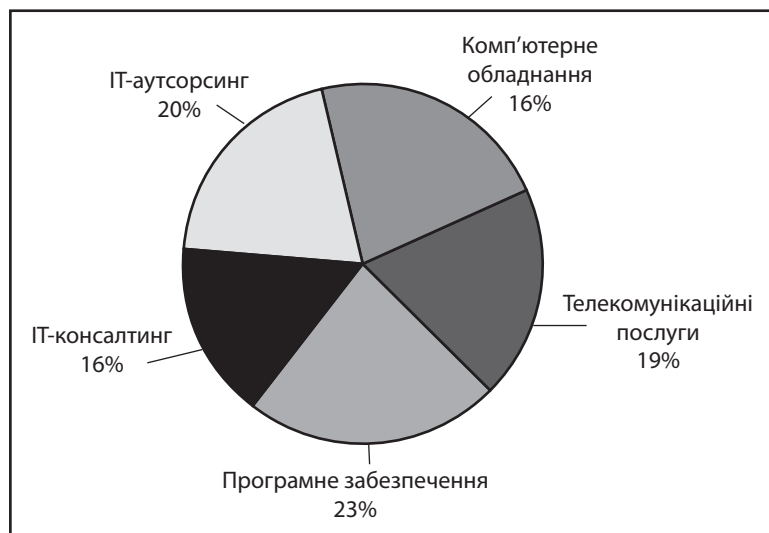

Рис. 2. IT-аутсорсинг у структурі ринку закупівлі IT-продукції та послуг державними та комерційними організаціями за категоріями, 2012 р. [6]

Вважаємо за доцільне наступним кроком дослідження провести SWOT-аналіз (табл. 1).

Провівши SWOT-аналіз, можна навести таку економічну інтерпретацію отриманих результатів – універсальних рецептів отримання максимальної віддачі при передачі тих чи інших внутрішніх IT-процесів «на сторону» майже немає. Кількість нюансів, які впливають

Постановка стратегічних цілей в області IT здійснюється на базі загальної бізнес-стратегії підприємства в процесі її розробки. Основним завданням цього етапу є визначення функцій, передача яких в обслуговування та управління зовнішнім постачальникам можлива і не суперечить стратегії розвитку підприємства.

Оцінка внутрішніх ресурсів потрібна для проведення внутрішньої експертизи в галузі IT, ефективності надання IT-послуг внутрішніми підрозділами та визначення рівня внутрішніх витрат на підтримку тих чи інших IT-функцій [4, с. 359].

Далі необхідно оцінити можливості ринку і послуг постачальників за тими ж параметрами: експертиза, ефективність / якість, вартість. За результатами перших трьох етапів приймається рішення про придбання тих або інших послуг з аутсорсингу.

На четвертому етапі необхідно вибрати одну з існуючих моделей управління ресурсами і залежно від цього налагодити процеси управління наданням IT-сервісів на підприємстві. При подібному підході з точки зору процесів надання сервісів для підприємства не має значення, чи здійснюється обслуговування силами власного IT-підрозділу або зовнішньою сервісною компанією [4, с. 368].

У «онлайнні» технологічні цикли – дуже короткі, технології можуть змінитися за пару років, і за цей час можна як втратити, так і побудувати великий IT-бізнес. Робочі тижні «офлайнового» бізнесу еквівалентні годинам в «онлайнному». Інтернет працює 24/7 365 днів на рік, у режимі онлайн відбуваються і всі конкурентні бої. Так, великий зрілий IT-бізнес всього лише за пару років може поступитися часткою ринку стартапу з мінімальними грошима.

на успіх справи, настільки багато, що загальний шаблон розробити неможливо.

Таланти українських програмістів добре відомі всьому світу. Багато західних компаній замовляють розробку програмного забезпечення аутсорсинговим компаніям, розташованим в Україні. Але деякі відкривають в країні офіси і створюють в них власні центри розробки (R&D-центри). Їх діяльність набагато менш публічна, ніж у аутсорсерів [8].

Серед 10 найбільших світових IT-ТНК, які представлені в Україні є [8]:

1. Самсунг.
2. NetCracker.
3. Aricent.
4. SysIQ.
5. Wargaming.
6. Siemens.
7. Magento.
8. ABBYY.
9. Maximizer.
10. Sitecore A/S.

Інтерес світових ТНК до українського ринку IT-аутсорсингу продовжує зростати. Така тенденція зумовлює потребу в адекватних діях з боку українського уряду, а саме: продовження лібералізації фіскального законодавства, гарантії для транснаціональних інвестицій тощо.

IT-галузь досить активно і успішно лобіює свої інтереси. Протягом декількох років були прийняті та ініційовані ряд законів та ініціатив, в основному пов'язаних зі зниженням податкового навантаження на галузь. Зокрема, прийняті законопроекти «Про особливості оподаткування суб'єктів індустрії програмної продукції» та

«Про державну підтримку розвитку суб'єктів індустрії програмної продукції». Прийняті закони вводять безпрецедентні пільги для ІТ-галузі: для компаній – учасників експерименту на 10 років передбачено зниження податку на прибуток з 21% до 5%, а для їх співробітників – податку на доходи фізичних осіб – з 15% до 5%. До того ж, єдиний соціальний внесок для співробітників ІТ-компаній на 5 років буде знижено: якщо досі він становив 36,76% від розміру зарплати співробітника, то тепер складе 36,76% від двох мінімальних зарплат (804 грн). Крім того, продукція і послуги компаній цієї сфери будуть на 10 років звільнені від сплати ПДВ. Інтереси галузі лобіює Асоціація «Інформаційні технології України», заснована у 2004 р. великими гравцями ринку [7].

Об'єктивною складністю у дослідженні їхньої діяльності є відсутність інформації щодо господарської активності, однак саме ІТ-компанії перетворили за

останні 10 років ІТ-галузь на ключовий сегмент зовнішньої торгівлі послугами в Україні (рис. 3).

Характерною особливістю зовнішньоекономічної діяльності ІТ-галузі є те, що починаючи з 2007 року експорт ІТ-послуг значно перевищує їх імпорт [2].

Отже, за останні три роки галузь показує відмінну динаміку, додавши відповідно 20%, 36% і 49% у рік. Ця динаміка щороку випереджає темпи зростання експорту послуг України, а в останній рік йде взагалі в іншому напрямку, додавши 49% при загальному зменшенні експорту послуг на 1,3% порівняно з 2011 р. Відповідно, галузь додає вагу в структурі експорту з 2,8% у 2010 р. до 6,8% у 2012 р. [2].

Контроль експорту послуг в Україні ґрунтується на контролі матеріальних і грошових потоків через кордон. Тому в разі нематеріальних ІТ-послуг ця система дає збій. Складність контролю таких послуг – проблема не тільки

Таблиця 1

SWOT-аналіз аутсорсингу у сфері ІТ-послуг

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> • можливість для керівництва не відволікатися на управління обслуговуючими функціями і внаслідок цього приділяти більше уваги основному бізнесу компанії; • гнучкість в управлінні ресурсами; • можливість використовувати чужий високопрофесійний досвід, накопичений при вирішенні аналогічних завдань, і постійний доступ до нових технологій і знань 	<ul style="list-style-type: none"> • додаткові витрати сил і засобів на етапі переходу до послуг аутсорсерів; • аутсорсинг сприяє де-індустріалізації, оскільки залишає в країні переважно управлінські функції; • чисто психологічний бар'єр, пов'язаний з передачею функцій сторонній організації
Перспективи	Загрози
<p>Досвід розвинутих країн показує, що при «замкнутій» стратегії компанія остаточно переходить на аутсорсинг, або знижується її ефективність в цілому через складність управління громіздкими структурами.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • втрата контролю над ситуацією, загроза для комерційної таємниці; • міжнародний аутсорсинг призводить до посилення глобальної конкуренції як між ТНК за ресурси, так і між країнами, що розвиваються, за можливість отримання контрактів; • великі компанії, маючи потужні ресурси, постійно збільшують частку своєї присутності на міжнародних ринках, розширюючи географічні кордони, тобто посилюючи контроль над економіками інших країн

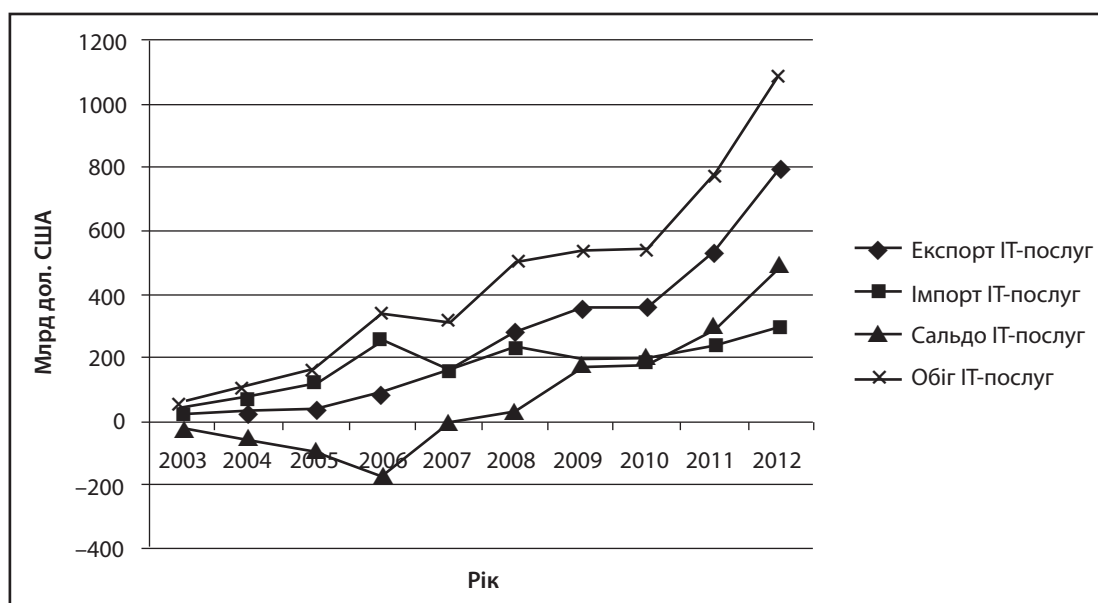

Рис. 3. Динаміка експорту-імпорту комп'ютерних послуг в Україні [1]

ки України, але й інших країн, де система побудована на контролі доходів і витрат фізичних осіб; вона дозволяє хоч якось контролювати експорт послуг. В Україні, де використовують готівку і половина угод здійснюється в «тіні», держава має забезпечити адекватний та ефективний контроль за такими операціями, отже діяльність ІТ-компаній пов'язана зі значними грошово-фінансовими операціями в іноземній валюті, які доволі складно проводити в рамках чинного українського законодавства [5].

В Україні немає інших галузей, де з такою ж вірогідністю технічний фахівець після закінчення ВНЗ міг би знайти роботу за пристойні гроші, крім як в ІТ-секторі.

На даний момент в Україні у сфері розробки програмного забезпечення найбільший дефіцит фахівців спостерігається, як і в попередні роки, на посаді програмістів: мобільних розробок, Flash, Net, Java і веб-програмістів.

Відзначимо, що в першому півріччі в лідерах попиту перебували веб-програмісти, програмісти C / C++ і програмісти Net. У деяких регіонах зростання попиту на цих фахівців перевищив 100% [7].

Стабільне зростання на фахівців C / C++ і програмістів Net. обумовлений, насамперед, тим, що в Україні постійно приходять проекти з вимогами за даними технологіями. Слід зазначити, що кількість необхідних фахівців у цій сфері буде зростати і надалі по Україні в цілому.

Разом з тим, досить гострим є питання університетської підготовки фахівців для ІТ-галузі.

За кількістю випущених ІТ-фахівців на душу населення Україна випереджає Білорусь і Китай, але відстає від деяких інших країн, зокрема від РФ і Німеччини (табл. 2).

Таблиця 2

Забезпеченість ІТ-фахівцями

Країна	Кількість випускників ІТ-спеціальностей	ІТ-фахівці на 1000 осіб населення
КНР	400 000	0,29
Росія	70 000	0,49
Німеччина	48 000	0,59
Україна	16 000	0,35
Білорусь	2 500	0,26

Систематизовано автором за джерелом [3, 4].

Враховавши вищевказані потенційні переваги українського ринку для ІТ-сектора, слід зазначити, що екстенсивний шлях розвитку галузі має свої обмеження. ІТ не може просто нарощувати 40 – 50% щороку тому, що в країні не з'являється 40 – 50% нових фахівців. А з урахуванням постійного зростання заробітних плат звичайний набір фахівців буде призводити до постійного зниження рентабельності. Це означає, що необхідно обирати інтенсивний розвиток, тобто підвищення вартості наданих послуг для кінцевих клієнтів.

Подальший інтенсивний розвиток галузі вимагає нових навичок від менеджерів. В основній своїй масі власники і керівники ІТ-підприємств самі в минулому ін-

женери. Деякі з них працювали за кордоном. Саме глибоке знання технологій дозволило їм добитися достатньої якості послуг. Однак з укрупненням бізнесу перед ними постають інші завдання, менш технічні і більш управлінські. Потрібно вміти продавати, рекламувати, інвестувати, управляти персоналом. А таких навичок в галузі не вистачає. Тому розвиток галузі має супроводжуватися вбиранням нових знань і компетенцій як менеджерам в компаніях, так і залученням фахівців з інших галузей, які можуть привнести необхідні компетенції в ІТ.

ВИСНОВКИ

Таким чином, провівши аналіз стану українського ІТ-ринку, можна зробити декілька висновків щодо характеру економічного зростання ІТ-галузі в Україні.

У світовому рейтингу виробників програмного забезпечення Україна займає 15 місце. У нашій країні налічується майже тисяча компаній, що займаються розробкою ПЗ: у сфері зайнято близько 25 – 30 тисяч українських фахівців.

Експорт ІТ-послуг займає ключове місце і відіграє провідну роль у загальній системі зовнішньоекономічних відносин України, а також показує іманентні темпи зростання з позитивним для України сальдо.

Поряд із нормативно-правовою лібералізацією для ІТ-сегмента в галузі є проблема тіньового обороту валютних коштів, яка потребує негайного розв'язання.

В умовах гострої конкуренції за ресурси як з боку українських компаній, так і з боку глобального ринку, має відбуватися вдосконалення систем мотивації персоналу. При цьому не слід забувати, що стоїть завдання і підвищення продуктивності праці. Це комплексне завдання, яке включає в себе і розробку досконалих систем преміювання, і формування соціальних пакетів для пом'якшення недорозвинених державних програм медичного забезпечення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникин Б. А. Аутсорсинг и аутстафтинг: высокие технологии менеджмента / Б. А. Аникин, И. Л. Рудая. – М.: Инфра-М, 2009. – С. 16 – 18.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
3. Лабжанія Р. Г. Теоретико-методичні засади дослідження світового ринку аутсорсингу / Р. Г. Лабжанія // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна – 2013. – Серія «Економічна». – № 1047. – С. 133 – 137.
4. Лабжанія Р. Г. Місце і роль аутсорсингу у сфері послуг і виробництві / Р. Г. Лабжанія // Бізнес Інформ. – 2013. – № 7. – С. 357 – 361.
5. Міжнародні фінанси [Текст] : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Ю. Г. Козак [та ін.] ; ред. Ю. Г. Козак [та ін.]. – Вид. 3-тє, перероб. та доп. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 639 с.
6. Офіційний сайт міжнародного інституту аутсорсингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.outsourcing.com>
7. Тенденции развития отрасли экспорта ИТ-услуг в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.management.com.ua/tend/tend534.html>
8. 20 международных ИТ-компаний с крупнейшими офисами разработки в Украине [Электронный ресурс]. – Режим до-

ступа : <http://forbes.ua/business/1358246-20-mezhdunarodnyh-it-kompanij-s-krupnejshimi-Ofisami-razrabotki-v-ukraine/1358247#cut>

Науковий керівник: Сідоров В. І. – кандидат економічних наук, професор, декан факультету міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

REFERENCES

Anikin, B. A., and Rudaia, I. L. *Autsorsing i autstaffing: vysokie tekhnologii menedzhmenta* [Outsourcing and outstaffing: high technology management]. Moscow: Infra-M, 2009.

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. www.ukrstat.gov.ua
"20 mezhdunarodnykh IT-kompaniy s krupneyshimi ofisami razrabotki v Ukraine" [20 international IT-companies with

major offices in the development of Ukraine]. <http://forbes.ua/business/1358246-20-mezhdunarodnyh-it-kompanij-s-krupnejshimi-Ofisami-razrabotki-v-ukraine/1358247#cut>

Kozak, Yu. H. *Mizhnarodni finansy* [International finance]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2007.

Labzhaniia, R. H. "Mistse i rol outsorsynhu u sferi posluh i vyrobnytstvi" [Place and role of outsourcing in services and manufacturing]. *Biznes Inform*, no. 7 (2013): 357-361.

Labzhaniia, R. H. "Teoretyko-metodychni zasady doslidzhenia svitovoho rynku autsorsynhu" [Theoretical and methodological bases of research global outsourcing market]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina*, no. 1047 (2013): 133-137.

Oftsiniyi sait mizhnarodnoho instytutu autsorsynhu. <http://www.outsourcing.com>

"Tendentsii razvitiia otriasli eksporta IT-uslug v Ukraine" [Development Trends shook off exports of IT services in Ukraine]. <http://www.management.com.ua/tend/tend534.html>

УДК 330.47

ВЕБ-АНАЛІТИКА ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ САЙТУ КАФЕДРИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

ЦЕСЛІВ О. В.

УДК 330.47

Цеслів О. В. Веб-аналітика для підвищення ефективності сайту кафедри вищого навчального закладу

Мета статті полягає в дослідженні ефективності сайту кафедри математичного моделювання економічних систем національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (mtes.kpi.ua), використовуючи дані, отримані за допомогою Google Analytics, з метою покращення його конкурентоспроможності. У результаті дослідження проаналізовано можливості Google Analytics, який дозволяє: отримати емпіричні дані про відвідувачів сайту кафедри; сформувані кількісні звіти: розмір аудиторії, кількість відвідувачів за різні проміжки часу, кількість переглядів, кількість повернень, розмір постійної аудиторії; сформувані якісні звіти: характеристика і сегментація аудиторії, джерела, з яких сайтів, пошукових систем прийшли користувачі. Досліджено можливість застосування веб-аналітики для покращення конкурентоспроможності кафедри під час вступної кампанії. Виділено нові напрями маркетингової діяльності: використання рекламних акцій у соціальних мережах, оновлення даних на сторінках з великим показником відмов, доопрацювання контенту сторінок, на яких користувачі не зупиняються. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є визначення ступеня залучення абітурієнтів від маркетингової діяльності кафедри.

Ключові слова: веб-аналітика, Google Analytics, сегментація ринку, коефіцієнт конверсії, маркетингова діяльність.

Рис.: 8. **Бібл.:** 9.

Цеслів Ольга Володимирівна – кандидат технічних наук, доцент, кафедра математичного моделювання економічних систем, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: cesliv_olga@mail.ru

УДК 330.47

Цеслів О. В. Веб-аналітика для підвищення ефективності сайту кафедри вищого навчального закладу

Цель статьи заключается в исследовании эффективности сайта кафедры математического моделирования экономических систем национального технического университета Украины «Киевский политехнический институт» (mtes.kpi.ua), используя данные, полученные с помощью Google Analytics, с целью улучшения его конкурентоспособности. В результате исследования проанализированы возможности Google Analytics, который позволяет: получить эмпирические данные о посетителях сайта кафедры; сформировать количественные отчеты: размер аудитории, количество посетителей за различные промежутки времени, количество просмотров, количество возвратов, размер постоянной аудитории; сформировать качественные отчеты: характеристика и сегментация аудитории, источники, с каких сайтов, поисковых систем пришли пользователи. Исследована возможность применения веб-аналитики для улучшения конкурентоспособности кафедры во время вступительной кампании. Выделены новые направления маркетинговой деятельности: использование рекламных акций в социальных сетях, обновление данных на страницах с большим показателем отказов, доработка контента страниц, на которых пользователи не останавливаются. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является определение степени привлечения абитуриентов от маркетинговой деятельности кафедры.

Ключевые слова: веб-аналитика, Google Analytics, сегментация рынка, коэффициент конверсии, маркетинговая деятельность.

Рис.: 8. **Библ.:** 9.

Цеслив Ольга Владимировна – кандидат технических наук, доцент, кафедра математического моделирования экономических систем, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: cesliv_olga@mail.ru

UDC 330.47

Tsesliv O. V. Web-analytics for Increase of Efficiency of the Web-site of a Department of a Higher Educational Establishment

The goal of the article lies in the study of efficiency of the web-site of the Department of Mathematical Modelling of Economic Systems of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute" (mtes.kpi.ua) using the data obtained with the help of Google Analytics in order to increase its competitiveness. The article analyses possibilities of Google Analytics, which allow: obtaining empirical data on web-site visitors; formation of quantitative reports: total number of visitors, number of visitors for different periods of time, number of views, number of returns; formation of qualitative reports: characteristics and segmentation of visitors, sources, from what web-sites or search systems visitors came from. The article studies a possibility of application of web-analytics for improvement of competitiveness of the department during the entrance campaign. It specifies new directions of marketing activity: use of advertisement campaigns in social networks, renewal of data on pages with a big number of refuses, additional development of the content of pages where users do not stop. The prospect of further studies in this direction is identification of the degree of attraction of entrants from the marketing activity of the department.

Key words: web-analytics, Google Analytics, market segmentation, conversion ratio, marketing activity.

Pic.: 8. **Bibl.:** 9.

Tsesliv Olha V. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Department of mathematical modeling of economic systems, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: cesliv_olga@mail.ru

ступа : <http://forbes.ua/business/1358246-20-mezhdunarodnyh-it-kompanij-s-krupnejshimi-ofisami-razrabotki-v-ukraine/1358247#cut>

Науковий керівник: Сідоров В. І. – кандидат економічних наук, професор, декан факультету міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

REFERENCES

Anikin, B. A., and Rudaia, I. L. *Autsorsing i autstaffing: vysokie tekhnologii menedzhmenta* [Outsourcing and outstaffing: high technology management]. Moscow: Infra-M, 2009.

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. www.ukrstat.gov.ua
"20 mezhdunarodnykh IT-kompaniy s krupneyshimi ofisami razrabotki v Ukraine" [20 international IT-companies with

major offices in the development of Ukraine]. <http://forbes.ua/business/1358246-20-mezhdunarodnyh-it-kompanij-s-krupnejshimi-ofisami-razrabotki-v-ukraine/1358247#cut>

Kozak, Yu. H. *Mizhnarodni finansy* [International finance]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2007.

Labzhaniia, R. H. "Mistse i rol outsorsynhu u sferi posluh i vyrobnytstvi" [Place and role of outsourcing in services and manufacturing]. *Biznes Inform*, no. 7 (2013): 357-361.

Labzhaniia, R. H. "Teoretyko-metodychni zasady doslidzhenia svitovoho rynku autsorsynhu" [Theoretical and methodological bases of research global outsourcing market]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina*, no. 1047 (2013): 133-137.

Oftsiniyi sait mizhnarodnoho instytutu autsorsynhu. <http://www.outsourcing.com>

"Tendentsii razvitiia otriasli eksporta IT-uslug v Ukraine" [Development Trends shook off exports of IT services in Ukraine]. <http://www.management.com.ua/tend/tend534.html>

УДК 330.47

ВЕБ-АНАЛІТИКА ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ САЙТУ КАФЕДРИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

ЦЕСЛІВ О. В.

УДК 330.47

Цеслів О. В. Веб-аналітика для підвищення ефективності сайту кафедри вищого навчального закладу

Мета статті полягає в дослідженні ефективності сайту кафедри математичного моделювання економічних систем національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (mtes.kpi.ua), використовуючи дані, отримані за допомогою Google Analytics, з метою покращення його конкурентоспроможності. У результаті дослідження проаналізовано можливості Google Analytics, який дозволяє: отримати емпіричні дані про відвідувачів сайту кафедри; сформувати кількісні звіти: розмір аудиторії, кількість відвідувачів за різні проміжки часу, кількість переглядів, кількість повернень, розмір постійної аудиторії; сформувати якісні звіти: характеристика і сегментація аудиторії, джерела, з яких сайтів, пошукових систем прийшли користувачі. Досліджено можливість застосування веб-аналітики для покращення конкурентоспроможності кафедри під час вступної кампанії. Виділено нові напрями маркетингової діяльності: використання рекламних акцій у соціальних мережах, оновлення даних на сторінках з великим показником відмов, доопрацювання контенту сторінок, на яких користувачі не зупиняються. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є визначення ступеня залучення абітурієнтів від маркетингової діяльності кафедри.

Ключові слова: веб-аналітика, Google Analytics, сегментація ринку, коефіцієнт конверсії, маркетингова діяльність.

Рис.: 8. **Бібл.:** 9.

Цеслів Ольга Володимирівна – кандидат технічних наук, доцент, кафедра математичного моделювання економічних систем, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: cesliv_olga@mail.ru

УДК 330.47

Цеслів О. В. Веб-аналітика для підвищення ефективності сайту кафедри вищого навчального закладу

Цель статьи заключается в исследовании эффективности сайта кафедры математического моделирования экономических систем национального технического университета Украины «Киевский политехнический институт» (mtes.kpi.ua), используя данные, полученные с помощью Google Analytics, с целью улучшения его конкурентоспособности. В результате исследования проанализированы возможности Google Analytics, который позволяет: получить эмпирические данные о посетителях сайта кафедры; сформировать количественные отчеты: размер аудитории, количество посетителей за различные промежутки времени, количество просмотров, количество возвратов, размер постоянной аудитории; сформировать качественные отчеты: характеристика и сегментация аудитории, источники, с каких сайтов, поисковых систем пришли пользователи. Исследована возможность применения веб-аналитики для улучшения конкурентоспособности кафедры во время вступительной кампании. Выделены новые направления маркетинговой деятельности: использование рекламных акций в социальных сетях, обновление данных на страницах с большим показателем отказов, доработка контента страниц, на которых пользователи не останавливаются. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является определение степени привлечения абитуриентов от маркетинговой деятельности кафедры.

Ключевые слова: веб-аналитика, Google Analytics, сегментация рынка, коэффициент конверсии, маркетинговая деятельность.

Рис.: 8. **Библ.:** 9.

Цеслив Ольга Владимировна – кандидат технических наук, доцент, кафедра математического моделирования экономических систем, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: cesliv_olga@mail.ru

UDC 330.47

Tsesliv O. V. Web-analytics for Increase of Efficiency of the Web-site of a Department of a Higher Educational Establishment

The goal of the article lies in the study of efficiency of the web-site of the Department of Mathematical Modelling of Economic Systems of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute" (mtes.kpi.ua) using the data obtained with the help of Google Analytics in order to increase its competitiveness. The article analyses possibilities of Google Analytics, which allow: obtaining empirical data on web-site visitors; formation of quantitative reports: total number of visitors, number of visitors for different periods of time, number of views, number of returns; formation of qualitative reports: characteristics and segmentation of visitors, sources, from what web-sites or search systems visitors came from. The article studies a possibility of application of web-analytics for improvement of competitiveness of the department during the entrance campaign. It specifies new directions of marketing activity: use of advertisement campaigns in social networks, renewal of data on pages with a big number of refuses, additional development of the content of pages where users do not stop. The prospect of further studies in this direction is identification of the degree of attraction of entrants from the marketing activity of the department.

Key words: web-analytics, Google Analytics, market segmentation, conversion ratio, marketing activity.

Pic.: 8. **Bibl.:** 9.

Tsesliv Olha V. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Department of mathematical modeling of economic systems, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: cesliv_olga@mail.ru

У світі близько шести мільярдів передплатників мобільного зв'язку і 2,3 мільярда – користувачів Інтернетом. Загальна кількість людей, які користуються Інтернетом, зросла у світі за останній рік на 11%. Наприкінці 2011 р. 2,3 мільярда людей, або більше ніж одна третина населення Землі, користувалися Інтернетом. Причому в країнах, що розвиваються, зростання числа користувачів за рік складає 16%, а в розвинених – усього 5%. Казахстан, Азербайджан, Білорусія, Естонія і Грузія включені до десятки країн з найбільш динамічним зростанням показника охоплення населення послугами мобільного зв'язку та Інтернетом у 2010–2011 рр.

Відома компанія Gemius провела цікаве дослідження, у ході якого з'ясувалося, що в Україні кількість людей, що регулярно користуються мережею Інтернет, перевищує 13 мільйонів. Протягом 2011 р., порівняно з 2010 р., кількість користувачів мережею в Україні зросла на 19,3 відсотків, що становить 2,6 мільйонів осіб. Таке зростання популярності Інтернету серед українців пояснюється, по-перше, корисністю Всесвітньої мережі, по-друге, послуги Інтернет-провайдерів стали більш доступними.

Компанія Gemius наводить ще ряд цікавих фактів щодо українських інтернет-користувачів. Так, кількість українських чоловіків і жінок, які мають доступ у Всесвітню мережу, практично однакова (49% жінок і 51% чоловіків). Що стосується віку користувачів, то 33% від загального числа українців складають відвідувачі мережі у віці від 14 до 24 років, а 30% – у віці від 25 до 34 років.

Також відзначимо, що, згідно з результатами опитування, як мінімум один раз на день Інтернет відвідують понад 83% населення України. З числа таких відвідувачів 46% є мешканцями великих українських міст (з населенням понад півмільйона чоловік).

Сьогодні будь-яке підприємство, організація, фізичні та юридичні особи мають сайти в Інтернет. Наведемо класифікацію сайтів за їх призначенням:

- ✦ **інформаційні сайти** – їх основне призначення – надання потрібної і корисної інформації користувачам Інтернет;
- ✦ **комунікаційні сайти** – це сайти для спілкування, на яких відвідувачі можуть спілкуватися один з одним у режимі он-лайн. До цієї категорії належать форуми, чати, соціальні мережі та блоги;
- ✦ **сайти електронної комерції** – це сайти, призначені в першу чергу для отримання прибутку. Це різного роду інтернет-магазини, інтернет-аукціони, сайти он-лайн-банкінгу та он-лайн-трейдингу;
- ✦ **сайти постачальники он-лайн сервісів** – веб-сайти, що мають корисні веб-сервіси для широкого кола відвідувачів (як платні, так і безкоштовні).

Комерційний сайт завжди прямо або побічно призначений у першу чергу, для отримання прибутку. Некомерційні сайти створюються державними організаціями та установами, громадськими організаціями, політичними партіями і рухами Вони виконують, головним чином, інформаційну функцію.

Об'єктом дослідження є сайт кафедри математичного моделювання економічних систем національного

технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (mse.kpi.ua), який є, безумовно, некомерційним. Для початку необхідно визначити мету сайту і залучити якомога більше відвідувачів.

Методом дослідження є веб-аналітика – це вимірювання, збирання, аналіз, подання та інтерпретація інформації про відвідувачів веб-сайтів з метою їх поліпшення та оптимізації Основним завданням веб-аналітики є моніторинг відвідування веб-сайтів, на підставі якого визначається веб-аудиторія та вивчається поведінка веб-відвідувачів для прийняття рішень по розширенню функціональних можливостей веб-ресурсу [1].

Галузь веб-аналітики тільки набирає свої оберти в нашій країні, на відміну від Заходу, де ринок веб-аналітики вже сформувався. Розробці проблем веб-аналітики присвячені наукові праці відомих зарубіжних і вітчизняних вчених і фахівців: Брайан Кліфтона, Тихомирової Е. Б., Малигіна О. В. [1 – 6]. Системи інтернет-статистики дають сумарну інформацію по відвідуваннях, яка обирається за деяким зрізом, що задається користувачем: Google Analytics, Piwik, Яндекс.Метрика, Liveinternet, OpenStat (Spylog), HotLog.

Завданням даного дослідження є: визначення основних цілей сайту кафедри. Використовуючи дані, отримані за допомогою Google Analytics, проаналізувати ефективність сайту, отримати кількісні та якісні звіти з метою покращення його конкурентоспроможності.

Визначимо основні цілі сайту кафедри:

- ✦ залучення відвідувачів;
- ✦ визначення ефективності;
- ✦ аналіз тенденцій;
- ✦ тестування для поліпшення.

Відвідувачів сайту можна розділити на дві аудиторії:

- ✦ абітурієнти, яким цікава інформація про спеціальність, кафедру, про наукову школу, випускників;
- ✦ бакалаври, спеціалісти, магістри, з якими інтерактивно працюємо.

Активність цих аудиторій різна протягом року (рис. 1). Створення сайту кафедри збільшує її конкурентоспроможність, під час вступної компанії.

Веб-аналітику сайту проведемо, використовуючи безкоштовну програму Google Analytics – це інструмент, спеціально призначений для рекламодавців, які хочуть отримати уявлення про трафік веб-сайту. До інших інструментів цього набору відносяться Google Trends, Webmaster Central, Product Search (Froogle), Google Maps, Website Optimizer та Checkout. Google Analytics надає рекламодавцями звіти, які вони потребують, щоб впевнено працювати з PPC-системами, новими акційними моделями.

За допомогою цієї програми аналізується: коефіцієнт конверсії та ROI (повернення інвестицій), он-лайн стратегія. Бізнес аналітика раніше була доступна тільки великим підприємствам. Google Analytics дав можливість проводити веб-аналітику всім бажаючим. Проаналізуємо інтерфейс, звіти та маркетингові рішення даного сайту, цільові конверсії (основний показник, що характеризує успішність досягнення бізнес-цілей).

Такі конверсії рееструються щоразу, коли користувач виконує на сайті потрібні дії, наприклад завантажує файли. На рис. 1 наведено відвідування сайту за період з 1.01.2013 по 1.09.2013. Загальна кількість відвідувань за вказаний період 4459, а за весь час існування сайту 22490 користувачів.

Якщо ми говоримо про абітурієнтів, то слід зазначити, що загальна кількість відвідувачів ні про що не говорить. Середньостатистичні показники у веб-аналітиці мають місце, але при ретельному аналізі окремих сегментів.

Середнє арифметичне є адекватною оцінкою, коли розподіл величин близький до нормального або гаусовського. Для нормального розподілу середнє значення є найбільш розповсюдженим.

У переважній більшості веб-показників розподіл величин не є нормальним. У багатьох випадках, якщо розглядати весь набір даних, то розподіл є нерегулярним [2]. Весь набір даних може включати нових відвідувачів і тих, що повернулися.

Сегментація ринку – це перший крок до веб-аналітики. Ще один важливий фактор – це наміри користувачів: ті слова, які вони використовують в пошукових системах, щоб зайти на сайт. У нашому випадку це була назва кафедри (рис. 2). Джерелами для переходів були сайт КПІ – 40 %, пошукова система Google – 12 %, соціальні мережі – 5 %. Тобто з самого початку відвідувачами були люди, які хотіли вчитися в НТУУ КПІ.

Існує багато ефективних способів он-лайнного маркетингу, щоб залучити відвідувача, наприклад: Google AdWords, Facebook ads.

Для кафедри важливо не тільки залучити відвідувачів, але й зробити їх нашими абітурієнтами. Складемо портрет аудиторії: розподіл відвідувачів по регіонах (рис. 3). Основна частина кияни – 76 %, 17,95 % – відвідувачі різних областей України. Це знову середньостатистичні дані, які не дають повної інформації, а саме: 46 % наших студентів проживають у гуртожитку, тобто вони є мешканцями регіонів.

Рис. 1. Відвідування сайту кафедри з 01.01.2013 – 1.09.2013

☐	Ключове слово	Відвідування [?] ↓	Сторінок/ відвідування [?]	Середня тривал. відвідувань [?]
		4 459 % від загальної кількості: 100% (4 459)	2,98 У середньому по сайту: 2,98 (0,00%)	00:02:47 У середньому по сайту: 00:02:47 (0,00%)
☐	1. (not set)	3 519	3,05	00:02:57
☐	2. (not provided)	512	2,89	00:02:37
☐	3. ммес	22	3,77	00:01:43
☐	4. Кафедра математичного моделювання економічних систем	15	4,40	00:01:27
☐	5. Кафедра ммес фмм кпі ціна на спеціаліста	15	1,47	00:02:05
☐	6. База даних випускників	13	1,54	00:00:05
☐	7. Кафедра ммес	13	4,15	00:04:07
☐	8. mses.kpi.ua	10	2,10	00:01:07
☐	9. ммес.кпі	7	5,00	00:05:51
☐	10. Кафедра математичного моделювання	6	2,00	00:00:25

Рядків на сторінці: **10**

Рис. 2. Ключові слова

Проаналізуємо зроблені запити: інтереси користувачів, якими сторінками (розділами) зацікавилися, співвідношення нової та постійної аудиторії, регулярність відвідування.

Згідно з рис. 2, у середньому кожен відвідувач проглядав 3 сторінки, а час перебування на сайті склав 2 хв. 47 сек.

Заглибимося у вивчення дій користувачів на сайті, проаналізуємо, скільки секунд відвідувачі були на сайті і скільки сторінок переглянули (рис. 4). Як показує рис. 4, 18% відвідувачів – це не випадкові люди, вони повели на сайті більше 60 с, тобто знайомилися з інформацією. Проаналізуємо, якими браузерерами користувалися наші відвідувачі (рис. 5).

За даними StatCounter, Chrome використовують близько 300 мільйонів інтернет-користувачів, що робить його найпопулярнішим браузером в світі – ринкова частка в травні 2013 р. становила 41,38%. За даними LiveInternet, у травні 2013 р. з часткою 24,2% Chrome займає перше місце в Рунеті.

Safari використовують власники iPhone і MAC. Safari – браузер, розроблений корпорацією Apple, входить до складу операційних систем Mac OS X і IOS. Стабільно посідає четверте місце за кількістю користувачів (ринкова частка в травні 2013 р. – 7,89%).

На рис. 6 видно, що 94% користувачів використовують стаціонарні комп'ютери, і лише 6% – мобільний зв'язок.

Дослідження, проведені компанією ComScore в січні 2007 р., показали, що 19% інтернет-користувачів Великобританії підключається до Інтернету з мобільного пристрою (5,7 мільйона з 30 мільйонів, які підключаються через ПК).

Нарешті перейдемо до змісту сайту. Подивимося, які сторінки користуються найбільшою популярністю.

Аналіз цих даних (рис. 7) показує, що найбільшою популярністю користуються сторінки з інформацією про викладачів. Для першої частини аудиторії (це студенти) важлива інформація про програми екзаменів та консультації. Друга частина – абітурієнти, які цікавляться умовами вступу до вищого навчального закладу. Аналіз проведено за проміжок з 01.01.2013 по 01.08.2013, якщо оцінити інформацію за липень, то найбільш актуальними сторінками будуть: сторінки з програмою вступних іспитів до магістратури та спеціаліста, а також сторінки із загальною характеристикою спеціальності.

Порівняємо конкурс (кількість осіб на місце) на кафедру ММЕС на вступних іспитах за останні роки. Як видно з рис. 8, створення і веб-аналітика сайту сприяють ефективності вступної компанії. Безумовно, сайт – це не

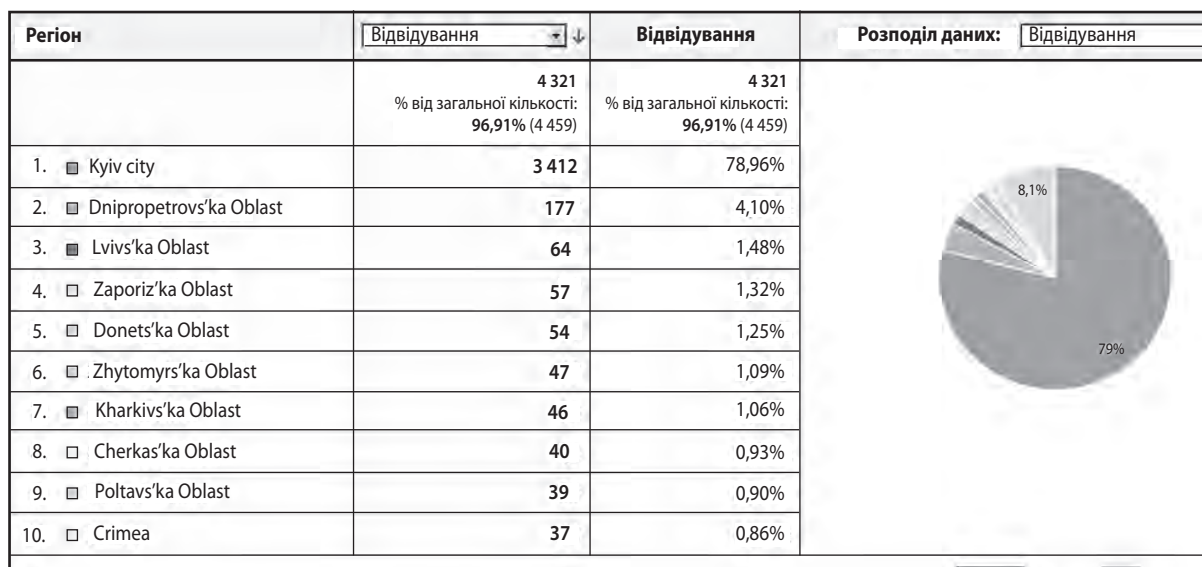

Рис. 3. Відвідування сайту з різних областей України

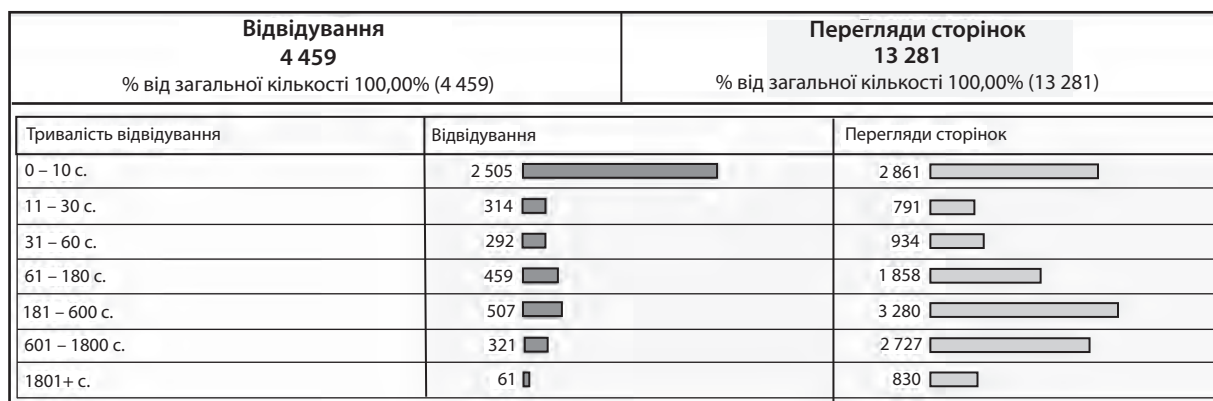

Рис. 4. Кількість переглянутих сторінок і час перебування на сайті

☐	Браузер	Відвідування [?] ↓
		4 459 % від загальної кількості: 100% (4 459)
☐	1. Chrome	2 052
☐	2. Firefox	1 143
☐	3. Opera	764
☐	4. Internet Explorer	230
☐	5. Safari	126
☐	6. YaBrowser	52
☐	7. Opera Mini	39
☐	8. Android Browser	38
☐	9. Safari (in-app)	8
☐	10. Mozilla Compatible Agent	2

Рис. 5. Браузери користувачів

☐	Тип пристрою	Відвідування [?]	Сторінок/ відвідування [?] ↓	Середня трив. відвідувань [?]	Нові відвідування, % [?]	Показник відмов [?]
		4 459 % від загальної кількості: 100% (4 459)	2,98 У середньому по сайту: 2,98 (0,00%)	00:02:47 У середньому по сайту: 00:02:47 (0,00%)	54,34% У середньому по сайту: 54,27% (0,12%)	48,91% У середньому по сайту: 48,91% (0,00%)
☐	1. tablet	112	3,91	00:03:30	60,71%	46,43%
☐	2. desktop	4 231	2,97	00:02:44	53,63%	48,78%
☐	3. mobile	116	2,33	00:03:34	74,14%	56,03%

Рис. 6. Типи пристроїв, якими користуються відвідувачі

єдине джерело успіху, важлива робота кафедри в цілому, але реклама роботи також необхідна.

ВИСНОВКИ

У даній роботі проведено веб-аналітику сайту кафедри математичного моделювання економічних систем національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», використовуючи Google Analytics. Отримано кількісні звіти: розмір аудиторії, кількість відвідувачів за різні проміжки часу, кількість переглядів, кількість повернень, розмір постійної аудиторії. Якісні звіти: характеристика і сегментація аудиторії, джерела – з яких сайтів, пошукових систем прийшли користувачі.

Портрет аудиторії: це мешканці великих міст України, що мають стаціонарний комп'ютер, досить прогресивні, оскільки користуються браузерами Chrome і Firefox.

Цих людей цікавить кваліфікація викладачів. Співвідношення нової та постійної аудиторії 50% на 50%, що характеризує дві наші аудиторії: абітурієнтів і студентів.

Аналіз показує, що мало використовуються рекламні акції в соціальних мережах, це потребує доопрацювання. Високий рівень показника відмов говорить про випадкових відвідувачів і про необхідність оновлення даних. Контент сторінок, на яких користувачі не зупиняються, потребує доопрацювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Клифтон Б. Google Analytics для профессионалов. – 3-е изд. –/ Б. Клифтон. – М. : Диалектика, 2012. – 608 с.
2. Айвазян С. А. Байесовский подход в эконометрическом анализе / С. А. Айвазян // Прикладная эконометрика. – 2008. – № 1(9).– С. 93 – 130.

☐	Сторінка	Перегляди сторінок [?] ↓	Унікальні перегляди сторінок [?]
		13 281 % від загальної кількості: 100,00% (13 281)	10 547 % від загальної кількості: 100,00% (10 547)
☐	1. / 	4 335	3 311
☐	2. /index.php?page=spirv 	957	799
☐	3. /index.php?page=studentam 	448	340
☐	4. /index.php?page=g 	438	332
☐	5. /index.php?page=magistrprog 	424	325
☐	6. /index.php?page=3kurs 	328	200
☐	7. /index.php?page=prog 	296	232
☐	8. /index.php?page=abitur 	277	208
☐	9. /index.php?page=kontakt 	255	199
☐	10. /index.php?page=cons 	218	170

Рис. 7. Найбільш популярні сторінки

Рис. 8. Конкурс на спеціальність «Економічна кібернетика»

3. Авинаш Кошик. Веб-аналитика 2.0 на практиці. Тонкости и лучшие методики / А. Кошик. – М. : Диалектика, 2011. – 528 с.

4. Яковлев А. А. Веб-аналитика: основы, секреты, трюки / А. А. Яковлев, А. А. Довжиков. – С-Пб. : БХВ-Петербург, 2009. – 272 с.

5. Мелихов Д. С. Веб-аналитика: шаг к совершенству / Д. С. Мелихов, И. И. Сарматов. – К. : Аналитик Интеллект Сервис, 2010. – 112 с.

6. Малигін О. В. Интернет-технології аналізу політики / О. В. Малигін // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції на тему «Проблеми розвитку внешнеэкономических связей, предпринимательского и рекреационного потенциала региона в процессе экономических реформ», 9 декабря 2011 г.». – Симферополь, 2011. – С. 80 – 81.

7. Севостьянов И. О. Поисковая оптимизация. Практическое руководство по продвижению сайта в Интернете / И. О. Севостьянов. – СПб. : Питер, 2010. – 240 с.

8. Цеслів О. В. Технологія проектування та адміністрування баз даних та сховищ даних : навч. посіб. / О. В. Цеслів. – К., 2013. – 210 с.

9. Цеслів О. В. WEB-програмування для студентів економічних спеціальностей : навч. посіб. / О. В. Цеслів.– К. : НТУУ «КПІ», 2011. – 296 с.

REFERENCES

Ayvazian, S. A. "Bayesovskiy podkhod v ekonometricheskom analize" [Bayesian approach in the econometric analysis]. *Prikladnaia ekonometrika*, no. 1(9) (2008): 93-130.

Klifton, B. *Google Analytics dlia professionalov* [Google Analytics for professionals]. Moscow: Dialektika, 2012.

Koshik, A. *Veb-analitika 2.0 na praktike. Tonkosti i luchshie metodiki* [Web Analytics 2.0 in practice. Subtleties and best practices]. Moscow: Dialektika, 2011.

Melikhov, D. S., and Sarmatov, I. I. *Veb-analitika: shag k sovershenstvu* [Web Analytics: a step towards perfection]. Kyiv: Analitik Intellect Servis, 2010.

Malyhin, O. V. "Internet-tekhnologii analizu polityky" [Internet technology policy analysis]. *Problemy razvytiya vneshneekonomicheskikh svyazey, predprynimatelskogo i rekreatsionnoho potentsyala rehyona v protsesse zkonomycheskikh reform*. Symferopol: , 2011. 80-81.

Sestovianov, I. O. *Poiskovaia optimizatsiia. Prakticheskoe rukovodstvo po prodvizheniiu sayta v Internete* [Search engine optimization. A practical guide to promote the site online]. St. Petersburg: Piter, 2010.

Tseliv, O. V. *Tekhnolohiia proektuvannia ta administruvannia baz danykh ta skhovyshch danykh* [Technology design and management of databases and data warehouses]. Kyiv, 2013.

Tseliv, O. V. *WEB-prohramuvannia dlia studentiv ekonomichnykh spetsialnostei* [WEB-programming for students of economic specialties]. Kyiv: NTUU "KPI", 2011.

Yakovlev, A. A., and Dovzhikov, A. A. *Veb-analitika: osnovy, sekrety, triuki* [Web analytics: the basics, secrets, tricks]. St. Petersburg: BKhV-Peterburg, 2009.

УДК 332.14

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ІМІДЖЕВОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНУ

ЯЧМЕНЬОВА В. М., ВОЛОБУЄВ І. В.

УДК 332.14

Ячменьова В. М., Волобуєв І. В. Аналіз підходів до формування іміджевої політики регіону

Стаття присвячена аналізу сучасних підходів до процесу формування іміджевої політики. Виокремлено основні переваги та недоліки напрацьованих з формування іміджевої політики. Виявлені переваги стануть основою для формування та реалізації іміджевої політики регіону. Розглянуто існуючі нормативні акти, які регулюють формування і реалізацію іміджевої політики у певному регіоні. Сформульовано основні вимоги до процесу формування іміджевої політики регіону. Виявлено особливості формування іміджевої політики регіону. Було визначено, що при формуванні концепції іміджевої політики необхідно дотримуватися таких умов: імідж регіону повинен відповідати стратегії розвитку регіону в цілому; імідж має бути взаємопов'язаним та існувати на трьох рівнях: на міжнародному (зовнішня іміджева політика), державному (інституціональний рівень) і регіональному (для населення регіону).

Ключові слова: іміджева стратегія, іміджева тактика, ефективність, концепція, позиціонування.

Бібл.: 10.

Ячменьова Валентина Мар'янівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, Національна академія природоохоронного і курортного будівництва (вул. Київська, 181, Сімферополь, 95493, Україна)

E-mail: v_lev@napks.edu.ua

Волобуєв Ігор Володимирович – здобувач, кафедра менеджменту, Національна академія природоохоронного і курортного будівництва (вул. Київська, 181, Сімферополь, 95493, Україна)

E-mail: k_men@napks.edu.ua

УДК 332.14

Ячменева В. М., Волобуев И. В. Анализ подходов к формированию имиджевой политики региона

Статья посвящена анализу современных подходов к процессу формирования имиджевой политики. Выделены основные преимущества и недостатки разработок по формированию имиджевой политики. Выявленные преимущества станут основой для формирования и реализации имиджевой политики региона. Рассмотрены существующие нормативные акты, которые регулируют формирование и реализацию имиджевой политики в определенном регионе. Сформулированы основные требования к процессу формирования имиджевой политики региона. Выявлены особенности формирования имиджевой политики региона. Было определено, что при формировании концепции имиджевой политики есть необходимость соблюдать следующие условия: имидж региона должен соответствовать стратегии развития региона в целом; имидж должен быть взаимосвязанным и существовать на трех уровнях: на международном (внешняя имиджевая политика), государственном (институциональный уровень) и региональном (для населения региона).

Ключевые слова: имиджевая стратегия, имиджевая тактика, эффективность, концепция, позиционирование.

Библ.: 10.

Ячменева Валентина Марьяновна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой менеджмента, Национальная академия природоохоронного и курортного строительства (ул. Киевская, 181, Симферополь, 95493, Украина)

E-mail: v_lev@napks.edu.ua

Волобуев Игорь Владимирович – соискатель, кафедра менеджмента, Национальная академия природоохоронного и курортного строительства (ул. Киевская, 181, Симферополь, 95493, Украина)

E-mail: k_men@napks.edu.ua

Yachmenyova V. M., Volobuyev I. V. Analysis of Approaches to Formation of the Image Policy of a Region

The article is devoted to analysis of modern approaches to the process of formation of image policy. It specifies main advantages and shortcomings of developments on formation of the image policy. The specified advantages would become a basis for formation and realisation of the image policy of a region. The article considers the existing regulatory acts, which regulate formation and realisation of the image policy in a certain region. It formulates main requirements to the process of formation of the image policy of a region. It shows specific features of formation of the image policy of a region. It identifies that formation of the concept of the image policy should be accompanied with the following conditions: image of a region should correspond with the strategy of development of a region in general; the image should be interconnected and exist at three levels: international (external image policy), state (institutional) and regional (for the population of a region).

Key words: image strategy, image tactics, efficiency, concept, positioning.

Bibl.: 10.

Yachmenyova Valentyna M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Management, The National Academy of Environmental Protection and Resort Development (vul. Kyivska, 181, Simferopol, 95493, Ukraine)

E-mail: v_lev@napks.edu.ua

Volobuyev Ihor V. – Applicant, Department of Management, The National Academy of Environmental Protection and Resort Development (vul. Kyivska, 181, Simferopol, 95493, Ukraine)

E-mail: k_men@napks.edu.ua

UDC 332.14

8. Цеслів О. В. Технологія проектування та адміністрування баз даних та сховищ даних : навч. посіб. / О. В. Цеслів. – К., 2013. – 210 с.

9. Цеслів О. В. WEB-програмування для студентів економічних спеціальностей : навч. посіб. / О. В. Цеслів.– К. : НТУУ «КПІ», 2011. – 296 с.

REFERENCES

Ayvazian, S. A. "Bayesovskiy podkhod v ekonometricheskom analize" [Bayesian approach in the econometric analysis]. *Prikladnaia ekonometrika*, no. 1(9) (2008): 93-130.

Klifton, B. *Google Analytics dlia professionalov* [Google Analytics for professionals]. Moscow: Dialektika, 2012.

Koshik, A. *Veb-analitika 2.0 na praktike. Tonkosti i luchshie metodiki* [Web Analytics 2.0 in practice. Subtleties and best practices]. Moscow: Dialektika, 2011.

Melikhov, D. S., and Sarmatov, I. I. *Veb-analitika: shag k sovershenstvu* [Web Analytics: a step towards perfection]. Kyiv: Analitik Intellect Servis, 2010.

Malyhin, O. V. "Internet-tekhnologii analizu polityky" [Internet technology policy analysis]. *Problemy razvytiya vneshneekonomicheskikh svyazey, predprynimatelskogo i rekreatsionnoho potentsyala rehyona v protsesse zkonomycheskikh reform*. Symferopol: , 2011. 80-81.

Sestovianov, I. O. *Poiskovaia optimizatsiia. Prakticheskoe rukovodstvo po prodvizheniiu sayta v Internete* [Search engine optimization. A practical guide to promote the site online]. St. Petersburg: Piter, 2010.

Tseliv, O. V. *Tekhnolohiia proektuvannia ta administruvannia baz danykh ta skhovyshch danykh* [Technology design and management of databases and data warehouses]. Kyiv, 2013.

Tseliv, O. V. *WEB-prohramuvannia dlia studentiv ekonomichnykh spetsialnosti* [WEB-programming for students of economic specialties]. Kyiv: NTUU "KPI", 2011.

Yakovlev, A. A., and Dovzhikov, A. A. *Veb-analitika: osnovy, sekrety, triuki* [Web analytics: the basics, secrets, tricks]. St. Petersburg: BKhV-Peterburg, 2009.

УДК 332.14

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ІМІДЖЕВОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНУ

ЯЧМЕНЬОВА В. М., ВОЛОБУЄВ І. В.

УДК 332.14

Ячменьова В. М., Волобуєв І. В. Аналіз підходів до формування іміджевої політики регіону

Стаття присвячена аналізу сучасних підходів до процесу формування іміджевої політики. Виокремлено основні переваги та недоліки напрацьованих з формування іміджевої політики. Виявлені переваги стануть основою для формування та реалізації іміджевої політики регіону. Розглянуто існуючі нормативні акти, які регулюють формування і реалізацію іміджевої політики у певному регіоні. Сформульовано основні вимоги до процесу формування іміджевої політики регіону. Виявлено особливості формування іміджевої політики регіону. Було визначено, що при формуванні концепції іміджевої політики необхідно дотримуватися таких умов: імідж регіону повинен відповідати стратегії розвитку регіону в цілому; імідж має бути взаємопов'язаним та існувати на трьох рівнях: на міжнародному (зовнішня іміджева політика), державному (інституціональний рівень) і регіональному (для населення регіону).

Ключові слова: іміджева стратегія, іміджева тактика, ефективність, концепція, позиціонування.

Бібл.: 10.

Ячменьова Валентина Мар'янівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, Національна академія природоохоронного і курортного будівництва (вул. Київська, 181, Сімферополь, 95493, Україна)

E-mail: v_lev@napks.edu.ua

Волобуєв Ігор Володимирович – здобувач, кафедра менеджменту, Національна академія природоохоронного і курортного будівництва (вул. Київська, 181, Сімферополь, 95493, Україна)

E-mail: k_men@napks.edu.ua

УДК 332.14

Ячменева В. М., Волобуев И. В. Анализ подходов к формированию имиджевой политики региона

Статья посвящена анализу современных подходов к процессу формирования имиджевой политики. Выделены основные преимущества и недостатки разработок по формированию имиджевой политики. Выявленные преимущества станут основой для формирования и реализации имиджевой политики региона. Рассмотрены существующие нормативные акты, которые регулируют формирование и реализацию имиджевой политики в определенном регионе. Сформулированы основные требования к процессу формирования имиджевой политики региона. Выявлены особенности формирования имиджевой политики региона. Было определено, что при формировании концепции имиджевой политики есть необходимость соблюдать следующие условия: имидж региона должен соответствовать стратегии развития региона в целом; имидж должен быть взаимосвязанным и существовать на трех уровнях: на международном (внешняя имиджевая политика), государственном (институциональный уровень) и региональном (для населения региона).

Ключевые слова: имиджевая стратегия, имиджевая тактика, эффективность, концепция, позиционирование.

Библ.: 10.

Ячменева Валентина Марьяновна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой менеджмента, Национальная академия природоохоронного и курортного строительства (ул. Киевская, 181, Симферополь, 95493, Украина)

E-mail: v_lev@napks.edu.ua

Волобуев Игорь Владимирович – соискатель, кафедра менеджмента, Национальная академия природоохоронного и курортного строительства (ул. Киевская, 181, Симферополь, 95493, Украина)

E-mail: k_men@napks.edu.ua

Yachmenyova V. M., Volobuyev I. V. Analysis of Approaches to Formation of the Image Policy of a Region

The article is devoted to analysis of modern approaches to the process of formation of image policy. It specifies main advantages and shortcomings of developments on formation of the image policy. The specified advantages would become a basis for formation and realisation of the image policy of a region. The article considers the existing regulatory acts, which regulate formation and realisation of the image policy in a certain region. It formulates main requirements to the process of formation of the image policy of a region. It shows specific features of formation of the image policy of a region. It identifies that formation of the concept of the image policy should be accompanied with the following conditions: image of a region should correspond with the strategy of development of a region in general; the image should be interconnected and exist at three levels: international (external image policy), state (institutional) and regional (for the population of a region).

Key words: image strategy, image tactics, efficiency, concept, positioning.

Bibl.: 10.

Yachmenyova Valentyna M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Management, The National Academy of Environmental Protection and Resort Development (vul. Kyivska, 181, Simferopol, 95493, Ukraine)

E-mail: v_lev@napks.edu.ua

Volobuyev Ihor V. – Applicant, Department of Management, The National Academy of Environmental Protection and Resort Development (vul. Kyivska, 181, Simferopol, 95493, Ukraine)

E-mail: k_men@napks.edu.ua

Увітчизняних і зарубіжних суспільно-політичних і ділових колах імідж регіону стає ключовим фактором просування загальнодержавних і регіональних зовнішньоекономічних і політичних проєктів, найважливішим конкурентним ресурсом для налагодження партнерських відносин. На сучасному етапі регіонам доводиться конкурувати між собою за інвестиції, інформаційні, транспортні та туристичні потоки, екологічні, економічні, соціальні та культурні проєкти, ексклюзивні ідеї і, звичайно ж, за фахівців, здатних усім цим керувати. Міжрегіональна конкуренція стає все жорсткішою, і врешті-решт у виграшному становищі будуть ті регіони, які не тільки володіють затребуваними регіональними ресурсами, але й мають можливість з користю для свого розвитку скористатися ними. У цих умовах зростає необхідність використання іміджевої політики як інструменту підвищення конкурентоспроможності регіону.

Проблеми формування іміджевої політики в різних аспектах вивчаються сучасними російськими, українськими та зарубіжними авторами. Серед зарубіжних авторів необхідно відокремити роботи таких вчених, як Ф. Котлер [5], Д. Белл, С. Блек, С. Куріакоу, Т. Кромвель, К. Боудінг, А. Фішер, С. Анхольт, П. Хем та ін. Серед напрацювань російських та українських учених найбільшу цінність мають роботи Р. Х. Алаєва [1], Н. О. Качинської [2], С. Красулі [6], Н. О. Могильної [7], Ю. В. Таранова [9], Л. М. Хижняка [10] та інших. Але, не зважаючи на значну кількість напрацювань, не існує єдиної точки зору щодо процесу формування іміджевої політики, тому виникає необхідність у дослідженні теоретико-методологічної цінності напрацювань щодо формування іміджевої політики регіону.

Метою статті є дослідження сучасних підходів до формування іміджевої політики та виявлення особливостей формування іміджевої політики регіону.

Російський політолог Ю. В. Таранова [9] у своїй праці «Специфіка формування іміджу регіону в умовах інформаційного товариства» класифікує політичних суб'єктів, що діють в інформаційно-комунікативному політичному просторі регіону, як жителів регіону, представників інших регіонів країни і представників інших країн та іноземних регіонів. Взаємодія цих суб'єктів формує інформаційно-комунікативний простір регіону, де діють одночасно спеціально організовані та стихійні інформаційні потоки. Цілями формування іміджевої політики регіону є: залучення в регіон інвестицій; розвиток в'їзного туризму; розширення ринків збуту регіональної продукції, вихід на міжнародний ринок; прагнення утримати у своєму регіоні кваліфіковані кадри та залучити фахівців з інших регіонів; розподіл коштів регіонального бюджету та інше.

Автором визначено такі технології формування іміджевої політики, як: висвітлення в засобах масової інформації регіональних подій і досягнень; організація і проведення спеціальних заходів; комунікативні технології в Інтернеті. Виокремлено такі етапи формування іміджевої політики регіону, як:

1) виявлення очікувань груп громадськості по відношенню до регіону;

2) виявлення особливостей і переваг регіону;
3) формування іміджу регіону, потрібного групам громадськості, з реальними характеристиками регіону; формування адресних сфокусованих повідомлень;

4) визначення пріоритетних каналів комунікації. Основними каналами, розповсюдження інформації є: засоби масової інформації (національні, регіональні, зарубіжні), нові медіа, Інтернет-сайти, спеціальні заходи, особисті зустрічі;

5) розробка та реалізація відповідної програми дій з урахуванням інтересів різних суб'єктів;

6) аналіз ефективності іміджевої політики [9].

Особливу увагу приділено саме визначенню каналів комунікації, проводиться оцінка джерел, що формують імідж регіону, проте оцінюються лише використання сільових засобів масової інформації.

Зауважимо, що автором не досліджено особливості формування іміджу регіону для різних цільових груп. Взагалі не вживається поняття «іміджева політика», таким чином, не йде мова про законодавчо затверджений документ, який регулює реалізацію іміджевої політики. Аналіз ефективності впроваджених заходів не має певного інструментарію.

Український дослідник іміджу та іміджевої політики Л. М. Хижняк [10] зазначив, що конструювання іміджу регіону – це є шлях виходу із соціально-економічної кризи. На думку автора, методами створення іміджу є: позиціонування, навіювання, переконання, а як засоби поширення – електронні та друковані засоби масової комунікації, Інтернет, дипломатія, непрямі дії, мистецтво, заяви політиків тощо. Для прогнозованого регіонального розвитку потрібно, щоб формувався такий імідж регіону, який піддається управлінню, корекції, впливу, адже саме те, як сприймається регіон, – його імідж, є основою для формування стосунків регіону із зовнішнім середовищем, а також механізмом регулювання внутрішніх процесів. На імідж регіону впливають різні чинники, які не піддаються чіткій градації, важливою стає орієнтація на зовнішнє середовище.

На думку автора, стратегія формування іміджу регіону має включати основні блоки, які використовуються при формуванні іміджу окремої країни, а саме:

1. Стратегічний аналіз ситуації (аналіз зовнішніх і внутрішніх обставин, суспільних настроїв, очікувань, соціальних груп, лідерів, місцевої еліти тощо).

2. Визначення національних і регіональних інтересів (з'ясування пріоритетів, зон і сфер наявності життєво необхідних інтересів).

3. Структурування об'єктів впливу (визначення партнерів, союзників, противників).

4. Визначення і розробка іміджевих образів.

5. Застосування методів і засобів формування іміджу [10].

Імідж регіону втілюється у громадській свідомості, тому на основі аналізу громадської думки про імідж регіону можна дати характеристику останнього, виокремити проблеми, які виникають у його мешканців, і розробити технологію їх подолання. Імідж регіону не

тільки можна досліджувати, але й створювати, поширювати на цільову аудиторію.

Автор наполягає, що важливим етапом формування іміджевої політики є стратегічний аналіз наявної ситуації, який дає змогу визначити національні та регіональні інтереси. Підкреслює, що сформований імідж має піддаватися управлінню, коригуванню та впливу. Саме імідж регіону виступає основою для формування стосунків регіону із зовнішнім середовищем, а також механізмом регулювання внутрішніх процесів.

Але в дослідженнях вченого не приділяється уваги аналізу ефективності впроваджених дій, не пропонується законодавче закріплення іміджевої політики, таким чином, не визначаються відповідальні за виконання впроваджених заходів сторони. Також одним з недоліків є те, що сформований імідж поширюється на всіх суб'єктів однаковою мірою, відсутня градація суб'єктів за територіальним принципом. Підкреслимо, що автором не пропонується внесення змін до розробленої стратегії у разі виявлення її нежиттєздатності. Також не відображено тактичні заходи щодо просування сформованого іміджу.

Російський маркетолог С. Красуля [6] розглянув особливості комунікацій при формуванні іміджевої політики компанії. Він зазначив, що імідж будь-якої організації – це багатofакторний феномен. Автор зауважив, що імідж будь-якої організації – емерджентна сукупність трьох складових: реальний імідж, бажаний імідж, необхідний імідж. Також слід враховувати, що зовнішній імідж має відповідати внутрішньому. На думку автора, іміджева політика передбачає постійне вдосконалення іміджу, а також окремих акцент потрібно робити на встановлення чітких цілей. Автор виокремлює два етапи формування програми іміджевої політики: етап формування іміджевої концепції, коли необхідно чітко дотримуватися принципів відповідності та рівноваги. Наповнення іміджевої концепції обов'язково повинне відповідати етапу розвитку компанії. Крім того, необхідно враховувати відповідність сформованого іміджу сучасному етапу розвитку суспільства, в якому функціонує компанія, і рівновагу зі стратегією розвитку самої компанії. Розділивши поняття «імідж» на зовнішній та внутрішній, з'являється ще один наслідок: зовнішній імідж компанії обов'язково повинен відповідати її внутрішньому іміджу; реалізація розробленої концепції іміджевої політики, коли важливо пам'ятати, що хаотична, недостатньо спланована кампанія по формуванню іміджу створює в аудиторії суперечливе уявлення про фірму. Зауважимо важливу для нашого дослідження думку автора, що недоробки і упущення в плані, так само, як і перегини, цілком можуть призвести до втрати довіри у цільових сегментів [6].

Відзначимо, що автор у своїх роботах не приділив увагу механізму оцінки ефективності іміджевої політики. Не висловлює думку про те, що необхідно постійно вдосконалювати існуючі підходи та займатися пошуком нових, більш сучасних і актуальних. Автор не поділяє іміджеву політику на стратегію і тактику, взагалі у праці дослідника не відображені тактичні прийоми просування іміджу.

Українська дослідниця Н. О. Могильна [7] підкреслює, що імідж регіону є фактором залучення іноземних і внутрішніх інвестицій. Автор виокремлює ряд основних процесів реалізації програми формування іміджу. Інформаційно-рекламна діяльність з просування інвестиційного іміджу регіону. Маркетингова стратегія території передбачає формування і впровадження в життя визначених напрямків інвестиційної політики, що сприяють залученню інвестицій. Однак одні тільки загальні принципи, без адекватних інструментів і методики роботи з потенційними і діючими інвесторами не можуть принести очікуваного ефекту. Тому особлива увага з погляду максимальної реалізації інвестиційного потенціалу регіону повинна приділятися відповідним технологіям роботи з інвесторами і практичними методами реалізації інвестиційно-маркетингової стратегії регіону. Найбільш ефективними з них є: проведення PR кампаній; розповсюдження рекламної інформації; цільова участь у міжнародних виставках, ярмарках; організація міжнародних виставок і ділових презентацій.

Вчена виокремлює шість послідовних етапів формування іміджевої політики регіону:

1. *Етап оцінки:* оцінка фактичного іміджу регіону шляхом визначення думок цільової аудиторії або експертним шляхом; оцінка інвестиційного потенціалу регіону за рядом факторів, що роблять найбільший вплив на переваги інвесторів; оцінка можливостей щодо реалізації потенціалу (SWOT-аналіз); оцінка потенційного місця у середовищі (цільових ринків іміджу).

2. *Етап визначення «точок зростання»:* виявлення потенційних імідж-утворюючих факторів, тобто факторів (умов, можливостей, особливостей регіону), які потенційно за умови повертання до них уваги можуть сформувати (або змінити у потрібному напрямку) імідж регіону, визначення «точок зростання», тобто пріоритетних інвестиційних напрямів.

3. *Етап програмування необхідного іміджу:* формулювання основних характеристик іміджу розглянутого регіону, планованих до створення.

4. *Етап підготовки:* складання бюджету, вибір каналів комунікації.

5. *Етап реалізації:* здійснення комунікаційних заходів, коригування програми.

6. *Етап підведення підсумків:* оцінка результатів формування іміджу і постановки наступних завдань щодо його поліпшення [7].

Проаналізувавши напрацювання автора, погодимося з думкою, що імідж регіону необхідно формувати з урахуванням потреб різних груп громадськості, оскільки бажані показники іміджу регіону для цих груп можуть значною мірою відрізнятись. Автором досліджено питання формування інвестиційної привабливості регіону; пропонується проведення рейтингової оцінки незалежними експертами, що дозволяє виявити слабкі місця і попередити появу ризиків. Приділяється особлива увага розробці й прийняттю відповідних нормативно-правових актів, а також якісній підготовці кадрового складу.

Основним недоліком напрацювань є те, що коригування затвердженої програми іміджевої політики здійснюється на етапі реалізації, коли фактично не були

отримані результати виконання затвердженої програми. Не чітко відокремлені складові іміджевої політики: стратегія і тактика. Тактичні заходи частково відображені у програмі, а щодо стратегії та механізму її формування рекомендацій не надано: не встановлені цілі, місія стратегії, часові обмеження та інше.

Р. Х. Алеев [1] сформував концепцію іміджевої політики, яка являє собою документ, що визначає стратегію та основи тактики проведення іміджевої політики. На думку автора, концепція повинна бути життєздатною, тобто коригуватися з урахуванням практики, ділових пропозицій і зауважень, а також перероблятися у відповідності з новими реаліями і зміною іміджевої ситуації. Завданнями іміджевої політики є: формування у свідомості суб'єктів позитивного ставлення до певного об'єкта, створення певного необхідного іміджу. Автором впроваджені поняття іміджу: які потребують розробки – необхідний імідж, які потребують оцінки – самоімідж, сприйманий – стороння оцінка.

Автор виокремив такі етапи розробки іміджевої політики, як: формування іміджу; підтримка іміджу; розвиток і модифікація; реабілітація; повна модернізація; просування іміджу. На нашу думку, ця послідовність не є повністю логічною. Після етапу формування іміджу доцільно його просувати і в подальшому підтримувати, а етап просування представлений як кінцевий, що йде після реабілітації та модернізації іміджу. Останнім етапом має бути етап оцінки ефективності отриманих результатів, і, таким чином, маючи певну оцінку, можливими стають етапи розвитку чи модифікації, реабілітації або певної модернізації сформованого іміджу.

Звернемо особливу увагу на праці Н. О. Качинської [2] у сфері розробки іміджевої політики. Розробка концептуальної моделі стратегії іміджевої політики держави в рамках її дослідження має на меті за допомогою теоретичної моделі відобразити цілісність процесу стратегічного іміджевого позиціонування держави. Відповідно до цієї моделі процес стратегічного управління іміджевою політикою держави складається з чотирьох основних етапів: постановка проблеми, вибір комунікативних тактик, реалізація, оцінка результатів та внесення змін. Постановка проблеми, як перший етап іміджевої стратегії, передбачає: вибір моделі бажаного іміджу; стратегічний аналіз поточної ситуації; визначення місії та цілей стратегії; визначення часових меж стратегії. Наступним етапом є вибір комунікаційних тактик, далі – етап реалізації, і останнім етапом є етап оцінки і внесення змін [2].

Необхідно зауважити, що вчена запропонувала у своїй праці етапи формування іміджевої політики, зауваживши, що іміджева політика є сукупністю двох компонентів – іміджевої стратегії та тактики. Слід погодитися з думкою, що є необхідність обирати певну комунікаційну тактику для реалізації стратегії іміджевої політики, також доцільним є проведення оцінки дій ті оцінки впливу на існуючу ситуацію, а також внесення певних корективів до стратегії чи зміни тактичних заходів.

У праці автора на етапі постановки проблеми стратегічний аналіз проводиться після вибору моделі бажаного

іміджу, але стратегічний аналіз має проводитися з метою виявлення унікальних характеристик регіону, а також аналізу існуючого стану, отримані результати і стають основою для формування моделі бажаного іміджу. Також автор не зауважила, яким чином проводиться оцінка досягнення результатів, заявлених у стратегії.

Звернемо увагу на існуючі нормативні акти, які регулюють формування і реалізацію іміджевої політики у певному регіоні.

У 2010 р. була затверджена Іміджева програма органів фінансової поліції Республіки Казахстан на 2010 – 2011 рр. [4]. Метою сформованої концепції є формування позитивної громадської думки, зміцнення довіри населення. Предметом є вивчення динаміки змін громадської думки. Тобто головною метою формування концепції є просування сформованого позитивного іміджу у масову свідомість. Вагомою перевагою концепції є факт чіткого визначення завдань, відокремлення етапів формування та впровадження іміджевої політики. У концепції відображено створення системи запобігання та оперативного реагування на поширення негативної інформації про регіон. Важливим аспектом є те, що наведена концепція підкреслює важливість закріплення програми іміджевого позиціонування регіону на законодавчому рівні.

Але зауважимо, що у концепції не зазначені стратегічні та тактичні заходи, акцент зроблено лише на розвиток міжнародного та міжрегіонального співробітництва, а також на цілеспрямоване інформування аудиторії. Не досліджується процес реалізації впровадженої стратегії, не проводиться загальна оцінка якості іміджевої політики. Концепція дає лише загальне враження щодо формування іміджевої політики, але не відображає саме механізм її формування та внесення поточних і кардинальних змін.

Далі дослідимо Концепцію іміджевої політики Республіки Саха (Якутія) [8]. У концепції визначено цілі, завдання, принципи та основні напрямки державної регіональної політики, спрямованої на підвищення рівня інвестиційної привабливості регіону засобами цілеспрямованої організаційної та координаційної діяльності з формування (коригування) його іміджу, що відповідає новим завданням соціально-економічного розвитку.

Зазначимо, що головними етапами формування іміджевої політики, за матеріалами концепції, є:

1. Забезпечення розробки та реалізації ефективної системи просування іміджу регіону для всіх значущих цільових аудиторій, у тому числі системи інформування вітчизняної та світової громадськості про сучасний рівень та перспективи розвитку регіону через регіональні, національні та зарубіжні засоби масової інформації.

2. Створення системи просування іміджу влади регіону як головного координатора процесів модернізації у національних і зарубіжних засобах масової інформації.

3. Об'єднання зусиль кваліфікованих фахівців з метою подальшого розвитку іміджу регіону і визначення найбільш ефективних шляхів його просування з використанням сучасних рекламних і PR-технологій.

4. Стимулювання розробок і апробації інноваційних проектів іміджевого позиціонування регіону [8].

Перевагами є те, що концепція сформована відповідно до нових завдань соціально-економічного розвитку, чітко визначені цілі та завдання, також визначено, за допомогою яких засобів будуть досягнуті цілі концепції. У логічній послідовності наведено етапи формування іміджевої політики. Розробка інтегральної моделі іміджу проводиться на коротко-, середньо- і довгострокову перспективи. Безпосередньо сама програма іміджевої політики включає в себе план заходів, спрямований на просування позитивного іміджу регіону. Концепція затверджена законодавчим актом.

Недоліки: концепція має чітко визначені заходи щодо просування позитивного іміджу, проте не зауважено, хто саме має нести відповідальність за виконання того чи іншого заходу. Оцінка ефективності іміджевої політики на всіх етапах реалізації здійснюється на основі системи показників моніторингу, але не визначено, які дії слід вжити задля підвищення ефективності іміджевої політики регіону.

Концепція іміджевої політики Камчатського краю [3], яка спрямована на створення ідентифікаційного образу регіону за рахунок набору унікальних характеристик і просування його як перспективного суб'єкта країни з особливими культурно-історичними, географічними і природнокліматичними умовами. Імідж визначається рівнем інформованості цільових груп про інвестиційну та туристичну привабливість регіону, про товари (послуги), вироблені в регіоні, а також про інші конкурентні переваги. Зазначимо, що до цілей іміджевої політики віднесено: залучення інвестиційних, трудових та інших ресурсів в регіон; підвищення привабливості регіону для туристів та інвесторів; підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг всередині регіону і за його межами.

Згідно з цією концепцією іміджева політика складається з двох частин: формування іміджу та його просування.

У частині формування іміджу виокремлюють такі етапи: 1) проведення SWOT-аналізу з метою визначення конкурентних переваг регіону і негативних факторів, які впливають на створення позитивного іміджу регіону; 2) визначення унікальних характеристик регіону, що є основою формування позитивного іміджу; 3) розробка моделей іміджу регіону для значущих цільових груп; 4) створення брендів регіону.

У частині просування іміджу: 1) розробка механізмів просування моделей іміджу регіону для значущих цільових груп; 2) створення єдиного іміджевого інформаційного простору регіону на основі узгодженого підходу до формування постійних інформаційних потоків з використанням можливих інформаційних інструментів і носіїв та залученням в цей процес ділового співтовариства і громадськості; 3) просування іміджу регіону у вітчизняному та міжнародному співтоваристві як регіону з унікальним туристичним потенціалом, і регіону – виробника екологічно чистих продуктів; 4) позиціонування регіону з точки зору території сталого економічного

розвитку та мінімальних політичних ризиків з метою залучення інвесторів; 5) координація діяльності (виконавчих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, підприємств і організацій, вищих і середніх навчальних закладів) зі створення та просування іміджу регіону залежно від мінливих соціально-економічних умов з урахуванням встановлених цільових пріоритетів.

Наступним етапом є виокремлення факторів, що визначають іміджеву політику регіону: позитивні й негативні елементи іміджу. Також у концепції відображено порядок організації взаємодії виконавчих органів влади регіону з реалізації заходів, спрямованих на формування і просування іміджу регіону [3].

Отже, концепція є базовим документом, який лежить в основі розробки й прийняття законодавчих актів у сфері іміджевої політики. Визначено чіткі стратегічні й тактичні заходи, відображено фактори, які визначають іміджеву політику, а також головні напрямки з формування іміджу та його просування. На кожному етапі реалізації іміджевої стратегії визначено відповідальні особи: організації та органи влади.

Недоліки: у концепції не зауважено, яким чином проводиться оцінка ефективності іміджевої політики, за допомогою яких критеріїв може проводитися оцінка, які дії необхідно вжити за для її підвищення. Не відображено, які саме дії зі зміни наявної ситуації слід вжити, щоб скоригувати існуючий імідж регіону у потрібний бік.

ВИСНОВКИ

Таким чином, було виявлено, що формування іміджевої політики – процес досить складний, тривалий і витратний. Як і будь-який важливий процес для регіону, іміджева політика вимагає постійного оновлення, розробки нових атрибутів і вдосконалення старих, перегляду ідей і пошуку нових підходів. Зазначимо, що особливістю формування іміджевої політики є необхідність законодавчого затвердження та регулювання, а також підтримка привабливого іміджу. Було визначено, що при формуванні концепції іміджевої політики необхідно дотримуватися таких умов: імідж регіону повинен відповідати стратегії розвитку регіону в цілому; імідж має бути взаємопов'язаним та існувати на трьох рівнях: на міжнародному (зовнішня іміджева політика), державному (інституціональний рівень) і регіональному (для населення регіону); на початковій стадії формування імідж, який просувається на ринок, повинен відповідати даному етапу розвитку суспільства з метою не погіршувати ставлення клієнта невідповідністю фактичного рівня розвитку регіону. Аналіз показав, що актуальним і недостатньо вивченим залишається питання дослідження іміджевої політики як інструменту підвищення конкурентоспроможності та оцінювання ефективності іміджевої політики регіону. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Алеев Р. Х. Материалы к имиджевой концепции небюджетного нотариата / Р. Х. Алеев // Нотариальный вестник. – 2002. – № 12 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mirnot.narod.ru/imidj.html>

2. Качинська Н. О. Формування та реалізація іміджевої стратегії держави в умовах глобалізаційних змін / Н. О. Качинська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Sup/2010_21/Rozdil_2/10_Kachynska.pdf

3. Концепція іміджевої політики Камчатського краю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kamchatka.gov.ru/oiv_doc/182/14570.doc

4. Концепція іміджевої політики органів фінансової поліції Республіки Казахстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : finpol.kz/uploads/files/Konceptsiya...politiki

5. Котлер Ф. Маркетинг мест: привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы / Ф. Котлер, К. Асплунд, И. Рейн, Д. Хайдер]. – С-Пб. : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2005. – 376 с.

6. Красуля С. Особенности коммуникаций при формировании имиджа. Энциклопедия маркетинга / С. Красуля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.marketing.spb.ru/lib-comm/pr/image_making.htm

7. Могильна Н. О. Імідж регіону як фактор залучення іноземних і внутрішніх інвестицій / Н. О. Могильна, В. А. Омеляненко, В. О. Садовий // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/2945/1/358.pdf>

8. Проект Концепции имиджевой политики Республики Саха (Якутия) на 2011 – 2015 гг. Министерство по федеративным отношениям и внешним связям Республики Саха [Електронний ресурс]. – Режим доступу : sakha.gov.ru/node/32219

9. Таранова Ю. В. Специфика формирования имиджа региона в условиях информационного общества / Ю. В. Таранова ; под ред. Л. П. Громовой ; сост. О. А. Никитина // Средства массовой информации в современном мире. Молодые исследователи. – С.-Пб., 2008. – С. 143 – 145.

10. Хижняк Л. М. Конструювання іміджу регіону як шлях виходу з соціально-економічної кризи / Л. М. Хижняк // Соціальні Технології. – 2009. – № 42 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=23236#ftn1>

REFERENCES

Aleev, R. Kh. "Materialy k imidzhevoy kontseptsii nebiudzhethnogo notariata" [Materials for non-budget branding concept notary]. <http://mirnot.narod.ru/imidj.html>

Kachynska, N. O. "Formuvannia ta realizatsiia imidzhevoi stratehii derzhavy v umovakh hlobalizatsiinykh zmin" [Formulation and implementation of branding strategy of the state in globalization changes]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Sup/2010_21/Rozdil_2/10_Kachynska.pdf

"Kontseptsii imidzhevoy politiki Kamchatskogo kraia" [Concept image policy of Kamchatka]. www.kamchatka.gov.ru/oiv_doc/182/14570.doc

"Kontseptsyia umydzhevoi polytyky orhanov fynansovoi polytsy Respublyky Kazakhstan" [Concept image policy of the financial police of the Republic of Kazakhstan]. finpol.kz/uploads/files/Konceptsiya...politiki

Kotler, F., Asplund, K., and Reyn, I. *Marketing mest: privlechenie investitsiy, predpriyatij, zhiteley i turistov v goroda, kommuny, regiony i strany Evropy* [Marketing Places : Attracting investments, businesses, residents and tourists in the city, the

communes, regions and countries in Europe]. St. Petersburg: Stokgolmskaia shkola ekonomiki v Sankt-Peterburge, 2005.

Krasulia, S. "Osobennosti kommunikatsiy pri formirovanii imidzha. Entsiklopediia marketinga" [Features of communications for image formation. Encyclopedia of marketing]. http://www.marketing.spb.ru/lib-comm/pr/image_making.htm

Khyzhniak, L. M. "Konstruiuvannia imidzhu rehionu iak shliakh vykhodu z sotsialno-ekonomichnoi kryzy" [Constructing the image of the region as a way out of the socio-economic crisis]. <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=23236#ftn1>

Mohylna, N. O., Omelianenko, V. A., and Sadovyi, V. O. "Imidzh rehionu iak faktor zaluchennia inozemnykh i vnutrishnikh investitsiy" [The image of the region as a factor in attracting foreign and domestic investment]. <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/2945/1/358.pdf>

"Proekt Kontseptsii imidzhevoy politiki Respubliki Sakha (Yakutiia) na 2011 – 2015 gg. Ministerstvo po federativnym ot-nosheniim i vneshnim sviziam Respubliki Sakha" [Draft Concept image policy of the Republic of Sakha (Yakutia) in 2011 – 2015. The Ministry of Federal Relations and External Relations of the Republic of Sakha]. sakha.gov.ru/node/32219

Taranova, Yu. V. "Spetsifika formirovaniia imidzha regiona v usloviakh informatsionnogo obshchestva" [The specificity of image formation region in the information society]. In *Sredstva massovoy informatsii v sovremennom mire. Molodye issledovateli*, 143-145. SPb, 2008.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ ОЦІНКИ РІВНЯ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СИСТЕМИ

ПІЛЬКО А. Д.

УДК 338.24

Пілько А. Д. Постановка задачі оцінки рівня безпеки розвитку територіальної системи

Метою статті є висвітлення основних результатів проведеного аналізу існуючих підходів до оцінювання рівня соціально-економічного розвитку територіальних систем регіону, оцінки рівня економічної, соціальної та екологічної безпеки регіону, а також рівня сталого розвитку в умовах системних трансформацій. Категорію «безпека розвитку» запропоновано розглядати з таких позицій: як поняття, що характеризує межі, у рамках яких можуть варіювати значення як окремих інтегральних показників розвитку модельованих систем, так і параметри взаємокомпенсації впливу чинників безпеки задля отримання динаміки збалансованого досягнення цілей розвитку територіальної системи; а також як поняття, що акцентує увагу на пріоритетності забезпечення досягнення цілей соціальної безпеки в широкому розумінні даного слова перед іншими локальними цілями розвитку суспільства – економічними, військовими, екологічними, цілями науково-технічного прогресу. Аналіз еволюції безпекостановчої парадигми дозволив провести постановку задачі оцінки рівня безпеки розвитку регіону та його територіальних систем. Завдання, вирішення яких намічено в рамках дослідження, і, у першу чергу, завдання аналізу інвестиційних пріоритетів у контексті мінімізації рівня соціального напруження в територіальних системах регіону, а також завдання розрахунку порогових значень інтегральних показників безпеки розвитку територіальних систем регіону можуть стати основою для розробки перспективного напрямку моніторингу та відповідних цільових програм розвитку територій, а також Концепції та стратегій сталого розвитку регіону.

Ключові слова: безпека розвитку, територіальна система, регіон.

Табл.: 1. **Бібл.:** 9.

Пілько Андрій Дмитрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: andriypilko@i.ua

УДК 338.24

Пилько А. Д. Постановка задачи оценки уровня безопасности развития территориальной системы

Целью статьи является освещение основных результатов проведенного анализа существующих подходов к оцениванию уровня социально-экономического развития территориальных систем региона, оценки уровня экономической, социальной и экологической безопасности региона, а также уровня устойчивого развития в условиях системных трансформаций. Категорию «безопасность развития» предлагается рассматривать исходя из следующих позиций: как понятие, которое характеризует границы, в пределах которых могут варьировать значения как отдельных интегральных показателей развития модельованных систем, так и параметры взаимокompенсации влияния факторов безопасности для получения динамики сбалансированного достижения целей развития территориальной системы; а также как понятие, акцентирующее внимание на приоритетности обеспечения достижения целей социальной безопасности в широком смысле перед другими локальными целями развития общества – экономическими, военными, экологическими, целями научно-технического прогресса. Анализ эволюции парадигмы безопасности сделал возможной постановку задачи оценки уровня безопасности региона и его территориальных систем. Задачи, решение которых намечено в процессе исследования, и, в первую очередь, задачи анализа инвестиционных приоритетов в контексте минимизации уровня социальной напряженности в территориальных системах региона, а также задачи расчета пороговых значений интегральных показателей безопасности развития территориальных систем региона могут стать основой для разработки перспективного направления мониторинга и соответствующих целевых программ развития территорий, а также Концепции и стратегий устойчивого развития региона.

Ключевые слова: безопасность развития, территориальная система, регион.

Табл.: 1. **Библ.:** 9.

Пилько Андрей Дмитриевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина)

E-mail: andriypilko@i.ua

UDC 338.24

Pilko A. D. Setting the Task of Assessment of the Level of Security of Territorial System Development

The goal of the article is interpretation of main results of the conducted analysis of existing approaches to assessment of the level of socio-economic development of the region territorial systems, assessment of the level of economic, social and ecological security of the region and also the level of sustainable development under conditions of system transformations. The article offers to consider the "development security" category from the point of view of the following stands: as a notion that characterises boundaries, within which both values of individual integral indicators of development of modelled systems and parameters of mutual compensation of influence of security factors for dynamics of the balanced achievement of goals of development of a territorial system can vary; and also as a notion that focuses on the priority of ensuring achievement of goals of social security in the wide meaning of this notion against other local goals of society development – economic, military, ecological and scientific and technical progress goals. Analysis of the evolution of the security paradigm made it possible to set the task of assessment of the level of security of the region and its territorial systems. The task, solution of which is set for the process of the study and, first of all, the tasks of analysis of investment priorities in the context of minimisation of the level of social tension in territorial systems of the region and also the tasks of calculation of threshold values of integral indicators of security of development of territorial systems of the region could become a basis for development of the prospective direction of monitoring and relevant target-oriented programmes of development of territories and also of the Concept and strategies of sustainable development of the region.

Key words: security of development, territorial system, region.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 9.

Pilko Andriy D. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenka, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

E-mail: andriypilko@i.ua

Відтворення системи як загальнонаукове поняття передбачає її безперервний рух, спрямований на самостановлення, самооновлення, збереження набутих ознак і якостей, формування індивідуального змісту та його транслявання в часопросторі [7, с. 46]. При цьому треба відзначити, що елементи системи, зв'язки між ними, їх характер не можуть залишатися незмінними, а постійно адаптуються до умов зовнішнього середовища в процесі відтворення. Іншими словами, відтворення являє собою безперервний рух і відновлення процесу створення життя (існування) певної системи. Відтворення є необхідною умовою існування системи, оскільки з припиненням процесу відтворення відбувається занепад системи, і як наслідок – її деградація, повна руйнація і зникнення системи або її трансформація в іншу форму. Ведучи мову про відтворення системи, автори [7, с. 44] мають на увазі її самозбереження, самопідтримання та оновлення. Це означає, що, виникнувши чи історично сформувавшись, та чи інша система може бути життєздатною тільки за умов постійної реалізації механізмів її відтворення. Для того, щоб краще зрозуміти суть завдань, які ставляться перед системою на різних етапах її еволюції, необхідно розглянути таку послідовність змін: «створення» – «відтворення» – «розвиток».

Як показує проведений аналіз літературних джерел [7, 9], виникнувши в процесі створення (в силу організації чи самоорганізації), певна характеристика чи властивість системи може бути збережена шляхом відтворення. При цьому, якщо така характеристика чи властивість є визначальною для існування системи, то процес її відтворення є засобом збереження системи. Якщо під відтворенням розуміють «регулярно і стійко повторюване продукування однієї і тієї ж сукупності якостей в об'єктах, що здійснюється протягом часу тривалості життя їх видів, який є зіставним із часом життя їх середовища», то «розвиток – це вже процес виникнення у стабільно відтворюваного об'єкта нових якостей, які до цього через низку зовнішніх причин не могли стати його реальними атрибутами, але в потенційній та прихованій формі завжди «кодувалися» в його внутрішній структурі та визначають спосіб існування даного об'єкта» [7, с. 50]. Відповідно до цього адекватна умовам часу постановка та експериментальне вирішення задачі безпеки розвитку системи є необхідною і достатньою умовою для вибору механізмів управління та регулювання розвитку даної системи.

Питання оцінки рівня безпеки розвитку регіону та його територіальних систем на даний час залишається практично не дослідженим. У літературних джерелах можна знайти методики оцінки рівня економічної, соціальної, екологічної безпеки, а також сталого розвитку окремих держав та їх регіонів. Разом з тим практично відсутні публікації, в яких висвітлюються результати оцінки складових безпеки розвитку регіону в розрізі його територіальних систем.

Метою роботи є проведення аналізу існуючих підходів до оцінювання рівня економічного та соціального розвитку регіону, а також рівня економічної, соціальної, екологічної безпеки та сталого розвитку в умовах системних трансформацій, а також окреслення перспек-

тивних напрямів наукових пошуків і моделювання даної проблематики з урахуванням існуючих реалій. Крім того, завданням дослідження є проведення постановки задачі оцінки рівня безпеки розвитку регіону.

Об'єктом дослідження є процеси оцінювання рівня безпеки розвитку регіону.

Предметом дослідження є теоретичні основи та науково-методичні засади проведення оцінки рівня економічної, соціальної, екологічної безпеки та сталого розвитку територіальних систем.

Теоретичною та методологічною основами дослідження є наукові праці вітчизняних та закордонних учених у галузі сталого розвитку, економічної, соціальної, екологічної безпеки, безпеки розвитку господарських систем, системного аналізу, економіко-математичного моделювання та управління регіональним розвитком.

Під станом безпеки системи будемо розуміти такий стан системи, при якому ймовірність небажаної зміни її параметрів і системних характеристик, складових і зв'язків між елементами, а також значущих зв'язків із зовнішнім середовищем є незначною та меншою заданого рівня. Відразу треба зауважити, що зміст поняття «небажана зміна» не є чітко й однаково окресленим для всіх досліджуваних цілеспрямованих систем: він буде наповнюватись конкретним навантаженням залежно від того, яке поєднання значень параметрів системи є для неї бажаним з точки зору безпеки на різних етапах розвитку. У подальшому під небажаними змінами будемо розуміти такі зміни, які віддаляють систему від її безпечної траєкторії розвитку, а також потенційно скорочують потенціал розвитку системи.

Система переходить у стан небезпеки в тому випадку, коли під дією небажаних змін зростає ймовірність завдання системі шкоди, яка проявляється в погіршенні характеристик функціонування цілої системи або окремих її складових, порушенні тих значущих внутрішніх зв'язків і зв'язків із зовнішнім середовищем, які не можуть бути поновлені або заново створені без шкоди для системи.

Оцінюючи фактичні й потенційні джерела небезпеки для розвитку цілеспрямованої системи, обов'язково треба визначитися з об'єктами, на які ця небезпека спрямована. У даному дослідженні таким об'єктом виступають інтереси елементів територіальної системи.

Під територіальною системою будемо розуміти сукупність елементів з їхніми цілями, динамічними та еволюційними характеристиками, наділених властивостями, які функціонують на визначеній ділянці земної поверхні, яка має свої межі та просторовий базис діяльності, що включає в себе, крім виробництва, ще й виробничу і соціальну інфраструктуру, яка розглядається як полігон життєдіяльності, як фактор і ресурс розвитку території.

При цьому центральним елементом такої системи є населення, котре проживає на досліджуваній території. Зниження рівня та скорочення потенціалу розвитку територіальних систем стало причиною скорочення природного приросту населення і неконтрольованого відтоку трудових ресурсів.

Враховуючи нечисленні цілісні концепції безпеки розвитку, дану категорію пропонується розглядати виходячи з таких точок зору:

1) як поняття дещо іншого змісту, аніж поняття сталого розвитку, а саме, як таке, що вказує на межі, у рамках яких можуть варіювати значення як окремих інтегральних показників розвитку модельованих систем, так і параметри взаємокомпенсації впливу чинників безпеки, задля отримання динаміки збалансованого досягнення цілей розвитку територіальної системи;

2) як поняття, яке акцентує увагу на пріоритетності цілей соціального розвитку в широкому розумінні даного слова перед іншими локальними цілями розвитку суспільства – економічними, військовими, екологічними, цілями науково-технічного прогресу тощо.

Відповідно до цього, досліджуючи питання оцінки безпеки розвитку регіону, тобто територіальних систем, які входять до його складу, основну увагу будемо зосереджувати на аналізі інтересів населення території, окремих його верств (страт), спільнот і об'єднань, тобто цілеспрямованих структур – структур, котрі здатні в процесі свого розвитку самостійно формувати і змінювати цілі, обирати засоби для їх реалізації та оцінювати наслідки своєї діяльності чи бездіяльності.

На нашу думку, регіон характеризується прийнятним рівнем безпеки розвитку якщо:

1) органи місцевого самоврядування мають реальну змогу проводити власну економічну, соціальну та екологічну політику в рамках загальнодержавної політики;

2) регіональна соціально-економічна система характеризується значним ступенем диверсифікації і здатна гнучко реагувати на різкі геополітичні зміни;

3) ресурсні можливості регіону, а також можливості їхнього залучення дають змогу органам влади самостійно здійснювати заходи з локалізації невідкладних загроз життєво важливим інтересам населення;

4) рівень життя населення регіону є не нижчим середнього по країні та сусідніх країн;

5) рівень екологічного навантаження і забруднення середовища не перевищує допустимих значень;

6) рівень соціального напруження в територіальних системах регіону є таким, який дає змогу забезпечувати збереження тих системних властивостей процесів відтворення, які є пріоритетними для сталого розвитку регіону.

Як бачимо, досить актуальною є постановка задачі розробки науково-методичних положень та інструментальних засобів для оцінювання рівня безпеки розвитку територіальних систем і розробка концепції і стратегій управління безпекою розвитку регіону. Для реалізації такого завдання необхідним є:

- ✦ вивчення існуючих вітчизняних і зарубіжних підходів до дослідження питань суті та особливостей оцінки і управління економічною, соціальною, екологічною безпекою територіальних систем, а також управління сталим розвитком на регіональному рівні;
- ✦ проведення аналізу розвитку регіону в розрізі територіальних систем за такими напрямками: зовнішньоекономічна діяльність, інвестиційна

і будівельна сфери, розвиток інфраструктури, економічний розвиток, стан медицини, освіти і культури, рівень життя населення території, рівень злочинності та зайнятості, аналіз демографічних та екологічних показників, оцінка рівня соціального напруження тощо;

- ✦ проведення аналізу функціонування народного господарства області в розрізі окремих видів економічної діяльності;
- ✦ розробка комплексу економіко-математичних моделей, використання якого дозволить визначати рівень економічної, соціальної, екологічної безпеки регіону, рівень сталого розвитку та безпеки розвитку в розрізі територіальних систем та прийняття рішень щодо забезпечення окремих складових безпеки;
- ✦ вироблення підходів до розробки концепції та стратегій управління безпекою розвитку регіону та її складових;
- ✦ оцінка доцільності та можливостей і необхідних засобів для практичної реалізації такої стратегії.

Для оцінки рівня соціально-економічного розвитку та рівня регіональної соціально-економічної асиметрії найчастіше, використовують такі групи показників: соціально-демографічні показники (демографічні, соціальні, показники доходів населення); соціально-економічні показники (рівень безробіття, кількість вакансій, їх співвідношення з кількістю зареєстрованих безробітних); економічні та фінансові показники (ВРП, обсяги промислового виробництва, обсяг роздрібного товарообігу, сільськогосподарського виробництва, капіталовкладень, іноземних інвестицій, питома вага збиткових підприємств, кредиторська і дебіторська заборгованість, обсяги депозитів підприємств і організацій); структурні економічні показники (галузева структура промислового виробництва, структура зайнятості населення); показники транспорту і зв'язку (забезпеченість населення транспортними засобами, забезпеченість населення засобами зв'язку).

У роботі [5], присвяченій розробці механізму оцінки і аналізу загроз економічній безпеці регіону, розглядаються такі види загроз: зміна рівня і структури доходів і витрат населення, зміна демографічної ситуації, зростання соціальної напруженості в суспільстві, зміна рівня економічної активності населення, зниження межі малозабезпеченості (зростання бідності), зміна рівня добробуту населення, спад виробництва, структурна деформованість економіки, зниження конкурентоспроможності продукції регіону, низький рівень оновлення основних фондів, зміна стану науково-технічного потенціалу, зміна рівня інвестиційної активності, зміна рівня відкритості економіки, нераціональна структура регіонального бюджету, зниження ефективності регіональної системи оподаткування, залежність від імпорту стратегічних ресурсів, криміналізації економіки, загроза зміни екологічної ситуації. Кожна з названих вище загроз характеризується системою базових показників соціально-економічного розвитку регіону, загальна кількість яких складає більше 100.

У праці [1] досліджено проблему формування політики збалансованого регіонального розвитку. При цьому автори наголошують, що як основні показники в процесі аналізу соціально-економічного розвитку регіону повинні розглядатись такі:

- ✦ валова додана вартість на душу населення, оскільки даний показник є основним індикатором економічної ситуації при формуванні політики вирівнювання рівня соціально-економічного розвитку регіонів країнами ЄС;
- ✦ рівень оплати праці населення (доходи на одного працюючого, зважені на індекс цін у регіоні);
- ✦ рівень освіти населення, оскільки саме даний показник є одним з основних в методиці оцінки рівня життя населення.

У роботі [3] проводиться порівняльний аналіз методик оцінки соціально-економічного розвитку регіонів (табл. 1), діючий в російській практиці, причому наголошується на відсутності універсального підходу до формування початкової системи показників СЕР регіонів, зміст якої визначається, перш за все, сферою застосування отриманих результатів.

У методиці, запропонованій Інститутом регіональних досліджень НАН України [3], наголошується, що комплексну оцінку економічного зростання в регіонах України необхідно здійснювати за такими напрямками: оцінка економічного зростання регіонів України в попередні періоди; оцінка економічного стану регіонів порівняно з економічним станом України; оцінка економічної

ефективності в регіонах порівняно з максимально досягнутими результатами і нерівномірність економічного розвитку регіонів України. У відповідності до виділених напрямів визначаються такі інтегральні індекси: 1) інтегральний темповий індекс економічного зростання регіону; 2) інтегральний регіональний індекс економічного стану регіону; 3) інтегральний міжрегіональний індекс економічної результативності; 4) інтегральний індекс рівномірності розподілу економічних результатів.

Для оцінки рівнів економічної, соціальної, екологічної безпеки регіональної системи в літературних джерелах, зокрема в [4, 5, 6, 8] пропонується використання численних методів і підходів. При цьому зазначається, що на даний час ще не знайдено загально визначених підходів, котрі б знайшли безпосереднє практичне застосування. Разом з тим, серед методів, які найчастіше використовуються дослідниками для визначення відповідних рівнів безпеки держави або територіальної системи, можна виділити такі: аналіз основних макроекономічних показників і порівняння їх з пороговими значеннями, якими приймаються значення, не нижчі середньосвітових; порівняння темпів економічного зростання за основними показниками та оцінка динаміки їх змін; методи експертних оцінок; методи бальних оцінок рівня кризи і ранжування територій за рівнем гостроти кризових явищ; метод аналізу і обробки сценаріїв; оптимізаційні методи; ігрові методи; методи розпізнавання образів; методи теорії нечітких множин; методи багатомірного статистичного аналізу.

Таблиця 1

Зміст методик оцінки соціально-економічного розвитку регіонів

Автори методики	Ціль розробки методики	Зміст методики
Мацкевич Т. Н.	Оцінка ступеня розвитку суспільства	Як комплексний індикатор використовується індекс розвитку людського потенціалу
Ісакін М. А.	Розроблений комплексний індикатор, що включає 21 показник, що характеризує якість життя населення	Оцінка ефективності соціально-економічних перетворень, оцінка рівня соціально-економічного розвитку регіону, визначення рівня соціальної напруженості
Методика комплексної оцінки рівня СЕР регіонів	У методику оцінки включено 13 базових індикаторів, що характеризують виробничий, інвестиційний і бюджетний потенціал регіону	Визначення необхідності в державній фінансовій підтримці регіональних систем
Баранов С., Скуфьина Т.	Розроблена на основі методики комплексної оцінки рівня СЕР регіонів, але розглядає скорочений список показників	Оцінка міжрегіональної соціально-економічної диференціації
Педанов В. В.	Використовуються індикатори, які характеризують економічну, фінансову і соціальну сфери діяльності регіонів	Оцінка ефективності управління соціально-економічним розвитком регіонів
Яшин С. Н., Пузова Е. Н.	У методиці розглядається 8 агрегованих груп індикаторів, з яких 7 представляють характеристику різного роду ресурсів, а 1 – характеризує ризики регіонів	Оцінка економічної безпеки регіонів, тобто можливості протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам
Погодина Т. В., Бренчагова С. А.	Для оцінки соціально-економічного стану регіонів автори використовують 7 індикаторів, що характеризують промисловість, сільське господарство, інвестиції, будівництво	Оцінка рівня соціально-економічного розвитку регіонів, виявлення конкурентоздатних і неконкурентоздатних галузей, а також сфер життєдіяльності регіонів
Рада по вивченню продуктивних сил	Методика сформована з 9 блоків, кожний з яких включає показники. Загальна кількість показників – 40	Побудова рейтингів рівня розвитку регіонів

Переважна більшість дослідників дійшли згоди з питання щодо кількості оцінюваних показників у процесі визначення рівня економічної безпеки на загальнодержавному і регіональному рівнях: з урахуванням численних недоліків і упущень, пов'язаних з використанням одного індикатора, прийнятним вважається аналіз груп показників, які відображають становище в окремих сферах людської діяльності.

При цьому виокремлюються такі недоліки використання лише одного критерію (національного доходу на душу населення, валового регіонального продукту на душу населення) для оцінки стану безпеки розвитку держави чи регіону:

- ✦ як високоагреговані індикатори, вони несуть в собі численні помилки і неточності, спричинені численними припущеннями і спрощеннями;
- ✦ не відображають структури і специфіки розвитку народного господарства і окремих його галузей;
- ✦ не відображають характеру і особливостей розподілу багатства і доходів між різними групами населення;
- ✦ недостатньо враховують істотні відмінності між новітніми секторами господарства, в яких розвиваються товарно-грошові відносини, і традиційними секторами економіки, для яких характерним є споживання значної частки виробленого продукту безпосередньо в рамках домогосподарства і без посередництва ринку;
- ✦ при співставленні таких показників для різних країн чи навіть окремих територій необхідним є врахування ролі, яку відіграють неоднакові кліматичні та природні умови, устої життя населення тощо;
- ✦ при порівнянні таких показників виникає проблема перерахунку величин, отриманих у національних валютах.

У літературі, присвяченій дослідженню питань економічної безпеки, пропонується використання численних підходів до аналізу, вимірювання і моделювання економічної, соціальної та екологічної безпеки держави, регіону, підприємства, домогосподарства. Пропонується використання цілих груп індикаторів економічної безпеки регіону, проте всі погоджуються з думкою про те, що рівень економічного розвитку виступає одним з найважливіших показників стану економічної та соціальної безпеки.

Виходячи з цього, автором статті пропонується можливий підхід до визначення рівнів безпеки розвитку регіону та адміністративно-територіальних одиниць (районів і міських рад) регіону, який передбачає:

- 1) вимірювання фактичного рівня розвитку адміністративно-територіальної одиниці (надалі – території);
- 2) визначення рівнів економічної, соціальної, екологічної безпеки, рівня сталого розвитку і безпеки розвитку в кожному окремо взятому році та групування територій за рівнем безпеки.

Для аналізу рівня розвитку територіальних систем показники пропонується відбирати з дотриманням таких основних вимог:

- ✦ наявність необхідної для проведення розрахунків статистичної бази на рівні держави, області, районів і міських рад;
- ✦ здатність об'єктивно відображати найсуттєвіші характеристики досліджуваних систем, явищ і процесів.

Після визначення рівнів розвитку територіальних систем доцільно перейти до другого етапу дослідження – оцінки економічної, соціальної, екологічної безпеки, рівня сталого розвитку та безпеки розвитку.

З урахуванням розглянутих недоліків і упущень існуючих методик пропонується проводити оцінку рівня безпеки розвитку територіальних систем регіону шляхом обчислення фактичних індикаторів безпеки з подальшим порівнянням їх з пороговими значеннями.

Конструктивність підходу, який базується на індикаторах безпеки, полягає в тому, що формується система порогових значень – границь, які дозволяють класифікувати території за ступенем гостроти проблем і визначити необхідні фінансові та матеріальні ресурси для їх вирішення. Як зауважено в [6], у ході моніторингу загроз безпеці розвитку необхідним є виявлення критичних «вразливих точок», вихід за межі яких може спричинити руйнівні процеси в структурі народного господарства з наступною незворотною деградацією економіки та суспільства. У цьому зв'язку зі всієї множини індикаторів економічної безпеки доцільним є виділення таких, які відображають ці критичні «вразливі точки». Саме такі індикатори використовують і як порогові для оцінки рівня економічної безпеки.

Порогові значення індикаторів економічної безпеки характеризують граничні значення показників основних сфер життєдіяльності, недотримання яких (перевищення чи недосягнення) призводить до формування і підсилення руйнівних, нерегламентованих процесів у виробничій і фінансовій сферах, зниження рівня життя та споживання, підвищення рівня соціального напруження, і як наслідок – до нерегламентованих процесів у територіальних системах. При цьому поширеною є думка, що система будь-якого рівня ієрархії досягає свого безпечного стану тільки в тому випадку, коли значення всіх її показників не виходять за межі своїх порогових (або критичних) значень. Крім того, прийнятні значення одних показників не повинні досягатися за рахунок погіршення значень інших показників.

Для визначення переліку і кількісних значень порогових індикаторів економічної безпеки слід керуватися такими міркуваннями:

- ✦ здатність індикатора характеризувати суттєві і значущі, а не другорядні риси досліджуваного процесу;
- ✦ достатньо чітко і повно відображати інтереси зацікавлених сторін;
- ✦ адекватно відображати загрози інтересам суб'єктів економічної безпеки.

Достовірність оцінки рівня безпеки розвитку та її складових залежить від правильності визначення порогових значень індикаторів. Для їх розрахунку використовують такі методи:

- ✦ *метод аналогій*: величина порогових значень визначається тими ж способами, що і у вітчизняній чи зарубіжній практиці;
- ✦ *розрахункові методи*: в основу розрахунків закладаються нормативи в натуральному вираженні (наприклад, фізіологічні норми споживання), які оцінюються у вартісному вираженні;
- ✦ *метод заданих цілей*: величина порогових значень визначається виходячи з економічної політики, яка проводиться для досягнення окреслених цілей;
- ✦ *експертні методи*: порогові значення визначаються на основі заключень групи експертів.

На нашу думку, при оцінці рівня безпеки розвитку кожної окремо взятої територіальної системи повинні враховуватись особливості системного та синергетичного ефектів від взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників на її розвиток. Особливість такого впливу обумовлена послідовним формуванням тенденцій у різних сферах – виробничій, соціальній, зовнішньоекономічній, інвестиційній, екологічній та ін., які можуть стати додатковими генераторами процесів, які загрожують сталому розвитку території. Подібної думки дотримуються автори [8], які вважають, що порогові значення треба розуміти як відносні границі, які не є сталими і коливаються під впливом цілої низки чинників.

Узагальнюючи результати даних досліджень, можна запропонувати величину значень порогових індикаторів безпеки адміністративно-територіальних одиниць Івано-Франківської області визначати з урахуванням таких чинників:

- 1) усталені уявлення про якість життя, які склалися історично відповідно до існуючих умов на конкретній території, звичаїв і традицій;
- 2) кліматичні, природні умови, які диктують вимоги до потреб ресурсного забезпечення територій;
- 3) реальні економічні можливості і ресурсний потенціал;
- 4) впливи зовнішнього середовища;
- 5) завдання сталого розвитку (формується на основі аналізу можливих дестабілізуючих впливів і реакції системи на їх дію).

Мовою математики, вирішення задачі управління безпекою розвитку територіальних систем регіону – це побудова інтегрованої системи взаємопов'язаних економіко-математичних моделей управління підсистемами безпеки розвитку з розв'язком задачі багатовекторної оптимізації при заданих обмеженнях. Звичайно, звести багатогранний комплекс задач управління динамічною просторовою структурою, якою є регіон, з нерідко розмитими контурами і пріоритетами розвитку до детермінованої, чи навіть стохастичної, або динамічної оптимізаційної моделі є досить амбітним починанням. Цілком природно, що в процесі формалізації такої задачі не уникнути ідеалізації та абстрагування від численних, нерідко досить значимих чинників розвитку. Але одну річ слід врахувати в процесі вибору з множини існуючих методів розв'язку подібних задач – локальна ціль забезпечення параметрів соціальної безпеки, необхідних як

для реалізації інших локальних цілей, так і як результат досягнення інших локальних цілей, повинні стати пріоритетним завданням. На інші локальні цілі можуть бути накладені обмеження щодо граничних значень відповідних інтегральних критеріїв, або ж може бути встановлене граничне значення поступки в досягненні відповідної локальної цілі. Саме такий концептуальний варіант постановки задачі управління регіональним розвитком і сформує найближчим часом парадигму безпекознавства для систем відповідного класу.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз існуючих підходів до оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіону, напрацювань щодо оцінки рівня економічної, соціальної, екологічної безпеки територіальних систем з урахуванням еволюції безпекознавчих парадигм дозволив запропонувати можливий варіант постановки задачі оцінки рівня безпеки розвитку регіону в розрізі територіальних систем. Дано рекомендації щодо визначення порогових рівнів безпеки розвитку територіальних систем. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Вахович І. М.** Сутність асиметрії регіонального розвитку / І. М. Вахович, І. М. Лакатос // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»: Збірник наукових праць. Луцький державний технічний університет. Випуск 5(18). – Ч. 1. – Луцьк, 2008. – 376 с.
2. **Жук М. В.** Регіональна економіка / М. В. Жук. – К.: Видавничий центр «Академія», 2008. – 415 с.
3. **Кульба В. В.** Методи формування сценарієв розвитку соціально-економічних систем / В. В. Кульба, Д. А. Кононов, С. А. Косяченко, А. Н. Шубин / Рос. акад. наук, Ін-т проблем управління ім. В. А. Трапезникова. – М.: СИНТЕГ, 2006. – 291 с.
4. **Основы экономической безопасности: учебное пособие** / Под ред. Е. А. Олейникова, – М., 1997. – 288 с.
5. **Пономаренко В. С.** Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2004. – 144 с.
6. **Сенчагов В. К.** Экономическая безопасность: геополитика. Глобализация, самосохранение и развитие (книга четвертая) / В. К. Сенчагов / Институт экономики РАН. – М.: Финстатинформ, 2002. – 128 с.
7. **Сталий розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього**: [монографія] / [Хвесик М. А., Бистряков І. К., Левковська Л. В., Пилипів В. В.]; за ред. акад. НААН України М. А. Хвесика. – К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАНУ», 2012. – 465 с.
8. **Татаркин А. И.** Моделирование устойчивого развития как условие повышения экономической безопасности территории / А. И. Татаркин, Д. С. Львов, А. А. Куклин и др. – Екатеринбург, 1999. – 276 с.
9. **Хвесик М. А.** Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем / М. А. Хвесик, А. В. Степаненко та ін. / За наук. ред. М. А. Хвесика. – К.: Наукова думка, 2013. – 487 с.

REFERENCES

- Kulba, V. V., Kononov, D. A., and Kosiachenko, S. A. *Metody formirovaniia stsenariiev razvitiia sotsialno-ekonomicheskikh sistem* [Methods of formation scenarios of socio-economic systems]. Moscow: SINTEG, 2006.

Khvesyk, M. A., Bystriakov, I. K., and Levkovska, L. V. *Stalyi rozvytok: svitohliadna ideolohiia maibutnyoho* [Sustainable development: philosophical ideology of the future]. Kyiv: Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku NANU, 2012.

Khvesyk, M. A., and Stepanenko, A. V. *Innovatsiino-investytsiina i tekhnolohichna bezpeka transformatsii rehionalnykh ekonomichnykh system* [Innovation and investment and technological security transformation regional economies]. Kyiv: Naukova dumka, 2013.

Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti [Fundamentals of economic security]. Moscow, 1997.

Ponomarenko, V. S., Klebanova, T. S., and Chernova, N. L. *Ekonomicheskaya bezopasnost regiona: analiz, otsenka, prognozirovanie* [The economic security of the region: analysis, evaluation, prediction]. Kharkiv: INZhEK, 2004.

Senchagov, V. K. *Ekonomicheskaya bezopasnost: geopolitika. Globalizatsiia, samosokhranenie i razvitie* [Economic security: geopolitics. Globalization, self-preservation and development]. Moscow: Finstatinform, 2002.

Tatarin, A. I., Lvov, D. S., and Kuklin, A. A. *Modelirovanie ustoychivogo razvitiia kak uslovie povysheniia ekonomicheskoy bezopasnosti teritorii* [Simulation of sustainable development as a condition of increasing the economic security of the territory]. Ekaterinburg, 1999.

Vakhovych, I. M., and Lakatos, I. M. "Sutnist asymetrii rehionalnoho rozvytku" [The essence of the asymmetry of regional development]. *Ekonomichni nauky*, vol. 1, no. 5(18) (2008).

Zhuk, M. V. *Rehionalna ekonomika* [The regional economy]. Kyiv: Akademiia, 2008.

УДК 336.66

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА ФОНДОВИЙ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ПРОЦЕСІВ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

ЛОТОЦЬКИЙ М. Я.

УДК 336.66

Лотоцький М. Я. Організаційний та фондівий аспекти аналізу процесів капіталізації промислових підприємств України

Мета статті полягає у проведенні аналізу ринкової капіталізації окремих вітчизняних промислових підприємств. Через застосування таких індикаторів, як прибуток на акцію (Earnings Per Share, EPS); відношення ринкової капіталізації компанії до її чистого прибутку (price/earnings, P/E); відношення ринкової капіталізації компанії до її доходів (price/sales, P/S); коефіцієнт котирування акції (Market-to-Book Ratio); коефіцієнт Тобіна (James Tobin) (Q-ratio), розраховано середньозважену вартість капіталу по секторах промислового виробництва. У результаті дослідження встановлено, що ринкова капіталізація вітчизняних промислових підприємств залежить переважно від ринкової вартості акцій – оцінки вартості бізнесу ринком. Доведено, що сьогодні формування ринкової капіталізації визначається, у першу чергу, зовнішніми факторами: кон'юнктурою ринку, попитом і пропозицією акцій на фондовому ринку та прогнозними очікуванням інвесторів у підвищенні ефективності діяльності підприємств у майбутньому. Подальших досліджень потребує вирішення проблеми дефіциту фінансових ресурсів для реалізації вітчизняними промисловими підприємствами широкомасштабних інвестиційних проектів через здешевлення фінансових ресурсів та оптимізації їх структури.

Ключові слова: ринкова капіталізація; прибуток на акцію, структура капіталу; джерела капіталу; економічна додана вартість.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Формул:** 1. **Бібл.:** 9.

Лотоцький Микола Ярославович – оперуповноважений, Служба безпеки України у Київській області (пров. Аскольдов, За, Київ, 01010, Україна)
E-mail: s20012001@ukr.net

УДК 336.66

Лотоцкий Н. Я. Организационный и фондový аспекты анализа процессов капитализации промышленных предприятий Украины

Цель статьи заключается в проведении анализа рыночной капитализации отдельных отечественных промышленных предприятий. С помощью использования таких индикаторов, как прибыль на акцию (Earnings Per Share, EPS); отношение рыночной капитализации компании к её чистой прибыли (price/earnings, P/E); отношение рыночной капитализации компании к её доходам (price/sales, P/S); коэффициент котирування акції (Market-to-Book Ratio); коэффициент Тобина (James Tobin) (Q-ratio), рассчитана средневзвешенная стоимость капитала по секторам промышленного производства. В результате исследования установлено, что рыночная капитализация отечественных промышленных предприятий зависит преимущественно от рыночной стоимости акций – оценки стоимости бизнеса рынком. Доказано, что сегодня формирование рыночной капитализации определяется, в первую очередь, внешними факторами: конъюнктурой рынка, спросом и предложением акций на фондовом рынке и прогнозными ожиданиями инвесторов относительно повышения эффективности деятельности предприятий в будущем. Дальнейших исследований требует решение проблемы дефицита финансовых ресурсов для реализации отечественными промышленными предприятиями широкомасштабных инвестиционных проектов через удешевление финансовых ресурсов и оптимизацию их структуры.

Ключевые слова: рыночная капитализация; прибыль, структура капитала; источники капитала; экономическая добавленная стоимость.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Формул:** 1. **Библ.:** 9.

Лотоцкий Николай Ярославович – оперуполномоченный, Служба безопасности Украины в Киевской области (пер. Аскольдов, За, Киев, 01010, Украина)
E-mail: s20012001@ukr.net

UDC 336.66

Lototsky M. Ya. Organisation and Fund Aspects of Analysis of Processes of Capitalisation of Industrial Enterprises of Skrajne

The goal of the article is to conduct analysis of market capitalisation of individual domestic industrial enterprises. Using such indicators as Earnings Per Share (EPS), relation of market capitalisation of the company to its net earnings (price/earnings, P/E), relation of market capitalisation of the company to its revenues (price/sales, P/S), Market-to-Book Ratio and Tobin's Q-ratio, the article calculates the weighted average cost of capital by sectors of industrial production. In the result of the study it establishes that market capitalisation of domestic industrial enterprises mainly depends on the market cost of shares – assessment of the cost of business by the market. It proves that formation of the market capitalisation is determined today, first of all, by external factors: market situation, demand and supply of shares in the stock market and forecasted expectations of investors with respect to increase of effectiveness of enterprises' activity in future. Solution of the problem of deficit of financial resources for realisation of large-scale investment project by domestic industrial enterprises through making financial resources cheaper and optimising their structure requires further study.

Key words: market capitalisation, profit, capital structure, capital sources, economic added value.

Pic.: 3. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 9.

Lototsky Mykola Ya. – security officer, The Security Service of Ukraine in the Kiev region (prov. Askoldiv, Za, Kyiv, 01010, Ukraine)
E-mail: s20012001@ukr.net

Khvesyk, M. A., Bystriakov, I. K., and Levkovska, L. V. *Stalyi rozvytok: svitohliadna ideolohiia maibutnyoho* [Sustainable development: philosophical ideology of the future]. Kyiv: Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NANU, 2012.

Khvesyk, M. A., and Stepanenko, A. V. *Innovatsiino-investytsiina i tekhnolohichna bezpeka transformatsii rehionalnykh ekonomichnykh system* [Innovation and investment and technological security transformation regional economies]. Kyiv: Naukova dumka, 2013.

Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti [Fundamentals of economic security]. Moscow, 1997.

Ponomarenko, V. S., Klebanova, T. S., and Chernova, N. L. *Ekonomicheskaya bezopasnost regiona: analiz, otsenka, prognozirovanie* [The economic security of the region: analysis, evaluation, prediction]. Kharkiv: INZhEK, 2004.

Senchagov, V. K. *Ekonomicheskaya bezopasnost: geopolitika. Globalizatsiia, samosokhranenie i razvitie* [Economic security: geopolitics. Globalization, self-preservation and development]. Moscow: Finstatinform, 2002.

Tatarin, A. I., Lvov, D. S., and Kuklin, A. A. *Modelirovanie ustoychivogo razvitiia kak uslovie povysheniia ekonomicheskoy bezopasnosti teritorii* [Simulation of sustainable development as a condition of increasing the economic security of the territory]. Ekaterinburg, 1999.

Vakhovych, I. M., and Lakatos, I. M. "Sutnist asymetrii rehionalnoho rozvytku" [The essence of the asymmetry of regional development]. *Ekonomichni nauky*, vol. 1, no. 5(18) (2008).

Zhuk, M. V. *Rehionalna ekonomika* [The regional economy]. Kyiv: Akademiia, 2008.

УДК 336.66

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА ФОНДОВИЙ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ПРОЦЕСІВ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

ЛОТОЦЬКИЙ М. Я.

УДК 336.66

Лотоцький М. Я. Організаційний та фондовий аспекти аналізу процесів капіталізації промислових підприємств України

Мета статті полягає у проведенні аналізу ринкової капіталізації окремих вітчизняних промислових підприємств. Через застосування таких індикаторів, як прибуток на акцію (Earnings Per Share, EPS); відношення ринкової капіталізації компанії до її чистого прибутку (price/earnings, P/E); відношення ринкової капіталізації компанії до її доходів (price/sales, P/S); коефіцієнт котирування акції (Market-to-Book Ratio); коефіцієнт Тобіна (James Tobin) (Q-ratio), розраховано середньозважену вартість капіталу по секторах промислового виробництва. У результаті дослідження встановлено, що ринкова капіталізація вітчизняних промислових підприємств залежить переважно від ринкової вартості акцій – оцінки вартості бізнесу ринком. Доведено, що сьогодні формування ринкової капіталізації визначається, у першу чергу, зовнішніми факторами: кон'юнктурою ринку, попитом і пропозицією акцій на фондовому ринку та прогнозними очікуванням інвесторів у підвищенні ефективності діяльності підприємств у майбутньому. Подальших досліджень потребує вирішення проблеми дефіциту фінансових ресурсів для реалізації вітчизняними промисловими підприємствами широкомасштабних інвестиційних проектів через здешевлення фінансових ресурсів та оптимізації їх структури.

Ключові слова: ринкова капіталізація; прибуток на акцію, структура капіталу; джерела капіталу; економічна додана вартість.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Формул:** 1. **Бібл.:** 9.

Лотоцький Микола Ярославович – оперуповноважений, Служба безпеки України у Київській області (пров. Аскольдов, За, Київ, 01010, Україна)
E-mail: s20012001@ukr.net

УДК 336.66

Лотоцкий Н. Я. Организационный и фондовый аспекты анализа процессов капитализации промышленных предприятий Украины

Цель статьи заключается в проведении анализа рыночной капитализации отдельных отечественных промышленных предприятий. С помощью использования таких индикаторов, как прибыль на акцию (Earnings Per Share, EPS); отношение рыночной капитализации компании к её чистой прибыли (price/earnings, P/E); отношение рыночной капитализации компании к её доходам (price/sales, P/S); коэффициент котирування акції (Market-to-Book Ratio); коэффициент Тобина (James Tobin) (Q-ratio), рассчитана средневзвешенная стоимость капитала по секторам промышленного производства. В результате исследования установлено, что рыночная капитализация отечественных промышленных предприятий зависит преимущественно от рыночной стоимости акций – оценки стоимости бизнеса рынком. Доказано, что сегодня формирование рыночной капитализации определяется, в первую очередь, внешними факторами: конъюнктурой рынка, спросом и предложением акций на фондовом рынке и прогнозными ожиданиями инвесторов относительно повышения эффективности деятельности предприятий в будущем. Дальнейших исследований требует решение проблемы дефицита финансовых ресурсов для реализации отечественными промышленными предприятиями широкомасштабных инвестиционных проектов через удешевление финансовых ресурсов и оптимизацию их структуры.

Ключевые слова: рыночная капитализация; прибыль, структура капитала; источники капитала; экономическая добавленная стоимость.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Формул:** 1. **Библ.:** 9.

Лотоцкий Николай Ярославович – оперуполномоченный, Служба безопасности Украины в Киевской области (пер. Аскольдов, За, Киев, 01010, Украина)
E-mail: s20012001@ukr.net

UDC 336.66

Lototsky M. Ya. Organisation and Fund Aspects of Analysis of Processes of Capitalisation of Industrial Enterprises of Skrajne

The goal of the article is to conduct analysis of market capitalisation of individual domestic industrial enterprises. Using such indicators as Earnings Per Share (EPS), relation of market capitalisation of the company to its net earnings (price/earnings, P/E), relation of market capitalisation of the company to its revenues (price/sales, P/S), Market-to-Book Ratio and Tobin's Q-ratio, the article calculates the weighted average cost of capital by sectors of industrial production. In the result of the study it establishes that market capitalisation of domestic industrial enterprises mainly depends on the market cost of shares – assessment of the cost of business by the market. It proves that formation of the market capitalisation is determined today, first of all, by external factors: market situation, demand and supply of shares in the stock market and forecasted expectations of investors with respect to increase of effectiveness of enterprises' activity in future. Solution of the problem of deficit of financial resources for realisation of large-scale investment project by domestic industrial enterprises through making financial resources cheaper and optimising their structure requires further study.

Key words: market capitalisation, profit, capital structure, capital sources, economic added value.

Pic.: 3. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 9.

Lototsky Mykola Ya. – security officer, The Security Service of Ukraine in the Kiev region (prov. Askoldiv, Za, Kyiv, 01010, Ukraine)
E-mail: s20012001@ukr.net

У сучасній економічній літературі дослідження, присвячені проблемам капіталізації, з'явилися на початку 2000-х років [1 – 4], що обумовлено зростаючим інтересом до проблем капіталізації на національному та мікрорівні, інвестиційної значущості для фондового ринку, а також маркетингового ресурсу даного явища та його використання в стратегіях позиціонування зарубіжних і вітчизняних компаній.

Капіталізація виступає як процес прирощення вартості, прояв якого відбувається в нових формах з участю суб'єктів, які представляють усі рівні господарювання. Незалежно від того, в якій сфері – продуктивній чи грошовій, в якій формі – капіталізації прибутку чи капіталізації вартості реалізується даний процес, результатом є прирощення вартості як основної мети розвитку суб'єктів господарювання [5].

Капіталізація є похідною величиною від зростання економічних суб'єктів, тобто результатом агрегації господарських рішень щодо нарощування вартості суб'єктів різних рівнів національної економіки. Рівень капіталізації безпосередньо залежить від рішень щодо структури капіталу підприємств. Сукупність цільових критеріїв раціональної структури капіталу може встановлюватися ситуативно, залежно від кінцевих цілей аналізу та особливостей прийняття фінансових рішень. На сьогодні теоретичним розробкам процесів капіталізації присвячено значну кількість наукових публікацій, разом з цим зовсім відсутні в Україні аналітичні дослідження таких процесів на конкретних вітчизняних підприємствах. У цьому зв'язку автором статті поставлено за мету проаналізувати ринкову капіталізацію окремих

вітчизняних промислових підприємств і (на основі результатів аналізу) зробити висновки щодо підвищення рівня їх капіталізації.

Статистична інформація про ринкову капіталізацію промислових підприємств досліджуваної вибірки за 2007 – 2010 рр. узагальнена в *табл. 1*. Тенденції змін ринкової капіталізації вітчизняних промислових підприємств дозволяють відзначити, по-перше, відсутність чіткої стратегії залучення інвестиційних ресурсів на фондовому ринку; по-друге, відсутність галузевих особливостей залучення інвестиційних ресурсів.

Капіталізація промислових підприємств становила у 2007 р. 101 837,8 млн грн. Керівники і власники вітчизняних промислових компаній зацікавлені у формуванні джерел фінансування з мінімальними витратами. Однак, протягом 2008 р. капіталізація вищезазначених підприємств скоротилася на 8%. Найбільші за капіталізацією емітенти зазнали значних втрат: ринкова вартість «Алчевського МК» зменшилася на 84%, «Північного ГЗК» – на 87%, «Центрального ГЗК» – на 63%. Однак навіть в умовах кризи спостерігалось значне збільшення ринкової капіталізації інших підприємств досліджуваної вибірки, що відбувалося переважно за рахунок зростання ринкової ціни акцій та розміщення акцій вітчизняних підприємств на західних фондових біржах.

Перший напрям характерний для «АрселорМіттал Кривий Ріг», ринкова вартість акцій якого збільшилася з 3,3 грн у 2007 р. до 11 грн у 2008 р., або на 233%, і всіх машинобудівних підприємств: ринкова вартість акцій «Мотор Січ» зросла з 235,11 грн до 247,26 грн; «Запоріжтрансформатор» – з 1,3 грн до 2 грн; «Сумського ма-

Таблиця 1

Ринкова капіталізація вітчизняних промислових підприємств досліджуваної вибірки

млн грн

Підприємство	Рік				Темп приросту, %		
	2007	2008	2009	2010	2008 / 2007	2009 / 2008	2010 / 2009
Металургійне виробництво							
АрселорМіттал Кривий Ріг	12736,5	42454,9	39367,2	25473,2	233,3	-7,3	-35,3
Запоріжсталь	3310,4	3356,8	3436,8	12267	1,4	2,4	256,9
Алчевський МК	5657,0	903,6	3531,2	5719,3	-84,0	290,8	62,0
Залізорудне виробництво							
Південний ГЗК	15434,3	16506,2	17149,3	18564,9	6,9	3,9	8,3
Північний ГЗК	45007	5760,2	8211,7	25473	-87,2	42,6	210,2
Центральний ГЗК	7906,2	2929,5	3339,7	7382,3	-62,9	14,0	121,0
Машинобудування							
Мотор Січ	4394,9	4896,7	3426,6	6188,3	11,4	-30,0	80,6
Запоріжтрансформатор	2873,3	4420,5	3213,7	4641,2	53,8	-27,3	44,4
Сумське машинобудівне НВО ім. Фрунзе	298,4	2287,3	3959,4	1030,9	666,5	73,1	-74,0
Виробництво харчових продуктів, напоїв							
Київхліб	1278,5	1874,7	2370	2856,3	46,6	26,4	20,5
САН ІнБев Україна	779,9	1521,7	3794,7	2472,8	95,1	149,4	-34,8
Миронівський хлібопродукт	2161,4	6843,9	10565,3	12144	216,6	54,4	14,9

Розраховано автором на основі [6 – 7].

шинобудівного НВО ім. Фрунзе» – з 4,2 грн до 32,18 грн, що привело до зростання капіталізації цих підприємств на 11,4%; 53,8% і 666,5% відповідно.

Низький рівень розвитку вітчизняного фондового ринку провокує вітчизняні підприємства до виходу на західні фондові біржі. Найбільш привабливим для українських ІРО є лістинг на Лондонському альтернативному ринку, оскільки історично він призначався для розміщення невеликих компаній, тому вимоги до звітності й корпоративного управління там більш лояльні. Розміщення на міжнародних торгових майданчиках має ряд переваг:

- ✦ можливість отримання великих премій до чистої вартості активів;
- ✦ залучення якісних інвесторів;
- ✦ забезпечення високої ліквідності акцій та мінімізації ризику;
- ✦ поліпшення міжнародного іміджу компанії;
- ✦ зміцнення фінансової й операційної дисципліни на підприємстві у зв'язку з високими вимогами до звітності.

Поряд із суттєвими перевагами розміщення акцій на міжнародних торгових майданчиках зазначимо, що організація їх розміщення вимагає значних витрат. Перспективним є розвиток вітчизняного фондового ринку взагалі та ринку ІРО зокрема. Внутрішнє ІРО може стати ефективною можливістю залучення капіталу для малого та середнього бізнесу, однак для цього необхідно є відповідність вимогам прозорого корпоративного управління та розкриття інформації. Позитивним моментом, що може стимулювати розвиток ринку ІРО, є Програма розвитку фондового ринку України на 2011 – 2015 рр., яку ДКЦПФР презентував восени 2010 р. Одним із завдань Програми є підвищення інтересу емітентів до ІРО шляхом спрощення умов випуску та розміщення цінних паперів, а також проведення ІРО в Україні. Крім того, Податковим кодексом України скасовано податок на прибуток від емісійного доходу, а різниця між номіналом і ціною покупки, яка вища за нього, включається до валових витрат.

У 2008 р. (в умовах фінансової кризи та високих ставок банківських кредитів) «Миронівський хлібопродукт» на вигідних умовах продав невеликий пакет своїх акцій на основному майданчику Лондонської фондової біржі. Українського виробника м'ясної продукції інвестори оцінили в 1,7 млрд дол. США: за 19,4% акцій компанія виручила 322 млн дол. США. Акції «Миронівського хлібопродукту» продали за ціною, ближчою до нижньої позначки цінового коридору, встановленого перед ІРО – по 15 дол. США за папір (ціновий коридор був у межах 14 – 18,5 дол. США). Проте аналітики вважають угоду успішною, оскільки компанія розмістилася з 30% премією до аналогічних компаній з країн, що розвиваються.

У 2009 р. капіталізація досліджуваних підприємств зросла на 9% (з 93 756 млн грн до 102 365,6 млн грн). Найбільші темпи зростання ринкової капіталізації за цей період характерні для «Алчевського МК» (на 290,8%), що викликано емісією акцій, розпочатою у 2008 р. Вихід з економічної кризи та позбавлення ситуації на фондовому ринку призвели до зростання капіталізації відібра-

них підприємств на 21,3% за рахунок зростання ринкової ціни акцій при незмінній їх кількості.

Позиціонування промислових підприємств на фондовому ринку досліджувалося за допомогою таких індикаторів (табл. 2): прибутку на акцію (*Earnings Per Share, EPS*); відношення ринкової капіталізації компанії до її чистого прибутку (*price/earnings, P/E*); відношення ринкової капіталізації компанії до її доходів (*price/sales, P/S*); коефіцієнта котирування акції (*Market-to-Book Ratio*); коефіцієнта Тобіна (*Q-ratio*) [8, 9].

Прибуток на акцію (*EPS*) – один із основних фінансових показників, що використовується для оцінки компанії на фондовому ринку та характеризує обсяг чистого прибутку компанії, доступного для розподілу, що припадає на одну акцію. Динаміка показника дозволяє відзначити, що найбільш інвестиційно привабливими є гірничо-збагачувальні та машинобудівні підприємства. Майже всі суб'єкти господарювання мали критично низьке значення цього показника у 2008 р. унаслідок кризових явищ в економіці у цей період. На цьому етапі розвитку економіка України характеризувалася великою кількістю збиткових підприємств, загальна кількість яких зросла протягом 2008 р. майже удвічі порівняно з 2007 р. У 2009 р. кількість прибуткових і збиткових промислових підприємств становила 50% на 50%. У 2010 р. найбільші темпи зростання прибутку характерні для гірничо-збагачувальних комбінатів, унаслідок чого прибуток на 1 акцію збільшився до 1 грн при незмінній кількості акцій номіналом 0,25 грн.

Безперечним лідером за показником *EPS* є «Мотор Січ» (63 грн/акцію), хоча обсяг прибутку на такому ж рівні, як і у «Мотор Січ» мали «АрселорМіттал Кривий Ріг», «Центральний ГЗК» і «Миронівський хлібопродукт», а вдвічі більший – «Південний ГЗК», «Північний ГЗК». А відтак, високе значення *EPS* зумовлено невеликим обсягом акцій підприємства 18,6 млн шт. з номіналом 135 грн, що значно перевищує номінальну вартість акцій, яка на досліджуваних підприємствах коливається на рівні 0,1 – 10 грн.

Більшість компаній торгується з дуже невисокими мультиплікаторами: *P/E* на рівні 4 – 8, інші коливання показника дозволяють виокремити дві групи підприємств:

- ✦ до першої групи належать підприємства, для яких характерним є сподівання інвесторів у зростанні прибутку у майбутньому («Запоріжсталь» – 50,9; «АрселорМіттал Кривий Ріг» – 117 у 2009 р. та 21 у 2010 р.; «Запоріжтрансформатор» – 13,13);
- ✦ до другої групи відносять підприємства, активи яких значно переоцінені («Київхліб» – 172,6).

Занадто високе значення *P/E* у Мотор Січ у 2008 р. (1917,3) пояснюється специфікою діяльності підприємства, що забезпечує отримання замовлень навіть у періоди економічних спадів унаслідок жорсткої регламентації технічного обслуговування та ремонтів авіатехніки, у тому числі авіадвигунів.

Для досліджуваної вибірки підприємств усіх галузей критично низькими значеннями характеризується показник відношення ринкової капіталізації компанії до

Індикатори позиціонування вітчизняних промислових підприємств досліджуваної вибірки на фондовому ринку

Рік	Металургійне виробництво			Залізрудне виробництво			Машинобудування			Виробництво харчових продуктів, напоїв		
	АрселорМіттал	Алчевський МК	Запоріжсталь	ПівдГЗК	ПівніГЗК	ЦГЗК	Мотор Січ	Запоріжтранс-форматор	Сумське машино-будівне НВО	Київхліб	САН ІнБев Україна	Миронівський хлібокомбінат
EPS												
2007	0,98	0,03	0,64	0,28	0,80	0,50	11,57	0,19	1,44	-0,11	0,033	0,205
2008	1,21	-0,01	0,02	1,07	1,52	1,64	0,13	0,24	-2,28	-0,10	0,006	0,002
2009	0,09	-0,03	-0,11	-0,03	0,54	0,21	37,43	0,44	4,91	-0,01	0,041	0,367
2010	0,31	-0,04	0,09	1,00	1,15	1,10	63,02	0,16	1,30	0,10	0,031	0,515
P/E												
2007	3,35	17,41	5,98	25,56	24,49	13,49	20,32	6,69	2,91	-75,93	2,66	9,16
2008	9,08	-2,58	70,44	7,23	1,64	1,53	1917,3	8,38	-14,09	-119,2	27,81	963,2
2009	117,05	-3,97	-11,83	-233,11	6,59	13,39	4,62	3,27	11,34	-1552	9,76	9,16
2010	21,06	-5,64	50,87	8,68	9,63	5,74	4,96	13,13	11,13	172,6	8,40	7,49
P/S												
2007	0,68	0,63	0,34	5,35	6,08	2,92	2,51	1,38	0,18	1,82	0,33	0,88
2008	1,92	0,06	0,27	3,59	0,55	0,64	2,38	1,33	0,93	2,02	0,53	1,62
2009	2,73	0,35	0,38	8,06	1,40	1,47	0,92	0,83	1,20	1,82	1,15	1,81
2010	1,08	0,54	0,93	3,22	2,55	1,67	1,23	2,03	0,48	1,90	0,72	1,57
Market-to-Book Ratio												
2007	3,30	5,25	15,34	28,80	78,13	26,99	1,74	13,00	0,42	0,81	8,66	7,53
2008	11,00	0,35	5,08	30,80	10,00	10,00	1,83	20,00	3,22	1,18	16,00	8,70
2009	10,20	1,37	5,20	32,00	14,26	11,40	1,28	14,54	5,57	1,50	39,90	13,43
2010	6,60	2,22	18,56	34,64	44,22	25,20	2,31	21,00	1,45	1,80	26,00	15,43
Q-ratio												
2007	0,85	0,63	0,46	5,45	8,47	3,70	1,50	1,16	0,14	4,51	0,38	0,45
2008	2,91	0,08	0,31	3,04	0,49	0,54	1,38	1,20	0,63	5,96	0,61	0,93
2009	2,60	0,30	0,35	3,01	0,45	0,56	0,81	0,79	1,07	6,50	1,51	1,17
2010	1,46	0,49	1,18	2,47	1,22	1,03	1,00	1,28	0,21	6,56	0,89	0,97

її доходів (P/S): від 0,48 у до 3,22. Критично низькі значення показника характерні для металургійних підприємств, що дозволяє зробити висновок про їх недокапіталізованість. Варто відзначити, що найбільші значення P/S характерні для гірничо-збагачувальних комбінатів: «Південний ГЗК» – 3,22; «Північний ГЗК» – 2,55; «Центральний ГЗК» – 1,67, однак порівняно із зарубіжними аналогами ці показники незначні.

Коефіцієнт котирування акції ($Market-to-Book Ratio$) свідчить, що майже всі підприємства мають значення більше 1 (за винятком «Алчевського МК» у 2008 р. та «Сумського машинобудівного НВО ім. Фрунзе» у 2007 р.). Це означає, що інвестори готові заплатити за акції досліджуваних підприємств ціну, яка перевищує бухгалтерську оцінку реального капіталу. Однак за підприємствами ці показники значно диференційовані: найбільше

перевищення ринкової вартості акцій над номінальною вартістю акції характерне для гірничо-збагачувальних комбінатів ($Market-to-Book Ratio$ на рівні 25 – 44 у 2010 р.). Найбільші темпи зростання показника властиві харчовим підприємствам: перевищення ринкової ціни акцій над номіналом зросло у «Київхліб» з 0,81 до 1,8 за досліджуваний період, або у 2,2 раза; у «САН ІнБев Україна» – з 8,66 до 26,0, або у 3 рази; у «Миронівський хлібопродукт» – з 7,53 до 15,43, або у 2 рази. Незважаючи на певне зростання, цінова динаміка акцій «САН ІнБев Україна» мала негативну динаміку протягом 2009 – 2010 рр. ($Market-to-Book Ratio$ 39,9 у 2009 р., 26 у 2010 р.), що зумовлено різкою реакцією ринку на негативні очікування, які не були в подальшому підтверджені фундаментальними показниками та звітністю. Інвестування в акції харчових підприємств дає можливість для галузе-

вої диверсифікації інвестиційних портфелів, оскільки їх можна ідентифікувати як «захисні» неіндустріальні акції фондового ринку.

Динаміка коефіцієнта Тобіна (*Q-ratio*) дозволяє відзначити, що специфіка українського менеджменту полягає в акцентуванні уваги на питаннях виробництва і правильного спрямування грошових ресурсів, а не на ринковій вартості очолюваних ними підприємств. Як наслідок, маємо дуже низьку капіталізацію вітчизняних промислових підприємств і феноменальний за світовими мірками факт: балансова вартість підприємства перевищує його ринкову вартість.

Аля оцінювання ефективності прийняття управлінських рішень щодо структури капіталу в контексті секторального аналізу використовуємо логіку, яка базується на порівнянні рівня економічної рентабельності за чистим прибутком і середньозваженої вартості капіталу та оцінюванні динаміки приросту (зменшення) вартості бізнесу.

Розрахунок середньозваженої вартості капіталу здійснений за формулою:

$$WACC = w_{BK} \times k_{BK} + w_{ПЛ.ПК} \times k_{ПЛ.ПК}, \quad (1)$$

де w_{BK} – частка власного капіталу у загальній його величині;

k_{BK} – вартість власного капіталу, у %;

$w_{ПЛ.ПК}$ – частка платного позикового капіталу в загальній його величині, %

$k_{ПЛ.ПК}$ – вартість позикового капіталу, %.

Оцінювання вартості власного капіталу побудовано на основі використання кумулятивного підходу (рис. 1). Розрахунок вартості власного капіталу на основі кумулятивного методу базується на тому, що: власники власного капіталу потребують компенсацію за систематичний ризик, який породжується і комерційними, і політичними, і фінансовими складовими.

Вартість власного капіталу розраховується як сума: доходності по безризикових вкладеннях; премії за ризик розвиненості фондового ринку; премії за політичний ризик; премії за ризик інфраструктури відповідного фондового ринку; премії за ризик інвестування в конкретну галузь (корпорацію).

Порівняння середньозваженої вартості капіталу та економічної рентабельності свідчить про те, що протягом 2007 – 2010 рр. рівень витрат на формування капіталу перевищував його доходність (табл. 3).

Варто наголосити, що процеси декапіталізації внутрішньої вартості характерні для всіх підприємств ідентифікованих секторів (рис. 2). Навіть лідери за показниками результативності діяльності – підприємства залізорудного виробництва – мають від'ємне значення економічної доданої вартості протягом досліджуваного періоду, за винятком 2008 р.

Як зазначалося вище, процеси формування оптимальної структури капіталу безпосередньо пов'язані не тільки з якістю менеджменту формування капіталу, а і з процесами результативності (доходності) його функціонування.

Результати аналізу свідчать, що ринкова капіталізація вітчизняних промислових підприємств залежить переважно від ринкової вартості акцій, тобто від оцінки ринком вартості бізнесу. Однак при цьому увага акцентується не стільки на оцінюванні фактичної стійкості, прибутковості, скільки визначається очікуваннями інвесторів у зростанні прибутковості підприємств у майбутньому. Більше того, окремі характерні ознаки не притаманні самому підприємству, а визначаються зовнішнім середовищем, наприклад, конкурентною позицією компанії на ринку. З огляду на це ринкову капіталізацію підприємства можна ідентифікувати як економічний індикатор довіри, що показує ставлення до підприємства на ринку.

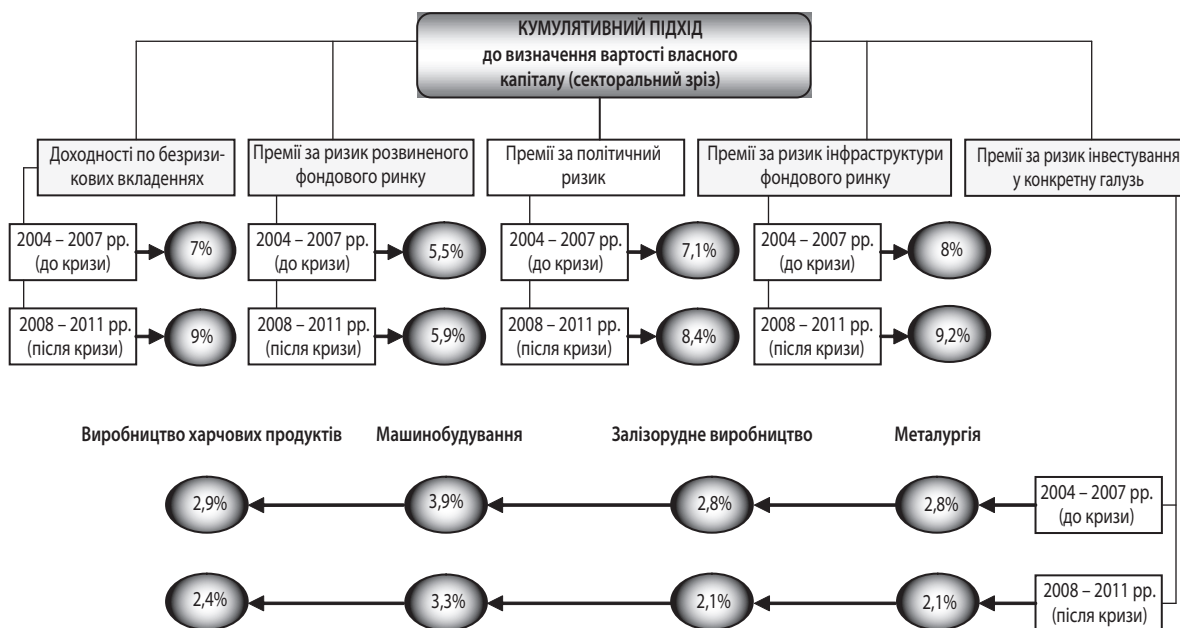

Рис. 1. Формування вартості власного капіталу підприємств на основі кумулятивного підходу

Показники формування економічної доданої вартості підприємств у 2007 – 2010 рр.,%

Сектори промислового виробництва	2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.	
	R _{ек.} *	WACC**	R _{ек.} *	WACC**	R _{ек.} *	WACC**	R _{ек.} *	WACC**
Металургія	9,24	20,08	2,65	18,46	-5,25	17,74	-2,51	15,55
Залізорудне виробництво	15,86	21,53	28,26	23,43	3,72	25,53	13,41	21,34
Машинобудування	3,07	17,76	-0,71	18,2	0,03	19,38	2,68	16,39
Виробництво харчових продуктів та напоїв	1,97	14,59	-4,92	14,01	2,27	15,54	1,21	14,79

*R_{ек.} – рівень економічної рентабельності, розрахований за чистим прибутком, %;

**WACC – середньозважена вартість капіталу, %.

На сьогодні зростання вартості капіталу компанії підвищує актуальність проблеми здешевлення фінансових ресурсів та оптимізації їх структури. Використання власних фінансових джерел стримує темпи розвитку підприємств та зростання їх ринкової вартості, що призводить до зниження результативності їхньої діяльності.

Узагальнення результатів аналізу дозволяє виокремити основні тенденції у формуванні структури джерел капіталу та структури активів промислових підприємств (рис. 3). Типовими для різних секторів економіки є проблеми незбалансованості джерел капіталу та структури активів. Дані динамічного аналізу інформаційної бази дозволяють диференціювати сектори економіки за рівнем проблем фінансово-комерційної безпеки: найбільш яскраво виражені ці проблеми на металургійних підприємствах; найбільш оптимальною є структура капіталу у залізорудних підприємствах. Специфіка фінансової стабілізації суб'єктів господарювання та забезпечення їх фінансової стійкості передбачає подолання виявлених за результатами ретроспективного аналізу фінансових диспропорцій.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у результаті проведеного аналізу процесів капіталізації окремих промислових підприємств України можна зробити висновки про те, що позитивна динаміка ринкової капіталізації вітчизняних промислових підприємств не корелює з показниками результативності їх діяльності: найбільші темпи приросту характерні для металургійного виробництва; найменші – для залізорудного. Збільшення ринкової капіталізації зумовлене, переважно, зростанням ринкової ціни акцій, за винятком ПАТ «Миронівський хлібопродукт». Результати аналізу доводять, що традиційні фактори підвищення ринкової капіталізації бізнес-одиниць (інвестиційна привабливість, кредитний рейтинг) набувають другорядного статусу. На сьогодні формування ринкової капіталізації визначається, у першу чергу, зовнішніми факторами: кон'юктурою ринку, попитом і пропозицією акцій на фондовому ринку та прогнозним очікуванням інвесторів у підвищенні ефективності діяльності підприємств у майбутньому.

Разом з цим нарощення ринкової капіталізації вітчизняних промислових підприємств відбувається на фоні процесів декапіталізації внутрішньої вартості іден-

тифікованих секторів, що зумовлене перевищенням рівня витрат на формування капіталу над його доходністю. Можливості інноваційного розвитку та зростання внутрішньої вартості суб'єктів господарювання стримуються зростанням вартості власного капіталу та дефіцитом фінансових ресурсів для реалізації широкомасштабних інвестиційних проектів, що підвищує актуальність вирішення проблеми здешевлення фінансових ресурсів та оптимізації їх структури. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Абрамов А. Е.** Рыночная капитализация – понятие, показатели и сферы применения / А. Е. Абрамов // Рынок ценных бумаг. – 2004. – № 4 (259). – С. 50 – 53.
2. **Бакулев А. В.** Концепции оптимальности структуры капитала и прав собственности: критический анализ / А. В. Бакулев // Вестник СПбГУ. – 2006. – Серия 8. – Выпуск 6. – С. 85 – 103.
3. **Бланк И. А.** Управление формированием капитала / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2000. – 512 с.
4. **Видиборець А. П.** Понятійна ідентифікація капіталізації / А. П. Видиборець // Фінансове право у XXI сторіччі: здобутки та перспективи : збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, 4 – 7 жовтня 2011 р. Ч. II / НДІ фінансового права. – К. : Алерта, 2011. – С. 59 – 62.
5. **Дедкова М. В.** Капитализация компании: теоретический аспект / М. В. Дедкова // Вестник МГУС. Серия «Экономика». – 2007. – № 1.
6. Інформаційна база та статистичні дані // Компанія I-NVEST [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://invest.net/issuers.html?info=1>
7. London Stock Exchange. – Access mode : <http://www.londonstockexchange.com>
8. Корпоративные финансовые решения. Эмпирический анализ российских компаний (корпоративные финансовые решения на развивающихся рынках капитала) : монография / Под науч. ред. И. В. Ивашковской. – М. : ИНФРА-М, 2011.
9. Экономическая теория / Под ред. Дж. Итуэлла, М. Мильгейта, П. Ньюмена. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 931 с.

Науковий керівник: Варналій З. С. – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри фінансів Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

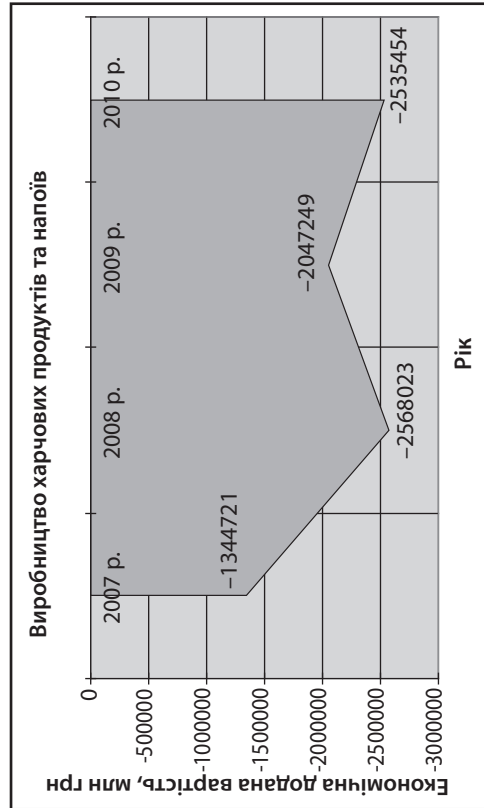
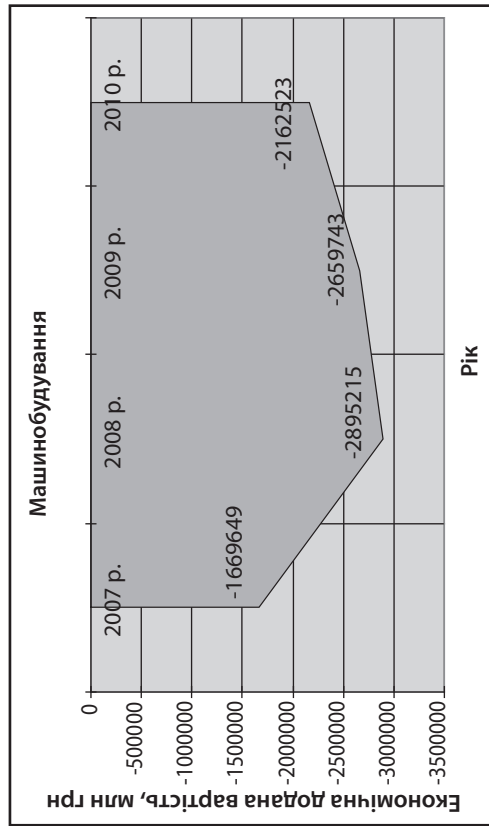
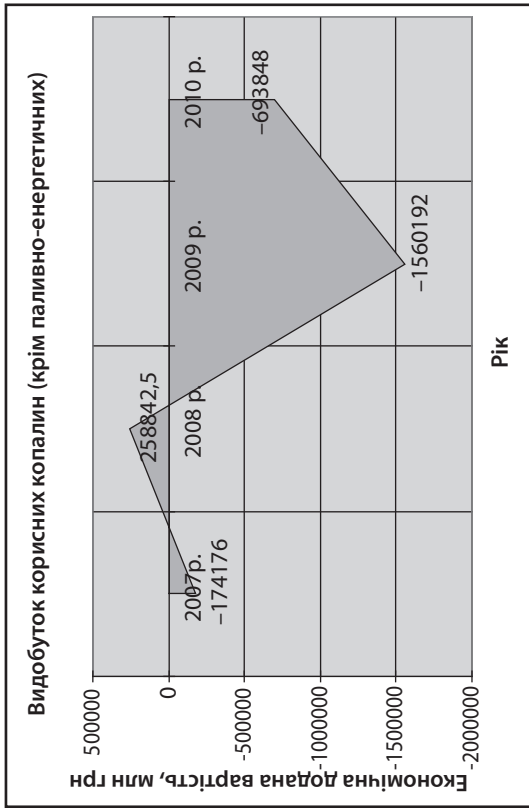
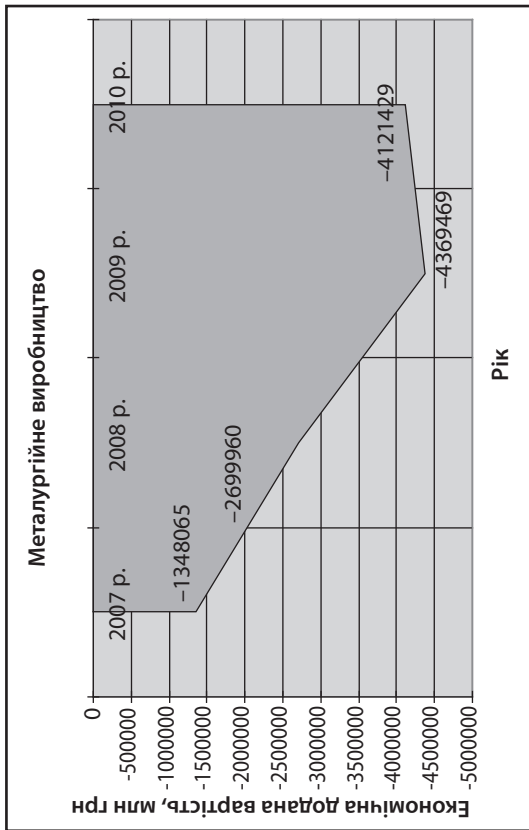

Рис. 2. Показники економічної доданої вартості вітчизняних промислових підприємств у 2007 – 2010 рр.

	Металургійне виробництво	Залізорудне виробництво	Машинобудування	Виробництво харчових продуктів та напоїв
Структура джерел формування капіталу	<p>Високий рівень фінансового ризику з точки зору залежності від зовнішніх джерел фінансування. Незадовільна внутрішня структура позикового капіталу, яка характеризується зростанням короткострокових джерел за порівнянними розрахунками та обумовлює зниження фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності. Поточна динаміка середньозваженої вартості капіталу. Недостатність власного капіталу для забезпечення формування необоротних активів</p>	<p>Нормальний рівень фінансової стійкості з точки зору залежності від зовнішніх інвесторів. Зниження частки довгострокового позикового фінансування в структурі капіталу. Дуже високі темпи приросту поточних зобов'язань у розрахунках, які використовуються на фінансування не тільки поточної діяльності, а і для формування капітальних активів, що спричиняє загрозу щодо погіршення фінансової стійкості</p>	<p>Негативна динаміка фінансової стійкості з точки зору залежності від зовнішніх інвесторів і кредиторів. Зниження частки довгострокових джерел фінансування в структурі як позикового, так і всього капіталу. Високі темпи зростання поточних зобов'язань порівняно з темпами приросту перманентного капіталу та капітальних активів, що спричиняє погіршення показників ліквідності, платоспроможності та ефективності забезпечення запасів</p>	<p>Високий рівень фінансового ризику структури капіталу. Уповільнення темпів зростання довгострокових джерел фінансування, та, відповідно, високі темпи зростання короткострокового позикового капіталу, за рахунок якого здійснюється не тільки фінансування поточної діяльності, а і формування величини необоротних активів, що спричиняє зниження рівня ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості</p>
Структура активів	<p>Критично високий рівень зносу активів, що амортизуються. На фоні зниження частки капітальних активів у структурі капіталу збільшується частка дебіторської заборгованості</p>	<p>Значні темпи зростання капітальних активів обумовили позитивну динаміку коефіцієнта зносу активів, що амортизуються. Високі темпи приросту дебіторської заборгованості, обумовили збільшення її частки в активах підприємства на фоні зменшення частки капітальних активів</p>	<p>Критично високі значення коефіцієнта зносу активів, що амортизуються. У структурі активів найбільшими темпами зростає дебіторська заборгованість, як наслідок, її частка у валюті балансу перевищує частку капітальних активів</p>	<p>Невиправдано високі темпи зростання дебіторської заборгованості, спричинили зростання її частки у загальній величині активів, яка перевищила частку необоротних активів. Хоча темпи зростання перманентного капіталу перевищують приріст необоротних активів, зберігається ситуація дефіциту власних оборотних коштів</p>

Рис. 3. Тенденції формування джерел капіталу та структури активів промислових підприємств України (узагальнено автором)

REFERENCES

- Abramov, A. E. "Rynochnaia kapitalizatsiia – poniatie, pokazateli i sfery primeneniia" [Market capitalization – the concept, performance and application]. *Rynok tsenykh bumag*, no. 4(259) (2004): 50-53.
- Bakulev, A. V. "Kontseptsii optimalnosti struktury kapitala i prav sobstvennosti: kriticheskiy analiz" [The concept of optimal capital structure and ownership: a critical analysis]. *Vestnik SPbGU*, no. 6 (2006): 85-103.
- Blank, I. A. *Upravlenie formirovaniem kapitala* [Management of capital formation]. Kyiv: Nika-Tsentr, 2000.
- Dedkova, M. V. "Kapitalizatsiia kompanii: teoreticheskiy aspekt" [The capitalization of the company: a theoretical aspect]. *Vestnik MGUS*, no. 1 (2007).
- Ekonomicheskaiia teoriia* [Economic theory]. Moscow: INFRA-M, 2004.
- "Informatsiina baza ta statystychni dani" [Information base and statistics]. <http://i-nvest.net/issuers.html?info=1>
- Korporativnye finansovye resheniia. Empiricheskiy analiz rossiyskikh kompanii (korporativnye finansovye resheniia na razvivaiushchikhsia rynkakh kapitala)* [Corporate financial solutions. An empirical analysis of Russian companies (corporate finance solutions in emerging capital markets)]. Moscow: INFRA-M, 2011.
- London Stock Exchange. <http://www.londonstockexchange.com>
- Vydyborets, A. P. "Poniatina identyfikatsiia kapitalizatsii" [Conceptual identification of capitalization]. *Finansove pravo u Kh-Khl storichchi : zdobutky ta perspektyvy*. Kyiv: Alerta, 2011. 59-62.

ВЕРТИКАЛЬНО ІНТЕГРОВАНІ СТРУКТУРИ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ В ГІРНИЧО-МЕТАЛУРГІЙНОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

НУСІНОВ В. Я., КОЛЕСНИКОВ Д. В.

УДК 334.758

Нусінов В. Я., Колесніков Д. В. Вертикально інтегровані структури: сутність та особливості функціонування в гірничо-металургійному комплексі України

Метою статті є визначення сутності вертикально інтегрованих структур і розгляд проблем й особливостей їх функціонування в умовах розвитку гірничо-металургійного комплексу України. Систематизація та узагальнення поглядів науковців дозволили сформулювати власне бачення сутності вертикальної інтеграції, результатом якої є створення вертикально інтегрованої структури. На основі досліджень наукових підходів було подальшого розвитку визначення сутності вертикально інтегрованої структури, надано характеристику її властивостям, а також визначено переваги і недоліки її функціонування. Розгляд особливостей функціонування вертикально інтегрованих структур у гірничо-металургійному комплексі України (на прикладі діяльності групи Метінвест) дозволив виявити позитивні та негативні сторони інтеграції гірничодобувних і металургійних підприємств у єдину структуру. Визначено, що основою прийняття рішення про об'єднання (приєднання) підприємств є отримання позитивного синергетичного ефекту. Перспективою подальших досліджень є вивчення синергії при утворенні і функціонуванні вертикально інтегрованих структур у гірничо-металургійному комплексі України.

Ключові слова: вертикальна інтеграція, інтеграційні процеси, вертикально інтегрована структура.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 13.

Нусінов Володимир Якович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аудиту і фінансового аналізу, Криворізький національний університет (вул. XXII Партз'їзду, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)

E-mail: oafa_ktu@mail.ru

Колесніков Дмитро Валерійович – аспірант, Криворізький національний університет (вул. XXII Партз'їзду, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)

E-mail: oafa_ktu@mail.ru

УДК 334.758

UDC 334.758

Нусінов В. Я., Колесніков Д. В. Вертикально інтегровані структури: сутність та особливості функціонування в горно-металургійному комплексі України

Целью статьи является определение сущности вертикально интегрированных структур, рассмотрение проблем и особенностей их функционирования в условиях развития горно-металлургического комплекса Украины. Систематизация и обобщение научных взглядов позволили сформировать собственное видение сущности вертикальной интеграции, результатом которой является создание вертикально интегрированной структуры. На основе исследования научных подходов приобредено дальнейшее развитие определения сущности вертикально интегрированной структуры, представлена характеристика ее свойств, а также определены преимущества и недостатки ее функционирования. Рассмотрение особенностей функционирования вертикально интегрированных структур в горно-металлургическом комплексе Украины (на примере деятельности группы Метинвест) позволило обнаружить позитивные и негативные стороны интеграции горнодобывающих и металлургических предприятий в единственную структуру. Определено, что основой принятия решения об объединении (присоединении) предприятий является получение позитивного синергического эффекта. Перспективой последующих исследований является изучение синергии при образовании и функционировании вертикально интегрированных структур в горно-металлургическом комплексе Украины.

Ключевые слова: вертикальная интеграция, интеграционные процессы, вертикально интегрированная структура.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 13.

Нусінов Володимир Яковлевич – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри учета, аудита и финансового анализа, Криворожский национальный университет (ул. XXII Партсъезда, 11, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50027, Украина)

E-mail: oafa_ktu@mail.ru

Колесніков Дмитрій Валерієвич – аспірант, Криворожский национальный университет (ул. XXII Партсъезда, 11, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50027, Украина)

E-mail: oafa_ktu@mail.ru

Nusinov V. Y., Kolesnikov D. V. Vertically Integrated Structures: Essence and Specific Features of Functioning in the Mining and Smelting Complex of Ukraine

The goal of the article is identification of the essence of vertically integrated structures, consideration of problems and specific features of their functioning under conditions of development of the mining and smelting complex of Ukraine. Systemising and generalising scientific views, the authors form own vision of the essence of vertical integration, the result of which is creation of a vertically integrated structure. On the basis of the study of scientific approaches, the authors further develop identification of the essence of the vertically integrated structure, present characteristics of its properties and also identify advantages and shortcomings of its functioning. The article considers specific features of functioning of vertically integrated structures in the mining and smelting complex of Ukraine (on the example of activity of the Metinvest Group), which allowed detection of positive and negative issues of integration of mining and smelting enterprises into a single structure. It determines that the basis of the decision to unite (join) enterprises is obtaining a positive synergetic effect. The prospect of further studies is the study of synergy during formation and functioning of vertically integrated structures in the mining and smelting complex of Ukraine.

Key words: vertical integration, integration processes, vertically integrated structure.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 13.

Nusinov Volodymyr Ya. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of the Account, Audit and the Financial Analysis, Kryvyi Rig National University (vul. XXII Partz'yizdu, 11, Kryvyi Rig, Dnipropetrovska obl., 50027, Ukraine)

E-mail: oafa_ktu@mail.ru

Kolesnikov Dmytro V. – Postgraduate Student, Kryvyi Rig National University (vul. XXII Partz'yizdu, 11, Kryvyi Rig, Dnipropetrovska obl., 50027, Ukraine)

E-mail: oafa_ktu@mail.ru

У період стрімкого розвитку НТП, загострення конкуренції на світових ринках залізорудної сировини та металопродукції, необхідності оновлення матеріально-технічної бази підприємств ГМК України та розширення можливостей економії їх фінансових ресурсів особливої актуальності набуває створення вертикально інтегрованих структур.

Основними причинами формування подібних структур у гірничо-металургійному комплексі України є об'єднання групи підприємств в єдине ціле з метою забезпечення повного виробничого процесу виготовлення продукції – від видобутку залізорудної сировини до реалізації металопродукату та іншої кінцевої продукції металургії. Успіх та ефективність функціонування вертикально інтегрованої структури в такій ситуації багато в чому залежить від якості процесів кооперації та взаємодії окремих бізнес-одиниць, що її утворюють.

Отже, необхідність створення вертикально інтегрованих структур пов'язана з питаннями, які не в змозі вирішити розрізнені підприємства. Це питання розвитку сировинної бази, випуску конкурентоспроможної продукції кінцевих переділів, скорочення витрат і модернізації виробництва.

Аналіз останніх публікацій дозволив визначити перспективність досліджень вертикально інтегрованих структур. Проблема вертикальної інтеграції приділялася багато уваги у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких Бутіркин А. [1], Динз Г. [2], Іщенко С. [3], Калініченко Л. [4], Куц Л. [5], Пилипенко А. [6], Скопенко Н. [7], Хардинг Д. [8], Ядін І. [9] та інших. Так, у працях [1, 5, 7, 8] розглядається сутність вертикальної інтеграції в контексті різних економічних теорій і концепцій. Роботи [2, 3, 6] присвячені особливостям формування інтегрованих структур, у тому числі вертикальних. А у роботах [2, 3, 8] наводяться переваги і недоліки вертикальної інтеграції, що дозволяє більш ґрунтовно підійти до дослідження питань формування вертикально інтегрованих структур.

Незважаючи на існування великої кількості ґрунтовних досліджень, деякі аспекти вивчення сутності та особливостей функціонування вертикально інтегрованих структур залишаються поза увагою.

Так, вертикальна інтеграція розглядається, в основному, не як самостійний, специфічний процес, а як частина більш загального – інтеграції господарюючих суб'єктів, що виражається в створенні різних корпорацій, спілок й інших формальних об'єднань. Такий підхід не дозволяє детально досліджувати процеси формування і функціонування вертикально інтегрованих структур. Найчастіше автори тільки згадують, що існують поняття «вертикальна інтеграція» і «вертикально інтегрована структура» як результат інтеграційного процесу, не надаючи їм деталізованого визначення.

Крім того, недостатньо уваги приділяється формуванню вертикально інтегрованих структур в окремих галузях народного господарства, наприклад, у гірничо-металургійному комплексі України. Зважаючи на це, подальшого вивчення і наукового аналізу потребують питання особливостей функціонування вертикально ін-

тегрованих структур у ГМК України в ринкових умовах господарювання.

Метою дослідження, що викладено у статті, є визначення сутності вертикально інтегрованих структур і розгляд проблем й особливостей їх функціонування в умовах розвитку ГМК України.

Визначення сутності вертикально інтегрованих структур потребує попереднього дослідження сутності поняття «інтеграція» (від лат. *integratio* – відновлення, заповнення; від *integres* – цілий). Як стверджує Калініченко Л. Л., інтеграцією є «стан зв'язаності окремих частин, що диференціюються, і функцій системи в ціле, а також процес, що веде до такого стану» [4]. Інтеграцію як стан або процес розглядають й інші науковці.

Провівши огляд останніх публікацій і досліджень щодо визначення сутності вертикальної інтеграції, виявлено, що більшість дослідників розглядають її в таких аспектах: як процес об'єднання окремих бізнес-одиниць (компаній, підприємств, фірм тощо) або поєднання (розширення) технологічно самостійних процесів; як процес встановлення контролю однієї бізнес-одиниці над іншими або над окремими стадіями виробництва (реалізації) продукції; як поглиблення економічних відносин чи посилення виробничих зв'язків.

Враховуючи сказане, найбільш комплексним, на нашу думку, є визначення Куц Л. Л.: «вертикальна інтеграція – це розширення діяльності і/або контролю фірми вздовж технологічно-розподільчо-збутового ланцюга або на попередні стадії (аж до виробництва сировини), або на наступні (аж до збуту продукції кінцевому споживачеві) з метою заміни ринкових трансакцій на інші форми контактів (внутрішні операції і процеси, довгострокові контракти тощо)» [5]. Це визначення можна взяти за основу при дослідженні вертикально інтегрованих структур, що формуються у ГМК України. Однак, вважаємо, що його необхідно розширити та на основі аналізу праць відомих науковців надати власне визначення сутності вертикальної інтеграції.

Отже, вертикальна інтеграція нами розглядається як процес об'єднання окремих бізнес-одиниць або технологічно самостійних стадій виробництва, пов'язаних між собою єдиним технологічним ланцюгом, що супроводжується поглибленням фінансово-економічних відносин, зміцненням виробничих зв'язків і встановленням контролю над окремими стадіями виробництва і збуту продукції (однієї бізнес-одиниці над іншими). При цьому стадія виробництва розуміється як процес, у результаті якого до первісної вартості продукту приєднується додана вартість, а сам продукт переміщується по ланцюгу до кінцевого споживача.

Результатом вертикальної інтеграції є створення вертикально інтегрованої структури. Її як вертикально інтегровану компанію розглядають Іванова В. О. [11] та Сіногейкіна О. Г. [12].

На думку Іванової В. О., вертикально інтегрована компанія є структурою, яка об'єднує сукупність підприємств, охоплює етапи технологічного процесу від видобутку сировини до реалізації готового продукту кінцевому споживачеві [11]. Автор зазначає, що формування

вертикально інтегрованих компаній може мати різні цілі, однак головна мета полягає в оптимізації господарсько-економічної діяльності та максимізації прибутку. Досягнення цієї мети можливе за умови організаційної єдності всіх складових технологічного ланцюга та суворой виробничо-економічної дисципліни всіх бізнес-одиниць, які становлять вертикально-інтегровану компанію.

Найбільш точно визначення вертикально інтегрованої компанії, на наш погляд, наведено Сіногейкіною О. Г., яка зазначає, що «... це складна організаційно-виробнича структура холдингового типу з єдиним керуючим центром і замкненим циклом виробництва, що об'єднує підприємства, які послідовно беруть участь у виробництві, продажу і споживанні готового продукту на наступних стадіях єдиного технологічного процесу, таким чином, взаємозалежних один від одного товарними і грошовими потоками» [12]. Інші науковці [9, 10] надають узагальнене визначення інтегрованих структур.

За результатами дослідження сутності вертикально інтегрованих структур можна підсумувати: усі науковці єдині у тому, що вертикально інтегровані структури представляють собою сукупність підприємств, взаємозалежних між собою та об'єднаних за технологічним принципом з метою реалізації спільних цілей. Однак, необхідно уточнити, що вертикально інтегровані структури не можна ототожнювати лише з вертикально інтегрованими компаніями (корпораціями). Останні є лише офіційно визнаним видом вертикально інтегрованих структур. Разом з ними в економічному середовищі співіснують і ті бізнес-одиниці, які об'єднують свої зусилля на умовах кооперації, партнерства або інших форм співпраці, не закріплюючи статус вертикально інтегрованої компанії в установчих документах. Тому ми вважаємо, що вертикально інтегровані структури є більш широким поняттям, що, у тому числі, включає і вертикально інтегровані компанії, які є одним із проявів процесів вертикальної інтеграції.

Крім того, незважаючи на те, що вертикально інтегрована структура являє собою цілісний об'єкт господарювання (незалежно від наявності офіційної реєстрації), вона є сукупністю окремих, хоча й взаємозалежних, бізнес-одиниць (виробництв), які мають свою специфіку, є технологічно детермінованими та поєднуються у структуру вертикаллі виробничо-господарського процесу.

Вертикально інтегрована структура не є статичною, а постійно змінюється завдяки пошуку найкращих варіантів співпраці окремих бізнес-одиниць (оптимізації структури виробництва), а тому склад елементів у такій структурі необхідно розглядати лише на певний момент часу.

Спільною метою об'єднання окремих бізнес-одиниць у вертикально інтегровану структуру, як стверджує більшість науковців, є отримання синергетичного ефекту внаслідок спільного вирішення виробничо-економічних та управлінських завдань, поглиблення спеціалізації та кооперації, підвищення ефективності залучення і використання всіх видів ресурсів тощо.

Отже, можна стверджувати, що вертикально інтегрованим структурам притаманні такі властивості: цілісність, відокремленість, організованість, синергічність, емерджентність, мультиплікативність, адаптив-

ність, наявність зворотного зв'язку, стійкість. Характеристику властивостей вертикально інтегрованої структури наведено в *табл. 1*.

Враховуючи сказане та ґрунтуючись на працях науковців, набуло подальшого розвитку визначення сутності вертикально інтегрованої структури як складної динамічної організаційної форми ведення бізнесу, яка є результатом вертикальної інтеграції, має певні властивості й представляє собою офіційно зареєстроване або утворене на основі угод і договорів об'єднання бізнес-одиниць (підприємств, фірм, компаній, організацій і установ) або технологічно самостійних стадій виробництва, що, як правило, утворюють замкнений цикл, пов'язаних між собою єдиним технологічним ланцюгом від видобутку сировини до збуту кінцевого продукту та здійснюючих спільну діяльність з метою отримання синергетичного ефекту.

На відміну від існуючих запропоноване нами визначення враховує умови утворення та динамічність вертикально інтегрованої структури і дозволяє розглядати її як результат вертикальної інтеграції на певний момент часу.

Отже, створення і функціонування вертикально інтегрованих структур є закономірним і необхідним явищем, яке виникає як механізм вертикальної координації виробників проміжної й кінцевої продукції та спричиняє підвищення ефективності виробництва на всіх стадіях виготовлення і реалізації кінцевого споживачу готового продукту.

Інтеграційний процес в контексті різних економічних теорій й концепцій, а також підґрунтя і стимули утворення інтегрованих структур бізнесу в ГМК України розглядає Ялдин І. В. [8]. Науковець визначає необхідність врахування двох основних аспектів – відповідності технологічного підґрунтя ортодоксальній економічній теорії (інтегрування ресурсів у єдиному виробничо-технологічному процесі для максимізації прибутку в умовах заданих технологічних і ринкових параметрів) і неможливості брати за основу одну з теорій (ортодоксальну, галузевої організації, прав власності, трансакційних витрат, фінансів та ін.) як за головну. Ми у цьому повністю погоджуємося з Ялдином І. В. і вважаємо за необхідне доповнити: існує необхідність врахування третього аспекту – життєвого циклу інтегрованої структури. Особливо це важливо в умовах діяльності гірничо-металургійного комплексу України.

Під життєвим циклом вертикально інтегрованої структури в ГМК України нами розуміється сукупність стадій її розвитку від видобутку залізорудної сировини до виробництва і реалізації металопрокату та іншої кінцевої продукції металургії, кожна з яких характеризується певними, специфічними завданнями та цілями, можливістю переходу організації на вищу стадію життєвого циклу, при якій ефект синергії проявляється більшою мірою, за рахунок своєчасних та ефективних організаційно-управлінських рішень щодо співпраці або злиття.

Поеднання декількох теорій і концепцій інтеграції з технологічним підґрунтям формування та життєвим циклом існування вертикально інтегрованої структури дозволяє застосувати комплексний підхід щодо обґрунтування доцільності й ефективності її утворення.

Характеристика властивостей вертикально інтегрованої структури

Властивість	Характеристика властивості
Цілісність	Вертикально інтегрована структура є організаційно та функціонально цілісним утворенням. Кожна бізнес-одиниця, що входить в неї, виконує певні виробничі функції
Відокремленість	Кожна вертикально інтегрована структура є відокремленим та автономним бізнесовим об'єднанням
Організованість	Вертикально інтегрована структура є спеціально організованим об'єднанням, що має апарат управління та поєднує бізнес-одиниці, діяльність яких організована за технологічним принципом
Синергічність	Створення і функціонування вертикально інтегрованої структури спричиняє отримання синергетичного ефекту (позитивного або негативного)
Емерджентність	Вертикально інтегрована структура розглядається як відкрита система, яка має особливі властивості, не властиві її підсистемам (бізнес-одиницям). Це, як правило, проявляється у тому, що мета, інтереси та результати функціонування окремих бізнес-одиниць не співпадають з метою та результатами діяльності вертикально інтегрованої структури
Мультиплікативність	Позитивні та/або негативні значення ефектів у вертикально інтегрованій структурі, як правило, мають властивість не складання, а множення (або навіть отримання ступеневої характеристики). Це обумовлено тим, що, наприклад, деструктивні процеси при відсутності достатнього управлінського контролю і регулювання мають тенденцію саморозвитку або самоплину
Адаптивність	Вертикально інтегрована структура має властивість пристосовуватися до змін внутрішнього і зовнішнього середовища так, щоб ефективність і стійкість її функціонування в цілому не знижувалася
Наявність зворотного зв'язку	Вертикально інтегрована структура є складною відкритою системою. Як будь-яка система такого виду вона має зворотній зв'язок, за допомогою якого забезпечується управлінський контроль, регулювання
Стійкість	Вертикально інтегрована структура здатна тривалий час знаходитися у стані, що заданий її власниками і менеджерами, та автоматично до нього повертатися у випадку впливу факторів дестабілізації

Примітка: розроблено на підставі матеріалів авторського дослідження.

Прийняття рішення стосовно утворення вертикально інтегрованої структури також має базуватися на дослідженні переваг і недоліків її функціонування (табл. 2).

Врахування цих переваг і недоліків дозволяє обґрунтовано підійти до оптимізації та підвищення ефективності інтеграційних процесів у ГМК України. Це можна прослідкувати на прикладі діяльності групи Метінвест.

Метінвест – міжнародна вертикально інтегрована гірничо-металургійна група компаній, акціонерами якої є багатогалузева фінансово-промислова група України СКМ (Систем Кепітал Менеджмент) (75%) і група компаній «Смарт-холдинг» (25%), що беруть участь в управлінні групою Метінвест на партнерських засадах. Метінвест має підприємства в Україні, Європі та США, контролює кожен етап виробничого ланцюга – від видобутку руди та вугілля виробництва коксу, виплавки сталі до виробництва плоского, сортового і фасонного прокату, виготовлення труб великого діаметру [13].

Переваги і недоліки вертикальної інтеграції підприємств, що входять в групу Метінвест, можна спостерігати при порівнянні показників діяльності гірничодобувного і металургійного дивізіонів (табл. 3).

Порівняння фінансово-економічних показників діяльності гірничодобувного і металургійного дивізіонів групи Метінвест дозволило виявити: підприємства гірничодобувного дивізіону хоча і зі змінним успіхом, однак впродовж 2010 – 2012 рр. отримували прибутки та мали достатньо високу рентабельність; металургійні підприємства у 2010 – 2012 рр. були збитковими, що зумовлено різними факторами (втрачання ринків збуту продукції, зростання собівартості та ін.); коефіцієнт ав-

тономії гірничодобувного дивізіону в аналізованому періоді був вище нормативу (0,5), а металургійного – нижче, що говорить про високу залежність останнього від зовнішніх джерел фінансування; показники ліквідності підприємств гірничодобувного дивізіону в аналізованому періоді перевищували нормативні значення та у динаміці зростали (при нормативах: коефіцієнт загальної ліквідності – більше 1,5; коефіцієнт абсолютної ліквідності – більше 0,2); показники ліквідності металургійного дивізіону були нижчими за нормативні значення, що говорить про наявність ознак неплатоспроможності металургійних підприємств групи Метінвест.

Отже, як показав проведений аналіз, для металургійного дивізіону, діяльність якого є неефективною, можна спостерігати явні переваги входження у вертикально інтегровану структуру Метінвест. Завдяки об'єднанню підприємств ГМК в єдину вертикально інтегровану структуру здійснюється перерозподіл фінансових ресурсів між її елементами, що приводить до зміни їх фінансового стану. Крім того, ціна залізорудної сировини для металургійних комбінатів, що входять в групу Метінвест, може бути знижена, що дозволяє зменшити собівартість металопродукції та покращити результати діяльності цих підприємств. Також наявність властивостей синергійності та мультиплікативності, які притаманні групі Метінвест як вертикально інтегрованій структурі, спричиняють зміни фінансово-економічних показників, що є нетотожними змінам окремих її бізнес-одиниць (дивізіонів). Так, спостерігаючи динаміку показ-

Переваги і недоліки функціонування вертикально інтегрованої структури

Переваги	Недоліки
<p>Підвищення ефективності виробництва, через оптимізацію технологічного ланцюжка компаній – учасників вертикально інтегрованої структури;</p> <p>– диференціація виробництва за рахунок освоєння навичок і технологій;</p> <p>– кращий доступ до інформації про ринок;</p> <p>– забезпечення гарантованих поставок і збуту продукції, зменшення залежності від постачальників і збутових структур;</p> <p>– зниження ціни на кінцевий продукт при усуненні традиційної мережі розподілу;</p> <p>– покращення якості та збільшення конкурентних властивостей продукції за рахунок об'єднання виробників сировини;</p> <p>– посилення конкурентної позиції як вертикально інтегрованої структури в цілому, так і її окремих бізнес-одниць;</p> <p>– концентрація і прискорення відтворення корпоративного капіталу;</p> <p>– зниження трансакційних витрат при укладанні угод між господарюючими суб'єктами, що входять в єдину інтегровану структуру;</p> <p>– синергетичний ефект як результат сукупного поліпшення операційних і фінансових показників;</p> <p>– зменшення собівартості виробництва кінцевого продукту з можливим зниженням його ціни;</p> <p>– посилення іміджу і репутації</p>	<p>Зростання витрат управління та контролю, необхідність підпорядкування єдиній стратегії знижує зацікавленість окремих бізнес-одниць у власній діяльності, що призводить до необхідності створення додаткових структур управління та контролю в рамках корпорації, збільшенню управлінських витрат;</p> <p>– замикання всередині одного технологічного ланцюжка;</p> <p>– обмеження компанії у виборі постачальників і продавців;</p> <p>– проблема балансування потужностей на кожному етапі ланцюжка цінностей;</p> <p>– складність вивчення нових навичок та здібностей;</p> <p>– зниження гнучкості в зміні технології, збільшення часу розробки і впровадження на ринок нової продукції;</p> <p>– можливість переоцінки активів фірми, що купується;</p> <p>– послаблення гнучкості розподілу вертикально інтегрованою структурою своїх інвестиційних ресурсів;</p> <p>– послаблення стимулів до активності окремих підрозділів, оскільки продукція, як правило, продається в межах вертикально інтегрованої структури, а не в умовах конкуренції;</p> <p>– ризик отримання негативного синергетичного ефекту внаслідок зміни операційних і фінансових показників</p>

Примітка: розроблено на підставі матеріалів авторського дослідження.

Таблиця 3

Основні фінансово-економічні показники діяльності гірничодобувного та металургійного дивізіонів групи Метінвест

Назва показника	Дивізіон	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, тис. грн	Г	29084955	46347798	34575458
	М	64631119	89240059	68749047
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	Г	11847460	14969902	16082765
	М	63536079	9157598	74150801
Валовий прибуток, тис. грн	Г	17237495	31377896	18492693
	М	714134	-2917539	-5401754
Чистий прибуток, тис. грн	Г	9307398	20292525	11460574
	М	-1397549	-5026615	-6549315
Рентабельність активів	Г	44,19	25,30	15,56
	М	-6,63	-6,27	-8,89
Рентабельність продукції	Г	78,56	135,56	71,26
	М	-2,20	-5,45	-8,83
Коефіцієнт автономії	Г	0,559	0,629	0,622
	М	0,459	0,376	0,386
Коефіцієнт загальної ліквідності	Г	1,737	1,801	1,922
	М	1,331	1,356	1,434
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Г	0,112	0,366	0,428
	М	0,016	0,024	0,015

Примітка: Г – гірничодобувний дивізіон; М – металургійний дивізіон.

ників рентабельності продукції (рис. 1) групи Метінвест у порівнянні з аналогічними показниками її дивізіонів, видно, що навіть незначне зростання збитковості продукції металургійного дивізіону при значному зростанні рентабельності продукції гірничодобувного дивізіону майже вдвічі (2011 р.) викликає зниження даного показника по групі Метінвест. Це підтверджує існування синергетичного ефекту при об'єднанні підприємств у вертикально інтегровану структуру.

між собою єдиним технологічним ланцюгом, що супроводжується поглибленням фінансово-економічних відносин, зміцненням виробничих зв'язків і встановленням контролю над окремими стадіями виробництва і збуту продукції (однієї бізнес-одиниці над іншими). Результатом вертикальної інтеграції є створення вертикально інтегрованої структури.

2. Вертикально інтегровану структуру нами запропоновано визначати як складну динамічну організа-

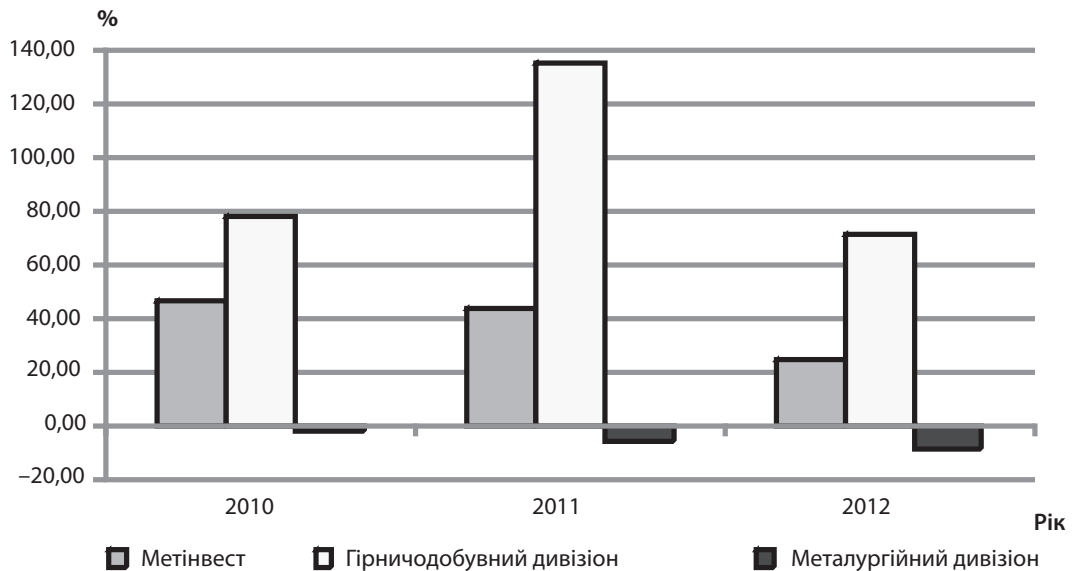

Рис. 1. Динаміка рентабельності продукції групи Метінвест в цілому та її гірничого і металургійного дивізіонів

Синергія внаслідок приєднання збиткового бізнесу може мати і позитивне значення. Прикладом цього є приєднання у 2010 р. до групи Метінвест Маріупольського металургійного комбінату імені Ілліча та придбання у 2011 р. 49,9% металургійного комбінату «Запоріжсталь». Це дозволило забезпечити зростання виробничих потужностей та підвищення обсягів виплавки сталі групою Метінвест до 18,5 млн тонн на рік. Незважаючи на збитковість металургійної галузі, яка викликана загальним ослабленням попиту на ринку металопродукції, придбання ММК ім. Ілліча та частини Запоріжсталі для групи Метінвест було стратегічним кроком, покликаним забезпечити першість серед інтегрованих виробників сталі в Європі та світі (враховуючи те, що самозабезпеченість залізородною сировиною металургійних комбінатів групи Метінвест складає 200%) [13].

Крім того, переваги від вертикальної інтеграції отримали і придбані металургійні комбінати. Так, наприклад, за укладеною угодою про партнерство між групою Метінвест і ММК ім. Ілліча передбачаються інвестиції групи в розвиток і модернізацію виробничих активів комбінату у сумі 2 млрд дол.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Вертикальна інтеграція нами розглядається як процес об'єднання окремих бізнес-одиниць або технологічно самостійних стадій виробництва, пов'язаних

ційну форму ведення бізнесу, яка є результатом вертикальної інтеграції, має певні властивості й представляє собою офіційно або утворене на основі угод і договорів об'єднання бізнес-одиниць (підприємств, фірм, компаній, організацій і установ) або технологічно самостійних стадій виробництва, що, як правило, утворюють замкнений цикл, пов'язаних між собою єдиним технологічним ланцюгом від видобутку сировини до збуту кінцевого продукту та здійснюючих спільну діяльність з метою отримання синергетичного ефекту.

3. Вертикально інтегрована структура має властивості цілісності, відокремленості, організованості, синергійності, емерджентності, мультиплікативності, адаптивності, наявності зворотного зв'язку та стійкості.

4. Утворення вертикально інтегрованих структур повинно ґрунтуватися на дослідженні переваг і недоліків, що їм притаманні. Основною перевагою, яка може стати і недоліком, є наявність синергетичного ефекту як результату сукупного поліпшення операційних і фінансових показників.

5. При розгляді особливостей функціонування вертикально інтегрованих структур в ГК України на прикладі групи Метінвест виявлено, що у сучасних умовах господарювання збереження гірничодобувними і металургійними підприємствами своїх конкурентних позицій, зростання їхніх прибутків, вихід на міжнародну арену можливе за умови об'єднання їхніх зусиль, що супроводжується відповідними інтеграційними процесами. Незважаючи на збитковість, діяльності металур-

гійних підприємств, що входять в групу Метінвест, їх інтеграція з гірничодобувними підприємствами є необхідною та вигідною умовою для всіх учасників процесу, оскільки гірничодобувним підприємствам дозволяє забезпечити гарантований збут залізорудної сировини, а металургійним – покращити фінансові можливості за рахунок перерозподілу фінансових ресурсів у холдингу. Це підтверджує те, що основою прийняття рішення про об'єднання підприємств є отримання позитивного синергетичного ефекту. Саме дослідження синергії внаслідок утворення і функціонування вертикально інтегрованих структур у ГМК України є напрямом подальших досліджень. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Бутыркин А. Я.** Вертикальная интеграция и вертикальные ограничения в промышленности : монография [Текст] / А. Я. Бутыркин. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 200 с.
- 2. Динз Г.** К победе через слияние. Как обратить отраслеую консолидацию себе на пользу [Текст] / Грейм Динз, Фриц Крюгер, Стефан Зайзель / Пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 252 с.
- 3. Ищенко С. М.** Слияния и поглощение компаний: оценка эффекта синергии [Текст] / С. М. Ищенко. – К. : Науковий світ, 2007. – 95 с.
- 4. Калініченко Л. Л.** Інтегровані бізнес-структури: сутність та оцінка ефективності їх функціонування [Текст] / Л. Л. Калініченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 34. – С. 393 – 396.
- 5. Куц Л. Л.** До питання вертикальної інтеграції [Текст] / Л. Л. Куц // Інноваційна економіка. – 2012. – № 4(30). – С. 265 – 269.
- 6. Пилипенко А. А.** Стратегічна інтеграція підприємств: теоретичні основи, механізм управління та моделювання розвитку : монографія [Текст] / А. А. Пилипенко. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2008. – 408 с.
- 7. Скопенко Н. С.** Теоретичне обґрунтування інтеграції суб'єктів господарювання [Текст] / Н. С. Скопенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2011. – № 9. Вип. 26. – С. 187 – 195.
- 8. Ялдин І. В.** Передумови виникнення та сутність поняття «інтегрована структура бізнесу» [Текст] / І. В. Ялдин // Проблеми економіки. – 2010. – №2. – С. 61 – 72.
- 9. Пилипенко А. А.** Конкурентна стратегія й формування системи стратегічного управління розвитком інтегрованої структури бізнесу [Текст] / А. А. Пилипенко // Коммунальное хозяйство городов : научно-технический сборник. – 2008. – № 82. – С. 84 – 91.
- 10. Скопенко Н. С.** Основні причини, переваги і недоліки формування інтегрованих структур в харчовій промисловості України [Текст] / Н. С. Скопенко // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 2(6). – С. 83 – 87.
- 11. Иванова В. О.** Особенности менеджмента вертикально интегрированной компании / В. О. Иванова // Российское предпринимательство. – 2011. – № 11. – Вып. 2(196). – С. 55 – 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.creativeconomy.ru/articles/14301/>
- 12. Синогейкина Е. Г.** Совершенствование методов оценки вертикально-интегрированных компаний / Е. Г. Синогейкина // Сайт Бюро оценки Labrate.ru/ – материалы конгресса «10 лет оценочной деятельности в России. Итоги

и перспективы» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.labrate.ru/appraisal_kongress_4-5_06_2003.htm

13. Офіційний сайт групи Метінвест [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.metinvestholding.ua>

REFERENCES

- Butyrkin, A. Ya. *Vertikalnaia integratsiia i vertikalne ograniicheniia v promyshlennosti* [Vertical integration and vertical restraints in the industry]. Moscow: Editorial URSS, 2003.
- Dinz, G., Kriuger, F., and Zayzel, S. *K pobede cherez sliianie. Kak obratit otraslevuiu konsolidatsiiu sebe na polzu* [To win a merge. How to draw the industry to consolidate their advantage]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2004.
- Ivanova, V. O. "Osobennosti menedzhmenta vertikalno-integrirovannoy kompanii" [Management features a vertically integrated company]. <http://www.creativeconomy.ru/articles/14301/>
- Kalinichenko, L. L. "Intehrovani biznes-struktury: sutnist ta otsinka efektyvnosti ikh funktsionuvannia" [Integrated business structure: the nature and assessment of their effectiveness.]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 34 (2011): 393-396.
- Kuts, L. L. "Do pytannia vertykalnoi intehratsii" [On the issue of vertical integration]. *Innovatsiina ekonomiky*, no. 4(30) (2012): 265-269.
- Ofitsiynyi sait hrupy Metinvest. <http://www.metinvestholding.ua>
- Pylpenko, A. A. "Konkurentna stratehiia i formuvannia systemy stratehichnoho upravlinnia rozvytkom intehrovanoi struktury biznesu" [Competitive strategy and establishing the strategic development of an integrated management structure]. *Kommunalnoe khoziaistvo horodov*, no. 82 (2008): 84-91.
- Pylpenko, A. A. *Stratehichna intehratsiia pidpriemstv: teoretychni osnovy, mekhanizm upravlinnia ta modeliuвання rozvytku* [Strategic integration of enterprises: theoretical basis, management mechanism and simulation development]. Kharkiv: INZhEK, 2008.
- Skopenko, N. S. "Teoretychne obgruntuvannia intehratsii sub'iektiv hospodariuvannia" [The theoretical justification for the integration of business entities]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, no. 9 (2011): 187-195.
- Skopenko, N. S. "Osnovni prychny, perevahy i nedoliky formuvannia intehrovanykh struktur v kharchovii promyslovosti Ukrainy" [The main reasons, advantages and disadvantages of forming integrated structures in the food industry in Ukraine]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 2(6) (2010): 83-87.
- Sinogeykina, E. G. "Sovershenstvovanie metodov otsenki vertikalno-integrirovannykh kompaniy" [Improvement of methods for assessing the vertically-integrated companies]. http://www.labrate.ru/appraisal_kongress_4-5_06_2003.htm
- Yshchenko, S. M. *Slyianiya y pohloshchenye kompaniy: otsenka efekta synerhiy* [Mergers and Acquisitions: Assessment synergy]. Kyiv: Naukovyi svit, 2007.
- Yaldin, I. V. "Peredumovy vynyknennia ta sutnist poniattia «intehrovana struktura biznesu»" [Background of the essence and the concept of "integrated business structure"]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2010): 61-72.

СТАН ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПОРІВНЯННІ З ДОСВІДОМ РОЗВИНУТИХ КРАЇН

НАБОК Є. В.

УДК 657.42

Набок Є. В. Стан основних засобів вітчизняних підприємств у порівнянні з досвідом розвинутих країн

Досліджено стан основних засобів вітчизняних підприємств у порівнянні з досвідом розвинутих країн. Проведено аналіз: динаміки вартості основних засобів за видами економічної діяльності, рівня зносу основних засобів, динаміки інвестицій в основний капітал. Визначено рівень забезпеченості вітчизняних підприємств основними засобами. Наведено основні причини відставання фондоозброєності України від показників розвинутих країн. Розглянуто перспективи активізації інвестицій в основний капітал. Зроблено висновки про стан основних засобів вітчизняних підприємств та визначено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: основні засоби, фондоозброєність, інвестиції, основний капітал.

Рис.: 2. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 14.

Набок Євгенія Валеріївна – аспірантка, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

E-mail: evgenia.nabok@yandex.ua

УДК 657.42

Набок Е. В. Состояние основных средств отечественных предприятий в сравнении с опытом развитых стран

Исследовано состояние основных средств отечественных предприятий в сравнении с опытом развитых стран. Проведен анализ: динамики стоимости основных средств за видами экономической деятельности, уровня роста основных средств, динамики инвестиций в основной капитал. Определен уровень обеспечения отечественных предприятий основными средствами. Указаны основные причины отставания фондообеспеченности Украины от показателей развитых стран. Рассмотрены перспективы активизации инвестиций в основной капитал. Сделаны выводы о состоянии основных средств отечественных предприятий и определены перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: основные средства, фондообеспеченность, инвестиции, основной капитал.

Рис.: 2. **Табл.:** 4. **Библ.:** 14.

Набок Евгения Валериевна – аспирант, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского (ул. Первомайская, 20, Кременчуг, 39600, Украина)

E-mail: evgenia.nabok@yandex.ua

UDC 657.42

Nabok I. V. State of Fixed Assets of Domestic Enterprises Compared to Experience of Developed Countries

The article studies the state of fixed assets of domestic enterprises compared to experience of developed countries. It analyses: dynamics of the cost of fixed assets by types of economic activity, the level of growth of fixed assets, and dynamics of investments into the fixed capital. It identifies the level of provision of domestic enterprises with fixed assets. It states main reasons of lagging of the capital-labour ration of Ukraine compared to developed countries. It considers prospects of activation of investments into the fixed capital. It makes conclusions on the state of fixed assets of domestic enterprises and identifies prospects of further studies.

Key words: fixed assets, capital-labour ratio, investments, fixed capital.

Pic.: 2. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 14.

Nabok Ievgeniia V.– Postgraduate Student, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University (vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine)

E-mail: evgenia.nabok@yandex.ua

Основні засоби складають головну частину активів підприємств, стан і ефективне використання яких є важливою умовою успішної діяльності. Ринкова економіка стимулює підприємства до впровадження нової техніки та технологій, розширює можливості щодо використання нових фінансових інструментів та механізмів, проте на практиці виникає проблема щодо реальності їх застосування. Перш за все це обумовлено повною відсутністю або нестачею власних обігових коштів, низькою ліквідністю активів, застарілою матеріально-технічною базою та ін. Саме тому актуальним є дослідження стану і забезпеченості основних засобів вітчизняних підприємств у порівнянні з досвідом розвинутих країн.

Дослідження стану основних засобів на підприємствах зробили провідні вчені-економісти, зокрема М. Т. Білуха [5], Ф. Ф. Бутинець [6], С. Ф. Голов [7], О. В. Кленін [8], Ю. А. Кузьмінський [9], В. Ф. Палій [10], Я. В. Соколов [11] та інші. Проте, незважаючи на численні наукові розробки, аналіз стану основних засобів є актуальним і потребує подальшого дослідження.

Метою статті є дослідити стан основних засобів вітчизняних підприємств у порівнянні з досвідом розвинутих країн.

Виробничо-господарська діяльність та фінансовий стан підприємства залежать від забезпеченості основними засобами та їх використанням. Відповідно до ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. № 996-XIV основні засоби – це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій та очікуваний термін корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [1].

Для забезпечення відтворення основних засобів важливе значення має вивчення їхнього стану. Проведемо дослідження стану основних засобів у національному господарстві у розрізі:

1) аналізу динаміки вартості основних засобів за видами економічної діяльності;

- 2) аналізу рівня зносу основних засобів;
- 3) аналізу динаміки інвестицій в основний капітал;
- 4) визначення перспектив активізації інвестицій в основний капітал.

Розглянемо стан основних засобів в Україні за 2000, 2005 та 2010 рр. у порівнянні з іншими країнами (табл. 1).

Основні засоби в Україні за вартісним показником у 2010 р. збільшились в 8 разів, порівняно з 2000 р. Проте загальна вартість основних засобів в Україні значно менша, ніж у розвинутих країнах. Наприклад, в 2010 р. основні засоби України склали лише 8188 млн.\$, для порівняння в США – 449777 млрд.\$, Але ці дані не в повній мірі відображають реальний стан речей, вони не показують рівень забезпеченості основними засобами.

Одним із основних показників забезпеченості основних засобів є фондоозброєність, що свідчить, яка вартість основних виробничих засобів припадає на одного працівника основної діяльності. Фондоозброєність в Україні у 2010 р. значно менша, ніж у США (на 23,76

тис. \$ США/1 пр.). Також зазначимо, що в Україні забезпеченість основними засобами менша, ніж в Росії та Польщі на 0,46 тис. \$ США/1 пр. та 2,97 тис. \$ США/1 пр. відповідно (табл. 2).

Основними причинами відставання фондоозброєності України є високий ступінь морального зносу основних засобів, недостатні темпи їх оновлення та низька інвестиційна активність. Так, за останні 10 років знос основних засобів збільшився майже в 2 рази. Якщо порівняти з іншими країнами, наприклад, Росією, то знос основних засобів у 2010 р. в Україні на 27,0% більше. І за останні 10 років в Росії даний показник збільшився лише на 7,8%, а не на 27,6%, як в Україні. Низькі обсяги ліквідації застарілих основних засобів впливають на їх структуру. Зазначимо, що в Україні за 10 років відбулися значні зміни в структурі вартості основних засобів (рис. 1).

Найбільшу частку в 2000 р. займала промисловість (34,4%). У 2010 р. перше місце посідала діяльність транспорту та зв'язку (57,4%), а промисловість складала лише 16,6%, тоді як в промислово розвинутих країнах вона складає понад 30% [12].

Таблиця 1

Стан основних засобів в Україні у порівнянні з іншими країнами, за 2000, 2005 та 2010 рр.

Показник	Рік		
	2000	2005	2010
Вартість основних засобів:			
Україна, у фактичних цінах, млн грн	828822	1276201	6648861
Україна, у фактичних цінах, млн \$	1021	1572	8188
США, у фактичних цінах, млрд \$	-	385119	449777
Темпи зростання вартості основних засобів, у % до попереднього року:			
Україна	-	103,8	102,3
США	-	110,1	101,8
Росія	100,5	101,9	103,2
Ступінь зносу основних засобів, у % до попереднього року:			
Україна	43,7	49,0	74,9
Росія	39,3	45,2	47,1
Інвестиції в основний капітал:			
Україна, млн грн	23629	93096	150667
США, млрд \$	-	25143	22985
Частка інвестицій в основний капітал у ВВП, %:			
Україна	20,0	22,1	18,4
США	20,6	19,9	14,8
Росія	18,9	20,0	22,8
Китай	35,3	41,6	48,1
Японія	25,1	22,5	19,8
Темпи росту інвестицій, у % до попереднього року:			
Україна	114,4	101,9	99,4
США	107,8	109,5	109,2
Росія	117,4	110,9	106,0
Китай	105,8	113,6	118,8
Японія	108,4	98,0	109,6

* Побудовано автором на основі даних [2 – 4, 12].

Фондоозброєність станом на 2010 р.

Країна	Фондоозброєність, тис. \$ США/1 пр., $\Phi_{озбр}$	Формула розрахунку	Робоча сила (осіб), W	Безробітних (%), R	Частка зайнятих у промисловості (%), ЧП	Вартість основних засобів у національній валюті	Курс валюти на 10.04. 2013	Вартість основних засобів (UAN), O3
Україна	1,02	$\Phi_{озбр} = O3 / (W - W * R) * ЧП$	21110000	3,5	32,0	6648861 UAN	-	6648861
США	24,78	$\Phi_{озбр} = O3 / (W - W * R) * ЧП$	147400000	5,5	22,7	449777 USD	1 USD = 8,12 UAN	3652189240
Росія	1,66		71830000	8,3	22,7	93185612 RUB	10 RUB = 2,66 UAN	24787372,26
Польща	3,99		17020000	19,5	29,0	6889750 PLN	1 PLN = 2,30 UAN	15846425

* Побудовано автором на основі даних [2 – 4, 12 – 14].

Рис. 1. Структура вартості основних засобів в розрізі окремих видів економічної діяльності в Україні у 2000, 2005, 2010 рр. (%)

* Джерело: Державна служба статистики України [2].

Середній термін використання будинків в організаціях виробництва в Україні на кінець 2010 р. складала 26 років, споруд – 21 рік, машин і обладнання – 14 років, транспортних засобів – 9 років. Частка будинків і споруд, яким більше 30 років, складала відповідно 35% і 24%; доля машин, обладнання і транспортних засобів, яким більше 20 років – відповідно 16% і 4% [2].

Отже, недостатні темпи оновлення основних засобів стримують процес модернізації економіки. Враховуючи високий рівень морального і фізичного зносу обладнання вітчизняних підприємств, як ніколи постає проблема найбільш раціонального та ефективного використання їх основних засобів.

Досвід розвинутих країн показує, що постійні відтворювальні процеси у будь-якій національній економі-

ці стають можливими, коли забезпечується належний рівень інвестування основного капіталу. Тобто інвестиції є джерелом ефективного розширеного оновлення основних засобів і переходу виробництва на рівень високотехнологічного розвитку. Інвестиції в основний капітал у промислово розвинутих країнах складають понад 20% від ВВП (див. табл. 1). В Україні частка інвестицій у ВВП на 2010 р. складала 18,4%. Хоча показник інвестицій в Україні майже такий, як у розвинутих країнах, проте фондоозброєність свідчить про низьку забезпеченість основними засобами вітчизняних підприємств. А отже, збільшення обсягів та удосконалення структури інвестицій в основний капітал є основним із найважливіших завдань економічної політики.

На основі економіко-математичної моделі можна зробити прогноз показників вартості інвестицій в основний капітал України на 2013 – 2020 рр. Даний прогноз не можна вважати абсолютним і достовірним, адже на інвестиційну діяльність впливають не тільки темпи зростання, але й інші чинники, поведінку яких не можна вирахувати математичним способом. Проте дана модель прогнозу дає можливість побачити приблизну вартість інвестицій та ВВП в майбутньому. За похідні данні дослідження у модель покладено показники динаміки вартості інвестицій в основний капітал України за 2003 – 2011 рр. [2]. Розрахунки темпів змін отримано, використовуючи поліном Ньютона. Рівняння лінії тренду для прогнозу вартості інвестицій в основний капітал має вигляд: $y = 18042x + 51814$ та для прогнозу ВВП: $y = 128317x + 87844$ (табл. 3).

Отже, у 2020 р. вартість інвестицій та ВВП може збільшитись в 2 рази, порівняно з 2011 р. та частка інвестицій в ВВП буде складати 15,7%. А якщо середньо-

річні темпи росту інвестицій в Україні будуть складати 23,0%, як, наприклад, в Китаї, то у 2020 р. їх вартість збільшиться в 5 разів, порівняно з 2011 р.

Розраховані дані прогнозів на 2013 – 2020 рр. занесені до табл. 3 та побудовані на рис. 2.

Як бачимо, якщо порівнювати з досвідом розвинутих країн, то необхідні набагато вищі показники динаміки інвестицій. Також зазначимо, що зростання прогнозної вартості інвестицій відбувається все меншими темпами (табл. 4).

На основі прогнозу динаміки інвестицій можна побачити можливості розвитку таких сценаріїв: оптимістичний (при темпах зростання інвестицій понад 30%), реальний (від 15% до 30%) і песимістичний (менше 15%). Отже, результати прогнозу інвестицій в основний капітал в Україні на 2013 – 2020 рр. відповідають песимістичному сценарію. Майбутній (прогнозний) обсяг вкладень не забезпечує передумов економічного зростання і повноцінного відтворення наявного стану.

Таблиця 3

Прогноз інвестицій в основний капітал та ВВП в Україні на 2013-2020 рр.

Показник	Рік							
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Вартість інвестицій в основний капітал, млн грн	232234	250276	268318	286360	304402	322444	340486	358528
ВВП	1499331	1627648	1755965	1884282	2012599	2140916	2269233	2397550
Вартість інвестицій в основний капітал, млн грн (при темпах зростання 23,0%)	316393	389163	478671	588765	724181	890742	1095613	1347604

* Розраховано автором.

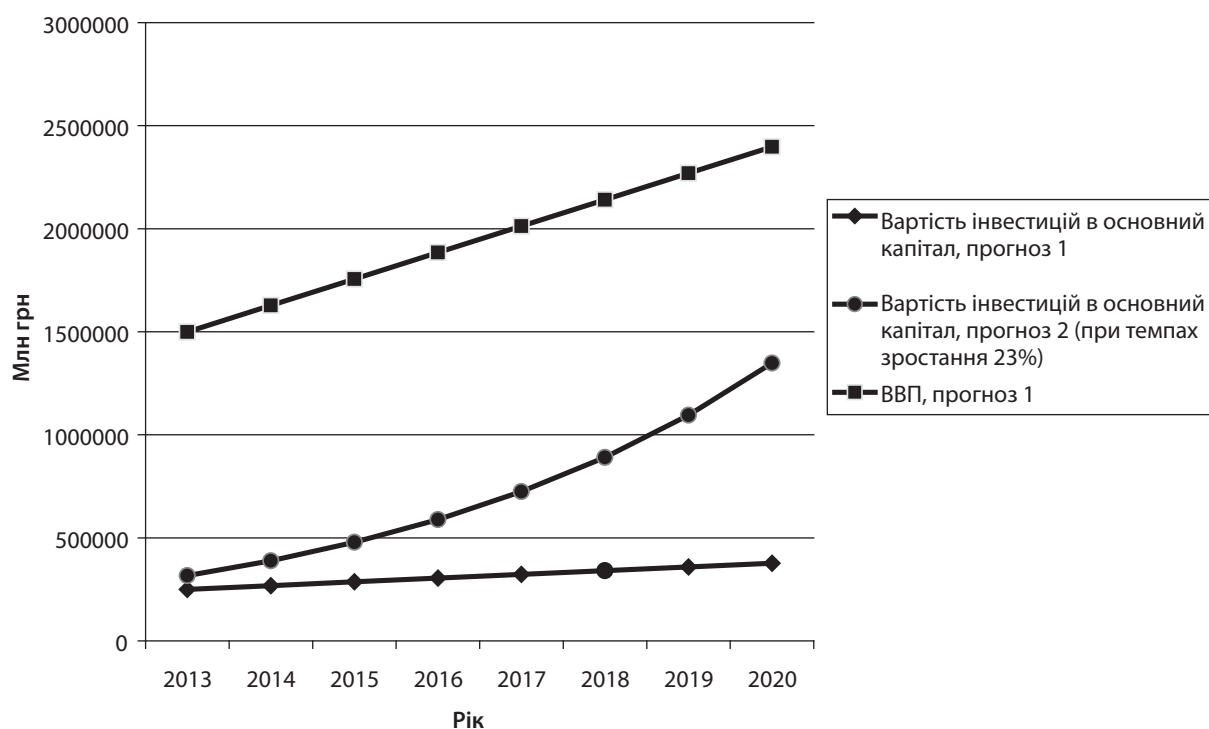

Рис. 2. Прогнозна вартість основних засобів і ВВП України на 2013 – 2020 рр.

* Побудовано авторами.

Результати прогнозу інвестицій в основний капітал в Україні на 2013 – 2020 рр.

Сценарій	Рік							
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Оптимістичний								
Реальний								
Песимістичний	7,8	7,2	6,7	6,3	5,9	5,6	5,3	5,0

* Побудовано автором.

ВИСНОВКИ

Таким чином, аналіз сучасного стану основних засобів в Україні свідчить про високий ступінь їх фізичного та морального зносу. Подолати «технічне» старіння основних засобів можна за допомогою значних інвестицій. Аналіз перспектив інвестиційної діяльності в Україні показує, що на 2013 – 2020 рр. потреби країни в них ще недостатньою мірою задоволені.

Необхідно створити умови для покращення інвестиційної привабливості України. А отже, розробити стійку інвестиційну політику, спрямовану на формування ефективного механізму, який забезпечував би інвестиційну привабливість в економіці. Розвиток вітчизняного машинобудування сприятиме підвищенню вартості основних засобів та забезпеченню економічного зростання України загалом. Перспективами подальшого дослідження є аналіз сучасного стану, умов функціонування та особливостей подальшого розвитку машинобудування вітчизняних підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
3. Федеральная служба государственной статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gks.ru>
4. U.S. Department of Commerce [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bea.gov>
5. Білуха М. Т. Основи наукових досліджень : підручник для студентів / М. Т. Білуха. – К. : Вища школа, 1997 р. – 410 с.
6. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : Рута, 2001 р. – 365 с.
7. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами: приклади та коментарі : практич. Посібник / С. Ф. Голов. – К. : Лібра, 2004 р. – 397 с.
8. Кленін О. В. Ефективність відтворення основного капіталу підприємств : монографія / О. В. Кленін / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2006. – 196 с.
9. Кузьмінський, Ю. А. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю і аналізу [Текст] / Ю. А. Кузьмінський, В. В. Сопко, В. П. Завгородній. – К. : Вища школа, 2001. – 175 с.
10. Палий В. Ф. Международные стандарты учета и финансовой отчетности / В. Ф. Палий. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 430 с.

11. Соколов Я. В. История развития бухгалтерского учета. – М. : Финансы и статистика, 1985. – 367 с.

12. Все страны мира [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://stranymira.com/na/1176-promyshlennost-ssha.html>

13. Курс валют [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://valuta.ucoz.ua>

14. CIA World fact book [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.cia.gov/index.html>

Науковий керівник: Касич А. О. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Облік, аналіз і аудит», КрНУ імені Михайла Остроградського

REFEREBCES

- Bilukha, M. T. *Osnovy naukovykh doslidzhen* [Basic scientific research]. Kyiv: Vyshcha shkola, 1997 p.
- Butynets, F. F. *Bukhhalterskyi finansovyi oblik* [Accounting Financial Accounting]. Zhytomyr: Ruta, 2001.
- CIA World fact book. <https://www.cia.gov/index.html>.
- Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. www.ukrstat.gov.ua
- “Federalnaia sluzhba gosudarstvennoy statistiki” [Federal State Statistics Service]. <http://www.gks.ru>
- Holov, S. F. *Bukhhalterskyi oblik ta finansova zvitnist za mizhnarodnyimi standartamy: pryklady ta komentari* [Accounting and financial reporting according to international standards: Examples and comments]. Kyiv: Libra, 2004.
- Klenin, O. V. *Efektivnist vidtvorennia osnovnoho kapitalu pidpriemstv* [Efficiency of reproduction of capital companies]. Donetsk, 2006.
- Kuzminskyi, Yu. A., Sopko, V. V., and Zavorodnii, V. P. *Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku, ekonomichnoho kontroliu i analizu* [Accounting organization, economic control and analysis]. Kyiv: Vyshcha shkola, 2001.
- “Kurs valiut” [Exchange rate]. <http://valuta.ucoz.ua>
- [Legal Act of Ukraine] (1999). www.rada.gov.ua
- Paliy, V. F. *Mezhdunarodnye standarty ucheta i finansovoy otchetnosti* [International standards of accounting and financial reporting]. Moscow: INFRA-M, 2007.
- Sokolov, Ya. V. *Istoriia razvitiia bukhhalterskogo ucheta* [The history of accounting]. Moscow: Finansy i statistika, 1985.
- U.S. Department of Commerce. <http://www.bea.gov>
- “Vse strany mira” [All countries of the world]. <http://stranymira.com/na/1176-promyshlennost-ssha.html>

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

ГОГУЛЯ О. П., ТУЖИК К. Л.

УДК 631.11: 631.1.016 «737»

Гогуля О. П., Тужик К. Л. Наукові підходи до формування моделі збалансованого розвитку галузей сільськогосподарського підприємства

У статті зроблено теоретичний екскурс по науковим дослідженням із розробки та впровадження моделей сталого розвитку на підприємствах. Висвітлено специфічні властивості функціонування сільськогосподарських підприємств і запропоновано методологічні засади побудування моделі гармонійного розвитку господарства з урахуванням впливу внутрішніх і зовнішніх факторів. Запропоновано план послідовних дій для досягнення збалансованого розвитку сільськогосподарського підприємства. З урахуванням всіх особливостей та факторів розроблено та обґрунтовано модель збалансованого (гармонійного) розвитку сільськогосподарського підприємства на основі галузевого підходу. Визначено роль управлінського механізму при розробці підсистем розвитку організаційних формувань. Підсумком дослідження є висновок, що гармонійний розвиток підприємств неможливий без біологізації та екологізації інноваційних процесів.

Ключові слова: збалансований, гармонійний розвиток, повна енергія, синергетичний ефект, механізм управління.

Рис.: 4. **Формул:** 8. **Бібл.:** 9.

Гогуля Ольга Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15., Київ, 03041, Україна)

E-mail: ogoqulya@ukr.net

Тужик Катерина Леонідівна – аспірантка, кафедра менеджменту, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15., Київ, 03041, Україна)

E-mail: trixy777@mail.ru

УДК 631.11: 631.1.016 «737»

Гогуля О. П., Тужик Е. Л. Научные подходы к формированию модели сбалансированного развития отраслей сельскохозяйственного предприятия

В статье сделан теоретический экскурс по научным исследованиям по разработке и внедрению моделей устойчивого развития на предприятиях. Освещены специфические свойства функционирования сельскохозяйственных предприятий и предложены методологические основы построения модели гармоничного развития хозяйства с учетом влияния внутренних и внешних факторов. Предложен план последовательных действий для достижения сбалансированного развития сельскохозяйственного предприятия. С учетом всех особенностей и факторов разработана и обоснована модель сбалансированного (гармоничного) развития сельскохозяйственного предприятия на основе отраслевого подхода. Определена роль управленческого механизма при разработке подсистем развития организационных формирований. Итогом исследования является вывод, что гармоничное развитие предприятий невозможно без биологизации и экологизации его инновационных процессов.

Ключевые слова: сбалансированное, гармоничное развитие, полная энергия, синергетический эффект, механизм управления.

Рис.: 4. **Формул:** 8. **Библ.:** 9.

Гогуля Ольга Петровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборони, 15., Киев, 03041, Украина)

E-mail: ogoqulya@ukr.net

Тужик Екатерина Леонидовна – аспирантка, кафедра менеджмента, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборони, 15., Киев, 03041, Украина)

E-mail: trixy777@mail.ru

UDC 631.11: 631.1.016 «737»

Gogulya O. P., Tuzhyk K. L. Scientific Approaches to Formation of the Model of Balanced Development of Branches of an Agricultural Enterprise

The article makes a theoretical excursus by scientific studies on development and introduction of models of sustainable development at enterprises. It explains specific features of functioning of agricultural enterprises and offers methodological grounds of construction of the model of harmonious development of economy with consideration of influences of internal and external factors. It offers the plan of consequent actions on achievement of balanced development of an agricultural enterprise. Taking into account all specific features and factors, the article develops and justifies a model of balanced (harmonious) development of an agricultural enterprise on the basis of a branch approach. It determines the role of the managerial mechanism when developing sub-systems of development of organisational formations. The study serves as a basis for making a conclusion that harmonious development of enterprises is impossible without biologisation and ecologisation of its innovation processes.

Key words: balanced, harmonious development, full energy, synergetic effect, management mechanism.

Fig.: 4. **Formulae:** 8. **Bibl.:** 9.

Gogulya Olha P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (vul. Geroyiv Oborony, 15., Kyiv, 03041, Ukraine)

E-mail: ogoqulya@ukr.net

Tuzhyk Kateryna L. – Postgraduate Student, Department of Management, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (vul. Geroyiv Oborony, 15., Kyiv, 03041, Ukraine)

E-mail: trixy777@mail.ru

У сучасних умовах загострення екологічних, соціальних та економічних проблем посилюється системна криза взаємодії людини і природи. Соціум є невід'ємною частиною екосистеми, тому саме гармонійне поєднання людської діяльності із Законами природи [1, с. 42] виступає необхідною умовою збалансованого розвитку. Ціль останнього полягає у збере-

женні екосистеми, здоров'ї майбутніх поколінь та забезпеченні продовольчої безпеки країни.

Теоретичним і практичним підґрунтям моделювання системи збалансованого розвитку сільськогосподарських підприємств є наукові розробки вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема Ансоффа І., Большакова Б. Є., Галушко В. П., Гудзинського О. Д., Гусакова В. Г., Ма-

карчук О. Г., Медоуза Д. Х., Медоуз Д. Л., Отенка І. П., Садекова В. Г., Скворцова О. І., Урсула Д. Х., Форрестера Дж. та багатьох інших. Їх результати досліджень є основою для нових висновків шляхом конкретизації, розширення та уточнення виникаючих проблем.

Наукове обґрунтування застережень, здійснених з використанням комп'ютерного моделювання, щодо катастрофічного забруднення навколишнього середовища з можливим зникненням усього живого на Землі при умові збереження зростаючих темпів споживання природних і, перш за все, енергетичних ресурсів, знаходимо в першому звіті Римського клубу «Межі зростаання» у 1971 р. [2].

У праці науковців роль господарської діяльності в концепції сталого розвитку відображено у вигляді формули:

$$I = P \cdot A \cdot T, \quad (1)$$

де I – вплив на планетарні джерела і стоки;
 P – чисельність населення;
 A – рівень добробуту;
 T – розмір шкоди, нанесеної в результаті застосування технологій, що підтримують рівень добробуту.

На сьогодні існують різні моделі збалансованого розвитку: внутрішньогалузеві, міжгалузеві, ринкові, національні та інші. Однак, виходячи з прямої залежності результатів діяльності суб'єктів сільського господарства від природно-кліматичних умов, вважаємо за доцільне розглянути питання гармонійного розвитку його галузей.

Кожна галузь економіки країни має свої специфічні засоби виробництва, продукцію, певні взаємовідносини. У свою чергу, особливостями сільського господарства виступають такі фактори: основним завданням виступає вирощування якісних продуктів харчування та сировини для їх виробництва; розміщення на широкі території пов'язане з біографічним середовищем і залежить від природно-кліматичних умов і сезонних коливань; механізм виробництва передбачає використання результатів синтезу біологічної продукції рослинного і тваринного світу; тип виробництва дозволяє через рослини більш ефективно використовувати сонячну енергію, яка надходить до землі; у процесі виробництва використовується індивідуальна та колективна праця – як найважливіший фактор створення агроекологічних систем, що є необхідним для людини і суспільства; виробництво є більш ефективним, якщо воно знаходиться в діалектичній єдності природи і суспільства, співучасті екологічних та економічних інтересів [3, с. 115].

Між галузями тваринництва та рослинництва сільськогосподарського підприємства існує природно обумовлений, безперервний взаємозв'язок і взаємозалежність. Доречно згадати слова російського вченого, професора О. І. Скворцова, який зазначав, що «кожне землеробне господарство представляється як організм, усі частини якого знаходяться між собою в певному зв'язку, у постійній взаємодії, і для вірного функціонування цього організму – органи його, – яким у даному випадку відповідають галузі господарства, – повинні знаходитися в певній гармонії» [4, с. 18]. Така гармонія і поєднання формують структуру виробництва.

Тому найбільш повне та обґрунтоване врахування особливостей сільськогосподарського виробництва є відправною точкою при розробці моделей для збалансованого розвитку галузей підприємства.

Розвиток сільськогосподарських підприємств здійснюється під впливом чисельних факторів оточуючого середовища, сукупність яких визначає його ефективність, тенденції і динаміку. Усі фактори можна розділити на дві групи: внутрішні (способи організації системи землеробства, ведення тваринництва, інтенсивність виробництва, кваліфікація персоналу, рівень організації та трудової мотивації) і зовнішні (природно-кліматичні умови, демографічний рівень, макроекономічні показники розвитку).

Розірваність матеріально-енергетичних циклів виробництва і споживання ресурсів проявляється в проблемі відходів. У результаті діяльності підприємницьких систем на виході, у процесі переробки природних ресурсів, які поступають зовні, виробляється не тільки основний продукт, а й побічний (рис. 1), тобто у вигляді відходів, що поступають у навколишнє середовище, порушуючи її природні цикли [5, с. 69].

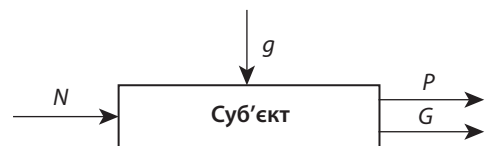

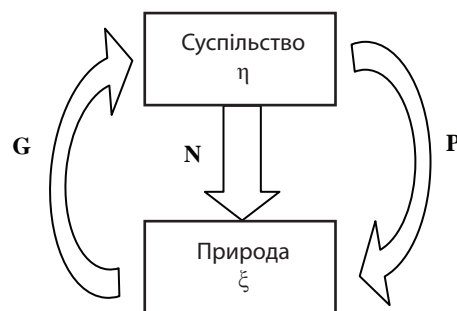
Рис. 1. Агрегатна модель господарської діяльності підприємства

Агрегат має вихідні контакти P і G , на які поступають вхідні сигнали N . Вхідні сигнали під управлінським впливом g перетворюються у вихідні P, G :

$$PG = g [N]. \quad (2)$$

Звідси виникає комплексна міждисциплінарна проблема переходу підприємства до гармонійного розвитку, включення його в динаміку біосфери.

Розвиток будь-якої системи описується певними законами та закономірностями. Так, Большаков Б. Є. виділяє один із трьох законів існування Життя – закон збереження розвитку (рис. 2), відповідно до якого працює принцип: «Усе змінюється кількісно і залишається незмінним якісно» [6, с. 26].

N – повна енергія, ГВт; P – корисна енергія, ГВт; G – енергія втрат, ГВт.

Рис. 2. Модель сталого розвитку суспільства

Повна енергія N – це сумарне її споживання за певний період часу:

$$N_{(t)} = \eta \cdot \xi \cdot N_{(t-1)}, \quad (3)$$

де η – коефіцієнт удосконалення технологій;
 ξ – якість управління.

Корисна енергія P – це сумарне виробництво продуктів і послуг за певний період:

$$P_{(t)} = \eta \cdot N_{(t-1)}. \quad (4)$$

Енергія втрат G – це виробничі втрати за певний період:

$$G_{(t)} = N_{(t-1)} - P_{(t)}. \quad (5)$$

Перевага даного оцінювання полягає в тому, що всі показники виражаються в одній мірі ($ГВ$).

На основі узагальнення наукових досліджень Большакова Б. Є., Макарчук О. Г. [1, 7, 8] розглянемо механізм збалансованого розвитку сільськогосподарського підприємства за галузевим підходом.

Для досягнення поставленої цілі необхідний план послідовних дій (рис. 3).

Для сільськогосподарського підприємства першочерговим є збереження та раціональне використання землі – головного засобу виробництва та предмету праці. Дослідження балансу гумусу є основою для ведення ефективного господарювання. Якщо витрати поживних речовин внаслідок виносу їх з урожаєм сільськогосподарських культур не компенсуються внесенням добрив, то відбувається поступове виснаження родючості ґрунту і, відповідно, зниження врожайності [8].

Побічна продукція сільськогосподарських культур містить значний, як правило, не використаний потенціал поживних речовин, що є джерелом збагачення ґрунту. Вихід одиниці МДж енергії на 1 га землі можна розрахувати за формулами [9]:

$$E_y = E_{yon} + E_{ynn} (Y_{on} \cdot e_{on}), \quad (6)$$

$$E_{yon} = Y_{on} \cdot e_{on} \cdot 100, \quad (7)$$

$$E_{ynn} = Y_{nn} \cdot e_{nn} \cdot 100, \quad (8)$$

де E_y – енерговміст врожаю, МДж;
 E_{yon} – енерговміст врожаю основної продукції, МДж;
 E_{ynn} – енерговміст врожаю побічної продукції, МДж;
 Y_{on} – урожай основної продукції, ц/га;
 e_{on} – питомий енерговміст врожаю основної продукції, МДж/кг;
 Y_{nn} – урожай побічної продукції, ц/га;
 e_{nn} – питомий енерговміст урожаю побічної продукції, МДж/кг.

Для того, щоб визначити затрати енергії на згодування продукції сільськогосподарських культур тваринам, перш за все треба скласти раціон кормів і визначити, яку кількість тварин можна утримувати за даного обсягу кормів, виходячи зі складеної сівзміни [7, с. 40].

Забезпечивши гармонійне функціонування тваринницької та рослинницької галузей з раціональним використанням природних ресурсів, підприємство на основі синергетичного ефекту має можливість задовольнити якісними продуктами харчування населення та сировиною підприємства промисловості й замінити руйнівний розвиток на бережливий та відтворюючий відносно навколишнього середовища.

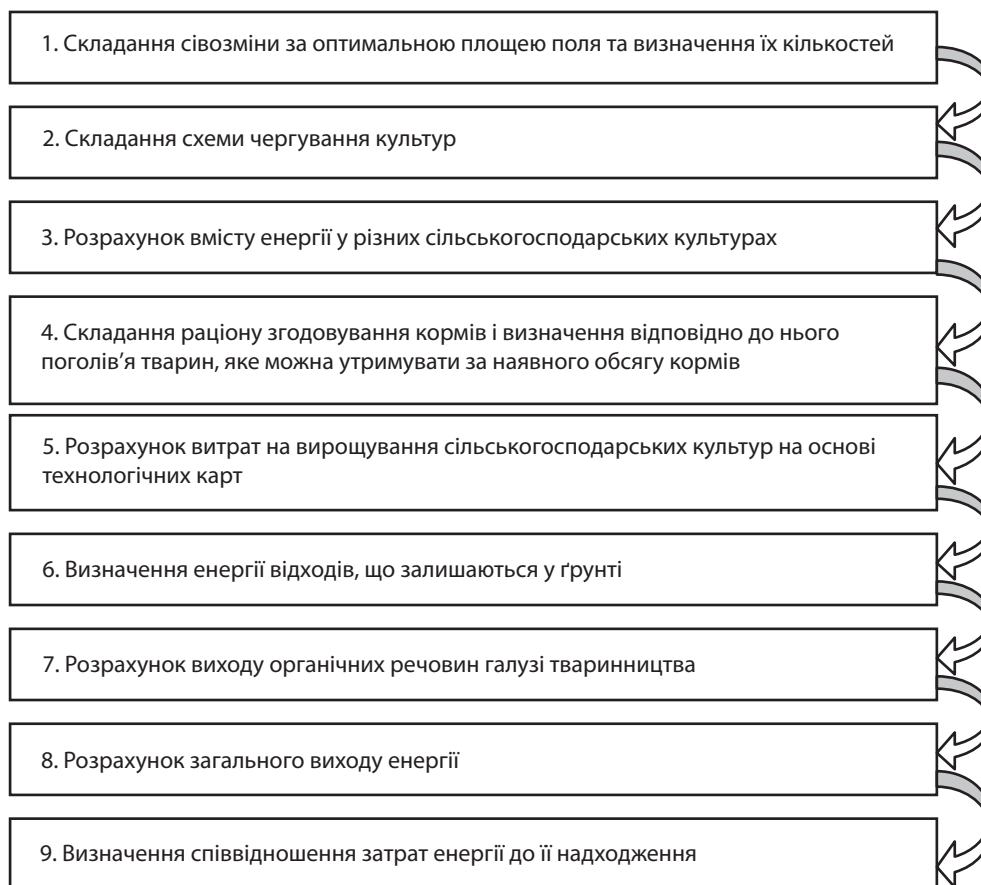
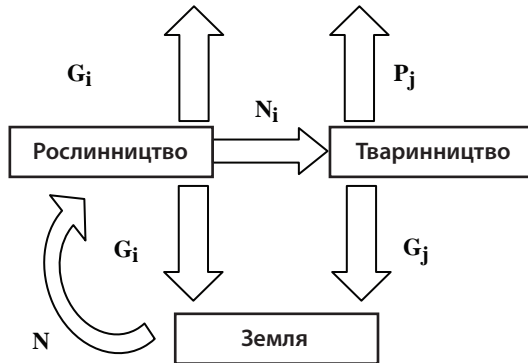

Рис. 3. Етапи здійснення оцінки та аналізу збалансованого розвитку сільськогосподарського підприємства

Підсумовуючи вищезазначене, можна сформулювати більш конкретне визначення збалансованого (гармонійного) розвитку сільськогосподарського підприємства, під яким розуміється такий розвиток, за якого досягається, за умов ефективного управлінського механізму, баланс між повною енергією на вході в систему та сумою корисної енергії і енергії втрат на виході системи (рис. 4).

N – повна енергія, яка забирається урожаєм сільськогосподарських культур з ґрунту у вигляді поживних речовин, МДж;
 N_i – корми для годівлі тварин, МДж;
 P_j – продукти виробництва рослинницької галузі і-го виду (корисна енергія), МДж;
 G_i – побічна продукція (відходи) сільськогосподарських культур і-го виду, МДж;
 P_j – продукти виробництва тваринницької галузі j-го виду, МДж;
 G_j – відходи виробництва тваринницької галузі (гній), МДж.

Рис. 4. Збалансований процес функціонування сільськогосподарського підприємства

Представлена модель збалансованого розвитку галузей підприємства – це лише складова частина (підсистема) загальної системи його розвитку. Використовуючи даний підхід, можна досліджувати гармонію розвитку на більш масштабному рівні.

Таким чином, як свідчать результати досліджень, забезпечення гармонійного розвитку підприємства можливо досягти лише шляхом біологізації та екологізації інноваційних процесів у сільському господарстві, що спрямовані на збереження та відновлення агроєкосистеми; науково обґрунтованого використання природних, біологічних, техногенних, трудових та інших ресурсів, з використанням теоретико-прикладних засад агрономії, зоотехнії, ветеринарії тощо; розширення кола досліджень з управління адаптивними реакціями живих організмів на різних ступенях їх розвитку та рівнях формування. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Большаков Б. Е.** Научная экспертиза проектов устойчивого развития социо-природных систем: уч.-мет. пособие (гос. регистрация № 11265 от 11.10.2006 г.), 2008, – 119 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lt-nur.uni-dubna.ru>
2. **Медоуз Д. Х.** За пределами роста : учебное пособие / Д. Х. Медоуз, Д. Л. Медоуз, Й. Рандес. – М. : Издательская группа «Прогресс», «Пангея», 1994. – 304 с.
3. **Энергоэффективность аграрного производства / В. Г. Гусаков [и др.] ; Нац. акад. наук Беларуси, Отд. аграр. наук, Ин-т**

экономики, Ин-т энергетики ; под общ. ред. акад. В. Г. Гусакова, Л. С. Герасимовича. – Минск : Беларус. наука, 2011. – 776 с.

4. **Скворцов А. И.** Основы экономики земледелия. Руководство для высших сельскохозяйственных заведений, техникумов и для самообразования. – Изд. 4-е. – Ч. I: Факторы земледельческого хозяйства / Под общ. ред. Н. Н. Кажанова. – Ленинград : Изд-во «Брокауз-Ефрон», 1925. – 350 с.

5. **Садеков А. А.** Предпринимательство и устойчивое развитие : монография / А. А. Садеков. – Донецк : Дон ГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2002. – 450 с.

6. **Большаков Б. Е.** Проблема соизмерения безопасности и устойчивого развития на основе общих законов природы: идылы и идеалы / Б. Е. Большаков // Электронное научное издание «Устойчивое инновационное развитие: проектирование и управление». – 2012. – Том 8. – № 1(14). – С. 20 – 66 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.rypravlenie.ru

7. **Макарчук О. Г.** Біоенергетичний потенціал сільськогосподарського виробництва: економічний вимір, прогноз використання : монографія / О. Г. Макарчук, В. К. Савчук. – К. : Аграр Медіа Груп, 2011. – 177 с.

8. **Екологічні проблеми землеробства : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / І. Примак [та ін.]; за ред. І. Д. Примака. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 455 с.**

9. **Тараріко Ю. О.** Біоенергетична оцінка систем удобрення і агротехнологій : методичні вказівки для студентів агрономічного факультету і факультету агрохімії та ґрунтознавства / Ю. О. Тараріко. – К., 2005. – 40 с.

REFERENCES

Bolshakov, B. E. "Nauchnaia ekspertiza proektov ustoychivogo razvitiia sotsioprirodnykh sistem" [Scientific expertise of sustainable development projects socio-natural systems]. <http://lt-nur.uni-dubna.ru>

Bolshakov, B. E. "Problema soizmereniia bezopasnosti i ustoychivogo razvitiia na osnove obshchikh zakonov prirody: idoly i idealy" [The problem of comparing safety and sustainable development based on the general laws of nature: the idols and ideals]. www.rypravlenie.ru

Ekolohichni problemy zemlerobstva [Ecological problems of agriculture]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2010.

Gusakov, V. G. *Energoeffektivnost agrarnogo proizvodstva* [Energy efficiency of agricultural production]. Minsk: Belarus. nauka, 2011.

Medouz, D. Kh., Medouz, D. L., and Randes, Y. *Za predelami rosta* [Outside growth]. Moscow: Progress; Pangeia, 1994.

Makarchuk, O. H., and Savchuk, V. K. *Bioenerhetychnyi potentsial silskohospodarskoho vyrobnytstva: ekonomichnyi vymir, prohnaz vykorystannia* [Bioenergy potential of agricultural production: the economic dimension, weather use]. Kyiv: Ahrar Media Hrup, 2011.

Sadekov, A. A. *Predprinimatelstvo i ustoychivoe razvitie* [Entrepreneurship and sustainable development]. Donetsk: Don GUET, 2002.

Skvortsov, A. I. *Osnovy ekonomiki zemledeliia. Rukovodstvo dlia vysshikh selskokhoziaystvennykh zavedeniy, tekhnikumov i dlia samoobrazovaniia* [Fundamentals of Economics of Agriculture. Guide to higher agricultural schools, colleges and self-education]. Leningrad: Brokgauz-Efron, 1925.

Tarariko, Yu. O. "Bioenerhetychna otsinka system udobrennia i ahrotekhnolohii" [Bioenergy assessment of fertilizer and agricultural technologies]. *Metodychni vkazivky dlia studentiv ahronomichnoho fakultetu i fakultetu ahrokhimii ta gruntoznastva*, 2005.

НАПРЯМИ ТА ЗАДАЧІ РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АПК

КУКСА І. М., РУДЕНКО М. А.

УДК 330.47:681.3

Кукса І. М., Руденко М. А. Напрями та задачі розробки стратегії підтримки інноваційного розвитку на підприємствах АПК

У роботі розглядаються основні проблеми та завдання з розробки стратегії підтримки інноваційного розвитку на підприємствах АПК. Запропоновано напрями інноваційного розвитку на основі використання математичних моделей і сучасних інформаційних технологій. У перехідний період до інноваційної економіки організуються інтеграційні формування, територіальні кластери, які дозволяють оптимізувати інвестиційні ресурси та можливості, прискорювати інноваційні процеси. Програмно-цільове управління на макро- і мезорівнях не може бути всеосяжним у плані держпідтримки і преференцій інноваційному розвитку. У цьому зв'язку обґрунтовано полюси зростання інвестиційних пріоритетів і, відповідно, розвиток методології системного підходу, методів кластерного аналізу та прогнозування.

Ключові слова: інновації, стратегія, модель, підприємство АПК.

Формул: 4. **Бібл.:** 10.

Кукса Ігор Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної кібернетики, Луганський національний аграрний університет (Містечко ЛНАУ, Луганськ, 91008, Україна)

E-mail: igor_kuksa_ig@mail.ru

Руденко Марина Анатоліївна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Луганський національний аграрний університет (Містечко ЛНАУ, Луганськ, 91008, Україна)

E-mail: maridigit@gmail.com

УДК 330.47:681.3

Кукса И. М., Руденко М. А. Направления и задачи разработки стратегии поддержки инновационного развития на предприятиях АПК

В работе рассматриваются основные проблемы и задачи разработки стратегии поддержки инновационного развития на предприятиях АПК. Предложены направления инновационного развития на основе использования математических моделей и современных информационных технологий. В переходный период к инновационной экономике организуются интеграционные формирования, территориальные кластеры, которые позволяют оптимизировать инвестиционные ресурсы и возможности, ускорять инновационные процессы. Программно-целевое управление на макро- и мезоуровнях не может быть всеобъемлющим в плане господдержки и преференций инновационному развитию. В этой связи обоснованы полюсы роста инвестиционных приоритетов и, соответственно, развитие методологии системного подхода, методов кластерного анализа и прогнозирования.

Ключевые слова: инновации, стратегия, модель, предприятие АПК.

Формул: 4. **Библ.:** 10.

Кукса Игорь Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой экономической кибернетики, Луганский национальный аграрный университет (Городок ЛНАУ, Луганск, 91008, Украина)

E-mail: igor_kuksa_ig@mail.ru

Руденко Марина Анатольевна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики, Луганский национальный аграрный университет (Городок ЛНАУ, Луганск, 91008, Украина)

E-mail: maridigit@gmail.com

UDC 330.47:681.3

Kuksa I. M., Rudenko M. A. Directions and Tasks of Development of the Strategy of Support of Innovation Development at Enterprises of the Agroindustrial Complex APK

The article considers main problems and tasks of development of the strategy of support of innovation development at APK enterprises. It offers directions of innovation development on the basis of use of mathematical models and modern information technologies. Integration formations and territorial clusters that allow optimisation of investment resources and accelerate innovation processes are organised during a transitional period towards innovation economy. Programming and target-oriented management at macro- and meso-levels cannot be all-embracing in the context of state support and preferences to innovation development. In this respect the article justifies poles of growth of investment priorities and, accordingly, development of the methodology of system approach and methods of cluster analysis and forecasting.

Key words: innovations, strategy, model, APK enterprise.

Formulae: 4. **Bibl.:** 10.

Kuksa Ihor M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Economic Cybernetics, Lugansk National Agrarian University (Mistechko LNAU, 91008, Ukraine)

E-mail: igor_kuksa_ig@mail.ru

Rudenko Maryna A. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics, Lugansk National Agrarian University (Mistechko LNAU, 91008, Ukraine)

E-mail: maridigit@gmail.com

Об'єктивність і неминучість процесів глобалізації економіки зумовили перехід до інноваційної економіки з метою досягнення конкурентоспроможності та конкурентних переваг. Однак перехід до інноваційної економіки вимагає певного періоду часу, тривалість якого функціонально залежить від інвестиційних можливостей. У перехідний період до інноваційної економіки організуються інтеграційні формування, територіальні кластери, які дозволяють оптимізувати інвестиційні ресурси та можливості, прискорювати

інноваційні процеси. Програмно-цільове управління на макро- і мезорівнях не може бути всеосяжним у плані держпідтримки і преференцій інноваційному розвитку. У цьому зв'язку від економічної науки потрібне обґрунтування полюсів зростання, інвестиційних пріоритетів і, відповідно, розвиток методології системного підходу, методів кластерного аналізу та прогнозування [2, 5].

З позиції системного підходу економіка АПК являє собою багаторівневу систему. Безліч елементів різного функціонального призначення і різної розмір-

ності об'єднані в єдину цілісну систему, яка має спільну для всіх мету відтворення необхідних для існування і розвитку людського суспільства матеріальних і нематеріальних благ і послуг.

Об'єктивно, необхідною умовою нормального функціонування економічної системи є відповідність між зв'язаними елементами. Ця відповідність відображає сформований на даному рівні розвиток продуктивних сил і виробничих відносин, зв'язки між різними частинами суспільного виробництва, а також між економічною системою взагалі і окремими її складовими в кількісно певних співвідношеннях (пропорціях).

Таким чином, в оптимізаційних економіко-математичних моделях розміщення виробництва і визначення перспективних параметрів розвитку регіональних АПК враховують дію екзогенних і ендегенних факторів, відповідно, визначаючи екзогенні та ендегенні змінні величини. При цьому можливо як екзогенні параметри використовувати, у тому числі, і ендегенні змінні.

Мінливість зовнішніх факторів у зв'язку з початком процесів глобалізації досягла тієї позначки, вище якої адаптація до неї методом змін початкового плану стає просто неефективною. Тоді було зазначено, що безліч «малих» рішень, які постійно приймає організація у відповідності із зовнішніми та внутрішніми умовами, формують рефлексивний метод «проб і помилок», який із певного образу дій стає стратегією, що вже не допустимо в сучасних умовах. Потрібні більш конкретні розрахунки і обґрунтування [3].

Перед аграрною економічною наукою стоять значні народногосподарські проблеми. Однією з таких важливих проблем є оптимізація економічної структури матеріального виробництва для забезпечення комплексного використання природних ресурсів за рахунок оптимального територіального розміщення агропромислового виробництва.

Одним з істотних факторів, що гальмують науково-технічний прогрес, є недостатня розробленість методології макроекономічних вимірників витрат і результатів виробництва (різних видів діяльності) і, як наслідок, недосконалість міжгалузевих і міжрегіональних економічних взаємозв'язків. У зв'язку з цим значно спотворюється оцінка внеску галузей народного господарства у ВВП країни. Суттєві спотворення величини доданої вартості по галузях і регіонах обумовлені, по-перше, невиправдано великими відмінностями в рівні оплати живої праці по галузях і видах діяльності, і, по-друге, надзвичайно високою і постійно зростаючою часткою трансакційних витрат. У силу цих причин частка внеску сільського господарства в ВВП країни істотно знижується при значному завищенні частки внеску промислових галузей і, особливо, сфери послуг. Недосконалість макроекономічних оцінок ускладнює проблему оптимізації економічної структури народного господарства.

В останні роки економісти стали акцентувати свою увагу в основному на співвідношеннях попиту і пропозиції, випускаючи з поля зору найважливіше завдання поглибленого дослідження чинників формування витрат виробництва як об'єктивної основи цін. Найважливи-

шим напрямком аналітичної роботи є факторний аналіз умов формування витрат виробництва по всьому технологічному ланцюжку від поля до прилавка магазину, щоб об'єктивно виявити реальні витрати, зіставляти їх з роздрібними цінами, об'єктивно оцінювати загальносистемну ефективність результатів того чи іншого виду діяльності, виявляючи ті ланки в ланцюзі, де виникає «помилкова» додана вартість, зайві трансакційні витрати за рахунок різного роду посередників, підштовхуючи зростання цін. У ціні ряду продуктів реальні витрати виробництва не перевищують 30 – 35%, а всякого роду нашарування посередницьких послуг, де особливо великі трансакційні витрати, сягають 70 і більше відсотків. Проблема об'єктивного виміру витрат і результатів, їх впливу на ціни заслуговує більш пильної уваги економістів. В умовах надзвичайно високої частки трансакційних витрат у роздрібних цінах на продукти масового споживання контроль за динамікою цін з метою вироблення відповідних заходів державного втручання в процеси ціноутворення набуває важливе соціальне значення.

Математичні методи неможливо ефективно реалізувати без достовірного і повного інформаційного забезпечення. При вирішенні питань організації статистичного спостереження за подіями, що відбуваються в народному господарстві, особливо значення набувають методи вибіркового обстеження, зокрема, процеси середнього та малого підприємництва. Особливо особистого підсобного господарства (ОПГ), де немає точного документального обліку. Основні тенденції та перспективи розвитку ОПГ залишаються дискусійними в основному через відсутність достатньої та надійної інформації. У таких випадках особливо важливе значення мають методи математичної статистики і економетрики.

Системний підхід, загальна теорія систем і системний аналіз, які в сукупності складають сучасну область системних досліджень, є методологічною базою вирішення проблем розвитку АПК на рівнях країни та регіонів, продовольчого та соціального забезпечення населення.

Головними завданнями структурно-інвестиційної політики на сучасному етапі перехідного до інноваційної економіки періоду є послідовне згорання застарілих виробництв, подолання структурних деформацій і приведення структури виробництва у відповідність з платоспроможним попитом. Забезпечення найбільш повного використання виробничих ресурсів і науково-технічного потенціалу, підтримання екологічної та економічної безпеки країни, сприяння розвитку ефективних, конкурентоспроможних виробництв, ринкової інфраструктури, сфери послуг та інтелектуальної діяльності.

Сутність стратегії структурно-інвестиційної політики полягає в селективній підтримки державою точок і секторів зростання в народному господарстві. Ідентифікація точок зростання здійснюється з урахуванням їх здатності до здійснення ефективної господарської діяльності, зв'язків з іншими елементами економічної системи та ролі, яку вони можуть зіграти у вирішенні пріоритетних для даного етапу задач в області соціально-економічного розвитку.

Аналіз міжгалузевих зв'язків, використовуваних для дослідження взаємозалежності галузей в економічних системах, має давню історію в області аналізу систем «вхід – вихід». Починаючи з робіт Chenery і Watanabe (1958 р.), Rasmussen (1956 р.) і Hirschman (1958 р.) у використанні зв'язків для порівняння міжнародних продуктивних структур, цей аналітичний інструмент поліпшений і розширений кількома способами, запропоновані різні методи для вимірювання коефіцієнтів зв'язку. Індекси, включаючи зворотні і прямі зв'язки, використовувалися і для аналізу взаємозалежних відносин між економічними секторами, і для формування стратегій розвитку [9, 10].

Матриця вхід – вихід регіональної моделі міжгалузевого балансу представляє собою матрицю національного міжгалузевого балансу з поправками на регіональне споживання і регіональний продукт. Суми показників стовпців відображають сумарне регіональне споживання, суми показників рядків – сукупний регіональний продукт. RAS – ітераційний алгоритм, який рекурсивно масштабує рядки і стовпці таблиці транзакцій до збігу сум стовпців і сум рядків таблиці з цільовими векторами регіонального продукту R і регіонального споживання C [8]. Визначивши міру близькості нової таблиці транзакцій до оригіналу, отримали алгоритм, який дозволить обчислити таблицю, що мінімізувала цю міру.

X_0 – $n \times m$ – матриця початкових даних. Визначимо:

$$r_{ij} = \frac{X_{ij}^o}{\sum_{j=1}^m X_{ij}^o}, c_{ij} = \frac{X_{ij}^o}{\sum_{i=1}^n X_{ij}^o},$$

R (вектор цільових сум строк) – регіональний продукт, C (вектор цільових сум стовпців) – регіональне споживання.

Наступна функція може бути використана для визначення різниці між перетвореною матрицею X і оригіналом, де w та v – довільні набори ваг:

$$Q = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \left(\frac{X_{ij}}{R_i} - r_{ij} \right)^2 w_{ij} + \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \left(\frac{X_{ij}}{C_j} - c_{ij} \right)^2 v_{ij}.$$

Наступний вибір ваг призводить до спрощення обчислень:

$$w_{ij} = \frac{1}{r_{ij}^2}, v_{ij} = \frac{1}{c_{ij}^2}.$$

Цей вибір ваг призводить до функції Q виду:

$$Q = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \left(\frac{X_{ij}/R_i}{r_{ij}} - 1 \right)^2 + \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \left(\frac{X_{ij}/C_j}{c_{ij}} - 1 \right)^2.$$

Алгоритм RAS зводиться до задачі розрахунку матриці міжгалузевих транзакцій з поправкою на регіональний продукт і регіональне споживання в розрізі галузей, що мінімізує Q .

Представлений алгоритм обчислює зворотній і прямий зв'язок методом вилучення, як запропоновано в роботах Dietzenbacher та ін [4, 8]. Метод вилучення в системі вводу – виводу дозволяє аналізувати важливість сектора або області секторів, гіпотетично виключаючи окремий сектор або область секторів з системи

введення – виведення. Різниця виведення між вихідною і отриманою системами розглядається як індекс важливості витягнутого елемента в економічній системі. Важливість сектора або області представлена в термінах зворотних і прямих зв'язків між вихідною системою та системою без витягнутого елемента. Далі зворотний зв'язок обчислюється в термінах інверсії матриці Леонтьєва, у той час як прямий зв'язок – з використанням транспонованої матриці Леонтьєва – Ghoshian.

Нами проведено аналіз динаміки взаємовпливу галузей економіки Луганської області, запропоновано методіку побудови регіональної системи рахунків і розрахунку регіонального міжгалузевого балансу на основі інструментарію для регіоналізації Input – Output моделей і отриманий часовий ряд Input – Output моделей Луганській області за 2005 – 2012 рр..

У рейтингу галузей за показниками впливу на економіку області та залежно від рівня розвитку інших галузей сільське господарство за індексами прямих зв'язків займає 2-е, 3-є місце, а зворотних – незмінно перший

Очевидно, що сільське господарство, маючи найвищу ступінь зворотної та прямої зв'язків, є ключовою галуззю економіки Луганської області, що обумовлює високий рівень віддачі від інвестицій і реалізації інвестиційних проектів, включаючи ефект мультиплікації розвитку інших галузей. Крім цього, слід зазначити, що високі індекси прямого і зворотного зв'язків сконцентровані головним чином в галузях АПК.

При цьому дослідження показують найвищу ступінь відгуку АПК і сільського господарства на поставку ресурсів, інвестиції, державну підтримку. Сільськогосподарське виробництво області робить харчову і переробну промисловість однією з найбільш важливих і перспективних галузей економіки Луганської області. На її частку припадає більше третини обсягу промислового виробництва в регіоні.

Сучасна державна структурно-інвестиційна політика спрямована на впорядкування структурних підрозділів агропромислового виробництва та їх ресурсне забезпечення, координацію в масштабах країни всіх внутрішніх і зовнішніх потоків інвестицій. Системне дослідження цілей інноваційного розвитку АПК забезпечує теоретичну основу їх аналізу, здійснюваного при виборі напрямів інвестиційної діяльності, формуванні інвестиційних програм, попередньому відборі інвестиційних проектів для АПК [2, 6].

При цьому дослідження показують найвищу ступінь відгуку АПК і сільського господарства на постачання ресурсів, інвестиції, державну підтримку, що підтвердила практика реалізації проектів розвитку АПК. У зв'язку з позитивними змінами в аграрній політиці в останні роки: збільшенням субсидій та інвестицій в сільське господарство, підтримкою у вирішенні проблем забезпечення житлом молодих фахівців та іншими – спостерігаються позитивні економічні результати в АПК і сільському господарстві [1, 7]. Темпи зростання основних соціально-економічних показників у Луганській області в останні роки були навіть дещо вище середніх по Україні. Таким чином, практично підтверджується висо-

ка ступінь відгуку сільськогосподарської галузі на збільшення інвестицій, субсидій та компенсацій. Економічні результати невисокі, проте математичні обчислення тимчасового лага ефекту субсидій та інвестицій показують відстрочений ефект для сільського господарства і АПК в цілому у зв'язку з їх особливостями.

Програмно-цільове управління на основі кластерного підходу передбачає широке використання методів кластерного аналізу. Застосування кластерного аналізу дозволяє розглядати досить великий обсяг інформації і різко скорочувати, стискати великі масиви даних, виявляти соціально-економічне поліпшення основних показників виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств (обсяг реалізації продукції, рентабельність, фондівіддача та ін.) Так само, збільшення обсягу податкових надходжень; залучених інвестицій, збільшення кількості, частки малих і середніх підприємств у кластері; частки інтелектуального продукту в продукції кластера; кількості робочих місць; інші, залежно від параметрів кластеру та поставлених завдань.

У кластерному аналізі застосовуються, поряд з традиційними, економіко-математичні методи, у тому числі методи математичної статистики, оптимізаційні моделі, побудови дендрограмм на основі ідеології міжгалузевого балансу. У процесі кластерного аналізу в сфері АПК і сільського господарства відбувається облік показників, таких, як якість ґрунту і зміни попиту та вплив їх на розміщення виробництва та спеціалізацію. Так само здійснюється аналіз інших умов, зокрема сукупний вплив попиту та пропозиції, місцеві відмінності в оплаті праці і в цінах, система показників, при якій враховується вся сукупність факторів розміщення виробництва, інноваційного та соціально-економічного розвитку регіону.

Системний аналіз розвитку АПК регіону та формування стратегічних програм вимагає чіткої, порівняної по підприємствах і показниках бази даних. Для цього необхідно виділити сільське господарство в самостійний вид економічної діяльності на регіональному рівні; формувати статистичні дані по групах сільгоспвиробників: великі, середні, малі та індивідуальні підприємці, господарства населення; визначити невеликий, але інформаційно насичений перелік виробничих і фінансових показників статистичного моніторингу, однаковий для всіх груп сільськогосподарських товаровиробників. Зробити надання цих даних умовою отримання державних субсидій (як у країнах ЄС). Така база даних має бути доступною для широкого кола користувачів. Очевидно, що досягнення стратегічних цілей розвитку АПК регіону та країни без створення повноцінної інформаційної системи є вкрай малоімовірним. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Беленський П.** Теоретико-методологічні засади регіонального розвитку економіки України / П. Беленський, О. Дрогов // Регіональна економіка. – 2006. – № 4 (42). – С. 7 – 17.
2. **Власов В. І.** Глобалізація і глобалістика: історія, теорія, практика, персоналії : монографія / В. І. Власов. – К. : ННЦ Інститут аграрної економіки, 2011. – 252 с.

3. **Євдокименко В.** Стратегія соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці, концептуальний підхід у сучасних умовах / В. Євдокименко // Регіональна економіка. – 2004. – № 2. – С. 104 – 117.

4. **Макаров В. Л.** Обзор математических моделей экономики с инновациями / В. Л. Макаров // Экономика и математические методы. – 2009. – Т. 45, № 1. – С. 3 – 14.

5. **Масловська Л.** Теоретико-методологічний підхід до оцінки пропорційності і збалансованості регіонального розвитку України / Л. Масловська // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 90 – 95.

6. **Резнік Н. П.** Інноваційна діяльність як фактор підвищення ефективності виробництва / Н. П. Резнік // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Вип. 198. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 979 – 985.

7. **Харів П. С.** Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів. – Тернопіль : Вид-во «Економічна думка», 2003. – 326 с.

8. **Cella, G.** (1984). "The Input-output measurement of Interindustry Linkages", Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 46, 1, pp.73 – 84.

9. **Hirschman, A. O.** (1958). "The Strategy of Economic Development". New York: Yale University Press.

10. **Toh, M.-H.** (1998). The RAS approach in updating input-output matrices: an instrumental variable interpretation and analysis of structural change, Economic Systems Research, 10, pp. 63 – 78.

REFERENCES

Bielenskyi, P., and Druhov, O. "Teoretyko-metodolohichni zasady rehionalnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy" [Theoretical and methodological basis of regional economic development in Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, no. 4(42) (2006): 7-17.

Hirschman, A. O. New York: Yale University Press, 1958.
levdokymenko, V. "Stratehiia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku administratyvno-terytorialnoi odynitsi, kontseptualnyi pidkhdid u suchasnykh umovakh" [Strategy for Socio-Economic Development of the administrative-territorial unit, conceptual approach to contemporary conditions]. *Rehionalna ekonomika*, no. 2 (2004): 104-117.

Khariv, P. S. *Innovatsiina diialnist pidpriemstva ta ekonomichna otsinka innovatsiinykh protsesiv* [Innovation activities of enterprises and economic evaluation of innovative processes]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2003.

Maslovskaya, L. "Teoretyko-metodolohichni pidkhdid do otsinky proporsiiinosti i zbalansovanosti rehionalnoho rozvytku Ukrainy" [Theoretical and methodological approach to the assessment of proportionality and balance regional development in Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (2005): 90-95.

Makarov, V. L. "Obzor matematicheskikh modeley ekonomiki s innovatsiiami" [Review of mathematical models of the economy with innovation]. *Ekonomika i matematicheskie metody*, vol. 45, no. 1 (2009): 3-14.

Reznik, N. P. "Innovatsiina diialnist iak faktor pidvyshchennia efektyvnosti vyrobnytstva" [Innovation as a factor of production efficiency]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, no. 198 (2004): 979-985.

Toh, M.-H. "The RAS approach in updating input-output matrices: an instrumental variable interpretation and analysis of structural change". *Economic Systems Research*, no. 10 (1998): 63-78.

Vlasov, V. I. *Hlobalizatsiia i hlobalistyka: istoriia, teoriia, praktyka, personalii* [Globalization and Global Studies: History, Theory, Practice, personalities]. Kyiv: NNTs Instytut ahrarynoi ekonomiky, 2011.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

ВІРЧЕНКО О. В.

УДК 332.2.021; 332.02

Вірченко О. В. Державне регулювання земельних відносин в умовах формування ринку земель сільськогосподарського призначення

У статті досліджено сутність державного регулювання земельних відносин і виокремлено основні інструменти аграрної регуляторної політики держави. З огляду на суттєві проблеми та диспропорції в аграрному виробництві, а також недоліки правового забезпечення земельних відносин, обґрунтовано необхідність державного втручання у сферу землеволодіння та землекористування. На основі дослідження закордонного досвіду реформування земельних відносин зроблено висновки щодо необхідності суттєвого обмеження ринкового саморегулювання земельних відносин, особливо у перші роки запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення. Також виокремлено екологічну складову земельної політики держави та визначено основні інструменти еколого-економічного державного регулювання земельних відносин, серед яких стандартизація і нормування, ліцензування, моніторинг, екологічна експертиза проєктів, екологічний аудит та екологічна сертифікація.

Ключові слова: ринок землі, земельна реформа, земельні відносини, державне регулювання, землеволодіння, землекористування.

Бібл.: 11.

Вірченко Олександр Віталійович – аспірант, кафедра економічної теорії, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: 2pac@ua.fm

УДК 332.2.021; 332.02

Вірченко А. В. Государственное регулирование земельных отношений в условиях формирования рынка земель сельскохозяйственного назначения

В статье исследована сущность государственного регулирования земельных отношений и выделены основные инструменты аграрной регуляторной политики государства. С учётом существенных проблем и диспропорций в аграрном производстве, а также недостатков правового обеспечения земельных отношений, обоснована необходимость государственного вмешательства в сферу землевладения и землепользования. На основании исследования иностранного опыта реформирования земельных отношений сделаны выводы о необходимости существенного ограничения рыночного саморегулирования земельных отношений, особенно в первые годы функционирования рынка сельскохозяйственных земель. Также обозначена экологическая составляющая земельной политики государства и выделены основные инструменты эколого-экономического государственного регулирования земельных отношений, среди которых стандартизация и нормирование, лицензирование, мониторинг, экологическая экспертиза проєктов, экологический аудит и сертификация.

Ключевые слова: рынок земли, земельная реформа, земельные отношения, государственное регулирование, землевладение, землепользование.

Библ.: 11.

Вірченко Александр Витальевич – аспирант, кафедра экономической теории, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: 2pac@ua.fm

UDC 332.2.021; 332.02

Virchenko O. V. State Regulation of Land Relations under Conditions of Formation of the Market of Agricultural Land

The article studies the essence of the state regulation of land relations and specifies main instruments of the agrarian regulatory policy of the state. It takes into account the existing problems and disproportions in the agrarian production and also shortcomings of enforceability of land relations, justifies the necessity of state interference into the land owning and land using sphere. On the basis of the study of foreign experience in reformation of land relations, the article makes a conclusion on the necessity of significant limitation of market self-regulation of land relations, especially during the first years of functioning of the market of agricultural lands. The article also marks the ecologic component of the land policy of the state and specifies main instruments of ecologic and economic state regulation of land relations, which include standardisation and normalisation, licensing, monitoring, ecologic expertise of projects, ecologic audit and certification.

Key words: land market, land reform, land relations, state regulation, land owning, land using.

Bibl.: 11.

Virchenko Oleksandr V. – Postgraduate Student, Department of Economic Theory, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: 2pac@ua.fm

Земельна реформа в Україні підходить до завершення, результатом якого є впровадження ринкового механізму регулювання земельних відносин. Особливої актуальності дане питання набуває з огляду на формування ринку земель сільськогосподарського призначення, які мають стратегічне державне значення. За роки незалежності в Україні відносно врегульованими стали земельні відносини в секторі земель не-сільськогосподарського призначення. Однак запровадження приватної власності на землі аграрного фонду країни і дозвіл їх вільного продажу є новим явищем для України. Відповідно, особливої актуальності набуває питання державного регулювання процесу залучення землі в ринковий обіг, а також необхідності врахуван-

ня проблем, з якими свого часу зіткнулися уряди країн, в яких земельна реформа вже завершена.

Відповідно цей процес пов'язаний із радикальними змінами раніше усталених прав власності та земельних відносин, із впровадженням різних форм власності на землю. Економічно обґрунтований ринок сільськогосподарських земель не може бути вилученим із загальної системи ринкових земельних відносин, його ефективне функціонування залежить від регуляторного впливу держави. Обґрунтоване втручання держави в землеволодіння і землекористування сприяє не тільки становленню та ефективному функціонуванню ринку землі, але і підвищенню ефективності аграрного виробництва.

Проблематика регулювання земельних відносин та формування ринку землі висвітлюється в працях таких вчених, як Е. Кастл, Р. Іннс, В. Шепер, С. Вегрен, Ф. Кларенбах, В. Мюррей, В. Скофілд, Е. Реншоу, а також у роботах вітчизняних вчених О. Бородіної, О. Гуторова, Б. Данилишина, М. Мааліка, П. Саблука, П. Березівського.

Однак дискусійними залишаються питання міри необхідного державного втручання, адекватних інструментів аграрної політики та періоду дії встановлених обмежень на ринку землі. Крім того, сучасний етап розвитку економіки України актуалізує питання державного регулювання в галузі екологічної складової землекористування.

Метою написання даної статті є обґрунтування необхідності державного регулювання ринку землі в Україні, аналіз світового досвіду проведення земельної реформи, виокремлення основних принципів та інструментів державного впливу на ринковий обіг земельних ділянок.

Економічно обґрунтований і регульований з боку держави ринок сільськогосподарських земель є складовою загальної системи ринкових відносин. Створення та функціонування цивілізованого ринку сільськогосподарських земель неможливе без участі держави. Держава має створювати сприятливі умови для ефективної роботи, раціонального використання земельних ресурсів, активізації конкурентних переваг ринку, а також забезпечення гарантій та захисту прав суб'єктів на ринку земель.

Аналіз іноземного досвіду державного регулювання земельних відносин дозволив виявити такі особливості регламентації ринку землі. У країнах Східної Європи держава також обмежує приватну власність на землю. У Болгарії, наприклад, введений 10-річний мораторій на купівлю земельних ділянок, що одержані у власність із державного і колективного земельного фонду. В Угорщині власник землі повинен мати аграрну освіту [1]. У Німеччині покупець повинен мати досвід ведення аграрного виробництва, тобто він має право купити земельну ділянку, яку орендував не менше 10 років.

Крім того, як підтверджує практика господарювання в Німеччині, Бельгії, Франції та Іспанії, державні органи управління, місцеві владні структури можуть вимагати від власників землі здійснювати меліоративні та охоронні заходи відповідно до державних планів і під їх контролем. Крім того, передбачається примусове вилучення земельних ділянок, які використовуються не ефективно, і передача їх великим, добре організованим фермерським господарствам. Іноді практикується дозвільний порядок придбання земель сільськогосподарського призначення.

У певних країнах з метою боротьби зі спекуляцією земельними ділянками обмежуються права вільного розпорядження землею шляхом введення обов'язкового використання землі для сільського господарства протягом певного, встановленого законом терміну. У Болгарії, Угорщині, Чехії він становить 5 років, у Японії – 3 роки. У деяких країнах – Франції, Данії – купівля-продаж земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб або забороняється (у районах особливо родючих земель), або обмежується (вима-

гається дозвіл місцевих органів влади, а також осіб, які проживають у цій місцевості) [10].

До того ж, у більшості західних країн Центральної та Східної Європи заборонено продавати землю іноземцям. Угорщина і Чехія внаслідок переговорів з ЄС і укладанням угод погодилися, що з моменту вступу до ЄС лише через 7 років іноземні громадяни і компанії з країн ЄС зможуть купувати їхні сільськогосподарські та лісові землі.

Традиційно роль держави на ринку землі проявляється насамперед у прийнятті законодавчих актів, які обмежують право приватної власності: у визначенні максимального розміру земельної ділянки, контролі за операціями купівлі-продажу з метою недопущення спекуляції, визнанні рівноцінними встановлених форм власності на землю.

На сучасному етапі роль держави на ринку землі в Україні посилюється. У першу чергу це зумовлено потребою формування широкого правового поля, прийняття низки законодавчих актів, зокрема Законів України «Про ринок землі», «Про іпотеку землі», «Про державний (іпотечний) банк», «Про державний земельний кадастр».

Крім того, необхідність державного регулювання пояснюється:

- ✦ існуванням тіньового земельного ринку, на якому земельні угоди укладаються підпільно і залишаються неконтрольованими;
- ✦ необхідністю розроблення економічних програм розвитку аграрного сектора з метою надання суб'єктам господарської діяльності фінансової та організаційної підтримки;
- ✦ необхідністю забезпечення належної охорони земель шляхом раціонального їх використання, збереження земель і поліпшення їх властивостей у процесі використання (у більшості розвинених країнах світу до власників земельних ділянок встановлюють відповідні екологічні та технологічні вимоги, критерії, стандарти та обмеження для покращення екологічного стану сільськогосподарських угідь, припинення розвитку деградаційних процесів, підвищення якості ґрунтів) [2];
- ✦ потребою розвитку інфраструктури земельного ринку;
- ✦ необхідністю забезпечення жорсткого контролю за дотриманням усіма землевласниками і землекористувачами положень Земельного кодексу та інших законодавчих актів щодо землі і недопущенням спекуляції із землею, необхідністю контролю за операціями передачі земельних ділянок і продажу їх на конкурентних засадах;
- ✦ посиленням контролю держави за процесом парцеляції продуктивних земель, який в Україні набув неконтрольованого характеру [9];
- ✦ потребою продовження мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення.

Не можна оминати увагою і питання державного регулювання ринку землі в аспекті екологічного регулювання. У найзагальніших рисах світовий досвід свідчить про три можливі механізми реалізації економічних цілей, у тому числі й еколого-економічних.

Зазвичай, коли говорять про механізми реалізації екологічної політики, виділяють три підходи:

1) *пряме регулювання*, пов'язане з дією держави – нормативно-правові, адміністративно-контрольні заходи, пряма регламентація і т. д. (природоохоронне законодавство, стандартизація і нормування, ліцензування, моніторинг, екологічна експертиза проєктів, екологічний аудит; екологічна сертифікація);

2) *економічне стимулювання*, пов'язане з розвитком ринкових механізмів (плата за користування природними ресурсами, компенсаційні платежі за видобуток природних ресурсів або за погіршення якості цих ресурсів, плата за забруднення, податок на випуск екологічно небезпечної продукції, пільги з оподаткування, створення страхових фондів охорони навколишнього середовища, екологічний лізинг, продаж квот на викид шкідливих речовин);

3) *змішані механізми*, що поєднують перші два підходи. У світі у сфері охорони навколишнього середовища найбільш поширено пряме регулювання, що базується на законодавстві.

Механізм екологічного регулювання повинен являти цілісну сукупність методів і інструментів управління природокористуванням. Але конкретні методи екологічного регулювання визначаються особливостями сфери природокористування і охорони навколишнього середовища [11]:

- ✦ інфраструктурним характером продукції та послуг екологічної сфери;
- ✦ тривалістю основних відтворювальних процесів у природокористуванні та переплетенням економічних і природних процесів;
- ✦ специфікою стосунків власності на ресурси природи;
- ✦ специфікою ринкових стосунків в екологічній сфері і роллю держави в управлінні природокористуванням.

Державне регулювання земельних відносин передбачає надання свободи господарювання на своїй землі суб'єктам земельних правовідносин і неприпустимість втручання в їх господарську діяльність.

Істотною перешкодою для державного регулювання земельних відносин є створення стихійних монополістичних об'єднань і змов недобросовісних підприємств із державними посадовими особами, а тому державне регулювання повинне супроводжуватися ефективними антимонопольними правовими заходами. Зокрема, має бути визначено рівноправність усіх форм власності і всіх форм господарювання; свобода вступу в ринкові земельні відносини будь-яким господарюючим суб'єктам; надання значних прав органам, що здійснюють антимонопольне регулювання, з припинення монополістичних дій; відповідальність посадових осіб, що порушують свої посадові обов'язки [3, 4].

Державні органи, здійснюючі регулювання і контроль у сфері земельних відносин, здійснюють свої функції певними методами: економічними, адміністративними і організаційно-правовими, які відповідають природі земельних відносин.

Економічні методи передбачають: платність використання землі; економічне стимулювання ефективної діяльності в регулюванні земельних відносин; право власності на землю; здійснення операцій із землею при збереженні відповідальності власників за її раціональне використання; нормування і лімітація в галузі регулювання земельних відносин.

До адміністративних методів правового регулювання земельних відносин належать: видача дозволів на використання землі; ліцензування використання землі; проведення державної екологічної експертизи.

До організаційно-правових методів регулювання земельних відносин слід віднести: забезпечення безпечного використання землі; раціональну організацію державного земельного кадастру, створення державного реєстру земель; організацію ведення моніторингу земель.

Функції державних органів з регулювання земельних відносин розраховані на виконання їх у тих випадках, коли потрібне державне втручання. Так, при перерозподілі земельних ділянок за договором купівлі-продажу державна функція регулювання цих операцій виражатиметься лише в реєстрації в органах місцевої адміністрації і в розгляді спорів, якщо такі виникнуть при укладанні, розірванні або в ході виконання угоди.

Принципами, на яких засновано виконання державними органами своїх функцій, є [7, 8]:

- ✦ чітке розмежування функцій між відповідними ланками державних органів і органами місцевого самоврядування.
- ✦ неприпустимість втручання одних державних органів у функції інших, оскільки таке втручання може породжувати плутанину, та уникнення відповідальності посадових осіб за доручену їм роботу.

Реалізацію державної політики у сфері регулювання земельних відносин і забезпечення обігу земельних ділянок здійснюють органи законодавчої, виконавчої, судової влади, а також органи місцевого самоврядування. Основні повноваження Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, Верховної Ради АР Крим, Ради міністрів АР Крим, обласних державних адміністрацій, Київської та Севастопольської міських рад, а також сільських, селищних, міських рад у цій сфері закріплені у Земельному Кодексі України та інших законодавчих актах.

Державне регулювання обігу земельних ділянок передбачає виконання зазначеними органами державної влади та місцевого самоврядування комплексу організаційно-правових, фінансових, економічних, кадрових, інформаційних, науково-технічних та інших заходів, спрямованих на забезпечення вільного доступу до земельних ділянок усіх зацікавлених осіб, безперешкодного набуття прав на земельні ділянки, створення необхідної інфраструктури, забезпечення правового за-

хисту не лише суб'єктів права на землю, а й усіх учасників ринку землі.

Зокрема, органи державної влади та місцевого самоврядування мають виконувати завдання щодо розробки та вдосконалення прозорого порядку відчуження земельних ділянок, надання фізичним і юридичним особам можливості вибору різних дозволених видів функціонального використання земельних ділянок, розробки механізмів набуття прав на земельні ділянки на конкурентних засадах. Крім того, ці органи зобов'язані формувати необхідну інфраструктуру ринку землі, забезпечувати її функціонування, створювати умови для розвитку конкуренції, забезпечення прозорості і законності операцій із земельними ділянками [5, 6]. У цьому зв'язку неабияке значення для належного функціонування обігу земельних ділянок мають організація земельних бірж, земельних банків та інших фінансово-кредитних установ, створення дієвої і доступної для кожного державної реєстраційної системи прав на землю.

ВИСНОВКИ

В Україні після припинення мораторію на купівлю-продаж сільськогосподарських земель доцільно в законодавчому порядку запровадити механізм підвищеної відповідальності за використання земель. Важливо передбачити цільове використання сільськогосподарських земель без права продажу земельної ділянки протягом п'яти років з часу набуття права власності на неї (при цьому запровадити звільнення від земельного податку терміном на п'ять років), а також запровадити високий рівень оподаткування на доходи від продажу землі при короткотерміновому використанні та регресивну шкалу оподаткування залежно від терміну володіння (для стимулювання довготермінового використання землі).

Контролюючи функціонування ринку землі, держава повинна створювати програми економічного регулювання сільськогосподарського землекористування. Це дуже актуально для України, оскільки економічні, а не адміністративні методи державного регулювання стають вирішальними. Досвід західних країн підтверджує, що раціональне використання землі для сільськогосподарських потреб забезпечується переважно правовими актами та економічними методами. Запровадження для ринкових суб'єктів пільгового кредитування, системи дотацій, пільгового оподаткування доходів від використання землі, а в недалекому майбутньому і доходів від її реалізації передбачає забезпечення належних доходів аграрним підприємствам, стимулювання розширення оброблюваних сільськогосподарських угідь, залучення до виробництва земельних ділянок, які вибули через різні причини з господарського обігу.

В Україні розвиток і підтримка державою інституту приватної власності на землю, сприяння формуванню ефективного земельного власника є важливою умовою подальшого розвитку аграрного підприємництва, соціального розвитку села, закріплення працездатного населення в селах у сучасних умовах природного кількісного зменшення сільського населення.

Отже, обґрунтоване і своєчасне втручання держави в характер землеволодіння і землекористування, ре-

лізація державою економічного механізму регулювання земельних відносин і ринку землі сприяє еволюційному розвитку та ефективному функціонуванню ринку сільськогосподарських земель. Практика господарювання в зарубіжних країнах підтверджує, що у жодній країні світу немає дійсно вільного ринку сільськогосподарських земель, необмеженого права приватної власності на землю. Держава в цих країнах контролює використання придбаних у власність земель виключно за цільовим призначенням, зобов'язує використовувати землю екологічно безпечно і ефективно відповідно до законодавства, встановлює порядок продажу-купівлі та оренди земельних ділянок. Орієнтація державного регулювання ринку землі в Україні на використання переважно економічних методів, урахування досвіду розвинутих країн ЄС дасть змогу уникнути помилок і швидше залучити землю в ринковий обіг. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Dragos Aligica P.** Land Reform and Agricultural Reform Policies in Romania's Transition to the Market Economy: Overview and Assessment / Paul Dragos Aligica, Adina Dabu. – Eastern European Economics, Vol. 41, No. 5 (Sep. – Oct., 2003). – pp. 49 – 69.
- 2. Wegren Stephen K.** Land Reform and the Land Market in Russia: Operation, Constraints and Prospects / Stephen K. Wegren // Europe-Asia Studies, Vol. 49, No. 6 (Sep., 1997). – pp. 959 – 987.
- 3. Білик Ю. Д.** Формування ринку сільськогосподарських земель і підвищення ефективності їх використання / Ю. Д. Білик // Землевпорядний вісник. – 2000. – № 2. – С. 24 – 28.
- 4. Липски С.** Изменение земельных отношений / С. Липски // Экономист. – 2003. – № 5. – С. 84 – 91.
- 5. Малік М.** До питання сталого розвитку сільських територій / М. Малік // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 51 – 55.
- 6. Паламарчук Л. В.** Ринок землі в Україні: сутність, принципи, цілі, функції, механізм / Л. В. Паламарчук // Проблеми розвитку земельних відносин на засадах нового Земельного кодексу України: матер. Всеукраїнської наук. конф., м. Київ, 10 – 11 вересня 2002 року. – К.: Либідь, 2002. – С. 56 – 59.
- 7. Поліщук Л.** Ринок землі: видимі й приховані ризики / Л. Поліщук // Землевпорядний вісник. – 2008. – № 1. – С. 9 – 21.
- 8. Третяк А. М.** Шляхи регулювання ринку землі / А. М. Третяк // Вісник аграрної науки. – 2003. – № 10. – С. 62 – 66.
- 9. Федоров М. М.** Організаційно-економічні передумови формування ринку земель сільськогосподарського призначення / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 25 – 31.
- 10. Гнаткович О.** Державне регулювання ринку землі / О. Гнаткович // У кн.: Еколого-економічні проблеми розвитку АПК: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 25 – 27 вересня 2002 р. – Т. 2. – Львів: Львівський ДАУ, 2002. – С. 164 – 167.
- 11. Янбухтин Н. Р.** Правовая основа рационального использования земель: региональный аспект / Н. Р. Янбухтин // Аграрное и земельное право. – 2010. – № 5. – С. 61 – 66.

REFERENCES

- Bilyk, Yu. D. "Formuvannia rynku silskohospodarskykh zemel i pidvyshchennia efektyvnosti ikh vykorystannia" [Formation of the agricultural land market and improve efficiency]. *Zemlevporiadnyi visnyk*, no. 2 (2000): 24-28.
- Dragos Aligica, P., and Dabu, A. "Land Reform and Agricultural Reform Policies in Romania's Transition to the Market Economy: Overview and Assessment". *Eastern European Economics*, vol. 41, no. 5 (2003): 49-69.
- Fedorov, M. M. "Orhanizatsiino-ekonomichni peredumovy formuvannia rynku zemel silskohospodarskoho pryznachennia"

[Organizational-economic background land market development agricultural land]. *Ekonomika APK*, no. 1 (2003): 25-31.

Hnatkovych, O. "Derzhavne rehuliuвання rynku zemli" [State regulation of the land market]. *Ekoloho-ekonomichni problemy rozvytku APK*. Lviv: Lvivskiy DAU, 2002. 164-167.

Lipski, S. "Izmenenie zemelnykh otnosheniy" [Changing land relations]. *Ekonomist*, no. 5 (2003): 84-91.

Malik, M. "Do pytannia staloho rozvytku silskykh terytorii" [On the issue of sustainable development of rural areas]. *Ekonomika APK*, no. 5 (2008): 51-55.

Polishchuk, L. "Rynok zemli: vydyimi i prykhovani ryzyky" [Real earth visible and hidden risks]. *Zemlevporiadnyi visnyk*, no. 1 (2008): 9-21.

Palamarchuk, L. V. "Rynok zemli v Ukraini: sutnist, pryntsypy, tsili, funktsii, mekhanizm" [The land market in Ukraine: the nature, principles, objectives, functions, mechanism]. *Problemy rozvytku zemelnykh vidnosyn na zasadakh novoho Zemelnogo kodeksu Ukrainy*. Kyiv: Lybid, 2002. 56-59.

Stephen, K. Wegren "Land Reform and the Land Market in Russia: Operation, Constraints and Prospects". *Europe-Asia Studies*, vol. 49, no. 6 (1997): 959-987.

Tretiak, A. M. "Shliakhy rehuliuвання rynku zemli" [By regulating the land market]. *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 10 (2003): 62-66.

Yanbukhtin, N. R. "Pravovaia osnova ratsionalnogo ispolzovaniia zemel: regionalnyy aspekt" [The legal basis for the rational use of land: a regional perspective]. *Agrarnoe i zemelnoe pravo*, no. 5 (2010): 61-66.

УДК 339.13.017: 634.1.076

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПЛОДІВ В УКРАЇНІ

САЛО І. А.

УДК 339.13.017: 634.1.076

Сало І. А. Стан і перспективи розвитку ринку плодів в Україні

Всебічно проаналізовано особливості функціонування та розкрито перспективи розвитку вітчизняного ринку плодів. Здійснено прогноз кон'юнктури вітчизняного ринку плодів і розкрито особливості його розвитку. Визначено необхідні площі закладання плодівих насаджень садівничими підприємствами, обсяги інвестицій і джерела покриття. Встановлено, що з розширенням площ валові збори плодів у 2020 р. можуть становити до 0,8 млн т, а рівень споживання – 71 кг на особу в рік. Розраховано показники економічної ефективності інвестиційного проекту. Передбачено його фінансове забезпечення за рахунок 1,5%-го збору, кредитів і власних ресурсів господарств. У подальшому необхідне формування оптимального організаційно-економічного механізму функціонування та розвитку ринку плодів та інструментарію державного регулювання, де б враховувалася специфіка галузі садівництва і не виникало протиріч вимогам Світової організації торгівлі. Одним із основних напрямів державної бюджетної підтримки розвитку ринку плодів має бути налагодження належної ринкової інфраструктури, зокрема, сприяння створенню виробничих та обслуговуючих кооперативів з метою розвитку торговельної структури в сільських місцевостях.

Ключові слова: ринок, плоди, попит, пропозиція, потреба, інвестиції.

Табл.: 2. **Бібл.:** 8.

Сало Інна Анатоліївна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, відділ наукових досліджень з питань економіки, Інститут садівництва НААН України (вул. Садова, 23, Новосілки, Київ-27, 03027, Україна)

E-mail: inna_salo@ukr.net

УДК 339.13.017: 634.1.076

Сало І. А. Состояние и перспективы развития рынка плодов в Украине

Всесторонне проанализированы особенности функционирования и раскрыты перспективы развития отечественного рынка плодов. Осуществлен прогноз конъюнктуры отечественного рынка плодов и раскрыты особенности его развития. Определены необходимые площади закладки плодовых насаждений садоводческими предприятиями, объемы инвестиций и источники покрытия. Установлено, что с расширением площадей валовые сборы плодов в 2020 г. могут составить до 0,8 млн т, а уровень потребления – 71 кг на человека в год. Рассчитаны показатели экономической эффективности инвестиционного проекта. Предусмотрено его финансовое обеспечение за счет 1,5%-го сбора, кредитов и собственных ресурсов хозяйств. В дальнейшем необходимо формирование оптимального организационно-экономического механизма функционирования и развития рынка плодов и инструментария государственного регулирования, где бы учитывалась специфика отрасли садоводства и не возникало противоречий требованиям Всемирной торговой организации. Одним из основных направлений государственной бюджетной поддержки развития рынка плодов должно быть налаживание надлежащей рыночной инфраструктуры, в частности, содействие созданию производственных и обслуживающих кооперативов с целью развития торговой структуры в сельских местностях.

Ключевые слова: рынок, плоды, спрос, предложение, потребность, инвестиции.

Табл.: 2. **Библ.:** 8.

Сало Інна Анатоліївна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, відділ наукових досліджень по вопросам економіки, Інститут садівництва НААН України (вул. Садова, 23, Новосілки, Київ-27, 03027, Україна)

Email: inna_salo@ukr.net

UDC 339.13.017: 634.1.076

Salo I. A. State and Prospects of the Fruit Market in Ukraine

The article analysis specific features of functioning of the domestic fruit market and reveals prospects of its development. The article conducts a forecast of the domestic fruit market situation and reveals specific features of its development. It identifies necessary areas for planting fruit plants by horticultural enterprises, investment volumes and sources of cover. It establishes that expansion of areas could result in 0.8 million tonnes of gross harvest in 2020 and consumption level – 71 kg per capita per year. It calculates indicators of economic effectiveness of an investment project. It envisages its financial coverage by means of 1.5% duty, loans and own resources. In future it is necessary to form an optimal organisational and economic mechanism of functioning and development of the fruit market and instruments of state regulation, which would take into account specific features of horticulture and would not contradict with requirements of the World Trade Organisation. One of the main directions of the state budget support of development of the fruit market should be development of a proper market infrastructure, in particular, assistance to creation of production and service co-operatives with the aim to develop trade structure in rural districts.

Key words: market, fruit, demand, supply, need, investments.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 8.

Salo Inna A. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Research Department on Economy, Institute of Horticulture NAAS of Ukraine (vul. Sadova, 23, Novosilky, Kyiv-27, 03027, Ukraine)

E-mail: inna_salo@ukr.net

[Organizational-economic background land market development agricultural land]. *Ekonomika APK*, no. 1 (2003): 25-31.

Hnatkovych, O. "Derzhavne rehuliuвання rynku zemli" [State regulation of the land market]. *Ekoloho-ekonomichni problemy rozvytku APK*. Lviv: Lvivskiy DAU, 2002. 164-167.

Lipski, S. "Izmenenie zemelnykh otnosheniy" [Changing land relations]. *Ekonomist*, no. 5 (2003): 84-91.

Malik, M. "Do pytannia staloho rozvytku silskykh terytorii" [On the issue of sustainable development of rural areas]. *Ekonomika APK*, no. 5 (2008): 51-55.

Polishchuk, L. "Rynok zemli: vydyimi i prykhovani ryzyky" [Real earth visible and hidden risks]. *Zemlevporiadnyi visnyk*, no. 1 (2008): 9-21.

Palamarchuk, L. V. "Rynok zemli v Ukraini: sutnist, pryntsypy, tsili, funktsii, mekhanizm" [The land market in Ukraine: the nature, principles, objectives, functions, mechanism]. *Problemy rozvytku zemelnykh vidnosyn na zasadakh novoho Zemelnogo kodeksu Ukrainy*. Kyiv: Lybid, 2002. 56-59.

Stephen, K. Wegren "Land Reform and the Land Market in Russia: Operation, Constraints and Prospects". *Europe-Asia Studies*, vol. 49, no. 6 (1997): 959-987.

Tretiak, A. M. "Shliakhy rehuliuвання rynku zemli" [By regulating the land market]. *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 10 (2003): 62-66.

Yanbukhtin, N. R. "Pravovaia osnova ratsionalnogo ispolzovaniia zemel: regionalnyy aspekt" [The legal basis for the rational use of land: a regional perspective]. *Agrarnoe i zemelnoe pravo*, no. 5 (2010): 61-66.

УДК 339.13.017: 634.1.076

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПЛОДІВ В УКРАЇНІ

САЛО І. А.

УДК 339.13.017: 634.1.076

Сало І. А. Стан і перспективи розвитку ринку плодів в Україні

Всебічно проаналізовано особливості функціонування та розкрито перспективи розвитку вітчизняного ринку плодів. Здійснено прогноз кон'юнктури вітчизняного ринку плодів і розкрито особливості його розвитку. Визначено необхідні площі закладання плодівих насаджень садівничими підприємствами, обсяги інвестицій і джерела покриття. Встановлено, що з розширенням площ валові збори плодів у 2020 р. можуть становити до 0,8 млн т, а рівень споживання – 71 кг на особу в рік. Розраховано показники економічної ефективності інвестиційного проекту. Передбачено його фінансове забезпечення за рахунок 1,5%-го збору, кредитів і власних ресурсів господарств. У подальшому необхідне формування оптимального організаційно-економічного механізму функціонування та розвитку ринку плодів та інструментарію державного регулювання, де б враховувалася специфіка галузі садівництва і не виникало протиріч вимогам Світової організації торгівлі. Одним із основних напрямів державної бюджетної підтримки розвитку ринку плодів має бути налагодження належної ринкової інфраструктури, зокрема, сприяння створенню виробничих та обслуговуючих кооперативів з метою розвитку торговельної структури в сільських місцевостях.

Ключові слова: ринок, плоди, попит, пропозиція, потреба, інвестиції.

Табл.: 2. **Бібл.:** 8.

Сало Інна Анатоліївна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, відділ наукових досліджень з питань економіки, Інститут садівництва НААН України (вул. Садова, 23, Новосілки, Київ-27, 03027, Україна)

E-mail: inna_salo@ukr.net

УДК 339.13.017: 634.1.076

Сало И. А. Состояние и перспективы развития рынка плодов в Украине

Всесторонне проанализированы особенности функционирования и раскрыты перспективы развития отечественного рынка плодов. Осуществлен прогноз конъюнктуры отечественного рынка плодов и раскрыты особенности его развития. Определены необходимые площади закладки плодовых насаждений садоводческими предприятиями, объемы инвестиций и источники покрытия. Установлено, что с расширением площадей валовые сборы плодов в 2020 г. могут составить до 0,8 млн т, а уровень потребления – 71 кг на человека в год. Рассчитаны показатели экономической эффективности инвестиционного проекта. Предусмотрено его финансовое обеспечение за счет 1,5%-го сбора, кредитов и собственных ресурсов хозяйств. В дальнейшем необходимо формирование оптимального организационно-экономического механизма функционирования и развития рынка плодов и инструментария государственного регулирования, где бы учитывалась специфика отрасли садоводства и не возникало противоречий требованиям Всемирной торговой организации. Одним из основных направлений государственной бюджетной поддержки развития рынка плодов должно быть налаживание надлежащей рыночной инфраструктуры, в частности, содействие созданию производственных и обслуживающих кооперативов с целью развития торговой структуры в сельских местностях.

Ключевые слова: рынок, плоды, спрос, предложение, потребность, инвестиции.

Табл.: 2. **Библ.:** 8.

Сало Инна Анатолієвна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, відділ наукових досліджень по вопросам економіки, Інститут садівництва НААН України (вул. Садова, 23, Новосілки, Київ-27, 03027, Україна)

Email: inna_salo@ukr.net

UDC 339.13.017: 634.1.076

Salo I. A. State and Prospects of the Fruit Market in Ukraine

The article analysis specific features of functioning of the domestic fruit market and reveals prospects of its development. The article conducts a forecast of the domestic fruit market situation and reveals specific features of its development. It identifies necessary areas for planting fruit plants by horticultural enterprises, investment volumes and sources of cover. It establishes that expansion of areas could result in 0.8 million tonnes of gross harvest in 2020 and consumption level – 71 kg per capita per year. It calculates indicators of economic effectiveness of an investment project. It envisages its financial coverage by means of 1.5% duty, loans and own resources. In future it is necessary to form an optimal organisational and economic mechanism of functioning and development of the fruit market and instruments of state regulation, which would take into account specific features of horticulture and would not contradict with requirements of the World Trade Organisation. One of the main directions of the state budget support of development of the fruit market should be development of a proper market infrastructure, in particular, assistance to creation of production and service co-operatives with the aim to develop trade structure in rural districts.

Key words: market, fruit, demand, supply, need, investments.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 8.

Salo Inna A. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Research Department on Economy, Institute of Horticulture NAAS of Ukraine (vul. Sadova, 23, Novosilky, Kyiv-27, 03027, Ukraine)

E-mail: inna_salo@ukr.net

Плоди вважаються незамінними у повноцінному раціоні харчування кожної людини. Для забезпечення ними потреб населення важливе значення має розвиток ефективного вітчизняного ринку. Однак нині його не можна визнати оптимально функціонуючим як за структурою, так і за наповненням. Впродовж тривалого періоду ринок плодів характеризується, з одного боку, недостатнім розвитком і збитковістю галузі садівництва, формуванням пропозиції переважно господарствами населення, що зумовлює її нестабільність, невідповідністю плодів стандартам товарної якості, неефективною ринковою інфраструктурою, а з іншого боку – низькою купівельною спроможністю населення, через що попит задовольняється лише на 50 – 64%, слабкими економічними позиціями на світовому ринку плодів – експортні поставки у виробництві становлять лише 5 – 10%, а імпорتنі – 51 – 67%. З огляду на це, наукові дослідження щодо перспектив розвитку вітчизняного ринку плодів є особливо актуальними.

Значну увагу вирішенню питань розвитку галузі садівництва і ринку плодів та ягід у своїх наукових працях приділяли Л. О. Барабаш, О. Ю. Єрмаков, Т. А. Маркіна, В. А. Рульєв, Г. М. Сатіна, Л. П. Симиренко, Д. Ф. Чухно, О. М. Шестопаля, П. Г. Шитт, А. І. Шумейко, та інші. Однак зі вступом України в СОТ економічний напрям розвитку ринку плодів дещо змінився – окрім появи нових вимог щодо формування пропозиції та торгівлі плодами, з'явилися і перспективи вдосконалення зовнішньоторговельних зв'язків і виходу на світовий ринок. Це і обумовило *мету* досліджень – розкрити особливості функціонування та висвітлити подальші перспективи розвитку вітчизняного ринку плодів.

У роботі керувалися методичними підходами до вивчення кон'юнктури продовольчого ринку, а також методикою прогнозування економічних показників у садівництві [1].

Розвиток вітчизняного ринку плодів спрямований на досягнення оптимального рівня споживання плодів населенням як у свіжому, так і переробному вигляді та розширення їх промислового виробництва до можливостей задовольняти не лише внутрішні потреби, а й формувати стандартні партії продукції для експорту.

Плоди в Україні вирощуються сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення. Основна їх маса формується останніми – 83 – 87%, або 1169 – 1485 тис. т у 2007 – 2011 рр. Пропозиція представлена: із зерняткових плодів – переважно яблуками (83 – 86%, або 719 – 954 тис. т), кісточкових – вишнями та сливами (відповідно 28 – 35% і 25 – 35%, або 116 – 173 та 110 – 155 тис. т), горіхоплідних – грецькими горіхами (практично 100%, або 79,2 – 112,6 тис. т). Свіжі плоди на ринок поступають нерівномірно. Зважаючи на те, що основу їх складають яблука, найменша частка пропозиції формується у травні – серпні – 25 – 30% річного товарообороту, а найбільша – в осінньо-зимовий період – 50 – 55%.

Нестабільність пропозиції зумовлена сукупністю факторів, пов'язаних із сезонними особливостями та кризовою ситуацією в галузі садівництва. Суттєве її зниження відбувається через недотримання агротехніки вирощування плодів, зокрема, при внесенні мінераль-

них та органічних добрив, захисті рослин від шкідників і хвороб, що пов'язано з інфляційними процесами в країні. Так, ціни на паливо, добрива та отрутохімікати значно підвищились. На ринку садівничими підприємствами формується лише 15 – 20% пропозиції плодів.

3-поміж всіх областей України у розвитку галузі садівництва виділяється Вінницька. Вона займає основні позиції за площами плодоносних насаджень – 7,3 тис. і в середньому за 2008 – 2011 рр., а це майже 20% усіх площ садівничих підприємств, урожайністю – 10 – 15 т/га, що вище, ніж в інших регіонах у 2 – 6 разів, а в окремих більше, ніж у 20 – 30 разів. Вінницька область є лідером у вирощуванні та реалізації плодів – у середньому за 2008 – 2011 рр. відповідно 44% (90 тис. т) і 44% (88 тис. т). Це пояснюється закладанням впродовж останніх років молодих високоінтенсивних садів із забезпеченням краплинного зрошення.

При збереженні існуючих тенденцій розвитку ринку плодів, у 2020 р. очікується зменшення валових зборів – на 2 – 3% порівняно з 2011 р., а саме: до 1741 тис. т. Відбуватиметься це за рахунок незначного скорочення урожайності плодівих культур у сільськогосподарських підприємствах – до 3,8 т/га та зменшення обсягів виробництва в 1,3 раза – до 226 тис. т, у т. ч. зерняткових плодів – 221 тис. т, кісточкових і горіхів – по 3 тис. т. Це пояснюється тенденцією переважання площ вибуття насаджень над закладанням молодих садів. Так, протягом 2007 – 2011 рр. закладено площі – 2,6 – 3,6 тис. га, що в 1,8 – 4,1 раза менше за вибулі, тоді як для простого відтворення плодівих насаджень щорічні площі закладання повинні становити не менше 8 – 9 тис. га, а для розширеного більше 15 тис. га.

Основну частку площ закладання промислових плодівих насаджень впродовж 2007 – 2010 рр. займали зерняткові культури – 60 – 75%, а найменшу горіхоплідні – 2 – 7%. У 2011 р. ситуація змінилася: площі посадки останніх склали 31% загальних, що вище, ніж у кісточкових культур втричі. Так, в Україні посаджено 1,1 тис. га горіхоплідних культур у недержавних сільськогосподарських підприємствах, що в 16,3 раза більше, ніж в 2007 р. При цьому частка приватних підприємств становила 72%, що пояснюється посиленою увагою бізнесових структур до горіхівництва в останні роки.

У 2020 р. вирощування плодів господарствами населення залишатиметься приблизно на тому ж рівні, що й у попередні роки – 1515 тис. т, у т. ч. зерняткових – 989 тис. т, кісточкових – 412 та горіхоплідних – 114 тис. т. При прогнозуванні приймалося до уваги, що в цих категоріях господарств існує тенденція до розширення виробництва плодів вже впродовж тривалого часу, і в них є значні резерви для підвищення продуктивності. Так, наприклад, якщо в 2007 – 2009 рр. рівень урожайності плодів становив у межах 8 – 9 т/га, то в 2004 – 2005 і 2010 – 2011 рр. – 10,2 – 11,1 т/га.

Місткість ринку плодів у країні на 35 – 37% поповнюватиметься за рахунок плодів зерняткових культур, а це 600 – 751 тис. т, на 14 – 15% (246 – 296 тис. т) – кісточкових та 1 – 2% (22 – 28 тис. т) – горіхів. Решта то-

варної пропозиції плодів формуватиметься за рахунок імпорتنних поставок.

Згідно з прогнозом (до 2020 р.) вбачається стабільність обсягів реалізації плодів сільськогосподарськими підприємствами за основними напрямками: переробним підприємствам – 58 – 63 тис. т, на ринку – 49 – 50 тис. т і комерційним структурам – 102 – 110 тис. т. При чому основну частку реалізованих плодів становитимуть зерняткові – 90 – 95 %. Очікується, що за каналами реалізації – населенню в рахунок оплати праці та пайовикам, як плата за оренду землі – плоди не розподілятимуться або будуть спрямовуватися у незначних обсягах.

Основна частка плодів, вирощених господарствами населення, і надалі використовуватиметься для власного споживання – близько 65 % (894 – 985 тис. т). Продаж на ринку становитиме до 25 %, а це 344 – 379 тис. т. Зауважимо, що частка обсягів реалізації плодів господарствами населення на ринку з огляду на низькі доходи, зокрема, сільського населення може в окремих регіонах сягати і більше 50 %, особливо зерняткових і горіхів.

Розвиток кон'юнктури вітчизняного ринку плодів та зовнішньої торгівлі у перспективі характеризує баланс (табл. 1) [2].

Очікувана частка плодів зерняткових культур у фонді споживання усіх плодів становить 43 – 45 % (1059 – 1304 тис. т), кісточкових – 16 – 20 % (460 – 487 тис. т) і горіхів – 1 % (21 – 27 тис. т). Загальна пропозиція на ринку плодів формуватиметься за рахунок імпорتنних поставок на 30 – 38 %, зерняткових плодів – на 15 – 18 %, кісточкових – 15 – 20 % і горіхів – 13 – 14 %.

Через негативні тенденції розвитку плодового ринку в Україні до 2020 р. очікується збільшення обся-

гів імпорتنних поставок плодів у 2 рази порівняно з 2011 р. Вважаємо, що потреба в імпорتنних поставках плодів не повинна перевищувати граничний рівень, встановлений для показника «продовольча незалежність» – до 30 % по відношенню до обсягів вітчизняного виробництва [3]. Однак за сучасних умов, коли в країні вплив на зовнішню торгівлю практично обмежений, а місткість вітчизняного ринку плодів є недостатньою і попит на цитрусові плоди та банани високий, говорити про обмеження ввозу плодів недоречно. Відтак імпорتنні поставки плодів у 2020 р. можуть становити – 1880 тис. т, у т. ч. зерняткових – 453 тис. т, кісточкових – 173 тис. т і горіхів – 21 тис. т. Вони забезпечать потреби населення у плодах на 46 %.

Рівень споживання плодів у середньому за 2007 – 2011 рр. становив 43,3 кг на особу в рік, з них цитрусових та бананів – 14,1 кг, що в 4,7 рази вище за норму 3 кг (табл. 2). У 2020 р. очікується збільшення попиту на плоди до 71 кг на особу в рік, що вище за 2011 р. в 1,4 рази. Розширення відбудеться переважно за рахунок яблук – в 1,5 рази (28 кг на особу в рік) і цитрусових плодів і бананів – у 1,8 рази (28 кг). Потреба населення у плодах – 78 кг на особу в рік буде задовольнятися на 90 %, зерняткових – на 53 %, кісточкових – на 71 % і горіхів на 41 % відповідно при їх нормі споживання у 57,5, 16 та 1,5 кг [4]. Вважаємо, що існує необхідність перегляду норм споживання на імпортовану продукцію в бік збільшення у зв'язку зі змінами в зовнішньоторговельній діяльності. Також слід враховувати можливість імпортозаміщення вітчизняними плодами.

Оскільки частина завезених польських яблук реекспортується, можна очікувати, що з розширенням їх імпорту, а також вітчизняного виробництва, експортні

Таблиця 1

Баланс плодів в Україні, тис. т

Показник	Рік						Індекс 2020 р. до 2007 р.
	2007	2009	2011	2013*	2017*	2020*	
Загальна пропозиція:	2980	3463	3860	4032	4525	4894	1,6
запаси на початок року	716	1042	1183	1176	1232	1274	1,8
виробництво	1373	1503	1777	1606	1683	1741	1,3
Імпорт	891	918	900	1250	1610	1880	2,1
Загальний попит	2107	2271	2698	2842	3279	3606	1,7
Внутрішній попит:	2057	2152	2588	2669	3038	3315	1,6
продовольство	1829	1903	2294	2403	2759	3026	1,7
корми	30	32	37	34	36	38	1,3
насіння	2	3	3	3	3	3	1,5
переробку на нехарчові потреби	165	180	213	193	202	209	1,3
втрати	33	36	44	39	41	42	1,3
Експорт	51	118	110	173	241	292	5,7
Залишок на кінець року	872	1192	1162	1190	1246	1288	1,5
Співставлення кінцевих залишків до попиту	0,41	0,53	0,43	0,42	0,38	0,36	-
Фонд споживання	1827	1901	2291	2400	2756	3023	1,7

* Прогноз.

Джерело: Розраховано за даними Держстату України, FAO та за матеріалами досліджень автора.

поставки плодів у перспективі збільшаться до 292 тис. т. У структурі експорту плодів і надалі найбільшу частку займатимуть яблука – 45 – 50% (81 – 142 тис. т) і грецькі горіхи – 30 – 40% (75 – 77 тис. т). Разом їх експорт складе 75 – 90%. Передбачається, що основним покупцем плодів, як і в попередні роки, залишиться Росія.

Пропозиція плодів у 2020 р. може розподілятися за такими напрямками використання – для внутрішнього споживання свіжих плодів до 67% та для експорту – до 26%. При цьому частка свіжих плодів, що споживатиметься у період їх сезонного досягання, становитиме – до 51% (1175 тис. т), а решта використовуватиметься

Таблиця 2

Основні показники споживання плодів в Україні

Продукція	Раціональна норма споживання плодів, кг на особу в рік	У середньому за 2007 – 2011 рр.			Рівень споживання, у % до норми	Можливе імпорто-заміщення вітчизняними плодами, кг
		Імпорт, кг на особу в рік	Рівень виробництва, кг на особу в рік	Рівень споживання, кг на особу в рік		
Плоди, у т. ч.:	75	5,9	33,4	29,2	38,9	5,5
зерняткові	57,5	3,9	21,4	19,5	33,9	3,9
кісточкові	16	1,6	10,0	9,0	56,1	1,6
горіхи	1,5	0,4	2,0	0,7	49,2	0,0
Цитрусові плоди та банани	3-5	13,8	–	14,1	469,3 – 281,6	–

Джерело: Розраховано за даними Держстату України, FAO та за матеріалами досліджень автора.

Загальна потреба на плоди встановлена із урахуванням усіх напрямів їх використання. Тобто внутрішні потреби, які включають необхідний обсяг продукції для споживання у свіжому вигляді, для спрямування на переробку та експортні поставки. Так, у 2020 р. загальна потреба на плоди становитиме 4109 тис. т, у т. ч. зерняткових – 3051 тис. т, кісточкових – 849 тис. т, горіхів – 80 тис. т, цитрусових плодів і бананів – 129 тис. т. Потреба в експортних поставках плодів підвищиться до 744 тис. т, що обґрунтовується можливістю налагодження зовнішньоторговельних зв'язків, особливо з сусідніми країнами СНД та поліпшенням ситуації у галузі садівництва.

Наразі негативним є те, що плоди експортуються за кордон у вигляді продуктів первинної переробки – концентратів, сумішей з цукром, що значно обмежує наповнення державного бюджету через низькі ціни на переробну сировину, порівняно з цінами на готову кінцеву продукцію переробки. Із покращенням ситуації щодо забезпечення сучасними сховищами для зберігання продукції садівницьких підприємств очікується, що частка свіжих плодів у внутрішньому споживанні та експорті збільшуватиметься через значно вищий попит на них, порівняно з продукцією переробки.

У цілому всі категорії господарств формують до 140 тис. т плодів для переробки. Така маса забезпечує норму споживання у 5 кг перероблених плодів у перерахунку на свіжі на 60% [1, с. 21]. Закупівля плодів у господарствах населення для переробки організована практично у всіх регіонах України. Однак їх продукція вважається нестандартною і закуповується оптом за дуже низькими цінами. Наприклад, яблука для переробки на сок коштують до 1 грн/кг. Господарства населення наразі можуть збільшити обсяг здачі плодів для переробки, зокрема, яблук, однак існує низька затребуваність плодопереробної галузі, яка теж знаходиться поки що на шляху становлення.

для переробки та зберігатиметься у плодосховищах для забезпечення потреб населення впродовж року.

Відзначимо, що станом на 01.10.2010 р. в Україні зафіксовано 145 холодильників для зберігання плодів ємністю 256,1 тис. т, у т. ч. в РА – 21 на 27,6 тис. т. Окремі регіони практично не забезпечені плодосховищами з холодильниками. Наприклад, у Харківській та Сумській областях є лише по 1 холодильнику ємністю відповідно 3 та 1,2 тис. т, а в Полтавській області взагалі немає [5, с. 130]. Для садівницьких підприємств, з метою ефективного використання трудових і земельних ресурсів, оптимальним варіантом, за оцінкою фахівців, була б наявність холодильників ємністю не менше 5-6 тис. т і цехів з переробки продукції в обсязі не менше 1,5 тис. т.

Розширення галузі садівництва для задоволення внутрішніх потреб і збільшення експортних поставок передбачається за рахунок додатково закладених площ у 37,4 тис. га, у т. ч. зерняткових культур – 24,4 тис. га, кісточкових – 5,0 тис. га, горіхоплідних – 8 тис. га. Так, щороку впродовж 2013 – 2020 рр. повинні закладатися площі розміром від 3,8 до 5,2 тис. га. Потреба інвестицій в галузь складе 4736 млн грн. До 2020 р. площі збільшаться на 19,0 тис. га. Загальна площа плодівих промислових насаджень у країні становитиме – 124,5 тис. га, а обсяги виробництва – 768,3 тис. т.

При рівні товарності вирощених плодів сільськогосподарськими підприємствами 100% та реалізації їх за середніми оптовими ринковими цінами – 6 грн/кг, зерняткових – 5 грн/кг, кісточкових – 10 грн/кг і горіхів – 15 грн/кг щорічний чистий прибуток від реалізації проекту складе відповідно – 2866 млн грн, 2316, 371 та 75 млн грн, а рівень рентабельності – 163%, 173,98 і 51%.

За даними інвестиційної оцінки, позитивні грошові потоки сформуються на п'ятий рік (2017 р.), а відтворення насаджень за рахунок сформованого власного фонду реінвестування розпочнеться на восьмий (2020 р.).

Однією з основних причин неефективності промислового виробництва плодів є нестача власних і залучених обігових коштів для забезпечення технологічних процесів у садах та інвестиційних ресурсів для відтворення насаджень, а також відсутність належної інфраструктури для тривалого зберігання вирощених плодів. За таких умов можна передбачити такі джерела інвестування: до 65 – 70% витрат на закладання і створення плодкових насаджень (у сумі 2605 – 2842 млн грн) може бути профінансовано за рахунок 1,5%-го збору згідно із Законом України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства»; частина фінансових потреб підприємств, а це 25 – 30% (1184 – 1421 млн грн) можна забезпечити кредитними ресурсами; решту – 10 – 20% (474 – 947 млн грн) необхідних інвестицій слід покрити за рахунок власних нагромаджень господарств [6, 7].

Економічне спрямування на задоволення потреб населення якісними плодами в перспективі першочергово обумовлює необхідність поліпшення його купівельної спроможності. Так, у 2011 р. із 29 країн Європи, за підрахунками експертів, у рейтингу мінімальних зарплат Україна займає 24 місце (123 дол.), що в 16 – 20 разів нижче за лідерів – Люксембургу (2513 дол.), Ірландії (2090 дол.), Бельгії (2064 дол.). Досить високі соціальні гарантії у вигляді мінімального рівня заробітної плати і в таких державах, як Нідерланди (2052 дол.) і Франція (1952 дол.) [8].

ВИСНОВКИ

Науковий аналіз стану вітчизняного ринку плодів переконує, що в перспективі, з метою забезпечення потреб населення якісними плодами у 3979 тис. т, необхідне їх додаткове вирощування у 2,2 млн т. Розширення валових зборів передбачається за рахунок садівницьких підприємств. Для цього до 2020 р. можливо досягнути певних параметрів галузі садівництва, зокрема, площі закладання плодкових насаджень мають сягати 37,4 тис. га, а загальні площі в країні – до 270 тис. га. Валові збори в садівницьких підприємствах, при середній урожайності – 22 т/га у 2020 р. можуть становити близько 0,7 – 0,8 млн т, а при вступі всіх насаджень у товарне плодоношення (у 2027 р.) – 1,1 – 1,2 млн т. Витрати на виконання поставленого завдання складуть 4,7 млрд грн. За оцінкою інвестиційного проекту, вони окупляться через 7 років. Джерела інвестицій формуватимуться за рахунок 1,5%-го збору, кредитів і власних фінансових ресурсів господарств.

У подальшому необхідне формування оптимального організаційно-економічного механізму функціонування та розвитку ринку плодів та інструментарію державного регулювання, де б враховувалася специфіка галузі садівництва і не виникало протиріч вимогам СОТ. Одним із основних напрямів державної бюджетної підтримки розвитку ринку плодів має бути налагодження належної ринкової інфраструктури, зокрема, сприяння створенню виробничих та обслуговуючих кооперативів з метою розвитку торгівельної структури в сільських місцевостях. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Чухно Д. Ф. Проблемы развития садоводства Украинской ССР / Д. Ф. Чухно. – К.: СОПС, 1971. – 61 с.

2. FAOSTAT – FAO Statistics Division 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://faostat.fao.org/>

3. Постанова «Деякі питання продовольчої безпеки» №1379 від 05.12.2007 р. [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/>

4. Сатіна Г. М. Наукові основи та складові галузевої програми розвитку горіхівництва в Україні / Г. М. Сатіна, Ф. Г. Олещенко, Н. М. Кошлакова та ін. – К.: Логос, 2011. – 100 с.

5. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / Редкол.: Д. О. Мельничук (відп. ред.) та ін. – К., 2011. – Вип. 168. – ч. 2. – 376 с.

6. Закон України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» від 09.04.1999 р. № 587-XIV [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/>

7. Постанова «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів» від 11.08.2010 р. № 794 [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/>

8. Україна – 24 з 29 країн у рейтингу мінімальних зарплат // Економіка 18.10.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zik.ua/ua/news/>

REFERENCES

Chukhno, D. F. *Problemy razvitiia sadovodstva Ukrainской SSR* [Problems of the Development of Horticulture Ukrainian SSR]. Kyiv: SOPS, 1971.

“FAOSTAT – FAO Statistics Division 2012” <http://faostat.fao.org/>

[Legal Act of Ukraine] (2007). <http://www.zakon2.rada.gov.ua/>

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon2.rada.gov.ua/>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://www.zakon2.rada.gov.ua/>

Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy, vol. 2, no. 168 (2011).

Satina, H. M., Oleshchenko, F. H., and Koshlakova, N. M. *Naukovi osnovy ta skladovi haluzevoi prohramy rozvytku horikhivnytstva v Ukraini* [Scientific bases and components industry development program horihivnytstva in Ukraine]. Kyiv: Lohos, 2011.

“Ukraine – 24 z 29 krain u reitynhu minimalnykh zarplat” [Ukraine – 24 out of 29 countries in the minimum wage]. <http://zik.ua/ua/news/>

ВИКОРИСТАННЯ АДАПТАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ТЕХНІЧНОГО РОЗВИТКУ В ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИКІВ ХЛІБОПЕКАРСЬКОГО ОБЛАДНАННЯ УКРАЇНИ

ДАНИЛЮК В. О.

УДК 658.5

Данилюк В. О. Використання адаптаційних механізмів реалізації стратегії технічного розвитку в діяльності виробників хлібопекарського обладнання України

У статті розкрито сутність механізмів реалізації стратегії технічного розвитку підприємств – виробників хлібопекарського обладнання України з пасивною та активною адаптацією до зовнішнього середовища підприємства. На їх основі побудовано механізм стратегічного управління технічним розвитком досліджуваних підприємств, який включає діагностику стратегічних областей технічного розвитку, початковий стратегічний аналіз і аналіз зовнішнього середовища підприємства. Виділено особливості інтеграції стратегічних, тактичних і оперативних планів технічного розвитку в результаті застосування даних механізмів. Досліджено сутність економічної, організаційної, мотиваційної та інформаційної складових стратегічного управління технічним розвитком досліджуваних підприємств.

Ключові слова: стратегічне управління технічним розвитком, механізми реалізації стратегії, модель стратегічного управління, стратегія технічного розвитку.

Рис.: 4. **Бібл.:** 10.

Данилюк Вячеслав Олександрович – асистент, кафедра менеджменту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: sid_casidey@mail.ru

УДК 658.5

Данилюк В. А. Использование адаптационных механизмов реализации стратегии технического развития в деятельности производителей хлебопекарского оборудования Украины

В статье раскрыта сущность механизмов реализации стратегии технического развития предприятий – производителей хлебопекарного оборудования Украины с пассивной и активной адаптацией к внешней среде предприятия. На их основе построен механизм стратегического управления техническим развитием исследуемых предприятий, который включает диагностику стратегических областей технического развития, первоначальный стратегический анализ и анализ внешней среды предприятия. Выделены особенности интеграции стратегических, тактических и оперативных планов технического развития в результате применения данных механизмов. Исследована сущность экономической, организационной, мотивационной и информационной составляющих стратегического управления техническим развитием исследуемых предприятий.

Ключевые слова: стратегическое управление техническим развитием, механизмы реализации стратегии, модель стратегического управления, стратегия технического развития.

Рис.: 4. **Библ.:** 10.

Данилюк Вячеслав Алексеевич – ассистент, кафедра менеджмента, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: sid_casidey@mail.ru

UDC 658.5

Danyluk V. O. Use of Adaptive Mechanisms of Realisation of the Strategy of Technical Development in Activity of Manufacturers of Baking Equipment in Ukraine

The article reveals the essence of mechanisms of realisation of the strategy of technical development of enterprises that manufacture baking equipment in Ukraine with passive and active adaptation to the external environment of an enterprise. It build on a mechanism of strategic management of technical development of the studied enterprises, which includes diagnostics of strategic fields of technical development, primary strategic analysis and analysis of external environment of an enterprise. It marks specific features of integration of strategic, tactical and operative plans of technical development in the result of application of these mechanisms. It studies the essence of economic, organisational, motivational and information components of strategic management of technical development of the studied enterprises.

Key words: strategic management of technical development, mechanisms of strategy realisation, model of strategic management, strategy of technical development.

Pic.: 4. **Bibl.:** 10.

Danyluk Vyacheslav O. – Assistant, Department of Management, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: sid_casidey@mail.ru

У практиці стратегічного управління технічним розвитком підприємства присутня достатня велика кількість інструментів формування і реалізації стратегії технічного розвитку, проте на досліджуваних підприємствах їх використання дуже обмежене. Основною проблемою є неможливість адаптації стратегії технічного розвитку до умов зовнішнього середовища, тому дуже важливим є формування адаптаційних механізмів реалізації стратегії технічного розвитку для даної групи підприємств.

У статті проаналізовано роботи Погорелова Ю. С., Попової Н. В., Саломатіної Л. М., Тридіда О. М., Касич А. О., Кукушкіна О. М., Журило І. В., Белевцової Н. М., Ситніченко В. О.

Автором досліджено взаємозв'язок адаптаційних механізмів реалізації стратегії технічного розвитку і на їх основі побудовано модель стратегічного управління технічним розвитком підприємств – виробників хлібопекарського обладнання України.

Метою даної статті є інтеграція адаптаційних механізмів реалізації стратегії технічного розвитку в загальну модель стратегічного управління досліджуваних підприємств і дослідження їх взаємозв'язків.

Завданнями даного дослідження є:

1. Дослідити типи адаптаційних механізмів реалізації стратегії технічного розвитку.

2. Побудувати модель стратегічного управління технічним розвитком досліджуваних підприємств – виробників хлібопекарського обладнання України.

3. Показати місце адаптаційних механізмів реалізації стратегії технічного розвитку в даній моделі.

4. Дослідити взаємозв'язок механізмів стратегічного управління розвитком і єдності стратегічного, тактичного і оперативного рівнів управління досліджуваних підприємств.

На сьогодні існує досить багато поглядів різних науковців на сутність і підходи стратегічного управління підприємством. Багато досліджень спрямовані на побудову механізмів формування різних стратегій: загальної стратегії підприємства, функціональних, ресурсних стратегій тощо. На основі формування загальної стратегії розвитку пропонуються різні варіанти побудови окремих стратегій розвитку, у тому числі стратегій технічного розвитку. Проте, існують значні протиріччя, пов'язані з механізмами реалізації даної стратегії: які основні постулати мають бути в них закладені, які компоненти слід враховувати в першу чергу, чи слід розмежовувати функціональні і ресурсні складові при реалізації стратегії тощо. Також існує декілька точок зору з приводу того, чи має підприємство за допомогою адаптаційних механізмів пасивно підлаштовуватись до змін зовнішнього середовища, чи, оскільки стратегія технічного розвитку передбачає досить активні щодо її реалізації дії, формувати зовнішнє середовище. Автор даної статті спробував поєднати різні погляди на формування механізмів реалізації стратегії технічного розвитку підприємства і запропонувати своє бачення щодо цього питання.

Головною причиною низької ефективності діяльності досліджуваних підприємств є недооцінка необхідності і значущості стратегічного підходу у своїй діяльності, орієнтація на короткострокову перспективу. Вдосконалення системи управління є неможливим без впровадження системи механізмів стратегічного управління технічним розвитком. При цьому стратегічне управління технічним розвитком необхідно розглядати в єдності з тактичним і оперативним управлінням. У результаті такої взаємодії і повинна формуватися складна, багаторівнева система взаємопов'язаних механізмів стратегічного управління технічним розвитком. [1, с. 49]

Запропонована автором концепція формування системи механізмів стратегічного управління технічним розвитком організацією включає адаптаційні механізми або, іншими словами, механізми розробки стратегій технічного розвитку і механізми реалізації стратегій технічного розвитку підприємства. Основна функція адаптаційних механізмів відповідно до даної концепції полягає в тому, що вони допомагають обрати стратегію взаємодії підприємства з зовнішнім середовищем. А для реалізації обраних стратегій технічного розвитку підприємство повинне формувати систему відповідних механізмів, тобто механізмів реалізації стратегічного управління технічним розвитком, які можна представити як сукупність організаційних, економічних, мотиваційних заходів дії суб'єкта управління на об'єкт управління з метою його переведення в новий, бажаний стан. Необхідно відзначити, що запропоновані механізми інтегровані в єдину систему, рівнями якої виступають

стратегічне, тактичне і оперативне управління технічним розвитком. [2, с. 362]

Виходячи з цього, можна запропонувати такий механізм стратегічного управління технічним розвитком (рис. 1).

Під механізмами розробки стратегій технічного розвитку підприємства розуміємо такі механізми:

1. Механізми з пасивною адаптацією до зовнішнього середовища, що забезпечують функціонування системи в стабільному, нескладному і досить певному середовищі і направлені на вибір найбільш сприятливих умов діяльності підприємства з тих, що вже є в «ніші» зовнішнього середовища. У основі механізмів з пасивною адаптацією до зовнішнього середовища лежить стратегія пасивного виживання підприємств, збереження наявного технічного рівня [3; 4].

2. Механізми з активною адаптацією до зовнішнього середовища, в основі яких лежить безпосередня адаптація. Вони направлені на активне використання елементів зовнішнього середовища в діяльності підприємства, зокрема, на пошук найбільш сприятливих умов переходу в нові «ніші» за допомогою заходів технічного розвитку. Адаптаційна реакція організації на зміни в зовнішньому середовищі більшою мірою виявляється в швидкій перебудові внутрішніх структур і у використанні складних форм стратегічної поведінки.

У основі механізмів з активною адаптацією до зовнішнього середовища лежить стратегія активного виживання підприємств внаслідок активного впровадження техніко-технологічних досягнень.

3. Механізми, направлені на формування зовнішнього середовища, які використовуються для формування найбільш сприятливих умов для функціонування підприємства. У основі даних механізмів лежить стратегія комплексного розвитку підприємств, тобто стратегія активної дії на зовнішнє середовище. [3; 4]

Виходячи з вищесказаного, можна запропонувати наступну систему адаптаційних механізмів стратегічного управління технічним розвитком підприємства (рис. 2).

Основою функцією механізмів реалізації комплексної стратегії розвитку є реалізація обраних в ході використання адаптаційних механізмів стратегії технічного розвитку. На практиці ці механізми настільки взаємопов'язані між собою, що важко виділити будь-яку одну складову, яка б не містила в собі елементи інших складових. Тому запропонована система механізмів сформована за принципом однорідності на основі головних ознак, зокрема, організаційних, економічних, інформаційних і мотиваційних (рис. 3). [4]

Кожен з механізмів реалізації стратегій розвитку впроваджується з різною мірою частоти і активності, що залежить від стратегічних цілей і завдань ТР, які вирішуються на конкретному підприємстві.

Економічні механізми використовуються тоді, коли продукція підприємства добре відома покупцям, має попит, а головним завданням менеджменту стає розширення частки ринку, зниження собівартості і підвищення рентабельності виробництва [5].

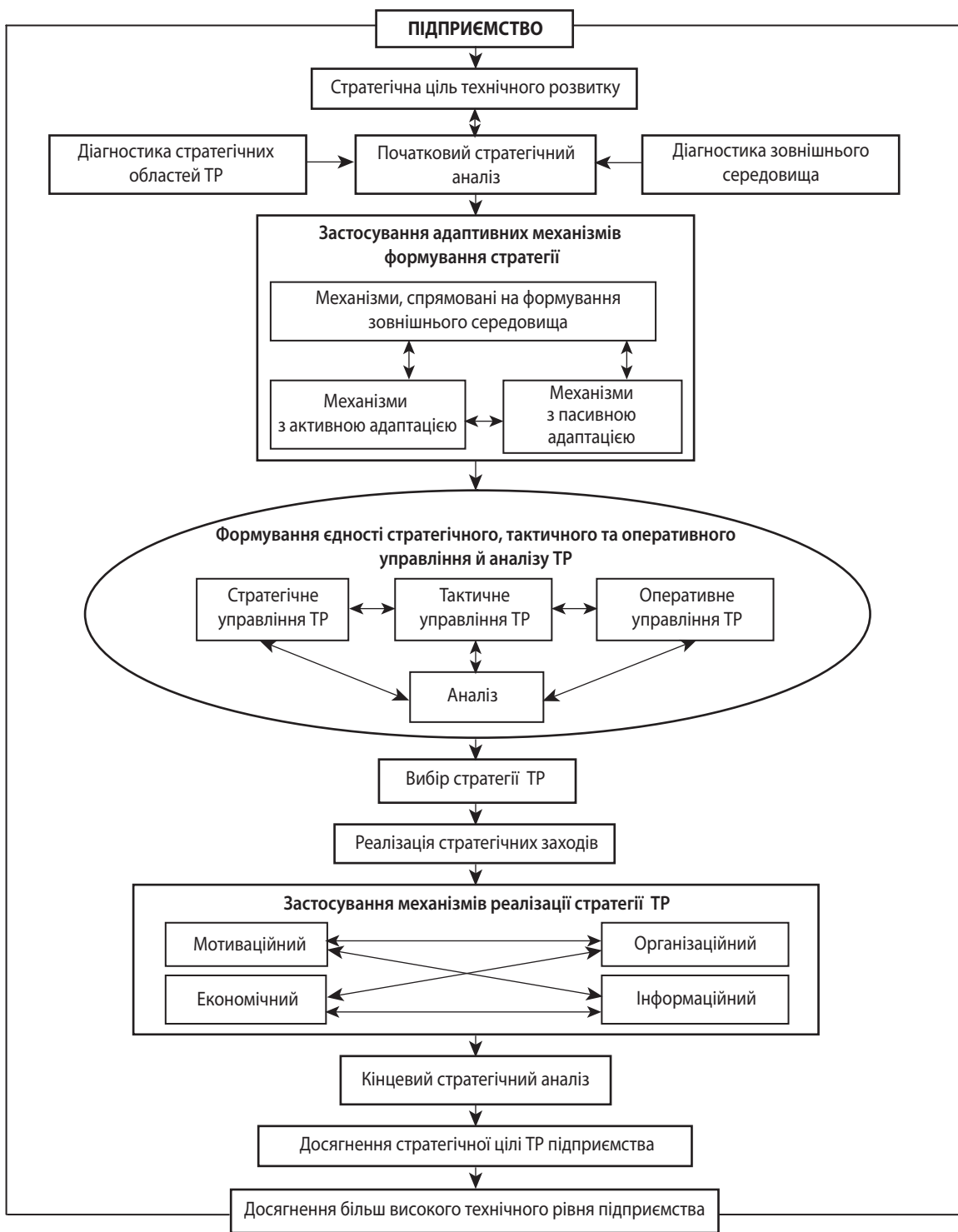

Рис. 1. Модель стратегічного управління технічним розвитком підприємства

Економічні механізми реалізуються через ринкові механізми цін, які визначаються динамікою попиту і пропозиції нової продукції, відтворення основних фондів і прискорену амортизацію, оплату праці, ринок акцій і інвестиційну політику, лізинг, структурою акціонерної власності, елементами державного регулювання цін і податків [6, с. 172 – 184].

Організаційні механізми найчастіше мають використовуватись тоді, коли підприємство знаходиться у стадії реструктуризації, коли виробничий процес йде

шляхом реалізації перспективних планів технічного розвитку, що вимагають виділення різних напрямів діяльності в самостійні підрозділи, коли йде масова маркетингова розвідка ринку, і структура виробництва підлаштовується під ринкову кон'юнктуру і поведінку конкурентів. Інструментами організаційних механізмів виступають реструктуризація підприємства й реорганізація організаційної структури, позиціонування ринків і споживачів, ринкова організація управління і планування, оперативне регулювання виробничої діяльності,

сертифікація і ліцензування, розробка і впровадження інформаційних технологій, впровадження маркетингової складової (маркетингової політики).

Інформаційні механізми є сполучною ланкою для всіх інших механізмів реалізації стратегії технічного розвитку. Вони покликані забезпечити підприємство інформацією щодо зовнішнього середовища. На основі даної інформації відбувається складання оперативних, тактичних і стратегічних планів технічного розвитку, їх коригування, деталізація [7, с. 40 – 41].

На думку автора, для ефективного досягнення цілей технічного розвитку підприємства при стратегічному управлінні, при будь-якій стратегії технічного розвитку, у механізмі управління має бути присутньою мотиваційна складова, яка є найбільш активною і гнучкою складовою комплексної системи стратегічного управління підприємством. Мотиваційні механізми впливають як на фактори виробництва, так і на психологію працівників, від рівня зацікавленості (у виконанні певних робіт) яких залежить результуючий ефект управління підприємством в цілому. Концепція інтеграції механізмів

стратегічного управління розвитком полягає в тому, що всі механізми розробки і реалізації стратегій технічного розвитку й інших видів розвитку взаємопов'язані між собою і можуть існувати лише в єдності стратегічного, тактичного і оперативного рівнів управління (рис. 4). Ґрунтуючись на прогностичній ринковій інформації, стратегічне управління технічним розвитком повинне спиратися на звичні для менеджменту інструменти тактичного і оперативного управління. Система стратегічного управління технічним розвитком повинна включати механізми з різною тривалістю їх життєвого циклу залежно від короткострокових або довгострокових цілей технічного розвитку, тобто від рівня управління: стратегічного, тактичного або оперативного.

Більше того, контроль за реалізацією стратегічних установок автоматично здійснюватиметься на рівнях тактичного і оперативного управління технічним розвитком як складових частин стратегічного управління технічним розвитком. Таким чином, не обов'язково вибирати механізм стратегічного управління технічним розвитком на весь життєвий цикл підприємства [8, с. 37; 8]

Рис. 2. Система адаптаційних механізмів стратегічного управління технічним розвитком

Рис. 3. Система механізмів реалізації стратегії технічного розвитку підприємства

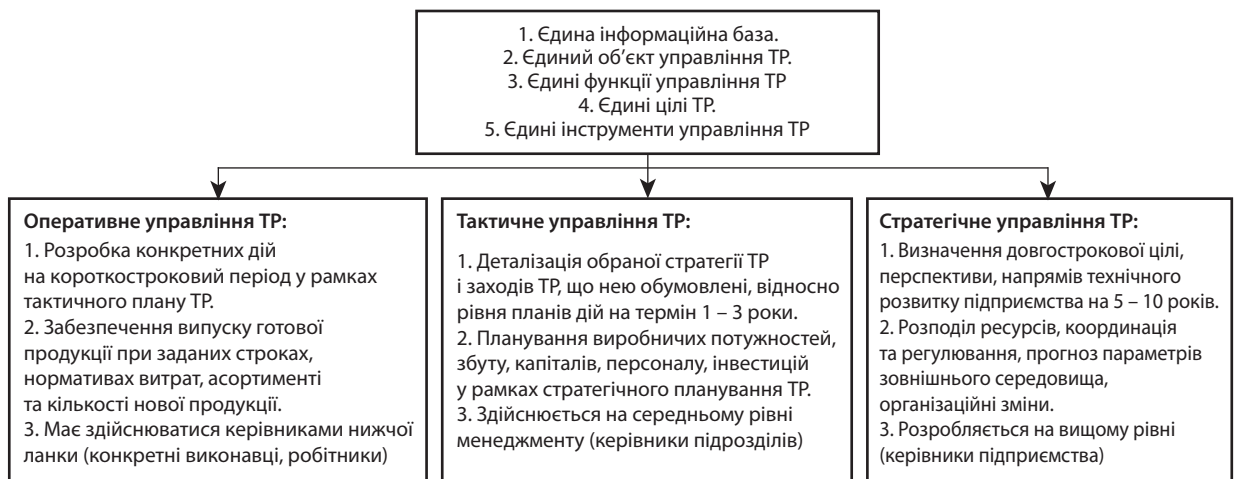

Рис. 4. Єдність оперативного, тактичного і стратегічного управління технічним розвитком

Проте потрібно враховувати, що при зміні механізмів розробки стратегії технічного розвитку підприємства, які, власне, допомагають йому вибрати ту або іншу стратегію ТР, змінюються і механізми реалізації інших стратегій підприємства. Тобто, між різними механізмами стратегічного управління не має бути жорстких розмежувань, вони взаємопов'язані і в рамках окремих стратегічних рішень різною мірою доповнюють один одного. Якщо в процесі управління технічним розвитком змінюється стратегія (адаптаційні механізми), то може змінитися і необхідність окремих складових механізмів реалізації стратегії технічного розвитку підприємства, оскільки змодельована система управління підприємством повинна забезпечувати функціонування трьох взаємозв'язаних режимів управління технічним розвитком: стратегічного, тактичного і оперативного. Таким чином, процес формування механізму реалізації стратегічного управління технічним розвитком має здійснюватись ітеративно відповідно до цілей і стратегій технічного розвитку (у єдності з адаптаційними механізмами) і руху підприємства до поставленої цілі. Результатом цих дій і буде приведення об'єкта управління (технічної системи) у відповідність з поставленими цілями. Запропонована система механізмів стратегічного управління технічним розвитком дозволяє знизити інформаційну невизначеність, що украй необхідно на етапах тактичного і оперативного управління технічним розвитком, етапах безпосереднього випуску продукції та її реалізації, де можуть бути розроблені більш обґрунтовані управлінські рішення щодо технічного розвитку. У цьому можемо прослідкувати ключовий взаємозв'язок стратегічного управління технічним розвитком з управлінням на тактичному і оперативному рівнях [10].

ВИСНОВКИ

На основі викладеного матеріалу можна дійти висновку, що для підприємств – виробників хлібопекарського обладнання України після формування стратегії технічного розвитку є необхідним побудова використання адаптаційних механізмів її реалізації.

Залежно від розмірів підприємства, наявних ресурсів, обраної стратегії технічного розвитку підпри-

ємства можуть обрати механізми з пасивною, активною адаптацією до зовнішнього середовища або направлені на формування зовнішнього середовища, які використовуються для формування найбільш сприятливих умов для функціонування підприємства.

Кожен з механізмів реалізації стратегій розвитку впроваджується з різною мірою частоти і активності, що залежить від стратегічних цілей і завдань технічного розвитку, які вирішуються на конкретному досліджуваному підприємстві. У статті розкрито сутність економічних, організаційних, інформаційних і мотиваційних механізмів реалізації стратегії технічного розвитку підприємства. Концепція інтеграції механізмів стратегічного управління розвитком полягає в тому, що всі механізми розробки і реалізації стратегій технічного розвитку й інших видів розвитку взаємопов'язані між собою і можуть існувати лише в єдності стратегічного, тактичного і оперативного рівнів управління, що є перспективним для подальшого вивчення.

Система стратегічного управління технічним розвитком повинна включати механізми з різною тривалістю їх життєвого циклу залежно від короткострокових або довгострокових цілей технічного розвитку, тобто від рівня управління: стратегічного, тактичного або оперативного. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Погорелов Ю. С.** Модель оцінки розвитку підприємства / Ю. С. Погорелов // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Розділ III. Економіка та управління підприємствами. – 2010. – № 5. – С. 46 – 55.
- 2. Попова Н. В.** Розробка стратегії розвитку підприємства / Н. В. Попова, Н. М. Белевцова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 359 – 363.
- 3. Саломатіна Л. М.** Адаптаційні механізми в управлінні розвитком промислових підприємств / Л. М. Саломатіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2011_54/st_54_10
- 4. Шумилова А. В.** Механизмы реализации стратегии организации / А. В. Шумилова // Проблемы современной экономики. – 2006. – № 1/2 (17/18) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=965>

5. Пащенко О. П. Стратегічне управління розвитком підприємства / О. П. Пащенко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – Т. 2. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2011_2_2/099-103

6. Тридід О. М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства : монографія / О. М. Тридід. – Харків : Вид. ХДЕУ, 2002. – 364 с.

7. Ситніченко В. О. Стратегія розвитку машинобудування на основі системи збалансованих показників / В. О. Ситніченко // Стандартизація Сертифікація Якість. – 2009. – № 1. – С. 39 – 44.

8. Касич А. О. Стратегічні орієнтири інноваційного розвитку машинобудування України / А. О. Касич // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 7 (73). – С. 32 – 40.

9. Кукушкін О. М. Сутність поняття «стратегія розвитку підприємства» / О. М. Кукушкін // Науковий вісник : зб. наук. праць. – 2005. – Вип. 15.2. – С. 220 – 227.

10. Журило І. В. Сутність системи стратегічного управління та методика її впровадження на підприємстві / І. В. Журило [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=965>

REFERENCES

Kasych, A. O. "Stratehichni oriientyry innovatsiinoho rozvytku mashynobuduvannia Ukrainy" [Strategic directions of innovative development of engineering Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 7 (2007): 32-40.

Kukushkin, O. M. "Sutnist poniattia «stratehiia rozvytku pidpriemstva»" [The essence of the concept of "Development Strategy Company"]. *Naukovyi visnyk*, no. 15.2 (2005): 220-227.

Pashchenko, O. P. "Stratehichne upravlinnia rozvytkom pidpriemstva" [Strategic management of enterprise development]. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2011_2_2/099-103

Pohorelov, Yu. S. "Model otsinky rozvytku pidpriemstva" [The model estimates the enterprise]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu*, no. 5 (2010): 46-55.

Popova, N. V., and Bielievtsova, N. M. "Rozrobka stratehii rozvytku pidpriemstva" [Strategy Development Company]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 29 (2010): 359-363.

Sytichenko, V. O. "Stratehiia rozvytku mashynobuduvannia na osnovi systemy zbalansovanykh pokaznykiv" [The strategy of engineering – based balanced scorecard]. *Standartyzatsiia. Sertyfikatsiia. Yakist*, no. 1 (2009): 39-44.

Shumilova, A. V. "Mekhanizmy realizatsii strategii organizatsii" [Mechanisms for implementing the organization's strategy]. <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=965>

Salomatina, L. M. "Adaptatsiini mekhanizmy v upravlinni rozvytkom promyslovykh pidpriemstv" [Adaptive mechanisms in the management of industrial enterprises development]. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2011_54/st_54_10

Trydid, O. M. *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm stratehichnoho rozvytku pidpriemstva* [Organizational-economic mechanism of strategic enterprise development]. Kh.: KhDEU, 2002.

Zhurylo, I. V. "Sutnist systemy stratehichnoho upravlinnia ta metodyka ii vprovadzhennia na pidpriemstvi" [The essence of strategic management and methods of its implementation in the enterprise]. <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=965>

ПЕНСІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ

ГНИБІДЕНКО І. Ф.

УДК 331.108

Гнибіденко І. Ф. Пенсійна система України в умовах реформування

У роботі виявлено цілий ряд недоліків радянської пенсійної системи. З'ясовано причини, що змусили державу переглядати базові принципи пенсійної сфери і перебудовувати її інститути. Особливу увагу приділено ринку недержавного пенсійного забезпечення, який є найбільш динамічним серед ринків небанківських фінансових послуг. Про це свідчить стрімке зростання основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів (НПФ). Найбільш активно відбувається створення відкритих НПФ, що пов'язане з їх більшою гнучкістю щодо входу або виходу учасників. Серед основних причин повільного розвитку недержавного пенсійного забезпечення слід виділити: обмежений вибір фінансових інструментів, придатних для інвестування в них пенсійних коштів; недостатню зацікавленість роботодавців у фінансуванні добровільних пенсійних програм для працівників; низький рівень роз'яснювальної роботи щодо змісту та ролі накопичувальної пенсійної системи в суспільстві. Розглянуто найбільш складні проблеми, що виникають у процесі впровадження реформованої пенсійної системи в Україні. Виходячи з міжнародного досвіду, а також спираючись на особливості соціально-економічного розвитку України, розроблено рекомендації щодо вирішення означених проблем. Впровадження пенсійної реформи в Україні повинно спиратися на демографічні, правові та організаційні засади. Успіх пенсійної реформи в довгостроковій перспективі вимагає активних дій з метою створення розвинутої страхової індустрії. Розглянуті проблеми, а також рекомендації їй підходи до їх вирішення наближають нас ще на декілька кроків до реалізації основних цілей та принципів реформованої пенсійної системи.

Ключові слова: пенсійна система, пенсійна реформа, пенсійна стратегія, пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди, багаторівнева пенсійна модель, демографічна криза.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 9.

Гнибіденко Іван Федорович – доктор економічних наук, професор, кафедра управління персоналом та економіки праці, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України (вул. Нововокзальна, 17, Київ, 03038, Україна)

УДК 331.108

UDC 331.108

Гнибіденко И. Ф. Пенсионная система Украины в условиях реформирования

Gnybidenko I. F. Pension System of Ukraine under Conditions of Reformation

В работе выявлен ряд недостатков советской пенсионной системы. Выяснены причины, заставившие государство пересматривать базовые принципы пенсионной сферы и перестраивать ее институты. Особое внимание уделено рынку негосударственного пенсионного обеспечения, который является самым динамичным среди рынков небанковских финансовых услуг. Об этом свидетельствует стремительный рост основных показателей деятельности негосударственных пенсионных фондов (НПФ). Наиболее активно происходит создание открытых НПФ, что связано с их большей гибкостью при входе или выходе участников. Среди основных причин медленного развития негосударственного пенсионного обеспечения следует выделить: ограниченный выбор финансовых инструментов, пригодных для инвестирования в них пенсионных средств; недостаточную заинтересованность работодателей в финансировании добровольных пенсионных программ для работников, низкий уровень разъяснительной работы по содержанию и роли накопительной пенсионной системы в обществе. Рассмотрены наиболее сложные проблемы, возникающие в процессе внедрения реформированной пенсионной системы в Украине. Исходя из международного опыта, а также опираясь на особенности социально-экономического развития Украины, разработаны рекомендации по решению указанных проблем. Внедрение пенсионной реформы в Украине должно опираться на демографические, правовые и организационные основы. Успех пенсионной реформы в долгосрочной перспективе требует активных действий с целью создания развитой страховой индустрии. Рассмотренные проблемы, а также рекомендации и подходы к их решению приближают нас еще на несколько шагов к реализации основных целей и принципов реформированной пенсионной системы.

The article reveals a number of shortcomings of the Soviet pension system. It explains reasons that made the state re-consider the basic principles of the pension sphere and re-construct its institutions. It pays a special attention to the market of the non-state pension provision, which is the most dynamic one among the markets of non-bank financial services. Fast growth of main indicators of activity of non-state pension funds (NPF) testifies to it. Creation of open NPF is most active, since they are very flexible in the context of joining or leaving them. Some of the main reasons of slow development of non-state pension provision are as follows: limited choice of financial instruments suitable for investing pension funds into them; insufficient interest of employers in financing voluntary pension programmes for employees; and low level of public information on the essence and role of the accumulative pension system in the society. The article considers the most complex problems that arise in the process of introduction of the reformed pension system in Ukraine. Using international experience and taking into account specific features of socio-economic development of Ukraine, the article develops recommendations on solution of the said problems. Introduction of the pension reform in Ukraine should rest on demographic, legal and organisational grounds. Success of the pension reform in the long-term prospect requires active actions for creation of a developed insurance industry. The considered problems and also recommendations and approaches to their solution bring us a bit closer to realisation of main goals and principles of the reformed pension system.

Ключевые слова: пенсионная система, пенсионная реформа, пенсионная стратегия, пенсионное обеспечение, негосударственные пенсионные фонды, многоуровневая пенсионная модель, демографический кризис.

Key words: pension system, pension reform, pension strategy, provision of pensions, non-state pension funds, multi-level pension model, demographic crisis.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 9.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 9.

Гнибіденко Іван Федорович – доктор економічних наук, професор, кафедра управління персоналом та економіки праці, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України (вул. Нововокзальна, 17, Київ, 03038, Україна)

Gnybidenko Ivan F. – Doctor of Science (Economics), Professor, Department of Personnel Management and Labour Economics, Training Institute of State Employment Service of Ukraine (vul. Novovokzalna, 17, Kyiv, 03038, Ukraine)

Необхідність реформування пенсійної системи була ясно усвідомлена в середині 1990-х років. Країна вступила в період економічних реформ із розвинутою пенсійною системою «соціалістичного типу», що формувалася протягом десятиліть і базувалася на принципі солідарності поколінь. Її зміст складався у вилученні економічних ресурсів у працюючого покоління і перерозподілі їх на користь людей, що вийшли на пенсію за віком. З погляду охоплення населення й інституціональної стабільності ця пенсійна система була однією із найрозвинутіших у світі. Так чи інакше, уже на рубежі 1980-х і 90-х років виявився цілий ряд недоліків радянської пенсійної системи.

Найважливіші з них: низький запас міцності, що проявився в умовах демографічної кризи і зростання чисельності пенсіонерів; низька диференціація пенсій як природний наслідок загальної зрівняльної політики; відносно ранній вік виходу на пенсію (60 років для чоловіків і 55 років для жінок), що визначає збільшення навантаження на пенсійну систему в умовах старіння населення; широко розповсюджена практика дострокового виходу на пенсію різних категорій працівників, яка означає, що середній реальний вік виходу на пенсію значно нижче нормативного.

Стало вже досить ясно, що пенсійна система не справляється зі своєю основною функцією – матеріальним забезпеченням пенсіонерів. Проте, на неї були покладені не властиві їй функції, а саме – підтримка доходів деяких категорій працездатного населення (виплата пенсій «за вислугу років», збереження пенсій працюючим пенсіонерам, виплата пенсій особам, що достроково залишили ринок праці у зв'язку зі зростанням відкритого безробіття). Уже в цей момент спостерігалось протиріччя: з одного боку, пенсійний фонд намагався залишатися інститутом пенсійної системи, призначеним у першу чергу для підтримки пенсіонерів, з іншого боку, він же виконував функцію боротьби з бідністю тих груп населення, що не мають прямого відношення до пенсійної системи.

Можна виділити чотири причини, що змусили державу переглядати базові принципи пенсійної сфери і перебудовувати її інститути.

Перша причина – інтенсивне старіння населення. Чисельність вікових груп понад 60 років за останні п'ятдесят років практично подвоїлася і продовжує рости випереджальними темпами в порівнянні з іншими групами. Ефективне ж функціонування системи, заснованої на ідеї солідарності поколінь, можливо лише при співвідношенні 10:1 (на одного пенсіонера повинно приходиться десять платників пенсійних внесків).

Друга причина також визначається співвідношенням чисельності платників і одержувачів, але має не демографічну, а економічну природу. У 1990-ті роки намітилася стійка тенденція зростання безробіття і скорочення чисельності формально зайнятого населення, яке було платником внесків у пенсійний фонд.

Третя причина – низький пенсійний вік і широке поширення системи дострокового виходу на пенсію. Це правова й інституціональна причина, яку, здавалося б, можна усунути законодавчим шляхом. Однак, як показує світовий досвід, зміна пенсійного віку відноситься

до числа найбільш чутливих для населення питань і зустрічає серйозну суспільну протидію.

Четверта причина – фінансово-економічна: зростання заборгованості підприємств по заробітній платі, значне розширення масштабів натурального (бартерного) обміну між товаровиробниками, широкомасштабне використання грошових наявних засобів в економічній діяльності, застосування натуральних форм оплати праці й ін. Ці практики були характерні для першого етапу економічної трансформації і, як представлялося, носили тимчасовий характер. Тим часом деякі з них у модифікованому виді зберігаються і сьогодні [7].

Даною проблематикою займаються такі науковці, як Н. Ковальова [6], Д. Леонов [5, 6], В. Короневський, О. Зарудний, Б. Зайчук, В. Зеленко, Г. Назарова, С. Гончарова, О. Тарасенко [7], А. Ткаченко, І. Чугунов, О. Суріна, А. Якимова [8,9], А. Дановська.

У більшості з цих робіт зазначено, що ще на початку 90-х років ХХ ст. майже усі країни Східної Європи та Середньої Азії починають відчувати тиск, спричинений збільшенням чисельності пенсіонерів і скороченням бази пенсійних внесків. Результатом стало внесення певних змін до нормативно-правової бази, на яку спиралася існуюча солідарна система більшості країн.

При виборі пенсійної стратегії пропонувалися досить різноманітні рішення, включаючи радикальне відмовлення від розподільного принципу і конструювання нової системи накопичувального типу. Існувало кілька можливостей.

Перша – збільшення доходів пенсійного фонду шляхом підвищення відрахувань. Друга – зниження витрат пенсійного фонду, що може відбуватися лише за рахунок скорочення чисельності пенсіонерів, тобто відмова від виплати дострокових пенсій і підвищення загальноствановленого пенсійного віку.

Розглянуті підходи не приводять до структурних змін діючої системи і, виходить, не зменшують ризики порушення її збалансованості в умовах швидкого старіння населення.

Існувала і *третя можливість* – переглянути основні принципи пенсійного забезпечення і спробувати знайти нові схеми рішення таких загальних стратегічних задач: зниження залежності пенсійної системи від демографічних факторів; посилення зв'язку розміру пенсій з реальними внесками громадянина в пенсійну систему протягом його трудового життя; підвищення відповідальності працівника за фінансування майбутньої пенсії; забезпечення гідного рівня пенсії; забезпечення фінансової стійкості пенсійної сфери, а також специфічних задач, що диктуються економічною і політичною ситуацією: легалізація трудових доходів; зниження податкового навантаження на роботодавця; усунення державного монополізму в пенсійній сфері; зниження залежності пенсійної системи від політичних факторів [7].

На етапі економічного зростання були відкинуті найбільш радикальні схеми й обраний модернізований, але в цілому обережно-консервативний варіант реформи. У черговий раз одержало підтвердження правило, добре відоме зі світового досвіду: політична воля до ре-

формування зворотно пропорційна темпам економічного зростання.

Проводячи щорічні аналітичні дослідження в галузі розвитку пенсійних систем, фахівці Світового Банку закликають посилити увагу до забезпечення базового рівня доходу, аби запобігти бідності серед вразливих осіб похилого віку. Такі виплати мають фінансуватися за рахунок загальних податків, а не внесків працівників до солідарної системи пенсійного страхування. Вони можуть здійснюватися у формі соціальної допомоги. Також Світовий банк визнав важливість інших джерел добробуту літніх людей (допомога сім'ї, забезпечення житлом і доступ до медичних послуг).

У звіті за 2005 р. фахівці Світового банку розширили тлумачення поняття «багаторівнева пенсійна модель». Якщо у 1994 р. було запропоновано ідею пенсійної системи, що ґрунтується на трьох «стовпах», то 2005 р. таких «стовпів» стало вже п'ять:

- ✦ базовий (нульовий), або так званий універсальний рівень – соціальна сітка безпеки, фінансована за рахунок загальних податків, метою якої є запобігання бідності;
- ✦ перший рівень – обов'язкова державна солідарна пенсійна система визначених виплат;
- ✦ другий – обов'язкова накопичувальна пенсійна система з визначеними внесками (або обов'язкова система індивідуальних пенсійних заощаджень);
- ✦ третій – добровільні додаткові пенсійні заощадження;
- ✦ четвертий, нефінансовий і навіть неформальний, рівень має охоплювати ширший спектр соціальної політики, як-то підтримка осіб похилого віку їх сім'ями, забезпечення доступу до медичних і житлово-комунальних послуг.

Уроки з міжнародного досвіду свідчать, що функціонування пенсійної системи постійно аналізується з метою пристосування її до економічних, соціальних, політичних і демографічних змін. Таким чином, усі країни світу, як з розвинутою економікою, так і з економікою перехідного періоду, вирішують проблему захисту громадян похилого віку від бідності.

Повноцінний розвиток системи недержавних пенсійного забезпечення, розпочався з 1 січня 2004 р. Ця система є складовою системи накопичувального пенсійного забезпечення, що ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб у формуванні накопичень пенсійних внесків з метою отримання додаткового соціального захисту при виході на пенсію, окрім загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [1, 2, 3, 4].

На 01.01.2013 р. загальна кількість офіційно зареєстрованих в Україні недержавних пенсійних фондів (НПФ) становить 94 та 37 адміністраторів НПФ [10].

Найбільш активно відбувається створення відкритих НПФ, що пов'язане з їх більшою гнучкістю щодо входу або виходу учасників. Розподіл НПФ за видами станом на 01.01.2013 р. представлено на рис. 1 [10].

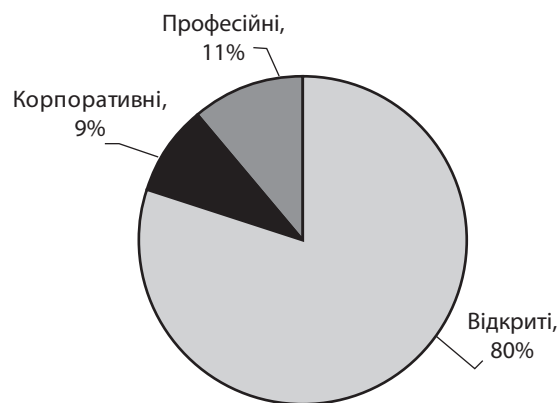

Рис. 1. Розподіл НПФ за видами станом на 01.01.2013 р.

Основні показники діяльності НПФ та темпи їх приросту наведено в табл. 1 [10].

Як видно з табл. 1, переважна більшість основних показників НПФ демонструють позитивну динаміку.

Серед основних причин повільного розвитку недержавного пенсійного забезпечення слід виділити: обмежений вибір фінансових інструментів, придатних для інвестування в них пенсійних коштів; недостатню зацікавленість роботодавців у фінансуванні добровільних пенсійних програм для працівників; низький рівень роз'яснювальної роботи щодо змісту та ролі накопичувальної пенсійної системи в суспільстві.

З метою визначення перспективи подальшого розвитку та реформування пенсійної системи, а також недержавного пенсійного забезпечення у системі пенсійного забезпечення в цілому Урядом схвалено Стратегію розвитку пенсійної системи.

Таким чином, на шляху становлення системи недержавного пенсійного забезпечення існує низка не вирішених проблем, які потрібно усунути за допомогою проведення зазначених вище заходів для підвищення ефективності функціонування недержавних пенсійних фондів. Оскільки головне призначення запровадженої тривірневої моделі пенсійної системи в Україні полягає в посиленні рівня соціального захисту таких уразливих верств суспільства, як пенсіонери, то і розвиток на перспективу недержавних пенсійних фондів в Україні знайде своє відображення, насамперед, у своєму соціальному призначенні. А вже тільки після цього – у розвитку фінансового ринку України.

Пенсійні системи, якими б не були їх властивості, не існують ізольовано від інших соціальних інститутів і економічної системи. Пенсійна реформа успішна тоді, коли вона супроводжується реформами для регулювання податкової системи, фондового ринку, ринку праці.

Нова пенсійна система має на меті створення страхових механізмів, що дозволили б підсилити відповідальність працівника за свою майбутню пенсію і встановити зв'язок між її розміром і реальним трудовим внеском. Відсутність такого зв'язку в системі розподільного типу була одним з найбільших її вад.

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Недержавні пенсійні фонди	2010 р.	2011 р.	2012 р.	Темпи приросту, %	
				2011/2010	2012/2011
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів (тис. од.)	69,7	75,0	61,4	+7,6	-18,1
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами (тис. осіб)	569,2	594,6	584,8	+4,5	-1,7
Загальні активи НПФ (млн грн)	1144,3	1386,9	1660,1	+21,2	+19,7
Пенсійні внески (млн грн), у т. ч.	925,4	1102,0	1313,7	+19,1	+19,2
від фізичних осіб	40,7	50,6	58,6	+24,3	+15,9
від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
від юридичних осіб	884,6	1051,2	1254,9	+18,8	+19,4
Пенсійні виплати (млн грн)	158,2	208,9	251,9	+32,0	+4,9
Кількість осіб, що отримали (отримують) пенсійні виплати (тис. осіб)	47,8	63,1	66,2	+32,0	+4,9
Прибуток (збиток) від інвестування активів недержавного пенсійного фонду (млн грн)	433,0	559,9	620,3	+29,3	+10,8
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів (млн грн)	64,6	86,6	106,6	+34,1	+23,1

Вивчення світового досвіду в цій сфері, проведення ряду досліджень свідчать, що соціальної справедливості, економічної і фінансової стабільності пенсійного механізму можна досягти шляхом створення багаторівневої пенсійної системи, що успішно апробована протягом багатьох років в економічно розвинених країнах. Багаторівнева система може виконувати функції перерозподілу, накопичення і страхування, одночасно знижуючи демографічні ризики, ризики, пов'язані з фінансуванням з поточних надходжень, інфляційні ризики і ризики ринку капіталу, властиві нагромадженням.

Процес реформування пенсійної системи України в частині коректного запровадження накопичувальної складової характеризується підвищеною увагою до створення належних передумов, а також поглибленим аналізом її можливих наслідків. У цьому аспекті особливої актуальності та практичної цінності набувають дослідження проблем та окреслення перспектив розвитку впроваджуваної накопичувальної системи.

Розглянемо найбільш складні проблеми, що виникали і виникають як у зарубіжних пенсійних системах, так і в процесі впровадження реформованої пенсійної системи в Україні. Виходячи з міжнародного досвіду, а також спираючись на особливості соціально-економічного розвитку України, спробуємо розробити підходи та рекомендації щодо вирішення означених проблем.

Проблеми і перспективи розвитку загальнообов'язкової накопичувальної системи представлено на *рис. 2*.

ВИСНОВКИ

Для успішного здійснення пенсійної реформи в Україні важливо використати досвід країн за такими напрямками:

- ✦ надання політичної підтримки пенсійній реформі з боку влади на основі досягнення консенсусу щодо законодавчого забезпечення;

- ✦ досягнення широкої підтримки пенсійної реформи громадськістю завдяки розробці спеціальної стратегії щодо освітніх програм (телебачення, радіо та друковані видання, організація «гарячих ліній», відповіді на запитання в прямому ефірі провідними урядовими особами тощо);
- ✦ розробка програми фінансування перехідного періоду для створення загальнообов'язкової накопичувальної системи;
- ✦ здійснення заходів щодо реформування фінансової та банківської систем, створення дієздатного фондового ринку;
- ✦ забезпечення умов запровадження загальнообов'язкової накопичувальної системи (наявність стійкого зростання ВВП, створення централізованої інформаційної системи збирання внесків, створення ефективної системи регулювання та контролю);
- ✦ забезпечення стабільного фінансового стану Пенсійного фонду;
- ✦ розмежування фінансування пенсій за різними програмами (страхові внески для всіх категорій населення мають використовуватися лише за принципом участі застрахованої особи у формуванні коштів Пенсійного фонду, усі інші додаткові виплати мають здійснюватися з інших джерел: з Державного бюджету, за рахунок підприємств та організацій та ін.);
- ✦ персоніфікація обліку в Пенсійному фонді участі застрахованих осіб у діяльності на ринку праці;
- ✦ визначення потреб у кваліфікованих кадрах, обладнанні і коштах, необхідних для задоволення вимог нової системи;
- ✦ забезпечення умов для ефективного впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення.

Проблеми і перспективи розвитку загальнообов'язкової накопичувальної системи	
ПРОБЛЕМИ	РЕКОМЕНДАЦІЇ
1. Рівень інформованості та страхової культури в суспільстві	Спрощення форми представлення інформації про механізм функціонування накопичувальної пенсійної системи. Завдання інформування та освіти населення повинні вирішувати державні органи, недержавні фонди, керуючі компанії та незалежні організації
2. Пенсійний вік	У світовій практиці відомі такі способи: додаткове матеріальне стимулювання тих, хто вирішив відкласти вихід на пенсію; закордонний досвід «дестимулювання» за дострокового вихід на пенсію шляхом зниження її розміру; модель розрахунку пенсійних виплат «із установленим розміром внесків», що не містить стимулів до більш раннього формування пенсії і може розглядатися як ефективний спосіб автоматичного підвищення пенсійного віку без спеціальних змін законодавства
3. Охоплення населення накопичувальною пенсійною системою	Оскільки українська пенсійна система носить змішаний характер, залишитися зовсім без пенсії громадяни не можуть. У цьому перевага української системи перед, наприклад, казахською. З іншого боку, у цьому випадку знижується привабливість участі громадян у новій пенсійній системі. У цих умовах важливою уявляється кампанія з пояснення наслідків відсутності пенсійних накопичень
4. Державне регулювання пенсійної системи	Необхідна розробка процедур, що дозволили б розв'язати конфлікт інтересів. Надзвичайно важливим є створення механізмів, що дозволяють уникнути протиріч у вимогах регуляторів. Слабка координація регулювальних органів і конфлікти між ними шкодять нормальному функціонуванню накопичувальної пенсійної системи
5. Контроль і регулювання пенсійної системи й окремих її учасників з боку суспільства	Пенсійні фонди та керуючі компанії можуть формувати піклувальні ради. Однак такі ради реально будуть здатні захистити інтереси клієнтів тільки при компетентності їх членів і відповідальності перед клієнтами. Уявляється доцільним формування в рамках ради як мінімум двох комітетів (представників фінансової індустрії, а також роботодавців і суспільства). При такій структурі робота ради може бути значно ефективнішою. Повинні бути чітко прописані принципи фінансування експертної діяльності та формування звітності. Окремим завданням є створення системи позасудового вирішення суперечок. Інфраструктура такої системи повинна враховувати географічні особливості і прагнути до зниження витрат для клієнтів
6. Політичні ризики накопичувальної пенсійної системи	Суспільна думка повинна бути побудована на усвідомленні пенсійних накопичень як власного майна вкладника. Пенсійні накопичення повинні стати власністю клієнта системи, а обов'язкові внески не нараховуватися роботодавцем, а виходити з зарплати працівника. При таких змінах усвідомлення громадянами своєї відповідальності за долю власних пенсійних накопичень повинно значно зрости
7. Вибір пенсійного фонду	Активна пропаганда серед населення методів скорочення соціально-економічних ризиків з метою досягнення розуміння того, що ризик втрат і зниженої пенсії несе вкладник, а також того, які фінансові інструменти використовуються тим або іншим пенсійним фондом. Для боротьби з несумлінною конкуренцією на новому ринку необхідне активне використання дієвого конкурентного законодавства. Можливо, буде потрібно формування додаткової нормативної бази, спрямованої на недопущення примушення працівників до вибору того або іншого фонду або керуючої компанії
8. Облік засобів на індивідуальних рахунках і переміщення грошей усередині системи	В Україні за чинним законодавством передбачена можливість переходу від однієї керуючої компанії до іншої. Така система уявляється розумною, оскільки, з одного боку, усуває зайву плінність, а з іншого – дозволяє досить легко змінювати керуючу компанію і/або пенсійний фонд, підтримуючи конкуренцію на належному рівні
9. Дострокове вилучення засобів із пенсійної системи	При подальшій роботі над нормативною базою необхідна конкретизація питання про можливість і порядок дострокового вилучення засобів
10. Управління фондами: ризики інвестування	Приймаючи до уваги специфіку українського ринку, фінансування кількісних лімітів уявляється більш дієздатною мірою, ніж рекомендації загальних правил обережності. Однак надмірне обмеження можливостей для інвестування не тільки знижує потенційну прибутковість, але й обмежує можливість більш раціональної диверсифікованості портфеля. У будь-якому випадку механізм установлення лімітів має бути публічним, процедура й обговорення змін – відкритим, а самі ліміти повинні регулярно коригуватися
11. Управління фондами: проблема адміністративних витрат	Викликає інтерес система контролю за витратами в чилійській або казахській моделі, можливе і сполучення систем при зборі з нових надходжень і комісії від прибутковості. Необхідно ввести також єдину форму розкриття інформації про витрати на управління, що дозволяє порівнювати конкурентів і забезпечити регулярну публікацію даних у відкритих джерелах і в Інтернеті. Дані про прибутковість повинні підлягати періодичному аудиту.
12. Організація системи виплат при досягненні пенсійного віку	Порядок виплат накопичувальної частини трудової пенсії повинен визначитися відповідним законодавством. Необхідне широке обговорення найбільш прийнятних варіантів (варіантів) організації виплат і оподаткування, оскільки всі варіанти мають переваги і недоліки. Визначення оптимальної моделі є важливим чинником підвищення довіри до пенсійної системи в цілому
13. Гарантії визначеного розміру виплат в умовах схеми фіксованих відрахувань	Деякою мірою гарантією для майбутніх пенсіонерів служить сам змішаний характер пенсійної системи України – навіть при повній втраті засобів накопичувальної системи залишаються ще базова і страхова. Можливо, такий рівень гарантій і є достатнім. Водночас вимагають обговорення такі питання: необхідність, порядок, створення та функціонування гарантійного фонду

Рис. 2. Проблеми і перспективи розвитку загальнообов'язкової накопичувальної системи

Україна – країна з масштабною, а тому інерційною пенсійною системою. Нова пенсійна система повинна бути прозорою і добре регульованою. Успіх пенсійної реформи в довгостроковій перспективі вимагає активних дій з метою створення розвиненої страхової індустрії. Таким чином, розглянуті проблеми, а також рекомендації та підходи до їх вирішення наближають нас ще на декілька кроків до реалізації основних цілей і принципів реформованої пенсійної системи. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07. 2003 р. // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 150.

2. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 42.

3. Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 12-13.

4. Указ Президента України «Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні» від 13.04.1998 р. // Урядовий кур'єр. – 1998. – 23 квіт. № 77-78.

5. **Леонов Д.** Регулювання недержавних пенсійних фондів: міжнародні принципи та українські реалії / Д. Леонов // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 3-4. – С. 55 – 80.

6. **Леонов Д.** Прогнозування впливу накопичувального пенсійного фонду та недержавних пенсійних фондів на розвиток економіки (питання методології) / Д. Леонов, Н. Ковальова // Ринок цінних паперів України. – 2007. – № 7-8. – С. 99 – 116.

7. Назарова Г. В. Нова пенсійна система в Україні : наукове видання / Г. В. Назарова, С. Ю. Гончарова, О. О. Тарасенко. – Х. : Ксилон, 2008. – 228 с.

8. Якимова Л. П. Прогнозні сценарії розвитку накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування / Л. П. Якимова // Бізнес Інформ. – Харків : ВД «ІНЖЕК». – 2012. – № 4. – С. 215 – 217.

9. Якимова Л. П. Моделювання еволюційної динаміки пенсійних систем : монографія / Л. П. Якимова / За наук. ред. проф. В. М. Даніча. – Алчевськ : Донату, 2013. – 393 с.

10. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>

REFERENCES

“Informatsiia pro stan i rozvytok nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia Ukrainy” [Information on the status and development of private pensions Ukraine]. <http://www.dfp.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2003).

[Legal Act of Ukraine] (2012).

[Legal Act of Ukraine] (1998).

Leonov, D. “Rehulivannia nederzhavnykh pensiinykh fondiv: mizhnarodni pryntsypy ta ukrainski realii” [Regulation of pension funds: international principles and Ukrainian realities]. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy*, no. 3-4 (2008): 55-80.

Leonov, D., and Kovalyova, N. “Prohnozuvannia vplyvu nakopychuvannia pensiinoho fondu ta nederzhavnykh pensiinykh fondiv na rozvytok ekonomiky (pytannia metodolohii)” [Forecasting the impact of pension fund savings and pension funds on economic development (methodological issues)]. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy*, no. 7-8 (2007): 99-116.

[Legal Act of Ukraine] (2003).

Yakymova, L. P. *Modeliuvannia evoliutsiinoi dynamiky pensiinykh system* [Modeling the evolutionary dynamics of pension systems]. Alchevsk: Donatu, 2013.

Yakymova, L. P. “Prohnozni stsenarii rozvytku nakopychuvanoi systemy zahalnoobov'язkovoho derzhavnoho pensiinoho strakhuvannia” [Expected scenarios of development of compulsory state pension insurance]. *Biznes Inform*, no. 4 (2012): 215-217.

УДК 331.522

РОЗВИТОК РИНКУ РЕКРУТИНГОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

ПИСАРЕВСЬКА Г. І.

УДК 331.522

Писаревська Г. І. Розвиток ринку рекрутингових послуг в Україні

У статті проаналізовано тенденції розвитку ринку рекрутингових послуг в Україні. Обґрунтовано актуальність дослідження ринку рекрутингових послуг, що підтверджує високий та стабільний попит на послуги кадрових агентств. Визначено основні проблеми у цій сфері: недостатньо висока якість послуг, відсутність професійних стандартів, висока плинність кадрів в агенціях, низька кваліфікація консультантів з підбору персоналу, відсутність статистичних даних про чисельність кадрових агенцій, фінансово-економічних показників їх діяльності. Визначено зовнішнє та внутрішнє середовище рекрутингової агенції, а також виявлено основні напрями та елементи технологій рекрутменту, що застосовуються агенціями. Обґрунтовано місце внутрішнього і зовнішнього рекрутменту в системі ринку праці. Зазначено необхідність формування ефективної рекрутингової політики на рівні держави, регіону, галузі та підприємства. Вироблено основні завдання ринку рекрутингових послуг: забезпечення потреб галузей народного господарства у висококваліфікованих кадрах, підвищення якості рекрутингових послуг, розробка та удосконалення нормативно-правової бази та статистичної звітності рекрутменту, а також підвищення рівня зайнятості населення за рахунок інтеграції зусиль рекрутингових компаній, кадрових агенцій, державних структур сприяння зайнятості.

Ключові слова: рекрутинг, хедхантинг, аутплейсмент, лізинг, технологія прямого пошуку, скринінг, ринок рекрутингових послуг.

Рис.: 3. **Бібл.:** 8.

Писаревська Ганна Іллівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра управління персоналом та економіки праці, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: norma.75@mail.ru

УДК 331.522

Писаревская А. И. Развитие рынка рекрутинговых услуг в Украине

В статье проанализированы тенденции развития рынка рекрутинговых услуг в Украине. Обоснована актуальность исследования рынка рекрутинговых услуг, что подтверждает высокий и стабильный спрос на услуги кадровых агентств. Определены основные проблемы в этой сфере: недостаточно высокое качество услуг, отсутствие профессиональных стандартов, высокая текучесть кадров в агентствах, низкая квалификация консультантов по подбору персонала, отсутствие статистических данных о численности кадровых агентств, финансово-экономических показателей их деятельности. Обозначены внешняя и внутренняя среды рекрутингового агентства, а также выявлены основные направления и элементы технологий рекрутмента, применяемых агентствами. Определено место внутреннего и внешнего рекрутмента в системе рынка труда. Обоснована необходимость формирования эффективной рекрутинговой политики на уровне государства, региона, отрасли и предприятия. Поставлены основные задачи рынка рекрутинговых услуг: обеспечение потребностей отраслей народного хозяйства в высококвалифицированных кадрах, повышение качества рекрутинговых услуг, разработка и совершенствование нормативно-правовой базы и статистической отчетности рекрутмента, а также повышение уровня занятости населения за счет интеграции усилий рекрутинговых компаний, кадровых агентств, государственных структур содействия занятости.

Ключевые слова: рекрутинг, хедхантинг, аутплейсмент, лизинг, технология прямого поиска, скрининг, рынок рекрутинговых услуг.

Рис.: 3. **Библ.:** 8.

Писаревская Анна Ильинична – кандидат экономических наук, доцент, кафедра управления персоналом и экономики труда, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: norma.75@mail.ru

UDC 331.522

Pysarevska H. I. Development of the Recruitment Services Market in Ukraine

The article analyses tendencies of development of the recruitment services market in Ukraine. It justifies actuality of the study of the recruitment services market, which confirms high and stable demand on the services of personnel agencies. It determines main problems in this sphere: insufficiently high quality of services, absence of professional standards, high fluctuation of personnel in agencies, low qualification of consultants on personnel selection, absence of statistical data about a number of personnel agencies and financial and economic indicators of their activity. It marks out external and internal environments of a recruitment agency and also shows main directions and elements of recruitment technologies applied by agencies. It identifies the place of internal and external recruitment in the labour market system. It justifies a necessity of formation of effective recruitment policy at the level of the state, region, branch and enterprise. It states the main tasks of the recruitment services market: provision of requirements of branches of economy in high-qualification personnel, increase of quality of recruitment services, development and improvement of the regulatory and legal base and statistical reporting of recruitment and also increase of the level of employment of population by means of integration of efforts of recruitment companies, personnel agencies and state structures of facilitation of employment.

Key words: recruiting, head-hunting, outplacement, leasing, executive search, screening, recruitment services market.

Pic.: 3. **Bibl.:** 8.

Pysarevska Hanna I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Personnel Management and Labour Economics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: norma.75@mail.ru

7. Назарова Г. В. Нова пенсійна система в Україні : наукове видання / Г. В. Назарова, С. Ю. Гончарова, О. О. Тарасенко. – Х. : Ксилон, 2008. – 228 с.

8. Якимова Л. П. Прогнозні сценарії розвитку накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування / Л. П. Якимова // Бізнес Інформ. – Харків : ВД «ІНЖЕК». – 2012. – № 4. – С. 215 – 217.

9. Якимова Л. П. Моделювання еволюційної динаміки пенсійних систем : монографія / Л. П. Якимова / За наук. ред. проф. В. М. Даніча. – Алчевськ : Донату, 2013. – 393 с.

10. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>

REFERENCES

"Informatsiia pro stan i rozvytok nederzhavnogo pensiinoho zabezpechennia Ukrainy" [Information on the status and development of private pensions Ukraine]. <http://www.dfp.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2003).

[Legal Act of Ukraine] (2012).

[Legal Act of Ukraine] (1998).

Leonov, D. "Rehulivannia nederzhavnykh pensiinykh fondiv: mizhnarodni pryntsypy ta ukrainski realii" [Regulation of pension funds: international principles and Ukrainian realities]. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy*, no. 3-4 (2008): 55-80.

Leonov, D., and Kovalyova, N. "Prohnozuvannia vplyvu nakopychuvannia pensiinoho fondu ta nederzhavnykh pensiinykh fondiv na rozvytok ekonomiky (pytannia metodolohii)" [Forecasting the impact of pension fund savings and pension funds on economic development (methodological issues)]. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy*, no. 7-8 (2007): 99-116.

[Legal Act of Ukraine] (2003).

Yakymova, L. P. *Modeliuvannia evoliutsiinoi dynamiky pensiinykh system* [Modeling the evolutionary dynamics of pension systems]. Alchevsk: Donatu, 2013.

Yakymova, L. P. "Prohnozni stsenarii rozvytku nakopychuvanoi systemy zahalnoobov'язkovoho derzhavnogo pensiinoho strakhuvannia" [Expected scenarios of development of compulsory state pension insurance]. *Biznes Inform*, no. 4 (2012): 215-217.

УДК 331.522

РОЗВИТОК РИНКУ РЕКРУТИНГОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

ПИСАРЕВСЬКА Г. І.

УДК 331.522

Писаревська Г. І. Розвиток ринку рекрутингових послуг в Україні

У статті проаналізовано тенденції розвитку ринку рекрутингових послуг в Україні. Обґрунтовано актуальність дослідження ринку рекрутингових послуг, що підтверджує високий та стабільний попит на послуги кадрових агентств. Визначено основні проблеми у цій сфері: недостатньо висока якість послуг, відсутність професійних стандартів, висока плинність кадрів в агенціях, низька кваліфікація консультантів з підбору персоналу, відсутність статистичних даних про чисельність кадрових агенцій, фінансово-економічних показників їх діяльності. Визначено зовнішнє та внутрішнє середовище рекрутингової агенції, а також виявлено основні напрями та елементи технологій рекрутменту, що застосовуються агенціями. Обґрунтовано місце внутрішнього і зовнішнього рекрутменту в системі ринку праці. Зазначено необхідність формування ефективної рекрутингової політики на рівні держави, регіону, галузі та підприємства. Вироблено основні завдання ринку рекрутингових послуг: забезпечення потреб галузей народного господарства у висококваліфікованих кадрах, підвищення якості рекрутингових послуг, розробка та удосконалення нормативно-правової бази та статистичної звітності рекрутменту, а також підвищення рівня зайнятості населення за рахунок інтеграції зусиль рекрутингових компаній, кадрових агенцій, державних структур сприяння зайнятості.

Ключові слова: рекрутинг, хедхантинг, аутплейсмент, лізинг, технологія прямого пошуку, скринінг, ринок рекрутингових послуг.

Рис.: 3. **Бібл.:** 8.

Писаревська Ганна Іллівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра управління персоналом та економіки праці, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: norma.75@mail.ru

УДК 331.522

Писаревская А. И. Развитие рынка рекрутинговых услуг в Украине

В статье проанализированы тенденции развития рынка рекрутинговых услуг в Украине. Обоснована актуальность исследования рынка рекрутинговых услуг, что подтверждает высокий и стабильный спрос на услуги кадровых агентств. Определены основные проблемы в этой сфере: недостаточно высокое качество услуг, отсутствие профессиональных стандартов, высокая текучесть кадров в агентствах, низкая квалификация консультантов по подбору персонала, отсутствие статистических данных о численности кадровых агентств, финансово-экономических показателей их деятельности. Обозначены внешняя и внутренняя среды рекрутингового агентства, а также выявлены основные направления и элементы технологий рекрутмента, применяемых агентствами. Определено место внутреннего и внешнего рекрутмента в системе рынка труда. Обоснована необходимость формирования эффективной рекрутинговой политики на уровне государства, региона, отрасли и предприятия. Поставлены основные задачи рынка рекрутинговых услуг: обеспечение потребностей отраслей народного хозяйства в высококвалифицированных кадрах, повышение качества рекрутинговых услуг, разработка и совершенствование нормативно-правовой базы и статистической отчетности рекрутмента, а также повышение уровня занятости населения за счет интеграции усилий рекрутинговых компаний, кадровых агентств, государственных структур содействия занятости.

Ключевые слова: рекрутинг, хедхантинг, аутплейсмент, лизинг, технология прямого поиска, скрининг, рынок рекрутинговых услуг.

Рис.: 3. **Библ.:** 8.

Писаревская Анна Ильинична – кандидат экономических наук, доцент, кафедра управления персоналом и экономики труда, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: norma.75@mail.ru

UDC 331.522

Pysarevska H. I. Development of the Recruitment Services Market in Ukraine

The article analyses tendencies of development of the recruitment services market in Ukraine. It justifies actuality of the study of the recruitment services market, which confirms high and stable demand on the services of personnel agencies. It determines main problems in this sphere: insufficiently high quality of services, absence of professional standards, high fluctuation of personnel in agencies, low qualification of consultants on personnel selection, absence of statistical data about a number of personnel agencies and financial and economic indicators of their activity. It marks out external and internal environments of a recruitment agency and also shows main directions and elements of recruitment technologies applied by agencies. It identifies the place of internal and external recruitment in the labour market system. It justifies a necessity of formation of effective recruitment policy at the level of the state, region, branch and enterprise. It states the main tasks of the recruitment services market: provision of requirements of branches of economy in high-qualification personnel, increase of quality of recruitment services, development and improvement of the regulatory and legal base and statistical reporting of recruitment and also increase of the level of employment of population by means of integration of efforts of recruitment companies, personnel agencies and state structures of facilitation of employment.

Key words: recruiting, head-hunting, outplacement, leasing, executive search, screening, recruitment services market.

Pic.: 3. **Bibl.:** 8.

Pysarevska Hanna I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Personnel Management and Labour Economics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: norma.75@mail.ru

У сучасних умовах глобалізації та інформатизації світової економіки, модернізації виробництва для нормального функціонування ринкових механізмів необхідні спеціальні бізнес-послуги. До них відноситься і діяльність з пошуку, відбору та працевлаштування персоналу, або рекрутингова діяльність. Підґрунтям існування ринку рекрутингових послуг є постійний дефіцит кваліфікованих робочих, спеціалістів, менеджерів, що здатні забезпечити конкурентоспроможність підприємства. Рекрутинг визначається як бізнес-процес та означає діяльність щодо створення умов для заповнення вакансій компаній-замовників (роботодавців) компетентними спеціалістами, що відповідають своїми якостями вимогам замовника. Під цим терміном також розуміють комплекс організаційних заходів, що проводиться агенцією в інтересах організації, яка зробила замовлення на заміщення вакансії.

Ринок рекрутингових послуг – достатньо новий та молодий напрям, що пропонується у сфері ділових послуг в Україні, однак він динамічно розвивається та має серйозні перспективи в майбутньому. Значущість даної сфери ділового обслуговування підтверджує високий та стабільний попит на послуги кадрових агентств. Однак спостерігається недостатньо висока якість послуг у цій сфері, що обумовлено відсутністю професійних стандартів, високою плінністю кадрів в агенціях та низькою кваліфікацією консультантів з підбору персоналу. Негативно впливає й відсутність статистичних даних про чисельність кадрових агенцій, фінансово-економічних показників їх діяльності. Вирішення зазначених проблем має важливе значення не тільки для розвитку соціально-трудових відносин, але і для економіки країни в цілому. Це і обумовлює актуальність дослідження.

Дослідження ринку рекрутингових послуг є досить актуальним питанням, яким займаються такі вчені, як С. В. Іванова, С. О. Карташов, І. О. Кокорев, М. І. Магура, Ю. Г. Одегов тощо [1 – 8].

Метою статті є теоретичне обґрунтування підходів до визначення рекрутмента, виявлення його основних напрямків та елементів технологій, що застосовуються, а також визначення тенденцій розвитку рекрутмента на ринку праці України.

Найм і відбір персоналу за допомогою рекрутингових агенцій можна представити у вигляді системи, що складається із сукупності взаємопов'язаних елементів, що знаходяться у певних відносинах один з одним і має вхід, вихід, зв'язок із зовнішнім середовищем та зворотний зв'язок (рис. 1).

На виході знаходяться постачальники людських ресурсів для рекрутингової агенції – ринок трудових ресурсів конкретного регіону, тобто певний сегмент даного ринку у відповідності зі спеціалізацією агенції. На виході – продукт, тобто підходящий персонал для організації – клієнта. У внутрішньому середовищі рекрутингової агенції приймаються управлінські рішення за допомогою наукових підходів, принципів, методів, методичного, ресурсного, інформаційного, організаційно-технологічного забезпечення, а також планування та контролю.

На сьогодні серед основних рекрутингових послуг виділяють такі:

- ✦ класичний рекрутмент – пошук і відбір керівництва середньої ланки, спеціалістів та офісного персоналу;
- ✦ *Executive Search* – пошук і відбір керівництва вищої ланки та висококваліфікованих спеціалістів;
- ✦ *Head-hunting* – пошук і відбір керівництва вищої ланки (у суворій конфіденційності), «переманювання» визначеного ексклюзивного спеціаліста (відоме ім'я та посада) для компанії-замовника;
- ✦ *Outplacement* – послуги щодо працевлаштування персоналу, який звільняється з компанії-замовника у визначені терміни на визначених умовах (послуга надається за кошти компанії-замовника);

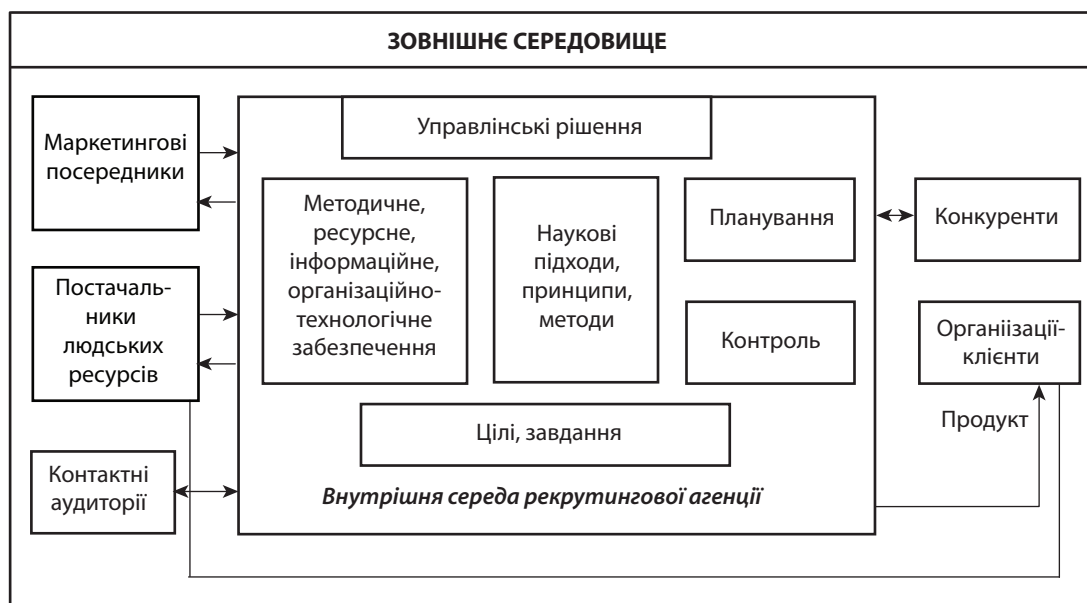

Рис. 1. Зовнішнє та внутрішнє середовище рекрутингової агенції

- ✦ *Leasing* – послуги щодо оренди співробітників на визначений період і на визначених умовах, що знаходяться у трудових відносинах із агенцією [3].

Застосування наукового апарату рекрутингової систематики дозволило розробити підхід до класифікації та систематизації рекрутинга (рис. 2).

Використання ідей систематики для вивчення процесів і побудови класифікаційних систем широко використовується в управлінні персоналом.

Рекрутинг на основі технологій пошуку, що застосовуються, класифікується на класичний, технології прямого пошуку, а також скринінг.

Скринінг визначається як підбір кандидатів на основі формальних ознак. Він може застосовуватись як окрема технологія або як етап класичного рекрутингу та технології прямого пошуку [1].

В Україні перші рекрутингові агенції почали з'являтися лише на початку 1990-х рр. у початковій періоді становлення ринкових відносин. Сьогодні ринок рекрутингових послуг знаходиться на стадії розвитку.

Роль класичного рекрутинга є значною у регулюванні безробіття, оскільки він дозволяє реально скоротити терміни працевлаштування громадян.

Напрямок Executive Search у світі росте швидкими темпами, однак в Україні цей напрямок не розвинений у регіонах, 90% ринку знаходиться у м. Києві.

Підбір персоналу за допомогою технології прямого пошуку характеризується такими ознаками: здійснюється повне маркетингове дослідження ринку праці; пошук ведеться через висококваліфікованих професіоналів, які здебільшого працевлаштовані та задоволені роботою; технологія прямого пошуку ефективна при роботі з топ-персоналом, керівними кадрами; застосування технології head-hunting, що полягає у перемануванні кандидатів.

До основних принципів технології прямого пошуку відносять:

- ✦ *комплексність та системність*, тобто вакансія розглядається в системі менеджменту організації та на всіх етапах проекту замовник бере участь у підборі кандидата;

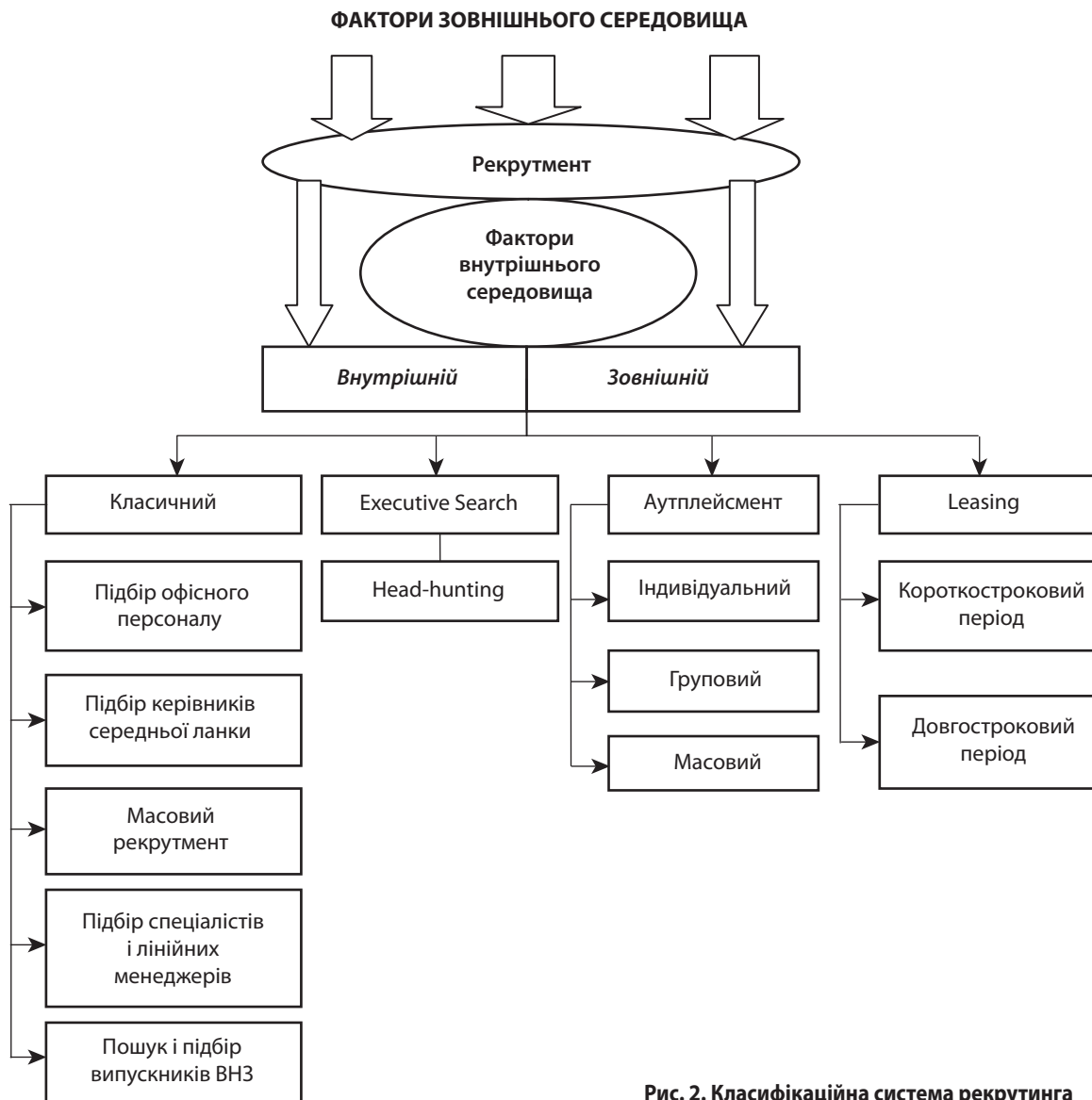

Рис. 2. Класифікаційна система рекрутинга

- ✦ *науковість*, тобто використовуються сучасні технології прямого пошуку, оцінки кандидатів, сучасні методи діагностики;
- ✦ *конфіденційність*, тобто вся інформація не підлягає розголошенню;
- ✦ *планування* передбачає роботу над проектом у відповідності до поставлених цілей та у певні терміни;
- ✦ *контроль*, що проводиться на всіх етапах;
- ✦ *аналіз і діагностика* проводиться як на ринку праці, так і вивчається зміст і характер праці певної посади, якості потенційних кандидатів;
- ✦ *лояльність по відношенню до клієнта*, тобто підбраного кандидата не переманюють в інші організації;
- ✦ *консультування* як кандидатів, так і замовників [4].

Щодо хедхантингу, то до його основних принципів відносять тактовність, ефект присутності (на всіх етапах замовнику надається інформація про мотивацію кандидатів і можливих механізмів впливу) та конфіденційність.

Останнім часом набуває поширення аутплейсмент – напрямок рекрутмента, що включає рекрутингові та консалтингові послуги та технології, що дозволяють працевлаштувати персонал, що звільняється, у певні терміни та на певних умовах. Аутплейсмент розрізняють як внутрішній, так і зовнішній. Також він може бути індивідуальним, масовим, груповим і «закритим».

При аутплейсменті спочатку проводиться всебічне вивчення кандидата, його можливостей, побажань з урахуванням вимог ринку праці, потім проводиться підготовка та написання резюме, формування навичок успішної презентації. На наступному етапі проходить активне просування кандидата та його психологічна підтримка.

Рекрутингову діяльність здійснюють як спеціалізовані агенції, так і відповідні підрозділи або працівники на підприємствах. Таким чином, рекрутмент останнім часом класифікують як внутрішній і зовнішній.

Зовнішній рекрутмент – це діяльність різних рекрутингових компаній, кадрових агенцій, некомерційних фондів і центрів, а також державних структур з підбору кандидатів для заміщення вакансій.

Внутрішній рекрутмент – це діяльність відповідного підрозділу кадрової служби з пошуку, підбору, відбору потенційних кандидатів та їх адаптації, тобто це функція кадрового менеджменту. На зовнішній та внутрішній рекрутмент впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори [6].

До зовнішніх факторів слід віднести ринок праці, демографічну ситуацію, економічний, технічний та соціальний розвиток суспільства, міжнародне та національне законодавство, регіональну та галузеву специфіку, а також ступінь конкуренції.

До внутрішніх факторів відносять цілі організації, специфіку діяльності, розмір організаційну структуру, особливості технологій, що застосовуються, стратегію поведінки на ринку, зокрема на ринку праці.

Існують основні принципи роботи рекрутингових агенцій: компетентності; надійності; якісної роботи; конфіденційності.

Але, на думку автора, дані принципи слід розширити та визначити окремо систему принципів як внутрішнього, так і зовнішнього рекрутингу. До *основних принципів внутрішнього рекрутингу* доцільно віднести: ефективність (витрати, що пов'язані з відбором і наймом, мають бути меншими за ефект); відповідність цілям підприємства; прогресивність та оперативність; науковість; узгодження інтересів кандидатів і підприємства; динамізм (сполучення стабільності та мобільності); конфіденційність; комфортність. До *основних принципів зовнішнього рекрутингу* відносять: конкурентоспроможність; формування асортименту та прейскуранту послуг у відповідності з вимогами ринку праці; прогресивність та оперативність; науковість; врахування інтересів кандидатів і підприємства; динамізм; конфіденційність; комфортність [5].

Рекрутмент є важливим елементом інфраструктури ринку праці, у завдання якої входить сприяння зайнятості, профорієнтація, підготовка та перепідготовка кадрів та ін. Він розвивається під час підйому економіки, спаду, кризи. При цьому на перший план виходять різні напрями рекрутмента. На *рис. 3* подано місце внутрішнього та зовнішнього рекрутингу на ринку праці.

Як свідчить практика, в Україні більша частина вакансій кваліфікованих керівників і спеціалістів концентрується в рекрутингових агенціях. На долю державної служби зайнятості приходяться вакансії, що розраховані на низький та середній рівень кваліфікації. Існують також розбіжності залежно від форми власності: основну масу вакансій державних підприємств і організацій акумулюють органи державної служби зайнятості, а приватні рекрутингові компанії виконують у більшості випадків замовлення з підбору персоналу приватних фірм [2].

Таким чином, існування ринку рекрутингових послуг в Україні об'єктивно обумовлено як на рівні підприємства, так і на рівні регіону, галузі та країни.

На ринку рекрутингових послуг діють державні служби сприяння зайнятості населення, кадрові агенції, рекрутингові компанії, а також підприємства, навчальні заклади та населення [7].

Особливість зовнішнього середовища рекрутингового бізнесу полягає в його високій динамічності та нестабільності, а також високому рівню регіональної сегментації.

Розвиток рекрутингу в Україні може забезпечити підвищення конкурентоспроможності економіки, оскільки розвиток ринкової економіки потребує забезпечення галузей та регіонів необхідною робочою силою [2].

Сучасний етап розвитку українського рекрутмента характеризується зростанням ролі Інтернет-технологій, отже виникає необхідність у створенні центру координації діяльності суб'єктів ринку рекрутингових послуг для забезпечення ефективним обміном інформацією між усіма суб'єктами ринку рекрутингових послуг, налагодження взаємодії між ними, розподілення функцій з підбору персоналу та його оцінки в процесі рекрутингу; активізація участі центрів з підбору персоналу та комерційних рекрутингових агенцій з підбору іноземної

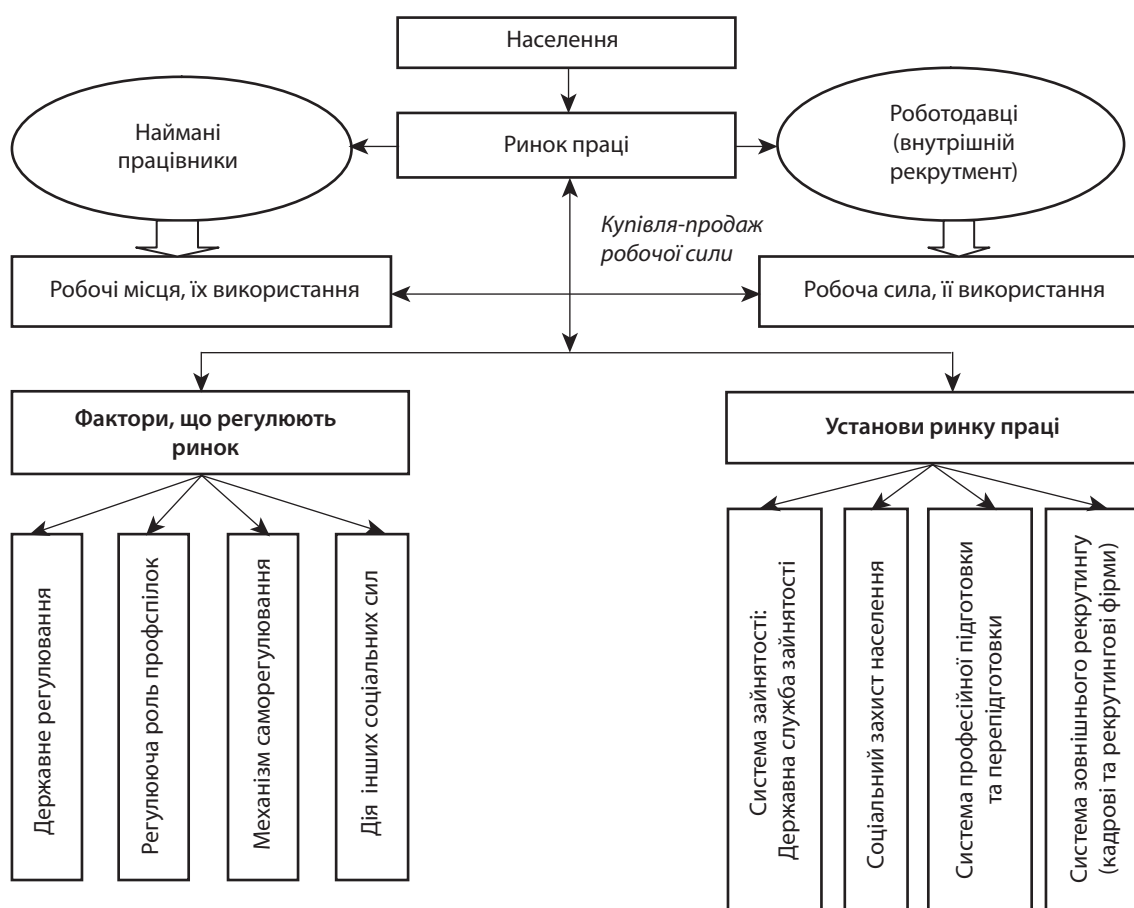

Рис. 3. Місце внутрішнього і зовнішнього рекрутмента в системі ринку праці

робочої сили з урахуванням потреб сучасної економіки; організації роботи з аналізу ринку праці, забезпечення рекрутингового бізнесу необхідними кадрами [3].

Необхідність таких центрів підтверджується теоретичними дослідженнями та конкретними практичними діями. Так, існують розробки по сумісній діяльності Асоціації рекрутингових і кадрових агенцій з державними структурами щодо сприяння зайнятості населення.

Взаємодія системи рекрутингу із суб'єктами ринку праці дозволить вирішити такі проблеми:

- ✦ незбалансованість попиту та пропозиції на ринку праці;
- ✦ низька конкурентоспроможність на ринку праці окремих категорій громадян;
- ✦ відсутність спеціалістів у системі рекрутингу;
- ✦ важкість в отриманні інформації на ринку праці;
- ✦ зростання безробіття.

Дані проблеми можливо вирішити за допомогою працевлаштування працівників з використанням Інтернет-рекрутингу, технологій класичного рекрутингу, аутплейсменту, рекрутингових технологій працевлаштування випускників; створення гнучкої системи рекрутмента, що орієнтовано на працевлаштування безробітних громадян і молоді, а також підготовки спеціалістів у сфері рекрутмента.

ВИСНОВКИ

Останнім часом ринок рекрутингових послуг в Україні динамічно розвивається, однак виникає необхід-

ність формування ефективної рекрутингової політики на рівні держави, регіону, галузі та підприємства. Також слід зазначити основні завдання ринку рекрутингових послуг: забезпечення потреб галузей народного господарства у висококваліфікованих кадрах, підвищення якості рекрутингових послуг, розробка та вдосконалення нормативно-правової бази та статистичної звітності рекрутмента, а також підвищення рівня зайнятості населення за рахунок інтеграції зусиль рекрутингових компаній, кадрових агенцій, державних структур сприяння зайнятості. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Аллин О. Н. Кадры для эффективного бизнеса. Подбор и мотивация персонала / О. Н. Аллин. – М. : Генезис, 2005. – 248 с.
2. Дослідження в Україні проблем економіки праці, демографії, соціальної економіки і політики : наук.-інформ. вид. / Т. А. Заяць (відп. ред.), С. І. Бандур (уклад.), Д. П. Богиня (уклад.). – К. : Академ. екон. наук України, 2000. – 70 с.
3. Карташов С. А. Рекрутинг: найм персонала : учебное пособие / С. А. Карташов, Ю. Г. Одегов, И. А. Кокорев // Под ред. Ю. Г. Одегова. – 2-е изд. – М. : Издательство «Экзамен», 2003. – 320 с.
4. Кибанов А. Я. Управление персоналом организации: актуальные технологии найма, адаптации и аттестации: учебное пособие / А. Я. Кибанов, И. Б. Дуракова. – М. : Кнорус, 2010. – 368 с.
5. Иванова С. В. Искусство подбора персонала: как оценить человека за час / С. В. Иванова. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 160 с.
6. Магура М. И. Поиск и отбор персонала: учебное пособие / М. И. Магура. – М. : Управление персоналом, 2003 – 304 с.

7. Мімандусова Г. І. Ринок праці в Україні: тенденції та перспективи (соціально-економічний аналіз) / Г. І. Мімандусова. – К., 1999. – 96 с.

8. Шинкаренко Р. В. Управління якістю праці регіону : монографія / Р. В. Шинкаренко, Н. М. Жовнір. – Полтава : ПолтНТУ, 2008. – 262 с.

REFERENCES

Allin, O. N. *Kadry dlia effektivnogo biznesa. Podbor i motivatsiia personala* [Staffing for effective business. Recruitment and motivation of staff]. Moscow: Genezis, 2005.

Doslidzhennia v Ukraini problem ekonomiky pratsi, demografii, sotsialnoi ekonomiky i polityky [Research in Ukraine issues of labor economics, demography, economics and social policy]. Kyiv: Akadem. ekon. nauk Ukrainy, 2000.

Ivanova, S. V. *Iskusstvo podbora personala: kak otsenit che-loveka za chas* [Art of Recruitment: how to assess a person in an hour]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2008.

Kibanov, A. Ya., and Durakova, I. B. *Upravlenie personalom organizatsii: aktualnye tekhnologii nayma, adaptatsii i attestatsii* [Management staff of the organization: current technology recruitment, adaptation and evaluation]. Moscow: Knorus, 2010.

Kartashov, S. A., Odegov, Yu. G., and Kokorev, I. A. *Rekruting: naym personala* [Recruiting: hiring]. Moscow: Ekzamen, 2003.

Magura, M. I. *Poisk i otbor personala* [Search and selection of staff]. Moscow: Upravlenie personalom, 2003.

Mimandusova, H. I. *Rynok pratsi v Ukraini: tendentsii ta perspektyvy (sotsialno-ekonomichnyi analiz)* [The labor market in Ukraine: Trends and Prospects (socio-economic analysis)]. Kyiv, 1999.

Shynkarenko, R. V., and Zhovnir, N. M. *Upravlinnia iakistiu pratsi rehionu* [Quality Management work area]. Poltava: PoltNTU, 2008.

УДК 332.1

ОЦІНКА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА РІВНЕМ КОМФОРТНОСТІ ПРОЖИВАННЯ

СОЛОВЙОВА О. Є., ГАВРИЛИЧЕНКО Є. В.

УДК 332.1

Соловйова О. Є., Гавриличенко Є. В. Оцінка диференціації регіонів України за рівнем комфортності проживання

У статті розглянуті питання оцінки комфортності проживання населення регіонів. Обґрунтовано актуальність проведення оцінки регіонів за рівнем комфортності проживання. Наведено визначення поняття «рівень комфортності проживання». Запропоновано методику розрахунку рівня комфортності проживання населення регіонів, яка базується на визначенні інтегрального показника, використовуючи чотири основні групи показників: забезпеченість житлом; благоустрій житлової площі; стан житлового фонду; стан мереж житлово-комунального комплексу. Виконано апробацію методики оцінки диференціації регіонів України за рівнем комфортності проживання в 2009 – 2010 рр., за допомогою якої побудований рейтинг областей. Проаналізовано динаміку середнього рівня комфортності проживання населення регіонів України. Здійснено аналіз результатів оцінки та визначено позитивні характеристики запропонованої методики.

Ключові слова: житлово-комунальний комплекс, комфортність проживання, регіон, оцінка.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 12.

Соловйова Ольга Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємств міського господарства, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: solovjova_1954@mail.ru

Гавриличенко Євгенія Вікторівна – аспірантка, кафедра економіки будівельних підприємств, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: evg0802@gmail.com

УДК 332.1

Соловьёва О. Е., Гавриличенко Е. В. Оценка дифференциации регионов Украины по уровню комфортности проживания

В статье рассматриваются вопросы оценки комфортности проживания населения регионов. Обоснована актуальность проведения оценки регионов по уровню комфортности проживания. Приведено определение понятия «уровень комфортности проживания». Предложена методика расчета уровня комфортности проживания населения регионов, которая базируется на определении интегрального показателя, используя четыре основные группы показателей: обеспеченность жильем; благоустройство жилой площади, состояние жилого фонда, состояние сетей жилищно-коммунального комплекса. Выполнена апробация методики оценки дифференциации регионов Украины по уровню комфортности проживания в 2009 – 2010 гг., с помощью которой построен рейтинг областей. Проведен анализ динамики среднего уровня комфортности проживания населения регионов Украины. Выполнен анализ результатов оценки и определены положительные характеристики предложенной методики.

Ключевые слова: жилищно-коммунальный комплекс, комфортность проживания, регион, оценка.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Библ.:** 12.

Соловьёва Ольга Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятий городского хозяйства, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: solovjova_1954@mail.ru

Гавриличенко Евгения Викторовна – аспирантка, кафедра экономики строительных предприятий, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: evg0802@gmail.com

UDC 332.1

Solovyova O. Y., Gavrylychenko Y. V. Assessment of Differentiation of Ukrainian Regions by the Level of the Comfort of Living

The article considers issues of assessment of comfort of living of the population of regions. It justifies urgency of assessment of regions by the level of comfort of living. It provides definition of the "level of comfort of living" notion. It offers methods of calculation of the level of comfort of living of the population of regions, which is based on identification of the integral indicator, using four main groups of indicators: provision of housing, accomplishment of housing, state of housing and state of the networks of the housing and communal complex. The article conducts approbation of methods of assessment of differentiation of regions of Ukraine by the level of comfort of living in 2009 – 2010, with the help of which the rating of oblasts was built. It conducts analysis of dynamics of the average level of comfort of living of the population of Ukrainian regions. It conducts analysis of the results of assessment and identifies positive characteristics of the proposed methods.

Key words: housing and communal complex, comfort of living, region, assessment.

Pic.: 2. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 12.

Solovyova Olha Ye. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics of Urban Enterprises, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: solovjova_1954@mail.ru

Gavrylychenko Yevgeniya V. – Postgraduate Student, Department of Economics of construction enterprises, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: evg0802@gmail.com

7. Мімандусова Г. І. Ринок праці в Україні: тенденції та перспективи (соціально-економічний аналіз) / Г. І. Мімандусова. – К., 1999. – 96 с.

8. Шинкаренко Р. В. Управління якістю праці регіону : монографія / Р. В. Шинкаренко, Н. М. Жовнір. – Полтава : ПолтНТУ, 2008. – 262 с.

REFERENCES

Allin, O. N. *Kadry dlia effektivnogo biznesa. Podbor i motivatsiia personala* [Staffing for effective business. Recruitment and motivation of staff]. Moscow: Genezis, 2005.

Doslidzhennia v Ukraini problem ekonomiky pratsi, demografii, sotsialnoi ekonomiky i polityky [Research in Ukraine issues of labor economics, demography, economics and social policy]. Kyiv: Akadem. ekon. nauk Ukrainy, 2000.

Ivanova, S. V. *Iskusstvo podbora personala: kak otsenit che-loveka za chas* [Art of Recruitment: how to assess a person in an hour]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2008.

Kibanov, A. Ya., and Durakova, I. B. *Upravlenie personalom organizatsii: aktualnye tekhnologii nayma, adaptatsii i attestatsii* [Management staff of the organization: current technology recruitment, adaptation and evaluation]. Moscow: Knorus, 2010.

Kartashov, S. A., Odegov, Yu. G., and Kokorev, I. A. *Rekruting: naym personala* [Recruiting: hiring]. Moscow: Ekzamen, 2003.

Magura, M. I. *Poisk i otbor personala* [Search and selection of staff]. Moscow: Upravlenie personalom, 2003.

Mimandusova, H. I. *Rynok pratsi v Ukraini: tendentsii ta perspektivy (sotsialno-ekonomichnyi analiz)* [The labor market in Ukraine: Trends and Prospects (socio-economic analysis)]. Kyiv, 1999.

Shynkarenko, R. V., and Zhovnir, N. M. *Upravlinnia yakistiu pratsi rehionu* [Quality Management work area]. Poltava: PoltNTU, 2008.

УДК 332.1

ОЦІНКА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА РІВНЕМ КОМФОРТНОСТІ ПРОЖИВАННЯ

СОЛОВЙОВА О. Є., ГАВРИЛИЧЕНКО Є. В.

УДК 332.1

Соловйова О. Є., Гавриличенко Є. В. Оцінка диференціації регіонів України за рівнем комфортності проживання

У статті розглянуті питання оцінки комфортності проживання населення регіонів. Обґрунтовано актуальність проведення оцінки регіонів за рівнем комфортності проживання. Наведено визначення поняття «рівень комфортності проживання». Запропоновано методику розрахунку рівня комфортності проживання населення регіонів, яка базується на визначенні інтегрального показника, використовуючи чотири основні групи показників: забезпеченість житлом; благоустрій житлової площі; стан житлового фонду; стан мереж житлово-комунального комплексу. Виконано апробацію методики оцінки диференціації регіонів України за рівнем комфортності проживання в 2009 – 2010 рр., за допомогою якої побудований рейтинг областей. Проаналізовано динаміку середнього рівня комфортності проживання населення регіонів України. Здійснено аналіз результатів оцінки та визначено позитивні характеристики запропонованої методики.

Ключові слова: житлово-комунальний комплекс, комфортність проживання, регіон, оцінка.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 12.

Соловйова Ольга Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємств міського господарства, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: solovjova_1954@mail.ru

Гавриличенко Вікторівна – аспірантка, кафедра економіки будівельних підприємств, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: evg0802@gmail.com

УДК 332.1

Соловьёва О. Е., Гавриличенко Е. В. Оценка дифференциации регионов Украины по уровню комфортности проживания

В статье рассматриваются вопросы оценки комфортности проживания населения регионов. Обоснована актуальность проведения оценки регионов по уровню комфортности проживания. Приведено определение понятия «уровень комфортности проживания». Предложена методика расчета уровня комфортности проживания населения регионов, которая базируется на определении интегрального показателя, используя четыре основные группы показателей: обеспеченность жильем; благоустройство жилой площади, состояние жилого фонда, состояние сетей жилищно-коммунального комплекса. Выполнена апробация методики оценки дифференциации регионов Украины по уровню комфортности проживания в 2009 – 2010 гг., с помощью которой построен рейтинг областей. Проведен анализ динамики среднего уровня комфортности проживания населения регионов Украины. Выполнен анализ результатов оценки и определены положительные характеристики предложенной методики.

Ключевые слова: жилищно-коммунальный комплекс, комфортность проживания, регион, оценка.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Библ.:** 12.

Соловьёва Ольга Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятий городского хозяйства, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: solovjova_1954@mail.ru

Гавриличенко Евгения Викторовна – аспирантка, кафедра экономики строительных предприятий, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: evg0802@gmail.com

UDC 332.1

Solovyova O. Y., Gavrylychenko Y. V. Assessment of Differentiation of Ukrainian Regions by the Level of the Comfort of Living

The article considers issues of assessment of comfort of living of the population of regions. It justifies urgency of assessment of regions by the level of comfort of living. It provides definition of the "level of comfort of living" notion. It offers methods of calculation of the level of comfort of living of the population of regions, which is based on identification of the integral indicator, using four main groups of indicators: provision of housing, accomplishment of housing, state of housing and state of the networks of the housing and communal complex. The article conducts approbation of methods of assessment of differentiation of regions of Ukraine by the level of comfort of living in 2009 – 2010, with the help of which the rating of oblasts was built. It conducts analysis of dynamics of the average level of comfort of living of the population of Ukrainian regions. It conducts analysis of the results of assessment and identifies positive characteristics of the proposed methods.

Key words: housing and communal complex, comfort of living, region, assessment.

Pic.: 2. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 12.

Solovyova Olha Ye. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics of Urban Enterprises, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: solovjova_1954@mail.ru

Gavrylychenko Yevgeniya V. – Postgraduate Student, Department of Economics of construction enterprises, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: evg0802@gmail.com

Житло є необхідною умовою життєдіяльності й розвитку людини, воно займає виключне важливе місце не тільки в системі особистих цінностей людини, бо задовольняє найважливіші потреби індивідуума, але й в системі суспільних цінностей, оскільки є частиною національного багатства й основою відтворення робочої сили [1]. Житлові умови населення є важливим показником розвитку будь-якої країни, будь-якого регіону, оскільки рівень доступності та комфортності житла відображає економічні можливості та соціальні пріоритети суспільства, особистий добробут і бюджетні обмеження індивіда. Це свого роду результат індивідуальних переваг громадян і державних стратегій, своєрідне поєднання приватних і суспільних інтересів.

Найважливішим із соціальних завдань держави є забезпечення своїх громадян доступним і комфортним житлом. У сучасних умовах в Україні проблема підвищення рівня життя населення, створення комфортних умов його проживання є однією з найважливіших. Вирішенню цих питань сприяє підвищення ефективності роботи житлово-комунального комплексу. Аналіз статистичних даних по регіонах України показав, що на сьогодні існують достатньо значимі диспропорції в показниках, що характеризують житлові умови. Тому виявлення рівня комфортності проживання населення регіонів України з метою порівняння для подальшої розробки заходів з підвищення рівня розвитку житлово-комунальних комплексів є актуальним питанням.

Порівняльній оцінці житлово-комунальних комплексів України за різними параметрами присвячені праці таких науковців, як Витрищук К. О., Процак К. В., Хвищун Н. В. [2 – 4]. Комфортність проживання населення регіонів розглядаються вченими в контексті визначення регіональної конкурентоспроможності [5, 6]. Проте питання оцінки та порівняльного аналізу регіонів за рівнем комфортності проживання залишаються менш дослідженими.

Метою статті є розробка й здійснення оцінки диференціації регіонів України за рівнем комфортності проживання.

З точки зору споживача якість житлово-комунальних послуг визначається забезпеченням комфортних умов проживання та перебування людини в житлових і нежитлових приміщеннях [7]. З метою формування основних напрямків розвитку житлово-комунального комплексу регіону на державному рівні необхідна загальна оцінка комфортності проживання населення як непрямого показника задоволеності населення житлово-комунальними послугами.

Пропонується ввести синтетичне поняття – рівень комфортності проживання, яке якимось чином має поглинати всі окремі показники житлових умов і об'єктивно відображати головну якість – комфортність проживання. Під рівнем комфортності проживання будемо розуміти ступінь задоволення потреб населення у житлі та житлово-комунальних послугах.

Комфортність проживання у регіонах можна охарактеризувати показниками умов проживання: якість житлових умов, доступність інфраструктури, чистоту довкілля [8]. Так, у рамках обчислення регіонального ін-

дексу людського розвитку при визначенні комфортності проживання використовують такі показники: забезпеченість житлом (загальна площа у розрахунку на 1 особу), кв. м; питома вага домогосподарств, житло яких обладнано каналізацією, %; питома вага домогосподарств, житло яких обладнано центральним газопостачанням або підлоговою електроплитою, %; викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних і пересувних джерел забруднення, у розрахунку на 1 особу; щільність автомобільних доріг із твердим покриттям (у розрахунку на 1 тис. кв. км), км.

До показників, що характеризують житлові умови, відносять такі показники: забезпеченість загальною житловою площею, що включає всю площу житла, розраховуючи на одну людину; частка старого і аварійного житлового фонду, рівень благоустрою (наявність водопостачання, опалення, каналізація, газопостачання; гаряче водопостачання, наявність ванни (душу), забезпеченість стаціонарними електроплитами) [9].

З метою диференціації регіонів України за рівнем комфортності проживання вважається за необхідне додати й показники технічного стану мереж, що надасть більш ширше уявлення про якість житлових умов населення окремих регіонів.

Виходячи із соціальної важливості житлових умов для споживачів житлово-комунальних послуг виникає необхідність виробити простий і разом з тим всеосяжний метод оцінки комфортності проживання населення регіонів, який дасть змогу точно, всебічно і водночас, порівняно легко фіксувати його поточний стан і тенденції розвитку. У теорії статистики доведено, що методологія побудови інтегральних показників на основі комбінації багатьох ознак дозволяє оцінювати одночасно як загальний стан об'єкта дослідження, так і рівень розвитку його окремих складових. Крім того, стає можливим проведення зіставлень окремих регіонів між собою та аналіз динаміки розвитку певного регіону, що є надзвичайно цінним для здійснення оцінки ефективності регіонального управління [10].

Аналізуючи явище за допомогою інтегрального показника, можна поглибити уявлення про об'єкт дослідження і властиві йому закономірності, тобто, використовуючи окремі характеристики різних сторін об'єкта, ми можемо одержати картину в цілому. Тому для розробки методу оцінки рівня комфортності проживання населення регіонів України за основу може бути взятий саме цей метод, бо він є найбільш ефективним при вирішенні завдань такого роду. Так, з метою оцінювання рівня комфортності проживання регіонів України нами було адаптовано традиційні статистичні методи інтегральних оцінок.

Реалізація методики передбачає декілька етапів, що наведено на *рис. 1*.

На першому етапі виконується збір даних по регіонах України. Дані систематизуються за чотирма основними групами: забезпеченість житлом; благоустрій житлової площі; стан житлового фонду; стан мереж житлово-комунального комплексу. Кількість груп й підгруп, конкретний перелік показників визначався виходячи з того, що ці показники задовольняють таким критеріям:

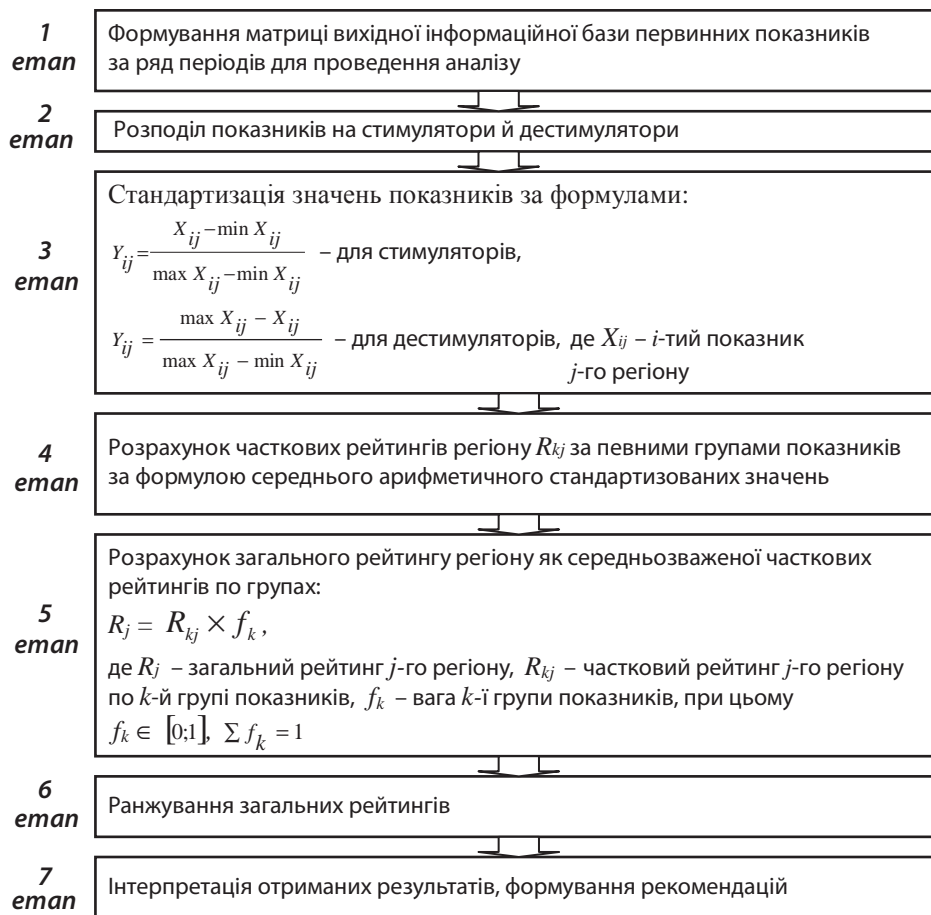

Рис. 1. Методика проведення оцінки диференціації регіонів України за рівнем комфортності проживання

1) значимість показника як фактора рівня комфортності проживання;	3) адекватність показника реальному стану речей. У табл. 1 наведено перелік груп і показників, що увійшли в них.
2) доступність показника в регіональному розрізі;	

Таблиця 1

Показники оцінки комфортності проживання регіонів України

Група	Показник	Ум. позначення
1	2	3
1. Забезпеченість житлом	Забезпеченість житлом, кв. м на одну особу	X_1
2. Благоустрій житлової площі	Питома вага обладнаних квартир (одноквартирних будинків) водопроводом, %	X_2
	Питома вага обладнаних квартир (одноквартирних будинків) каналізацією, %	X_3
	Питома вага обладнаних квартир (одноквартирних будинків) опаленням, %	X_4
	Питома вага обладнаних квартир (одноквартирних будинків) ванними (душовими), %	X_5
	Питома вага обладнаних квартир (одноквартирних будинків) газом, %	X_6
	Питома вага обладнаних квартир (одноквартирних будинків) гарячим водопостачанням, %	X_7
	Питома вага обладнаних квартир (одноквартирних будинків) підлоговими електроплитами, %	X_8
3. Стан житлового фонду	Питома вага загальної площі ветхих житлових будинків у загальній площі всіх житлових будинків, %	X_9
	Питома вага загальної площі аварійних житлових будинків у загальній площі всіх житлових будинків, %	X_{10}
4. Стан мереж	Питома вага ветхих та аварійних водопроводів, %	X_{11}
	Питома вага ветхих та аварійних водопроводів вуличної мережі, %	X_{12}

1	2	3
	Питома вага ветхих та аварійних водопроводів внутрішньоквартальної та внутрішньодворової мережі, %	x_{13}
	Питома вага котлів, термін служби яких більше 20 років, %	x_{14}
	Питома вага ветхих і аварійних теплових та парових мереж, %	x_{15}

Другий етап передбачає розподіл показників на стимулятори та дестимулятори для подальшої їхньої стандартизації, що забезпечує високу стійкість статистичних оцінок. До показників-стимуляторів відносяться ті показники, для яких більше абсолютне чи відносне значення підвищує загальну інтегральну оцінку рівня комфортності проживання, і навпаки, дестимуляторами вважаються показники, кількісне зростання яких призводить до зменшення інтегральної оцінки регіону. Серед показників оцінки комфортності проживання регіонів України стимуляторами є $x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6, x_7, x_8$, дестимуляторами – $x_9, x_{10}, x_{11}, x_{12}, x_{13}, x_{14}, x_{15}$. Далі проводиться стандартизація відібраних показників. Стандартизація, як статистичний метод, означає приведення множини показників, що мають різні одиниці вимірювання, до однієї основи [11], тобто відбувається заміна векторів первинних значень на вектори стандартизованих значень. Виходячи з цілей міжрегіональних порівнянь для переходу до безперервного ряду відносних величин використовується розмах варіації (різниця максимально і мінімального значень показника).

Після формування матриці стандартизованих значень проводиться розрахунок часткових рейтингів регіону за певними групами, використовуючи формулу середнього арифметичного. Приймаючи до уваги різну силу впливу кожної з чотирьох груп показників на загальний рівень комфортності проживання населення регіону, при зведенні часткових рейтингів у загальний слід застосовувати відповідні ваги. Для визначення вагових коефіцієнтів доцільно використовувати метод експертних оцінок.

Передостаннім етапом методики є обчислення загального рейтингу рівня комфортності проживання населення та його ранжування. Залежно від значення загального рейтингу кожна область за цим показником отримує конкретний бал, мінімальний розмір якого становить 0, а максимальний – 1. За результатами отриманих даних проводиться аналіз й інтерпретація з подальшою розробкою управлінських заходів.

Для апробації запропонованої методики були проведені розрахунки рівня комфортності проживання населення регіонів України за офіційними статистичними даними за 2009 – 2010 рр. [12]. Обробка вихідної інформації і розрахунок рейтингу дали результати, які відображені в табл. 2.

Таблиця 2

Загальний рейтинг регіонів України за рівнем комфортності проживання населення

Область	2009 р.		2010 р.	
	Загальний бал	Рейтинг	Загальний бал	Рейтинг
1	2	3	4	5
Київська	0,8106	1	0,7492	1
Чернігівська	0,7128	2	0,573	3
м. Київ	0,686	3	0,6753	2
Івано-Франківська	0,6572	4	0,4949	13
Полтавська	0,6509	5	0,5655	4
Хмельницька	0,65	6	0,4971	11
Кіровоградська	0,6465	7	0,5573	6
Вінницька	0,6437	8	0,4266	23
Черкаська	0,6335	9	0,4603	16
Тернопільська	0,6218	10	0,4959	12
Рівненська	0,5932	11	0,454	17
Сумська	0,5663	12	0,4624	15
Закарпатська	0,5635	13	0,52	8
Дніпропетровська	0,5612	14	0,501	10
Запорізька	0,5556	15	0,5625	5
Житомирська	0,5457	16	0,4316	20
Львівська	0,529	17	0,4331	19
Миколаївська	0,5135	18	0,5048	9
Херсонська	0,4966	19	0,5314	7

1	2	3	4	5
Чернівецька	0,478	20	0,4192	24
Одеська	0,4675	21	0,3056	27
АР Крим	0,4613	22	0,3868	25
Волинська	0,4601	23	0,4282	22
Харківська	0,4239	24	0,4362	18
м. Севастополь	0,3702	25	0,4783	14
Луганська	0,3529	26	0,4282	21
Донецька	0,3308	27	0,3517	26

Перш за все, слід зазначити, що певні величини загального рейтингу регіонів України за показниками комфортності проживання навіть без додаткової обробки легко піддаються швидкому аналізу, оскільки знаходяться в межах від 0 до 1 включно. Таким чином, навіть розглядаючи окремо конкретний рейтинг регіону, можна робити певні висновки про місце регіону за критерієм комфортності проживання по Україні.

На рис. 2 наведено пелюсткову діаграму загально-го рейтингу областей України за показниками комфортності проживання.

Результати застосування вищеописаної методики дозволяють провести ранжування регіонів. Так, найвищий загальний бал в 2009 – 2010 рр. за показниками комфортності проживання спостерігається в Київській області, існує висока диференціація в розвитку регіонів, бо комфортність проживання в регіонах-аутсайдерах майже в 2,5 раза нижча за регіонів-лідерів.

У табл. 3 наведено динаміка середнього рівня комфортності проживання регіонів України. При розподіленні середнього рівня комфортності на низький і

високий границею було прийнято значення середнього інтегрального показника на рівні 0,6, тобто якщо середній інтегральний показник має значення менше 0,6, такі регіони вважаються з низьким рівнем комфортності проживання населення, і навпаки, високий рівень проживання визначається, якщо інтегральний показник дорівнює або більше 0,6. Дані свідчать про те, що середній рівень комфортності проживання лише в м. Київ у 2009 – 2010 рр. був на високому рівні та зазнав незначної зміни в бік зменшення. Покращився показник комфортності проживання у областях: Донецька, Луганська, м. Севастополь та Херсонська, при цьому такі регіони, як Харківська, Миколаївська та Запорізька області мали низькі значення аналізованого показника та зазнали незначних змін. Незважаючи на те, що Кіровоградська, Полтавська, Чернігівська, Київська області мали високі показники комфортності проживання, вони зменшилися за аналізований період. Усі останні регіони потребують більш пильної уваги щодо показників комфортності проживання, бо їхні показники, знаходячись на низькому рівні, зменшилися впродовж аналізованого періоду.

Рис. 2. Диференціація регіонів України за рівнем комфортності проживання

Динаміка середнього рівня комфортності областей України за 2009 – 2010 рр.

Середній рівень комфортності проживання	Зростання	Незначна зміна	Зменшення
Низький	Донецька	Харківська	Одеська
	Луганська	Миколаївська	Республіка Крим
	Севастополь	Запорізька	Волинська
	Херсонська		Чернівецька
			Львівська
			Житомирська
			Сумська
			Рівненська
			Дніпропетровська
			Вінницька
			Закарпатська
			Черкаська
			Тернопільська
			Хмельницька
Високий		Київ	Кіровоградська
			Полтавська
			Чернігівська
			Київська

ВИСНОВКИ

Таким чином, розраховані рейтинги областей України за рівнем комфортності проживання є важливими аналітичними інструментами державної соціально-економічної політики, тому що дозволяють виявити найбільш проблемні аспекти комфортності проживання, на які повинні звернути особливу увагу органи державної влади та визначити пріоритетні напрями розвитку.

Розроблена методика інтегральної оцінки комфортності проживання населення має ряд позитивних характеристик. *По-перше*, методика дозволяє використовувати довільну кількість показників в експрес-аналізі. *По-друге*, характер обчислення часткових, групових та інтегрального показників рівня комфортності достатньо простий, що робить методику доступною для практичного використання. *По-третє*, оскільки методика має кризовий характер, вона може бути використана на будь-якому рівні (державному, регіональному, місцевому). *По-четверте*, методика дозволяє зробити порівняльний аналіз регіонів за рівнем комфортності проживання населення й визначити місце відповідного регіону в суб'єкті більш високого рівня. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Котова О. В. Оценка качества жизни населения региона с учетом влияния жилищных индикаторов / О. В. Котова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-kachestva-zhizni-naseleniya-regiona-s-uchetom-vliyaniya-zhilischnyh-indikatorov>

2. Витрищук К. О. Напрями формування регіональної політики розвитку житлово-комунального господарства / К. О. Витрищук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_2/14.pdf

3. Хвищун Н. В. Конкурентоспроможність регіону через призму житлово-комунального господарства / Н. В. Хвищун, О. В. Хвищун [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2008_5_4/zbirnuk_RE_4_181.pdf

4. Процак К. В. Підходи до оцінки гармонізації розвитку житлово-комунального обслуговування населення / К. В. Процак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulpr/Ekonomika/2008_611/13.pdf

5. Витрищук К. О. Управління конкурентоспроможністю підприємств як складовою регіональної політики в умовах глобалізації через призму житлово-комунального господарства / К. О. Витрищук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2010_2/10vkogkh.pdf

6. Вахович І. М. Оцінка соціальної конкурентоспроможності регіонів України / І. М. Вахович, В. О. Гавура [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_ETEI/2011_8/6.pdf

7. Кравцова Л. В. Методические основы исследования качества жилищно-коммунальных услуг / Л. В. Кравцова // Коммунальное хозяйство городов. – [Серия «Экономические науки»]. – 2005. – Вып. 61. – С. 10 – 19.

8. Макарова О. В. Регіональний індекс людського розвитку: причини та напрями вдосконалення методики розрахунку / О. В. Макарова, О. М. Гладун // Статистика України. – 2012. – № 1. – С. 10 – 15.

9. Ковалевська О. П. Житлові умови в системі характеристик якості життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=475>

10. Рябикіна О. Г. Методика інтегральної оцінки рівня техніко-технологічної бази гірничо-збагачувальних підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://knu.edu.ua/Files/V_30_2012/79.pdf

11. Мочерний С. В. Економічна теорія : підручник / С. В. Мочерний, М. В. Довбенко. – К. : Академія, 2004. – 856 с.

12. Державна служба статистики України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

REFERENCES

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. www.ukrstat.gov.ua
Khvyshchun, N. V., and Khvyshchun, O. V. "Konkurentospromozhnist rehionu cherez pryzmu zhytlovo-komunalnoho hospodarstva" [The competitiveness of the region through the lens housing]. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2008_5_4/zbirnik_RE_4_181.pdf

Kravtsova, L. V. "Metodicheskie osnovy issledovaniia kachestva zhilishchno-komunalnykh uslug" [Methodological basis of research quality of housing and communal services]. *Kommunalnoe khoziaystvo gorodov*, no. 61 (2005): 10-19.

Kovalevska, O. P. "Zhytlovi umovy v systemi kharakterystyk iakosti zhyttia" [Living conditions in the system characteristics of quality of life]. <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=475>

Kotova, O. V. "Otsenka kachestva zhizni naseleniia regiona s uchetom vliianiia zhilishchnykh indikatorov" [Assessment of the quality of life of the population of the region, taking into account the influence of housing indicators]. <http://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-kachestva-zhizni-naseleniya-regiona-s-uchetom-vlianiya-zhilishchnykh-indikatorov>

Makarova, O. V., and Hladun, O. M. "Rehionalnyi indeks liudskoho rozvytku: prychny ta napriamy vdoskonalennia metodyky rozrakhunku" [Regional human development index : causes and ways of improving methods of calculation]. *Statystyka Ukrainy*, no. 1 (2012): 10-15

Mochernyi, S. V., and Dovbenko, M. V. *Ekonomichna teoriia* [Economics]. Kyiv: Akademiia, 2004.

Protsak, K. V. "Pidkhody do otsinky harmonizatsii rozvytku zhytlovo-komunalnoho obsluhovuvannia naselennia" [Approaches to assessing the harmonization of housing and communal services]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/2008_611/13.pdf

Riabykina, O. H. "Metodyka intehralnoi otsinky rivnia tekhniko-tekhnolohichnoi bazy hirnycho-zbahachuvalnykh pidpriemstv" [Methodology of integrated assessment of technical and technological base of mining enterprises]. http://knu.edu.ua/Files/V_30_2012/79.pdf

Vakhovych, I. M., and Havura, V. O. "Otsinka sotsialnoi konkurentospromozhnosti rehioniv Ukrainy" [Assessment of social competitiveness of the regions of Ukraine]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_ETEI/2011_8/6.pdf

Vytryshchuk, K. O. "Napriamy formuvannia rehionalnoi polityky rozvytku zhytlovo-komunalnoho hospodarstva" [Areas of regional policy of housing]. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_2/14.pdf

Vytryshchuk, K. O. "Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv iak skladovoiu rehionalnoi polityky v umovakh hlobalizatsii cherez pryzmu zhytlovo-komunalnoho hospodarstva" [Management of competitiveness of enterprises as part of regional policy in the context of globalization through the lens housing]. http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2010_2/10vkogkh.pdf

ФОРМИРОВАНИЕ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ПЕНСИОННОГО СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ

СЫЧЕВА К. В.

УДК 368.914:331.25

Сычева К. В. Формирование стратегии развития системы пенсионного страхования в Украине

Статья посвящена проблеме выбора стратегии развития системы пенсионного страхования в Украине. Описаны основные этапы формирования системы пенсионного страхования (подготовка, выбор стратегии и модели, реализация, оценка эффективности, совершенствование). Рассмотрены основные направления реализации предлагаемой государственной стратегии развития системы пенсионного страхования в Украине – формирование качественных и эффективных управленческих решений на государственном и региональном уровнях и управление внутренними относительно пенсионной системы факторами. Как элемент совершенствования накопительного компонента системы пенсионного страхования предложено реформирование системы назначения льготных пенсий и пенсий за выслугу лет и разработку региональных пенсионных программ. Оптимизация объема обязательств, урегулирование тарифной политики, а также поиск дополнительных источников пополнения государственного бюджета рассматриваются как пути стабилизации солидарной составляющей системы пенсионного страхования. Описаны основные направления совершенствования деятельности негосударственных пенсионных фондов как основного субъекта системы негосударственного пенсионного обеспечения. Предложено внедрение смешанной модели пенсионного страхования на основе солидарно-накопительной стратегии пенсионного обеспечения, состоящей из пяти уровней (общеобязательного солидарного нефондированного, общеобязательного фондированного страхового, добровольно-обязательного накопительного, добровольного накопительного, квазиобязательного неформального).

Ключевые слова: система пенсионного страхования; стратегия развития; направления регулирования; реформирование; модель пенсионного страхования.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Сычева Ксения Владимировна – ассистент, Донецкий национальный университет (ул. Университетская, 24, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: KSicheva@yandex.ru

УДК 368.914:331.25

Сичова К. В. Формування стратегії розвитку системи пенсійного страхування в Україні

Стаття присвячена проблемі вибору стратегії розвитку системи пенсійного страхування в Україні. Визначено основні етапи формування системи пенсійного страхування (підготовка, вибір стратегії і моделі, реалізація, оцінка ефективності, удосконалювання). Розглянуто основні напрями реалізації запропонованої державної стратегії розвитку системи пенсійного страхування в Україні – формування якісних та ефективних управлінських рішень на державному та регіональному рівнях та управління внутрішніми стосовно пенсійної системи факторами. Як елемент удосконалення накопичувального компонента системи пенсійного страхування запропоновано реформування системи призначення пільгових пенсій і пенсій за вислугу років і розробку регіональних пенсійних програм. Оптимізація обсягу зобов'язань, урегулювання тарифної політики, а також пошук додаткових джерел поповнення державного бюджету розцінюються як шляхи стабілізації солідарної складової системи пенсійного страхування. Описано основні напрями вдосконалення діяльності недержавних пенсійних фондів як основного суб'єкта системи недержавного пенсійного забезпечення. Запропоновано впровадження змішаної моделі пенсійного страхування на основі солідарно-накопичувальної стратегії пенсійного забезпечення, що має складатися з п'яти рівнів (загальнообов'язкового солідарного нефондового, загальнообов'язкового фондированого страхового, добровільно-обов'язкового накопичувального, добровільного накопичувального, квазіобов'язкового неформального).

Ключові слова: система пенсійного страхування; стратегія розвитку; напрями регулювання; реформування; модель пенсійного страхування.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Сичова Ксенія Володимирівна – ассистент, Донецкий национальный университет (вул. Университетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: KSicheva@yandex.ru

UDC 368.914:331.25

Sychova K. V. Formation of the Strategy of Development of the Pension Insurance System in Ukraine

The article is devoted to the problem of selection of a strategy of development of the pension insurance system in Ukraine. It describes main stages of formation of the pension insurance system (preparation, selection of the strategy and model, realisation, assessment of effectiveness, improvement). It considers main directions of realisation of the proposed state strategy of development of the pension insurance system in Ukraine – formation of high quality and effective managerial decisions at the state and regional levels and management of internal (with respect to the pension system) factors. The article offers re-formation of the system of assignment of preferential pensions and long-service pensions and development of regional pension programmes as an element of improvement of the defined contribution component of the system of pension insurance. The article considers optimisation of volumes of liabilities, regulation of the tariff policy and also search for additional sources of replenishment of the state budget as the ways of stabilisation of the pay-as-you-go component of the pension insurance system. It describes main directions of improvement of activity of non-state pension funds as a main subject of the system of non-state pension provision. It offers introduction of the mixed model of pension insurance on the basis of the pay-as-you-go and defined contribution strategy of the pension provision consisting of five levels (obligatory pay-as-you-go non-funded, obligatory funded insurance, voluntary-obligatory defined contribution, voluntary defined contribution and quasi-obligatory informal).

Key words: pension insurance system, strategy of development, directions of development, re-formation, model of pension insurance.

Pic.: 4. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Sychova Kseniya V.– Assistant, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: KSicheva@yandex.ru

Пенсионная система является необходимым механизмом в рыночных отношениях, гарантирующим стабильность социальных балансов в обществе, которая в свою очередь содействует экономическому развитию государства в целом. Целью реформирования пенсионной системы является усиление социальной защиты лиц, утративших трудоспособность, обеспечение достойного уровня их жизни (стабильного высокого уровня коэффициента замещения пенсией) в результате устойчивого развития пенсионной системы (обеспечение соответствия между его обязательствами и поступлениями).

Исследованию теоретических и практических проблем отечественной системы пенсионного страхования и оценке основных направлений её совершенствования посвящены работы многих учёных, таких как: О. Бачинская, В. Бахмач, М. Бойко, Н. Балтачьева, Б. Надточий, И. Сирота, М. Цитрицкая и другие. Вместе с тем последние годы, связанные с затянувшимся экономическим кризисом в Украине, характеризуются обострением социальных проблем, и прежде всего, пенсионного обеспечения нетрудоспособных граждан. Следовательно, в современных социально-экономических условиях крайне важным направлением исследований остаётся определение направлений государственной стратегии развития пенсионного страхования в Украине на последующие годы (рис. 1), что является целью данной статьи.

Определяя направления государственной стратегии развития пенсионного страхования, следует учитывать определенные предпосылки (гендерные, возрастные проблемы на рынке труда, экологические проблемы в стране и ментальные особенности населения Украины) (рис. 2), которые не были учтены ранее при определении направлений реформирования пенсионного страхования в Украине [1].

При поиске возможных вариантов решения проблем пенсионной системы следует учитывать, что две главные проблемы – дефицит бюджета Пенсионного фонда Украины и снижение среднего коэффициента замещения пенсией – не могут быть полностью урегулированы лишь внутри пенсионной системы без участия государства, так как являются производными от макроэкономической и демографической ситуации в стране. Поэтому с целью сохранения социальной стабильности в Украине лидирующую функцию регулятора в пенсионной системе, построенной на принципах социального страхования, должно сохранить государство.

Система пенсионного страхования является составной частью экономической системы страны в целом, поэтому государственное регулирование макроэкономических и демографических факторов, как и финансовая поддержка из государственного бюджета пенсионной системы, на весь переходный период должны оставаться главным и обязательным условием успешной реализации пенсионной реформы. Другими словами, стратегия развития системы пенсионного страхования определяется характером общенациональной стратегии развития. Так, ключевыми задачами национальной стратегии развития Украины [2] являются обеспечение политического и государственного, экономического и общественного развития страны.

Стратегическим направлением социальной политики в соответствии с указанным документом является реформирование основных социальных институтов: системы образования и науки в соответствии с потребностями новой экономики и общества, реализация политики сохранения здоровья нации, реформирование сферы здравоохранения, создание полномасштабной системы социального страхования, трансформация политики доходов и завершение пенсионной реформы.

В соответствии со ст. 1, ч. 4 ст. 13 Основного Закона и п. 2.1 Решения Конституционного суда Украины от 25.01.2012 г. № 3-рп/2012 [5, 6] Украина как социально-ориентированное государство, основным принципом действия которого является принцип верховенства права (ч. 1 ст. 8) [7], определяет человека наивысшей социальной ценностью, распределяет общественное богатство в соответствии с принципом социальной справедливости между гражданами и территориальными общинами и проявляет заботу об укреплении гражданского согласия в обществе. Таким образом, при разработке государственной стратегии развития пенсионного страхования базовым принципом должна быть необходимость обеспечения социальной справедливости (морально обоснованного критерия) соотношения деятельности человека и его положения в обществе при одновременной экономической целесообразности, в границах социально-экономических возможностей государства [6].

Государственное регулирование развития системы пенсионного страхования должно заключаться, прежде всего, в управлении внешними относительно неё факторами, формировании качественных и эффективных управленческих решений на государственном и региональном уровнях, направленных на создание благоприятных макроэкономических и демографических условий, а также реформирование системы администрирования социального страхования (рис. 3).

Для подготовки долгосрочной стратегии развития системы пенсионного страхования, наряду с мероприятиями государственного регулирования внешних (относительно пенсионной системы) факторов, целесообразным является рассмотрение всего комплекса возможных мер по воздействию на непосредственно внутренние (пенсионные) факторы, регулирование которых имеет решающее значение на пути обеспечения адекватного размера пенсий и уровня экономической безопасности пенсионеров, а также экономической приемлемости и долгосрочной финансовой устойчивости пенсионной системы и предусматривает совершенствование солидарного и накопительного её компонентов.

Так, одной из базовых приоритетных задач относительно управления последними должно стать совершенствование пенсионного законодательства с последующим принятием Пенсионного кодекса, а также нормативное закрепление методологии определения коэффициента замещения пенсией утраченного заработка с целью обеспечения сопоставимости сравнения его расчета с международными нормами.

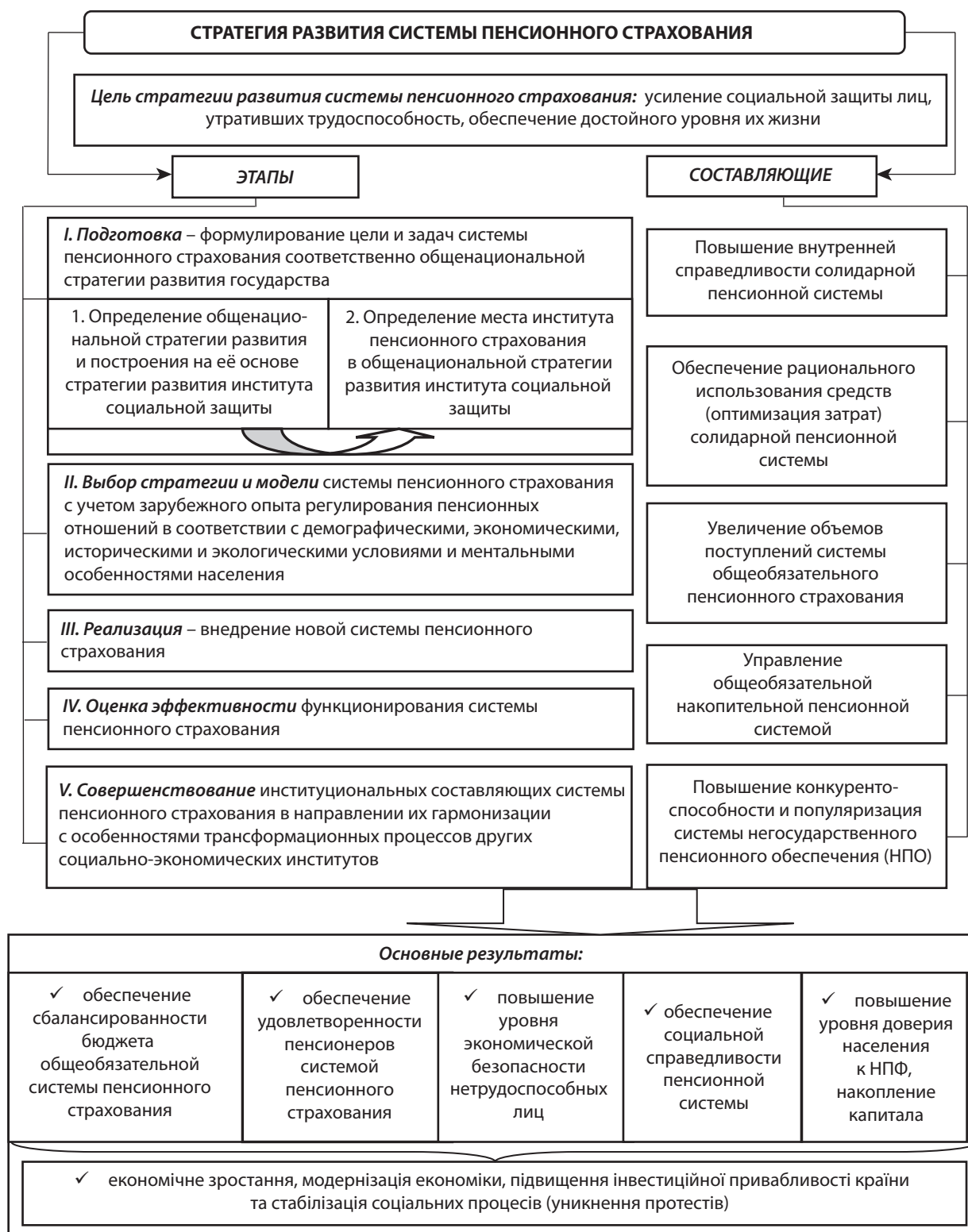

Рис. 1. Стратегия развития системы пенсионного страхования

Одним из основных векторов дальнейшего реформирования пенсионной системы Украины должен стать не отказ от солидарного уровня пенсионной системы, а его конструктивные изменения под влиянием демографических факторов, интенсивное использование страховых методов. Основные направления трансформации общеобязательной составляющей государственной пенсионной системы Украины представлены в *табл. 1*.

Важную роль в создании эффективной системы пенсионного страхования играет совершенствование системы негосударственного пенсионного обеспечения (НПО) и негосударственных пенсионных фондов (НПФ) в частности.

С целью предания развитию последних нового импульса необходимы системные и комплексные меры, как со стороны государства, так и со стороны самого со-

Рис. 2. Платформа (подготовительный этап) формирования стратегии развития пенсионного страхования в Украине

общества фондов (рис. 4), реализация которых позволит повысить уровень выполнения фондами своих обязательств перед застрахованными лицами, восстановить утраченный престиж НПФ, расширить круг их участников, обеспечить стабильное развитие добровольного пенсионного страхования в Украине.

Подводя итог, следует отметить, что учитывая демографические, экономические, исторические, экологические условия развития социальных отношений в Украине и ментальные особенности населения, можно сделать вывод, что оптимальной моделью системы пенсионного страхования будет многоуровневая модель, построенная на смешанной солидарно-накопительной стратегии, способная обеспечивать разные источники наполнения пенсионных выплат в будущем и избежать отрицательных экономических и социальных последствий, в условиях ограниченных человеческих и материальных ресурсов.

Итак, украинская модель пенсионной системы может базироваться на пяти элементах (табл. 2). Организация внедрения предложенной модели пенсионного страхования не потребует дополнительных финансовых ресурсов из Государственного бюджета, а также дополнительных затрат человеческих ресурсов и может быть осуществлена за относительно короткий период времени (1 – 3 года).

ВЫВОДЫ

Внедрение предложенной модели пенсионного страхования будет содействовать обеспечению сбалансированности бюджета общеобязательной системы пенсионного страхования, повышению уровня удовлетворенности пенсионеров системой пенсионного страхования, повышению уровня экономической безопасности наиболее бедных слоев нетрудоспособных граждан, обеспечению социальной справедливости общеобязательной системы пенсионного страхования, что, в свою очередь, окажет положительное влияние на экономический рост экономики страны в целом и стабилизацию в ней социальных процессов (окажет содействие снижению социального напряжения и протестов). ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 року № 3668-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 12-13. – Ст. 82.
2. Україна – 2015: національна стратегія розвитку / Український форум: гро-мадсько-політичне об'єднання. – К., 2007. – 67 с.
3. Денісова Л. Л. Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (щодо відновлення пенсійного віку для жінок, стра-

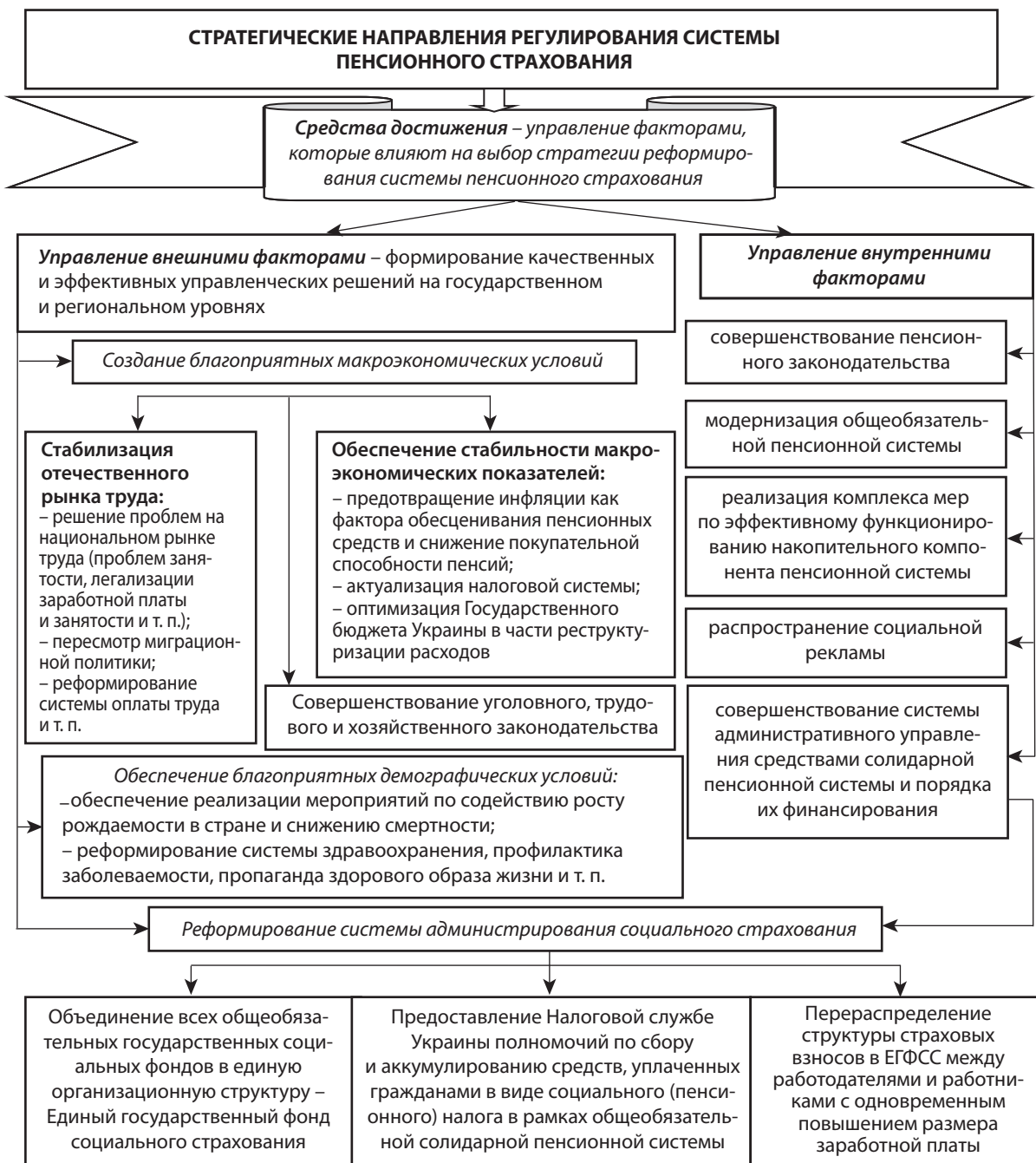

Рис. 3. Направления реализации государственной стратегии развития пенсионного страхования в Украине

хового стажу та порядку визначення пенсії) від 12.12.2012 р. № 1073 : Проект Закону / Л. Л. Денісова, А. В. Сенченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sobytiya.com.ua/news/item/>

4. Власенко С. В. Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 08.01.2013 р. № 1214 : Проект Закону [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45353

5. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

6. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень ст. 1, ч. 1, 3, ст. 95, ч. 2, ст. 96, пп. 2, 3, 6 ст. 116, ч. 2, ст. 124, ч. 1, ст. 129

Конституції України, п. 5, ч. 1, ст. 4 Бюджетного кодексу України, п. 2, ч. 1, ст. 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України від 25.01.2012 р. № 3-рп/2012 // Вісник Конституційного суду України. – 2012. – № 2. – С. 25.

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 69 Кримінального кодексу України справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 р. № 15-рп / 2004 // Офіційний вісник України від 26.11.2004 р. – 2004. – № 45. – С. 41. – Ст. 2975.

8. Папієв М. М. Про обов'язкову професійну пенсійну систему від 11.07.2008 р. № 1306 : Проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lawmaster.e-ua.org/index.php?work=yes&ctg=22&edit_law=8#8

Рекомендованные направления трансформации общеобязательной пенсионной системы Украины

Направления трансформации	Содержание направления	Ожидаемый эффект
А	1	2
Приоритетное направление 1. Совершенствование накопительного компонента		
Реформирование льготных (досрочных) пенсий путем внедрения обязательной (для работодателей) профессиональной пенсионной системы (ППС)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Установление состава потенциальных участников ППС, а также критериев предоставления права на участие в этой системе. 2. Просмотр определенной текущей редакцией законопроекта «О профессиональных пенсионных системах» [8] структуры финансирования профессиональных пенсионных выплат, возложив обязанность по уплате профессиональных пенсионных взносов на работодателя. 3. Предоставление потенциальным участникам ППС права на осуществление добровольных дополнительных пенсионных взносов в ППС для повышения уровня индивидуальных профессиональных пенсионных выплат, а также обеспечение их личной ответственности за будущий уровень пенсий. 4. Определение предельных социально и экономически обоснованных размеров профессиональных пенсионных взносов в ППС соответственно делению по категориям профессиональных пенсионных схем, определенных в процентах от заработной платы в особых условиях, пересмотр состава потенциальных участников ППС, а также критериев предоставления права на этот вид пенсии. 5. Установление минимального законодательно гарантированного уровня пенсионного обеспечения за счет ППС (1,5 ПМ для нетрудоспособных лиц, приняв его за минимальный социальный стандарт в сфере профессионального пенсионного обеспечения) и размеров пенсионных взносов в ППС на минимальном социально и экономически обоснованном уровне 	Ослабление нагрузки на распределительную составляющую пенсионной системы
Реформирование механизма назначения пенсий за выслугу лет	Замена пенсий за выслугу лет компенсационными надбавками за выслугу лет или перевод их в ППС на аналогичных досрочным пенсиям условиях	Сокращение объемов обязательств солидарной пенсионной системы
Рассмотрение возможности развития региональных пенсионных программ для работников бюджетной сферы	Организации пилотных проектов по привлечению лиц в программы добровольного пенсионного обеспечения, прежде всего, работников бюджетной сферы, с последующим возможным включением работников ЖКХ, некоммерческих организаций, малых предприятий, не способных создавать собственные программы дополнительного пенсионного обеспечения работников	Повышение уровня экономической безопасности, привлечение и закрепление квалифицированных работников в бюджетной сфере
Приоритетное направление 2. Оптимизация солидарного компонента		
Оптимизация объема обязательств	<ol style="list-style-type: none"> 1. Введение ограничения на индексацию «привилегированных» пенсий на определенный срок и ограничение их размера на уровне 8 минимальных пенсий. 2. Перевод административных расходов Государственных специализированных фондов в Государственный бюджет Украины. 3. Изменение источников финансирования досрочных пенсий отдельным категориям застрахованных лиц, которые заняты на работах с особо вредными и особо сложными условиями труда и пенсий за выслугу лет. 4. Введение механизма отложенной выплаты части трудовой пенсии выше её минимального размера до завершения оплачиваемой трудовой деятельности. 5. Установление права для работника самостоятельно избирать время выхода на пенсию. 6. Введение ограничения на возможность получения пенсии в случае досрочного назначения пенсии по возрасту в период работы до достижения общеустановленного пенсионного возраста 	Сокращение объема расходов общеобязательной государственной пенсионной системы

А	1	2
Урегулирование тарифной политики (страхового тарифа; базы, из которой взимаются взносы; круга лиц, которые охватываются общеобязательным государственным пенсионным страхованием)	<p>1. Урегулирование тарифной политики пенсионной системы через предоставление распределительному компоненту пенсионной системы Украины вида отдельной защищенной статьи расходов Государственного бюджета (установление фиксированного процента ВВП на погашение пенсионных обязательств государства).</p> <p>2. Замена пенсионного взноса в солидарную пенсионную систему социальным (пенсионным) налогом и установление прогрессивной шкалы (1 – 7%) его уплаты для работника в зависимости от его материального состояния.</p> <p>3. Более широкий охват всех видов дохода от занятости (в том числе от предпринимательской деятельности):</p> <ul style="list-style-type: none"> – отказ от практики предоставления льгот по уплате страховых взносов определенными категориями страхователей-работодателей в разных секторах экономики, пересмотр условий участия в пенсионном страховании физических лиц – субъектов предпринимательской деятельности, создание определенных условий для охвата студентов общеобязательным социальным (пенсионным) налогом, активизация привлечения к уплате пенсионных взносов трудовых мигрантов и предпринимателей, улучшение условий труда, сохранение здоровья работников и предотвращение производственного травматизма, установление жесткого контроля за своевременностью проведения аттестации рабочих мест и объективности её результатов) 	Увеличение объемов финансирования солидарной пенсионной системы; обеспечение выполнения государством социальной функции; поддержка коэффициента замещения пенсией
Поиск дополнительных источников поступлений	<ul style="list-style-type: none"> – часть НДС или налога на роскошь; – часть дохода от приватизации и аренды государственного имущества; – часть налога за пользование недрами; – установление налога на доход физических лиц от аренды недвижимости в размере 5%, из которого 3% направлять на финансирование защищенной статьи Государственного бюджета – пенсионное обеспечение в рамках солидарной составляющей пенсионной системы 	Рост поступлений в солидарную пенсионную систему

Таблица 2

Предлагаемая смешанная модель пенсионной системы Украины

Уровень	Тип пенсионной системы		Источники финансирования	Тип пенсии	Плательщики взносов
	Способ финансирования	Статус обязательности			
I	Солидарная нефондированная	Общеобязательная	Государственный бюджет Украины	Государственная базовая	Работники
II	Фондированная страховая	Общеобязательная	Единый государственный фонд социального страхования	Государственная страховая	Работодатели
III	Накопительная	Добровольно-обязательная	Корпоративный пенсионный фонд	Частная, профессиональная, региональная	Работники, работодатели
IV	Накопительная	Добровольная	Финансовые учреждения	Частная	Работодатели, работники
V	Неформальная	Квазиобязательная	Семья, община, государственный и местные бюджеты	Финансовая и нефинансовая поддержка	–

REFERENCES

Denisova, L. L., and Senchenko, A. V. "Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro zahalnoobov'iazkove derzhavne pensiiine strakhuvannia»" [On Amending the Law of Ukraine "On Mandatory State Pension Insurance"]. <http://www.sobytiya.com.ua/news/item/>

[Legal Act of Ukraine] (2011).
[Legal Act of Ukraine] (1996).

[Legal Act of Ukraine] (2012).

[Legal Act of Ukraine] (2004).

Papiiev, M. M. "Pro obov'iazkovu profesiinu pensiiinu systemu" [On mandatory occupational pension system]. http://www.lawmaster.e-ua.org/index.php?work=yes&ctg=22&edit_law=8#8

"Ukraina – 2015: natsionalna stratehiia rozvytku" [Ukraine – 2015: National Development Strategy]. Ukrainskyi forum: hromadsko-politychne ob'iednannia, 2007.

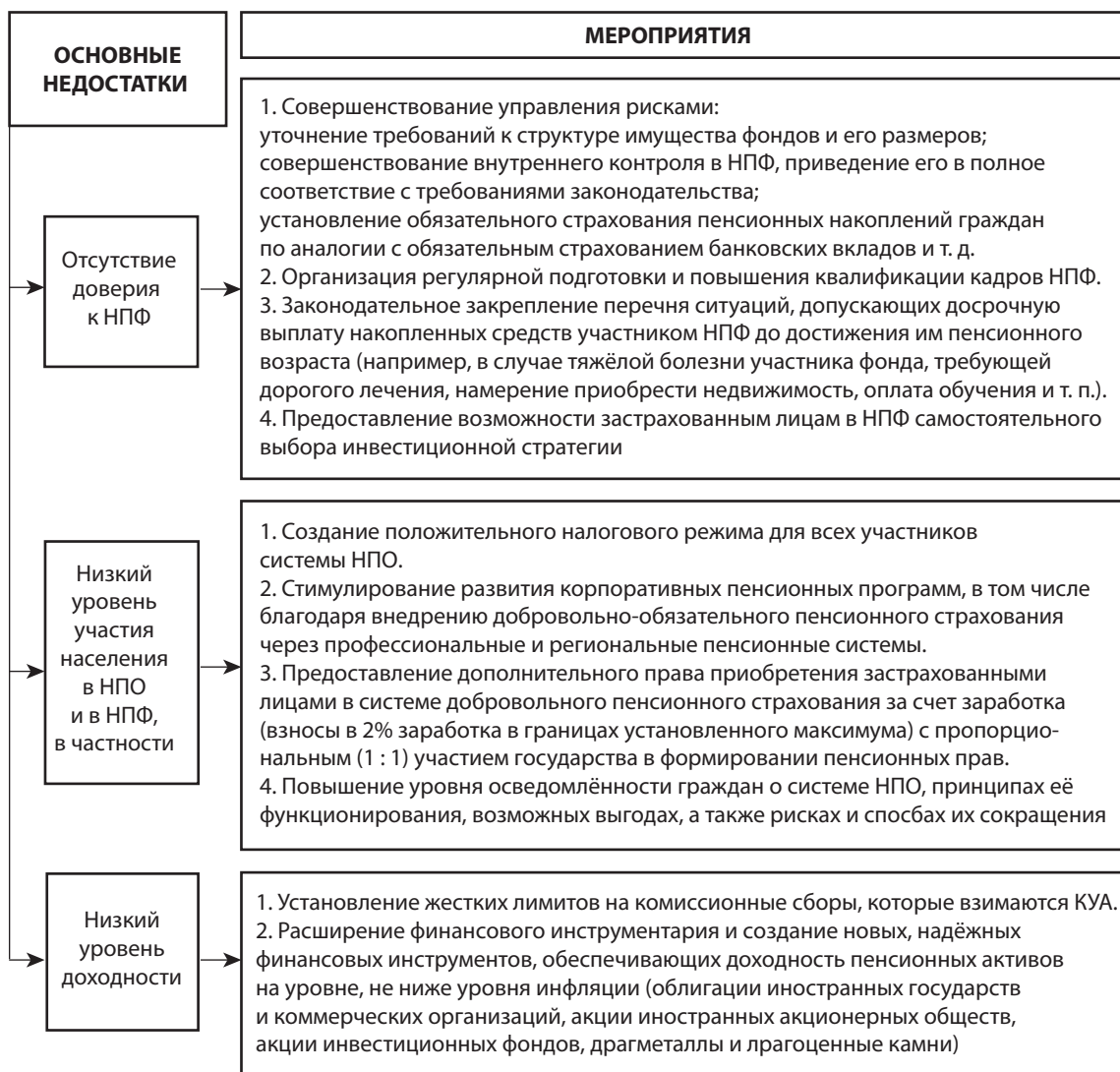

Рис. 4. Направления совершенствования деятельности НПФ

Vlasenko, S.V. "Pro vyznannia takym, shcho vtratyv chyn-nist, Zakonu Ukrainy «Pro zakhody shchodo zakonodavchoho zabezpechennia reformuvannia pensii noi systemy»" [On recog-

niton void the Law of Ukraine "On Measures to ensure the legislative reform of the pension system"]. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45353

УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ – НЕОБХІДНА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ РОЗВИТКУ

ГРИНЬКО Т. В.

УДК 685.5

Гринько Т. В. Управління змінами на підприємствах – необхідна умова забезпечення їх розвитку

Мета статті полягає в дослідженні проблем впровадження управління змінами на підприємстві залежно від його моделі та розробка рекомендацій щодо формування стратегії розвитку підприємства. Викладено та систематизовано підходи до визначення поняття «зміни» на підприємстві. У результаті дослідження було уточнено поняття «стратегія розвитку», обґрунтовано взаємозв'язок між моделями підприємства та доцільністю впровадження різних видів стратегій розвитку. Визначено основні проблеми сучасних підприємств щодо управління змінами та встановлено, що управління змінами на підприємствах складається з декількох елементів: сукупність методів, інструментів і процесів для управління змінами; компетентність менеджерів усіх рівнів; стратегічний потенціал підприємства, однак головним є формування стратегії змін. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є аналіз управлінських інструментів, що необхідно використовувати в межах процесу управління змінами та адаптації підприємств до складних умов господарювання.

Ключові слова: зміни, стратегія, розвиток, організаційні зміни, управління змінами, модель підприємства, адаптація.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 20.

Гринько Тетяна Валеріївна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та управління підприємством, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: greisy25@gmail.com

УДК 685.5

UDC 685.5

Гринько Т. В. Управление изменениями на предприятиях – необходимое условие обеспечения их развития

Цель статьи заключается в исследовании проблем внедрения и управления изменениями на предприятии в зависимости от модели и разработка рекомендаций по формированию стратегии развития предприятия. В статье изложены и систематизированы подходы к определению понятия «изменения» на предприятии. В результате исследования было уточнено понятие «стратегия развития», обоснована взаимосвязь между моделями предприятия и целесообразностью внедрения различных видов стратегий развития. Определены основные проблемы современных предприятий при управлении изменениями и установлено, что управление изменениями на предприятиях включает нескольких элементов: совокупность методов, инструментов и процессов для управления изменениями; компетентность менеджеров всех уровней; стратегический потенциал предприятия, однако главным является формирование стратегии изменений. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является анализ управленческих инструментов, которые необходимо использовать в рамках процесса управления изменениями и адаптации предприятий к сложным современным условиям хозяйствования.

Ключевые слова: изменения, стратегия, развитие, организационные изменения, управление изменениями, модель предприятия, адаптация.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 20.

Гринько Татьяна Валериевна – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой, кафедра экономики и управления предприятием, Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара (ул. Научная, 13, Днепропетровск, 49050, Украина)

E-mail: greisy25@gmail.com

Grinko T. V. Managing Changes at an Enterprise is a Necessary Condition of Ensuring its Development

The goal of the article lies in the study of problems of introduction and management of changes at an enterprise depending on a model and development of recommendations on formation of the strategy of development of an enterprise. The article describes and systemises approaches to definition of the “changes” notion at an enterprise. In the result of the study the article specifies the “development strategy” notion, justifies interconnection between the models of an enterprise and expediency of introduction of different types of development strategies. The article identifies main problems of modern enterprises when managing changes and establishes that change management at enterprises includes several elements: aggregate of methods, instruments and processes for change management; competence of managers of all levels; strategic potential of an enterprise – however, the most important is formation of change strategy. The prospect of further studies in this direction is analysis of managerial instruments, which have to be used within the process of change management and adaptation of enterprises to complex modern economic conditions.

Key words: changes, strategy, development, organisational changes, change management, enterprise model, adaptation.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 20.

Grinko Tetyana V. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department, Department of Economics and business management, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: greisy25@gmail.com

З а сучасних умов будь-який суб'єкт господарювання існує у постійно змінюваному динамічному середовищі. Безумовно, зміни відбуваються безперервно, незважаючи на бажання та потреби людей та організацій, що обумовлює необхідність постійних змін стратегій їх розвитку. Уміння управляти змінами на підприємствах з метою підвищення ефективності їх розвитку є необхідною умовою сьогодення. А тому виживання та розвиток підприємств залежить від їх уміння своєчасно передбачити зміни на ринку та адаптувати свою діяльність під ці зміни.

Слід відмітити, що управління змінами на підприємствах необхідно не тільки тоді, коли виникають кризові ситуації, але й за умов стабільного їх стану. Для того, щоб вижити на ринку та бути конкурентоспроможним, будь-якому підприємству необхідно постійно розвиватися, що означає необхідність запровадження змін. Зміни – це необхідний інструмент розвитку суб'єктів господарювання, а саме: управління змінами повинно забезпечувати конкурентоспроможність підприємств на засадах адаптації до умов зовнішнього середовища.

Концепція управління змінами охоплює всі заплановані, організовані та контрольовані зміни в галузі стратегії, виробничих процесів, структури та культури будь-якої соціально-економічної системи [1].

Проблема управління змінами на підприємствах досліджуються як зарубіжними науковцями: Т. Норберт, Дж. Харрінгтон, К. Фрайлінгер, І. Фішер, Е. Кемірон та інші, так і вітчизняними: В. В. Стадник, Т. В. Бауліна, А. Г. Грязнова, В. М. Діденко, М. О. Бесєдін, А. Г. Шморгун та інші. Однак ці дослідники акцентують увагу на процедурі розробки стратегій та загальних питаннях менеджменту організацій, а питання реалізації управління змінами на підприємствах не отримують належного висвітлення. Саме тому проблеми управління змінами на підприємстві потребують подальшого дослідження.

Мета статті полягає в дослідженні проблем впровадження управління змінами на підприємстві на засадах аналізу системних елементів підприємства управління змінами залежно від його моделі та розробка рекомендацій щодо формування стратегії розвитку підприємства.

У сучасних умовах господарювання очевидно, що будь-якому підприємству для виживання на ринку та збереження конкурентоспроможності необхідно час від часу вносити зміни у свою господарську діяльність. Більше того, у практиці та в наукових дослідженнях дедалі більше уваги приділяється аналізу методів та організаційним можливостям управління змінами.

Не вимагає особливих доказів те, що причини та характер змін, що відбуваються на підприємствах, визначаються зовнішніми та внутрішніми факторами. А це потребує належного вивчення зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності підприємств, розробок для них адаптаційних механізмів і методів якісного управління змінами в них. Стійка позитивна динаміка розвитку організацій, на думку Стадника В. В. і Йохни М. А., забезпечується їх здатністю своєчасно та гнучко реагувати на зміни в середовищі господарювання, нарощуючи свою присутність у тих сферах, де вони мають конкурентні переваги, і згортаючи бізнес у малоперспективних сферах діяльності [2, с. 259].

У свою чергу, окремі науковці стверджують, що для відповідності вимогам сучасного середовища та запитам споживачів, більшість підприємств використовують нові методи та форми управління, здійснюючи організаційні зміни на підприємствах [3, с. 47].

У цілому, думка про те, що зміни, які відбуваються на підприємствах, є неминучими та необхідними, є логічною, оскільки здатність підприємства до змін є підставою до його розвитку та функціонування.

У сучасному науковому полі зміни визначаються по-різному. У цілому, зміна – це поняття, що входить до сукупності понять, які характеризують рух і розвиток. Бесєдін М. О. та Нагаєв В. М. [4, с. 275] стверджують, що зміни – це питання, що стосується всіх організацій. Вони ж доводять, що зміни всередині організації звичайно відбуваються як реакція на зміни в зовнішньому середовищі.

Діденко В. М. [5, с. 555] трактує, що зміни – це сукупність змін в організації, що зумовлюють здійснення нововведень та можуть відбуватись у таких напрямках: оцінка

і зміна цілей організації; зміна структури, тобто розподілу повноважень, відповідальності, поділу на відділи, служби, підрозділи, комітети тощо; зміна техніки, технологічних процесів, конструкцій виробів; модифікація (зміна) можливостей або поведінки працівників (підготовка до спілкування, переміщення посадових осіб, підвищення кваліфікації, формування груп, оцінка роботи тощо); зміна в управлінні виробничо-господарською діяльністю.

Зміни, головним чином, стосуються системи управління, структури цієї системи, зокрема структури інформаційних процесів і процесів регулювання, прийняття стратегічних і оперативних рішень, направлених на забезпечення ефективного функціонування або, у гіршому випадку, на забезпечення економічної стабільності підприємства.

Сучасний філософський словник під загальною редакцією д. ф. н., професора В. Є. Кемерова трактує зміни як виникнення або знищення властивостей об'єкта, збільшення або зменшення його параметрів, його переміщення або перетворення, перехід в іншу форму [6, с. 265]. Філософський енциклопедичний словник визначає зміни як перетворення в інше, перехід з одного якісно визначеного буття в якісно інше визначене буття [7, с. 172]. Даної точки зору дотримуються також автори філософського словника під ред. В. А. Малініна [8, с. 171], а у філософському словнику під ред. І. Т. Фролова зміни розглядаються як найбільш загальна форма буття всіх об'єктів і явищ, що характеризують певний рух і взаємодію, перехід від одного стану до іншого. При цьому зміни охоплюють як кількісне збільшення або зменшення характеристик тіл, так і якісні їх трансформації [9, с. 202]. Розгляд змін як переходу від одного стану до іншого простежується також і в роботах А. Г. Грязнова та А. Ф. Джинджолі, які під змінами організації (підприємства) розуміють перехід системи з одного стану до іншого, що характеризується змінами в будь-якій з підсистем і змінами в їх взаємодії [10, с. 29].

Т. В. Бауліна обґрунтовує зміни як заміщення одного стану організації, робочої групи, людини, ситуації або інших явищ новим станом, який відрізняється від попереднього в результаті впливу різних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища [11, с. 8].

Тобто з цих досліджень випливає, що зміни слід розглядати як процес. Як процес руху від нинішнього стану («як є») через перехідний період до бажаного стану розглядав зміни Дж. Харрінгтон [12, с. 84]. У свою чергу, К. Фрайлінгер та І. Фішер розуміють зміни як суб'єктивний і структурний процес, тобто трактують зміни як індивідуальний суб'єктивний процес, при якому люди отримують нове розуміння оточуючого їх світу. У той самий час, зміни – це структурний процес, при якому рамкові умови визначаються людьми, що впливають на можливості їх сприйняття та вчинення інших дій [13, с. 28].

Заслугує уваги позиція О. Г. Туровця та В. Н. Родіонової, за якими зміни в організації розглядаються як цілеспрямований вплив керівництва на внутрішні зміни в організації, що визначають її мету, структуру, технологію та людські ресурси [14, с. 97 – 98].

Отже, перехід від функціонування до розвитку підприємства або, навпаки, від розвитку до функціонування, неминуче пов'язаний з багаточисельними змінами. Але подібний перехід не може бути нескінченним, а повинен мати певні часові рамки. Так, періоди часу переходу, залежно від ступеню змін, доцільно розділити на три рівні (рис. 1).

Рис. 1. Періоди часу переходу змін на підприємстві

Враховуючи наявні визначення, доцільно зміни на підприємстві визначити як цілеспрямовану трансформацію просторового, часового, просторово-часового стану підприємства, його складу, структури, внутрішніх взаємозв'язків між елементами та зовнішніх – з навколишнім середовищем.

Змістовний аспект змін полягає у виявленні відхилень стану, форми та якості організаційних елементів підприємства. Але процесний підхід передбачає розгляд змін з позицій певної послідовності подій, що спонукають до змістовних змін функціонування та розвитку підприємства, або сукупності причин, що визвали зміни та адекватну послідовність управлінських рішень про зміни.

Саме тому, у сучасних умовах бізнесу важко уявити підприємство, яке могло б бути успішним у довгостроковому періоді без проведення змін того чи іншого масштабу. Досвід багаточисельних підприємств показує, що найважче реалізувати організаційні зміни, складність яких полягає в тому, що ефект від їх запровадження розсіяний у корпоративному просторі та в часі, що має неоднакове вираження в різних підрозділах підприємства. Одночасно з цим, важливість організаційних змін полягає в тому, що саме такі зміни спрямовані на підвищення гнучкості та швидкості адаптації підприємства до змін навколишнього середовища, його здатності ухилитися від загроз і вчасно використовувати наявні потенційні можливості підприємства.

Найбільш поширеного вжитку визначення організаційних змін набуло їх розуміння як введення в організаційний механізм і систему управління підприємством нових організаційно-управлінських рішень, форм, моделей поведінки, що змінюють вихідні характеристики організаційних процесів. При цьому необхідно відзначити, що рушійні сили організаційних змін існують у зовнішньому та у внутрішньому середовищі підприємства. Зовнішні сили (покупці, конкуренти тощо) і внутрішні сили (плани, цілі, потреби підприємства тощо) у результаті оцінки можливостей і проблем приводять до розуміння керівництвом необхідності проведення змін.

Сьогодні науковці виокремлюють дві групи підходів до сутності організаційних змін: функціонально-орієнтовані (раціональний, поведінковий) і системно-орієнтовані (системотехнічний, інтегративний) концептуальні підходи (табл. 1).

Згідно до наведеними підходами формується відповідна модель поведінки підприємства. Так, сучасну

модель успішного підприємства доцільно визначити як інтегративну, що базується на балансі різних цілей підприємства та враховує різнобічні інтереси та вигоди від їх задоволення з відповідними витратами ресурсів.

Враховуючи те, що управління змінами – це структурний підхід до переведення певних об'єктів і систем з поточного стану в бажаний майбутній стан, метою цього процесу є розширення прав і можливостей співробітників прийняти та підтримати зміни в їх поточному бізнес-оточенні.

При проведенні змін доцільно виділити три види ризиків, пов'язаних з трьома аспектами змін:

- ✦ ризик змістовного ефекту, що пов'язаний з правильним вибором бажаного кінцевого стану;
- ✦ ризик процесу переходу, що пов'язаний з процесом змін;
- ✦ ризик повернення до минулого стану системи, що пов'язаний з формуванням нових звичок.

Так, при формуванні системи управління змінами на підприємстві необхідно враховувати, що успіх залежатиме від якості розробленої стратегії, а мета організаційних змін полягає в досягненні стратегічних цілей та набутті конкурентних переваг, а тому за сучасних умов доцільним є використання стратегічного підходу до управління змінами на підприємстві.

У загальному вигляді визначають чотири класичні стратегії змін:

- ✦ *стратегія сили (примусова стратегія)* – передбачає використання керівником свого службового становища з метою примушування співробітників сприймати зміни;
- ✦ *емпірична (раціональна) стратегія* – передбачає використання аргументів з метою переконання співробітників у корисності змін, апелювання до їх здорового глузду;
- ✦ *нормативна (перевиховна) стратегія* – передбачає використання понять про норми та цінності, властиві для співробітників; за умови її використання намагаються змінити існуючі цін-

- ності, норми та поведінкові тенденції з метою виникнення нових точок зору та поведінкових форм, що піддаються змінам;
- ✦ *фасилітативна стратегія* – передбачає створення умов з метою викликати та здійснити зміни за допомогою матеріальних та інших можливостей: співробітникам обіцяють винагороду, якщо вони підтримають зміни [16].

Кожна із зазначених стратегій має недоліки та переваги, при цьому управління змінами реалізується через зміну системних елементів підприємства, а тому, залежно від моделі підприємства, доцільно використовувати певний вид стратегії змін (рис. 2).

Мета управління змінами у цьому випадку полягає в тому, щоб правильно оцінити зміни процесів, що відбуваються у зовнішньому середовищі підприємства, сформулювати та впровадити ту стратегію, що дозволить звести всі різноманітні зовнішні і внутрішні впливи до єдиної лінії поведінки, зберегти або підвищити ефективність діяльності.

А тому процес управління змінами повинен починатися з усвідомлення існування проблеми втрати ефективності або загрози появи цієї проблеми в майбутньому [18].

Управління змінами, як система, має включати три елементи:

Таблиця 1

Характеристика сутності організаційних змін з позицій різних підходів

Підходи		Сутність організаційних змін
Функціонально-орієнтовані	Раціональний	Організаційні зміни обумовлені чинниками внутрішнього середовища та розглядаються як спланований процес
	Поведінковий	Організаційні зміни розглядаються як адаптивно-селекційний процес, обумовлений факторами зовнішнього середовища (пасивна або активна адаптація) та як процес, зумовлений груповою динамікою
Системно-орієнтовані	Системотехнічний	Організаційні зміни поєднують в собі логіку природної еволюції та раціональну діяльність менеджера для досягнення внутрішньої та зовнішньої рівноваги організації
	Інтегративний	Організаційні зміни обумовлюються високим рівнем складності та нестійкості зовнішнього і внутрішнього середовища господарської організації

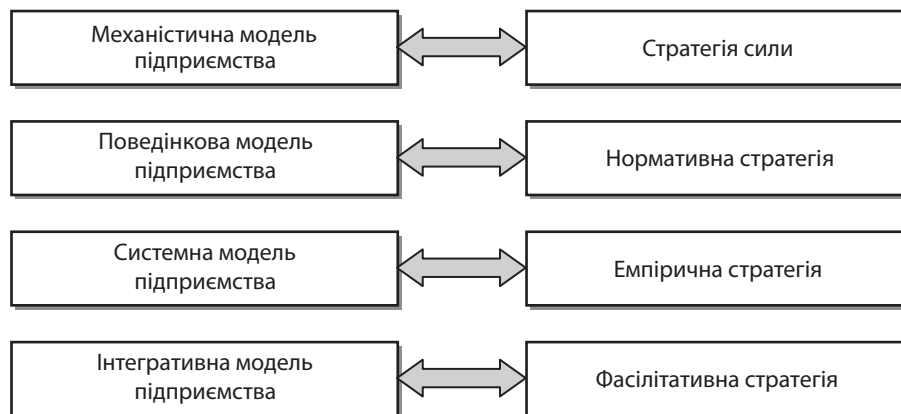

Рис. 2. Взаємозв'язок моделей підприємств і стратегій змін

Але, як свідчить практика, за сучасних умов турбулентності зовнішнього середовища не існує підприємств, характеристики яких би повністю відповідали тільки одній зі вказаних моделей. Тому доцільно, на нашу думку, використовувати комплексну стратегію, а саме: стратегію змін. При розробці стратегії змін важливо зосереджувати увагу не тільки на меті проведення змін, а і на тих наслідках, до яких вони можуть призвести.

Існують два підходи до управління змінами, що буди розроблені в 1993 р. американськими фахівцями з менеджменту М. Хаммером і Дж. Чампі в рамках «реінжинірингу господарської діяльності» – це революційні й еволюційні зміни всередині організації щодо спільної стратегії, виробничих процесів, структури та культури організації [17].

- ✦ сукупність методів, інструментів і процесів для управління змінами;
- ✦ компетентність менеджерів усіх рівнів у плані управління та лідерства;
- ✦ стратегічний потенціал підприємства в плані чутливості до змін ринку та готовності до змін самого підприємства [19].

Деякі науковці розглядають стратегію змін як характеристику відхилень майбутньої стратегії від дійсної [20], але, на нашу думку, стратегія змін – це стратегія розвитку підприємства, оскільки зміни є формою розвитку, а їх накопичення забезпечує розвиток підприємства. Згідно з класичною схемою організаційні зміни здійснюються через три етапи: готовність до змін, перехід системи до нового стану та закріплення змін. Тому го-

ловною метою стратегії розвитку підприємства є забезпечення балансу між змінами та стабільністю.

Враховуючи зазначене, основними елементами механізму управління змінами на підприємстві є організаційний потенціал підприємства, суперечності, стратегія та самі зміни. А фактори, що обумовлюють необхідність змін, поєднують як зовнішні, так і внутрішні фактори, що при взаємодії призводять до суперечностей всередині системи.

Найістотнішими джерелами розвитку підприємств виступають такі види суперечностей:

- ✦ між призначенням і метою системи;
- ✦ між потребами в ресурсах і можливістю задоволення їх;
- ✦ між «ною» кількістю та «старою» якістю;
- ✦ між старим і новим;
- ✦ між прагненням порядку та хаосом;
- ✦ між прагненням системи досягти стійкості та засобами її досягнення;
- ✦ між цілями системи та цілями її компонентів;
- ✦ між процесами функціонування та розвитку;
- ✦ між функціонуванням і структурою.

Вплив на підприємство, як відкрити систему, передбачає:

- ✦ уточнення місії та цілей організації;
- ✦ оптимізацію організаційної структури;
- ✦ спрощення процесів внутрішньоорганізаційної комунікації та прийняття рішень;
- ✦ освоєння сучасних технологій;
- ✦ розробку ефективних стратегій розвитку.

Зміни на підприємствах можуть відбуватися цілеспрямовано на базі запланованих удосконалень і за необхідності адаптивно реагувати на зміни зовнішнього середовища. Таким чином, усі зміни можна поділити на заплановані і незаплановані. Чим менше на підприємстві незапланованих змін, тим більш ефективно воно функціонує.

Зміни можуть бути викликані різними факторами, але незалежно від причин потреба в змінах у більшості випадків мають однаковий характер. До основних проблем сучасних підприємств щодо управління змінами доцільно віднести:

- ✦ несвоєчасне реагування на зміни;
- ✦ протиріччя в процесах самих змін;
- ✦ неефективну організацію процесів змін;
- ✦ відсутність прихильності персоналу підприємства до змін;
- ✦ помилки при розподілі;
- ✦ низький рівень планування змін на підприємстві;
- ✦ опір змінам керівництва підприємства;
- ✦ низький рівень контролю над більшістю бізнес-процесів на підприємстві;
- ✦ не чітко сформульовану мету здійснення змін.

Подолати такі проблеми власними силами підприємствам досить складно. Для цього треба мати великий досвід у сфері управління змінами, відповідний стратегічний потенціал і ресурси. Для успішного управління змінами на підприємствах необхідно завчасно аналізувати їх причини, чітко формулювати цілі, визначати всі

можливі позитивні та негативні наслідки і лише потім починати запроваджувати самі зміни.

ВИСНОВКИ

Таким чином, зміни на підприємствах обумовлені їх реакцією на розвиток зовнішнього середовища, а тому вони вимушені постійно адаптуватися до середовища свого існування, при цьому самі підприємства також генерують зміни в зовнішньому середовищі. Підприємства різним чином здійснюють зміни: деякі починають впроваджувати зміни тільки після того, як ці зміни почнуть впливати на них; деякі намагаються впровадити зміни ще до їх впливу. Дослідження дозволяють констатувати той факт, що існує три групи підприємств стосовно реагування на зміни: підприємства, що ігнорують зміни; підприємства, що реагують на зміни; підприємства, що передбачають зміни. Безумовно виграють за сучасних умов останні.

Управління змінами на підприємствах складається з декількох елементів: сукупність методів, інструментів і процесів для управління змінами; компетентність менеджерів усіх рівнів; стратегічний потенціал підприємства, але головним є формування стратегії змін. Управління змінами є важливим процесом щодо створення умов до формування успішної стратегії підприємства.

Стратегія змін – це стратегія розвитку підприємства, оскільки зміни є формою розвитку, а їх накопичення забезпечує розвиток підприємства. Перепонами в процесі управління змінами є неприйняття вищим керівництвом необхідності змін та його консерватизм.

Управління змінами полягає в здатності аналізу діючих процесів, формуванні стратегії розвитку, впровадженні змін, що забезпечує адаптацію до факторів зовнішнього середовища та підвищує ефективність діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Норберт Т.** Управление изменениями / Т. Норберт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vasilieva.narod.ru/ptpu/10_1_98.htm
2. **Стадник В. В.** Менеджмент : підручник [Текст] / В. В. Стадник, М. А. Йохна. – К. : Академвидв, 2007. – 472 с.
3. **Шморгун Л. Г.** Менеджмент організації : навч. посіб. [Текст] / Л. Г. Шморгун. – К. : Знання, 2010. – 452 с.
4. **Бессєдін М. О.** Основи менеджменту: оцінно-ситуаційний підхід (модульний варіант) : підручник [Текст] / М. О. Бессєдін, В. М. Нагаєв. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 496 с.
5. **Діденко В. М.** Менеджмент : підручник [Текст] / В. М. Діденко. – К. : Кондор, 2008. – 584 с.
6. Современный философский словарь [Текст] / Под общей ред. д. ф. н., проф. В. Е. Кемерова. – М. : Академический Проект, 2004. – 864 с.
7. Философский энциклопедический словарь [Текст] / Ред.-сост. Е. Ф. Губский. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 576 с.
8. Философский словарь [Текст] / Основан Г. Шмидтом; под ред. Г. Шихоффа; пер. с нем. под общ. ред. В. А. Малинина. – М. : Республика, 2003. – 575 с.
9. Философский словарь [Текст] / Под ред. И. Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.

10. **Грязнова А. Г.** Основы менеджмента : учеб. пособ. [Текст] / А. Г. Грязнова, А. Ф. Джинджолия. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2008. – 472 с.
11. **Бауліна Т. В.** Управління процесом організаційних змін підприємств в умовах перехідної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка та управління підприємствами» / Т. В. Бауліна. – К., 2004. – 20 с.
12. **Харрингтон Дж.** Совершенство управления изменениями [Текст] / Дж. Харрингтон / Пер. с англ. ; ред. В. В. Брагин. – М. : Стандарты и качество, 2008. – 192 с.
13. **Фрайлингер К.** Управление изменениями в организации. Как успешно провести преобразования [Текст] / К. Фрайлингер, И. Фишер. – М. : Книгописная палата, 2002. – 260 с.
14. **Туровец О. Г.** Теория организации : учеб. пособ. [Текст] / О. Г. Туровец, В. Н. Родионова. – М. : Инфра-М, 2003. – 128 с.
15. **Кемирон Э.** Управление изменениями [Текст] / Э. Кемирон, М. Грин. – М. : Изд-во «Добрая книга», 2006.
16. Выработка и успешная реализация стратегии изменений [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://delovoyimir.biz/ru/columns/4256/>
17. Управление изменениями как особая форма менеджмента [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.stihi.ru/2012/12/10/9441>
18. Стратегия осуществления изменений на предприятии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : easyschool.ru/sosh/Strategiya_osuchestvleniya_izmenenii.doc
19. Управление изменениями [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.businessuga.ru/term-upravlenie-biz/upravlenie-izmineniami-termin>
20. **Соколов Д. В.** Управление организационными изменениями : учебное пособие [Текст] / Д. В. Соколов, Л. М. Мартынов, А. Н. Морозов. – С.-Пб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2008. – 170 с.

REFERENCES

- Biesiedin, M. O., and Nahaiev, V. M. *Osnovy menedzhmentu: otsinno-sytuatsiyni pidkhid (modulnyi variant)* [Fundamentals of Management: appreciable-situational approach (modular version)]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2005.
- Baulina, T. V. "Upravlinnia protsesom orhanizatsiinykh zmin pidpriemstv v umovakh perekhidnoi ekonomiky" [Managing organizational change firms in transition economies]. Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.06.01, 2004.
- Didenko, V. M. *Menedzhment* [Management]. Kyiv: Kondor, 2008.
- Filosofskiy entsiklopedicheskii slovar* [Encyclopedic Dictionary of Philosophy]. Moscow: INFRA-M, 2000.
- Filosofskiy slovar* [Philosophical Dictionary]. Moscow: Respublika, 2003.
- Filosofskiy slovar* [Philosophical Dictionary]. Moscow: Politizdat, 1991.
- Fraylinger, K., and Fisher, I. *Upravlenie izmeneniyami v organizatsii. Kak uspešno provesti preobrazovaniia* [Change management in the organization. As a successful conversion]. Moscow: Knigopisnaia palata, 2002.
- Griaznova, A. G., and Dzhindzholiia, A. F. *Osnovy menedzhmenta* [Principles of Management]. Moscow: Ekonomika, 2008.
- Kharrington, Dzh. *Sovershenstvo upravleniia izmeneniyami* [Excellence in management changes]. Moscow: Standarty i kachestvo, 2008.

- Kemiron, E., and Grin, M. *Upravlenie izmeneniyami* [Change management]. Moscow: Dobraia kniga, 2006.
- Norbert, T. "Upravlenie izmeneniyami" [Change management]. http://vasilieva.narod.ru/ptpu/10_1_98.htm
- Sovremennyy filosofskiy slovar* [Modern philosophical vocabulary]. Moscow: Akademicheskii Proekt, 2004.
- Stadnyk, V. V., and Yokhna, M. A. *Menedzhment* [Management]. Kyiv: Akademydav, 2007.
- Shmorhun, L. H. *Menedzhment orhanizatsii* [Management organization]. Kyiv: Znannia, 2010.
- "Strategiia osushchestvleniia izmeneniy na predpriatii" [The strategy for implementing changes in the enterprise]. easyschool.ru/sosh/Strategiya_osuchestvleniya_izmenenii.doc
- Sokolov, D. V., Martynov, L. M., and Morozov, A. N. *Upravlenie organizatsionnymi izmeneniyami* [Organizational change management]. St. Petersburg: Izd-vo SPbGUEF, 2008.
- Turovets, O. G., and Rodionova, V. N. *Teoriia organizatsii* [The theory of organization]. Moscow: Infra-M, 2003.
- "Upravlenie izmeneniyami kak osobaya forma menedzhmenta" [Change management as a specialized form of management]. <http://www.stihi.ru/2012/12/10/9441>
- "Upravlenie izmeneniyami" [Change management]. <http://www.businessuga.ru/term-upravlenie-biz/upravlenie-izmineniami-termin>.
- "Vyrobotka i uspeшнаia realizatsiia strategii izmeneniy" [The development and successful implementation of a strategy for change]. <http://delovoyimir.biz/ru/columns/4256/>

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ У ВІДПОВІДНОСТІ З ПОТЕНЦІЙНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ПІДПРИЄМСТВА

ЧЕРЕП А. В., ШИТКОВА Л. В.

УДК 658.512.62.012.12

Череп А. В., Шиткова Л. В. Методичні підходи до використання трудових ресурсів у відповідності з потенційними можливостями підприємства

У статті розглянуто необхідність ефективного використання трудових ресурсів у сучасних умовах господарювання та постійного розвитку системи управління відповідно до завдань підприємства. Мета статті полягає в дослідженні зв'язку між потенційними ресурсними можливостями підприємства та політикою працевикористання. Запропоновано методу оцінки ефективності використання трудових ресурсів у відповідності з потенційними можливостями агропромислових підприємств. На основі запропонованого підходу створено модель матриці (біхевіоральна решітка) «потенційні можливості – використання трудових ресурсів» для вибору стратегії забезпечення і ефективного управління трудовими ресурсами. Подальша робота в цьому напрямку повинна визначити рівень якості, обрати найвагоміші складові даної проблеми, узгодити інтереси різних груп працюючих на підприємстві та вдосконалити методичні засади оцінки впливу результатів покращення механізму управління трудовими ресурсами на ефективність діяльності.

Ключові слова: трудові ресурси, потенційні можливості, модель, ефективність, стратегія.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул.:** 6. **Бібл.:** 9.

Череп Алла Василівна – доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету, Запорізький національний університет (вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, 69600, Україна)

E-mail: cherep_a_v@mail.ru

Шиткова Лариса Віталіївна – старший викладач кафедри економічної теорії та підприємництва, Запорізький національний технічний університет (вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, 69063, Україна)

E-mail: lar-shitikova@rambler.ru

УДК 658.512.62.012.12

Череп А. В., Шиткова Л. В. Методические подходы к использованию трудовых ресурсов в соответствии с потенциальными возможностями предприятия

В статье рассмотрена необходимость эффективного использования трудовых ресурсов в современных условиях хозяйствования и постоянного развития системы управления в соответствии с задачами предприятия. Цель статьи состоит в исследовании связи потенциальных ресурсных возможностей предприятия и политики трудоиспользования. Предложена методика оценки эффективности использования трудовых ресурсов в соответствии с потенциальными возможностями агропромышленных предприятий. На основе предложенного подхода создана модель матрицы (бихевиоральная решетка) «потенциальные возможности – использование трудовых ресурсов» для выбора стратегии обеспечения и эффективного управления трудовыми ресурсами. Дальнейшая работа в этом направлении должна определить уровень качества, выбрать наиболее весомые составляющие данной проблемы, согласовать интересы различных групп работающих на предприятии и усовершенствовать методические основы оценки влияния результатов улучшения механизма управления трудовыми ресурсами на эффективность деятельности.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, потенциальные возможности, модель, эффективность, стратегия.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул.:** 6. **Библ.:** 9.

Череп Алла Васильевна – доктор экономических наук, профессор, декан экономического факультета, Запорожский национальный университет (ул. Жуковского, 66, Запорожье, 69600, Украина)

E-mail: cherep_a_v@mail.ru

Шиткова Лариса Витальевна – старший преподаватель кафедры экономической теории и предпринимательства, Запорожский национальный технический университет (ул. Жуковского, 64, Запорожье, 69063, Украина)

E-mail: lar-shitikova@rambler.ru

UDC 658.512.62.012.12

Cherep A. V., Shytikova L. V. Methodical Approaches to the Use of Labour Resources in Accordance with Potential Possibilities of an Enterprise

The article considers a necessity of efficient use of labour resources under modern economic conditions and constant development of the management system in accordance with the enterprise's tasks. The goal of the article lies in the study of the connection of potential resource possibilities of an enterprise and the labour policy. The article offers methods of assessment of efficiency of use of labour resources in accordance with potential possibilities of agro-industrial enterprises. The article uses the offered approach to develop a matrix model (behavioural grid) "potential possibilities – use of labour resources" for selection of the strategy of provision and efficient management of labour resources. The further work in this direction should identify the quality level, select the most significant components of this problem, co-ordinate interests of various groups working at an enterprise and improve methodical grounds of assessment of influence of the results of improvement of the mechanism of management of labour resources upon efficiency of activity.

Key words: labour resources, potential possibilities, model, efficiency, strategy.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 9.

Cherep Alla V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Dean of the Faculty of Economics, Zaporizhzhya National University (vul. Zhukovskogo, 66, Zaporizhzhya, 69600, Ukraine)

E-mail: cherep_a_v@mail.ru

Shytikova Larysa V. – Senior Lecturer of the Department of Economic Theory and Business, Zaporizhzhya National Technical University (vul. Zhukovskogo, 64, Zaporizhzhya, 69063, Ukraine)

E-mail: lar-shitikova@rambler.ru

У сучасних умовах конкурентної економіки процес ефективного використання трудових ресурсів набирає більшої чинності. У зв'язку з цим з'являються нові вимоги до управління використанням трудових ресурсів. Основою підвищення ефективності і розвитку економіки є наявний ресурсний потенціал і

продуктивна праця, тому першочерговим завданням слід вважати створення економічних, технічних, організаційних, соціальних умов, а також побудову оптимальних взаємовідносин між усіма учасниками виробничого процесу. Розвиток сучасного підприємства повинен відбуватися на інноваційній основі із залученням

і активним використанням інвестиційних, фінансових, матеріально-технічних, кваліфікованих трудових ресурсів. Процес управління людськими ресурсами на агропромислових підприємствах повинен носити комплексний характер, а не бути націленим на вирішення поодиноких аспектів. В умовах дефіциту трудових ресурсів найважливішим напрямком у сфері їх формування повинна стати політика ефективного використання. Вирішення даної проблеми є запорукою стабілізації функціонування підприємства. Розвиток і збереження трудових ресурсів, їх ефективне використання – головне завдання суспільства в умовах сучасного розвитку України. Тому ефективне управління є головним елементом в активізації людського фактора, який не тільки створює матеріальні передумови виробництва, але і забезпечує їх результативне функціонування. Складність і динаміка соціально-економічних процесів вимагають розробки нових підходів в управлінні. Сучасний стан підприємств агропромислового комплексу потребує перегляду, оновлення, удосконалення підходів і методів щодо управління трудовими ресурсами.

Мета статті полягає у дослідженні зв'язку між потенційними ресурсними можливостями підприємства та політикою працевикористання для виробітку ефективної стратегії управління.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що обраній проблемі приділяють значну увагу вітчизняні і закордонні науковці: Амстронг М. [1], А. І. Бородин [2], О. А. Єрмоленко [3], М. В. Єштокін [4], А. В. Мордовець [3], А. Я. Кібанов [5], Н. Б. Кирич [6], Н. М. Кольова [7], О. М. Петров [8], Н. В. Шандова [9] та ін.

Підвищення ефективності управління трудовими ресурсами в жорстких умовах кризи вимагає уваги до всіх аспектів управління. Від того, наскільки підприємству вдасться зберегти повноцінну роботу з працівниками і при цьому отримати від них максимальну віддачу, залежить економічна стійкість підприємства і його здатність конкурувати в майбутньому. Відомо, що управління трудовими ресурсами на підприємствах АПК – це мікроекономічний процес, який зазнає впливу макроекономічного середовища та специфіки сільськогосподарського виробництва. Тому діяльність агропідприємства націлена на реалізацію поточного ситуаційного управління людськими ресурсами, що прагне до найкращої форми їх колективної організації і максимального задоволення потреб і, одночасно, на координацію, яка базується на постійному моніторингу поточного ситуаційного управління. Ефективне кадрове управління дозволяє забезпечувати необхідний рівень стабільного економічного розвитку в стратегічній перспективі.

Прагнення підприємства утримувати і посилювати конкурентну позицію характеризується здатністю ефективно використовувати наявні ресурси та планувати свій подальший розвиток. Безумовно, в Україні вже склалися раціональні теоретичні та практичні підходи щодо управління людськими ресурсами, але їх втілення в практичну діяльність підприємств АПК проходить досить важко, і причинами цього є не тільки складна економічна ситуація в країні, але і брак кваліфікованих управлінських

кадрів, які мають достатній теоретичний і практичний досвід управлінської роботи. Процеси покращення не можуть забезпечуватися автоматично, вони завжди базуються на інтенсивній і якісній праці, прогресивних технологіях, результативній організації робіт тощо, тобто потребують системного підходу. Важливе значення має виявлення і систематизація резервів і факторів, які діють з різною силою, різною спрямованістю в різні проміжки часу, а також концентрація уваги як на окремому працівнику, так і на всьому трудовому колективі.

Іntenсивність господарювання, ступінь використання ресурсів залежить від потенціалу, який має в своєму розпорядженні підприємство. Розробка напрямків політики використання трудових ресурсів повинна базуватися на аналізі потенційних ресурсних можливостей агропромислових підприємств. З урахуванням викладеного, наше бачення вирішення цієї вкрай актуальної проблеми полягає у використанні комплексної методики, за якою пропонується поєднання потенційних можливостей підприємства з прийняттям управлінських рішень щодо майбутнього прогнозування та функціонування трудових ресурсів. Пропонується потенційні можливості агропромислових підприємств розглядати в єдності трьох взаємопов'язаних параметрів, які оцінюють можливості підприємства у використанні трудових ресурсів: основні фонди, площа рілля та якість залучених кваліфікованих кадрів. Оскільки показники є різномірними, їх безпосереднє співставлення неможливе. Для розгляду параметрів в єдиній системі координат пропонується використання кумулятивного індексу потенційних можливостей, який характеризує передбачувані можливості агропромислового підприємства, наявність засобів, які забезпечують здійснення господарської діяльності, отримання доходу, прибутку, виконання встановлених цілей. Для розрахунку зазначеного індексу пропонується використання такої методики.

1. Розрахунок кожного із запропонованих показників: фондоозброєності праці; площі рілля на одного працюючого; коефіцієнта кваліфікаційно-освітнього рівня.

2. Співвідношення значення розрахованого показника по агропромислому підприємству із середнім рівнем за видом економічної діяльності (розрахунок індексу співвідношення) за формулою:

$$I_i = \frac{P_i}{P_{сеп}}, \quad (1)$$

де I_i – індекс співвідношення i -го показника;

P_i – значення розрахованого показника по агропромислому підприємству;

$P_{сеп}$ – значення середнього рівня показника за видом економічної діяльності.

3. Розрахунок кумулятивного індексу ефективності як зведеного узагальненого індикатора потенційних можливостей агропромислового підприємства за формулою:

$$I_{кум.еф.} = I_{фозб.} \cdot I_{пл.} \cdot I_{к-о.рів.}, \quad (2)$$

де $I_{кум.еф.}$ – кумулятивний індекс ефективності потенційних можливостей агропромислового підприємства;

$I_{фозб.}$ – індекс фондоозброєності праці;

$I_{пл}$ – індекс, що враховує площу рілля на одного працюючого;

$I_{кв-оср.}$ – індекс кваліфікаційно-освітнього рівня.

4. Розрахунок середнього індексу ефективності потенційних можливостей агропромислового підприємства за формулою:

$$I_{nom.} = \sqrt[3]{I_{фозб} \cdot I_{пл} \cdot I_{к-оср.}} \quad (3)$$

5. Розрахунок середньорічного індексу ефективності потенційних можливостей підприємства як усередненого за досліджуваний період.

Міру результативності використання трудових ресурсів агропромислових підприємств, як ступінь досягнення цілей або наближення до них, доцільно розглядати в єдності трьох взаємопов'язаних параметрів: продуктивності праці, затратоємності праці, витрат на одного працюючого. Різномірність зазначених показників обумовлює неможливість їх безпосереднього співставлення. Тому для розгляду параметрів в єдиній системі координат, розрахунок кумулятивного індексу ефективності використання трудових ресурсів пропонується використати такої методики.

1. Розрахунок кожного із запропонованих показників: продуктивності праці, затратоємності праці, витрат на одного працюючого.

2. Співвідношення значення розрахованого показника по підприємству із середнім рівнем за видом економічної діяльності (розрахунок індексу співвідношення) за формулою:

$$I_i = \frac{П_i}{П_{ср}} \quad (4)$$

де I_i – індекс співвідношення i -го показника;

$П_i$ – значення розрахованого показника по агропромислому підприємству;

$П_{ср}$ – значення середнього рівня показника за видом економічної діяльності.

3. Розрахунок кумулятивного індексу ефективності використання трудових ресурсів агропромислового підприємства за формулою:

$$I_{пр.вик.кум.} = I_{пр.} \cdot I_{з.ем.} \cdot I_{вит.} \quad (5)$$

де $I_{пр.вик.кум.}$ – кумулятивний індекс ефективності працевикористання на підприємстві;

$I_{пр.}$ – індекс продуктивності праці;
 $I_{з.ем.}$ – індекс затратоємності праці;
 $I_{вит.}$ – індекс витрат на одного працюючого.

4. Розрахунок середнього індексу ефективності використання трудових ресурсів агропромислового підприємства за формулою:

$$\bar{I}_{пр.вик.} = \sqrt[3]{I_{пр.} \cdot I_{з.ем.} \cdot I_{вит.}} \quad (6)$$

5. Розрахунок середньорічного індексу ефективності використання трудових ресурсів агропромислового підприємства як усередненого за досліджуваний період.

Апробацію запропонованої методики проведено на прикладі агропромислових підприємств Запорізької області та АР Крим на основі розрахованих індексів: кумулятивного індексу, середнього індексу, середньорічного індексу ефективності за досліджуваний період. Співставлення кумулятивних індексів ефективності використання трудових ресурсів та ефективності потенційних можливостей досліджуваних агропромислових підприємств представлено на рис. 1.

Порівняння кумулятивного індексу із середнім індексом ефективності потенційних можливостей показує, що підприємства Запорізької області ПОП «АФ ім. Чапаєва» і СВК «Орлянський» мають значно нижчі показники, ніж усереднені, що свідчить про певні труднощі інтенсивного господарювання. Результати розрахунків середньорічних індексів ефективності потенційних можливостей та ефективності використання трудових ресурсів підприємств агропромислового комплексу за досліджуваний період представлені в табл. 1.

Середньорічний індекс ефективності потенційних можливостей, розрахований на основі кумулятивного індексу, показав, що найбільші можливості для ефективного використання ресурсів мають в своєму розпорядженні ТОВ «АПК Істок» ($I_{еф.ном.} = 1,29$), ПОП АФ «Злагода» ($I_{еф.ном.} = 1,14$); найменші – ПОП «АФ ім. Чапаєва» ($I_{еф.ном.} = 0,53$) та СВК «Орлянський» ($I_{еф.ном.} = 0,84$). Тільки ТОВ «АПК Істок» зуміло значно підвищити індекс ефективності використання трудових ресурсів, що свідчить про ефективне господарювання. Це господарство відрізняється від інших найвищим середньорічним індексом ефективності використання трудових ресурсів $I_{пр.вик.р.ч.} = 3,085$. ПОП «АФ ім. Чапаєва» має найменший рівень потенційних можливостей (за рахунок невисокої фондоозброєності праці), але підприємство завдяки вірно спланованому і організованому менеджменту, за рахунок суттєвих витрат на одного працюючого пока-

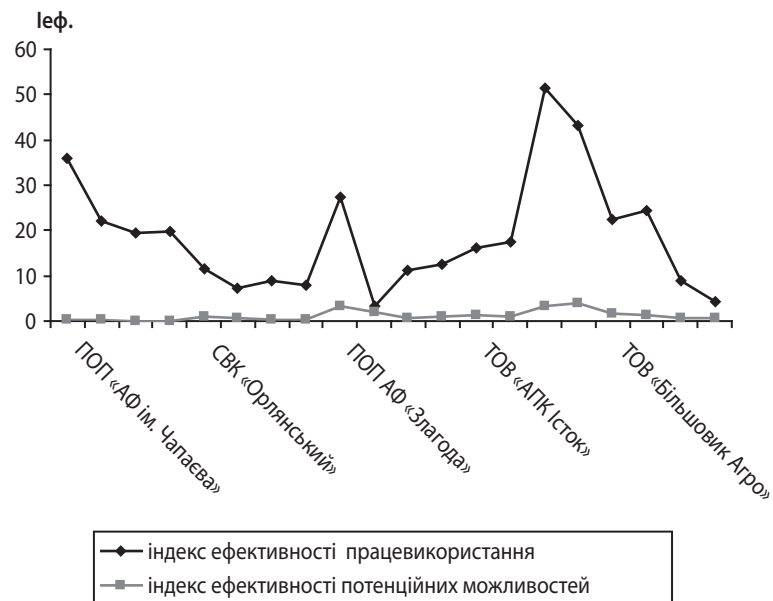

Рис. 1. Співвідношення кумулятивних індексів ефективності використання трудових ресурсів та ефективності потенційних можливостей агропромислових підприємств

зує високий середньорічний індекс ефективності використання трудових ресурсів $\bar{I}_{пр.вик.річ.} = 2,87$. Такий підхід свідчить про прагнення підприємства зберегти свій кадровий потенціал та підтримати робітників в умовах обмежених ресурсних можливостей.

ВИСНОВКИ

Таким чином, для підвищення своєї життєдіяльності підприємствам необхідно ретельно розробляти та втілювати нові підходи щодо управління своїм ресурсним потенціалом. Постійний аналіз ситуації, в якій знаходиться

Таблиця 1

Індекси ефективності потенційних можливостей та ефективності використання трудових ресурсів агропідприємств

Найменування показника	ПОП «АФ ім. Чапаєва»	СВК «Орлянський»	ПОП АФ «Злагода»	ТОВ «АПК Істок»	ТОВ «Більшовик Агро»
Середньорічний індекс ефективності потенційних можливостей	0,53	0,84	1,14	1,29	0,995
Середньорічний індекс ефективності використання трудових ресурсів	2,87	2,06	2,265	3,085	2,35

Вибір стратегії управління трудовими ресурсами ґрунтується на методі найкращої відповідності ситуації в організації, що включає культуру, виробничі процеси, зовнішнє середовище [1, с. 155]. На основі розрахованих середньорічних індексів ефективності потенційних можливостей та ефективності використання трудових ресурсів агропідприємств побудовано модель матриці «потенційні можливості – використання трудових ресурсів» (рис. 2).

Координати матриці відповідають показникам індексів ефективності: ПОП «АФ ім. Чапаєва» (0,53; 2,87); СВК «Орлянський» – (0,84; 2,06); ПОП АФ «Злагода» – (1,14; 2,265); ТОВ «АПК Істок» – (1,29; 3,085); ТОВ «Більшовик Агро» – (0,995; 2,35).

Найкраще співвідношення «потенційні можливості – використання трудових ресурсів» в агропідприємстві ТОВ «АПК Істок», що свідчить про найбільш ефективне управління. Найгірше становище по співвідношенню досліджуваних показників в СВК «Орлянський», що є наслідком пасивного менеджменту на підприємстві.

підприємство в даний час, моніторинг потенційних можливостей дозволить здійснити сучасне якісне управління, підвищити успішність бізнесу. Політика управління трудовими ресурсами в сучасних умовах господарювання, коли держава завершує проведення земельної реформи в Україні, повинна бути націлена на продуктивність, ефективність працюючих, скорочення штату, де це диктують ринкові сили. Запропонована методика оцінки ефективності використання трудових ресурсів у відповідності з потенційними можливостями агропромислових підприємств. На основі запропонованого підходу створено модель матриці (біхевіоральна решітка) «потенційні можливості – використання трудових ресурсів» для вибору стратегії забезпечення і ефективного управління трудовими ресурсами. На підставі проведеного порівняльного аналізу за запропонованою методикою використання трудових ресурсів у відповідності з потенційними можливостями агропромислових підприємств ми прийшли

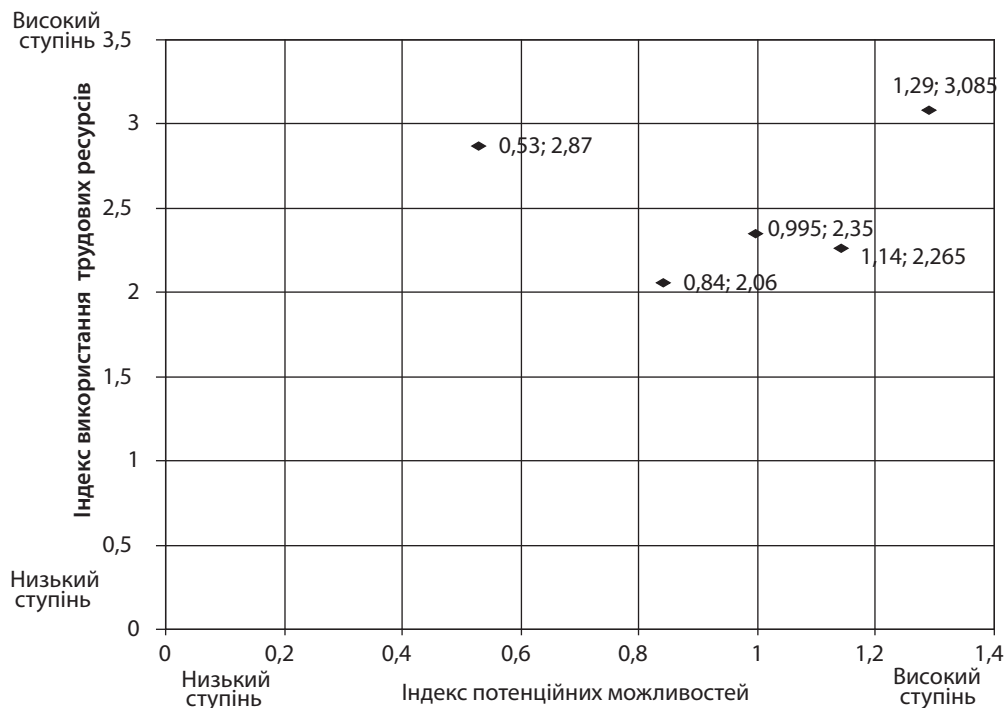

Рис. 2. Модель матриці (біхевіоральна решітка) «потенційні можливості – використання трудових ресурсів»

до висновку про їх безпосередній зв'язок, зокрема з погіршенням загального стану потенційних можливостей спостерігаємо поступове зниження ефективності працевикористання і навпаки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Армстронг М. Практика управління людськими ресурсами. – 10-е изд. / М. Армстронг / Пер. с англ. ; под ред. С. К. Мордовина. – С-Пб. : Питер. – 2009. – 848 с.: ил. – (Серия «Классика МВА»).

2. Бородин А. И. Особенности оценки потенциала управляющей системы / А. И. Бородин // Вестник Мурманского технического ун-та – 2003. – Т. 6, №2. – С. 200 – 206.

3. Ермоленко А. А. Основные направления повышения эффективности использования ресурсов в сельском хозяйстве / А. А. Ермоленко, А. В. Мордовец // Бизнес Информ. – 2012. – № 12. – С. 132 – 134.

4. Ештокин М. В. Формирование и развитие организационно-экономического механизма управления трудовыми ресурсами в регионе / М. В. Ештокин // Вестник Удмурского университета. Экономика и право – 2011. – Вып.3 – С. 31 – 34.

5. Кибанов А. Я. Управление персоналом: теория и практика. Система управления персоналом : учебно-практическое пособие / Под ред. А. Я. Кибанова. – Москва : Проспект. 2012. – 64 с.

6. Кирич Н. Б. Ефективне використання трудових ресурсів як фактор стабілізації функціонування підприємств / Н. Б. Кирич // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 3. – С. 39 – 42.

7. Корольова Н. М. Методичне забезпечення управління трудовими ресурсами підприємства / Н. М. Корольова // Бізнес Інформ. – 2012. – № 12. – С. 164 – 167.

8. Петроє О. М. Трудові ресурси як наукова проблема та об'єкт управління / О. М. Петроє // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2005. – № 2. – С. 394 – 400.

9. Шандова Н. В. Розробка механізму управління стійким розвитком підприємств машинобудування / Н. В. Шандова // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 2. – С. 101 – 105.

REFERENCES

Armstrong, M. *Praktika upravleniia chelovecheskimi resursami* [The practice of human resource management]. St. Petersburg: Piter, 2009.

Borodin, A. I. "Osobnosti otsenki potentsiala upravliaushchey sistemy" [Features of the capacity assessment of the control system]. *Vestnik Murmanskogo tekhnicheskogo universiteta*, vol. 6, no. 2 (2003): 200-206.

Ermolenko, A. A., and Mordovets, A. V. "Osnovnye napravleniia povysheniia effektivnosti ispolzovaniia resursov v selskom khoziaystve" [The main directions of improving the efficiency of resource use in agriculture]. *Biznes Inform*, no. 12 (2012): 132-134.

Eshtokin, M. V. "Formirovanie i razvitie organizatsionno-ekonomicheskogo mekhanizma upravleniia trudovymi resursami v regione" [The formation and development of organizational and economic mechanism of human resource management in the region]. *Vestnik Udmurskogo universiteta. Ekonomika i pravo*, no. 3 (2011): 31-34.

Kibanov, A. Ya. *Upravlenie personalom: teoriia i praktika. Sistema upravleniia personalom* [Human Resource Manage-

ment: Theory and Practice. Personnel management system]. Moskva: Prospekt, 2012.

Kyrych, N. B. "Efektivne vykorystannia trudovykh resursiv iak faktor stabilizatsii funktsionuvannia pidpriemstv" [Effective use of labor as a factor of stabilization operation of enterprises]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 3 (2008): 39-42.

Korolyova, N. M. "Metodychne zabezpechennia upravlinnia trudovymi resursamy pidpriemstva" [Methodical support workforce management company]. *Biznes Inform*, no. 12 (2012): 164-167.

Korolyova, N. M. "Metodychne zabezpechennia upravlinnia trudovymi resursamy pidpriemstva" [Methodical support workforce management company]. *Biznes Inform*, no. 12 (2012): 164-167.

Petroie, O. M. "Trudovi resursy iak naukova problema ta ob'iekt upravlinnia" [Manpower as a scientific problem, and facility management]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*, no. 2 (2005): 394-400.

Shandova, N. V. "Rozrobka mekhanizmu upravlinnia stiykym rozvytkom pidpriemstv mashynobuduvannia" [Developing management mechanism for sustainable development of mechanical engineering]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 2 (2007): 101-105.

ФОРМУВАННЯ ЗБУТОВОЇ СТРАТЕГІЇ МАЛИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

ШПАК Н. О., КИРИЛИЧ Т. Ю.

УДК 339. 146.2

Шпак Н. О., Кирилич Т. Ю. Формування збутової стратегії малих промислових підприємств

У статті сформовано характеристичні означення маркетингових збутових каналів, проаналізовано переваги та недоліки таких каналів розподілу продукції для малих промислових підприємств, виокремлено позицію оптового ринку як прямого та непрямого збутового каналу, окреслено переваги та недоліки його використання. Сформовано аналітичне представлення маркетингових витрат для обчислення прогнозованого прибутку як одного з важливих кількісних критеріїв для вибору збутового каналу та вдосконалено методичні положення щодо його розрахунку з урахуванням виробничих, маркетингових і логістичних витрат. Запропоновано схему прийняття управлінського рішення щодо вибору найкращої маркетингової стратегії на основі диверсифікації маркетингових каналів.

Ключові слова: диверсифікація, маркетингова діяльність, збутова стратегія, маркетинговий аналіз, збутовий канал, посередники, мале промислове підприємство, прогнозований прибуток.

Рис.: 1. Табл.: 2. **Формул:** 5. **Бібл.:** 10.

Шпак Нестор Омелянович – доктор економічних наук, професор, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: dida_05@ukr.net

Кирилич Тамара Юрїївна – аспірантка, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: povstenkot@mail.ru

УДК 339. 146.2

Шпак Н. Е., Кирилич Т. Ю. Формирование сбытовой стратегии малых промышленных предприятий

В статье сформированы характеристические определения маркетинговых сбытовых каналов, проанализированы преимущества и недостатки таких каналов распределения продукции для малых промышленных предприятий, выделена позиция оптового рынка как прямого и косвенного сбытового канала, обозначены преимущества и недостатки его использования. Сформировано аналитическое представление маркетинговых затрат для вычисления прогнозируемой прибыли как одного из важных количественных критериев для выбора сбытового канала, и усовершенствованы методические положения по его расчету с учетом производственных, маркетинговых и логистических расходов. Предложена схема принятия управленческого решения по выбору лучшей маркетинговой стратегии на основе диверсификации маркетинговых каналов.

Ключевые слова: диверсификация, маркетинговая деятельность, сбытовая стратегия, маркетинговый анализ, сбытовой канал, посредники, малое промышленное предприятие, прогнозируемая прибыль.

Рис.: 1. Табл.: 2. **Формул:** 5. **Библ.:** 10.

Шпак Нестор Омелянович – доктор экономических наук, профессор, кафедра менеджмента и международного предпринимательства, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: dida_05@ukr.net

Кирилич Тамара Юрьевна – аспирантка, кафедра менеджмента и международного предпринимательства, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: povstenkot@mail.ru

UDC 339. 146.2

Shpak N. O., Kyrylych T. Y. Formation of the Sales Strategy of Small Industrial Enterprises

The article forms characteristic definitions of marketing sales channels, analyses advantages and shortcomings of such channels of distribution of products for small production enterprises, marks out a position of the wholesale market as a direct and indirect sales channel, and marks advantages and shortcomings of its use. It forms analytical representation of marketing costs for calculation of the forecasted profit as one of the important quantitative criteria for selection of the sales channel and improves methodical provisions on its calculation with consideration of production, marketing and logistics costs. It offers a scheme of making a managerial decision on selection of the best marketing strategy on the basis of diversification of marketing channels.

Key words: diversification, marketing activity, sales strategy, marketing analysis, sales channel, intermediaries, small industrial enterprise, forecasted profit.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 10.

Shpak Nestor O. – Doctor of Science (Economics), Professor, Department of Management and International Business, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: dida_05@ukr.net

Kyrylych Tamara Yu. – Postgraduate Student, Department of Management and International Business, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: povstenkot@mail.ru

Динамічність зовнішнього середовища та особливості функціонування малих промислових підприємств спонукають їх до постійного пошуку нових можливостей щодо реалізації продукції. Маркетинг як відносно молода наука, але продиктована часовими рамками, дозволяє оптимально керувати цим процесом. Процес диверсифікації маркетингової діяльності передбачає пошук такої стратегії, яка врахуватиме широкий спектр виробничих, логістичних і маркетингових показників підприємства і зменшить ризики для підприємства. Проблематика статті пов'язана саме із формуванням такої маркетингової стратегії, що

дозволяє оптимізувати поєднання збутових каналів на основі якісних і кількісних критеріїв.

Підприємства, що вдаються до активної маркетингової діяльності, мають вищі шанси на успіх серед потенційних споживачів. Фундаментальні та характеристичні аспекти маркетингової діяльності стали об'єктом досліджень багатьох вітчизняних вчених, таких як Н.Чухрай [1], Н. Бутенко [2], Т. Григорчук [3], О. Оснач, В. Пилипчук, Л. Коваленко [6], А. Ковалев [7], В. Герасимчук [9]. Питанням ефективної маркетингової діяльності присвячені праці таких зарубіжних науковців, як: Ф. Котлер, Г. Армстронг [5], Л. Штерн, А. Ель-Ансари,

Е. Кофлан [10], А. Томпсон, А. Стрикленд [8], Б. Герасимов, Т. Внуковська [9]. У праці [2] розкрито основні теоретичні та практичні аспекти маркетингової діяльності, фундаментальні прийоми та принципи маркетингу, окреслено сутність маркетингової політики розподілу та засоби її реалізації, висвітлено ключові засади вибору раціональних методів збуту. Автори праці [6] розглядають сутність, особливості, завдання та концепції промислового маркетингу, визначають вплив факторів кон'юнктури ринку на здійснення маркетингової діяльності підприємств, пропонують підходи до формування товарної політики підприємств, вибору відповідних методів щодо визначення оптимальних каналів розподілу. Основні поняття, що пов'язані з диверсифікаційною маркетинговою діяльністю виробництва, методи оцінки її ефективності розкрито у праці [7]. Теоретичні, дидактичні та практичні основи управління маркетинговою діяльністю в економічних системах висвітлено у праці [9]. Класики маркетингової діяльності [5] вважають, що збут не є головним елементом маркетингової діяльності, тим самим виділяючи ключовими завданнями вивчення споживчого попиту, розробку відповідних товарів, встановлення конкурентних цін, ефективне стимулювання активності покупців та вдало вибраний тип розподілу. Ідеї та принципи стратегічного управління, у тому числі й маркетингової діяльності, а також термінологія стратегічного менеджменту висвітлені у праці [8]. Основна увага авторів [10] сконцентрована на представленні процесів формування, планування і підтримання ефективності взаємовідносин між учасниками маркетингових каналів, координації учасників маркетингових каналів, виокремленні рекомендацій щодо прийняття обґрунтованих стратегічних й адміністративних рішень.

Думки авторів розділилися в різноплановості поглядів стосовно об'єднання чи розділення маркетингової та збутової діяльності. Більшість вітчизняних вчених схиляються до думки про об'єднання їх у комплекс заходів під назвою «маркетингова стратегія». Однак закордонна практика формування організаційної структури підприємств тяжіє до розділення цих понять. Це зумовлено історичними передумовами становлення маркетингової діяльності на українських і зарубіжних теренах. Водночас сфері маркетингових характеристик каналів розподілу продукції та виокремленню оптимального критерію вибору конкретного збутового каналу чи сукупності окремих збутових каналів у науковій літературі приділено недостатньо уваги.

Метою статті є формування методичних положень щодо розроблення збутової стратегії малих промислових підприємств на основі обґрунтування доцільності використання збутових каналів із застосуванням маркетингового аналізу.

Підґрунтям діяльності підприємства, що функціонує в сучасних умовах ринкової економіки, є самовиживання, самопозиціонування та самопросування. Такий підхід змушує підприємства звертатися до маркетингу як науки, що дозволяє не лише реалізувати вироблену продукцію, але й вплинути на формування попиту, на формування незадоволених потреб у споживачів, на створення позитивних психологічних відчуттів

від купівлі продукції підприємства. Тому в епоху ринкових відносин на перший план виходить маркетингова діяльність, яка повинна супроводжувати підприємство як на етапі формування задуму та його створення, так і протягом усього циклу існування. Ключовою складовою маркетингової діяльності є маркетингова стратегія.

Поняття «стратегія» походить з давньогрецької мови і в економічному розумінні слова означає глобальний напрямок дій чи поведінку підприємства із урахуванням можливостей підприємства та стану ринкового середовища [4]. Основною метою маркетингових стратегій є збільшення обсягів реалізації продукції. В умовах динамічного ринкового середовища особливої актуальності набуває стратегія диверсифікації. Диверсифікація – слово латинського походження, означає процес розвитку, процес різнобічного пошуку напрямків вдосконалення діяльності підприємства [4]. Маркетингова стратегія диверсифікації – комплекс заходів, який передбачає проникнення підприємства на різноманітні ринки й укріплення там своїх позицій [3]. Маркетингову діяльність на різних ринках реалізують за видами збутових каналів, які розділяють на прямі, непрямі та комбіновані. До *прямих збутових каналів* відносимо укладання прямих контрактів, виставкову торгівлю, фірмові магазини, електронну торгівлю, посилову торгівлю; до *непрямих*: комісіонерів, брокерів, агентів, дилерські та дистрибуторські мережі, супер-, гіпермаркети тощо.

Коротко охарактеризуємо збутові канали, використавши результати власних досліджень та напрацювання літературних джерел [2, 4] (*табл. 1*).

Ефективна маркетингова діяльність базується на основі вивчення каналів розподілу. В умовах високої конкуренції важливим є вибір оптимального каналу розподілу чи їх поєднання. Тому важливим аспектом у цьому напрямку є виокремлення переваг і недоліків збутових каналів, які описано в *табл. 2*.

У практиці діяльності малих промислових підприємств важливе місце сьогодні відводиться оптовим ринкам. Розглянемо ґрунтовніше оптовий ринок як збутовий канал. Його можна розглядати згідно із наведеною класифікацією як прямий, так і як непрямий збутовий канал, оскільки виробники можуть відкривати фірмовий магазин на його території або ж користатися послугами підприємств, які уже провадять бізнес на території оптового ринку (як посередників у збутовому ланцюгу). Покупцями на оптовому ринку виступають як оптові чи дрібнооптові посередники, так і кінцеві споживачі. На оптовому ринку часто проходять тематичні виставки, а також існує послуга дистанційних продажів. Дистанційні продажі – це сучасний вид збутового каналу, який дозволяє виробникові спостерігати в он-лайн режимі за процесом реалізації власної продукції, не затрачаючи часу та зусиль на цей процес. При цьому виробник оплачує власнику торгової площадки відсоток від виручки. Власник торгової площадки забезпечує транспортування продукції від виробника, зберігання та реалізацію на торговельному майданчику, забезпечення відео-доступу для виробника, а також несе повну матеріальну відповідальність за продукцію. Отже проаналізуємо основні переваги та недоліки прямого та непрямого збуту на оптовому ринку.

Характеристичні означення збутових каналів

№ з/п	Назва каналу	Характеристичне означення збутового каналу
1	Прямі контракти	Передбачає безпосередню реалізацію продукції від виробника до споживача без використання торгової площі
2	Виставкова торгівля	Передбачає одноразову чи періодичну реалізацію продукції виробником безпосередньо споживачу в рамках виставки
3	Фірмові магазини	Передбачає облаштування магазину із товаром одного виробника на засадах оренди чи викупу приміщення
4	Електронна торгівля	Передбачає наявність віртуальної торгової площі (інтернет-сайту), цілодобову роботу та доставку продукції згідно із електронним замовленням
5	Посилкова торгівля	Передбачає доставку продукції безпосередньо споживачеві поштою чи іншими організаціями, що забезпечують таку доставку
6	Комісіонер	Збутовий посередник, що провадить діяльність від свого імені, але за рахунок та за дорученням виробника (посередника), отримуючи при цьому винагороду
7	Брокер	Торговий посередник, що забезпечує та сприяє укладенню угод між виробником (посередником) і споживачем та отримує за це винагороду
8	Агент	Фізична чи юридична особа, яка здійснює діяльність від імені підприємства та за його рахунок
9	Дилерські мережі	Мережі фізичних чи юридичних осіб, що виконують посередницькі функції за свій кошт і від власного імені
10	Дистриб'юторські мережі	Мережі юридичних чи фізичних осіб, яким надаються переважні чи виключні права на реалізацію продукції виробника на обумовленій території на обумовлений період часу за власний кошт, але від імені виробника
11	Супермаркет	Різновид універсального магазину із системою самообслуговування та розвинутою інфраструктурою, площа якого від 400 м ² і кількість асортиментних позицій продовольчих і непродовольчих товарів понад 2 000 од.
12	Гіпермаркети	Різновид універсального магазину із системою самообслуговування та розвинутою інфраструктурою, площа якого від 2500 м ² і кількість асортиментних позицій продовольчих і непродовольчих товарів – понад 10 000 од.

Таблиця 2

Переваги та недоліки збутових каналів для малих промислових підприємств

№ з/п	Назва каналу	Переваги	Недоліки
1	2	3	4
1	Укладання прямих контрактів	Високий рівень контролю збутової діяльності зі сторони виробника; інформативність та доступність зворотного зв'язку; особливо вигідний для збуту предметів розкоші	Високі затрати на просування продукції; ризик невчасного повернення коштів за продукцію, відпущену в кредит; обмеженість поінформованості про підприємство та його товар; додаткові витрати на утримання власних складів
2	Виставкова торгівля	Найбільш якісний зворотний зв'язок за рахунок спілкування із покупцями, що найбільш зацікавлені та поінформовані про продукцію компанії; можливість встановлення довготривалих взаємозв'язків із покупцями; можливість отримання найсвіжшої інформації про ринкові потреби; можливість позиціонувати своє місце серед конкурентів; можливість проведення ґрунтовного аналізу власної маркетингової діяльності на фоні підприємств-конкурентів; можливість запозичення досвіду у фірм-партнерів; висока ймовірність подальшого зростання продажів за рахунок потрапляння товарів-новинок до найзацікавленіших покупців і їхніми зусиллями інформування потенційних споживачів;	Сезонний чи періодичний характер; високі ставки оренди виставкового місця; значна конкуренція; ризик недоотримання прибутку через високий рівень залежності обсягів збуту від місця розташування виставкового стенду; бюрократичність процедури оформлення участі у виставці; висока залежність рівня прибутку від якості рекламної кампанії організаторів та поінформованості про виставку; час організації виставки, її профіль та тривалість можуть не відповідати цілям підприємства і змінюватися на розгляд організаторів; необхідність залучати додаткових працівників на час проведення виставки та навчати їх (за умови незначного штату малого промислового підприємства);

1	2	3	4
		можливість вибору виставки, що найбільше задовольнятиме поставлені підприємством цілі; можливість реалізувати товари-новинки за надвидгідними цінами у порівнянні з іншими збутовими каналами; можливість обміну досвідом та вдосконалення професійних і комунікативних навичок персоналу на тренінгах, навчаннях та семінарах, що організуються в рамках виставок; підняття власного іміджу; набуття міжнародного досвіду (за умови участі у міжнародних виставках чи присутності закордонних компаній на виставках)	необхідність додаткових затрат на транспортування виставкової продукції, оформлюючих матеріалів тощо; додаткові затрати на оформлення виставкового місця, пошиття спецодягу для представників підприємства, проведення рекламних акцій у рамках виставки тощо; додаткові витрати на утримання власних складів
3	Фірмові магазини	Відсутність конкуренції всередині магазину, оскільки реалізовується продукція одного виробника; високий рівень обслуговування та консультування професіоналів, обізнаних не лише з особливостями реалізації продукції і потребами покупців, але й процесом виробництва; можливість швидкого інформування про необхідність коригування виробничої діяльності у відповідності до ринкових потреб; можливість розпродажу залишків продукції; можливість індивідуального підходу до запитів потенційних покупців та доопрацювання товару для споживача; висока інформативність зворотного зв'язку за рахунок прямого контакту із цільовою аудиторією; можливість створення «ажіотажу»; можливість вивчення споживчого попиту; можливість ознайомлення споживачів із процесом виробництва із використанням сучасних відео-технологій; формування позитивного іміджу підприємства	Високий ризик тривалого завоювання лояльності покупців, якщо підприємство маловідоме; значні витрати на відкриття та утримання фірмового магазину; високі витрати на рекламні кампанії; додаткові витрати на надання супутніх безплатних послуг для відвідувачів фірмового магазину, наприклад на утримання паркінгу; додаткові витрати на утримання власних складів; необхідність додаткових витрат на пошук, навчання та оплату праці торгового персоналу
4	Електронна торгівля	Відсутність витрат на оренду приміщень, що дозволяє встановлювати конкурентно низькі ціни; низькі витрати на рекламу у порівнянні з іншими збутовими каналами; можливість заробітку на розміщенні інтернет-реклами фірм, що виготовляють чи реалізують супутні товари; значна економія часу для споживачів; можливість цілодобової торгівлі без вихідних; економія на аналітичних дослідженнях через можливість створення «блогів», «чатів», клубів за інтересами та вивчення інтересів потенційних та лояльних споживачів; можливість відслідковувати аналітику: відвідуваність сайту, кількість покупок і географію покупців; можливість фільтрувати відгуки та контролювати зміст повідомлень зворотного зв'язку, що потрапляють на сайт; необмеженість віртуальної площі та географічного охоплення території; можливість ознайомлення споживачів із процесом виробництва; незначні витрати на просування сайту	Неможливість попереднього наочного ознайомлення покупця із товаром; загроза хакерських атак і зазнання збитків через неробочий сайт; високий ризик понесення витрат на доставку через відмову покупця від товару (за умови післяоплати); високий рівень інтернет-конкуренції; висока залежність рівня продаж від покриття інтернетом географічної території; обмеженість можливості скористатися цим збутовим каналом без сторонньої допомоги для людей, що не освоїли користування інтернетом; можливість створення «сайтів-клонів», які візуально та адресою будуть подібними до сайту підприємства; додаткові витрати на доставку продукції; ризик недоотримання прибутку через небажання споживачів залишати персональні дані; значні витрати на розробку інформативного сайту; відсутність прямого контакту продавця із покупцем; додаткові витрати на утримання власних складів
5	Посилкова торгівля	Відсутність потреби в утриманні офісу чи торгових приміщень; суттєва економія часу споживача; місце виробництва співпадає із місцем реалізації продукції; доступність для всіх категорій громадян (найактуальніше для осіб з особливими потребами, для віддалених сільських регіонів); широке географічне охоплення територій	Неможливість попереднього наочного ознайомлення покупця із товаром; високий ризик понесення витрат на доставку через відмову покупця від товару (за умови післяоплати); значні витрати на рекламу продукції; ризик пошкодження чи невчасності поставки товару; ускладнення процесу отримання продукції бюрократичними процедурами, як от встановлення особи, на яку оформлено посилку; додаткові витрати на утримання власних складів

1	2	3	4
6	Комісіонери	Збереження контролю над збутом продукції; відсутність витрат на складування продукції (зазвичай, комісіонери надають склади для зберігання продукції); економія коштів на утримання відділу продажів; можливість вибору комісіонера, діяльність якого найбільше відповідатиме поставленим цілям виробника та його зміни	«Накладання» іміджу комісіонера на імідж виробника; необхідність додаткових витрат на виготовлення промо-зразків продукції для розповсюдження комісіонерами; ризик зниження ціни товару (згідно договору), якщо товар, зданий на комісію, не продано; комісіонери можуть збувати продукцію різних фірм, у тому числі фірм-конкурентів; необхідність додаткових витрат на страхування товару, який передається комісіонеру; відсутність прямого контакту із споживачем; відсутність клієнтської бази і тяжкий перехід на прямий збут; ризик спотвореного зворотного зв'язку із споживачем через комісіонера; збільшення тривалості надходження коштів до виробника за реалізовану продукцію; зростання ціни продукції для споживача через присутність фінансової вигоди комісіонера
7	Брокери	Брокери діють за попередньо визначеними домовленостями і надають достовірну інформацію про товар; брокери напрацьовують позитивний імідж виробнику; економія коштів на утримання відділу продажів; можливість вибору найбільш ефективного брокера та його зміни	Необхідність додаткових витрат на виготовлення промо-зразків продукції для розповсюдження брокерами; усі конфліктні ситуації вирішує виробник без участі брокера, оскільки жодних договірних угод стосовно купівлі чи продажу продукції не укладається ані з виробником, ані зі споживачем; відсутність прямого контакту із споживачем; відсутність клієнтської бази і тяжкий перехід на прямий збут; ризик спотвореного зворотного зв'язку із споживачем через брокера; збільшення тривалості надходження коштів до виробника за реалізовану продукцію; зростання ціни продукції для споживача через присутність фінансової вигоди брокера
8	Агенти	Відсутність витрат на складування продукції (зазвичай, агенти надають склади для зберігання продукції); економія коштів на утримання відділу продажів; можливість вибору найбільш ефективного агента та його зміни	Ризик відтермінування продажу продукції споживачеві через розпорощення інтересів агента на інші фірми-замовники; необхідність додаткових витрат на виготовлення промо-зразків продукції для розповсюдження агентами; відсутність прямого контакту із споживачем; відсутність клієнтської бази і тяжкий перехід на прямий збут; ризик спотвореного зворотного зв'язку із споживачем через агента; збільшення тривалості надходження коштів до виробника за реалізовану продукцію; зростання ціни продукції для споживача через присутність фінансової вигоди агента
9	Дилерські мережі	Можливість концентрації зусиль на виробництві продукції; найвигідніший збутовий канал для підприємств-монополістів, виробників продукції довготривалого використання; можливість вибору дилерської мережі із напрацьованим позитивним досвідом збуту та її зміни; економія коштів на утримання відділу продажів	Повна втрата контролю над продукцією через передання усіх прав розпорядження товаром дилерам після оплати за нього; відсутність комунікації між споживачем продукції та виробником; ризик занепаду виробництва через непоінформованість виробника про зміну інтересів та вподобань споживачів; ризик відтермінування платежів за реалізовану дилеру продукцію
10	Дистрибуторські мережі	Можливість вибору дистрибуторської мережі із напрацьованим позитивним досвідом збуту та її зміни; щільне географічне охоплення територій; збереження за виробником часткового контролю над збутом продукції; економія коштів на утримання відділу продажів	Відсутність прямої комунікації між споживачем продукції та виробником; необхідність проводити дорогі маркетингові дослідження для виявлення незадоволених потреб споживачів; ризик відтермінування платежів за реалізовану продукцію
11	Супермаркети, гіпермаркети	Особливо зручні місця розташування супермаркетів; стабільно високий потік потенційних покупців; забезпечення значних обсягів реалізації; відсутність витрат на викладку товару;	«Накладання» іміджу супермаркету на імідж підприємства-виробника; складні умови потрапляння на полиці супермаркетів; високі видатки на проведення акцій; висока конкуренція;

1	2	3	4
		супермаркети забезпечують спонтанність покупок, що збільшує рівень продажів; розширений графік роботи чи цілодобова торгівля деяких супермаркетів, що збільшує рівень продажів; вигідний збутовий канал для масового виробництва; спільне зростання продажів за рахунок присутності взаємодоповнюючих товарів; економія коштів на утримання відділу продажів; можливість вибору супер- та гіпермаркетів, цільовий споживач яких співпадає із потенційним покупцем виробника	високий ризик недоотримання прибутків через невідповідне місце розташування продукції або високі видатки на отримання «вір-місць»; ризик відтермінування оплат за реалізований товар; ризик неповного чи недостовірного інформування споживачів, оскільки супермаркети передбачають самообслуговування; ризик низького рівня продажів для ексклюзивних товарів; незацікавленість у високих продажах продукції конкретного підприємства; високий ризик неконкурентної цінової позиції у порівнянні із товарами власного виробництва супермаркетів; необхідність постійного моніторингу викладки товару та дотримання умов викладки товару; ризик повернення залишків товару; ризик реалізації протермінованого товару; відтермінування процесу потрапляння продукції на полиці супермаркетів через невідлагоджену систему складування та викладки товару і через це зниження якості продукції чи відсутність товару на полицях супермаркету

Як свідчить практика діяльності найбільших вітчизняних оптових промислових ринків «Калинівський» (м. Чернівці), «7 кілометр» (м. Одеса), «Хмельницький оптовий ринок», «Барабашово» (м. Харків), до переваг відкриття фірмового магазину на оптовому ринку, окрім вище перелічених (див. табл. 2), можна зарахувати такі: стабільно високий потік потенційних покупців; значні обсяги реалізації; при необхідності можливість розширення площі за рахунок неуспішних орендарів; розвинута інфраструктура ринку; гарантування безпеки фірмовому магазину за рахунок охоронних послуг оптового ринку; полегшені умови входу на ринок нових підприємств (залежно від рейтингу оптового ринку); зростання і нарощення позитивного іміджу за рахунок спільної участі у благодійних проєктах; можливість спільної (із іншими підприємствами оптового ринку) та фінансово вигіднішої підготовки і перепідготовки фахівців (тематичні тренінги, семінари, навчальна діяльність у рамках виставок); наявність доступу до сучасних інфо-технологій (wi-fi, інфо-комунікацій тощо); спільна діяльність підприємств-орендарів та адміністрації оптового ринку у маркетинговій сфері дозволяє збільшувати масштаби рекламних кампаній, розширяти сфери впливу на споживачів, оголошувати спільні сезонні розпродажі тощо.

Таким чином, основною перевагою фірмового магазину на оптовому ринку є інтегрована діяльність усіх учасників оптового ринку. Незважаючи на те, що спостерігається висока конкуренція, підприємства діють як злагоджений механізм для залучення потенційних покупців, а конкуренція стимулює підприємства дбати про належну якість продукції, екологічність, асортиментне наповнення, надання супутніх послуг, активно провадити маркетингову діяльність тощо.

Недоліками відкриття фірмового магазину на оптовому ринку, окрім вище перелічених (див. табл. 2), є висока конкуренція на оптовому ринку; високі орендні

платежі (залежно від рейтингу оптового ринку); неоднорідність клієнтів оптового ринку; ризик закриття фірмового магазину на оптовому ринку через високу конкуренцію; високий рівень залежності прибутків від місця розташування магазину на оптовому ринку тощо.

Переваги посередницьких послуг підприємств, які вже провадять бізнес на території оптового ринку, як посередників у збутовому ланцюгу, такі ж як у агентів, брокерів чи комісіонерів (див. табл. 2), а також: наявність великої кількості постійних покупців; значні обсяги реалізації.

Недоліки посередницьких послуг підприємств-операторів на оптовому ринку такі ж як у агентів, брокерів чи комісіонерів (див. табл. 2), а також: існування конкуренції для продукції виробника всередині збутового каналу (майже всі оператори оптового ринку диверсифікують свій ризик, збуваючи продукцію різних товаровиробників); ризик відтермінування платежів за реалізовану продукцію та високий рівень залежності прибутків від місця розташування посередників на оптовому ринку.

Опрацювання літературних джерел [3, 6, 10] дає підстави стверджувати, що окрім якісного оцінювання збутових каналів, для вибору оптимального поєднання необхідними є кількісно вимірювані критерії обґрунтування. Узагальнивши позицію авторів [6] (які розглядають прибуток як раціональний кількісний критерій вибору збутових каналів з точки зору виробництва), пропонуємо вдосконалити метод обчислення прибутку за кожним збутовим каналом, врахувавши маркетингові витрати, витрати на утримання служби маркетингу та на стимулювання активності посередників. Тоді прогнозований прибуток i -того каналу збуту, матиме вигляд:

$$\Pi_i = [P \cdot (100 - \gamma_i) / 100 - (S + U_i + M_i + BCM_i + BCP_i)] \cdot Q_i, \quad (1)$$

де Π_i – прогнозований прибуток при використанні i -го каналу збуту, грн;

P – прогнозована ціна реалізації за одиницю продукції, грн;

Y_i – прогнозована знижка для посередника з відпускної ціни при використанні непрямого збутового каналу, %;

S – прогнозована собівартість одиниці продукції, грн;

U_i – прогнозовані логістичні витрати при використанні i -го каналу збуту на одиницю продукції, грн;

M_i – прогнозовані маркетингові витрати при використанні i -го каналу збуту на одиницю продукції, грн;

VCM_i – прогнозовані витрати на утримання служби маркетингу при використанні i -го каналу збуту на одиницю продукції, грн;

$VСП_i$ – прогнозовані витрати на стимулювання активності посередників при використанні i -го каналу збуту на одиницю продукції, грн;

Q_i – прогнозовані обсяги збуту в натуральному вигляді при використанні i -го каналу збуту.

Запропоновані нами прогнозовані маркетингові витрати при використанні i -го каналу збуту на одиницю продукції обчислюємо так:

$$M_i = B_{(ст.р.)} + B_{(страт.бал.)} + B_{(сегм.р.)} + B_{(ціл.спож.)} + B_{(міст.р.)} + B_{(ринк.част.)} + B_{(конкур.)} + B_{(позиц.)} + B_{(асорт.)} + B_{(іннов.)} + B_{(наук.)} + B_{(формув.потр.)} + B_{(позит.імідж.)} + B_{(гром.активн.)} + B_{(рів.цін.)} + B_{(диск.акц.)} + B_{(прос.)} + B_{(сп.просув.)} + B_{(серв.обсл.)} + B_{(баз.дан.)} + B_{(звор.зв.)} + B_{(розшир.)} + B_{(прогр.лояльн.)} + B_{(контр.)}$$

де $B_{(ст.р.)}$ – витрати на вивчення стану ринку; $B_{(страт.бал.)}$ – витрати на складання стратегічного «балансу»: swot-аналізу, pest-аналіз, pestle-аналіз, slept-аналіз, steep-аналіз тощо; $B_{(сегм.р.)}$ – витрати на сегментування ринку; $B_{(ціл.спож.)}$ – витрати на характеризування портрету цільового споживача; $B_{(міст.р.)}$ – витрати на визначення місткості ринку; $B_{(ринк.част.)}$ – витрати на визначення ринкової частки; $B_{(конкур.)}$ – витрати на визначення конкурентоспроможності підприємства; $B_{(позиц.)}$ – витрати на позиціонування компанії та її продукції серед конкурентів; $B_{(асорт.)}$ – витрати на вибір оптимальної асортиментної політики; $B_{(іннов.)}$ – витрати на інноваційну діяльність, пов'язану із пошуком нових ідей та розробкою нової продукції; $B_{(наук.)}$ – витрати на науково-дослідні та впроваджувальні роботи; $B_{(формув.потр.)}$ – витрати на формування незадоволеної потреби у споживача; $B_{(позит.імідж.)}$ – витрати на створення позитивного іміджу продукції; $B_{(гром.активн.)}$ – витрати на громадську активність; $B_{(рів.цін.)}$ – витрати на обґрунтування встановлення рівня цін (відпускних, оптових, роздрібних тощо) у відповідності до вибраних збутових каналів; $B_{(диск.акц.)}$ – витрати, пов'язані із дисконтними акціями від виробника; $B_{(прос.)}$ – витрати на просування продукції; $B_{(сп.просув.)}$ – спільні витрати із ланкою (ланками) збутового каналу на просування продукції; $B_{(серв.обсл.)}$ – витрати на сервісне обслуговування; $B_{(баз.дан.)}$ – витрати на створення клієнтської бази даних із детальною інформацією про споживача та здійсненні ним покупки; $B_{(звор.зв.)}$ – витрати на зворотний зв'язок зі споживачами (пряме анкетування, телефонний чи електронний контакт, організування урочистостей для vip-клієнтів тощо); $B_{(розшир.)}$ – витрати на розширення цільової аудиторії, завоювання нових

ринків, захоплення ринкових часток конкурентів; $B_{(прогр.лояльн.)}$ – витрати на формування лояльності споживача до продукції підприємства (сертифікати на повторну покупку, знижки постійним клієнтам, розіграші, бонусні програми тощо); $B_{(контр.)}$ – витрати на контролювання та коригування маркетингової діяльності.

Прогнозовані логістичні витрати при використанні i -го каналу збуту на одиницю продукції обчислюємо за формулою:

$$U_i = U_{(пакув.)} + U_{(вантаж.об.)} + U_{(трансп.)} + U_{(рем.т/з)} + U_{(склад.)} + U_{(створ.запас.)} + U_{(утрим.запас.)}$$

де $U_{(пакув.)}$ – витрати на пакування продукції; $U_{(вантаж.об.)}$ – витрати на вантажно-розвантажувальні роботи; $U_{(трансп.)}$ – транспортні витрати; $U_{(рем.т/з)}$ – витрати на ремонт та обслуговування власних транспортних засобів; $U_{(склад.)}$ – витрати на оренду/утримання складських приміщень; $U_{(створ.запас.)}$ – витрати на створення запасів готової продукції; $U_{(утрим.запас.)}$ – витрати на утримання та обслуговування запасів готової продукції.

Прогнозовані витрати на утримання служби маркетингу при використанні i -го каналу збуту на одиницю продукції мають вигляд:

$$VCM_i = VCM_{(зарп.)} + VCM_{(мотив.)} + VCM_{(тимч.)}$$

де $VCM_{(зарп.)}$ – витрати на зарплату основного персоналу служби маркетингу; $VCM_{(мотив.)}$ – витрати на мотиваційні виплати працівникам відділу маркетингу за виконання (перевиконання) плану продаж; $VCM_{(тимч.)}$ – витрати на оплату праці персоналу, найнятого на тимчасовій основі (проведення акцій тощо).

Прогнозовані витрати на стимулювання активності посередників при використанні i -го каналу збуту на одиницю продукції обчислюємо так:

$$VСП_i = VСП_{(бонус.)} + VСП_{(лояль.)}$$

де $VСП_{(бонус.)}$ – витрати на виплату бонусів посередникам; $VСП_{(лояль.)}$ – витрати на підтримання лояльних стосунків із посередниками (організування спільних корпоративних заходів, привітання із святами тощо).

Зваживши якісні характеристики кожного виду збутового каналу та застосувавши вдосконалений метод обчислення прогнозованого прибутку в кожному збутовому каналі, сформуємо схему прийняття управлінського рішення щодо вибору маркетингової стратегії на основі диверсифікації збутових каналів (рис. 1).

Систематизувавши якісні та кількісні критерії вибору оптимального збутового каналу чи їх поєднання, врахувавши специфіку діяльності окремого виробничого підприємства, сформувавши маркетинговий бюджет для потенційних збутових каналів, запропоновано схему вибору маркетингової стратегії на основі диверсифікації збутових каналів. Такий підхід дозволить ширше та повніше обґрунтувати відповідні управлінські рішення.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати проведених досліджень, можна стверджувати, що маркетингова діяльність малих промислових підприємств вимагає ґрунтовного вивчення та аналізу даних по підприємству, освоєння ринкової

інформації, володіння методами прогнозування та «відчуттям ринку». Формуючи методичні положення маркетингової діяльності малих промислових підприємств на основі диверсифікації збутових каналів, ми врахували якісні характеристики збутових каналів і вдосконалили підхід до кількісного обґрунтування їх використання. Пропоноване вдосконалення при обчисленні прибутку за кожним збутовим каналом – врахування маркетингових витрат, витрат на утримання служби маркетингу та на стимулювання активності посередників – дозволяє розширити сферу прийняття управлінського рішення, при цьому зберігаючи врахування виробничих та логістичних характеристик. У подальшому практичного втілення потребує пропонується схема вибору маркетингової стратегії на основі диверсифікації збутових каналів, а також пошук шляхів оптимального кількісного розподілу обсягів виробництва серед збутових каналів з урахуванням виробничих, маркетингових і логістичних витрат. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Chukhrai N. Competition as a strategy of enterprise functioning in the ecosystem of innovations / N. Chukhrai // Econtechmod: an international quarterly journal on econom-

ics in technology, new technologies and modelling processes, 2012. – Vol. 01. No. 3. – pp. 9 – 15.

2. Бутенко Н. В. Основи маркетингу : навчальний посібник. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – 160 с.

3. Григорчук Т. В. Маркетинг : навч. посіб. для дистанц. навч., Ч. 2 / Т. В. Григорчук. – К. : Ун-т «Україна», 2007. – 379 с.

4. Завадський Й. С. Економічний словник / Й. С. Завадський, Т. В. Осовська, О. О. Юшкевич. – К. : Кондор, 2006. – 356 с.

5. Котлер Ф. Основы маркетинга: Краткий курс / Ф. Котлер, Г. Армстронг. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2007 – 656 с.

6. Оснач О. Ф. Промисловий маркетинг : підруч. / О. Ф. Оснач, В. П. Пилипчук, Л. П. Коваленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 364 с.

7. Стратегія диверсифікації промислового підприємства : монографія / А. В. Ковалев та ін. – Маріуполь : Вид. центр ДВНЗ «ПДТУ», 2012. – 213 с.

8. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа : монография / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд. – М. : Изд. Дом «Вильямс», 2007. – 928 с.

9. Управление маркетингом в экономических системах: теория, дидактика, практика / [Б. Н. Герасимов, Т. Н. Внуковская, В. И. Герасимчук и др.] // Управление экономическими системами : монография, вып. 4. – Пенза : ПДЗ, СГАУ, 2012. – 139 с.

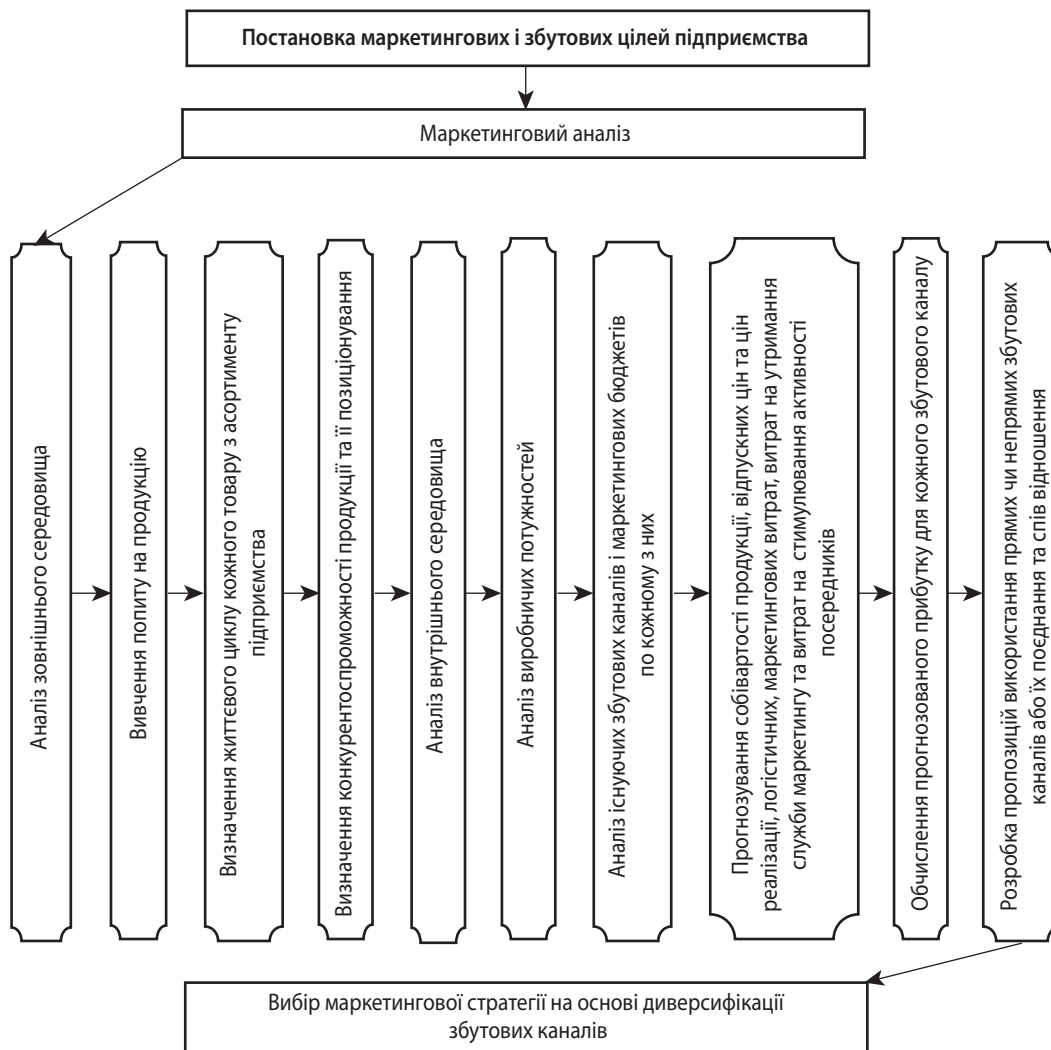

Рис. 1. Схема вибору маркетингової стратегії на основі диверсифікації збутових каналів

10. Штерн Л. В. Маркетинговые каналы : монография / Л. В. Штерн, А. И. Эль-Ансари, Э. Т. Кофлан / Пер. с англ. под ред. О. И. Медведь. – М. : Изд. Дом «Вильямс», 2002. – 624 с.

REFERENCES

Butenko, N. V. *Osnovy marketynhu* [Principles of Marketing]. Kyiv: Kyivskiy universytet, 2003.

Chukhray, N. "Competition as a strategy of enterprise functioning in the ecosystem of innovations". *Econtechmod: an international quarterly journal on economics in technology, new technologies and modelling processes*, vol. 1, no. 3 (2012): 9-15.

Gerasimov, B. N., Vnukovskaia, T. N., and Gerasimchuk, V. I. "Upravlenie marketingom v ekonomicheskikh sistemakh: teoriya, didaktika, praktika" [Marketing management in economic systems: theory, teaching and practice]. In *Upravlenie ekonomicheskimi sistemami*, 139. Penza: PDZ; SGAU, 2012.

Hryhorchuk, T. V. *Marketynh* [Marketing]. Kyiv: Universytet "Ukraina", 2007.

Kotler, F., and Armstrong, G. *Osnovy marketinga: Kratkiy kurs* [Principles of Marketing: A short course]. Moscow: Viliams, 2007.

Kovalev, A. V. *Stratehiia dyversyfikatsii promyslovoho pidpriemstva* [The strategy of diversification of the industrial enterprise]. Mariupol: DVNZ «PDTU», 2012.

Osnach, O. F., Pylypchuk, V. P., and Kovalenko, L. P. *Promyslovyi marketynh* [Industrial Marketing]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2009.

Shtern, L. V., El-Ansari, A. I., and Koflan, E. T. *Marketingovyie kanaly* [Marketing channels]. Moscow: Viliams, 2002.

Tompson, A. A., and Striklend, A. Dzh. *Strategicheskyye menedzhment: kontseptsii i situatsii dlia analiza* [Strategic Management: Concepts and situations for analysis]. Moscow: Viliams, 2007.

Zavadskiy, Y. S., Osovska, T. V., and Yushkevych, O. O. *Ekonomichnyi slovnyk* [Economic Dictionary]. Kyiv: Kondor, 2006.

УДК 336.64

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ КОМПАНІЇ

ГРИЩЕНКО Т. В., РЕШЕТОВА Г. В.

УДК 336.64

Грищенко Т. В., Решетова Г. В. Теоретико-методичні аспекти визначення вартості компанії

У статті охарактеризовано сутність понять «ринкова капіталізація», «ринкова вартість» і «справедлива вартість» компанії та визначено співвідношення між ними. Запропоновано використання показника справедливої вартості при оцінці ефективності діяльності компанії та визначенні потенціалу її майбутнього зростання. Визначено ключові методи оцінки справедливої вартості компанії за дохідним підходом, що базуються на дисконтуванні майбутніх доходів компанії. Охарактеризовано особливості використання методів витратного підходу оцінки вартості компанії, які полягають у визначенні чистих активів підприємства – об'єкта оцінки. Наведено методи оцінки із використанням порівняльного аналізу справедливої ціни акцій із вартістю компанії-аналогів, що належать до ринкового підходу. З'ясовано переваги та недоліки методів кожного з підходів до оцінки вартості компанії. Визначено, що найефективнішим методом оцінки вартості компанії є модель дисконтованих грошових потоків, що має модифікації залежно від цілей оцінки. Доведено, що модель дисконтованих грошових потоків об'єктивно відображає спроможність компанії до сталого зростання та генерування прибутків у майбутніх періодах.

Ключові слова: ринкова вартість компанії, справедлива вартість компанії, ринкова капіталізація компанії, модель дисконтованих грошових потоків.

Табл.: 2. **Формул.:** 7. **Бібл.:** 19.

Грищенко Тетяна Василівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: optim_15@bigmir.net

Решетова Ганна Вікторівна – аспірантка, кафедра фінансів, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: annreshetova@gmail.com

УДК 336.64

Грищенко Т. В., Решетова А. В. Теоретико-методические аспекты оценки стоимости компании

В статье охарактеризованы понятия «рыночная капитализация», «рыночная стоимость» и «справедливая стоимость» компании и определено их соотношение. Предложено использование показателя справедливой стоимости в оценке эффективности деятельности компании и определении потенциала будущего роста. Определены ключевые методы оценки справедливой стоимости компании согласно доходному подходу, который базируется на дисконтировании будущих доходов компании. Охарактеризованы особенности использования методов затратного подхода, которые заключаются в определении чистых активов компании – объекта оценки. Приведены методы оценки на основе сравнительного анализа справедливой цены акций со стоимостью компании-аналога, которые принадлежат рыночному подходу. Выявлены преимущества и недостатки методов каждого подхода к оценке стоимости компании. Определено, что наиболее эффективным методом оценки стоимости компании является модель дисконтированных денежных потоков, которая имеет модификации в зависимости от целей оценки. Доказано, что модель дисконтированных денежных потоков объективно отображает стремление компании к стабильному росту и генерированию прогнозной прибыли.

Ключевые слова: рыночная стоимость компании, справедливая стоимость компании, рыночная капитализация, модель дисконтированных денежных потоков.

Табл.: 2. **Формул.:** 7. **Библ.:** 19.

Грищенко Татьяна Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: optim_15@bigmir.net

Решетова Анна Викторовна – аспирантка, кафедра финансов, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: annreshetova@gmail.com

UDC 336.64

Hryshchenko T. V., Reshetova G. V. Theoretical and Methodical Aspects of Assessment of the Enterprise Value

The article characterises the "market capitalisation", "market value" and "fair value" (of an enterprise) notions and determines relations between them. It offers to use the indicator of fair value when assessing effectiveness of enterprise activity and when determining potential of future growth. It determines key methods of assessment of a fair enterprise value using the income approach, which is based on discounting future revenues of an enterprise. It characterises specific features of the use of the expenditure approach methods, which are based on determining net assets of the enterprise – object of assessment. It provides methods of assessment on the basis of a comparative analysis of the fair value of shares and value of a similar enterprise, which belong to the market approach. It shows advantages and shortcomings of methods of each approach to assessment of the enterprise value. It identifies that the most effective method of assessment of the enterprise value is the model of discounted cash flows, which has modifications depending on the goals of assessment. It proves the model of discounted cash flows objectively reflects enterprise's drive for stable growth and generation of the forecasted profit.

Key words: enterprise value, fair enterprise value, market capitalisation, model of discounted cash flows.

Tabl.: 2. **Formulae:** 7. **Bibl.:** 19.

Hryshchenko Tetiana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: optim_15@bigmir.net

Reshetova Ganna V. – Postgraduate Student, Department of Finance, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: annreshetova@gmail.com

10. Штерн Л. В. Маркетинговые каналы : монография / Л. В. Штерн, А. И. Эль-Ансари, Э. Т. Кофлан / Пер. с англ. под ред. О. И. Медведь. – М. : Изд. Дом «Вильямс», 2002. – 624 с.

REFERENCES

Butenko, N. V. *Osnovy marketynhu* [Principles of Marketing]. Kyiv: Kyivskiy universytet, 2003.

Chukhray, N. "Competition as a strategy of enterprise functioning in the ecosystem of innovations". *Econtechmod: an international quarterly journal on economics in technology, new technologies and modelling processes*, vol. 1, no. 3 (2012): 9-15.

Gerasimov, B. N., Vnukovskaia, T. N., and Gerasimchuk, V. I. "Upravlenie marketingom v ekonomicheskikh sistemakh: teoriia, didaktika, praktika" [Marketing management in economic systems: theory, teaching and practice]. In *Upravlenie ekonomicheskimi sistemami*, 139. Penza: PDZ; SGAU, 2012.

Hryhorchuk, T. V. *Marketynh* [Marketing]. Kyiv: Universytet "Ukraina", 2007.

Kotler, F., and Armstrong, G. *Osnovy marketinga: Kratkiy kurs* [Principles of Marketing: A short course]. Moscow: Viliams, 2007.

Kovalev, A. V. *Stratehiia dyversyfikatsii promyslovoho pidpriemstva* [The strategy of diversification of the industrial enterprise]. Mariupol: DVNZ «PDTU», 2012.

Osnach, O. F., Pylypchuk, V. P., and Kovalenko, L. P. *Promyslovyi marketynh* [Industrial Marketing]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2009.

Shtern, L. V., El-Ansari, A. I., and Koflan, E. T. *Marketingovye kanaly* [Marketing channels]. Moscow: Viliams, 2002.

Tompson, A. A., and Striklend, A. Dzh. *Strategicheskyy menedzhment: kontseptsii i situatsii dlia analiza* [Strategic Management: Concepts and situations for analysis]. Moscow: Viliams, 2007.

Zavadskiy, Y. S., Osovska, T. V., and Yushkevych, O. O. *Ekonomichnyi slovnyk* [Economic Dictionary]. Kyiv: Kondor, 2006.

УДК 336.64

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ КОМПАНІЇ

ГРИЩЕНКО Т. В., РЕШЕТОВА Г. В.

УДК 336.64

Грищенко Т. В., Решетова Г. В. Теоретико-методичні аспекти визначення вартості компанії

У статті охарактеризовано сутність понять «ринкова капіталізація», «ринкова вартість» і «справедлива вартість» компанії та визначено співвідношення між ними. Запропоновано використання показника справедливої вартості при оцінці ефективності діяльності компанії та визначенні потенціалу її майбутнього зростання. Визначено ключові методи оцінки справедливої вартості компанії за дохідним підходом, що базуються на дисконтуванні майбутніх доходів компанії. Охарактеризовано особливості використання методів витратного підходу оцінки вартості компанії, які полягають у визначенні чистих активів підприємства – об'єкта оцінки. Наведено методи оцінки із використанням порівняльного аналізу справедливої ціни акцій із вартістю компанії-аналогів, що належать до ринкового підходу. З'ясовано переваги та недоліки методів кожного з підходів до оцінки вартості компанії. Визначено, що найефективнішим методом оцінки вартості компанії є модель дисконтованих грошових потоків, що має модифікації залежно від цілей оцінки. Доведено, що модель дисконтованих грошових потоків об'єктивно відображає спроможність компанії до сталого зростання та генерування прибутків у майбутніх періодах.

Ключові слова: ринкова вартість компанії, справедлива вартість компанії, ринкова капіталізація компанії, модель дисконтованих грошових потоків.

Табл.: 2. **Формул:** 7. **Бібл.:** 19.

Грищенко Тетяна Василівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: optim_15@bigmir.net

Решетова Ганна Вікторівна – аспірантка, кафедра фінансів, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: annreshetova@gmail.com

УДК 336.64

Грищенко Т. В., Решетова А. В. Теоретико-методические аспекты оценки стоимости компании

В статье охарактеризованы понятия «рыночная капитализация», «рыночная стоимость» и «справедливая стоимость» компании и определено их соотношение. Предложено использование показателя справедливой стоимости в оценке эффективности деятельности компании и определении потенциала будущего роста. Определены ключевые методы оценки справедливой стоимости компании согласно доходному подходу, который базируется на дисконтировании будущих доходов компании. Охарактеризованы особенности использования методов затратного подхода, которые заключаются в определении чистых активов компании – объекта оценки. Приведены методы оценки на основе сравнительного анализа справедливой цены акций со стоимостью компании-аналога, которые принадлежат рыночному подходу. Выявлены преимущества и недостатки методов каждого подхода к оценке стоимости компании. Определено, что наиболее эффективным методом оценки стоимости компании является модель дисконтированных денежных потоков, которая имеет модификации в зависимости от целей оценки. Доказано, что модель дисконтированных денежных потоков объективно отображает стремление компании к стабильному росту и генерированию прогнозной прибыли.

Ключевые слова: рыночная стоимость компании, справедливая стоимость компании, рыночная капитализация, модель дисконтированных денежных потоков.

Табл.: 2. **Формул:** 7. **Библ.:** 19.

Грищенко Татьяна Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: optim_15@bigmir.net

Решетова Анна Викторовна – аспирантка, кафедра финансов, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: annreshetova@gmail.com

UDC 336.64

Hryshchenko T. V., Reshetova G. V. Theoretical and Methodical Aspects of Assessment of the Enterprise Value

The article characterises the "market capitalisation", "market value" and "fair value" (of an enterprise) notions and determines relations between them. It offers to use the indicator of fair value when assessing effectiveness of enterprise activity and when determining potential of future growth. It determines key methods of assessment of a fair enterprise value using the income approach, which is based on discounting future revenues of an enterprise. It characterises specific features of the use of the expenditure approach methods, which are based on determining net assets of the enterprise – object of assessment. It provides methods of assessment on the basis of a comparative analysis of the fair value of shares and value of a similar enterprise, which belong to the market approach. It shows advantages and shortcomings of methods of each approach to assessment of the enterprise value. It identifies that the most effective method of assessment of the enterprise value is the model of discounted cash flows, which has modifications depending on the goals of assessment. It proves the model of discounted cash flows objectively reflects enterprise's drive for stable growth and generation of the forecasted profit.

Key words: enterprise value, fair enterprise value, market capitalisation, model of discounted cash flows.

Tabl.: 2. **Formulae:** 7. **Bibl.:** 19.

Hryshchenko Tetiana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: optim_15@bigmir.net

Reshetova Ganna V. – Postgraduate Student, Department of Finance, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: annreshetova@gmail.com

В умовах фінансової глобалізації змінюється стратегія діяльності вітчизняних компаній, при цьому пріоритетним стає вартісноорієнтований підхід до управління, тобто створення менеджментом компанії механізму сталого, безперервного зростання ринкової вартості бізнесу. Вартість компанії є інтегральним показником результативності її діяльності. Тому на сьогодні ключовою ціллю функціонування будь-якого суб'єкта господарювання на ринку є максимізація його вартості.

За відсутності впливу зовнішніх факторів на ринок, тобто за умов ефективного функціонування його механізму, загальний добробут країни максимізується, коли кожна компанія в економіці максимізує свою ринкову вартість.

Проблемі оцінки вартості компанії присвячено праці провідних зарубіжних та українських вчених, зокрема: Ван Хорна Дж., Ваховича Дж., Коупленда Т., Дамодарана А., Бріггема Ю., Ферріса К., Базилевича В. Д., Любкіної О. В., Петленко Ю. В., Шелудько В. М. та інших.

Відаючи належне науковим напрацюванням зарубіжних і вітчизняних авторів у дослідженні вартості компанії, варто зазначити необхідність подальшого узагальнення теоретико-методичних засад її оцінки, більш ґрунтовного розгляду співвідношення понять «ринкова капіталізація компанії», «ринкова вартість компанії» та «справедлива вартість компанії».

Отже, метою даної статті є визначення теоретичних і методичних засад оцінки вартості компанії, особливо її справедливої вартості.

Ван Хорн Дж. і Вахович Дж. у своїй праці «Основи управління фінансами» розглядають компанію як сукупність капіталів, що надходять з різних джерел: від інвесторів, що вкладають свої кошти у капітал компанії, кредиторів, що позичають певні суми, а також доходів, отриманих у результаті діяльності. Автори акцентують увагу на тому, що ціллю діяльності менеджменту компанії має бути підвищення ціни її акцій на ринку, оскільки саме ціна акцій є індикатором ефективності діяльності компанії [7, с. 10].

Незалежно від організаційно-правової форми стратегічними цілями діяльності будь-якого суб'єкта господарювання залишаються отримання прибутку та збереження потенціалу зростання за умов функціонування у конкурентному середовищі. З позиції акціонерів та інвесторів метою діяльності компанії має бути зростання ціни її акцій, що забезпечує максимізацію добробуту власників.

Отже, на сучасному етапі розвитку економіки ключовою ціллю діяльності економічних суб'єктів – акціонерних товариств стає максимізація ринкової ціни акцій.

В умовах поглиблення інтеграційних процесів та домінування транснаціональних корпорацій і холдингів на світових ринках капіталу оцінка рівня капіталізації компанії набуває більш вагомого значення, що обумовлюється необхідністю забезпечення виплат за зобов'язаннями перед іноземними інвесторами та зростанням прибутковості акціонерного капіталу. Індикативною оцінкою зростання ринкової вартості акцій та облігацій компанії, що знаходиться в обігу на фондовому ринку, є ринкова капіталізація (англ. *market capitalization*).

Капіталізацією компанії можна вважати показник вартості акціонерної компанії на фондовому ринку, що визначається шляхом множення кількості випущених акцій компанії на їх курс.

Незважаючи на недосконалість українського законодавства з питань фінансового ринку, поняття «ринкова капіталізація емітента» чітко визначене Положенням ДКЦПРФ «Про функціонування фондових бірж» № 683 від 23.11.2005 р., як ринкова вартість акцій емітента, яка визначається шляхом множення курсу акцій цього емітента, що склався на фондовій біржі, на кількість цих акцій [2].

Отже, ринкова капіталізація компанії відображає ринкову вартість акцій компанії на поточний момент часу, на яку впливає низка чинників: реальний стан об'єкта оцінки, його потенційна дохідність, ліквідність його акцій на ринку, попит інвесторів на акції запропонованої компанії та ін. Виходячи з цього, ринкова капіталізація є відображенням позитивних очікувань інвесторів на ринку, що знаходиться під впливом великої кількості факторів, до яких відносяться не тільки чисті очікування темпів зростання компанії, але й вплив макроекономічних показників і загальний стан кон'юнктури ринку.

Показник ринкової капіталізації є комплексним індикатором ефективності функціонування компанії на ринку, що базується на результатах її операційної діяльності, скоригованих на очікування інвесторів від вкладення коштів у акції даної компанії.

У науковій літературі при дослідженні проблеми вартості компанії, крім поняття «ринкова капіталізація», також широко використовується термін «ринкова вартість компанії».

На думку Кеннета Ферріса, ринкова вартість компанії являє собою вартість, що формується на організованому ринку цінних паперів. Тобто вчений ототожнює поняття ринкової капіталізації та ринкової вартості компанії [16, с. 15].

У свою чергу Ван Хорн та Джон Вахович пропонують визначення ринкової вартості компанії як ринкової ціни, за якою її активи можуть бути продані на конкурентному ринку [8, с. 101]. Саме це визначення відображає погляди багатьох класиків-фінансистів, які характеризують ринкову вартість компанії в контексті традиційної парадигми ціноутворення в умовах ринкової економіки.

Українське законодавство не оминуло увагою поняття ринкової вартості компанії, визначаючи її як вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем і продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна сторона діяла зі знанням справи, розсудливо і без примусу [1].

Отже, ринковою вартістю компанії є ціна об'єкта, що може бути відчужений за умов конкурентного ринку, який діє ефективно та усі його суб'єкти симетрично забезпечені інформацією.

Розглянувши сутність понять «ринкова капіталізація компанії» і «ринкова вартість компанії», можна зробити висновок про їх тотожність, оскільки обидва

поняття відображають ціну компанії, визначену ринком. Хоча поняття «ринкова капіталізація» стосується перш за все публічних акціонерних товариств, а ринкову вартість в умовах ринкової економіки має будь-який суб'єкт господарювання, незалежно від його організаційно-правової форми.

Ринкова вартість компанії є точним відображенням справедливої вартості її акціонерного капіталу лише за умови, що фінансовий ринок є досконалим та інформаційно ефективним, тобто коли кожен із суб'єктів економічних відносин має симетричний доступ до інформації. У дійсності ж, ринкова ціна компанії є комплексним показником, що відображає вплив різноманітних ринкових факторів та усієї доступної суб'єктам ринку інформації і не завжди відповідає її внутрішній справедливій вартості. Досить часто менеджери працюють не на підвищення реальної вартості бізнесу, а на вигідне їм інформування ринку. Виходячи з цього, ринкова вартість не завжди є об'єктивним показником при оцінці ефективності діяльності менеджменту компанії як ключової компоненти стійкого зростання її грошових потоків у майбутньому.

Російським науковцем Астраханцевим І. А. запропоноване вдале визначення справедливої вартості компанії: «Вартість (внутрішня, справедлива, фундаментальна цінність) компанії – це соціально-економічна категорія, що характеризується як результат діяльності компанії, так і потенціал, та визначена її здатність генерувати грошові потоки, співвіднесені до вартості залученого капіталу» [3, с. 125].

Отже, внутрішня вартість компанії відображає її можливість генерувати грошові потоки та прибутки у майбутньому. Можна виокремити такі фактори, що здійснюють вплив як на грошові потоки компанії, так на вартість її капіталу, визначаючи зміну вартості компанії у часі:

1. Вартість активів компанії як економічного ресурсу для отримання прибутків у наступних періодах.
2. Відсотки та дивіденди, виплати за якими здійснюють безпосередній вплив на ціну акції компанії.
3. Майбутні доходи, тобто можливість забезпечення зростаючого добробуту акціонерів компанії.
4. Ставка зростання, що відображає стабільність зростання вартості компанії.

Залежно від цілей оцінки справедливої вартості компанії можуть бути використані різноманітні моделі її визначення. Саме методичному забезпеченню оцінки справедливої вартості компанії присвячено значну кількість досліджень зарубіжних учених.

Зокрема Брейелі Р. і Майерс С., а також Дж. Ван Хорн і Дж. Вахович оцінюють справедливу вартість компанії як вартість окремого інвестиційного проекту та пропонують використовувати при цьому методи оцінки ефективності інвестицій [5, с. 261; 8, с. 567]; Росс С. пропонує оцінювати вартість компанії з урахуванням її майбутніх дисконтованих грошових потоків [15, с. 255]; цю ідею також підтримують Коупленд Т. [11, с. 74] і Дамодаран А. [9, с. 14 – 24]; Брігхем Ю., Гапенскі А. визначають вартість компанії на основі безстрокової ціни акцій,

ціни привілейованих акцій зі зростаючим дивідендом і вартості облігацій з урахуванням їх дохідності [6, Т. 1, с. 131, 184]; Шарп У., Бейлі Дж. розглядають справедливу вартість компанії з позиції ризиковості капітальних інвестицій [18, с. 509]; Боді Зві та Алекс Кейн найбільшу увагу приділяють саме відносному порівнянню показників ринкової вартості компанії [10, с. 612]; Мерсер К., Хармс Т. у своїй монографії зосереджують увагу на основних умовах оцінювання бізнесу, використовуючи модель дисконтованих грошових потоків і модель Гордона [12].

Усі численні методи оцінки можуть бути узагальнені за окремими підходами, що різняться способами обрахунку справедливої вартості компанії. На сьогоднішній день виділяють три підходи до оцінки вартості компанії: дохідний, що базується на оцінці її грошових потоків; витратний, який спирається на оцінювання активів компанії; ринковий, основою якого є порівняння фінансових мультиплікаторів компанії із середніми показниками на ринку. У рамках визначених вище підходів виділяють цілу низку методів, за якими здійснюється процес оцінки вартості компанії.

До методів витратного підходу належать:

1. *Метод чистої балансової вартості*, що використовується як найпростіший метод оцінювання активів компанії. Чиста балансова вартість активів розраховується як різниця значення валюти балансу і всіх короткострокових і довгострокових зобов'язань компанії.

2. *Метод скоригованої балансової вартості*, який ґрунтується на результаті корегування залишкової вартості активів на фактор інфляції.

3. *Метод оцінювання чистої ринкової вартості матеріальних активів*, що передбачає коригування матеріальних активів на рівень інфляції.

4. *Метод вартості заміщення*, що базується на оцінці вартості компанії, виходячи з витрат на повне заміщення її активів при незмінності її економічного профілю.

5. *Метод відновної вартості*, який ґрунтується на оцінці витрат, необхідних для створення аналогічної нової компанії.

6. *Метод ліквідаційної вартості*, що використовується у випадку, коли компанія припиняє свою операційну діяльність та розраховується за своїми зобов'язаннями внаслідок продажу активів.

Методи витратного підходу завжди базуються на оцінці витрат на відтворення або визначенні можливої вартості реалізації різних видів активів. Саме методи витратного підходу дають змогу оцінити реальну ринкову вартість компанії, що склалася на ринку за конкретних умов.

Методи витратного підходу мають низку переваг та недоліків, що супроводжують процес оцінки вартості компанії. До ключових переваг витратного підходу можна віднести такі:

- ✦ даний підхід враховує вплив факторів операційної діяльності компанії;
- ✦ здійснюється оцінка рівня розвитку технологій з урахуванням ступеню амортизації;
- ✦ результати оцінки спираються на історичні дані розвитку компанії, а отже, відображають поточний фінансовий стан об'єкта оцінки.

Поряд з визначеними перевагами витратний підхід має ряд *недоліків*, що унеможливають його використання з метою оцінки вартості компанії для потенційних інвесторів. Такими недоліками є:

- ✦ базуючись на історичних даних, методи витратного підходу відображають минулу вартість та не враховують ринкової ситуації на дату оцінки;
- ✦ при даному підході не відображається потенціал можливого зростання компанії;
- ✦ методи, що використовуються для оцінки чистих активів компанії, не враховують ринкових ризиків;
- ✦ за допомогою методів витратного підходу неможливо визначити взаємозв'язок між історичними даними компанії та майбутніми можливими результатами її діяльності.

Основним недоліком методів витратного підходу є те, що в результаті їх застосування не відбувається відображення потенційного прибутку компанії, а отже, неможливо оцінити очікувану дохідність її акцій для потенційного інвестора.

Здійснюючи оцінку вартості компанії для потенційних інвесторів, доцільніше використовувати дохідний підхід, який спирається на аналіз майбутніх доходів і прибутків компанії та відображає можливість генерування нею стабільних грошових потоків. У цілому дохідний підхід ґрунтується на аналізі грошових потоків та/або визначенні економічного прибутку компанії.

Серед традиційних методів дохідного підходу до оцінки вартості компанії виділяють:

1. *Метод капіталізації потоків доходу*, що застосовується при аналізі вартості компаній, які генерують достатні доходи після оподаткування. Як ставка дисконтування використовується норма капіталізації, що відображає трансформацію доходів компанії у її вартість (1):

$$V_k = \frac{FCF}{r}, \quad (1)$$

де V_k – вартість компанії; FCF – очікувані доходи компанії; r – ставка капіталізації (ставка власного капіталу).

2. *Метод капіталізації дивідендів*, вартість компанії за яким розраховується за допомогою дисконтування дивідендів компанії, які котирують свої акції на фондовій біржі.

3. *Метод капіталізації надлишкового доходу*, що полягає у дисконтуванні отриманого прибутку від гудвілу, тобто різниці між ціною продажу об'єкту оцінки та його вартістю.

4. *Метод дисконтування грошових потоків*, який реалізується шляхом дисконтування чистого доходу компанії та об'єктивно відображає можливість її подальшого зростання.

Моделі оцінки справедливої вартості компанії за даним методом відображено в *табл. 1*.

З точки зору методу дисконтованих грошових потоків вартість компанії – це сума її грошових потоків, дисконтованих із урахуванням ризиків та витрат на капітал. Розраховується ця вартість за допомогою формули (6):

Таблиця 1

Моделі оцінки справедливої вартості компанії за методом дисконтованих грошових потоків *

Модель	Формула для оцінки вартості компанії (V_c)	Особливості моделі
Модель дисконтованих грошових потоків комерційного підприємства	$V_c = \sum_i^n \frac{FCF_t}{(1+r)^t} - VI, \quad (2)$ <p>де n – період, на який існують прогнози значення грошових потоків; r – ставка дисконтування з урахуванням ризику та вартості капіталу; FCF_t – чистий грошовий потік, доступний компанії у періоді t; VI – вартість боргових зобов'язань та інших законодавчих вимог</p>	Видатні науковці Т. Коупленд, Т. Коллер и Дж. Муррін виділяють два фактори, що здійснюють вплив як на вільний грошовий потік, так і на вартість компанії: швидкість, з якою компанія нарощує свої доходи, прибутки та капітальну базу, а також рентабельність інвестованого капіталу
Модель економічного прибутку	$V_c = \frac{EP}{(1+r)^t} + IC, \quad (3)$ <p>де EP – економічний прибуток; IC – інвестований капітал</p>	Перевагою даної моделі перед моделлю дисконтованих грошових потоків є те, що економічний прибуток – дуже зручний та наочний показник результатів діяльності компанії у будь-якому окремо взятому році, тоді як показник вільного грошового потоку не має такої властивості
Модель скоригованої приведеної вартості	$V_c = \sum_i^n \frac{FCF_t + CA}{(1+r)^t}, \quad (4)$ <p>де CA – операційні активи</p>	Є подібною до моделі дисконтованих грошових потоків комерційних підприємств, однак у ній у розрахунок додаються ще й операційні активи
Модель дисконтованого грошового потоку на акції	$V_c = \sum_i^n \frac{FCFE}{(1+r)^t}, \quad (5)$ <p>де $FCFE$ – грошові потоки, доступні акціонерам</p>	Очікувані грошові потоки, що припадають на власний капітал, являють собою грошові потоки, доступні акціонерам та інвесторам ($FCFE$), враховуючи вплив боргового навантаження компанії

* Джерело: Складено на основі [11, с. 154 – 169; 19, с. 163].

$$V_c = \sum_i^n \frac{FCF_t}{(1+r)^t}, \quad (6)$$

де n – період, на який існують прогнози значення грошових потоків; r – ставка дисконтування з урахуванням ризиків та вартості капіталу; FCF_t – чистий грошовий потік, доступний компанії в періоді t [9, с. 20].

Якщо оцінювати ставку дисконтування як середньозважену вартість капіталу, то оцінка вартості компанії зводиться до визначення прогнозованих значень грошових потоків. Грошовий потік FCF розраховується за формулою (7):

$$FCF = EBIT \cdot (1 - tax) - (CAPEX - Амортизація) - \Delta WC, \quad (7)$$

де $EBIT$ – прибуток до вирахування податків і відсотків за кредитом; tax – ефективна ставка оподаткування; $CAPEX$ – інвестиційні витрати на купівлю основних фондів, а також по обслуговуванню кредитів на їх придбання; ΔWC – зміни негрошового оборотного капіталу [9, с. 18].

Дохідний підхід у порівнянні з іншими підходами є найбільш досконалим при оцінці вартості компанії, оскільки при застосуванні його методів відображаються дохідність для потенційних інвесторів, добробут існуючих акціонерів і можливість компанії до генерування грошових потоків у майбутньому. Він дає можливість оцінити також дохідність інвестицій в акції компанії. За допомогою методів дохідного підходу можна визначити внутрішню вартість компанії, однак не ціну її купівлі-продажу. Як правило, методи дохідного підходу використовуються при аналізі діяльності компанії з метою подальшого інвестування в неї потенційними інвесторами та акціонерами.

Моделі дисконтованого грошового потоку (DCF) найчастіше використовуються для оцінки справедливої вартості компаній, особливо тих, які функціонують на ринках капіталу, що розвиваються. DCF -модель враховує результати впливу усіх ключових факторів діяльності компанії, що можуть призвести до зміни її справедливої вартості у майбутньому: ефективність операційної діяльності; умови оподаткування прибутків компанії; обсяги капітальних вкладень; забезпеченість оборотним капіталом; вартість капіталу на ринку тощо.

Однак дохідний підхід поряд із вказаними перевагами має і певні *недоліки*, що наведені в *табл. 2*.

Загальним недоліком двох попередніх підходів є складність у їх застосуванні, оскільки при аналізі вар-

тості компанії здійснюється велика кількість розрахунків. Даний недолік нівелюється при використанні ринкового підходу оцінки вартості фірми. Ринковий (порівняльний) підхід дає змогу визначити ціну, яку інвестори за наявних економічних і політичних обставин готові заплатити нинішнім інвесторам за оцінену компанію, при цьому загальну її вартість установлюють як сукупну ринкову вартість акцій.

Згідно з ринковим підходом вартість компанії можна оцінити шляхом співставлення із аналогічними за профілем діяльності компаніями тієї ж галузі. До методів ринкового (порівняльного) підходу відносять:

1. *Метод галузевих коефіцієнтів*, що полягає у порівнянні фінансових параметрів компанії – об'єкта дослідження із середніми галузевими показниками.

2. *Метод порівняння продажів*, який дає можливість порівняти обсяги продажів компанії – об'єкта оцінки із аналогами ринку.

3. *Метод мультиплікаторів (метод ринку капіталів)*, основна ідея якого полягає у порівнянні відносних показників діяльності компанії із мультиплікаторами компаній-аналогів.

У свою чергу, порівняльний підхід, як і два попередні, має цілий ряд переваг і недоліків, тобто, при ньому відбувається поєднання простоти здійснення дослідження ринкових даних компанії та галузі із необхідністю коригування показників залежно від обраного для аналізу підприємства-аналогу.

ВИСНОВКИ

В умовах фінансової глобалізації для будь-якої компанії динаміка внутрішніх оцінок вартості є одним з основних критеріїв якості прийнятих управлінських рішень. Зростання ринкової вартості компанії сприяє зростанню добробуту інвесторів, що, у свою чергу, стимулює позитивні очікування потенційних інвесторів і сприяє подальшому збільшенню ціни акцій даної компанії. Водночас необхідність бачення перспектив розвитку компанії, її конкурентоспроможності в середовищі міжнародного бізнесу об'єктивно вимагає використання сучасних підходів і методів оцінювання вартості компанії та визначення її внутрішньої (справедливої) вартості.

Не варто ототожнювати поняття ринкової капіталізації та внутрішньої вартості компанії, оскільки на рівень ринкової капіталізації (ринкової вартості) впливає значна кількість ціноутворюючих факторів, особливо очікування ринку щодо перспектив розвитку компанії – об'єкта оцінки. У свою чергу, справедлива вартість

Таблиця 2

Переваги та недоліки методів дохідного підходу оцінки вартості компанії

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> – за допомогою даних методів здійснюється прогноз майбутніх доходів і витрат компанії; – враховується рівень систематичних і специфічних ризиків (через ставку дисконту); – оцінка вартості компанії здійснюється з метою подальшого інвестування в неї, особливо міноритарними акціонерами 	<ul style="list-style-type: none"> – існує проблема прогнозування майбутніх грошових потоків компанії через суб'єктивізм припущень моделі для оцінки її вартості; – помилки при визначенні ризиковості інвестиції та премії за систематичний ризик, що виникають при оцінці вартості капіталу компанії; – складність розрахунків у порівнянні із методами витратного та ринкового підходів

є прогнозом можливості компанії генерувати грошові потоки у майбутньому, а, отже, отримання інвесторами доходів у наступних періодах.

Розглянувши методичне забезпечення оцінки справедливої вартості компанії, можна зробити висновок, що для аналізу внутрішнього потенціалу компанії найдоцільніше використовувати методи дохідного підходу, що дають змогу оцінити потенціал зростання компанії у майбутньому. Застосування ж методів ринкового підходу робить можливим порівняння фінансових параметрів компанії – об'єкта оцінки із відповідними показниками компаній – аналогів на ринку. У підсумку це дозволяє визначити потенційні темпи зростання підприємства за умови знаходження вдалих аналогів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» від 10 вересня 2003 р. № 1440.
2. Положення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про функціонування фондових бірж» (Положення, п.1.1) від 23.11.2005 р. № 683.
3. Астраханцева И. А. Основные принципы фрактальной теории управления стоимости компании [Текст] / И. А. Астраханцева // Экономические науки. Экономика и управление. – 2010. – № 2(63). – С. 124 – 128.
4. Балабанов, В. С. Оценка стоимости фирмы / В. С. Балабанов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cfn.ru/appraisal/business/intro/company_value.shtml. – Назва з екрану.
5. Брейли, Р. Принципы корпоративных финансов [Текст] : учебник для студ. экон. спец. вузов / Р. Брейли, С. Майерс. – М. : Олимп-Бизнес ; Тройка-Диалог, 1997. – 1120 с.
6. Бриггем Ю. Финансовый менеджмент: Полный курс [Текст] : в 2 т. / Ю. Бриггем, Л. Гапенски ; пер. с англ. под ред. В. В. Ковалев. – СПб. : Экономическая школа, 1998. – Т.1. – 497 с.; Т.2. – 669 с.
7. Ван Хорн Дж., К. Основы управления финансами [Текст] / Пер. с англ. / Гл. ред. серии Я. В. Соколова / Ван Хорн Дж. К., Вахович Дж. М. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 800 с.
8. Ван Хорн Дж., К. Основы финансового менеджмента 11-е издание / Пер. с англ. / Ван Хорн Дж. К., Вахович Дж. М. – М. : Изд. дом «Вильямс», 2001. – 992 с.
9. Дамодаран А. Инвестиционная оценка: инструменты и методы оценки любых активов / А. Дамодаран / Пер. с англ. – 3-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 1324 с.
10. Зви Б. Принципы инвестиций [Текст] / Б. Зви, А. Кейн, А. Маркус. – М. : Вильямс, 2004. – 984 с.
11. Коупленд Т. Стоимость компаний. Оценка и управление / Под ред. Т. Коупленда / Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррин. – М. : Вид-во "Олимп-Бизнес". 2005. – 569 с.
12. Мерсер К. Интегрированная теория оценки бизнеса / К. Мерсер, Т. Хармс. – М. : Маросейка, 2008. – 294 с.
13. Островська Г. Оцінювання вартості підприємства як основа ефективного управління / Г. Островська // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 1(30). – С. 107 – 115.
14. Патрікі Н. П. Методичні підходи до оцінювання вартості бізнесу / Н. П. Патрікі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Menegment/2009_647/29.pdf. – Назва з екрану.
15. Росс С. Основы корпоративных финансов / С. Росс, Р. Вестер-филд, Б. Джордан / Пер. с англ. – М. : Лаборатория базовых знаний, 2001. – 720 с.
16. Феррис К. Оценка стоимости компании: как избежать ошибок при приобретении / К. Феррис, Б. Пешеро Пети / Пер. с англ. и ред. А. А. Липатов. – М. : Издательский дом «Вильямс»; СПб.; К. : [б.и.], 2003. – 255 с.
17. Хаустова В. Є. Методологічні засади оцінки вартості підприємства / В. Є. Хаустова, О. І. Матюшенко // Проблеми економіки. – 2011. – № 4. – С. 57 – 76.
18. Шарп У. Инвестиции / У. Шарп, Г. Александер, Дж. Бейли / Пер. с англ. – М. : Инфра-М, 2001. – 1028 с.
19. Jerald E. Pinto. Equity asset valuation [Text] / ... [et al.]. – 2nd ed. p. cm. – (CFA Institute investment series ; 27) Rev. ed. of: Equity asset valuation / John D. Stowe ... [et al.]. c. 2007.

REFERENCES

Astrakhantseva, I. A. "Osnovnye printsipy fraktalnoy teorii upravleniya stoimosti kompanii" [The basic principles of fractal theory of control value]. *Ekonicheskie nauki. Ekonomika i upravlenie*, no. 2(63) (2010): 124-128.

Balabanov, V. S. "Otsenka stoimosti firmy" [Valuation of the firm]. http://www.cfn.ru/appraisal/business/intro/company_value.shtml

Breyli, R., and Mayers, S. *Printsipy korporativnykh finansov* [Principles of Corporate Finance]. Moscow: Olimp-Biznes ; Troyka-DIALOG, 1997.

Brigkhem, Yu., and Gapenski, L. *Finansovyy menedzhment* [Financial management]. St. Petersburg: Ekonomicheskaya shkola, 1998.

Damodaran, A. *Investitsionnaya otsenka: instrumenty i metody otsenki liubykh aktivov* [Investment Valuation: Tools and methods for the evaluation of any assets]. Moscow: Alpina Biznes Bucs, 2004.

Ferris, K., and Peshero Peti, B. *Otsenka stoimosti kompanii: kak izbezhat oshibok pri priobretenii* [Valuation of the company: how to avoid mistakes when purchasing]. M.; SPb; K.: Viliams, 2003.

Jerald, E. Pinto "Equity asset valuation" In *Equity asset valuation*, 2007.

Kouplend, T., Koller, T., and Murrin, Dzh. *Stoimost kompaniy. Otsenka i upravlenie* [The cost companies. Assessment and management]. Moscow: Olimp-Biznes, 2005.

Khaustova, V. Ie., and Matiushenko, O. I. "Metodolohichni zasady otsinky vartosti pidpriemstva" [Methodological principles of company valuation]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2011): 57-76.

[Legal Act of Ukraine] (2005).

[Legal Act of Ukraine] (2003).

Merser, K., and Kharms, T. *Integrirovannaia teoriia otsenki biznesa* [Integrated Theory of Business Valuation]. Moscow: Maroseyka, 2008.

Ostrovskaya, H. "Otsiniuvannya vartosti pidpriemstva yak osnova efektyvnoho upravlinnia" [Assessment of value as a basis for effective management]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 1(30) (2011): 107-115.

Patriki, N. P. "Metodychni pidkhody do otsiniuvannya vartosti biznesu" [Methodological approaches to business valuation]. http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Menegment/2009_647/29.pdf

Ross, S., Vester-fild, R., and Dzhordan, B. *Osnovy korporativnykh finansov* [Fundamentals of corporate finance]. Moscow: Laboratoriia bazovykh znaniy, 2001.

Sharp, U., Aleksander, G., and Beyli, Dzh. *Investitsii* [Investments]. Moscow: Infra-M, 2001.

Van, Khorn Dzh. K., and Vakhovich, Dzh. M. *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of Financial Management]. Moscow: Viliams, 2001.

Van, Khorn Dzh. K., and Vakhovich, Dzh. M. *Osnovy upravleniia finansami* [Fundamentals of Financial Management]. Moscow: Finansy i statistika, 2003.

Zvi, B., Keyn, A., and Markus, A. *Printsipy investitsiy* [The principles of investment]. Moscow: Viliams, 2004.

ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЯКОСТІ У ПРАКТИКУ ВІТЧИЗНЯНИХ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

МОІСЕЄНКО Т. Є.

УДК 658.5+654.1

Моїсеєнко Т. Є. Впровадження міжнародних стандартів якості у практику вітчизняних високотехнологічних підприємств

Мета статті полягає у відображенні актуальності питань впровадження принципів міжнародних стандартів якості у практику вітчизняних високотехнологічних підприємств, а саме: підприємств телекомунікаційної сфери. Аналізуючи, систематизуючи та узагальнюючи наукові праці багатьох учених, статистичну інформацію та матеріали підприємств, розглянуто еволюцію стандартів якості, їх актуальність, а також рівень лояльності вітчизняних телекомунікаційних підприємств до системи управління якістю. У результаті дослідження визначено проблеми адаптації міжнародних принципів управління, на основі стандартів ISO серії 9000, у практику вітчизняних високотехнологічних підприємств. Перспективи досліджень у даному напрямі базуються на вивченні особливостей сприйняття міжнародної практики керівництвом підприємств і співробітниками, розробці методик впровадження систем управління, поєднанні процесного і функціонального підходу до управління.

Ключові слова: стандартизація, управління якістю, загальна система управління якістю, функціональний підхід, процесний підхід, телекомунікації, високотехнологічні підприємства.

Рис.: 1. **Бібл.:** 15.

Моїсеєнко Тетяна Євгенівна – кандидат економічних наук, старший викладач, кафедра міжнародної економіки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: t_moiseenko@i.ua

УДК 658.5+654.1

Моїсеєнко Т. Е. Внедрение международных стандартов качества в практику отечественных высокотехнологических предприятий

Цель статьи заключается в отражении актуальности вопросов внедрения принципов международных стандартов качества в практику отечественных высокотехнологических предприятий, а именно: предприятий телекоммуникационной сферы. Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды многих ученых, статистическую информацию и материалы предприятий, рассмотрена эволюция стандартов качества, их актуальность, а также уровень лояльности отечественных телекоммуникационных компаний к системе управления качеством. В результате исследования определены проблемы адаптации международных принципов управления на основе стандартов ISO серии 9000 в практику отечественных высокотехнологических предприятий. Перспективы исследований в данном направлении базируются на изучении особенностей восприятия международной практики руководством предприятий и сотрудниками, разработке методик внедрения систем управления, сочетании процессного и функционального подходов к управлению.

Ключевые слова: стандартизация, управление качеством, общая система управления качеством, функциональный подход, процессный подход, телекоммуникации, высокотехнологические предприятия.

Рис.: 1. **Библ.:** 15.

Моїсеєнко Тетяна Євгенівна – кандидат економічних наук, старший преподаватель, кафедра міжнародної економіки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: t_moiseenko@i.ua

UDC 658.5+654.1

Moiseyenko T. Y. Introduction of International Quality Standards into the Practice of Domestic High-tech Enterprises

The goal of the article is to reflect urgency of issues of introduction of the principles of international quality standards into the practice of domestic high-tech enterprises, namely: telecommunication enterprises. Analysing, systemising and generalising scientific works of many scientists, statistical information and materials of enterprises, the article considers evolution of quality standards, their actuality and also the level of loyalty of domestic telecommunication companies towards the quality management system. In the result of the study the article identifies problems of adaptation of international principles of management on the basis of ISO 9000 standards into the practice of domestic high-tech companies. Prospects of studies in this direction are based on the study of specific features of perception of international practice of managing enterprises and personnel, development of methods of introduction of management systems and combination of the process and functional approaches to management.

Key words: standardisation, quality management, general system of quality management, functional approach, process approach, telecommunication, high-tech enterprises.

Pic.: 1. **Bibl.:** 15.

Moiseyenko Tetyana Ye. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer, Department of International Economics, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: t_moiseenko@i.ua

Стратегічною метою розвитку України є побудова сильної та сучасної європейської демократичної держави з потужною економікою для забезпечення гідного рівня життя кожного громадянина, що підтверджується державною Програмою активізації розвитку економіки на 2013 – 2014 рр. [1]. У зв'язку з чим проводяться реформи, спрямовані у різні сфери, однією з яких є міжнародна економічна інтеграція. Зауважимо, що пріоритетними напрямками реалізації економічної політики виступають підвищення конкурентоспроможності економіки та покращення інвестиційного клімату, підтримка національного товаровиробника та реалізація

політики імпортозаміщення, забезпечення розвитку високотехнологічних секторів економіки, стимулювання перетворень у стратегічних галузях і збільшення обсягу експорту товарів вітчизняного виробництва [2]. Реалізація зазначеного обумовлює впровадження інструментів, що сприяли б вирішенню цих питань та були визнані європейським співтовариством, одним з яких є система управління якістю. Для України цей шлях є складним, що підтверджується не лише труднощами економічного становища, а і соціальними аспектами. Питання розвитку та вдосконалення економічних систем управління, нормативно-правової бази, здійснення зовнішньої та

внутрішньої політики держави, а також створення умов українському суспільству для прийняття інновацій – є актуальними та широко висвітленими в наукових роботах таких вітчизняних і закордонних науковців, як С. В. Войтко, О. А. Гавриш, Т. П. Калита, О. О. Охріменко, Д. М. Стеченко, Н. В. Шевчук, І. В. Федулова, М. В. Малікова, В. Г. Єліферов, А. В. Кайданова, В. О. Лебединець, Д. Р. Гілберт, Д. Е. Демінг, П. Ф. Друкер, Ф. У. Тейлор, Р. Е. Фріман та ін.

Метою статті є розкриття питань впровадження принципів міжнародних стандартів якості у практику вітчизняних високотехнологічних підприємств, а саме: підприємств телекомунікаційної сфери.

Одним з дієвих інструментів наближення України до європейського простору є прийняття нею стандартів, запропонованих Міжнародною організацією зі стандартизації ISO (*International Standardization Organization*). Найбільш застосовуваними з цих стандартів є універсальні стандарти ISO серії 9000, якими користуються, за даними на 2013 р., близько 200 країн світу.

Стандарти з менеджменту та забезпечення якості пов'язані з процесом індустріалізації, що відбувався у ХХ ст. і сприяв створенню і впровадженню національних промислових стандартів. У розвинених країнах Європи та Америки такі стандарти, більшою мірою, виконували функції технічного і технологічного контролю якості. Прикладом можуть бути національні стандарти Італії (*Unificazione Italiana, UNI*), Німецький інститут стандартизації (*Deutsches Institut für Normung*), стандарти Великобританії (*British Standards, BS*), Асоціація Франції по нормах (*AFNOR*), Американське товариство інженерів-механіків (*American Society of Mechanical Engineers, ASME*). По мірі розвитку рівня і масштабу національної та міжнародної торгівлі виникала необхідність у створенні єдиної нормативної бази для сертифікації національних товарів і послуг, а зі зниженням митних бар'єрів, спрощенням процедур проходження товарів через кордон виникла необхідність перегляду національних стандартів якості та їх гармонізації з міжнародними.

Загалом, перші згадки про якість і контроль якості простежуються ще з часів Стародавньої Вавілонії, Фінікії, часів Петра I (наказ від 2 січня 1723 р.), який застосовував жорсткі вимоги до якості виготовлення зброї. Пізніше, у 1960-х роках багато промислових компаній Великобританії звертались за позитивною практикою оцінювання постачальників артилерійно-технічного обладнання до методик НАТО, що опубліковані Міністерством оборони США (період Другої Світової війни). Проблемою було те, що використовувалась значна кількість різних стандартів, що призвело до виготовлення типової продукції згідно з різними стандартами на вимогу споживача, з цієї причини виникла необхідність уніфікації стандартів. Перший загальний стандарт, розроблений Великобританією, опублікований 1979 р. (BS 5750) послужив основою розробки Технічним комітетом ISO TC 176 проекту групи стандартів ISO серії 9000 у березні 1987 р. (ISO 9000:87). Значний позитивний досвід Великобританії з питань стандартизації здійснив вплив на формування як міжнародних,

так і національних стандартів багатьох країн світу. Наразі стандарти продовжували свій розвиток та вдосконалення:

- ✦ 1994 р. опубліковано серію стандартів ISO 9000:94, що повторювали попередні стандарти з урахуванням деяких уточнень та розшифруванням спірних питань;
- ✦ 2000 р. серія стандартів ISO 9000:94 офіційно замінена на стандарти ISO 9000:2000 з урахуванням переорієнтації підприємств з питань управління якістю продукції на питання управління і оптимізації процесів щодо її створення;
- ✦ 2008 р. стандарти удосконалені та визначаються, як ISO 9000:2008 «Системи менеджменту якості. Вимоги» і містять певні корективи з питань використання аутсорсингу, супроводу поставок, власності замовника, управління програмним забезпеченням і роботи з невідповідною продукцією/послугами.

На сьогоднішній день проводяться роботи щодо підготовки нової версії міжнародних стандартів ISO 9000:2015, необхідність перегляду викликана швидкими змінами зовнішнього середовища, розвитку науки і техніки [15].

Зазначимо, що, з погляду методології, основою стандартів ISO серії 9000 є комплексний підхід до управління якістю – загальний менеджмент якості (*Total Quality Management, TQM*).

З метою підтвердження популярності використання міжнародних стандартів якості значною кількістю підприємств в усьому світі ми проаналізували динаміку кількості виданих сертифікатів у період з 1995 по 2011 рр., з якої випливає щорічне зростання (рис. 1). Проте, на рис. 1 спостерігається спад у період з 2001 р. по 2003 р., що пояснюється функціонуванням до 2001 р. стандартів ISO 9001/2/3: 1994, а з кінця 2001 р. їх було переглянуто і впроваджено нові стандарти ISO 9001:2000.

Зміна змісту стандартів супроводжувалась ускладненням їх інтерпретації та прийняття, а відповідно, і зменшенням кількості отриманих підприємствами сертифікатів. Переорієнтація на вимоги нового стандарту зайняла певний час. Наприкінці 2008 р. не втратили чинності стандарти ISO 9001:2000, і одночасно набрала чинності оновлена їх редакція ISO 9001:2008. У цьому періоді спаду не спостерігається, більшою мірою, за рахунок того, що відмінності стандарту ISO 9001:2000 та ISO 9001:2008 незначні, спрямовані на роз'яснення суперечливих положень попередньої версії. На сьогоднішній день підкомітетом ISO/TC 176/SC 2 ведуться роботи щодо розроблення проекту стандартів ISO 9001:2015, що заплановані до випуску 2015 р.

Звернемо увагу на те, що статистика замовлень вітчизняних консалтингових компаній за останні два роки свідчить про те, що послуга зі створення системи управління якістю є найбільш затребувана.

Україна підтримує міжнародні стандарти якості, що підтверджується Постановою Кабінету міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001 Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період

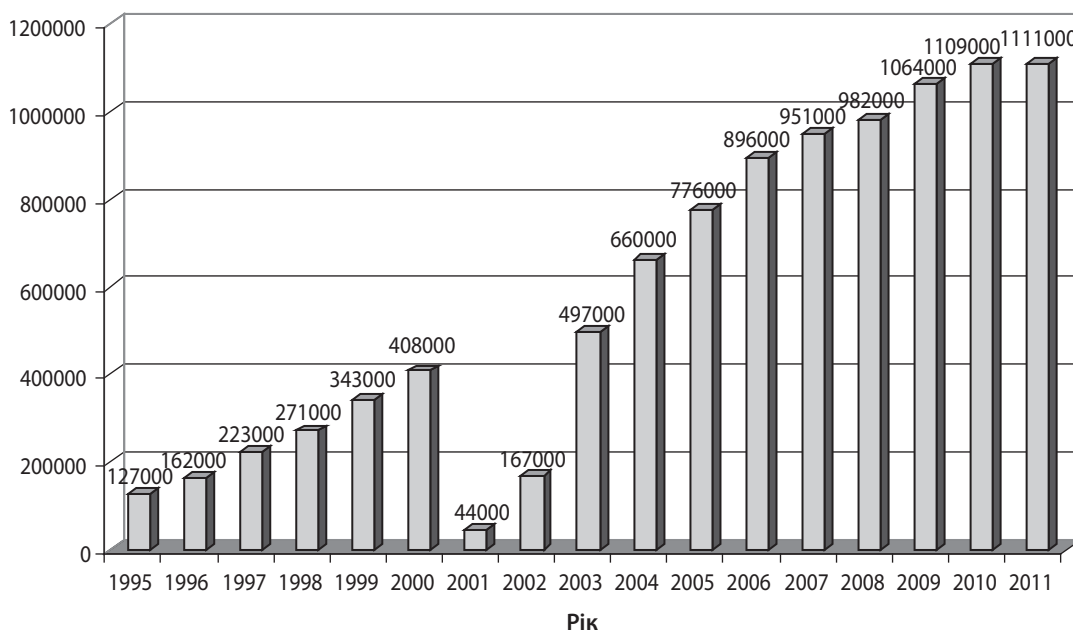

Рис. 1. Кількість сертифікатів ISO 9000 за період 1995 – 2011 рр. у світі

до 2015 р. У цій постанові йдеться про те, що основним пріоритетом розвитку промисловості є підвищення конкурентоспроможності продукції, посилення інноваційної спрямованості шляхом впровадження систем управління якістю. Системи управління якістю (стандарт ISO серії 9000) і системи екологічного управління (стандарт ISO серії 14000) є загальновізнаним у світі запобіжним механізмом, який забезпечує якість продукції на всіх етапах її життєвого циклу і сприяє підвищенню результативності роботи підприємств [3].

На державному рівні прийнято Національний стандарт ISO 9001 – ДСТУ ISO 9001:2009 «Системи управління якістю», який є ідентичним перекладом міжнародного стандарту ISO 9001:2008. Вимоги стандарту є універсальними, рекомендованими до впровадження у будь-якій сфері. Проте, для деяких видів виробничої діяльності є спеціалізовані вимоги, наприклад для телекомунікаційної сфери – стандарти TL 9000, що розроблені на базі ISO 9001:2000.

Розглянемо рівень лояльності підприємств телекомунікаційної сфери до міжнародних стандартів якості та процесного підходу до управління. Телекомунікаційні підприємства відносяться до високотехнологічних і на сьогоднішній день мають статус невід'ємної складової в соціальній та економічній діяльності суспільства, забезпечуючи підтримку економіки держави та соціальної сфери. Розвиток телекомунікацій має здійснюватись випереджувальними темпами порівняно із загальними темпами розвитку економіки і бути визначальним на найближчу і віддалену перспективу. Повільні ж темпи розвитку телекомунікацій спричиняють зниження конкурентоспроможності України.

Функціонування високотехнологічної сфери діяльності регламентоване численними обов'язковими нормативно-правовими актами, вимогами, рекомендаціями, галузевими стандартами, нормами тощо. Проте, зважаючи

на зміни вимог сучасного рівня конкурентоспроможності, доречним є використання і не обов'язкових, проте визнаних міжнародним співтовариством стандартів. У Концепції розвитку телекомунікацій в Україні від 7 червня 2006 р. № 316-р стверджується, що телекомунікаційні послуги повинні надаватися споживачам за встановленим рівнем якості на основі міжнародних стандартів і відповідати рівню розвитку телекомунікаційних мереж та платоспроможності споживачів телекомунікаційних послуг в Україні [6]. Споживачі повинні бути забезпечені правом обирати послуги за критерієм якості та ціною, а також отримувати від операторів, провайдерів телекомунікацій інформацію про показники якості та умови надання послуг.

Керівний склад таких підприємств, як правило, усвідомлює необхідність створення дієвих систем управління, застосування позитивного досвіду, як вітчизняних так і закордонних підприємств галузі. Одним з уже традиційно актуальних елементів менеджменту є визнання українськими телекомунікаційними підприємствами системи управління якістю, побудованої на основі стандартів ISO 9001:2008. Прикладами можуть виступати такі крупні підприємства та об'єднання підприємств, як Концерн радіомовлення, радіозв'язку та телебачення, ПАТ «Укртелеком», ЗАО «Київстар Дж. Ес. Ем.». Зауважимо, що роботи щодо впровадження системи управління якістю у ПАТ «Укртелеком» ведуться з 2001 р., на сьогоднішній день чотири філії (Харківська, Запорізька, Севастопільська, «Дирекція первинної мережі ПАТ «Укртелеком») мають сертифікати відповідності систем управління міжнародному стандарту ISO 9001:2000, перший сертифікат був виданий на основі послуг міського телефонного зв'язку, які надаються в м. Харків [12]. Концерн радіомовлення, радіозв'язку та телебачення продемонстрував свою лояльність до системи управління якістю у 2011 р., на сьогоднішній день філії та підприємства Концерну не сертифіковані, проте політика та цілі у сфері якості продемонстровані на його

офіційному Інтернет сайті [11]. ЗАО «Киевстар Дж. Ес. Ем.», починаючи з 2010 р., оприлюднює щорічні звіти з якості на своєму офіційному Інтернет-ресурсі, наголошує на принципах діяльності, що базуються на принципах міжнародних стандартів з якості системи управління [13]. ПрАТ «МТС Україна» також сертифікована згідно із системою менеджменту якості ISO 9001:2008. Зауважимо, що МТС стала єдиною телекомунікаційною компанією в СНД, що підтвердила відповідність бізнесу Групи компаній стандарту ISO 9001:2008. Сертифікація МТС у сфері надання послуг рухомого радіотелефонного зв'язку і обслуговування абонентів відповідно до стандарту ISO 9001:2008 поширюється на підрозділи компанії в Україні, Росії та Узбекистані [14]. Зазначені підприємства вже традиційно щороку демонструють звіт щодо показників якості своїм замовникам та усім зацікавленим особам, що посилює довіру споживачів і підтверджує успішність застосування принципів побудови системи управління якістю на основі міжнародних стандартів ISO серії 9000.

Сертифікуються згідно із зазначеними стандартами і менші за розмірами, проте активні підприємства, що обслуговують ринок телекомунікацій. Наприклад, «Пріоком» (виконує проекти з побудови зонних DWDM-мереж і з розширення мережі широкопasmового доступу за технологією ADSL2), у листопаді 2011 р. проходить ресертифікацію системи менеджменту якості на відповідність міжнародному стандарту ISO 9001:2008 у сфері системної інтеграції та надання професійних послуг для операторів зв'язку.

Так, можна простежити розвиток системи управління якістю телекомунікаційних послуг, який здійснюється за такими напрямками:

- ✦ адаптація нормативно-правових актів з питань якості телекомунікаційних послуг до міжнародних нормативних документів, передусім стандартів Міжнародної організації стандартизації, рекомендацій Сектора стандартизації електров'язку Міжнародного союзу електров'язку, Сектора радіов'язку Міжнародного союзу електров'язку та документів Європейського інституту стандартів у галузі телекомунікацій [7,8];
- ✦ визначення переліку і нормування узагальнених показників якості телекомунікаційних послуг;
- ✦ диференціація рівня якості телекомунікаційних послуг для встановлення ціни на них;
- ✦ удосконалення механізму нормування, забезпечення та контролю якості телекомунікаційних послуг [6].

Зазначене є підтвердженням актуальності впровадження системи менеджменту якості на телекомунікаційних підприємствах. Проте, при впровадженні ISO 9000 на вітчизняних підприємствах постає низка перешкод. Основні проблеми пов'язані зі складністю сприйняття колективом змін управлінського характеру.

Якщо мова йде про впровадження інновацій на вітчизняних державних телекомунікаційних підприємствах то, ускладнення є неминучими, зважаючи на низку причин. Перш за все, така ситуація пов'язана з тим, що

тривалий час в Україні діяли стандарти, що залишились у спадок з часів Радянського Союзу, розроблені на базі системи Комплексної системи управління якістю продукції (КСУЯП) [9]. Система передбачала сукупність технічних, організаційних, економічних і соціальних заходів, які встановлені стандартами, з метою підвищення якості продукції. Натомість, наявність сертифікату ISO свідчить про те, що на підприємстві всі процеси настільки продумані, що воно спроможне виготовити якісний продукт чи надати якісну послугу. Для усвідомлення цієї різниці працівники мають бути підготовлені на високому професійному рівні. Перешкодою постає і та ситуація, що середній вік спеціалістів, задіяних на державних телекомунікаційних підприємствах, наближається до 45 – 50 років, що також відбивається на їх лояльності до управлінських інновацій, оскільки такі інновації ведуть за собою низку змін, що переорієнтує звичний перебіг робочого процесу і, можливо, призведе до оновлення персоналу. Усвідомлення цих негативних факторів для працівників, що працюють на телекомунікаційних підприємствах тривалий час, не сприяє їх лояльному ставленню до впровадження системи управління якістю. Проте, зваживши переваги та недоліки системи, усе ж варто впроваджувати її якомога швидше, щоб адаптація до можливих змін у структурі підприємства проходила швидше та організованіше.

Іншою актуальною проблемою впровадження є конфлікт часто використовуваного вітчизняними підприємствами функціонального підходу до управління організацією та процесного підходу, який рекомендований Міжнародною організацією зі стандартизації [10]. Перехід від функціонального підходу до процесного займає тривалий час, важко відбувається усвідомлення сутності процесного підходу, використання його принципів у комерційно-господарській та виробничій діяльності підприємств.

Слабкий рівень участі вищого керівництва в даному процесі також негативно відбивається на впровадженні СМЯ, що знову ж веде за собою низьку мотивацію і персоналу. Співробітники не ознайомлені з політикою та цілями у сфері якості, часто, через недостатню проінформованість, остерігаються змін і додаткової відповідальності.

На жаль, у практиці вітчизняного підприємництва рідко трапляється свідомий вибір керівником СМЯ як дієвого механізму підвищення ефективності роботи підприємства, більшою мірою керівництво зорієнтоване на отримання сертифікату, який би виконував функції необгрунтованої реклами, здійснював позитивний маркетинговий ефект.

ВИСНОВКИ

Впровадження і функціонування СМЯ на вітчизняних державних телекомунікаційних підприємствах має низку особливостей, пов'язаних з проблемами її сприйняття. Проаналізувавши можливі перешкоди на шляху до створення дієвої СМК, можна запропонувати такі рекомендації:

- ✦ звертати увагу на розвиток персоналу, підготовку колективу підприємства до сприйняття управлінських інновацій;
- ✦ кожен працівник має усвідомлювати свій внесок у систему якості і спостерігати за результатами її розвитку;
- ✦ вище керівництво має підтримувати ідеологію якості та сприяти донесенню до відома колективу основних постулатів стандартів ISO 9000.

Таким чином, можна сказати, що на шляху до побудови дієвої системи управління якістю існує низка перешкод, проте її впроваджувати варто, звернувши увагу на можливі проблемні питання заздалегідь. Розвиток досліджуваних питань можливий за рахунок поглибленого вивчення особливостей сприйняття інноваційних для підприємств систем управління, постійного вдосконалення ресурсного потенціалу підприємств (з акцентом на персонал, а саме ресурс – «знання») і приділенню уваги методам поєднання процесного і функціонального підходу до управління. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013 – 2014 роки» від 27 лютого 2013 р. № 187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/187-2013>
2. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
3. Постанова КМУ «Про затвердження державної стратегії розвитку на період до 2015 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006>
4. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку телекомунікації в Україні» № 1612-р від 27.12.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/316-2006>
5. Закон України «Про телекомунікації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>
6. Про схвалення Концепції розвитку телекомунікацій в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/316-2006>
7. Міжнародної організації стандартизації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iso.org/iso/home.html>
8. Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/itu>
9. Плоткін Я. Д. Комплексне управління якістю продукції, як фактор забезпечення її конкурентоспроможності / Я. Д. Плоткін, Л. А. Колос // Вісник держ. ун-ту «Львівська політехніка»: «Проблеми економіки і управління». – Львів : Вид-во держ. ун-ту «Львівська політехніка», 1998. – № 331. – С. 135 – 139.
10. Тельнов Ю. Ф. Реинжиниринг бизнес-процессов / Ю. Ф. Тельнов. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 256 с.
11. Офіційний сайт Концерну радіомовлення, радіозв'язку та телебачення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rtt.ua/ru/news/127.htm>
12. Офіційний сайт ПАТ «Укртелеком» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrtelecom.ua/about/qos/manage>
13. Офіційний сайт ЗАО «Киевстар Дж. Ес. Ем.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kyivstar.ua/ru/kr/about/about/quality>
14. Офіційний сайт ПрАТ «МТС Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://company.mts.com.ua/ukr/quality_standarts.php
15. International Organization for Standardization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iso.org/iso/home.html>

REFERENCES

- International Organization for Standardization. <http://www.iso.org/iso/home.html>
- [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
- [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006>
- [Legal Act of Ukraine] (2008). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/316-2006>
- [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>
- [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/316-2006>
- [Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/187-2013>
- “Mizhnarodnoi orhanizatsii standartyzatsii” [International Organization for Standardization]. <http://www.iso.org/iso/home.html>
- Ofitsiynyi sait Kontsernu radiomovlennia, radiozv'iazku ta telebachennia. <http://www.rtt.ua/ru/news/127.htm>
- Ofitsiynyi sait PAT „Ukrtelekom”. <http://www.ukrtelecom.ua/about/qos/manage>
- Ofitsiynyi sait ZAO "Kyevstar Dzh. Es. Em.". <http://www.kyivstar.ua/ru/kr/about/about/quality>
- Ofitsiynyi sait PrAT «MTS Ukraina». http://company.mts.com.ua/ukr/quality_standarts.php
- Plotkin, Ya. D., and Kolos, L. A. “Kompleksne upravlinnia iakistiu produktsii, iak faktor zabezpechennia ii konkurentospromozhnosti” [Integrated quality management as a factor of competitiveness]. *Visnyk DU «Lvivska politehnika»*, no. 331 (1998): 135-139.
- Postiine predstavnytstvo Ukrainy pry viddilenni OON ta inshykh mizhnarodnykh orhanizatsiakh u Zhenevi. <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/itu>
- Telnov, Yu. F. *Reinzhiniring biznes-protsessov* [Re-engineering of business processes]. Moscow: Finansy i statistika, 2003.

МІСЦЕ КОНТРОЛІНГУ ЗАПАСІВ У ФІНАНСОВОМУ ТА ЛОГІСТИЧНОМУ УПРАВЛІННІ

БУРАТЧУК Н. Ю.

УДК 336.64

Буратчук Н. Ю. Місце контролінгу запасів у фінансовому та логістичному управлінні

У статті розглянуто та систематизовано підходи до трактування сутності процесу управління запасами. Охарактеризовано відмінні риси фінансового управління запасами порівняно з управлінням і логістичним управлінням, зроблено висновок про концептуальну універсальність поняття «фінансовий контролінг запасів». Автором розроблено науково-методичні основи фінансового контролінгу запасів як спеціальної системи заходів, методів, інструментів, яка спрямована на функціональну підтримку менеджменту підприємства щодо підвищення ефективності фінансового управління запасами шляхом координації функцій планування, обліку, контролю, внутрішнього консалтингу та інформаційного забезпечення. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні методичного інструментарію системи контролінгу запасів та його особливостей у різних галузях господарської діяльності.

Ключові слова: контролінг, фінансове управління запасами, логістичне управління запасами, контролінг ланцюгів поставок, логістичний контролінг, контролінг запасів.

Рис.: 3. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 19.

Буратчук Наталія Юрїєвна – аспірантка, кафедра фінансів підприємств, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: nataliia.buratchuk@gmail.com

УДК 336.64

UDC 336.64

Буратчук Н. Ю. Место контроллинга запасов в финансовом и логистическом управлении

Buratchuk N. Y. Place of Reserves Controlling in Financial and Logistic Management

В статье рассмотрены и систематизированы подходы к трактовке сущности процесса управления запасами. Охарактеризованы отличительные черты финансового управления запасами по сравнению с управлением и логистическим управлением, сделан вывод о концептуальной универсальности понятия «финансовый контроллинг запасов». Автором разработаны научно-методические основы контроллинга запасов как специальной системы мер, методов, инструментов, которая направлена на функциональную поддержку менеджмента предприятия для повышения эффективности финансового управления запасами путем координации функций планирования, учета, контроля, внутреннего консалтинга и информационного обеспечения. Перспективы дальнейших исследований заключаются в изучении методического инструментария контроллинга запасов и его особенностей в различных областях хозяйственной деятельности.

The article considers and systemises approaches to interpretation of the essence of the process of reserves management. It characterises specific features of financial management of reserves compared to management and logistic management and makes a conclusion on the conceptual universality of the “financial controlling of reserves” notion. The author develops scientific and methodical foundations of the controlling of reserves as a special system of measures, methods and instruments, which is directed at functional support of enterprise management for increase of effectiveness of financial management of reserves through co-ordination of planning, accounting, control, internal consulting and information support functions. Prospects of further studies lie in the study of methodical instruments of controlling of reserves and their specific features in various fields of economic activity.

Ключевые слова: контроллинг, финансовое управление запасами, логистическое управление запасами, контроллинг цепей поставок, логистический контроллинг, контроллинг запасов.

Key words: controlling, financial management of reserves, logistic management of reserves, controlling of supply chains, logistic controlling, controlling of reserves.

Рис.: 3. **Табл.:** 4. **Библ.:** 19.

Рис.: 3. **Табл.:** 4. **Библ.:** 19.

Буратчук Наталья Юрьевна – аспірантка, кафедра фінансов підприємств, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Buratchuk Nataliya Yu. – Postgraduate Student, Department of Finance Enterprises, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: nataliia.buratchuk@gmail.com

E-mail: nataliia.buratchuk@gmail.com

Динамічність зовнішнього середовища обумовлює необхідність вдосконалення інструментів управління ресурсами підприємств сфери послуг, у тому числі торгових організацій, в яких найважливішим видом ресурсів, що багато в чому визначає ефективність їх діяльності, є товарні запаси. Підприємства торгівлі функціонують в середовищі, яке постійно змінюється, і повинні враховувати безліч факторів, які, врешті-решт, впливають на організацію процесу управління. Проблеми формування товарних запасів, оптимізації системи руху товару особливо гостро стоять у період перепадів купівельної спроможності населення. Своєчасне врахування факторів зовнішнього середовища і споживчих настроїв дозволяє торговельним підприємствам оперативно реагувати на мінливі умови ринку і утримувати позиції на ринку. Особливу роль у збереженні конку-

рентних переваг набуває система управління, заснована на оптимальному поєднанні процесів вдосконалення внутрішніх механізмів функціонування і своєчасного впровадження інноваційних методів. Одним із напрямків поширення сучасних технологій є внесення змін в організаційні процеси за допомогою нововведень, до яких належить і контролінг.

Контролінг як сучасна концепція управління є об'єктом наукового дослідження багатьох науковців. Серед вітчизняних вчених вагомих внесок у розвиток науки контролінгу зробили С. Г. Фалько, А. М. Кармінський, Н. Г. Данилочкина, Н. В. Чернер, С. Ф. Голов, О. О. Терещенко, І. Е. Давидович, А. Малишева, М. Пушкар, Е. А. Ананькин, Т. А. Безрукова, І. В. Бородушко, Е. К. Васильєва, І. Б. Гусєва, А. Дайлен та інші. Сутність контролінгу та його методів досить широко висвітлена в роботах зарубіжних вче-

них Й. Вебера, А. Дайлен, Х. Кюппер, Е. Майера, Р. Манна, Г. Піча, П. Прайсслера, Т. Райхмана, Х.Й. Фольмута, Д. Хана, П. Хорвата, Р. Хофмастера, Е. Шерм, Д. Шнайдера, Х. Штігліца та ін. Проблеми використання контролінгу в системі фінансового управління запасами залишаються недостатньо вивченими, що визначило мету і завдання дослідження.

Метою статті є обґрунтування науково-методичних основ контролінгу запасів як підсистеми управління запасами.

Становлення контролінгу як сучасної концепції управління відбувалося в декілька етапів. При цьому умови господарювання постійно змінювалися, внутрішня та зовнішня динаміка висували нові вимоги до поняття ефективності управління та шляхів її підвищення. Таким чином, на сьогодні в літературі виділяють декілька концепцій контролінгу, що зумовлено історичними та економічними умовами господарювання, у яких вони формувалися.

Контролінг у своєму розвитку проходив стадії від засобу аналізу інформації та елементарної координації функцій до системи управління досягненням цілей та управління вартістю. Відомий російський науковець у галузі контролінгу С. Г. Фалько [18] в історичному контексті виділяє шість концепцій контролінгу: реєстраційна концепція; обліково-аналітична концепція; концепція внутрішньофірмової інтеграції; координаційно-навігаційна концепція; концепція стратегічної навігації; концепція контролінгу, спрямована на узгодження інтересів зацікавлених осіб у рамках реалізації принципів корпоративного управління.

О. О. Терещенко [17] на підставі аналізу зарубіжних і вітчизняних науково-практичних джерел наводить три сучасні найпоширеніші концепції фінансового контролінгу, які включають в себе концепції за С. Г. Фалько:

- контролінг, зорієнтований на функцію контролю;
- ✦ контролінг як інформаційна функція;
- ✦ контролінг як функція координації.

Наведені концепції передбачають особливості елементів системи контролінгу, методів, інструментів, функцій, завдань та компетенцій контролера. Більшість авторів підходять до тлумачення сутності контролінгу на основі комбінації його концепцій, іноді акцентуючи увагу на переважанні однієї з них. Тому при подальшому дослідженні сутності контролінгу запасів вважаємо за доцільне розробку універсального підходу, що поєднуватиме ознаки різних концепцій контролінгу з урахуванням особливостей українських підприємств.

Контролінг відіграє дуже важливу роль у системі управління підприємством, будучи одним із найсучасніших і ефективних систем керування підприємством, є відособленою системою, економічна сутність якої полягає в динамічному процесі перетворення та інтеграції існуючих методів обліку, аналізу, планування, контролю і координації в єдину систему отримання, оброблення інформації для прийняття на її основі управлінських рішень, а точніше в систему управління підприємством, орієнтовану на досягнення всіх завдань, що постають перед підприємством. Як було зазначено, питанням контролінгу як сучасної концепції управління

присвячено велику кількість робіт як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Однак, слід зауважити, що наукові праці часто не враховують галузевої спрямованості підприємств, або ж націлені більшою мірою на формування системи контролінгу у виробничій сфері. Досвід підприємств, що застосовують систему контролінгу запасів, у країнах з розвинутою економікою довів свою ефективність з позиції оптимізації процесу фінансового управління в цілому. У нашій країні контролінг запасів використовується недостатньо широко, оскільки відсутні дослідження, присвячені його адаптації в управлінні запасами підприємства, що враховують існуючі умови їх діяльності, що й зумовило актуальність дослідження.

Проблематика управління запасами широко представлена в дослідженнях І. А. Бланка, О. Ф. Оснача, Ю. Л. Александрова, Ю. В. Гунякова, А. П. Дашкова, А. П. Наговіцина, О. М. Чапліна, В. К. Памбухчянца, Ю. І. Рижикова, М. В. Хайруліна, В. Марціна, В. Смирчинського та ін. Праці перерахованих учених містять різні підходи до управління запасами, але в основному спрямовані на формування асортименту та визначення обсягу, а не на організацію самого процесу управління. Саме поняття «контролінг запасів» у вітчизняній літературі зустрічаємо лише у працях А. І. Марущак, Т. В. Живаєвої, В. Н. Лешко. Тому з метою формування висновків щодо сутності контролінгу запасів вважаємо за доцільне для початку проаналізувати сутність понять «управління запасами» з точки зору фінансового контролінгу (табл. 1).

Як бачимо, підходи різних науковців до визначення поняття «управління запасами» дещо відрізняються. Наприклад, К. М. Таньков тлумачить управління запасами з точки зору їх рівня, за якого будуть збалансовані логістичні витрати. На наш погляд, управління запасами не повинне зводитись лише до забезпечення оптимального розміру логістичних витрат та своєчасного задоволення потреби в запасах. Можна зробити висновок, що таке тлумачення розглядає лише логістичний аспект управління запасами. В. В. Смирчинський підходить до визначення поняття «управління запасами» як до виду виробничої діяльності. Таким чином, автор розглядає управління запасами як один з бізнес-процесів підприємства, що, звісно, є тлумаченням поняття з точки зору менеджменту. На нашу думку, таке тлумачення є дуже загальним. Схожий підхід використовує Бауерсокс Д. Дж., однак у його тлумаченні знаходимо посилання на ланцюг створення вартості за М. Портером. Ланцюжок створення вартості дозволяє побачити, з чого складається вартість. На нашу думку, для виявлення потенційних джерел конкурентних переваг необхідно описати структуру ланцюжка створення вартості при управлінні запасами, оскільки ланцюжок створення вартості дозволяє виділити у складі бізнес-процесу сектори, відповідальні за певні етапи роботи. Тому вважаємо, що визначення за Бауерсоксом Д. Дж стосується аспектів вартісноорієнтованого управління, а отже, фінансового контролінгу.

Поняття «управління запасами», яке пропонує Дж. Шрайбфедер, акцентує увагу на такому аспекті управління запасами, як своєчасне поповнення запасів і ви-

значенні розміру такого поповнення. На наш погляд, таке тлумачення лише частково розкриває зміст даного поняття. В. Марцин підходить до визначення поняття управління запасами з двох аспектів – по-перше, він визначає управління запасами як бізнес-процес, що відповідає концепції менеджменту. По-друге, він акцентує увагу на місці розміщення запасів, що прямо вказує на логістичну концепцію управління запасами. Як бачимо, більшість наведених визначень схиляються до одного чи декількох аспектів управління запасами – з точки зору менеджменту, з точки зору логістики чи з точки зору фінансів. Спробуємо систематизувати розглянуті підходи і сформулювати висновки щодо відмінних рис фінансового управління запасами (табл. 2).

Можна зробити висновок, що більшість розглянутих підходів стосуються саме логістичного аспекту управління запасами. Ряд інших науковців – Б. А. Анікін, І. І. Бажин, Р. Р. Ларіна, Ю. В. Пономарьова, І. Г. Смирнов, В. П. Федько – вживають поняття «логістика запасів». Поняття «логістичне управління запасами» використовує А. Д. Чудаков. На нашу думку, найбільш вдале визначення логістичного управління запасами пропонує В. І. Перебийніс: «логістика запасів – функціональна область логістики, яка займається вивченням статич-

ного стану матеріального потоку й розглядає запаси як об'єкт управління, який у процесі переміщення матеріального потоку може накопичуватись у вигляді запасів у кожній ланці логістичного ланцюга, маючи різну форму, фізико-хімічні властивості та вартість, передбачає створення інтегрованої системи управління запасами, використовуючи методи і моделі логістики, і розглядає запаси з точки зору досягнення мети, поставленої перед логістичною системою в цілому» [14, с. 12]. Таким чином, вважаємо, що логістичний аспект управління запасами полягає у здійсненні управління запасами на стратегічному та операційному рівнях від постачання до розподілу для досягнення мети, поставленої перед логістичним управлінням підприємства.

Частина науковців розглядають поняття «управління запасами» з точки зору менеджменту. На наш погляд, досить вдалими є визначення за Л. Лопатенко [9], який визначає управління запасами як групу функцій управління. Однак, слід зауважити, що управління запасами доцільно тлумачити з позицій процесноорієнтованого управління, спрямованого на досягнення ефективності та забезпечення операційної діяльності підприємства.

Таблиця 1

Підходи до сутності поняття «управління запасами»*

Автор(-и)	Підхід до тлумачення «фінансового управління запасами»
Оснач О. Ф. [12]	Управління запасами – сукупність правил і показників, які визначають момент часу на обсяг закупівлі продукції для поповнення запасів
Лень В. С., Гливенко В. В. [7]	Управління запасами – це функціональна діяльність, мета якої – довести загальну суму щорічних витрат на утримання запасів до мінімуму за умови задовільного обслуговування клієнтів
Межинська-Бруй О. Ю. [11, с. 36]	Управління запасами – це забезпечення і підтримання оптимальної кількості та типів фізичних ресурсів, необхідних для реалізації стратегічного плану організації
Бланк І. А. [2, с.132]	Управління запасами представляє складний комплекс заходів, в якому завдання фінансового менеджменту значним чином переплітаються із завданнями виробничого менеджменту і маркетингу. Усі ці завдання підпорядковані єдиній меті – забезпеченню безперебійного процесу виробництва і реалізації продукції при мінімізації поточних витрат з обслуговування запасів
Пельтек Л. В. [13, с. 49]	Управління запасами – це: визначення оптимального розміру запасу для даної групи товару; методи підтримки оптимального запасу в ланцюжку поставок; методи оптимального обслуговування запасу
Смирнов І. Г. [16]	Управління запасами – це процес визначення і підтримання оптимального розміру запасів, а також забезпечення їхнього фінансування
Бауерсокс Д. Дж. [1]	Управління запасами – інтегрований процес, що забезпечує сумісність операцій із запасами всередині фірми та поза її межами – протягом усього вартісного ланцюга, до якого вони належать
Лопатенко Л. О. [9]	Управління запасами – група функцій управління, що підтримують повний цикл потоку матеріалів – від закупівлі та внутрішнього контролю за перетворенням матеріальних запасів на готовий продукт і контролю в процесі здавання на склад перед доставкою і споживанням продукту
Марцин В. [3]	Управління запасами – оперативне маневрування запасами, встановлення раціональних господарських зв'язків із промисловістю, створення необхідних запасів і правильне розміщення їх на території
Смиричинський В. В. [15, с. 145]	Управління запасами – це вид виробничої діяльності, який систематизує роботу пов'язану із запасами
Таньков К. М. [5, с. 168]	Управління матеріальними запасами полягає у визначенні їх рівня, за якого логістичні витрати будуть розумно збалансовані
Шрайбфедер Дж. [19, с. 192]	Управління запасами – процес визначення моменту поповнення запасу товару та необхідного розміру замовлення

* Складено автором.

Таблиця 2

Систематизація підходів до тлумачення поняття «управління запасами»*

Автор	Аспект менеджменту	Аспект логістики	Аспект фінансів
Оснач О. Ф.		+	
Лень В. С., Гливенко В. В.	+		
Межинська-Бруй О. В.			+
Бланк І. А.			+
Пельтек Л. В.		+	
Смирнов І. Г.		+	+
Бауерсокс Д. Дж.	+		+
Лопатенко Л. О.	+	+	
Марцин В. С.	+		
Смиричинський В. В.	+		
Таньков К. М.		+	
Шрайбфедер Дж.		+	

* Складено автором.

Вивчаючи літературу, присвячену фінансовому менеджменту, можна помітити, що управління запасами часто розглядається лише як складова частина управління оборотними активами. Тому сам термін «фінансове управління запасами» зустрічається досить рідко. Тим не менше, досить ґрунтовне тлумачення управління запасами з точки зору фінансів знаходимо у роботах І. А. Бланка, за яким управління запасами є складним комплексом заходів, в якому завдання фінансового менеджменту значним чином переплітаються із завданнями виробничого менеджменту і маркетингу, які покликані забезпечити безперебійність процесу виробництва і реалізації продукції при мінімізації поточних витрат з обслуговування запасів. Вчений наводить основні етапи формування політики управління запасами (рис. 1).

Як бачимо, за І. А. Бланком політика управління запасами включає в себе і постановку цілей, і оптимізацію розміру запасів, і постановку систему контролю за рухом запасів, і достовірне відображення запасів у фінансовому обліку.

Таким чином, науковці до цього часу не дійшли єдиної думки щодо тлумачення понять «управління запасами», «логістичне управління запасами» і «фінансове управління запасами». Дані поняття, на нашу думку, не є тотожними. Однак при постановці системи контролінгу запасів усі аспекти управління запасами мають бути враховані. Тому проведемо порівняльний аналіз даних понять, а також спробуємо сформулювати висновки щодо критеріїв ефективності кожного з аспектів управління запасами (табл. 3).

Як бачимо, фінансове управління запасами спрямоване на оптимізацію показників фінансової звітності через управління фінансовими потоками – з одного боку, на підтримання ліквідності підприємства, з іншого – на оптимізацію витрат. Крім того, важливим завданням є коректне відображення собівартості через правильне списання вибуття запасів протягом звітного періоду.

Спробуємо узагальнити взаємозв'язок між поняттями «управління запасами», «логістичне управління запасами» та «фінансове управління запасами» у вигляді блок-схеми (рис. 2).

Наступним етапом дослідження є аналіз розвитку теорії та практики контролінгу в частині підвищення ефективності управління запасами на підприємстві. Як відомо, одним із ключових факторів досягнення ефективності системи управління є вибір його раціональної структури. Структура управління переважної більшості підприємств в Україні є модифікацією класичної функціональної структури, що базується на принципах наукового менеджменту Ф. Тейлора та принципах управління А. Файоля, викладених ще на початку минулого століття. При цьому бізнес-процеси поділяються на окремі операції (етапи, завдання), і кожен робітник спеціалізується на виконанні однієї операції. Ротація персоналу відбувається досить рідко. Проте, зарубіжний досвід свідчить про низьку ефективність такого підходу. У ринкових умовах більшої результативності набуває процесноорієнтований підхід в управлінні, який ще не достатньо розповсюджений на українських підприємствах. Останнім часом, процесноорієнтований підхід все частіше пов'язують з так званим *supply chain controlling* – контролінгом ланцюгів поставок. Серед

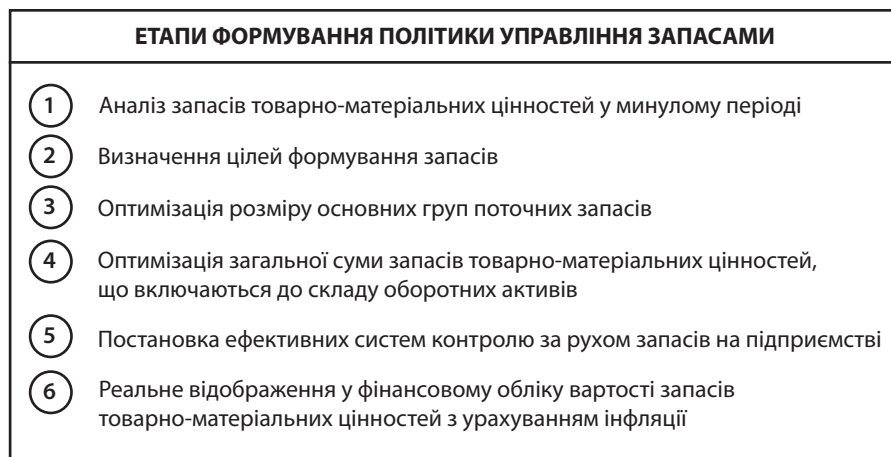

Рис. 1. Основні етапи формування політики управління запасами [2, с. 133]

вітчизняних і зарубіжних вчених дослідженню питання присвячені публікації таких вчених, як Шейнер Н. Ю., Хан Д., Шапіро Дж., Бревер П., Циммерман Й. Хендфілд Р., Ніколс Е. та ін. На нашу думку, розвиток перехресного підходу та подальші дослідження стратегічної функції системи управління ланцюгами поставок стали поштовхом до виникнення та розвитку концепції контролінгу ланцюгів поставок (*Supply chain controlling*). Прибічники цього підходу виходять з того, що управління ланцюгами поставок не є сукупністю логістики, маркетингу, управління виробництвом, постачанням та інших функціональних областей, але постійно з ними перетинається. Тому завдання системи управління ланцюгами поставок – це, у першу чергу, координація міжфункціональної діяльності великої кількості бізнес-процесів. Таким чином, управління ланцюгами поставок – це не оперативна, а стратегічна діяльність.

Знову ж таки, виникає проблема співвідношення логістичного контролінгу та контролінгу ланцюгів поставок так само, як і співвідношення між поняттями «логістика» та «управління ланцюгами поставок». У літературі все частіше увага приділяється стратегічній функції контролінгу ланцюгів поставок, у той час як логістичний контролінг є по суті підсистемою оперативного контролінгу. На нашу думку, саме тому з точки зору контролінгу перехресний підхід є найбільш виправданим. Більшість зарубіжних вчених під контролінгом ланцюгів поставок розуміють підсистему контролінгу, функцією якої є координація бізнес-процесів, так чи інакше пов'язаних з обігом продукції. Водночас, концепція контролінгу ланцюгів постачання у вітчизняній літературі досить часто ототожнюється з логістичним контролінгом, який є підсистемою оперативного контролінгу на підприємстві та пов'язаний по суті лише з рухом.

Таблиця 3

Порівняння термінів «управління запасами», «логістичне управління запасами» і «фінансове управління запасами»*

Управління запасами	Логістичне управління запасами	Фінансове управління запасами
Мета – безперерйне забезпечення потреб виробництва за найменших витрат на управління запасами	Мета – забезпечення оптимальності між задоволенням виробничих потреб у сировині і матеріалах і потреб споживачів в готовій продукції і мінімальних логістичних витрат підприємства	Мета – забезпечення оптимізації витрат на обслуговування руху запасів і залишку запасів
Складова частина стратегічного управління підприємством	Складова частина логістичного менеджменту	Складова частина фінансового менеджменту оборотних запасів
Управління запасами здійснюється на стратегічному рівні	Управління запасами здійснюється на операційному рівні	Управління запасами здійснюється на стратегічному та операційному рівнях
Функціональний підхід до управління запасами, використання технологічних систем управління запасами (система управління запасами з фіксованим розміром замовлення, система управління запасами з фіксованим періодом між замовленнями, система управління запасами з встановленою періодичністю поповнення запасів до постійного рівня, система управління запасами «максимум-мінімум», система оперативного управління запасами, використання ABC- і XYZ-аналізу	Інтегровані підходи до управління запасами в контексті логістичної системи, використовуючи методи та моделі логістики, серед яких системи планування та управління матеріальними потоками: штовхачі системи (MRP, MRP II, DRP, ERP, LRP, CALS), тягучі системи управління запасами (ZIPS, MAN, DOPS, NOT, LP, OPT), управління запасами на базі теорії обмежень, що приводить до створення синергічного ефекту, технічні системи та використання ABC- та XYZ-аналізу	Використання класичних моделей управління запасами та інструментів контролінгу (ABC-метод; аналіз ланцюжка вартості; оцінювання і всебічний контроль якості (TQM); система постійного вдосконалення (кайзен); ABC, XYZ-аналіз; аналіз оптимального розміру замовлень (EOQ); планування завантаження потужностей; аналіз вузьких місць)
Об'єктом управління є запаси матеріальних ресурсів і запаси готової продукції	Об'єктом управління є статичний стан матеріального потоку протягом логістичного ланцюга	Об'єктом управління є запаси як частина оборотних активів підприємства
Наявність надлишкових і неліквідних запасів	Відмова від надлишкових і неліквідних запасів	Мінімізація надлишкових і неліквідних запасів
Допускається брак запасів	Усунення браку серед запасів	Мінімізація браку серед запасів, аналіз та усунення причин виникнення браку
Присутні запаси не повною мірою можуть задовольнити потреби споживачів (якість продукції, дотримання термінів постачання готової продукції споживачам, гнучкість в задоволенні вимог споживачів тощо)	Орієнтація на задоволення вимог споживачів (якість продукції, дотримання термінів постачання готової продукції споживачам, еластичність виконання замовлень споживачів тощо) та мінімізацію технологічних циклів	Орієнтація на підтримання ліквідності, скорочення витрат на зберігання запасів, підтримання залишку запасів у відповідності до прогнозованого попиту, коректне відображення собівартості виробленої та реалізованої продукції
Ефективність визначається розміром витрат на управління запасами та достатністю запасів у кожен момент часу	Розмір логістичних витрат підприємства, достатність запасів у кожен момент часу	Розмір сукупних витрат підприємства, оптимізація залишку запасів, значення та динаміка ліквідності підприємства

* Складено автором.

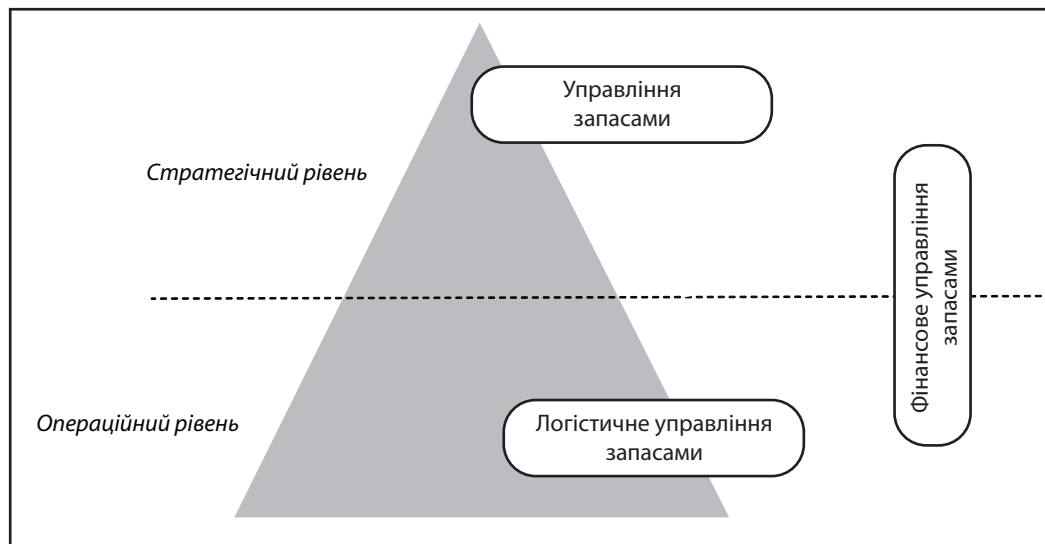

Рис. 2. Співвідношення понять «управління запасами», «фінансове управління запасами», «логістичне управління запасами» (складено автором)

У зарубіжній літературі значна частина публікацій присвячена стратегічній функції контролінгу ланцюгів поставок. Однак управління ланцюгами поставок є поняттям, що охоплює не лише управління запасами на підприємстві. Можна зробити висновок, що контролінг запасів – це лише складова частина контролінгу ланцюгів постачання, який по суті є стратегічним. Безпосередній розгляд контролінгу в частині підвищення ефективності управління товарними запасами знаходить своє відображення лише у небагатьох наукових працях як вітчизняних, такі зарубіжних авторів. Взагалі, поняття «контролінг запасів» у літературі зустрічається досить рідко.

Розглянемо існуючі трактування контролінгу запасів і спробуємо проаналізувати його співвідношення з поняттями «логістичний контролінг» і «контролінг ланцюгів постачання». Серед зарубіжних вчених контролінгу запасів приділяє увагу П. Хорварт [6]. Вчений виділяє декілька елементів системи контролінгу, серед яких до контролінгу товарних запасів безпосереднє відношення мають:

- ✦ *загальний контролінг*: фінансовий контролінг, організаційне та стратегічне планування, інвестиційний контролінг, управління філіями, розвиток підприємств різних типів, загальне управління комунікацією з клієнтами;
- ✦ *контролінг асортименту*: планування асортименту, загальне управління товарними групами, регулювання асортименту, контроль асортименту;
- ✦ *контролінг складського господарства*: система замовлень, зовнішня логістика, внутрішня логістика, прийом товарів і координація роботи складу, відвантаження товару.

Погоджуючись з класифікацією контролінгу, розробленою П. Хорвартом, А.Т. Петров і Т. В. Живаєва [4] відзначають як негативний момент поверховість розгляду видів даної системи, оскільки П. Хорварт пропонує класифікацію без огляду використовуваних методів і оцінки їх ефективності, що, на думку авторів, є однією

з причин відсутності розвинутої методичної бази в області контролінгу.

У праці А. І. Марущак [10], що присвячені розробкам системи контролінгу для підприємств нафтопереробної промисловості, під «контролінгом виробничих запасів» пропонується визначення контролінгу запасів як оперативного. Автор зазначає, що «оперативний контролінг виробничих запасів на НПК орієнтується на: витрати по заготівлі виробничих запасів; норми виробничих запасів; витрачання виробничих запасів». А. І. Марущак фактично отожднює контролінг запасів з логістичним контролінгом, переводячи його у оперативну площину.

Можна також виділити таких фахівців, як С. Г. Фалько, А. М. Карминский, Н. И. Оленев [18]. У їх спільній науковій праці серед інших видів контролінгу виділяється контролінг забезпеченості ресурсами. При цьому в рамках даного виду контролінгу, використання якого автори зводять до інформаційного забезпечення процесу придбання виробничих запасів, ставиться під питання можливість застосування контролінгу стосовно товарних запасів. На думку авторів, процеси управління виробничими і товарними запасами різні, що зумовлює відмінності у методиці управління ними. До того ж функції контролінгу охоплюють не тільки інформаційне забезпечення, а й планування, облік, аналіз і контроль.

Поняття контролінгу запасів зустрічаємо також у працях В. Н. Лешко [8]. Під контролінгом запасів автор пропонує розуміти процес цілеспрямованої зміни їх величини з метою підвищення ефективності господарювання. За В. Н. Лешком, контролінг запасів включає такі складові:

- ✦ розрахунок потреби підприємства в матеріальних ресурсах;
- ✦ розрахунок і аналіз показників оборотності;
- ✦ визначення норм і нормативів виробничих запасів;
- ✦ організація контролю за рівнем запасів;
- ✦ розробка політики поповнення виробничих запасів;
- ✦ оцінка системи контролінгу запасів.

Тим не менше, автор обходить інші важливі аспекти контролінгу запасів, такі як предмет, метод, сфера застосування, завдання, а також методи. Відсутня також деталізація складових контролінгу запасів.

Таким чином, методичні основи для контролінгу запасів практично відсутні, що, на думку А.Т. Петрової і Т. В. Живаєвої, є однією з причин низької затребуваності контролінгу запасів серед керівників торгових організацій. На основі розглянутих методичних підходів до визначення понять «управління запасами», «логістичне управління запасами», «фінансове управління запасами», а також до визначення понять та сфери застосування контролінгу ланцюгів постачання, контролінгу запасів і логістичного контролінгу систематизуємо взаємозв'язки між цими поняттями у вигляді блок-схеми (рис. 3).

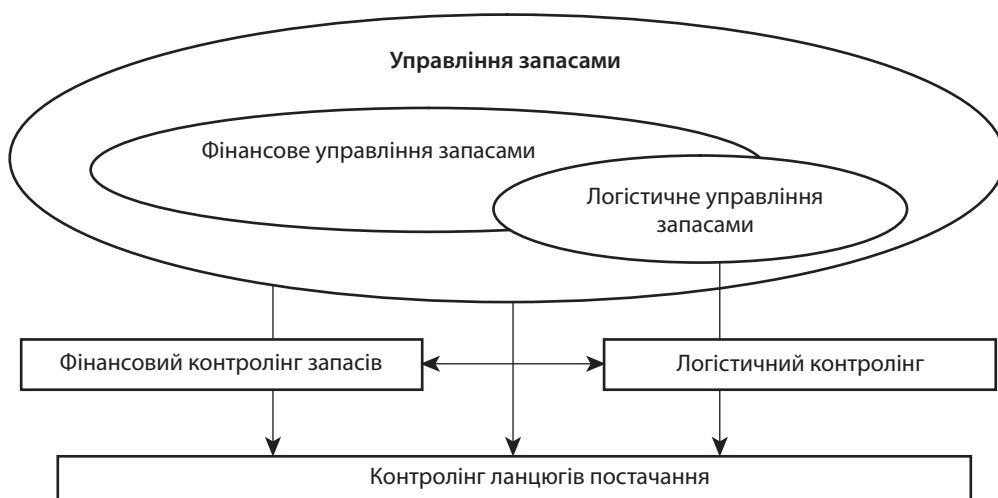

Рис. 3. Співвідношення логістики, управління ланцюгами постачання та фінансового управління запасами (складено автором)

Отже, контролінг запасів відноситься саме до фінансового управління запасами, тому можемо зробити висновок, що є контролінг запасів є частиною фінансового контролінгу.

Заключним етапом наукового дослідження є формулювання науково-методичних основ контролінгу запасів як частини фінансового контролінгу. Зауважимо, що спроби формулювання основ контролінгу запасів були здійснені російськими вченими А.Т. Петровою і Т. В. Живаєвою. Автори розглядали контролінг запасів як складову контролінгу, а не фінансового контролінгу. Ціллю контролінгу визначено ефективне функціонування підприємства через оптимізацію товарних запасів. Однак етапи управління знову ж таки є дуже узагальненими, а під оптимізацією автори розуміють прийняття управлінських рішень. Тому, використовуючи розробки вітчизняних і зарубіжних учених, сформулюємо науково-методичні основи фінансового контролінгу запасів (табл. 4).

ВИСНОВКИ

У сучасному динамічному середовищі господарювання одним зі шляхів підвищення ефективності управлінських рішень є розробка і становлення контролінгу як

сучасної системи інформаційної підтримки менеджменту. Проблеми використання контролінгу в системі управління запасами залишаються недостатньо вивченими. Фінансове управління запасами спрямоване на оптимізацію показників фінансової звітності через управління фінансовими потоками – з одного боку, на підтримання ліквідності підприємства, з іншого – на оптимізацію витрат. Роль контролінгу запасів у такій підсистемі управління полягає в забезпеченні функціональної підтримки менеджменту підприємства щодо підвищення ефективності шляхом координації функцій планування, обліку, контролю, внутрішнього консалтингу та інформаційного забезпечення. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні методичного інструментарію системи контролінгу запасів та його особливостей у різних галузях господарської діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауэрсокс Д. Дж. Логистика: интегрированная цепь поставок / Д. Дж. Бауэрсокс, Д. Дж. Клосс / Пер. с англ. Н. Н. Ба-рышниковой, Б. С. Пинкерса. – 2-е изд. – М.: Олимп-Бизнес, 2005. – 640 с.
2. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: Учебный курс / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2001. – 528 с.
3. Економічна енциклопедія: у трьох томах / [відп. ред. С. В. Мочерний]. – К.: Академія, 2002. – Т. 3. – 2002. – 952 с.
4. Живаєва Т. В. Методи контролінга / Т. В. Живаєва // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2010. – Випуск III (39). – С. 63 – 67.
5. Тяньков К. М. Виробнича логістика: [навчальний посібник] / К. М. Тяньков, О. М. Тридід, Т. О. Колодизева. – [2-е вид. перероб.]. – Х.: ВД "ІНЖЕК", 2006. – 352 с.
6. Концепция контроллинга, Управленческий учет, Система отчетности, Бюджетирование / Horvarth & Partners; пер. с нем. – 2-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 269 с.
7. Лень В. С. Бухгалтерський облік в Україні: основи та практика: навч. посіб. – 3-тє вид. / В. С. Лень, В. В. Гливенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 608 с.
8. Лешко В. Н. Экономика предприятий отрасли: учебно-методический комплекс / В. Н. Лешко. – Минск: БИП-С, 2006. – 167 с.

Науково-методичні основи фінансового контролінгу запасів *

Визначення	Фінансовий контролінг запасів – це спеціальна система заходів, методів, інструментів, яка спрямована на функціональну підтримку менеджменту підприємства щодо підвищення ефективності фінансового управління запасами шляхом координації функцій планування, обліку, контролю, внутрішнього консалтингу та інформаційного забезпечення
Об'єкт	Об'єкт фінансового контролінгу запасів – бізнес-процеси та господарські взаємозв'язки, що пов'язані з фінансовим управлінням запасами
Сфера застосування	Сферою застосування фінансового контролінгу запасів є сукупність бізнес-процесів, що пов'язані з фінансовим управлінням запасами на підприємстві, які мають бути відповідним чином скоординовані, оснащені інформацією на кожному етапі здійснення фінансового управління запасами, проконтрольовані та відображені у фінансовій та управлінській звітності
Суб'єкт	Суб'єктом фінансового контролінгу запасів є служба контролінгу та спеціалісти на місцях
Завдання	<p><i>Завдання фінансового контролінгу запасів:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Узгодження цілей створення запасів, аналіз їх взаємозалежності, конфліктності, впливу на фінансовий стан та фінансовий результат. 2) Створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення, яка буде джерелом своєчасної, достовірної та релевантної інформації щодо минулого, поточного стану запасів, а також майбутніх тенденцій та альтернативних динаміки запасів і впливу на фінансовий стан і результат. 3) Розробка комплексної системи товарообороту, яка забезпечуватиме організацію поставки товару в потрібній кількості у потрібне місце з мінімальними затратами. 4) Формування системи контролю та форм управлінської звітності. 5) Прогнозування тенденцій розвитку асортиментних груп, тенденцій попиту та оптимізація структури запасів. 6) Реінженіринг бізнес-процесів, пов'язаних з фінансовим управлінням запасами. 7) Розробка стратегічних карт і формування прогнозу ключових індикаторів ефективності. 8) Участь у процесі бюджетування, розрахунок потреби в запасах у відповідності до попиту, аналіз і прогнозування попиту, визначення його характеру, сезонності та тенденцій з метою мінімізації упушчених продажів, координація функцій фінансової служби та служби маркетингу. 9) Підготовка та аналіз рішень щодо фінансового управління запасами, управління асортиментом з урахуванням терміну зберігання запасів. 10) Оптимізація структури запасів за ліквідністю з метою підвищення фінансового управління оборотними активами. 11) Вибір стратегії та системи управління запасами, вибір параметрів фінансового управління запасами. 12) Аналіз і контролінг витрат, пов'язаних із фінансовим і логістичним управлінням запасами

* Розроблено автором.

9. Лопатенко Л. О. Операційний менеджмент : конспект лекцій для студ. напрямку підготов. «Менеджмент» / Л. О. Лопатенко. – К. : МАУП, 2007. – 128 с.

10. Марущак Л. І. Економічна сутність виробничих запасів / Л. І. Марущак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2007. – № 577. – С. 225 – 230.

11. Межинська-Бруй О. Ю. Організація матеріально-технічного забезпечення підприємства : конспект лекцій для студентів галузі знань 0306 «Менеджмент і адміністрування» напрямку "Менеджмент". – К. : НУХТ, 2012. – 54 с.

12. Оснач О. Ф. Промисловий маркетинг : підручник / О. Ф. Оснач. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 364 с.

13. Пельтек Л. В. Методологічні аспекти формування системи управління оборотними активами підприємства / Л. В. Пельтек // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 1 (5). – С. 43 – 49.

14. Перебийніс В. І. Логістичне управління запасами на підприємствах : монографія / В. І. Перебийніс, Я. А. Дробота. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 279 с.

15. Смирчинський В. В. Основи логістичного менеджменту : [навч. посіб.] / В. В. Смирчинський, А. В. Смирчинський. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 240 с.

16. Смирнов І. Г. Логістика: просторово-територіальний вимір : [монографія] / І. Г. Смирнов. – К. : ВГЛ Обрії, 2004. – 335 с.

17. Терещенко О. О. Фінансовий контролінг / Терещенко О. О., Бабяк Н. Д. – КНЕУ, 2013. – 406 с.

18. Фалько С. Г. Контролінг в бізнесі. Методологічні та практичні основи побудови контролінгу в організаціях / А. М. Карминський, Н. І. Оленев, А. Г. Примак, С. Г. Фалько. – 2-е изд. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 256 с.

19. Шрайбфедер Дж. Эффективное управление запасами. – 2-е изд. / Дж. Шрайбфедер / Пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 304 с.

REFERENCES

Bauersoks, D. Dzh., and Kloss, D. Dzh. *Logistika: integrirovannia tsep postavok* [Logistics: the integrated supply chain]. Moscow: Olimp-Biznes, 2005.

Blank, I. A. *Finansovyy menedzhment* [Financial management]. Kyiv: Nika-Tsentr; Elga, 2001.

Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Akademiia, 2002.

Kontseptsiia kontrollinga, Upravlencheskiy uchet, Sistema otchetnosti, Biudzhetrovanie [The concept of controlling, Management Accounting, Reporting System, Budgeting]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2006.

Karminskiy, A. M., Olenev, N. I., and Primak, A. G. *Kontroling v biznese. Metodologicheskie i prakticheskie osnovy postroeniia kontrollinga v organizatsiiakh* [Controlling in the business. Methodological and practical bases for the construction of controlling in organizations]. Moscow: Finansy i statistika, 2002.

Len, V. S., and Hlyvenko, V. V. *Bukhhalterskiy oblik v Ukraini: osnovy ta praktyka* [Accounting in Ukraine: principles and practice]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2008.

Leshko, V. N. *Ekonomika predpriiaty otrasli* [The economy of the industry]. Minsk: BIP-S, 2006.

Lopatenco, L. O. *Operatsiyni menedzhment* [Operations Management]. Kyiv: MAUP, 2007.

Marushchak, L. I. "Ekonomichna sutnist vyrobnychkh zapasiv" [The economic essence of inventory]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika". Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, no. 577 (2007): 225-230.

Mezhynska-Bruj, O. Yu. *Orhanizatsiia materialno-tekhnichnoho zabezpechennia pidpriemstva* [The organization of logistics enterprises]. Kyiv: NUKhT, 2012.

Osnach, O. F. *Promyslovyi marketynh* [Industrial Marketing]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2009.

Peltek, L. V. "Metodolohichni aspekty formuvannia systemy upravlinnia oborotnyimi aktyvami pidpriemstva" [Methodological aspects of current assets management company]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 1(5) (2010): 43-49.

Perebyinis, V. I., and Drobotia, Ya. A. *Lohistychna upravlinnia zapasamy na pidpriemstvakh* [Logistics Inventory management in enterprises]. Poltava: PUET, 2012.

Smyrychynskiy, V. V., and Smyrychynskiy, A. V. *Osnovy lohistychnoho menedzhmentu* [Fundamentals of logistics management]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2000.

Smyrnov, I. H. *Lohistyka: prostorovo-terytorialnyi vymir* [Logistics: spatial and territorial dimension]. Kyiv: VHL Obrii, 2004.

Shraybfeder, Dzh. *Effektivnoe upravlenie zapasami* [Effective inventory management]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2006.

Tereshchenko, O. O., and Babiak, N. D. *Finansovyi kontrolynh* [Financial Controlling]. Kyiv: KNEU, 2013.

Tankov, K. M., Trydid, O. M., and Kolodyzieva, T. O. *Vyrobnycha lohistyka* [Production logistics]. Kharkiv: INZhEK, 2006.

Zhyvaeva, T. V. "Metody kontrolynh" [Methods of controlling]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu*, no. 3(39) (2010): 63-67.

УДК 330.111.66-049.5

ПОБУДОВА СТРУКТУРИ МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

ВЕНГЛЮК І. В.

УДК 330.111.66-049.5

Венглюк І. В. Побудова структури механізму соціально-економічної безпеки підприємства

Стаття розкриває порівняно нове бачення структури соціально-економічної безпеки підприємства. Розглянуто комплексний підхід до формування структури механізму соціально-економічної безпеки підприємства. У результаті досліджень було запропоновано вдосконалену структуру механізму соціально-економічної безпеки підприємства з точки зору системного підходу, що дозволяє підвищити рівень забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства не лише завдяки окремим функціональним підсистемам, а підійти до вирішення проблеми безпеки на підприємстві комплексно, не нехтуючи окремими складовими механізму безпеки.

Ключові слова: структура, механізм, соціально-економічна безпека.

Рис.: 1. **Бібл.:** 6.

Венглюк Інна Володимирівна – аспірантка, кафедра маркетингу, Національний університет харчових технологій (вул. Володимирська, 68, Київ, 01601, Україна)

E-mail: innaveng@ukr.net

УДК 330.111.66-049.5

UDC 330.111.66-049.5

Венглюк І. В. Построение структуры механизма социально-экономической безопасности предприятия

Venglyuk I. V. Building the Structure of the Mechanism of Socio-economic Security of an Enterprise

Статья раскрывает сравнительно новое видение структуры социально-экономической безопасности предприятия. Рассмотрен комплексный подход к формированию структуры механизма социально-экономической безопасности предприятия. В результате исследования было предложено усовершенствованную структуру механизма социально-экономической безопасности предприятия с точки зрения системного подхода, позволяющего повысить уровень обеспечения социально-экономической безопасности предприятия не только благодаря отдельным функциональным подсистемам, а подойти к решению проблемы безопасности на предприятии комплексно, не пренебрегая отдельными составляющими механизма безопасности.

The article describes a comparatively new vision of the structure of the socio-economic security of an enterprise. It considers a complex approach to formation of the structure of the mechanism of socio-economic security of an enterprise. In the result of the study the article offers an improved structure of the mechanism of socio-economic security of an enterprise from the point of view of the system approach that allows increase of the level of socio-economic security of an enterprise not only due to individual functional sub-systems, but also due to a complex approach to security problems at an enterprise, not ignoring individual components of the security mechanism.

Ключевые слова: структура, механизм, социально-экономическая безопасность.

Key words: structure, mechanism, socio-economic security.

Рис.: 1. **Библ.:** 6.

Pic.: 1. **Bibl.:** 6.

Венглюк Інна Владиславівна – аспірант, кафедра маркетингу, Національний університет пищевих технологій (вул. Володимирська, 68, Київ, 01601, Україна)

Venglyuk Inna V. – Postgraduate Student, Department of Marketing, National University of Food Technology (vul. Volodymyrska, 68, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: innaveng@ukr.net

E-mail: innaveng@ukr.net

Karminskiy, A. M., Olenev, N. I., and Primak, A. G. *Kontroling v biznese. Metodologicheskie i prakticheskie osnovy postroeniia kontrollinga v organizatsiiakh* [Controlling in the business. Methodological and practical bases for the construction of controlling in organizations]. Moscow: Finansy i statistika, 2002.

Len, V. S., and Hlyvenko, V. V. *Bukhhalterskiy oblik v Ukraini: osnovy ta praktyka* [Accounting in Ukraine: principles and practice]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2008.

Leshko, V. N. *Ekonomika predpriiaty otrasli* [The economy of the industry]. Minsk: BIP-S, 2006.

Lopatenko, L. O. *Operatsiyni menedzhment* [Operations Management]. Kyiv: MAUP, 2007.

Marushchak, L. I. "Ekonomichna sutnist vyrobnychkh zapasiv" [The economic essence of inventory]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Menedzhment ta pidpriyemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, no. 577 (2007): 225-230.

Mezhynska-Bruj, O. Yu. *Orhanizatsiia materialno-tekhnichnoho zabezpechennia pidpriemstva* [The organization of logistics enterprises]. Kyiv: NUKhT, 2012.

Osnach, O. F. *Promyslovoyi marketynh* [Industrial Marketing]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2009.

Peltek, L. V. "Metodolohichni aspekty formuvannia systemy upravlinnia oborotnyimi aktyvami pidpriemstva" [Methodological aspects of current assets management company]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 1(5) (2010): 43-49.

Perebyinis, V. I., and Drobotia, Ya. A. *Lohistychna upravlinnia zapasamy na pidpriemstvakh* [Logistics Inventory management in enterprises]. Poltava: PUET, 2012.

Smyrychynskiy, V. V., and Smyrychynskiy, A. V. *Osnovy lohistychnoho menedzhmentu* [Fundamentals of logistics management]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2000.

Smyrnov, I. H. *Lohistyka: prostorovo-terytorialnyi vymir* [Logistics: spatial and territorial dimension]. Kyiv: VHL Obrii, 2004.

Shraybfeder, Dzh. *Effektivnoe upravlenie zapasami* [Effective inventory management]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2006.

Tereshchenko, O. O., and Babiak, N. D. *Finansovyi kontrolynh* [Financial Controlling]. Kyiv: KNEU, 2013.

Tankov, K. M., Trydid, O. M., and Kolodyzieva, T. O. *Vyrobnycha lohistyka* [Production logistics]. Kharkiv: INZhEK, 2006.

Zhyvaeva, T. V. "Metody kontrolynh" [Methods of controlling]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu*, no. 3(39) (2010): 63-67.

УДК 330.111.66-049.5

ПОБУДОВА СТРУКТУРИ МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

ВЕНГЛЮК І. В.

УДК 330.111.66-049.5

Венглюк І. В. Побудова структури механізму соціально-економічної безпеки підприємства

Стаття розкриває порівняно нове бачення структури соціально-економічної безпеки підприємства. Розглянуто комплексний підхід до формування структури механізму соціально-економічної безпеки підприємства. У результаті досліджень було запропоновано вдосконалену структуру механізму соціально-економічної безпеки підприємства з точки зору системного підходу, що дозволяє підвищити рівень забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства не лише завдяки окремим функціональним підсистемам, а підійти до вирішення проблеми безпеки на підприємстві комплексно, не нехтуючи окремими складовими механізму безпеки.

Ключові слова: структура, механізм, соціально-економічна безпека.

Рис.: 1. **Бібл.:** 6.

Венглюк Інна Володимирівна – аспірантка, кафедра маркетингу, Національний університет харчових технологій (вул. Володимирська, 68, Київ, 01601, Україна)

E-mail: innaveng@ukr.net

УДК 330.111.66-049.5

Венглюк І. В. Построение структуры механизма социально-экономической безопасности предприятия

Статья раскрывает сравнительно новое видение структуры социально-экономической безопасности предприятия. Рассмотрен комплексный подход к формированию структуры механизма социально-экономической безопасности предприятия. В результате исследования было предложено усовершенствованную структуру механизма социально-экономической безопасности предприятия с точки зрения системного подхода, позволяющего повысить уровень обеспечения социально-экономической безопасности предприятия не только благодаря отдельным функциональным подсистемам, а подойти к решению проблемы безопасности на предприятии комплексно, не пренебрегая отдельными составляющими механизма безопасности.

Ключевые слова: структура, механизм, социально-экономическая безопасность.

Рис.: 1. **Библ.:** 6.

Венглюк Інна Владимировна – аспірант, кафедра маркетингу, Національний університет пищевых технологий (ул. Владимирская, 68, Киев, 01601, Україна)

E-mail: innaveng@ukr.net

UDC 330.111.66-049.5

Venglyuk I. V. Building the Structure of the Mechanism of Socio-economic Security of an Enterprise

The article describes a comparatively new vision of the structure of the socio-economic security of an enterprise. It considers a complex approach to formation of the structure of the mechanism of socio-economic security of an enterprise. In the result of the study the article offers an improved structure of the mechanism of socio-economic security of an enterprise from the point of view of the system approach that allows increase of the level of socio-economic security of an enterprise not only due to individual functional sub-systems, but also due to a complex approach to security problems at an enterprise, not ignoring individual components of the security mechanism.

Key words: structure, mechanism, socio-economic security.

Pic.: 1. **Bibl.:** 6.

Venglyuk Inna V.– Postgraduate Student, Department of Marketing, National University of Food Technology (vul. Volodymyrska, 68, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: innaveng@ukr.net

Розвиток соціальної відповідальності нерозривно пов'язаний з процесами у сфері кадрового забезпечення, тоді як кадрове забезпечення входить до складу соціально-економічної безпеки підприємства. Проблеми, які виникають в суспільстві, перш за все походять від незадоволення індивідуума системою. Враховуючи це, можна зробити висновок, що для повноцінного забезпечення держави соціально-економічною безпекою необхідно створити відповідні умови забезпечення її на підприємствах.

Формування ефективного механізму соціально-економічної безпеки є одним із ключових завдань в забезпеченні безпеки підприємства. На сьогоднішній день розвиток і дослідження соціально-економічної безпеки підприємства набирає обертів і стає все більш популярним. Тому актуальним є дослідження структури механізму соціально-економічної безпеки підприємства.

На сьогоднішній день в Україні найбільшого поширення набула структуризація соціально-економічної безпеки підприємства, запропонована представниками ресурсно-функціонального підходу: російськими науковцями, зокрема Є. А. Олейніковим [1], а згодом була підтримана вітчизняними фахівцями [2]. Прихильники цього підходу пропонують виділяти сім функціональних складових соціально-економічної безпеки підприємства, а саме: фінансову, інтелектуальну й кадрову, техніко-технологічну, політико-правову, інформаційну, екологічну, силову [3, с. 468].

Беззаперечним позитивом структуризації соціально-економічної безпеки, запропонованої представниками ресурсно-функціонального підходу [4], є комплексний підхід у дослідженні всіх аспектів діяльності підприємства.

Метою даної статті є розробка структури механізму соціально-економічної безпеки підприємства, здатної забезпечити його стабільне функціонування за умови комплексного підходу до визначення показників даної структури.

Термін «соціально-економічна безпека підприємства», будучи за своєю суттю поліфункціональним і поліморфним поняттям, вимагає дослідження своєї суті, структури та складових елементів з позиції системного підходу.

На нашу думку, аналіз структури механізму соціально-економічної безпеки підприємства потрібно подати з позиції теорії систем, тобто з'ясувати, які підсистеми нижчих рівнів є її складовими.

Перш, ніж приступати до декомпозиції соціально-економічної безпеки підприємства як складної системи, відзначимо, що ми не поділяємо крайнощів у процесі аналізу безпеки підприємства, коли або надмірно узагальнюють функціональні складові механізму безпеки, виділяючи, наприклад, всього лише чотири: «технологічну, фінансову, ресурсну і соціальну» [5, с. 44], або занадто деталізують функціональні складові механізму, необдуманно збільшуючи їх кількість, наприклад, до п'ятнадцяти, виділяючи «економічну, внутрішню, фізичну, технічну, інформаційну, протипожежну, радіаційно-хімічну, психолого-соціологічну, інформаційно-аналітичну безпеку, режимну діяльність, безпеку зв'язку, захист комерційної

таємниці, безпеку перевезень, пропагандистське забезпечення, експертну перевірку механізму системи безпеки» [6, с. 54].

Ми пропонуємо взяти за основу структуризацію безпеки представниками ресурсно-функціонального підходу, критично її переосмисливши, певною мірою доповнивши та вилучивши зайві складові механізми.

З позиції теорії систем системою першого порядку є соціально-економічна безпека підприємства загалом, яка, безумовно, є складною системою, а отже, включає ряд підсистем. Ми пропонуємо виділяти шість систем другого порядку, які є складовими механізми соціально-економічної безпеки підприємства, зокрема фінансово-економічну, інтелектуально-кадрову, інституційно-правову, техніко-технологічну, інформаційну та силову безпеку (рис. 1).

Можна помітити, що запропонована декомпозиція соціально-економічної безпеки підприємства загалом корелює зі структуризацією соціально-економічної безпеки суб'єктів господарювання, запропонованої представниками ресурсно-функціонального підходу, окрім певних нововведень. Ми вважаємо, що слід взагалі вилучити з переліку функціональних складових механізму (систем другого порядку) екологічну безпеку підприємства, оскільки, на наш погляд, вона є підсистемою техніко-технологічної безпеки підприємства, оскільки рівень шкідливих викидів і забруднення навколишнього середовища визначається насамперед прогресивністю техніки, обладнання, устаткування та технологічних процесів, що використовуються на підприємстві.

Політико-правову функціональну складову механізму слід трансформувати в інституційно-правову підсистему соціально-економічної безпеки підприємства, оскільки хоча зовнішнє середовище, і в тому числі політична ситуація, справляють визначальний вплив на діяльність суб'єктів господарювання, проте підприємство не є суб'єктом політичних відносин. Фінансову безпеку підприємства доцільно перейменувати у фінансово-економічну. Безумовно, сутність як інституційно-правової, так і фінансово-економічної безпеки підприємства також зазнають певних змін. Окрім того, знімається головне протиріччя між суттю соціально-економічної безпеки підприємства та її функціональних складових механізму, таких як техніко-технологічна, політико-правова, силова, екологічна.

Однією з головних складових механізму соціально-економічної безпеки підприємства є фінансово-економічна безпека. Процес забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства полягає в найбільш ефективному використанні основних та оборотних засобів підприємства, забезпеченні оптимальної структури капіталу, фінансової незалежності та платоспроможності суб'єкта господарювання, а також у виявленні та задоволенні потреб споживачів, оптимізації номенклатури та асортименту виробів, ефективному просуванні, стимулюванні та збуті продукції підприємства.

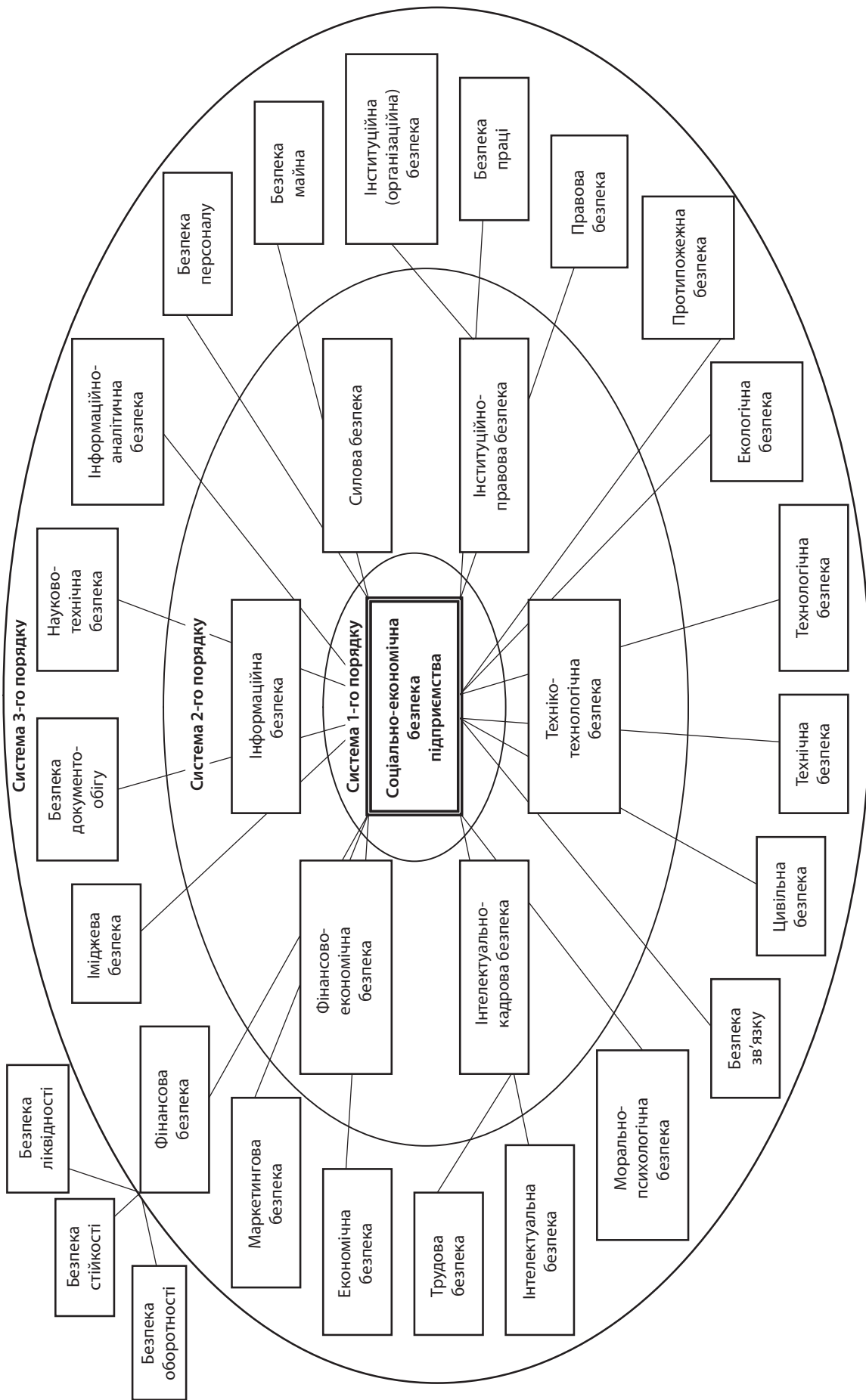

Рис. 1. Структура соціально-економічної безпеки підприємства з точки зору системного підходу [розробка автора]

Фінансово-економічна безпека підприємства, як складна система, у свою чергу, включає ряд підсистем, тобто систем 3-го порядку. Ми вважаємо що, можна виділити три складові механізми фінансово-економічної безпеки підприємства (див. рис. 1):

- ✦ *економічну безпеку*, суть якої полягає в максимально ефективному використанні економічних ресурсів підприємства;
- ✦ *маркетингову безпеку*, яку можна розглядати в контексті максимізації обсягів реалізації продукції підприємства, внаслідок оптимізації асортименту та врахування і задоволення потреб споживачів;
- ✦ *фінансову безпеку*, яка полягає в оптимізації структури та джерел майна підприємства, забезпечення фінансової незалежності та високої оборотності активів, фінансової ліквідності та високої прибутковості діяльності підприємства.

Кожна з перелічених складових механізму фінансово-економічної безпеки підприємства, у свою чергу, також є складною системою, у складі якої можна виділити ряд підсистем. Наприклад, фінансова безпека підприємства як система 3-го порядку може включати такі складові механізми, як безпеку ліквідності, тобто фінансової платоспроможності; безпеку стійкості, тобто фінансової незалежності; безпеку оборотності, що характеризує ділову активність, і т. ін. Подальша структуризація та виділення підсистем нижчих порядків хоча є в принципі можливою, проте, на наш погляд, недоцільною.

«Кадри вирішують все» – цей лозунг не лише не втратив актуальність, але набув якісно нового змісту, оскільки на сучасному етапі розвитку саме працівники, їх знання, вміння, навички, досвід визначають конкурентоспроможність як окремих підприємств, так і цілих країн. Тому наступною складовою механізму соціально-економічної безпеки підприємства ми визначили інтелектуально-кадрову безпеку, сутність якої полягає у забезпеченні сприятливого морально-психологічного клімату в колективі, високого рівня професійної підготовки та мотивації працівників, належного рівня соціального забезпечення та захисту персоналу підприємства.

На нашу думку, можна виділити три підсистеми інтелектуально-кадрової безпеки підприємства (див. рис. 1), а саме:

- ✦ *морально-психологічну безпеку*, яка характеризується морально-психологічним кліматом в колективі, взаємостосунками працівників підприємства, рівнем психологічного навантаження на робітників, моральними цінностями та настановами співробітників, загальним рівнем соціально-економічної культури персоналу;
- ✦ *інтелектуальну безпеку*, суть якої полягає у збереженні та розвитку інтелектуального потенціалу підприємства, максимально ефективному використанні кадрового ресурсу, належній організації системи підбору, найму, навчання та мотивації праці, забезпеченні оптимальної професійної структури персоналу, високого

рівня кваліфікації та практичної підготовки робітників;

- ✦ *трудова безпеку*, яка характеризується високим рівнем забезпечення підприємства кадрами відповідної кваліфікації.

Швидкі темпи НТП обумовлюють вагому роль техніко-технологічної складової механізму соціально-економічної безпеки підприємства, суть якої характеризується наявністю на підприємстві парку сучасних машин та устаткування, впровадженням у виробництво передових технологічних та організаційних процесів, забезпеченням дотримання норм протипожежного захисту, викидів шкідливих речовин у довкілля, технічного захисту працівників від техногенних аварій, а також гарантування безпеки функціонування системи зв'язку на підприємстві.

Техніко-технологічна безпека підприємства, як складна система, складається з ряду підсистем (системи 3-го порядку), серед яких, вважаємо, можна виділити (див. рис. 1):

- ✦ *технічну безпеку*, яка характеризується видовою, віковою, виробничо-технічною структурою основних фондів підприємства, рівнем відповідності машин та устаткування, що використовуються, сучасним світовим зразкам, а також рівнем екстенсивного та інтенсивного завантаження обладнання на підприємстві;
- ✦ *технологічну безпеку*, суть якої полягає в аналізі технологічних та організаційних процесів на підприємстві та їх порівнянні з кращими світовими зразками, прогнозуванні розвитку науково-технічного прогресу в галузі діяльності підприємства, плануванні та здійсненні НДДКР, запровадженні сучасних технологічних процесів, тобто загалом формуванні та розвитку технологічного потенціалу підприємства;
- ✦ *екологічну безпеку*, суть якої полягає в екологізації виробничого процесу, тобто запровадженні екологічно безпечних і безвідходних технологій, гарантуванні екологічного захисту працівникам підприємства, дотриманні гранично допустимих концентрацій шкідливих викидів в атмосферу і довкілля, підвищенні екологічної свідомості працівників підприємства, мінімізації втрат від санкцій за забруднення навколишнього середовища;
- ✦ *безпеку зв'язку*, яка характеризується високою надійністю та безперебійністю роботи системи зв'язку підприємства, великою швидкістю передачі даних, технічним захистом від можливої зйому інформації, достатньою пропускну здатністю засобів зв'язку;
- ✦ *протипожежну безпеку*, яка полягає у створенні сучасної протипожежної інфраструктури на підприємстві, тобто встановленні сучасних технічних засобів протипожежної безпеки, надійної системи оповіщення та контролю рівня пожежної ситуації, дотриманні норм протипожежної безпеки, належному навчанні та органі-

зації протипожежних заходів персоналом підприємства;

- ✦ *цивільну безпеку*, яка характеризується надійним технічним та організаційним захистом працівників підприємства від можливих внутрішніх чи зовнішніх техногенних аварій, стихійних лих, військових, терористичних чи суспільних потрясінь.

У демократичному, правовому суспільстві, на шляху побудови якого знаходиться Україна, правові механізми та інструменти посідають одну з головних ролей, а тому ігнорування правових засад створення та функціонування суб'єктів господарювання врешті-решт може призвести до значних збитків і навіть до втрати підприємства. Четвертою складовою механізму соціально-економічної безпеки підприємства ми визначили інституційно-правову, сутність якої полягає в оптимізації та чіткій регламентації організаційної структури підприємства, правовому забезпеченні створення та діяльності суб'єкта господарювання, дотриманні норм та положень чинного законодавства, забезпеченні ефективності організаційно-правових заходів підприємства.

На наш погляд, можна виділити три підсистеми інституційно-правової безпеки підприємства (див. рис. 1):

- ✦ *інституційну (організаційну) безпеку*, яка полягає в раціональній побудові організаційної структури підприємства, шляхом чіткого вертикального та горизонтального поділу праці, оптимального розміщення та підпорядкування структурних підрозділів, регламентації прав, обов'язків і відповідальності функціональних служб підприємства внаслідок розробки положень про відділи та посадових інструкцій правників, постійного моніторингу ефективності функціонування організаційної структури підприємства;
- ✦ *правову безпеку*, суть якої полягає в правовому захисті діяльності підприємства шляхом належного правового супроводження договірних взаємовідносин з контрагентами, дотриманні підприємством трудового законодавства, законодавства про охорону авторських і суміжних прав, оцінці ефективності правових заходів підприємства;
- ✦ *безпеку праці*, яка полягає у створенні безпечних умов праці та відпочинку персоналу підприємства, дотриманні норм виробничої санітарії та гігієни праці. Хоча охорона праці на підприємстві реалізується за допомогою технічних заходів, проте вагому, якщо не визначальну роль відіграють організаційні та правові заходи, тому ми її розглядаємо як підсистему інституційно-правової, а не техніко-технологічної безпеки підприємства, хоча це питання є певною мірою дискусійним.

Незважаючи на стрімку гуманізацію суспільного життя, сила завжди була і в перспективі залишатиметься одним з головних засобів захисту як національних, так і господарських та особистих інтересів. А тому наступною вагомою складовою механізму соціально-

економічної безпеки підприємства є силова безпека, суть якої зводиться до гарантування фізичної та моральної безпеки працівників підприємства, охорони майна, супроводження вантажів, патрулювання територій з метою уникнення втрати чи зниження ринкової вартості.

На нашу думку, можна виділити дві підсистеми силової складової механізму соціально-економічної безпеки підприємства (див. рис. 1):

- ✦ *безпеку персоналу*, яка полягає у забезпеченні фізичного і морального захисту працівників, насамперед провідних спеціалістів і керівників підприємства;
- ✦ *безпеку майна*, яка забезпечується шляхом охорони машин та устаткування, будівель та споруд, складів підприємства, рухомого складу, перешкоджання виведенню із ладу та псуванню майна, патрулювання периметру підприємства, конвоювання вантажів, організації пропускового режиму, захисту від промислового шпіонажу з метою уникнення негативних впливів, що загрожують втратою майна, його функціональних характеристик чи зниженням його ринкової вартості.

Значення та вагомість інформаційних ресурсів в епоху переходу людства до інформаційної фази розвитку постійно зростає. Інформація поступово перетворюється на головний ресурс у конкурентній боротьбі між підприємствами, тому захист інформації набуває архіважливого значення. З огляду на це останньою складовою механізму соціально-економічної безпеки підприємства виділено інформаційну підсистему. Сутність інформаційної безпеки підприємства полягає у забезпеченні збереження інформаційних ресурсів, документів організації та її науково-технічних розробок, збиранні всіх видів інформації, що має відношення до підприємства, її аналітичне опрацювання, вжитті заходів щодо створення позитивного іміджу продукції та підприємства загалом.

Інформаційна безпека підприємства, як складна система, у свою чергу, складається з ряду підсистем (систем 3-го порядку). Ми вважаємо що, можна виділити чотири складові механізми інформаційної безпеки підприємства (див. рис. 1):

- ✦ *безпеку документообігу*, яка полягає у збереженні установчих, бухгалтерських, комерційних, статистичних, внутрішньокорпоративних та ін. документів підприємства шляхом затвердження наказом переліку інформації, яка є комерційною таємницею, запровадження системи доступу та порядку роботи з документами підприємства, організації архівного збереження документів, інструктування працівників про правила роботи з документами і відповідальність за розголошення комерційної таємниці, блокування можливих каналів витоку інформації;
- ✦ *інформаційно-аналітичну безпеку*, яка полягає у збиранні всіх видів інформації, що має відношення до підприємства, а саме: інформації щодо сегментації ринків збуту, цінових коливань та маркетингових заходів конкурентів, тенденцій

макроекономічного розвитку національної і світової економік, політичної ситуації, детальному аналізу інформації з подальшою розробкою висновків щодо можливих наслідків тих чи інших подій, прогнозів на найближчу перспективу та пропозиції щодо реагування підприємством на виклики зовнішнього середовища;

- ✦ *іміджеву безпеку*, яка полягає у відслідковуванні інформаційних повідомлень про діяльність підприємства, аналітичному опрацюванні зібраних матеріалів, визначенні можливих наслідків інформаційних повідомлень на репутацію фірми, вжитті заходів щодо нейтралізації негативних повідомлень та підвищення інформаційного рейтингу підприємства, тобто забезпечення зростання ринкової вартості торгівельної марки підприємства – гудвілу;
- ✦ *науково-технічну безпеку*, яка полягає у збереженні інформації про винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, ноу-хау (know-how), також у збереженні планів і результатів НДДКР на підприємстві, прогнозуванні перспективних тенденцій науково-технічного розвитку, зборі інформації про науково-технічні винаходи та розробки конкурентів, моніторингові ринку науково-технічних розробок та інновацій, забезпеченні захисту інтелектуальної власності підприємства.

ВИСНОВКИ

Загалом можна зробити висновок, що для забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства керівництво і зокрема служба безпеки повинні приділяти належну увагу не лише окремим функціональним підсистемам соціально-економічної безпеки, а підходити до вирішення проблеми безпеки на підприємстві комплексно, не нехтуючи окремими складовими механізми безпеки. Системний підхід, вважаємо, дасть змогу максимально ефективно вирішити проблему соціально-економічної безпеки підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Основы экономической безопасности / Под редакцией Е. А. Олейникова. – Изд. 3-е, доп. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2009. – 304 с.
2. **Дейнека Н. П.** Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення : монографія / Н. П. Дейнека, Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2010. – 280 с.
3. Економіка підприємства : підручник / За ред. С. Ф. Покропівного. – Вид. 2-е, перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.: іл. (Розділ 18. Економічна безпека підприємства (організації))
4. **Пастернак-Таранушенко Г.** Економічна безпека. Статика процесу забезпечення : підручник для державних службовців, науковців, студентів і аспірантів вищих навчальних закладів економічного профілю / Г. Пастернак-Таранушенко / За ред. професора Б. Кравченка. – К.: Кондор, 2002. – 302 с.

5. **Сухорукова Т.** Индикаторы ресурсной безопасности предприятия / Т. Сухорукова // Бизнес Информ. – 2001. – № 6. – С.44 – 47.

6. **Таранко В.** Безпека: система, підсистема, оцінки, нова зброя / В. Таранко // Економіка України. – 2009. – № 12. – С. 53 – 57.

REFERENCES

Deineka, N. P., Kozachenko, H. V., and Ponomaryov, V. P. *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizmy zabezpechennia* [The economic security of the enterprise: the nature and mechanisms of support]. Kyiv: Libra, 2010.

Ekonomika pidpriemstva [Business Economics]. Kyiv: KNEU, 2001.

Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti [Fundamentals of economic security]. Moscow: Biznes-shkola "Intel-Sintez", 2009.

Pasternak-Taranushenko, H. *Ekonomichna bezpeka. Statyka protsesu zabezpechennia* [Economic security. Static process support]. Kyiv: Kondor, 2002.

Sukhorukova, T. "Indikatory resursnoy bezopasnosti predpriatiia" [Indicators of resource security company]. *Biznes Inform*, no. 6 (2001): 44-47.

Taranko, V. "Bezpeka: systema, pidsystema, otsinky, nova zbroia" [Security: system, subsystem and evaluate new weapon]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 12 (2009): 53-57.

ВИЗНАЧЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ РИЗИКІВ СУБ'ЄКТІВ ЗЕД ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ЕКСПОРТНИХ КОНТРАКТІВ

ЄРМАЧЕНКО Є. В.

УДК 330.111.66-049.5

Єрмаченко Є. В. Визначення методичних підходів до оцінки ризиків суб'єктів ЗЕД під час виконання експортних контрактів

У роботі проаналізовано та виокремлено поняття «ризик» під час виконання експортної операції суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Представлено схему виконання експортного контракту та позначено можливі загрози та зони ризику при його виконанні. Диверсифіковані базові показники ризику, а також сформульовані підходи до розрахунку ймовірності виникнення цих ризиків.

Ключові слова: ризик, зона ризику, носії загроз.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул:** 4. **Бібл.:** 9.

Єрмаченко Єгор Володимирович – студент, факультет міжнародних економічних відносин, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: yegor-er@mail.ru

УДК 330.111.66-049.5

Єрмаченко Е. В. Разработка методических подходов по оценке рисков субъектов ВЭД во время выполнения экспортных контрактов

В работе проанализировано и выделено понятие «риск» при выполнении экспортной операции субъектами внешнеэкономической деятельности (ВЭД). Представлена схема выполнения экспортного контракта и обозначены возможные угрозы и зоны риска при его выполнении. Диверсифицированы базовые показатели риска и обоснованы подходы к расчету вероятности возникновения этих рисков.

Ключевые слова: риск, зона риска, носители угроз.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул:** 4. **Библ.:** 9.

Єрмаченко Єгор Владимирович – студент, факультет міжнародних економічних відносин, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: yegor-er@mail.ru

UDC 330.111.66-049.5

Yermachenko Y. V. Development of Methodical Approaches to Assessment of Risks of the Subjects of Foreign Economic Activity when the Execute Export Contracts

The article analyses and specifies the "risk" notion with respect to execution of an export operation by subjects of foreign economic activity. It provides a scheme of execution of an export contract and marks out possible threats and risk zones that might exist during its execution. It diversifies basic risk indicators and justifies approaches to calculation of a probability of appearance of these risks.

Key words: risk, risk zone, threats.

Pic.: 3. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 9.

Yermachenko Yegor V. – Student, Faculty of International Economic Relations, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: yegor-er@mail.ru

Процеси глобалізації у світовій економіці на сучасному етапі її розвитку набирають подальших обертів у всіх сферах своїх проявів. За умов швидкого асиметричного розвитку економіки та фрактальності економічних систем, ентропії інформації, яка є невід'ємним ресурсом в умовах інформаціологічної економіки та іноді може навмисно виволікати увагу підприємств, важливим фактором при виконанні зовнішньоекономічних операцій є адекватна оцінка інформаційних сигналів зовнішнього та внутрішнього середовища. Метою обробки останньої є зменшення ризиків і проявів загроз, що виникають у процесі зовнішньоекономічної діяльності підприємств – суб'єктів ЗЕД.

Питаннями визначення та оцінки ризиків і загроз діяльності суб'єктів господарювання займалися такі видатні зарубіжні класики: Дж. Линтнер, П. Мур, Джон Вільямсон, Перар Жозет, Уільм Шарп. Зокрема, останній отримав нобелівську премію (1990 р.) за підходи до визначення коефіцієнта, що пов'язує дохідність та ризик. Серед вітчизняних вчених питаннями ризиків в економічній діяльності займалися Іляшенко С. М., Клейнер Г. Б., Хайлова Т. В. [9], Шкарлет С. М., [1]. Геєць В. М., Прокопішина Е. В. [7]. Але слід зауважити, що проблема виникнення ризиків в саме зовнішньоекономічній діяльності підприємств є

досить неоднозначно визначеною та дискусійною, тому має широке коле питань, які потребують розв'язування.

Мета роботи полягає у визначенні підходів щодо оцінки зон ризику на ефективність виконання експортно-імпортних операцій та ймовірності її підчас виконання операцій ЗЕД.

Зазначимо, що вступ України до СОТ, подальше включення національної економіки в глобальну економічну систему, з одного боку, є невід'ємною реальністю сьогодення та необхідною умовою розвитку країни, а з іншого – викликає зростання загроз для вітчизняних товаровиробників як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Гідна конкурентна боротьба, а також можливість запропонувати більш вигідні умови для стран-партнерів є найбільшою перевагою для виживання та існування держави у сучасних умовах. Зовнішньоекономічні зв'язки у даному випадку є визначальними при формуванні політики держави, а прогнозування макроекономічних показників і характеру експортно-імпортних відносин – невід'ємною частиною прийняття управлінських рішень.

Міжнародна фінансова криза уповільнила світову економічну активність. Ці процеси відбилися й на показниках суб'єктів господарювання резидентів України.

Показники експортної активності вітчизняних суб'єктів ЗЕД наведені на рис. 1, 2, які свідчать про уповільнення зростання обсягів експортної діяльності України.

За даними українського Державного комітету статистики України [5], експорт в Україні починає набирати обертів. Але за останніх часів помітне уповільнення його приросту. Незважаючи на це, за 2011 р. експорт товарів збільшився до Єгипту у 2,8 рази, Казахстану – на 50% та Індії – на 14%. Одночасно скоротився до Італії на 28,8%, Російської Федерації – на 10,7%, Польщі – на 7,7% і Туреччини – на 1,7% [6]. За таких умов важливим фактором вдалого економічного розвитку підприємств – суб'єктів ЗЕД є уникнення або хоча б зменшення загроз і ризиків під час виконання експортної операції.

На думку автора, базовим підґрунтям формування механізму управління підприємством – суб'єктом ЗЕД є виявлення і класифікація загроз, у процесі якого встановлюється наявність чи потенційна можливість їх реалізації, вербальний та формалізований опис, оцінка вірогідності прояву та прогнозування можливих наслідків [3].

Проведений монографічний аналіз дозволив авторові зробити висновок, що в широкому розумінні економічний ризик тлумачиться як об'єктивно-суб'єктивна

категорія в діяльності суб'єктів господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності, конфліктності оцінювання, управління, неминучого вибору [4, 8]. Класифікація ризиків за ознакою «місце виникнення» на внутрішні (які є результатом діяльності підприємства) і зовнішні (які є результатом зміни зовнішнього середовища) [3] надає основи для подальшого, більш глибокого аналізу економічних загроз.

До загроз внутрішнього середовища відносять ризики та загрози, результат яких залежить від менеджерів підприємства ЗЕД, а до зовнішніх ризиків – ризики, які виникають в процесі виконання контракту та які не залежать від дій підприємств.

Проаналізуємо можливі джерела виникнення загроз залежно від напрямку їх формування в ході виконання ЗЕД. При цьому будемо вважати, що за основу розгляду береться операція продажу товару, як найбільш поширений вид ЗЕД. Матеріальне оформлення намірів сторін здійснити торговельну операцію з переходом права власності на товар є контракти ЗЕД, вимоги до яких регламентуються положенням № 201 від 06.09.2001 р. про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів) [2].

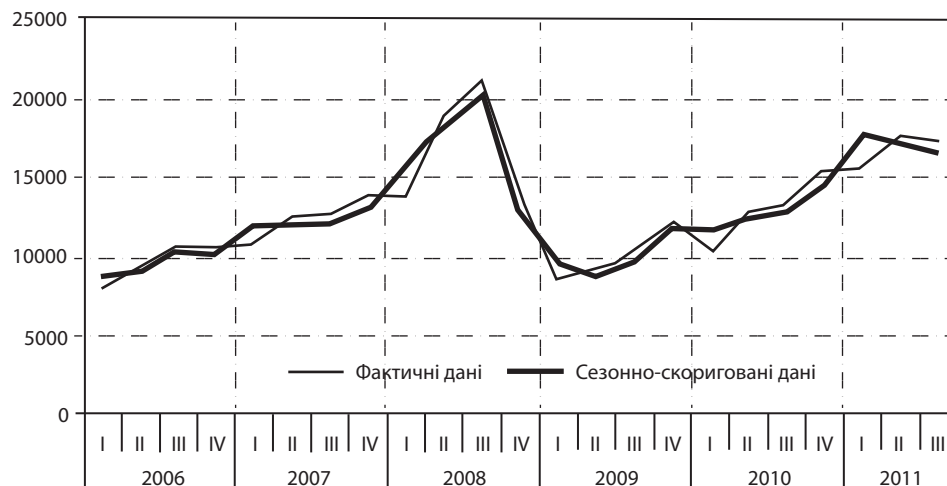

Рис. 1. Динаміка експорту товарів, млн дол. США

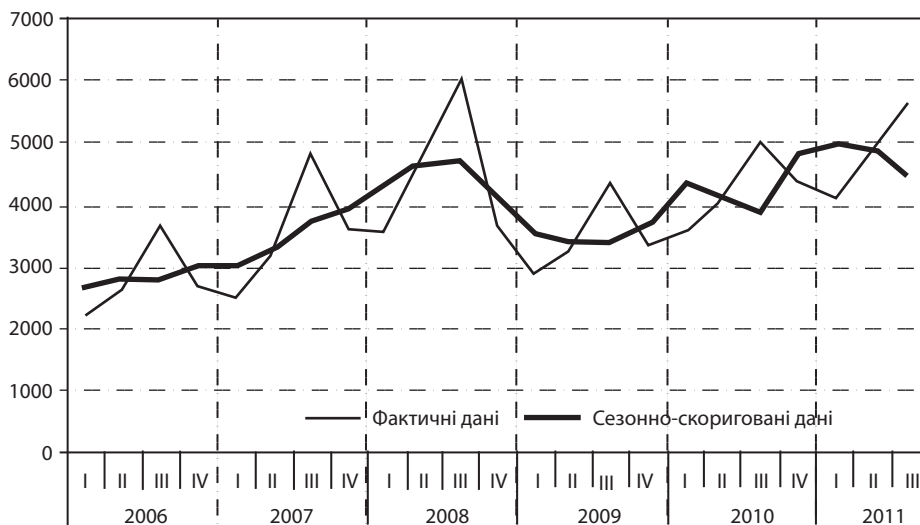

Рис. 2. Динаміка експорту послуг, млн дол. США

Виходячи з цієї тези, головним елементом і джерелом виникнення низки ризиків виступає безпосередньо предмет контракту – «товар». На підставі цього розглянемо основні складові контракту та визначимо джерела походження ризиків. Відомо, що передумовою укладення експортного контракту є обговорення його основних складових стосовно предмету угоди – товару. Їх невірне трактування, нечітке оформлення обов'язків або взагалі їх невиконання може призвести до появи багатьох джерел ризиків. У *табл. 1* наведено причини та прояви ризиків за сутністю укладеного договору, що вказує на центр прояву ризику та дає змогу визначити носіїв загроз.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити що джерела виникнення ризиків формуються безпосередньо складовими зовнішньоторговельної угоди, при цьому джерела виникнення ризиків (загроз ризиків) за своїм походженням є взаємопов'язаними категоріями, аналіз впливу яких на виконання торговельної угоди повинен здійснюватись комплексно. Разом з тим, аналіз і синтез загроз ризику повинен проводитись з урахуванням особливих властивостей предмету контракту – «товару». Також слід зазначити, що ризики

можуть виникати й під час процесу виконання експортної операції, тобто на усіх його ланках [5]. Тому в роботі пропонується виокремити зони загроз під час виконання контракту, приклад якої наведено на складеній автором картці виникнення ризиків (*рис. 3*).

Визначивши зони ризиків експортних контрактів, необхідно оцінити ймовірність загрози як один з підходів до оцінки ризику. Значення коефіцієнта має бути визначено для кожної виокремленої зони ризику (див. *рис. 3*) і характеризувати ймовірність досягнення критичних значень інтегрального показника, який має бути розраховано на підставі експертної оцінки вагомості прояву загроз з боку їх носіїв. Для реалізації цієї методик виділяють такі три найважливіші базові показники ризику [5]:

Показник допустимого ризику:

$$W_{\text{дн}} = W(x_{\text{дн}}) = P(X \geq x_{\text{дн}}), \quad (1)$$

де $W_{\text{дн}}$ – це ймовірність того, що збитки виявляться більшими, ніж їх гранично допустимий рівень $x_{\text{дн}}$.

Показник критичного ризику:

$$W_{\text{кр}} = W(x_{\text{кр}}) = P(X \geq x_{\text{кр}}), \quad (2)$$

де $W_{\text{кр}}$ – це ймовірність того, що збитки виявляться більшими, ніж їх гранично допустимий критичний рівень $x_{\text{кр}}$.

Таблиця 1

Причини та прояви ризиків в розрізі складових експортного контракту

Складова договору	Причини	Прояви
Предмет договору	Опис товару в тексті контракту не конкретизовано, носить узагальнений характер	Протиріччя з вимогами державної системи регулювання зовнішньоекономічних відносин, обмеження на вивоз певних видів товарів
Кількість і якість товару	Розбіжності в кількості товару, розбіжності національних норм показників якості товару країн експорту та імпорту	Поставка меншої кількості товару, ніж було обумовлено у контракті, загроза шахрайських дій, невиконання однією із сторін угоди своїх зобов'язань
Базисні умови постачань	Невірний вибір базисних умов поставки або їх зміна	Загроза понесення надмірних витрат на транспортування товару та несвоєчасної недоставки товару до пункту призначення
Ціна та загальна вартість договору (контракту)	Невірна вибрана ціна товару.	Загроза зміни ціни у процесі виконання контракту, коливання курсу валют, зміни обсягів пропозицій та попиту на даний товар, зміна політичних та економічних важелів зовнішньої торгівлі.
Умови платежів	Не визначеність обов'язкових строків надходження валютної виручки за експортований товар.	Загроза не сплати за товар або її відстрочки.
У мови приймання-передачі товару (робіт, послуг)	Невизначеність переходу права власності на товар від продавця до покупця	Несвоєчасна, неповна передача товару
Пакування та маркірування	Неузгоджений вид упаковки, вартості упаковки, повернення тари експортеру	Загроза пошкодження товару
Форс-мажорні обставини	Необумовленність сторін про джерела виникнення форс-мажорних обставин, умови їх подолання	Загроза виникнення форс-мажорних обставин та отримання фінансових збитків
Арбітраж	Неузгодженість між країнами про розташування суду, невизначеність щодо законодавства, що головує над зовнішньоторговельною операцією за контрактом, умови та обставини, що повинні спонукати сторони угоди для звернення до суду тощо	Загроза виникнення суперечливих обставин

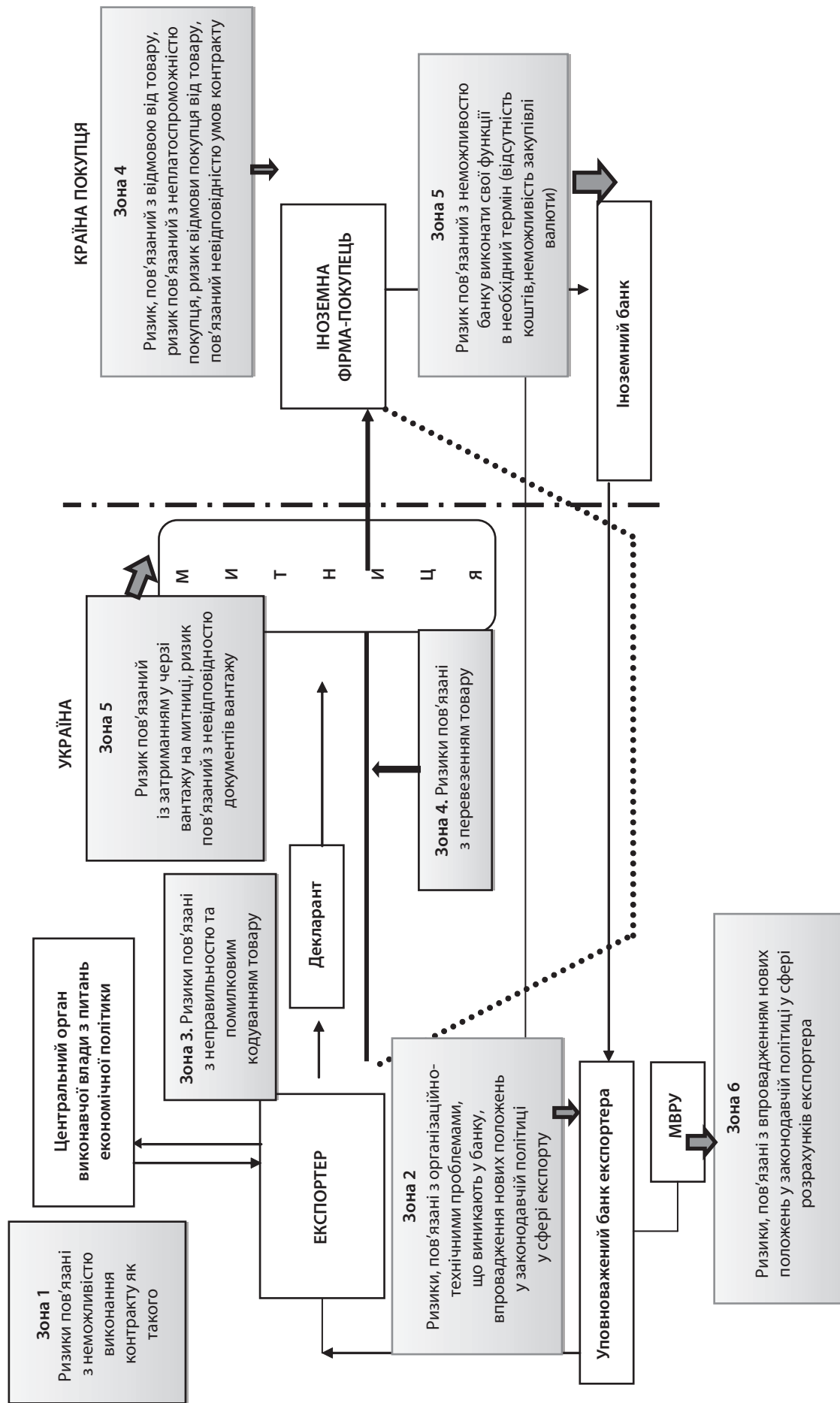

Рис. 3. Картка ризиків

Показник катастрофічного ризику:

$$W_{кт} = W(x_{кт}) = P(X \geq x_{кт}), \quad (3)$$

де $W_{кт}$ – це ймовірність того, що збитки виявляться більшими, ніж їх гранично допустимий катастрофічний рівень $x_{кт}$ [4].

Якщо нам відомі можливості економічної загрози та середньоквадратичне відхилення, визначимо припустими зони ризикової діяльності:

$$W_{дн} = P(X > x_{дн}) = 1 - P(X < x_{дн}) = 1 - F(x_{дн}). \quad (4)$$

Якщо коефіцієнт за кожною зоною ризику досягає свого критичного або катастрофічного значення, це свідчить про неприпустимість виконання контракту за зазначених в ньому умов. Таке становище потребує негайного прийняття управлінських рішень для розв'язання означеної проблеми. Останнє вирішується шляхом розробки з боку менеджменту підприємства низки заходів, спрямованих на уникнення критичних зон ризику.

ВИСНОВКИ

Для підвищення ефективності операцій ЗЕД та уникнення збиткової діяльності експортерів під час укладання контракту потрібно чітко оцінити зони ризику шляхом складання картки ризиків для кожного окремого контракту. Основними причинами ризику експортерів є не завжди чітко прописані умови контракту, необізнаність менеджерів щодо нормативно-правової бази виконання контракту обома сторонами, зміна вітчизняного правового поля виконання контракту та ін. Аналіз причин і наслідків дії загроз, правильне розуміння економічної сутності ризику, його природи та джерел походження дає змогу створити оптимальні умови виконання контракту та основу щодо управління ризиками, яка дозволить зменшити їх негативний вплив на діяльність підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія / С. М. Шкарлет. – К. : Книжк. Вид-во НАУ, 2007. – 435 с.
2. Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів) № 201 від 06.09.2001.
3. Малярєвський Ю. Д. Управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства: обліково-аналітичні аспекти : монографія / Ю. Д. Малярєвський, С. В. Лабунська, О. В. Прокопшина. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2009. – 160 с.
4. Єрмаченко В. Є. Облік і техніка проведення зовнішньоекономічних операцій : навч. посіб. / В. Є. Єрмаченко, С. В. Лабунська, О. Г. Малярєвська, Ю. Д. Малярєвський. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2004. – 468 с.
5. Вітлінський В. В. Аналіз моделювання та управління економічним ризиком : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2000. – 292 с.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Прокопшина О. В. Принципи організації ефективної системи економічної безпеки діяльності підприємства / О. В. Прокопшина // Актуальні проблеми соціально-

економічного розвитку регіонів : Тези доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Сімферополь, 7 квітня 2006 р.). – Сімферополь : Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 2006. – С. 153 – 155.

8. Лабунская С. В. Особенности количественного определения уровня внутренних угроз экономической безопасности деятельности предприятия / С. В. Лабунская, Е. В. Прокопшина // Бизнес Информ. – 2007. – № 11. – С. 97 – 102.

9. Хайлова Т. В. Формирование государственного механизма управления экономической безопасностью предпринимательства : монография / Т. В. Хайлова. – Донецк : Донецкий юридический институт ЛГУВД, 2006. – 152 с.

Науковий керівник – Котиш Е. М., кандидат економічних наук, доцент кафедри Міжнародних економічних відносин і менеджменту ЗЕД, Харківський національний економічний університет

REFERENCES

Khaylova, T. V. *Formirovanie gosudarstvennogo mekhanizma upravleniia ekonomicheskoy bezopasnosti predprinimatelstva* [Formation of the State management mechanism of economic security business]. Donetsk: Donetskiy iuridicheskii institut LGUVD, 2006.

Labunskaya, S. V., and Prokopishina, E. V. "Osobnosti kolichestvennogo opredeleniia urovnia vnutrennikh ugroz ekonomicheskoy bezopasnosti deiatel'nosti predpriiatiia" [Features of the quantitative determination of the level of domestic threats to economic security of the enterprise]. *Biznes Inform*, no. 11 (2007): 97-102.

Maliarevskiy, Yu. D., Labunskaya, S. V., and Prokopishina, O. V. *Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu zovnishnyoekonomichnoi diialnosti pidpriemstva: oblikovo-analitychni aspekty* [Office of Economic Security International Business: Accounting and analytical aspects]. Kharkiv: KhNEU, 2009.

Oftsiyniyi sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Prokopishina, O. V. "Pryntsyipy orhanizatsii efektyvnoi systemy ekonomichnoiu bezpeky diialnosti pidpriemstva" [The principles of an effective system of economic security of the enterprise]. *Aktualni problemy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv*. Simferopol: Krymske navchalno-pedahohichne derzhavne vydavnytstvo, 2006. 153-155.

Polozhennia pro formu zovnishnyoekonomichnykh dohoriv (kontraktiv) № 201, 2001.

Shkarlet, S. M. *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: innovatsiyniy aspekt* [Economic security company: innovative aspect]. Kyiv: NAU, 2007.

Vitlinskyi, V. V., and Verchenko, P. I. *Analiz modeliuвання ta upravlinnia ekonomichnym ryzykom* [Analysis Modeling and management of economic risk]. Kyiv: KNEU, 2000.

Yermachenko, V. I., Labunskaya, S. V., and Maliarevska, O. H. *Oblik i tekhnika provedennia zovnishnyoekonomichnykh operatsii* [Accounting and techniques of foreign operations]. Kharkiv: KhNEU, 2004.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ В БЮДЖЕТНІЙ УСТАНОВІ: ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ ПИТАННЯ

ДІКАНЬ Л. В., ДЕЙНЕКО Є. В.

УДК 641.23

Дікань Л. В., Дейнеко Є. В. Організація внутрішнього контролю в бюджетній установі: прикладний аспект питання

Доведено актуальність та необхідність організації внутрішнього контролю в бюджетних установах. Графічно зображено загальну побудову організації внутрішнього контролю в бюджетних установах. Запропоновано та обґрунтовано модель організації внутрішнього контролю в бюджетних установах. При цьому доведено, що ключовими принципами при організації внутрішнього контролю в бюджетних установах є принципи економності та ефективності. До того ж, принцип економності пов'язаний із визначенням оптимальної чисельності та найбільш доцільного складу відділу внутрішнього контролю в бюджетній установі. За допомогою економіко-математичних методів розраховано оптимальну чисельність та кадровий склад такого відділу. Зроблено висновок, що до складу відділу внутрішнього контролю бюджетної установи слід включити 2 працівника третього типу контролерів і 2 працівника п'ятого типу контролерів, перший, другий та четвертий типи контролерів не доцільно включати до відділу. При цьому фонд заробітної плати буде мінімальний – у розмірі 6800 грн у місяць.

Ключові слова: внутрішній контроль, державний фінансовий контроль, відділ внутрішнього контролю, оптимізаційна задача.

Рис.: 3. **Формул:** 2. **Бібл.:** 18.

Дікань Лариса Василівна – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра контролю та аудиту, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: hneu_audit09@mail.ru

Дейнеко Євген Валерійович – аспірант, кафедра контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: hneu_audit09@mail.ru

УДК 641.23

Дікань Л. В., Дейнеко Е. В. Организация внутреннего контроля в бюджетном учреждении: прикладной аспект вопроса

Доказана актуальность и необходимость организации внутреннего контроля в бюджетных учреждениях. Графически изображено общее построение организации внутреннего контроля в бюджетных учреждениях. Предложена и обоснована модель организации внутреннего контроля в бюджетных учреждениях. При этом доказано, что ключевыми принципами при организации внутреннего контроля в бюджетных учреждениях являются принципы экономичности и эффективности. К тому же, принцип экономичности связан с определением оптимальной численности и наиболее целесообразного состава отдела внутреннего контроля в бюджетном учреждении. С помощью экономико-математических методов рассчитана оптимальная численность и кадровый состав такого отдела. Сделан вывод, что в состав отдела внутреннего контроля бюджетного учреждения следует включить 2 работника третьего типа контроллеров и 2 работника пятого типа контроллеров, первый, второй и четвертый типы контроллеров не целесообразно включать в отдел. При этом фонд заработной платы будет минимальный – в размере 6800 грн в месяц.

Ключевые слова: внутренний контроль, государственный финансовый контроль, отдел внутреннего контроля, оптимизационная задача.

Рис.: 3. **Формул:** 2. **Библ.:** 18.

Дікань Лариса Васильевна – кандидат экономических наук, профессор, заведующий кафедрой, кафедра контроля и аудита, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: hneu_audit09@mail.ru

Дейнеко Евгений Валерьевич – аспирант, кафедра контроля и аудита, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: hneu_audit09@mail.ru

UDC 641.23

Dikan L. V., Deyneko Y. V. Organisation of Internal Control in a Budget Institution: Applied Aspect

The article proves urgency and necessity of organisation of internal control in budget institutions. It graphically depicts a general structure of the organisation of internal control in budget institutions. It offers and substantiates a model of organisation of internal control in budget institutions. It proves that the key principles of organisation of internal control in budget institutions are principles of effectiveness and efficiency. Moreover, the effectiveness principle is connected with identification of an optimal number and the most expedient composition of the internal control department in a budget institution. Using economic and mathematical methods, the article calculates an optimal number and composition of such a department. It makes a conclusion that the internal control department of a budget institution should include 2 controllers of the third type and 2 controllers of the fifth type, while it is not expedient to include controllers of the first, second and fourth types. Besides, the wages fund should be minimal – UAH 6,800 per month.

Key words: internal control, state financial control, internal control department, optimisation task.

Pic.: 3. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 18.

Dikan Larysa V. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Control and Audit, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: hneu_audit09@mail.ru

Deyneko Yevgen V. – Postgraduate Student, Department of Control and Audit, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: hneu_audit09@mail.ru

Необхідність організації внутрішнього контролю в бюджетних установах не викликає сумніву не тільки через законодавчо закріплену необхідність реалізації Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю, але й через усвідомлення потреби в здійсненні ефективного внутрішнього

контролю за витрачанням бюджетних коштів. Поряд із цим будь-які напрацювання прикладного характеру в цій сфері відсутні, і тому в межах даного дослідження зроблено спробу запропонувати власну модель організації внутрішнього контролю в бюджетній установі та розробити пропозиції щодо обґрунтування оптималь-

ного складу та чисельності працівників відділу внутрішнього контролю.

Аналіз сучасних напрацювань у сфері досліджуваної проблематики дозволив розділити існуючі праці на три групи:

– *перша група* – напрацювання, які досліджують питання внутрішнього контролю, але з точки зору підприємств, не враховуючи специфіку функціонування бюджетних установ. Це роботи таких вчених: Бутинець Т. А. [2], Виговська Н. В. [3], Довбня В. Д. [7], Ковальчук С. Т. [8], Кулаковська А. П. [10], Марченко Д. М. [11], Нєскородев Ю. В. [12] та ін.;

– *друга група* – наукові праці, які присвячені актуальним питанням державного фінансового контролю та вивченню міжнародного досвіду в цій сфері, але не висвітлюють місця внутрішнього контролю в системі ДФК, а отже не охоплюють Концепцію розвитку державного внутрішнього фінансового контролю [9] і дещо відрізняються від напрямку даного дослідження. У даному сенсі можна згадати таких авторів: Вуйців М. М. [5], Гулько В. В. [6], Пожар Т. О. [13] тощо;

– *третья група* – фрагментарні напрацювання в досліджуваній сфері, авторами яких є такі вчені, як: Бугаєнко В. Г. [1], Винниченко Н. В. [4], Шевченко Н. В. [4; 18], Слободяник Ю. Б. [14], Футоранська Ю. М. [15], Чугунов І. Я. [16], Федосов В. М. [16], Чумакова І. Ю. [17] та інші дослідники.

Перш за все, доцільно обґрунтувати авторську позицію щодо визначення сутності організації внутрішнього контролю, яка виступає підґрунтям для розробленої моделі, тобто необхідно визначити, що саме ми будемо організувати, яку підсистему, і визначитись із рівнем організації, тобто на якому саме ступеню в ієрархії суб'єктів внутрішнього контролю ми зосереджуємо увагу.

Так, на нашу думку, організація внутрішнього контролю – це сукупність заходів, що здійснюються уповноваженим суб'єктом внутрішнього контролю з метою виконання поставлених завдань та досягнення визначеної керівництвом мети. Із даного визначення поняття організації внутрішнього контролю можна побачити, що під організаційними засадами в цьому сенсі доцільно розуміти підґрунтя (сукупність заходів), спрямованих на належне функціонування елементів системи внутрішнього контролю, завдяки чому система взагалі набуває бажаних характеристик. Отже, в основі організації внутрішнього контролю лежать суб'єкти, об'єкти, види, форми, методи, принципи, техніка, технологія внутрішнього контролю тощо. Графічне зображення загальної побудови організації внутрішнього контролю наведено на *рис. 1*. Отже, організація внутрішнього контролю являє собою сукупність елементів, взаємопов'язаних і взаємозалежних, робота яких спрямована на досягнення загальної мети внутрішнього контролю.

Основою організації внутрішнього контролю є визначення його функцій та ролі в загальній системі управління. Рациональна організація контролю можлива лише тоді, коли він розглядається як самостійна функція управління, тобто як система спостереження та перевірки процесу функціонування й фактичного стану об'єкта, що управляється.

З огляду на загальну мету даного дослідження слід перш за все чітко визначитись з рівнями організації внутрішнього контролю та чітко обґрунтувати саме ту ланку, на яку будуть спрямовані авторські пропозиції (*рис. 2*).

Дане дослідження спрямовано саме на вирішення проблем, пов'язаних з організацією внутрішнього контролю у розпорядників коштів, тобто на другий рівень організації внутрішнього контролю в системі державного фінансового контролю України – на організацію внутрішнього контролю в бюджетній установі.

З урахуванням всього зазначеного доцільно надати графічне зображення моделі організації внутрішнього контролю в бюджетній установі (*рис. 3*).

Особливого значення в даному аспекті набуває питання визначення оптимальної чисельності працівників запропонованого відділу внутрішнього контролю.

Для визначення оптимального складу осіб відділу проведення внутрішнього контролю в бюджетній установі необхідно розв'язати оптимізаційну задачу, в якій змінними є кількість працівників відповідної категорії контролерів з п'яти означених типів контролерів.

Перший тип контролерів – x_1 – керівник відділу із заробітною платою 2500 грн на місяць;

Другий тип – x_2 – заступник керівника із заробітною платою 2000 грн на місяць;

Третій тип – x_3 – контролер господарчих процесів із заробітною платою 1800 грн на місяць;

Четвертий тип – x_4 – контролер із фінансових питань із заробітною платою 1700 грн на місяць;

П'ятий тип – x_5 – контролер-аналітик із заробітною платою 1600 грн на місяць.

Відомо, що оптимізаційні моделі становлять систему математичних рівнянь, лінійних або нелінійних, підпорядкованих визначеній цільовій функції, і служать для відшукування найкращих (оптимальних) розв'язків конкретної економічної задачі. Ці моделі відносяться до класу екстремальних задач і описують умови функціонування економічної системи. Ще оптимізаційні моделі визначаються як економіко-математичні моделі, що охоплюють деяку кількість варіантів виробництва, розподілу і споживання та призначені для вибору таких значень змінних, які характеризують ці варіанти, щоб знайти кращий з них.

Визначення оптимального складу контролерів у відділі з урахуванням їх заробітної плати та обмежень за кількістю та сумою грошей, що виділяє бюджет на їх навчання, є задачею лінійного програмування, загальний вигляд якої такий:

$$F = c_1x_1 + c_2x_2 + \dots + c_nx_n \rightarrow \min$$

$$\begin{cases} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + \dots + a_{1n}x_n \leq b_1; \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + \dots + a_{2n}x_n \leq b_2; \\ \dots \\ a_{m1}x_1 + a_{m2}x_2 + \dots + a_{mn}x_n \leq b_m; \\ x_j \geq 0, \quad j = \overline{1, n} \end{cases}$$

де C_j – коефіцієнти цільової функції ($j = \overline{1, n}$); a_{ij} – коефіцієнти при наведених x_j ; b_i – обмеження ($i = \overline{1, m}$).

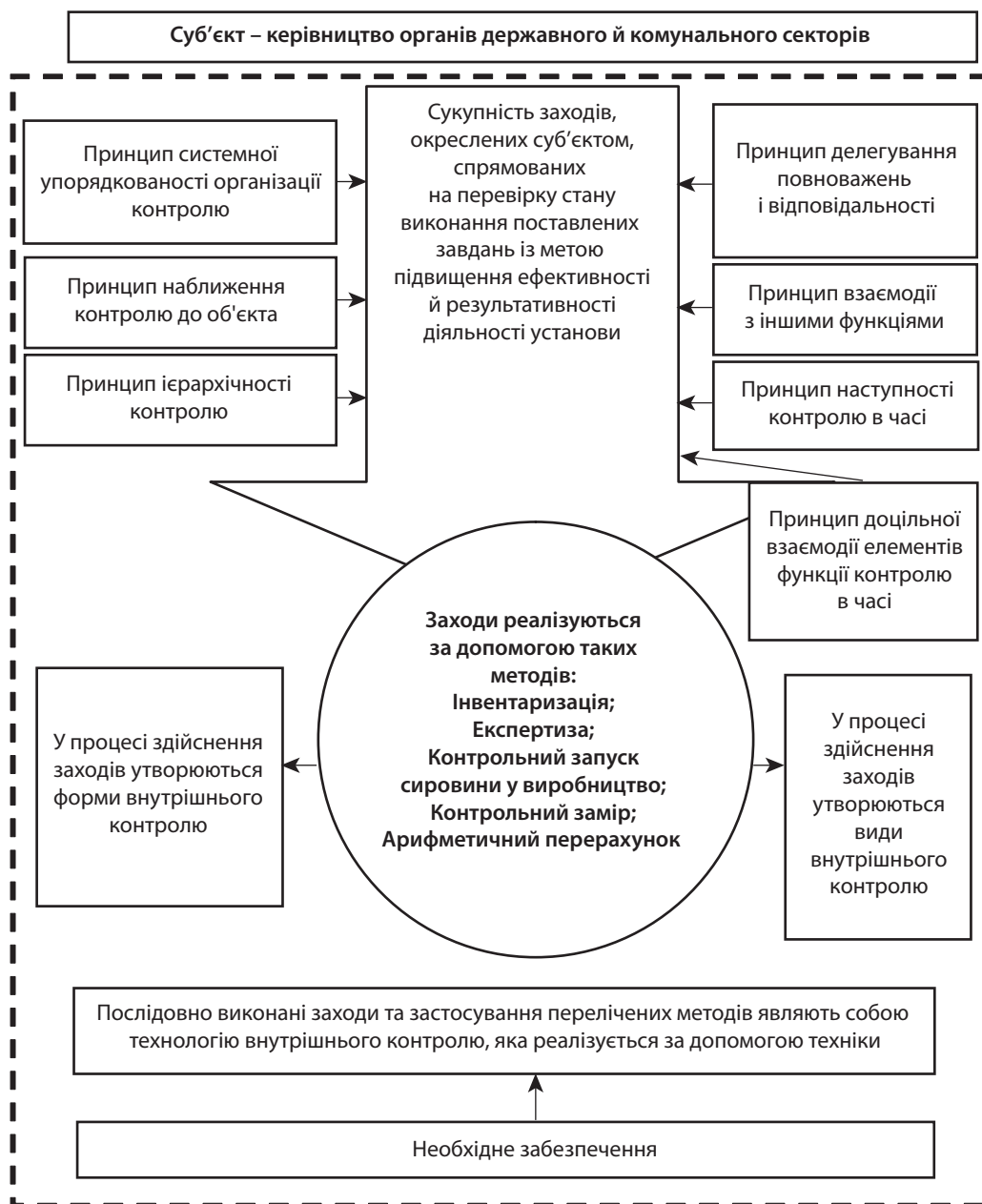

Рис. 1. Загальна побудова організації внутрішнього контролю

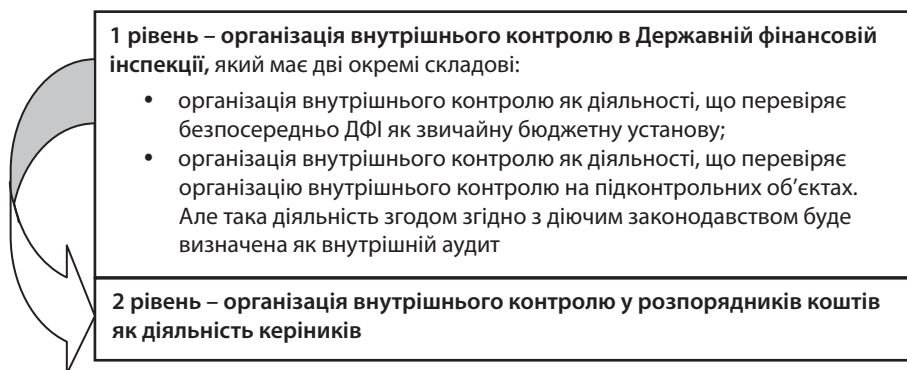

Рис. 2. Рівні організації внутрішнього контролю (виокремлено авторами)

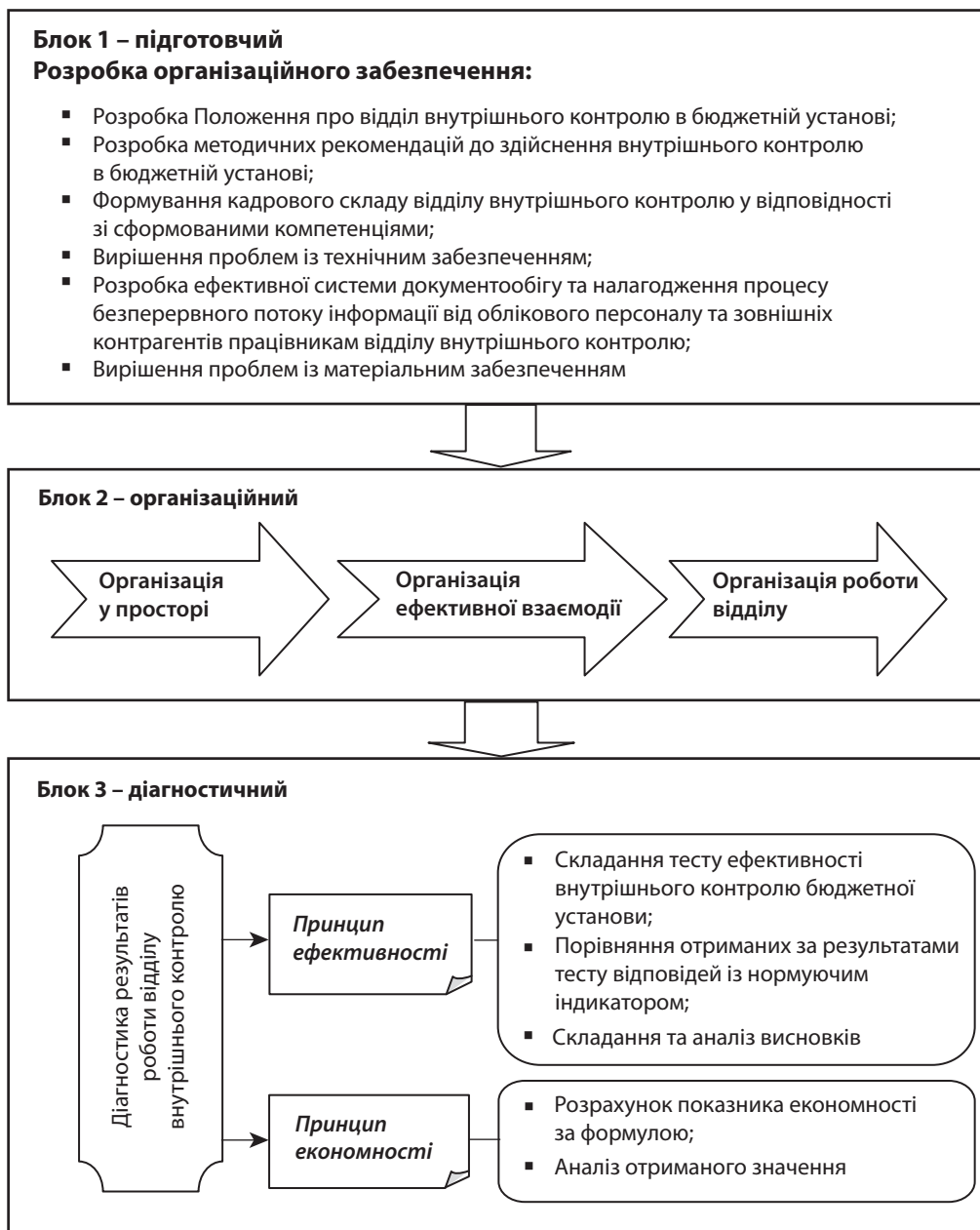

Рис. 3. Модель організації внутрішнього контролю в бюджетній установі (запропоновано авторами)

Оскільки цільовою функцією є обсяг витрат установи на заробітну плату працівників відділу внутрішнього контролю, то вона мінімізується. Обмеженнями є кількісний склад відділу внутрішнього контролю, який має бути не менше 5 осіб. Також обмеженням є сума грошей, що виділяє бюджет на навчання контролерів. Вона не може перевищувати 4100 грн у місяць (з огляду на середню заробітну плату працівників. При цьому оплата за навчання для різних типів внутрішніх контролерів є кроковою та відрізняється на 50 грн між різними типами працівників). Змінні $x_j, j = \overline{1,5}$ є натуральними числами, тому дану оптимізаційну задачу слід розв'язувати як цілочисловою.

Економіко-математична модель задачі визначення оптимального складу працівників відділу внутрішнього контролю має вигляд:

$$F = 2500x_1 + 2000x_2 + 1800x_3 + 1700x_4 + 1600x_5 \rightarrow \min$$

$$\begin{cases} x_1 + x_2 + x_3 + x_4 + x_5 \geq 4, \\ 750x_1 + 800x_2 + 850x_3 + 900x_4 + 950x_5 \leq 4100, \\ x_j \in N, \quad j = \overline{1,5}. \end{cases}$$

Задача оптимізації складу відділу внутрішнього контролю була розв'язана в Excel за допомогою надбудови «Пошук рішень». Розв'язком оптимізаційної цілочислової задачі є $x_1 = 0, x_2 = 0, x_3 = 2, x_4 = 0, x_5 = 3$.

ВИСНОВКИ

Отже, до складу відділу внутрішнього контролю бюджетної установи слід включити 2 працівника третього типу контролерів і 2 працівника п'ятого типу контролерів. Перший, другий та четвертий типи контролерів не доцільно включати до відділу. При цьому фонд заробітної плати буде мінімальний – у розмірі 6800 грн у місяць.

Наукова новизна даної статті полягає в розробці та обґрунтуванні моделі організації внутрішнього контролю в бюджетних установах і в обчисленні оптимальної чисельності та складу працівників відділу внутрішнього контролю в бюджетній установі

При цьому як напрямок подальших досліджень у цій сфері необхідно вказати доцільність побудови та обґрунтування універсальної моделі організації внутрішнього контролю в бюджетних установах. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бугаєнко В. Г.** Діяльність бюджетної установи як об'єкта державного фінансового аудиту / В. Г. Бугаєнко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 7 (109). – С. 230 – 236.
2. **Бутинець Т. А.** Внутрішній контроль: сутність та зміст / Т. А. Бутинець // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – Житомир. – 2008. – № 2 (44). – С. 31 – 42.
3. **Виговська Н. В.** Організація внутрішнього контролю та методологія запровадження : монографія. – К. : Поро, 2011. – 176 с.
4. **Винниченко Н. В.** Сучасний стан розвитку державного внутрішнього фінансового контролю в Україні / Н. В. Винниченко, Н. В. Шевченко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : збірник наукових праць. – Вип. 28. – Київ : НАУ, 2010. – С. 26 – 29.
5. **Вуйців М. М.** Розвиток функції контролю при впровадженні інтегрованих інформаційних систем / М. М. Вуйців // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 4 (130).
6. **Гулько В. В.** Модернізація державного фінансового контролю в Україні відповідно до європейської практики / В. В. Гулько // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1 (115). – С. 199 – 204.
7. **Довбня В. Д.** Внутрішній контроль: реалії часу : монографія / В. Д. Довбня. – Донецьк : УкрДон. – 2011. – 187 с.
8. **Ковальчук С. Т.** Внутрішній контроль: роздуми щодо сутності / С. Т. Ковальчук // Вісник ЧДТУ. – 2012. – № 1 (32). – С. 11 – 17.
9. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 травня 2005 р. № 158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://zakon1.rada.gov.ua>
10. **Кулаковська Л. П.** Сучасний погляд на внутрішній контроль / Л. П. Кулаковська // Економіка і підприємництво. – 2011. – № 4(6). – С. 14 – 19.
11. **Марченко Д. М.** Удосконалення організації внутрішнього фінансового контролю підприємств / Д. М. Марченко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2. – С. 163 – 171.
12. **Нескородєв Ю. В.** Методологічні аспекти розвитку внутрішнього контролю : монографія. – К. : Фотос, 2012. – 403 с.
13. **Пожар Т. О.** Роль фінансово-економічних методів державного фінансового контролю у забезпеченні бюджетної дисципліни / Т. О. Пожар // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 8 (122). – С. 327 – 333.
14. **Слободяник Ю. Б.** Розвиток внутрішнього державного аудиту / Ю. Б. Слободяник // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5 (119). – С. 252 – 256.
15. **Футоранська Ю. М.** Окремі аспекти державного регулювання у сфері внутрішнього фінансового контролю в Україні / Ю. М. Футоранська // Фінансовий контроль. – 2009. – № 2(31). – С. 20 – 24.

16. **Чугунов І. Я.** Державний внутрішній фінансовий контроль: стратегія розвитку / І. Я. Чугунов, В. М. Федосов // Фінанси України. – 2009. – № 4. – С. 3 – 12.

17. **Чумакова І. Ю.** Внутрішній аудит в Україні: організаційні засади створення в центральних органах виконавчої влади // І. Ю. Чумакова // Фінанси України. – 2011. – № 9(190). – С. 95 – 109.

18. **Шевченко Н. В.** Реформування системи державного фінансового контролю в Україні: проблеми та перспективи / Н. В. Шевченко // Вісник української академії банківської справи. – 2010. – № 2 (29). – С. 34 – 39.

REFERENCES

- Buhaienko, V. H. "Diialnist biudzhetnoi ustanovy iak ob'ekta derzhavnoho finansovoho audytu" [Activity budget entity as an object of state financial audit]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 7(109) (2010): 230-236.
- Butynets, T. A. "Vnutrishnii kontrol: sutnist ta zmist" [Internal control : the nature and content]. *Visnyk ZhDTU. Ekonomichni nauky*, no. 2(44) (2008): 31-42.
- Chuhunov, I. Ya., and Fedosov, V. M. "Derzhavnyi vnutrishnii finansovyi kontrol: stratehiia rozvytku" [Public Internal Financial Control : strategy development]. *Finansy Ukrainy*, no. 4 (2009): 3-12.
- Chumakova, I. Yu. "Vnutrishnii audyt v Ukraini: orhanizatsiini zasady stvorennia v tsentralnykh orhanakh vykonavchoi vlady" [Internal audit in Ukraine : organizational framework for the creation of central executive bodies]. *Finansy Ukrainy*, no. 9 (190) (2011): 95-109.
- Dovbnia, V. D. *Vnutrishnii kontrol: realii chasu* [Internal control : realities of the time]. Donetsk: UkrDon, 2011.
- Futoranska, Yu. M. "Okremi aspekty derzhavnoho rehulivannia u sferi vnutrishnyoho finansovoho kontroliu v Ukraini" [Some aspects of state regulation of internal financial control in Ukraine]. *Finansovyi kontrol*, no. 2(31) (2009): 20-24.
- Hulko, V. V. "Modernizatsiia derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini vidpovidno do ievropeiskoho praktyky" [The modernization of public financial control in Ukraine according to European practice]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1(115) (2011): 199-204.
- Kovalchuk, S. T. "Vnutrishnii kontrol: rozдумы shchodo sutnosti" [Internal control : reflections on nature]. *Visnyk ChDTU*, no. 1(32) (2012): 11-17.
- Kulakovska, L. P. "Suchasnyi pohliad na vnutrishnii kontrol" [The modern view on internal control]. *Ekonomika i pidpriemnytstvo*, no. 4(6) (2011): 14-19.
- [Legal Act of Ukraine] (2005). <http://zakon1.rada.gov.ua>
- Marchenko, D. M. "Udoskonalennia orhanizatsii vnutrishnyoho finansovoho kontroliu pidpriemstv" [Improvement of internal audit companies]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 2 (2010): 163-171.
- Nieskorodiev, Yu. V. *Metodolohichni aspekty rozvytku vnutrishnyoho kontroliu* [Methodological aspects of internal control]. Kyiv: Fotos, 2012.
- Pozhar, T. O. "Rol finansovo-ekonomichnykh metodiv derzhavnoho finansovoho kontroliu u zabezpechenni biudzhetnoi dystsypliny" [The role of financial and economic methods of public internal financial control to ensure budgetary discipline]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 8(122) (2011): 327-333.
- Slobodianyuk, Yu. B. "Rozvytok vnutrishnyoho derzhavnoho audytu" [The development of public internal audit]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 5(119) (2011): 252-256.

Shevchenko, N. V. "Reformuvannia systemy derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini: problemy ta perspektyvy" [Reform of state financial control in Ukraine : problems and prospects]. *Visnyk ukrainskoi akademii bankivskoi spravy*, no. 2 (29) (2010): 34-39.

Vyhovska, N. V. *Orhanizatsiia vnutrishnyoho kontroliu ta metodolohiia zaprovadzhenia* [Organization of internal control and implementation methodology]. Kyiv: Poro, 2011.

Vynnychenko, N. V., and Shevchenko, N. V. "Suchasnyi stan rozvytku derzhavnoho vnutrishnyoho finansovoho kontroliu v Ukraini" [The current state of public internal financial control in Ukraine]. *Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury*, no. 28 (2010): 26-29.

Vuitsiv, M. M. "Rozvytok funktsii kontroliu pry vprovadzheni integrovanykh informatsiinykh system" [Development control functions in the implementation of integrated information systems], *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4(130) (2012).

УДК 336.225

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ ТЕОРІЇ АУДИТУ ЯК СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

РЯДСЬКА В. В.

УДК 336.225

Рядська В. В. Дослідження сучасних проблем теорії аудиту як складової системи економічних наук

У статті проведено аналіз змісту аудиту як самостійної науки в системі економічних наук. Погляди вчених щодо форми існування аудиту в системі економічних наук мають дві полярні точки зору. Перша базується на тому, що аудит є розділом науки про господарський контроль і фактично не може розглядатись як самостійна наука. Згідно з протилежними поглядами аудит позиціонується як самостійна наука. Розкриття сутності аудиту як самостійної економічної науки було здійснено з урахуванням того, що: тристоронні відносини є об'єктивною формою існування аудиту; аудит розвивається під впливом змін форми відносин між користувачами та відповідальною стороною, що, у свою чергу, є наслідком еволюції економічних відносин; аудит як практична діяльність являє собою незалежну оцінку фінансової інформації в загальній системі економічного управління з метою надання відповідного рівня впевненості визначеним користувачам такої інформації, який дозволяє зменшити інформаційні ризики в контрольному середовищі та в процесі прийняття управлінських рішень. З урахуванням усіх вищевикладених обставин сутність аудиту як самостійної економічної науки визначається так: аудит – це наука про сукупність і розвиток відносин, що виникають між суб'єктами інформаційного обміну з приводу об'єктивного і повного формування інформації про майновий та фінансовий стан, результати діяльності, яка використовується в процесі прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: аудит, користувач, відповідальна сторона, незалежний контроль, інформаційний обмін, система управління.

Бібл.: 11.

Рядська Валентина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра аудиту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: ppaflotos@gmail.com

УДК 336.225

Рядская В. В. Исследование современных проблем теории аудита как составной системы экономических наук

В статье проведен анализ содержания аудита как самостоятельной науки в системе экономических наук. Взгляды ученых относительно формы существования аудита в системе экономических наук имеют две полярные точки зрения. Первая базируется на том, что аудит является разделом науки о хозяйственном контроле и фактически не может рассматриваться как самостоятельная наука. Согласно противоположным взглядам аудит позиционируется как самостоятельная наука. Раскрытие сущности аудита как самостоятельной экономической науки было осуществлено с учетом того, что: трехсторонние отношения являются объективной формой существования аудита; аудит развивается под влиянием изменений формы отношений между пользователями и ответственной стороной, что, в свою очередь, является следствием эволюции экономических отношений; аудит как практическая деятельность представляет собой независимую оценку финансовой информации в общей системе экономического управления с целью предоставления соответствующего уровня уверенности пользователям такой информации, что позволяет уменьшить информационные риски в контрольной среде и в процессе принятия управленческих решений. С учетом всех вышеизложенных обстоятельств сущность аудита как самостоятельной экономической науки определяется так: аудит – это наука о совокупности и развитии отношений, возникающих между субъектами информационного обмена по поводу объективного и полного формирования информации об имущественном и финансовом состоянии, результатах деятельности, которая используется в процессе принятия управленческих решений.

Ключевые слова: аудит, пользователь, ответственная сторона, независимый контроль, информационный обмен, система управления.

Библ.: 11.

Рядская Валентина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра аудита, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: ppaflotos@gmail.com

UDC 336.225

Ryadska V. V. Study of Modern Problems of the Theory of Audit as a Compound System of Economic Sciences

The article conducts analysis of essence of audit as an independent science in the system of economic sciences. Opinions of scientists regarding the form of audit existence in the system of economic sciences have two polar points of view. The first one is based on the fact that audit is a part of the science on economic control and factually cannot be considered as an independent science. According to the polar views, audit is an independent science. Revelation of the essence of audit as an independent economic science is done with consideration of the following: three-sided relations are an objective form of audit existence; audit develops under the influence of changes of the form of relations between users and a responsible party, which, in its turn, is a consequence of the evolution of economic relations; audit as a practical activity represents an independent assessment of financial information in the general system of economic management with the goal to provide a relevant level of assurance of users of this information, which allows reduction of information risks in the control environment and in the process of making managerial decisions. Taking into account all above specified circumstances, the article identifies the essence of audit as an independent economic science as follows: audit is a science on the aggregate and development of relations that arise between the subjects of information exchange with respect to the objective and complete formation of information about the property and financial state, results of activity, which is used in the process of making managerial decisions.

Key words: audit, user, responsible party, independent control, information exchange, management system.

Bibl.: 11.

Ryadska Valentyna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of audit, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: ppaflotos@gmail.com

Shevchenko, N. V. "Reformuvannia systemy derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini: problemy ta perspektyvy" [Reform of state financial control in Ukraine : problems and prospects]. *Visnyk ukrainskoi akademii bankivskoi spravy*, no. 2 (29) (2010): 34-39.

Vyhovska, N. V. *Orhanizatsiia vnutrishnyoho kontroliu ta metodolohiia zaprovadzhenia* [Organization of internal control and implementation methodology]. Kyiv: Poro, 2011.

Vynnychenko, N. V., and Shevchenko, N. V. "Suchasnyi stan rozvytku derzhavnoho vnutrishnyoho finansovoho kontroliu v Ukraini" [The current state of public internal financial control in Ukraine]. *Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury*, no. 28 (2010): 26-29.

Vuitsiv, M. M. "Rozvytok funktsii kontroliu pry vprovadzheni integrovanykh informatsiinykh system" [Development control functions in the implementation of integrated information systems], *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4(130) (2012).

УДК 336.225

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ ТЕОРІЇ АУДИТУ ЯК СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

РЯДСЬКА В. В.

УДК 336.225

Рядська В. В. Дослідження сучасних проблем теорії аудиту як складової системи економічних наук

У статті проведено аналіз змісту аудиту як самостійної науки в системі економічних наук. Погляди вчених щодо форми існування аудиту в системі економічних наук мають дві полярні точки зору. Перша базується на тому, що аудит є розділом науки про господарський контроль і фактично не може розглядатись як самостійна наука. Згідно з протилежними поглядами аудит позиціонується як самостійна наука. Розкриття сутності аудиту як самостійної економічної науки було здійснено з урахуванням того, що: тристоронні відносини є об'єктивною формою існування аудиту; аудит розвивається під впливом змін форми відносин між користувачами та відповідальною стороною, що, у свою чергу, є наслідком еволюції економічних відносин; аудит як практична діяльність являє собою незалежну оцінку фінансової інформації в загальній системі економічного управління з метою надання відповідного рівня впевненості визначеним користувачам такої інформації, який дозволяє зменшити інформаційні ризики в контрольному середовищі та в процесі прийняття управлінських рішень. З урахуванням усіх вищевикладених обставин сутність аудиту як самостійної економічної науки визначається так: аудит – це наука про сукупність і розвиток відносин, що виникають між суб'єктами інформаційного обміну з приводу об'єктивного і повного формування інформації про майновий та фінансовий стан, результати діяльності, яка використовується в процесі прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: аудит, користувач, відповідальна сторона, незалежний контроль, інформаційний обмін, система управління.

Бібл.: 11.

Рядська Валентина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра аудиту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: ppaflotos@gmail.com

УДК 336.225

Рядская В. В. Исследование современных проблем теории аудита как составной системы экономических наук

В статье проведен анализ содержания аудита как самостоятельной науки в системе экономических наук. Взгляды ученых относительно формы существования аудита в системе экономических наук имеют две полярные точки зрения. Первая базируется на том, что аудит является разделом науки о хозяйственном контроле и фактически не может рассматриваться как самостоятельная наука. Согласно противоположным взглядам аудит позиционируется как самостоятельная наука. Раскрытие сущности аудита как самостоятельной экономической науки было осуществлено с учетом того, что: трехсторонние отношения являются объективной формой существования аудита; аудит развивается под влиянием изменений формы отношений между пользователями и ответственной стороной, что, в свою очередь, является следствием эволюции экономических отношений; аудит как практическая деятельность представляет собой независимую оценку финансовой информации в общей системе экономического управления с целью предоставления соответствующего уровня уверенности пользователям такой информации, что позволяет уменьшить информационные риски в контрольной среде и в процессе принятия управленческих решений. С учетом всех вышеизложенных обстоятельств сущность аудита как самостоятельной экономической науки определяется так: аудит – это наука о совокупности и развитии отношений, возникающих между субъектами информационного обмена по поводу объективного и полного формирования информации об имущественном и финансовом состоянии, результатах деятельности, которая используется в процессе принятия управленческих решений.

Ключевые слова: аудит, пользователь, ответственная сторона, независимый контроль, информационный обмен, система управления.

Библ.: 11.

Рядская Валентина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра аудита, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: ppaflotos@gmail.com

UDC 336.225

Ryadska V. V. Study of Modern Problems of the Theory of Audit as a Compound System of Economic Sciences

The article conducts analysis of essence of audit as an independent science in the system of economic sciences. Opinions of scientists regarding the form of audit existence in the system of economic sciences have two polar points of view. The first one is based on the fact that audit is a part of the science on economic control and factually cannot be considered as an independent science. According to the polar views, audit is an independent science. Revelation of the essence of audit as an independent economic science is done with consideration of the following: three-sided relations are an objective form of audit existence; audit develops under the influence of changes of the form of relations between users and a responsible party, which, in its turn, is a consequence of the evolution of economic relations; audit as a practical activity represents an independent assessment of financial information in the general system of economic management with the goal to provide a relevant level of assurance of users of this information, which allows reduction of information risks in the control environment and in the process of making managerial decisions. Taking into account all above specified circumstances, the article identifies the essence of audit as an independent economic science as follows: audit is a science on the aggregate and development of relations that arise between the subjects of information exchange with respect to the objective and complete formation of information about the property and financial state, results of activity, which is used in the process of making managerial decisions.

Key words: audit, user, responsible party, independent control, information exchange, management system.

Bibl.: 11.

Ryadska Valentyna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of audit, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: ppaflotos@gmail.com

Сучасний аудит склався як економічна практика внаслідок розвитку суспільно-економічних відносин. Результатом генезису аудиту стали не тільки практичні рекомендації, які представлені системою принципів і правил, викладених у міжнародних стандартах аудиту, а й наукові концепції, що мають важливе самостійне значення. Такі концепції пояснюють проблеми практичної діяльності та перспективи її розвитку. Разом з тим, висновок, який було зроблено професором О. А. Петриком ще у 2004 р. про те, що «розвиток теорії аудиту суттєво відстає від практичних методів аудиту і стимулюється необхідністю пояснення практики» [9, с. 10], і сьогодні не втрачає своєї актуальності. Об'єктивним індикатором цього стану є питання про визнання аудиту самостійною наукою, яке й до теперішнього часу є дискусійним.

Сучасні наукові погляди на аудит набули певних системних форм, що можуть стати підґрунтям для подальшого їх розвитку. Теоретичне осмислення будь-якої науки – та й кожної сфери людської діяльності взагалі – необхідно, на наш погляд, проводити в постійному режимі як невідмінний інструмент її вдосконалення. Необхідність перманентного перегляду теорії аудиту є наслідком специфіки його існування як професійної діяльності, що знаходиться в процесі постійних трансформацій, які відбуваються внаслідок змін економічного механізму.

Погляди вчених щодо форми існування аудиту в системі економічних наук мають дві полярні точки зору. Перша базується на тому, що аудит є розділом науки про господарський контроль і фактично не може розглядатись як самостійна наука. Вперше такі погляди були сформовані професором Ф. Ф. Бутинцем і в подальшому набули розвитку його послідовниками. У протилежність таких поглядів аудит позиціонується як самостійна наука українськими вченими В. С. Рудницьким, О. А. Петриком, Г. М. Давидовим, О. Ю. Редько та російськими вченими А. Д. Шереметом, В. І. Подольським, Я. В. Соколовим, М. А. Азарською та іншими.

Сформоване підґрунтя для логічно-систематизованого процесу розвитку теорії аудиту повинно набути подальшого конкретного змістовного наповнення. Саме ці обставини були поштовхом для нового витку дискусії щодо змісту аудиту та його місця в системі економічних наук. Її початком стала публікація матеріалів методологічного семінару Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова «Проблеми теорії аудиту», який проводився під керівництвом професора А. Д. Шеремета [10]. Для визнання аудиту наукою, на думку А. Д. Шеремета, необхідно: показати місце аудиту в системі економічних наук; показати місце аудиту в системі контролю взагалі та фінансового контролю; дати визначення аудиту як науки і практики; сформулювати предмет і метод аудиту як науки; визначити сутність аудиту та аудиторської діяльності.

Отже, відправною точкою дискусії є вирішення питання про місце аудиту в системі економічних наук.

Метою цієї статті є дослідження розвитку уявлень про зміст аудиту як самостійної науки та його методології в системі економічних наук.

А. Маршалл відзначав, що «економічна наука – це така наука, яка розвивається і має розвиватися поступово і безперервно». Якщо «кращі труди сучасних авторів вступають у протиріччя з роботами їх попередників, то з часом виявляється, що насправді вони «не порушують спадковості процесу розвитку науки. ...Нові доктрини лише доповнюють старі, розширюють, розвивають, іноді виправляють їх, часто надають їм іншу тональність по-новому розставляючи, акценти, але дуже рідко спростовують їх» [7, с. 47].

У загальному розумінні економічна наука – це наука про сукупність та розвиток виробничих відносин, що відповідають рівню розвитку виробничих сил суспільства, базис, головними і визначальним елементом якого є відносини власності на засоби виробництва [3].

Таким чином, з позиції методології «економічні науки мають один об'єкт вивчення – економічні, тобто виробничі, відносини людей, які тісно пов'язані з продуктивними силами (технічною стороною виробництва) і які є базисом для надбудованих відносин людей – політичних, юридичних, соціальних та ін.», разом з тим, «кожна економічна наука має свій предмет дослідження, тобто досліджує якусь рису, сторону або форму руху цього загального об'єкта» [10].

Проведений аналіз досліджень, в яких розглядається питання місця аудиту в системі економічних наук, дозволяє визначити існування трьох основних позицій.

Перша позиція відносить аудит до галузевих наук. Причому можна констатувати два підходи до обґрунтування такої позиції. Так, Ф. Ф. Бутинець говорить про аудит як галузеву науку в системі наук про господарський контроль: «У системі наук про господарський контроль аудиту відведено вагоме місце. Як і всі інші економічні науки, аудит належить до суспільних наук і ...є галузевою економічною наукою» [4, с. 27]. Тобто, аудит визначається як галузева «субнаука» другого порядку відносно самостійної функціональної економічної науки – господарський контроль. Якщо визнати прийнятним такий підхід, тоді, очевидно, треба говорити про змішаний характер предмету аудиту, який повинен відповідати одночасно предмету галузевих наук (економічні, виробничі відносини і продуктивні сили у розрізі окремих галузей) і функціональних наук (певна основна (головна) функція управління).

Натомість М. А. Азарська визначає аудит як галузеву науку на підставі того, що «аудит є елементом ринкової інфраструктури. Аудиторська практика склалася та існує в ринкових умовах і за економічними законами ринку як підприємницька (а не управлінська) діяльність» [1, с. 300]. Разом з тим треба зазначити, що обрана методологічна основа не отримала логічного продовження, і вчена прямо не визначає галузевий характер науки про аудит, але робить висновок про особливе місце цієї науки як «комплементарної». За логікою, що використовується М. А. Азарською, «аудит покликаний задовольняти реальні економічні потреби суб'єктів ринкових відносин в об'єктивній та повній інформації про діяльність економічних суб'єктів ринку. Для задоволення потреб необхідно виробництво економічних

благ – аудиторських послуг, які поділяються: на аудит фінансовою звітності, супутні послуги та інші послуги. Аудиторські послуги є комплементарними, оскільки доповнюють послуги, пов'язані з управлінням (планування, облік, аналіз, контроль та ін.) Цим пояснюється взаємозв'язок і обумовленість тенденцій розвитку прикладних економічних наук» [1, с. 300]. Тобто, акцент на те, що аудиторські послуги пов'язані безпосередньо з процесом управління, можна вважати доказом того, що «комплементарність» фактично є не що інше, як поєднання галузевого та функціонального характеру науки про аудит. Але, на відміну від Ф. Ф. Бутинця, аудит тут виступає як самостійна, а не «субнаука».

Друга позиція, що може бути охарактеризована, як «дифузрна», була використана С. В. Івахненковим. Поділяючи погляди професора Ф. Ф. Бутинця щодо співвідношення аудиту та господарського контролю (аудит розглядається як складова науки про господарський контроль), вчений робить висновок, що «господарський контроль в теоретичному сенсі є міждисциплінарною галуззю науки, яка знаходиться на перетині соціальних (суспільних) та природничих і точних наук». [6, с. 118]. Таким чином, С. В. Івахненков взагалі не визнає господарський контроль у цілому та аудит зокрема наукою, що входить безпосередньо тільки до складу системи економічних наук. Учений констатує, що «немає сумнівів, що господарський контроль і в т. с. аудит як складова менеджменту, бізнесу та економіки належать до суспільних наук. Що ж до детального виділення (диференціації) їх у системі наук як окремої науки, то видається, що більш універсальною є позиція відомого вітчизняного філософа В. І. Вернадського про те, що «наука одна, і єдина, бо хоча кількість наук постійно зростає, створюються нові, – вони всі пов'язані в єдину наукову побудову і не можуть логічно суперечити одна одній» [6, с. 113 – 114]. Отже, дослідницький пошук фактично отримує результат, який свідчить про те, що аудит виходить за межі сформованих уявлень про аудит як чисто функціональної економічної науки.

Третя позиція щодо місця аудиту в системі економічних наук розглядає його як самостійну функціональну економічну науку. Її обґрунтування було зроблено професором А. Д. Шереметом і в подальшому розвинуто В. І. Подольським [2], І. В. Федоренко та Г. І. Золотаревою [11].

Видокремлення аудиту як самостійної економічної науки А. Д. Шеремет здійснює шляхом розкриття змісту предмету аудиту. На його думку, предмет аудиту як функціональної науки, може бути визначений з теорії управління і функцій управління. Як методологічну основу для визначення сутності аудиту та його відмежування від інших нефункціональних конкретно-економічних наук А. Д. Шеремет приймає головну функцію управління. Загальна сукупність функцій управління може бути представлена так:

- ✦ інформаційне забезпечення управління (збір, обробка, упорядкування інформації про економічні явища і процеси);

- ✦ аналіз або аналітичне забезпечення управління (обґрунтування найбільш оптимальних в даних умовах рішень);
- ✦ планування (прогнозування, перспективне і поточне планування) економічної системи;
- ✦ організація оперативного управління (організація і регулювання ефективного функціонування тих чи інших елементів господарського механізму з метою оптимізації використання трудових, матеріальних і грошових ресурсів економічної системи);
- ✦ контроль (контроль за ходом виконання бізнес-планів і управлінських рішень, оцінка економічної ефективності діяльності, стимулювання) [10].

Логіка А. Д. Шеремета в подальшому ґрунтується на тому, що перші дві функції відображають більшою мірою технологічні етапи управління, що зводяться до інформаційного і аналітичного забезпечення процесу прийняття рішень. У свою чергу прийняття рішень здійснюється у вигляді таких функцій управління, як планування, організація управління та контроль. Тоді виникає цілком слушне питання: яка риса відокремлює аудит від інших функціональних наук? Відповідь на нього вчений дає таку: «Аудит як наука являє систему знань про методи і прийоми незалежного фінансового контролю. Аудит як практика є вид управлінської діяльності, що зводиться до незалежного фінансового контролю та оцінки фінансової (бухгалтерської) звітності. Незалежний фінансовий контроль визначає сутність аудиту, відокремлює його від інших видів контролю і виділяє його в самостійну наукову (і навчальну) дисципліну і практику. Таким чином, предметом аудиту як науки є одна з основних функцій управління, що забезпечує незалежний контроль достовірності фінансової (бухгалтерської) звітності особи, звітність якої перевіряється аудитором, для прийняття рішень користувачами цієї звітності» [10].

В основу методології А. Д. Шеремета щодо видокремлення аудиту в самостійну науку було покладено потребу пояснити аудиторську практику виходячи із сутності економічних відносин, що визначають зміст аудиторської діяльності в структурі ринкових відносин. Разом з тим, у підсумку ця «відправна точка» була повністю розмита через домінуюче сприйняття аудиторської практики як форми незалежного контролю. Незважаючи на той факт, що окрім контрольної функції управління має ще й функцію інформаційного забезпечення, а практика аудиту все більш сприймається як оціночна діяльність щодо достовірності фінансової інформації, дослідники начебто не помічають цього й намагаються «прилаштувати» ці очевидні факти до сталого уявлення про аудит як виду або методу контролю. Професор Н. І. Дорош, помічаючи погану сумісність парадигм наукового знання щодо господарського контролю та аудиту, зазначає: «Аудиторство нерівнозначне нашим поняттям документальної комплексної ревізії, рахункової перевірки балансу, судово-бухгалтерської експертизи, аналізу господарської діяльності, але аудит використовує методи їх дослідження» [5, с. 51].

Погляди іншого російського вченого – В. І. Подольського щодо сутності аудиту як науки повністю збігаються з точкою зору А. Д. Шеремета. Аудит за В. І. Подольським «являє собою функціональну науку про методи і прийоми незалежного фінансового контролю» [2, с. 13].

Критична позиція поглядів А. Д. Шеремета та В. І. Подольського присутня в дослідженнях М. А. Азарської, яка прямо говорить про те, що «не можна виключати економічні відносини із визначення сутності аудиту. ... На нашу думку, уявлення про аудит як про науку, що вивчає прийоми і методи незалежного фінансового контролю, а практики як управлінської діяльності, є вузьким» [1, с. 298]. Разом з тим, вчена розглядає економічні відносини, які пов'язані з аудитом, лише в площині функціонування суб'єктів аудиторської діяльності. Аудит за М. А. Азарською – це «наука про сукупність і розвиток відносин, що виникають між суб'єктами ринку (суб'єктами аудиторської діяльності) з приводу об'єктивного і повного надання інформації про майновий та фінансовий стан, результати діяльності економічних суб'єктів ринку в бухгалтерській (фінансовій) звітності» [1, с. 298]. Таке трактування сутності наукового знання про аудит фактично звужує його до сфери організації та регулювання аудиторської практики, про що прямо й зазначається вченою: «Аудит як наука вивчає поведінку учасників економічних процесів (суб'єктів аудиторської діяльності), відображає об'єктивну реальність аудиторської практики (позитивна задача науки). Результат діяльності учасників, які мають свободу дій, підпорядковується обмеженням, властивим ринковій економіці, і не завжди оптимальний. Тому аудит як наука прагне знайти оптимальні форми організації аудиторської діяльності та організації виробництва послуги, створити ідеальну (найбільш раціональну) модель взаємодії суб'єктів відносин (нормативна задача)» [1, с. 300].

У цілому можна вважати прогресивним кроком спробу М. А. Азарської розкрити сутність науки про аудит через особливий прояв змісту економічних відносин. Разом з тим, вважаємо неприйнятним обмеження границі таких економічних відносин лише відносинами, що виникають між суб'єктами аудиторської діяльності.

Аудит як самостійна економічна наука повинна пояснювати закономірності процесів, що відбуваються в практичній площині. Виникнення аудиту обумовлено перш за все процесами розвитку соціально-економічних відносин, внаслідок яких відбулося відокремлення власників від процесів прямого розпорядження, а потім й контролю за використанням ресурсів суб'єкту господарювання. Саме ці обставини стали визначальними для виникнення та формування так званих тристоронніх відносин, які й сьогодні є фундаментальним елементом Міжнародної концептуальної основи завдань з надання впевненості [8, с. 10 – 11]. Отже, тристоронні відносини необхідно розглядати як об'єктивну форму існування аудиту.

Тристоронні відносини як першооснова незалежної аудиторської діяльності передбачають участь трьох окремих сторін: фахівця-практика (незалежного аудитора), відповідальної сторони та визначених користу-

вачів. Таким чином, зміст процесів, що відбуваються в системі тристоронніх відносин, визначаються нами як базові, що обумовлюють напрямок розвитку аудиту. Домінантними в цьому трикутнику виступають відносини «користувач – відповідальна сторона», які, у свою чергу, формують послідовний ланцюг: «відповідальна сторона – незалежний аудитор» – «користувач – незалежний аудитор». Отже, розвиток відносин типу «користувач – відповідальна сторона» визначає закономірності функціонування аудиторської практики в цілому. Взаємовідносини, які існують між користувачем і відповідальною стороною, виникають й змінюються в результаті розвитку виробничих (економічних) відносин, які відбуваються внаслідок дії об'єктивних законів економіки. Тому можна стверджувати, що розвиток аудиту відбувається під впливом змін форми відносин між користувачами та відповідальною стороною, що, у свою чергу, є наслідком еволюції економічних відносин.

Традиційне представлення аудиту визначає його як форму незалежного контролю. Проте, проведене нами дослідження місця аудиту в системі контролю в цілому та контрольному процесі зокрема, дозволило дійти таких висновків.

По-перше, процес виконання аудиторської перевірки (завдання з надання впевненості) завжди виходить за межі звичайного процесу контролю. Головною його особливістю є те, що він ґрунтується перш за все на професійному судженні аудитора, яке розповсюджується на всі етапи процесу виконання завдання. Професійне судження виступає своєрідним фільтром для вхідних параметрів, що визначають не тільки зміст процедур перевірки, але й для формування кінцевого результату аудиту – аудиторської думки. Основними вхідними параметрами, що визначають зміст та обсяг процедур аудиторської перевірки, виступають результати процедур оцінки суттєвості та процедур оцінки ризиків, що формуються з врахуванням професійного судження. Таким чином, вхідний параметр для здійснення контрольного процесу визначеної фінансової інформації, яка була складена окремо взятою відповідальною особою, є величина не постійна і може змінюватись залежно від цільового призначення результатів аудиту.

По-друге, на відміну від контрольного процесу, який направлений на виявлення відхилень у параметрах фактичного стану в порівнянні із встановленими параметрами, процедури отримання доказів спрямовані на отримання свідчень, що такі відхилення відсутні. Таким чином, мета виконання аудиторських процедур має протилежну направленість в порівнянні з процедурами контрольного процесу: не пошук відхилень, а отримання свідчень про їх відсутність.

По-третє, цільова спрямованість процесу інформування суб'єкта контролю в процесі здійснення аудиторської перевірки має спільні і від'ємні ознаки з подібними процедурами, що здійснюються за наслідками перевірки системи внутрішнього контролю, бухгалтерського обліку та звітності підприємства будь-якими іншими контролюючими структурами. Зрозуміло, що інформація, отримана управлінським персоналом за результатами виконання

процедур аудиторської перевірки, може бути використана в подальшому контрольному процесі суб'єкта господарювання, проте такий «перетин» із загальною системою контролю є, скоріше, побічним продуктом поряд із головним результатом виконання завдання – надання впевненості щодо достовірності фінансової інформації. Такий висновок базується на тому, що в основі прийняття рішення аудитора про доцільність та необхідність інформування також знаходяться суттєвість та професійне судження аудитора.

Таким чином, аудиторська перевірка перебуває всередині контрольного процесу відповідальної сторони і прямо не пов'язана з етапами його реалізації. Цілком очевидним стає визначення місця аудиту в системі управління. Фактично, воно знаходиться на перетині контурів систем контролю та інформаційних систем. Причому, таке поєднання є не нічим іншим, як результатом розвитку змісту тристоронніх відносин та практики незалежного аудиту. З урахуванням існуючого тренду розвитку відносин «користувач – відповідальна сторона» можна говорити про розширення місця та функцій сучасного аудиту саме в секторі дії інформаційних систем управління бізнес-процесів.

Отже, аудит як практична діяльність являє собою незалежну оцінку фінансової інформації в загальній системі економічного управління з метою надання відповідного рівня впевненості визначенню користувачам такої інформації, який дозволяє зменшити інформаційні ризики в контрольному середовищі та в процесі прийняття управлінських рішень.

ВИСНОВКИ

З врахування всіх вище викладених обставин сутність аудиту як самостійної економічної науки визначається так: *аудит* – це наука про сукупність і розвиток відносин, що виникають між суб'єктами інформаційного обміну з приводу об'єктивного і повного формування інформації про майновий та фінансовий стан, результати діяльності, яка використовується в процесі прийняття управлінських рішень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Азарская М. А.** Теоретические основы аудита: предмет и метод // Экономические науки. – 2009. – № 7. – С. 297 – 301.
2. Аудит: учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / Под ред. В. И. Подольского. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА: Аудит, 2011. – 607 с.
3. Большая экономическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2008. – 816 с.
4. **Бутинець Ф. Ф.** Аудит: підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів. – 2-е вид. перероб. та доп. – Житомир: ПП «Рута», 2002. – 672 с.
5. **Дорош Н. І.** Аудит: методологія і організація: монографія / Н. І. Дорош. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. – 402 с.
6. **Івахненко С. В.** Інформаційні технології в аудиті та внутрішньогосподарському контролі: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.09. / С. В. Івахненко. – Київ, 2011. – 566 с.

7. **Маршалл А.** Основы экономической науки / А. Маршалл (предисл. Дж. М. Кейнс / Пер. с англ. В. И. Бомкина, В. Т. Рыбина, Р. И. Столпера. – М.: Эксмо, 2007. – 832 с.

8. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, частина 2 / Пер. з англ.: Ольховікова О. Л., Селезньов О. В., Зєніна О. О., Гик О. В., Біндер С. Г. – К.: Міжнародна федерація бухгалтерів, Аудиторська палата України, 2010. – 409 с.

9. **Петрик О. А.** Стан та перспективи розвитку аудиту в Україні: методологічні та організаційні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / О. А. Петрик. – Київ, 2004. – 34 с.

10. Проблемы теории аудита. Методологический семинар МГУ им. М. В. Ломоносова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.econ.msu.ru/ds/1086>

11. **Федоренко И. В.** Развитие аудита как науки / И. В. Федоренко, Г. И. Золотарева // Аудит и финансовый анализ. – 2010. – № 2. – С. 214 – 219.

REFERENCES

Azarskaia, M. A. "Teoreticheskie osnovy audita: predmet i metod" [Theoretical basis of the audit: the subject and method]. *Ekonomicheskie nauki*, no. 7 (2009): 297-301.

Audit [Audit]. Moscow: YUNITI – DANA, 2011.

Bolshaia ekonomicheskaja entsiklopediia [Greater economic encyclopedia]. Moscow: Eksmo, 2008.

Butynets, F. F. *Audyt* [Audit]. Zhytomyr: Ruta, 2002.

Dorosh, N. I. *Audyt: metodolohiia i orhanizatsiia* [Audit: Methodology and Organization]. Kyiv: Znannia; KOO, 2001.

Fedorenko, I. V., and Zolotareva, G. I. "Razvitie audita kak nauki" [The development of audit as a science]. *Audit i finansovyuy analiz*, no. 2 (2010): 214-219.

Ivakhnenkov, S. V. "Informatsiini tekhnolohii v audyti ta vnutrishnyohospodarskomu kontroli" [Information technology audit and internal control]. *Dysertatsiia doktora ekonomichnykh nauk: 08.00.09*, 2011.

Mizhnarodni standarty kontroliu iakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh [International standards of quality control, auditing, review, other assurance and related services]. Kyiv: Mizhnarodna federatsiia bukhhalteriv; Audytorska palata Ukrainy, 2010.

Marshall, A. *Osnovy ekonomicheskoy nauki* [Fundamentals of economics]. Moscow: Eksmo, 2007.

"Problemy teorii audita. Metodologicheskyy seminar MGU im. M. V. Lomonosova" [Problems of the theory of the audit. Methodological Seminar MSU. M. Lomonosov Moscow State University]. <http://www.econ.msu.ru/ds/1086>

Petryk, O. A. "Stan ta perspektyvy rozvytku audytu v Ukraini: metodolohichni ta orhanizatsiini aspekty" [Status and prospects of audit in Ukraine: Methodological and organizational aspects]. *Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia dok. ekon. nauk: spets. 08.06.04*, 2004.

ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ В ОБЛІКУ

БЕСКОСТА Г. М.

УДК 658.15

Бескоста Г. М. Обґрунтування сутності нематеріальних активів в обліку

В Україні суб'єкти господарювання у фінансово-господарській діяльності все частіше використовують нематеріальні активи, але не так активно, як в інших країнах світу. Одна з причин цього – складності в розумінні сутності нематеріального активу як об'єкта обліку. Мета статті – узагальнити та визначити сутність нематеріальних активів для бухгалтерського обліку у відповідності до нормативних документів з обліку нематеріальних активів. У статті обґрунтовано сутність нематеріальних активів, визначено розбіжності розкриття основних аспектів сутності нематеріальних активів для організації бухгалтерського обліку. Узагальнено визначення терміна «нематеріальний актив», обґрунтовано поняття «ідентифікація», систематизовано критерії визнання нематеріальних активів, обґрунтовано ознаки класифікації нематеріальних активів для бухгалтерського обліку. Для усунення виявлених розбіжностей у нормативних документах, однозначного трактування основних загальних положень щодо організації бухгалтерського обліку нематеріальних активів запропоновано: обґрунтоване визначення нематеріального активу; внесення доповнення до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» стосовно ідентифікації об'єктів нематеріальних активів; визначено критерії визнання нематеріальних активів; узагальнені основні ознаки класифікації нематеріальних активів відповідно до П(С)БО 8 для бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Вирішення цих питань важливо для ефективної, правильно організації бухгалтерського обліку, формування інформації про нематеріальні активи, достовірності фінансової звітності.

Ключові слова: бухгалтерський облік, нематеріальний актив, немонетарний актив, ідентифікація, критерії визнання, класифікація, право, група нематеріальних активів.

Табл.: 1. **Бібл.:** 8.

Бескоста Галина Миколаївна – доцент, кафедра обліку та аудиту, Запорізька державна інженерна академія (пр. Леніна, 226, Запоріжжя, 69006, Україна)

E-mail: Beskostay@Yandex.ru

УДК 658.15

Бескостая Г. Н. Обоснование сущности нематериальных активов в учете

В Украине субъекты хозяйствования в финансово-хозяйственной деятельности все чаще используют нематериальные активы, но не так активно, как в других странах мира. Одна из причин этого – сложности в понимании сущности нематериального актива как объекта учета. Цель статьи – обобщить и определить сущность нематериальных активов для бухгалтерского учета в соответствии с нормативными документами по учету нематериальных активов. В статье обоснована сущность нематериальных активов, определены разногласия основных аспектов сущности нематериальных активов для организации бухгалтерского учета. Обобщено определение термина «нематериальный актив» и понятия «идентификация», систематизированы критерии признания нематериальных активов, обоснованы признаки классификации нематериальных активов для бухгалтерского учета. Для устранения выявленных разногласий в нормативных документах, однозначного толкования основных общих положений относительно организации бухгалтерского учета нематериальных активов предложены: обоснованное определение нематериального актива; внесение дополнения в Положение (стандарт) бухгалтерского учета 8 «Нематериальные активы» относительно идентификации объектов нематериальных активов; определены критерии признания нематериальных активов; обобщены основные признаки классификации нематериальных активов в соответствии с П(С)БО 8 для бухгалтерского учета и финансовой отчетности. Решение этих вопросов важно для эффективной, правильной организации бухгалтерского учета, формирования информации о нематериальных активах, достоверности финансовой отчетности.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, нематериальный актив, немонетарный актив, идентификация, критерии признания, классификация, право, группа нематериальных активов.

Табл.: 1. **Библ.:** 8.

Бескостая Галина Николаевна – доцент, кафедра учета и аудита, Запорожская государственная инженерная академия (пр. Ленина, 226, Запорожье, 69006, Украина)

E-mail: Beskostay@Yandex.ru

UDC 658.15

Beskosta H. M. Substantiation of the Essence of Intangible Assets in Accounting

Economic subjects in Ukraine started to use intangible assets in their financial and economic activity more often, but still less than in other countries of the world. One of the reasons is a difficulty in understanding the essence of an intangible asset as an object of accounting. The goal of the article is to identify the essence of intangible assets for accounting in accordance with regulatory documents on accounting of intangible assets. The article justifies essence of intangible assets, identifies contradictions of main aspects of the essence of intangible assets for organisation of accounting. It generalises the definition of the "intangible asset" term and "identification" notion, systemises criteria of acknowledgement of intangible assets and justifies features of classification of intangible assets for accounting. In order to eliminate detected contradictions in regulatory documents and interpret clearly main general provisions with respect to organisation of accounting of intangible assets, the article offers: to give a justified definition of the intangible asset; to introduce addenda to the Regulations (standard) of Accounting No. 8 "Intangible Assets" with respect to identification of objects of intangible assets; to identify criteria of acknowledgement of intangible assets; to generalise main features of classification of intangible assets in accordance with Regulations (standard) of Accounting No. 8 for accounting and financial reporting. Solution of these issues is important for effective and proper organisation of accounting and formation of information on intangible assets and authenticity of financial reports.

Key words: accounting, intangible asset, non-monetary asset, identification, acknowledged criteria, classification, law, a group of intangible assets.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 8.

Beskosta Halyna M. – Associate Professor, Department of Accounting and Auditing, Zaporizhia State Engineering Academy (pr. Lenina, 226, Zaporizhia, 69006, Ukraine)

E-mail: Beskostay@Yandex.ru

Українах з розвинутою економікою нематеріальні активи мають велике значення в господарській діяльності. В Україні суб'єкти господарювання використовують нематеріальні активи в фінансово-господарській діяльності, але не так активно, як в інших країнах світу. Однією з причин цього є складнощі в розумінні сутності нематеріального активу як об'єкта обліку. На початковій стадії облікового процесу нематеріальних активів виникають питання у визначенні, ідентифікації, оцінці, класифікації об'єктів нематеріальних активів. Це основні питання для визнання нематеріальних активів активами суб'єктів господарювання, їх первісної оцінки, віднесення до певної класифікаційної групи. Помилки на цій стадії бухгалтерського обліку призводять до помилок у відображенні в обліку операцій з нематеріальними активами і, як наслідок, – до недостовірності фінансової звітності стосовно нематеріальних активів. Саме тому в статті розглядаються основні проблемні аспекти питань визначення терміна «нематеріальний актив», критерії визнання, їх класифікація для запобігання помилок у бухгалтерському обліку при їх надходженні.

У сучасних умовах використання нематеріальних активів у фінансово-господарській діяльності сприяє підвищенню ефективності діяльності суб'єктів господарювання, їх конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості. Нематеріальні активи розглядаються як потенційне джерело отримання економічних вигод. Інформація про нематеріальні активи у фінансовій звітності надає змогу користувачам фінансової звітності приймати управлінські рішення стосовно майбутніх взаємовідносин із суб'єктами господарювання.

Методологічні принципи формування в бухгалтерському обліку інформації про нематеріальні активи, незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи та розкриття інформації про них визначає Положення (Стандарт) Бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи». Крім П(С)БО 8, в обліку необхідно користуватися Методичними рекомендаціями з бухгалтерського обліку нематеріальних активів № 1327, а також нормами Податкового кодексу України. На міжнародному рівні діє Міжнародний стандарт 38 «Нематеріальні активи». На порівнянні цих документів і будуть розглянуті проблемні питання обліку нематеріальних активів.

Питання обліку нематеріальних активів розглядаються такими вітчизняними та зарубіжними вченими: Голов С. Ф., Сопко В. В., Бутинець Ф. Ф., Завгородній В. П., Соколов Я. В., Ткаченко Н. М., Святоцький А. Д., Ольховський В., Павлюк І. М., Кемпбелл Р., та ін.

Аналіз досліджень виявив проблемні питання обліку нематеріальних активів. Неоднозначне трактування основних положень законодавчо-нормативної бази, розбіжності в них викликають певні труднощі бухгалтерського обліку операцій по надходженню, використанню та відображенню в фінансовій звітності. Слід зазначити, що питання обліку нематеріальних активів не достатньо розглядаються в фахових виданнях, а тому відповіді на питання щодо обліку нематеріальних активів знайти важко. Для достовірного відображення операцій з нематеріальними активами в обліку та фінансовій звітності необхідно чітко розуміти, що таке нематеріальний актив, як об'єкт обліку, до якої групи нематеріальних

активів слід віднести той чи інший вид нематеріального активу. Проблемними питаннями обліку нематеріальних активів є їх визначення, ідентифікація, класифікація. Авторами пропонуються різні ознаки класифікації нематеріальних активів, але для фінансового обліку та фінансової звітності вони не так важливі, корисними вони можуть бути для управлінського обліку та аналізу нематеріальних активів.

Неоднозначність трактування основних понять призводить до того, що інформація про нематеріальні активи у фінансовій звітності не відповідає її принципам і не може бути корисною користувачам фінансової звітності в прийнятті ними управлінських рішень.

Мета статті – узагальнити та визначити сутність нематеріальних активів для бухгалтерського обліку відповідно до нормативних документів з обліку нематеріальних активів.

З визначення нематеріального активу розпочинається процес його бухгалтерського обліку, а саме тому має велике значення для бухгалтера. Бухгалтеру необхідно розуміти сутність нематеріальних активів, їх особливість, які об'єкти творчої діяльності, промислової власності є об'єктом обліку нематеріального активу, на підставі яких документів необхідно актив визнати нематеріальним активом. Нерозуміння основних положень обліку нематеріальних активів призводить до помилок в їх визнанні, первісній оцінці, переоцінці, оцінці на дату Балансу, нарахуванні амортизації, а головне – у відображенні інформації про нематеріальні активи у фінансовій звітності.

Визначення поняття нематеріального активу для бухгалтерського обліку повинно трактуватися однаково в усіх нормативних документах, мати однозначне розуміння, бути доступним не тільки для бухгалтера, спеціаліста-аналітика, але й також і для користувачів фінансової звітності.

Визначення поняття нематеріального активу, які наводяться в П(С)БО 8, МСБО 38, Методичних рекомендаціях з бухгалтерського обліку нематеріальних активів, Податковому кодексі України, наведені в *табл. 1*.

Аналізуючи наведені визначення нематеріального активу, можна зробити висновки, що існують розбіжності у визначенні поняття нематеріального активу, які мають своє пояснення, але для достовірності відображення в обліку та звітності важливо мати одне доступне для розуміння визначення нематеріального активу:

- ✦ критеріями визначення нематеріального активу в перших трьох документах є: немонетарний актив; може бути ідентифікований;
- ✦ тільки в Податковому кодексі це: **право** власності на результати інтелектуальної діяльності, промислової діяльності та інші аналогічні права;
- ✦ у П(С)БО нематеріальний актив не має матеріальної форми, а у МСБО – без фізичної субстанції;
- ✦ тільки в МСБО визначається, для чого утримується нематеріальний актив;
- ✦ тільки в Методичних рекомендаціях нематеріальні активи визначаються незалежно від строку їх корисного використання.

Визначення понять нематеріальних активів

Джерело	Визначення: нематеріальний актив –
П(С)БО 8	Немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований
МСБО 38	Немонетарний актив, що його можна ідентифікувати, без фізичної субстанції, який утримується для використання у виробництві чи постачанні товарів або послуг, а також для передачі в оренду іншим сторонам чи для адміністративних цілей
Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів	Вважаються немонетарні активи, які не мають матеріальної форми та можуть бути ідентифіковані (незалежно від строку їх корисного використання (експлуатації))
Податковий кодекс України	Право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами

Слід зауважити, що в Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку термін «немонетарний актив» у визначенні інших немонетарних активів не використовується. Згідно з П(С)БО 19 немонетарні активи – всі активи, окрім грошових коштів, їх еквівалентів і дебіторської заборгованості у фіксованій (або визначеній) сумі грошових коштів.

Виникає питання, для чого термін «немонетарний актив» використовується тільки для визначення нематеріального активу? До речі, аналіз, чи є актив монетарний чи немонетарний, як правило, має значення при складанні Балансу на звітну дату. У визначенні нематеріального активу цей термін зайвий тому, що це не особливість нематеріального активу, яка виділяє його з інших активів, а у визначенні необхідно вказувати лише на особливі ознаки поняття нематеріального активу.

Ряд вітчизняних фахівців у запропонованих визначеннях нематеріального активу теж пропускають термін «немонетарний актив», а звертають увагу на інші особливості нематеріального активу – такі, як: умовну вартість об'єктів промислової та інтелектуальної власності; довгострокові вкладення в придбання об'єктів промислової та інтелектуальної власності; вартість документально оформлених прав. Терміни «інтелектуальна власність» і «промислова власність» ще потребують подальшого визначення та уточнення, тому що вони мають певну умовність. Передбачалося, що ці терміни будуть використовуватися тимчасово, доки не буде визначений термін, який буде визначати особливості результатів творчої діяльності [6], але практика доводить їх використання в сучасній практиці. В Україні в 2008 р. введено термін «інтелектуальний капітал» – це створений або придбаний інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, об'єктивований, ідентифікований (відокремлений від організації (установи)), утримується організацією (установою) з метою отримання прибутку (додаткової вартості). Інтелектуальний капітал – це ресурс, який характеризує знання, інтелектуальний потенціал організації і є одним із нових критеріїв визначення конкурентоспроможності організації [6].

Введення нових термінів і використання вже існуючих, їх подальше дослідження вплине на визначення нематеріального активу в бухгалтерському обліку. Поки

цього не сталося, необхідно уточнити визначення нематеріального активу, який би однозначно, достовірно характеризував об'єкт обліку нематеріального активу та чітко визначав що є нематеріальним активом.

У нормативних документах України [1, 2, 3, 5] визначені групи нематеріальних активів, за якими їх необхідно відображати в бухгалтерському обліку. Наприклад, бухгалтерський облік нематеріальних активів, згідно з П(С)БО 8, передбачає групи, кожна з яких є **правом**: на використання, на комерційні визначення, об'єкти промислової вартості, авторські права та суміжні з ним права, на здійснення діяльності, використання економічних та інших привілеїв та ін. Якщо б у визначенні нематеріального активу був зазначений термін «право», це значно спростило б розуміння самого нематеріального активу як об'єкта обліку. Тобто, чітко було б визначено, що для визнання активу, який не має матеріальної форми, необхідно мати на нього право. Визнання права підтверджує правостановлюючий документ. До речі, чіткого визначення терміна «правостановлюючий документ» у нормативних актах не існує. А це означає, що саме право є об'єктом обліку нематеріальних активів, і облікові процедури (оцінка, переоцінка, нарахування амортизації, зменшення, збільшення корисності) проводяться саме з правом суб'єкта на нематеріальний актив.

Таким чином, можна зробити висновки: термін «немонетарний актив» у визначенні нематеріального активу потребує подальшого аналізу з метою його виключення з визначення терміна «нематеріальний актив» або його заміни новим терміном, який би уточнював саме особливість нематеріального активу. Таким терміном може бути: інтелектуальна власність, промислова власність, інтелектуальний капітал, або слід знайти нове визначення, яке повинно однозначно характеризувати об'єкт нематеріального активу.

У визначенні нематеріального активу зазначено, що це актив, який не має матеріальної форми, що вказує на особливість нематеріального активу. Це достатньо зрозуміло, проблемних питань немає, а тому у визначенні нематеріального активу має свою необхідність, доречність, зрозумілість, однозначне тлумачення як одна з особливостей нематеріального активу.

У визначенні нематеріального активу згідно з П(С)БО 8 є умова, критерій його визнання – це немонетарний актив, який може бути ідентифікований. У нормативних документах України нема пояснення терміна «ідентифікація». В енциклопедичному словнику: ідентифікація – визнання тотожності, ототожнення об'єктів, опізнання.

Згідно з МСБО 38, параграф 12: Актив відповідає критерію можливої ідентифікації у визначенні нематеріального активу, якщо він:

- ✦ може бути відокремлений, тобто маєть можливість його відокремлення або відокремлення суб'єкта господарювання та продажі, передачі, ліцензуванні, здачі в оренду або обміну окремо або разом з відповідним контрактом, активом або зобов'язанням; або
- ✦ виникає в результаті контрактних або інших юридичних прав, незалежно від того, можуть вони бути передані або відокремлені від суб'єкта господарювання або від інших прав і зобов'язань.

Таким чином, ідентифікація означає, що об'єкт нематеріального активу може бути виділений, відокремлений від інших об'єктів. Як вже відзначалося, об'єктом обліку нематеріальних активів, виходячи з переліку груп нематеріальних активів, згідно з П(С)БО 8 виступає право. Виходячи з цього, можна зробити висновки, що юридичний аспект ідентифікації об'єкта нематеріального активу є одним із головних на сьогодні.

Для розуміння використання терміна «ідентифікувати» в практиці обліку необхідно внести в П(С)БО 8 доповнення. Це може бути доповнення Загальних положень П(С)БО 8 п. 4, де наводяться значення термінів, які використовуються в П(С)БО 8, або можна доповнити цей розділ додатковою статтею «ідентифікація», де визначити, що таке ідентифікація та яким чином об'єкт може бути ідентифікованим, тобто визначити методи ідентифікації нематеріальних активів, що буде доцільним і корисним для бухгалтерів, спеціалістів-аналітиків.

Для визнання нематеріального активу активом і для його відображення в бухгалтерському обліку придбаний нематеріальний актив повинен відповідати певним критеріям визнання. Критерії визнання нематеріального активу поділяються на дві групи:

1. Критерії визнання нематеріального активу як активу взагалі:

- ✦ актив контролюється підприємством внаслідок минулих подій;
 - ✦ існує ймовірність одержання підприємством майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням;
 - ✦ вартість активу може бути достовірно визначена.
2. Критерії визнання саме нематеріального активу:
- ✦ немонетарний актив;
 - ✦ не має матеріальної форми;
 - ✦ може бути ідентифікований.

Критерій «немонетарний актив», присутній у даному переліку, відповідає вимогам П(С)БО 8, але, як зазначалося вище, якщо його виключити з визначення по-

няття «нематеріальний актив», тоді його необхідно виключити із критеріїв визнання нематеріального активу.

Визначення нематеріального активу має значення для бухгалтерського обліку, оскільки сам нематеріальний актив не має матеріальної форми, а тому бухгалтеру при надходженні нематеріального активу необхідно керуватися основними термінами у визнанні нематеріального активу як об'єкта обліку нематеріального активу.

Пропонується один з варіантів визначення терміна «нематеріальний актив», який безумовно, потребує подальшого вивчення та аналізу: *нематеріальний актив – актив, який не має матеріальної форми, визначається правом суб'єкта господарювання, може бути ідентифікований, і суб'єкт господарювання має право на його використання.*

Важливим питанням організації обліку нематеріальних активів є їх класифікація. Класифікація необхідна, по-перше, для розкриття інформації про нематеріальні активи у фінансовій звітності, а по-друге, важлива для управлінського обліку та аналізу використання нематеріальних активів і фінансової звітності. Відповідно до П(С)БО 8:

- ✦ для бухгалтерського обліку нематеріальні активи класифікуються за групами, кожній групі нематеріального активу відповідає певний субрахунок, при цьому назва субрахунку відповідає назві групи;
- ✦ для відображення інформації про нематеріальні активи в Примітках до фінансової звітності поділяються на нематеріальні активи, створені власними силами, та отримані іншим шляхом за ознакою «за способом отримання».

Підхід до класифікації нематеріальних активів згідно з П(С)БО 8 і МСБО 38 дещо відрізняється:

- ✦ згідно з П(С)БО 8 нематеріальні активи поділяються на групи. Група нематеріальних активів – сукупність однотипних за призначенням та умовами використання нематеріальних активів;
- ✦ згідно з МСБО 38 нематеріальні активи поділяються на класи. Клас нематеріальних активів – група активів, подібних за характером і використанню в діяльності суб'єкта господарювання;
- ✦ згідно з П(С)БО 8 група нематеріальних активів включає групу прав, тобто об'єктом обліку є права на нематеріальні активи, а не самі об'єкти нематеріальних активів;
- ✦ згідно з П(С)БО 8 наводиться перелік об'єктів нематеріальних активів, яких необхідно використовувати в обліку;
- ✦ згідно з МСБО 38 наводиться перелік видів нематеріальних активів як приклад.

Бухгалтерський облік нематеріальних активів відповідно до П(С)БО 8 ведеться по кожному об'єкту за такими групами:

1. Права користування природними ресурсами.
2. Права користування майном.
3. Права на комерційні позначення.
4. Права на об'єкти промислової власності.

5. Авторське право та суміжні з ним права.

6. Інші нематеріальні активи.

У Методичних рекомендаціях з бухгалтерського обліку нематеріальних активів [5] наведено сім груп нематеріальних активів, сьома група – це незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи.

У Податковому кодексі України [1] наведено шість груп нематеріальних активів, які повністю співпадають з групами та об'єктами відповідно до П(С)БО 8. Існує тільки одне доповнення для об'єктів групи 2 – «крім права постійного користування земельною ділянкою».

Аналіз класифікації нематеріальних активів показав, що класифікація нематеріальних активів, відповідно до П(С)БО 8 за групами та за способом отримання відповідає вимогам бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Це означає, що виділені певні групи нематеріальних активів, які не відрізняються суттєво від груп в інших нормативних документах, задовольняють методику організації обліку нематеріальних активів і відображення інформації про них у фінансовій звітності. Аналіз об'єктів нематеріальних активів за групами, аналіз певних об'єктів для кожної окремо взятої групи, виділення ознак класифікації за групами потребує подальших досліджень.

Авторами досліджень обліку нематеріальних активів пропонуються ознаки класифікації нематеріальних активів, кількість цих ознак коливається від двох до п'ятнадцяти, а за бажанням кількість можна ще збільшити, але кількість – це ще не якість. Кожна класифікація та ознака класифікації повинні мати свою мету, завдання та відповідати вимогам бухгалтерського обліку, управлінського обліку, аналізу нематеріальних активів.

ВИСНОВКИ

У результаті узагальнення сутності нематеріальних активів для бухгалтерського обліку відповідно до нормативних документів України, регламентуючих облік нематеріальних активів і в порівнянні з Міжнародними стандартами, визначені проблемні аспекти: у визначенні поняття терміна «нематеріальний актив», який розкривається в П(С)БО 8; у визначенні критеріїв визнання нематеріальних активів; у визначенні ознак їх класифікації для бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Визначено розбіжності розкриття основних аспектів сутності нематеріальних активів для організації бухгалтерського обліку в нормативних документах, які викликають певні труднощі однозначного трактування основних понять необхідних для правильного та достовірного обліку нематеріальних активів.

Для усунення виявлених розбіжностей в нормативних документах, однозначного трактування основних загальних положень щодо організації бухгалтерського обліку нематеріальних активів запропоновано:

- ✦ визначення нематеріального активу;
- ✦ внесення доповнення до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» стосовно ідентифікації об'єктів нематеріальних активів;
- ✦ визначені критерії визнання нематеріальних активів;

- ✦ визначені основні ознаки класифікації нематеріальних активів відповідно до П(С)БО 8 для бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Вирішення цих питань важливо для ефективної, правильно організації бухгалтерського обліку, формування інформації про нематеріальні активи, достовірності фінансової звітності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Податковий кодекс України, від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.profiwins.com.ua/uk/legislation/kodeks.html>

2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : Наказ Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р. № 242 // Бізнес «Бухгалтерія». – 2012. – № 1.

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» : Наказ Міністерства фінансів України від 07.07.1999 р. № 163 // Бізнес «Бухгалтерія». – 2012. – № 1.

4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи» Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ). – К. : ФПБАУ, 2004.

5. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів від 16.11.2009 № 1327. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

6. Методика проведения научно-технологического аудита отраслевых государственных научно-технических учреждений и организаций, которые подчиняются Министерству промышленной политики Украины, утвержденная приказом Минпромполитики Украины от 31.05.2008 г. № 314 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon.rada.gov.ua>

7. Ольховский В. Назначение и функциональное содержание нематериальных активов современных компаний / В. Ольховский // Проблемы теории и практики управления. – 2007. – № 11. – С. 30.

8. Павлюк І. М. Бухгалтерський облік основних засобів та інших необоротних матеріальних і нематеріальних активів : навч. посіб. / І. М. Павлюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 159 с.

REFERENCES

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://www.profiwins.com.ua/uk/legislation/kodeks.html>

[Legal Act of Ukraine] (2012).

[Legal Act of Ukraine] (2012).

"Mizhnarodnyi standart bukhgalterskoho obliku 38 «Nematerialni aktyvy»" [International Accounting Standard 38 "Intangible Assets"]. *Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti*, 2004.

"Metodychni rekomendatsii z bukhgalterskoho obliku nematerialnykh aktyviv" [Guidelines on accounting of intangible assets]. <http://zakon.rada.gov.ua>

"Metodika provedeniia nauchno-tekhnologicheskogo audita otraslevykh gosudarstvennykh nauchno-tekhnicheskikh uchrzheniy i organizatsiy, kotorye podchyniautsia Ministerstvu promyshlennoy politiki Ukrainy" [The methodology of the scientific and technological audit of public sector science and technology institutions and organizations that are subordinate to the Ministry of Industrial Policy of Ukraine]. <http://zakon.rada.gov.ua>

Olkhovskiy, V. "Naznachenie i funktsionalnoe sodержanie nematerialnykh aktivov sovremennykh kompaniy" [The purpose and the functional content of intangibles of today's businesses]. *Problemy teorii i praktiki upravleniia*, no. 11 (2007): 30.

Pavliuk, I. M. *Bukhhalterskyi oblik osnovnykh zasobiv ta inshykh neoborotnykh materialnykh i nematerialnykh aktyviv* [Accounting of fixed assets and other non-current tangible and intangible assets]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2004.

ВИЗНАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ГОФЕРБЕР Ю. В.

УДК 657.6:339.138

Гофербер Ю. В. Визнання ефективності проведення аудиту маркетингової діяльності

У статті розглянуто сутність, визначення та оцінка ефективності аудиту маркетингової діяльності. Досліджено існуючу практику та якість незалежної перевірки з метою визначення переваг і недоліків. У результаті виділено основні засади проведення аудиту на підприємстві для того, щоб маркетингова діяльність була більш ефективною і прибутковою. Обґрунтовано, що, окрім використання процедур оцінки ефективності, важливим є також застосування системи критеріїв, які допомагають визначити відповідність аудиту поставленим стратегічним цілям, оптимізувати процес координації зі службою управління ризиками, розробити ефективну систему підвищення кваліфікації та мотивації працівників. Подальші дослідження цієї проблеми повинні йти в напрямку визначення того, які формулювання мають бути в аудиторів при представленні кінцевого продукту своєї роботи, яким чином аудиторів бачать цей процес отримання об'єктивних даних, які критерії користувачі та аудиторів вважають прийнятними.

Ключові слова: аудит маркетингової діяльності, ефективність аудиту, маркетингова діяльність.

Рис.: 2. **Бібл.:** 10.

Гофербер Юлія Володимирівна – аспірантка, кафедра фінансового аналізу і контролю, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: linki_jk@mail.ru

УДК 657.6:339.138

UDC 657.6:339.138

Гофербер Ю. В. Определение эффективности проведения аудита маркетинговой деятельности

Goferber Y. V. Determining Efficiency of Auditing the Marketing Activity

В статье рассмотрены сущность, определение и оценка эффективности аудита маркетинговой деятельности. Исследованы существующая практика и качество независимой проверки с целью определения преимуществ и недостатков. В результате выделены основные принципы проведения аудита на предприятии для того, чтобы маркетинговая деятельность была более эффективной и прибыльной. Обосновано, что, кроме использования процедур оценки эффективности, важным является также применение системы критериев, которые помогают определить соответствие аудита поставленным стратегическим целям, оптимизировать процесс координации со службой управления рисками, разработать эффективную систему повышения квалификации и мотивации работников. Дальнейшие исследования этой проблемы должны идти в направлении определения того, какие формулировки должны быть у аудитора при представлении конечного продукта своей работы, каким образом аудиторы видят этот процесс получения объективных данных, какие критерии пользователи и аудиторы считают приемлемыми.

The article considers the essence, determination and assessment of efficiency of the audit of the marketing activity. It studies the existing practice and quality of independent examination with the purpose of identification of advantages and shortcomings. As a result, the article identifies main principles of the audit at an enterprise in order to make marketing activity mode effective and profitable. The article justifies that, apart from the use of the procedures of assessment of efficiency, it is important to use a system of criteria, which help to determine correspondence of the audit with the set strategic goals, optimise the process of co-ordination with the risk management service, and develop an efficient system of advanced training and motivation of personnel. The further studies of this problem should go in the direction of determination of what wording the auditor should use when presenting the final product of his or her work, how auditors see this process of obtaining objective data and what criteria the users and auditors consider to be acceptable.

Key words: audit of the marketing activity, audit efficiency, marketing activity.
Рис.: 2. **Бібл.:** 10.

Ключевые слова: аудит маркетинговой деятельности, эффективность аудита, маркетинговая деятельность.

Рис.: 2. **Бібл.:** 10.

Гофербер Юлія Владимировна – аспірантка, кафедра фінансового аналізу і контролю, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: linki_jk@mail.ru

Goferber Yuliya V. – Postgraduate Student, Department of Financial Analysis and Control, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: linki_jk@mail.ru

За сучасних умов господарювання ефективність маркетингової діяльності потребує створення адекватних механізмів її здійснення та контролю отриманих результатів, що дозволило б визначити ступінь досягнення поставлених цілей, визначити економічні зрушення і об'єктивно оцінити позитивні та негативні наслідки. Проте на сьогодні це питання є одним з найважливіших і найскладніших у досліджуваній проблематиці. Відтак, актуальним є визначення і забезпечення проведення якісного та ефективного аудиту з метою зменшення ризиків у наданні необ'єктивної інформації за результатами перевірки маркетингової діяльності.

Проблема визначення ефективності проведення аудиту маркетингової діяльності в цілому розглядалась у роботах Ф. Котлера [3], Ж.-Ж. Ламбена [4], Г. Барієва,

А. Дуровича та інших, втім, досить поверхнево та суперечливо, що є свідченням потреби подальших досліджень. Цю тезу, крім того, підтверджує існування полеміки в практиці аудиторів стосовно дефініції основних якісних характеристик проведеної перевірки та визначення основних критеріїв її ефективності. Тому дослідження даного питання та опрацювання методики аудиту в торговельній сфері набуває важливого практичного та теоретичного значення.

Протягом останнього часу виникла нагальна потреба у впровадженні системи управління ефективністю аудиту маркетингової діяльності, що обумовлена відсутністю для всіх контролюючих органів стандартів і процедур роботи; низькою якістю більшої кількості контрольних заходів, які потребують суттєвих допра-

цювань у процесі роботи; проведенням додаткових заходів для запобігання викривленню інформації та наданню необ'єктивних висновків.

За проведенням нами опитуванням управлінського персоналу на торговельних підприємствах, 78% респондентів позитивно відгукнулися про результати проведеної перевірки (аудиту) і врахували рекомендовані пропозиції в роботі. Проте 22% виявили недоліки в роботі аудиторів, серед зазначених причин були такі: помилкове або необ'єктивне уявлення аудиторів про маркетингову стратегію та тактику підприємства, збутову політику; упереджене надання аудиторського висновку; брак часу для виявлення суттєвих порушень та інші. З цих причин торговельними підприємствами не були враховані рекомендації з покращення діяльності і відповідно не отримано очікуваного економічного ефекту від проведеного аудиту, за яким були понесені витрати, що є досить суттєвим недоліком і потребує швидкого вирішення, оскільки кожний власник (керівник) бажає знайти пріоритетні напрямки та шляхи розвитку і покращення маркетингової діяльності в короткий проміжок часу, при цьому зменшуючи понесені витрати і використовуючи всі наявні переваги і можливості управління маркетинговою діяльністю.

Крім того, аналізуючи стан та ефективність проведення даного виду аудиту, можна стверджувати, що на сьогодні його стан незадовільний, адже точність оцінки складає менше 40%, що, на жаль, пояснюється відсутністю належної практики та наукового обґрунтування визначення ефективності аудиту, наявних протиріч у стандартах і процедурах, формулюваннях критеріїв ефективності та потребує термінового вирішення в процесі роботи.

Тому логічним і необхідним кроком у розгляді даного питання є перш за все визначення суті ефективності аудиту маркетингової діяльності, під якою ми розуміємо досягнення позитивного результату за наслідками проведення перевірки (співвідношення досягнутого результату і поставленої мети). Втім, ефективність аудиту маркетингової діяльності, виходячи з його суті та змісту, не вичерпується лише оцінкою ефективності діяльності аудиторів. Ефективними мають бути формування витрат і доходів маркетингового відділу, також використання цих коштів, що характеризує якість управління ресурсами підприємства, демонструючи доцільність та результативність їх використання [2].

Урахування саме таких визначень і складових дозволяє побудувати адекватну сучасним потребам і ринковим умовам аудиторську перевірку, яка буде базуватися на засадах справедливості та неупередженості, чесності та оперативності. Тому, за результатом проведеного аналізу й узагальнення закордонного досвіду, ми вважаємо, що така система вдосконалення має вмещувати в собі три блоки з відповідними вимогами, яких необхідно обов'язково дотримуватись (рис. 1) [3].

Використання процедур визначення ефективності саме за такими блоками дозволить визначити успішність і можливість досягнення задач ефективності роботи аудитора під час аудиторської перевірки маркетингової діяльності. Крім того, за потребою, вказані показники

можуть бути деталізовані з урахуванням особливостей аудиту. При цьому одиницею виміру будуть служити коефіцієнти якості, а саме: розрахунок їх як різниці між негативним і позитивним значенням показників певного блоку системи і відповідно, дозволяючи зробити висновки щодо перевірки та діяльності аудиторської фірми в цілому, формування достатнього рівень упевненості в достовірності отриманих результатів (аудиторського висновку) і відповідностей цілей і результатів маркетингової стратегії. Звідси, ефективність окремих елементів є критерієм визнання ефективності системи аудиту в цілому за об'єктом.

Виходячи з цих міркувань важливим є не лише визначення процедур, але й правильний вибір системи критеріїв визначення ефективності аудиту. На сьогодні серед вчених існують розбіжності у класифікації та поділу єдино визначених критеріїв. Так, основними за узагальненим підходом різних авторів є: *своєчасність* – що передбачає досягнення результатів у необхідний проміжок часу [5]; *економічність* – забезпечення скорочення витрат отримання максимального економічного ефекту [6]; *результативність* – отримання максимального економічного ефекту [3]; *об'єктивність* – відображення всіх фактів за результатами проведення перевірки [6]; *доцільність* – наявність суттєвих відхилень і способів вирішення [4].

Втім, на нашу думку, така класифікація відображає лише якісний зміст, не враховуючи загального характеру існуючої потреби, тому ми вважаємо за доцільне, виділити дві основні класифікаційні ознаки, а саме: кількісні та якісні критерії, що дозволяють не лише оцінити ефективність аудиту, але й інформаційну базу, у тому числі яка формується за його результатами, кількісно підійти до визначення і розрахунку.

Якісні критерії, на наш погляд, взаємозалежні та пропорційні дотриманню принципів аудиту та професійної етики. До основних слід віднести – відповідальність, достовірність, об'єктивність, плановість, прозорість, незалежність, відносна самостійність, відповідальність за результати, правомірність обраних методів і прийомів перевірки.

До кількісних:

1) *коефіцієнт раціональності витрати часу на здійснення аудиту* (чим менше витрачається часу, тим економічнішим вважається проведений аудит, втім, важливим аспектом є визначення результативності такої перевірки, найкращим результатом є менше витрачання часу і отримання економічної вигоди в результаті впровадження рекомендацій та пропозицій за результатами перевірки) – розраховується як співвідношення часу до результату;

2) *коефіцієнт результативності та доцільності понесених витрат засобів на проведення аудиту* (ідеальним варіантом для підприємства є ситуація, коли понесені витрати на перевірку мають бути мінімальними, у той час як очікуваний економічний результат максимальний) – розраховується як співвідношення витрат на перевірку до результату;

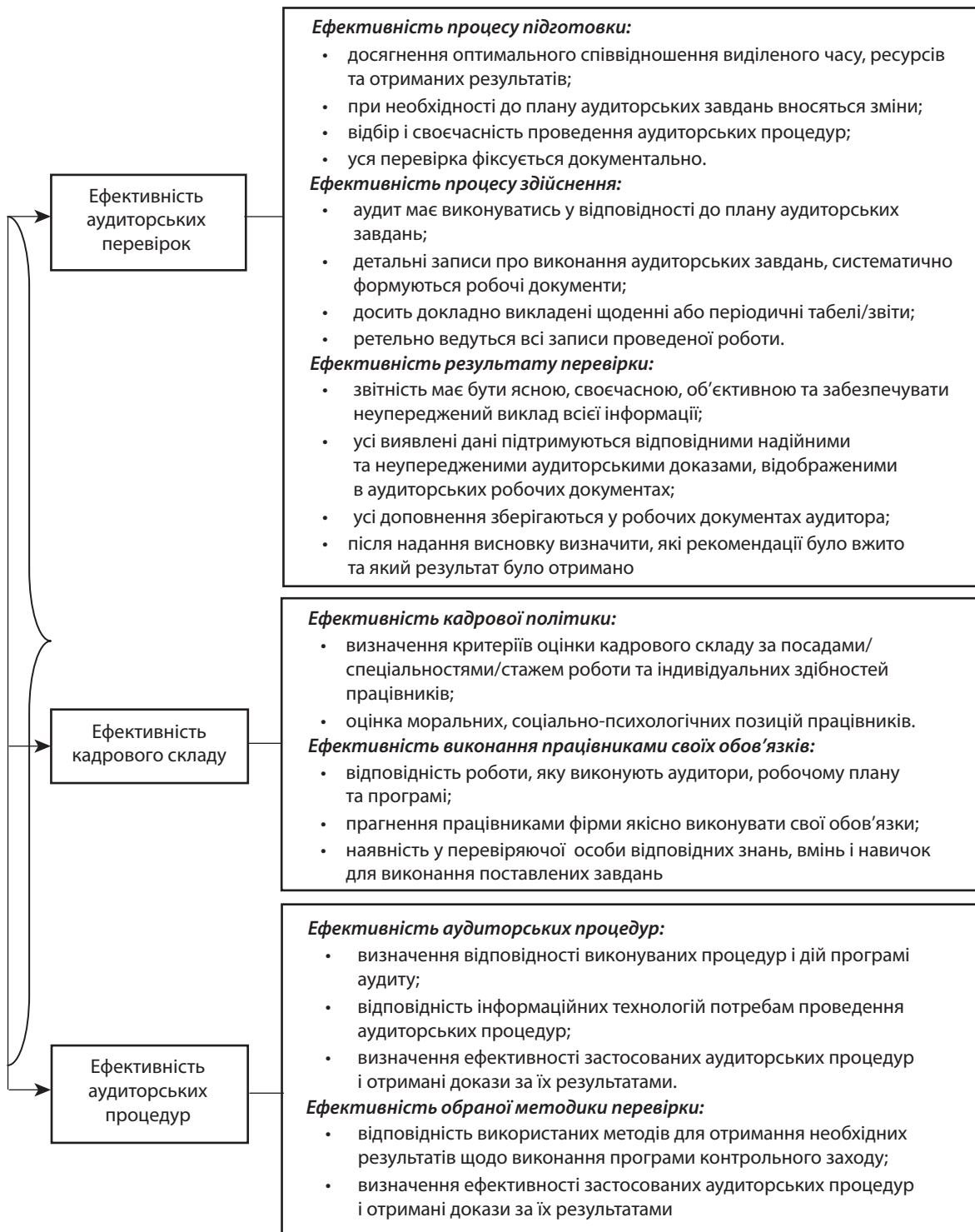

Рис. 1. Система ефективності аудиту маркетингової діяльності

3) кількість (цінної) інформації для потреб управління, яка отримується в процесі проведення аудиту для доказів з метою надання неупередженого, повного та об'єктивного висновку) – співвідношення кількості інформації (саме цінної з точки зору управлінського персоналу або інформації, що часто використовується з метою проведення аналізу)/кількість якісних доказів + економічний результат;

4) коефіцієнт ефективності використання робочого часу (чим результативніше буде діяльність аудитора за найкоротший проміжок часу, тим менші витрати

понесе замовник з отриманням найбільш результативного ефекту) – розраховується як співвідношення фактично використаного фонду робочого часу до максимально можливого;

5) коефіцієнт вагомості та значимості наданих рекомендацій (найефективнішим результатом є використання та впровадження пропозицій за результатом проведеного аудиту з метою покращення бізнес-процесів та отримання максимально можливого доходу) – розраховується як співвідношення наданих рекомендацій та пропозицій до використаних у процесі діяльності;

б) коефіцієнт завершеності контрольних заходів (чим більша кількість запланованих заходів буде виконана, тим результативніша і об'єктивна буде перевірка) – розраховується як співвідношення запланованих проведених аудиторських процедур до фактично проведених; та інші.

Отже, проведена інтерпретація вищезазначених критеріїв у відповідності до поставлених завдань допомагає визначити відповідність аудиту поставленим стратегічним цілям, оптимізувати процес координації зі службою управління ризиками, розробити ефективну систему підвищення кваліфікації та мотивації працівників. Додамо, що для того, щоб критерії були більш ефективними, доцільним є встановлення певних обмежень у часі, обсязі параметрів (частина організації та виду витрат) та ін. Отже, вирішення питання використання та застосування критеріїв забезпечує цілеспрямованість та практичну орієнтацію роботи аудиторів на вирішення економічних і соціально-політичних проблем діяльності підприємства, з подальшим моніторингом за впровадженими пропозиціями, які надані в аудиторському висновку, і визначенням розміру результату такого впровадження, виявляючи всі наявні переваги і недоліки у разі, якщо вони є. Це дозволяє скоротити підприємству неефективні маркетингові витрати, створити підґрунтя для отримання стабільного прибутку (на підприємства, що запроваджують таку практику, було простежено збільшення результативності до 25%).

При цьому важливу увагу слід приділити питанню необхідності покращення структури аудиторських фірм за допомогою функціонального аналізу за ділянками роботи і посадовими особами. У такому випадку ми вважаємо недоцільним створення фірм з однією чи трьома особами в штаті, що не дозволяє повномірно виконувати всі покладені завдання і відповідно проводити якісні та ефективні перевірки на підприємствах. Дане твердження є обґрунтованим потреби в розробці планів і програм перевірки виконання посадових обов'язків керівником аудиторської фірми, відслідковуванні інформації за впровадженням нових і сучасних технологій у діяльність аудиторів, доборі та ретельній перевірці кадрової політики фірми, шляхом відбору та конкурсу на проходження посад до штату, постійного підвищення кваліфікації працівників і збільшення відповідальності за надання аудиторського висновку в аспектах адміністративної та кримінальної відповідальності, запровадження санкцій для тих, хто порушує і не дотримується правил професійної етики та норм законодавства, що дозволить підвищити ефективність проведених заходів та збільшити об'єктивність та неупередженість аудиторів. Результати проведеної перевірки ефективності та якості роботи персоналу аудиторської фірми необхідно фіксувати в документах з обліку кадрів (наприклад, індивідуальний лист, картка обліку та ін.) з метою відслідковування тенденцій змін.

Завершальним кроком у дослідженні питання визнання ефективності аудиту маркетингової діяльності є визначення основних пріоритетних напрямків розвитку системи оцінки ефективності аудиту маркетингової

діяльності, яка за стандартами аудиту INTOSAI «повинна приділяти особливу увагу програмам гарантії ефективності для того, щоб удосконалювати та роботи аудит більш результативним та економним при оцінці використання коштів підприємств і подальшої маркетингової стратегії». При цьому основними характеристиками системи як на рівні керівництва, так і держави в цілому, є

- ✦ важливість і цінність питань, що розглядається в процесі аудиту;
- ✦ обсяг і завершеність у плануванні й виконанні аудиту;
- ✦ об'єктивність і чесність як основні принципи проведення аудиту та складання аудиторського висновку і рекомендацій;
- ✦ ефективність виконання аудиторських перевірок та розв'язання супутніх завдань.

Такий підхід повністю враховує вимоги часу та потреби управлінського персоналу як головний фактор і рушій покращення аудиторської перевірки у відповідності до реалій та зарубіжних вимог [6].

Отже, проведене дослідження дає можливість відобразити схематично порядок проведення аудиту маркетингової діяльності та основні методичні аспекти перевірки на підприємствах (рис. 2).

Подальші дослідження цього питання, на нашу думку, повинні йти в напрямку визначення того, які формулювання повинні бути в аудиторів при представленні кінцевого продукту своєї роботи (аудиторського висновку), яким чином аудиторів бачать цей процес отримання об'єктивних даних (які аудиторські процедури будуть використані), які критерії користувачі та аудиторів вважають прийнятними. Для цього слід посилювати роль національного законодавства у сфері аудиту маркетингової діяльності з метою врахування можливих особливих вимог національних користувачів результатів аудиторської роботи. Саме такі підходи дозволять забезпечити належний рівень ефективності аудиту як з точки зору всього суспільства, так і з точки зору конкретних замовників.

ВИСНОВКИ

Отже, ринкові умови висувають вимоги до вдосконалення аудиту маркетингової діяльності, його інструментарію та методики. Перспективним напрямком розвитку системи контролю ефективності та якості в Україні є зміцнення акцентів у контрольній діяльності в бік аудиту, зокрема маркетингової діяльності як контролю ефективності та результативності. Запропонована система вирішення поставленого питання дозволяє сформулювати достатній рівень упевненості у достовірності отриманих результатів аудиту та відповідностей цілей і результатів маркетингової стратегії. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Акентьєва О. Б. Контроль якості аудиту: реалії та шляхи розвитку / О. Б. Акентьєва, О. В. Любимий // Бухгалтерський учет и аудит. – 2002. – № 7. – С. 52 – 54.
2. Андреев В. Д. Практичний аудит : справ.посobie / В. Д. Андреев. – М. : Экономика, 1994. – 366 с.

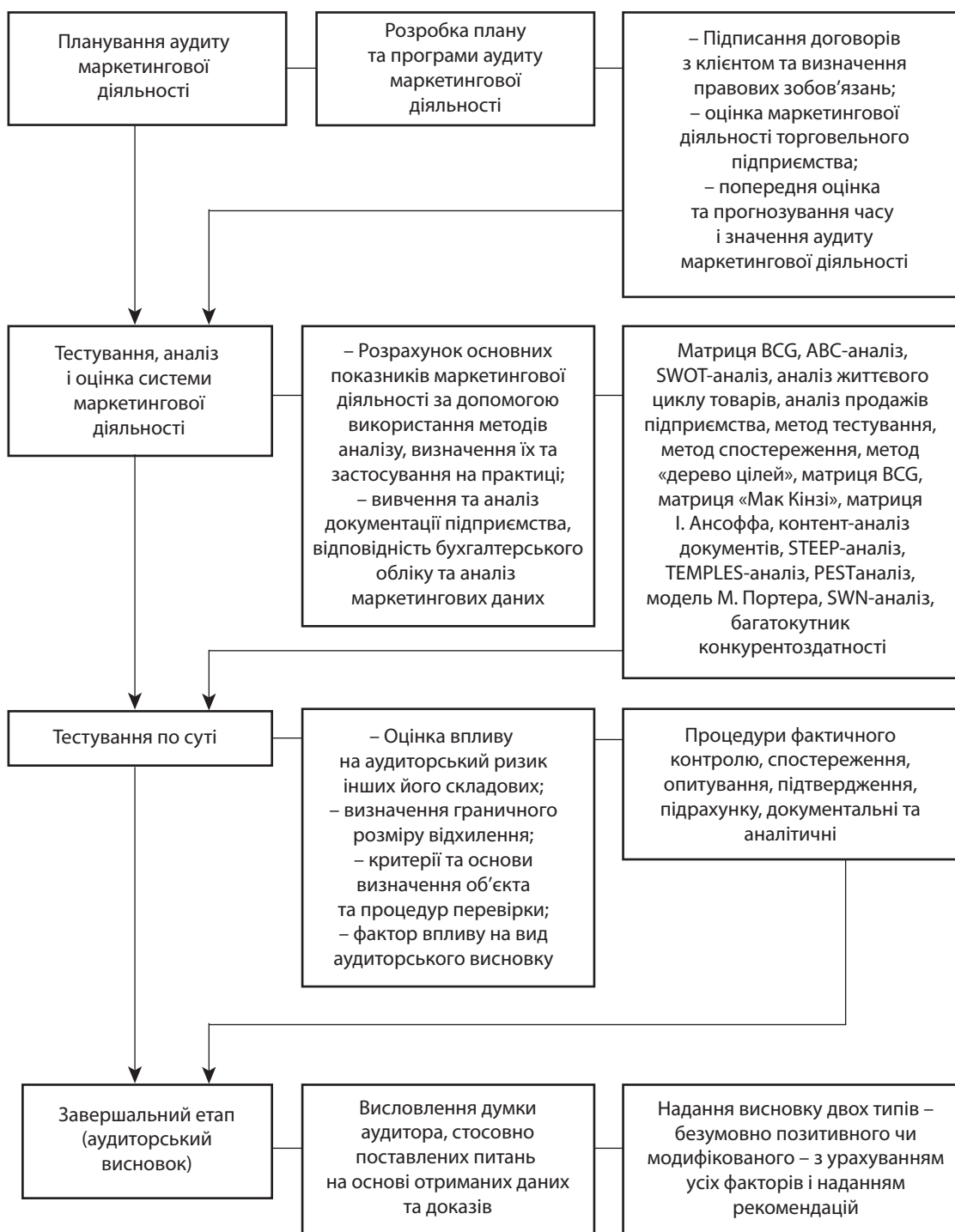

Рис. 2. Алгоритм проведення аудиту маркетингової діяльності торговельних підприємств

3. Державний фінансовий аудит: методологія і організація : монографія / [Є. В. Мних, М. О. Никонович, Н. С. Барабаш та ін.]; за ред. Є. В. Мниха. – К. : КНТЕУ, 2009. – 319 с.

4. Ефективний аудит як складова банківського маркетингу : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – Вип. 32. – С. 145 – 153.

5. Жовніренко О. В. Удосконалення контролю якості проведення аудиту ефективності / О. В. Жовніренко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2010. – Вип. 154. – Ч. 3. – С. 70 – 78.

6. Івахненко С. В. Підвищення ефективності аудиту і контролю із застосуванням аналітичних процедур / С. В. Івахненко

ков // Весник СевГТУ. Серія «Економіка и финансы» – Севастополь, 2007. – Вип. 81. – С. 18 – 23.

7. Котлер Ф. Маркетинг : підручник / Ф. Котлер. – С-Пб. : Пітер, 2007. – 243 с.

8. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Ж.-Ж. Ламбен ; [пер. с французского]. – СПб. : Наука, 1996. – XV. – 589 с.;

9. Організація і методика аудиту : навч. посіб. / [М. О. Никонович, К. О. Редько, О. А. Юр'єва] ; за ред. Є. В. Мниха. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 472 с.

10. Пожар Т. О. Система контролю якості аудиту ефективності / Т. О. Пожар // Економіка і регіон. – 2012. – № 2 (33). – С. 164 – 169.

REFERENCES

Akientieva, O. B., and Liubymyi, O. V. "Kontrol yakosti audytu: realii ta shliakhy rozvytku" [Quality assurance audit: Realities and paths]. *Bukhhalterskyi uchet y audyt*, no. 7 (2002): 52-54.

Andreev, V. D. *Prakticheskiy audit* [Practical auditing]. Moscow: Ekonomika, 1994.

Efektivnyi audyt yak skladova bankivskoho marketynhu [Effective audit as part of bank marketing]. Sumy: DVNZ «UABS NBU», 2011.

Ivakhnenkov, S. V. "Pidvyshchennia efektyvnosti audytu i kontroliu iz zastosovuvannia analitychnykh protsedur" [Improving the effectiveness of audit and control using analytical procedures]. *Vestnyk SevHTU. Ekonomyka y finansy*, no. 81 (2007): 18-23.

Kotler, F. *Marketynh* [Marketing]. St. Petersburg: Pyter, 2007.

Lamben, Zh.-Zh. *Strategicheskii marketing. Evropeyskaia perspektiva* [Strategic Marketing. The European perspective]. St. Petersburg: Nauka, 1996.

Mnykh, Ye. V., Nykonovych, M. O., and Barabash, N. S. *Derzhavnyi finansovy audyt: metodolohiia i orhanizatsiia* [State financial audit: methodology and organization]. Kyiv: KNTEU, 2009.

Nykonovych, M. O., Redko, K. O., and Yur'ieva, O. A. *Orhanizatsiia i metodyka audytu* [The organization and methods of audit]. Kyiv: KNTU, 2006.

Pozhar, T. O. "Systema kontroliu yakosti audytu efektyvnosti" [The quality system audit efficiency]. *Ekonomika i rehion*, no. 2(33) (2012): 164-169.

Zhovnirenko, O. V. "Udoskonalennia kontroliu yakosti provedennia audytu efektyvnosti" [Improving quality control audit efficiency]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, vol. 3, no. 154 (2010): 70-78.

УДК 651.471

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОГРАМ ЛОЯЛЬНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ БОНУСІВ У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

САХАРОВ П. О.

УДК 651.471

Сахаров П. О. Відображення програм лояльності з використанням бонусів у бухгалтерському обліку

У статті досліджено програми лояльності, які використовуються на сучасних торговельних підприємствах, і виявлено основні перепони розробки методичних підходів обліку бонусів наданих клієнтам програм лояльності. Проаналізовано теоретичні та методичні аспекти обліку бонусів у міжнародній практиці та існуючу в Україні методику відображення в бухгалтерському обліку програм лояльності з використанням бонусів. У результаті порівняння електронних грошей та розрахункових елементів програм лояльності доведено, що накопичувальні бонусні системи за своїми функціями та сутністю повністю відповідають ознакам електронних грошей, тому для їх обліку запропоновано використовувати субрахунок 323 «Електронні гроші, виражені в бонусах». Доведено, що для забезпечення виплат бонусів клієнтам необхідно резервувати частину коштів і відображати резерв бонусів в обліку. Для накопичення інформації про рух коштів, які резервуються підприємством для забезпечення майбутніх витрат на виплату бонусів і посилення деталізації обліку програм лояльності, рекомендується в робочому плані рахунків торговельних підприємств відкривати окремий субрахунок 479 «Резерв покриття бонусів», що дозволить більш повно задовольнити потреби управлінського персоналу в інформації про ефективність програм лояльності.

Ключові слова: програми лояльності, бухгалтерський облік бонусів, електронні гроші, резерв покриття бонусів.

Табл.: 2. **Бібл.:** 16.

Сахаров Павло Олександрович – викладач, кафедра бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: pavalekssah@rambler.ru

УДК 651.471

Сахаров П. А. Отражение программ лояльности с использованием бонусов в бухгалтерском учете

В статье исследованы программы лояльности, которые используются на современных торговых предприятиях и обнаружены основные преграды разработки методических подходов учета бонусов предоставленных клиентам программ лояльности. Проанализированы теоретические и методические аспекты учета бонусов в международной практике и существующая в Украине методика отображения в бухгалтерском учете программ лояльности с использованием бонусов. В результате сравнения электронных денег и расчетных элементов программ лояльности доказано, что накопительные бонусные системы по своим функциям и сущности полностью отвечают признакам электронных денег, потому для их учета предложено использовать субсчет 323 «Электронные деньги, выраженные в бонусах». Доказано, что для обеспечения выплат бонусов клиентам необходимо резервировать часть средств и отображать резерв бонусов в учете. Для накопления информации о движении средств, которые резервируются предприятием для обеспечения будущих расходов на выплату бонусов и усиления детализации учета программ лояльности, рекомендуется в рабочем плане счетов торговых предприятий открывать отдельный субсчет 479 «Резерв покрытия бонусов», что позволит более полно удовлетворить потребности управленческого персонала в информации об эффективности программ лояльности.

Ключевые слова: программы лояльности, бухгалтерский учет бонусов, электронные деньги, резерв покрытия бонусов.

Табл.: 2. **Библ.:** 16.

Сахаров Павел Александрович – преподаватель, кафедра бухгалтерского учета, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: pavalekssah@rambler.ru

UDC 651.471

Sakharov P. O. Reflection of Loyalty Programmes with the use of Bonuses in Accounting

The article studies loyalty programmes that are used at modern trading enterprises and discovers main barriers on the way of development of methodical approaches of bonus accounting provided to the clients of loyalty programmes. It analyses theoretical and methodical aspects of bonus accounting in international practice and methods of reflection of loyalty programmes in accounting with the use of bonuses existing in Ukraine. Comparing electronic money and settlement elements of the loyalty programmes, the article proves that the accumulating bonus systems are completely equal to electronic money by their functions and essence, that is why the sub-account 323 "Electronic money expressed in bonuses" is offered to be used for their accounting. The article proves that the clients need to reserve a part of funds and reflect bonus reserves in accounting in order to ensure payment of bonuses. In order to accumulate information on movement of funds that are reserved by an enterprise for ensuring future expenditures on payment of bonuses and strengthening detailing of accounting of loyalty programmes, the article recommends to open an individual sub-account 479 "Bonus reserve" in the working plan of accounts of trading enterprises, which would allow a better satisfaction of managerial personnel in information on effectiveness of loyalty programmes.

Key words: loyalty programmes, accounting of bonuses, electronic money, bonus reserves.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 16.

Sakharov Pavlo O. – Lecturer, Department of Accounting, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: pavalekssah@rambler.ru

REFERENCES

Akientieva, O. B., and Liubymyi, O. V. "Kontrol yakosti audytu: realii ta shliakhy rozvytku" [Quality assurance audit: Realities and paths]. *Bukhhalterskyi uchet y audyt*, no. 7 (2002): 52-54.

Andreev, V. D. *Prakticheskiy audit* [Practical auditing]. Moscow: Ekonomika, 1994.

Efektivnyi audyt iak skladova bankivskoho marketynhu [Effective audit as part of bank marketing]. Sumy: DVNZ «UABS NBU», 2011.

Ivakhnenkov, S. V. "Pidvyshchennia efektyvnosti audytu i kontroliu iz zastosuvanniam analitychnykh protsedur" [Improving the effectiveness of audit and control using analytical procedures]. *Vestnyk SevHTU. Ekonomyka y finansy*, no. 81 (2007): 18-23.

Kotler, F. *Marketynh* [Marketing]. St. Petersburg: Pyter, 2007.

Lamben, Zh.-Zh. *Strategicheskii marketing. Evropeyskaia perspektiva* [Strategic Marketing. The European perspective]. St. Petersburg: Nauka, 1996.

Mnykh, Ye. V., Nykonovych, M. O., and Barabash, N. S. *Derzhavnyi finansovy audyt: metodolohiia i orhanizatsiia* [State financial audit: methodology and organization]. Kyiv: KNTEU, 2009.

Nykonovych, M. O., Redko, K. O., and Yur'ieva, O. A. *Orhanizatsiia i metodyka audytu* [The organization and methods of audit]. Kyiv: KNTU, 2006.

Pozhar, T. O. "Systema kontroliu iakosti audytu efektyvnosti" [The quality system audit efficiency]. *Ekonomika i rehion*, no. 2(33) (2012): 164-169.

Zhovnirenko, O. V. "Udoskonalennia kontroliu iakosti provedennia audytu efektyvnosti" [Improving quality control audit efficiency]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, vol. 3, no. 154 (2010): 70-78.

УДК 651.471

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОГРАМ ЛОЯЛЬНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ БОНУСІВ У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

САХАРОВ П. О.

УДК 651.471

Сахаров П. О. Відображення програм лояльності з використанням бонусів у бухгалтерському обліку

У статті досліджено програми лояльності, які використовуються на сучасних торговельних підприємствах, і виявлено основні перепони розробки методичних підходів обліку бонусів наданих клієнтам програм лояльності. Проаналізовано теоретичні та методичні аспекти обліку бонусів у міжнародній практиці та існуючу в Україні методику відображення в бухгалтерському обліку програм лояльності з використанням бонусів. У результаті порівняння електронних грошей та розрахункових елементів програм лояльності доведено, що накопичувальні бонусні системи за своїми функціями та сутністю повністю відповідають ознакам електронних грошей, тому для їх обліку запропоновано використовувати субрахунок 323 «Електронні гроші, виражені в бонусах». Доведено, що для забезпечення виплат бонусів клієнтам необхідно резервувати частину коштів і відображати резерв бонусів в обліку. Для накопичення інформації про рух коштів, які резервуються підприємством для забезпечення майбутніх витрат на виплату бонусів і посилення деталізації обліку програм лояльності, рекомендується в робочому плані рахунків торговельних підприємств відкривати окремий субрахунок 479 «Резерв покриття бонусів», що дозволить більш повно задовольнити потреби управлінського персоналу в інформації про ефективність програм лояльності.

Ключові слова: програми лояльності, бухгалтерський облік бонусів, електронні гроші, резерв покриття бонусів.

Табл.: 2. **Бібл.:** 16.

Сахаров Павло Олександрович – викладач, кафедра бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: pavalekssah@rambler.ru

УДК 651.471

Сахаров П. А. Отражение программ лояльности с использованием бонусов в бухгалтерском учете

В статье исследованы программы лояльности, которые используются на современных торговых предприятиях и обнаружены основные преграды разработки методических подходов учета бонусов предоставленных клиентам программ лояльности. Проанализированы теоретические и методические аспекты учета бонусов в международной практике и существующая в Украине методика отображения в бухгалтерском учете программ лояльности с использованием бонусов. В результате сравнения электронных денег и расчетных элементов программ лояльности доказано, что накопительные бонусные системы по своим функциям и сущности полностью отвечают признакам электронных денег, потому для их учета предложено использовать субсчет 323 «Электронные деньги, выраженные в бонусах». Доказано, что для обеспечения выплат бонусов клиентам необходимо резервировать часть средств и отображать резерв бонусов в учете. Для накопления информации о движении средств, которые резервируются предприятием для обеспечения будущих расходов на выплату бонусов и усиления детализации учета программ лояльности, рекомендуется в рабочем плане счетов торговых предприятий открывать отдельный субсчет 479 «Резерв покрытия бонусов», что позволит более полно удовлетворить потребности управленческого персонала в информации об эффективности программ лояльности.

Ключевые слова: программы лояльности, бухгалтерский учет бонусов, электронные деньги, резерв покрытия бонусов.

Табл.: 2. **Библ.:** 16.

Сахаров Павел Александрович – преподаватель, кафедра бухгалтерского учета, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: pavalekssah@rambler.ru

UDC 651.471

Sakharov P. O. Reflection of Loyalty Programmes with the use of Bonuses in Accounting

The article studies loyalty programmes that are used at modern trading enterprises and discovers main barriers on the way of development of methodical approaches of bonus accounting provided to the clients of loyalty programmes. It analyses theoretical and methodical aspects of bonus accounting in international practice and methods of reflection of loyalty programmes in accounting with the use of bonuses existing in Ukraine. Comparing electronic money and settlement elements of the loyalty programmes, the article proves that the accumulating bonus systems are completely equal to electronic money by their functions and essence, that is why the sub-account 323 "Electronic money expressed in bonuses" is offered to be used for their accounting. The article proves that the clients need to reserve a part of funds and reflect bonus reserves in accounting in order to ensure payment of bonuses. In order to accumulate information on movement of funds that are reserved by an enterprise for ensuring future expenditures on payment of bonuses and strengthening detailing of accounting of loyalty programmes, the article recommends to open an individual sub-account 479 "Bonus reserve" in the working plan of accounts of trading enterprises, which would allow a better satisfaction of managerial personnel in information on effectiveness of loyalty programmes.

Key words: loyalty programmes, accounting of bonuses, electronic money, bonus reserves.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 16.

Sakharov Pavlo O. – Lecturer, Department of Accounting, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: pavalekssah@rambler.ru

Аослідження програм лояльності, які використовуються на сучасних торговельних підприємствах, дозволило виділити їх дві основні форми: на базі накопичення електронних грошей (балів, бонусів тощо) і звичайні дисконтні системи на базі дисконтних карток. Для отримання інформації про нарахування та використання бонусів виникає необхідність розробки методики відображення програм лояльності в бухгалтерському обліку, яка дозволить відстежувати економічний ефект від програми. Проте до теперішнього часу існує дуже мало рекомендацій для обліку даних програм. На думку Ф. Ф. Райхельда, бухгалтерський облік є найбільшою перепорою формування програм лояльності: «...сучасна методика бухгалтерського обліку зовсім не відображає того факту, що база споживачів, кваліфіковані кадри та зацікавлені інвестори є найбільш цінним активом будь-якого підприємства. У фінансовій звітності ці активи не відображаються, що і обумовлює прийняття неправильних управлінських рішень» [1, с. 29]. На торговельних підприємствах, які запроваджують програми лояльності з використанням бонусів, необхідно вносити зміни в систему бухгалтерського обліку та облікову політику, а витрати на нарахування бонусів оцінювати не як поточні витрати, а як довгострокові інвестиції в клієнтів, які принесуть прибуток у майбутньому.

Основною перепорою розробки методичних підходів обліку бонусів наданих клієнтам програм лояльності є відсутність законодавчого забезпечення. Низка авторів розглядають проблеми облікового відображення бонусів, які надаються роботодавцями працівникам за успішне виконання своїх трудових обов'язків [2; 3; 4], також у літературі висвітлюються питання щодо методичних засад відображення в обліку бонусів за договорами страхування [5; 6; 7]. Стосовно бонусів, які надаються підприємствами торгівлі клієнтам, то автори в основному прирівнюють їх до знижок [8; 9]. Принципова відмінність дисконтного та бонусного механізмів програм лояльності полягає в тому, що у першому випадку покупець отримує товар за зниженою ціною, при цьому ціна знижується відразу при покупці товарів чи послуг, а в другому – ціна товару не змінюється, бонусами, зазвичай, можна скористатися при наступній покупці, при цьому бонуси викликають зобов'язання торговельного підприємства перед клієнтом.

Таким чином, питання обліку бонусів програм лояльності у науковій та фаховій літературі майже не розкриті, що ускладнює оцінку нарахованих бонусів на підприємстві, викликає труднощі при формуванні бонусного фонду та прийнятті управлінських рішень стосовно програм лояльності, що, у свою чергу, призводить до стримування розвитку бізнесу. Окремі автори пропонують вирішення проблеми шляхом безкоштовного роздавання товару в рахунок бонусів, інші – шляхом резервування частини коштів, що поступають від покупців, у вигляді авансів. Проте, як зазначає Шерер І. А., безкоштовне роздавання товару негативно впливає на оподаткування як продавця, так і покупця. Торговельне підприємство втрачає право на списання в податковому обліку вартості бонусних товарів на витрати і вимушено відображати зобов'язання з ПДВ, що виникає від

звичайної ціни безкоштовно переданого товару. Для покупців (фізичних осіб) вартість безкоштовно отриманих товарів є додатковим прибутком, який оподатковується з доходів фізичних осіб [9].

У міжнародній практиці теоретичні та методичні аспекти обліку бонусів більш опрацьовані. Це пов'язано з тим, що програми лояльності з використанням бонусів беруть свій початок ще в 1970 р., коли в США компанія з авіап перевезень «American Airlines» почала нараховувати постійним клієнтам так звані «милі», які потім можна було обміняти на безоплатний квиток або інші цінні подарунки. Вимоги до обліку суб'єкта господарювання, який надає своїм клієнтам винагороду у вигляді бонусів, визначено було в 2007 р. Комітетом з інтерпретації Міжнародних стандартів фінансової звітності в Тлумаченні IFRIC 13 «Програми лояльності клієнта», у зв'язку з чим підприємствам, що повинні вести облік і складати звітність за вимогами МСФЗ, потрібно внести істотні зміни до своєї облікової політики.

Відповідно до IFRIC 13 бонусні одиниці, що надаються за програмами лояльності клієнтів, повинні враховуватися як окремий компонент операції з продажу, у результаті якої вони надаються, і повинні окремо ідентифікуватися. Тобто, нараховані та виплачені бонуси мають відображатися на рахунках бухгалтерського обліку торговельних підприємств. Основний міжнародний стандарт, який розглядає визнання виручки, МСФЗ (IAS) 18 «Виручка», теж вимагає, щоб компоненти торговельних операцій, що окремо ідентифікуються, враховувалися окремо, якщо виникає необхідність відобразити сутність операцій. Винагорода відноситься на бонусні одиниці виходячи з їх справедливої вартості, яка або визначається на основі ринкової інформації, або, якщо недоступна ринкова інформація, є оціночною величиною. Винагорода, зарахована до бонусних одиниць, переноситься на майбутні періоди до тих пір, поки залишається вірогідність того, що клієнт пред'явить вимоги з їх погашення.

МСБО 10 «Події після звітного періоду», який застосовується для обліку подій, які виникають після звітного періоду, а також для розкриття інформації про них, у розділі «Події, які вимагають коригування після звітного періоду» визначає, що суб'єктові господарювання слід коригувати суми, визнані в його фінансовій звітності, зокрема, визначати після звітного періоду суми прибутку за програмою участі в прибутках компанії або визначати виплати бонусів, якщо суб'єкт господарювання мав теперішнє юридичне або конструктивне зобов'язання на кінець звітного періоду здійснити такі виплати внаслідок подій до цієї дати.

Для забезпечення виплат бонусів клієнтам необхідно резервувати частину коштів і відображати резерв бонусів в обліку. На думку Пархомчук О. О., «резерв» – це джерело покриття можливих або очікуваних витрат і збитків суб'єкта господарювання, що представляє собою запас високоліквідних засобів, які створюються на підприємстві відповідно до чинного законодавства та внутрішніх документів і характеризується особливим порядком формування та цільовим характером вико-

ристання [10]. Проте, планом рахунків не передбачено окремого рахунку для обліку резерву бонусів. Основною проблемою формування та обліку резерву бонусів на торговельних підприємствах є неможливість визначення суми бонусів, яка буде використана клієнтами та незатребувана частка бонусів. Відповідно до П(С)БО 11 «Зобов'язання» зобов'язання з невизначеною сумою або часом погашення на дату балансу – це забезпечення. Забезпечення створюється при виникненні внаслідок минулих подій зобов'язання, погашення якого ймовірно призведе до зменшення ресурсів, що втілюють в собі економічні вигоди, та його оцінка може бути розраховано визначена. Забезпечення відображається у складі зобов'язань, що приводять до правдивого відображення їх у фінансовій звітності і відповідає принципу обачності – запобігає заниженню оцінки зобов'язань.

Крім того, на думку В. А. Гавриленко та В. Ю. Звенячкиної, забезпечення можна ототожнювати з резервами та резервами невизначених зобов'язань [11, с. 192]. Цієї думки дотримується і Терещенко В. С. та визначає забезпечення майбутніх витрат і платежів, як резерви спеціального призначення переважно у вигляді високоліквідних активів, що формуються суб'єктом господарювання за рахунок власних джерел фінансування для покриття майбутніх операційних витрат від виконання зобов'язань із невизначеними часом або сумою погашення [12].

Також забезпечення наступних витрат і платежів можна розглядати як один із інструментів прихованого самофінансування, а за своїми характеристиками забезпечення можна трактувати як позичковий капітал підприємства з невизначеними строками та сумами погашення [13]. Резерв бонусів теж відповідає цим характеристикам, оскільки на торговельних підприємствах неможливо визначити термін погашення бонусів і частку бонусів, які будуть використані клієнтами. Крім того, слід зазначити, що за МСБО 37 суттєвим є те, що «резерви утворюються виключно тоді, коли в результаті минулих подій залишаються на підприємстві поточні, правові або звичайні зобов'язання з видачі грошових коштів і є можливим визначення цього зобов'язання». Підтверджуючим обліковим документом, в якому визначено зобов'язання торговельного підприємства перед клієнтами за нарахованими бонусами, є «Відомість нарахування бонусів», яка виступає первинним документом для відображення бонусів в обліку торговельного підприємства.

У МСБО 37 наводиться й перелік тих витрат, для фінансування яких не дозволяється формувати забезпечення (резерв). Це витрати на перепідготовку чи переміщення персоналу, який буде працювати й далі, на маркетингові дослідження, інвестиції в нові системи і дистриб'юторські мережі. До переліку витрат, для фінансування яких не дозволяється формувати забезпечення (резерв), у стандарті не виділені витрати для підтримки лояльності клієнтів, тому вважаємо, що на торговельних підприємствах, які використовують програми лояльності з використанням бонусів, доцільно формувати резерв бонусів.

Для узагальнення інформації про рух коштів у діючому Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій для обліку забезпечень передбачений окремий пасивний рахунок 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів», який має вісім субрахунків: 471 «Забезпечення виплат відпусток», 472 «Додаткове пенсійне страхування», 473 «Забезпечення гарантійних зобов'язань», 474 «Забезпечення інших витрат і платежів», 475 «Забезпечення призового фонду (резерв виплат)», 476 «Резерв на виплату джек-поту, не забезпеченого сплатою участі у лотереї», 477 «Забезпечення матеріального заохочення» і 478 «Забезпечення відновлення земельних ділянок».

На торговельних підприємствах для формування резерву бонусів можна використовувати субрахунок 474 «Забезпечення інших витрат і платежів». Проте на цьому субрахунку В. С. Терещенко пропонує вести облік забезпечень майбутніх витрат на ремонт основних засобів [14], а в іншій праці цей самий автор пропонує на цьому субрахунку вести облік забезпечень майбутніх витрат на соціальний захист інвалідів [15]. Пархомчук О. О. пропонує перейменувати рахунок 474 «Забезпечення інших витрат і платежів» на «Резерв наступних витрат на реструктуризацію» [10]. Пропозиції авторів пов'язані з тим, що згідно з Інструкцією про застосування плану рахунків на субрахунку 474 «Забезпечення інших витрат і платежів» обліковують забезпечення наступних витрат, що не знайшли відображення на інших субрахунках рахунку 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів». Різні думки щодо об'єктів обліку на рахунку 474 можуть викликати плутанину в системі бухгалтерського обліку торговельного підприємства. Для накопичення інформації про рух коштів, які резервуються підприємством для забезпечення майбутніх витрат на виплату бонусів, і посилення деталізації обліку програм лояльності рекомендується в робочому плані рахунків торговельних підприємств відкривати окремий субрахунок 479 «Резерв покриття бонусів». На нашу думку, використання додаткового субрахунку дозволить більш повно задовольнити існуючі потреби управлінського персоналу в інформації про ефективність програм лояльності.

Створення резерву бонусів дозволить торговельному підприємству не відволікати з господарського обороту кошти в момент розрахунку клієнтів бонусами та забезпечить рівномірність віднесення витрат на фінансовий результат діяльності протягом усього звітного року.

На думку Д. О. Грицишена, формування облікового резерву не означає наявності матеріальних або грошових цінностей, які можливо направляти на визначені підприємством види діяльності [16, с. 139]. Постає гостра проблема покриття облікового резерву реальними активами, бажано високоліквідними. Автор пропонує разом зі створенням фонду на пасивному рахунку створити в такій же сумі грошове забезпечення на рахунку в банку.

Цілоком погоджуючись з автором, вважаємо за потрібне відкривати в обліку торговельних підприємств окремий рахунок для обліку бонусів. Програми лояль-

ності з використанням персоніфікованих маркетингових комунікації спрямовані на збільшення середнього чека, підвищення частоти покупок, зростання маржинальності продажів тощо. Такі накопичувальні системи за своїми функціями та сутністю повністю відповідають ознакам електронних грошей (табл. 1), тому для їх обліку доцільно використовувати 3 клас рахунків «Кошти, розрахунки та інші активи».

Погоджуючись з думкою окремих авторів (Корягін М. В., Скоробогатова В. В., Несходовський І. С., Лукашова І. О.), пропонуємо для синтетичного обліку електронних грошей використовувати рахунок 32 з назвою «Електронні кошти», а аналітичний облік здійснювати за їх видами. Наявність специфічних властивостей електронних грошей, які безпосередньо впливають на порядок їх відображення в бухгалтерському обліку, робить недоцільним організувати їх облік на рахунках 31 «Рахунки в банках» чи 33 «Інші грошові кошти».

У розрізі рахунка 32 «Електронні кошти» відповідно до класифікації електронних грошей доцільно відкривати субрахунки 321 «Електронні гроші на картковій основі», 322 «Електронні гроші на програмній основі». Для обліку бонусів на торговельних підприємствах доцільно відкривати субрахунок 323 «Електронні гроші виражені в бонусах». На торговельних підприємствах, які здійснюють розрахунки з використанням різних видів електронних грошей доцільно відкривати аналітичні рахунки для кожного виду електронних грошей.

Наведені рекомендації з обліку бонусів доцільно розглянути з використанням облікових даних. Наприклад, за умовами бонусної програми торговельного підприємства ТОВ «Кофе-Тайм» клієнту видається карта у момент активації рахунку її власником на суму від 50 до 1000 грн. Додаткова плата за пластикову карту не стягується. Кожна карта має 2 рахунки: основний і бонусний, на якому зберігаються електронні гроші. Карта має два статуси – золотий та срібний. Срібний статус карти – нарахування бонусів у розмірі 5% від суми, сплаченої за замовлення. Золотий статус карти – нарахування бонусів у розмірі 10% від суми, сплаченої за замовлення. Один бонус = 1 грн. Покупець – власник срібної картки, придбав товар вартістю 1200 грн, у т. ч. ПДВ – 200 грн, сплативши цю суму готівкою в касу підприємства. Собівартість товару 600 грн. Бонуси нараховано в сумі 60 грн (1200 × 5%). Відображення в обліку наведених операцій представлено в табл. 2.

Така кореспонденція рахунків адекватно відповідає потребам управління програмами лояльності підприємств, які використовують метод ідентифікованої собівартості списання запасів, що вибули. Такий метод є найбільш точним, але вимагає наявності певних програмно-технічних комплексів. Для підприємств, які наполягають на списанні собівартості реалізованих запасів за методом ціни продажу, додатково до наведеної кореспонденції рахунків необхідно скласти таке проведення зі списання торгової націнки: Дт 282, Кт 285.

Таблиця 1

Порівняння електронних грошей та розрахункових елементів програм лояльності

Ознаки	Електронні гроші	Бали, бонуси
Фіксуються і зберігаються на електронному носії (картці чи сервері)	+	+
Випускаються емітентом при отриманні від інших осіб грошових коштів, в обсязі не меншому ніж емітована грошова вартість	+	-+*
Є засобом платежу іншими (крім емітента) організаціями	+	+**_
Недоступні безпосередньо фізичному сприйняттю	+	+
Можуть бути фіатними та нефіатними	+	+
Можуть бути анонімними та персоніфікованими	+	_***
Існування обмежено моментом платежу	+	+
Форма випуску залежить від емітента	+	+
В емітента виникає кредиторська заборгованість перед користувачем системи	+	+
Отримання даних про рух грошових потоків в електронному вигляді	+	+****
Можливість здійснювати платежі на невеликі суми	+	+
Мають певну монетарну вартість	+	+
Мають установлений фіксований курс обміну	+	+

* – у програмах лояльності бонуси, бали тощо можуть нараховуватися пропорційно сумі покупки в чеку або в певному відсотку від суми покупки;

** – у програмах лояльності учасниками можуть бути група підприємств, а не лише емітент;

*** – у програмах лояльності, зазвичай, правилами визначено, що бонусами можуть скористатися лише персоніфіковані користувачі

**** – у програмах лояльності інформацію про кількість бонусів, балів тощо, можна отримати на сайті підприємства, ввівши номер рахунку чи іншу персональну інформацію користувача чи безпосередньо при розрахунку на касі в чеці вказується сума балів чи бонусів.

Кореспонденція рахунків з обліку бонусів (за методом ідентифікованої собівартості)

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн
		Дебет	Кредит	
1	Відображено виручку від реалізації товарів	301	702	1200
2	Нараховані бонуси покупцю	323	681	60
3	Списана собівартість проданого товару	902	28	600
4	Сформовано резерв покриття бонусів	93	479	60
5	Сформовано фінансові результати: – доходи – витрати	702	791	1000
		791	902, 93	660
6	Погашено бонуси	681	323	60
7	Списано собівартість товарів переданих у погашення заборгованості за бонусами	681	282	60

ВИСНОВКИ

Таким чином, нарахування резерву залежить від характеру й особливостей витрат, для погашення яких нараховується забезпечення. Програми лояльності торговельних підприємств націлені на збільшення збуту товарів, тому вважаємо за потрібне в обліку нарахування резерву бонусів відображати записом: Дт 93 «Витрати на збут»; Кт 479 «Резерв покриття бонусів». Відображення в обліку операцій використання коштів резерву на виплату бонусів доцільно відображати записом: Дт 479 «Резерв покриття бонусів»; Кт 323 «Електронні гроші виражені в бонусах». ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Райхельд Ф. Ф.** Эффект лояльности: движущие силы экономического роста, прибыли и непреходящей ценности / Ф. Ф. Райхельд, Т. Томас / Пер. с англ. – М. : Вильямс, 2005. – 384 с.
- 2. Корнілова О. В.** Бонусна система оплати праці / О. В. Корнілова, О. Ю. Кліменко // Торгівля і ринок України. – 2011. – Випуск № 31, Т. 1. – С. 260 – 266.
- 3. Говорун Д. А.** Антикризова модель матеріальної винагороди учасників ради банку / Д. А. Говорун // Вісник Української академії банківської справи. – 2010. – № 1. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – С. 79 – 85.
- 4. Реверчук С. К.** Особливості й механізми матеріального стимулювання праці вищого банківського менеджменту в Україні / С. К. Реверчук, М. В. Созоник // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 27. – Розділ V. Демографія, економіка праці, соціальна економіка. – С. 95 – 100.
- 5. Лень В. С.** Облік резерву бонусів за договорами довгострокового страхування життя / В. С. Лень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vcndtu/2011_54/47.htm
- 6. Любчик М. Л.** Аналіз показників якості функціонування системи «бонус-малус» на основі марківських моделей / М. Л. Любчик // Вісник національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»: збірник наукових праць. Тематичний випуск «Системний аналіз, управління та інформаційні технології», 2010. – № 9. – С. 146 – 154.

7. Петрішина Т. О. Проблеми реалізації послуг зі страхування (майна) підприємств / Т. О. Петрішина // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : науковий збірник. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. – Вип. V – Т. 2. – С. 254 – 259.

8. Сливка Я. В. Акційна ціна: проблеми відображення в бухгалтерському обліку / Я. В. Сливка // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 3 (53) – С. 174 – 178.

9. Шерер І. Л. Бонусні знижки у роздрібній торгівлі: проблеми обліку і оподаткування, можливості їх вирішення // І. Л. Шерер, Є. Л. Зернов, О. В. Обнявко // Вісник соціально-економічних досліджень. Вип. 30. – Одеса : ОДЕУ, 2008 – С. 407 – 413.

10. Пархомчук О. О. Резерви та їх значення для організації обліку: сутність поняття / О. О. Пархомчук // Міжнародний збірник наукових праць. – Випуск 3(18). – С. 274 – 283.

11. Гавриленко В. А. Удосконалення обліку забезпечень майбутніх витрат і платежів / В. А. Гавриленко, В. Ю. Звенячкіна // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2009. – Випуск 36-2. – С. 192 – 198.

12. Терещенко В. С. Бухгалтерський облік забезпечень майбутніх витрат і платежів: теорія та методика : автореф. дис. канд. екон. наук.: 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / В. С. Терещенко – К., 2008. – 20 с.

13. Suchting J. Finanzmanagement: Theorie und Politik der Unternehmensfinanzierung. 6. Aufl / J. Suchting. – Wiesbaden : Gabler, 1995. – S. 264.

14. Терещенко В. С. Забезпечення майбутніх платежів як джерело покриття витрат на ремонт основних засобів та його бухгалтерський облік / В. С. Терещенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2011_53/st_53_33.pdf

15. Терещенко В. С. Забезпечення майбутніх витрат на соціальний захист інвалідів в Україні: необхідність формування їхнього обліку / В. С. Терещенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tiru/2010_30_2/Teresh.pdf

16. Грицишен Д. О. Ісламська модель бухгалтерського обліку в умовах глобалізації: напрями адаптації в Україні : дис... канд. наук: 08.00.09 / Д. О. Грицишен. – Житомир, 2010. – 186 с.

REFERENCES

Hovorun, D. A. "Antykryzova model materialnoi vyna-horody uchasnykiv rady banku" [Anti-crisis model of remuneration Board members]. *Visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy*, no. 1 (2010): 79-85.

Havrylenko, V. A., and Zveniachkina, V. Yu. "Udoskonalennia obliku zabezpechen maibutnikh vytrat i platezhiv" [Improving accounting provisions for liabilities and charges]. *Naukovi pratsi DonNTU*, no. 36-2 (2009): 192-198.

Hrytsyshen, D. O. "Islamska model bukhhalterskoho obliku v umovakh hlobalizatsii: napriamy adaptatsii v Ukraini" [Islamic model of accounting in the context of globalization : trends adaptation in Ukraine]. *Dys... kand. nauk: 08.00.09*, 2010.

Kornilova, O. V., and Klimenko, O. Yu. "Bonusna systema oplaty pratsi" [Bonus system of remuneration]. *Torhivlia i rynek Ukrainy*, vol. 1, no. 31 (2011): 260-266.

Len, V. S. "Oblik rezervu bonusiv za dohovoramy dovhostrokovoho strakhuvannia zhyttia" [Accounting allowance bonus contracts of long-term life insurance]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vcndtu/2011_54/47.htm

Liubchik, M. L. "Analiz pokaznykiv iakosti funktsionuvannia systemy «bonus-malus» na osnovi markivskykh modelei" [The analysis of the system as a "bonus -malus " based on Markov models]. *Visnyk NTU «KhPI»*, no. 9 (2010): 146-154.

Petrishyna, T. O. "Problemy realizatsii posluh zi strakhuvannia (maina) pidpriemstv" [Problems of realization of insurance (property) companies]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 2, no. 5 (2009): 254-259.

Parkhomchuk, O. O. "Rezervy ta ikh znachennia dlia orhanizatsii obliku: sutnist poniattia" [Reserves and their importance to the organization of accounting : the essence of the concept]. *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats*, no. 3(18): 274-283.

Reverchuk, S. K., and Sozonyk, M. V. "Osoblyvosti i mekhanizmy materialnoho stymuliuвання pratsi vyshchoho bankivs-

koho menedzhmentu v Ukraini" [Features and mechanisms of financial incentives work top bank management in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, no. 27 (2009): 95-100.

Raykheld, F. F., and Tomas, T. *Effekt loialnosti: dvizhushchie sily ekonomicheskogo rosta, prybyli i neprekhodiashechey tsennosti* [Loyalty Effect: the driving force of economic growth, profits and lasting value]. Moscow: Viliams, 2005.

Sherer, I. L., Zernov, Ye. L., and Obniavko, O. V. "Bonusni znyzhky u rozdrubnii torhivli: problemy obliku i opodatkuvannia, mozhlyvosti ikh vyrishennia" [Bonus discounts in retail : accounting and tax issues , possible solutions]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 30 (2008): 407-413.

Suchting, J. *Finanzmanagement: Theorie und Politik der Unternehmensfinanzierung*. 6, Aufl Wiesbaden: Gabler, 1995.

Slyvka, Ya. V. "Aktsiina tsina: problemy vidobrazhennia v bukhhalterskomu obliku" [Special price : display problem in accounting]. *Visnyk ZhDTU*, no. 3(53)-C (2010): 174-178.

Tereshchenko, V. S. "Zabezpechennia maibutnikh platezhiv iak dzherelo pokryttia vytrat na remont osnovnykh zasobiv ta ioho bukhhalterskyi oblik" [Ensuring the future payments as a source of cost of repair of fixed assets and their accounting]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2011_53/st_53_33.pdf

Tereshchenko, V. S. "Zabezpechennia maibutnikh vytrat na sotsialnyi zakhyst invalidiv v Ukraini: neobkhidnist formuvannia ikhnyoho obliku" [Ensuring the future costs of social protection of invalids in Ukraine: the need for the formation of their records]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tiru/2010_30_2/Teresh.pdf

Tereshchenko, V. S. "Bukhhalterskyi oblik zabezpechen maibutnikh vytrat i platezhiv: teoriia ta metodyka" [Accounting provisions for liabilities and charges: Theory and Methods]. *Avtoref. dys. kand. ekon. nauk.: 08.00.09*, 2008.

ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ БАНКУ ЯК СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

МІГУС І. П., ДУДЧЕНКО Н. В.

УДК 336.71

Мігус І. П., Дудченко Н. В. Прозрачность банка как составляющая механизма обеспечения экономической безопасности

У статті досліджено особливості формування ефективного банківського нагляду в Україні через механізми інформаційної прозорості банків. Авторами було систематизовано основні характеристики транспарентності вітчизняних банків, до яких належать: доступність (відкритість) інформації; повнота обхвату інформації; своєчасність інформації; цілісність інформації. Вивчення досвіду діяльності зарубіжних і вітчизняних рейтингових агентств, таких як Standard & Poor's та «Кредит Рейтинг», а також «Агентства фінансових ініціатив» (АФІ) за період з 2006 р. по 2012 р. дозволило з'ясувати характерні риси інформаційної політики банків, що отримали найвищі показники транспарентності, а саме: повнота розкриття інформації про пов'язані компанії; публікація звітності за міжнародними стандартами; публікація внутрішніх документів банку (Статут, Корпоративний кодекс, тощо); публікація інформації про дивідендну політику; публікація документа про управління ризиками; розкриття в окремому розділі інформації про збори акціонерів; публікація повної версії аудиторського звіту; розкриття стратегії розвитку і планів банку; публікація в окремому розділі інформації про повноваження колегіальних органів; публікація рейтингових звітів. На основі вивчення звітів рейтингових агентств було встановлено вплив інформаційної прозорості банку на стан його економічної безпеки та систематизовано загрози діяльності банківської установи від нерозкриття чи неповного розкриття відповідної інформації.

Ключові слова: банківська установа, інформаційна прозорість, рейтингове агентство, економічна безпека, загроза.

Рис.: 3. **Бібл.:** 14.

Мігус Ірина Петрівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (бульв. Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Дудченко Наталія Василівна – здобувач, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (бульв. Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна)

E-mail: chernenko_sergey81@mail.ru

УДК 336.71

Мігус І. П., Дудченко Н. В. Прозрачность банка как составляющая механизма обеспечения экономической безопасности

В статье исследованы особенности формирования эффективного банковского надзора в Украине через механизмы информационной прозрачности банков. Авторами были систематизированы основные характеристики транспарентности отечественных банков, к которым относятся: доступность (открытость) информации; полнота охвата информации; своевременность; целостность информации. Изучение опыта деятельности зарубежных и отечественных рейтинговых агентств, таких как Standard & Poor's и «Кредит Рейтинг», а также «Агентства финансовых инициатив» (АФИ) за период с 2006 г. по 2012 г. позволило выявить характерные черты информационной политики банков, которые получили высокие показатели транспарентности, а именно: полнота раскрытия информации о связанных компании; публикация отчетности по международным стандартам; публикация внутренних документов банка (Устав, Корпоративный кодекс и т. д.); публикация информации о дивидендной политике; публикация документа об управлении рисками; раскрытие в отдельном разделе информации о собраниях акционеров; публикация полной версии аудиторского отчета; раскрытие стратегии развития и планов банка; публикация в отдельном разделе информации о полномочиях коллегиальных органов; публикация рейтинговых отчетов. На основе изучения отчетов рейтинговых агентств было установлено влияние информационной прозрачности банка на состояние его экономической безопасности и систематизированы угрозы деятельности банковского учреждения от нераскрытия или неполного раскрытия соответствующей информации.

Ключевые слова: банковское учреждение, информационная прозрачность, рейтинговое агентство, экономическая безопасность, угроза.

Рис.: 3. **Библ.:** 14.

Мігус Ірина Петрівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (бульв. Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Дудченко Наталія Василівна – соискатель, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (бульв. Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна)

E-mail: chernenko_sergey81@mail.ru

UDC 336.71

Mihus I. P., Dudchenko N. V. Bank Transparency as a Component of the Economic Security Mechanism

The article studies specific features of formation of effective banking supervision in Ukraine through mechanisms of information transparency of banks. The authors systemised main characteristics of transparency of the domestic banks, which include: accessibility (openness) of information; completeness of information coverage; timeliness; and integrity of information. Study of experience of activity of foreign and domestic rating agencies such as Standard & Poor's and Credit Rating and also Agency of Financial Initiatives during the period 2006 – 2012 allowed clarification of characteristic features of information policy of banks, which obtained high indicators of transparency, namely: completeness of provision of information about related companies; publication of reports that meet international standards; publication of internal bank documents (Charter, Corporate Code, etc.); publication of information about the dividend policy; publication of a risk management document; publication of information about shareholders meetings; publication of the full version of the audit report; publication of the strategy of development and plans of the bank; publication of information about authorities of corporate bodies; and publication of rating reports. On the basis of the study of reports of rating agencies the article establishes influence of information transparency of the bank upon the state of its economic security and systemises threats of activity of the banking institution from non-disclosure or incomplete disclosure of relevant information.

Key words: banking institution, information transparency, rating agency, economic security, threat.

Pic.: 3. **Bibl.:** 14.

Mihus Iryna P. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Management and Economic Security, Cherkasy National University named after B. Khmelnytsky (bulv. Shevchenka, 81, Cherkasy, 18031, Ukraine)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Dudchenko Nataliya V. – Applicant, Cherkasy National University named after B. Khmelnytsky (bulv. Shevchenka, 81, Cherkasy, 18031, Ukraine)

E-mail: chernenko_sergey81@mail.ru

У сфері державного управління станом економічної безпеки банківської системи проблема інформаційної прозорості діяльності банків нині лишається не розв'язаною. Клієнти банківських установ в Україні досі не мають повного та безперешкодного доступу до базової інформації про фінансово-господарський стан і результати діяльності учасників ринку банківських послуг. Чи не найгострішим залишається питання доступу до даних про реальних власників банківських установ. Його значимість та важливість продемонструвала глобальна фінансово-економічна криза 2008–2009 рр., адже низький рівень транспарентності структури власності вітчизняних фінансових інституцій, активне необґрунтоване кредитування суб'єктів господарювання, що перебувають у полі інтересів акціонерів банків-кредиторів, призвели до нагромадження у банківській системі «неякісних» фінансових активів на десятки мільярдів гривень і стали причиною банкрутств та ліквідації ряду установ банківського сектора. Крім того, відсутність достовірної й повної інформації не дозволила клієнтам банківських установ, що опинились у фінансовій скруті, прийняти своєчасні рішення щодо розміщених у банках фінансових активів. Тому, зважаючи на уроки минулого, важливо усвідомити необхідність забезпечення високого рівня транспарентності вітчизняних банків у контексті максимізації економічної безпеки банківської системи України.

Проблеми досягнення інформаційної прозорості вітчизняними суб'єктами господарювання, та зокрема, комерційними банками, перебувають у полі наукових інтересів багатьох сучасних дослідників. Питанням забезпечення належного рівня транспарентності присвячено наукові праці таких вчених, як Ж. Довгань [1], К. В. Ануфрієва, [2], К. К. Мельник [3], О. О. Чуб [4, 5], Т. М. Болгар [6], В. В. Лещенко [7], К. В. Іоненко [8] та аналітичні матеріали спеціалістів-практиків, серед яких А. Губаренко, О. Куценко, О. Пастухова, О. Швирков [9, 10]. Проте комплексних досліджень, у яких прослідкувався б вплив рівня транспарентності банківських установ на стан їх економічної безпеки та доводився б зв'язок цих двох критеріїв оцінки результативності банківської діяльності, наразі проведено не було.

Мета статті полягає у дослідженні сутності формування ефективного банківського нагляду в Україні через механізми інформаційної прозорості банків, що дозволить у подальшому запропонувати напрями вирішення основних проблем банківського нагляду за рівнем економічної безпеки вітчизняних банків.

Інформаційна відкритість, прозорість, або транспарентність (від англ. *Transparency* – ясність) банку є одним із головних елементів формування високого рівня довіри клієнтів банків до фінансово-кредитних інституцій і одним із індикаторів якості корпоративного управління.

Потенційними користувачами такої інформації виступають так звані «розумні інвестори», які володіють достатніми знаннями, що допомагають їм адекватно інтерпретувати інформацію, але не мають достатньої кількості часу на її пошук [11]. НБУ надано таке визначення поняття транспарентності: розкриття банками усім зацікавленим особам інформації, що пов'язана з цілями діяльності, правовими, інституційними і економічними основами, принциповими рішеннями та їх обґрунтуванням, даними та інформацією, що прямо чи опосередковано пов'язані з діяльністю банку, а також умовами підзвітності в повному обсязі, у доступній формі та на своєчасній основі [12].

Здійснюючи спроби діагностувати рівень інформаційної прозорості банківської системи України, необхідно виділити чотири характеристики транспарентності вітчизняних банків (рис. 1).

Важливе значення для діагностики транспарентності банку має публічне розкриття інформації (*public disclosure*), під яким розуміють акт надання даних чи інформації усім зацікавленим користувачам у зручній та доступній формі. Прикладами форм публічного розкриття інформації можуть бути усні чи письмові заяви представників банківської установи, публікації в офіційному бюлетені, газетах, звітах або окремих документах, а також інформація, що розміщена на Інтернет-сайтах. Публічне розкриття інформації реалізується за допомогою таких інструментів інформаційної політики, як прес-релізи, конференції, стенограми, публічні виступи, брифінги, інтерв'ю, протоколи зборів, звіти, семінари, тощо.

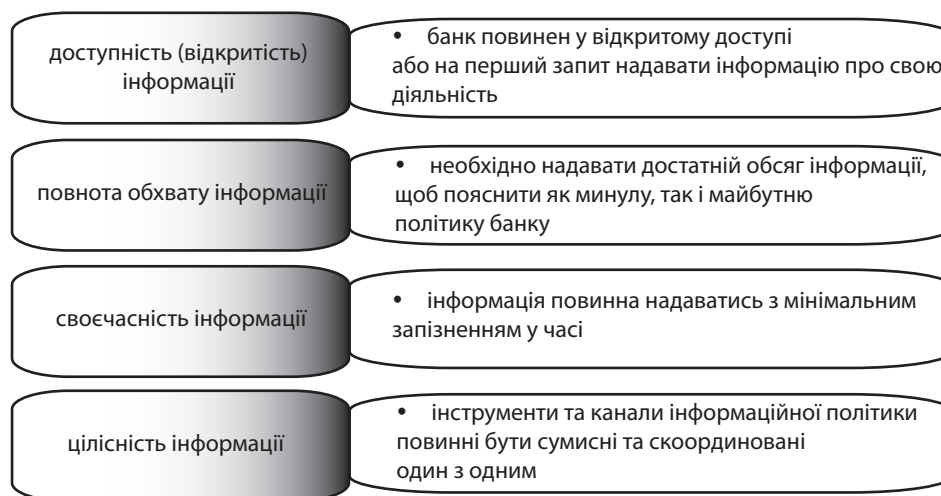

Рис. 1. Якісні ознаки транспарентності банку

Широкий діапазон механізмів здійснення інформаційної політики необхідний для того, аби максимально повно донести до суспільства основні положення політики банківської установи. Перелічені інструменти застосовуються із використанням різних інформаційних каналів, до яких належать телебачення, радіо, друковані та електронні засоби масової інформації, Інтернет-сайти, власні друковані та електронні видання, і прямої взаємодії із зацікавленими у інформації особами.

Оцінку рівня прозорості банківської системи України проводять різноманітні рейтингові агентства та міжнародні організації.

Загальновідомим світовим рейтинговим агентством Standard & Poor's було розроблено методику дослідження інформаційної прозорості суб'єктів господарювання акціонерної форми власності (до числа яких належать і банки), в якій інформаційна прозорість діагностується за 98 базовими інформаційними елементами, згрупованими за шістьма основними напрямками, що утворили три великі блоки питань: структура власності та стосунки з інвесторами; фінансова прозорість та політика розкриття інформації; структура і механізми роботи керівників банківської установи. Результати проведеного аналізу наводяться у відсотках від можливого максимуму, тобто такого рівня розкриття основних даних, що вважається цілком достатнім для прийняття «розумним інвестором» зваженого фінансового рішення [11].

У 2006 р. аналітиками «Standard & Poor's» та агентства фінансових ініціатив вперше було проведено дослідження стану інформаційної прозорості 30 банківських установ України, найбільших за вартістю чистих сукупних активів станом на 1 квітня 2006 р., на частку яких припадало близько 78% сукупних активів вітчизняної банківської системи (впродовж 2006 р. ця частина продовжувала зростати). Метою першого для України дослідження стану інформаційної прозорості банківської системи стала оцінка загального рівня прозорості вітчизняного банківського сектора задля ідентифікації факторів стимулювання цього процесу та організації діалогу між інвесторами і банками щодо пошуків шляхів взаємовигідної їх співпраці на основі інформаційної відкритості.

Друге дослідження інформаційної прозорості банківської системи було проведено у 2007 р. До вибірки знову увійшли 30 найбільших банків, які контролювали 80% активів банківської системи. За результатами аналітичної роботи у 2007 р. середній рівень розкриття інформації банками складав 41%, тобто був на 1% нижчим, ніж у 2006 р. та у два рази нижчим за світовий показник. Середній рівень прозорості іноземних банків був вищим за аналогічний український показник на 38%.

Середній рівень прозорості банків України у 2008 р. становив 44%. Найвищу оцінку за рівнем відкритості отримав блок запитань, пов'язаних із фінансовою прозорістю банків (37%), найбільш закритою виявилась інформація про структуру управління банківською установою (26%). Банк-лідер за результатами дослідження 2008 р. набрав 77% від максимально можливого значення прозорості, а банківська установа, яка зайняла

третє місце, – лише 52%. Останні місця у списку отримали банки з рівнем інформаційної прозорості 10 – 15%.

У 2009 р. анкета для встановлення рівня прозорості банківської системи складалась зі 116 пунктів, розподілених на три традиційні блоки, які уже згадувались нами вище, а саме:

- ✦ блоку 1 «Структура власності та права акціонерів» (28 критеріїв);
- ✦ блоку 2 «Фінансова та операційна інформація» (64 критеріїв);
- ✦ блоку 3 «Склад і процедури Спостережної Ради та менеджменту» (24 критеріїв).

Починаючи з 2009 р., вітчизняне рейтингове агентство «Кредит Рейтинг» щороку проводить власне дослідження прозорості банків. Спеціалісти «Агентства фінансових ініціатив» (АФІ) протягом 2006 – 2010 рр. також аналізували цей показник разом із міжнародним рейтинговим агентством Standard & Poor's. У 2009 р. «Кредит-Рейтинг» та АФІ об'єднали зусилля і розробили спільну методологію аналізу інформаційної прозорості банківських установ, що містить у собі загальноприйнятні міжнародні критерії оцінки, доповнені й уточнені вітчизняними фахівцями.

Відповідно до нової методики було значно розширено інформаційну базу дослідження. Якщо в попередні роки експерти «Кредит-Рейтинг» головну увагу зосереджували на аналізі даних банківських сайтів, то тепер почали відслідковувати якість розкриття інформації за кількома джерелами: річними звітами банків; їх сайтами; сайтами регуляторів і фондових бірж. До складу третьої групи джерел ввійшли: загальнодоступні інформаційні бази ДКЦПФР – нині НКПЦФР (у тому числі сайт системи «ЕСКРІН»), сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРІФРУ), сайт Нацбанку та сайти ФБ ПФТС та «Української біржі».

Включення до методики додаткових критеріїв та розширення меж аналітичної бази було спровоковано бажаннями зберегти здатність до порівняння даних із результатами досліджень, проведених за участю Standard & Poor's у 2006 – 2009 рр.

За результатами дослідження 2010 р. рівень інформаційної прозорості банківської системи знизився на 6,1 п.п. – до 42,7%. Загальний рівень розкриття інформації, яка оприлюднюється та скеровується до регуляторних органів, скоротився на 22,5 п.п. – до 31,2%, а загальний бал блоку «Фінансова та операційна інформація» скоротився до 37,5%, що на 10,5 п.п. менше за показник 2009 р., і виявився найнижчим за усю історію проведення досліджень.

У 2010 р. вперше за п'ять років проведення подібних досліджень було констатовано погіршення рівня прозорості практично за всіма інформаційними блоками і всіма джерелами даних. Також вперше результати провідних банківських установ виявилися гіршими за результати попереднього року [10].

У 2011 р. рівень прозорості вітчизняних банків, як і у попередні періоди, був далеким від найвищих міжнародних показників. З огляду на важливе значення якості механізму корпоративного управління, для ефективної роботи на фінансовому ринку банківським установам

належить прагнути до відповідності міжнародним стандартам розкриття даних як одного із важливих елементів систем корпоративного управління [13].

У 2012 р. показник середнього рівня розкриття інформації банківських установ становив 56,58%, що сигналізує про недостатню прозорість банківської системи України у порівнянні з розвиненими країнами світу.

Хотілося б виокремити характерні риси інформаційної політики банків, що отримали найвищі показники прозорості, такі як: повнота розкриття інформації про пов'язані компанії; публікація звітності за міжнародними стандартами; публікація внутрішніх документів банку (Статут, Корпоративний кодекс, тощо); публікація інформації про дивідендну політику; публікація документа про управління ризиками; розкриття в окремому розділі інформації про збори акціонерів; публікація повної версії аудиторського звіту; розкриття стратегії розвитку і планів банку; публікація в окремому розділі інформації про повноваження колегіальних органів; публікація рейтингових звітів [14].

Отримані оцінки рівнів інвестиційної прозорості банків України за 2006 – 2012 рр. узагальнено на рис. 2. Мінімальний рівень даний показник мав у 2007 р., максимальний – у 2012 р. У 2010 р. інформаційна прозорість банків України впала до рівня майже 2006 р. на тлі фінансових труднощів кредитно-фінансових установ.

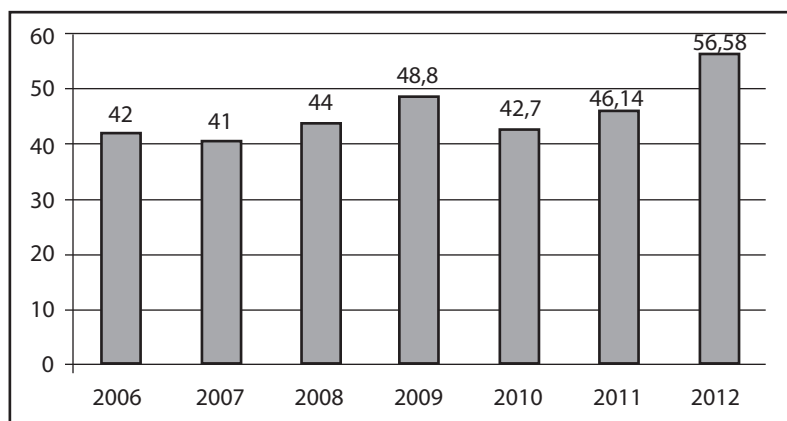

Рис. 2. Динаміка рівня інформаційної прозорості банків України, %

Складено авторами на основі [12 – 14].

Інформаційна відкритість переліку зазначених вище матеріалів, даних і відомостей має важливе значення для підтримки належного стану економічної безпеки банку, що доводиться на рис. 3.

На рис. 3 систематизовано загрози діяльності банківської установи від нерозкриття чи неповного розкриття інформації, наведеної у відповідних блоках. При цьому повне розкриття зазначеної інформації дозволить мінімізувати вплив загроз економічній безпеці банківських установ.

ВИСНОВКИ

Незалежні дослідження у сфері інформаційної прозорості банків допомагають виявити недоліки в розкритті інформації і визначити орієнтири для покращен-

ня прозорості. Їх можна використати як для окремих банків, так і на загальнодержавному рівні (для оцінки рівня діючих у країні нормативних вимог до розкриття інформації і ступеня відповідності цих вимог міжнародним стандартам). Результати проведеного дослідження дозволяють намітити необхідні кроки в напрямку гармонізації подібних нормативних вимог із міжнародними стандартами, що в перспективі вплине на підвищення прозорості банківської системи України в цілому. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Довгань Ж.** Вплив прозорості на фінансову стійкість банківської системи України / Ж. Довгань // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2011. – Випуск 16. – С. 66 – 72.

2. **Ануфрієва К. В.** Прозорість у системі критеріїв залучення банками України зовнішніх фінансових ресурсів / К. В. Ануфрієва // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 28 – 37.

3. **Мельник К. К.** Прозорість як необхідна умова забезпечення ефективності системи комунікацій центрального банку / К. К. Мельник // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2010. – Випуск 29. – С. 23 – 29.

4. **Чуб О. О.** Прозорість у діяльності ділових та центральних банків у глобальному просторі / О. О. Чуб // Економіка і регіон. – 2012. – № 1 (32). – С. 81 – 85.

5. **Чуб О. О.** Підвищення прозорості українських банків в умовах глобалізації / О. О. Чуб // Фінанси, облік і аудит. – 2008. – № 12. – С. 166 – 174.

6. **Болгар Т. М.** Проблеми процесу прозорості саморозкриття банківської інформації / Т. М. Болгар // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2011. – Випуск 33. – С. 15 – 21.

7. **Лещенко В. В.** Інформаційна прозорість діяльності банків / В. В. Лещенко / В. В. Лещенко // Науковий Вісник академії муніципального управління: збірник наукових праць. – 2012. – № 3. – С. 222 – 228.

8. **Іоненко К. В.** Специфіка оцінки рівня прозорості у банківському секторі / К. В. Іоненко // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції (27 – 28 травня 2010 р.) : у 2 т. – Суми, 2010. – Т. 1. – С. 81 – 82.

9. **Губаренко А.** Дослідження інформаційної прозорості банків України в 2009 році : зростання прозорості на фоні падіння довіри інвесторів. Спільне дослідження Standard & Poor's та Агентства фінансових ініціатив / А. Губаренко, О. Куценко, О. Пастухова, О. Швирков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fnrep.kiev.ua/download/td_ukr_banks_2009_ua.pdf

10. **Губаренко А.** Дослідження інформаційної прозорості банків України в 2010 році: зниження прозорості на тлі фінансових труднощів за умов недосконалої інфраструктури розкриття інформації. Спільне дослідження Standard & Poor's та Агентства фінансових ініціатив / А. Губаренко, О. Куценко, О. Пастухова, О. Швирков [Електронний ре-

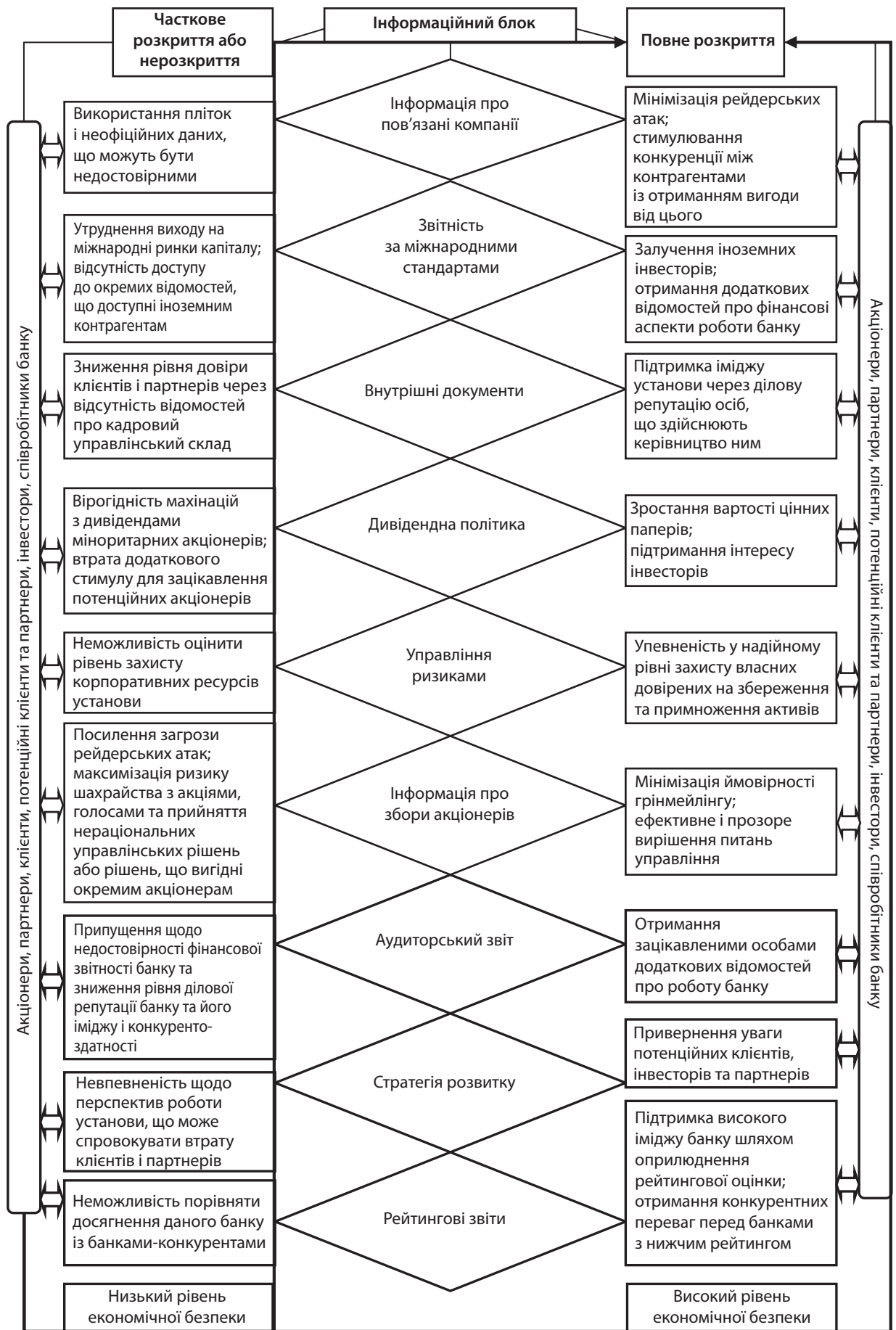

Рис. 3. Значення інформаційної прозорості банку з позиції економічної безпеки

сурс]. – Режим доступу : http://www.capitalmarkets.kiev.ua/download/sp_2010_ua.pdf

11. Щодо застосування статті 15 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=72811>

12. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

13. Румянцева С. Інформаційна прозорість українських банків / С. Румянцева // Цінні папери України. – 2011. – №45 (690) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=690&pub=5377

14. Офіційний сайт Українського кредитно-рейтингового агентства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucra.com.ua/2182>

REFERENCES

Anufrieva, K. V. "Transparentnist u systemi kryteriiv zaluchennia bankamy Ukrainy zovnishnikh finansovykh resursiv" [Transparency in the system of criteria for banks to attract external financial resources of Ukraine]. *Ekonomika i prohnozuвання*, no. 3 (2010): 28-37.

Bolhar, T. M. "Problemy protsesu prozorosti samorozkrytia bankivskoi informatsii" [Problems of transparency of the process of self-disclosure of bank information]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, no. 33 (2011): 15-21.

Chub, O. O. "Transparentnist u diialnosti dilovykh ta tsentralnykh bankiv u hlobalnomu prostori" [Transparency in business activities and central banks in the global environment]. *Ekonomika i rehion*, no. 1(32) (2012): 81-85.

Chub, O. O. "Pidvyshchennia transparentnosti ukrain-skykh bankiv v umovakh hlobalizatsii" [Increased transparency of Ukrainian banks in the context of globalization]. *Finansy, oblik i audyt*, no. 12 (2008): 166-174.

Dovhan, Zh. "Vplyv transparentnosti na finansovu stii-kist bankivskoi systemy Ukrainy" [Effect of transparency on the financial stability of the banking system of Ukraine]. *Ukrainska nauka: mynule, suchasne, maibutnie*, no. 16 (2011): 66-72.

Hubarenko, A., Kutsenko, O., and Pastukhova, O. "Doslidzhennia informatsiinoi prozorosti bankiv Ukrainy v 2009 rotsi : zrostannia prozorosti na foni padinnia doviry investoriv. Spilne doslidzhennia Standard & Poor's ta Ahentstva finansovykh initsiatyv" [Transparency and banks in Ukraine in 2009 : an increase transparency on the background of falling investor confidence. Joint Research Standard & Poor's and the Financial Initiatives Agency]. http://www.finrep.kiev.ua/download/td_ukr_banks_2009_ua.pdf

Hubarenko, A., Kutsenko, O., and Pastukhova, O. "Doslidzhennia informatsiinoi prozorosti bankiv Ukrainy v 2010 rotsi: znyzhennia prozorosti na tli finansovykh trudnoshchiv za umov nedoskonaloi infrastruktury rozkryttia informatsii. Spilne doslidzhennia Standard & Poor's ta Ahentstva finansovykh initsiatyv" [Transparency and banks in Ukraine in 2010: decrease in the transparency amid financial difficulties under conditions of imperfect disclosure infrastructure . Joint Research Standard & Poor's and the Financial Initiatives Agency]. http://www.capitalmarkets.kiev.ua/download/sp_2010_ua.pdf

Ionenko, K. V. "Spetsyfika otsinky rivnia transparentnosti u bankivskomu sektori" [Specificity assessment of transparency in the banking sector]. *Mizhnarodna bankivska konkurentsia: teoriia i praktyka*. Sumy, 2010. 81-82.

Leshchenko, V. V. "Informatsiina prozorist diialnosti bankiv" [Information transparency of banks]. *Naukovyi Visnyk akademii munitsypalnoho upravlinnia*, no. 3 (2012): 222-228.

Melnyk, K. K. "Transparentnist iak neobkhidna umova za-bezpechennia efektyvnosti systemy komunikatsii tsentralnoho banku" [Transparency as a necessary condition to ensure the effectiveness of central bank communication]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, no. 29 (2010): 23-29.

Ofitsiinyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua>

Ofitsiinyi sait Ukrainskoho kredytno-reitynhovoho ahentstva. <http://ucra.com.ua/2182>

Rumiantseva, S. "Informatsiina prozorist ukrain-skykh bankiv" [Information transparency of Ukrainian banks]. http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=690&pub=5377

"Shchodo zastosuvannia statiti 15 Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia ta protydiu lehalyzatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, abo finansuvanniu teroryzmu»" [For the application of Article 15 of the Law of Ukraine "On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime and terrorist financing"]. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=72811>

ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РІВЕНЬ СТІЙКОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДОВОГО РИНКУ

ЯЧМЕНЬОВА В. М., ВОРОБЕЦЬ Т. І.

УДК 336.76(477)

Ячменьова В. М., Воробець Т. І. Чинники, що впливають на рівень стійкості функціонування фондового ринку

У статті досліджуються фактори впливу на стійкість функціонування фондового ринку. Запропоновано розділити фактори впливу на фактори зовнішнього і внутрішнього середовища. Представлено багаторівневу структуру впливу факторів на характеристики стійкості функціонування фондового ринку. У результаті дослідження може зробити такі висновки: стабільність функціонування фондового ринку та фактори зовнішнього і внутрішнього середовища в сукупності утворюють багатофункціональну комплексну систему. У даний час важлива ступінь впливу цих факторів, яка формуватиме метод управління. Дослідження показує, що стійкість функціонування фондового ринку характеризується кількісними та якісними показниками, що вимагає спеціальних математичних інструментів, які будуть належним чином аналізувати їх. У рамках досліджень у цьому напрямку важливо розробити комплексну систему оцінки стабільності фондового ринку, яка могла б стати науковою основою для формування концепції національного фондового ринку та його регіональних філій.

Ключові слова: стійкість функціонування, фондовий ринок, чинники впливу.

Рис.: 3. **Бібл.:** 19.

Ячменьова Валентина Мар'янівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, Національна академія природоохоронного і курортного будівництва (вул. Київська, 181, Сімферополь, 95493, Україна)

E-mail: v_lev@napks.edu.ua

Воробець Тарас Іванович – асистент, кафедра фінансів і кредиту, Національна академія природоохоронного і курортного будівництва (вул. Київська, 181, Сімферополь, 95493, Україна)

E-mail: vti.taras@list.ru

УДК 336.76(477)

Ячменева В. М., Воробець Т. І. Факторы, влияющие на уровень устойчивости функционирования фондового рынка

В статье исследуются факторы влияния на устойчивость функционирования фондового рынка. Предложено разделить факторы влияния на факторы внешней и внутренней среды. Представлена многоуровневая структура влияния факторов на характеристики устойчивости функционирования фондового рынка. В результате исследования можно сделать следующие выводы: стабильность функционирования фондового рынка и факторы внешней и внутренней среды в совокупности образуют многофункциональную комплексную систему. В настоящее время важна степень влияния этих факторов, которая будет формировать метод управления. Исследование показывает, что устойчивость функционирования фондового рынка характеризуется количественными и качественными показателями, что требует специальных математических инструментов, которые будут должным образом анализировать их. В рамках исследований в этом направлении важно разработать комплексную систему оценки стабильности фондового рынка, которая могла бы стать научной основой для формирования концепции национального фондового рынка и его региональных филиалов.

Ключевые слова: устойчивость функционирования, фондовый рынок, факторы воздействия.

Рис.: 3. **Библ.:** 19.

Ячменева Валентина Марьяновна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой менеджмента, Национальная академия природоохоронного и курортного строительства (ул. Киевская, 181, Симферополь, 95493, Украина)

E-mail: v_lev@napks.edu.ua

Воробець Тарас Іванович – ассистент, кафедра финансов и кредита, Национальная академия природоохоронного и курортного строительства (ул. Киевская, 181, Симферополь, 95493, Украина)

E-mail: vti.taras@list.ru

UDC 336.76(477)

Yachmenyova V. M., Vorobets T. I. Factors That Influence the Level of Stability of Functioning of the Stock Market

The article studies factors of influence upon stability of functioning of the stock market. It offers to divide factors of influence on factors of external and internal environment. It presents a multi-level structure of influence of factors upon characteristics of stability of functioning of the stock market. The following conclusions could be made in the result of the study: stability of functioning of the stock market and factors of external and internal environment together form a multi-function complex system. The degree of influence of these factors, which would form the management method, is very important today. The study shows that stability of functioning of the stock market is characterised with the quantitative and qualitative indicators, that requires special mathematical instruments, which would analyse them properly. It is important to study this further in order to develop a complex system of assessment of stability of the stock market, which could become a scientific basis for formation of the concept of the national stock market and its regional branches.

Key words: stability of functioning, stock market, factors of influence.

Pic.: 3. **Bibl.:** 19.

Yachmenyova Valentyna M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Management, The National Academy of Environmental Protection and Resort Development (vul. Kyivska, 181, Simferopol, 95493, Ukraine)

E-mail: v_lev@napks.edu.ua

Vorobets Taras I. – Assistant, Department of Finance and Credit, The National Academy of Environmental Protection and Resort Development (vul. Kyivska, 181, Simferopol, 95493, Ukraine)

E-mail: vti.taras@list.ru

Внаслідок світової фінансової кризи, а також внутрішньої нестабільності національної економіки України спостерігається погіршення інвестиційного клімату та відбувається відтік інвестиційного капіталу. Незважаючи на високий науковий рівень дослідженості інвестиційної діяльності в Україні, науковці

ще й ще раз повертаються до питань виявлення факторів, що впливають на процеси стійкості функціонування систем різного рівня та дослідження їхньої природи.

Зокрема аналізу, оцінці та шляхам забезпечення стійкості значну увагу приділено в працях таких зарубіжних науковців, як Е. Дж. Долан [1], Р. Дж. Кемп-

Белл [2], Р. А. Міллер [3], П. С. Роуз [4], Дж. Ф. Сінкі [5], Дж. К. Ван Хорн [6]. Також цей напрям досліджували такі вітчизняні науковці, як О. Д. Вовчак [7], Ж. М. Довгань [8], О. Д. Заруба [9], А. М. Мороз [10], М. І. Савлук [11] та ін., але вони не торкалися проблем стійкості окремих структурних елементів фінансової системи, а саме – фондового ринку.

Тому виникає потреба в дослідженні як теоретичних, так і практичних основ управління стійкістю економічних систем саме національного та регіонального рівнів. Отже, *метою* даної статті є визначення чинників, що впливають на стійкість вітчизняного фондового ринку за сучасних умов.

На сьогодні стійкість функціонування фондового ринку залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників, які є специфічними. Передумовою розвитку українського фондового ринку в середньостроковій перспективі є розвиток економіки держави та фінансової системи в цілому, де він виступає структурною складовою. Стійкість операцій на фондовому ринку значною мірою залежать від: політичної стабільності всередині країни; рівня базових економічних показників; розвитку корпоративних відносин, а також реформування фінансового ринку. Вітчизняний фондовий ринок виступає атрибутом національної економіки, як інструмент ефективного перерозподілу власності та залучення інвестицій. Отже аналіз стану фондового ринку України є важливим з позиції визначення інвестиційної ємкості ринку та забезпечення його збалансованості. Стійкість функціонування фондового ринку досліджується на різних рівнях:

- ✦ *на рівні світової глобальної економіки* (світові фінансові центри Нью-Йорк, Лондон, Токіо), до яких слід віднести: політику світових організацій, глобалізацію економіки, дефіцит ресурсів, парниковий ефект, світову безпеку;
- ✦ *на рівні територіального визначення мегасистем* (територіальні об'єднання та союзи, зокрема ЄС та EuAsEC чи EAEC), до яких слід віднести: географічну близькість до інших економічних утворень, ресурсну залежність, обмеженість території, єдиний законодавчий простір, інтеграційні процеси;
- ✦ *на рівні національних економік* (оскільки кожній країні притаманні певні особливості, що впливають на процеси взаємодії елементів економічної системи), до яких слід віднести: стан національної економіки, розвиненість фінансової системи, нормативно-правову базу, заборгованість перед міжнародними фінансовими організаціями, економічну безпеку;
- ✦ *на рівні фінансової системи країни*, до яких слід віднести: стабілізаційний фонд НБУ, валютний коридор, законодавчу базу України, розвиненість структури фінансової системи, обмеженість механізмів та способів фінансової системи.

Рівень національної фінансової системи є первинним і найбільш впливовим, його чинники здійснюють прямий вплив на функціонування фондового ринку та

визначають рівень його стійкості. Отже, на стійкість функціонування фондового ринку впливає багаторівневе зовнішнє середовище, яке можна представити як: середовище глобальної економіки; середовище територіальної економіки; середовище міжнародних (міжнародно-національних) економік та національної економіки.

На нашу думку, доцільно поділити чинники впливу на стійкість функціонування фондового ринку на внутрішні та зовнішні, вкладаючи в дані категорії уточнений економічний зміст, що враховує специфіку невизначеності середовища.

Сукупність чинників являє собою багаторівневу систему зовнішнього середовища, з якої видно, що чинники не можна ізолювати один від одного, вони постійно взаємодіють, посилюючи загальний вплив або зменшуючи його. Фондовий ринок, будучи складовою макросередовища, відчуватиме вплив чинників, що притаманні системам вищого порядку, а саме: міжнародний рівень, вплив світової економіки, що стосується внутрішнього середовища, то це чинники національної економіки. На думку М. Мескона, зовнішнє середовище – це всі умови і чинники, які виникають у навколишньому середовищі за межами ринку, незалежно від його функціонування, але які впливають і можуть вплинути на функціонування й тому вимагають певної реакції з боку фондового ринку [12]. Вплив зовнішніх чинників через зміну інтенсивності впливу, зникнення та появу нових чинників змінює умови функціонування фондового ринку та його здатність пристосовуватися до цих умов. Пасивне пристосування до все гірших умов зовнішнього середовища призведе до катастрофічних наслідків.

Складність урахування багатьох взаємозв'язків, які виникають у функціонуванні фондового ринку (як усередині, так і за його межами), зумовлює потребу у використанні чи пошуку інструментів, що дозволять вивчити, проаналізувати та визначити способи використання впливу зовнішніх чинників на процеси функціонування фондового ринку, з метою досягнення прогнозованих цілей. Схематично вплив сукупності чинників зовнішнього середовища на стійкість матиме такий вигляд (рис. 1), де фондовий ринок (ФР) з його учасниками, що формують внутрішнє середовище, а зовнішнє є багаторівневим і складним.

Функціонування економічної системи на макрорівні (у зовнішньому середовищі) характеризується підвищеною складністю та певними особливостями. Використання в моделі функціонування фондового ринку інструментів і способів впливу на інтенсивність зовнішніх чинників можна вважати ознакою стійкості функціонування фондового ринку. Зовнішні фактори ми пропонуємо розділяти на чотири рівня виникнення, які ми розглядаємо ззовні у середину. До IV рівня чинників зовнішнього середовища, на нашу думку, доцільно відносити такі, що формуються в межах світових ринків та виникають внаслідок процесів глобалізації: політика світових організацій; глобалізація економіки; дефіцит ресурсів, у т. ч. енергетичних; парниковий ефект; безпека (світові війни, продовольча безпека тощо).

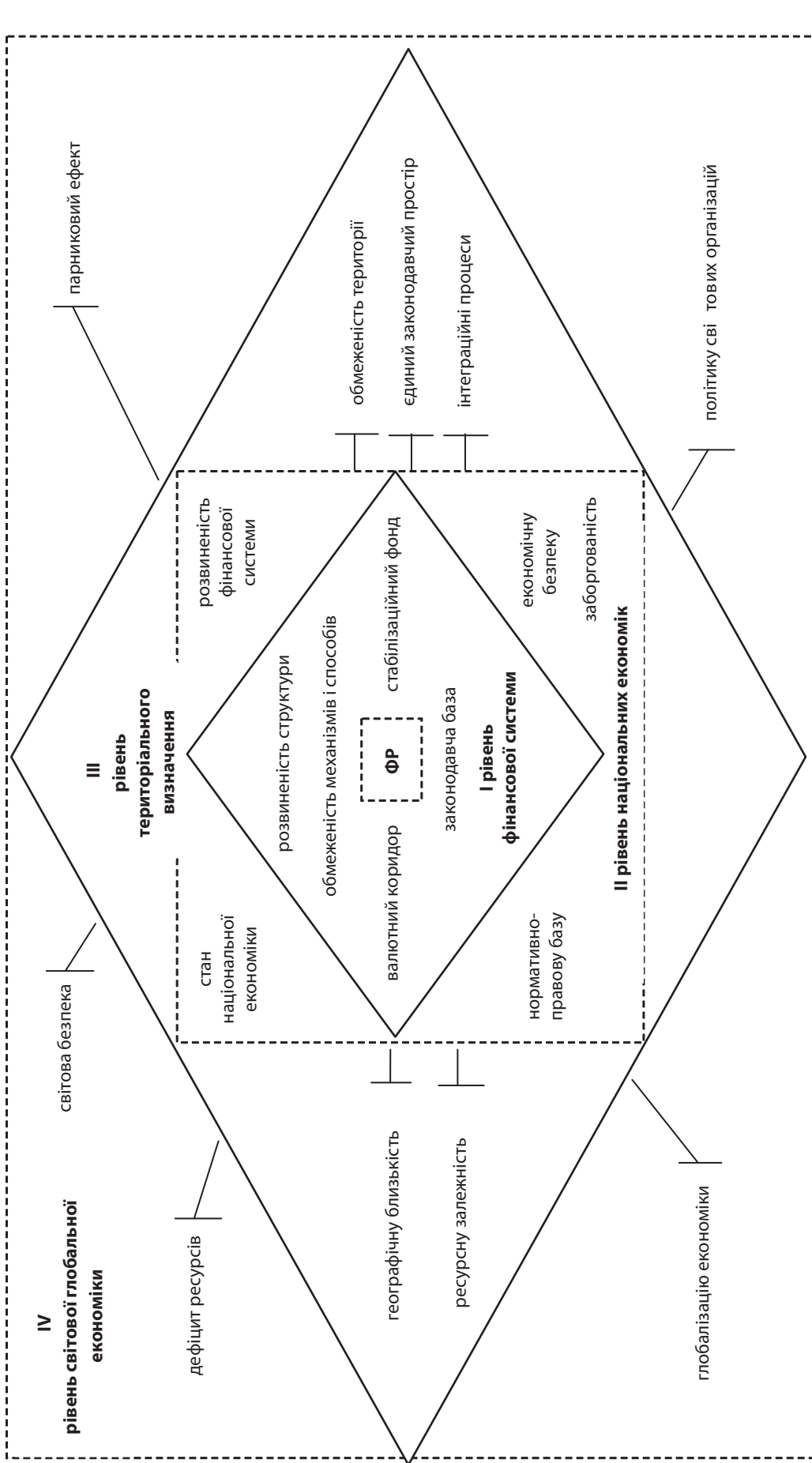

Рис. 1. Багаторівневий вплив зовнішніх чинників на рівень стійкості функціонування фондового ринку

Наведені чинники IV рівня впливають на сукупність чинників III рівня та посилюють їх. До них слід віднести ті, що формуються у межах територіальних одиниць (організацій, союзів, об'єднань національних економік): за географічною ознакою; ресурсна залежність; обмеженість території; єдиний законодавчий простір (відповідність); інтеграційні процеси (правила гри).

Чинники цього рівня мають можливість посилювати вплив факторів попереднього рівня чи компенсувати їхні дії. Чинниками II рівня слід вважати такі, що формуються в межах національної економіки будь-якої держави та відбивають загальні економічні тенденції держави: стан національної економіки; розвиненість фінансової системи; нормативно правова база; заборгованість перед міжнародними фінансовими організаціями; економічна безпека.

Так само як чинники III рівня, вони можуть посилювати дію попередніх рівнів чи поглинати їх, визначаючи глибину проблеми. Чинники I рівня (граничного) формуються в межах фінансової системи країни та можуть акумулювати впливи попередніх рівнів наслідків і посилювати їх чи певною мірою компенсувати їхню дію на стійкість фондового ринку. До них слід віднести: стабілізаційний фонд НБУ; валютний коридор; законодавчу базу України; розвиненість структури фінансової системи; обмеженість механізмів, способів та інструментів фінансової системи (політика: регуляторна, фінансова, стратегії розвитку).

Натомість внутрішніми чинниками слід вважати, такі фактори, що повністю формуються чи виникають у процесі функціонування фондових механізмів чи є результатом проявів особливостей його функціонування (рис. 2). Аналізуючи економічні дослідження

провідних науковців, можливо сформулювати дві групи чинників внутрішнього середовища, а саме: загально-ринкові (системні) і причинно-наслідкові чинники. До **загально-ринкових (системних)** слід віднести:

– *цілісність зв'язків між учасниками ринку* (відповідно до «Теорії систем» Л. фон Берталанфі [13] цілісність має світоглядне та методологічне значення. Воно відбиває інтегрованість об'єкта, що визначає його якісну своєрідність. Порушення цілісності означає нездатність виконувати своє призначення. Головне емпіричне вираження цілісності полягає в ефекті цілісності. Ефект цілісності виявляється завжди в процесах утворення речі як поєднання вихідних різноманітних складових. За визначенням В. С. Анфілатова, емерджентність (цілісність) – це така властивість системи, що принципово не зводиться до суми властивостей елементів, які утворюють систему, і не виводиться з них [14]. Уявлення про цілісність системи конкретизується через поняття зв'язку. Серед різних типів зв'язку особливе місце займають системоутворюючі зв'язки. Різні типи стійких зв'язків утворюють структуру системи, тобто забезпечують її упорядкованість. Характер цієї упорядкованості, її спрямованість визначають організацію системи. Цілісність інформаційних потоків доводить холістичність самої інформації та її компативільність, що є дуже важливим для учасників фондового ринку;

– *ринкову цінність для національної економіки* (із загальнофілософського погляду). Об'єктами ціннісного відношення можуть виступати всі предмети людської діяльності, суспільні відносини і включені в їхню сферу природні процеси. Критерієм цінності будь-якого явища, об'єкта чи процесу є їх здатність мати певну корисність для системи, на яку вона впливають чи в межах якої функціонують. Отже, базовою ознакою цінності влас-

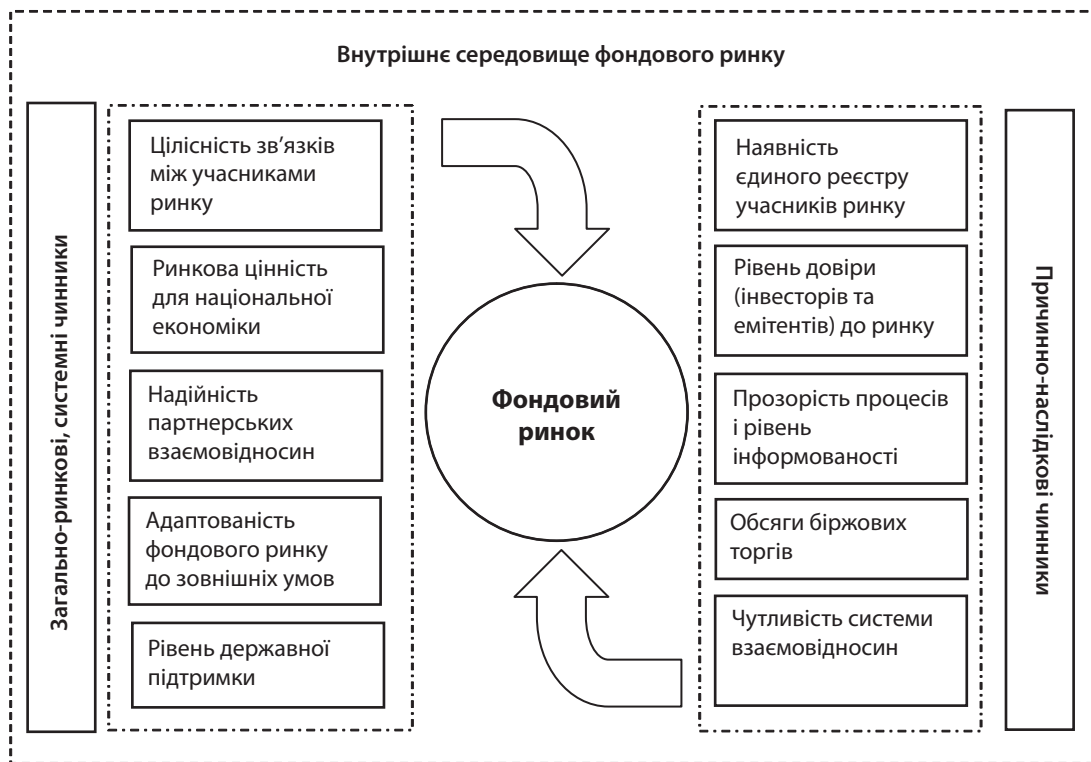

Рис. 2. Сукупність чинників внутрішнього середовища, що впливають на стійкість функціонування фондового ринку

ності є насамперед її здатність задовольняти інтереси (виправдовувати очікування) учасників цього ринку. З позиції суспільно-економічних відносин такі інтереси багатопланові і включають у себе широкий спектр прямих практичних і непрямих зисків, що можуть сприяти отриманню практичних вигід у майбутньому або навіть мати виключно іміджевий сенс. У цьому аспекті цінність фондового ринку за ринкових умов визначається можливістю його учасників отримати практичну вигоду шляхом одержання доходу від обладок з цінними паперами, доходу від їхнього можливого продажу у майбутньому, а також непрямі вигоди внаслідок економії на витратах, які учасники фондового ринку мають можливість оптимізувати. Виходячи з цього ми вважаємо, що цінність державних й недержавних цінних паперів є віддзеркаленням поточних і майбутніх очікуваних зисків від використання корисних властивостей пакету цінних паперів за ринкових умов та очікуваної соціальної ефективності його використання. Цінність пакету цінних паперів є відображенням цінності сукупності прав, пов'язаних із об'єктом власності, яку їм привласнюють учасники ринку об'єктів власності (покупці і продавці, власники і не-власники, користувачі).

Ринкова цінність фондового ринку для держави полягає в:

- ✦ можливості проводити обладки з цінними паперами в межах держави за спрощеними фондовими досьє (унікаючи зайвих витрат на підтвердження міжнародного права);
- ✦ знаходячись в єдиному реєстрі, учасники торгів одразу, окрім відсотка за участь у обладках, сплачують всі необхідні відрахування (це дає можливість уникнути ухильня від сплати, або формування заборгованості);
- ✦ прозорість ринку дозволяє учасникам ознайомитися з досьє покупця або продавця, прослідити за цільовим використанням і визначити методику купівлі-продажу.

Ринкова цінність для продавця полягає в:

- ✦ можливості проводити моніторинг ринкової кон'юнктури, що дозволить емітенту скоригувати вартість цінних паперів;
- ✦ можливості простежити ринкові тенденції та визначити період виходу на торгівельні майданчики, тим самим примножити прибутки.

Ринкова цінність для покупця полягає в:

- ✦ насамперед, аналізуючи ринкову ситуацію, можливо оминати купівлі переоцінених паперів, що призведе до неминучих втрат;
- ✦ як і у випадку з продавцем, аналітика світових тенденцій дозволяє визначити оптимальний період виходу на торгівельні майданчики;
- ✦ дозволяє оцінити ризики придбання цінних паперів і своєчасно сформулювати стратегії диверсифікації та хеджування.

Ринкова цінність фондового ринку для професійних учасників полягає в:

- ✦ можливості уникнути спекулятивних угод за рахунок роботи відповідних біржових організацій та прозорості ринку;

- ✦ своєчасному отриманні інформації, що має вплив на результати торгів.

Надійність партнерських взаємовідносин (як зазначає В. О. Коваль, ефективність партнерських відносин характеризує їх результативність (економічний ефект від вкладення коштів) і відповідність намеченим цілям. Проте на підставі цього показника важко зробити висновки про подальший розвиток цих відносин. З огляду на це та з метою врахування фактора часу в оцінці відносин між партнерами в екосистемі доцільним є використання показника надійності. Поняття «надійність партнера» трактується як його здатність виконувати зобов'язання у повному обсязі згідно з домовленостями та у встановлені терміни, тобто його потенційну можливість підтримувати результативну взаємодію з іншими елементами у конкурентному середовищі з метою формування складної системи взаємозалежних елементів, пов'язаних один з одним за допомогою ціннісного ланцюга.

У цьому випадку «надійність партнерських відносин» можна розглядати як ймовірність того, що ефективність, злагожденість і гармонійність партнерських відносин будуть стабільними (домовленості, контракти, договори не порушуються) упродовж певного проміжку часу. У формуванні такої системи взаємовідносин, де неможливими стають спекулятивні обладки, інформаційні потоки надійно захищені, ведеться досьє на кожного учасника, надійність обладок гарантується виконанням обов'язкових операцій у зазначений термін. Неможливість підлогу, юридична та фізична захищеність, гарантована безпека, що передбачає наявність страхового поліса як учасників обладки, так і інших учасників ринку. Зазначені поняття дають змогу використовувати рейтингове оцінювання надійності партнера як напрям запобігання ризикам, що виникають при виборі та реалізації відповідної стратегії комерціалізації інновацій. Проте не завжди надійність ділового партнера свідчить про надійність відносин із ним, а також надійність його відносин з іншими елементами екосистеми, тобто їх спрямованість на перспективу).

Адаптованість фондового ринку до зовнішніх умов (в умовах ринкової економіки і чинниках зовнішнього середовища, що динамічно змінюються, адаптивність – як характеристика економічної стійкості функціонування економічних систем набуває все більшого практичного значення). Е. А. Пастухова зазначає, що у складній внутрішній структурі досліджуваного поняття можна вичленувати функціональні та процесні складові, що характеризують сутність, до яких автор відносить такі найважливіші елементи життєдіяльності економічних систем.

По-перше, адаптовані ознаки, які забезпечують виживання систем в конкретних умовах зовнішнього середовища: якісні особливості, властивості і здібності, що дозволяє системам вести специфічний образ життєдіяльності; сукупність властивостей, що забезпечують цілісність, стабільність і стійкість систем; безпека, зокрема захищеність інтересів систем в різних сферах діяльності, збалансованих інтересів особи, суспільства і держави, що визначаються сукупністю.

По-друге, адаптованість / пристосованість, обумовлену всією організацією економічних систем: потенційні можливості та здібності реагувати на зміни, забезпечувати стійкість до дії негативних чинників і підтримувати нормальні умови діяльності; здатність до постійного оновлення, самовдосконалення і видозміни, можливість бути не тільки конкурентоздатними, але і кращими; засвоєння етичних норм зовнішнього середовища і гнучка зміна внутрішніх ідеалів, цінностей, мотивацій, цілей і завдань; характеристики, що дозволяють системам трансформуватися відповідно до змін зовнішнього середовища, освоювати нові навички, уміння, знання, технології і т. д.

По-третє, адаптаційні процеси, у результаті яких трансформуються соціально-економічні системи, їх підсистеми, елементи та окремі адаптаційні ознаки залежно від змін умов середовища: внутрішні та зовнішні стосунки, що дозволяють гармонізувати взаємодії із зовнішнім середовищем; збалансованість інтересів, що дозволяє забезпечити гнучкість і мінімізувати конфлікти у взаєминах з оточенням; різноманітність дій з боку систем на зовнішнє середовище і трансформація зовнішнього середовища відповідно до її місії, цілей і завдань; постійне, безперервне накопичення, посилення і модифікація характеристик ефективності господарської системи [15].

Рівень державної підтримки (О. М. Золотарьов визначає державну підтримку, як економічну, організаційну, ідеологічну, юридичну та іншу діяльність держави, суб'єктів ринкових відносин і громадських структур, спрямовану на сприяння ефективному функціонуванню ринкової економіки [16]. Н. Г. Барішніков доповнює наведене твердження, зазначаючи, що державна підтримка – це складова державного регулювання економіки, що становить сукупність особливих правових, фінансово-економічних і організаційних заходів, які встановлюються державою з метою активного впливу на розвиток вітчизняного виробництва в потрібному обсязі та напрямку [17]).

До причинно-наслідкових чинників слід віднести:

– наявність єдиного реєстру учасників ринку (дозволяє вести систематизований аналіз професійних учасників біржової торгівлі, що, у свою чергу, запобігає дублюванню записів, спекуляціям і сприяє контролю за їх діяльністю);

– рівень довіри (інвесторів та емітентів) до ринку (однією з головних проблем розвитку фондового ринку була і продовжує залишатись недовіра населення. Так склалось історично, що низький рівень довіри до фондового ринку, пов'язаний із «трастовими» скандалами 1990-х років. У наш час неетична поведінка окремих гравців ринку спільного інвестування «кидає тінь» на всю індустрію. Запровадження пруденційного нагляду дасть змогу зміцнити вітчизняний фондовий ринок за рахунок запобігання системних ризиків, оптимізувати кількість професійних учасників та зменшити кількість компаній, що потребують фінансового оздоровлення та, що найважливіше, збільшити питому вагу сектора в структурі ВВП у довгостроковій перспективі й підвищити рівень довіри населення до фондового ринку);

– прозорість процесів та інформованість учасників (в Україні рівень корпоративної культури не дозволяє

емітентам розкривати інформацію в такому об'ємі, який є нормою для західних країн. Прозорість відносин і процесів на фондовому ринку є необхідною умовою для подальшого розвитку економіки будь-якої країни, тому що дозволяє створити умови для зниження систематичних і ринкових ризиків, які мають місце внаслідок проблем загальноекономічного і позаекономічного характеру. Прозорість ринку означає створення умов, коли інформація про існуючу ситуацію, ухвалені рішення та дії виявляється доступною і зрозумілою для всіх учасників ринку. Основоположим структурним елементом прозорості є операція купівлі-продажу акцій на фондовому ринку. Як відзначає Ю. О. Ровинський, прозорість необхідна для впровадження концепції підзвітності трьох основних груп учасників ринку, а саме – позичальників і кредиторів, емітентів і інвесторів, органів державної влади і міжнародних фінансових інститутів [18]. Підзвітність – це обов'язок учасників ринку обґрунтовувати свої дії та політику, а також нести відповідальність за рішення і результати. Прозорість і підзвітність зміцнюють дисципліну, яка підвищує якість ухвалення рішень у державному секторі економіки);

– обсяги біржових торгів як показник функціонування фондового ринку (обсяги торгів займають друге місце в технічному аналізі після ціни. Центром аналізу є стара аксіома: «Обсяг рухається разом з ринком». Обсяг повинен зростати на підйомах ринку (ринок биків – *bull market*) і спадати разом з ринком (ринок ведмедів – *bear market*). Популярну теорію обсягу можна подати так: ринок технічно сильний, коли обсяги зростають на підйомах і зменшуються на спадах; ринок технічно слабкий, коли обсяги зростають на спадах і зменшуються на підйомах);

– чутливість системи взаємовідносин (аналіз фондового ринку включає характеристику стану попиту і пропозиції акцій, динаміку рівня цін їх котирування, обсягів продажу акцій нових емісії і ряду інших показників. Результатом проведення такого аналізу є визначення рівня чутливості реагування фондового ринку на появу нової емісії й оцінка його потенціалу поглинання обсягів акцій, що емітуються. О. В. Скотаренко визначає чутливість системи як поняття, що кількісно визначає реакцію системи на вплив чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ [19]).

Схематично структуру чинників впливу на стійкість функціонування фондового ринку наведено на рис. 3, де представлено чотири рівня чинників зовнішнього середовища, які посилюють та компенсують свій вплив на стійкість функціонування фондового ринку. Також наведені чинники внутрішнього середовища, що розділені на загальноринкові та причинно-наслідкові. Наведена схема дозволяє відобразити середовище, в якому функціонує фондовий ринок, та які чинники спричиняють на нього вплив.

Стойкість функціонування фондового ринку є результатом використання низки управлінських інструментів, узгоджена та взаємопов'язана сукупність яких утворює методологічні засади її забезпечення. Вибір таких інструментів залежить від певних умов функціонування самої системи та її елементів. Тому в нашому

дослідженні одним із завдань є формулювання вимог до забезпечення стійкості функціонування фондового ринку, які містять методи, способи, принципи забезпечення та інструментарій їхньої реалізації, а також до складу, якості, доступності, структури, джерел і способів подання інформації.

Отже, задля посилення стійкості функціонування вітчизняного фондового ринку та його поступового роз-

витку необхідно розробити науково обґрунтовану методичку оцінки рівня стійкості, визначити систему критеріїв, показників та індикаторів, за допомогою якої можна проводити аналіз стійкості, а також керувати процесом її підвищення. Ідентифікація чинників, що впливають на стан стійкості функціонування, є первинним етапом до створення даної методички, оскільки допомагає визначити та виокремити впливи на вітчизняний фондовий ринок.

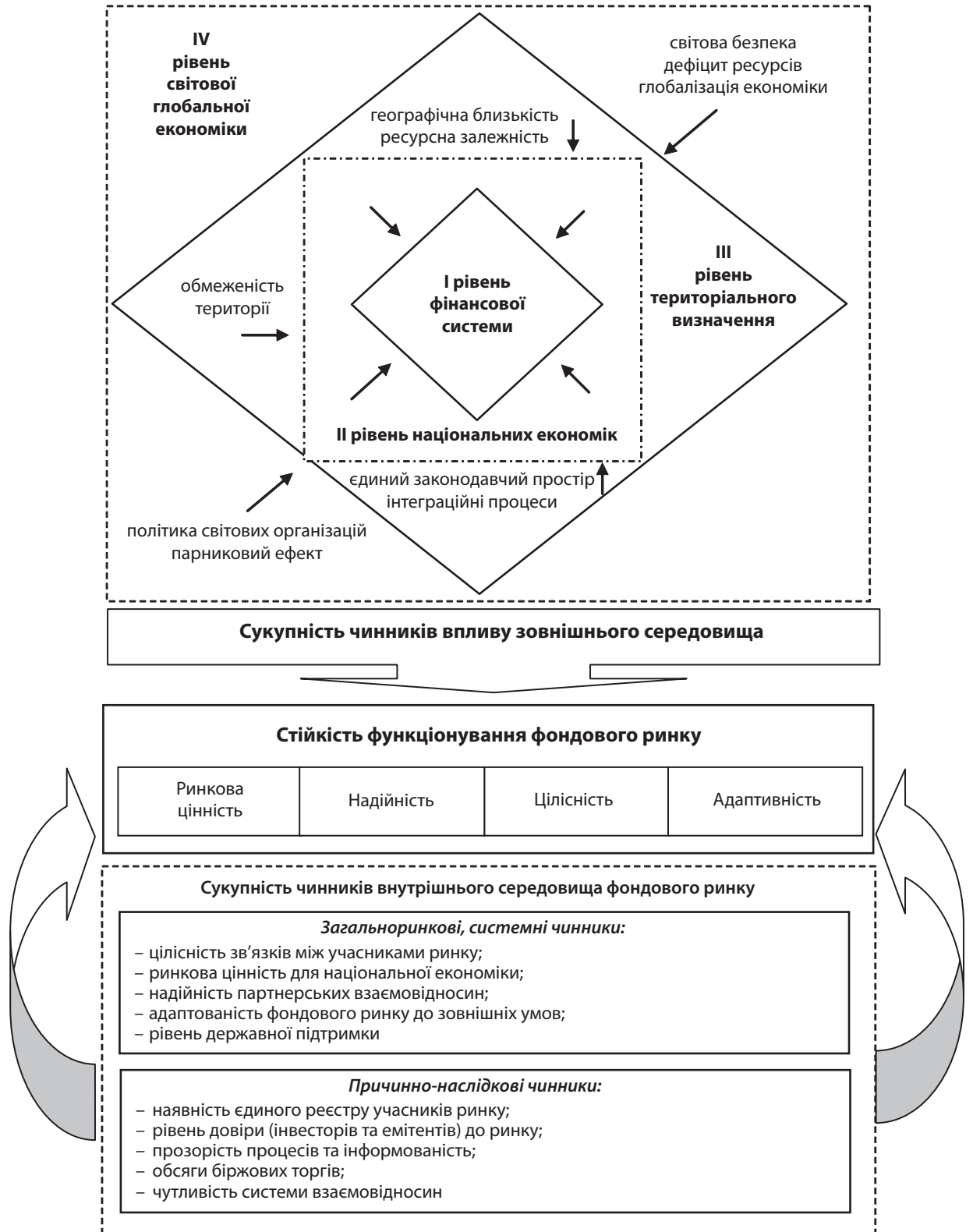

Рис. 3. Структура чинників впливу на характеристики стійкості функціонування фондового ринку

ВИСНОВКИ

З огляду проведених досліджень можливо зробити такі висновки:

- ✦ на стійкість функціонування вітчизняного фондового ринку впливають чинники зовнішнього та внутрішнього середовища, що в сукупності формують багаторівневу взаємодоповнюючу складну систему. На сьогодні актуальним залишається дослідження ступеню впливу даних факторів, що дозволить сформулювати певну методику управління ними;
- ✦ проведені дослідження доводять, що визначені фактори впливу характеризуються показниками кількісного та якісного характеру, дана специфіка вимагає пошуку математичного інструментарію, що дозволить коректно проаналізувати їх;
- ✦ на сьогодні залишається актуальною розробка комплексної системи оцінки стійкості функціонування фондового ринку, що стала б науковим підґрунтям до формування концепції розвитку національного фондового ринку та його регіональних осередків. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Долан Э. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Э. Дж. Долан, К. Д. Кэмпбелл, Р. Дж. Кэмпбелл / Пер. с англ. В. Лукашевича и др. ; под общ. ред. В. Лукашевича. – М. : Туран, 1996. – 448 с.
2. Кэмпбелл Д. Р. Применение аудиторского суждения: комплексный кейс / Д. Р. Кэмпбелл, Т. Дж. Фогэрти. – М. : Wolters Kluwer, 2006. – 200 с.
3. Мильнер Б. З. Теория организации: учебник / Б. З. Мильнер. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 648 с.
4. Роуз П. С. Банковский менеджмент / П. С. Роуз. – М. : Дело Лтд, 2005. – 176 с.
5. Синки Дж. Ф.-мл. Управление финансами в коммерческих банках / Дж. Ф. Синки-мл. – 4-е изд. / Пер. с англ. – М. : Gatallaxy, 1994. – 937 с.
6. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами / Дж. К. Ван Хорн / Пер. с англ. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 799 с.
7. Вовчак О. Д. Кредит і банківська справа : підручник / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин, Т. Я. Андрейків. – К. : Знання, 2008. – 564 с.
8. Довгань Ж. М. Фінансовий менеджмент у банку : навч. посіб. / Ж. М. Довгань. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 306 с.
9. Заруба О. Д. Основы фінансового аналізу та менеджменту : навч. посіб. / О. Д. Заруба. – К. : Укр.-фін. ін-т менедж. і бізнесу, 1995. – 106 с.
10. Банківські операції: підручник / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 476 с.
11. Гроші та кредит: підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лозепко [та ін.]. – 6 вид. – К. : КНЕУ, 2011. – 589 с.
12. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 1997. – 704 с.
13. Берталани Л. Общая теория систем – критический обзор / Л. Берталани // Системные исследования : ежегодник. – М. : Наука, 1969. – С. 23 – 95.
14. Анфилатов В. С. Системный анализ в управлении : учеб. пособ. / В. С. Анфилатов, А. А. Емельянов, А. А. Кукушкин ;

под ред. А. А. Емельянова. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 368 с.

15. Пастухова Е. А. Адаптация экономических систем к изменениям внешней среды / Е. А. Пастухова // Современные наукоемкие технологии. – 2006. – № 5. – С. 77 – 80.

16. Золотарев А. Н. Государственное регулирование и поддержка предпринимательской деятельности в отрасли виноградарства и виноделия : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 / А. Н. Золотарев. – Ставрополь, 2004. – 23 с.

17. Барышников Н. Г. Влияние государственной поддержки на ведение воспроизводственного процесса в сельскохозяйственных организациях / Н. Г. Барышников, Д. Ю. Самыгин, Е. А. Черданцева // Финансы и кредит. – 2011. – № 35. – С. 11 – 18.

18. Ровинський Ю. О. Фінансово-правовий примус в Україні: проблеми і перспективи розвитку : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.07 / Ю. О. Ровинський. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – 36 с.

19. Скотаренко О. В. Экономическая система и ее чувствительность / О. В. Скотаренко // Вестник МГТУ, 2008. – Т. 11, № 2. – С. 236 – 240.

REFERENCES

- Anfilatov, V. S., Emelianov, A. A., and Kukushkin, A. A. *Sistemnyy analiz v upravlenii* [System analysis in management]. Moscow: Finansy i statistika, 2002.
- Bertalanfi, L. "Obshchaia teoriia sistem - kriticheskiy obzor" [General systems theory – a critical review]. In *Sistemnye issledovaniia*, 23-95. Moscow: Nauka, 1969.
- Baryshnikov, N. G., Samygin, D. Yu., and Cherdantseva, E. A. "Vliianie gosudarstvennoy podderzhki na vedenie vosproizvodstvennogo protsessa v selskokhoziaystvennykh organizatsiakh" [The impact of public support for maintaining the reproductive process in the agricultural organizations]. *Finansy i kredit*, no. 35 (2011): 11-18.
- Dovhan, Zh. M. *Finansovyi menedzhment u banku* [Financial management in the bank]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2006.
- Dolan, E. Dzh., Kempbell, K. D., and Kempbell, R. Dzh. *Dengi, bankovskoe delo i denezhno-kreditnaia politika* [Money, banking and monetary policy]. Moscow: Turan, 1996.
- Kempbell, D. R., and Fogerti, T. Dzh. *Primenenie auditorского suzhdeniia: kompleksnyy keys* [The use of the auditor's judgment : an integrated case]. Moscow: Wolters Kluwer, 2006.
- Moroz, A. M., Savluk, M. I., and Pukhovkina, M. F. *Bankivski operatsii* [Banking operations]. Kyiv: KNEU, 2002.
- Meskon, M., Albert, M., and Khedouri, F. *Osnovy menedzhmenta* [Principles of Management]. Moscow: Delo, 1997.
- Milner, B. Z. *Teoriia organizatsii* [The theory of organization]. Moscow: INFRA-M, 2005.
- Pastukhova, E. A. "Adaptatsiia ekonomicheskikh sistem k izmeneniam vneshney sredy" [Adapting to changes in the economic systems of the environment]. *Sovremennye naukoemkie tekhnologii*, no. 5 (2006): 77-80.
- Rouz, P. S. *Bankovskiy menedzhment* [Bank management]. Moscow: Delo Ltd, 2005.
- Rovynskiy, Yu. O. "Finansovo-pravovyi prymus v Ukraini: problemy i perspektivy rozvytku" [Financial and legal coercion in Ukraine: problems and prospects]. *Avtoref. dys. ... doktora iuryd. nauk : spets. 12.00.07*, 2011.
- Sinki-ml., Dzh. F. *Upravlenie finansami v kommercheskikh bankakh* [Financial management in commercial banks]. Moscow: Gatallaxy, 1994.
- Savluk, M. I., Moroz, A. M., and Lozepko, I. M. *Hroshi ta kredyt* [Money and credit]. Kyiv: KNEU, 2011.

Skotarenko, O. V. "Ekonomicheskaia sistema i ee chuvstvitelnost'" [The economic system and its sensitivity]. *Vestnik MGTU*, vol. 11, no. 2 (2008): 236-240.

Van Khorn, Dzh. K. *Osnovy upravleniia finansami* [Fundamentals of Financial Management]. Moscow: Finansy i statistika, 1999.

Vovchak, O. D., Rushchshyn, N. M., and Andreikiv, T. Ya. *Kredyt i bankivska sprava* [Credit and Banking]. Kyiv: Znannia, 2008.

Zolotarev, A. N. "Gosudarstvennoe regulirovanie i podderzhka predprinimatelskoy deiatelnosti v otrasli vinogradarstva i vinodeliia" [Government regulation and support entrepreneurship in viticulture and winemaking sector]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.05*, 2004.

Zaruba, O. D. *Osnovy finansovoho analizu ta menedzhmentu* [Basics of financial analysis and management]. Kyiv: Ukr.-fin. in-t menedzh. i biznesu, 1995.

УДК 336.221.4

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОГО ФАКТОРА НА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

ГРЕЧКО А. В.

УДК 336.221.4

Гrechko A. V. Дослідження впливу податкового фактора на діяльність малих підприємств в Україні

Метою статті є оцінка впливу податкового фактора на діяльність малих підприємств в умовах зміни податкового законодавства. Аналізуючи, систематизуючи і узагальнюючи наукові праці багатьох учених, а також законодавчу базу з питань оподаткування малих підприємств, було розглянуто зміни, що відбулися у функціонуванні малих підприємств після прийняття Податкового Кодексу України, систематизовано погляди дослідників щодо впливу податків на суб'єктів малого бізнесу. У результаті дослідження було проведено комплексний аналіз змін у податковому законодавстві, пов'язаних з діяльністю фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб, які мають право обирати спрощену систему оподаткування. Виявлено особливості податкового регулювання малого бізнесу, систематизовано основні переваги і недоліки роботи малих підприємств на загальній та спрощеній системі оподаткування. Виявлено основні критерії вибору системи оподаткування суб'єктами малого бізнесу. Проведено порівняльний аналіз податкового тиску на платників податків, що знаходяться на спрощеній та загальній системі оподаткування, а також виявлено напрямки вдосконалення системи сплати єдиного податку в Україні. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є розробка економічно обґрунтованих шляхів вдосконалення податкового законодавства для суб'єктів малого бізнесу з метою зниження рівня податкового тиску на дану категорію платників та поліпшення процедури адміністрування податків.

Ключові слова: податки, малі підприємства, податкова ставка, єдиний податок, платники податків.

Табл.: 3. **Бібл.:** 8.

Гrechko Алла Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: alla_grechko@ukr.net

УДК 336.221.4

Гrechko A. V. Исследование влияния налогового фактора на деятельность малых предприятий в Украине

Целью статьи является оценка влияния налогового фактора на деятельность малых предприятий в условиях изменения налогового законодательства. Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды многих ученых, а также законодательную базу по вопросам налогообложения малых предприятий, были рассмотрены изменения, произошедшие в функционировании малых предприятий после принятия Налогового Кодекса Украины, систематизированы взгляды исследователей о влиянии налогов на субъектов малого бизнеса. В результате исследования был проведен комплексный анализ изменений в налоговом законодательстве, связанных с деятельностью физических лиц – предпринимателей и юридических лиц, которые имеют право выбирать упрощенную систему налогообложения. Выявлены особенности налогового регулирования малого бизнеса, систематизированы основные преимущества и недостатки работы малых предприятий на общей и упрощенной системе налогообложения. Выявлены основные критерии выбора системы налогообложения субъектами малого бизнеса. Проведен сравнительный анализ налогового давления на налогоплательщиков, находящихся на упрощенной и общей системе налогообложения, а также выявлены направления совершенствования системы уплаты единого налога в Украине. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является разработка экономически обоснованных путей совершенствования налогового законодательства для субъектов малого бизнеса с целью снижения уровня налогового давления на данную категорию налогоплательщиков и улучшения процедуры администрирования налогов.

Ключевые слова: налоги, малые предприятия, налоговая ставка, единый налог, налогоплательщики.

Табл.: 3. **Библ.:** 8.

Гrechko Алла Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и предпринимательства, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: alla_grechko@ukr.net

UDC 336.221.4

Гrechko A. V. Study of the Influence of the Tax Factor upon Small Enterprises Activity in Ukraine

The goal of the article is assessment of influence of the tax factor upon activity of small enterprises under conditions of changing the tax legislation. Analysing, systemising and generalising scientific works of many scientists and also the legislative base on the issues of taxation of small enterprises, the article considers changes that occurred in functioning of small enterprises after adoption of the Tax Code of Ukraine, systemises opinions of researchers on influence of taxes upon subjects of the small business. In the result of the study the article conducts a complex analysis of changes in the tax legislation connected with activity of physical persons – entrepreneurs and legal entities, which have the right to chose a simplified system of taxation. The article reveals specific features of tax regulation of the small business, systemises main advantages and shortcomings of operation of small enterprises that use general and simplified system of taxation. It specifies basic criteria of selection of the taxation system by the subjects of small business. It conducts a comparative analysis of tax pressure on tax payers that use the simplified or general system of taxation and also reveals directions of improvement of the system of payment of a single tax in Ukraine. The prospect of further studies in this direction is development of economically justified ways of improvement of the tax legislation for the small business subjects with the aim to reduce the level of tax pressure on this category of payers and improvement of the procedure of tax administration.

Key words: taxes, small enterprises, tax rate, single tax, tax payers.

Tabl.: 3. **Bibl.:** 8.

Гrechko Алла V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economics and Business, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: alla_grechko@ukr.net

Skotarenko, O. V. "Ekonomicheskaia sistema i ee chuvstvitelnost'" [The economic system and its sensitivity]. *Vestnik MGTU*, vol. 11, no. 2 (2008): 236-240.

Van Khorn, Dzh. K. *Osnovy upravleniia finansami* [Fundamentals of Financial Management]. Moscow: Finansy i statistika, 1999.

Vovchak, O. D., Rushchshyn, N. M., and Andreikiv, T. Ya. *Kredyt i bankivska sprava* [Credit and Banking]. Kyiv: Znannia, 2008.

Zolotarev, A. N. "Gosudarstvennoe regulirovanie i podderzhka predprinimatelskoy deiatelnosti v otrasli vinogradarstva i vinodeliia" [Government regulation and support entrepreneurship in viticulture and winemaking sector]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.05*, 2004.

Zaruba, O. D. *Osnovy finansovoho analizu ta menedzhmentu* [Basics of financial analysis and management]. Kyiv: Ukr.-fin. in-t menedzh. i biznesu, 1995.

УДК 336.221.4

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОГО ФАКТОРА НА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

ГРЕЧКО А. В.

УДК 336.221.4

Гrechko A. V. Дослідження впливу податкового фактора на діяльність малих підприємств в Україні

Метою статті є оцінка впливу податкового фактора на діяльність малих підприємств в умовах зміни податкового законодавства. Аналізуючи, систематизуючи і узагальнюючи наукові праці багатьох учених, а також законодавчу базу з питань оподаткування малих підприємств, було розглянуто зміни, що відбулися у функціонуванні малих підприємств після прийняття Податкового Кодексу України, систематизовано погляди дослідників щодо впливу податків на суб'єктів малого бізнесу. У результаті дослідження було проведено комплексний аналіз змін у податковому законодавстві, пов'язаних з діяльністю фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб, які мають право обирати спрощену систему оподаткування. Виявлено особливості податкового регулювання малого бізнесу, систематизовано основні переваги і недоліки роботи малих підприємств на загальній та спрощеній системі оподаткування. Виявлено основні критерії вибору системи оподаткування суб'єктами малого бізнесу. Проведено порівняльний аналіз податкового тиску на платників податків, що знаходяться на спрощеній та загальній системі оподаткування, а також виявлено напрямки вдосконалення системи сплати єдиного податку в Україні. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є розробка економічно обґрунтованих шляхів вдосконалення податкового законодавства для суб'єктів малого бізнесу з метою зниження рівня податкового тиску на дану категорію платників та поліпшення процедури адміністрування податків.

Ключові слова: податки, малі підприємства, податкова ставка, єдиний податок, платники податків.

Табл.: 3. **Бібл.:** 8.

Гrechko Алла Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: alla_grechko@ukr.net

УДК 336.221.4

Гrechko A. V. Исследование влияния налогового фактора на деятельность малых предприятий в Украине

Целью статьи является оценка влияния налогового фактора на деятельность малых предприятий в условиях изменения налогового законодательства. Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды многих ученых, а также законодательную базу по вопросам налогообложения малых предприятий, были рассмотрены изменения, произошедшие в функционировании малых предприятий после принятия Налогового Кодекса Украины, систематизированы взгляды исследователей о влиянии налогов на субъектов малого бизнеса. В результате исследования был проведен комплексный анализ изменений в налоговом законодательстве, связанных с деятельностью физических лиц – предпринимателей и юридических лиц, которые имеют право выбирать упрощенную систему налогообложения. Выявлены особенности налогового регулирования малого бизнеса, систематизированы основные преимущества и недостатки работы малых предприятий на общей и упрощенной системе налогообложения. Выявлены основные критерии выбора системы налогообложения субъектами малого бизнеса. Проведен сравнительный анализ налогового давления на налогоплательщиков, находящихся на упрощенной и общей системе налогообложения, а также выявлены направления совершенствования системы уплаты единого налога в Украине. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является разработка экономически обоснованных путей совершенствования налогового законодательства для субъектов малого бизнеса с целью снижения уровня налогового давления на данную категорию налогоплательщиков и улучшения процедуры администрирования налогов.

Ключевые слова: налоги, малые предприятия, налоговая ставка, единый налог, налогоплательщики.

Табл.: 3. **Библ.:** 8.

Гrechko Алла Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и предпринимательства, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: alla_grechko@ukr.net

UDC 336.221.4

Гrechko A. V. Study of the Influence of the Tax Factor upon Small Enterprises Activity in Ukraine

The goal of the article is assessment of influence of the tax factor upon activity of small enterprises under conditions of changing the tax legislation. Analysing, systemising and generalising scientific works of many scientists and also the legislative base on the issues of taxation of small enterprises, the article considers changes that occurred in functioning of small enterprises after adoption of the Tax Code of Ukraine, systemises opinions of researchers on influence of taxes upon subjects of the small business. In the result of the study the article conducts a complex analysis of changes in the tax legislation connected with activity of physical persons – entrepreneurs and legal entities, which have the right to chose a simplified system of taxation. The article reveals specific features of tax regulation of the small business, systemises main advantages and shortcomings of operation of small enterprises that use general and simplified system of taxation. It specifies basic criteria of selection of the taxation system by the subjects of small business. It conducts a comparative analysis of tax pressure on tax payers that use the simplified or general system of taxation and also reveals directions of improvement of the system of payment of a single tax in Ukraine. The prospect of further studies in this direction is development of economically justified ways of improvement of the tax legislation for the small business subjects with the aim to reduce the level of tax pressure on this category of payers and improvement of the procedure of tax administration.

Key words: taxes, small enterprises, tax rate, single tax, tax payers.

Tabl.: 3. **Bibl.:** 8.

Гrechko Алла V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economics and Business, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: alla_grechko@ukr.net

На сучасному етапі розвитку господарських процесів в Україні формується економічне середовище, що складається з ряду факторів, які тією чи іншою мірою впливають на діяльність підприємств. До таких факторів можна віднести: політичну ситуацію в країні, державний устрій, монетарну політику, зовнішньоекономічну політику, політику у сфері оподаткування, рівень соціально-економічного розвитку тощо. Кожен з перелічених факторів має суттєвий вплив на розвиток бізнес-середовища в Україні й потребує окремого глибокого вивчення. Дане дослідження присвячене вивченню саме податкового фактора, оскільки в останні три роки дана сфера зазнала суттєвих змін, які розпочалися з прийняття Податкового Кодексу 2011 р.

Актуальним на сьогоднішній день являється вивчення впливу податкового фактора на діяльність малих підприємств, адже саме вони є найбільш чутливими до змін, які відбуваються в податковому законодавстві, і саме представникам малого бізнесу досить складно розвиватися в умовах не лише жорсткої конкуренції, але й в умовах постійних змін. Поряд з цим, саме малі підприємства дозволяють забезпечити гнучкість національної економіки за рахунок можливості швидко реагувати на зміни кон'юнктури ринку, швидкої окупності вкладень, оперативного використання досягнень науково-технічного прогресу. З огляду на це в Україні для представників малого бізнесу була впроваджена спрощена система оподаткування, яка спрямована на стимулювання його розвитку. Проте зміни, що були впроваджені в податковому законодавстві (зокрема в механізмі спрощеного оподаткування), мають досить неоднозначні результати, а нові норми є одними з найбільш дискусійних. Саме тому дослідження впливу податкового фактора на діяльність малих підприємств в Україні є достатньо актуальним напрямом дослідження.

На сьогоднішній день дане питання викликає значний інтерес як у самих підприємців, так і у науковців, адже за досить короткий період часу спрощена система оподаткування зазнала кардинальних змін, однак однозначних позитивних результатів так і не було отримано, а податковий тиск на платників даного сегмента не зменшився. Провідними науковцями, що займаються дослідженням проблем сфери оподаткування, є: Варналії З. С., Олійник О. В., Романюк М. В., Грищенко О. М., Грачов О. В., Давискіба К. В., Іванов Ю. Б., Новицький В. Є., Мельник В. Н., Солдатенков О. В., Соколовська А. М. Серед вчених, що досліджували спрощену систему оподаткування, можна виділити: І. В. Колупаєву, О. А. Шелест, О. В. Покатаєву, В. О. Орлову, Р. А. Хом'як, З. М. Скибінську, О. Г. Свечнікову та інших.

З огляду на те, що даний аспект оподаткування зазнає постійних змін, існує необхідність проведення подальших досліджень у даному напрямку. Основними документами, що регулюють податкові відносини у сфері малого та великого бізнесу, є Податковий Кодекс України, який з початку 2011 р. зазнав значних змін, і Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності». Таким чином, для виявлення впливу податково-

го фактора на діяльність малих підприємств доцільним буде проведення ґрунтовного аналізу засад діяльності суб'єктів господарювання, що знаходяться на спрощеній системі оподаткування з метою виявлення проблем і перспектив їх подальшого розвитку.

Як свідчить досвід країн із розвинутою ринковою економікою, створення малих підприємств обумовлене бажанням потенційно активних людей відкрити власну справу для покращання життєвого рівня сім'ї. Поряд з цим, малі підприємства мають значний вплив на економічне зростання країни, сприяють насиченню ринку товарами необхідної якості, створенню нових робочих місць, тобто допомагають вирішити значну кількість соціально-економічних проблем. Підтвердженням цього може стати той факт, що в розвинутих країнах Заходу малі фірми складають 70 – 90% від загальної кількості підприємств, а в США в малому бізнесі зайняти близько 53% всього населення. Також варто відзначити, що на 1 долар витрат вони впроваджують в 17 разів більше нововведень, ніж великі підприємства. Спрощена система оподаткування застосовується, як у високорозвинених європейських країнах, так і в країнах з трансформаційною економікою. Як показують дослідження, у країнах СНД спрощена система оподаткування застосовується, як правило, для груп платників, результати діяльності яких визначити досить складно. Це суб'єкти господарювання, які продають товари та послуги за готівку, мають незначні доходи, їх діяльність не потребує ведення складного бухгалтерського обліку, вони можуть встановлювати контакт зі споживачами і працювати без реєстрації.

На застосування спрощеної системи оподаткування існують певні обмеження по видах діяльності. Так, наприклад, у Туркменістані – 108 видів діяльності, при здійсненні яких дозволено застосовувати спрощену систему оподаткування; у Росії – 69; у Білорусії – 38; у Казахстані, навпаки, визначено 5 видів діяльності, при застосуванні яких не дозволяється використовувати спрощений режим оподаткування. Поряд з цим існують обмеження по кількості працюючих, що можуть перебувати у трудових відносинах із суб'єктами господарювання, які знаходяться на спрощеній системі оподаткування (у Росії – 5; у Казахстані, Молдові – заборонено використовувати найману працю). Так само, для різних країн характерні інші обмеження, зокрема по обсягах діяльності, місцю провадження діяльності, асортименту продукції. Наприклад, у Казахстані дохід платників податків за податковий період не повинен перевищувати 200-кратного мінімального розміру заробітної плати, встановленого на відповідний рік [6]. У Киргизістані платники податків, що застосовують режим «на основі добровільного патенту», можуть здійснювати свою підприємницьку діяльність на територіях ринків, міні-ринків. У Молдові патентовласникам забороняється реалізовувати підакцизні товари; будівельні матеріали, меблі, господарські товари, продовольчі товари [6]. У Білорусії платникам податків, які перейшли на режим «єдиний податок з індивідуальних підприємців та інших фізичних осіб», заборонено займатися реалізацією під-

акцизних товарів, а також товарів, що підлягають маркуванню контрольними знаками [6]. Ставки податку встановлюються, як абсолютні, так і відносні. У деяких країнах ставка єдиного податку є диференційованою, а в деяких – єдиною (у Киргизстані для режиму «податок на основі обов'язкового патенту» – єдина, а для режиму «єдиний податок на основі добровільного патенту» – диференційована). Однак все ж таки найбільш розповсюдженою є диференційована ставка податку. Розміри податкових ставок можуть диференціюватися залежно від виду діяльності, площі приміщення для здійснення господарської діяльності, виду населеного пункту тощо [6].

Що ж стосується оподаткування малого бізнесу в розвинених країнах, можна навести такі приклади: податок на прибуток в Японії складає 42%, а для малого бізнесу – 30%, в Англії – 35% і 29% відповідно. У США використовують диференційований підхід до оподаткування прибутку: перші 50 тис. дол. прибутку обкладаються податком за ставкою в розмірі 15%, прибуток від 50 тис. до 75 тис. дол. – 25%, прибуток більше 75 тис. дол. – 34%.

У Франції протягом перших п'яти років роботи фірми ставка податку зменшується на 50%, також двічі меншою є ставка податку для малих підприємств в Німеччині. У Грузії після прийняття нового Податкового Кодексу 2010 р. малий бізнес з обсягом річного обороту до 17 тис. дол. взагалі не оподатковується [7, с. 200]. Поряд з цим у США, Франції, Великобританії, Іспанії працюють спеціальні центри, що надають консультації щодо заснування та ведення малого бізнесу; функціонують організації, діяльність яких спрямована на розвиток і підтримку малого бізнесу, залучення інвестицій в дану сферу тощо.

В Україні діяльність суб'єктів малого підприємництва регулюється рядом законодавчих і нормативних актів, серед них: Податковий кодекс України [1]; Господарський кодекс України [2]; Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [3], Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності» [4] та інші.

У відповідності до Господарського кодексу України [2] малі підприємства класифікуються залежно від кількості працюючих і річного доходу від будь-якої діяльності (табл. 1).

Деяким малим підприємствам в Україні по законодавству дозволено застосовувати прощену систему оподаткування. Для цього вони мають відповідати критеріям, наведеним у табл. 2.

Ставка єдиного податку встановлюється для платників єдиного податку першої, другої, третьої і п'ятої груп у розмірі **15 відсотків** до [1]:

- ✦ суми перевищення обсягу допустимого доходу;
- ✦ доходу, отриманого від провадження діяльності, не зазначеної у свідоцтві платника єдиного податку, віднесеного до першої або другої групи;
- ✦ доходу, отриманого від здійснення видів діяльності, які не дають права застосовувати спрощену систему оподаткування.

Ставки єдиного податку для платників четвертої і шостої групи встановлюються у **подвійному розмірі** до:

- ✦ суми перевищення обсягу допустимого доходу;
- ✦ доходу, отриманого від здійснення видів діяльності, які не дають права застосовувати спрощену систему оподаткування.

У разі перевищення допустимого розміру доходу суб'єкти господарювання повинні з наступного календарного кварталу перейти до іншої групи платників або на загальну систему оподаткування.

Для платників єдиного податку існують певні обмеження, щодо виду діяльності, зокрема їм заборонено здійснювати: діяльність з організації, проведення азартних ігор; обмін іноземної валюти; видобуток, виробництво, реалізацію дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння; діяльність з управління підприємствами; здійснення технічних випробувань і досліджень; діяльність у сфері аудиту; фізичні та юридичні особи – нерезиденти тощо. Тобто, це, як правило, ті види діяльності, які мають високу рентабельність.

Закон України [4] передбачає: скасування 50% надбавки, яка застосовується до фіксованих ставок єдиного податку, за кожного найманого робітника; скасування щорічного оформлення свідоцтва платника єдиного податку та авансові внески (для тих, хто сплачує податок за процентною ставкою); скасування сплати єдиного податку під час відпустки протягом місяця, а також під час хвороби; встановлення для ФОП – платників єдиного податку (за винятком платників ПДВ) обов'язкового ведення книги обліку доходів (без урахування витрат); встановлення річних звітних періодів для ФОП першої та другої груп.

Таблиця 1

Класифікація малих підприємств відповідно до ГКУ [2]

Суб'єкти господарювання	Залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік
Суб'єкти мікропідприємництва	Фізичні особи , зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб і річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України
Суб'єкти малого підприємництва	Фізичні особи , зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб і річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України

Групи суб'єктів господарювання на спрощеній системі оподаткування [1, 4]

Фізичні особи				
Група	Вид діяльності	Використання найманої праці	Річний обсяг доходу	Ставка податку
1	Виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або провадження господарської діяльності з надання побутових послуг населенню	Не використовують	150 000 грн	Від 1 до 10% розміру мінімальної заробітної плати
2	Надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку та/або населенню(крім осіб, що надають посередницькі послуги з купівлі, продажу, оренди та оцінювання нерухомого майна), виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства	Не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 10 осіб	1 000 000 грн	Від 2 до 20% розміру мінімальної заробітної плати
3	Фізичні особи – підприємці, у тому числі ті, що надають посередницькі послуги з купівлі, продажу, оренди та оцінювання нерухомого майна	Не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 20 осіб	3 000 000 грн	Для платників ПДВ – 3% від доходу. Для неплатників ПДВ – 5% від доходу
5	Будь-які види діяльності, крім заборонених для суб'єктів, що перебувають на спрощеній системі	Не більше 20 осіб одночасно	20 000 000 грн	Для платників ПДВ – 7% від доходу. Для неплатників ПДВ – 10% від доходу.
Юридичні особи				
4	Будь-які види діяльності, крім заборонених для суб'єктів, що перебувають на спрощеній системі	Середньооблікова кількість працівників не перевищує 50 осіб	5 000 000 грн	Для платників ПДВ – 3% від доходу. Для неплатників ПДВ – 5% від доходу
6	Будь-які види діяльності, крім заборонених для суб'єктів, що перебувають на спрощеній системі	Не більше 50 осіб одночасно	20 000 000 грн	Для платників ПДВ – 7% від доходу. Для неплатників ПДВ – 10% від доходу

* Свідоцтво платника ПДВ мають право отримати лише платники 3 – 6 груп.

Платники єдиного податку звільняються від сплати: податку на прибуток, податку з доходів фізичних осіб, ПДВ, земельного податку, збору за здійснення деяких видів підприємницької діяльності, збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства.

Стосовно єдиного соціального внеску (ЄСВ), то починаючи з 01.01.12 р. ставка єдиного податку більше не буде включати в себе ЄСВ. Мінімальний внесок ЄСВ складає 34,7% від мінімальної заробітної плати. Тобто, на сьогоднішній день мінімальний внесок складе $1147 \times 34,7\% = 398$ грн на місяць. Крім того, ЄСВ у розмірі 36,76 до 49,70% (залежно від класу професійного ризику) має сплачуватися на суму зарплати найманих робітників і на кожного члена родини, котрий бере участь у підприємницькій діяльності. Таким чином, при максимальній ставці податку для другої групи платників (20% від мінімальної заробітної плати) підприємець сплатить 229,4 грн єдиного податку плюс 398 грн

ЄСВ, усього 627,4 грн. На наш погляд, така сума є досить суттєвою для суб'єктів малого бізнесу. А у 2012 р. той самий платник сплатив би 586,93 грн, що на 174,40 грн більше, ніж у 2011 р. Якщо ж брати до уваги той факт, що до прийняття Податкового кодексу України спрощена система оподаткування регулювалася Указом Президента України «Про спрощену систему оподаткування обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва», який втратив чинність з 01.01.2012 р., то ставка єдиного податку для суб'єктів мого підприємництва – фізичних осіб встановлювалася залежно від виду діяльності в розмірі від 20 до 200 грн на місяць, причому в цю суму включалася і сума розрахунку з фондами соціального страхування. Проте, у разі коли платник єдиного податку використовував найману працю, або в його діяльності брали участь члени його родини, ставка єдиного податку збільшувалася на 50% за кожну таку особу. Так, якщо розрахувати витрати на сплату єдиного податку того самого платника, наведеного у прикладі вище, але

до прийняття ПКУ, то у разі, якщо він не використовував найману працю, розмір його платежу становив 200 грн і міг збільшуватися у разі залучення найманих працівників. У 2011 р. механізм розрахунку єдиного податку був таким: до місцевого бюджету сплачувалося лише 43% від суми єдиного податку (від 200 грн), тобто 86 грн, однак обов'язковою стала сплата ЄСВ – 326,53 грн. Зважаючи на це, дуже важко однозначно оцінити переваги та недоліки впровадження Податкового кодексу для суб'єктів малого бізнесу, проте можна однозначно сказати, що податковий тиск на них постійно зростає.

Однак, як свідчать статистичні дані, у першому півріччі 2013 р. платники податків, які працюють на спрощеній системі оподаткування, сплатили до бюджету 3,1 млрд грн. Порівняно з минулим роком надходження зросли в 1,6 раза. Левову частку суми сплачено підприємцями – фізичними особами. Від них бюджет отримав майже 2,4 млрд грн єдиного податку. Від діяльності

спрощенців – юридичних осіб до бюджету надійшло 790,2 млн грн. За статистикою Міндоходів України, сьогодні на спрощеній системі оподаткування працюють майже 1,4 млн осіб. Порівняно з відповідним періодом минулого року їх кількість зросла на 100 тисяч [8]. Тобто число суб'єктів господарювання на спрощеній системі оподаткування зросло, незважаючи на те, що податковий тиск збільшився. Зростанню кількості спрощенців сприяло введення диференційованої ставки єдиного податку, розширення допустимого розміру доходів платників певних груп.

Окрім спрощеної системи оподаткування, суб'єкти малого бізнесу можуть обрати повну систему оподаткування. Для детальнішого аналізу проведемо дослідження переваг і недоліків роботи малих підприємств на спрощеній і повній системі оподаткування та обґрунтуємо вибір системи оподаткування суб'єктами малого бізнесу (табл. 3).

Таблиця 3

Обґрунтування вибору системи оподаткування суб'єктами малого бізнесу [1, 4]

1	Спрощена система оподаткування	Повна система оподаткування
1	2	3
Фізичні особи-підприємці		
Переваги	Простота розрахунків, для платників, що відносяться до 1 та 2 групи (сплачують фіксовану суму 10% (20%) розміру мінімальної заробітної плати). Можливість сплати єдиного соціального внеску в розмірі мінімального страхового платежу	Сплата податку з доходу фізичних осіб в сумі 15% – 17% від бази оподаткування. Оподатковується чистий дохід, за вирахуванням документальних підтверджених витрат. Необмежений обсяг доходу. Можливість обрати будь який вид діяльності, не заборонений законом
Недоліки	Для платників третьої та п'ятої групи податок сплачується від доходу. ЄСВ сплачується незалежно від того, ведеться діяльність чи ні, та отримується дохід чи ні. Обмеження кількості найманих працівників. Обмеження обсягу доходу за рік. Неможливість добровільної реєстрації платником ПДВ. Заборона на здійснення деяких видів діяльності	Дуже велика ставка єдиного соціального внеску (34,7% від чистого доходу), проте ФОП на загальній системі повинен сплачувати ЄСВ лише за ті місяці, в яких він отримав чистий дохід. Досить складна книга обліку доходів і витрат.
<p>Таким чином, сума, яку має сплатити суб'єкт підприємницької діяльності 2-ї групи, що знаходиться на спрощеній системі оподаткування, розрахована і наведена вище. Аналогічними є розрахунки для платників 1-ї групи. У такому випадку платникам, що за всіма критеріями можуть бути віднесені до даних груп, вигідно обрати спрощену систему оподаткування.</p> <p>Розмір єдиного податку для платників 3-ї та 5-ї групи у деяких випадках може бути вищий, ніж податок з доходів фізичних осіб-підприємців на повній системі оподаткування, оскільки при повній системі оподаткування оподатковується дохід, зменшений на суму документально підтверджених витрат, а при спрощеній системі податок береться повністю зі всього доходу. Наприклад, припустимо, що дохід платника податку, що відноситься до 5-ї групи, склав за поточний місяць 1 млн грн. При ставці податку 10% він має нарахувати податок у розмірі 100 000 грн з урахуванням ПДВ, а також ЄСВ у розмірі 398 грн. Якщо ж платник податку знаходиться на загальній системі оподаткування, то в разі, якщо в цьому ж місяці його витрати складуть 80 тис. грн, він сплатить у бюджет 34 000 грн плюс ПДВ (20%), адже за таких оборотів він має бути обов'язково зареєстрований як платник ПДВ, і плюс ЄСВ. У такому випадку сума, що має сплатити платник до бюджету, буде значно перевищувати суму єдиного податку. Однак якщо платник податку підпадає під категорію платників, що звільняються від сплати ПДВ або оподатковуються за ставкою 0%, то таким платникам досить вигідно обрати повну систему оподаткування і сплачувати у бюджет суму, суттєво нижчу, ніж у випадку реєстрації платником єдиного податку</p>		
Юридичні особи		
Переваги	Простота обліку. Зменшення ставки податку. Ряд податків включається до складу єдиного податку	Оподаткуванню підлягає прибуток. Право на «податкові канікули» при відповідності підприємства певним критеріям. Розмір єдиного соціального внеску залежить від класу ризику працевдавця. Відсутність обмежень по обсягу доходу та чисельності працюючих

1	2	3
Недоліки	Обмежений обсяг доходу та чисельність працюючих. Базою оподаткування є весь обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), не зменшений на вартість витрат виробництва. Заборона на здійснення певних видів діяльності. Звільняє від сплати лише певного переліку податків	Необхідно сплачувати всі податки, передбачені законодавством України
Однозначним недоліком спрощеної системи оподаткування для юридичних осіб є те, що базою оподаткування для них є не прибуток, а дохід від реалізації продукції. Так, підприємство, що знаходиться на загальній системі оподаткування, має дохід за поточний місяць 1 000 000 грн і витрати 800 000 грн, сума податку на прибуток, яку він має сплатити, становить 38 000 плюс ПДВ та ЄСВ. Тобто більше 100 000 тис. грн. Якщо б той самий платник податку перебував на спрощеній системі оподаткування і сплачував єдиний податок за ставкою 10%, то за місяць він мав би заплатити 100 000 грн єдиного податку плюс ЄСВ. За таких обставин при обранні повної або спрощеної системи оподаткування суб'єкти господарювання потрапляють у приблизно однакові умови, тому в такому випадку при виборі системи оподаткування варто зважати, наприклад, ще й на те, які податки має сплачувати підприємство і чи входять вони до ставки єдиного податку, який фонд оплати праці найманих працівників і до якої категорії ризику відноситься підприємство. Проте, якщо припустити, що підприємство здійснює вид діяльності, який звільняється від сплати ПДВ або оподатковується за ставкою 0%, платнику доцільно обрати загальну систему оподаткування		

Розрахунки, що зроблені автором у табл. 3, є досить приблизними і не враховують ряд факторів, які б дозволили більш об'єктивно оцінити переваги і недоліки спрощеної та повної системи оподаткування для суб'єктів малого бізнесу. Проте, дана таблиця показує, що все ж таки спрощена система оподаткування не завжди є оптимальною для платників податків і при її виборі недостатньо спиратися лише на критерій зменшення кількості податкових платежів. Крім цього, аналіз, проведений автором, показав, що ставки єдиного податку для платників 3 – 6-ї груп є достатньо завищеними і потребують перегляду. Однак для фізичних осіб – підприємців, особливо тих, що підпадають під 1 та 2 групи, спрощена система оподаткування є безперечно більш прийнятною, ніж повна система оподаткування.

ВИСНОВКИ

Таким чином, обираючи систему оподаткування, суб'єкти підприємницької діяльності мають спиратися на такі критерії: обсяг доходу і витрат; вид діяльності, який планує здійснювати підприємство; ставка оподаткування; необхідність сплати інших податків і зборів; кількість найманих працівників і розмір фонду оплати праці; ступінь ризику підприємства та його вплив на розмір ЄСВ; пільги, які може отримати підприємство при переході на повну систему оподаткування тощо.

Науковою новизною даного дослідження є виявлення позитивних і негативних аспектів впливу податкового фактора на діяльність малих підприємств, що дає змогу в умовах зміни податкового законодавства чітко визначити шляхи вдосконалення податкового законодавства з питань сплати єдиного податку та надати рекомендації щодо того, в яких випадках підприємству варто обирати спрощену, а в яких – повну систему оподаткування.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає в можливості оцінки впливу податкового законодавства на суб'єктів малого бізнесу в рамках прийнятого у 2011 р. Податкового кодексу та дозволяє зробити висновки щодо подальшого вдосконалення інститутів податкового регулювання у сфері функціону-

вання малих підприємств. Подальші дослідження з даного питання мають стосуватися саме розробки ефективних норм з регулювання системи оподаткування малого бізнесу. За сучасних умов розвитку малих підприємств має бути розроблений ефективний механізм підтримки даних суб'єктів господарювання, який має ґрунтуватися на впровадженні ряду пільг у сфері оподаткування та фінансовому стимулюванні з боку держави. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. Документ 2755-17, редакція від 04.08.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
2. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. Документ 436-15, редакція від 25.08.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
3. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» // Відомості Верховної Ради України. Документ 4618-17, редакція від 22.03.2012 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
4. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності» // Відомості Верховної Ради України. Документ 4014-17, редакція від 01.01.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
5. Колупаєва І. В. Спрощена система оподаткування: сучасний стан та вплив на стимулювання підприємницької діяльності в Україні / І. В. Колупаєва, О. Л. Шелест // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 2 (32). – С. 107 – 111.
6. Музиченко О. В. Спеціальні податкові режими стимулювання самозайнятості: особливості застосування в трансформаційних економіках // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2012. – № 4. – С. 145 – 149.
7. Заярна Н. М. Міжнародний досвід підтримки малого бізнесу та сучасні українські реалії / Н. М. Заярна, Н. А. Гнат // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.1. – С. 198 – 202.
8. Надходження від сплати єдиного податку перевищили 3 млрд грн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/news/id/500>

REFERENCES

Kolupaieva, I. V., and Shelest, O. L. "Sproshchena systema opodatkuвання: suchasnyi stan ta vplyv na stymuliuвання pid-priemnytskoi diialnosti v Ukraini" [Simplified tax system: current status and influence to encourage entrepreneurship in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 2(32) (2013): 107-111.

[Legal Act of Ukraine] (2013). www.rada.gov.ua

[Legal Act of Ukraine] (2012). www.rada.gov.ua

[Legal Act of Ukraine] (2013). www.rada.gov.ua

[Legal Act of Ukraine] (2013). www.rada.gov.ua

Muzychenko, O. V. "Spetsialni podatkovi rezhymy stymuliuвання samozainiatosti: osoblyvosti zastosuvannya v trans-

formatsiinykh ekonomikakh" [Special tax regimes to stimulate self-employment: features of economies in transition]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 4 (2012): 145-149.

"Nadkhozhdzhennia vid splaty iedynoho podatku perevyschchyl 3 mlrd hrn" [Proceeds from the single tax exceeded 3 billion]. <http://www.visnuk.com.ua/ua/news/id/500>

Zaiarna, N. M., and Hnat, N. A. "Mizhnarodnyi dosvid pidtrymky maloho biznesu ta suchasni ukraïnski realii" [International experience in supporting small business and modern Ukrainian realities]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 21.1 (2011): 198-202.

УДК 336

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ У ПОСТКРИЗОВОМУ ПЕРІОДІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

БЕЦ О. І.

УДК 336

Бец О. І. Державний борг у посткризовому періоді: реалії та перспективи

Метою публікації є висвітлення боргової проблематики у посткризовому періоді. Нераціональна та кон'юнктурна боргова політика у кризовий та посткризовий періоди сформувала ризики порушення макрофінансової стабільності в країні. Це зумовлює низку негативних тенденцій, що скорочують фіскальний простір і формують обмеження для відновлення економіки держави у посткризовий період. Результати теоретичних і емпіричних досліджень свідчать про те, що високий державний борг негативно впливає на темпи економічного зростання під впливом таких чинників: дестимулювання приватних інвестицій; ризики дефолту та фінансової дестабілізації, підвищення реальних відсоткових ставок, зростання вразливості до дії зовнішніх шоків, посилення макроекономічної невпевності та підвищення ймовірності дефолту. У подальшому доцільно продовжити дослідження фіскально-бюджетної політики та механізмів забезпечення боргової стійкості держав з метою забезпечення відновлення економік у посткризовий період.

Ключові слова: державний борг, боргова політика, управління державним боргом, державний кредит.

Рис.: 1. **Бібл.:** 18.

Бец Олександр Ілліч – старший викладач кафедри фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: koffe-in@ukr.net

УДК 336

Бец А. И. Государственный долг в посткризисном периоде: реалии и перспективы

Целью публикации является освещение долговой проблематики в посткризисном периоде. Нерациональная и конъюнктурная долговая политика в кризисный и посткризисный периоды сформировала риски нарушения макрофинансовой стабильности в стране. Это обуславливает ряд негативных тенденций, сокращает фискальное пространство и формирует ограничения для восстановления экономики государства в посткризисный период. Результаты теоретических и эмпирических исследований свидетельствуют о том, что высокий государственный долг негативно влияет на темпы экономического роста под влиянием следующих факторов: дестимулирование частных инвестиций – риски дефолта и финансовой дестабилизации, повышение реальных процентных ставок, рост уязвимости к воздействию внешних шоков, усиление макроэкономической неопределенности и повышение вероятности дефолта. В дальнейшем целесообразно продолжить исследования фискально-бюджетной политики и механизмов обеспечения долговой устойчивости стран с целью обеспечения восстановления экономик в посткризисный период.

Ключевые слова: государственный долг, долговая политика, управление государственным долгом, государственный кредит.

Рис.: 1. **Библ.:** 18.

Бец Александр Ильич – старший преподаватель кафедры финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: koffe-in@ukr.net

UDC 336

Bets O. I. State Debt in the Post-crisis Period: Realities and Prospects

The goal of the article is clarification of the debt problems during the post-crisis period. Irrational debt policy based on considerations of the moment during the crisis and post-crisis periods formed risks of violation of the macro-financial stability in the country. This results in a number of negative tendencies, reduces fiscal environment and forms limitations for restoration of the state economy during the post-crisis period. Results of theoretical and empirical studies testify to the fact that the high state debt negatively influences the rates of economic growth under the influence of the following factors: de-stimulation of private investments, risks of default and financial destablisation, increase of real interest rates, growth of vulnerability to the impact of external shocks, increase of macro-economic uncertainty and increase of default probability. It is expedient to continue the study of fiscal and budget policy and mechanisms of ensuring the debt stability of the countries with the aim to ensure restoration of economies during the post-crisis period.

Key words: state debt, debt policy, state debt management, state loan.

Pic.: 1. **Bibl.:** 18.

Bets Oleksandr I. – Senior Lecturer of the Department of Finance, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: koffe-in@ukr.net

REFERENCES

Kolupaieva, I. V., and Shelest, O. L. "Sproshchena systema opodatkuвання: suchasnyi stan ta vplyv na stymuliuвання pid-priemnytskoi diialnosti v Ukraini" [Simplified tax system: current status and influence to encourage entrepreneurship in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 2(32) (2013): 107-111.

[Legal Act of Ukraine] (2013). www.rada.gov.ua

[Legal Act of Ukraine] (2012). www.rada.gov.ua

[Legal Act of Ukraine] (2013). www.rada.gov.ua

[Legal Act of Ukraine] (2013). www.rada.gov.ua

Muzychenko, O. V. "Spetsialni podatkovi rezhymy stymuliuвання samozainiatosti: osoblyvosti zastosuvannya v trans-

formatsiinykh ekonomikakh" [Special tax regimes to stimulate self-employment: features of economies in transition]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 4 (2012): 145-149.

"Nadkhozhdzhennia vid splaty iedynoho podatku perevyschchyl 3 mlrd hrn" [Proceeds from the single tax exceeded 3 billion]. <http://www.visnuk.com.ua/ua/news/id/500>

Zaiarna, N. M., and Hnat, N. A. "Mizhnarodnyi dosvid pidtrymky maloho biznesu ta suchasni ukraïnski realii" [International experience in supporting small business and modern Ukrainian realities]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 21.1 (2011): 198-202.

УДК 336

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ У ПОСТКРИЗОВОМУ ПЕРІОДІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

БЕЦ О. І.

УДК 336

Бец О. І. Державний борг у посткризовому періоді: реалії та перспективи

Метою публікації є висвітлення боргової проблематики у посткризовому періоді. Нераціональна та кон'юнктурна боргова політика у кризовий та посткризовий періоди сформувала ризики порушення макрофінансової стабільності в країні. Це зумовлює низку негативних тенденцій, що скорочують фіскальний простір і формують обмеження для відновлення економіки держави у посткризовий період. Результати теоретичних і емпіричних досліджень свідчать про те, що високий державний борг негативно впливає на темпи економічного зростання під впливом таких чинників: дестимулювання приватних інвестицій; ризики дефолту та фінансової дестабілізації, підвищення реальних відсоткових ставок, зростання вразливості до дії зовнішніх шоків, посилення макроекономічної невпевності та підвищення ймовірності дефолту. У подальшому доцільно продовжити дослідження фіскально-бюджетної політики та механізмів забезпечення боргової стійкості держав з метою забезпечення відновлення економік у посткризовий період.

Ключові слова: державний борг, боргова політика, управління державним боргом, державний кредит.

Рис.: 1. **Бібл.:** 18.

Бец Олександр Ілліч – старший викладач кафедри фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: koffe-in@ukr.net

УДК 336

Бец А. И. Государственный долг в посткризисном периоде: реалии и перспективы

Целью публикации является освещение долговой проблематики в посткризисном периоде. Нерациональная и конъюнктурная долговая политика в кризисный и посткризисный периоды сформировала риски нарушения макрофинансовой стабильности в стране. Это обуславливает ряд негативных тенденций, сокращает фискальное пространство и формирует ограничения для восстановления экономики государства в посткризисный период. Результаты теоретических и эмпирических исследований свидетельствуют о том, что высокий государственный долг негативно влияет на темпы экономического роста под влиянием следующих факторов: дестимулирование частных инвестиций – риски дефолта и финансовой дестабилизации, повышение реальных процентных ставок, рост уязвимости к воздействию внешних шоков, усиление макроэкономической неопределенности и повышение вероятности дефолта. В дальнейшем целесообразно продолжить исследования фискально-бюджетной политики и механизмов обеспечения долговой устойчивости стран с целью обеспечения восстановления экономик в посткризисный период.

Ключевые слова: государственный долг, долговая политика, управление государственным долгом, государственный кредит.

Рис.: 1. **Библ.:** 18.

Бец Александр Ильич – старший преподаватель кафедры финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: koffe-in@ukr.net

UDC 336

Bets O. I. State Debt in the Post-crisis Period: Realities and Prospects

The goal of the article is clarification of the debt problems during the post-crisis period. Irrational debt policy based on considerations of the moment during the crisis and post-crisis periods formed risks of violation of the macro-financial stability in the country. This results in a number of negative tendencies, reduces fiscal environment and forms limitations for restoration of the state economy during the post-crisis period. Results of theoretical and empirical studies testify to the fact that the high state debt negatively influences the rates of economic growth under the influence of the following factors: de-stimulation of private investments, risks of default and financial destablisation, increase of real interest rates, growth of vulnerability to the impact of external shocks, increase of macro-economic uncertainty and increase of default probability. It is expedient to continue the study of fiscal and budget policy and mechanisms of ensuring the debt stability of the countries with the aim to ensure restoration of economies during the post-crisis period.

Key words: state debt, debt policy, state debt management, state loan.

Pic.: 1. **Bibl.:** 18.

Bets Oleksandr I. – Senior Lecturer of the Department of Finance, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: koffe-in@ukr.net

У сучасних умовах особливого значення набувають дослідження державного боргу в контексті посилення процесів фінансової глобалізації. Глобалізаційні процеси визначають особливості розвитку економік, що відображається у прискореному розвитку ринку позикових капіталів і формуванні стійких кредитно-боргових взаємозв'язків між країнами світу. Глобалізаційні процеси можуть як сприяти зменшенню боргового тягаря, так і, за певних умов, призводити до боргових криз.

Глобальна економічна криза 2008 – 2009 рр. виявила недосконалість сучасної системи регулювання та нагляду за фінансовим сектором. Економічні моделі та використання інструментів грошово-кредитної та фіскально-бюджетної політики повинні враховувати зміни у світовій та економічній і фінансовій системах. Для подолання наслідків глобальної економічної кризи урядами більшості країн був задіяний інструментарій фіскально-бюджетної політики. Внаслідок боргового фінансування безпрецедентних за обсягами програм стимулювання економіки і фінансового сектора в багатьох країнах значно зросла державна заборгованість.

Проблемі державного боргу присвячені наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених, зокрема, О. Барановського, Р. Барро, Т. Богдан, Дж. Б'юкенена, В. Корнеєва, І. Лютого, Р. Масгрейва, Ф. Модільяні, Дж. Стігліца, В. Федосова, Дж. Фергюсона та інших. Сьогодні провідні вчені-економісти світу шукають нові рецепти забезпечення фінансової стабільності, що актуалізувало дослідження проблем державного боргу та боргової політики.

У докризовий період економіки більшості країн характеризувалися помірним співвідношенням державного боргу до ВВП. Застосування дискреційних фіскальних стимулів, дія автоматичних стабілізаторів і витрачання державних коштів на стабілізацію фінансового сектора призвели до істотного нарощування державної заборгованості. Так, протягом 2006 – 2012 рр. державний борг у країнах з розвинутою економікою зріс із 60 – 65 % ВВП у 2006 р., що відповідало критеріям, визначеним

Маастрихтською угодою – 60% ВВП, до 75 – 80% ВВП у 2012 р., що відображено на рис. 1. У країнах з ринками, що формуються, і країнах з перехідною економікою також спостерігалася тенденція зростання рівня державної заборгованості у 2006 – 2012 рр. Державний борг зріс з 20% ВВП у 2006 р. до 30 – 35% ВВП у 2012 р., що також відображено на рис. 1. У 2006 – 2012 рр. показник «державний борг/ВВП» у країнах з ринками, що формуються, і країнах з перехідною економікою був у 2-3 рази меншим, ніж у країнах з розвинутою економікою. Допустимий розмір державного боргу для країн з ринками, що формуються, і країн з перехідною економікою має бути значно нижчим відносно ВВП, ніж у розвинених країнах. Якщо у країнах з економікою, що формуються, розміри боргів вдалося стабілізувати у 2010 – 2012 рр., то, за висновками експертів МВФ, у більшості країн з розвинутою економікою тенденція до зростання боргів буде продовжуватися до 2014 – 2015 р. [1]. У 2013 – 2014 рр. прогнозний рівень державного боргу до ВВП не повинен перевищити відповідно 75% для країн з розвинутою економікою та 30% – для країн з ринками, що формуються і країн з перехідною економікою.

На сьогодні негативні наслідки фінансової експансії урядів та ймовірність порушення боргової стійкості окремих держав викликають серйозне занепокоєння у світі. Есперти МВФ вказують на те, що швидке накопичення державних боргів і нарощування бюджетних дефіцитів змінили характер глобальних ризиків; фактори вразливості тепер все більше пов'язуються зі стійкістю балансів органів державного управління [2].

Дотримання боргової стійкості і зважене управління державними фінансами є необхідними передумовами для стримування суверенних ризиків і нівелювання загроз фінансової дестабілізації. Результати теоретичних і емпіричних досліджень свідчать про те, що високий державний борг негативно впливає на темпи економічного зростання під впливом таких чинників:

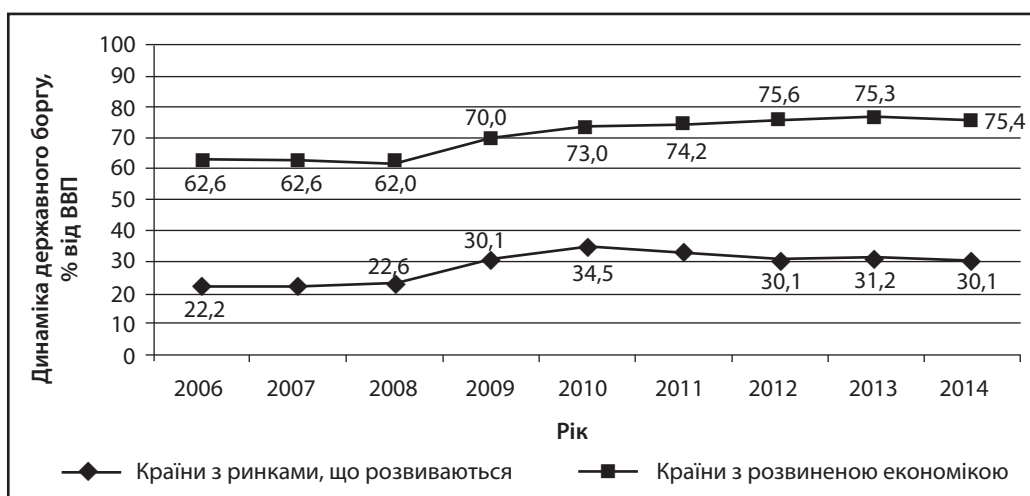

Рис. 1. Динаміка державного боргу у країнах з розвинутою економікою та країнах з ринками, що формуються, у % до ВВП *

* Розраховано автором на основі матеріалів МВФ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2012/01>

а) *дестимулювання приватних інвестицій*: ризики дефолту і фінансової дестабілізації посилюють макроекономічну непевність, крім того, інвестори можуть зазнавати втрат від надмірного оподаткування, монетизації бюджетного дефіциту та експропріації приватної власності;

б) *підвищення реальних відсоткових ставок*: високий рівень боргу збільшує розмір ризикової премії, яку сплачують суверенні позичальники, а високі відсоткові ставки, у свою чергу, пригнічують темпи економічного зростання;

в) *зростання вразливості до дії зовнішніх шоків*, посилення макроекономічної непевності і підвищення ймовірності дефолту [3, с. 42].

Пріоритетним завданням боргової політики для більшості країн у посткризовому періоді є зниження величини державного боргу. Експерти МВФ у дослідженнях, що враховують наслідки глобальної кризи, підкреслюють, що критичне значення відношення суспільного боргу (державного і місцевого) до ВВП для країн з ринками, що формуються, складає 42,8% ВВП [4]. У дослідженнях науковців і до кризи наголошувалося на тезі про необхідність зниження порогових значень величини боргу для країн з різним рівнем економічного розвитку. Зокрема, експерти МВФ і Світового банку у 2007 р. доводили, що країни із слабкими інститутами і неефективною економічною політикою характеризуються підвищеними ризиками боргової кризи при досягненні державним боргом рівня 30% ВВП, 100% доходів бюджету і накопиченні сумарного зовнішнього боргу обсягом 200% експорту. Тобто у країнах із слабкими ринковими інститутами критичний рівень державного боргу не повинен перевищувати 30% ВВП, оскільки такі країни не спроможні ефективно використовувати запозичені кошти і характеризуються підвищеними ризиками їх нецільового використання [5]. За результатами кількісного аналізу А. Краай і В. Неру встановили: країни із слабкими інститутами і неякісною економічною політикою, у яких державний борг не досягає рівня 30% ВВП, 100% експорту і 150% доходів бюджету, характеризуються такими ж ризиками боргових ускладнень, як і країни з сильними інститутами, у яких державний борг не перевищує рівня 50% ВВП, 200% експорту і 250% доходів бюджету [6].

Таким чином, більшість емпіричних досліджень підтвердили, що для зниження ступеню нестабільності і створення необхідних умов для економічного зростання країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою повинні дотримуватися тенденції зменшення відносних показників боргового навантаження до рівня, щонайменше 35% ВВП. Зниження боргового тягаря дозволить збільшити фіскальний простір для проведення стимулюючої податково-бюджетної політики, що сприятиме відновленню економічного зростання у посткризовому періоді. Забезпечивши стабільність обслуговування державного боргу, що передбачає дотримання встановлених показників та індикаторів, країни зменшують вразливість для фінансових криз. Зокрема, МВФ разом зі Світовим банком, розробили методологію для оцінки фіскальної стабільності (FSA). У «Довіднику з оцінки фінансового сектора» визначає фіскальну стабільність як:

«(а) середовище, яке б запобігло неплатоспроможності та банкрутству великій кількості фінансових установ; (б) умови, які б виключали значні перебої у наданні ключових фінансових послуг» [7, с. 49].

На сьогоднішній день існує декілька концептуальних підходів до оцінки боргової стійкості. Зокрема, МВФ розробив методику розрахунку індексу фіскального стресу, що виконує роль сигналу для оцінки ризиків порушення фіскальної стійкості і дозволяє визначити перелік факторів, які лежать в основі виникнення фіскальних стресів. У рамках даної методики експерти МВФ розраховували критичні значення дванадцяти бюджетних і боргових показників, які ґрунтуються на здобутках «системи раннього попередження».

Стандартна процедура оцінки боргової стійкості, розроблена МВФ і Світовим банком для країн з низьким і середнім рівнем доходів, включає:

- ★ перспективний аналіз рівня боргового навантаження і розміру боргових виплат у рамках базового сценарію і обраних стрес-тестів;
- ★ оцінку боргової стійкості на основі індикативних граничних показників розміру державного боргу та витрат на його обслуговування;
- ★ розробку пропозицій для боргової стратегії уряду, які мають забезпечити зменшення ризиків боргової кризи і досягнення стану боргової стійкості у довгостроковій перспективі [8].

Арнон М., Бандієра А. і Пресбітеро А. виділили дві групи підходів до аналізу боргової стійкості: підходи, які базуються на поведінці позичальника, і які базуються на поведінці кредиторів. До першої групи належить підхід фінансової стабільності та макроекономічної стабільності, друга група підходів до оцінки боргової стійкості потребує дослідження [9].

У фінансовій науці та практиці продовжуються дослідження щодо вдосконалення методики та інструментарію оцінки боргової стійкості. Однак, як резюмує Дж. Стігліц, криза 2008 – 2009 рр. довела, що моделі, які використовувалися в економіці до кризи, її не передбачили і не були основою для реагування на кризові події [10]. Це стосується і методик оцінки боргової стійкості, які частково впроваджувалися на практиці й до кризи. Тобто перед фінансовою наукою на сьогоднішній день стоять складні завдання адаптації методик та інструментарію боргової стійкості до реалій та підвищення їх результативності й ефективності.

Оптимізація структури боргового портфеля держави та запровадження ефективної системи ризик-менеджменту є невід'ємними складовими середньо- та довгострокових боргових стратегій країн, спрямованих на забезпечення стійкості бюджетів та економічне зростання. Одним з перших на важливість державної політики з регулювання структури боргових зобов'язань звернув увагу Дж. Тобін. Він зазначав, що оптимальний вибір форм і співвідношення боргових зобов'язань сприяє попередженню багатьох небажаних впливів, які викликані ефектом витіснення, зокрема так званий фіскально-орієнтований *debt management* сприяє мінімізації боргових витрат [11, р. 156]. Слід зазначити, що практика довела обмежений і недовідний ефект боргового менеджменту,

що переслідує макроекономічні цілі, без урахування фіскальних обмежень.

К. Котареллі узагальнив, що ризики дестабілізації державних фінансів внаслідок неспроможності уряду рефінансувати існуючі боргові зобов'язання, значно залежать від:

- ✦ поточного рівня і прогнозованих значень базових фіскальних показників – доходів, видатків бюджету, бюджетного дефіциту, рівня державного боргу, інших показників;
- ✦ впливу макроекономічних і фінансових шоків на вказані показники (включаючи матеріалізацію умовних зобов'язань);
- ✦ впливу інших факторів, включаючи несприятливу динаміку показників, безпосередньо не пов'язаних з бюджетом (значний дефіцит поточного рахунку і високий рівень приватного боргу), і чинників глобального характеру [12].

Одним з наслідків проблеми існуючих максимальних розмірів боргу є те, що науковці та практики стали приділяти більше уваги збалансуванню бюджету протягом усього циклу, а не кожного року, компенсуючи дефіцити протягом економічного спаду за рахунок профіцитів, отриманих протягом підйому економічної активності. Такий підхід відрізняється від загальноприйнятої антициклічної фіскальної політики лише в тому, що ще зовсім недавно питання щодо збалансування бюджету – кожного року чи протягом усього циклу – майже повністю ігнорувалося на практиці. Занепокоєння щодо фактичного розміру дефіциту в основному змінилося занепокоєнням щодо структурного дефіциту, або дефіциту високого рівня зайнятості, – тобто, того дефіциту, який виник би за існуючого рівня державних видатків і податкових ставок, якби економіка відповідала повному (або високому) рівню зайнятості населення.

Правила «другого покоління», які набули поширення протягом кількох останніх років, поєднують обмеження розміру дефіциту та боргу з нормами, які дозволяють застосування автоматичних стабілізаторів і певною мірою дискреційну фіскальну політику. Правила «другого покоління» базуються на положенні про недоцільність збалансування державного бюджету кожного року та допускають деяку гнучкість у визначенні розміру допустимого дефіциту поточного року. Згідно з такими правилами необхідно збалансовувати бюджет протягом усього циклу, компенсуючи дефіцити в роки економічного спаду за рахунок профіцитів, отриманих в роки економічного піднесення. Враховуючи складності провадження дискреційної антициклічної фіскальної політики та доведену ефективність автоматичних стабілізаторів щодо мінімізації коливань рівня виробництва, результатом зростаючого занепокоєння щодо бюджетного дефіциту стали нещодавні зусилля, спрямовані на вироблення фіскальних правил, в яких поєднуються максимально допустимі рівні боргу із заходами антициклічної політики. У своїй статті щодо фіскальної політики у Південній Африці, опублікованій 2007 р., автори Дю Плессі та Босхофф охарактеризували ці зусилля як «третю хвилю в історії фіскальних правил», яку вони описують як «поєднання чисельно визначеного таргетування рівня видатків уряду та

процедурних правил щодо дотримання визначеного цією політикою правила та забезпечення додаткової прозорості фіскальної політики» [14, р. 17]. Вони наводять приклад такого правила, хоча зазначають, що його сутність впливає з іншої статті, автори якої не передбачали, що ця стаття може розглядатися як фіскальне правило [14]. Суть цього правила полягає в тому, щоб зафіксувати рівень видатків з державного бюджету відносно ВВП, дозволивши коливання в надходженнях до бюджету разом з поведінкою економічного циклу [15, р. 16].

Іншим прикладом правила «третьої хвилі» є умовне правило, або правило зворотного зв'язку, запропоноване П. Бургером та К. Джаймі у 2006 р., що стосується дефіциту, який відповідає стану економіки та поточному рівню державного боргу [16]. Однією з проблем цього правила є те, що на відміну від розміру боргу, який фіксується у документах публічного характеру, оцінка розриву вихідних даних дозволяє різні інтерпретації. Фіскальне правило, що впроваджено у Чилі та вимагає структурного профіциту на рівні принаймні 1% ВВП, стосується мінімізації політичної проблеми розрахунку потенційного ВВП шляхом делегування цієї функції групі незалежних експертів. Як стверджують Дю Плессі та Босхофф, «застосовуване у Чилі поєднання кількісних і процедурних фіскальних правил з підвищеною увагою до прозорості є типовим проявом того, що Копітс називає третьою хвилею фіскальних правил». Принаймні до 2007 р. це правило успішно допомагало зменшити рівень боргу, у той час як автоматичні стабілізатори незначною мірою діють у антициклічний спосіб, що робить фіскальну політику більш передбаченою для ринків та урядових установ [17].

Дж. Копітс і С. Симанські, проаналізувавши типи фіскальних правил і умов щодо обмеження розмірів державного боргу в різних країнах, визначили характеристики ідеального фіскального правила: «У такому правилі має бути чітко визначено обраний показник, інституційне покриття та умови можливої відмови; це правило має бути максимально прозорим; адекватним щодо визначеної мети; внутрішньо послідовним і відповідним іншим положенням макроекономічної політики; досить простим для сприйняття громадськістю; достатньо гнучким, щоб це правило враховувало циклічні флуктуації та екзогенні шоки; щоб забезпечити його безумовне виконання у даному середовищі; і щоб це правило підтримувалося ефективною політикою, включаючи структурні реформи, а не разовими заходами» [18].

Більш гнучкі бюджетні правила розширюють можливості фіскально-бюджетної політики, однак вони є більш складними, викликають труднощі у реалізації та контролі. Застосування правил «другого покоління» через активну дискреційну антициклічну політику, яку багато країн впроваджує у зв'язку з подоланням рецесії після кризи 2008 – 2009 рр., є досить проблематичним. Тим паче, значні складнощі викликають розрахунки потенційного ВВП і зниження темпів зростання економіки. Доцільно продовжити дослідження переваг і недоліків застосування правил «другого та третього покоління» у контексті забезпечення стабільності суспільних фінансів та обмеження зростання державного боргу.

Отже, боргові проблеми багатьох країн активізували дослідження фіскально-бюджетної політики та механізмів забезпечення боргової стійкості держав з метою забезпечення відновлення економік у посткризовий період. Державний кредит залишається вагомим джерелом фінансування видатків держави, а державний борг – невід’ємною складовою її фінансів. Якщо величина державної заборгованості не перевищує встановлених обмежень і боргова політика відповідає соціально-економічним пріоритетам розвитку країни, державний борг не створює загрози фінансовій безпеці, а є ефективним інструментом системи макроекономічного регулювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Taking Stock: A Progress Report on Fiscal Adjustment. – IMF. – Fiscal Monitor – October. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>
2. Доклад о глобальной финансовой стабильности // МВФ. – Апрель. – 2010. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imf.org>
3. **Ярошенко Ф. О.** Система антикризової діагностики стану державних фінансів України, імітаційно-сітьового моделювання та проактивного регулювання на поширення кризи. Аналітична доповідь / Ф. О. Ярошенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>
4. **Baldacci E., Petrova I., Belhocine N.** Assessing Fiscal Stress. – IMF Working Paper. – May 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.imf.org
5. Debt Sustainability in Emerging Markets: A Critical Appraisal. – IMF Working Paper No. 61. – November 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>. ST/ESA/2007/DWP/61
6. **Kraay A., Nehru V.** When is Debt Sustainable? – World Bank Policy Research Working Paper No. 3200. – 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org>
7. **Боярчук Д.** Комплексна оцінка фіскальної стабільності в Україні / Д. Боярчук, А. Колесніченко, В. Мовчан // Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна та Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – К, 2008. – 67 с.
8. Staff Guidance Note on the Application of the Joint Bank-Fund Debt Sustainability Framework for Low-Income Countries. – IMF. – January. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>/external/np/pp/eng/2010/012210.pdf
9. **Arnon M., Bandiera L., Presbitero A.** External Debt Sustainability: Theory and Empirical Evidence [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://129.3.20.41/eps/if/papers/0512/0512007.pdf>
10. **Andersen K.** Rethinking Economics in Changed World / Finance and Development. – IMF. – June. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>
11. **Tobin J.** An Essay on Principles of Debt Management // Fiscal and Debt Management Policies. A Series of Research Studies Prepared for the Commission on Money and Credit, Englewood Cliffs, N. J. – P. 143 – 218.
12. **Cottarelli C.** The Risk Octagon: A Comprehensive Framework for Assessing Sovereign Risks // IMF. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.imf.org/external/np/fad/news/2011/docs/Cottarelli1.pdf
13. **Debrun X., Kapoor R.** Fiscal Policy and Macroeconomic Stability: Automatic Stabilizers Work, Always and Everywhere // IMF Working Paper WP/10/11/ – Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2010.

14. **Du Plessis S., Boshoff W.** A Fiscal Rule to Produce Counter-Cyclical Fiscal Policy in South Africa // Stellenbosch Economic Working Papers 13/07. – Department of Economics and the Bureau for Economic Research. – University of Stellenbosch. – 2007. – P. 17.

15. **Frankel J., Smit B., Sturzenegger F.** South Africa: Macroeconomic Challenges after a Decade of Success. – Cambridge, MA: CID. – CID Working Paper. – September. – 2006. – N. 133.

16. **Burger P., Jimmy C.** Should South Africa Have a Fiscal Rule? // South African Journal of Economics. – 2006. – N. 4. – P. 642 – 669.

17. **Garcia M., Garcia P., Piedrabuena B.** Fiscal and Monetary Policy Rules: The Recent Chilean Experience // Central Bank of Chile Working Papers. – 2005. – N. 434.

18. Основні питання управління державним боргом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://finrep.kiev.ua/structure/govsecurities/general_ua.php

REFERENCES

- Arnon, M., Bandiera, L., and Presbitero, A. "External Debt Sustainability: Theory and Empirical Evidence" <http://129.3.20.41/eps/if/papers/0512/0512007.pdf>
- Andersen, K. "Rethinking Economics in Changed World" <http://www.imf.org>
- Baldacci, E., Petrova, I., and Belhocine, N. "Assessing Fiscal Stress" www.imf.org
- Boiarchuk, D., Kolesnichenko, A., and Movchan, V. *Kompleksna otsinka fiskalnoi stabilnosti v Ukraini* [Comprehensive assessment of fiscal stability in Ukraine], 2008.
- Burger, P., and Jimmy, C. "Should South Africa Have a Fiscal Rule?" *South African Journal of Economics*, no. 4 (2006): 642-669.
- Cottarelli, C. "The Risk Octagon: A Comprehensive Framework for Assessing Sovereign Risks". www.imf.org/external/np/fad/news/2011/docs/Cottarelli1.pdf
- "Doklad o globalnoy finansovoy stabilnosti" [Report on global financial stability]. <http://www.imf.org>
- Debrun, X., and Kapoor, R. "Fiscal Policy and Macroeconomic Stability: Automatic Stabilizers Work, Always and Everywhere". *IMF Working Paper WP/10/11*, 2010.
- Du, Plessis S., and Boshoff, W. "A Fiscal Rule to Produce Counter-Cyclical Fiscal Policy in South Africa". *Stellenbosch Economic Working Papers 13/07*, 2007.
- "Debt Sustainability in Emerging Markets: A Critical Appraisal". <http://www.imf.org>. ST/ESA/2007/DWP/61
- Frankel, J., Smit, B., and Sturzenegger, F. *South Africa: Macroeconomic Challenges after a Decade of Success*, 2006.
- Garcia, M., Garcia, P., and Piedrabuena, B. "Fiscal and Monetary Policy Rules: The Recent Chilean Experience". *Central Bank of Chile Working Papers*, no. 434 (2005).
- Kraay, A., and Nehru, V. "When is Debt Sustainable?" <http://www.worldbank.org>
- "Osnovni pyannia upravlinnia derzhavnym borhom" [Highlights of public debt management]. http://finrep.kiev.ua/structure/govsecurities/general_ua.php
- "Staff Guidance Note on the Application of the Joint Bank-Fund Debt Sustainability Framework for Low-Income Countries" <http://www.imf.org>/external/np/pp/eng/2010/012210.pdf
- Tobin, J. "An Essay on Principles of Debt Management". *Fiscal and Debt Management Policies. A Series of Research Studies Prepared for the Commission on Money and Credit*. Englewood Cliffs, N. J.: 143 – 218.
- "Taking Stock: A Progress Report on Fiscal Adjustment" <http://www.imf.org>
- Yaroshenko, F. O. "Systema antykrizovoi diahnostryky stanu derzhavnykh finansiv Ukrainy, imitatsiino-sityovoho modeliuвання ta proaktyvnoho rehuliuвання na poshyrennia kryzy. Analychna dopovid" [Bail-diagnostic system for public finances of Ukraine of network simulation-modeling and proactive regulation to distribute the crisis. Analytical Report]. <http://www.minfin.gov.ua>

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ ПОЗИТИВІВ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

КРИСОВАТИЙ І. А.

УДК 336.221.4+338.24

Крисоватий І. А. Можливості застосування в Україні позитивів міжнародного досвіду податкового регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності

Метою даної статті стало дослідження позитивів міжнародного досвіду у сфері податкового регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності та можливість їх застосування у вітчизняній практиці. Проаналізовано застосування основних інструментів стимулювання інвестиційно-інноваційної активності в зарубіжних країнах, а саме: зміна податкової бази, ставки податку, використання інноваційного кредиту та інвестиційно спрямованої амортизаційної політики. На основі дослідження досвіду податкового регулювання зарубіжних країн сформульовано пропозиції щодо активізації інвестиційно-інноваційної компоненти у вітчизняній економіці. Запропоновано внести зміни до чинного законодавства в контексті оподаткування підприємств у спеціальних економічних зонах і територіях пріоритетного розвитку. Обґрунтовано доцільність диференціації ставок оподаткування та податкових пільг для суб'єктів інноваційної діяльності за основними податками залежно від їх інвестиційно-інноваційної активності.

Ключові слова: податкове регулювання, світовий досвід, інвестиційно-інноваційна активність, вітчизняне законодавство.

Бібл.: 9.

Крисоватий Ігор Андрійович – здобувач, кафедра фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: vanclerik@mail.ru

УДК 336.221.4+338.24

UDC 336.221.4+338.24

Крисоватий И. А. Применение в Украине позитивов международного опыта налогового регулирования инвестиционно-инновационной деятельности

Krysovaty I. A. Application of the Positive International Experience of Tax Regulation of Investment and Innovation Activity in Ukraine

Целью данной статьи стало исследование позитивов международного опыта в сфере налогового регулирования инвестиционно-инновационной деятельности и возможность их применения в отечественной практике. Проанализировано применение основных инструментов стимулирования инвестиционно-инновационной активности в зарубежных странах. А именно: изменение налоговой базы, ставки налога, использование инновационного кредита и инвестиционно направленной амортизационной политики. На основе исследования опыта налогового регулирования зарубежных стран сформулированы предложения по активизации инвестиционно-инновационной компоненты в отечественной экономике. Предложено внести изменения в действующее законодательство в контексте налогообложения предприятий в специальных экономических зонах и территориях приоритетного развития. Обоснована целесообразность дифференциации ставок налогообложения и налоговых льгот для субъектов инновационной деятельности по основным налогам в зависимости от их инвестиционно-инновационной активности.

The goal of the article is to study the positive international experience in the sphere of tax regulation of investment and innovation activity and a possibility of its use in modern practice. It analyses application of basic instruments of stimulation of investment and innovation activity in foreign countries. Namely: change of the taxation base, tax rate, use of the innovation loan and investment oriented depreciation policy. Using the study of experience of tax regulation in foreign countries, the article formulates proposals on activation of the investment and innovation component in the domestic economy. It offers to introduce changes into existing legislation in the context of taxation of enterprises in special economic zones and territories of priority development. It justifies expediency of differentiation of tax rates and tax privileges for the subjects of innovation activity by main taxes depending on their investment and innovation activity.

Key words: tax regulation, world experience, investment and innovation activity, domestic legislation.

Bibl.: 9.

Krysovaty Ihor A. – Applicant, Department of Finance, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: vanclerik@mail.ru

Ключевые слова: налоговое регулирование, мировой опыт, инвестиционно-инновационная активность, отечественное законодательство.

Библ.: 9.

Крисоватий Игорь Андреевич – соискатель, кафедра финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: vanclerik@mail.ru

Інноваційний розвиток повинен бути одним із пріоритетів економічної політики держави, а, як свідчить світовий досвід, він неможливий без системи ефективної державної підтримки. Необхідність державного регулювання інноваційних процесів зумовлена насамперед масштабами фінансових витрат на проведення досліджень і реалізацію їх результатів. Забезпечувати інноваційний розвиток держава може *прямими методами* підтримки інноваційної діяльності (фінансування інноваційних процесів із бюджету, використання цільових програм тощо) або *непрямими методами* (податкові та кредитні стимули, страхування інноваційних ризиків тощо). Зважаючи на обмеженість фінансових ресурсів,

у сучасних умовах держава повинна надавати перевагу непрямим методам стимулювання інноваційної діяльності, зокрема розширяти механізми податкових стимулів в інноваційній сфері, які мають стати дієвим важелем у регулюванні інноваційних процесів [6, с. 241].

Податкове регулювання інвестиційно-інноваційної активності стає можливим завдяки зміні суб'єктів і об'єктів оподаткування, податкової бази, податкової ставки, джерела сплати податку, податкового періоду тощо. Зменшення податкової ставки має позитивний вплив на діяльність підприємств, це приводить до підвищення інвестиційної активності. Даний інструмент неодноразово застосовувався в Україні, але у перспективі

його потрібно вдосконалити шляхом зменшення ставки податку на прибуток і ПДВ, що пропонується в останній редакції проекту Податкового кодексу України.

При застосуванні такого інструменту, як підвищення податкових ставок, необхідно ретельно обґрунтувати співвідношення ставки податку та очікуваної динаміки інвестиційної активності, а також розв'язання проблем імовірного профіциту державного бюджету. Цей інструмент пригнічення інвестиційної активності в Україні не застосовується і у перспективі теж не має місця [4].

Ще одним важливим елементом, із допомогою якого здійснюється регулювання інвестиційної активності, є база оподаткування. Науковці часто зауважують, що саме податкова база, а не ставка, є вирішальною складовою у визначенні податкового платежу, а отже, має сильніший регулюючий вплив. Інструментами такого впливу на інвестиційну активність є звуження, розширення або диференціація податкової бази для різних видів діяльності чи платників податків. Звуження бази оподаткування здійснюється шляхом виключення з неї певних видів доходів, розширення складу валових витрат та інші способи. В Україні звуження бази оподаткування податком на прибуток здійснюється шляхом виключення з її складу валових доходів емісійного доходу, включення до складу валових витрат суми коштів, використаних на формування страхових резервів тощо. У перспективі зазначений інструмент може використовуватись лише в окремих випадках, зокрема для стимулювання інновацій. Розширення бази оподаткування зазвичай відбувається внаслідок зростання обсягів підприємницької діяльності, зменшення випадків ухилення від оподаткування та скасування окремих видів пільг. Для побудови ефективної вітчизняної інноваційної системи доцільно враховувати і світовий досвід використання потенціалу податкових стимулів, проте для кожної окремої країни характерна своя система податкового стимулювання, яка визначається економічними умовами, особливостями національної інноваційної системи та стратегії інноваційного розвитку, традиціями та політичними цілями тощо [2, с. 267].

Податкові системи різних країн використовують різноманітні засоби стимулювання інноваційності. Найбільш поширеними податковими пільгами у розвинених країнах є списання витрат на проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) для зменшення бази для розрахунку податку, інвестиційний податковий кредит і зниження податкових ставок для суб'єктів інноваційної діяльності [1, 3].

Загалом загальна мета стимулювання реалізації інвестиційно-інноваційних проектів полягає у зменшенні податкового зобов'язання платника податку, тобто при оподаткуванні інноваційних організацій необхідно послабити фіскальну функцію податків, акцентувавши увагу на регулюючій функції через вироблення і реалізацію системних і довготермінових заходів податкового стимулювання інновацій [6, с. 241].

Розглядаючи механізм податкового стимулювання в країнах – членах ОЕСР і механізм надання пільг суб'єктам інноваційної діяльності, який свого часу був визначений в українському законодавстві, неважко побачити декілька принципових відмінностей.

По-перше, у промислово розвинутих країнах підприємство отримує право скористатися податковими пільгами після здійснення витрат на наукові та науково-технічні роботи (ННТР), а у нас Законом України «Про інноваційну діяльність» передбачалося надання права на отримання пільг тим підприємствам, які мають свідоцтво про державну реєстрацію інноваційного проекту, у розмірі 50% ПДВ і 50% податку на прибуток. На перший погляд, це навіть більш прогресивний механізм податкового стимулювання, адже мова йде про надання податкових пільг залежно від кінцевих результатів інноваційної діяльності. Проте визначити в бухгалтерському і податковому обліку величину ПДВ і розмір прибутку від реалізації саме інноваційного проекту надзвичайно важко. Крім того, певна величина ПДВ і розміру прибутку не обов'язково є результатом реалізації інноваційного проекту. На них можуть впливати ринкові фактори: кон'юнктура ринку, ціни на ресурси тощо. Таким чином, критерій кваліфікованих витрат на ННТР не був задіяний. *По-друге*, у зарубіжних країнах значного поширення набули прирідні пільги, що стимулюють підприємства до розвитку інноваційної діяльності. *По-третє*, величина податкових пільг, які надаються в промислово розвинутих країнах, є суттєвою для суб'єктів інноваційної діяльності, що, за умови контролю з боку фіскальних органів над формуванням валових витрат підприємств, робить розвиток інноваційної діяльності економічно вигідним. *По-четверте*, за кордоном існує система контролю за цільовим використанням коштів, наданих у вигляді податкових пільг [5, с. 145].

Розглянемо інвестиційний податковий кредит як засіб стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності.

Інвестиційний податковий кредит відповідно до законодавства визначається як відстрочка плати податку на прибуток, що надається суб'єкту підприємницької діяльності на визначений строк з метою збільшення його фінансових ресурсів для здійснення інноваційних програм, з наступною компенсацією відстрочених сум у вигляді додаткових надходжень податку через загальне зростання прибутку, що буде отримано внаслідок реалізації інноваційних програм. Проте механізм використання цього інструменту є не достатньо чітко сформульований вітчизняним законодавцем у частині його повернення, виключення з валового доходу для спеціалізованих підприємств сум, що надаються на інноваційну діяльність тощо.

Проте, інвестиційний податковий кредит не слід розглядати лише як чергову форму пільгової дотації підприємствам. Надання кредиту повинно створювати заохочувальний ефект і дисциплінувати позичальника. Тому принципи запровадження і використання інвестиційного податкового кредиту не повинні випадати із загального економічного простору, тобто вони мають відповідати умовам податкової та кредитної політики держави.

Запровадження інвестиційного податкового кредиту не вимагає додаткових кредитних ресурсів, бо в ньому використовується ресурсний потенціал самого підприємства у вигляді прибутку, а саме: тієї частини, яка повинна відраховуватися до бюджету у вигляді податку на прибуток. Тому введення інвестиційного податково-

го кредиту заохочуватиме підприємства в підвищенні ефективності своєї роботи та отриманні прибутку.

Інвестиційний податковий кредит широко використовується в зарубіжних країнах. Це самостійний вид цільового податкового кредиту, що спрямований виключно на стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності підприємства.

На жаль, Податковий кодекс України однозначної норми, пов'язаної із застосуванням і порядком надання інвестиційного (інвестиційно-інноваційного) податкового кредиту в контексті оподаткування прибутку підприємств, не містить [9].

Запровадження в Україні інвестиційного податкового кредиту може бути одним із шляхів розв'язання проблеми збільшення обсягів інвестиційних ресурсів на підприємствах і прискорення інвестиційно-інноваційного розвитку в країні, тому доцільно було б у Податковому кодексі передбачити інвестиційний податковий кредит для підприємств, що впроваджують прогресивні технології, для виконання ними важливих соціально-економічних завдань та реалізації інноваційного сценарію розвитку економіки держави.

У більшості розвинутих країн, економіка яких характеризується високою інноваційною та інвестиційною активністю, амортизаційна політика є одним із найважливіших інструментів стимулювання інвестицій в оновлення основних засобів виробництва, в наукомісткі технології, у наукові дослідження і дослідно-конструкторські роботи.

На нашу думку, надання права платнику податків використовувати прискорену амортизацію дасть змогу підвищити ефективність інвестиційної та інноваційної діяльності, але тільки при організації строгого контролю за правильністю використання амортизаційних відрахувань. Призначення такого контролю – цільове використання амортизаційного фонду. Для цього доцільно організувати облік руху амортизаційних засобів.

Інструмент прискореної амортизації сприяв досить швидкому технічному переоснащенню економіки ряду країн. Тому при виробленні ефективної, економічно та науково обгрунтованої конкретної схеми цей засіб дає змогу підприємствам, які його застосовують, можливість швидше і ефективніше окупити вкладені інвестиції в основні засоби, створюючи в економіці сприятливі умови щодо залучення інвестицій в реальний сектор економіки.

Міжнародна практика виростання вільних економічних зон (ВЕЗ) і територій пріоритетного розвитку (ТПР) свідчить про неоднорідність і неоднозначність підходів до впровадження відповідних податкових режимів з метою стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності. Зокрема, для нашої держави це питання залишається актуальним і потребує концептуальних підходів до використання запроваджених ВЕЗ і ТПР, щодо функціонування яких накладено мораторій у 2005 р.

Світовий досвід функціонування вільних зон (наприклад, у Нідерландах 45 технополісів, ц Німеччині – 50, у Великобританії – 25 ВЕЗ і технопарків, в Японії – 20 науково-технічних зон, у США – понад 200 зон і субзон) свідчить, що ефективність їх виявляється через 8 – 10 ро-

ків після початку їхнього функціонування. За підрахунками західних економістів, щоб СЕЗ виправдала своє існування, держава повинна витратити щонайменше 400 дол. у розрахунку на кожне робоче місце, забезпечити інфраструктуру, рекламу та інше. У сучасних умовах ВЕЗ і ТПР потребує виваженої системної державної політики.

Проте у вітчизняних умовах створення ВЕЗ і ТПР повинно стати способом заохочення приватної ініціативи щодо розвитку і впровадження інновацій у виробництво при підтримці держави. Досвід Китаю вказує на те, що ефективно функціонувати ВЕЗ і ТПР можуть лише у разі капіталовкладень держави на розвиток їх інфраструктури, і лише після цього доцільно говорити про систему податкових преференцій.

З метою створення сприятливих умов інвестиційної діяльності та зростання обсягів залучення недержавних інвестицій в економіку України до Податкового кодексу доцільно включити розділи та статті з питання застосування спеціальних режимів оподаткування у спеціальних (вільних) економічних зонах і на територіях пріоритетного розвитку, у яких передбачити для суб'єктів господарювання, що впроваджують інвестиційні проекти у СЕЗ, надання державної підтримки шляхом можливості отримання ними інвестиційно-інноваційного податкового кредиту з податку на прибуток підприємства строком на три роки.

Зважаючи на вітчизняні економічні реалії, вважаємо створення таких зон для виробництв з високими технологіями виправданим. Проте їх впровадження потребує чіткого диференційованого підходу до територій, спрямованості на поживлення ділової активності депресивних регіонів, а також створення для кожної окремої ВЕЗ чи ТПР інноваційно-інвестиційної програми із впровадженням заходів жорсткого контролю за використанням ВЕЗ і ТПР для «відмивання» грошей, отриманих злочинним шляхом.

Вивчення зарубіжного досвіду щодо податкового стимулювання НДДКР свідчить про широкий спектр використання даного інструментарію для сприяння розвитку науково-дослідної діяльності та застосування його результатів на практиці.

У США майже 80% федеральних витрат на НДДКР фінансуються згідно з програмно-цільовою формою державного регулювання інновацій, яка передбачає фінансування інновацій шляхом державних цільових програм підтримки нововведень, створення системи державних контрактів на придбання тих чи інших товарів і послуг, надання пільгових кредитів фірмам для здійснення нововведень.

У Хорватії компанії, які здійснюють лише НДДКР, не повинні сплачувати корпоративний податок. Усі інші компанії, що інвестують в НДДКР, можуть у подвійному розмірі відносити витрати на такі інвестиції на валові витрати при розрахунку бази оподаткування. Відповідні витрати (на заробітну плату, на матеріали, необхідні для проведення НДДКР, на ліцензування, амортизацію), можуть також відніматися від бази оподаткування [7].

Для України корисним було б перейняти досвід зокрема Хорватії й запровадити повне звільнення від податку на прибуток для підприємств, які займають-

ся виключно науково-дослідними і дослідницько-конструкторськими роботами. Це дасть змогу на даному етапі *значною мірою збільшити кількість НДДКР і розширити частку фінансових витрат на їх здійснення за рахунок приватного сектора. Також доцільним є запровадження різного роду податкових пільг для таких підприємств.*

Сьогодні в Україні необхідно створити чітку, ефективну, законодавчо врегульовану інноваційну систему, зокрема і з урахуванням зарубіжного досвіду, на основі оптимального поєднання прямих і непрямих методів стимулювання інноваційної діяльності, а в сучасних умовах – з акцентуванням саме на непрямих методах. Тому в контексті функціонування вітчизняної інноваційної системи держава повинна створити сприятливі умови оподаткування не тільки для суб'єктів інноваційної діяльності, але і для залучення в науку коштів вітчизняних і зарубіжних інвесторів, розширити дії податкових і митних пільг щодо стимулювання і підтримки інноваційної діяльності, проводити ефективну державну політику у сфері інтелектуальної власності тощо.

ВИСНОВКИ

Для зниження податкового навантаження і одночасного стимулювання оновлення основних фондів, впровадження нових технологій, підвищення кваліфікації працівників тощо необхідно застосовувати комплекс заходів, які б сприяли розвитку інноваційних процесів, при цьому збалансовуючи фіскальну та регулюючу функції податків. Як показує досвід економічно розвинутих країн, для розробки і впровадження ефективних податкових механізмів стимулювання інноваційної діяльності в Україні у цьому контексті доцільно використовувати спеціальні інструменти податкового регулювання, такі як:

- ✦ можливість застосування прискореної амортизації основних засобів, призначених для використання у сфері наукових розробок, що сприяє оптимізації руху грошових потоків суб'єктів господарювання за рахунок можливості прискореного списання витрат на капіталовкладення;
- ✦ введення спеціального податкового режиму для наукових та інноваційних організацій, що дасть змогу знизити загальне податкове навантаження на вітчизняну інноваційну сферу, а також здійснити комплексне вирішення питань щодо податкового обліку, звітності та податкового адміністрування суб'єктів інноваційної діяльності;
- ✦ застосування диференціації податкових пільг залежно від активності суб'єктів господарювання в інноваційному процесі за умови збільшення витрат на науково-дослідні, дослідно-конструкторські роботи в законодавчо встановлених розмірах і пріоритетності інноваційних проектів;
- ✦ диференціація ставок оподаткування для суб'єктів інноваційної діяльності за основними податками (податок на прибуток, ПДВ тощо);
- ✦ зниження податкової складової безпосередньо в ціні продукції наукового та інноваційного характеру для зниження собівартості інноваційної про-

дукції, наприклад, через введення пільг з ПДВ при реалізації найбільш значних видів вітчизняної інноваційної продукції чи збільшення переліку витрат, що зменшують отримані доходи при визначенні об'єкта (чи бази) оподаткування [8]. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. France caters to innovative companies and offers the best tax credit in Europe [Electronic resource]. – Access mode : www.diplomatie.gouv.fr/en/IMG/pdf/Argu-CIR_nov08_UK.pdf
2. **Крайнев П. П.** Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю : [монографія] / П. П. Крайнев. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 448 с.
3. **Никифоров А. Є.** Програмно-цільове управління інноваційним розвитком економіки / А. Є. Никифоров // Проблеми науки. – 2007. – № 10. – С. 2 – 7.
4. Соціально-економічний розвиток України за січень – жовтень 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. **Ткаченко С. В.** Податкове стимулювання інноваційної діяльності / С. В. Ткаченко // Стратегія розвитку України у глобальному середовищі / Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції 13 – 15 листопада 2009 р. – Т. II. – Сімферополь : ВіТроПринт, 2009. – С. 144 – 148.
6. **Дем'янюк О. Б.** Податкові важелі стимулювання інноваційної діяльності / О. Б. Дем'янюк // Інноваційна економіка. – 2010. – Вип. 2 (16). – Тернопіль : СМП «ТАЙМ». – С. 241 – 245.
7. Динаміка інвестиційного клімату країн східної Європи – досвід для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/01.htm>
8. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.02 (з наступними змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1088.5.5&nobreak=1>
9. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

REFERENCES

- Dem'ianiuk, O. B. "Podatkovi vazheli stymuliuvannia innovatsiinoi diialnosti" [Tax levers to stimulate innovation]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 2(16) (2010): 241-245.
- "Dynamika investytsiinoho klimatu krain skhidnoi Evropy – dosvid dlia Ukrainy" [The dynamics of the investment climate in Eastern Europe – Practice and Ukraine]. <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/01.htm>
- "France caters to innovative companies and offers the best tax credit in Europe". www.diplomatie.gouv.fr/en/IMG/pdf/Argu-CIR_nov08_UK.pdf
- Krainiev, P. P. *Intelektualna ekonomika: upravlinnia promyslovoiu vlasnistiu* [Knowledge economy: managing industrial property]. Kyiv: In Yure, 2004.
- [Legal Act of Ukraine] (2002). <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1088.5.5&nobreak=1>
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://www.rada.gov.ua>
- Nykyforov, A. Ie. "Prohramno-tsilyove upravlinnia innovatsiynym rozvytkom ekonomiky" [Target-oriented development of innovative economy]. *Problemy nauky*, no. 10 (2007): 2-7.
- "Sotsialno-ekonomichni rozvytok Ukrainy za sichen - zhovten 2010 roku" [Socio-economic development of Ukraine in January – October 2010]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Tkachenko, S. V. "Podatkove stymuliuvannia innovatsiinoi diialnosti" [Tax incentives for innovation]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy u hlobalnomu seredovyschi*. Simferopol: ViTroPrynt, 2009. 144-148.

ВАРИАТИВНОСТЬ БАРЬЕРОВ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ БУДУЩИХ ЭКОНОМИСТОВ

ЛИСИЦА Н. М., БЕЛИКОВА Ю. В.

УДК 316.6:[378.2:33]

Лисица Н. М., Беликова Ю. В. Вариативность барьеров в процессе развития личностных качеств будущих экономистов

Цель статьи состоит в выявлении барьеров в развитии личностных качеств выпускников экономических специальностей. Были исследованы группы выпускников экономических специальностей в зависимости от степени выраженности личностных качеств; определены социально-психологические барьеры выпускников экономических специальностей; личностные барьеры, обозначены тенденции спроса личностных качеств специалистов на рынке труда. В статье получил дальнейшее развитие анализ консонанса/диссонанса личностных качеств выпускников экономических специальностей и требований к ним работодателей на основе данных анкетного опроса выпускников экономических специальностей и мониторинга рынка труда, что позволило номинировать личностные барьеры в сфере экономического образования: барьер «автономности», барьер «исполнительности», барьер «завышенной самооценки», барьер «самоорганизации», барьер «лидерства», барьер «готовность к риску». Анализ и сравнение тенденций развития личностных качеств выпускников и требований к ним работодателей обеспечат успешное трудоустройство в соответствии с их ожиданиями, позволят поднять личностный профессиональный статус в процессе карьерного роста. Подобные исследования формируют одно из направлений модернизации современного высшего образования.

Ключевые слова: личностные качества, рынок труда, экономическое образование, личностные барьеры, социально-психологические барьеры.

Табл.: 2. **Библ.:** 8.

Лисица Надежда Михайловна – доктор социологических наук, профессор, профессор кафедры экономики и маркетинга, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: victorlisitsa@yandex.ru

Беликова Юлия Валерьевна – кандидат социологических наук, доцент, доцент кафедры социологии и психологии управления, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: belikova_j@yahoo.com

УДК 316.6:[378.2:33]

UDC 316.6:[378.2:33]

Лисица Н. М., Беликова Ю. В. Вариативність бар'єрів у процесі розвитку особистісних якостей майбутніх економістів

Мета статті полягає у виявленні бар'єрів у розвитку особистісних якостей випускників економічних спеціальностей. Було досліджено групи випускників економічних спеціальностей залежно від ступеня вираженості особистісних якостей; визначено соціально-психологічні бар'єри випускників економічних спеціальностей; особистісні бар'єри, позначено тенденції попиту на особистісні якості фахівців на ринку праці. У статті отримав подальший розвиток аналіз консонансу/дисонансу особистісних якостей випускників економічних спеціальностей і вимог до них роботодавців на основі даних анкетного опитування випускників економічних спеціальностей і моніторингу ринку праці, що дозволило номінувати особистісні бар'єри у сфері економічної освіти: бар'єр «автономності», бар'єр «виконавських якостей», бар'єр «завищеної самооцінки», бар'єр «самоорганізації», бар'єр «лідерства», бар'єр «готовність до ризику». Аналіз і порівняння тенденцій розвитку особистісних якостей випускників і вимог до них роботодавців забезпечать успішне працевлаштування відповідно до їх очікуваннями, дозволить підняти особистісний професійний статус у процесі кар'єрного зростання. Подібні дослідження формують один з напрямків модернізації сучасної вищої освіти.

Ключові слова: особистісні якості, ринок праці, економічна освіта, особистісні бар'єри, соціально-психологічні бар'єри.

Табл.: 2. **Бібл.:** 8.

Лисица Надія Михайлівна – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри економіки та маркетингу, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: victorlisitsa@yandex.ru

Беликова Юлия Валерьевна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та психології управління, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: belikova_j@yahoo.com

Lysytsya N. M., Byelikova Yu. V. Variability of Barriers in the Process of Development of Personal Qualities of Future Economists

The goal of the article is to reveal barriers in development of personal qualities of graduates with economic specialties. The article studies groups of graduates with economic specialties depending on the degree of intensity of personal qualities; identifies socio-psychological barriers of graduates with economic specialties and their personal barriers; marks tendencies of demand on personal qualities of specialists in the labour market. The article develops further the analysis of consonance/dissonance of personal qualities of graduates with economic specialties and employers' requirements to them on the basis of questionnaire surveys of graduates with economic specialties and monitoring of the labour market, which allowed nomination of personal barriers in the sphere of economic education: autonomous barrier, diligence barrier, overvalued self-appraisal barrier, self-organisation barrier, leadership barrier and risk-readiness barrier. Analysis and comparison of tendencies of development of personal qualities of graduates and employers' requirements to them would ensure successful employment in accordance with their expectations and would allow increase of personal professional status in the process of career growth. Such studies form one of the directions of modernisation of modern higher education.

Key words: personal qualities, labour market, economic education, personal barriers, socio-psychological barriers.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 8.

Lysytsya Nadiya M. – Doctor of Sciences (Sociology), Professor, Professor of the Department of Economics and Marketing, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: victorlisitsa@yandex.ru

Byelikova Yuliya V. – Candidate of Sciences (Sociology), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Sociology and Psychology of Management, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: belikova_j@yahoo.com

Современное состояние рынка труда Украины характеризуется уменьшением спроса на специалистов, с одной стороны, и нехваткой специалистов, которые соответствуют требованиям работодателей, с другой стороны. Такая ситуация вызвана дисбалансом между потребностями рынка труда и качеством рабочей силы. По результатам исследования USETI (Альянса Программы содействия внешнему тестированию в Украине) [1], современный работодатель считает важным наличие у будущих специалистов предыдущего опыта работы, качества полученного образования, рекомендаций, знаний и навыков, личностных качеств. Одним из основных факторов, влияющих на трудоустройство и карьеру, является личностные качества, которые вместе с ценностями и нормами формируют социальный капитал специалиста. Социальный капитал – результат как предписанных (предоставленных от рождения), так и достигнутых (результат собственных усилий) характеристик. Личностные качества переданы от рождения, но они модифицируются в процессе (ре)социализации и могут быть развиты на протяжении учебы в высшем учебном заведении. Кроме того, очевидно, что личностные качества специалистов отличаются, и тенденции их развития варьируются в зависимости от профессиональной среды. Поэтому актуальным является исследование личностных качеств выпускников экономических специальностей, их анализ и сравнение с теми качествами, которые востребованы на рынке труда.

Сегодня уже предпринимались попытки рассмотреть влияние личностных качеств на профессиональную деятельность и трудоустройство. Зеер Э. Ф., Романцев Г. М. подчеркивают, что важным фактором подготовки специалиста является формирование качеств личности, которые обеспечат профессиональную мобильность за счет высокой подвижности конъюнктуры рынка (специалист в течение жизни меняет не только место работы, но и специальность, профессию) [2, с. 16]. Ученые подчеркивают преимущества лично ориентированного образования, согласно которому, помимо знаний, умений и навыков, студенты должны обладать социально и профессионально значимыми качествами, имеющими полипрофессиональный, полифункциональный характер, так называемой «ключевой квалификацией», которая приобретает самостоятельное значение и не связана с определенной профессией. Она определяется как совокупность социальных и профессионально-квалификационных требований, предъявляемых к социальным и профессиональным способностям человека» [2, с. 19].

В контексте работы В. В. Оникиенко, которая посвящена социализации рынка труда, личностные качества работников рассматриваются как такие, которые находятся в основе социально ориентированного рынка труда. «Социально ориентированный рынок труда характеризуется социально ответственным поведением, соблюдением морально этических норм и правил со стороны субъектов рынка труда. В частности, для наемных работников нормами социально ответственного поведения являются: обязательность достижения цели труда через реализацию своих физических и умственных

способностей и осознания собственной ответственности за достижение социального результата; сознательный выбор; применение, совершенствование орудий и методов работы, требующих творческого отношения работника к труду; стремление к профессиональному росту, заинтересованности в инновациях; осознание причастности к организации, своего места в реализации ее стратегических целей и зависимости от собственных доходов и от результатов вложенного труда» [3, с. 101]. Подчеркивается, что «человеческие ресурсы становятся решающим фактором развития производства, поскольку в условиях, когда предприятия работают практически на одном техническом уровне, качество рабочей силы определяет конкурентоспособность и экономическую эффективность» [3, с. 106].

Главным условием наращивания интеллектуальной составляющей человеческого капитала, которое должно быть ориентировано на развитие стремления к самосовершенствованию, постоянному профессиональному росту, приобретению профессиональной многопрофильности и совмещение функций, высокого уровня общей и технической культуры, гибкости, В. В. Оникиенко видит непрерывное образование [3, с. 107].

Кремень В. Г., Кузьминов Я. И., Пономаренко В. С., Хутмакер В. рассматривали возможные направления модернизации высшего образования в целом, выделялись ключевые направления развития экономического образования, однако роль личностных качеств в обозначенных исследованиях не была детализирована и требует конкретизации [4 – 7].

Таким образом, личностные качества являются важным фактором дальнейшей профессиональной реализации выпускников и фактором, подтверждающим роль социального института образования в их развитии. Неизученным остается вопрос об уровне (не)соответствия личностных качеств выпускников требованиям работодателей, что даст возможность не только обозначить личностные барьеры, но и отметить тенденции развития рынка труда в отношении портрета искомого специалиста.

Цель статьи – выявить барьеры в развитии личностных качеств выпускников экономических специальностей. Для достижения цели предполагается решение следующих задач: 1) исследование групп выпускников экономических специальностей в зависимости от степени выраженности личностных качеств; 2) определение социально-психологических барьеров выпускников экономических специальностей; 3) обозначение тенденций спроса личностных качеств специалистов на рынке труда; 4) номинация личностных барьеров выпускников-экономистов на основании диссонанса/консонанса личностных качеств выпускников и требований к ним работодателей.

По результатам опроса выпускников экономических специальностей (г. Харьков, 2013, $n = 800$) можно выделить несколько групп специалистов, которые качественно отличаются по степени развития личностных качеств (табл. 1).

Личностные качества выпускников в зависимости от специальности (по результатам самооценки выпускников)

Личностные качества*	Специальность					
	Экономика предприятия, управление персоналом	Информационные системы и технологии, прикладная статистика	Менеджмент организаций, логистика, маркетинг	Международная экономика, туризм	Учет и аудит	Финансы и кредит, банковское дело, налогообложение
Общекультурная эрудиция	24,8	33,5	27,1	39,8	29,5	20,7
Способность самостоятельно углублять знания	26,1	34,8	35,4	45,1	26,3	30,7
Организаторские способности	35,3	28,3	47,4	35,0	36,1	27,3
Творческие способности	29,3	23,1	35,7	40,8	30,3	27,3
Ответственность	65,2	56,0	71,9	62,1	75,2	67,3
Дисциплинированность	60,3	45,3	70,1	52,4	72,0	64,0
Инициативность	31,6	20,9	35,4	30,1	26,5	23,3
Стремление к самореализации	49,2	54,1	58,8	63,7	53,4	54,0
Коммуникабельность	48,5	46,2	56,1	62,7	54,2	47,0
Направленность на жизненный успех	61,9	52,8	67,0	64,7	65,9	60,7
Пунктуальность	52,2	42,4	56,7	43,6	63,2	49,7
Математические способности	29,3	23,9	27,6	32,0	29,3	31,1
Способность адекватно понимать и быть понятым	44,8	44,7	53,6	43,0	43,5	42,6
Способность к лидерству	33,8	20,8	37,1	26,5	28,0	19,5
Готовность к ситуации риска	23,3	20,8	30,9	32,0	23,5	16,9
Внимательность	31,1	27,2	41,7	40,2	38,3	32,2
Общий уровень интеллекта	43,6	39,0	41,1	51,5	44,3	41,6
Последовательность в действиях	25,8	33,3	35,1	32,7	27,3	28,2
Кропотливость	10,6	18,4	17,2	21,8	22,1	22,1
Абстрактность мышления	18,9	17,1	23,2	26,7	19,7	26,2
Способность моделирования ситуации при принятии решения	16,0	35,2	30,2	41,2	17,6	22,1
Способность прогнозировать результаты развития событий	26,5	32,1	31,2	39,8	24,4	25,5
Объективность	33,3	34,6	47,3	45,6	43,9	42,6
Способность к быстрому усвоению новой информации	35,3	35,2	35,4	53,5	32,3	37,6
Способность к самостоятельной работе над собой	40,3	43,4	53,1	59,2	44,7	45,6

* Присуще в полной мере.

Первая группа характеризуется довольно сильной направленностью на достижение жизненного успеха, развитыми математическими способностями, вербальным интеллектом, способностью к лидерству, что можно считать перспективами, позволяющими сформировать индивидуальный профессиональный имидж, который обеспечивает конкурентоспособность. Наименее развиты стремление к самореализации, кропотливость, последовательность в действиях, объективность, способность моделировать ситуации при принятии решения, способность к самостоятельной работе над собой, способность самостоятельно углублять знания. Предположительно проблемными местами в профессиональной деятельно-

сти, формирующими социально-психологические барьеры для данной группы, будут неспособность саморазвития и поднятие своего образовательного и квалификационного уровня, выполнение монотонной, скрупулезной работы, слабая выдержка, неспособность работать на опережение. Однако названные социально-психологические барьеры устранимы в процессе работы над собой с целью обеспечения дальнейшего карьерного роста.

У представителей *второй группы* развиты общекультурная эрудиция, способность самостоятельно углублять знания, вербальный интеллект, последовательность в действиях, кропотливость, способность моделировать ситуации при принятии решений, способность прогно-

зирования результатов развития событий. Недостаточно проявляются творческие способности, инициативность, коммуникабельность, абстрактность мышления. Слабо отмечены исполнительские качества: ответственность, дисциплинированность, внимательность и общий уровень интеллекта. Перечисленные особенности свидетельствуют о серии возможных социально-психологических барьеров при трудоустройстве в профессиональной деятельности: неспособность к командной работе, индивидуализм, направленность не на человека, а на предмет труда, слабая организованность.

Третья группа является довольно гибкой, что позволяет демонстрировать креативность и способность адаптироваться к изменениям. Для нее будет менее проблемным вхождение на рынок труда и профессиональная деятельность. У ее представителей развиты организаторские способности, инициативность, вербальный интеллект, способность к лидерству, последовательность в действиях и объективность. В то же время преимущества представителей данной группы могут обернуться недостатками, если их профессиональная деятельность будет строго регламентирована, не будет обеспечивать должного уровня свободы и пространства для самореализации. Относительно свободный график работы, возможность общения с потребителями и проведение фокус-групп – вот рекомендации для применения их личностных качеств, которые вполне соответствуют характеру будущей профессиональной деятельности.

Четвертая группа обладает богатым личностным потенциалом: общекультурная эрудиция, способность углублять знания, творческие способности, стремление к самореализации, коммуникабельность, математические способности, общий уровень интеллекта. Для них характерны внимательность, готовность к ситуации риска, абстрактность мышления, способности моделирования и прогнозирования, способность к самостоятельной работе над собой и усвоению новой информации. Однако можно предположить, что высокие требования к месту будущей работы и амбиции представителей данной группы составляют социально-психологические барьеры и могут стать препятствием для успешного трудоустройства по специальности.

Представителям *пятой группы* присущи ответственность, дисциплинированность, кропотливость, пунктуальность и направленность на достижение жизненного успеха. В то же время социально-психологическими барьерами являются способность прогнозировать результаты развития событий и способность быстро усваивать новую информацию, что будет препятствовать профессиональной деятельности, так как требует не исполнительских качеств, которые высоко ценятся у новичков, а лидерских, творческих навыков, связанных с быстрой принятием решений, антикризисным менеджментом.

Шестую группу специалистов характеризуют абстрактность мышления, кропотливость, математические способности. Наименее развиты организаторские способности, вербальный интеллект, способность к лидерству, готовность к ситуации риска и общекультурная эрудиция, что обуславливает определенные социально-психологические барьеры в будущей профессиональной

деятельности, например, трудности адаптации к непосредственной практической деятельности в коллективе, отсутствие инициативы при необходимости решать сложные проблемы, неумение вести переговоры с партнерами и конкурентами.

В период с 01.03.2013 г. по 01.04.2013 г. были проанализированы объявления работодателей по вакансиям на должности, на которых могут работать выпускники экономических специальностей (источником информации о вакансиях выступил сайт www.jobs.ua). В общем было проанализировано свыше 8000 объявлений о вакансиях. Работодатели высказали мнение, что наиболее важными личностными качествами являются: коммуникабельность и ответственность (они вошли в топ-качества по всем исследованным направлениям).

Достаточно востребованными качествами названы (в порядке убывания) активность (активная жизненная позиция), организаторские способности, нацеленность на результат, аналитические способности; стрессоустойчивость, самоорганизация, неконфликтность, исполнительность, креативность, инициативность, грамотная речь, пунктуальность, внимательность, честность, обучаемость, самостоятельность, стремление к самосовершенствованию, системность мышления, умение структурировать собранную информацию, аккуратность, приятная внешность, лидерские качества. Таким образом, можно выделить следующие тенденции спроса на личностные качества в отношении специалистов экономических специальностей: 1) ориентация на автономность, самостоятельность специалиста; 2) умение работать с данными, что связано с большим потоком информации; 3) умение работать в ситуации изменений, кризиса; 4) сочетание ориентации на себя и ориентации на группу (в терминах Т. Парсонса) [8].

Требования работодателей к личностным качествам специалистов различных экономических специальностей представлены в *табл. 2*.

Каждая группа личностных качеств может быть описана в контексте двух дилемм: 1) ориентация на себя или ориентация на группу – эгоистическая и альтруистическая направленности профессиональной деятельности; 2) преобладание исполнительских или лидерских качеств на предлагаемой должности. В исполнительскую группу качеств входят: дисциплинированность, пунктуальность, кропотливость, аккуратность, внимательность, исполнительность. К группе лидерских качеств относим способность к лидерству, организаторские способности, инициативность, креативность, готовность к ситуации риска, умение быстро принимать решения, целеустремленность, независимость. Вариации представленных дилемм образуют четыре основных типа личности, востребованные работодателями:

1) «*кладоискатель*» – предполагает ориентацию на себя и преобладание исполнительских качеств у претендентов на искомые должности. Данный личностный тип востребован при поиске специалистов по информационным системам и технологиям;

2) «*рабочая лошадка*» – имеет ориентацию на группу и требует обладания исполнительскими качествами. Такой

тип преобладает в объявлениях о вакансиях для специалистов по учету и аудиту, финансам, банковскому делу;

3) «бизнесмен» – характеризуется ориентацией на себя и наличием лидерских качеств. Данный тип личности востребован на рынке труда для специалистов по менеджменту организаций, логистике, маркетингу;

4) «президент» – обладает лидерскими качествами и ориентацией на группу, характерен для специалистов по управлению персоналом, экономике предприятия, туризму, международной экономике.

Будущие менеджеры, логисты и маркетологи характеризуются высоким уровнем соответствия требованиям рынка труда в отношении личностных качеств. Нельзя не отметить возможную завышенную самооценку, и, как следствие, гиперориентацию на себя и гиперлидерство, которые создают барьер «завышенной самооценки», что усложняет вхождение на рынок труда, поскольку данные качества чаще всего присущи менеджерам высшего звена, директорам компании и т. д.

Таблица 2

Личностные качества специалистов, значимые для работодателей (по результатам мониторинга рынка труда)

Специальность	Личностные качества
	Наиболее значимые личностные качества (встречаются в 50% проанализированных объявлениях о вакансиях)
1. Экономика предприятия, управление персоналом	Коммуникабельность, умение общаться, ответственность, организаторские способности, активная жизненная позиция, активность, личная самоорганизация, нацеленность на результат, аналитические способности, стрессоустойчивость
2. Экономическая кибернетика, прикладная статистика, информационные управляющие системы и технологии	Аналитический склад ума, коммуникабельность, умение общаться, ответственность, неконфликтность, нацеленность на результат, умение структурировать собранную информацию, организаторские способности, активная жизненная позиция, активность, личная самоорганизация, системность мышления, креативность, творческое и нестандартное мышление, аккуратность
3. Маркетинг, бизнес-администрирование, логистика, менеджмент организации и менеджмент инновационной деятельности	Ответственность, коммуникабельность, креативность, активная жизненная позиция, обучаемость, инициативность, самостоятельность, активность, хорошо поставленная речь, организаторские способности, неконфликтность, нацеленность на результат
4. Туризм, экономическая теория и международная экономика	Коммуникабельность, умение общаться, умение находить подход к людям, ответственность, стрессоустойчивость, неконфликтность, приятная внешность и голос, нацеленность на результат, активная жизненная позиция, аналитические способности, личная самоорганизация, лидерские качества, организаторские способности, способность быстро обучаться и развиваться, стремление к профессиональному и личностному росту
5. Учет и аудит	Ответственность, исполнительность, организованность, коммуникабельность, стрессоустойчивость, внимательность
6. Финансы и кредит, налогообложение, банковское дело	Коммуникабельность, готовность работать с людьми, ответственность, аналитический склад ума

Одной из задач исследования было сопоставить типы личности, востребованные рынком труда, с реальным предложением личностных качеств выпускников экономических специальностей (полученные путем самооценки выпускников). Предполагается, что при высоком уровне их соответствия вхождение на рынок труда будет легким. Несоответствия порождают личностные барьеры для профессиональной реализации выпускников экономических специальностей.

Для специалистов по управлению персоналом и экономике предприятия востребованным типом личности на рынке труда является «президент», однако, очевидно, что выпускникам по данным специальностям, по результатам их собственной самооценки, не хватает самостоятельности для выполнения требуемой профессиональной роли. Поэтому уместно говорить о существовании барьера «автономности».

К специалистам по информационным системам и технологиям рынок труда предъявляет требования развитых исполнительских качеств, которыми выпускники, по данным самооценки, обладают не в полной мере, что создает барьер «исполнительности».

Специалисты по международной экономике и туризму соответствуют большинству требований рынка труда, но недостаток ответственности и дисциплинированности можно рассматривать как барьер «самоорганизации» для будущей успешной профессиональной деятельности.

Будущие бухгалтеры отвечают требованиям рынка труда в отношении исполнительских качеств, это наиболее ответственные, дисциплинированные, кропотливые из всех групп выпускников экономических специальностей. Однако недостаток самостоятельности и лидерских качеств может рассматриваться как барьер «лидерства».

Специалисты по финансам и банковскому делу обладают личностными качествами, которые востребованы на рынке труда. Вместе с тем, недостаток лидерских качеств и неготовность к ситуации риска являются барьером «готовности к риску», что мешает дальнейшему карьерному росту.

Таким образом, в статье получил дальнейшее развитие анализ консонанса/диссонанса личностных качеств выпускников экономических специальностей и

требований к ним работодателей на основе данных анкетного опроса выпускников экономических специальностей и мониторинга рынка труда, что позволило номинировать личностные барьеры в сфере экономического образования: барьер «автономности», барьер «исполнительности», барьер «завышенной самооценки», барьер «самоорганизации», барьер «лидерства», барьер «готовности к риску».

Анализ и сравнение тенденций развития личностных качеств выпускников и требований к ним работодателей обеспечат успешное трудоустройство в соответствии с их ожиданиями, позволит поднять личностный профессиональный статус в процессе карьерного роста. Подобные исследования формируют одно из направлений модернизации современного высшего образования. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Український випускник: погляд роботодавця. Альянс Програми сприяння зовнішньому тестуванню в Україні (Альянс USETI), II етап, 2013 – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.useti.org.ua/uk/pages/22/>

2. **Зеер Э. Ф.** Личностно ориентированное профессиональное образование / Э. Ф. Зеер, Г. М. Романцев // Педагогика. – 2002. – № 3. – С. 16 – 21.

3. **Онiкiєнко В. В.** Приоритети соціалізації ринку праці в умовах ринкової стабілізації та глобалізації національної економіки України / В. В. Онiкiєнко // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 2. – С. 101 – 114.

4. **Пономаренко В. С.** Проблеми підготовки економістів та менеджерів в Україні : монографія / В. С. Пономаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://competence.in.ua/monograph>

5. **Кузьминов Я. И.** Экономика, политика, общество: новые вызовы, новые возможности / Я. И. Кузьминов // Экономическая социология. – 2010. – Т. 11. – № 3. – С. 144.

6. **Кремень В. Г.** Модернізація освіти – важливий чинник соціального, економічного і політичного розвитку України / В. Г. Кремень // Вісник НАН України. – 2001. – № 3. – С. 22 – 25.

7. **Hutmacher W.** Key competencies in Europe / W. Hutmacher // European Journal of Education. – 32.1, 1997. – P. 45 – 58.

8. **Парсонс Т.** Система координат и общая теория систем действия: культура, личность и место социальных систем / Т. Парсонс // Американская социологическая мысль: тексты. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1994. – 478 с.

REFERENCES

Hutmacher, W. "Key competencies in Europe". *European Journal of Education*, no. 32.1 (1997): 45-58.

Kuzminov, Ya. I. "Ekonomika, politika, obshchestvo: novye vyzovy, novye vozmozhnosti" [Economics, politics, society, new challenges, new opportunities]. *Ekonomicheskaya sotsiologiya*, vol. 11, no. 3 (2010): 144-.

Kremen, V. H. "Modernizatsiia osvity – vazhlyvyi chynnyk sotsialnoho, ekonomichnoho i politychnoho rozvytku Ukrainy" [Modernization of education – an important factor in social, economic and political development of Ukraine]. *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 3 (2001): 22-25.

Onikiienko, V. V. "Priorytety sotsializatsii rynku pratsi v umovakh rynkovoї stabilizatsii ta hlobalizatsii natsionalnoi ekonomiky Ukrainy" [Priorities socialization of the labor market in terms of market stabilization and globalization of the national economy of Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, no. 2 (2006): 101-114.

Ponomarenko, V. S. "Problemy pidhotovky ekonomistiv ta menedzheriv v Ukraini" [Problems of economists and managers in Ukraine]. <http://competence.in.ua/monograph>

Parsons, T. "Sistema koordinat i obshchaia teoriia sistem deystviia: kultura, lichnost i mesto sotsialnykh sistem" [The coordinate system and the general theory of action systems: culture, identity and social systems]. In *Amerikanskaia sotsiologicheskaiia mysl*. Moscow: MGU, 1994.

"Ukrainskyi vypusknik: pohliad robotodavtsia." [Ukrainian graduate: a view of the employer]. <http://www.useti.org.ua/uk/pages/22/>

Zeer, E. F., and Romantsev, G. M. "Lichnostno orientirovanoe professionalnoe obrazovanie" [Personally oriented professional education]. *Pedagogika*, no. 3 (2002): 16-21.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ПЕРСОНАЛУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ З ПОЗИЦІЙ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

МІГУС І. П., ЧЕРНЕНКО С. А.

УДК 331.104.2

Мігус І. П., Черненко С. А. Сучасні підходи до оцінки персоналу суб'єктів господарювання з позицій економічної безпеки

У статті досліджено сучасні підходи до оцінки персоналу і запропоновано системний підхід до оцінки персоналу в контексті економічної безпеки суб'єктів господарювання. Систематизовано основні елементи системи оцінювання персоналу з позицій економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності: концепція оцінки персоналу (об'єкт, суб'єкт, предмет; функції оцінки персоналу; мета і завдання оцінки персоналу; принципи оцінки персоналу) і процедура оцінки персоналу (зміст оцінки персоналу; напрями оцінки; підходи до оцінки; сфери оцінки; джерела інформації про персонал; методи оцінки персоналу; показники оцінки персоналу). Особливу увагу приділено систематизації методів оцінки персоналу, що дозволило згрупувати їх за такими ознаками: за характером дослідження (традиційні та нетрадиційні), за напрямом дослідження (оцінка особистих якостей, оцінка результатів), за способом обробки інформації (якісні, кількісні, комбіновані). Проведено ґрунтовне дослідження показників оцінки персоналу, що дало змогу систематизувати їх за показниками оцінки особистих якостей, професійної поведінки та результативності праці.

Ключові слова: персонал, економічна безпека, оцінка персоналу, концепція оцінки, процедура оцінки, системний підхід.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 15.

Мігус Ірина Петрівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (бульв. Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Черненко Сергій Анатолійович – аспірант, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (бульв. Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна)

E-mail: chernenko_sergey81@mail.ru

УДК 331.104.2

Мігус І. П., Черненко С. А. Современные подходы к оценке персонала субъектов хозяйственной деятельности с позиции экономической безопасности

В статье исследованы современные подходы к оценке персонала и предложен системный подход к оценке персонала в контексте экономической безопасности субъектов хозяйствования. Систематизированы основные элементы системы оценки персонала с позиций экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности: концепция оценки персонала (объект, субъект, предмет; функции оценки персонала, цель и задачи оценки персонала; принципы оценки персонала) и процедура оценки персонала (содержание оценки персонала; направления оценки; подходы к оценке; сферы оценки, источники информации о персонале, методы оценки персонала; показатели оценки персонала). Отдельное внимание уделено систематизации методов оценки персонала, что позволило сгруппировать их по таким признакам: по характеру исследования (традиционные и нетрадиционные), по направлению исследования (оценка личных качеств, оценка результатов), по способу обработки информации (качественные, количественные, комбинированные). Проведено обстоятельное исследование показателей оценки персонала, что позволило систематизировать их по показателям оценки личных качеств, профессионального поведения и результативности труда.

Ключевые слова: персонал, экономическая безопасность, оценка персонала, концепция оценки, процедура оценки, системный подход.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 15.

Мігус Ірина Петрівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (бульв. Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Черненко Сергій Анатольевич – аспірант, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (бульв. Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна)

E-mail: chernenko_sergey81@mail.ru

UDC 331.104.2

Mihus I. P., Chernenko S. A. Modern Approaches to Assessment of Personnel of Economic Subjects from the Point of View of Economic Security

The article studies modern approaches to assessment of personnel and offers a system approach to assessment of personnel in the context of economic security of economic subjects. It systemises main elements of the system of assessment of personnel from the point of view of economic security of economic subjects: concept of assessment of personnel (object, subject, target; functions of assessment of personnel, goal and task of assessment of personnel and principles of assessment of personnel) and the procedure of assessment of personnel (essence of assessment of personnel; directions of assessment; approaches to assessment; spheres of assessment, sources of information about personnel, methods of assessment of personnel; and indicators of assessment of personnel). The article pays special attention to systematisation of methods of assessment of personnel, which allowed their grouping by the following properties: by the character of the study (traditional and non-traditional), by the direction of the study (assessment of personal qualities and assessment of results), by the method of processing information (qualitative, quantitative and combined). It conducts a thorough study of indicators of assessment of personnel, which allowed their systematisation by indicators of assessment of personal qualities, professional behaviour and effectiveness of labour.

Key words: personnel, economic security, assessment of personnel, concept of assessment, procedure of assessment, system approach.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 15.

Mihus Iryna P. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Management and Economic Security, Cherkasy National University named after B. Khmelnytsky (bulv. Shevchenko, 81, Cherkasy, 18031, Ukraine)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Chernenko Serhiy A. – Postgraduate Student, Cherkasy National University named after B. Khmelnytsky (bulv. Shevchenko, 81, Cherkasy, 18031, Ukraine)

E-mail: chernenko_sergey81@mail.ru

Будь-який суб'єкт господарювання не може розраховувати на довготривалий розвиток без ефективного управління людьми та організацією їх діяльності, основою забезпечення якого є оцінка стану управління персоналом як відправна для вдосконалення персоналу, його мотивації та відповідної оплати праці.

Оцінка персоналу розглядається як елемент управління і як система атестації кадрів, що застосовується в організації в тій чи іншій модифікації. Водночас це необхідний засіб вивчення якісного складу кадрового потенціалу організації, його сильних і слабких сторін, а також основа для вдосконалення індивідуальних трудових здібностей працівника і підвищення його кваліфікації. Оскільки результати оцінки визначають положення працівника на підприємстві і перспективу його переміщення, то вони є важливим мотиваційним фактором покращення трудової діяльності і відношення до праці.

Питаннями розробки методології оцінки персоналу займалися як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, серед яких слід назвати: Сардак С. Е., Третяк О. О. [1], Хандій О. О. [2], Толочко В. М., Галій А. В. [3], Лепейко Т. І., Миронова О. М. [4], Лутай А. А., Козицька Г. В., Шпандарук В. О. [5], Балабанова Л. В. [6], Костишина Т. А. [7], Соколова Л. В. [8], Азаренкова Г. М. [9] та інші.

Наразі, на жаль, відсутній єдиний підхід до оцінки стану управління персоналом суб'єктів господарської діяльності. Одні автори [1 – 6] під поняттям «оцінка персоналу» розуміють «цілеспрямований процес визначення відповідності якісних характеристик персоналу (здібностей, умінь, мотивів) вимогам до посади або робочого місця».

Інша група авторів вважає, що «оцінка персоналу полягає у визначенні того, якою мірою кожний працівник досягає очікуваних результатів у праці й відповідає тим вимогам, які випливають з його виробничих завдань» [7 – 9].

На наш погляд, перше визначення є більш повним і конкретно окреслює напрями оцінювання персоналу, а друге визначення більш орієнтоване на оцінку результатів праці, а не самого працівника. На жаль, обидві наукові течії при здійсненні оцінки персоналу не враховують низку питань, пов'язаних з впливом персоналу на стан системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, що й вказує на актуальність дослідження.

Мета статті полягає у розробці системного підходу до оцінки персоналу з позицій економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Грунтуючись на загальній теорії систем, нами було розроблено системний підхід до оцінки персоналу в контексті забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

На основі вивчення праць вітчизняних і зарубіжних науковців [1 – 15] було згруповано основні елементи системи оцінювання персоналу суб'єктів господарювання, до складу якої входять: концепція системного оцінювання та процедура оцінки персоналу суб'єктів господарювання (рис. 1).

У відповідність із запропонованою концепцією під поняттям «оцінка персоналу з позицій економічної безпеки» слід розуміти цілеспрямований процес ви-

значення впливу відповідності якісних і кількісних характеристик персоналу вимогам до посади чи робочого місця на стан системи економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Об'єктами такого оцінювання виступає персонал суб'єктів господарювання, а суб'єктами – колеги, керівництво, служба управління персоналом, служба економічної безпеки та залучені спеціалісти ззовні. Предмет оцінки – відповідність якісних і кількісних характеристик вимогам до посади чи робочого місця, а також вимогам щодо забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Сучасні науковці зазначають, що *основними функціями* оцінки персоналу є [1, 6]:

- ✦ *адміністративна* – прийняття кадрових рішень на об'єктивній і регулярній основі (розміщення кадрів, їх переміщення та оплата праці);
- ✦ *інформативна* – забезпечення керівників необхідними даними про кількісний та якісний склад персоналу;
- ✦ *мотиваційна (стимулююча)* – орієнтація працівників на покращення трудової діяльності в потрібному для організації напрямку;
- ✦ *орієнтуюча* – усвідомлення кожною людиною через оцінку з боку суспільства та за допомогою самооцінки себе, свого стану та поведінки, отримання можливості визначити напрями і способи подальшої діяльності.

Вважаємо за необхідне додати до вищезазначених *контрольну функцію*, суть якої полягає у моніторингу якісних і кількісних характеристик персоналу з позицій економічної безпеки суб'єктів господарювання.

На нашу думку, із всієї сукупності цілей і напрямків проведення оцінки персоналу доцільно виділити основну – покращити управління діяльністю суб'єкта господарювання з метою забезпечення стану економічної безпеки.

Нами були систематизовані *основні завдання* оцінки персоналу, а саме:

- ✦ визначення рівня компетентності спеціалістів;
- ✦ здійснення перестановки кадрів з урахуванням компетентності та потенціалу працівників;
- ✦ планування кар'єри та просування працівників по службі;
- ✦ одержання психологічного портрету працівників організації;
- ✦ проведення ефективного підбору потрібних спеціалістів;
- ✦ вивчення специфіки міжособистісних відносин і психологічного клімату в колективі;
- ✦ визначення міри задоволення і зацікавленості працівників в організації;
- ✦ пошук засобів для закріплення в організації потрібних спеціалістів;
- ✦ розробка ефективної системи мотивації трудової діяльності;
- ✦ забезпечення зворотного зв'язку між працівниками та керівництвом;

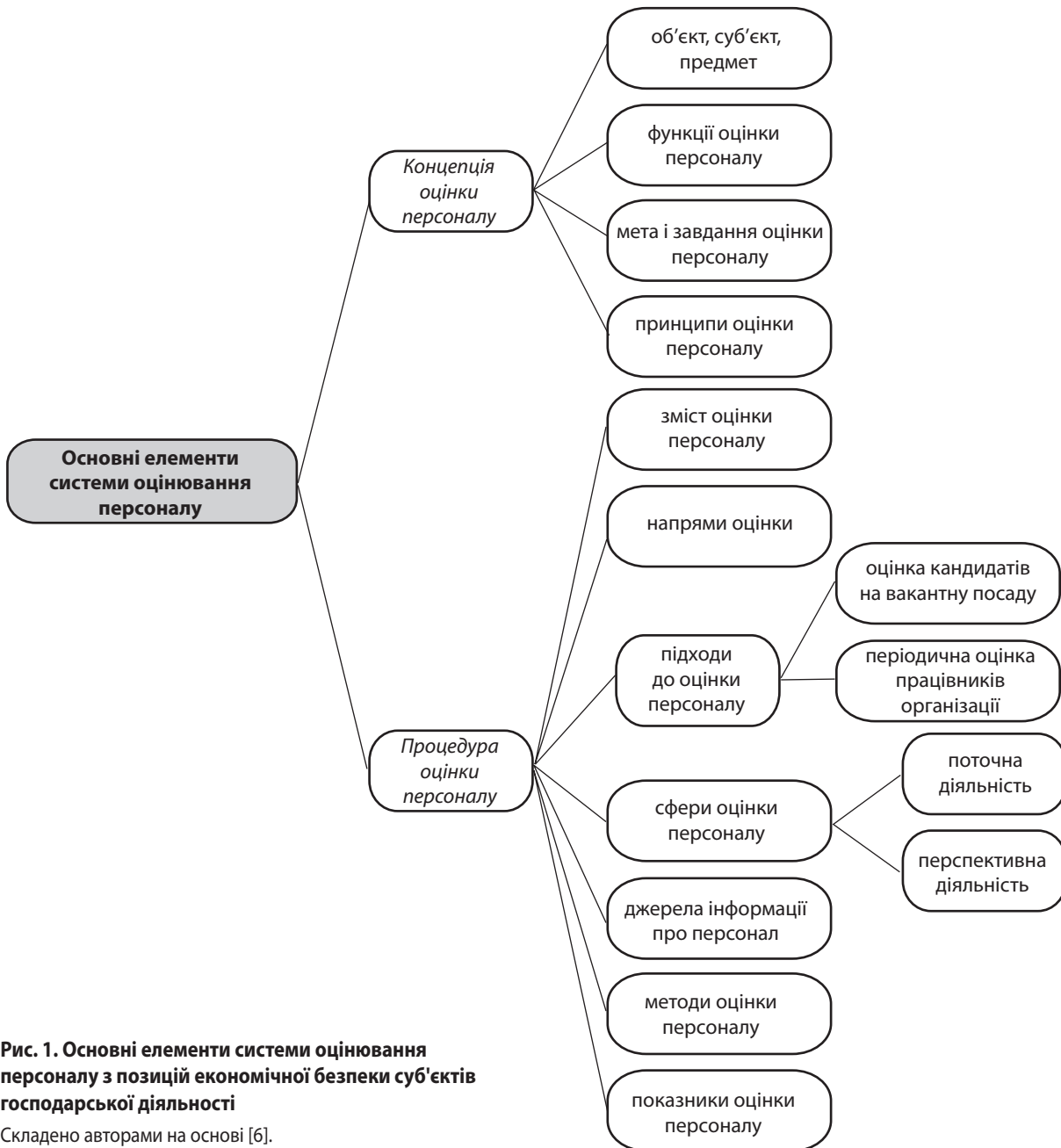

Рис. 1. Основні елементи системи оцінювання персоналу з позицій економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності

Складено авторами на основі [6].

- ✦ встановлення прихованих конфліктів, що загрожують економічній безпеці підприємств;
- ✦ виявлення загроз економічній безпеці підприємств з боку персоналу.

Оцінка персоналу може повноцінно виконувати притаманні їй функції за умов дотримання таких *принципів* [6]:

- ✦ *об'єктивності* – використання достовірної інформаційної бази та повної системи показників для характеристики працівника, його діяльності, поведінки, з врахуванням періоду роботи та динаміки результатів протягом цього періоду;
- ✦ *гласності* – всебічне ознайомлення працівників з порядком і методикою проведення оцінки, доведення її результатів до всіх зацікавлених осіб через пресу, накази, розпорядження;
- ✦ *оперативності* – своєчасність і швидкість оцінки, регулярність її проведення;

- ✦ *демократизму* – участь членів колективу в оцінці колег і підлеглих;
- ✦ *єдності вимог оцінки* для всіх осіб однорідної посади;
- ✦ *простоти, чіткості та доступності процедури оцінки*, обов'язковості, загальності (оцінюють кожного);
- ✦ *результативності* – обов'язкове й оперативне прийняття відповідних заходів за результатами оцінки;
- ✦ *підтримки престижності оцінки* – за рахунок обов'язкового її використання при прийнятті відповідних рішень з питань персоналу. Ніщо так не вбиває систему оцінок, як незастосування її в практиці.

Процедура оцінки забезпечує зворотний зв'язок з персоналом, виконує мотиваційну функцію і сприяє підвищенню віддачі в роботі. Процедура оцінки значною

мірою залежить від її цілей і можливостей одержати необхідні матеріали для проведення самої оцінки. Процедура оцінки можна класифікувати за декількома напрямками (рис. 2).

Оцінка персоналу є складовою процесу відбору й розвитку персоналу. У даний час існує два підходи до оцінки:

- ✦ оцінка кандидатів на вакантну посаду;
- ✦ періодична оцінка працівників організації.

Вітчизняна та зарубіжна практика оцінки кандидатів на вакантну посаду виділяє чотири напрямки, які визначають зміст її процедури, а саме:

- ✦ аналіз анкетних даних;
- ✦ одержання довідок про працівника з місця попередньої роботи;
- ✦ проведення співбесіди;
- ✦ випробувальний термін.

З позицій забезпечення економічної безпеки пропонуємо додати п'ятий напрям – оцінку надійності кандидата на вакантну посаду, яка може здійснюватись як працівниками служби управління персоналу та/або служби економічної безпеки суб'єкта господарювання, так і зовнішніми спеціалістами [10].

Вивчення наукових праць вітчизняних і зарубіжних авторів свідчить про те, що оцінка працівників найбільш

повною мірою охоплює дві сфери діяльності суб'єктів господарювання – поточну і перспективну [1 – 6].

При аналізі поточної діяльності акцентується увага на тому, як працівник виконує роботу. Перспективна діяльність регламентується рішенням при розстановці, ротації, переміщенні та навчанні персоналу, вимагає оцінки здібностей, особистих якостей, мотивації, що дозволяє прогнозувати потенційні можливості працівника. При організації роботи з людьми одержані дані є базовими для прийняття ефективних кадрових рішень.

Періодична оцінка працівників підприємства проводиться за двома напрямками:

- ✦ оцінка результатів роботи і факторів, що визначають міру досягнення цих результатів;
- ✦ аналіз динаміки результативності праці за певний проміжок часу, а також динаміки умов, що впливають на результат.

При формуванні періодичної оцінки узагальнюються: думка колег і працівників взаємозв'язаних підрозділів; підлеглих; спеціалістів у галузі ділової оцінки, а також результати самооцінки працівників.

Одна із основних проблем оцінки персоналу – це проблема збору та обробки інформації про працівника або претендента на вакантну посаду. Фахівці-практики наводять такі основні групи методів збирання інформації:

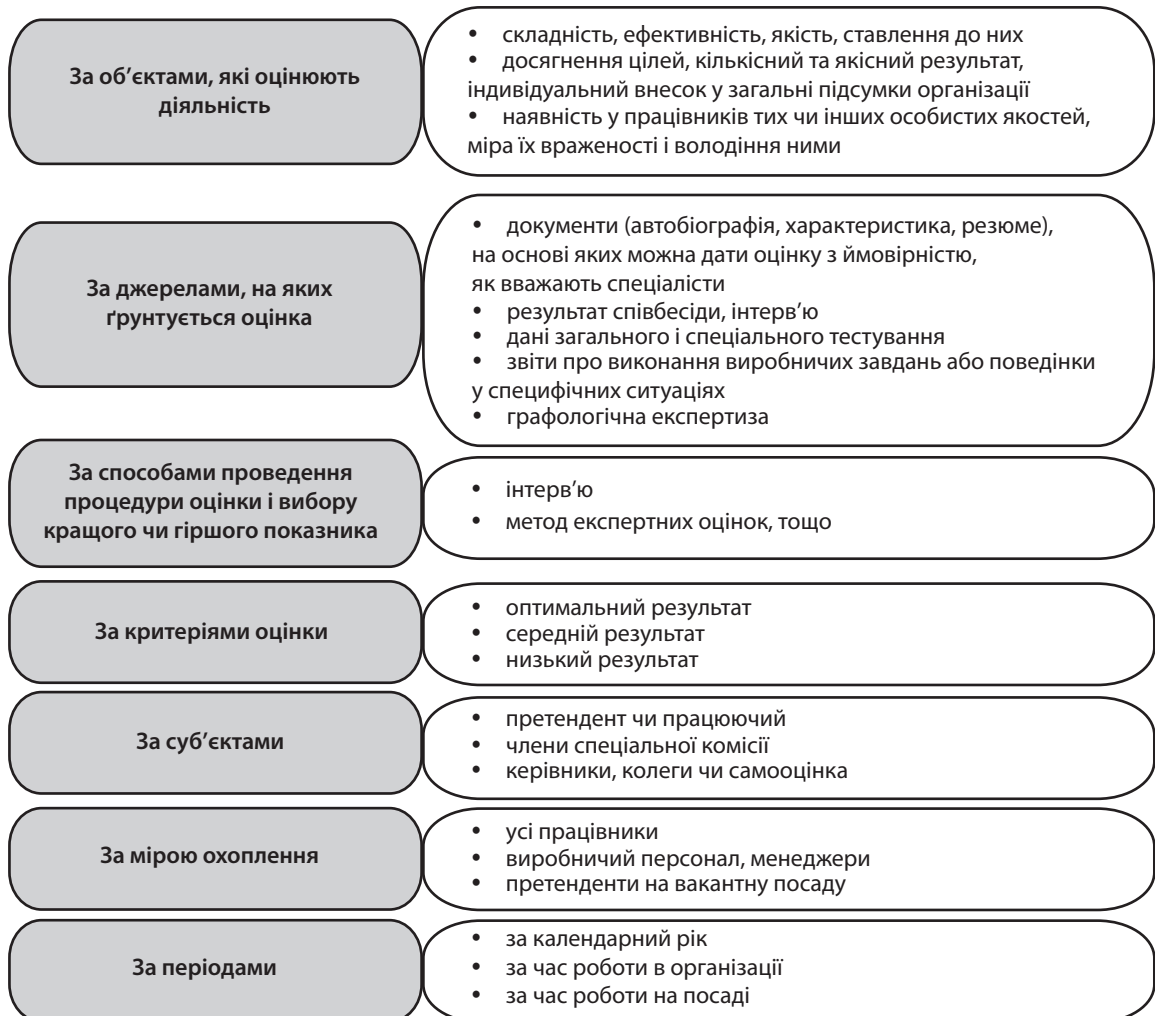

Рис. 2. Класифікація напрямів оцінки персоналу суб'єктів господарювання

Складено авторами.

- ✦ вивчення документів та інших письмових джерел – включає вивчення об'єктивних даних про працівників (вік, освіта, стаж роботи, послужний список) і результатів їх праці. Джерелом інформації про працівника можуть служити первинні документи обліку кадрів, накази, розпорядженні матеріали нарад, зборів. Інформація про результати праці – у матеріалах звітності про виконання працівниками виробничих завдань, особистих творчих планів, про роботу структурних підрозділів і підприємства в цілому;
- ✦ бесіди й опитування – передбачає отримання усної інформації від самого працівника, а також від інших осіб;
- ✦ спостереження – це отримання інформації про працівника час ділових ігор, тренінгових занять, стажування працівників, виконання завдань.

Після визначення того, що потрібно оцінювати, важливим етапом є визначення методів, які б дозволили виявити наявність елементів змісту оцінки; вимірювання величини того чи іншого елемента за допомогою конкретних показників.

Нами було систематизовано методи оцінки персоналу, наведених вітчизняними науковцями [1 – 9] і згруповано їх у табл. 1.

Основним питанням будь-якої ділової оцінки є визначення чітких показників і критеріїв, які залежать від цілей підприємства. При великій кількості показників їх можна умовно згрупувати в три групи:

- ✦ особисті якості;
- ✦ професійна поведінка;
- ✦ результативність праці.

Особисті якості працівника оцінюються шляхом використання методів, наведених у табл. 1, направлених на всебічну оцінку самої особи, її психологічного та емоційного стану, а також надійності як працівника даного суб'єкта господарювання [1 – 8].

Оцінка професійних якостей ґрунтується на аналізі результатів роботи і відповідності компетентності спеціаліста функціональним обов'язкам і посадовим вимогам. Така оцінка передбачає визначення узгоджених і оговорених критеріїв знань, умінь і навиків працівників. Вона здійснюється з обов'язковим залученням спеціалістів, компетентних уданій галузі [7].

Оцінка результативності праці окремого працівника, структурного підрозділу та підприємства в цілому здійснюється за великою кількістю показників. Єгоршин А. П. перелічує низку показників, що відображають соціальну ефективність праці. На думку автора, до найбільш вагомих можна зарахувати такі, як середня заробітна платня, рівень трудової дисципліни, плинність персоналу, втрати робочого часу [11]. Шекшня С. В. пропонує проводити оцінку ефективності управління персоналом за допомогою визначення таких показників, як продуктивність праці, втрати на робочу силу, структура та динаміка персоналу. Автор підкреслює, що у процесі проведення оцінки необхідно здійснювати порівняння показників як і з зовнішнім середовищем, так і з динамікою цих показників на підприємстві [12].

Таблиця 1

Класифікація методів оцінки персоналу

Об'єкт дослідження	Характеристика методів	Найменування методу
За характером дослідження	Традиційні	ґрунтуються на суб'єктивній оцінці керівника або колег
	Нетрадиційні	Розглядають робочу групу (підрозділ, бригаду, колектив) і ставлять акцент на оцінку працівника його колегами та здатність працювати в групі
За напрямом дослідження	Оцінка особистих якостей	Джерелознавчий (біографічний); метод стандартних оцінок; інтерв'ювання; анкетування; соціологічне опитування; експертні оцінки; надійність претендента на посаду
	Оцінка результатів	Тестування; ділова гра; аналіз конкретних ситуацій; захист бізнес-плану; самозвіт; оцінка методом комітетів; метод незалежних судів; метод 360°; метод групових дискусій; комплексна оцінка праці; атестація персоналу
За способом обробки інформації	Якісні	Біографічного опису, ділової характеристики, спеціальної усної характеристики, еталону, а також метод обговорення
	Кількісні	Методи з кількісною оцінкою рівня якостей працівника (бальний і метод коефіцієнтів)
	Комбіновані	Методи експертної оцінки, тестування

Складено авторами.

Коваленко Т. вказує на три підходи до аналізу ефективності системи управління персоналом, у межах яких наводять показники, що використовуються для оцінки [13]:

1) *підхід, що передбачає визначення показників диференціальної результативності персоналу* (структура персоналу; рівень кваліфікації персоналу; плинність персоналу; рівень трудової та виконавчої дисципліни; використання фонду робочого часу; витрати на одного працюючого; виконання плану соціального розвитку; соціально-психологічний клімат у колективі; якість та надійність праці персоналу);

2) *підхід, що передбачає визначення показників результативності та якості персоналу* (продуктивність праці; питома вага оплати праці в собівартості продукції; відсоток виконання норм виробітку; трудомісткість продукції; фондоозброєність; втрати робочого часу; якість праці; коефіцієнти складності робіт; рівень виробничого травматизму);

3) *підхід, що передбачає визначення показників результативності діяльності підприємства* (обсяг товарної (реалізованої, чистої) продукції; якість продукції; прибуток підприємства; собівартість продукції; рівень рентабельності; коефіцієнти економічної ефективності; термін окупності капітальних вкладень; дивіденди на одну акцію).

З позицій економічної безпеки Ортинський В. А., Керницький І. С. і Живко З. Б. наводять показники, які дозволяють здійснити оцінку персоналу, а саме: плинність персоналу, стабільність або «відданість» персоналу, рівень дисципліни, відповідності кваліфікації працівників ступню складності виконуваних ними робіт, співвідношення чисельності окремих груп працівників [14].

Герасименко О. М. наводить більш згрупований перелік показників оцінки кадрової безпеки суб'єктів господарювання, а саме: показники чисельного складу персоналу та його динаміки; показники оцінки кваліфікації й інтелектуального потенціалу; показники ефективності використання персоналу; показники якості мотиваційної системи та показники роботи кадрової служби [15].

Запропонований системний підхід до оцінки персоналу дозволить здійснити всебічну оцінку окремих працівників суб'єктів господарювання.

ВИСНОВКИ

Отже, результатом проведеного дослідження стала розробка системного підходу до оцінки персоналу в контексті забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Сардак С. Е.** Управління персоналом: теоретичні аспекти та практичні здобутки [Текст] : монографія / С. Е. Сардак, О. О. Третьяк ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара ; ф-т міжнар. економіки. – Д. : Інновація, 2009. – 157 с. – Бібліогр.: с. 149 – 157. – ISBN 978-966-8676-74-1.

2. **Хандій О. О.** Управління персоналом підприємства: концептуальне визначення та механізми розвитку [Текст] : монографія / О. О. Хандій ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ : Вид-во СЧУ ім. В. Даля, 2010. – 240 с. – Бібліогр.: с. 197 – 215. – ISBN 978-966-590-830-2.

3. **Толочко В. М.** Управління персоналом фармацевтичних організацій на основі компетенцій [Текст] : монографія /

В. М. Толочко, Л. В. Галій ; Нац. фармац. ун-т. – Х. : Авіста-ВЛТ, 2010. – 176 с. – Бібліогр.: с. 145 – 155. – ISBN 978-966-96757-6-7.

4. **Лепейко Т. І.** Управління персоналом підприємства в умовах невизначеності (поведінковий підхід) [Текст] : монографія / Т. І. Лепейко, О. М. Миронова. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2010. – 236 с. – Бібліогр.: с. 171 – 188. – ISBN 978-966-676-374-0.

5. **Лутай Л. А.** Управління персоналом підприємства в умовах реструктуризації [Текст] : монографія / Л. А. Лутай, Г. В. Козицька, В. О. Шпандарук ; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2011. – 370 с. – Бібліогр.: с. 277 – 293. – ISBN 978-966-385-218-8.

6. **Балабанова Л. В.** Управління персоналом [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак ; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського; каф. маркетинг. менедж. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. – 524 с. – Бібліогр.: с. 486 – 493. – ISBN 978-966-385-201-0.

7. **Костишина Т. А.** Управління персоналом у ХХІ столітті: кадрова політика, мотивація, оплата праці [Текст] : монографія / [Т. А. Костишина та ін. ; за ред. проф. Т. А. Костишиної] ; ВНЗ Укоопспілки «Полтав. ун-т економіки і торгівлі» ; каф. упр. персоналом і економіки праці. – Полтава : Полтавський літератор, 2010. – 497 с. – Бібліогр. в кінці розд. – ISBN 978-966-192-084-1.

8. **Соколова Л. В.** Управління персоналом промислових підприємств (мезо- та мікрорівень) [Текст] : монографія / [Л. В. Соколова та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. В. Соколової, канд. екон. наук, доц. А. В. Ковалевської. – Х. : Компанія СМІТ, 2011. – 230 с. – Бібліогр.: с. 214 – 222. – ISBN 978-966-2028-86-7.

9. **Азаренкова Г. М.** Управління персоналом в умовах економіки знань [Текст] : монографія / [кол. авт.: Г. М. Азаренкова та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. К. Семів ; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К. : УБС НБУ, 2011. – 406 с. – Бібліогр. в кінці розд. – ISBN 978-966-484-129-7.

10. **Черненко С. А.** Сучасні методики оцінки стану кадрової безпеки суб'єктів господарської діяльності / С. А. Черненко, І. П. Мігус // Ефективна економіка. – 2013. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>

11. **Методологія управління трудовими ресурсами** : монографія / А. П. Егоршин, І. В. Гуськова. – Н. Новгород : НИМБ, 2008. – 352 с.

12. **Шекшня С. В.** Стратегическое управление персоналом в эпоху Интернета. – Изд. 6-е, перераб. и доп. / С. В. Шекшня, Н. Н. Ермошкин. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синез», 2002. – 336 с. – (Серия «Библиотека журнала «Управление персоналом»).

13. **Коваленко Т.** Система показників комплексної оцінки управління персоналом [Текст] / Т. Коваленко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2011. – Вип. 9. – Частина 1. – 426 с. – С. 148 – 153.

14. **Ортинський В. Л.** Економічна безпека підприємств, організацій та установ / В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.

15. **Кадрова безпека суб'єктів господарської діяльності: менеджмент інсайдерів** : монографія / За ред. проф. Сідака В. С., проф. Мігус І. П. – Черкаси : ТОВ «МАКЛАУТ» – Черкаси, 2012. – 258 с.

REFERENCES

Azarenkova, H. M. *Upravlinnia personalom v umovakh ekonomiky znan* [Management in umovakh ekonomiky znan]. Kyiv: UBS NBU, 2011.

Balabanova, L. V., and Sardak, O. V. *Upravlinnia personalom* [Management]. Donetsk: DonNUET, 2010.

Chernenko, S. A., and Mihus, I. P. "Suchasni metodyky otsinky stanu kadrovoy bezpeky sub'ektiv hospodarskoi diialnosti" [Mo-

dern methods of assessment personnel security business entities]. <http://www.economy.nayka.com.ua>

Ehorshyn, A. P., and Huskova, Y. V. *Metodolohiya upravleniya trudovymy resursamy* [The methodology of human resource management]. Nyzhnyi Novhorod: NYMB, 2008.

Khandii, O. O. *Upravlinnia personalom pidprijemstva: kontseptualne vyznachennia ta mekhanizmy rozvytku* [Management Company: conceptual definitions and mechanisms of development]. Luhansk: Vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2010.

Kostyshyna, T. A. *Upravlinnia personalom u KhKhI stolitti: kadrova polityka, motyvatsiia, oplata pratsi* [Management u XXI stolitti: kadrova polityka, motyvatsiia, oplata pratsi]. Poltava: Poltavskyy literator, 2010.

Kovalenko, T. "Systema pokaznykiv kompleksnoi otsinky upravlinnia personalom" [Comprehensive evaluation indicator system of personnel management]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 1, no. 9 (2011): 148-153.

Kadrova bezpeka sub'ektiv hospodarskoi diialnosti: menedzhment insaideramy [Personnel security business entities: management insiders]. Cherkasy: MAKLAUT, 2012.

Lepeiko, T. I., and Myronova, O. M. *Upravlinnia personalom pidprijemstva v umovakh nevyznachenosti (povedinkovy pidkhid)* [Management Company under uncertainty (behavioral approach)]. Kharkiv: KhNEU, 2010.

Lutai, L. A., Kozytska, H. V., and Shpandaruk, V. O. *Upravlinnia personalom pidprijemstva v umovakh restrukturyzatsii* [Management Company in a restructuring]. Donetsk: DonNUET, 2011.

Ortynskyy, V. L., Kernyskyi, I. S., and Zhyvko, Z. B. *Ekonomichna bezpeka pidprijemstv, orhanizatsii ta ustanov* [Economic security companies, organizations and institutions]. Kyiv: Pravova iednist, 2009.

Shekshnia, S. V., and Ermoshkin, N. N. *Strategicheskoe upravlenie personalom v epokhu Interneta* [Strategic human resource management in the Internet era]. Moscow: Biznes-shkola «Intel-Sinez», 2002.

Sardak, S. E., and Tretiak, O. O. *Upravlinnia personalom: teoretichni aspekty ta praktychni zdobutky* [Personnel management: theoretical aspects and practical results]. Dnipropetrovsk: Innovatsiia, 2009.

Sokolova, L. V. *Upravlinnia personalom promyslovykh pidprijemstv (mezo- ta mikroriven)* [Management promyslovykh pidprijemstv (mezo- ta mikroriven)]. Kharkiv: Kompaniia SMIT, 2011.

Tolochko, V. M., and Halii, L. V. *Upravlinnia personalom farmatsevychnykh orhanizatsii na osnovi kompetentsii* [HR pharmaceutical organizations based competencies]. Kharkiv: Avysta-VLT, 2010.

УДК 004:658.8

QR-ТЕХНОЛОГІЇ В МАРКЕТИНГОВІЙ КОМУНІКАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

ДУБОВИК Т. В.

УДК 004:658.8

Дубовик Т. В. QR-технології в маркетинговій комунікаційній діяльності підприємств торгівлі

У статті запропоновано креативні рішення щодо інтегрованого застосування QR-кодів за звичайними технологіями та за допомогою інтернет-технологій у маркетинговій комунікаційній діяльності підприємств торгівлі, що надасть можливість збільшити вартість бренду підприємства торгівлі та його товарів під власною торговою маркою. У роздрібній торгівлі рекомендовано використовувати QR-коди, або штрих-коди, на упаковках товарів з переходом на мобільну версію сторінки інтернет-магазину. Охарактеризовано процес використання QR-кодів користувачами та надано пропозиції щодо застосування QR-технологій в роздрібній торгівлі – надання інформації через QR-коди споживачам, взаємодія з покупцями за допомогою QR-технологій через створений підприємством програмний продукт, застосування у складському обліку підприємствами торгівлі.

Ключові слова: QR-технологія, QR-код, підприємство торгівлі, мережа Інтернет, маркетингова комунікаційна діяльність.

Табл.: 1. Бібл.: 8.

Дубовик Тетяна Віталіївна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та реклами, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: Tatiana_Dubovik@i.ua

УДК 004:658.8

Дубовик Т. В. QR-технологии в маркетинговой коммуникационной деятельности предприятий торговли

В статье предложены креативные решения по интегрированному применению QR-кодов с обычными технологиями и с помощью интернет-технологий в маркетинговой коммуникационной деятельности предприятий торговли, что позволит увеличить стоимость бренда предприятия торговли и его товаров под собственной торговой маркой. В розничной торговле рекомендуется использовать QR-коды, или штрих-коды, на упаковках товаров с переходом на мобильную версию страницы интернет-магазина. Охарактеризованы процесс использования QR-кодов пользователями и даны предложения по применению QR-технологий в розничной торговле – предоставление информации через QR-коды потребителям, взаимодействие с покупателями с помощью QR-технологий через созданный предприятием программный продукт, применение в складском учете предприятиями торговли.

Ключевые слова: QR-технология, QR-код, предприятие торговли, сеть Интернет, маркетинговая коммуникационная деятельность.

Табл.: 1. Библ.: 8.

Дубовик Татьяна Витальевна – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры маркетинга и рекламы, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: Tatiana_Dubovik@i.ua

UDC 004:658.8

Dubovyk T. V. QR-technologies in Marketing Communication Activity of Trading Companies

The article offers creative solutions on integrated application of QR-codes with common technologies and with the help of Internet technologies in marketing communication activity of trading companies, which would allow increase the brand value of a trading company and its goods under own trade mark. It recommends to use QR-codes or bar-codes in retail trade on packing with transition to a mobile version of the Internet shop page. It characterises the process of use of QR-codes by users and gives proposals on application of QR-technologies in retail trade – provision of information through QR-codes to users, interaction with buyers with the help of QR-technologies through a software application created by a company and application in warehouse accounting by trading companies.

Key words: QR-technology, QR-code, trading company, Internet, marketing communication activity.

Tabl.: 1. Bibl.: 8.

Dubovyk Tetyana V. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Marketing and Advertising, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: Tatiana_Dubovik@i.ua

dern methods of assessment personnel security business entities]. <http://www.economy.nayka.com.ua>

Ehorshyn, A. P., and Huskova, Y. V. *Metodolohiya upravleniya trudovymy resursamy* [The methodology of human resource management]. Nyzhnyi Novhorod: NYMB, 2008.

Khandii, O. O. *Upravlinnia personalom pidprijemstva: kontseptualne vyznachennia ta mekhanizmy rozvytku* [Management Company: conceptual definitions and mechanisms of development]. Luhansk: Vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2010.

Kostyshyna, T. A. *Upravlinnia personalom u KhKhI stolitti: kadrova polityka, motyvatsiia, oplata pratsi* [Management у XXI stolitti: kadrova polityka, motyvatsiia, oplata pratsi]. Poltava: Poltavskyi literator, 2010.

Kovalenko, T. "Systema pokaznykiv kompleksnoi otsinky upravlinnia personalom" [Comprehensive evaluation indicator system of personnel management]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 1, no. 9 (2011): 148-153.

Kadrova bezpeka sub'ektiv hospodarskoi diialnosti: menedzhment insaideramy [Personnel security business entities: management insiders]. Cherkasy: MAKLAUT, 2012.

Lepeiko, T. I., and Myronova, O. M. *Upravlinnia personalom pidprijemstva v umovakh nevyznachenosti (povedinkovy pidkhid)* [Management Company under uncertainty (behavioral approach)]. Kharkiv: KhNEU, 2010.

Lutai, L. A., Kozytska, H. V., and Shpandaruk, V. O. *Upravlinnia personalom pidprijemstva v umovakh restrukturyzatsii* [Management Company in a restructuring]. Donetsk: DonNUET, 2011.

Ortynskiy, V. L., Kernytskyi, I. S., and Zhyvko, Z. B. *Ekonomichna bezpeka pidprijemstv, orhanizatsii ta ustanov* [Economic security companies, organizations and institutions]. Kyiv: Pravova iednist, 2009.

Shekshnia, S. V., and Ermoshkin, N. N. *Strategicheskoe upravlenie personalom v epokhu Interneta* [Strategic human resource management in the Internet era]. Moscow: Biznes-shkola «Intel-Sinez», 2002.

Sardak, S. E., and Tretiak, O. O. *Upravlinnia personalom: teoretychni aspekty ta praktychni zdobutky* [Personnel management: theoretical aspects and practical results]. Dnipropetrovsk: Innovatsiia, 2009.

Sokolova, L. V. *Upravlinnia personalom promyslovykh pidprijemstv (mezo- ta mikroriven)* [Management промислових підприємств (мезо- та мікрорівень)]. Kharkiv: Kompaniia SMIT, 2011.

Tolochko, V. M., and Halii, L. V. *Upravlinnia personalom farmatsevychnykh orhanizatsii na osnovi kompetentsii* [HR pharmaceutical organizations based competencies]. Kharkiv: Avysta-VLT, 2010.

УДК 004:658.8

QR-ТЕХНОЛОГІЇ В МАРКЕТИНГОВІЙ КОМУНІКАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

ДУБОВИК Т. В.

УДК 004:658.8

Дубовик Т. В. QR-технології в маркетинговій комунікаційній діяльності підприємств торгівлі

У статті запропоновано креативні рішення щодо інтегрованого застосування QR-кодів за звичайними технологіями та за допомогою інтернет-технологій у маркетинговій комунікаційній діяльності підприємств торгівлі, що надасть можливість збільшити вартість бренду підприємства торгівлі та його товарів під власною торговою маркою. У роздрібній торгівлі рекомендовано використовувати QR-коди, або штрих-коди, на упаковках товарів з переходом на мобільну версію сторінки інтернет-магазину. Охарактеризовано процес використання QR-кодів користувачами та надано пропозиції щодо застосування QR-технологій в роздрібній торгівлі – надання інформації через QR-коди споживачам, взаємодія з покупцями за допомогою QR-технологій через створений підприємством програмний продукт, застосування у складському обліку підприємствами торгівлі.

Ключові слова: QR-технологія, QR-код, підприємство торгівлі, мережа Інтернет, маркетингова комунікаційна діяльність.

Табл.: 1. **Бібл.:** 8.

Дубовик Тетяна Віталіївна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та реклами, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: Tatiana_Dubovik@i.ua

УДК 004:658.8

Дубовик Т. В. QR-технологии в маркетинговой коммуникационной деятельности предприятий торговли

В статье предложены креативные решения по интегрированному применению QR-кодов с обычными технологиями и с помощью интернет-технологий в маркетинговой коммуникационной деятельности предприятий торговли, что позволит увеличить стоимость бренда предприятия торговли и его товаров под собственной торговой маркой. В розничной торговле рекомендуется использовать QR-коды, или штрих-коды, на упаковках товаров с переходом на мобильную версию страницы интернет-магазина. Охарактеризованы процесс использования QR-кодов пользователями и даны предложения по применению QR-технологий в розничной торговле – предоставление информации через QR-коды потребителям, взаимодействие с покупателями с помощью QR-технологий через созданный предприятием программный продукт, применение в складском учете предприятиями торговли.

Ключевые слова: QR-технология, QR-код, предприятие торговли, сеть Интернет, маркетинговая коммуникационная деятельность.

Табл.: 1. **Библ.:** 8.

Дубовик Татьяна Витальевна – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры маркетинга и рекламы, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: Tatiana_Dubovik@i.ua

UDC 004:658.8

Dubovyk T. V. QR-technologies in Marketing Communication Activity of Trading Companies

The article offers creative solutions on integrated application of QR-codes with common technologies and with the help of Internet technologies in marketing communication activity of trading companies, which would allow increase the brand value of a trading company and its goods under own trade mark. It recommends to use QR-codes or bar-codes in retail trade on packing with transition to a mobile version of the Internet shop page. It characterises the process of use of QR-codes by users and gives proposals on application of QR-technologies in retail trade – provision of information through QR-codes to users, interaction with buyers with the help of QR-technologies through a software application created by a company and application in warehouse accounting by trading companies.

Key words: QR-technology, QR-code, trading company, Internet, marketing communication activity.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 8.

Dubovyk Tetyana V. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Marketing and Advertising, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: Tatiana_Dubovik@i.ua

В умовах бурхливого розвитку інформаційних технологій споживачі все менше реагують на традиційні засоби масової інформації (ЗМІ) і рекламу і рухаються в напрямку комунікацій «*consumer-to-consumer*», таких як блоги, системи порівняння цін, реклама «*mouth of mouth*», обмін мобільними повідомленнями.

Як свідчать результати досліджень [1], мобільна реклама стрімко набирає популярність. За оцінками «J'son & Partners Consulting», у грошовому виразі ринок мобільної реклами виростає в три рази до 2016 р., в основному за рахунок високого проникнення мобільного Інтернету. Телефонізація платоспроможного населення вже наближається до 100%. Це надає нові можливості підприємствам торгівлі для взаємодії з покупцем. Однією з технологій, що дозволяє налагодити контакт з покупцем, є застосування двовимірних штрих-кодів «швидкого відгуку» – QR-кодів.

Таким чином, необхідність більш інтенсивного використання QR-технологій як інструменту маркетингових комунікацій підприємств торгівлі для кращого ведення бізнесу та отримання позитивних результатів обумовили актуальність цієї теми.

Висока конкуренція, зростаючі вимоги покупців до підприємств торгівлі вимагають нових підходів у комунікації з покупцями, просуванні бренда та реалізації товарів. QR-технологія надає додаткові можливості у всіх цих напрямках. Так, на сьогодні:

- ✦ усе більша кількість покупців (особливо при виборі дорогих, технічно складних товарів) перед покупкою проводять інтернет-дослідження щодо цін, характеристик і відгуків;
- ✦ здебільшого інтернет-активність користувачів буде здійснюватися через мобільні пристрої, а не через комп'ютер;
- ✦ майже всі покупці, які приходять в магазин, мають мобільний телефон.

Це свідчить про те, що за QR-технологіями майбутнє, і сьогодні це простий і дешевий спосіб налагодити комунікацію з покупцем через мобільний телефон.

Компанія «Competitrack» опублікувала звіт з використання QR-кодів у рекламі. Звіт був побудований за результатами аналізу 7300 рекламних оголошень в США, що містять 2D-codes, опублікованих в 2011 р. За даними звіту «Competitrack», використання QR-кодів у рекламі у сфері роздрібно торгівлі склало в 2011 р. 21,9%, у сфері технологій – 13,6%, фінансових послуг – 6,7%, косметики та товарів персонального догляду – 6,3% [2].

Таким чином, метою даної статті є пошук теоретичних підходів і розробка пропозицій щодо практичного інструментарію для застосування QR-технологій у маркетинговій комунікаційній діяльності підприємств торгівлі.

На сьогодні в Україні застосування QR-технологій тільки починає розвиватися, оскільки українці тільки починають осягати тонкощі роботи зі смартфонами. За даними компанії «AppBoost Ukraine», за останній рік продажі цих пристроїв збільшилися на 97% [3].

QR-код (англ. *quick response* – швидкий відгук) – матричний код (двовимірний штрих-код), розроблений і представлений японською компанією «Denso-Wave» в 1994 р. [4]. Основна перевага QR-коду – це легке роз-

пізнавання скануючим обладнанням QR-рідером (у тому числі й фотокамерою мобільного телефону), що дає можливість використання в торгівлі, виробництві, логістиці. Код складається з чорних елементів, розташованих у вигляді квадрата на білому фоні. Закодована інформація може бути текстом, URL-адресою або іншими даними. Особливістю QR-коду є те, що він активно застосовується для зчитування камерою мобільного телефону і обробкою програмними засобами мобільного телефону. Також можливо використовувати QR-кодування в інших цілях (наприклад, ідентифікації продукції, складського обліку). QR-технологія безкоштовна, можна безкоштовно формувати двовимірні штрих-коди (використовуються безкоштовні програмні засоби, у тому числі в Інтернеті), а програми («читалки, рідери»), що зчитують інформацію, поширюються як безкоштовно, так і платно. Однак дана технологія висуває деякі вимоги до рівня знань покупця і його мобільного телефону. Зчитування QR-кодів покупцем можливо тільки при установці спеціальних додатків, так само роботу цих додатків повинен підтримувати телефон.

Німецька компанія «Shopgate» для інтернет-торгівлі запропонувала використовувати QR-коди і мобільні версії сайтів. Технологія під назвою QR-шопінг (*QR-Shopping*) робить магазин доступним для клієнтів практично скрізь, де є Інтернет, а все, що для цього потрібно, – це банер зі статичними фотографіями товарів і невеликим QR-кодом. Завдяки «Shopgate» здійснюється робота більше 400 дистриб'юторів і роздрібних магазинів, які можуть швидко, легко і дешево розміщувати товари / послуги у власних мобільних версіях інтернет-магазинів, розташованих в мобільному каталозі «Store Gate» [5].

Із досвіду застосування QR-кодів хрестоматійними прикладами є Best Buy і Tesco. Мережа Best Buy розмістила у своїх магазинах на цінниках QR-коди, за якими покупець міг порівняти товари, дізнатися їх рейтинг, відгуки інших покупців. Tesco розмістила в метро рекламні звернення з товарами, на яких є QR-коди. Люди мають можливість сканувати код, додавати в «корзину», оплачувати, а по приїзді додому отримати замовлення [6].

Для зручності користування інтернет-магазином його необхідно оптимізувати для мобільних пристроїв, створити мобільну версію або окремий додаток. Потім біля кожного товару потрібно розмістити QR-код. Для цього доцільно скористатися готовими плагінами від компанії QRcodes.com.ua або розробити свій на базі відкритого QR API [7].

Процес застосування QR-коду займає близько чотирьох кроків:

1. Користувач сканує QR-код і переходить на мобільну версію сайту.
2. На екрані з'являється фотографія обраного товару і додаткові опції – оформити замовлення, додати ще товар.
3. Кнопка «Оформити замовлення» відкриває форму доставки та варіанти оплати. Кнопка «Додати ще товар» – відкриває каталог або додаткові товари.
4. Користувач заповнює форму, вибирає на карті своє місце розташування для зручності кур'єра і відправляє запит.

Таким чином, запропоновано такі варіанти застосування QR-технології в роздрібній торгівлі:

1) надавати інформацію через QR-код покупцеві, який скачав стандартну QR-«читалку»;

2) взаємодіяти з покупцем за допомогою QR-технологій через створений підприємством додаток, який, крім даної функції, буде надавати покупцю додаткові можливості;

3) використовувати QR-коди у складському обліку (адже ці штрих-коди прості у застосуванні, безкоштовні): маркування, приймання, зберігання, реалізація товару.

Є стандартні дії, які можна закласти в QR-код практично будь-якою програмою-генератором і які будуть виконуватися при зчитуванні даного штрих-коду: перейти на сайт по посиланню; додати сайт в закладки; набрати номер телефону; відправити закладену в код СМС; додати контакт; відобразити візитку; показати текст (код на знижку, секретне слово тощо); задати та показати координати; встановити дату події; надати WiFi-налаштування.

При переході з QR-коду або штрих-коду з упаковки на мобільну версію сторінку інтернет-магазину доціль-

но так створити і подавати інформацію для «Цифрового досьє товару», щоб вона була зручна як працівникам підприємства торгівлі, так і кінцевим споживачам (картинки, описи, порівняння, відгуки тощо).

Таким чином, мобільна версія інтернет-сторінки підприємства торгівлі або товару може: привертати увагу покупця до підприємства торгівлі або товару; надавати повну інформацію про товари, їх якість, відгуки покупців та експертів; показувати відео або аудіо; проводити опитування покупців або конкурси, акції для споживачів.

QR-коди надають можливість для підприємств торгівлі організувати для покупця щось унікальне, інноваційне, що привертає увагу. Доцільно зазначити, що застосування технології QR-кодів повинно бути пов'язане з іншими засобами маркетингової комунікаційної діяльності. Інтеграція застосування QR-кодів за звичайними технологіями та за допомогою інтернет-технологій (табл. 1) надасть можливість збільшити вартість бренду підприємства торгівлі та його товарів під власною торговою маркою.

Таблиця 1

Способи застосування підприємствами торгівлі QR-кодів за звичайними технологіями та за допомогою інтернет-технологій [авторська розробка]

QR-коди за допомогою інтернет-технологій	QR-коди за звичайними технологіями
Семапедія (www.semopedia.org) – сайт, де можна з'єднати об'єкти реального світу зі світом віртуальним, присвоївши об'єкту QR-код і зв'язавши його зі статтею у Вікіпедії	Видозмінений логотип відомих брендів або торгових марок підприємств торгівлі, який теж може включати в себе URL-адресу
Запрошення «додати у друзі» в інтернет-спільноті підприємства торгівлі в «Facebook» або іншій соціальній мережі	Зашифрований URL-адреси сайту
Google-mapping: використання QR-кодів, розташованих на міських визначних пам'ятках, і посилання користувачів на Google-карти місця, або надання інформації про саме місце і місце розташування об'єкта, а також, інформації про існуючі поряд заклади харчування та підприємства торгівлі	Розміщення QR-кодів на будь-яких носіях, що не відносяться до ЗМІ: спец. одягу персоналу, пакетах, візитках, стінах, каталогах, чеках, вітринах. Так, розміщений у вітрині магазину QR-код надає інформацію, навіть коли магазин закритий
Сканування QR-коду, реєстрація та участь у розіграшах призів щодо акції, яку проводить виробник на підприємстві торгівлі	QR-коди або штрих-коди на товарах під власною торговою маркою підприємства торгівлі
Скачувати інформацію щодо подій в мережах підприємств торгівлі за допомогою QR-коду	Посилання за допомогою QR-коду на ігри, конкурси, які проводить підприємство торгівлі
	Візитні картки працівників підприємств торгівлі, на яких контакти представлені у вигляді коду і які при скануванні смартфоном додаються в адресну книгу телефону
	Пред'явлення QR-коду з мобільного телефону для сканування в магазині та отримання знижки
	Мобільні стимулюючі програми (програми лояльності) – замість фізичної карти лояльності, підприємства торгівлі надсилають на телефон покупця QR-код, який замінює пластикову бонусну або дисконтну карту (мобільні купони на знижку)
	Використання QR-кодів не тільки в оформленні будівлі магазину, але і при скануванні спеціальним додатком для iPhone, дозволяє отримати інформацію про магазин
	Реклама підприємств торгівлі в традиційних ЗМІ (газети, журнали, білборди тощо) із зашифрованим повідомленням у вигляді QR-коду
Традиційне друковане ЗМІ та інтернет-версія друкованого ЗМІ – доцільно розміщувати в друкованому ЗМІ QR-код з посиланням на статтю про підприємство торгівлі в Інтернеті або відеорекламу	

ВИСНОВКИ

Таким чином, на основі систематизації та узагальнення літературних джерел, а також власних напрацювань, визначено, що сучасні технології розвиваються дуже швидкими темпами. Але на сьогодні спостерігається розвиток прямого конкурента технології QR-кодів – це безконтактна технологія взаємодії з покупцем NFC [8]. Поки вона тільки тестується і, можливо, стане не конкурентом, а технологією-партнером. Також доцільно визначити і недоліки застосування QR-кодів – обов'язкова наявність спеціальної програми, додаткові кліки, час на зчитування. Досвід азіатського ринку, де QR-коди отримали широке розповсюдження, дозволяє зазначити, що потенціал QR-технології в Україні для підприємств торгівлі поки не розкритий і дана технологія при правильному застосуванні буде корисна для роздрібною торгівлі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Octobird рассказывает об успехах 2012 года и планах на будущее [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://octobird.com/ru/news/show/20>
2. Статистика использования QR-кодов за 2011 год. Отчет компании Competitrack [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://qrcodes.com.ua/551-statistika-ispolzovaniya-qr-kodov-za-2011-god-otchet-kompanii-competitrack/>
3. Компания AppBoost [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.appboost.com.ua
4. Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/QR-%D0%BA%D0%BE%D0%B4>
5. Как функционирует QR-шоппинг в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://qrcodes.com.ua/543-kak-funkcioniruet-qr-shopping-v-ukraine/>
6. Шаповал В. Разместив QR-коды в метро, интернет-магазин повысил продажи на 130% / В. Шаповал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://itexpert.org.ua/rubrikator/item/15385-razmestiv-qr-kodi-v-metro-internet-magazin-povisil-prodazhi-na-130.html>
7. Как можно использовать QR-коды и отслеживать их эффективность [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://stasparshin.com/content/kak-mozhno-ispolzovat-qr-kody-i-otslezhivat-ikh-effektivnost-0>
8. Штаба В. QR-code бесконтактная альтернатива NFC / В. Штаба [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://blog.mid.ua/2012/11/Mobile-payment-QR-code-vs-NFC.html>

REFERENCES

- Kompaniia AppBoost. www.appboost.com.ua
- “Kak funktsioniruet QR-shopping v Ukraine” [How does the QR-shopping in Ukraine]. <http://qrcodes.com.ua/543-kak-funkcioniruet-qr-shopping-v-ukraine/>
- “Kak mozhno ispolzovat QR-kody i otslezhivat ikh effektivnost” [How can I use QR-codes and track their performance]. <http://stasparshin.com/content/kak-mozhno-ispolzovat-qr-kody-i-otslezhivat-ikh-effektivnost-0>
- “Octobird rasskazyvaet ob uspekhakh 2012 goda i planakh na budushchee” [Octobird talks about the successes of 2012 and plans for the future]. <http://octobird.com/ru/news/show/20>

“Statistika ispolzovaniia QR-kodov za 2011 god. Otchet kompanii Competitrack” [Usage of QR-codes for 2011. Report of Tsompetitratsk]. <http://qrcodes.com.ua/551-statistika-ispolzovaniya-qr-kodov-za-2011-god-otchet-kompanii-competitrack/>

Shapoval, V. “Razmestiv QR-kody v metro, internet-magazin povysil prodazhi na 130%” [By placing QR-codes on the subway, online store sales increased by 130%]. <http://itexpert.org.ua/rubrikator/item/15385-razmestiv-qr-kodi-v-metro-internet-magazin-povisil-prodazhi-na-130.html>

Shtaba, V. “QR-code beskontaktnaia alternativa NFC” [QR-code-contact alternative to NFTS]. <http://blog.mid.ua/2012/11/Mobile-payment-QR-code-vs-NFC.html>

Vikipediia. <http://ru.wikipedia.org/wiki/QR-%D0%BA%D0%BE%D0%B4>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

ПІДДУБНА Л. І., ВАСЮРЕНКО В. О.

УДК [658.8:339.54](477.54)

Піддубна Л. І., Васюренко В. О. Організаційно-управлінський механізм розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств Харківського регіону

У статті проведено гносеологічний аналіз терміну «організаційно-управлінський механізм розвитку» та визначено сутність даного поняття. На підставі дослідження зовнішнього та внутрішнього середовища зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) підприємств виокремлено провідні фактори, що впливають та стимулюють розвиток ЗЕД підприємств в Україні. Пошук шляхів розвитку ЗЕД підприємств Харківського регіону в мінливих умовах зовнішнього середовища запропоновано провадити за допомогою побудови ліній атрактора. Запропоновано визначати організаційно-управлінський механізм розвитку ЗЕД підприємств в широкому і вузькому сенсі, в залежності від наявних зовнішніх та внутрішніх взаємозв'язаних стосунків між суб'єктом ЗЕД і елементами макро- та мікросередовища його розвитку. Встановлено, що організаційно-управлінський механізм розвитку як система повинен мати структуру, яка визначає стійкі зв'язки і відносини всередині нього, основні напрями управлінських впливів, що забезпечує цілісність механізму і самототожність. Виокремлено елементи організаційно-управлінського механізму, а саме: суб'єкти та об'єкти розвитку, цілі та задачі розвитку, методи та ресурси розвитку й ефективність розвитку. Побудовано концептуальну схему організаційно-управлінського механізму розвитку ЗЕД підприємств.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, механізм, розвиток, механізм розвитку, організаційно-управлінський механізм розвитку.

Рис.: 2. Формул: 1. Бібл.: 19.

Піддубна Людмила Іванівна – доктор економічних наук, професор, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Васюренко Володимир Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК [658.8:339.54](477.54)

Поддубная Л. И., Васюренко В. А. Организационно-управленческий механизм развития внешнеэкономической деятельности предприятий Харьковского региона

В статье проведен гносеологический анализ термина «организационно-управленческий механизм развития» и определена сущность данного понятия. На основании исследования внешней и внутренней среды внешнеэкономической деятельности (ВЭД) предприятий выделены ведущие факторы, влияющие и стимулирующие развитие ВЭД предприятий в Украине. Поиск путей развития ВЭД предприятий Харьковского региона в изменяющихся условиях внешней среды предложено проводить с помощью построения линий аттрактора. Предложено определять организационно-управленческий механизм развития ВЭД предприятий в широком и узком смысле, в зависимости от имеющихся внешних и внутренних взаимосвязанных отношений между субъектом ВЭД и элементами макро- и микросреды его развития. Установлено, что организационно-управленческий механизм развития как система должен иметь структуру, которая определяет устойчивые связи и отношения внутри него, основные направления управленческих воздействий, обеспечивает целостность механизма и самотождественность. Выделены элементы организационно-управленческого механизма, а именно: субъекты и объекты развития, цели и задачи развития, методы и ресурсы развития и эффективность развития. Построена концептуальная схема организационно-управленческого механизма развития ВЭД предприятий.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, механизм, развитие, механизм развития, организационно-управленческий механизм развития.

Рис.: 2. Формул: 1. Библ.: 19.

Поддубная Людмила Ивановна – доктор экономических наук, профессор, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Васюренко Владимир Александрович – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра менеджмента внешнеэкономической деятельности, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

UDC [658.8:339.54](477.54)

Piddubna L. I., Vasyurenko V. O. Organisation and Management Mechanism of Development of Foreign Economic Activity of Enterprises of the Kharkiv Region

The article conducts a gnoseological analysis of the "organisation and economic mechanism of development" term and identifies essence of this notion. Using the studies of external and internal environment of foreign economic activity (FEA) of enterprises, the article specifies main factors that influence and stimulate development of FEA of enterprises in Ukraine. The article offers to conduct the search for ways of development of FEA of enterprises of the Kharkiv region under changing conditions of external environment with the help of building the attractor lines. It offers to define the organisation and management mechanism of development of FEA of enterprises in wide and narrow senses depending on existing external and internal interconnected relations between the FEA subject and elements of macro- and micro-environment of its development. It establishes that the organisation and management mechanism of development as a system should have a structure, which determines stable links and relations inside it, main directions of managerial influences and ensures integrity of the mechanism and self-identity. It marks elements of the organisation and management mechanism, namely: subjects and objects of development, goals and tasks of development, methods and resources of development and efficiency of development. It builds a conceptual scheme of the organisation and management mechanism of development of FEA of enterprises.

Key words: foreign economic activity, mechanism, development, mechanism of development, organisation and management mechanism of development.

Pic.: 2. Formulae: 1. Bibl.: 19.

Piddubna Lyudmila I. – Doctor of Science (Economics), Professor, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Vasyurenko Volodymyr O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Management of Foreign Economic Activity, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Наука і практика менеджменту свідчать про необхідність управління, орієнтованого на розвиток. Це особливо актуально як в умовах жорсткої конкуренції, так і в умовах кризи, оскільки дозволяє забезпечити конкурентоспроможність підприємств.

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) є особливим видом економічної діяльності, що тісно пов'язана з іншими галузями господарської системи країни. Вихід на зовнішній ринок самостійних суб'єктів господарювання має важливе значення для держави, оскільки сприяє пристосуванню економіки до системи світогосподарських відносин. Тому, незважаючи на зміни в політичній ситуації, економічній кон'юктурі та правовому середовищі країни, розвиток ЗЕД підприємств завжди був і залишається важливою складовою управлінської політики регіону в цілому.

Варто зазначити, що підприємства Харківського регіону є активними учасниками зовнішньоекономічної діяльності. Так, починаючи з 2006 р., тут спостерігалася активізація експортної діяльності [14]. Відмінною рисою області було значне перевищення темпів зростання регіонального експорту над імпортом (причому навіть в умовах піку фінансової кризи в 2009 р.) і перевищення показників експортної діяльності над середньоукраїнськими [14]. Однак ці позитивні тенденції були порушені у 2010 р., коли Харківська область продемонструвала темпи зростання експорту товарів нижче середніх по Україні, причому нижче на 21,1% (Україна – 133,5%, Харьковская область – 112,4%) [14]. У 2012 р. за вартістю експорту (923978,1 тис. дол. США) та імпорту (10507773,8 тис. дол. США) товарів Харківський регіон посів відповідно 7 та 6 місце серед інших регіонів України [14]. При цьому в порівнянні з минулими роками значно розширилась географічна структура зовнішньої торгівлі, зросли обсяги зовнішньоторговельного обороту, збільшилась кількість суб'єктів господарювання регіону – учасників зовнішньоторговельних операцій.

Зазначені тенденції доводять нагальну потребу поєднання глобального підходу до бізнесу із необхідністю його адаптації до національних умов, що, у свою чергу, дає поштовх новим підходам до управління як на рівні держави (регіону), так і на рівні підприємства.

Питанням розробки механізмів управління зовнішньоекономічною діяльністю присвячені роботи таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як: Амоша О. І., Аптекар С. С., Козак Ю. Г., Логвінова Н. С., Сіваченко І. Ю., Мокій А. І., Попов Є. В., Стасюк В. П., Філіпенко А. С., Чумаченко М. Г., Котлер Ф., Мілар Дж., Портер М. та інші. Загальнофілософські та прикладні проблеми управління ЗЕД підприємствами висвітлені в роботах таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як: П. Друкер, Д. Деніелз, А. Радеба, П. Бимиш, А. Моррісон, О. Кириченко, І. Сіваченко, А. Кредісов, В. Сіденко, Г. Дроздова та ін. Разом з тим аспекти розвитку ЗЕД підприємств і побудови механізмів управління ними залишаються недостатньо розробленими й вимагають додаткового вивчення. Це й визначає актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є обґрунтування визначення організаційно-управлінського механізму розвитку ЗЕД підприємств і побудова його концептуальної схеми.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що поняття «організаційно-управлінський механізм розвитку» стосовно різноманітних економічних об'єктів не рідко зустрічається в сучасній науковій економічній літературі [2, 4, 6, 7, 11, 12, 15]. На жаль, загальноприйнятого розгорнутого визначення цього терміна, який розкриває його сутність, поки не дано, що викликає певні труднощі при розробці концептуальної моделі. Тому, на думку авторів, доцільно провести дослідження гносеології самого поняття «організаційно-управлінський механізм розвитку».

Базовим елементом визначення є поняття «механізм». Значення цього терміна згідно з тлумачним словником [18] зводиться до системи, що визначає порядок будь-якого виду діяльності. Водночас слід зауважити, що ця дефініція запозичена економістами з механіки та відносно технічних систем означає систему ланок, які перетворюють рух одних ланок на необхідний рух інших, причому мають вхідна і вихідна ланки [18, с. 786]. Іншими словами, механізм являє собою певний порядок дій, що перетворює систему та її елементи. Враховуючи зазначене, дослідник А. Кузьман говорить про те, що механізм – це система взаємозв'язків економічних явищ, які виникають за певних умов під впливом первісного імпульсу [9].

Відносно такого поняття, як «розвиток», варто зазначити, що це – одно з фундаментальних філософських і наукових понять. Існує безліч різних його визначень. Так, у «Словнику російської мови» С. І. Ожегова «розвиток» визначений як «процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інший, досконаліший; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого» [13, с. 641]. По відношенню до соціальних об'єктів не втратило свого значення визначення розвитку в «Енциклопедичному словнику» Брокгауза і Ефрона, під яким мається на увазі «еволюція, зміна, що приводить до нового стану суб'єкта розвитку, підвищення його соціальної цінності» [1, с. 135].

По відношенню до конкретного підприємства «розвиток» означає зміну усіх його частин так, щоб воно більшою мірою відповідало вимогам навколишнього світу, що динамічно розвивається, і завданням розширення його внутрішніх можливостей для рішення проблем, що стоять [5, с. 560].

Що стосується такої гносеологічної складової, як «організаційно-управлінський», то необхідно звернути увагу, що саме вона визначає важелі, за допомогою яких об'єкт розвитку, а саме ЗЕД підприємство, досягне бажаного стану розвитку.

Таким чином, «механізм розвитку» можна розглядати як систему, в якій об'єкт розвитку за допомогою елементів управління (цілей, функцій, методів, структури, суб'єктів управління) цілеспрямовано перетворюється в необхідний стан.

Кожне підприємство на усіх своїх рівнях, у всіх своїх функціональних блоках має механізми розвитку. Як відзначає у своїй роботі Н. Брюховецька: «Економічний механізм включає економічні методи впливу суб'єкта

управління на об'єкт управління. Але крім економічних методів управління, впливу на об'єкт управління, є й інші методи: організаційні, психологічні й ін.». При цьому дослідниця підкреслює, що «на рівні підприємства навіть економічні методи реалізуються через систему організаційно-розпорядницьких форм управління» [2, с. 28], у такий спосіб обґрунтовуючи правомірність використання поняття «організаційно-управлінський механізм розвитку».

Об'єктом розвитку у нашому випадку є ЗЕД підприємств Харківського регіону, і цілі його використання ставляться, безумовно, економічні. Тобто, коли йдеться про організаційно-управлінський механізм розвитку ЗЕД підприємств, економічна складова цього механізму буде полягати не тільки у методах, але й у цілях його функціонування. Відповідно організаційна складова наповнюється більш широким змістом як організація досягнення економічних цілей взагалі, а не обмежується тільки організаційними методами управління, тобто вона містить у собі й організаційно-структурні, і соціально-психологічні, й адміністративні аспекти. У процесі взаємодії відбувається взаємопроникнення економічних і організаційних елементів механізму. Отже, механізм розвитку ЗЕД підприємств має, насамперед, організаційно-управлінську природу, що робить гносеологічно і відповідно термінологічно вірним назву «організаційно-управлінський механізм розвитку ЗЕД підприємств».

Управління розвитком припускає поєднання індивідуальних і групових зусиль у досягненні поставлених цілей і включає визначення стратегічних результатів, факторів розвитку, моніторинг середовища, діагностику внутрішнього потенціалу і т. п. При цьому розвиток окремо взятого ЗЕД підприємства необхідно розглядати у взаємозв'язку з його зовнішнім середовищем, яке не лише вимагає пристосування, але і має певний розвиваючий потенціал.

Аналіз зовнішнього середовища підприємств дозволяє виділити провідні фактори. Міра їх значущості визначається поставленими цілями і наявним внутрішнім потенціалом підприємства. Як показує практика, найбільш суттєвими факторами зовнішнього середовища, що визначають, впливають та стимулюють розвиток ЗЕД підприємств в Україні, є [3, с. 25; 8, с. 12]:

- ✦ зміна впливу факторів часу та простору;
- ✦ розвиток інституційних механізмів: удосконалюється діяльність суспільних інститутів, інфраструктура бізнесу;
- ✦ зміна конкуренції в світовому господарстві. У зв'язку зі зростанням світової конкуренції на світовому ринку, розвитком системи комунікацій, інформації, транспорту, лібералізацією торгівлі підприємства відчують все більше вплив міжнародних ринків;
- ✦ недостатні ресурсні можливості більшості українських підприємств для широкої діяльності на зовнішніх ринках;
- ✦ недостатнє знання світової практики та відносне відставання у ефективному використанні ринкових механізмів у ЗЕД;
- ✦ високий рівень агресивності західних фірм як на світовому, так і на внутрішньому ринках України;

Варто зазначити, що по відношенню до конкретного підприємства перелік факторів, які негативно або позитивно впливають на його розвиток, буде конкретнішим і може доповнитися. Керівники повинні також враховувати, що фактори зовнішнього середовища, у тому числі й негативні, необхідно розглядати як потенціал розвитку підприємства, їх можна перетворити на ресурс при умілому управлінні.

На нашу думку, графічно пошук шляхів розвитку ЗЕД підприємств Харківського регіону в мінливих умовах зовнішнього середовища доцільно представити у вигляді ліній аттрактора, що наведено на рис. 1.

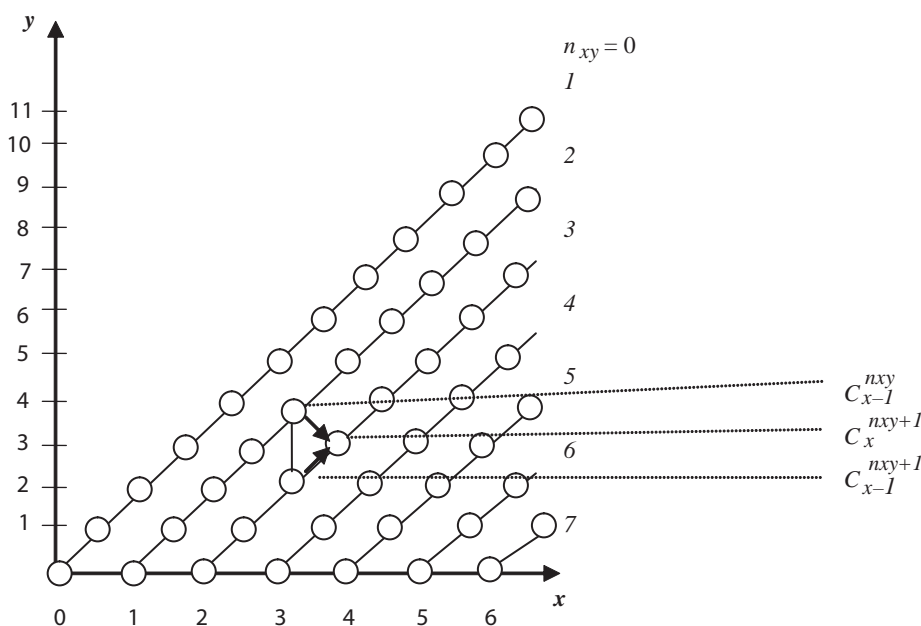

Рис. 1. Дискретний ситуаційний простір розвитку ЗЕД підприємств в умовах мінливого зовнішнього середовища

Необхідно зауважити, що на рис. 1 представлені траєкторії комбінаторного пошуку необхідних варіантів розвитку в мінливих умовах зовнішнього середовища залежно від величини відхилення від заданих параметрів пошуку. При цьому наведений на рис. 1 дискретний ситуаційний простір дозволяє вирішити задачу на вибір можливого варіанту розвитку подій в безперервному просторі «ЗЕД підприємство – зовнішнє середовище».

Функціональна залежність між числами траєкторій пошуку (див. рис. 1) описується виразом:

$$C_x^{nxy+1} = C_{x-1}^{nxy} + C_{x-1}^{nxy+1},$$

де C_x^{nxy+1} – число траєкторій пошуку необхідного варіанту розвитку ЗЕД підприємств на поточному кроці x чи кількість варіантів такого розвитку (при цьому варто враховувати, що чим ефективніший розвиток, тим коротше траєкторія пошуку);

C_{x-1}^{nxy} , C_{x-1}^{nxy+1} – число траєкторій пошуку на попередньому кроці $x-1$ відповідно на діагональних лініях $(n_{xy}+1)$, n_{xy} ($n_{xy} = 0$ – лінія знань з числом ситуацій, яке дорівнює 1).

Доцільно звернути увагу, що на практиці фахівець не займається комбінаторним перебором всіх можливих варіантів розвитку, а у відповідності до когнітивної технології прийняття рішень дотримується декількох варіантів чи найбільш значимого варіанту [10, с. 56]. Крім того, у сучасних умовах господарювання вибір напрямку розвитку ЗЕД підприємства, на думку авторів, базується на розумінні сутності змін та управління процесами, спрямованими на забезпечення безпеки підприємства.

У частині внутрішнього середовища діяльності ЗЕД підприємств слід зауважити, що в сучасних умовах господарювання вже створена, встановлена та визначена інфраструктура ринку, сформовані нормативно-правові документи даного середовища та підприємницького клімату. Так, для українських підприємств створені певні умови для здійснення ЗЕД: вони самостійно визначають свій організаційно-правовий статус, форми та методи ЗЕД, а також формують підприємницьку стратегію, товарну, фінансову, цінову та іншу політику. Це надає можливість підприємствам комплексно та ефективно використовувати свої переваги в регіоні, отримувати інвестиції, нові технології тощо; здобувати додаткові переваги від самостійної ЗЕД.

Водночас необхідно звернути увагу, що існує певна низка обставин, які стримують розвиток ЗЕД підприємств, у тому числі й в Харківському регіоні. Основними з них є:

- ✦ воєнні конфлікти, стихійні лиха, економічні блокади, страйки в зарубіжних країнах тощо.
- ✦ відсутність гнучкого та збалансованого механізму державного регулювання в умовах кон'юнктури внутрішнього та світового ринку;
- ✦ недостатність договірно-правового механізму торгівельно-економічних відносин із зарубіжними партнерами;
- ✦ невиконання договірних зобов'язань;

- ✦ технічна відсталість виробництва, низька якість виробництва;
- ✦ розбіжність структур управління в різних країнах;
- ✦ економічні обмеження та заборони з боку інших країн, що зумовлено конкуренцією;
- ✦ недостатнє володіння українськими підприємцями інформацією щодо економічних, організаційно-правових умов роботи на зарубіжних ринках [5, 8].

Як свідчить світова практика, високим критеріям міжнародного ринку повинні відповідати не тільки окремі товари, галузеві підприємства, але також національна виробнича система та господарський механізм конкретної країни.

Тому законодавча та виконавча влада України на сучасному етапі становлення незалежної держави повинна побачити у підвищенні міжнародної конкурентоздатності національної економіки та зовнішньоекономічної діяльності одну з найважливіших цілей економічної політики України [17, с. 34 – 37].

Крім того, на думку авторів, важливо створити баланс зовнішнього і внутрішнього потенціалу організації. Зовнішній потенціал включає доступність ресурсів, державну політику в зовнішньоекономічній сфері, інфраструктуру регіону, становище конкурентів на ринку, потреби споживачів і т. ін. У свою чергу, внутрішній потенціал включає як матеріалізовані чинники (фінансовий, матеріально-технічний стан підприємства, використовувані технології і т. ін.), так і соціально-психологічні (кадровий потенціал, професійна і психологічна придатність персоналу, організаційна культура; психологічний мікроклімат в колективі, здатність підприємства до розвитку та ін.

Враховуючи зазначене, пропонується визначити організаційно-управлінський механізм розвитку ЗЕД підприємств в широкому і вузькому сенсі. У широкому – під організаційно-управлінським механізмом розвитку ЗЕД підприємств слід розуміти економічну систему взаємозв'язаних стосунків між суб'єктом ЗЕД і елементами макросередовища його розвитку, що чинять дію на загальну економічну і організаційно-управлінську ефективність і безпеку управління ЗЕД підприємства.

У вузькому сенсі під організаційно-управлінським механізмом розвитку ЗЕД підприємств пропонується розуміти сукупність внутрішніх процесів розвитку суб'єкта ЗЕД, що характеризуються відношенням між елементами мікросередовища – власником підприємства і персоналом підприємства під впливом організаційно-управлінських факторів, що впливають на організаційно-управлінську ефективність і економічну безпеку ЗЕД підприємств в цілому і власника зокрема.

При формуванні організаційно-управлінського механізму розвитку ЗЕД підприємств як системи необхідно дотримуватися певних наукових принципів, що є обов'язковими для подібних систем, а саме: принципів цільової сумісності, безперервності та надійності, плановірності, динамізму, ефективності управління, наукової обґрунтованості.

На нашу думку, головна задача організаційно-управлінського механізму розвитку ЗЕД підприємств – забезпечення його ефективного управління та безпеки.

Організаційно-управлінський механізм розвитку як система повинен мати структуру, яка визначає стійкі зв'язки і відносини всередині нього, основні напрями управлінських впливів, що забезпечує цілісність механізму і самототожність.

До елементів організаційно-управлінського механізму пропонуємо відносити: суб'єкти розвитку та об'єкти розвитку, цілі та задачі розвитку, методи та ресурси розвитку й ефективність розвитку (рис. 2).

Суб'єктами розвитку виступає держава через систему реєстрації, обліку і ліцензування, здійснення державного контролю за діяльністю суб'єктів ЗЕД, систему підтримки суб'єктів ЗЕД; конкуренти і партнери по бізнесу, власники підприємства і персонал, інші організації, інвестори і кредитні організації.

Необхідно зазначити, що цілі та задачі розвитку визначають бажаним станом діяльності підприємства та можуть бути як оперативними, так і стратегічними. При цьому для досягнення ефективного розвитку, перш за все, слід оцінити наявні на підприємстві ресурси, необхідні для досягнення бажаного стану, а також доцільно простежити можливість реалізації запланованого в діючому правовому полі.

Взаємозв'язок між суб'єктами та об'єктами розвитку підсилюється факторами зовнішнього та внутрішнього середовища. Пріоритетна дія цих факторів також визначає цілі та задачі розвитку. При цьому варто заува-

жити, що механізм розвитку ЗЕД підприємства формується за рахунок методів розвитку, до яких належать як економічні, так і організаційні та психологічні.

ВИСНОВКИ

Таким чином, при розвитку ЗЕД підприємств важливим є вибір оптимальних заходів такого розвитку, який можливо забезпечити, використовуючи запропоновану концептуальну схему організаційно-управлінського механізму. У подальшому доцільно розробити концепцію розвитку ЗЕД підприємств Харківського регіону. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Брокгауз Ф. А. Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, А. И. Эфрон. – СПб., 1904.
2. Мильнер Б. З. Теория организации : учебник. – 5-е изд., перераб. и доп. / Б. З. Мильнер. – М., 2005.
3. Брюховецька Н. Ю. Економічний механізм підприємства в ринковій економіці: методологія і практика / Н. Ю. Брюховецька. – Донецьк: ІЕП НАН України, 1999. – 276 с.
4. Внешнеэкономическая деятельность предприятия : учебник для вузов / Под ред. Р. И. Хасбулатова, В. М. Попова. – М. : Междунар. отношения, 2001. – 544 с.
5. Зовнішньоекономічна діяльність / За ред. Ю. Г. Козака. – Одеса : Астропринт, 2005. – 200 с.
6. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств [текст] / За ред. Ю. Г. Козака, Н. С. Логвінової, І. Ю. Сіваченка. – Київ : Центр навчальної літератури, 2009. – 792 с.
7. Бойчик І. М. Економіка підприємства : навчальний посібник. – 2-ге вид., доп. і перероб. / І. М. Бойчик. – Київ : Атака, 2006. – 414 с.

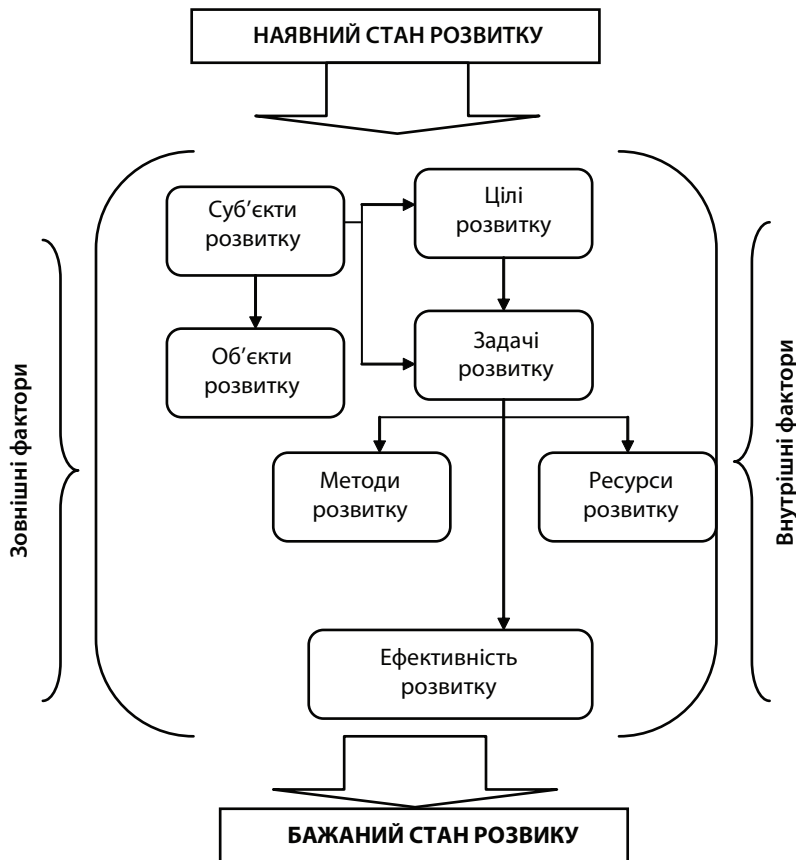

Рис. 2. Концептуальна схема організаційно-управлінського розвитку механізму ЗЕД підприємств

- 8. Кириченко О. А.** Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності : підручник / О. А. Кириченко. – 2-ге вид., перероб. і доп. [текст] – К. : Знання, 2008 – 386 с.
- 9. Кратко И. Г.** Международное предпринимательство : учеб. пособие / И. Г. Кратко. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 272 с.
- 10. Кульман А.** Экономические механизмы / А. Кульман / Пер. с фр. – М. : АО Изд. группа «Прогресс», «Универс», 1993. – 192 с.
- 11. Ларичев О. И.** Теории и методы принятия решений, а также Хроника событий в Волшебных странах : учебник / О. И. Ларичев. – М. : Лотос, 2002. – 392 с.
- 12. Леонтьев Б.** Новая экономическая парадигма / Б. Леонтьев // Журнал для акционеров. – 2000. – № 12. – С. 37 – 43.
- 13. Мельник Л. Г.** Информационная экономика / Л. Г. Мельник. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2006. – 288 с.
- 14. Ожегов С. И.** Словарь русского языка / С. И. Ожегов, И. Шведова. – М., 1990.
- 15.** Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- 16. Рогожин С. В.** Теория организации : учеб. пособие / С. В. Рогожин, Т. В. Рогожин. – М., 2003.
- 17. Рум'янцев А. П.** Зовнішньоекономічна діяльність : підручник / А. П. Рум'янцев, Н. С. Рум'янцева. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 218 с.
- 18. Скрипник М.** Шляхи стимулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств малого та середнього бізнесу / М. Скрипник // Економіка. Фінанси. Право. – 2002. – № 6. – С. 34 – 37.
- 19.** Толковый словарь современного русского языка. Языковые изменения конца XX столетия / ИЛИ РАН ; Под ред. Г. Н. Складневской. – М. : ООО «Изд-во Астрель», 2001. – 944 с.

REFERENCES

- Brokgauz, F. A., and Efron, I. A. *Entsiklopedicheskii slovar* [Encyclopedic Dictionary]. St. Petersburg, 1904.
- Briukhovetska, N. Yu. *Ekonomichniy mekhanizm pidpriemstva v rynkovii ekonomitsi: metodolohiia i praktyka* [Economic mechanism of enterprises in the market economy: methodology and practice]. Donetsk: IEP NAN Ukrainy, 1999.
- Boichyk, I. M. *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics]. Kyiv: Ataka, 2006.
- Kyrychenko, O. A. *Menedzhment zovnishnyekonomichnoi diialnosti* [Management of foreign economic activity]. Kyiv: Znannia, 2008 - 386 с.
- Kratko, I. G. *Mezhdunarodnoe predprinimatelstvo* [International business]. Moscow: INFRA-M, 2001.
- Kulman, A. *Ekonomicheskie mekhanizmy* [Economic mechanisms]. Moscow: Progress; Unvers, 1993.
- Larichev, O. I. *Teorii i metody priniatiia resheniy, a takzhe Khronika sobytii v Volshebnykh stranakh* [The theories and methods of decision-making and Chronicle in Oz]. Moscow: Lotos, 2002.
- Leont'ev, B. "Novaia ekonomicheskaiia paradigma" [The new economic paradigm]. *Zhurnal dlia aktsionerov*, no. 12 (2000): 37-43.
- Milner, B. Z. *Teoriia organizatsii* [The theory of organization]. Moscow, 2005.

- Melnik, L. G. *Informatsionnaia ekonomika* [The information economy]. Sumy: Universitetskaia kniga, 2006.
- Ozhegov, S. I., Shvedova I. *Slovar russkogo iazyka* [Dictionary of Russian language]. Moscow, 1990.
- Ofitsiinyi sait derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Rogozhin, S. V., and Rogozhin, T. V. *Teoriia organizatsii* [The theory of organization]. Moscow, 2003.
- Rum'iantsev, A. P., and Rum'iantseva, N. S. *Zovnishnyekonomichna diialnist* [Foreign trade]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2004.
- Skrypnyk, M. "Shliakhy stymuliuвання zovnishnyekonomichnoi diialnosti pidpriemstv maloho ta serednyoho biznesu" [By encouraging foreign economic activity of small and medium sized businesses]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no. 6 (2002): 34-37.
- Tolkovyy slovar sovremennogo russkogo iazyka. Yazykovye izmeneniia kontsa XX stoletii* [Dictionary of Modern Russian language. Language changes of the late twentieth century]. Moscow: Astrel, 2001.
- Vneshneekonomicheskaiia deiatelnost predpriatiia* [Foreign economic activity of the enterprise]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia, 2001.
- Zovnishnyekonomichna diialnist* [Foreign trade]. Odesa: Astroprynt, 2005.
- Zovnishnyekonomichna diialnist pidpriemstv* [Foreign trade підприємств]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2009.

КОНЦЕПЦІЯ ПОБУДОВИ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ КЛАСТЕРНО-МЕРЕЖНИХ СТРУКТУР

НАУМЕНКО М. О., ЧЕРКАШИНА М. В.

УДК 338.47

Науменко М. О., Черкашина М. В. Концепція побудови механізму управління розвитком кластерно-мережних структур

Кластерні структури забезпечують значний імпульс розвитку держав як із розвинутою економікою, так і з такою, що розвивається. Незважаючи на це, формування та розвиток кластерних структур в економіці України відбувається надто повільно. Причиною цього є як невизначеність промислової політики в країні, так і нез'ясованість деяких питань теоретичного характеру. Незважаючи на те, що питання стратегічного управління ще із середини минулого століття привертають увагу вчених усього світу, проблеми управління кластерами, а отже і кластерно-мережними структурами, залишаються гострими і в наш час. У роботі обґрунтовано концепцію побудови механізму управління розвитком кластерно-мережних структур, яка лежить в основі стратегічного мислення, та наведено основні риси її застосування.

Ключові слова: концепція стратегічного управління, кластер, кластерно-мережна структура, розвиток кластерно-мережних структур, стратегічне управління.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 16.

Науменко Марія Олексіївна – кандидат економічних наук, професор, кафедра менеджменту та військового господарства, Академія внутрішніх військ МВС України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)

Черкашина Майя Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту та військового господарства, Академія внутрішніх військ МВС України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)

УДК 338.47

Науменко М. А., Черкашина М. В. Концепция построения механизма управления развитием кластерно-сетевых структур

Кластерные структуры обеспечивают значительный импульс развитию как государств с развитой экономикой, так и развивающихся. Несмотря на это, формирование и развитие кластерных структур в экономике Украины происходит слишком медленно. Причиной этого является как неопределенность промышленной политики в стране, так и несогласованность некоторых вопросов теоретического характера. Несмотря на то, что вопросы стратегического управления еще с середины прошлого века пользуются вниманием ученых всего мира, проблемы управления кластерами, а значит и кластерно-сетевыми структурами, остро стоят и в наше время. В работе обоснована концепция построения механизма управления развитием кластерно-сетевых структур, которая лежит в основе стратегического мышления, и приведены основные черты ее применения.

Ключевые слова: концепция стратегического управления, кластер, кластерно-сетевая структура, развитие кластерно-сетевых структур, стратегическое управление.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 16.

Науменко Мария Алексеевна – кандидат экономических наук, профессор, кафедра менеджмента и военного хозяйства, Академия внутренних войск МВД Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)

Черкашина Майя Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой менеджмента и военного хозяйства, Академия внутренних войск МВД Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)

UDC 338.47

Naumenko M. A., Cherkashina M. V. Concept of Building a Mechanism of Management of Development of Cluster and Network Structures

Cluster structures give a significant impulse to development of both states with a developed economy and developing countries. In spite of this, formation and development of cluster structures in Ukrainian economy are moving slowly. The reasons are both uncertainty of the industrial policy in the country and lack of co-ordination of some issues of the theoretical character. Despite the fact that issues of strategic management are under attention of the world scientists from the middle of the past century, the problems of management of clusters and cluster and network structures are sharp today. The article justifies the concept of building a mechanism of management of development of cluster and network structures, which lies in the foundation of strategic thinking and shows main features of its application.

Key words: concept of strategic management, cluster, cluster and network structure, development of cluster and network structures, strategic management.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 16.

Naumenko Mariya A. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Department of Management and the War Economy, Academy of Interior Ministry of Ukraine (pl. Povstannya, 3, Kharkiv, 61001, Ukraine)

Cherkashina Maya V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Management and the War Economy, Academy of Interior Ministry of Ukraine (pl. Povstannya, 3, Kharkiv, 61001, Ukraine)

В останні роки в економіках країн світу все більшого розповсюдження набуває кластерний підхід до формування промислової політики.

Так, згідно з дослідженням Інституту стратегії та конкуренції при Гарвардській бізнес-школі, найбільш кластеризованими є економіки таких країн світу, як Великобританія, США, Індія, Франція, Італія, Данія, Німеччина і Канада.

Разом з тим, формування та розвиток кластерних структур в економіці України відбувається надто повільно. Причиною цього є як невизначеність промисло-

вої політики в країні, так і нез'ясованість деяких питань теоретичного характеру.

Суттєвий вклад у розвиток теорії кластеризації економік внесли такі вчені: М. Porter, М. Enright, G. Swann, М. Preverer, E. Feser, W. Elsner, С. Hartmann, Т. Roelandt, Т. Egan, L. Van der Berg, R. Boshma, S. Rosenfeld, С. Соколенко, І. Пилипенко, М. Кизим, І. Меншєніна, А. Капустіна, Н. Волкова, В. Пономаренко, Т. Сахно, М. Войнаренко, І. Шпак, Р. Макаров, Н. Ягодина та інші.

Однак при цьому деякі важливі теоретичні аспекти кластерного підходу недостатньо викладені в еконо-

мічній літературі. Серед них, у першу чергу, необхідно назвати: невизначеність поняття «кластер» і похідних від нього; класифікацію кластерних структур; методичний підхід до формування та розвитку кластерів, як діючих, так і тих, що знов створені, та інші.

У науковій літературі та практиці господарювання країн світу використовуються такі поняття просторової економіки, як: «кластер», «територіально-виробничий комплекс», «мережа», «інтегрована бізнес-група», «технопарк» та інші. Ці терміни, частково різні за своїм значенням, інколи використовуються як рівнозначні, що створює плутанину. Спробуємо уточнити деякі з цих понять.

Спочатку розглянемо термін «кластер», який в останні 20 років найчастіше використовується в теорії та практиці при описі просторової регіональної економіки і визначенні промислової політики у тій чи іншій країні світу.

У Вікіпедії кластер (англ. *cluster* – скупчення) визначається як «об'єднання декількох однорідних елементів, котрі можна розглядати як самостійну одиницю, яка має певні властивості» [1].

Використання терміна «кластер» почалося з монографії професора Гарвардської школи бізнесу М. Портера «Конкурентні переваги країн» (*Competitive Advantage of Nations*) у російській редакції «Международная конкуренция» [2], яку було опубліковано в 1990 р. У цій монографії автор визначив кластер як «вертикальний ланцюг, що складається з великої кількості послідовних ступенів галузей, які забезпечують обладнанням й іншими спеціалізованими ресурсами» [2, с. 186].

У наступній своїй праці «Конкуренція» [3], яка вийшла у світ у 1998 р., М. Портер дав цілий перелік визначень поняття «кластер», як то:

1. Кластери, або промислові групи, – це група географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, які діють у певній сфері та характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють одна одну.

2. Кластери – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій у певних галузях, які конкурують і разом із тим ведуть спільну діяльність.

3. Кластери становлять одну з граней ромбу детермінант конкурентних переваг країни – «споріднених і підтримуючих галузей».

4. Кластер можна визначити як систему взаємопов'язаних фірм і організацій, значимість яких як цілого перевершує просту суму складових частин.

5. Кластер становить просторову організаційну форму.

6. Кластери – це комбінація конкуренції та кооперації.

Таким чином, як видно з наведеного вище, М. Портер не дав чіткого визначення поняття «кластер».

Серед науковців поняття «кластер» також не має єдиного визначення. Так, Р. Мартін і П. Санлі визначили десять відмінних одне від одного визначень кластерів [4].

У табл. 1 подано найбільш відомі визначення поняття «кластер», які наведені у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі.

Таблиця 1

Визначення поняття «кластер» у працях зарубіжних і вітчизняних вчених

Автор / Джерело	Рік	Визначення поняття
1	2	3
Н. Schmitz [5]	1992	Кластер – група підприємств, що належать одному сектору і діють у тісній близькості одне до одного
S. Rosenfeld [6]	1997	Кластер – концентрація фірм, які спроможні створювати синергетичний ефект через їх географічну близькість і взаємозалежність, навіть при тому, що їх масштаб зайнятості може не бути значним або помітним
М. Ярошук [7]	2004	Кластери, або локальні виробничі системи, – територіально-галузеві добровільні об'єднання підприємницьких структур, головною метою яких є підвищення конкурентоспроможності, якості продукції і сприяння економічному розвитку регіону
І. Шпак [8]	2004	Кластер – це упорядкована, відносно стійка сукупність спеціалізованих підприємств, які випускають конкурентоспроможну продукцію
В. Пономаренко, А. Кривцов [9]	2004	Кластер – група розташованих у регіоні взаємозалежних або доповнюючих одна одну промислових компаній і організацій, які діють у певній сфері і характеризуються тим, що вироблений ними продукт однієї галузі використовується для потреб декількох інших
Р. Марков [10]	2005	Кластер – об'єкт економічної агломерації взаємопов'язаних підприємств на певній території
З. Варналій [11]	2007	Кластер – індустріальний комплекс, сформований на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюжком і виступаючих альтернативою секторальному підходу
Б. Мухамбетов [12]	2007	Кластери є територіальним зосередженням незалежних виробничих та інфраструктурних підприємств однієї або більше галузей, часто взаємопов'язаних, а також пов'язаних ринкових інститутів, які проводять спільну господарсько-економічну діяльність, але в той же час конкурують один з одним, використовують ресурси і активи, характерні для даної місцевості

1	2	3
Методичні рекомендації по реалізації кластерної політики [13]	2008	Кластер – група однорідних взаємопов’язаних економічних об’єктів (корпорацій, галузей або підприємств)
Н. Ягодіна [14]	2010	Кластери – це об’єднання підприємств провідної галузі, що випускають основні види продукції та організацій супутніх і підтримуючих галузей, що виконують допоміжні та обслуговуючі функції
М. Кизим [15]	2011	Кластер – це мережа підприємств та організацій взаємопов’язаних і підтримуючих галузей економіки, яка концентровано розташована на певній території (країна, регіон) і має на меті отримання синергетичного ефекту та підвищення конкурентоспроможності за рахунок конкуренто-кооперативної взаємодії

Теоретичною базою кластерного підходу є концепція мережевої організації бізнесу. Саме підприємницькі мережі – групи спеціалізованих підприємств, які доповнюють одне одного і співпрацюють заради вирішення спільних проблем – відіграють важливу роль, зокрема, сприяють поглибленню внутрішньорегіональних технологічних зв’язків, поширенню інновацій, більш раціональному використанню місцевих ресурсів, дають змогу підвищити загальний технологічний рівень виробництва і конкурентоспроможність продукції [15]. Слід зазначити, що кластери є більш широким поняттям, ніж мережі. Порівняльний аналіз особливостей кластерів і однорідних з ними мереж наведено в *табл. 2*.

Незважаючи на те, що питання стратегічного управління ще із середини минулого століття привертають увагу вчених з усього світу, проблеми управління кластерами, а отже і кластерно-мережними структурами залишаються гострими і в наш час.

Ще у 1971 р. у Піттсбурзі було проведено масштабну конференцію з питань стратегічного управління, де було підбито підсумки розвитку стратегічного підходу в управлінні західними та східними компаніями, а також визначено основні напрями розвитку стратегічного управління. 1973 рік вважається початком регулярного

теоретичного дослідження та практичного впровадження стратегічного управління. Відтоді цей напрямок у теорії та практиці управління продовжує розвиватися, дослідження в цій галузі провадяться в усьому світі, більшість процвітаючих організацій досягли своїх результатів завдяки впровадженню системи стратегічного управління. Так, більшість корпорацій США та Західної Європи мають кваліфікований персонал, що пройшов спеціальну підготовку зі стратегічного управління [16].

З цього ж часу відбувся розподіл між поточним і стратегічним управлінням, почали закладатися основи його розвитку.

Будь-який тип управління базується на відповідній концепції. «Концепція управління – це система ідей, принципів, уявлень, що зумовлюють мету функціонування організації, механізми взаємодії суб’єкта та об’єкта управління, характер відносин між окремими ланками його внутрішньої структури, а також про необхідний ступінь урахування впливу зовнішнього середовища на розвиток підприємств» [16].

Вихідною ідеєю, що відображає сутність концепції стратегічного управління, є ідея необхідності врахування взаємозв’язку та взаємовпливу зовнішнього та внутрішнього середовища при визначенні цілей кластерно-

Таблиця 2

Мережі й кластери: порівняльні характеристики [15]

Показник	Мережа	Кластер
Мета створення	Часто лише одна: маркетинг, тренінг тощо	Фокус на багато факторів, що впливають на конкурентну позицію – передання технологій, розвиток кадрового потенціалу, державне регулювання, законодавча ініціатива
Членство	Допускають лише обмежене членство	Надають відкрите членство
Учасники	Компанії однієї галузі промисловості	Компанії багатьох галузей промисловості, навчальні заклади, бізнес-асоціації, фінансові й урядові установи
Розміщення	Невеликий географічний розмах (місто, район, регіон)	Широкий географічний простір (територія метрополії, держави)
Інвестиції	Скромне фінансування, самозабезпечення через три роки	Вищий рівень фінансування, самозабезпечення через три роки
Розмір	5 – 20 компаній	5 – 150 компаній
Основа	Засновані на контрактних угодах з метою співробітництва (кооперації)	Найчастіше об’єднують загальні соціальні цінності, які передбачають взаємну вигоду. Поєднують співробітництво (кооперацію) та конкуренцію

мережної структури; стратегії в цьому випадку виступають як інструменти досягнення цілей, а для реалізації стратегій необхідно, щоб весь кластер функціонував у стратегічному режимі. Концепцію стратегічного управління схематично зображено на *рис. 1*.

Виходячи з цього, можна дати визначення стратегічного управління, де найбільш яскраво була розкрита сутність концепції стратегічного управління.

Стратегічне управління [16] – це реалізація концепції, в якій поєднуються цільовий та інтегральний підходи до діяльності кластерно-мережної структури, що дає змогу встановлювати цілі розвитку, порівнювати їх з наявними можливостями (потенціалом) кластера та приводити їх у відповідність за рахунок розробки та реалізації системи стратегії.

Концепція стратегічного управління лежить в основі стратегічного мислення і виражається у певних характерних рисах її застосування:

1. Базується на певному поєднанні теорії: системному, ситуаційному та цільовому підходах до діяльності кластера, що трактується як відкрита соціально-економічна система. Використання тільки однієї із значених засад не дає змоги досягти потрібних результатів – розвитку кластерно-мережної структури у довгостроковій перспективі.

2. Орієнтує на вивчення умов, в яких функціонує кластерно-мережна структура. Це дозволяє створювати адекватні цим умовам системи стратегічного управління, що будуть відрізнятися одна від одної залежно від особливостей кластера та характеристик зовнішнього середовища.

3. Концентрує увагу на необхідності збору та застосуванні баз стратегічної інформації. Аналіз, інтерпретація та застосування інформації для прийняття стратегічних рішень дає змогу визначити зміст і послідовність дій щодо змін у кластері завдяки зменшенню невизначеності ситуації.

4. Дозволяє прогнозувати наслідки рішень, що приймаються, впливаючи на ситуацію шляхом відповідного розподілу ресурсів, встановлення ефективних зв'язків і формування стратегічної поведінки персоналу.

5. Передбачає застосування певних інструментів і методів розвитку підприємств (цілей, «дерева цілей», стратегій, «стратегічного набору», стратегічних планів, проектів і програм, стратегічного планування та контролю тощо).

Наведені характеристики не вичерпують сутність концепції стратегічного управління, але дають змогу визначити її найбільш суттєві складові. [16]

ВИСНОВКИ

Кластерні структури забезпечують значний імпульс розвитку держав як із розвинутою економікою, так і з такою, що розвивається. Незважаючи на це, формування та розвиток кластерних структур в економіці України відбувається надто повільно. Причиною цього є як невизначеність промислової політики в країні, так і нез'ясованість деяких питань теоретичного характеру.

Незважаючи на те, що питання стратегічного управління ще із середини минулого століття привер-

тають увагу вчених усього світу, проблеми управління кластерами, а отже і кластерно-мережними структурами, залишаються гострими і в наш час.

У роботі обґрунтовано концепцію побудови механізму управління розвитком кластерно-мережних структур, яка лежить в основі стратегічного мислення, та наведено основні риси її застосування. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Википедія – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki>
2. **Портер М.** Международная конкуренция / М. Портер / Пер. с англ. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
3. **Портер М.** Конкуренция / М. Портер / Пер. с англ. – М.: ИД «Вильямс», 2000. – 495 с.
4. **Martin R.** Deconstructing Clusters: Chaotic Concept or Policy Panacea? / R/ Martin, P. Sunley // Journal of Economic Geography. Vol. 3 – 2003. – pp. 5 – 35.
5. **Schmitz H.** «On the Clustering of small firms» / H. Schmitz // In: IDS Bulletin, 1992, vol. 23, No. 3, July.
6. **Rosenfeld S. A.** «Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development» / S. A. Rosenfeld // European Planning Studies, 5,1, 1997. pp. 3 – 23.
7. **Ярошук М.** Кластерна модель як ефективний інструмент розвитку приватного підприємництва / М. Ярошук // Сб. науч. тр.: Проблемы повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности. – Донецк: Ин-т экономики пром-сти; 2004. – С. 70 – 77.
8. **Шпак И. А.** Кластеры как форма повышения конкурентоспособности перерабатывающих предприятий АПК Украины / И. А. Шпак // В сб. науч. тр.: Управление экономикой переходного периода. – Донецк: Ин-т экономики пром-сти, 2004. – С. 260 – 271.
9. **Пономаренко В. С.** Методика выбора стратегии социально-экономического развития регионов страны / В. С. Пономаренко, А. С. Кривцов // Бизнес Информ. – 2004. – № 3-4. – С. 47 – 57.
10. **Марков Р. С.** // Актуальные проблемы социально-экономического развития: взгляд молодых ученых / Под ред. В. Е. Селиверстова, В. М. Марковой, Е. С. Гвоздевой. – Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2005. – Разд. 1. – С. 102 – 123.
11. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / За ред. З. С. Варналія. Нац. ін-т стратег. дослідж. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
12. **Мухамбетов Б. А.** Развитие предпринимательства на основе кластерного подхода (на примере республики Казахстан): автореф. дис. ... канд. экон. наук / Б. А. Мухамбетов. – Санкт-Петербург, 2007. – 19 с.
13. Методические рекомендации по реализации кластерной политики в северных субъектах Российской Федерации. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tprpf.ru>
14. **Ягодина Н. В.** Формирование межотраслевых кластеров в легкой промышленности: автореф. дис. ... канд. экон. наук / Н. В. Ягодина. – Омск, 2010. – 22 с.
15. **Кизим М. О.** Промислова політика та кластеризація економіки України: монографія / М. О. Кизим. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2011. – 304 с.
16. **Шершнева З. Е.** Стратегічне управління / З. Е. Шершнева, С. В. Оборська. – К.: КНЕУ, 1999. – 384 с.

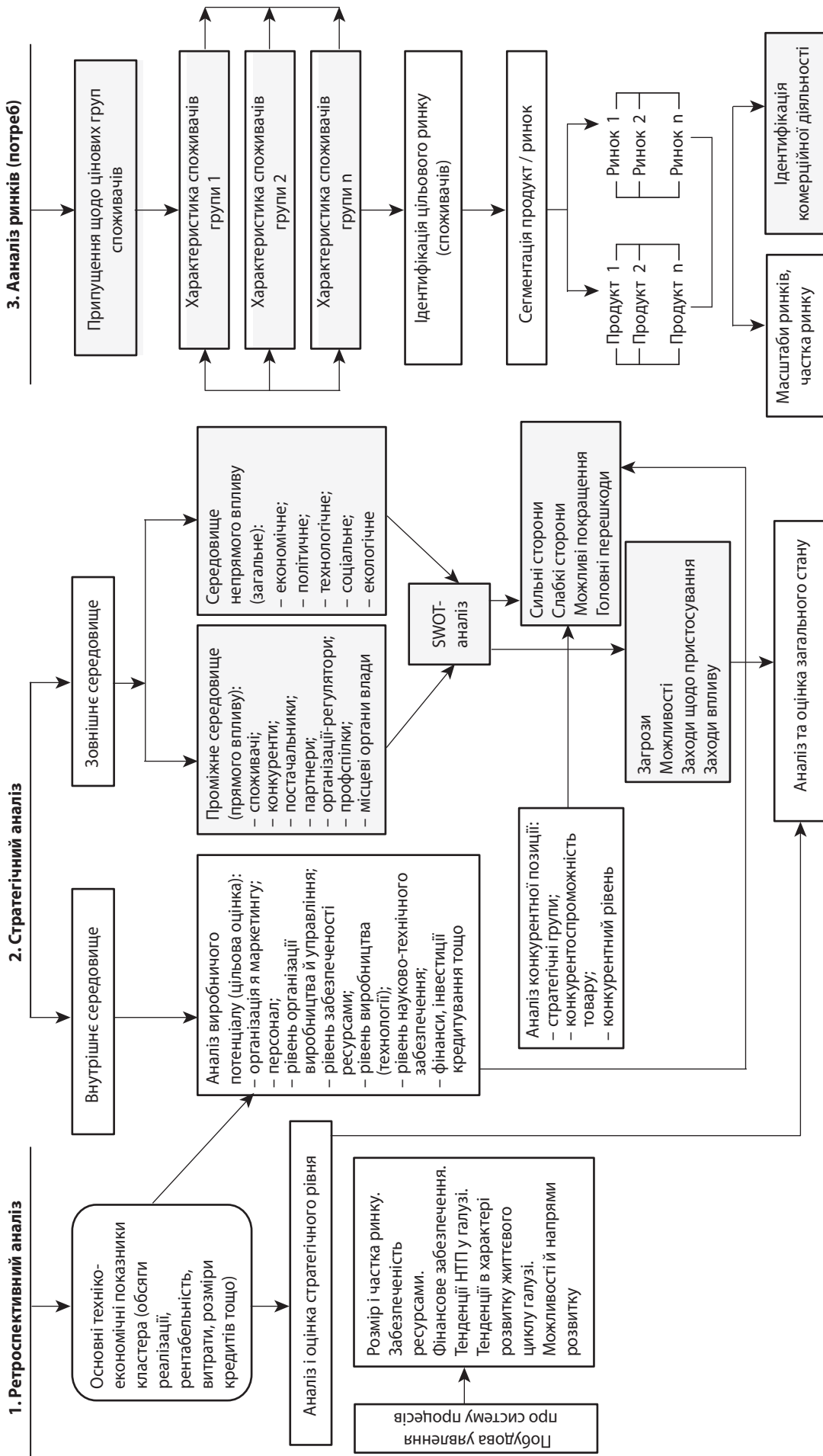

Рис. 1. Концепція стратегічного управління (розроблено за [16])

REFERENCES

Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorityty [State Regional Policy in Ukraine: characteristics and strategic priorities]. Kyiv: NISD, 2007.

Kyzym, M. O. *Promyslova polityka ta klasteryzatsiia ekonomiky Ukrainy* [Industrial policy and clustering of Economy of Ukraine]. Kharkiv: INZhEK, 2011.

Martin, R., and Sunley, P. "Deconstructing Clusters: Chaotic Concept or Policy Panacea?". *Journal of Economic Geography*, vol. 3 (2003): 5-35.

Markov, R. S. "Aktualnye problemy sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia" [Actual problems of socio-economic development]. In *Vzgliad molodykh uchenykh*, 102-123. Novosibirsk: IEOPP SO RAN, 2005.

Mukhambetov, B. A. "Razvitie predprinimatelstva na osnove klasterного podkhoda (na primere respubliky Kazakhstan)" [Development of entrepreneurship based on the cluster approach (for example, the Republic of Kazakhstan)]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk*, 2007.

"Metodicheskie rekomendatsii po realizatsii klasterной politiki v severnykh subektakh Rossiyskoy Federatsii" [Guidelines for implementing cluster policies in the northern regions of the Russian Federation]. <http://www.tpprf.ru>

Ponomarenko, V. S., and Krivtsov, A. S. "Metodika vybora strategii sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia regionov strany" [Methodology for the selection of socio-economic development of the country]. *Biznes Inform*, no. 3-4 (2004): 47-57.

Porter, M. *Konkurentsiiia* [Competition]. Moscow: Viliams, 2000.

Porter, M. *Mezhdunarodnaia konkurentsiiia* [International competition]. Moscow: Mezhdunar. otnosheniia, 1993.

Rosenfeld, S. A. "Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development". *European Planning Studies*, no. 5 (1997): 3-23.

Schmitz, H. "On the Clustering of small firms". In *IDS Bulletin*, 1992, .

Shpak, I. A. "Klasteriy kak forma povysheniia konkurentosposobnosti pererabatyvaiushchikh predpriiaty APK Ukrainy" [Clusters as a form of improving the competitiveness of agricultural processing enterprises of Ukraine]. In *Upravlenie ekonomikoy perekhodnogo perioda*. Donetsk: In-t ekonomiki prom-sti, 2004.

Shershneva, Z. E., Oborska S. V. *Stratehichne upravlinnia* [Strategic Management]. Kyiv: KNEU, 1999.

Vikipediia. <http://ru.wikipedia.org/wiki>

Yaroshchuk, M. "Klasterna model iak efektyvnyi instrument rozvytku pryvatnoho pidpriemnytstva" [Cluster model as an effective tool for the development of private enterprise]. In *Problemy povysheniia efektyvnosti funktsyonyrovaniya predpriiaty razlychnykh form sobstvennosti*, 70-77. Donetsk: : Yn-t ekonomiky prom-sty, 2004.

Yagodina, N. V. "Formirovanie mezhotraslevykh klasterov v legkoy promyshlennosti" [Formation of cross-industry clusters in light industry]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk*, 2010.

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ АУТСОРСИНГУ НА ОСНОВІ РОЗРОБЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ РОЗПОДІЛУ СПОДІВАНИХ ВТРАТ МІЖ ПІДПРИЄМСТВОМ-ЗАМОВНИКОМ І АУТСОРСЕРОМ

ДІДУХ О. В.

УДК 658. 011. 3: 330.131.7

Дідух О. В. Управление рисками аутсорсингу на основе разработки механизма распределения ожидаемых потерь между предприятием-заказчиком и аутсорсером

Незважаючи на велику кількість літературних джерел, у яких досліджуються ризики аутсорсингу, проблема їх кількісного аналізу залишається невирішеною. Тому метою роботи є визначення основних особливостей оцінювання ризиків аутсорсингу при їх впровадженні у виробничо-господарську діяльність підприємств. Відтак, на основі аналізування методів теорії ймовірності, а також статистики, було запропоновано методику визначення і розподілу сподіваних втрат від настання зовнішніх аутсорсингових ризиків, яка дозволить мінімізувати збитки підприємства-замовника. З метою оцінки величини впливу ризиків аутсорсингу необхідним є також визначення граничного рівня ризику і його співставлення з очікуваним обсягом збитків, який залежить від залишку некомпенсованих аутсорсером втрат, а також від величини можливих збитків, внаслідок настання внутрішніх аутсорсингових ризиків. Якщо в процесі практичної реалізації підприємством – замовником стратегії управління ризиками аутсорсингу було встановлено, що очікуваний обсяг збитків є вищим за граничний рівень ризику чи рівним йому, необхідним є розроблення компенсаційних заходів або відмова від співпраці з обраним аутсорсером. Перспективою подальших досліджень у даному напрямку є визначення методики вибору аутсорсера на основі встановлення залежностей між кількісними і якісними характеристиками його діяльності з метою полегшення визначення сподіваного обсягу втрат.

Ключові слова: аутсорсинг, ризики аутсорсингу, пороговий рівень втрат.

Формул: 13. **Бібл.:** 12.

Дідух Оксана Володимирівна – аспірантка, кафедра фінансів, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: okitty88@gmail.com

УДК 658. 011. 3: 330.131.7

Дідух О. В. Управление рисками аутсорсинга на основе разработки механизма распределения ожидаемых потерь между предприятием-заказчиком и аутсорсером

Несмотря на большое количество литературных источников, в которых исследуются риски аутсорсинга, проблема их количественного анализа остается нерешенной. Поэтому целью работы является определение основных особенностей оценки рисков аутсорсинга при их внедрении в производственно-хозяйственную деятельность предприятия. Следовательно, на основе анализа методов теории вероятности, а также статистики, была предложена методика определения и распределения ожидаемых потерь от наступления внешних аутсорсинговых рисков, которая позволит минимизировать убытки предприятия-заказчика. С целью оценки величины влияния рисков аутсорсинга необходимо также определение предельного уровня риска и его сопоставления с ожидаемым объемом убытков, который зависит от остатка некомпенсированных аутсорсером потерь, а также от величины возможных убытков, вследствие наступления внутренних аутсорсинговых рисков. Если в процессе практической реализации предприятием – заказчиком стратегии управления рисками аутсорсинга было установлено, что ожидаемый объем убытков выше предельного уровня риска или является равным ему, необходимым является разработка компенсационных мер или отказ от сотрудничества с избранным аутсорсером. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является определение методики выбора аутсорсера на основе установления зависимостей между количественными и качественными характеристиками его деятельности с целью облегчения определения ожидаемого объема потерь.

Ключевые слова: аутсорсинг, риски аутсорсинга, пороговый уровень потерь.

Формул: 13. **Библ.:** 12.

Дідух Оксана Владимировна – аспірант, кафедра фінансів, Національний університет «Львівська політехніка» (ул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: okitty88@gmail.com

UDC 658. 011. 3: 330.131.7

Didukh O. V. Managing Outsourcing Risks on the Basis of Development of a Mechanism of Distribution of Expected Losses between the Customer and Outsourcer

Despite a big number of literature that studies risks of outsourcing, the problem of their qualitative analysis stays unsolved. That is why, the goal of the article is to identify main specific features of assessment of risks of outsourcing when introducing them into production and economic activity of an enterprise. Using analysis of methods of the probability theory and statistics, the article offers methods of determining and distribution of expected losses from occurrence of external outsourcing risks, which would allow minimisation losses of the customer. In order to assess the impact of outsourcing risks it is also necessary to determine the marginal risk level and its comparison with the expected volume of losses, which depends on the remainder of losses non-compensated by the outsourcer and also on the size of possible losses due to occurrence of internal outsourcing risks. If in the process of practical realisation of the strategy of management of outsourcing risks the customer establishes that the expected volume of losses is higher than the marginal risk level or is equal to it, it is necessary to develop compensation measures or refuse to co-operate with this outsourcer. The prospect of further studies in this direction is identification of methods of selection of an outsourcer on the basis of establishment of dependencies between the quantitative and qualitative characteristics of its activity in order to simplify determination of expected volume of losses.

Key words: outsourcing, risks of outsourcing, threshold level of losses.

Formulae: 13. **Bibl.:** 12.

Didukh Oksana V. – Postgraduate Student, Department of Finance, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: okitty88@gmail.com

Світовий досвід засвідчує, що аутсорсинг належить до ефективних інструментів ведення бізнесу, зважаючи на ті переваги, які отримує компанія-замовник при його використанні. Однак аутсорсингові операції пов'язані також із певними ризиками, як зовнішнього, так і внутрішнього щодо підприємства походження. Тому управління ризиками в процесі взаємодії підприємства і аутсорсингової компанії є одним із важливих завдань для забезпечення високих результатів діяльності контрагентів.

Аналіз наукових досліджень показав, що проблема кількісного оцінювання ризиковості співпраці аутсорсера і замовника сьогодні залишається невирішеною. У досліджених нами літературних джерелах основну увагу більшості авторів, зокрема Манойленка О. В., Поповиченка І. В. Омарової Н. Ю., Загороднього І. І., Загороднього А. Г. приділено визначенню найважливіших видів аутсорсингових ризиків. [3, с. 44; 4, с. 90; 6, с. 11; 9, с. 179; 10, с. 160]. Окремі вчені, такі як Логвінова О. П., Коток М. В., Спірідонова К. О., досліджували чинники формування ризиків аутсорсингових операцій з метою розроблення заходів щодо нейтралізації їхньої дії [5; 8, с. 181, 11, с. 160]. Отже, у літературних джерелах розкрито теоретичні аспекти аналізу ризиків аутсорсингу, однак недостатньо уваги приділено питанням оцінювання їхнього впливу на результати виробничо-господарської діяльності підприємств.

Метою статті є визначення особливостей управління ризиками аутсорсингу, а також розроблення механізму розподілу сподіваних втрат між підприємством-замовником і аутсорсером у разі настання ризиків співпраці.

Управління ризиками аутсорсингових операцій – це процес їх ідентифікації, оцінювання, моніторингу і контролю та розроблення і реалізації заходів, спрямованих на зменшення негативного впливу цих ризиків на результати діяльності підприємства-замовника.

З метою визначення особливостей оцінювання ризиків аутсорсингових операцій та управління ними необхідно зрозуміти сутність поняття «ризик» та визначити основні передумови його виникнення. Зазначимо, що в економічній літературі існує значна кількість праць, присвячених визначенню сутності ризику, що тією чи іншою мірою відображають його зміст. Найбільш вдалими, на думку багатьох вчених, є визначення, наведене Вітлінським В. В., який характеризує ризик як економічну категорію в діяльності суб'єктів господарювання, пов'язану з подоланням невизначеності, конфліктності в ситуаціях оцінювання, управління і неминучого вибору. Оцінка ризику є багатовимірною величиною, що характеризує можливі відхилення від цілей, від бажаного (очікуваного) результату, можливу невдачу (збитки) з урахуванням впливу контрольованих (керованих) і неконтрольованих (некерованих) чинників, прямих і зворотних зв'язків. [2, с. 32.] Отже, можна сказати, що ризик є притаманним будь-якій економічній системі і характеризується об'єктивністю та суб'єктивністю впливу на процес обґрунтування і прийняття управлінських рішень. Зауважимо, що за місцем формування ризику аутсорсингових операцій доцільно

поділити на дві основні групи: внутрішні відносно до компанії замовника і зовнішні.

До *внутрішніх* належать ризики, які можуть виникнути всередині підприємства після передачі бізнес-процесу на виконання аутсорсерів. Основними з них є втрата певних професійних навичок внутрішнім персоналом підприємства через те, що їхнє відновлення у майбутньому може бути досить довготривалим і витратним процесом [12].

До *зовнішніх ризиків* від використання аутсорсингових операцій належать ті, які пов'язані із діяльністю аутсорсера. До цієї групи недоцільно можна віднести ризики отримання неякісних послуг від аутсорсера, несвоєчасності виконання замовлення тощо.

Приймаючи рішення про використання аутсорсингу, треба визначити, які ризики підприємство може приймати на себе, дію яких необхідно обмежити чи диверсифікувати, а яких необхідно уникати [7]. Для цього на підприємстві доцільно сформулювати стратегію управління ризиками, зумовленими аутсорсинговою діяльністю, яка передбачає взаємопов'язаний комплекс управлінських рішень, що мають здійснюватися підприємством-замовником з метою зменшення чи уникнення негативного впливу ризиків аутсорсингу на результати його виробничо-господарської діяльності. Одним із важливих завдань при формуванні такої стратегії є розроблення механізму розподілу сподіваних втрат між підприємством-замовником і аутсорсером у разі настання ризиків співпраці.

Припустимо, що розмір максимальних витрат підприємства-замовника при настанні ризику відомий і становить величину M . Відтак, відносний рівень ризику буде визначатися як відношення максимальних втрат до обсягу власних фінансових ресурсів з урахуванням надходжень (K). Оскільки величина власних фінансових ресурсів (K) є незмінною протягом певного проміжку часу і є відомою величиною, то величина ризику в загальному буде залежати тільки від обсягу втрат.

Як показали результати дослідження використання аутсорсингу підприємствами України, найчастіше при співпраці між підприємством-замовником і аутсорсером виникають три основні зовнішні ризики. Кожен із них можна охарактеризувати своїм параметром оцінки. Відтак, ризик несвоєчасності виконання аутсорсером завдання можна оцінити параметром t (t – час запізнення), ризик отримання неякісних послуг від аутсорсера параметром v (v – відсоток браку), а ризик недовиконання аутсорсером замовлення параметром s (s – відсоток невиконання). Названі параметри оцінки змінюються на проміжку $[0; 1]$, зазначимо, що їх наближення до 1 свідчить про зростання ризику.

Розглянемо для прикладу залежність рівня матеріальних втрат підприємства-замовника і аутсорсера від параметра s . Нехай відсоток невиконання аутсорсером переданого бізнес-процесу становить s ($0 \leq s \leq 1$). Відтак, матеріальні втрати при частковому виконанні завдання (приймавши лінійну залежність втрат від s) становитимуть величину $s \cdot M$. Оскільки конкретне значення параметра s невідоме, необхідним є визначення його закону

розподілу з метою розрахунку сподіваного значення матеріальних втрат.

З метою вибору оптимального закону розподілу необхідним є врахування основних властивостей названих вище параметрів ризиків, а саме: їх зміну в діапазоні від 0 до 1, а також те, що зі зростанням значення кожного із параметрів імовірність настання ризику зменшується. Не менш важливим є також те, що закон розподілу є несиметричним.

Одним із типових законів розподілу, що задовільняє названим властивостям, є показниковий закон розподілу [1, с. 231], коли випадкова величина має густину розподілу у вигляді:

$$f(x) = \begin{cases} 0, & \text{якщо } x < 0 \\ \lambda e^{-\lambda x}, & \text{якщо } x \geq 0 \end{cases} \quad (1)$$

Оскільки значення параметра x відповідно до цього закону знаходиться у межах $[0; \infty)$, а значення наведених вище параметрів τ , ν , s змінюється в межах від 0 до 1, то вибраний нами закон був модифікований, а саме: розподілений на проміжку $[0; 1]$. Відтак, модифікований нами показниковий закон розподілу при $x \geq 0$ має вигляд:

$$U(\lambda; x) = \frac{\lambda}{1 - e^{-\lambda} - \lambda e^{-\lambda}} (e^{-\lambda x} - e^{-\lambda}), \quad (2)$$

де λ – параметр щільності розподілу, який змінюється від $-\infty$ до ∞ .

Зазначимо, що випадкова величина x при розрахунку сподіваних матеріальних втрат у кожному конкретному випадку замінюється на параметри ризику, а саме: τ , ν , s .

Параметр розподілу λ визначає ризиковість співпраці з конкретним аутсорсером. Відтак, чим більше значення параметра, тим відповідальнішим є обраний виконавець послуг. Отже, при зміні λ від $-\infty$ до ∞ вказаний закон розподілу змінюється від практично рівномірного на проміжку від 0 до 1 до практично імпульсного, коли випадкова величина майже завжди приймає значення 0.

Отже, визначивши експертним методом, на основі якісних і кількісних характеристик діяльності аутсорсера, рівень його відповідальності (значення параметра щільності λ), а також знаючи закон розподілу, у нашому випадку параметра ризику s , формула визначення сподіваних матеріальних втрат внаслідок настання ризику невиконання аутсорсером своїх функцій матиме вигляд:

$$\bar{R} = M \int_0^1 s \cdot U(\lambda; s) ds. \quad (3)$$

У випадку нелінійної залежності, що описується функцією $\varphi(s)$, що виражає відсоток від загальних матеріальних втрат, то при частковому виконанні завдання рівень матеріальних втрат буде становити $\varphi(s) \cdot M$ замість $s \cdot M$. У такому випадку формула (3) з урахуванням нелінійності набуває вигляду:

$$\bar{R} = M \int_0^1 \varphi(s) \cdot U(\lambda; s) ds. \quad (4)$$

Таким чином, сподівані матеріальні втрати в основному залежать від параметра закону розподілу λ і від вибраного експертом виду нелінійної залежності $\varphi(s)$.

При укладенні аутсорсингової угоди матеріальні втрати від настання ризику мають бути розподілені між аутсорсером і підприємством-замовником. Припустимо, що втрати ризику розподіляються у пропорції, де частка підприємства-замовника становить $(1 - \rho)\bar{R}$, а відповідно частка аутсорсера $\rho\bar{R}$, де коефіцієнт ρ є невідомим і потребує визначення перед укладанням контракту з метою мінімізації відповідальності підприємства-замовника після настання ризикової ситуації.

Зазначимо, що підприємство-замовник, крім матеріальних витрат, може мати і моральні збитки. Отже, аутсорсер у випадку настання ризикової ситуації має компенсувати як матеріальні, так і моральні втрати згідно з укладеною угодою. Для розрахунку сподіваних повних (матеріальних і моральних) втрат у формулу (4) вводимо функцію $\mu(s)$, яка моделює нелінійну надбавку моральних втрат над матеріальним. Очевидно, що вона повинна задовольняти умовам:

- ✦ на проміжку зміни параметра s ($0 \leq s \leq 1$) функція повинна бути невід'ємною;
- ✦ при відсутності матеріальних втрат моральних втрат також не буде;
- ✦ при зростанні величини матеріальних втрат моральні втрати теж повинні зростати, тобто функція $\mu(s)$ повинна бути монотонно-зростаючою.

Таким чином, формула розрахунку повних (матеріальних і моральних) втрат матиме вигляд:

$$\widehat{R} = M \int_0^1 \varphi(s) \cdot \mu(s) \cdot U(\lambda; s) ds, \quad (5)$$

де $\varphi(s)$ – функція (модель), яка описує нелінійну залежність між величиною матеріальних витрат і відсотку невиконання переданого бізнес-процесу s ;

$\mu(s)$ – функція, яка моделює нелінійну надбавку моральних втрат над матеріальними;

$U(\lambda; s)$ – щільність модифікованого показникового закону розподілу;

λ – параметр щільності модифікованого показникового закону розподілу, що характеризує рівень відповідальності аутсорсера.

Якщо згідно з укладеною угодою частка матеріальних витрат підприємства-замовника становить $(1 - \rho)\bar{R}$, то після виплати аутсорсером компенсації моральних втрат у розмірі $\widehat{R} - \bar{R}$ та своєї частки матеріальних втрат $\rho\bar{R}$, залишок некомпенсованих втрат підприємства-замовника становитиме:

$$Z = (1 - \rho) \cdot \bar{R} - ((\widehat{R} - \bar{R}) + \rho \cdot \bar{R}) = 2 \cdot \bar{R} - \widehat{R} - 2 \cdot \rho \cdot \bar{R}. \quad (6)$$

З формули можна побачити, що при певному значенні ρ , залишок некомпенсованих втрат буде рівний нулю. Отже, якщо формулу (6) прирівняти до нуля, то буде отримана формула для розрахунку ρ :

$$\rho = \frac{2 \cdot \bar{R} - \widehat{R}}{2 \cdot \bar{R}}. \quad (7)$$

Отже, якщо при укладанні угоди буде вирішено, що частка підприємства-замовника становить $(1 - \rho)\bar{R}$,

а значення ρ буде розраховано за формулою (7), то залишку сподіваних втрат підприємства-замовника від настання аутсорсингового ризику не буде. Іншими словами, втрати від настання ризику будуть повністю компенсовані аутсорсером. Відтак, суму $(1 - \rho)\bar{R}$, де ρ розраховано за формулою (7), можна вважати пороговим рівнем втрат (ПРВ), за яких підприємство-замовник не зазнає матеріальних збитків.

Однак під час проведення переговорів з аутсорсером не завжди можна досягти домовленості за висунутими підприємством-замовником вимогами щодо компенсації можливих ризиків співпраці. У цьому випадку при укладанні угоди розподіл втрат відбудеться за таким самим принципом, але при іншому значенні коефіцієнта ρ . Відтак, існує два можливі альтернативні варіанти розподілу втрат. Розглянемо перший із них, коли $\rho_1 < \rho$. При таких умовах частка підприємства-замовника буде становити $(1 - \rho_1)\bar{R}$, а частка аутсорсера $\rho_1\bar{R}$. У цьому випадку величина компенсаційної суми буде рівна $((\hat{R} - \bar{R}) + \rho_1\bar{R})$, де перший доданок означає суму моральних втрат, а другий – частку матеріальних втрат аутсорсера. Отже, залишок некомпенсованих втрат підприємства-замовника становитиме:

$$\begin{aligned} Z &= (1 - \rho_1) \cdot \bar{R} - ((\hat{R} - \bar{R}) + \rho_1 \cdot \bar{R}) = \\ &= 2 \cdot \bar{R} - \hat{R} - 2 \cdot \rho_1 \cdot \bar{R}. \end{aligned} \quad (8)$$

Оскільки $\rho_1 < \rho$, то

$$2 \cdot \bar{R} - \hat{R} - 2 \cdot \rho_1 \cdot \bar{R} > 2 \cdot \bar{R} - \hat{R} - 2 \cdot \rho \cdot \bar{R}. \quad (9)$$

Таким чином, при значенні коефіцієнта ρ_1 , який є меншим за ρ , підприємство-замовник у разі настання ризику матиме певну частину некомпенсованих матеріальних збитків.

Якщо ж при укладанні угоди розподіл втрат відбудеться, за умови, що $\rho_1 > \rho$, то

$$2 \cdot \bar{R} - \hat{R} - 2 \cdot \rho_1 \cdot \bar{R} < 2 \cdot \bar{R} - \hat{R} - 2 \cdot \rho \cdot \bar{R}. \quad (10)$$

У такому випадку аутсорсер виплатить підприємству-замовнику завелику компенсаційну суму. Такий розподіл витрат є малоімовірним, адже виконавець послуг також розраховує суму своїх збитків у разі настання ризикової ситуації і прагне її мінімізувати.

Важливим у процесі розроблення механізму розподілу сподіваних втрат між підприємством-замовником і аутсорсером є оцінка спроможності останнього виплатити вказану компенсаційну суму, іншими словами повинна виконуватися умова:

$$(\hat{R} - \bar{R}) + \rho \cdot \bar{R} \leq k, \quad (11)$$

де k – величина фінансових ресурсів аутсорсера.

Отже, розроблений нами механізм розподілу сподіваних втрат, дає змогу підприємству-замовнику уникнути збитків, пов'язаних із настанням аутсорсингових ризиків за умови, що частка його матеріальних витрат при підписанні угоди становитиме $(1 - \rho)\bar{R}$, а ρ буде розраховано за формулою (7). Однак, як показує практика застосування аутсорсингу, підприємство-замовник не завжди може укласти аутсорсинговий контракт на усіх умовах, які йому вигідні. Не менш важливим є фактор

можливості аутсорсера сплатити весь обсяг розрахованої замовником компенсаційної суми. Відтак, наступним питанням при формуванні стратегії управління ризиками аутсорсингу є визначення граничного рівня ризику, який підприємство може прийняти на себе, враховуючи його забезпечення відповідними власними виробничими, трудовими і фінансовими ресурсами та здатність нівелювати негативні впливи ризикових ситуацій, пов'язаних з використанням аутсорсингу.

Підприємство має відмовитись від співпраці з аутсорсером, якщо ризик аутсорсингової операції перевищує його можливості компенсувати очікувані збитки, завдані ризиковою ситуацією за рахунок внутрішніх ресурсів і без погіршення економічного потенціалу. Тому в процесі визначення обсягу ресурсів, які підприємство-замовник може використати для покриття можливих збитків, необхідно враховувати лише ті ресурси, які не використовуються ним для ведення виробничо-господарської діяльності та потреб розширеного відтворення. До основних із них можна віднести необоротні активи, які можна здати в оренду, частину грошових коштів на розрахунковому рахунку, поточні фінансові інвестиції, а також кошти, отримані внаслідок продажу запасів. Отже, граничний рівень ризику виконання аутсорсингових операцій – це максимально можливий ризик, на який підприємство може погодитись у процесі співпраці з аутсорсером, враховуючи його наявний економічний потенціал, особливості фінансового-економічного стану і завдань діяльності та розвитку на ринку. Таким чином, граничний рівень ризику визначається шляхом розрахунку максимально можливих витрат, на які підприємство може погодитись без шкоди його виробничо-господарській діяльності.

Зважаючи на вищесказане, рішення про передачу бізнес-процесу на виконання сторонній організації може бути прийняте, якщо виконується таке співвідношення:

$$\begin{aligned} \text{Очікуваний обсяг збитків } (R) < \\ < \text{Граничний рівень ризику } (Gr). \end{aligned} \quad (12)$$

Очікуваний обсяг збитків залежить від залишку некомпенсованих втрат підприємства-замовника (Z), а також від величини можливих збитків внаслідок настання внутрішніх аутсорсингових ризиків.

Враховуючи сказане, очікуваний обсяг збитків від настання ризиків аутсорсингу (R) можна визначити за такою формулою:

$$R = \sum_{i=1}^n P_i \cdot C_{\rho i} + Z, \quad (13)$$

де P_i – імовірність виникнення i -го внутрішнього ризику в діяльності підприємства-замовника при використанні аутсорсингу; $C_{\rho i}$ – величина втрат, які може зазнати підприємство при настанні i -го внутрішнього ризику, тис. грн; Z – залишок некомпенсованих втрат підприємства-замовника внаслідок настання зовнішніх аутсорсингових ризиків, тис. грн.

Якщо очікуваний обсяг збитків підприємства-замовника при використанні аутсорсингу не перевищує їх гранично допустимого рівня, таку операцію доцільно здійснювати.

При оцінюванні підприємством ризиковості використання аутсорсингу може бути встановлено, що його очікуваний обсяг збитків є вищим за граничний рівень ризику чи рівним йому. У цьому разі необхідно ідентифікувати основні чинники ризику та розробити адекватні заходи для зменшення їхнього негативного впливу на підприємство.

ВИСНОВКИ

Управління ризиками аутсорсингу є одним із важливих завдань у процесі впровадження такого інструменту ведення бізнесу у виробничо-господарську діяльність підприємства-замовника. З цією метою розроблено механізм розрахунку і розподілу сподіваних втрат, що дозволить обчислити суму компенсації аутсорсером матеріальних і моральних збитків внаслідок настання зовнішніх аутсорсингових ризиків. На основі розробленого механізму можна визначити величину порогового рівня втрат, за якого величина матеріальних збитків підприємства-замовника буде повністю забезпечена компенсацією виконавця послуг. Однак, як свідчить практичний досвід застосування аутсорсингу, підприємство-замовник не завжди може укласти аутсорсинговий контракт з вигідним йому розподілом збитків. Не менш важливим є також оцінювання втрат внаслідок настання внутрішніх аутсорсингових ризиків. Відтак, у процесі практичної реалізації підприємством-замовником стратегії управління ризиками аутсорсингу, доцільно оцінити фактичні наслідки впливу цих ризиків на результати його виробничо-господарської діяльності та визначити, за необхідності, можливості та шляхи вдосконалення системи формування компенсаційних заходів, спрямованих на зменшення обсягів втрат, а відтак – зниження очікуваного обсягу збитків майбутніх аутсорсингових операцій. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Донець Л. І.** Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків : навч. посіб / Л. І. Донець, О. В. Шепеленко, С. М. Баранцева, О. В. Сергєєва, О. Ф. Веремейчик ; за заг. ред. Донець Л. І. – К. : Центр навчальної літератури. – 2012. – 472 с.
2. **Вітлінський В. В.** Ризикологія в економіці та підприємстві : [монографія] / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко – К. : КНЕУ, 2004. – 245 с
3. **Заводська І. І.** Передумови та перспективи розвитку сучасного бізнесу на основі аутсорсингу / І. І. Заводська // *Культура народів Причорномор'я*. – 2006. – № 80. – С. 43 – 45.
4. **Загородній А. Г.** Аутсорсинг та його вплив на витрати підприємства / А. Г. Загородній, Г. О. Партин // *Фінанси України*. – 2009. – № 9(166). – С. 87 – 97.
5. **Логвінова О. П.** Чинники ризику у логістичному аутсорсингу / О. П. Логвінова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/logvinova-op-chinniki-riziku-u-logistichnomu-aoutsorsingu/> – Заголовок з екрану.
6. **Манойленко О. В.** Аутсорсинг як інструмент підвищення ефективності антикризового управління / О. В. Манойленко // *Вісник МСУ. Економічні науки*. – 2006. – т. IX, №1. – С. 8 – 12.
7. **Ноздріна Л. В.** Управління проектами / Л. В. Ноздріна, В. І. Яцук, О. І. Полотай [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ebooktime.net/book_110.html. – Заголовок з екрану.

8. Коток М. В. Прийняття рішення, щодо аутсорсингу логістичних функцій торговельних підприємств / М. В. Коток // *Актуальні проблеми економіки*. – 2011. – № 4(118). – С. 117 – 122.

9. Омарова Н. Ю. Основные причины и преимущества внедрения аутсорсинга на предприятиях агропромышленного комплекса / Н. Ю. Омарова // *Современные наукоемкие технологии*. – 2008. – № 4 – С. 180 – 182.

10. Поповиченко І. В. Аутсорсинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємства в сучасних економічних умовах / І. В. Поповиченко, Є. Г. Дубинська // *Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка*. – 2010. – Вип. 31. – С. 177 – 181.

11. Спіридонова К. О. Оцінка доцільності впровадження механізму аутсорингу для будівельного підприємства / К. О. Спіридонова // *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Сер. Економічні науки*. – 2011. – № 3. – С. 159 – 163.

12. C. Warren Axelrod. *Outsourcing Information Security*. – Artech House Publishers. – September, 30, 2011. – 266 p.

REFERENCES

- Donets, L. I., V. Shepelenko, O., and Barantseva, S. M. *Obgruntuvannia hospodarskykh rishen ta otsiniuvannia ryzhkyv* [Justification economic decisions and assessing risks]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2012.
- Kotok, M. V. "Pryiniattia rishennia, shchodo aoutsorsynhu lohystychnykh funktsii torhivelnnykh pidpriemstv" [The decision regarding outsourcing logistics functions retailers]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4(118) (2011): 117-122.
- Lohvinova, O. P. "Chynnyky ryzhkyu u lohystychnomu aoutsorsynhu" [Risk factors in logistics outsourcing]. <http://intkonf.org/logvinova-op-chinniki-riziku-u-logistichnomu-aoutsorsingu/>
- Manoilenko, O. V. "Aoutsorsynh iak instrument pidvyshchennia efektyvnosti antykrizovoho upravlinnia" [Outsourcing as a tool to improve crisis management]. *Visnyk MSU. Ekonomichni nauky*, vol. 9, no. 1 (2006): 8-12.
- Nozdrina, L. V., Yashchuk, V. I., and Polotai, O. I. "Upravlinnia proektamy" [Project Management]. http://ebooktime.net/book_110.html
- Omarova, N. Yu. "Osnovnye prichiny i preimushchestva vnedrennia aoutsorsinga na predpriatiiakh agropromyshlennogo kompleksa" [The main reasons for and benefits of the introduction of outsourcing on agricultural enterprises]. *Sovremennye naukoeemkie tekhnologii*, no. 4 (2008): 180-182.
- Popovychenko, I. V., and Dubynska, Ye. H. "Aoutsorsynh iak instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva v suchasnykh ekonomichnykh umovakh" [Outsourcing as a tool to enhance competitiveness in today's economic environment]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ekonomika*, no. 31 (2010): 177-181.
- Spiridonova, K. O. "Otsinka dotsilnosti vprovadzhenia mekhanizmu aoutsorsynhu dlia budivelnoho pidpriemstva" [Assess the feasibility of implementing a mechanism for building outsourcing company]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli im. M. Tugan-Baranovskoho*, no. 3 (2011): 159-163.
- Vitlinskyi, V. V., and Velykoivanenko, H. I. *Ryzykologhiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi* [Ryzykologhiia in economics and business]. Kyiv: KNEU, 2004.
- Warren Axelrod, C. "Outsourcing Information Security". *Artech House Publishers*, 2011.
- Zahorodnii, A. H., and Partyn, H. O. "Aoutsorsynh ta ioho vplyv na vytraty pidpriemstva" [Outsourcing and its impact on costs]. *Fynansy Ukrainy*, no. 9(166) (2009): 87-97.
- Zavodska, I. I. "Peredumovy ta perspektyvy rozvytku suchasnoho biznesu na osnovi aoutsorsynhu" [Background and perspectives of modern business through outsourcing]. *Kultura narodov Prychernomor'ia*, no. 80 (2006): 43-45.